

INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE AND EDUCATIONAL SCIENCES PROCEEDINGS BOOK

JANUARY 11-13 2024 | BAKU, AZERBAIJAN

AZERBAIJAN STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS

PARTICIPATION FROM
21 DIFFERENT COUNTRIES

EDITOR:
**ASSOC. PROF. DR. ELİF
ÖZLEM ÖZÇATAL**

ISBN: 978-625-6879-43-0
DOI: 10.5281/ZENODO.10476207

BZT TURAN ACADEMY
PUBLISHING HOUSE

www.turkicworldcongress.com
turkicworldcongress@gmail.com

INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE AND EDUCATIONAL SCIENCES PROCEEDINGS BOOK

JANUARY 11-13 2024 | BAKU, AZERBAIJAN

PARTICIPANT COUNTRIES

ISBN: 978-625-6879-43-0

DOI: 10.5281/ZENODO.10476207

Türkiye, Azerbaijan, China, Laos, Nigeria, Pakistan,
Uzbekistan, Philippines, Vietnam, India, Algeria,
Poland, North Macedonia, Ethiopia, Kazakhstan,
Zambia, South Africa, Kyrgyzstan, United
Kingdom, Iraq, Republic of Northern Cyprus.

EDITOR
ASSOC. PROF. DR. ELİF ÖZLEM
ÖZÇATAL

BZT TURAN PUBLISHING HOUSE®

2024©

TURKEY, USA

TR: +90 538 334 59 23 USA: +1 518 629 5640

BZT TURAN ACADEMY
PUBLISHING HOUSE

INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE AND EDUCATIONAL SCIENCES

JANUARY 11-13, 2024

ONLINE & IN-PERSON PARTICIPATION
ZOOM & BAKU, AZERBAIJAN

CONGRESS PROCEEDINGS BOOK

EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Elif Özlem ÖZÇATAL

BZT AKADEMİ PUBLISHING HOUSE®

TURKIYE, UNITED STATES OF AMERICA | DELAWARE

TR: +90543 671 0123

turkicworldcongress@gmail.com

<https://www.turkicworldcongress.com/>

All rights reserved

BZT AKADEMİ YAYINEVİ®

BZT ACADEMY PUBLISHING HOUSE

Publishing Date: 15.01.2024

ISBN: 978-625-6879-43-0

DOI: 10.5281/zenodo.10476207

CONGRESS ID

CONGRESS NAME

INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL,
HUMANITIES, ADMINISTRATIVE AND EDUCATIONAL
SCIENCES

DATE AND VENUE

JANUARY 11-13, 2024

ONLINE & IN-PERSON PARTICIPATION (BAKU, AZERBAIJAN)

(FROM 21 DIFFERENT COUNTRIES)

*Türkiye, Azerbaijan, China, Laos, Nigeria, Pakistan, Uzbekistan, Philippines, Vietnam, India,
Algeria, Poland, North Macedonia, Ethiopia, Kazakhstan, Zambia, South Africa, Kyrgyzstan,
United Kingdom, Iraq, Republic of Northern Cyprus.*

ORGANIZERS & PARTICIPANT INSTITUTIONS

BZT Turan Academy, Türkiye

Urgench State Pedagogical University, Uzbekistan

Mamun University, Uzbekistan

University of Tetova, N. Macedonia

State Pedagogical University, Azerbaijan

Presidents of Organization Committee

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

Prof. Dr. Faton SHABANI

President of Scientific Committee

Prof. Dr. Faton SHABANI

Prof. Dr. Carlos ARENAS

Dr. Farahila BABAYEVA-SHUKUROVA

President of Coordinators' / General Coordinator

Dr. Baha Ahmet YILMAZ

ACCEPTED PAPERS

73 Turkish Participants

90 Foreign Participants

%55 Foreign Participant Rate

%45 Turkish Participant Rate

REFUSED PAPERS

3 Foreign Participants

EVALUATION PROCESS

All Submissions Have Passed a Double-Blind Referee Evaluation Process

All Responsibility for the Works Belongs to the Author

BİLİM & ORGANİZASYON KURULU

SOSYAL BİLİMLER & GÜZEL SANATLAR

**Prof Dr.
Rakesh
PATIL**

University of Pune, India

**Prof. Dr.
Kobus
MAREE**

University of Pretoria,
South Africa

**Prof. Dr.
Mrudul NILE**

Mumbai University, India

**Prof. Dr.
Muhlise
COŞGUN
ÖGEYİK**

Trakya University, Turkey

**Prof. Dr.
Dervish
ALIMI**

University of Tetova,
Macedonia

**Prof. Dr.
Dobrinka D.
RADOINOVA**

Medical University of
Varna, Bulgaria.

**Prof. Dr.
Calin
SCRIPCARU**

Institute of Forensic
Medicine, Romania

**Prof. Dr. Mammadli
Allahverdi
MAHARRAM OGLI**

Baku State University,
Azerbaijan

**Prof. Dr.
Asiye AKA**

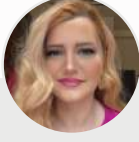
Çanakkale 18 Mart
University, Turkey

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

BİLİM & ORGANİZASYON KURULU

SOSYAL BİLİMLER & GÜZEL SANATLAR

**Assoc. Prof.
Dr. Aytekin
ZEYNELOVA**

Baku State University,
Azerbaijan

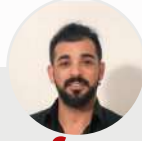
**Assoc.
Prof. Dr.
Çiğdem
NAS**

Yıldız Technical University,
Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Nesrin
ADA**

Ege University, Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Kahraman
GÜLER**

Doğuş University, Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Fahri
ÖZSUNGUR**

Adana Chamber of
Commerce, Trade Registry
Deputy Manager, Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Kutay
UZUN**

Trakya University, Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Çetin TAN**

Fırat University, Turkey

**Assoc. Prof. Dr.
Nuran KILAVUZ**

Erzincan Binali Yıldırım
University, History

**Assoc. Prof. Dr.
Abdullazadə
Nazilə Əbdül
qızı**

Azerbaijan State
Pedagogical University

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

BİLİM & ORGANİZASYON KURULU

SOSYAL BİLİMLER & GÜZEL SANATLAR

**Assoc Prof. Dr.
Elif AKTAŞ**

Recep Tayyip Erdoğan
University, Türkiye

**Assoc. Prof.
Dr. Aygün
EZIMOVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**Assoc. Prof.
Dr. Aynur
NESIROVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**Dr. Ahmet
YILMAZ**

Treu Consulting
Cooperation, Germany

**Dr. Boudra
ABDELLATIF**

University of Tiaret, Algeria

**Dr. Ulker
IMAMELIYEVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**PhD. Marjan
KASTEREN**

Purdue University, USA

**PhD. Vugar
GAHRAMANOV**

Rovira i Virgili University,
Spain

**Dr.
Mohammad
ALAWAMLEH**

American University of
Madabai, Jordan

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

BİLİM & ORGANİZASYON KURULU

SOSYAL BİLİMLER & GÜZEL SANATLAR

**Dr. Muhammad
SAFDAR
BHATTI**

The Islamia University of
Bahawalpur, Pakistan

**Dr. Shahboz
SHOEV**

Warsow University, Poland

**Dr. Övgü
KALKAN
KÜÇÜKSOLAK**

Yalova University, Turkey

Dr. Samir HUMBETOV

Head of the Center for
International Relations and
Diplomatic Studies, Azerbaijan

**Dr. Hamza Rehman
BUTT**

GIFT University, Pakistan

**Dr. Carlos
ARENAS**

Valencia University,
Spain

**Dr. Meryem
AKÇAYOĞLU**

Çukurova University, Turkey

**Dr. Joy Ifeanyi
Osarumwense
JOSEPH**

Rhodes University, South
Africa

**Dr. Merati
RACHID**

University of Tiaret,
Algeria

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

BİLİM & ORGANİZASYON KURULU

SOSYAL BİLİMLER & GÜZEL SANATLAR

**Prof. Dr.
Mammadli
Jahangir
ABDULALI
OGLI**

Baku State University,
Azerbaijan

**Assoc. Prof.
Dr. Aliyeva
Sevinj İSRAFİL
GİZİ**

Baku State University,
Azerbaijan

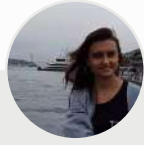
**Assoc. Prof.
Dr. Aliyev
Vugar ZİFAR
OĞLI**

Baku State University,
Azerbaijan

**Prof. Dr. Faton
SHABANI**

University of Tetova,
North Macedonia

**Dr. Seher
ŞEYLAN**

Işık University,
Türkiye

**Prof. Dr.
Elnara
SHAFIYEVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**Assoc. Prof.
EARL JONES
G. MUICO**

UM Tagum College,
Philippines

**Maryam
RAZA**

Pakistan Research Center
for A Community with
Shared Future

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

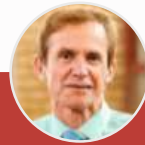
SCIENTIFIC & ORGANIZATION COMMITTEES

SOCIAL SCIENCES & FINE ARTS

**Prof Dr.
Rakesh
PATIL**

University of Pune, India

**Prof. Dr.
Kobus
MAREE**

University of Pretoria,
South Africa

**Prof. Dr.
Mrudul NILE**

Mumbai University, India

**Prof. Dr.
Muhlise
COŞGUN
ÖGEYİK**

Trakya University, Turkey

**Prof. Dr.
Dervish
ALIMI**

University of Tetova,
Macedonia

**Prof. Dr.
Dobrinka D.
RADOINOVA**

Medical University of
Varna, Bulgaria.

**Prof. Dr.
Calin
SCRIPCARU**

Institute of Forensic
Medicine, Romania

**Prof. Dr. Mammadli
Allahverdi
MAHARRAM OGLI**

Baku State University,
Azerbaijan

**Prof. Dr.
Asiye AKA**

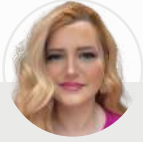
Çanakkale 18 Mart
University, Turkey

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

SCIENTIFIC & ORGANIZATION COMMITTEES

SOCIAL SCIENCES & FINE ARTS

**Assoc. Prof.
Dr. Aytekin
ZEYNELOVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**Assoc.
Prof. Dr.
Çiğdem
NÂS**

Yıldız Technical University,
Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Nesrin
ADA**

Ege University, Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Kahraman
GÜLER**

Doğuş University, Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Fahri
ÖZSUNGUR**

Adana Chamber of
Commerce, Trade Registry
Deputy Manager, Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Kutay
UZUN**

Trakya University, Turkey

**Assoc. Prof.
Dr. Çetin
TAN**

Fırat University, Turkey

**Assoc. Prof. Dr.
Nuran KILAVUZ**

Erzincan Binali Yıldırım
University, History

**Assoc. Prof. Dr.
Abdullazadə
Nazilə Əbdül qızı**

Azerbaijan State
Pedagogical University

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

SCIENTIFIC & ORGANIZATION COMMITTEES

SOCIAL SCIENCES & FINE ARTS

**Assoc. Prof.
Dr. Elif AKTAŞ**

Recep Tayyip Erdoğan
University, Türkiye

**Assoc. Prof.
Dr. Aygün
EZIMOVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**Assoc. Prof.
Dr. Aynur
NESIROVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**Dr. Ahmet
YILMAZ**

Treu Consulting
Cooperation, Germany

**Dr. Boudra
ABDELLATIF**

University of Tiaret, Algeria

**Dr. Ulker
IMAMELIYEVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**PhD. Marjan
KASTEREN**

Purdue University, USA

**PhD. Vugar
GAHRAMANOV**

Rovira i Virgili University,
Spain

**Dr.
Mohammad
ALAWAMLEH**

American University of
Madabai, Jordan.

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

SCIENTIFIC & ORGANIZATION COMMITTEES

SOCIAL SCIENCES & FINE ARTS

Dr. Muhammad SAFDAR BHATTI

Bahawalpur İslam Üniversitesi, Pakistan

Dr. Shahboz SHOEV

Varşova Üniversitesi, Polanya

Dr. Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK

Yalova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Samir HUMBETOV

Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Çalışmaları Merkezi Başkanı, Azerbaycan

Dr. Hamza Rehman BUTT

GIFT Üniversitesi, Pakistan

Dr. Carlos ARENAS

İspanya Üniversitesi, Türkiye

Dr. Meryem AKÇAYOĞLU

Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Joy Ifeanyi Osarumwense JOSEPH

Rhodes University, South Africa

Dr. Merati RACHID

University of Tiaret, Algeria

More information: www.bztacademy.com | +90 543 671 0123

SCIENTIFIC & ORGANIZATION COMMITTEES

SOCIAL SCIENCES & FINE ARTS

**Prof. Dr.
Mammadli
Jahangir
ABDULALI
OGLI**

Baku State University,
Azerbaijan

**Assoc. Prof.
Dr. Aliyeva
Sevinj ISRAFIL
GIZI**

Baku State University,
Azerbaijan

**Assoc. Prof.
Dr. Aliyev
Vugar ZIFAR
OGLI**

Baku State University,
Azerbaijan

**Prof. Dr. Faton
SHABANI**

University of Tetova,
North Macedonia

**Dr. Seher
ŞEYLAN**

Işık University,
Türkiye

**Prof. Dr.
Elnara
SHAFIYEVA**

Baku State University,
Azerbaijan

**Assoc. Prof.
EARL JONES
G. MUICO**

UM Tagum College,
Philippines

**Maryam
RAZA**

Pakistan Research Center
for A Community with
Shared Future

INTERNATIONAL

TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE AND EDUCATIONAL SCIENCES

JANUARY 12, 2024 | 10.00 | AZERBAIJAN LOCAL TIME

FOR ONLINE WATCHING:

Meeting ID: 830 9263 7558

Password: 991241

FACE TO FACE & IN-PERSON PARTICIPATION

AZERBAIJAN STATE ECONOMIC UNIVERSITY

TÜDİFAK 101 - CONFERENCE HALL

<https://www.turkicworldcongress.com/>

OPENING PROGRAM

JANUARY 12, 2024

10:00-10:15

Congress Chiar | Head of Congress

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

Azerbaijan State University of Economics | Dean of TÜDİFAK -
AZERBAIJAN

10:15-10:30

Keynote Speaker

Prof. Dr. Mahirə HÜSEYNOVA

Azerbaijan State Pedagogical University | Vice Rector -
AZERBAIJAN

10:30-10:45

Keynote Speaker

Prof. Dr. Jale ALIYEVA

Parliament of Azerbaijan | Member of Parliament - AZERBAIJAN

10:45-11:00

Keynote Speaker

Prof. Dr. Cemal İYEM

Aydın Adnan Menderes University | Vice Rector - Türkiye

10:45-11:00

Keynote Speaker

Dr. Araz ASLANLI

University of Tourism and Management | Vice Rector -
AZERBAIJAN

11.15-11:30

Açılış Konuşmacısı

Dr. Ayten CAN

Aydın Adnan Menderes University | Director of CAR - Türkiye

11.15-11:30

Congress Coordinators

Dr. Baha Ahmet YILMAZ & Dr. Farahila BABAYEVA-SHUKUROVA

Closing & Transition to the Session

INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE AND EDUCATIONAL SCIENCES JANUARY 13, 2024 | 10.00 | AZERBAIJAN LOCAL TIME

Meeting ID: 874 8146 3821
Password: 411885

**ONLINE (ZOOM)
PARTICIPATION**

JANUARY 13, 2023
10.00 | AZERBAIJAN LOCAL TIME (GMT +2)

<https://www.turkicworldcongress.com/>

OPENING PROGRAM

JANUARY 13, 2024

10.00-10:15

Congress Chiar | Head of Congress

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

Azerbaijan State University of Economics | Dean of
TÜDİFAK - AZERBAIJAN

10.15-10:25

Keynote Speaker

Prof. Dr. Arslonbek NURJONOV

Mamun University | Rector - UZBEKISTAN

10:25-10:35

Keynote Speaker

Prof. Dr. Firuza MADRAHIMOVA

Rector of Urgench State Pedagogical Institute |
UZBEKISTAN

10:35-10:45

Keynote Speaker

Prof. Faton SHABANI

Dean of the Faculty of Law, University of Tetova | N.
MACEDONIA

10:45-10:55

Keynote Speaker

Prof. Carlos ARENAS

Valencia University| SPAIN

10:55-11:00

Congress Coordinators

*Dr. Baha Ahmet YILMAZ & Dr. Farahila BABAYEVA-
SHUKUROVA*

Closing & Transition to the Session

ULUSLARARASI

TÜRK DÜNYASINDA SOSYAL, BEŞERİ, İDARİ VE EĞİTİM BİLİMLERİ KONGRESİ

12 OCAK 2024 | 10.00 | AZERBAIJAN YEREL SAATİ

ÇEVİRİMİÇİ İZLEMEK İÇİN:

Toplantı Kimliği: 830 9263 7558

Parola: 991241

YÜZ YÜZE KATILIM

AZERBAIJAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ

TÜDİFAK 101 NOLU KONFERANS SALON

<https://www.turkicworldcongress.com/>

AÇILIŞ PROGRAMI

12 OCAK 2024

10:00-10:15

Kongre Başkanı

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi | TUDİFAK Dekanı -
AZERBAYCAN

10:15-10:30

Açılış Konuşmacısı

Prof. Dr. Mahirə HÜSEYNOVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi | Rektör Yardımcısı -
AZERBAYCAN

10:30-10:45

Açılış Konuşmacısı

Prof. Dr. Jale ALIYEVA

Azerbaycan Parlamentosu | Milletvekili - AZERBAYCAN

10:45-11:00

Açılış Konuşmacısı

Prof. Dr. Cemal İYEM

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi | Rektör Yardımcısı - TÜRKİYE

11:00-11:15

Açılış Konuşmacısı

Dr. Araz ASLANLI

Turizm ve Yönetim Üniversitesi | Rektör Yardımcısı -
AZERBAYCAN

11:15-11:30

Açılış Konuşmacısı

Dr. Ayten CAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi | AAM Müdürü- TÜRKİYE

11:15-11:30

Kongre Koordinatörleri

Dr. Baha Ahmet YILMAZ & Dr. Farahila BABAYEVA-SHUKUROVA

Kapanış & Oturuma Geçiş

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASINDA SOSYAL, BEŞERİ, İDARİ VE EĞİTİM BİLİMLERİ KONGRESİ

13 OCAK 2024 | 10.00 | AZERBAYCAN YEREL SAATİ

Toplantı Kimliği: 874 8146 3821
Parola: 411885

ÇEVİRİMİÇİ (ZOOM)
KATILIM

13 OCAK 2024
10.00 | AZERBAYCAN SAATİ (GMT +2)

<https://www.turkicworldcongress.com/>

AÇILIŞ PROGRAMI

13 OCAK 2024

10.00:10:15

Kongre Başkanı
Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi | TUDİFAK Dekanı -
AZERBAYCAN

10.15-10:25

Açılış Konuşmacısı
Prof. Dr. Arslonbek NURJONOV
Mamun Üniversitesi | Rektör - ÖZBEKİSTAN

10:25-10:35

Açılış Konuşmacısı
Prof. Dr. Firuza MADRAHIMOVA
Urgenç Devlet Pedagoji Enstitüsü Rektörü |
ÖZBEKİSTAN

10:35-10:45

Açılış Konuşmacısı
Prof. Faton SHABANI
Tetova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı | K.
MAKEDONYA

10:45-10:55

Açılış Konuşmacısı
Prof. Carlos ARENAS
Valencia Üniversitesi | İSPANYA

10:55-11:00

Kongre Koordinatörleri
Dr. Baha Ahmet YILMAZ & Dr. Farahila BABAYEVA-
SHUKUROVA
Kapanış & Oturuma Geçiş

INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

GÜN 2 / DAY 2 | JANUARY 12, 2024 / 12 OCAK 2024

January 11-13, 2024 | 11-13 Ocak 2024

Baku, Azerbaijan

SESSION 1 || 1. Oturum

CONGRESS PROGRAM

Face to Face & Online (with Video Conference) Presentation

PARTICIPANT COUNTRIES (21 COUNTRIES)

Türkiye, Azerbaijan, China, Laos, Nigeria, Pakistan, Uzbekistan, Philippines, Vietnam, India, Algeria, Poland, North Macedonia, Ethiopia, Kazakhstan, Zambia, South Africa, Kyrgyzstan, United Kingdom, Iraq, Republic of Northern Cyprus.

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 830 9263 7558
PASSWORD (ŞİFRE): 991241

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session or you directly click to <https://us02web.zoom.us/j/87481463821?pwd=L3lzTVF1TWFGT0w3N0tMSTVWbk5pUT09>.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

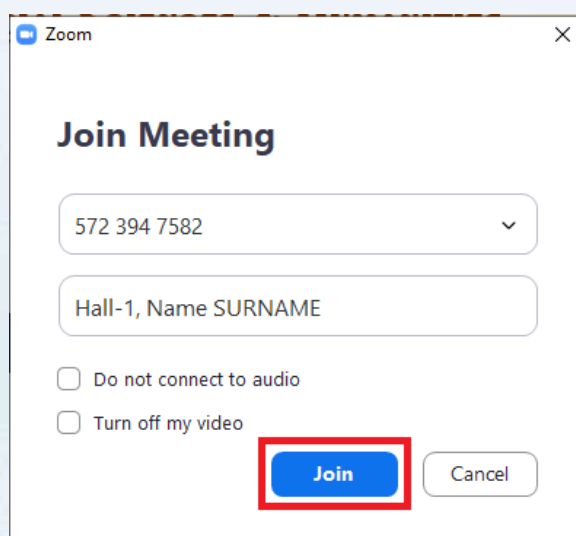
*(All speakers required to be connected to the session **10 min before** the session starts)*

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

*Each presentation will take **10 minutes**. There will be a question and answer session for 5 minutes after the presentation.*

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number:

exp. Hall-1, Name SURNAME

A screenshot of the Zoom 'Join Meeting' dialog box. The window has a title bar with the Zoom logo and a close button. The main heading is 'Join Meeting'. Below it, there is a dropdown menu showing the meeting ID '572 394 7582'. Underneath that is a text input field containing 'Hall-1, Name SURNAME'. At the bottom, there are two checkboxes: 'Do not connect to audio' and 'Turn off my video', both of which are currently unchecked. To the right of these checkboxes are two buttons: a blue 'Join' button and a grey 'Cancel' button. The 'Join' button is highlighted with a red rectangular border.

ÖNEMLİ, LÜTFEN DİKKATLİCE OKUYUN

- ❖ Bir toplantıya çevrimiçi olarak katılabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yapın, “Toplantı Kimliği veya Kişisel Bağlantı Adı” kimliğini girip oturumu başlatın. Ya da direk <https://us02web.zoom.us/j/87481463821?pwd=L3lzTVF1TWFGT0w3N0tMSTVWbk5pUT09> linkine tıklayınız.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmanıza gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kayıt olmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tabletlerde, telefonlarda ve PC'lerde çalışır.
- ❖ Katılımcının sunum saatinden 5 dakika önce oturuma bağlanması gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı olarak bağlanıp tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Oturumun sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) bölümünden moderatör sorumludur.

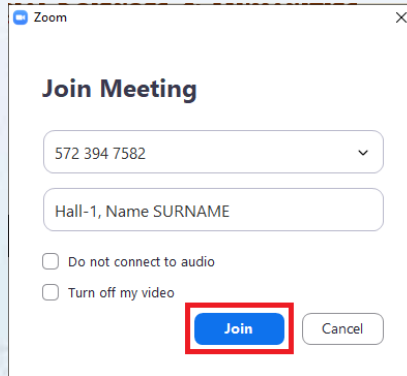
Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar – TEKNİK BİLGİLER

- ❖ Bilgisayarınızın mikrofonunun olduğundan ve çalıştığından emin olun.
- ❖ Zoom'da ekran paylaşma özelliğini kullanabilmelisiniz.
- ❖ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.
- ❖ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır.

(Tüm konuşmacıların oturum başlamadan **10 dakika** önce oturuma bağlanması gerekmektedir)
Moderatör sunumun sorunsuz ilerlemesinden, grup tartışmasının ve dinamiklerin yönetilmesinden sorumludur.

Her bir sunum **10 dakika** sürecektir. Sunumun ardından **5 dakika** soru-cevap bölümü gerçekleştirilecektir.

Zoom'a giriş yapmadan önce lütfen adınızı soyadınızı ve SALON numaranızı belirtiniz:
Örnek: Salon-1, Adı SOYADI

The image shows a Zoom 'Join Meeting' dialog box. It has a title bar with the Zoom logo and a close button. The main content area has the title 'Join Meeting'. Below the title, there is a dropdown menu showing '572 394 7582'. Underneath that is a text input field containing 'Hall-1, Name SURNAME'. At the bottom, there are two checkboxes: 'Do not connect to audio' and 'Turn off my video', both of which are unchecked. At the very bottom, there are two buttons: a blue 'Join' button and a grey 'Cancel' button. The 'Join' button is highlighted with a red rectangular box.

DAY (2) / GÜN (2) | HALL (1) / SALON (1)

Türkiye Salonu | Türkiye Hall

Session 1 / Face to Face (Yüz Yüze)

UNEC II Tedris Binası	12.01.2024	Time Zaman: 11⁰⁰-14⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Prof. Dr. Eldar JAFAROV <i>GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR):</i> Dr. Farahila BABAYEVA-SHUKUROVA & Niyameddin SHUKUROV
		Time Zaman: 12⁰⁰-15⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	
Authors (Yazarlar)		Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
12⁰⁰-12¹⁵	Piriyeva AFAQ	<i>Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan</i>	SAFAVID-OTTOMAN RELATIONS IN THE 16TH CENTURY
12¹⁵-12³⁰	Fatullazade YAĞMUR	<i>Lankaran State University, Azerbaijan</i>	METHODOLOGY FOR TEACHING EARLY AND WARTIME LYRICS OF AHMET CEVAD'S CREATIVITY
12³⁰-12⁴⁵	Reşad RZA	<i>Independent Researcher, Azerbaijan</i>	THE ESSENCE OF ARMENIAN TERRORISM AGAINST AZERBAIJAN
12⁴⁵-13⁰⁰	Konul AZIMOVA	<i>Union of Artists of Azerbaijan, Azerbaijan</i>	A WORK OF ART THAT WILL RECOGNIZE AZERBAIJAN IN THE INTERNATIONAL ENVIRONMENT
13⁰⁰-13¹⁵	Fuad SHAMMADOV	<i>State Administration Academy Affiliated to the President of the Republic of Azerbaijan, Azerbaijan</i>	A BRIEF OVERVIEW OF THE COOPERATION OF TURKISH STATES IN THE FIELDS OF SECURITY AND DEFENSE
13¹⁵-13³⁰	Ulker IMAMALIYEVA	<i>Baku State University, Azerbaijan</i>	THE IMPACT OF MODERN MEDIA ON POLITICAL STABILITY
13³⁰-13⁴⁵	Nazile ABDULLAZADE	<i>Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan</i>	AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT QADIN SİYASƏTİ VƏ QADINLAR QURULTAYI
13⁴⁵-14⁰⁰	Eldar JAFAROV İlkin MAMMADOV	<i>Baku State University, Azerbaijan</i>	THE IMPORTANCE OF SOUTH CAUCASIA IN THE GLOBAL AREA
14⁰⁰-14¹⁵	Eldar JAFAROV Fidan ALILI	<i>Baku State University, Azerbaijan</i>	SECURITY IN CONTEMPORARY THEORIES OF INTERNATIONAL RELATIONS
14¹⁵-14³⁰	Malahat ABDULLAYEVA	<i>Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan</i>	SOLUTION METHODOLOGY OF MATHEMATICAL TEXT PROBLEMS
14³⁰-14⁴⁵	Natəvan BAĞIROVA	<i>Nizami Gəncənin adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi, Azerbaijan</i>	ƏBU FİRAS ƏL- HƏMDANİ LİRİKASINDA " RUMİYYAT" ŞEİRLƏRİNİN ÖZƏLLİKLƏRİ
14⁴⁵-15⁰⁰	Prof Qasım Hacıyev	<i>Qafqaz tarixi şöbəsi, AMIA, Azerbaijan</i>	Azərbaycan Respublikası Türk Dünyasının aparıcı qüvvələrindən biridir

DAY (2) / GÜN (2) | HALL (2) / SALON (2)

Azerbaycan Salonu | Azerbaijan Hall

Session 1 | Face to Face (Yüz Yüze)

UNEC II Tedris Binası	12.01.2024	Time Zaman: 11 ⁰⁰ -14 ¹⁵ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 12 ⁰⁰ -15 ¹⁵ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Prof. Dr. Həsən BAYRAMOV GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Dr. Baha Ahmet YILMAZ & Aydan RÜSTEMLİ
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
12 ⁰⁰ -12 ¹⁵	Ayshan MUSTAFAZADA	Azerbaijan University of Languages, Azerbaijan	PARENT-TEACHER PARTNERSHIP IN AN INCLUSIVE EDUCATION CONTEXT IN AZERBAIJAN
12 ¹⁵ -12 ³⁰	Firuzə Mübariz JAFAROVA Afag Zakir HAJIYEVA	Azerbaijan State University, Azerbaijan	CONSIDERATION OF NATURAL-ECONOMIC AND ECOLOGICAL FEATURES IN THE DEVELOPMENT OF ANIMAL HUSBANDRY IN THE GREATER CAUCASUS REGION
12 ³⁰ -12 ⁴⁵	Nargiz NAGHIYEVA	Baku State University, Azerbaijan	COLONIALISM, POSTCOLONIALISM, NEOCOLONIALISM, DECOLONIZATION
12 ⁴⁵ -13 ⁰⁰	Shahla NURUZADE	Baku Slavic University, Azerbaijan	THE IMAGE OF WOMAN/MOTHER IN THE TRADITIONAL SPIRITUAL VALUES SYSTEM OF AZERBAIJANIS
13 ⁰⁰ -13 ¹⁵	Nərgiz Məlik qızı QULİYEVA	ANAS A.A. Historical Institute named after Bakikhanov, Azerbaijan	THE FIRST AND SECOND KARABAKH WARS AND AZERBAIJAN'S VICTORY OVER THE ARMENIAN INVADERS
13 ¹⁵ -13 ³⁰	Zeynalova ZUMRUT	Lankaran State University, Azerbaijan	19TH CENTURY AZERBAIJANI INTELLECTUALS
13 ³⁰ -13 ⁴⁵	Məmmədova Bədircahan Əmrullah QIZI	AMEA Research, Ethnography and Anthropology Institute, Azerbaijan	ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF VILLAGE GUM
13 ⁴⁵ -14 ⁰⁰	Seide GULIYEVA	Baku State University, Azerbaijan	IMPACT OF THE KARABAKH WAR ON EDUCATION OF THE HISTORY OF AZERBAIJAN AND HISTORIOGRPHY
14 ⁰⁰ -14 ¹⁵	Aladdin MALIKOV	Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan	THEORIES IN THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND MORALITY IN WESTERN PHILOSOPHY
14 ¹⁵ -14 ³⁰	Məmmədova Aygün Musa QIZI	Azerbaijan National Historical Museum, Azerbaijan	LOOK INTO HISTORY: NUMISMATIC FINDS TRANSFERRED TO THE LOCAL HISTORY MUSEUM OF KHANKENDI
14 ³⁰ -14 ⁴⁵	Həsən BAYRAMOV	Baku Women's University, Azerbaijan	AZƏRBAYCANIN XANLAR ŞƏHRİNDƏ AZƏRBAYCAN PEDAQOJİ MƏKTƏBİNİN FƏALİYYƏTİNİN BƏZİ TARİXİ ASPEKTLƏRİ HAQQINDA
14 ⁴⁵ -15 ⁰⁰	Assoc. Prof. Dr. Vahid ÖMEROV	AMEA Şimali Qafqaz Şöbəsinin Müdiri, Azerbaijan	ŞİMALİ QAFQAZDA TÜRK DİLLİ XALQLAR
15 ⁰⁰ -15 ¹⁵	Ayten CAN	Aydın Adnan Menderes University, Türkiye	ATATÜRK AND TURKIC WORLD

DAY (2) / GÜN (2) | HALL (3) / SALON (3)

Özbekistan Salonu | Uzbekistan Hall

Session 1 | ZOOM (Çevrimiçi & Online)

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 830 9263 7558

PASSWORD (ŞİFRE): 991241

	12.01.2024	Time Zaman: 12 ⁰⁰ -14 ⁴⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 13 ⁰⁰ -15 ⁴⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Dr. Mirzəyeva Kəmalə KAMAL GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Dr. Farahila BABAYEVA-SHUKUROVA
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
13 ⁰⁰ -13 ¹⁰	Nurcan ALLAHVERDIYEVA	Guba Genocide Memorial Complex, Azerbaijan	MART SOYQIRIMINDA QAFQAZ İSLAM ORDUSUNUN HƏRBİ ROLU
13 ¹⁰ -13 ²⁰	Babayeva Malahat Ramiz GIZI	Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan	TURKISH FOLK BELIEFS AND MYTHOLOGY
13 ²⁰ -13 ³⁰	Aynur Murad Gızı NAMAZOVA	Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan	COMMON VOCABULARY OF THE KIPCHAK AND OGHUZ LANGUAGES
13 ³⁰ -13 ⁴⁰	Aygun ISMAYILOVA	Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan	MOUNTAIN TOURISM IN GABALA DISTRICT: OPPORTUNITIES AND PROSPECTS
13 ⁴⁰ -13 ⁵⁰	Mirzəyeva Kəmalə KAMAL	Azerbaijan-Sumgait State University, Azerbaijan	TURKEY-US ECONOMIC RELATIONS AT THE END OF THE 20TH CENTURY AND THE EARLY OF THE 21ST CENTURY
13 ⁵⁰ -14 ⁰⁰	Ahu AKSOY CAN Duygu VEFİKULUÇAY YILMAZ	Mersin University, Türkiye	MEDICAL, ETHICAL, LEGAL AND SOCIAL DIMENSIONS OF HYMENOPLASTY
14 ⁰⁰ -14 ¹⁰	Gayratjon Ismatullo Ogli JUMAYEV Ismatullo Djumayevich NARKULOV Jo'rabek Mamadiyor Ogli POLATOV	Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan Independent Researcher, Uzbekistan Samarkand State University, Uzbekistan	THE DESCRIPTION OF THE POLITICAL SITUATION IN MONGOLIA IN GHIYAZIDDIN NAQQOSH'S "TRAVEL BOOK"
14 ¹⁰ -14 ²⁰	Yulduzxon Atadjanova DILSHADOVNA	Urganch State University, Uzbekistan	MUVOZANAT INSONNING ICHKI MUVOZANATI VA DAVR MUNOSABATI HAQIDA SO'ZLOVCHI ASAR
14 ²⁰ -14 ³⁰	Imamov KHURSHID	Academy of Sciences Timur State Historical Museum, Uzbekistan	COMPARATIVE ANALYSIS OF INFORMATION ABOUT AMIR TEMUR IN THE WORKS OF ARAB HISTORIANS OF THE 14TH-15TH CENTURIES
14 ³⁰ -14 ⁴⁰	Imamov KHURSHID	Academy of Sciences Timur State Historical Museum, Uzbekistan	SCIENTIFIC CLASSIFICATION AND ANALYSIS OF INFORMATION ABOUT AMIR TEMUR IN ARABIC SOURCES
14 ⁴⁰ -14 ⁵⁰	Mukhametkali Aida AYAPBERGENGYZY	Turan University, Kazakhstan	FEATURES OF THE USE OF AI PROGRAMS IN LANGUAGE TEACHING
14 ⁵⁰ -15 ⁰⁰	Tillebaeva TAMARA	Toktomamatov International University, Kyrgyzstan	ENERGIYA ENERGY TOURS
15 ⁰⁰ -15 ¹⁰	Asadova Ayten VAGİF	Sumgait State University, Azerbaijan	ABOUT THE TRADITIONS OF THE KARACHAY TURKS
15 ¹⁰ -15 ²⁰	Konul Israfil Gizi HASANOVA	Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan	THE PLACE OF COGNITIVE LINGUISTICS IN MODERN LINGUISTICS AND DUTIES
15 ²⁰ -15 ³⁰	Prof Qasım Hacıyev	Qafqaz tarixi şöbəsi, AMIA, Azerbaijan	AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TÜRK DÜNYASININ APARICI QÜVVƏLƏRİNDƏN BİRİDİR
15 ³⁰ -15 ⁴⁰	Assoc. Prof. Dr. Vahid ÖMEROV	AMEA Şimali Qafqaz Şöbəsinin Müdiri, Azerbaijan	ŞİMALİ QAFQAZDA TÜRK DİLLİ XALQLAR

INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

GÜN 3 / DAY 3 | JANUARY 13, 2024 / 13 OCAK 2024

January 11-13, 2024 | 11-13 Ocak 2024
Baku, Azerbaijan

SESSION 1 || 1. Oturum

CONGRESS PROGRAM

Face to Face & Online (with Video Conference) Presentation

PARTICIPANT COUNTRIES (21 COUNTRIES)

Türkiye, Azerbaijan, China, Laos, Nigeria, Pakistan, Uzbekistan, Philippines, Vietnam, India, Algeria, Poland, North Macedonia, Ethiopia, Kazakhstan, Zambia, South Africa, Kyrgyzstan, United Kingdom, Iraq, Republic of Northern Cyprus.

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821
PASSWORD (ŞİFRE): 411885

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session or you directly click to <https://us02web.zoom.us/j/87481463821?pwd=L3lzTVF1TWFGT0w3N0tMSTVWbk5pUT09>.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

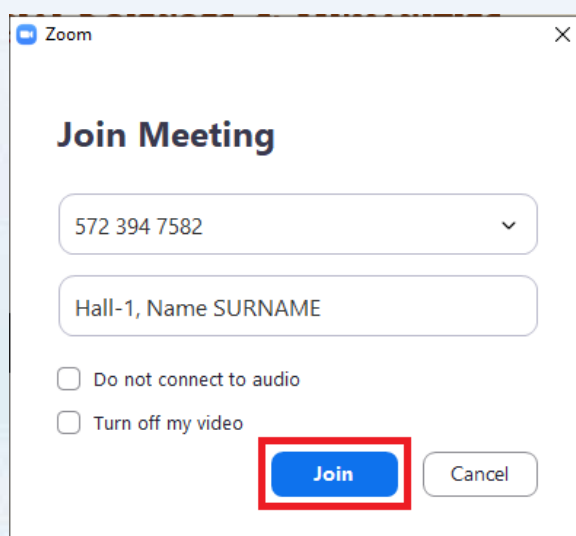
*(All speakers required to be connected to the session **10 min before** the session starts)*

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

*Each presentation will take **10 minutes**. There will be a question and answer session for 5 minutes after the presentation.*

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number:

exp. Hall-1, Name SURNAME

Zoom

Join Meeting

572 394 7582

Hall-1, Name SURNAME

☐ Do not connect to audio

☐ Turn off my video

Join Cancel

ÖNEMLİ, LÜTFEN DİKKATLİCE OKUYUN

- ❖ Bir toplantıya çevrimiçi olarak katılabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yapın, “Toplantı Kimliği veya Kişisel Bağlantı Adı” kimliğini girip oturumu başlatın. Ya da direk <https://us02web.zoom.us/j/87481463821?pwd=L3lzTVF1TWFGT0w3N0tMSTVWbk5pUT09> linkine tıklayınız.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmanıza gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kayıt olmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tabletlerde, telefonlarda ve PC'lerde çalışır.
- ❖ Katılımcının sunum saatinden 5 dakika önce oturuma bağlanması gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı olarak bağlanıp tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Oturumun sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) bölümünden moderatör sorumludur.

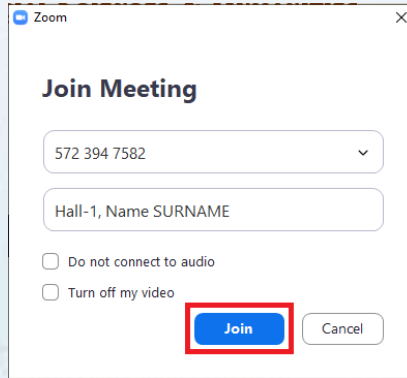
Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar – TEKNİK BİLGİLER

- ❖ Bilgisayarınızın mikrofonunun olduğundan ve çalıştığından emin olun.
- ❖ Zoom'da ekran paylaşma özelliğini kullanabilmelisiniz.
- ❖ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.
- ❖ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır.

(Tüm konuşmacıların oturum başlamadan **10 dakika** önce oturuma bağlanması gerekmektedir)
Moderatör sunumun sorunsuz ilerlemesinden, grup tartışmasının ve dinamiklerin yönetilmesinden sorumludur.

Her bir sunum **10 dakika** sürecektir. Sunumun ardından **5 dakika** soru-cevap bölümü gerçekleştirilecektir.

Zoom'a giriş yapmadan önce lütfen adınızı soyadınızı ve SALON numaranızı belirtiniz:
Örnek: Salon-1, Adı SOYADI

The image shows a Zoom 'Join Meeting' dialog box. It has a title bar with the Zoom logo and a close button. The main title is 'Join Meeting'. Below it, there is a dropdown menu showing '572 394 7582'. Underneath that is a text input field containing 'Hall-1, Name SURNAME'. There are two checkboxes: 'Do not connect to audio' and 'Turn off my video', both of which are currently unchecked. At the bottom right, there are two buttons: 'Join' (highlighted with a red box) and 'Cancel'.

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (1) / SALON (1)

Azerbaycan Salonu | Azerbaijan Hall

Session 1

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 10⁰⁰-13⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 11⁰⁰-14⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Dr. Ayten CAN GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Dr. Farahila BABAYEVA-SHUKUROVA
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
10⁰⁰-10¹⁵	Müfide KAYA	Gazi University, Türkiye	PUBLISHED BETWEEN 2006-2020, ANALYSIS OF THESES EXAMINING THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION TEXTBOOKS IN TERMS OF VISUAL DESIGN
10¹⁵-10³⁰	Ezgi EKİZ Refik TURAN	Gazi University, Türkiye	MILITARY TERMS IN MEDIEVAL TURKISH HISTORY
10³⁰-10⁴⁵	Aybüke GÜZAY	Izmir Bakırçay University, Türkiye	THE EFFECT OF THE GERMAN OCCUPATION ON THE CRIMEAN TATARS
10⁴⁵-11⁰⁰	Armağan YILMAZ	Dokuz Eylül University, Türkiye	THE DISRUPTION OF ANATOLIAN TURKS: SELJUK-İZNİK RUM RELATIONS BEFORE AND AFTER THE 1243 KÖSEDAĞ WAR
11⁰⁰-11¹⁵	Surayyo KHODJOEVA	Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye	MOSQUES AND MINARETS IN CENTRAL ASIAN ARCHITECTURE EXAMPLE OF UZBEKISTAN
11¹⁵-11³⁰	Rufana GURBANOVA	Selcuk University, Türkiye	FEBRUARY 6 EARTHQUAKE IN AZERBAIJANI MEDIA: THE EXAMPLE OF AZERBAIJAN STATE NEWS AGENCY AZERTAC
11³⁰-11⁴⁵	Muhammet ALTUNDAĞ Emine BOĞATEKİN Berrak ALTUNDAĞ	Pendik Science and Art Center, Türkiye Pendik Science and Art Center, Türkiye Ahmet Yesevi Primary School, Türkiye	TURKISH CULTURE MOTIFS AND THE EFFECTS OF GEOGRAPHICAL LOCATION IN DOLGAN TALES
11⁴⁵-12⁰⁰	Sagynysh TASBOLAT	Ege University, Türkiye	EVALUATION OF CARTOONS AND PROGRAMS BROADCASTED ON BALAPAN CHILDREN CHANNEL
12⁰⁰-12¹⁵	Sagynysh TASBOLAT	Ege University, Türkiye	REPRESENTATION OF WOMEN IN KAZAKH TV SERIES (ON THE EXAMPLE OF THE SERIES "MİRZHKYP. OYAN, KAZAK!")
12¹⁵-12³⁰	Hasan EKİCİ Göksel ŞİMŞEK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye	A STUDY ON CARL GUSTAV JUNG'S ARCHETYPE THEORY AND EXAMPLES OF THE USE OF THESE ARCHETYPES IN TV ADVERTISEMENTS AND SHAMPOO PRODUCTS
12³⁰-12⁴⁵	Hasanov FARRUKH	Marmara University, Türkiye	COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SERIES "GÖNÜL DAĞI" AND "ŞAHSİYET" IN TERMS OF FAMILY VALUES AND THE POSITION OF WOMEN
12⁴⁵-13⁰⁰	Bihter TÜRKMENOĞLU	Van Yüzüncü Yıl University, Türkiye	MÜBAHAT TÜRKER KÜYEL'S PLACE IN THE HISTORY OF TURKISH THOUGHT
13⁰⁰-13¹⁵	Bihter TÜRKMENOĞLU	Van Yüzüncü Yıl University, Türkiye	HISTORIOGRAPHY OF CLASSICAL PERIOD OTTOMAN CONSTRUCTION TECHNOLOGY: RİSALE-I Mİ' MARIYYE VE TEZKİRET' ÜL BÜNYAN
13¹⁵-13³⁰	Ayten CAN	Aydın Adnan Menderes University, Türkiye	REFLECTION OF THOUGHTS ON THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND HEYDAR ALİYEV IN THE MEETINGS OF THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (2) / SALON (2)

Özbekistan Salonu | Uzbekistan Hall

Session 1

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 10⁰⁰-13⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 11⁰⁰-14⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Assoc. Prof. Dr. Süleyman AKÇAY GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Ufuk EZGİN
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
10⁰⁰-10¹⁵	Yağmur ÖZKAN Emre KEMALOĞLU Cihat ÇEVİRİM Yüksel UZUNAY Esra KEMALOĞLU Hasan NEMEZ	Vize Science and Art Center Atatürk Middle School, Türkiye Adalet Erez Primary School, Türkiye District Directorate of National Education, Türkiye Namık Kemal Secondary School, Türkiye Atatürk Middle School, Türkiye	WAYS TO INCREASE SUCCESS IN HIGH SCHOOL TRANSITION SYSTEM IN SCHOOLS
10¹⁵-10³⁰	Yasemin KIRKGÖZ	Çukurova University, Türkiye	IMPLEMENTING INQUIRY BASED LEARNING IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES
10³⁰-10⁴⁵	Yasemin KIRKGÖZ	Çukurova University, Türkiye	PRE-SERVICE TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE COMPETENCIES OF AN EFFECTIVE ONLINE TEACHER
10⁴⁵-11⁰⁰	Emre YILDIRIM	Sivas Cumhuriyet University, Türkiye	5TH GRADE SOCIAL STUDIES COURSE ON EDUCATION INFORMATION NETWORK (EBA)
11⁰⁰-11¹⁵	Mehmet Arif BOZAN Şengül Saime ANAGÜN	Istanbul Aydın University, Türkiye Eskişehir Osmangazi University, Türkiye	PRIMARY SCHOOL TEACHER CANDIDATES VIEWS ON INCLUSIVE EDUCATION
11¹⁵-11³⁰	Aslı ASLAN Kerim ŞEN	Osmangazi University, Türkiye	TEACHER EDUCATION AND DEMOCRACY: SOCIAL STUDIES EDUCATORS' APPROACHES TO CONTROVERSIAL POLITICAL ISSUES
11³⁰-11⁴⁵	Ayşegül AYDEMİR Gürkan MORALI	Erciyes University, Türkiye	ASSESSING TURKISH TEACHERS' COMPETENCE IN PREPARING WRITTEN EXAMINATION QUESTIONS
11⁴⁵-12⁰⁰	Çağla BİLECEN Nuri Can AKSOY	Hasan Kalyoncu University, Türkiye	THE EFFECT OF GAMIFICATION ENRICHED PRIMARY SCHOOL 2ND GRADE MATHEMATICS TEACHING PROCESS ON STUDENT PERFORMANCE
12⁰⁰-12¹⁵	Bircan EYÜP Merve YILMAZ	Trabzon University, Türkiye	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PRE- SERVICE TEACHERS' READING ATTITUDES AND THEIR PERCEPTIONS OF VOCATIONAL EDUCATION DURING THE PANDEMIC PROCESS
12¹⁵-12³⁰	Arzu KÜÇÜK Mehmet KÜÇÜK	Yamanturk Middle School, Türkiye Recep Tayyip Erdogan University, Türkiye	EXAMINATION OF LOGICAL REASONING SKILLS OF TURKISH MIDDLE SCHOOL STUDENTS
12³⁰-12⁴⁵	Mehmet KÜÇÜK Arzu KÜÇÜK	Recep Tayyip Erdogan University, Türkiye Yamanturk Middle School, Türkiye	EXAMINATION OF SCIENTIFIC REASONING SKILLS OF TURKISH PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS
12⁴⁵-13⁰⁰	Süleyman AKÇAY	Süleyman Demirel University, Türkiye	TEACHER CANDIDATES' RESPONSES TO MISCONCEPTION SENTENCES ON FORCE AND MOTION
13⁰⁰-13¹⁵	Süleyman AKÇAY	Süleyman Demirel University, Türkiye	SCIENTIST IMAGES OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (3) / SALON (3)

Kırgızistan Salonu | Kyrgyzstan Kazakhstan Hall

Session 1

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 10⁰⁰-13⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 11⁰⁰-14⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Adilcan ERURGUR GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Aydan RÜSTEMLİ & Dr. Baha Ahmet YILMAZ
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
10⁰⁰-10¹⁵	Erdal ARSLAN Ali BORA Muhammed Abdulkadir DEMET	Selçuk University, Türkiye	THE TRANSFORMATIVE IMPACT OF FINANCIAL TECHNOLOGIES (FINTECH) ON FINANCIAL SERVICES
10¹⁵-10³⁰	Kağan SARGI	Giresun University, Türkiye	INTERNATIONAL PROBLEMS IN KYRGYZSTAN BASED ON THE FERGANA VALLEY
10³⁰-10⁴⁵	Zeynep Gizem ÖZPINAR	Karabuk University, Türkiye	CHANGING BALANCE OF POWER IN KARABAKH: AZERBAIJAN'S ANTI-TERRORIST OPERATION AND FUTURE PERSPECTIVES
10⁴⁵-11⁰⁰	Adnan Cem KIRAL	Queen Mary University, United Kingdom	POLITICAL REALISM AS DOPPELGANGER: PHILOSOPHICAL OVERVIEW OF THE RISING IDEOLOGIES, WORLD OF IDEAS, REALIST THOUGHTS AND DOPPELGANGER
11⁰⁰-11¹⁵	Weam AWAD	Istanbul Aydin University, Türkiye	TERRORISM: WHAT IT IS, WHAT ARE THE CAUSES AND MOTIVES, AND THE ROLE OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY
11¹⁵-11³⁰	Emine KEF	Amasya University, Türkiye	READING THE SYMBOLS IN THE ARCHITECTURE OF AMASYA SABUNCUOĞLU MUSEUM OF MEDICINE AND SURGERY HISTORY WITH SOCIAL MOTIVES
11³⁰-11⁴⁵	Aidana BAKTYBEK KYZY	Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye	THE ROLE OF UZBEKISTAN IN THE DEVELOPMENT OF THE ORGANISATION OF TURKIC STATES AND THE IMPORTANCE OF THE ORGANISATION OF TURKIC STATES FROM THE PERSPECTIVE OF UZBEKISTAN
11⁴⁵-12⁰⁰	Hüseyin AVCI	Istanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye	THE ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT IN THE THIRD-PARTY ACTOR FRAMEWORK
12⁰⁰-12¹⁵	Mete AKYOL	Marmara Revision Independent Audit SMMM A.Ş., Türkiye	NATURAL DISASTERS AND THEIR ECONOMICS IMPACTS: GLOBAL, REGIONAL AND NATIONAL PERSPECTIVES
12¹⁵-12³⁰	Şengül KİNİŞ Ayhan DURAK	Kayseri University, Türkiye	THE EFFECT OF THE FoMO EFFECT ON ONLINE PURCHASING BEHAVIOR DURING THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD: A RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS IN KAYSERİ
12³⁰-12⁴⁵	Adilcan ERUYGUR	Selçuk University, Türkiye	CHINA'S DISCOURSES OF OBSCURANTISM IN ITS CONTROL OF EAST TURKESTAN

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (4) / SALON (4)

Kazakistan Salonu | Kazakhstan Hall

Session 1

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 10⁰⁰-13⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 11⁰⁰-14⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Dr. Said KUDAYNETOV GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Dr. Baha Ahmet YILMAZ
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
10⁰⁰-10¹⁵	Rukiye KAYA	<i>University of Kocaeli, Türkiye</i>	NEO-ORIENTALISM AND ISLAMOPHOBIA
10¹⁵-10³⁰	Emine Nur KARAKAŞ	<i>Ondokuz Mayıs University, Türkiye</i>	HZ. EBU BAKR AND RIDDE WARS
10³⁰-10⁴⁵	Emine Şeyda CİĞER	<i>Yıldırım Beyazıt University, Türkiye</i>	THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTS OF KABZ AND BAST IN COMMENTARIES
10⁴⁵-11⁰⁰	Lamyaa Yaseen HAMZAH Shazad Kareem OTHMAN	<i>Ondokuz Mayıs University, Türkiye</i> <i>University of Raparin, Iraq</i>	THE POETIC IMAGE AND ITS PSYCHOLOGICAL CONNOTATIONS IN (THE OLD AGE OF CLEOPATRA AND THE CHILDREN OF THE RAIN) BY AL-LATIF HELMET
11⁰⁰-11¹⁵	Hikmet YÜKTAŞIR	<i>Hitit University, Türkiye</i>	THE EFFECTS OF NAHCÜ'L BELAĞA ON THE COMMANDMENT
11¹⁵-11³⁰	Halide DEMİR Muammer CENGİZ	<i>Ondokuz Mayıs University, Türkiye</i>	HİLMİ ZİYA ÜLKEN'S APPROACH TO THE HISTORY AND THOUGHT OF SUFISM
11³⁰-11⁴⁵	Oğuzhan AVAN	<i>Çukurova University, Türkiye</i>	EVIL AS A SOURCE OF INDIVIDUAL RELIGIOSITY AND DISBELIEF
11⁴⁵-12⁰⁰	Ferruh KAHRAMAN	<i>Dokuz Eylül University, Türkiye</i>	SOCIAL CONSTRUCTION OF A BALANCE THEORY AND CONTRIBUTION TO UNDERSTANDING/ COMMENTARY SCHOOL
12⁰⁰-12¹⁵	Ferruh KAHRAMAN	<i>Dokuz Eylül University, Türkiye</i>	SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF SLUM CULTURE FORMATION'S CAUSES AND EFFECTS IN TURKEY
12¹⁵-12³⁰	Said Ali KUDAYNETOV	<i>Uşak University, Türkiye</i>	FIQH VIEWS OF RIZÂADDİN B. FAHRUDDIN, ONE OF THE TATAR SCHOLARS THE METHOD HE FOLLOWED WHILE REVEALING
12³⁰-12⁴⁵	Said Ali KUDAYNETOV	<i>Uşak University, Türkiye</i>	ORIENTALIST JOSEPH SCHACHT'S VIEWS ON THE QURAN

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (5) / SALON (5)

Türkmenistan Salonu | Turkmenistan Hall

Session 1

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 10⁰⁰-13⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 11⁰⁰-14⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Assoc. Prof. Dr. Elif Özlem ÖZÇATAL GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Gökhan GEZER
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
10⁰⁰-10¹⁵	Gülşah KAZAK	<i>Independent Researcher, Türkiye</i>	DIGITAL FINANCE IN IMPROVING THE EFFICIENCY OF RESOURCE ALLOCATION
10¹⁵-10³⁰	Gülşah KAZAK	<i>Independent Researcher, Türkiye</i>	FINANCIAL PERFORMANCE ASSESSMENT WITH THE TOPSIS METHOD, ONE OF THE MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODS UNDER UNCRITERIA: AN APPLICATION ON BIST TELECOMMUNICATION COMPANIES
10³⁰-10⁴⁵	Gülşah KAZAK Mustafa KAZAK	<i>Independent Researcher, Türkiye Afyonkarahisar Health Sciences University, Türkiye</i>	BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON UPPER ECHELON THEORY
10⁴⁵-11⁰⁰	Ercan KESER Aysel ELİTOK	<i>Ağrı İbrahim Çeçen University, Türkiye</i>	THE EFFECT OF CONSUMER CYNISM ON CONSUMER BOYCOTT BEHAVIOR
11⁰⁰-11¹⁵	Ercan KESER Serdar GEVENLİ	<i>Ağrı İbrahim Çeçen University, Türkiye</i>	ANALYSIS OF AĞRI CITY DESTINATION BRAND IMAGE IN TERMS OF DIFFERENCES BETWEEN INDIVIDUALS' DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS
11¹⁵-11³⁰	Ercan KÜÇÜKOBA Recep YILDIZ	<i>Bandırma Onyedi Eylül University, Türkiye</i>	THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRATIC ATTITUDE AND MATHEMATICAL REASONING
11³⁰-11⁴⁵	Mustafa Nihat AYDIN Göksel ŞİMŞEK	<i>Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Türkiye</i>	USES OF HUMOR IN ADVERTISEMENTS: A SEMIOTIC ANALYSIS OF CAR ADVERTISEMENTS
11⁴⁵-12⁰⁰	Ahmet Cem ESENLİKCİ	<i>Karadeniz Technical University, Türkiye</i>	ORGANIZED INDUSTRIAL ZONES IN TURKEY IN THE CENTENNIAL OF THE REPUBLIC
12⁰⁰-12¹⁵	Zekeriya Oğuz SEÇME	<i>Yalova University, Türkiye</i>	THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION, INTEREST AND EXCHANGE RATE IN EMERGING COUNTRIES
12¹⁵-12³⁰	Miray KAYA	<i>Istanbul Aydın University, Türkiye</i>	PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF THE EARTHQUAKE ON CHILDREN IN TERMS OF SOCIAL SERVICE
12³⁰-12⁴⁵	Arzu AVŞAR	<i>Istanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye</i>	ART THERAPY AND EMPOWERMENT
12⁴⁵-13⁰⁰	Elif Özlem ÖZÇATAL	<i>Tokat Gaziosmanpaşa University, Türkiye</i>	CHILD CARE SERVICES' ROLE AND FUNCTIONS IN EMPOWERING WOMEN IN THE LABOR FORCE IN TÜRKİYE

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (6) / SALON (6)

Türkiye Salonu | Türkiye Hall

Session 1

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 10⁰⁰-13⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 11⁰⁰-14⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Dr. Nigar EMECEN EZGİN
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
10⁰⁰-10¹⁵	Mustafa Kemal KALKAN S. Ayça KALKAN	<i>Hatay Science and Art Center, Türkiye Eastern Mediterranean University, Republic of Northern Cyprus</i>	EXAMINING THE KNOWLEDGE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS REGARDING NATIONAL AND FOREIGN FAIRY TALE AND CARTOON CHARACTERS IN TERMS OF VALUES EDUCATION, AND ANALYZING THE IMPACT ON ROLE MODEL ADOPTION AND SHOPPING PREFERENCES
10¹⁵-10³⁰	Zarnigora USHUROVA	<i>Siirt University, Türkiye İstanbul Aydın University, Türkiye</i>	FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION IN EARLY AGE CHILDREN FROM THE THEORETICAL FRAMEWORK PERSPECTIVE
10³⁰-10⁴⁵	Esma BOLAT	<i>İstanbul Aydın University, Türkiye</i>	PREDICTORS OF AGGRESSION BEHAVIORS OF FEMALE VOCATIONAL AND TECHNICAL HIGH SCHOOL STUDENTS-THE CASE OF SARIYER DISTRICT
10⁴⁵-11⁰⁰	Melek YAŞAR Fatma DEMİRTAŞ	<i>İstanbul Aydın University, Türkiye Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye</i>	EXPLAINING THE RELATIONSHIP OF NUTRITION, STRESS, EXERCISE AND TOBACCO USE TO STAYING HEALTHY AND GETTING SICK
11⁰⁰-11¹⁵	Ali MAZI	<i>Ministry of National Education, Türkiye</i>	INVESTIGATION OF TEACHERS' AWARENESS OF INCLUSIVE EDUCATION IN TURKEY
11¹⁵-11³⁰	Şilan TONGUÇ	<i>İstanbul Aydın University, Türkiye</i>	EXAMINING THE VARIABLES THAT PREDICT PROFESSIONAL SATISFACTION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS
11³⁰-11⁴⁵	Noussra IBERKIS	<i>İstanbul Nişantaşı University, Türkiye</i>	THE RELATIONSHIP BETWEEN LONELINESS AND CYBERBULLYING IN SOCIAL MEDIA USE AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN TURKEY
11⁴⁵-12⁰⁰	Seda BENĞİ	<i>Ondokuz Mayıs University, Türkiye</i>	ANALYSIS OF THE TREND IN POSTGRADUATE CREATIVE DRAMA STUDIES IN TURKEY BETWEEN 2019-2023
12⁰⁰-12¹⁵	Barış KÖSE	<i>Selendi Anatolian High School, Türkiye</i>	THE ROLE OF MINSTRUPT TRADITION IN THE PROMOTION OF KUVAYIMILLIYE HEROES: THE CASE OF USTURUMCALI HALİL EFE
12¹⁵-12³⁰	Mehmet YEŞİLKAYA	<i>Ministry of National Education, New Turkish Language, Science and Art Center, Türkiye</i>	HOW SHOULD THE DATA IN THE DIGITAL DIALECT ATLAS OF TURKISH BE PRESENTED?
12³⁰-12⁴⁵	Sümeyye DEMİRALP ÖZDEMİR Erol GEÇGİN	<i>Van Yüzüncü Yıl University, Türkiye</i>	THE ATTITUDE OF KITCHEN CHEFS IN THE USE OF GASTRONOMY PRODUCTS WITH GEOGRAPHICAL INDICATIONS (THE EXAMPLE OF VAN PROVINCE)

INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

GÜN 3 / DAY 3 | JANUARY 13, 2024 / 13 OCAK 2024

January 11-13, 2024 | 11-13 Ocak 2024

Baku, Azerbaijan

SESSION 2 ||

CONGRESS PROGRAM

Face to Face & Online (with Video Conference) Presentation

PARTICIPANT COUNTRIES (21 COUNTRIES)

Türkiye, Azerbaijan, China, Laos, Nigeria, Pakistan, Uzbekistan, Philippines, Vietnam, India, Algeria, Poland, North Macedonia, Ethiopia, Kazakhstan, Zambia, South Africa, Kyrgyzstan, United Kingdom, Iraq, Republic of Northern Cyprus.

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821
PASSWORD (ŞİFRE): 411885

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (1) / SALON (1)

Azerbaycan Salonu | Azerbaijan Hall

Session 2

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 14 ⁰⁰ -17 ⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 15 ⁰⁰ -18 ⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Zohaib HASSAN SAIN GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Ufuk EZGİN
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
14 ⁰⁰ -14 ¹⁰	Darya Khan SANJRANI Haji Khan KEERIO Abdul Rasool KHOSO	University of Sindh Jamshoro, Pakistan	EXAMINING THE NEXUS BETWEEN CLIMATE CHANGE AND VIOLENCE AGAINST WOMEN: A CASE STUDY OF A FLOOD-AFFECTED COMMUNITY IN TALUKA SAKRAND DISTRICT SHAHEED BENAZIRABAD
14 ¹⁰ -14 ²⁰	Kainat VIGHIO Shahnaz BHUTTO Abdul Rasool KHOSO Sunana ALAM	Sindh Agriculture University, Pakistan Hohai University, Çin Hohai University, Çin Hohai University, Çin	CLIMATE CHANGE AND ITS IMPACTS IN RURAL AREAS OF PAKISTAN: A LITERATURE REVIEW
14 ²⁰ -14 ³⁰	Moruf Adebayo ABIDOGUN Malik Adekunle MUMUNI	Lagos State University Of Education, Nigeria	EFFECTS OF PARENT MANAGEMENT TRAINING AS A TREATMENT THERAPY ON CONDUCT DISORDER IN THE CHILD
14 ³⁰ -14 ⁴⁰	Sitsanou PHOUTHAVONG Soulichanh LUANGSOMBATH	Savannakhet University, Laos Naxaythong Upper Secondary School, Laos	LEARNING AND TEACHING PHYSICS DEVELOPMENT ON COMPUTER SIMULATION AT NAXAYTHONG UPPER SECONDARY SCHOOL, VIENTIANE CAPITAL, LAOS
14 ⁴⁰ -14 ⁵⁰	Manasa GOWDA	Garden City University, India	GAMIFYING HIGHER EDUCATION: INNOVATIVE GAME DESIGN FOR ENHANCED LEARNING EXPERIENCES
14 ⁵⁰ -15 ⁰⁰	Yahaya Hassanat IDRIS Shamsuddeen Shehu SAEED Shuayau SULAIMAN	Kaduna Polytechnic University, Nigeria	POSITIVE RESEARCH IN ACCOUNTING: CONCEPTUAL PAPER
15 ⁰⁰ -15 ¹⁰	Manasa GOWDA	Garden City University, India	THE IMPACT OF VIRTUAL REALITY (VR) AND AUGMENTED REALITY (AR) ON SPORTS MEDIA CONSUMPTION
15 ¹⁰ -15 ²⁰	Zainab AHMAD Auwal Ahmed IBRAHIM	Kaduna State University, Nigeria	IMPACT OF MASS MEDIA IN THE DEMOCRACY AND POLITICAL PROCESS IN NIGERIA: A STUDY OF LIBERTY RADIO FM
15 ²⁰ -15 ³⁰	Uzma BEGUM Dilawar KHAN Yasir SAEED	Kohat University of Science Technology, Pakistan	EXPLORING THE IMPACT OF EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS ON EXPORTS AND IMPORTS OF PAKISTAN: A COMPARATIVE STUDY OF SEVEN TRADING REGIONS
15 ³⁰ -15 ⁴⁰	Waqas ALI Dilawar KHAN AZRA	Kohat University of Science Technology, Pakistan	IMPACT OF INCOME INEQUALITY ON SUICIDE MORTALITY IN PAKISTAN
15 ⁴⁰ -15 ⁵⁰	Muhammad ISMAIL AZRA Dilawar KHAN	Kohat University of Science Technology, Pakistan	THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON ZERO HUNGER IN SOUTH ASIA
15 ⁵⁰ -16 ⁰⁰	Muhammad FAROOQ AZRA Dilawar KHAN	Kohat University of Science Technology, Pakistan	IMPACT OF NATURAL DISASTERS ON FOOD SECURITY IN PAKISTAN
16 ⁰⁰ -16 ¹⁰	Kashif GHAFOR Hassan GHAFOR Dilawar KHAN Alam KHAN	Kohat University of Science Technology, Pakistan	THE IMPACT OF THE CHANGES IN DEGREE DAYS ON ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY IN SOUTH ASIA

16¹⁰-16²⁰	Adnan SARWAR Ayesha SADIQ	<i>University of Veterinary and Animal Sciences Lahore, Pakistan</i>	ENHANCING ORGANIZATIONS ENVIRONMENTAL PERFORMANCE THROUGH GREEN HRM PRACTICES: MEDIATING ROLE OF GREEN MOTIVATION AND PROACTIVE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT
16²⁰-16³⁰	Chems Eddine BOUKHEDIMI	<i>University of Tizi Ouzou, Algeria</i>	ANALYZING THE LINK BETWEEN PERCEIVED RISKS OF TOURISM AND EMPLOYMENT STATUS IN ALGERIA
16³⁰-16⁴⁰	Bushra KHALID	<i>National University of Modern Languages, Pakistan</i>	EXPLORING CHALLENGES FACED BY STUDENTS IN THE RESEARCH PHASE: A QUANTITATIVE INVESTIGATION INTO DEADLINE PRESSURE
16⁴⁰-16⁵⁰	Khyzran Alam KHAN Dilawar KHAN	<i>Kohat University of Science Technology, Pakistan</i>	EXPLORING THE NEXUS: IMPACT OF TERRORISM ON ENVIRONMENTAL DEGRADATION IN SOUTH ASIA
16⁵⁰-17⁰⁰	Zohaib Hassan SAIN	<i>Superior University, Pakistan</i>	PAKISTAN'S DIGITAL FRONTIER: TRANSFORMING EDUCATION THROUGH IT'S E-LEARNING REVOLUTION & REIMAGINING THE ACADEMIC E-LEARNING'S RISE IN HIGHER EDUCATION & CHATGPT'S IMPACT: RESHAPING EDUCATION'S LANDSCAPE

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (2) / SALON (2)

Azerbaycan Salonu | Azerbaijan Hall

Session 2

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 14 ⁰⁰ -17 ⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 15 ⁰⁰ -18 ⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Prof. Amelie CHICO GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Nigar EMECEN EZGİN & Gökhan GEZER
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
14 ⁰⁰ -14 ¹⁰	Jay Ley A SILAWAN Jessa Mae B CASAS Kristyl Gypsy S PAPACOY Jovenil R BACATAN	UM Peñaplata College, Philippines	THE INFLUENCE OF MORPHOLOGICAL AWARENESS ON READING COMPREHENSION OF SENIOR HIGH SCHOOL STUDENTS
14 ¹⁰ -14 ²⁰	Dao Thi Dai TRANG	Duy Tan University, Vietnam	THE OPTIMAL APPROACH TO DEVELOPING AND IMPLEMENTING AN EFFICIENT BALANCED SCORECARD
14 ²⁰ -14 ³⁰	Abes LAKHAL	Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye	THE AGENTS OF ALGERIA EYALET (REGENCY OF ALGIERS) IN ISTANBUL AND IZMIR AT THE END OF THE OTTOMAN PERIOD: A STUDY OF ROLES AND TASKS
14 ³⁰ -14 ⁴⁰	Dao Thi Dai TRANG	Duy Tan University, Vietnam	EVALUATING THE PERFORMANCE OF A BUSINESS USING THE BALANCED SCORECARD
14 ⁴⁰ -14 ⁵⁰	Rajashri GHOSH	Adam Mickiewicz University, Poland	AFSPA IN INDIA: PROTECTOR OR HUMAN RIGHTS VIOLATOR
14 ⁵⁰ -15 ⁰⁰	Emmanuel A ONSAY Jomar F RABAJANTE	Partido State University, Philippines University of the Philippines Los Baños, Philippines	MEASURING THE UNMEASURABLE: DECOMPOSING MULTIDIMENSIONAL RURAL POVERTY AND PROMOTING ECONOMIC DEVELOPMENT THROUGH DATA ANALYTICS AND ECONOMETRICS
15 ⁰⁰ -15 ¹⁰	Arta ISTREFI Vjosë LATIFI Agron HAJDARI	South East European University, North Macedonia International Business College Mitrovica, North Macedonia International Business College Mitrovica, North Macedonia	EMPOWERING WOMEN ENTREPRENEURS: A DIGITAL TRANSFORMATION APPROACH IN MARKETING PERSPECTIVE
15 ¹⁰ -15 ²⁰	Natka Jankova ALAGJOZOVSKA Simona SERAFIMOVSKA	Goce Delcev University, North Macedonia	INTERCULTURAL LESSONS: REALITY OR MYTH
15 ²⁰ -15 ³⁰	Dennavi B LAMPASA John Michael E RAMIREZ	Colegio de San Juan de Letran, Philippines	PALAY AT POLISIYA: THE COLLECTIVE ACTIONS OF SMALL-SCALE RICE FARMERS IN NUEVA ECIJA TOWARDS RICE TARIFFICATION LAW
15 ³⁰ -15 ⁴⁰	Estefanie R CORTEZ Ansherina F OPEÑA Mary Rose C SALAZAR Danica Mari D TAGANAS	Polytechnic University, Philippines	THE ROLE OF THE BARANGAY MICRO BUSINESS ENTERPRISES ON LOCAL EMPLOYMENT TOWARDS ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE OF TANAY, RIZAL
15 ⁴⁰ -15 ⁵⁰	Maranor N DON John Michael E RAMIREZ	Colegio de San Juan de Letran, Philippines	BREAKING INTERGENERATIONAL POVERTY CYCLE: POVERTY ALLEVIATION INITIATIVES IN THE BARANGAY-LEVEL IN DISTRICT II QUEZON CITY
15 ⁵⁰ -16 ⁰⁰	Valdeta Zenuni IDRIZI	University of Tetova, North Macedonia	INDIVIDUALIZED LEARNING

16⁰⁰-16¹⁰	Joy Ifeanyi JOSEPH	<i>Stellenbosch University, South Africa</i>	BLACK HEN, WHITE CHICKEN IN ASARE KONADU'S A WOMAN IN HER PRIME
16¹⁰-16²⁰	Sunshine C ANGCOS	<i>University of Mindanao Tagum College, Philippines</i>	METADISOURSE ANALYSIS ON STUDENT JOURNALISTS' OPINION COLUMNS
16²⁰-16³⁰	Uthman Shehu LAWAL Jamoh Fatima AMINU Mahmud BINTA Ibrahim SALIHU Muhammad YAHAYA	<i>Kaduna State University, Nigeria Kaduna State University, Nigeria Kaduna State University, Nigeria Kaduna State University, Nigeria Ahmadu Bello University, Nigeria</i>	NAVIGATING TECHNOLOGICAL FRONTIERS: THE SIGNIFICANCE OF MIXED REALITY IN PRE-SERVICE TEACHER CURRICULUM IN NIGERIA
16³⁰-16⁴⁰	Uthman Shehu LAWAL Jamoh Fatima AMINU Mahmud BINTA Ibrahim SALIHU Muhammad YAHAYA Rabiu Hussani IBRAHIM	<i>Kaduna State University, Nigeria Kaduna State University, Nigeria Kaduna State University, Nigeria Kaduna State University, Nigeria Ahmadu Bello University, Nigeria Federal College of Education, Nigeria</i>	PERSPECTIVES OF SOCIAL STUDIES AND GEOGRAPHY UNDERGRADUATES ON MARITAL INSTABILITY IN NORTH- WEST, NIGERIA
16⁴⁰-16⁵⁰	Bashir Nabilah SAIDU Ibrahim YAKUBU	<i>UNICAF University, Zambia</i>	THE SILENT STRENGTH: WOMEN'S ROLES IN WORLD WAR I EXPLORED THROUGH VERA BRITTAIN'S POETRY AND REBECCA WEST'S THE RETURN OF THE SOLDIER
16⁵⁰-17⁰⁰	Ibrahim YAKUBU Bashir Nabilah SAIDU	<i>UNICAF University, Zambia</i>	EXPLORING MEMORY, IDENTITY, AND GENDER FLUIDITY IN VIRGINIA WOOLF'S ORLANDO: A BIOGRAPHY
17⁰⁰-17¹⁰	Abhinav Krishna R	<i>Dhanlakshmi Srinivasan University, India</i>	ROLE OF PRIMARY HEALTH CENTERS IN PROMOTING RURAL HEALTH OF INDIA
17¹⁰-17²⁰	Faton SHABANI	<i>University of Tetova, North Macedonia</i>	NORTH MACEDONIA'S PATH TO THE EUROPEAN UNION: REVIEW OF THE EUROPEAN COMMISSION'S FIRST REPORT AFTER STARTING THE SCREENING PROCESS WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE REGULATION OF ECONOMIC CRITERIA

DAY (3) / GÜN (3) | HALL (3) / SALON (3)

Azerbaycan Salonu | Azerbaijan Hall

Session 2

MEETING ID (TOPLANTI KODU): 874 8146 3821

PASSWORD (ŞİFRE): 411885

	13.01.2024	Time Zaman: 14 ⁰⁰ -17 ⁰⁰ (İstanbul Time İstanbul Saati GMT+3) Time Zaman: 15 ⁰⁰ -18 ⁰⁰ (Baku Time Bakü Saati GMT+4)	MODERATOR & HEAD OF SESSION (MODERATÖR & SALON BAŞLANI): Prof. Muhammad Safdar BHATTI GENERAL COORDINATOR (GENEL KOORDİNATÖR): Prof. Muhammad Safdar BHATTI
	Authors (Yazarlar)	Affiliation (Kurum)	Topic Title (Çalışma Başlığı)
14 ⁰⁰ -14 ¹⁰	Leila BIDI	Universite Djillali Liabes de Sidi Bel Abbes, Algeria	CHINA'S GROWING REACH FOR THE MIDDLE EAST AFTER THE U.S DECLINING INFLUENCE
14 ¹⁰ -14 ²⁰	Sajad Ahmad TELI Aejaz Mohammed SHEIKH Fazil GULZAR	University Of Kashmir, India	TEACHER DEVELOPMENT PROGRAMMES FOR ENGLISH LANGUAGE TEACHERS AT THE SECONDARY LEVEL: -A STUDY OF THE PERCEPTIONS ON CURRICULUM
14 ²⁰ -14 ³⁰	Tariq RAZA Nasreen AKHTAR	The Islamia University Bahawalpur, Pakistan	INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY (ICT) RELATED FACILITIES, STUDENTS SKILLS, AND PREPARATION OF TRAINING MODULE FOR COMPUTER TEACHERS
14 ³⁰ -14 ⁴⁰	Syed AURANGZEB	Legal Aid Society, Pakistan	THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA USAGE LEVELS, INTERNET CONNECTIVITY, AND POLITICAL AFFILIATIONS ON ONLINE POLITICAL PERSUASION AMONG UNIVERSITY STUDENTS
14 ⁴⁰ -14 ⁵⁰	Desalegn Wedajo CHEMEDA Habtamu Walga ADABA	Ambo University, Ethiopia	INVESTIGATING TEACHERS' PERCEPTION AND PRACTICES OF WRITING STRATEGIES: THE CASE OF GRADE 11 AT GUTE AND BEKE SECONDARY SCHOOLS
14 ⁵⁰ -15 ⁰⁰	Prakash Chandra KASERA	Veer Bahadur Singh Purvanchal University, India	THE VALUE-DRIVEN TEACHING OF PANDIT MADAN MOHAN MALVIYA
15 ⁰⁰ -15 ¹⁰	Razaq Olatunde Rom KALILU Akinkunmi Olatunbosun ODENIYI	Ladoke Akintola University of Technology, Nigeria	CONTRIBUTIONS OF SELECTED NIGERIAN ARTISTS IN UNIVERSITY ADMINISTRATION
15 ¹⁰ -15 ²⁰	Leila BIDI	Djillali Liabes University, Algeria	THE ISRAELI-IRANIAN RIVALRY AND THE QUEST FOR SUPREMACY IN THE MIDDLE EAST
15 ²⁰ -15 ³⁰	Auwal Ahmed IBRAHIM Abdullahi NAFISA Aishatu Gambo MAGAJI	Kaduna State University, Nigeria	TACKLING UNEMPLOYMENT IN NIGERIA THROUGH MEDIA ADVOCACY CAMPAIGN. AN APPROACH OF P MODEL THEORY
15 ³⁰ -15 ⁴⁰	Ornela SINAMETA	Aleksandër Moisiu University, Albania	"THE PERSPECTIVE ABOUT ETERNITY" (CASE STUDY - "GREAT IS THE HORROR OF SIN" AND "AUTUMN OF JELADIN BEU")
15 ⁴⁰ -15 ⁵⁰	Abdulkadir Muhammad RUWAH	Shehu Shagari University, Nigeria	PHILOSOPHICAL EXAMINATION OF QUALITY BASIC EDUCATION IN NIGERIA
15 ⁵⁰ -16 ⁰⁰	Haile ANTENEH Dhiraj SHARMA	Punjabi University, India	GLOBAL COLLABORATION IN COMBATING BANK FRAUD: A COMPREHENSIVE

			LITERATURE REVIEW OF PUBLIC- PRIVATE PARTNERSHIPS
16 ⁰⁰ -16 ¹⁰	Getachew YITBAREK Dhiraj SHARMA	<i>Punjabi University, India</i>	GLOBAL FOOD ABUNDANCE: UNRAVELLING THE PARADOX OF SURPLUS PRODUCTION AND ESCALATING COSTS IN DEVELOPING NATIONS
16 ¹⁰ -16 ²⁰	Shabila HAFEEZ	<i>Allama Iqbal Open University, Pakistan</i>	SOCIAL MEDIA AND SPEECH DELAY IN CHILDREN: A PSYCHOANALYTIC STUDY
16 ²⁰ -16 ³⁰	Shabila HAFEEZ	<i>Allama Iqbal Open University, Pakistan</i>	ROLE OF QURAN ON EMOTIONAL INTELLIGENCE ON UNIVERSITY STUDENTS IN LAHORE, PAKISTAN
16 ³⁰ -16 ⁴⁰	G LATHA	<i>Annamalai University, India</i>	STRESS RELATED SYNDROMES AFFECTING SOFTWARE PROFESSIONALS
16 ⁴⁰ -16 ⁵⁰	Manasa GOWDA	<i>Garden City University, India</i>	EXPLORING THE SYNERGY: APPLIED SCIENCE MEETS MEDIA
16 ⁵⁰ -17 ⁰⁰	Prof. Muhammad Safdar BHATTI	<i>The Islamia University of Bahawalpur, Pakistan</i>	IMPROVING READING SKILLS THROUGH NEWSPAPERS AT BS LEVEL: AN ANALYSIS
17 ⁰⁰ -17 ¹⁰	Girayalp KARAKUŞ	<i>Amasya University, Türkiye</i>	ROSSIYSKAYA IDEYA: IS EURASIANISM A VIRTUAL RIVAL OR A REAL ENEMY TO TURKEY?

<u>DAY / DATE</u>	<u>ZOOM LINK</u>
DAY 2 (Turkish/Foreign Participants) 12.01.2024 IN-PERSON & VIRTUAL PARTICIPATION	https://us02web.zoom.us/j/83092637558?pwd=TTY1YWVlYldUSU1FUWx5bUxpcVFEZz09
DAY 3 (Turkish/ Foreign Participants) 13.01.2024 VIRTUAL PARTICIPATON	https://us02web.zoom.us/j/87481463821?pwd=L3lzTVF1TWFGT0w3N0tMSTVWbk5pUT09

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

*(All speakers required to be connected to the session **15 min before** the session starts)
 Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.*

*Each presentation will take **10 minutes**. There will be a question and answer session for 5 minutes after the presentation.*

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number:
exp. Hall-1, Baha Ahmet YILMAZ

Zoom

×

Join Meeting

572 394 7582

▼

Hall-1, Name SURNAME

☐ Do not connect to audio

☐ Turn off my video

Join

Cancel

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

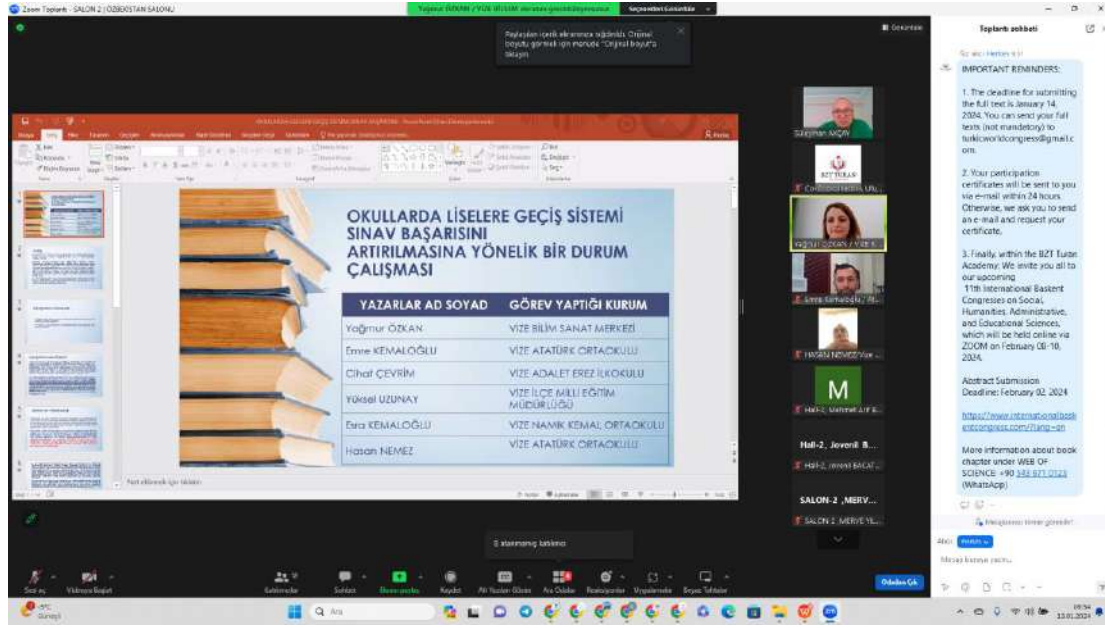
**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

OKULLARDA LİSELERE GEÇİŞ SİSTEMİ SINAV BAŞARISINI ARTIRILMASINA YÖNELİK BİR DURUM ÇALIŞMASI

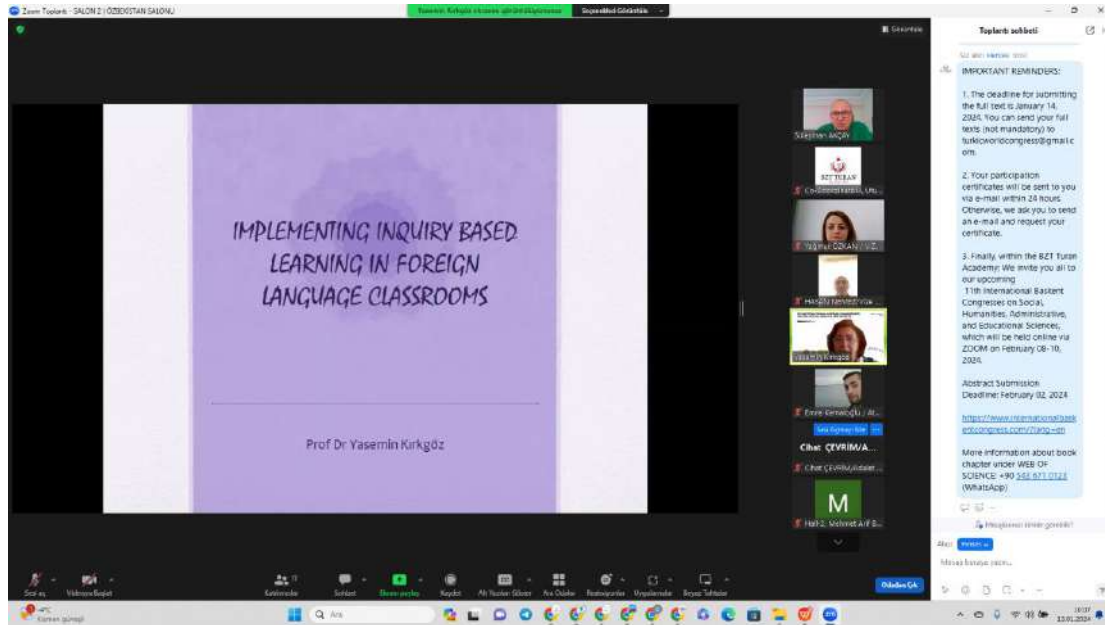
YAZARLAR AD SOYAD	GÖREV YAPTIĞI KURUM
Yüçimur ÖZKAN	VİZE BİLİM SANAT AKADEMİSİ
Emine KEMALOĞLU	VİZE ATATÜRK ORTAOKULU
Cihat ÇEVİRİM	VİZE ADALET EREZ İLKOKULU
Yüksel UZUNYAY	VİZE İLCE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ
Ezra KEMALOĞLU	VİZE HANIK KEMAL ORTAOKULU
Hatun NEMEZ	VİZE ATATÜRK ORTAOKULU

Toplantı notları

IMPORTANT REMINDERS:

1. The deadline for submitting the full text is January 14, 2024. You can send your full text (not mandatory) to turkicworldcongress@gmail.com.
2. Your participation certificates will be sent to you via e-mail within 24 hours. Otherwise, we ask you to send an e-mail and request your certificate.
3. Finally, within the BZT Euzen Academy, we invite you all to our upcoming 11th International Eastern Congresses on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences, which will be held online via ZOOM on February 08-10, 2024.

Abstract Submission
Deadline: February 02, 2024
<https://www.turkicworldcongress.com/jsp/jsp-abstract-submission.jsp>
More information about book chapter under WEB OF SCIENCE: +90 336 811 0177 (WhatsApp)

IMPLEMENTING INQUIRY BASED LEARNING IN FOREIGN LANGUAGE CLASSROOMS

Prof. Dr. Yasemin Kırkgöz

Toplantı notları

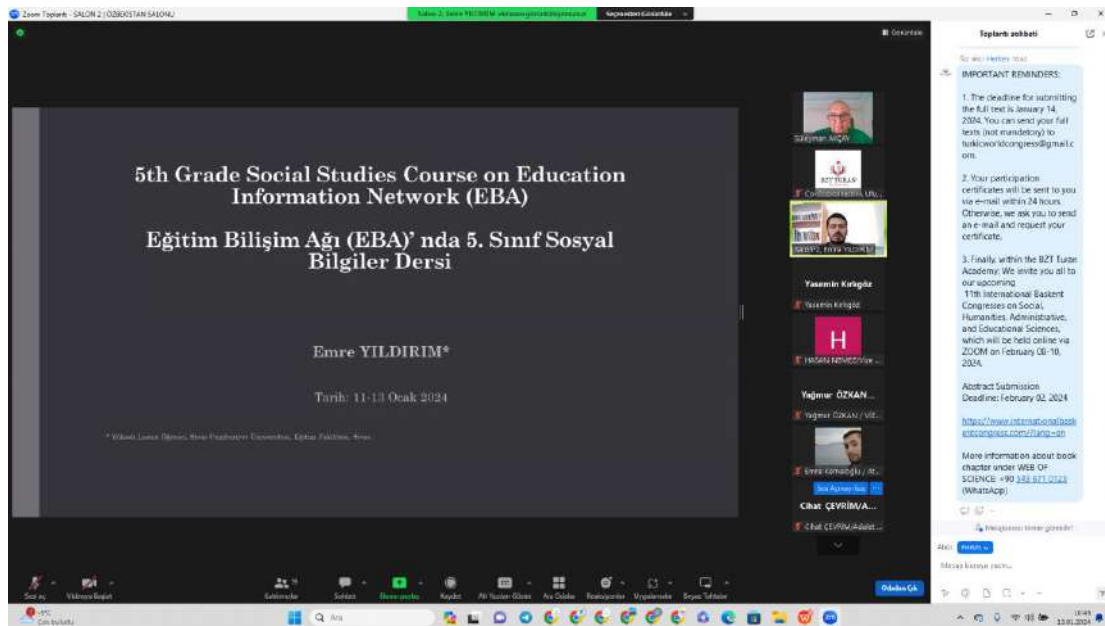
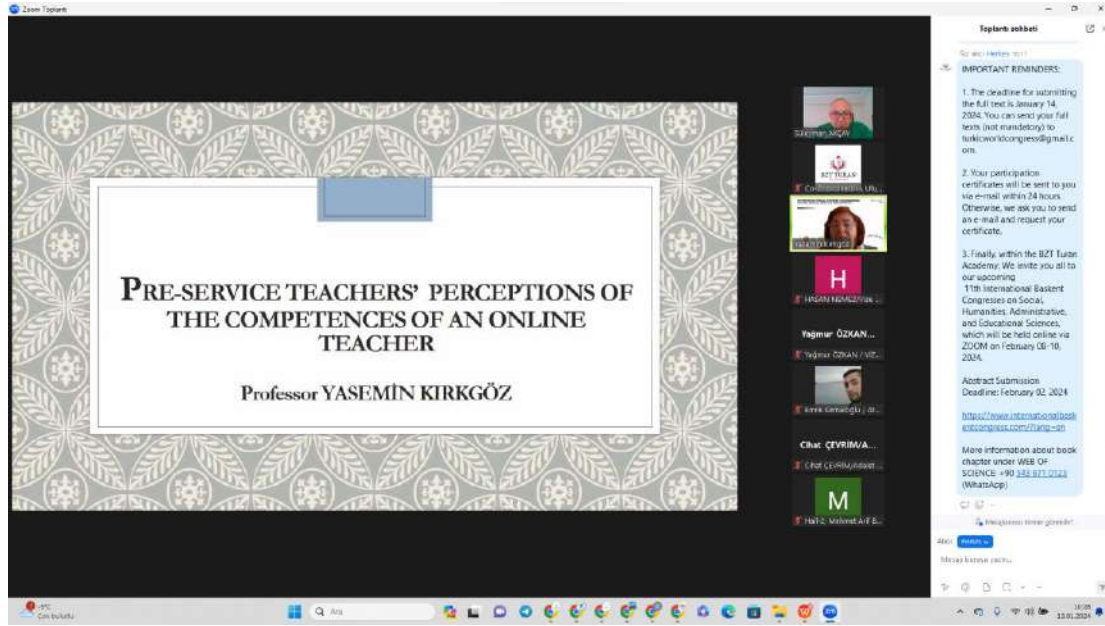
IMPORTANT REMINDERS:

1. The deadline for submitting the full text is January 14, 2024. You can send your full text (not mandatory) to turkicworldcongress@gmail.com.
2. Your participation certificates will be sent to you via e-mail within 24 hours. Otherwise, we ask you to send an e-mail and request your certificate.
3. Finally, within the BZT Euzen Academy, we invite you all to our upcoming 11th International Eastern Congresses on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences, which will be held online via ZOOM on February 08-10, 2024.

Abstract Submission
Deadline: February 02, 2024
<https://www.turkicworldcongress.com/jsp/jsp-abstract-submission.jsp>
More information about book chapter under WEB OF SCIENCE: +90 336 811 0177 (WhatsApp)

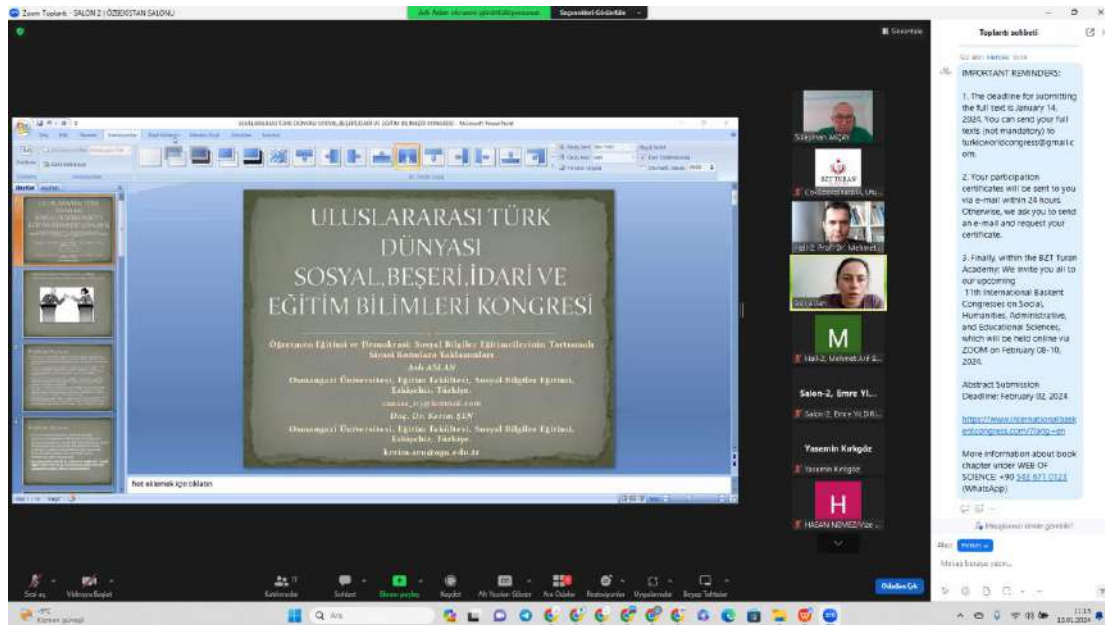
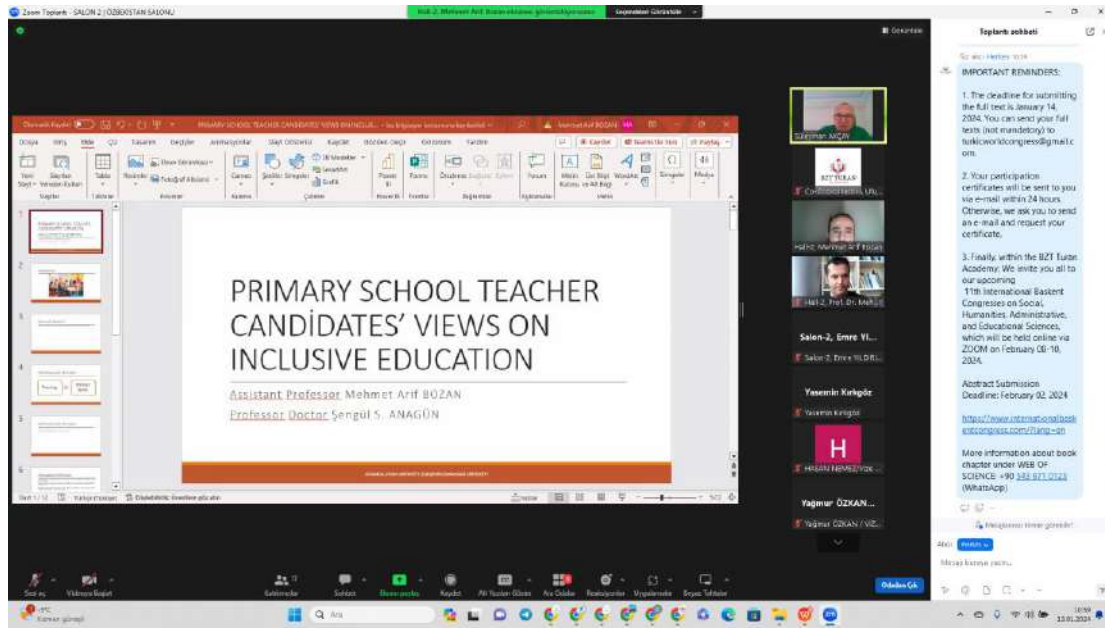
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

Zoom Topbar - SALIM 2 (ÖZNEKİSTAN SALIM2)

Çağrı Bilecen 1*, Doç. Dr. Nuri Can Aksoy2

Oyunlaştırmayla Zenginleştirilmiş İlkokul 2. Sınıf Matematik Öğretim Sürecinin Öğrenci Performansına Etkisi

Çağrı Bilecen 1*, Doç. Dr. Nuri Can Aksoy2

Zoom Meeting Controls: Mute, Video On, Chat, Share Screen, etc.

Zoom Participants List:

- Salimhan MCM
- AYTULHAN
- Canan Bilecen (AK)
- Mustafa, Prof. Dr. Arzu
- ÖZNEKİSTAN sal...
- ÖZNEKİSTAN sal...
- Çağrı Bilecen
- A
- M
- Salimhan MCM
- Salimhan MCM

Zoom Chat:

IMPORTANT REMINDERS:

1. The deadline for submitting the full text is January 14, 2024. You can send your full text (not mandatory) to nurikowidongres@gmail.com.
2. Your participation certificates will be sent to you via e-mail within 24 hours. Otherwise, we ask you to send an e-mail and request your certificate.
3. Finally, within the BZT Fırat Academy. We invite you all to our upcoming 11th International Basilean Congresses on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences, which will be held online via ZOOM on February 08-10, 2024.

Abstract Submission Deadline: February 02, 2024

<https://www.internationalbasileancongresses.com/11th-bz>

More information about book chapter under WEB OF SCIENCE: <https://www.internationalbasileancongresses.com/11th-bz> (WhatsApp)

Zoom Bottom Bar: Windows Taskbar, Zoom Meeting Controls, System Tray

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

The screenshot shows a Zoom meeting interface. The main window displays a presentation slide with the title "SALGIN SÜRECİNDE ÖĞRETMEN ADAYLARININ OKUMA TUTUMLARI İLE MESLEKİ EĞİTİM ALGILARININ İNCELENMESİ" (Examining the Attitudes of Teacher Candidates Towards Reading and Professional Education Perceptions During the Pandemic Process). The presenter is identified as DR. ÖĞR. ÜYESİ BERCAN EYÜP, YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ MERVE YILMAZ, from TRABZON ÜNİVERSİTESİ. The right sidebar shows a list of participants, including Salim Kaya, BZTULAN, Çiftliktepe, HAZİRAN, and others. A chat window on the far right contains "IMPORTANT REMINDERS" regarding the deadline for submitting the full text (January 14, 2024) and participation certificates (February 02, 2024). It also provides a link to the congress website and contact information for book chapter submissions.

The screenshot shows a Zoom meeting interface. The main window displays a presentation slide for the "Uluslararası Türk Dünyası Sosyal, Beşeri, İdari ve Eğitim Bilimleri Kongresi" (International Turkish World Social, Humanities, Administrative and Educational Sciences Congress). The dates are 11-13 Ocak 2024, and the location is YÜZE & ÇEVİRİMİÇİ KATILIM. The slide also mentions the "EXAMINATION OF LOGICAL REASONING SKILLS OF TURKISH MIDDLE SCHOOL STUDENTS" and lists the organizers: Doç. Dr. Arzu KÜÇÜK-Rize İİMH Eğitim Müdürü and Prof. Dr. Mehmet KÜÇÜK-Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi. The right sidebar shows a list of participants, including Salim Kaya, BZTULAN, Çiftliktepe, HAZİRAN, and others. A chat window on the far right contains "IMPORTANT REMINDERS" regarding the deadline for submitting the full text (January 14, 2024) and participation certificates (February 02, 2024). It also provides a link to the congress website and contact information for book chapter submissions.

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

Zoom Toplantı - SALON 2 (ÖZBOSTAN SALONU)
11:12 Aralık 2024 Salı / Pazartesi
11:12 Aralık 2024 Salı / Pazartesi

Giriş

➡

Amaçlar

➡

Yöntem

➡

Bulgular

➡

Sonuç ve Öneriler

- Piaget'in bilişsel gelişim kuramı incelendiğinde, somut işlemler döneminde korunmanın kazanılması ve mantıksal düşünme becerilerinin gelişmesi başlamaktadır.
- Soyut işlemler döneminde ise bireylerde hipotetik düşünme becerileri (Hypothetical thinking), değişkenleri değiştirme ve kontrol etme (Identification and Control of Variables), kombinasyonel düşünme becerileri (Combinatorial Thinking), korelasyonel düşünme becerileri (Correlational Thinking), olasılıklı düşünme (Probabilistic Thinking) ve oransal düşünme (Proportional Thinking) gibi mantıksal düşünme becerileri gelişir (Lawson, 1978; Senemoğlu, 2005).
- Bir diğer ifadeyle soyut işlemler dönemindeki bireyler, mantıksal düşünme becerilerini kullanarak hipotezler oluşturabilir ve oluşturdukları hipotezlerin doğruluğunu ya da yanlışlığını zihinlerinde test edebilirler.

SALON 2 - MURAT...

SALON 2 - MURAT YILMAZ...

A

M

Yasemin Karagözü

Yasemin Karagözü

Zoom Toplantı - SALON 2 (ÖZBOSTAN SALONU)

Özetle anlatı

IMPORTANT REMINDERS:

1. The deadline for submitting the full text is January 14, 2025. You can send your full texts (not translations) to: turkicov@comengedigital.com.
2. Your participation certificates will be sent to you via e-mail within 24 hours. Otherwise, we ask you to send an e-mail and request your certificate.
3. Finally, within the B21 Euseb Academy, We invite you all to our upcoming 11th International Eastern Congress on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences, which will be held online via ZOOM on February 08-10, 2025.

Abstract Submission
Deadline: February 02, 2024
<https://www.international-eastern-congress.com/congress/2024-25>

More information about book chapter under WEB OF SCIENCE: <https://doi.org/10.1007/978-94-007-5777-022> (WhatsApp)

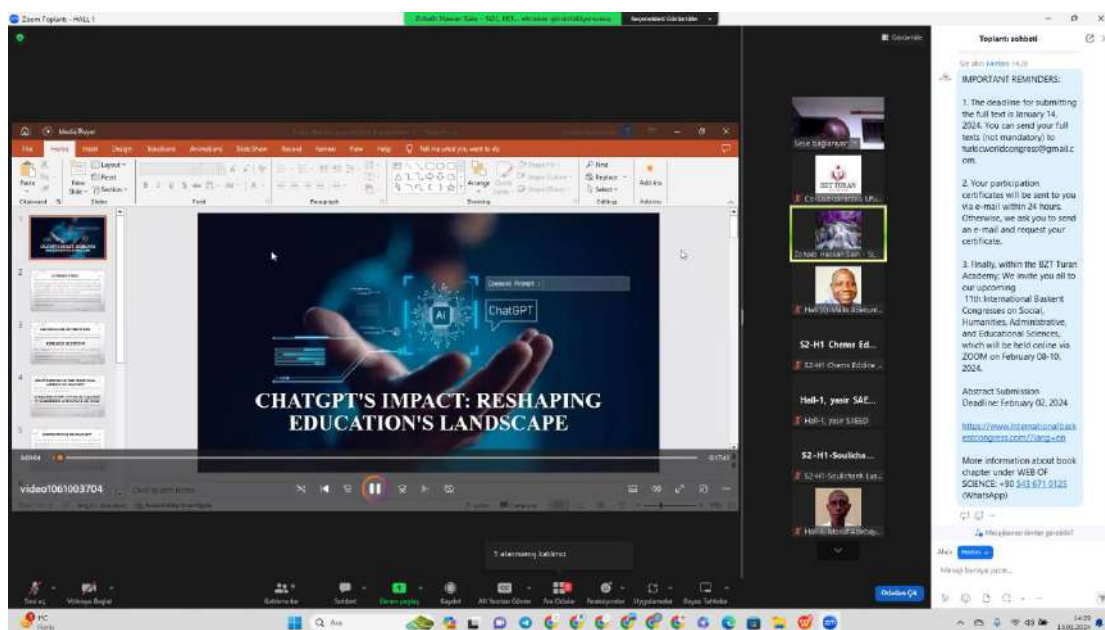
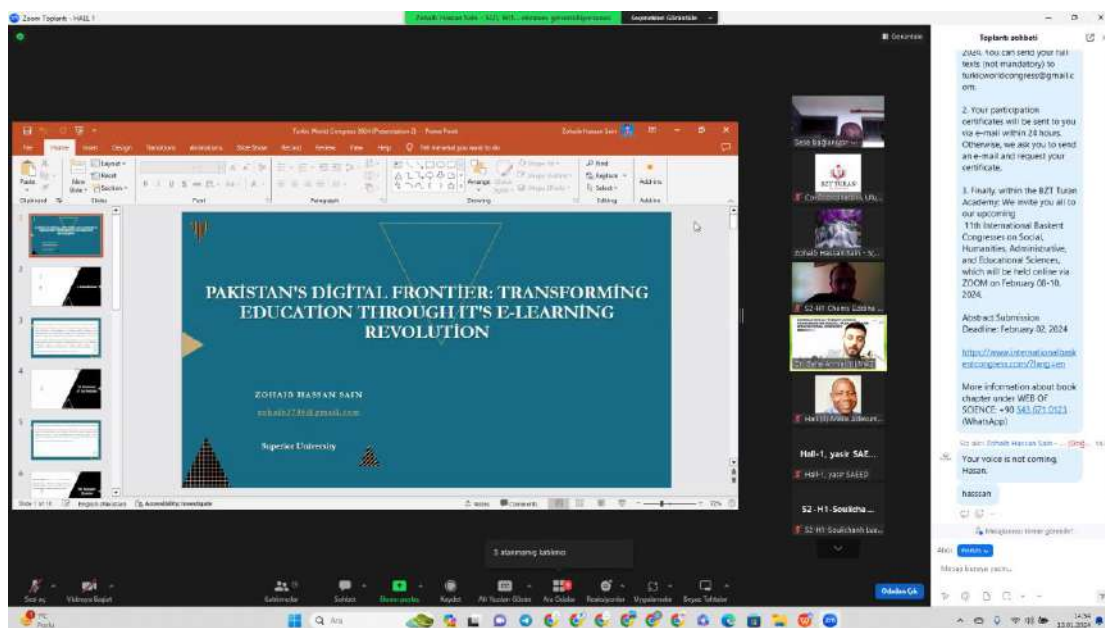
Proje İhtiyaç İhtiyaçları

Özetle anlatı

[illegible]

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

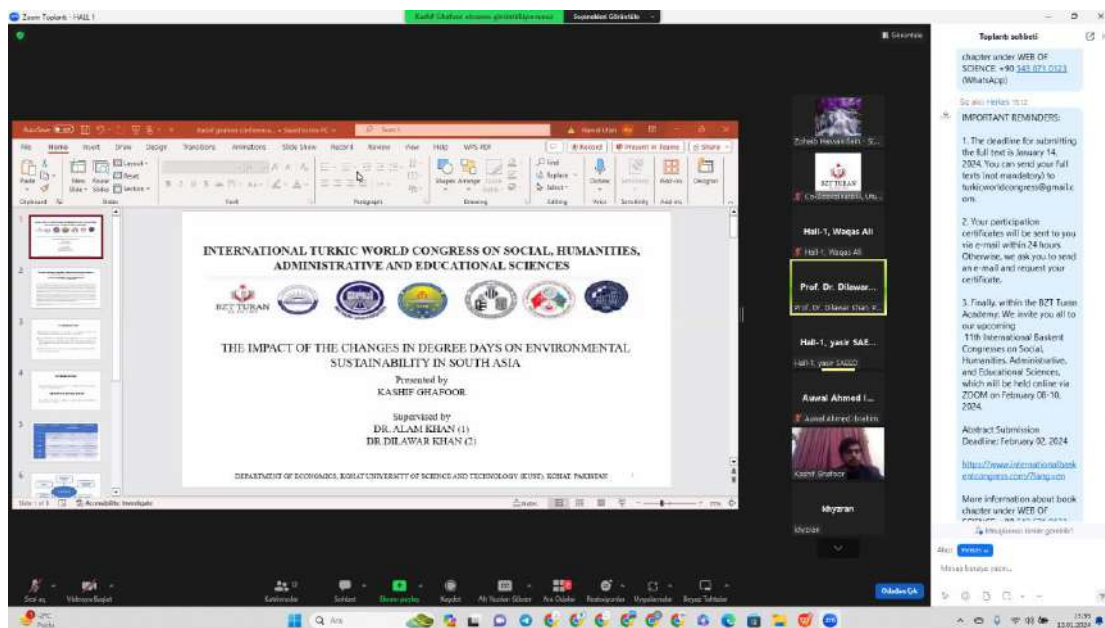
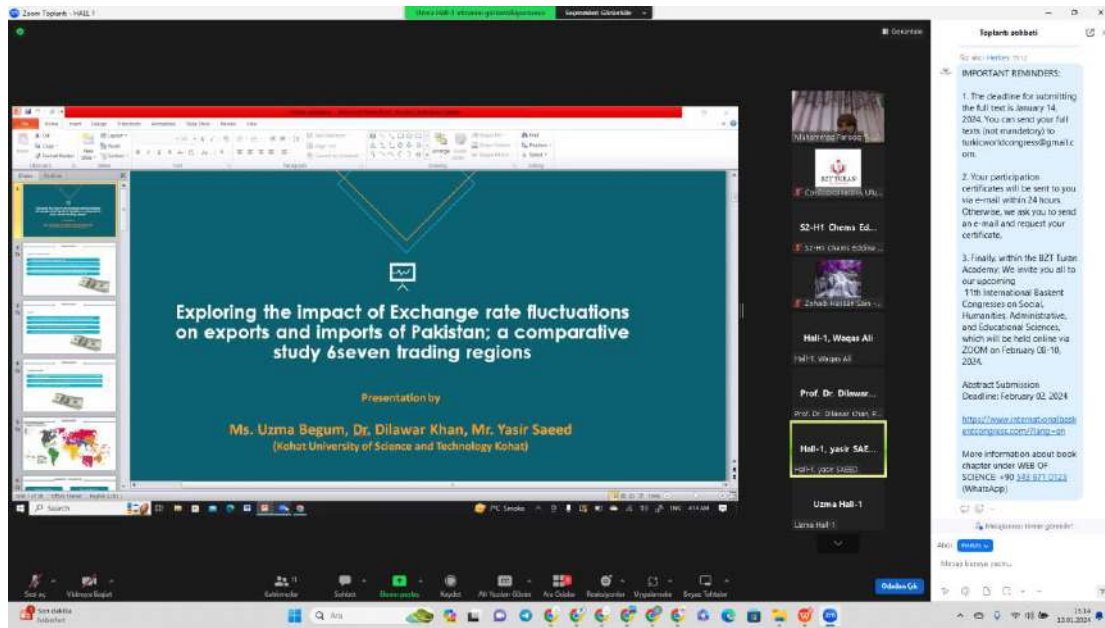

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

[illegible][illegible]

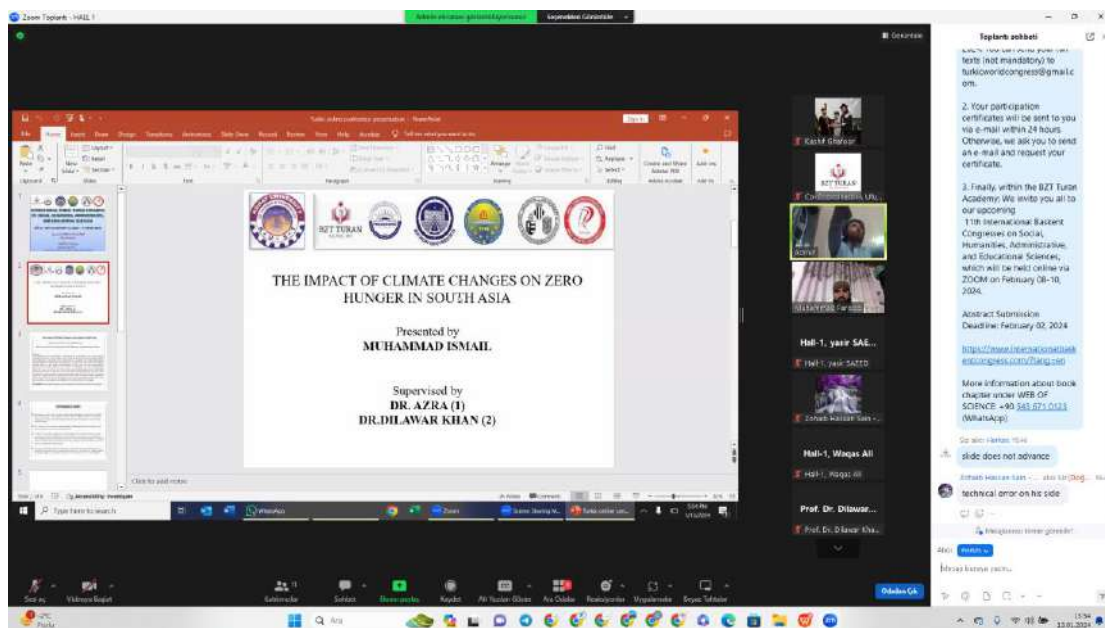
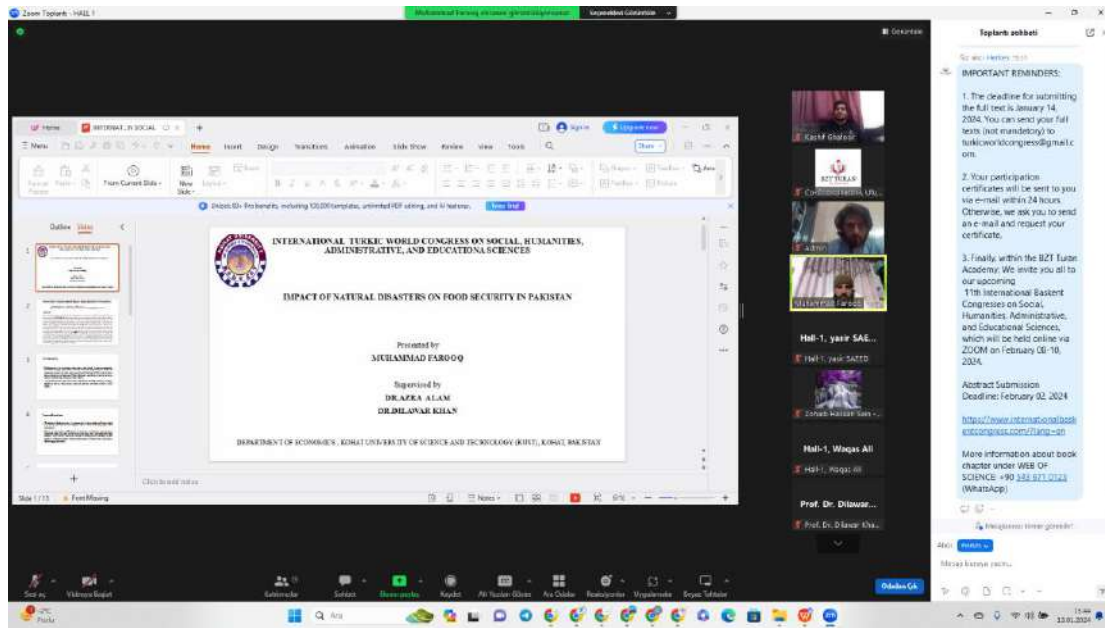
**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

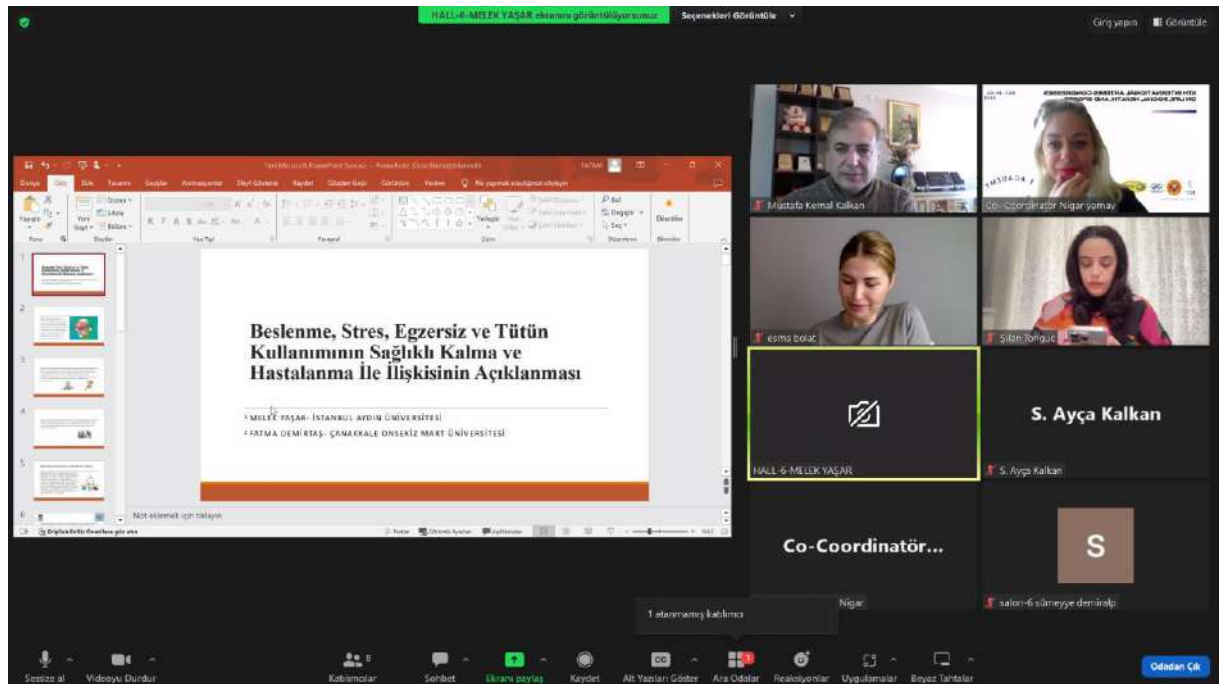

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

The screenshot shows a Zoom meeting interface. The main window displays a presentation slide with the title "THE IMPACT OF TERRORISM ON ENVIRONMENTAL DEGRADATION IN SOUTH ASIA" and the author "By Khizron, reg.no: EC320221001". The right sidebar contains a list of participants, including Waqas Ali, and a section titled "IMPORTANT REMINDERS" with details about the BZTI Turan Academy and the 11th International Basic Congress on Social, Humanities, Administrative, and Educational Sciences.

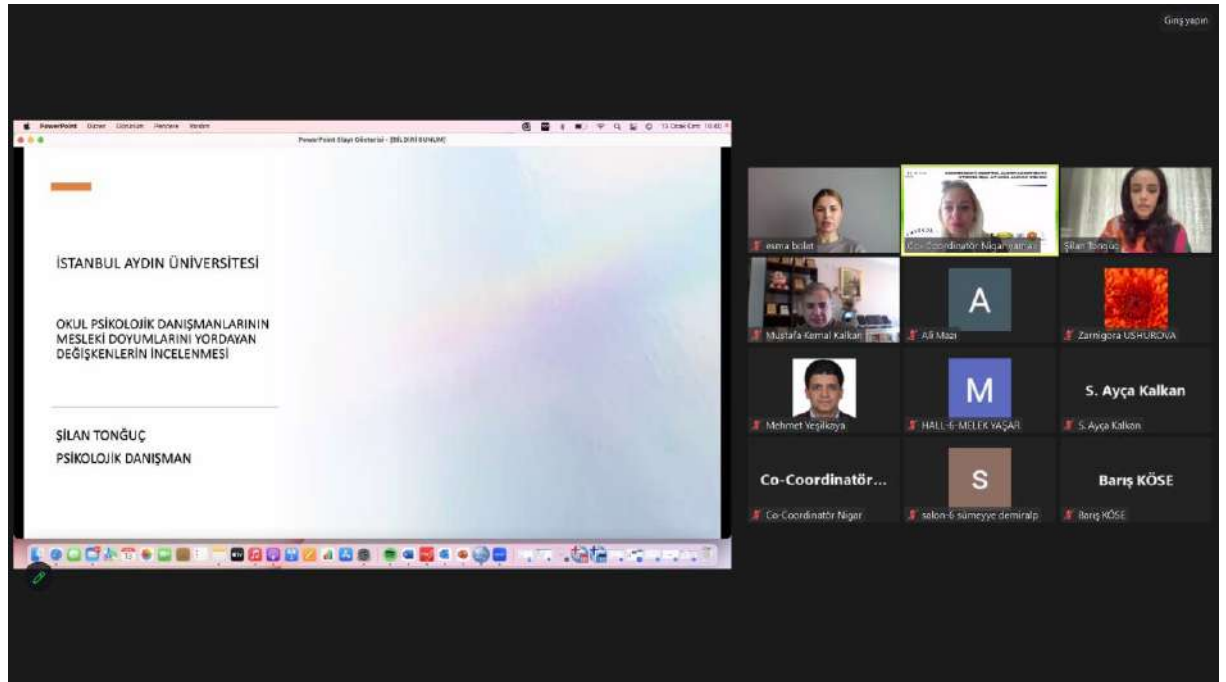
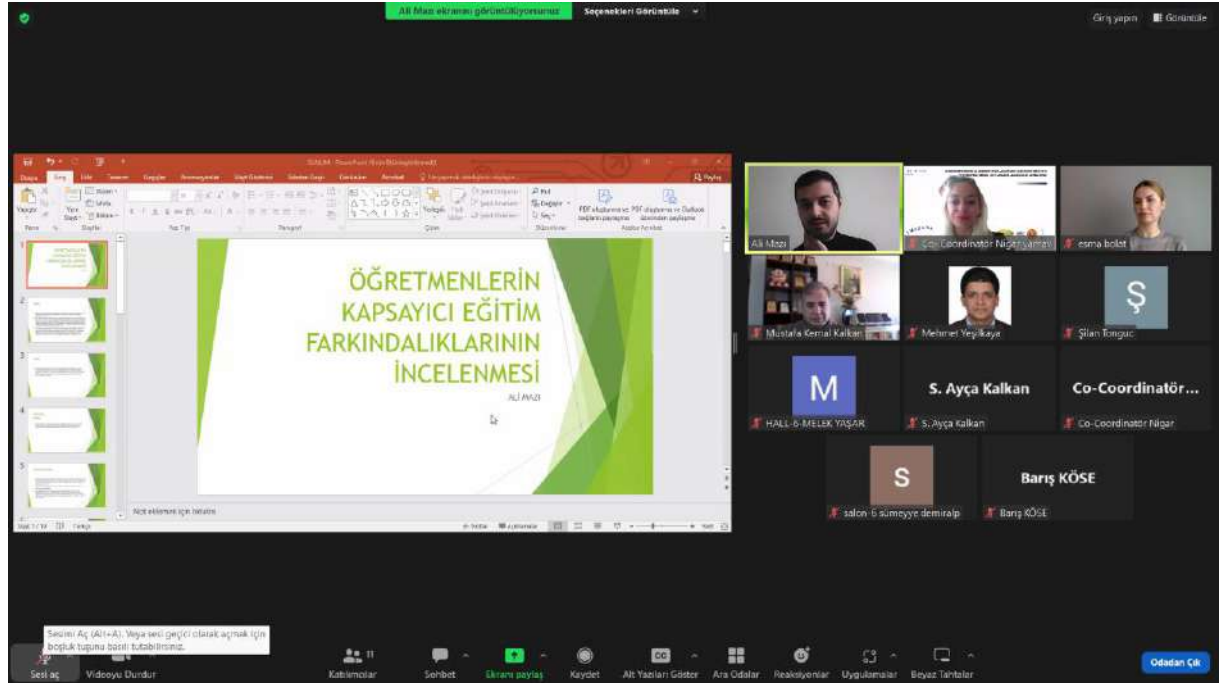

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

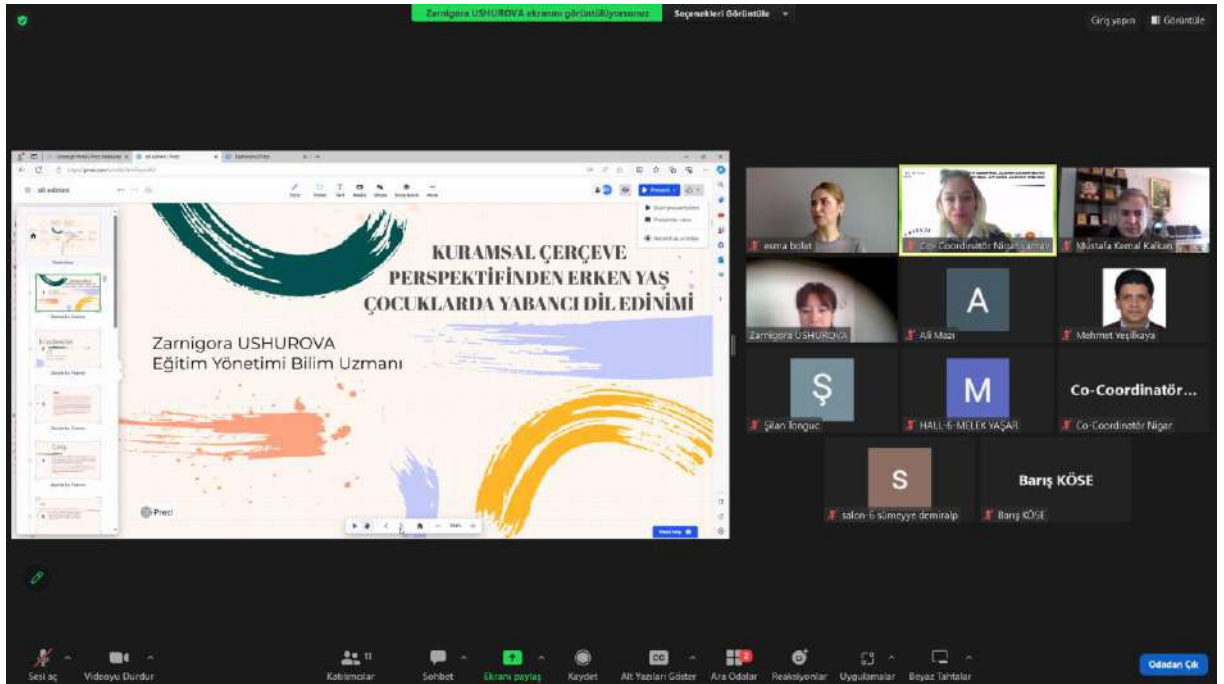
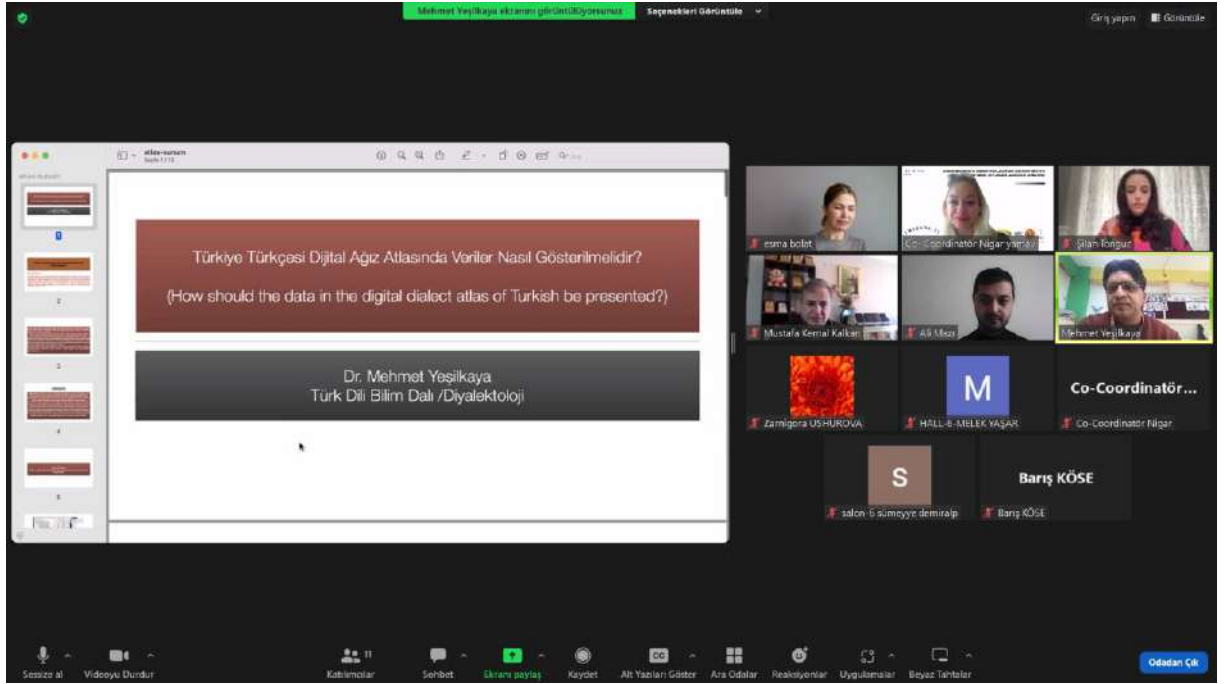
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

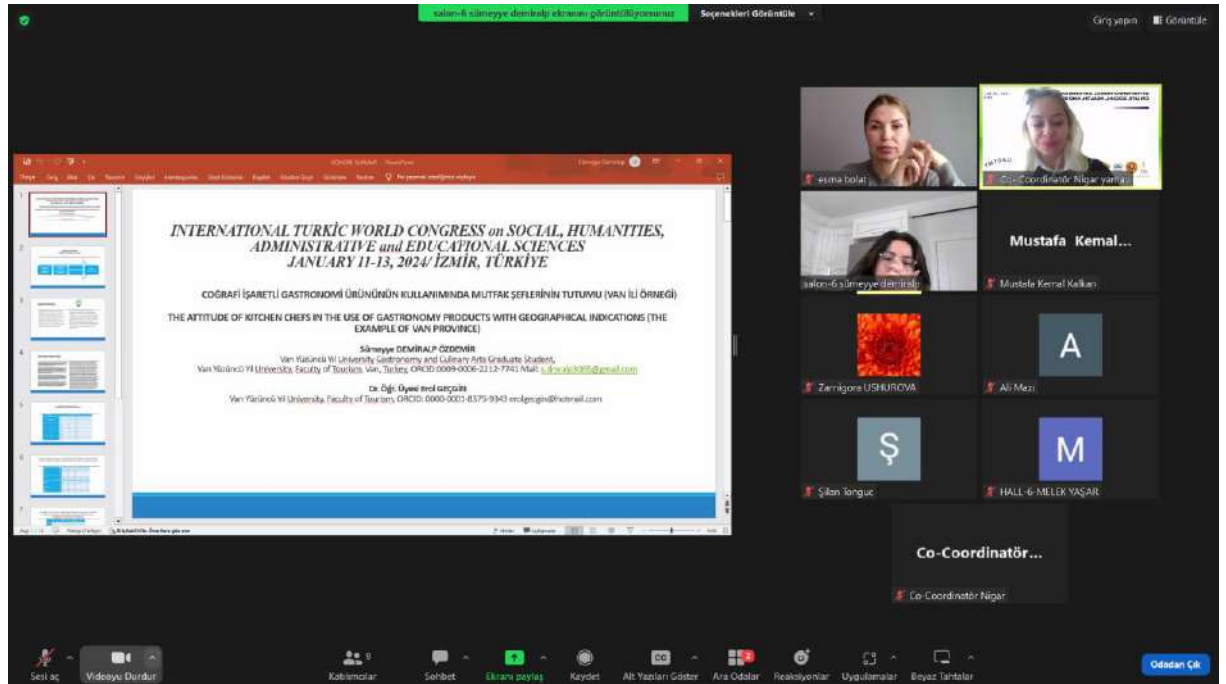
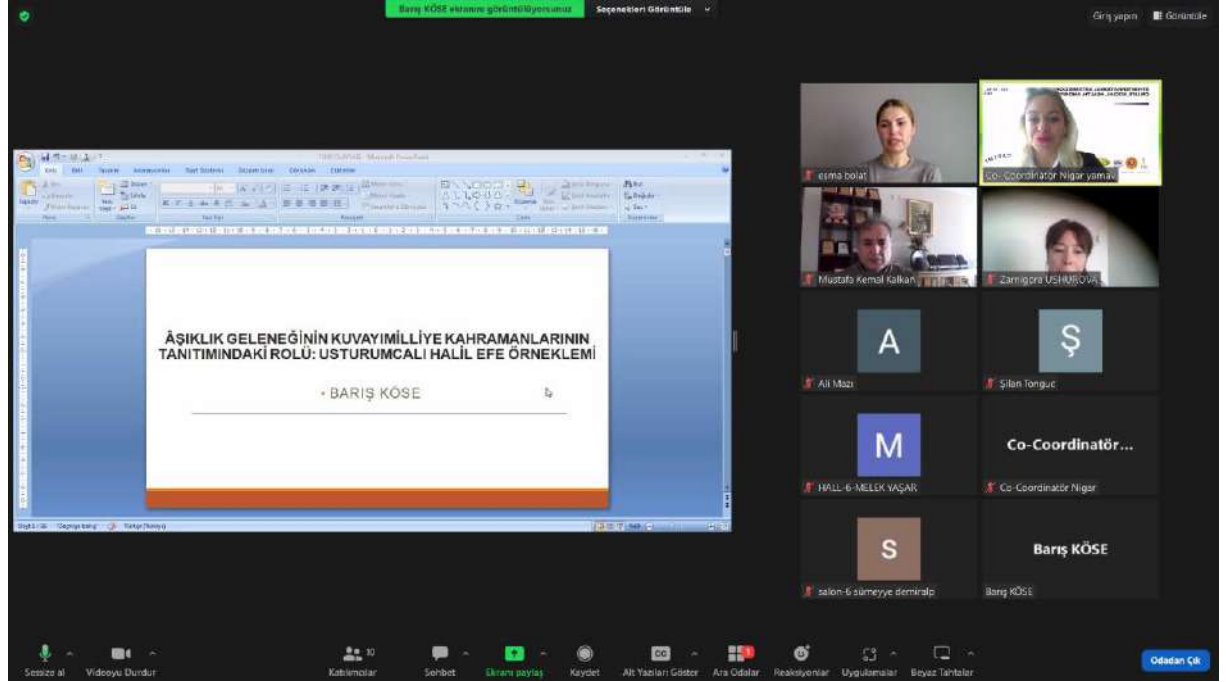
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

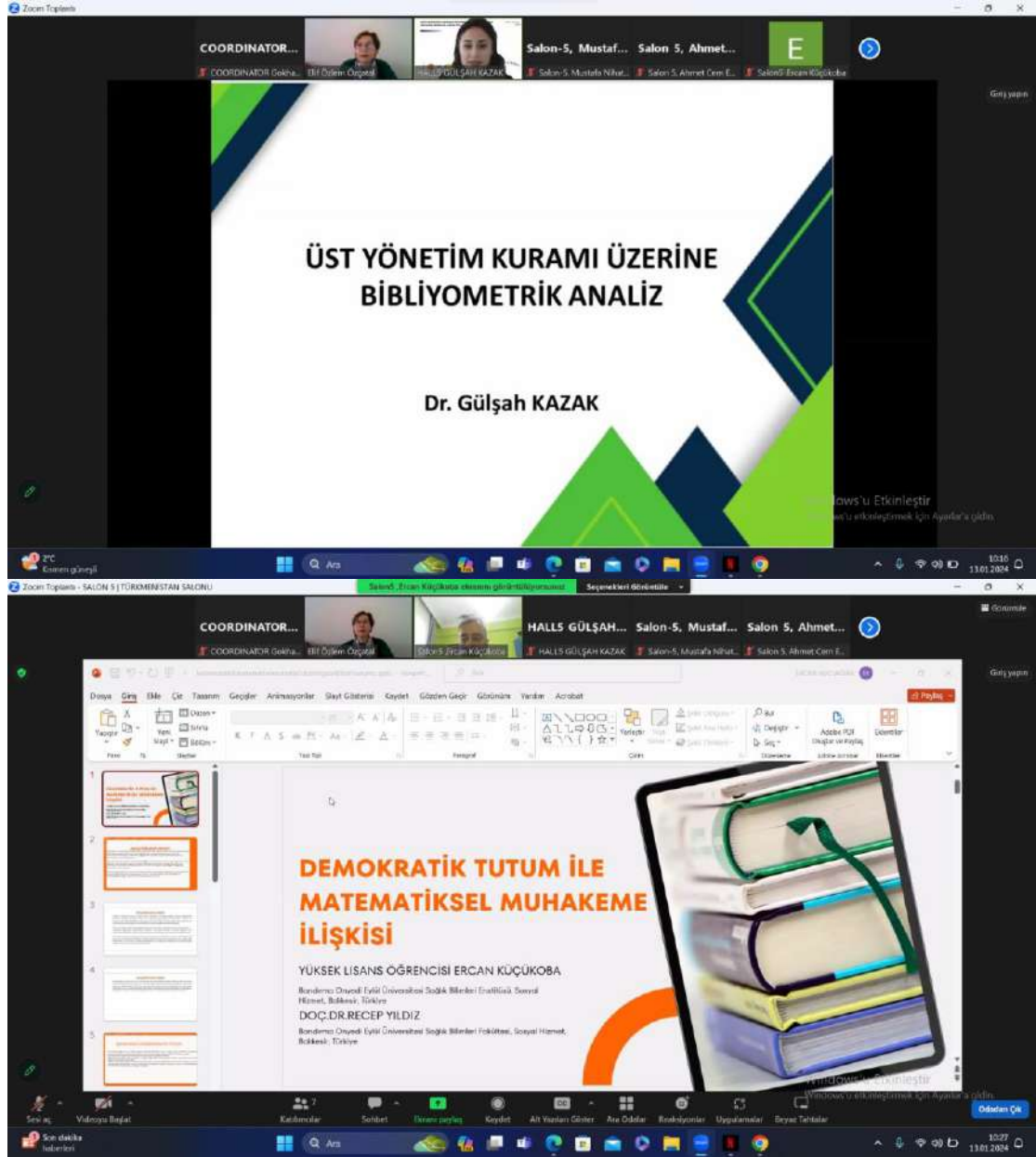
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

COORDINATOR... HALLS GÜLŞAH... Salon 5, Ahmet...
COORDINATOR Gökba... Hİ Öğren Öğret... Salon 5, Mustafa Nihat AY... Salon 5, İzzet Kızılcıkba... HALLS GÜLŞAH KAZAK... Salon 5, Ahmet Cem E...

REKLAMLARDA MİZAHIN KULLANIM BIÇIMLI
OTOMOBİL REKLAMLARINA GÖSTERGEBİLİMSSEL
BİR ANALİZ

■ **Mustafa Nihat AYDIN**
Yüksek Lisans Öğrencisi,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Fakültesi
Görsel İletişim Tasarımı Ana Bilim Dalı,

■ **Prof. Dr. Göksel ŞİMŞEK**
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Fakültesi
Görsel İletişim Tasarımı Ana Bilim Dalı

Windows'u etkinleştir
Windows'u etkinleştirme için ayarlar'a gidin.

TPV USD
13.01.24

Zoom Toplantısı

COORDINATOR... HALLS GÜLŞAH... Salon 5, Mustafa... HALLS GÜLŞAH...
COORDINATOR Gökba... Hİ Öğren Öğret... Salon 5, Ahmet Cem E... Salon 5, Mustafa Nihat... HALLS GÜLŞAH KAZAK... Arzu...

CUMHURİYETİN 100. YILINDA
TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ
BÖLGELERİ

ORGANIZED INDUSTRIAL ZONES IN
TURKEY IN THE CENTENNIAL OF THE
REPUBLIC

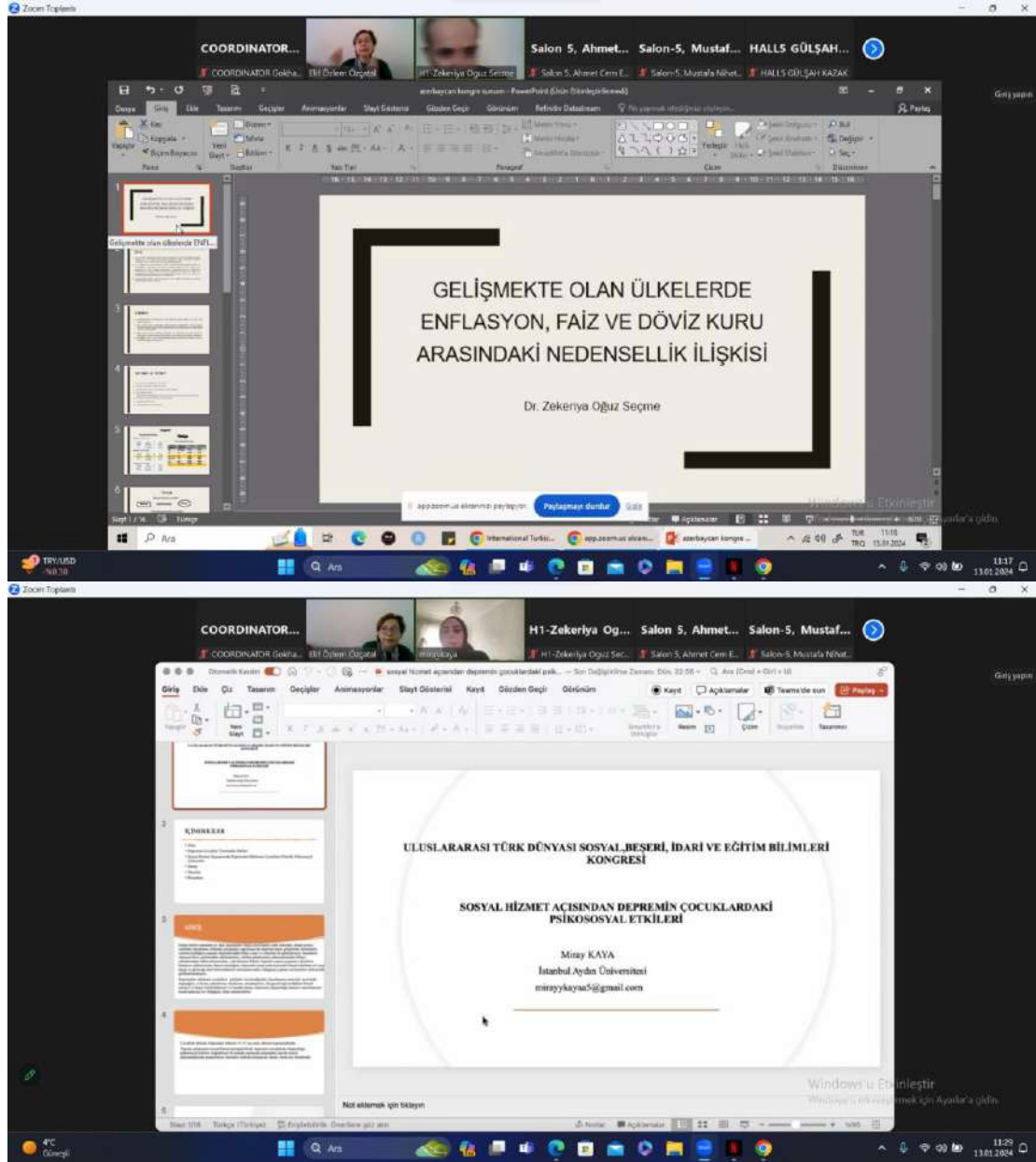
Dr. Ahmet Cem ESENLİKCİ

Windows'u etkinleştir
Windows'u etkinleştirme için ayarlar'a gidin.

TC
Görsel
13.01.24

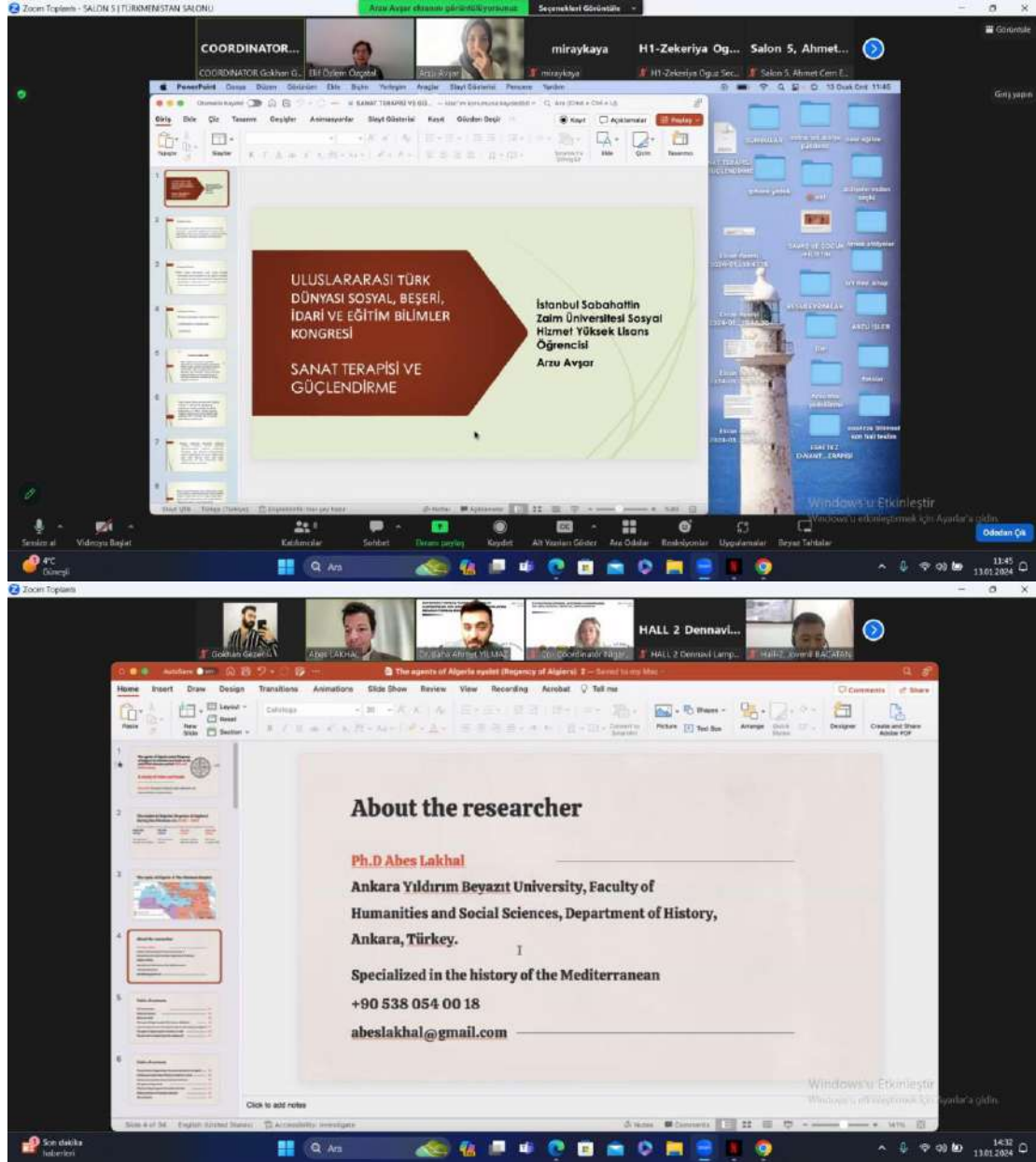
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

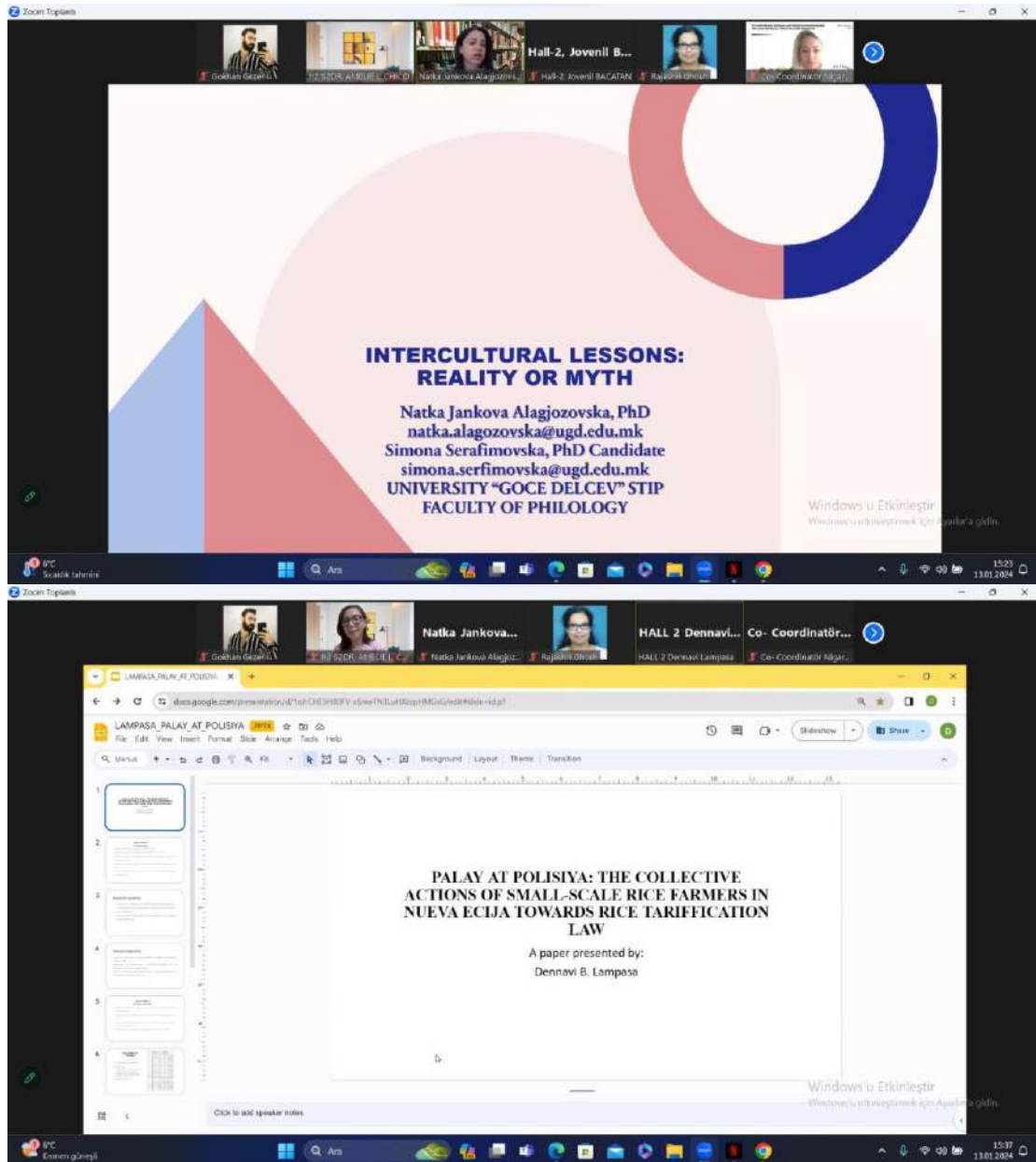
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

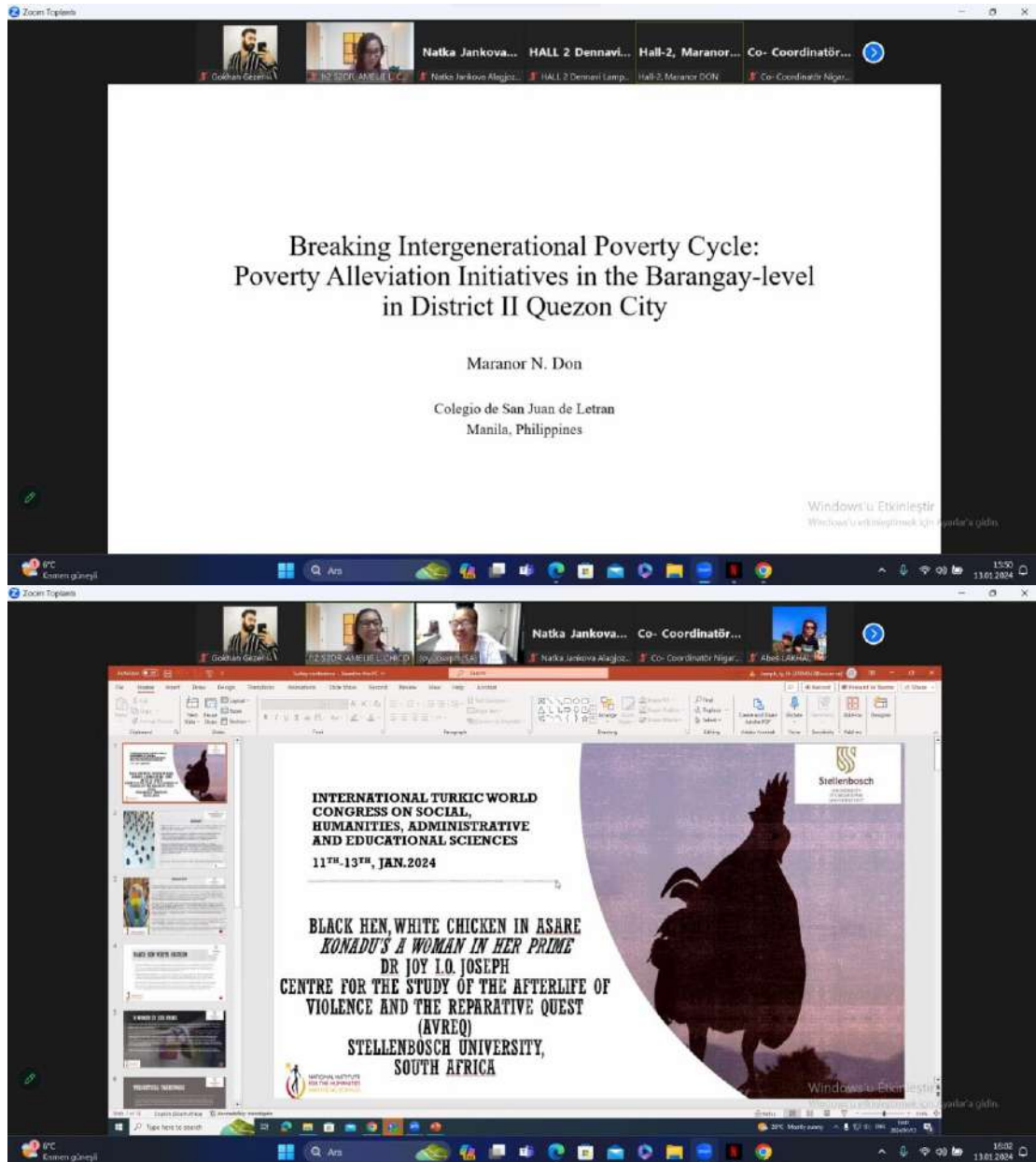
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

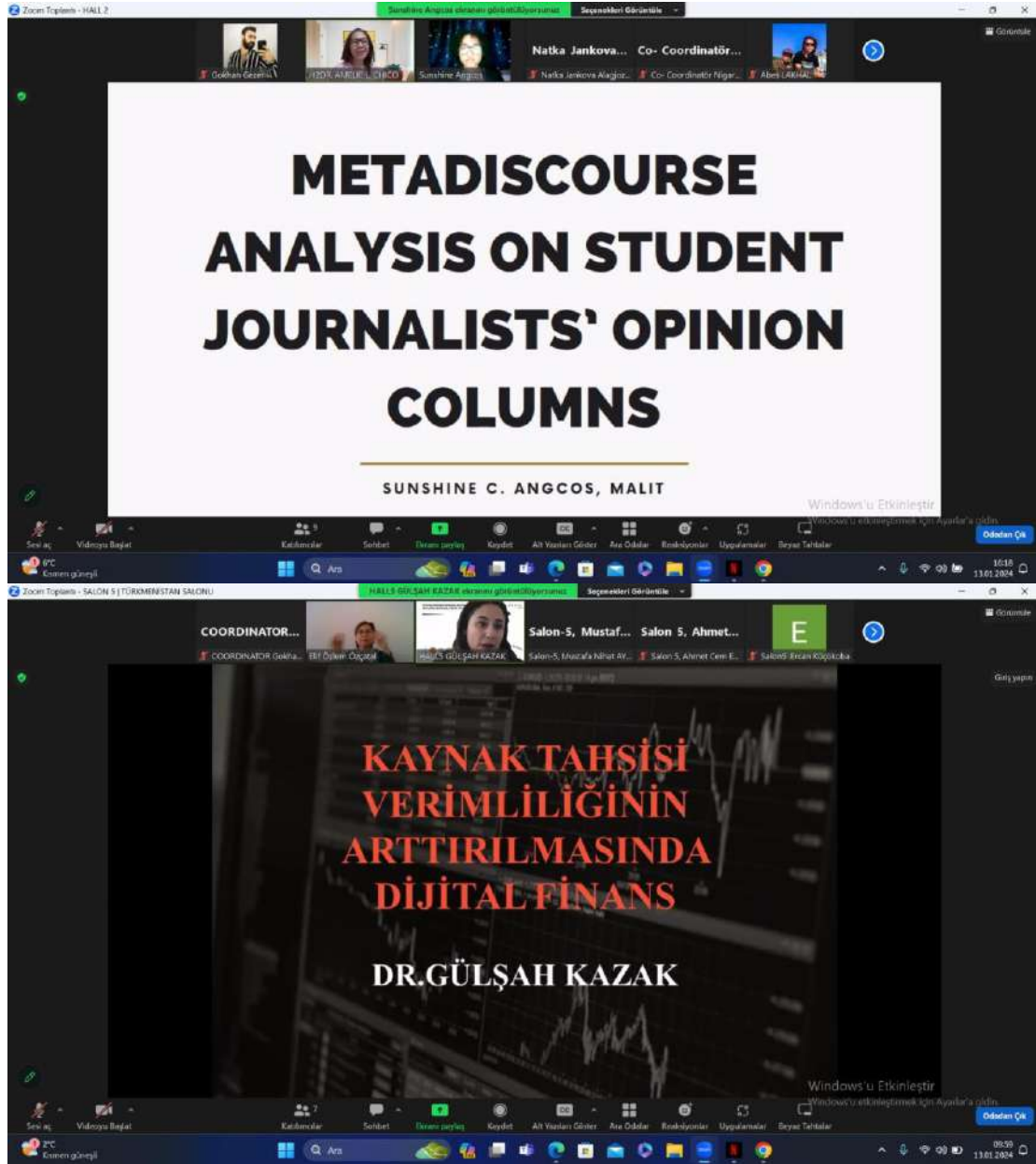
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

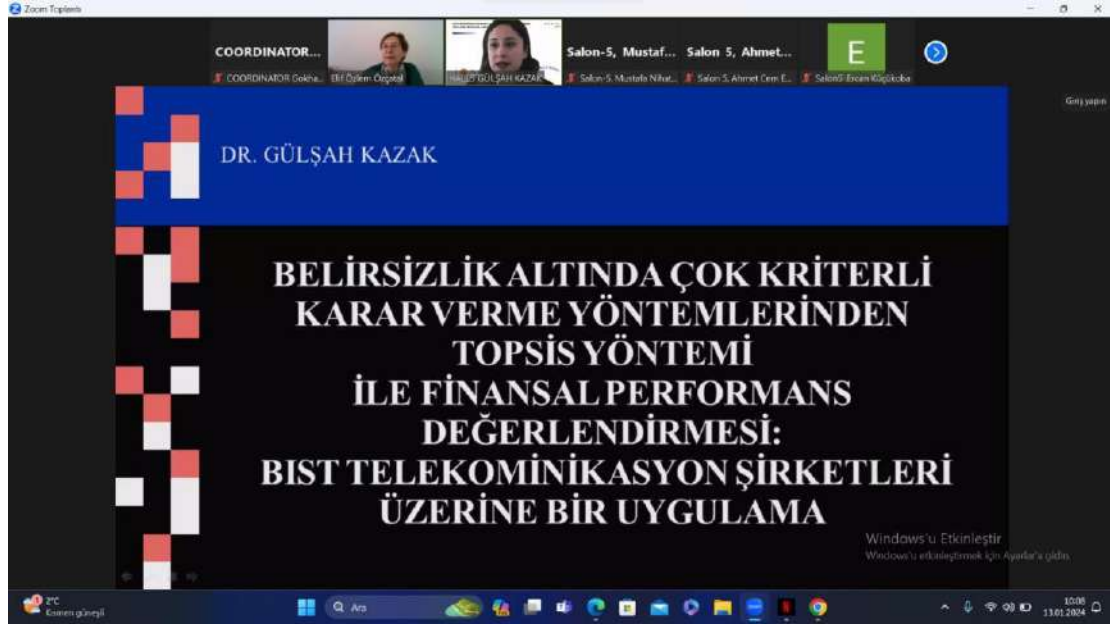
CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

**CONGRESS PHOTOS | INTERNATIONAL TURKIC WORLD CONGRESS ON
SOCIAL, HUMANITIES, ADMINISTRATIVE, AND EDUCATIONAL SCIENCES**

TÜRK DEVLETLERİ ARASISINDA POTANSİYEL BİR İŞBİRLİĞİ ALANI OLARAK ZENGİZUR KORİDORU VE MUHTEMEL ETKİLERİ

Prof. Dr. Mehmet Yüce

UNEC-Türk Dünyası İktisat Fakültesi Dekanı

Bursa Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyesi

ORCID ID: 0000-0001-6398-5589.

ÖZ

İkinci Karabağ Savaşından sonra toprak bütünlüğünü sağlayan Azerbaycan için Zengezur Koridorunun durumu daha önem kazanmaya başlamıştır. Asya ile Avrupa Kıtası arasında en güvenli ve en kısa ticaret yolu olması konusunda büyük bir potansiyele sahip Orta Koridor'un kilit ülkeleri olan Azerbaycan ve Türkiye, bir taraftan Orta Koridor'un Bakü-Tiflis -Kars Güzergahı'nı daha etkin kullanımı üzerinde çalışırken, diğer taraftan da Türk Yolu olarak da adlandırılan Bakü-Nahçıvan-Kars Güzergahı'nı işlerlik kazandıracak Zengezur Koridoru'nun açılmasına yoğunlaşmış bulunmaktadır. Bu güzergahın açılması Azerbaycan'ı hem yük-insan nakliyatı açısından hem de enerji transferi alanında kaynak ve transfer ülkesi olarak Avrasya'nın lojistik üssü haline getirecektir. Ayrıca tarihi İpek yolu yeniden canlanacak, bu tarihi yol güzergahı üzerinde yer alan Türk Devletleri için yenik ekonomik fırsatlar doğacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zengezur, Orta Koridor, Türk Dünyası, İpek yolu, Avrasya

Summary

ZENGİZUR CORRIDOR AS A POTENTIAL AREA FOR COOPERATION AMONG TURKIC STATES AND ITS POTENTIAL EFFECTS

After the Second Karabakh War, the status of the Zangezur Corridor has become increasingly significant for Azerbaijan, which achieved territorial integrity. Azerbaijan and Turkey, key countries in the Middle Corridor with great potential as the safest and shortest trade route between Asia and the European continent, are actively working on optimizing the use of the Baku-Tbilisi-Kars route on one hand, and on the other hand, focusing on the operationalization of the Zangezur Corridor, also known as the Turkic Road, which encompasses the Baku-Nakhchivan-Kars route. The opening of this corridor will transform Azerbaijan into a logistical hub of Eurasia as a source and transfer country in terms of both cargo and passenger transportation, as well as energy transfer. Additionally, the historical Silk Road will be revitalized, bringing forth new economic opportunities for the Turkic States located along this historic route.

Keywords: Azerbaijan, Zengezur, Middle Corridor, Turkic World, Karabakh, Eurasia.

1. GİRİŞ

SSCB döneminde Türk Devletlerinin birbirine yabancılaştırılması politikasının bir ayağını da Azerbaycan ile Türkiye ve Türkiye ile Orta Asya Türkleri arasındaki ilişkinin kopartılması amacıyla Türk Devletleri arasındaki *iletişim ve ulaşımın kesintiye uğratılması* projesi oluşturmuştur. Bu çerçevede harekete geçen SSCB, öncelikli olarak kadim Azerbaycan topraklarında kurulan Ermenistan'ı Türkiye ile Azerbaycan arasındaki karasal ulaşımı kesintiye uğratacak şekilde konumlandırmıştır. Bu konumlandırma kapsamında da Azerbaycan'ın Türk yolu üzerindeki stratejik topraklarını Ermenistan'a vermiş, bu topraklarda Ermeni etnisiteyi egemen hale getirmek için de bu bölgede yaşayan Türk ahaliyi katliama maruz bıraktırarak göçe zorlamıştır. Böylece hem Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü bozarak, bölgedeki etkinliğini azaltmış, hem de Türkiye ile kara ulaşımını kesmiştir. Ayrıca Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kara sınırını da keserek Nahçıvan'a yeni bir statü vermeyi hedeflemiştir.

SSCB dönemi boyunca Türkiye ile Nahçıvan arasında da kara ulaşımı kesintiye uğramıştır. Bu dönem hem Azerbaycan hem de Ermenistan SSCB ittifakı içinde yer aldığından Azerbaycan ile Nahçıvan arasındaki kara ulaşımında ciddi sorun yaşanmamıştır. SSCB'nin dağılma sürecine girmesi ve 1990'ların başında patlak veren Birinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan topraklarının %20'sine yakınının Ermenistan'ın işgali altında kalmasıyla SSCB döneminde Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kurulan ulaşım yolları da kullanıma kapanmıştır. Böylece 30 yıldan bu yana Azerbaycan'ın kendi öz toprakları olan Nahçıvan'la kara ulaşımı kesilmiştir. Azerbaycan'ın kendi topraklarına ancak üçüncü bir ülke (İran) üzerinden kara ya da hava yolu ile ulaşımın sağlanmasına mecbur edilmiştir.

Azerbaycan ile Nahçıvan arasındaki karasal ulaşımın kesilmesi sadece Azerbaycan'la ilişkin bir sorun olmaktan öte bölgesel ve küresel bir sorun teşkil etmektedir. Orta Asya ile Türkiye ve Avrupa arasındaki en kısa ve en az maliyetli kara ulaşımını sağlayacak olan bu güzergahın SSCB döneminde Ermenistan'a terk edilen Zengezur Koridoru'nun kapalı tutulması Türkiye ile çoğu Türk soylu olan Orta Asya ülkeleri arasında karasal ulaşımın sağlanması önünde büyük engel oluşturmuştur. Suni bir şekilde oluşturulan bu engel aynı zamanda Çin'den Avrupa'ya uzanan büyük ticaret hacmi açısından da zaman ve maliyet yönünden de önemli bir dezavantaja neden olmaktadır. Bu engelin aşılması halinde bölgede *Çağdaş İpek Yolu* yeniden hayat bulacaktır. Bu gelişme doğal olarak bölgenin sosyo-ekonomik anlamda canlanmasına neden olacaktır. Ancak tüm bu gelişmeler Ermenistan'ın aşılmaz tutumundan vazgeçerek üçlü deklarasyonda taahhüt ettiği Zengezur Koridoru'nu açmasına bağlıdır.

Bu çalışmada Orta Koridor'un önemli arterlerinden biri olan Zengezur Koridoru eksenli alternatif güzergâh konusu farklı boyutlarıyla ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikle Orta Koridor ve Zengezur'un stratejik önemi üzerinde durulacak, akabinde Zengezur Koridoru'nun açılmasının başta Azerbaycan ve Türkiye olmak üzere bölge ülkeleri, Türk Dünyası ve küresel açıdan muhtemel etkileri tartışılacaktır.

2. ZENGELUR KORİDORU'NUN MUHTEMEL ETKİLERİ

2.1. Stratejik Önemi

Zengezur Koridoru, Ermenistan'ın bilinçli bir politika sonucu, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki karasal bağlantıyı kesecek şekilde yerleştirilmiş olması nedeniyle hem iki ülke arasında hem de Azerbaycan-Nahçıvan arasında *geçiş kapısı* haline gelmiştir. SSCB döneminde Nahçıvan üzerinden Türkiye'ye geçişe kapalı olduğu için, Türkiye'ye geçiş amaçlı bu kapıya ihtiyaç duyulmamıştır. Azerbaycan ile Nahçıvan arasında ise geçişlerde bir sıkıntı yaşanmamıştır. SSCB'nin dağılması ve Birinci Karabağ Savaşı'nın sonucunda Ermeniler tarafından Karabağ Bölgesi'nin işgal edilmesinin

ardından bu geçişin kapatılmasıyla bu sorun gerçek anlamıyla kendisini göstermeye başlamıştır. O nedenle **Vatan Muharebesi**'nin Zaferle kazanılması sonucunda Rusya'nın arabuluculuğunda yapılan anlaşma metnine, özelde Azerbaycan ve Nahçıvan genelinde ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında kesintisiz kara ulaşımına sağlama imkânı verecek olan Zengezur Koridoru'nun açılması konusunda hüküm konulmuştur.

Türkiye ile Türk Dünyasını birbirine bağlayan Tarihi İpek Yolu güzergahı üzerinde yer alan ve Birinci Karabağ Savaşı'ndan bu yana kapalı olan Zengezur Koridoru'nun *Vatan Muharebesi* sonrası Rusya arabuluculuğunda imzalanan üçlü deklarasyon sonrası yeniden açılmasının gündeme gelmesi başta Türkiye ve Azerbaycan olmak üzere bölgede ciddi bir heyecan uyandırdı. Bölgesel ve küresel ölçekte Zengezur Koridoru'nun stratejik önemine ilişkin etkinlikler gerçekleştirildi. Üçlü deklarasyonda üzerinde mutabakata varılan Zengezur Koridoru'nun açılması halinde bölgede yeni bir jeostratejik durum oluşacaktır. Başka bir deyişle Zengezur Koridoru lojistik öneme sahip olduğu kadar bölgesel denge ve siyasi açıdan da büyük öneme haizdir. Başka bir ifadeyle bu koridorun açılması bölgede jeostratejik bir dönüşüme neden olacaktır. O nedenle bu koridorun açılması sadece Azerbaycan ve Türkiye için değil, başta bölge ülkeleri olmak üzere küresel düzeyde önem arz etmektedir. Dolayısıyla bölgenin siyasi, ekonomik ve güvenlik dinamiklerinde önemli bir rol oynama potansiyeline sahip olan Zengezur Koridoru'nun açılması ya da açılmaması konusunda bölgesel ve küresel düzeyde ciddi bir mücadelenin yaşandığını söylemek mümkündür. Bu projenin Türk Birliğine neden olacağından endişe duyan aynı zamanda ekonomik yönden kayıplara uğrayacağını hesaplayan İran, Güney Kafkasya Bölgesi'nde Ermenistan üzerinden çıkar sağlamak politikası güden Fransa, Zengezur Koridoru'nun açılmasına doğrudan karşı çıkarken, aynı endişeyle Orta Asya ve Kafkasya'yı arka bahçesi olarak gören Rusya'nın ise dolaylı olarak bu projenin gerçekleşmesini engellemek çabasında olduğunu söylemek mümkündür.

Zengezur Bölgesi sadece bir koridordan ibaret olmayıp, aynı zamanda Orta Asya Türkleri ile Anadolu Türklerini birleştiren stratejik bir kapıdır. O nedenle, bu güzergahı denetim altında bulunduran gücün, Orta Asya, Kafkasya ve Avrupa Türkleri arasındaki ilişki üzerinde de kısmi de olsa kontrol sahibi olabileceğini söylemek mümkündür. Rus Çarlığı ve SSCB işgali döneminde Azerbaycan'ın sınırı içinde yer alan Zengezur Bölgesi'nin haksız ve bilinçli olarak Ermenistan'a verilmesiyle Nahçıvan uzun yıllar Ermeni ablukasına altına alınmış, Azerbaycan'ın ana kısmı ile bağlantısı kesilmiş, özellikle doğu-batı eksenli ulaşım ağı fonksiyonu pasif hale getirilmiştir. Bu durum İkinci Karabağ Zaferi'ne kadar sürmüştür. Vatan Muharebesi'nin Zaferle sonuçlanmasıyla bu durum değişmeye başlamış, Azerbaycan'ın öncülüğü ve Türkiye'nin destekleriyle bölgeye yönelik önemli projeler uygulama imkânı bulmuştur. Bu durum bölgesel stratejileri dönüştürmüş, uluslararası ilişkilerde yeni süreçler başlatmış, güç dengelerinin yeniden kurulmasına neden olmuştur. Bu değişimi gerçekleştirebilecek projelerden biri de Zengezur Koridoru'nun açılması projesidir. Zengezur Koridoru'nun tam olarak hayata geçmesi ve bu koridordan etkin bir şekilde yararlanılması, bölgesel kalkınma ve istikrarın sağlanmasında kilit rol oynayacaktır (Memmedov, Hasanoğlu, 2023: 338).

Zengezur Koridoru, Orta Koridor'un önemli bir hattını oluşturmaktadır. Orta Koridor ise diğer alternatiflere (Kuzey Koridor ve Güney Koridor) göre hem daha güvenli hem de daha kısa ve daha uygun maliyetli bir güzergahdır. Çin'den deniz yoluyla Avrupa'ya gönderilen malların Avrupa'ya ulaşması 36 gün sürerken, Trans-Sibiry rota boyuncası nakliye 20 gün sürmektedir. Buna karşın Orta Koridor, Çin mallarının aynı varış noktasına ulaşması için 12 günlük bir süre sunmaktadır. Azerbaycan'ın "Ələt Beynəlxalq Limanı"na yaptığı yatırım sayesinde bu sürenin 10 güne düşmesi beklenmektedir. Diğer taraftan Rusya – Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Kuzey Koridor Güzergahı'nda taşımacılık risklerinin artmasıyla, Orta Koridor'un stratejik önemi daha da artmıştır. Orta Koridor, ekonomik açıdan çekici olmasının yanı sıra, bu koridordaki ülkelerin hem coğrafi olarak hem de diğer ülkelerle olan istikrarlı ilişkileri dolayısıyla daha güvenli bir alternatif güzergâh oluşturmaktadır. Diğer taraftan bu koridor, Çin'in ihracatını çeşitlendirmesine, Kuzey Koridoru'nun önemli bir oyuncusu olan Rusya'ya

bağımlılığını azaltmasına ve ürünlerini ABD yaptırımını altındaki İran üzerinden Güney Koridoru'nu kullanmadan Avrupa'ya güvenli bir şekilde göndermesine imkân tanıdığı için siyasi açıdan da Çin'e stratejik bir tercih sunmaktadır (<https://politicon.co/>).

Bilindiği üzere Orta Koridor iki eksen üzerinden şekillendirilmektedir. *Birinci eksen*, Bakü- Tiflis – Kars Demir Yolu Hattı'nın da yer aldığı Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Güzergahı'dır. Bu güzergâh doğuda Hazar Denizi üzerinden Aktau (Kazakistan) ile Çin arasında inşa edilecek yeni demiryolu hattıyla birleşerek, batıda ise Avrupa demiryolu ağı ile birleşerek Asya ile Avrupa arasında kıtalararası bir demiryolu projesine dönüşmüştür. Bu proje sonucu inşa edilecek “*Demir İpek Yolu*” güzergahı ile yük ve yolcu taşımacılığı alanında, Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan hızlı, güvenilir, çağdaş bir ulaştırma koridoru hayata geçirilecektir. *İkinci eksen* ise, Zengezur Koridoru üzerinde güneye doğru yeni bir kara ve demiryolu hattının inşa edilerek Bakü - Zengezur - Nahçıvan - Iğdır - Kars üzerinden Türkiye ulaşım sistemine entegre edilecektir. Bu nedenle bahsi geçen güzergah tamamen Türk topraklarından geçmektedir. Bu güzergahın hayata geçmesi ile birlikte Azerbaycan ile Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ni, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni, Akdeniz Bölgesi'ni, Hazar ile Akdeniz Havzası'nı birleştirecek yeni ulaşım hattı işlerlik kazanacaktır. Bu iki eksenin birbirine rakip gibi görünse de aslında birbirlerini tamamlayıcı projeler olduğu konusunda genel bir kanı oluşmuştur. Zira, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı'nın Kars Lojistik Merkezi ve devamında uzun dönemde planlanan Kars- Iğdır-Dilucu Demiryolu ile bütünlük oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu iki eksen mevcut projelerle birlikte uyumlaştırıldığında Orta Koridor'u güçlendirecek ve ihtiyaçlar doğrultusunda esneklik sağlayabilecek planlamalar için avantaj sağlayacaktır. Bu uyumun sağlanmasıyla da sadece Türkiye'nin, Güney Kafkasya ve Orta Asya ile daha güçlü ekonomik bağlar kurması sağlanmakla kalmayacak aynı zamanda hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın stratejik konumunu güçlendirerek söz konusu ülkeleri Avrasya Bölgesi'nde güçlü birer aktör haline getirecektir.

Diğer taraftan Orta Koridor geçişlerinden birini de Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan-Türkmenistan-Afganistan Transit Taşımacılık Koridoru (Lapis-Lazuli) oluşturmaktadır. Denize çıkışı olmayan Afganistan için büyük önem taşıyan bu projenin hayata geçmesiyle, bölgesel entegrasyon ve bağlantısallığın geliştirilmesine, ekonominin çeşitlendirilip büyümesine ve bölgesel istikrar ve refahın tesisine yönelik ciddi katkı sağlayacaktır. Ayrıca bölge barışını tehdit eden Afganistan'ın bölgeye entegrasyonunu kolaylaştıracaktır.

Azerbaycan açısından Orta Koridor, ülkenin bölgesel geçiş merkezi konumunu güçlendirmekte ve Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Stratejik Üçgeni'nin daha da derinleşmesine katkıda bulunmaktadır. Azerbaycan'ın bu koridordaki belirleyici rolü sadece Azerbaycan-Çin açısından değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın Avrupa ve bölge ülkeleri açısından da stratejik önemini artırmaktadır. Azerbaycan'ın Doğu-Batı koridorunda daha büyük bir rol alması, ülkenin Kuzey-Güney koridoru boyunca çekiciliğini artırmakta, başta İran ve Rusya olmak üzere komşu ülkeleri Azerbaycan'la işbirliğini derinleştirmeye teşvik etmektedir. Ayrıca Orta Koridor'un, Azerbaycan'ın ulusal ekonomisini çeşitlendirmesine ve petrole olan bağımlılığını azaltmasına da yardımcı olması beklenmektedir. Azerbaycan-Çin ilişkilerinin gelişmesi aynı zamanda daha fazla Çin yatırımının bölgeye çekilmesini ve iş ortamını geliştirmesini sağlayacaktır. Bu durum bölgeyi ülkenin uluslararası tedarik ağının ayrılmaz bir parçası haline getirecek ve bölgenin bir ulaşım merkezi olma potansiyelini artıracaktır. Siyasi açıdan Çin'in bölgede artan etkisi, Rusya'nın dengelenmesine, Azerbaycan'ın siyasi arenada manevra kabiliyetinin artmasına ve Çin'in öncü rol oynadığı uluslararası kuruluşlarla (örneğin Asya Altyapı Yatırım Bankası) ilişkilerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir (<https://politicon.co/>).

Sonuç olarak Zengezur Koridoru'nun açılması bölgede jeo-stratejik dönüşüme neden olacağından güç dengelerinin yeniden kurulmasına yol açacaktır. Bölgedeki güç dengelerinin değişmesi ihtimali ise, mevcut güç sahiplerinde ciddi bir rahatsızlığa sebebiyet vermektedir. Bu da bölge ile ilişkisi olan ya da

ilgi duyan güçlerin bu dönüşüme karşı pozisyon almalarına neden olmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'ın hatta Orta Asya Türk Devletleri'nin koridorun açılması konusunda kararlı tutum ve işbirlikleri yanında başta İran ve Fransa olmak üzere bazı devletlerin aksi tutum sergiledikleri görülmektedir. Bu güçler perde arkasında Ermenistan'ı desteklemektedirler. Ermenistan ise üçlü deklarasyonda altına imza atmasına rağmen koridorun açılması konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmaktadır. Bu durum doğal olarak bu projeye yönelik yatırımların gecikmesine neden olmaktadır. Bu gecikme, dolaylı olarak bölgesel ekonomik dinamiklerin canlanmasına engel teşkil etmektedir. Orta Koridor'un en önemli eksenini teşkil eden Zengezur Koridoru'nun açılması halinde bazı alt bölgelerin (Örneğin, Güney Kafkasya, Hazar Havzası, Doğu Akdeniz vs.) ulaşım ağını birleştirmesi, ulaşım entegrasyonunun sağlanmasına, lojistik, ticaret ve yatırım alanında bölgesel işbirliği imkanının doğmasına neden olacaktır. Bu durum hem Ermenistan'ın da dahil olduğu bölge devletlerinin ilişkilerinin gelişmesine, hem de devletler arasında güveni artırarak, bölge devletlerin refah düzeyini yükseltmeye katkı verecektir (Memmedov, Hasanoglu, 2023: 342).

2.2. Siyasi ve Kültürel Etkileri

Güney Kafkasya Bölgesi'nin stratejik geçiş güzergahlarından biri olan Zengezur Koridoru Nahçıvan'ı Azerbaycan'a karasal anlamda bağlayarak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün temin etmesini sağladığı için Azerbaycan'ın bölgesel gücünü artırmasına katkı sağlayacaktır. Böylece sahip olduğu enerji kaynakları dolayısıyla bölgenin en stratejik ülkesi olan Azerbaycan, lojistik açıdan da bölgenin merkez ülkesi konumuna gelecektir. Zengezur Koridoru'nun açılması sonucu bölgede kurulacak lojistik merkezi zengin enerji ve hammadde kaynaklarına sahip olmayan Ermenistan ekonomisine de katkı sağlayacaktır. Bu durum aynı zamanda Ermenistan'ın bölgeye entegrasyonunu sağlayarak bölgede yıllardır süregelen Ermenistan kaynaklı güvenlik tehdidini de ortadan kaldıracaktır.

Türkiye ve Nahçıvan'ı, Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya bağlayacak olan Zengezur Koridoru'nun açılmasının sağlayacağı çok yönlü sosyo-politik sonuçlardan birisi de SSCB döneminde yapılan toplum mühendisliği sonucu Türk Devletleri ile Türkiye arasında kesintiye uğratılan kara yoluyla bağlantının yeniden sağlanmasıdır. Türk Devletleri arasında önemli ölçüde siyasi gerekçeyle dayanarak kesintiye uğratılan kara yolu bağlantısının yeniden tesisi ise sembolik anlamda SSCB izlerinin silindiği ve yeni bir dönemin başladığı anlamına gelmektedir. Bu durum ise Berlin duvarının yıkılmasının oluşturduğu sinerjinin bir benzerinin de Avrasya'da oluşmasına neden olabileceği beklentisini beraberinde getirmektedir.

Bilindiği üzere Atatürk'ün "Türk Kapısı" olarak adlandırdığı "Nahçıvan" bölgesi Türkiye'nin garantörlüğünde Azerbaycan'a bağlanmıştı. Ancak Sovyetler döneminde bilinçli bir şekilde Ermenistan'a tahsis edilen ve Zengezur Bölgesi'nin de içinde bulunduğu alan, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü bozmuş ve Azerbaycan ile Nahçıvan'ın dolayısıyla Azerbaycan ile Türkiye'nin karasal bağlantısı kesilmiştir. Bunun temelinde yatan esas faktör ise Nahçıvan'ın Azerbaycan'dan kopartılması düşüncesi idi. SSCB'nin bu yöndeki büyük isteğine rağmen Nahçıvan'ın statüsünü değiştirmeyi başaramadı. Burada Kars Anlaşması'nın hükümleri de etkili olmuştur. Bununla birlikte SSCB döneminde Türkiye'nin Azerbaycan ve Nahçıvan ile kara yolu bağlantıları kesilmiştir. 1920'lerde %70'i Türklerden oluşmakta olan Zengezur Bölgesi katliam ve göç sonucu Türk nüfusu azınlık hale getirilerek Ermenileştirilmiş ve akabinde Ermenistan topraklarına katılmıştır. Böylece Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kara yolu bağlantısı kesilmesi yoluyla Türk Devletleri ile Türkiye arasındaki karasal bağlantı da kesilmiştir.

Azerbaycan ile Nahçıvan arasında Sovyet döneminde kurulan ulaşım yolları ise 1990'ların başındaki Birinci Karabağ Savaşı'ndan bu yana yaklaşık 30 yıldır kullanılmamaktadır. Hali hazırda Azerbaycan ile Nahçıvan arasında doğrudan kara yolu ve demir yolu bulunmamaktadır. Azerbaycan'dan Nahçıvan'a

ulaşım İran üzerinden karayolu ve hava yolu ile sağlanabilmektedir. Ekonomik açıdan maliyetli olan bu ulaşım şekli aynı zamanda Azerbaycan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğü açısından da önemli sakıncalar doğurmaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kurulacak doğrudan bir ulaşım güzergahı, bölgede güvenlik ve iş birliğinin önünü açabileceği gibi bölgedeki ekonomik yapıyı yeniden canlandıracaktır. Bu da Zengezur Koridoru'nun ulaşıma aılmasıyla mümkün olabilecektir. Ermenistan topraklarında bulunan Zengezur Koridoru'nun aılması projesi İkinci Karabağ Savaşı'nın en önemli ve global sonuçlarından birini oluşturmaktadır.

Zengezur Koridoru'nun açılmasının önemli etkilerinden biri de Türkiye ile Orta Asya arasında yeni bir lojistik rotasının ortaya çıkmasıdır. Söz konusu rota hem Türkiye'nin İran'a olan bağımlılığını azaltmakta hem de Türkiye'nin olumlu diplomatik ilişkilere sahip ülkelerin hatta müttefikliği bulunan Türk Devletleri'nin toprakları üzerinden Orta Asya ile bağlantı sağlamaktadır. Böylece hali hazırda Türkiye ile Orta Asya arasında kuzey yönünde Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden gerçekleştirmekte olan lojistik rotaya alternatif güneyde Ermenistan-Azerbaycan'ın içinde bulunduğu bir güzergah gerçekleşecektir. Türkiye'nin Orta Asya ülkelere alternatif ulaşım imkânları sunan Zengezur Koridoru'nun, aynı zamanda Güney Kafkaslarda olan tıkanıklığa son vererek insani ve ticari olan hareketliliğin oluşmasına yardımcı olacak şekilde bir potansiyeli taşıdığı öngörülmektedir. Bu sayede Çin'den Avrupa ve Amerika kıtasına uzanan yeni bir rota üzerinden mal ve hizmet ticareti, yük ve yolcu taşımacılığı ile turistik seyahatler düzenlenebilecektir (Gasıмова, Erçin Yurcu, 2023:2-3). Bu durum da beraberinde sosyo-kültürel dinamiklere ivme kazandıracaktır.

2.3. Ekonomik Etkileri

Zengezur Koridoru'nun aılmasıyla Orta Koridor'un hem taşıma kapasitesi hem de kendi içinde alternatif taşıma hatları söz konusu olacağından güvenlik, siyasi ve ekonomik açıdan yük taşımada riskler azalacaktır. Bu da doğal olarak transit taşımacılık yönünde Orta Koridor'u diğer alternatif koridorlara göre daha öncelikli konuma getirerek, bölge ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bilindiği üzere Zengezur Koridoru'nun aılmasıyla inşa edilecek karayolu ve demir yolu sadece Azerbaycan ile Türkiye arasında karasal ulaşım ağını temin etmekle kalmayacak aynı zamanda bölgesel ve küresel ölçekte de ulaşım ağının gelişmesine imkân sağlayarak, dünya lojistik sisteminde alternatif bir alan oluşturmaktadır. Zengezur Koridoru sadece Türkiye ile Azerbaycan arasında inşa edilecek bir kara ya da demir yolundan ibaret olmayıp, Asya ve Kafkasya ulaşım hatlarını Türkiye'nin demir ve kara yol hatlarıyla entegre edecek özelik taşımaktadır. Bu özelliğiyle Orta Koridor, Türkiye üzerinden farklı kıta ya da bölgelerle (mesela Asya-Orta Doğu, Orta Asya – Akdeniz Ülkeleri, Rusya-Orta Doğu, Orta Asya-Avrupa) entegrasyonu sağlayacak bir proje olma vasfındadır. Söz konusu entegrasyonun sağlanması, bir taraftan kıtalar arası taşımacılık maliyetlerinin düşmesine neden olacak ve kıtalararası ticaret hacminin gelişmesine katkı sağlayacak, diğer taraftan ise güvenli bir taşıma güzergahının oluşmasına zemin oluşturmaktadır. Bu yapının tamamlanmasıyla Avrasya'da transit ulaşım üssüne dönüşmesi beklenen Azerbaycan, aynı zamanda Avrupa ve Asya arasında önemli bir lojistik merkezi haline de gelecektir. Diğer taraftan Kafkasya Bölgesi'ndeki karayolları ve demiryollarının Türkiye'nin gelişmiş ulaşım hatlarıyla entegre olması bölgenin transit güvenliğini artırarak yeni rekabet ve fırsatları meydana getirecektir.

Bilindiği üzere Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik dış politikası öncelikleri arasında yer almaktadır. Türkiye, bu projenin hayata geçmesine yönelik olarak çeşitli projeler geliştirmeye devam etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye “Orta Koridor” bağlamında gümrükler arası işbirliğine yönelik “Kervansaray Projesi”nin yanısıra, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan “Marmaray”, “Yavuz Sultan Selim Köprüsü”, “Avrasya Tüp Geçit”i, “İstanbul Havalimanı ve Çanakkale Boğazı Köprüsü”nü, hayata geçirmiş “3 Katlı Tüp Geçit Projesi”, “Filyos (Zonguldak),

Çandarlı (İzmir) ve Mersin Limanları İnşası” ve Asya ile Avrupa’yı birbirine bağlayacak olan “Edirne – Kars Hızlı Tren ve Bağlantıları Demiryolu Projesi”ne yönelik çalışmalar ise halen sürdürülmektedir (www.mfa.gov.tr). Bu projeler de yakın zamanda hayata geçecektir. Dolayısıyla Türkiye ulaşım ağı ve lojistik destek itibarıyla Orta Koridor üzerinde kendisine bağlanacak ulaşım ağını farklı kıtalara sevk edebilecek bir alt yapı kurmuş durumundadır. Bu yapıyla Türkiye, sınırlı bir coğrafi konumda olan, Çin ile Rusya arasında sıkışan Orta Asya Türk Devletlerini, başta Avrupa olmak üzere farklı kıtalara erişimini sağlayacaktır. Böylece Türkiye ve Azerbaycan bölgesel ekonomik entegrasyonda aktif bir rol üstleneceklerdir.

Orta Koridor, Çin’den Avrupa’ya uzanan çok önemli bir ticaret yolu olma potansiyelini taşımaktadır. Bir yıl içinde Çin’den Avrupa’ya giden 10 milyon konteynırın %96’sı denizyoluyla, ancak %4’ü ise Kuzey Koridoru olarak adlandırılan Trans-Sibirya Demiryolu Hattı üzerinden sevk edilmektedir. Orta Koridor, Avrupa ile Asya arasında bir ticaret yolu olarak Kuzey Koridoru’na oranla daha hızlı ve daha ekonomik, 2.000 km daha kısa, iklim koşulları bakımından da daha elverişli olup, deniz yoluna kıyasla ulaşım süresini 1/3 nispetinde (15 gün) kısaltmaktadır. Orta Koridor ayrıca, Türkiye’nin liman bağlantıları sayesinde Asya’daki yük trafiğinin Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Akdeniz Bölgesi’ne ulaşması için önemli fırsatlar sunmaktadır. Dolayısıyla Orta Koridor rotası etkin kullanıldığı takdirde, halen yıllık 600 milyar ABD doları tutarında olan Avrupa-Çin ticaret trafiğinden Orta Asya ülkeleri ekonomik fırsatlar elde edilebilecektir. Özellikle Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan limanlarında lojistik merkezlerin ve serbest ticaret sahalarının kurulması, Trans Hazar işbirliğinin gelişmesine ve derinleşmesine katkı sağlayacaktır (www.mfa.gov.tr). Burada belirtmek gerekir ki bu güzergâh sadece Çin mallarını Avrupa’ya taşıyan bir transit olmayacaktır. Aynı zamanda Orta Asya ve Güney Asya ülkelerinin mallarının da Avrupa pazarlarına ulaşımını sağlayacak, bölgesel ticaretin artmasına ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesine katkı sağlayacak bir projedir. Ayrıca burada diğer yönden gelecek olan ticari hareketliliğin ya da akışın da göz ardı edilmemesi gerekir. Zira Orta Asya ve Güney Asya ülkeleri Avrupa’nın önemli pazarları konumundadır. O nedenle bu güzergâh aynı zamanda Avrupa mallarını da Orta Asya ve Güney Asya ülkelerine düşük maliyetle ve güvenli olarak taşıma imkânı verecektir.

Belirtilmelidir ki, çok uzun bir zincirden oluşmakta olan Zengezur Koridoru, zincirin halkaları üzerinde oluşturacağı kaldıraç etkisi sonucu çok geniş bir alanda ekonomik katma değer meydana getirecektir. Mesela Pakistan’ın Karaçi şehrinden Türkiye’ye taşıma yapan bir tır dokuz günde Türkiye’ye gelmekte ve İran Gümrüğü’nde iki gün beklemektedir. Bahsi geçen noktadan deniz yolu ile ulaşım sağlanması halinde ise söz konusu ulaşım 26 gün sürmektedir. Bu taşımanın karayoluyla sağlanması halinde 5.500 dolar, deniz yolu ile ulaşım sağlanması halinde ise 6.500 dolar ödenmektedir. Bu yolla Pakistan ürünlerinin Türk pazarına, Hindistan ürünlerinden daha hızlı ulaşması sebebiyle Pakistan ekonomisine de katkı sunulması hedeflenmektedir. Dolayısıyla açılan herhangi bir koridorun, bütünsel bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde birçok ülke için kaldıraç etkisi oluşturduğu görülmektedir. Aynı şey Zengezur Koridoru’nun açılmasının ulaştırma ve lojistik avantajları sayesinde bölgede de bu yönlü kaldıraç etkisi oluşturması beklenmektedir (Serhat Kalkınma Ajansı, 2020: 16).

Zengezur Koridoru sadece yük ve insan taşımacılığı açısından değil aynı zamanda enerji nakil hatları açısından da önem arz etmektedir. Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan enerji rezervlerinin bu koridorda taşınarak Türkiye üzerinden Avrupa’ya ulaştırılması alternatifi ortaya çıkmaktadır. Bu projenin gerçekleşmesi halinde oluşacak alternatif enerji nakil hatlarıyla Orta Asya ülkelerine sahip oldukları zengin enerji kaynaklarını Batıya pazarlama imkânı sağlanırken, Batı’ya da enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi ve enerji arz güvenliğini sağlaması imkânı verilecektir. Bu durum bölgesel kalkınma için ciddi avantaj sağlayacaktır.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak bir bölgede sınırın kapalı olması halinde sınırın bir tarafında kalan halkın yüzünü Batı’ya diğer tarafında kalan kısmının ise yüzünü doğuya çevirmesine neden olmaktadır.

Bu şekilde olan şehirlerde genç nüfusa gelir sunacak iş imkânları oluşmadığı için yoğun göçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla siyaset bilimcileri tarafından “Modern İpek Yolu” olarak görülen Zengezur Koridoru’nun açılması, genç nüfusu yerelde tutabilecek ve bu alanda gelir elde etmelerine katkı sunabilecek nitelikte bir konu olduğundan TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) illerinin kalkınması açısından da önemli görülmektedir (Serhat Kalkınma Ajansı, 2020: 15).

3. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI’NIN ZENGEZUR KORİDORU’NA İLİŞKİN FAALİYETLERİ

SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Türk Dünyası ailesine Türkiye Cumhuriyeti dışında beş Türk Devleti daha katılmış ve bu durum uluslararası arenada “Türk Asrı” yorumlarına neden olmuştur. Türkiye, bir taraftan genç Türk Devletleri’nin uluslararası düzene entegrasyonunu sağlamak konusunda çaba sarf ederken diğer taraftan da aynı tarihi kökene ve medeniyete sahip kardeş ülkeler ile işbirliği geliştirmenin yoluna gitmiştir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ev sahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Elçibey, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov’un katılımlarıyla Ankara’da gerçekleştirilen Birinci Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi, Türk Devletleri arasında işbirliğinin oluşturulması için üst düzey bir platform olmuştur. Bu zirveler, ilerleyen yıllarda da devam etmiş (on zirve gerçekleşmiştir) ve 2009 yılında Nahçıvan’da yapılan 9. Zirvede Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan katılımıyla “*Nahçıvan Anlaşması*” imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma ile zirve toplantıları “Türk Konseyi” (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) adı altında kurumsallaştırılarak yeni bir yapı oluşturulmuştur. 2010 yılında İstanbul’da gerçekleşen zirvede Türk Konseyi resmen teşkilatlandırılarak gerekli alt yapı oluşturulmuştur. Böylece SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Türk Devletleri ile Türkiye’nin katılımıyla 1992 yılında Ankara’da başlayan Devlet Başkanları Zirveler Süreci, Türk Konseyi Sekreteryası’nın kurulduğu 2010 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreçten sonra ise Türk Konseyi Zirveleri başlamıştır. Türk Konseyi’nin ilk zirvesi 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde “Ekonomik ve Ticari İşbirliği” temasıyla Almatı’da gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan’da gerçekleşen 7. zirvede Özbekistan tam üye olarak katılım sağlamış, Karabağ Zaferi sonrasında 12 Kasım 2021’de İstanbul’da “Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler” temasıyla toplanan Türk Devletlerinin Bağımsızlığı’nın 30. Yıldönümüyle örtüşen 8. zirvede “Türk Konseyi”nin ismi “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca bu zirvede Türkmenistan, Teşkilat’a gözlemci üye olarak katılmış ve Teşkilat’ın yol rehberi niteliğinde “Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi” onaylanmıştır. Böylece bu zirvede Türk Devletleri resmi anlamda kendilerini ilk kez “*Türk Devletleri*” olarak ifade etmiş ve “*Türk Dünyası*” kavramı ilk kez resmî belgede yer almıştır.

Zengezur Koridoru hem siyasi hem de ekonomik açıdan Türk Devletleri’ni ilgilendirmektedir. Siyasi açıdan bakıldığında Zengezur Koridoru’nun açılması Birinci Karabağ Savaşı’ndan bu yana 30 yılı aşkın bir süredir kapalı olan Azerbaycan ve Nahçıvan Bölgesi arasında olan karasal bağlantının kurulmasını sağlayacaktır. Bu durum sadece Azerbaycan ile ilgili olmayıp aynı zamanda Orta Asya Türk Devletleri’nin de Azerbaycan üzerinden Türkiye ile karasal bağlantı sağlayacağı bir durumdur. Başka bir ifadeyle Zengezur Koridoru’nun açılmış olmasıyla birlikte Türkiye’den başlayıp Orta Asya’ya kadar uzanan kesintisiz kara ulaşımı gerçekleşmiş olacaktır. Bu nedenle de koridora aynı zamanda “Turan Koridoru” adı verilmektedir (Hamzatlı ve Büber, 2022: 2). Ekonomik açıdan bakıldığında ise Zengezur Koridoru’nun açılması Orta Koridor’u daha işlek hale getirecektir. Bu durumun meydana getireceği çarpan etkisi doğal olarak Orta Koridor güzergahında yer alan Türk Devletleri’nin ekonomileri üzerinde olumlu katkı sağlayacaktır.

Bu başlık altında baştan Türk Devletleri'nin yol haritası niteliğinde olan Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ile Teşkilat'ın Semerkant ve Astana Zirveleri'nde yayınladıkları bildirilerde Zengezur'la ilgili kararlar ele alınacaktır.

3.1. Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde Zengezur'la İlgili Karar

Türk Devletleri arasında çoklu işbirliği alanları ile ilgili önemli bir belge olan Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nde Türk Devletleri'nin ticaret hacimlerini geliştirmeleri ve Orta Koridor alanında işbirliği alanları üzerinde özellikle durulmuştur. Üye ülkelerin liderleri belgenin “Nakliye ve Gümrük” alt başlığı altında Orta Koridor ve Zengezur konusunda işbirliği hususunda iradelerini ortaya koymuşlardır. Söz konusu belgede işbirliği şu şekilde ifade edilmiştir:

“- Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridorunu Doğu ile Batı arasındaki en kısa ve en güvenli ulaşım bağlantısı haline getirme ve Üye Devletleri bu Koridor üzerinden bölgesel ve küresel tedarik ve üretim zincirlerine dahil etme,

- Üye Devletlerin sınır geçişi için gümrük ve transit prosedürlerini sadeleştirme ve uyumlu hale getirme, Üye Devletler arasında iyi gelişmiş ve birbirine bağlı sert ve yumuşak taşımacılık, altyapı projeleriyle bölge içi bağlantısalılığı sağlamaya yönelik yatırımları artırma,

- Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru için taşımacılık politikalarını ve yük ile ilgili teknik standartları uyumlu hale getirme,

- Üye Devletler tarafından ulaştırma alanındaki uluslararası sözleşmelerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için yakın işbirliği yürütme,

-Çeşitli uluslararası ekonomi platformlarında Zengezur Koridoru'nun ortaklaşa tanıtımını yapma”

TDT'nin İstanbul'da gerçekleşen 8. Zirvesi'nde Devlet Başkanlarının üye ülkeler arasında ulaştırma koridorlarının ve gümrük sınır kontrol noktalarının kesintisiz çalışmasının sağlanması yönünde aldıkları karar gereğince TDT Sekreteryası gümrük prosedürlerinin kolaylaştırılması ve basitleştirilmesine yönelik çalışmalar başlatmış ve üye ülkelerce oluşturulan komisyonlar arasında görüşmeler başlatılmıştır. TDT Üye Ülkelerin sınır ötesi ticaretini hızlandırması ve bir Türk Dünyası projesine dönüşen Trans-Hazar Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru'nun rekabet gücünün artırılması amacıyla TDT bünyesinde başlatılan Kervansaray Projesi (dijital gümrük) kapsamında üye ülkelerin kara sınır geçiş noktalarının altyapısının iyileştirilerek uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, gümrük süreçlerinin otomasyonu ve dijitalleştirilmesi ile transit işlemleri için ortak çevrimiçi sistemin oluşturulmasının üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda TDT Üye Devletleri Hükümetleri tarafından 11 Kasım 2022 tarihinde Semerkant'ta imzalanan “*Türk Devletleri Teşkilatı Hükümetleri Arasında Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru Kurulmasına İlişkin Anlaşma*” büyük önem arz etmektedir. Söz konusu Anlaşma 9 Mayıs 2023 tarihli Resmi Gazete'de yer alan 7237 sayılı Karar ile Türk Devletleri Teşkilatı Hükümetleri Arasında Basitleştirilmiş Gümrük Hattı Kurulmasına İlişkin anlaşma Türkiye tarafından onaylanmıştır.

3.2. Semerkant Bildirisi'nde Zengezur'la İlgili Karar

Türk Devletleri Teşkilatı(TDT)'nin ilk zirvesi niteliğinde Semerkant'ta yapılan 9. Zirve sonunda ilan edilen bildiri metninde Orta Koridor alanında üye ülkelerin işbirliği yapmaları hususunda önemli kararlar alındığı görülmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant Bildirisi'nin “*Siyaset, Dış Politika ve Güvenlik Konularında İş Birliği*” alt başlığında “Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru'nun potansiyelinden istifade ederek bölgesel bağlantıyı güçlendirmek, ticari ilişkileri geliştirmek ve bölgesel ve uluslararası konularda mevcut işbirliğini arttırmak amacıyla 27 Haziran 2022'de Bakü'de düzenlenen Azerbaycan-Kazakistan-Türkiye Dışişleri ve Ulaştırma Bakanları Birinci

Üçlü Toplantısı'nda ve 2 Ağustos 2022'de Taşkent'te düzenlenen Azerbaycan-Türkiye-Özbekistan Dışişleri, Ticaret/Ekonomi ve Ulaştırma Bakanları Toplantısı'nda sağlanan başarıları memnuniyetle karşıladıklarını” belirtmişlerdir. Yine Bildiri'nin “Ekonomik ve Sektörel İş Birliği” alt başlığında ise Orta Koridor ve Zengezur konusunda ;

“ Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru boyunca taşımacılık faaliyetlerini kolaylaştırmak ve Üye ve Gözlemci Ülkeler arasında ulaştırma iş birliğini güçlendirmek için önemli bir adım olarak, “TDT Üye Ülkeleri Arasında Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması”nın imzalanmasını ve “Ulaştırma Bağlantılılık Programı”nın kabul edilmesini takdir ettiklerini;

- Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridoru boyunca altyapının artırılması için iş birliğinin daha da geliştirilmesinin yanı sıra, güzergahın transit potansiyelini artırmak ve bölgesel ve uluslararası ulaşım sistemlerine entegre etmek için ulaşım, sınır ve gümrük prosedürlerinin dijitalleştirilmesinin önemini kaydettiklerini;

- Üye Ülkelerin, Zengezur Koridoru'nun en yakın zamanda açılması, “Bakü-Tiflis-Kars” Demiryolu Hattı'nın kapasitesinin artırılması, Avrupa ile Asya arasındaki ulaşım hatlarının daha iyi bağlantılandırılması ve çeşitlendirilmesine katkıda bulunan, “Özbekistan-Kırgızistan-Çin” ve “Tirmiz-Mezar-ı Şerif-Kabil-Peşaver” Demiryolu Hatları'nın inşası için gösterdikleri çabaları desteklediklerini;

- 27 Ekim 2022 tarihinde Taşkent'te gerçekleştirilen TDT Üye Devletlerinin Demiryolu İdareleri Başkanları İlk Toplantısı ve TDT Kardeş Limanlarının Beşinci Toplantısı'nın sonuçlarını takdir ettiklerini; demiryollarının transit potansiyelinin daha da geliştirilmesi, ulaştırma operasyonlarının dijitalleştirilmesi ve demiryolu idareleri, deniz ve kara limanları ve lojistik merkezleri arasındaki ağır genişletilmesi konularında yakın işbirliğini teşvik ettiklerini;” aldıkları kararlarda belirtmişlerdir.

Türkmenistan'da 14 Aralık'ta gerçekleşen Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan Devlet Başkanları Birinci Zirvesi'nin akabinde yayımlanan 25 maddelik ortak bildiride de tarafların Orta Koridor'a yönelik işbirliğine;

“- Taraflar, üç ülkenin ulaştırma, lojistik ve transit alanındaki büyük potansiyelini göz önünde bulundurarak, ulaştırma alanındaki işbirliğinin geliştirilmesine özel önem atfederler.

- Taraflar, Büyük İpek Yolu'nu Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan'dan geçen tarihi güzergahı boyunca canlandırma amacıyla Lapis-Lazuli Transit, Ticaret ve Ulaşım Rotası ile Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridoru'nun önemine vurgu yapmışlardır.”,

şeklinde iki madde ile Zengezur Koridoru hususuna önem atfetmişlerdir.

3.3. Astana Bildirisi'nde Zengezur'la İlgili Karar

3 Kasım 2023 tarihinde Kazakistan'ın Astana kentinde “Türk Devri” temasıyla toplanan Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi'nin toplantı sonrası ilan ettikleri bildirinin “Ekonomik ve Sektörel İş Birliği” alt başlığında liderlerin gümrüklerin basitleştirilmesi ve Zengezur Koridoru hakkında somut adım atılması konusunda görüş birliğine vardıkları anlaşılmaktadır. Astana Bildirisi'nde bu konuya ilişkin alınan karar şöyledir:

“Üye Devletlerin ilgili makamlarını, “Türk Devletleri Teşkilatına Üye Ülkelerin Hükümetleri Arasında Uluslararası Kombine Yük Taşımacılığı Anlaşması” ve “Türk Devletleri Teşkilatı Hükümetleri Arasında Basitleştirilmiş Gümrük Hattı Kurulmasına İlişkin Anlaşmanın” yürürlüğe girmesi için gerekli iç prosedürlerin tamamlanmasını hızlandırmaya çağırdıklarını;

Özellikle Orta Koridor’a odaklanarak, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı’nın yanı sıra, Doğu Zengezur Ekonomik Bölgesi ile Azerbaycan Cumhuriyeti Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ni birbirine bağlayan ve Çin-Kırgızistan-Özbekistan, Kazakistan – Türkmenistan – İran ve Tirmiz - Mezar-ı Şerif - Kabil - Peşaver Demiryolu Hatları’nın önemi dikkate alınarak çok modlu ulaşım yollarının geliştirilmesinde ortaya çıkan fırsatlardan yararlanma gereğini vurguladıklarını;”

Sonuç olarak Orta Koridor ve Zengezur Güzergahı’nın Türkiye ve Azerbaycan öncülüğünde Türk Devletleri Teşkilatı projesine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu projenin hayata geçmesinin bölgede doğuracağı ekonomik canlanma ile Türk Devletleri arasında siyasi açıdan da entegrasyonun hız kazanacağı öngörülmektedir. Türkiye’nin son dönemlerde Türk Devletleri’ne yönelik yeniden şekillenen dış politikasının da bu sürece olumlu katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Türkiye’nin, Türk Devletleri’ne yönelik izlediği politikada, enerji ve kültürel alanlardaki iş birliği gibi klasik alanların yanı sıra, yeni iş birliği ortamlarının oluşturulması ve bölgenin uluslararası toplumla bütünleşmesinin hızlandırılması hususlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye bölgede önemli etki alanına sahip Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti’ni de Orta Asya’da gerçekleştirmeye çalıştığı iş birliği girişimlerine kontrollü olarak dâhil etmeye çalışmaktadır. Zira bölgeye yönelik büyük projelerin gerçekleştirilmesinde Çin ve Rusya katkısı söz konusu projelerin Türk Devletleri’ne olan ekonomik anlamda maliyetini düşüreceği gibi bu projelerin etkinliğini de artıracaktır. Diğer taraftan bölgedeki siyasi ve iktisadi dengeler konusunda oldukça hassas olan Rusya ve bu hassasiyeti giderek daha çok paylaşmaya başlayan Çin’in Türkiye’nin girişimlerine dâhil edilmesi, bu iki devletin bölge dışı girişimlere yönelik yaklaşımlarında olumlu yönde değişimlere neden olacaktır. Türkiye’nin temel dış politika başlıkları arasında yer alan “çok taraflı ulaştırma politikası” Türkiye’nin bölgeye yönelik dış politikasının değişen niteliklerini incelemek açısından önem arz etmektedir (Toprak, 2020: 22-23).

SONUÇ

Azerbaycan’ın İkinci Karabağ Savaşı’ndan zaferle çıkması üzerine, Rusya’nın arabuluculuğunda imzalanan üçlü deklarasyonda yer alan Zengezur Koridoru’nun açılmasıyla ilgili hüküm dünya kamuoyunun kadim İpek Yolu’nun yeniden hayat bulabileceği konusuna odaklanmasına yol açmıştır. Büyük bir ticaret hacmi güzergahı üzerinde bulunan ve alternatiflerine göre daha avantaj sağladığına ilişkin yorumların yapıldığı Orta Koridor ile ilgili çalışmaların devam ettiği bir dönemde bu koridorun en avantajlı güzergahını teşkil edecek olan Zengezur’un gündeme gelmesi başta bölge ülkeleri olmak üzere küresel aktörleri de hareketlendirmiştir. Rusya – Ukrayna Savaşı’nın ardından, Kuzey Koridoru’nun riskli hale gelmesiyle de Orta Koridor’a yatırım yapan ülkeler için yeni bir fırsat doğurmuştur. Bir taraftan bu fırsatları değerlendirmek isteyen ülkeler bu koridorun potansiyel kazançlarından daha çok pay almaya çalışırken, diğer taraftan ise bu koridorun oluşturacağı yeni dengeden yeterli pay alamayacaklarını ya da mevcut imkanlarından mahrum kalacaklarını hesaplayan ülkeler ise aksi yönde faaliyetler içine girmişlerdir. Bu da bölgede yeni bir jeopolitik dengenin oluşmasına yol açmıştır.

Asya ile Avrupa Kıtası arasında en güvenli ve en kısa ticaret yolu olması konusunda büyük bir potansiyele sahip Orta Koridor’un kilit ülkeleri olan Azerbaycan ve Türkiye ise bir taraftan Orta Koridor’un Bakü-Tiflis -Kars Güzergahı’nı daha etkin kullanımı üzerinde çalışırken, diğer taraftan da Türk Yolu olarak da adlandırılan Bakü-Nahçıvan-Kars Güzergahı’nı işlerlik kazandıracak Zengezur Koridoru’nun açılmasına yoğunlaşmış bulunmaktadır. Bu güzergahın açılması Azerbaycan’ı hem yük-insan nakliyatı açısından hem de enerji transferi alanında kaynak ve transfer ülkesi olarak Avrasya’nın lojistik üssü haline getirecektir.

Asya’yı Hazar Denizi üzerinden Türkiye ve Avrupa ile birleştirmesine imkânı sağlayan Orta Koridor Projesi’ni Türkiye’nin temel dış politika konuları arasında yer alan çok taraflı ulaştırma

politikasının bir bileşimi olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye açısından Orta Koridoru diğer alternatif güzergahlardan farklı yapan özellikleri ise bu güzergâh Türkiye'yi Türk dünyası ile bağlayan ve önemli kısmı Türk topraklarında geçen bir güzergahtır. Bilindiği üzere Türkiye bu projeyi sadece ekonomik bir proje olarak görmemekte, aynı zamanda ortak tarih ve ortak medeniyetten beslenen Türk Devletleriyle bir entegrasyon projesi olarak görmektedir. SSCB'nin dağılmasından bu yana Türkiye'nin Türk Devletleri'ne yönelik dış politikası iki temel eksen üzerinden şekillenmiştir. *Birincisi* Türkiye bağımsızlıklarını ilan eden Türk Devletleri'nin toprak bütünlüğünü, siyasi ve iktisadi istikrarının sağlanmasını desteklemek ve bu yöndeki tüm girişimlere katkı sağlamaktır. *İkincisi* ise genç cumhuriyetleri uluslararası toplumla bütünleşmesini de sağlayacak şekilde gerek bölge devletlerinin kendi aralarında gerekse bölgeye komşu diğer devletlerle çoklu işbirliği ortamı oluşturacak girişimlere öncülük etmektir. Orta Koridoru Projesi'ni de bu ekseninde yorumlamak gerekmektedir.

Zengezur Koridoru'nun açılmasının yerel, bölgesel ve küresel düzeyde birçok etkilerinden söz etmek mümkündür. Zengezur Koridoru'nun açılmasıyla inşa edilecek karayolu ve demir yolunun Türkiye'nin ulaşım ağı ile entegre edilmesi bölgesel ve küresel ölçekte ulaşım ağının gelişmesine imkân sağlayarak, dünya lojistik sisteminde alternatif bir alan yaratacaktır. Böylece Çin ile Avrupa hatta diğer kıtalar arasında daha kısa ve daha az maliyetli aynı zamanda güvenli yeni bir güzergâh hayat bulacaktır. Aynı zamanda bu ulaşım güzergahının oluşturacağı sinerji ile bölgesel ticaret hacmi ve işbirliği imkanı artarak bölgede kalkınma hamlesi ve istikrarın oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynak:

- Hamzatlı, Mahammadnuru, Büber, Hamza (2022), *Zengezur Koridoru'nun Azerbaycan ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Olası Etkileri*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Memmedov, Asim, Hasanoğlu Murteza (2023), "Hazar Denizi'nden Akdeniz'e Zengezur Koridoru", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, ss.334-344.
- T.C. Serhat Kalkınma Ajansı (2022), *Zengezur Koridoru'nun Bölgesel Kalkınma ve Ekonomik Büyümede Stratejik Önemi Çalıştay Raporu*, Editör: Emrah Konuralp, Kars: T.C. Serhat Kalkınma Ajansı Yayını.
- Gasimova, Tukazban, Erçin Yurcu, Melis (2023). Zengezur Koridoru'nun Azerbaycan'ın dış ticaret ve lojistik faaliyetlerine olası etkilerinin SWOT analizi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12,1-15.
- Toprak, Nuri Gökhan (2020), "Orta Koridor Girişimi Bağlamında Türkiye'nin Değişen Orta Asya Politikası", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt 6, Sayı 1, Sayfa 19-32.
- <https://politicon.co/en/analytics/33/azerbaijan-and-belt-and-road-initiative-on-the-way-of-becoming-a-regional-transport-center>, E. 23.09.2023.
- https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulastirma-politikasi.tr.mfa. E: 23.09.2023

ART THERAPY AND EMPOWERMENT

Arzu Avşar

Graduate Student Istanbul Sabahattin Zaim University, Department of Social Work,

Department of Social Work

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0410-0124>

Abstract

In this study, whether art therapy methods cause positive changes in women's physiological and mental health was examined from the perspective of the empowerment approach of social services. Art therapy consists of applied methods that began to be applied in Europe and America since the World Wars and were introduced to our literature in Turkey after the 60s. Art therapy can help anxiety by improving self-esteem, solving problems, expressing emotions, solving problems, and setting goals that help work toward improved thinking patterns. The empowerment approach, also known as the strengths perspective, which is an effective intervention method in social work, is a comprehensive approach that emphasizes social benefit and justice, cares about the individual's control over his/her environment, aims to enable him/her to have self-determination abilities, and based on these points, focuses on the empowerment of the individual and then the social factors. It is an approach. The ideals that social work discipline emphasizes are social partnership, equality, and justice. Art therapy and social work are applied sciences that aim to reveal the individual's strengths, help them stand on their own feet, and draw their own road map by eliminating external dependency in determining their identities and personalities. With the work carried out in art therapy workshops, the individual can find his/her strengths in the works they create. One of the main purposes of social work is to increase people's well-being and to provide clients with tools that they can use effectively to realize themselves throughout their lives. Social work benefited greatly from psychotherapy theories and approaches in its interventions, especially after World War II. Art therapy, which allows people to discover their own capacities through art, is undoubtedly a functional tool for the social work profession in this context.

Keywords: art therapy, empowerment, social service.

SANAT TERAPİSİ VE GÜÇLENDİRME

1.1. Çalışmanın Amacı:

Bu çalışmada sanat terapisi metotlarının kadınların fizyolojik ve psikolojik sağlıklarında olumlu yönde değişikliğe sebep olup olmadığının sosyal hizmetlerin güçlendirme yaklaşımı açısından incelenmesidir.

1.2. Çalışmanın Önemi:

Sanat terapisi yöntemlerinin sosyal hizmet açısından incelenmesi çok fazla rastlanan bir olgu değildir, bu nedenle bu araştırma iki farklı alanı birleştirmesi dolayısıyla önem kazanmaktadır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi:

Çalışma kaynaklara dayalı bir derleme ve yayımlanmamış tez bulgularından oluşmaktadır.

2. SANAT TERAPİSİ

Winnicott'a göre sanat, geçiş mekânı olarak adlandırılan bir alanın yaratılmasını mümkün kılar ve iç ile dış, öznel ile nesnel gerçeklik arasında bir köprü kurar (Winnicott, 1971). Sanat terapisi Dünya savaşlarından itibaren Avrupa ve Amerika'da uygulanmaya başlamıştır. Sanatla terapinin literatürde kullanılması ise 1940'lı yıllarda başlamış, bundan sonra da profesyonel olarak terapi alanında 1960'lı yıllarda etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Sanat terapisi terimi sanatçı Adrian Hill tarafından 1942 yılında tüberküloz hastalarıyla birlikte yaptığı çalışmayı tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Hill, bu çalışmada resim yapmanın sadece hastaların vakit geçirmelerini sağlamakla kalmayıp, bu hastaların kaygı ve travmatik yaşantılarını anlatmak için bir araç olduğunu saptamıştır (Demir Volkan, 2017). Sanat terapisi alternatif tedavi yaklaşımları içinde ve tamamlayıcı sağlık kapsamında uygulanmakla birlikte, iyilik halini artırıcı bir güç olarak zihin-beden temelli yaklaşımlar içinde görülmektedir (Ezgi & Uğur, 2015).

3. GÜÇLENDİRME

Güçlendirme kavramı, güç kelimesinin kökeninden gelmektedir (Kırlioğlu, 2019).

Güçlendirme, gücün bir kişiden diğerine aktarımı ve çoğalan bu gücün süregelen bir şekilde paylaşılmasıdır. Güçlendirme, hayat yolculuğunda devam eden bir süreçtir (Ulupınar, 2012).

Güçlendirme yaklaşımı, sosyal hizmet mesleğinin gündemine 1970'lerin sonunda intikal etmiş, ciddi uygulama sahasına ise 1990'larda dahil olmuştur. Yaklaşımın felsefesinde, her bireyin potansiyel olarak güce sahip olduğu ve gerçekleştirilecek uygulamaların bu gücü ortaya çıkarması gerektiği bulunmaktadır (Erbay, 2019). Güçlendirme yaklaşımı müracaatçının kendi kaderini tayin etmek için mesuliyet alması, öz yeterlilik kazanması, kendini tanıması ve karar verme süreçlerine katılım sağlamasını içermektedir (Yıldırım, 2014).

Sanat terapisi ve sosyal hizmet bireyin güçlü yanlarının ortaya çıkarılarak kendi ayakları üzerinde durması, kimlik ve kişiliğinin belirlenmesinde dışa bağımlılığın ortadan kalkarak kendi yol haritasını çizmesini amaç edinmiş uygulamalı bilimlerdir. Sanat terapisinde atölyelerde gerçekleştirilen çalışmalar ile birey güçlü yanlarını ortaya çıkardığı eserlerinde bulabilmekte ve bu sayede psikolojik savunma mekanizmaları devre dışı kalarak, sağlıklı bir yüzleşme olanağı elde etmektedir (Çelikbaş., 2019), (Bayramlı, 2021).

Sosyal hizmetin temel amaçlarından biri de insanın iyi oluş halini arttırmak ve kişilerin yaşamları boyunca kendilerini gerçekleştirmek üzere etkin bir biçimde kullanabilecekleri araçları müracaatçılarına kazandırmaktır. Sosyal hizmet özellikle 2. Dünya Savaşından sonra müdahalelerinde büyük ölçüde psikoterapi kuram ve yaklaşımlarından faydalanmıştır. Kişilerin sanat yoluyla kendi kapasitelerini keşfetmelerine olanak sağlayan sanat terapisi kuşkusuz bu bağlamda sosyal hizmet mesleği için işlevsel bir araçtır (Öksüz, 2018).

4. BULGULAR

Yayınlanmamış yüksek lisans tezine ait bulgulara aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

İstanbul ilinde ikamet eden bir grup kadın üzerinde yapılan sanat terapisinin ruhsal sağlıklarına olumlu etki sağlayıp sağlamayacağına ve güçlü yanlarını ortaya çıkarıp, bilinçli farkındalık kazanmalarını hedefleyen araştırmada katılımcılara atölyeler öncesi ve sonrası psikolojik durumlarını belirlemek üzere bazı ölçek ve testler ön test, son test olarak uygulanmıştır. Atölyeler öncesinde katılımcıların kaygı, huzursuzluk, umutsuzluk ve kendini olumsuz duygulara teslim etmeleri yüksek puanlarda çıkmışken, atölyeler sonrasında bu duygularda anlamlı düşüşler görülmüştür. Burada sanat terapisi ile sosyal hizmetlerin güçlendirme yaklaşımı bağlamında, kadınların kaygı, huzursuzluk, umutsuzluk ve kendini olumsuz duygulara teslim etme gibi durumlarda işe yaradığı görülmüştür. Bu atölyelerde uygulanan metotlarda katılımcılara negatif duygu durumları ile baş etme yöntemleri gösterilirken, bu duygu ve durumların tamamen yok olacağı değil, bunlarla kendi güçlü yanlarını ortaya çıkararak nasıl üstesinden gelecekleri öğretilmeye çalışılmıştır (Avşar, 2024).

Kaynakça

- Avşar, A. (2024). Sanat Terapisinin Kadınların Ontolojik İyi Oluş ve Kaygı Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı .
- Çeliklebaş, E. Ö. (2019). Dışavurumcu Sanat Terapisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20-37.
- Bayramlı, E. (2021). Türkiye’de Dezavantajlı Gruplarla Çalışan Sanat Terapistlerinin Sanat Terapisi Üzerine Görüşleri ve Uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 553-577.
- Demir Volkan, Y. B. (2017). Sanatla Terapi Programının Üniversite Sınavına Hazırlanan Öğrencilerin Depresyon, Anksiyete ve Stres Belirti Düzeylerine Etkililiği. *Ege Eğitim Dergisi* 2, 311-344.
- Erbay, E. (2019). Güç Ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 41-64.
- Ezgi, K., & Uğur, Ö. (2015). Kanserli Hastalarda Çok Konuşulmayan Bir Uygulama: Sanat Terapisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 142-144.
- Kırlıoğlu, M. (2019). Güçler Temelli Yaklaşım ve Güçlendirme: Kolektif Kimlik, Bilgi-Beceri, Benlik Kavramı, Eleştirel Farkındalık, Harekete Geçme1. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2250-2273.
- Öksüz, S. (2018). Use of mindfulness in social work practice: A study of mindfulness among university students. İstanbul, Türkiye: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Ulupınar, S. (2012). Hemşirelikte Güçlendirme. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 77-84.
- Yıldırım, B. (2014, Ocak). *Bir Yaklaşımın Anatomisi: Güçlendirme*. Manisa.

OKULLARDA LİSELERE GEÇİŞ SİSTEMİ SINAV BAŞARISINI ARTIRMA YOLLARI

**Yağmur Özkan^{1*}, Emre Kemaloğlu², Cihat Çevrim³, Yüksel Uzunay⁴, Esra Kemaloğlu⁵,
Hasan Nemez⁶**

¹Matematik Öğretmenliği Milli Eğitim Bakanlığı Kırklareli Türkiye

²Fen Bilimleri Öğretmenliği Milli Eğitim Bakanlığı Kırklareli Türkiye

³Sınıf Öğretmenliği Milli Eğitim Bakanlığı Kırklareli Türkiye

⁴Tekstil Teknolojisi Öğretmenliği Milli Eğitim Bakanlığı Kırklareli Türkiye

⁵Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Milli Eğitim Bakanlığı Kırklareli Türkiye

⁶Teknoloji ve Tasarım Öğretmenliği Milli Eğitim Bakanlığı Kırklareli Türkiye

ORCID: orcid.org/0000-0001-8560-7597

ORCID: orcid.org/0009-0001-5695-7421

ORCID: orcid.org/0009-0000-1859-7173

ORCID: orcid.org/0009-0000-8500-1536

ORCID: orcid.org/0000-0003-0316-1312

ORCID: orcid.org/0009-0009-1611-6538

ÖZET

Liselere Geçiş Sistemi başarısını etkileyen en önemli unsurlardan bir tanesi de öğretmen, öğrenci ve veli işbirliğidir. Bu çalışmada okul-veli işbirliğinin sınav başarısına etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorular analiz edilerek veriler incelenmiştir.

1. Öğrencilerin doğru çalışma yöntemleri geliştirmesinde okul-veli işbirliğinin etkileri nelerdir?
2. Yapılan uygulamalar sonunda öğrencilerin sınav başarıları nasıl değişmektedir?

Bu soruların cevabını bulabilmek amacıyla yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden “korelasyon araştırması” deseni kullanılmıştır.

Bu kapsamda bir okulda Liselere Geçiş Sistemi sınav başarısını artırdığı düşünülen etmenler için öncelikle literatür taraması yapılmış, başarıyı azaltan alt nedenlerinin neler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen veriler ışığında başarı ve başarısızlık nedenleri tespit edilmiş, başarıyı artırmak için yol haritası belirlenmiştir. Bu araştırmanın çalışma grubunu Kırklareli’nin Vize ilçesindeki Atatürk Ortaokulu 8.sınıf öğrencileri ve velileri oluşturmaktadır.

Alan taraması ile ortaya çıkartılan bilimsel veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen öğrenci – veli anketleri ile geçmiş yıllara ait sınav istatistikleri bu araştırmanın veri toplama araçlarıdır.

Araştırma bulguları, okul-veli işbirliği arttıkça öğrencilerin akademik başarılarının arttığını; doğrusal regresyon analiz sonuçlarının ise okul-veli işbirliğinin öğrencilerin LGS puanlarını yordadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınav, Başarı, Veli, Ziyaret, Görüşme

WAYS TO INCREASE SUCCESS IN HIGH SCHOOL TRANSITION SYSTEM IN SCHOOLS

ABSTRACT

One of the most important factors affecting the success of the Transition to High Schools System is the cooperation of teachers, students and parents. In this study, it is aimed to determine the effect of school-parent cooperation on exam success. For this purpose, the following questions were analyzed and the data were examined.

1. What are the effects of school - parent cooperation on developing the right working methods of students?

2. How do the exam achievements of the students change at the end of the applications?

In this study, which was made in order to find the answers to these questions, the ‘correlation research’ pattern, one of the quantitative research methods, was used.

In this context, first of all, a literature review was made for the factors thought to increase the exam success of the High School Transition System in a school, and it was revealed what are the main causes that reduce success. In the light of the data obtained, the reasons for success and failure were determined, and a road map was determined to increase success. The working group of this research consists of 8th grade students and parents of Atatürk Secondary School in Vize district of Kırklareli.

Scientific data revealed by field scanning, student- parent surveys developed by researchers and exam statistics of past years are the data collection tools of this research.

Research findings showed that as school-parent cooperation increases, students’ academic success increase. Beside that; linear regression analysis results indicates that school-parent cooperation predicts students’ LGS scores.

Keywords: Exam, Success, Parent, Visit, Interview

GİRİŞ

İlköğretim Kurumları Yönetmeliği Dördüncü Bölüm Öğrenci Başarısının Değerlendirilmesi Madde 20, 21, 22, 23, 24, 25 ve Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretime Geçiş Yönergesi incelendiğinde Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavına hazırlık sürecinin titizlikle ve öğretmen, öğrenci ve veli işbirliği içerisinde yürütülmesi kanısına varılmıştır. Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavına hazırlık sürecine ilişkin okul – aile işbirliğinin incelenmesidir. Merkezi sınavda başarılı olan öğrenciler “nitelikli” olarak tanımlanan okullara yerleşmekte, yeterli puanı alamayan veya sınavı girmeyen öğrenciler ise alternatif uygulamalarla farklı okullara kaydedilmektedir (Gün ve Kaya, 2018). Buradaki “nitelikli” olarak tabir edilen okullar, sınavla alınma kriterine göre anadolu, fen, sosyal bilimler,

mesleki ve teknik anadolu liselerinin teknik programları ile proje uygulayan eğitim kurumlarından oluşmaktadır (MEB, 2022). 8. sınıf öğrencilerinin Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavında başarılarının artırılmasına ilişkin çözüm önerilerinin tespit edilebilmesi amacıyla aşağıdaki iki ana araştırma sorusuna cevap aranmıştır.

1. Öğrencilerin doğru çalışma yöntemleri geliştirmesinde okul-veli işbirliğinin etkileri nelerdir?
2. Yapılan uygulamalar sonunda öğrencilerin sınav başarıları nasıl değişmektedir?

Araştırma soruları ışığında İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, okul idaresi ve öğretmenlerle velilere ev ziyaretleri, haftalık veli toplantıları, birebir veli - öğretmen görüşmeleri, haftalık çevrim içi veli - rehber öğretmen görüşmeleri, Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavına giren öğrencilerin motivasyonunu artırmaya yönelik düzenlenen öğrenci – veli seminerleri ve veli koçluk sistemi (öğrencilerin çalışma sistem ve sonuçlarının veli tarafından takip edilip danışman öğretmene bilgi verilmesi) gibi çalışmalar uygulanmıştır. Bu süreçte ailelerin de istek ve beklentisinin okul tarafından karşılanması, okulunda öğrenciye sağladığı kontrol okul veli iş birliğine bağlıdır. Aile ve okul sürekli iletişim, iş birliği halinde olduğu takdirde çocuğun eğitim süreci yapıcı, ilerlemeci yönde gelişir ve öğrencinin sahip olduğu potansiyeli açığa çıkarmasını kolaylaştırır (Erakın, 2019). Bu kapsamda yapılan çalışmalar neticesinde ebeveynlerin sınavın içeriği, uygulanış şekli, sınava hazırlık sürecinde öğrencide gözlenen kaygının en aza indirilmesi hakkındaki bilgilerini, öğrencide bu dönemde gözlenen başarıyı olumlu yönde etkileyen davranışlarında bir değişim olup olmadığını ortaya çıkarmak için nicel araştırma yöntemlerinden korelasyon araştırma deseni kullanılmıştır. Bu çalışmaların neticesinde 2021 LGS sınav sonuçları ile 2022 LGS sınav sonuçlarının karşılaştırılmasıyla başarının olumlu yönde arttığı görülmüştür.

METOT VE YÖNTEMLER

Çalışmada yer alan araştırma sorularının cevabının bulunabilmesi için nicel araştırma yöntemlerinden korelasyon araştırma deseni kullanılmıştır. Bu kapsamda bir okulda Liselere Geçiş Sistemi sınav başarısını artırdığı düşünülen etmenler için öncelikle literatür taraması yapılmış, başarıyı azaltan alt nedenlerinin neler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen veriler ışığında başarı ve başarısızlık nedenleri tespit edilmiş, başarıyı artırmak için yol haritası belirlenmiştir. Literatür taraması ve odak görüşmeler sonucunda araştırma sorularının cevabını bulabilmek için okul idaresi, öğretmen ve velilerin gerçekleştirebileceği bir takım hedefler belirlendi. Bu hedefler, akademik başarısı düşük olan öğrencilerin akademik başarı seviyesinin artırılması; akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin akademik başarı seviyesinin de daha üst seviyeye çıkarılması şeklindedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için yapılan uygulamalar ise şu şekildedir:

8. sınıf öğrencilerinin evlerine İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, okul idaresi ve öğretmenler tarafından haftalık düzenli ziyaretler yapılmıştır. Bu ziyaretler esnasında öğrencinin çalışma ortamı gözlemlenip gerekli önerilerde bulunularak çalışma ortamının iyileştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Velilere okulda uygulanan koçluk sistemi tanıtılmış ve evde veliler tarafından nasıl uygulanacağı ve nelere dikkat edileceği hususunda gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu koçluk sisteminin temel çalışma prensibi, ailenin okulu desteklemesi, öğrencinin durumu ile ilgili öğretmenlerinden bilgi alması ve öğretmenlere bilgi vermesi, veli tarafından öğrencilerin ödevlerinin evde kontrolü sağlanarak okul ile işbirliği yapılması şeklindedir.

Okul rehber/branş öğretmenleri koordinesinde velilerle haftalık olarak çevrim içi toplantı ve odak görüşmeler gerçekleştirildi. Bu toplantı ve görüşmelerde öğrencilerin okul içerisindeki tutum ve davranışlarının nasıl olduğu, akademik başarılarında meydana gelen değişimler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda da öğrencinin evdeki tutum ve davranışları hakkında veliden bilgi alınmıştır.

Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavına giren öğrencilerin motivasyonunu artırmaya yönelik düzenlenen öğrenci – veli seminerleri sayesinde sınava karşı olumsuz tutum içerisinde olan öğrenci ve velilerin tutumlarında olumlu yönde değişiklikler meydana gelmiştir. Kariyer günleri ile desteklenen seminerlere katılan farklı meslek grubu mensuplarının yapmış olduğu bilgilendirici açıklamalar neticesinde sınav grubu öğrencilerinin çalışma motivasyonlarında artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu uygulamaların öncesi ve sonrasında veli anketleri uygulanmıştır. Velilerin sınav sistemine ve okula bakış açılarının olumlu yönde değiştiği görülmüştür. Sınav sistemini öğrenen ve okula karşı bakış açısını pozitif yönde değiştiren velilerin, öğrencilerinde akademik başarısının aynı oranda arttığı tespit edilmiştir.

Araştırma Deseni

Bu araştırmada, okullarda liselere geçiş sistemi sınav başarısını artırma yollarından biri olan okul – veli işbirliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda, nicel araştırma yöntemlerinden korelasyon araştırma deseni kullanılmıştır. Charles Spearman (1924) tarafından ifade edildiği gibi korelasyon araştırma deseni, tek bir grup içindeki iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri araştırmayı içerir ve çoğunlukla sebep-sonuç olasılığını ortaya koyar.

Örneklem/Araştırma Grubu

Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir durum örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Çalışma grubunu Kırklareli Vize Atatürk Ortaokulundaki 8. sınıf öğrenci velileri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Uygulama

Literatür taraması, öğrenci - veli - öğretmen görüşmeleri, veli anketi ve e-okul sistemi bu araştırmanın veri toplama araçlarıdır. Yapılacak çalışmaların oluşturulmasından önce öğrenci-veli-öğretmenler ile odak görüşmeleri gerçekleştirilmiş, anketler yapılmıştır. Kitzinger’e (1995) göre odak grup görüşmeleri, nitel bir veri toplama tekniğidir. Bu yöntem, sosyal bilimlerde başlangıç çalışması niteliğindeki araştırmalarda kullanılan sistematik bir veri toplama yöntemidir. Bu yöntem, birebir görüşmeler için dayanaklı bir temel oluşturmaya yaramaktadır.

Verilerin Analizi

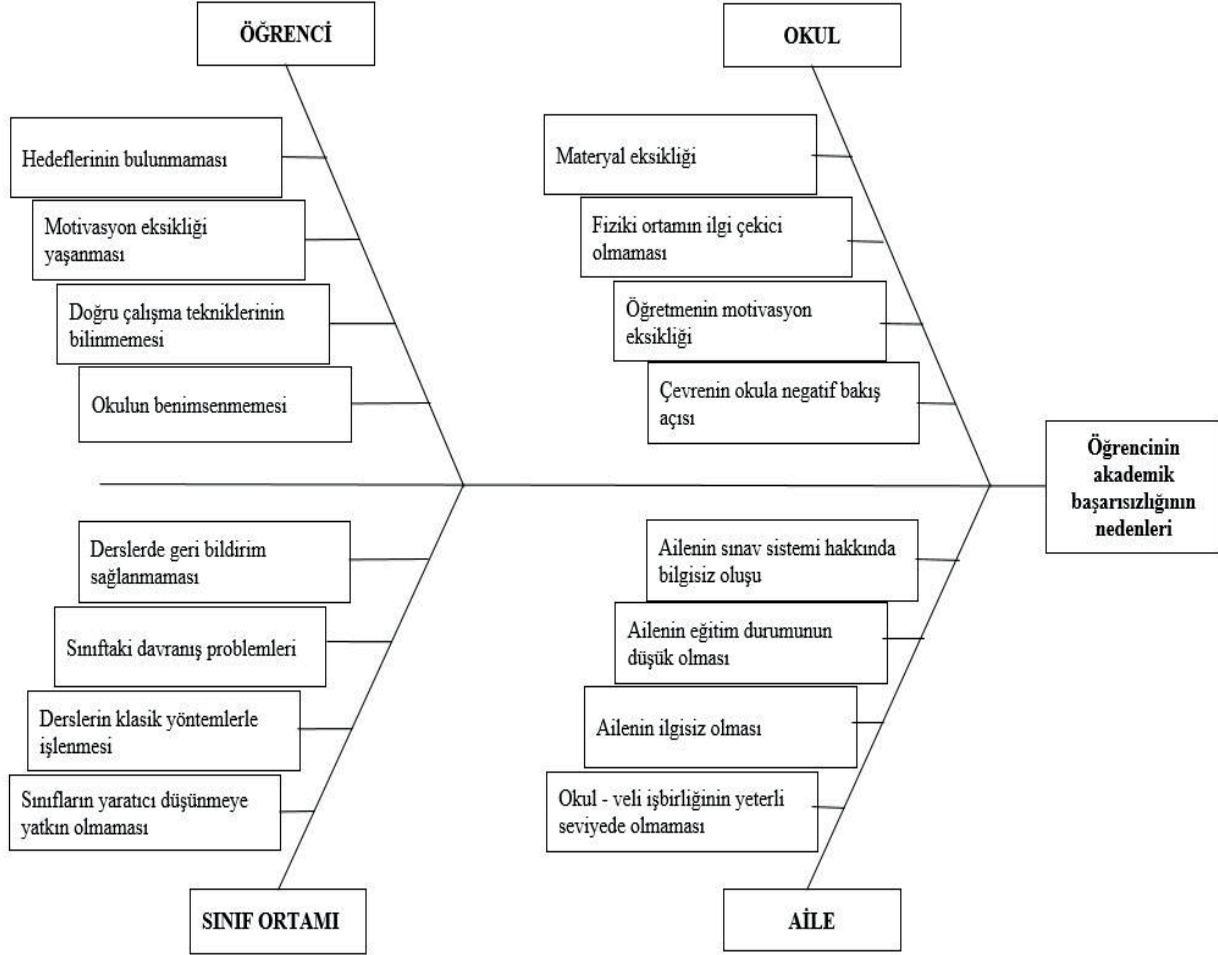
Okullarda liselere geçiş sistemi sınav başarısını artırma yollarını belirlemek için öncelikli olarak literatür taraması yapıldı. Daha sonra elde edilen veriler ile veli, öğrenci ve öğretmenler, okul idaresi olarak odak görüşmeler gerçekleştirildi. Literatür taraması ve odak görüşmeler neticesinde araştırma sorularının cevabını bulabilmek için okul kapsamında yapılabilecek bazı hedefler belirlendi. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için çeşitli uygulamalar yapıldı. Uygulamalar öncesinde ve sonrasında yapılan veli anketleri ile yapılan uygulamalar öncesi ve sonrası elde edilen veriler frekans şeklinde belirtildi. Son olarak, bu uygulamaların sonucunda Sınavla Öğrenci Alacak Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav Sonuç Bilgileri sisteminden alınan veriler kullanılarak 2021 ve 2022 LGS puanları ile tablo oluşturuldu.

BULGULAR

Araştırmanın birinci sorusu olan “Öğrencilerin doğru çalışma yöntemleri geliştirmesinde okul-veli işbirliğinin etkileri nelerdir?” sorusunun cevabını bulmak için öncelikle alanyazın taraması yapılmıştır. Elde edilen bilimsel veriler ışığında, başarısızlığın altında yatan nedenleri bulmak için sistematik ve yapısal bir yaklaşım sunan bir teknik olan balık kılçığı tekniği kullanılarak Atatürk Ortaokulunda öğrenim

gören 8.sınıf öğrencilerinin akademik başarılarını azaltan ana nedenler ve alt nedenler belirlenmeye çalışılmıştır.

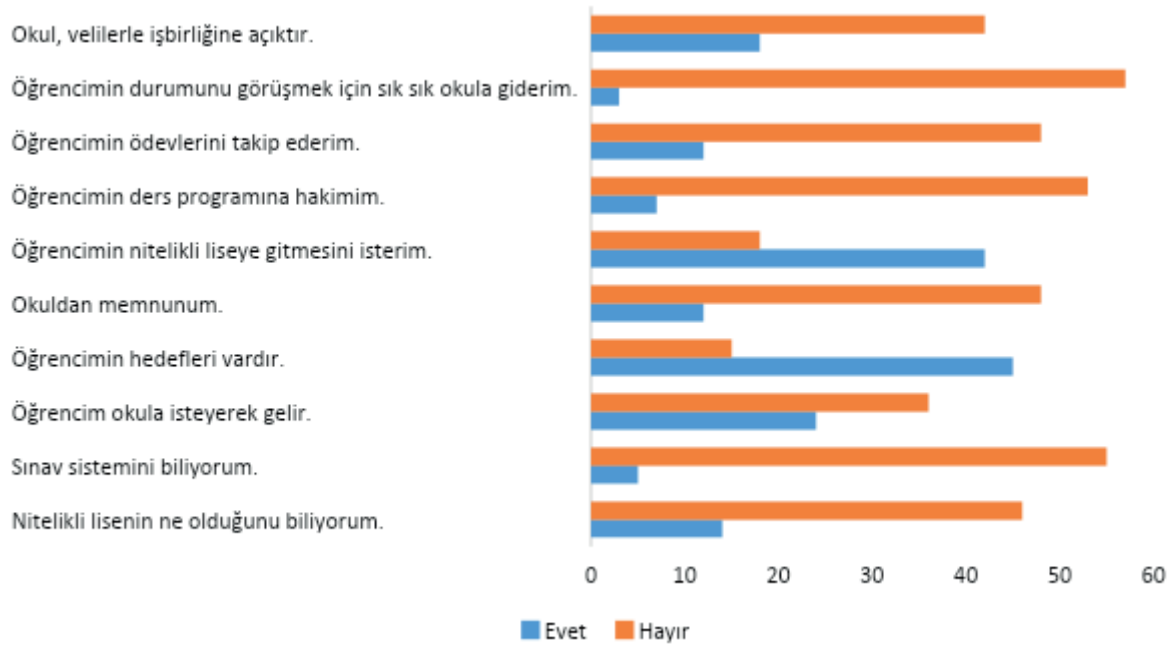
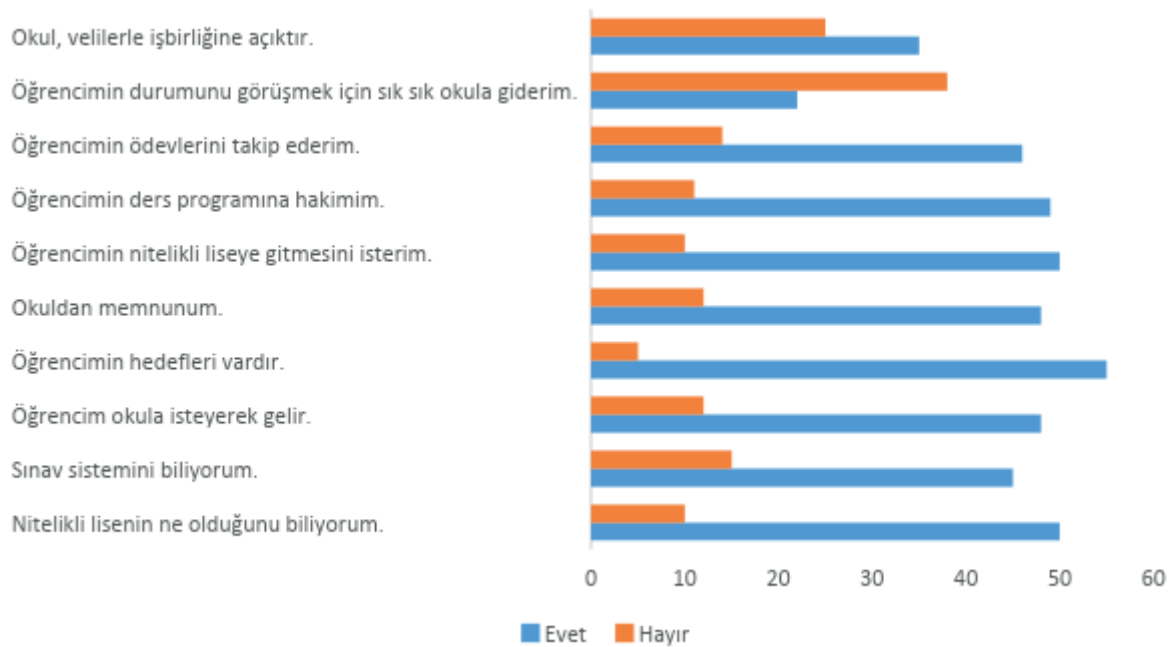
Şekil 1 Problemin Ana ve Alt Nedenleri

Yapılan araştırma ve veli - öğretmen - öğrenci odak grup görüşmelerinden çıkan sonuç ile 8.sınıf öğrencilerinin başarılarının artırılması, aile tutumları, akademik başarısızlığı üzerinde durulmuştur. Bu ana durumlar için bir takım hedefler belirlenmiştir. Öğrencilerin motivasyonlarının artırılması, kendilerine uygun ve gerçekçi hedefler belirlemesi, okulun ilgi çekici hale getirilmesi, öğrencilerin okula istekli gelmeleri, davranış problemlerinin en aza indirilmesi, veli ile işbirliği yapılması ve okulun benimsenmesi şeklindedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Uygulama sürecinde öğrencilerin akademik başarıları ile okula, sınıfa, öğretmene, sınava karşı tutumlarında pozitif yönde bir ilerleme kaydedildiği gözlemlenmiştir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan “Yapılan uygulamalar sonunda öğrencilerin sınav başarıları nasıl değişmektedir?” sorusunun cevabını bulmak için iki veri grubuna ulaşılmıştır.

Birinci veri grubu uygulama öncesinde ve sonrasında yapılan veli anketlerinden elde edilmiştir. Bu verilerin analizi sonrasında velilerin okul, sınav, akademik başarı ile ilgili düşüncelerindeki değişimler aşağıdaki grafiklerle ortaya konulmuştur.

Grafik 1 Uygulama Öncesi Veli Anketi Sonuçları**Grafik 2** Uygulama Sonrası Veli Anketi Sonuçları

Uygulama öncesi ve sonrası velilere uygulanan anketlerden elde edilen veriler yorumlandığında;

1. “Okul, velilerle işbirliğine açıktır.” sorusuna “Evet” yanıtı veren veli sayısı 18’den 35’e yükselmiştir. Okulun velilerle işbirliği yapma konusundaki veli tutumlarında 28 puanlık bir artış meydana gelerek %30’dan %58’e yükselmiştir.

2. “Öğrencimin durumunu görüşmek için sık sık okula giderim.” sorusuna “Evet” yanıtı veren veli sayısı 3’ten 22’ye çıkmıştır. Öğrencisinin durumunu görüşmek üzere okula gelen 8.sınıf veli sayısı %5’ten %36’ya yükselerek 31 puanlık bir artış meydana gelmiştir.

3. “Öğrencimin ödevlerini takip ederim.” sorusuna “Hayır” yanıtı veren veli sayısı 48’den 14’e düşmüştür. 57 puanlık ciddi bir azalışla %80’den %23’e düştüğü gözlemlenmiştir. Bu durum veli koçluk sisteminin önemini ortaya çıkarmıştır.

4. “Öğrencimin ders programına hâkimim.” sorusuna “Hayır” yanıtı veren veli sayısı 53’ten 11’e düşmüştür. Öğrencinin derse daha hazır gelmesine katkı sağlayan bu durum olumlu yönde gelişerek “Hayır” yanıtı oranları %88’den %18’e inmiştir.

5. “Öğrencimin nitelikli liseye gitmesini isterim.” sorusuna “Evet” yanıtı veren veli sayısı 42’den 50’ye yükselmiştir.

6. “Okuldan memnunum.” sorusuna “Hayır” yanıtı veren veli sayısı 48’den 12’ye düşmüştür. Memnun olmayan veli oranı %80’den 60 puanlık bir azalış göstererek %20’ye düşmüştür. Bu durum velilerin okula bakış açılarının olumlu yönde iyileştiğini göstermiştir.

7. “Öğrencimin hedefleri vardır.” sorusuna “Hayır” yanıtı veren veli sayısı 15’ten 5’e düşmüştür. Bu sonuç eğitimde klasik yöntemler yerine modern öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılarak öğrencilerin yaratıcı düşünme kabiliyetlerinin geliştirilmesi ile öğrencilerin daha gerçekçi hedefler koyabildiği yönünde yorumlanabilir.

8. “Öğrencim okula isteyerek gelir.” sorusuna “Evet” yanıtı veren veli sayısı 24’ten 48’e yükselmiştir. Öğrencilerin okula isteyerek gelme oranları 40 puanlık bir artış göstererek %40’tan %80’e yükselmiştir. Bu durum doğru çalışma tekniklerini öğrenen öğrencilerde “yapabilirim” algısının artmasıyla motive olan öğrencilerin okula gelme isteklerinde artış gözlemlenmiştir.

9. “Sınav sistemini biliyorum.” sorusuna “Evet” yanıtı veren veli sayısı 5’ten 45’e yükselmiştir. Bu durum yapılan uygulamalar, bilgilendirmeler ve görüşmeler neticesinde velilerin sınav sistemini öğrendiklerini göstermektedir.

10. “Nitelikli lisenin ne olduğunu biliyorum.” sorusuna “Evet” yanıtı veren veli sayısı 14’ten 50’ye yükselmiştir. Bu konuda bilinçlenen velilerin öğrencilerini nitelikli liseye gönderme isteklerinde artış olduğu gözlemlenmiştir.

İkinci araştırma sorusunun ikinci verisini ise Sınavla Öğrenci Alacak Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav Sonuç Bilgileri sisteminden alınan veriler oluşturmaktadır. 2021 ve 2022 LGS sınav sonuçları arasında gerçekleşen değişim aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1 Yıllara Göre LGS Net Ortalamaları

	Türkçe	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	Yabancı Dil	Matematik	Fen Bilimleri
2021	7,46	5,05	6,11	2,53	1,81	6,58
2022	9,10	6,80	7,80	4,41	3,72	8,26

Tablo 1’e göre alınan sonuçlar öğrenci bazında karşılaştırıldığında 2021 yılında Fen Lisesine yerleşen öğrenci sayısı 0, nitelikli Anadolu Lisesine yerleşen öğrenci sayısı 4, Sosyal Bilimler Lisesine yerleşen

öğrenci sayısı 3, nitelikli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesine yerleşen öğrenci sayısı 1 iken; 2022 yılında bu sayılar artış göstererek Fen Lisesine yerleşen öğrenci sayısı 1, nitelikli Anadolu Lisesine yerleşen öğrenci sayısı 9, Sosyal Bilimler Lisesine yerleşen öğrenci sayısı 8, nitelikli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesine yerleşen öğrenci sayısı 2'ye yükselmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğrenme çevresi olan okulun, işlev görmesi için, kendi dışında çevreyle ve daha geniş bir toplumla iç içe olduğunun farkına varmalıdır. Okul hedeflerine ulaşmada çevreyle olan ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Bu çevrelerden en önemlisi öğrencilerin aileleridir (Kaysılı, 2008). Bu açıdan ailelerin çocuğun eğitiminde okul ile kurduğu iletişim ve iş birliği öğrencinin eğitim sürecinde önemli bir konuma sahiptir (Tutar, 2003). Bu sebeple 8.sınıf öğrencilerinin LGS sınav başarılarını artırabilmek için ailelerin okul ile işbirliğine açık ve yatkın olması büyük önem arz etmektedir. Bu işbirliğinin artırılabilmesi için yapılan bazı çalışmalar bu araştırma ile raporlanmıştır. Bunlardan bazıları; velilere koçluk sisteminin öğretilmesi, öğrencilerin ödev ve çalışma sistemlerinin velilerce takip edebilmesinin sağlanması için veli ziyaretleri yapılmalı; dersler, derslikler ve okul çeşitli materyallerle zenginleştirilerek hem öğrencilerin hem de velilerin okula bakış açıları olumlu yönde geliştirilmeli; veli ve öğrencilere sınav sistemi anlatılarak veli ve öğrencilerin sınav süreci içerisinde hedeflerini oluşturması veya geliştirmesi sağlanmalı; veliler ile düzenli olarak haftalık çevrim içi veya yüz yüze görüşmeler yapılarak yaşanan eksikliklere anında dönüt düzeltmeler yapılması sağlanmalıdır. Yapılan tüm bu çalışmalar ile öğrencilerin sınav kaygılarının azaldığı, motivasyonlarının arttığı, veli iş birliğinin üst düzeyde sağlanması ile LGS net ortalamalarında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Bu çalışmada kullanılan çalışma grubunun Vize Atatürk Ortaokulu 8.sınıf öğrencileri ile sınırlı kalması sebebiyle çalışma sonunda elde edilen bulgular genelleme yapmak amacıyla değil, idareci, öğretmen, veli ve tüm eğitim paydaşlarına bir bakış açısı kazandırmak amacıyla kullanılması uygun olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Erakın B. 2017. *Ortaokullarda Veli-Okul İş Birliği: Çoklu Durum Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın. V
- Gün M. ve Kaya İ. 2018. *Türkçe Öğretmenlerinin Yenilenen Ortaöğretime Geçiş Sistemine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. The Journal of Academic Social Science Studies, 7(Number: 71), 67-79.
- Kaysılı K. B. 2008. *Akademik Başarının Arttırılmasında Aile Katılımı*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Dergisi, Sayı:9 (1) 70.
- Kitzinger, J. 1995. "Qualitative research: introducing focus groups", British Medical Journal, 311, 299–302
- MEB 2022. Ortaöğretime Geçiş Tercih Ve Yerleştirme Kılavuzu. Ankara: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliği
- MEB Ortaöğretime Geçiş Yönergesi
- Spearman, C. 1904. "The proof and measurement of association between two things" Amer.J.Psychol. C.15 say.72–101
- Tutar H. 2003. Örgütsel İletişim. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN'I KONTROLÜNDE GELİŞTİRDİĞİ OBSKÜRANTİST SÖYLEMLER

Dr. Adilcan ERUYGUR

Selçuk Üniversitesi Dış İlişkiler Ofisi

Totaliter bir rejimle yönetilen Çin Halk Cumhuriyeti Doğu Türkistan'ın asıl sahipleri olan Uygur, Kazak ve Özbek gibi Türkleri maddi ve manevi anlamda tam anlamıyla kontrol altına almak, onları daha da yönetilir ve uysal duruma getirmek, kendileri tarafından onlara yönelik tasarlanan siyasi, kültürel ve ulusal kimlikleri inşa etmek için Marksizm, Mao Zedong düşüncesi, Yeryüzünü Benzeştirme düşüncesi, Konfüçyüsçülük ve ideolojik kaygılarla yapılan bilimsel araştırmalar gibi düşüncel ve zihinsel faaliyetler dışında ekonomik, siyasi, toplumsal, askeri, polis ve teknolojik gibi yöntemlerden istifade etmektedir. Çin hükümetinin Doğu Türkistan'ı kontrolünde ve siyasetinde bu araçların ve yöntemlerin rolleri ve etkileri birbirinden farklı olmakla birlikte birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Bu araçlar ve yöntemler Çin hükümeti için işlevsel bir rol oynamaktadır ancak bunlar aynı zamanda Çin hükümetinin Doğu Türkistan'da uyguladığı sömürgecilik zihniyetinin göstergesidir. Doğu Türkistanlıları kontrol altına almak, kimliksizleştirmek ve Çin hükümeti nezdinde yeni bir Doğu Türkistan kimliği yaratmak amacıyla uygulanan bu araçlar ve yöntemler arasında Obskürantizm (Bilmesinlercilik, Karanlıkçılık) yönteminin önemli bir rol oynadığı açıktır. Çin hükümeti, Doğu Türkistan konusunda hem Çin halkının hem Doğu Türkistanlıların hem de dünya kamuoyunun kafalarını karıştırmak, bilgi kirliliği ve bilgi eksikliği oluşturmak, bilgileri çarpıtmak ve gizlemek amacıyla kültürel, siyasal, toplumsal gibi birçok alanda bir dizi söylem geliştirmiştir. Bunlar arasında “Terörizme ve Aşırılığa Karşı Mücadele etmek”, “Yeniden Eğitim”, “Çin Kültürüyle Beslemek” ve “Ortak Çin Ulusu Bilincini Yükseltmek” gibi kulağa çok hoş gelen ifadeler ve söylemler ile Doğu Türkistan ve bu toprakta yaşayan Türklerle ilgili gerçek bilgileri ve hakikatleri gizlemeye, bu bilgilerin ve hakikatlerin içeriğini bulanıklaştırmaya, değiştirmeye çalışmaktadır. Bu makalede Çin hükümetinin Doğu Türkistan'ı tam kontrol altına almak, Doğu Türkistan'da yürüttüğü baskı ve despot politikaları gizlemek ve Doğu Türkistanlıları kimliksizleştirmek için kullandığı obskürantizm yöntemi çerçevesinde bu ifadeleri ve söylemleri neden geliştirdikleri ya da neden bunlara ihtiyaç duydukları, bu söylem ve ifadeleri nasıl uygulamaya çalıştıkları, uygularken hangi yöntemleri kullandıkları toplum dilbilim açısından incelenecektir.

Anahtar Kavramlar: Çin, Doğu Türkistan, Obskürantizm, Totalitarizm

Obscurantist Discourses Developed by China in its Control of East Turkistan

Abstract

The People's Republic of China, which is ruled by a totalitarian regime, uses methods such as economic, political, social, military, police and technological methods, as well as intellectual and

mental activities such as Marxism, Mao Zedong thought, Earth Simulation thought, Confucianism and scientific research conducted with ideological concerns, in order to fully control the original owners of East Turkestan, such as Uyghurs, Kazakhs and Uzbeks, in material and spiritual terms, to make them more manageable and docile, and to build political, cultural and national identities designed by them for them. The roles and effects of these tools and methods in the Chinese government's control and policy in East Turkestan are different from each other, but complementary to each other. These tools and methods play a functional role for the Chinese government, but they are also indicative of the colonial mentality of the Chinese government in East Turkestan. It is clear that the method of Obscurantism plays an important role among these tools and methods applied to control and de-identify East Turkistanis and create a new East Turkistan identity in the eyes of the Chinese government. The Chinese government has developed a series of discourses in many fields such as cultural, political and social in order to confuse the Chinese people, East Turkestanis and the world public opinion, to create information pollution and lack of information, to distort and conceal information. Among these, it tries to hide the real information and truths about East Turkistan and the Turks living in this land, to blur and change the content of this information and truths with very pleasant-sounding expressions and discourses such as "Fighting against Terrorism and Extremism", "Re-education", "Nurturing Chinese Culture" and "Raising the Consciousness of the Common Chinese Nation". This article will examine why the Chinese government developed these expressions and discourses, or why they need them, how they try to implement these discourses and expressions, and what methods they use while implementing them will be examined in terms of sociolinguistics in the periphery of the method of obscurantism used by the Chinese government to take full control of East Turkestan, to hide the oppression and despotic policies it conducts in East Turkestan and to de-identify the East Turkistanis.

Key Words: China, East Turkestan, Obscurantism, Totalitarianism

Giriş

Totalitarizm ve obskürantizm arasında önemli ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Totalitar rejimler, devletin gücünü sınırsız bir şekilde kullanarak toplumun her yönünü etkileme ve kontrol etme amacını taşırlar. Bu tür rejimler, demokratik kurumların ve bireysel özgürlüklerin yok edildiği, tek parti yönetiminin hâkim olduğu ve bireylerin kayıtsız şartsız itaat etmeye zorlandığı sistemlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti, özellikle Doğu Türkistan bölgesindeki politikalarıyla uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve tartışma yaratmıştır. Totalitarizm, toplumu siyasal bir varlık olarak ele alırken, obskürantizm ise bilgiye erişimi kontrol altına alarak toplumu manipüle etme amacını taşır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan politikaları incelendiğinde, bilgi manipülasyonu, bilgi eksikliği yaratma, gerçeği maskeleye ve bilgiye erişimi sınırlama gibi obskürantist yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir.

Totalitarizm ile obskürantizm arasındaki ilişkiyi incelemek Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan politikalarında nasıl bir rol oynadığını ve bu politikaların Doğu Türkistanlıları nasıl etkilediğini anlamak açısından önemlidir.

1.Totaliter Rejim ve Totalitarizm

Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin yaptığı tanıma göre ise, totaliter rejimler, yasal ve sivil bütün örgütlenmelerin sıkı bir devlet denetiminde olduğu, iktidarın son derece keyfi biçimde kullanıldığı, demokratik kurumların ve anayasal hak ve özgürlüklerin ortadan kaldırıldığı, kamu hayatının militarize edilerek muhalefetin bastırıldığı, hayatın her alanında bireyin denetim altında tutulduğu, tek bir resmi ideolojinin tüm halk kesimlerine dayatıldığı, tek parti örgütlenmesinin esas alındığı, bir parlamento ve plebisit sistemi var görünse bile bunların merkezi iktidar üzerinde denetleyici fonksiyonu icra edemediği siyasal ve toplumsal düzenlerdir (Komisyon, 1981: 183).

Bu siyasal ve toplumsal düzenler, insanları sürü haline getirerek kolayca yönlendirebilecek güce sahiptir. Geniş kitlelerin kolay bir şekilde manipüle edilebilmesi için insan hayatı, düşüncesi, özgürlüğü denetim altına alınır. Totaliter yönetimlerin hedefi bireyleri kayıtsız şartsız itaat eden bir kitleye dönüştürmek, tektip bir toplum yaratmaktır. Bu sistemde devlet için, yüce lider ya da yüce ulus için herkes her an her şeyini, kayıtsız şartsız, feda etmeye hazır durumda olmalıdır. Modern dünyada insanın yabancılaşmasından bahsederken ifade ettiğimiz gibi modern döneme ait bir olgu olan totaliter sistemde birey kendine ve yaşadığı dünyaya karşı dışlanmış hissedecek, aidiyet duygusunu kaybederek sisteme boyun eğmek zorunda kalacaktır. Bireylerin kitleleştirilmesi, birbirleriyle olan ilişkilerini ve bilinçli hareket etme kabiliyetini yitirmesine neden olacak, artık her türlü etkiye son derece açık bireyler meydana gelecektir. Totalitarizm, bireyi bu sömürüye hazırlamak için onun hemcinsleriyle oluşturduğu bilinçli birlikteliği parçalar. Bireyi topluma bağlayan dini, ahlaki, hukuki normları ve gelenekleri yok ederek insan toplumunu yığın haline dönüştürmeye yönelir. Bunun için de her türlü vasıtaya başvurmadan da çekinmez. Halkın disiplin altına alınması, tektipleştirilmesi ve nihayet sürüleştirilmesi totaliter sistemlerde merkezi öneme sahiptir ve ancak bu benzetmeye uygun bir ortamın ve örgütlenmenin sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Totaliter sistemde bireye düşen koşulsuz itaat etmektir. “Topluluk içerisinde en düşük yeteneklilere, yazgıya ağır başlılıkla boyun eğme; orta nitelikteki bireylere, direngenlik ve istençlerinin kimilerine en iyi yerlere yükselme olanağını vereceği umuduyla günlük görevin yerine getirilmesi; üstün bireylere de, büyük ulusal yazgılar, yığınların yönetilmesi, öbür insanların egemenlik altına alınması düşüyordu.” (Bourdeson, 1989: 93).

Arendt, totalitarizmi metaforik bir dille açıklar ve onu çok katmanlı bir soğana benzetir:

“Kanaatime göre, totaliter egemenlik ve örgütlenmeyi en iyi ifade eden metafor, soğan imgesidir, ki bu hem tiranik hem de otoriter rejimlerden tamamen farklıdır. Lider, kendisini bir siyasi teşekkülü otoriter bir hiyerarşi olarak birleştirme veya kendi uyruklarını ezmek gibi eylemleri gerçekleştirse bile, bu eylemleri dışarıdan ya da yukarıdan değil, içeriden icra eder, merkezi bir boş alanda yer alır. Hareket, cephe örgütleri, meslek kuruluşları, parti üyeleri, parti bürokrasisi, elit yapılar ve polis grupları gibi olağanüstü çok katmanlı parçalardan oluşur, hepsi birbirleriyle öyle bir bağ içindedir ki her biri dış cepheyi bir yönüyle, merkezi ise diğer yönüyle oluşturur. Yani her katman, normal bir dünya hayalini bir açıdan normal bir dış dünya, diğer açıdan ise radikal bir aşırılık olarak sunar. Sistemin en büyük avantajı, totaliter egemenlik koşullarında bile her katmana, farklı ve daha radikal olduğu bilinciyle birlikte normal bir dünya hayali sunabilmesidir. Bu katmanlar, fanatik olmadıkları için dış dünyaya aldatici bir cephe sunarken, çevrelerindeki gerçek dünyadan ayrılan uçurumu fark etmemeleri gereken totaliter hareketin mensuplarıyla birlikte normal dünyayı temsil ederler. Soğan yapısı, sistemi gerçek dünyanın olgusalılığından kaynaklanabilecek şoklara karşı dirençli kılar.” (Hannah, 1996: 145)

Totaliter devletlerin idari mekanizması, toplumu bütünüyle tahrip ederek insan yaşamının her alanına yaygın bir şekilde müdahale eder. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti gibi totaliter bir devlette, insanların dini inançlarından uzaklaştırılıp materyalist bir dünya görüşü doğrultusunda eğitilmeleri ve yetiştirilmeleri için devlet, bütün gücüyle çaba sarf eder. Çin devleti vatandaşlarını özellikle Doğu Türkistanlıları tek bir çerçeve içinde belirleyip, o doğrultuda düşüncelerini sağlamak için politika uyguladılar. Örneğin, Doğu Türkistan’da uygulanan ceza kampları meselesi.

Totalitarizm, siyasal iktidarın toplumun her yönünü kapsayacak şekilde genişlemesini ifade eder. Bu yaklaşım, insanların siyasi yaşamının ötesine geçerek özel yaşamlarını ve diğer alanları da tamamen kontrol altına almaya çalışan bir siyasi sistemi tanımlar. Bu tür bir totalitarizmde, devletin yetkileri neredeyse sınırsızdır ve bireylerin özel alanları bile devletin denetimi altındadır. Totalitarizm, toplumu siyasileştirir: Totalitar bir sistemde, toplumun tüm alanları siyasi iktidar tarafından etkilenir ve kontrol edilir. Özel yaşam alanları bile devletin denetimine tabidir. Totalitarizmde, devletin etki alanı sınırsızdır. Devlet, herhangi bir nedenle özel yaşam alanlarına müdahale edebilir, denetleyebilir ve hatta bu alanları

yönetebilir. Totalitarizm, toplumun tüm yönlerini siyasi hale getirir. Her şey, siyasi bir amaç veya ideoloji doğrultusunda düzenlenir. Bireylerin serbest ve çeşitli yaşam biçimlerini ortadan kaldırır ve topluluğu büyük bir siyasi garnizon içine hapseder. Devlet ile toplum arasındaki ayrım neredeyse yok olur. Toplum tamamen siyasileştirilir ve devletin etkisi her alanda hissedilir.

Sonuç olarak, totalitarizm, devletin toplumu tümüyle kontrol altına almaya çalıştığı bir siyasi sistemdir. Bu, bireylerin özel yaşam alanlarının dahi devletin denetimi altında olduğu bir durumu ifade eder. Bu tür bir sistem, diğer otoriter veya diktatöryel yönetim biçimlerinden önemli bir nitelik farkı taşır ve toplumu geniş ölçüde siyasileştirir (Sakman, 2015: 124-125).

Çin'deki siyasi sistemin totalitarizm veya otoriterizm olarak değerlendirilmesi uzun süreli bir tartışma konusu olmuş ve farklı uzmanlar ve gözlemciler arasında farklı görüşlere neden olmuştur. Ancak, birçok uzman ve insan hakları örgütü, Çin'deki siyasi sistemi totaliter bir rejim olarak tanımlamaktadır. İşte bu değerlendirmeye dayanan bazı özellikler:

Çin, Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından yönetilen tek parti sistemi ile yönetilmektedir ve diğer siyasi partilere veya bağımsız siyasi faaliyetlere izin verilmemektedir (Lankov, 2002; Britannica, 2022). Xavier Marquez, totaliter rejimleri parti iktidarının bir türü olarak analiz ederken, diğer parti iktidarı türlerinden farklı olarak totaliter rejimlerin belirgin özelliğini, siyasi olmayan sivil kurumların bile iktidar partisinin kontrolü altında olması olarak öne sürer. Başka bir deyişle, totaliter rejimlerde siyaset dışı alanlar dahi iktidar partisi tarafından denetlenir ve bu, diğer parti iktidarı türlerinden ayıran önemli bir özelliktir (Marquez, 2019: 74-75). Çin'in ideolojik kontrolü, Uygur Türkleri ve diğer Müslüman topluluklar üzerinde özellikle etkili bir şekilde uygulanmıştır. Çin hükümeti, Uygur Türkleri ve diğer Müslüman toplulukları "meslek eğitim merkezleri"¹ olarak adlandırdığı kamplarda zorla tutmaktadır. Bu kamplarda insanlar, Çin Komünist Partisi'nin ideolojisinin dayatıldığı ideolojik eğitime tabi tutulmaktadır. Uygur Türkleri'nin dini inançları ve kültürel kimlikleri bu kamplarda zayıflatılmaya çalışılmaktadır. Çin hükümeti, okullarda ve medyada Çin Komünist Partisi'nin ideolojik mesajlarını yaymayı sürdürür. Uygur Türkleri ve diğer Müslüman toplulukların tarihleri ve kültürel mirası, Çin hükümetinin ideolojik anlatısına uydurulmaya çalışılmaktadır.²

Çin'deki Sosyal Kredi Sistemi, Çin Komünist Partisi tarafından uygulanan bir kontrol mekanizmasıdır. Bu sistem, bireylerin ve kurumların davranışlarını izler, puanlar verir ve bu puanlara göre ödüllendirir veya cezalandırır. Sistem, bireylerin toplumsal davranışları, finansal durumları, internet aktiviteleri ve daha birçok faktörü izleyerek bir kredi puanı oluşturur. Puanı yüksek olanlar ayrıcalıklara sahipken, düşük puanlılar çeşitli kısıtlamalarla karşılaşır.³ Çin'deki Sosyal Kredi Sistemi'nin tarihsel kökenleri, Çin hükümetinin geçmişte bireylerin politik görüşlerini ve davranışlarını takip ettiği "dang'an" dosyalarına dayanmaktadır. Bu dosyalarda bireylerin performansları ve politik görüşleri kaydedilirdi. Sosyal Kredi Sistemi, bu tür izleme ve kontrolü daha da genişleterek modern bir teknolojiyle birleştirir. Sistem, bireylerin davranışlarını izler, kameralar ve yapay zeka teknolojisi aracılığıyla veriler toplar ve bu verilere dayalı olarak kredi puanları oluşturur. Sonuç olarak, Çin'deki Sosyal Kredi Sistemi, hükümetin toplumu kontrol etme ve sınırlama amacını taşıyan bir izleme ve değerlendirme mekanizmasıdır. Bu sistem, Çin'de yaşayan bireylerin ve kurumların davranışlarını etkileyen bir faktör haline gelmiştir.⁴

1 <http://tr.chinaxinjiang.cn/2018/12/05/24b41dd3d528460a9978653a5929936f.html> [Erişim: 11 Kasım 2023]

2 <https://foreignpolicy.com/2018/02/28/a-summer-vacation-in-chinas-muslim-gulag/> [Erişim: 11 Kasım 2023]

3 <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-pasifik-arastirmalari-merkezi/cin-komunist-partisi-kongresiyle-yukselen-totalitarizm-ve-si-nin-maolasmasi> [Erişim: 13 Kasım 2023]

4 <https://www.ankasam.org/dijital-totalitarizm-cinin-sosyal-kredi-sistemi/> [Erişim: 14 Kasım 2023]

2. Söylem ve Obskürantizm

Postyapısalcı teoriye göre söylem; anlamların, sosyal etkileşimlerin ve nihayetinde siyasi olguların üretimiyle sonuçlanan bir dizi temsil ve davranıştır (Cano, 2021). Postyapısalcı teoriye göre söylem; anlamların, sosyal etkileşimlerin ve nihayetinde siyasi olguların üretimiyle sonuçlanan bir dizi temsil ve davranıştır. Dil, dünyayı anlama becerimiz için gereklidir ve dil sosyaldır çünkü paylaşılan bir dizi kural olmadan düşüncelerimizi başkalarına açıklayamayız (Hansen, 2020: 95). Bunun ışığında, siyasi ve sosyal hayatın nasıl yapılandırıldığını anlamak için dilin nasıl işlediğini kavramak çok önemlidir (Selby, 2007: 328). Dahası, dil siyasette önemli bir rol oynar çünkü politikacılar ve küresel siyasette rol oynayan diğer aktörler, kitleleri ikna etmeye ihtiyaç duyar. İçeride ve dışarıda dış politikalarının uygun olduğuna ikna etmelidir. Seçtiğimiz kelimeler bir şeyi tanımlamak nötr değildir; aksine, siyasi çağrışımları vardır (Hansen, 2020: 97).

Obskürantizm, genellikle bilgiye, aydınlanmaya ve ilerlemeye karşı olan veya bunları engellemeye çalışan bir düşünce veya davranış biçimidir. Obskürantistler, genellikle toplumun belirli bir kesimini cehalet içinde tutmayı veya manipüle etmeyi amaçlarlar. Bu kavram, özellikle aydınlanma dönemi ve sonrasında ortaya çıkan birçok anti-aydınlanma hareketi ve düşünce akımını tanımlamak için kullanılır (Kurtoglu, 2011: 332).

İslamoğlu'ya göre Obskürantizm karartmadır. Diğer bir deyişle, bilmesinlerciliklerdir. Fransızca obscuré (karanlık) kelimesinden türetilmiştir. “Karanlık yap. Karart ki kitle bilmesin, toplum bilmesin, başkaları bilmesin. Sadece biz bilelim. Sadece bizimkiler bilsin.” Tarzında formüle edilebilir. Tüm despot ve totaliter yönetimler, tüm monarşiler tabiatları gereği obskürantistlerdir. Yani karartma uygulayıcılar. Bilgiyi tekele alırlar. Bu kelimeyi, anlamasınlercilik biçiminde de kavramak gerek. Çünkü bilmek, anlamaktır. “Biliyor görünsün, biliyormuş zannetsin, gerçeği bilmesin, sahte bilgi ile oyalansın dursun.” Cahiliye diye bir kavram vardır Kur'an'da. Tam da bu kavramın vurgularından biridir. Cahiliye, obskürantizmdir. Bilgi, bir güç olarak belli tekellerin eline verilir. Böylece yönetilen kitlenin emeği, gücü ve alın teri sömürülür. Obskürantizm, bu sömürüyü sonsuza kadar sürdürme eylemidir. Çünkü bilgi güçtür. Bilgi sizi özne yapar, nesne olmaktan kurtarır. Dolayısıyla yönetilenleri nesneleştirmek, koyun sürüsü gibi gütmek istiyorsanız onu obsküre etmeniz lazım (İslamoğlu,)⁵. Bu tanımdan yola çıkarak

Obskürantizm ile ilgili birkaç sonuca varılabilir.

Bilgi Manipülasyonu: Bilgiyi çarpıtarak veya yanıltıcı şekillerde sunarak toplumu etkileme veya kontrol altında tutma yöntemleri olarak tanımlanabilir. Bilgi Eksikliği Yaratma: Obskürantizmin temel amacı, toplumun belirli bir bilgi eksikliği içinde kalmasını sağlamaktır. Bu nedenle, “bilgi eksikliği yaratma” ifadesi kullanılabilir. Gerçeği Maskeleyme: Obskürantizm, gerçeği gizlemek veya maskeleyerek anlamına geldiğinden, bu terim de benzer bir anlam taşır. Bilgiye Erişimi Sınırlama: Bilginin sadece belirli bir grubun veya gücün elinde olmasını sağlama çabalarını tanımlamak için “bilgiye erişimi sınırlama” ifadesi kullanılabilir. Toplumun Bilinçsiz Tutulması: Obskürantist politikaların sonucu olarak toplumun bilinçsiz veya bilgiye ulaşamayan bir durumda tutulması için kullanılabilir.

Yanıltıcı Bilgi Yayma: Obskürantizmin bir türü olan yanıltıcı bilgilerin yayılması için kullanılan bir terim olarak “yanıltıcı bilgi yayma” ifadesi de kullanılabilir. Bilgi Monarşisi: Bilginin belirli bir güç veya grubun elinde tekelleşmesini ifade eden bir terim olarak “bilgi monarşisi” terimi kullanılabilir.

Obskürantistlerin tutumları şöyledir:

Bilimsel ve Rasyonel İlerlemeye Karşı Tutum: Obskürantistler, bilimsel yöntemi ve rasyonel düşüncüyü sorgulayan veya reddeden bir tutum sergilerler. Bilim, teknoloji ve eğitim gibi ilerlemeyi

5 <https://kuranihayat.com/yazi-4b068e44ae4ac87bb550> [Erişim: 16 Kasım 2023]

teşvik eden değerlere karşı direnç gösterebilirler. Çin tarihi boyunca obskürantist tutumların örneklerini bulabiliriz. Bir örnek, Çin’de “Kültürel Devrim” olarak bilinen dönemdir. Mao Zedong’un liderliğindeki Çin Komünist Partisi, 1966’dan 1976’ya kadar süren Kültürel Devrim sırasında bilimsel ve rasyonel düşüncüyü bastırmaya çalıştı. Bilim ve akademik araştırmalar, devrimci ideolojiye karşı bir tehdit olarak görüldü ve birçok bilim insanı, profesör ve aydın hedef alındı. Kültürel Devrim sırasında Mao’nun ideolojisi, bilimsel gerçeklerin önünde geldi. Mao’nun “Kızıl Kitap” olarak bilinen eseri, neredeyse kutsal bir metin olarak kabul edildi ve her şeyin bu ideolojiye uygun olması gerektiği vurgulandı. Bu, bilimsel düşüncüyü sınırlayan ve ideolojiye sadık kalmayı teşvik eden bir dogmatik yaklaşımı yansıtıyordu. Kültürel Devrim sırasında bilimsel kitaplar ve yayınlar sansürlenirken, eleştirel düşünceye ve farklı fikirlere sahip olanlar hedef alındı. Birçok bilim insanı ve akademisyen, ideolojik nedenlerle işlerinden atıldı veya zorla köylerde çalışmaya gönderildi. Kültürel Devrim sırasında, geçmişteki Çin kültürü ve komünist hareketin başlangıcındaki idealler romantize edildi (Komisyon, 2009: 25). Bu, modern bilimsel ve teknolojik gelişmelere karşı bir geriye dönük idealizmi yansıtıyordu. Kültürel Devrim, bilimsel ilerlemeye karşı obskürantist bir tutumu temsil eden bir dönem olarak kabul edilir. Bu dönemde bilimsel ve rasyonel düşünce bastırıldı, bilimsel araştırmalar sınırlanmış ve ideolojik sadakat öne çıkmıştı. Ancak sonraki yıllarda Çin, bilimsel ve teknolojik alanda büyük ilerlemeler kaydetmiş ve obskürantist politikaların etkilerinden kurtulmuştur.

Çin hükümeti günümüzde ise Doğu Türkistan’da yaşanan insan hakları ihlalleri, gözetli kampları ve Uygur Türklerinin gözetimine dair bilgilerin yayılmasını sınırlamaktadır veya sansürlemektedir⁶. Bu, dünya genelinde insanların bu bilgilere ulaşmasını ve bu konularda bilinçlenmesini engellemektedir⁷.

Obskürantizm, genellikle bir ideolojiye veya dogmatik inanç sistemine dayanır. Bu ideoloji veya inanç sistemine sadık kalmak için bilimsel gerçekleri veya rasyonel argümanları görmezden gelme eğilimindedirler. Çin hükümeti, Doğu Türkistan’da uyguladığı politikaları Çin Komünist Partisi’nin ideolojisine ve hükümetin otoritesine sadık kalma amacıyla izlemektedir. Maoist ideoloji, Xi Düşünce Doktrini ve Çin Devrimi’nin dogmatik yorumları, bölgedeki politikaların temelini oluşturmaktadır. Bu ideolojiye sadık kalmak için bilimsel gerçekleri veya rasyonel argümanları göz ardı etmektedir. Örneğin, Doğu Türkistan tarihten beri Türk yurdu olmasına rağmen, Çin hükümeti bunu reddederek Doğu Türkistan Türk yurdu değil ezelden beri Çin’in bölünmez bir parçasıdır” diyerek tüm bilimsel gerçekleri hiçe saymaktadır⁸.

Çin, Doğu Türkistan’da Uygur çocuklarına ve gençlerine ideolojik eğitim programları dayatmaktadır. Bu programlar, Çin Komünist Partisi’nin ideolojisini aşılama amacıyla tasarlanmıştır ve Uygur, Özbek, Kazak gibi Türklerin kendi kültürlerini ve dini inançlarını terk etmelerini amaçlar⁹. Bu örnekler, Çin’in Doğu Türkistan politikasının ideolojik bir temele dayandığını ve bu ideolojiye sadık kalmak için bilimsel gerçekleri veya rasyonel argümanları görmezden geldiğini göstermektedir. Bu tür bir obskürantizm, insan hakları ihlallerini, soykırımı ve Doğu Türkistan’daki Türklere yönelik baskıcı politikaları destekler.

Obskürantistler, geçmişini idealize edebilir ve eski zamanlarda var olan bir bilgi veya yaşam tarzının modern bilimsel ve teknolojik gelişmelere üstün olduğuna inanabilirler. Bu, ilerlemeye karşı bir direniş biçimidir. Obskürantistler, belirli bilgileri veya fikirleri engellemeye veya sansürlemeye çalışabilirler. Bu, bilimsel keşiflerin veya eleştirel düşüncenin yayılmasını engellemeye yönelik bir çabadır.

6 <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/adrian-zenz-08062019065402.html> [Erişim: 18 Kasım 2023]

7 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-bbcnin-yeniden-egitim-kamplarina-iliskin-haberi-uzerine-cini-kinadi/2133589> [Erişim: 19 Kasım 2023]

8 <http://www.scio.gov.cn/ztk/dtzt/39912/41087/41095/Document/1660026/1660026.htm> [Erişim: 20 Kasım 2023]

9 <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/xi-jinping-medeniyet-idiyesi-irqiy-qirghinchiliq-10122023150558.html> [Erişim: 22 Kasım 2023]

Öbskurantizmin birkaç çeşidi vardır: Bilimsel Obskurantizm: Bilimsel ilerlemeye karşı olan ve bilimsel teorileri veya bulguları reddeden bir tür obskurantizmdir.

Dini ve ideolojik Obskurantizm: Dini doktrinleri ve inançları sorgulanamaz ve eleştirilemez olarak kabul eden bir tür obskurantizmdir. Bu, dini liderlerin veya kurumların eleştirilmesine veya sorgulanmasına karşı direnç göstermeleriyle ilgilidir.

Siyasi Obskurantizm: Siyasi liderler veya ideolojiler, eleştiriye veya farklı düşünceye tahammül etmeyen bir tür obskurantizm sergileyebilir. Siyasi rekabeti veya çeşitliliği engellemeyi amaçlarlar. Eğitimdeki Obskurantizm: Eğitim sistemlerinin bilimsel bilgi ve eleştirel düşünceyi kısıtlamayı veya sansürlemeyi amaçlayan bir tür obskurantizmdir. Bazı ülkelerde belirli tarihleri veya konuları eğitim müfredatından çıkaran veya değiştiren bu tür politikalar bu kategoriye girer. Örneğin, Çin hükümeti Doğu Türkistan'daki eğitim sisteminde Doğu Türkistanlıların siyasi, milli ve dini vb. çeşitli kimlikleriyle ilgili bilimsel bilgileri yer vermekten ziyade bunları gizlemeyi ve çarpıtmayı tercih etmektedir¹⁰. Medya Obskurantizmi: Medya kuruluşları veya yöneticileri, belirli bir görüşü veya ideolojiyi desteklemek için haberlerin sunumunu manipüle ederek veya sansürleyerek obskurantist bir tavır sergileyebilirler. Sanatsal Obskurantizm: Sanat dünyasında, belirli bir sanat akımını veya tarzını eleştiren veya sansürleyen bir tür obskurantizmdir. Sanatın ifade özgürlüğüne karşı bir tehdit olabilir.

Obskurantizm, genellikle toplumda ilerlemeyi ve açık fikirliliği engelleyen bir tür düşünce ve davranış biçimi olarak kabul edilir.

Totaliter rejimler ve obskurantizm arasında birçok ilişki vardır, çünkü her ikisi de bireylerin düşünce özgürlüğünü kısıtlamayı amaçlayan ve toplumu kontrol etmeyi hedefleyen benzer hedeflere sahip olabilir. Çin hükümeti, totaliter siyasi sistemi ve geleneğinin gereği olarak toplumda obskurantizm aracından ustaca istifade etmektedir. Özellikle Çin hükümeti, işgal altındaki Doğu Türkistan'da obskurantizm'in uygulanmasına özel önem vermektedir. Çünkü işgal altındaki Doğu Türkistan'da sömürgecilik zihniyetin saklanması, gerçeklerin gizlenmesine ve çarpıtılmasına çok ihtiyaç duymaktadır. Çin hükümeti, Doğu Türkistan'ın coğrafi adı¹¹, Doğu Türkistanlıların tarihi, kültürü, dini inançları, değerleri ve çeşitli kimlikleri hakkındaki gerçekleri ve bilimsel verileri çarpıtmakta ve değiştirmektedir. Nedeni ise Doğu Türkistan halkının ve uluslararası toplumun gerçek bilgileri ve hakikatleri bilmesini istememesidir.

Çin hükümetinin Doğu Türkistan siyasetiyle ilgili olarak en çok başvurduğu obskurantizm olgusunu anlamak için Çinliler ile Doğu Türkistanlılar arasındaki ilişkiye kısaca bakmak gerek.

3. Çinliler İle Doğu Türkistanlılar Arasındaki İlişki

Çin hükümeti doğu Türkistan'ı işgal etmesi¹² aslında Çinliler ile Doğu Türkistanlılar arasındaki ilişkilerin niteliğini belirler. Çinliler'in Doğu Türkistan'da siyasal olarak avantajlı durumda olması onlara birçok üstünlük kazandırmıştır. Siyasal olarak hâkim konumda olan Çinliler ilk olarak Doğu Türkistanlıları her açıdan tanımlama yetkisini eline almıştır. Bu durumda Doğu Türkistanlılar tanımlanma pozisyona düşmüştür. Hâkim güç durumunda olan Çinliler, Doğu Türkistanlıları zayıf olarak gördükleri için şunları beklerler:

Çinliler Doğu Türkistanlıları itaatkâr veya uysal olarak görmeyi bekler. Bu, güçlü konumda olan Çinlilerin emirlerine uymalarını ve sorgulamadan uygulamalarını istediği anlamına gelir.

10 https://www.rfa.org/uyghur/qisqa_xewer/xitay-jinayet-01102024151719.html [Erişim: 25 Kasım 2023]

11 <https://www.rfa.org/uyghur/obzor/obzor-parhat-12162008100146.html> [Erişim: 26 Kasım 2023]

12 <https://www.akademiye.org/ug/?p=165958> [Erişim: 26 Kasım 2023]

Hâkim güç olan Çinliler, Doğu Türkistanlılardan itaatkâr bir şekilde boyun eğmelerini, eleştirilerini veya muhalefetlerini ifade etmemelerini, kendi ihtiyaçlarına veya taleplerine bağımlı olmalarını ister. Bu, Doğu Türkistanlıların Çin hükümetinin istediği şekilde davranması gerektiği anlamına gelir. Yani Çin hükümetinin Doğu Türkistanlar için çizdiği dini, siyasi, milli vb. kimlikler çerçevesinde hareket etmesi gerekir.

Çinliler Doğu Türkistanlar üzerinde tam kontrol sahibi olmayı amaçlamaktadır. Bu, Doğu Türkistanlıların davranışlarını, düşüncelerini ve hareketlerini yönlendirmek veya sınırlamak anlamına gelir. Çin Hükümeti Doğu Türkistanlıların eleştirilerini veya muhalefetlerini ifade etmekten kaçınmaya veya susturmaya çalışmaktadır. Bu, sansür, keyfi gözaltılar, işkence veya diğer baskı yöntemlerini içermektedir. Çin hükümeti Doğu Türkistanlıları korku veya tehditlerle kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.

Bütün bunlar Çin yönetiminin Doğu Türkistanlıları nasıl algıladığını ve nasıl yönetmeye çalıştığını yansıtır. Çinliler, Doğu Türkistan'da siyasi olarak üstün konumda oldukları için Doğu Türkistanlıları yönetme ve yönlendirme gücüne sahiptir. Çin hükümeti, kendi hükümetlerini veya valilerini atayarak siyasi kararları kontrol etmektedir. Çinliler genellikle askeri ve teknolojik üstünlüğe sahiptirler. Çinliler Doğu Türkistan topraklardaki ekonomik kaynakları ve üretimleri kontrol etmektedir. Bu, Çinlilerin zenginliklerini artırmasına ve kendi ekonomik çıkarlarına hizmet etmesine olanak tanımaktadır. Çinliler kendi kültürlerini ve dillerini maddi ve manevi şiddet kullanarak yaymaya çalışmaktadır. Bu, Doğu Türkistanlıların kültürlerinin asimile olmasına veya değişmesine neden olmaktadır. Çinliler, kendi toplumlarını eğitmek ve bilgi birikimlerini artırmak için daha fazla fırsata sahiptir. Bu da onların bilimsel ve teknik alanlarda daha gelişmiş olmalarına katkı sağlamaktadır. Fakat bu durumun Doğu Türkistanlılar için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Çinliler, bazen Doğu Türkistan'daki farklı grup ve şahıslar ile işbirliği yaparak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Bu, Doğu Türkistanlıların bölünmesini ve Çinlilerin kontrolünü kolaylaştırmaktadır.

Tüm bu faktörler bir araya gelerek, Çinliler sömürdükleri Doğu Türkistan toplumuna göre üstün bir konumda olmaktadır. Ancak bu üstünlük genellikle zorla dayatılan ve adaletsiz bir şekilde sürdürülen bir durumdur.

4. Çin hükümetinin Doğu Türkistan'da Kullandığı Obskürantist Söylemler

Çin hükümetinin Doğu Türkistanlılara yönelik sert ve baskıcı politikalarını gizlemek ve çarpıtmak için başvurduğu obskürantist söylemlerin başında “terörizmle ve aşırılıkla mücadele”, “yeniden eğitim” vb. gelmektedir.

Bunun dışında Çin Doğu Türkistan'da uyguladığı türlü şiddet politikalarını toplumsal huzursuzluğu önlemek ve politik istikrarı korumak yani politik stabiliteyi koruma amacıyla uyguladığını iddia etmektedir. Aslında bu söylem, Çin hükümeti ve parti otoritesini korumak ve hükümeti yurt işi ve yurt dışı eleştirel seslerden korumak için önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, bu resmi söylem, uluslararası insan hakları örgütleri ve bağımsız gözlemciler tarafından insan hakları ihlalleri, soykırım ve etnik gruplara yönelik baskıcı uygulamalar olarak değerlendirilmektedir¹³. İdeolojik kontrolün bir parçası olarak, ÇKP, Doğu Türkistanlıları parti ideolojisi ve parti liderliği etrafında birleştirmek için politika uygulamaktadır. Doğu Türkistanlılara yönelik sert önlemler ve sansür, hükümetin “tek Çin” ideolojisinin¹⁴ ve Çin milliyetçiliğinin savunulmasına hizmet etmektedir. Alternatif düşünceler ve

13 <https://www.buzzfeednews.com/article/meghara/inside-xinjiang-detention-camp> [Erişim: 1 Aralık 2023]

14 中国常驻联合国代表团：中方坚决反对美国官员访台 [Erişim: 2 Aralık 2023]

eleştirel sesler bastırılmaktadır veya engellenmektedir. Doğu Türkistanlılar, çeşitli etnik gruplardan oluşan bir nüfusa sahiptir ve bu nüfusun içinde farklı kültürel, dini ve siyasi görüşlere sahip bireyler bulunmaktadır. Bu nedenle, Doğu Türkistanlıların sahip olduğu ideolojiler geniş bir yelpazede değişiklik gösterebilir. Ancak bölgede yaşayan Uygur Türkleri, Doğu Türkistan'ın tarihsel olarak Türk kültürünün bir parçası olduğunu ve İslam'ın etkili olduğu bir topluluk olarak bilinir (Bice, 2009)¹⁵. Çin hükümetinin bölgedeki baskısı ve ideolojik kontrolü, Doğu Türkistanlıların siyasi veya ideolojik görüşlerini açıkça ifade etmelerini zorlaştırmaktadır. Hatta imkânsız hale getirmektedir.

Çinli yetkililer, Doğu Türkistan'daki Uygur ve başka Türki Müslümanlara yönelik baskıcı uygulamalarını dramatik bir şekilde arttırmış ve eylemlerini sıklıkla teröre karşı küresel savaşın bir parçası olarak göstermiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından 2014 ve 2016 yılları arasında ilan edilen “Teröre Karşı Halk Savaşı”, kültürel yok etme, yargısız toplu hapsedme, telkin, işkence ve zorla çalıştırma yoluyla Uygurları İslami etkilerden arındırmak için çok yönlü bir çaba kampanyası başlattı (Roberts, 2020; Smith Finley, 2019). “Aşırılıkçı” ve “terörist” olarak görülenlerin kökünü kazımak ve şiddetle cezalandırmak için yoğun bir çabanın yanı sıra Uygurların sosyal davranışlarını ve kültürel geleneklerini değiştirme çabalarını da içeriyordu. Başından beri, “aşırıcılıkla” mücadele etmek için verilen bu ideolojik savaşın kendisi çok aşırıydı. Okullarda dinin herhangi bir şekilde benimsenmesine şiddetle karşı çıkıldı ve öğrencilerden ebeveynlerinin dini faaliyetlerini rapor etmeleri istendi. Kamuoyunda yürütülen “aşırılık karşıtı” kampanyalar, Uygurların Ramazan ayında oruç tutmasını engellemek, alkol ve sigara kullanımını teşvik etmek için bu davranışlardan kaçınmanın aşırılık işareti olduğunu ima etmek ve camiye katılım ve Uygurların geleneksel yaşam döngüsü ritüellerinin dini bileşenleri üzerindeki kontrolleri sıkılaştırmak için tekrarlanan girişimlere yol açtı (Roberts, 2020: 78).

Çin, kampanyasını ilerletmek için 2015 yılında ilk kapsamlı terörle mücadele yasasını çıkararak, “önleyici polislik” programının bir parçası olarak Doğu Türkistan'daki Uygurların bir veri tabanının oluşturulmasını da içeren artan kitlesel gözetimin kapısını açtı (Roberts, 2018: 221). 2017'den bu yana Doğu Türkistan'da kurulan toplama kampları, Uygur bireylerin gözaltına alınması için çok sayıda gerekçe sunmuştur. Görünüşte zararsız olan sakal bırakma ya da sigara içmeme gibi uygulamalara kadar uzanan bu gerekçeler şüpheli kabul edilmiş ve Uygurların alıkonulduğu çeşitli gerekçeler arasında yer almıştır (Greer, 2018).

Teröre Karşı Halk Savaşı, Çin'in küresel baskısının boyutunu ve erişimini önemli ölçüde arttırdı. Çin 2017'den bu yana Mısır, Endonezya, Kazakistan, Kırgızistan, Malezya, Fas, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Tacikistan, Tayland, BAE ve Özbekistan gibi ülkelerdeki Uygurları hedef aldı, hapsetti ve zorla ülkelerine geri gönderdi; bu ülkelerin hepsi Çin polis kayıtlarında büyük Uygur nüfusuna sahip “şüpheli ülkeler” olarak listelenmiştir (Lemon, Jardine ve Hall, 2022: 10).

Çin'in insan hakları ihlalleri, soykırım ve baskıcı politikaları nedeniyle bazı insan hakları örgütleri ve uzmanlar, Çin'i “devlet terörü” ile suçlamaktadır¹⁶. Bu suçlama, Çin hükümetinin Uygur Türkleri ve diğer Müslüman topluluklara yönelik baskıcı politikalarını, keyfi gözaltılar, işkenceleri ve kitlesel gözaltı kamplarını içeren insan hakları ihlallerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Devlet terörü terimi, bir devletin kendi vatandaşlarına karşı aşırı güç kullanma veya korku ve sindirme politikalarını uygulama pratiğini tanımlar. Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı politikalar, bu tanıma uyan birçok özelliğe sahiptir (Anthony, 2010: 265). Çin hükümeti, Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türkleri ve diğer Müslüman toplulukların dini ve milli düşüncelerini aşırılık olarak değerlendirmektedir. Cumhurbaşkanı Şi'nin toplama kamplarında zorla tutulan Uygurlara yönelik “zihinlerine virüs yerleştiği için mutlaka

15 <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2404> [Erişim: 3 Aralık 2023]

16 <https://www.voachinese.com/a/a-21-a-2003-11-25-28-1-58338647/1076610.html> [Erişim: 4 Aralık 2023]

tedavi edilmesi ve asla merhamet gösterilmemesi gereken kimseler” tanımlamasıyla milyonlarca insanı tehlikeli hastalar kategorisine alması durumu özetler nitelikte (Austin Ramzy and Chris Buckley, 2019)¹⁷.

Çin hükümeti, Doğu Türkistan’da uyguladığı politikaların asıl amacını gizlemek için “Radikalizmi Önleme ve Aşırılığa Mücadele” ve “Yeniden Eğitim” söylemlerini kullanmaktadır. Bu söylemler, hükümetin politikalarını kamuoyunda daha kabul edilebilir ve insan hakları ihlali olarak algılanmasını engellemeye yönelik bir çabadır. 16 Ağustos 2018 tarihinde Çin Devlet Kabinesi Enformasyon Ofisi, Batı demokrasilerinde ağır eleştirilere maruz kalan kamp sistemini bir kez daha savunan “Sincan’da Mesleki Beceri Eğitimi Çalışması” başlıklı bir teknik rapor yayınladı. 49 sayfalık bu raporda Çinli yetkililer, Uygurlara yönelik sözde “mesleki eğitim çalışmaları”, “yeniden eğitim kampları” veya “toplama kampları” kurulmasının teorik ve hukuki bir temeli olduğunu savundu. Beyaz Kitap’ın girişi, “terörizm” ve “şiddet”in insanlığın ortak düşmanları olduğu ve halkın çıkarlarını korumanın tüm sorumlu hükümetler için önemli bir görev olduğu gerçeğiyle başlamaktadır. Ayrıca terör saldırılarına maruz kalan ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin isimleri de geçiyor. Beyaz Kitapta şu ifadeler yer alıyor:

“Sincan, Çin’in terörizm ve aşırıcılığa karşı mücadelesindeki ana savaş alanıdır. Sincan, bir süredir terörizm ve dini aşırıcılıktan derinden etkileniyor ve halkın hayatı ve güvenliği ciddi şekilde tehdit ediliyor. Sincan, kazalardan ve önlemeden ziyade önlemeye önem veriyor ve yasalara uygun olarak mesleki eğitim merkezleri kurmuş durumda. Mesleki beceri eğitimi çalışmalarını yürütmek ve terörizm ile dini aşırıcılığın ortaya çıkışını, gelişimini ve koşullarını ortadan kaldırmak için çabalamaktır. Çin hükümeti, Beyaz Kitabında Uygurların “eğitim çalışmalarını bir zorunluluk” olarak nitelendirir ve “terörizm” ve “vahşetin” Uygur Türklerinde uzun bir geçmişi olduğunu ileri sürmüştür. İçinde 1940’ların sonlarından bu yana ayrılıkçılar ve aşırı dinciler Pan-Türkizm ve Pan-İslamcılık fikirlerini yaydılar ve Sincan’da ‘Doğu Türkistan’ adında sözde bir dini devlet kurmak istediler. Bu güçler, Çin’i bölme hedeflerine ulaşmak için defalarca terörist faaliyetlerde bulunarak dini radikalizmi teşvik ettiler. Yıllar geçtikçe dini aşırılık fikirleri sürekli olarak Sincan’a sızdı ve terörizm yarattı¹⁸.

Çin hükümeti bir zamanlar yeniden eğitim kamplarının varlığını şiddetle reddetmişti ve bu kamplar güçlü uluslararası eleştirilere maruz kalmıştı, ancak daha sonra taktiklerini değiştirerek “beyin zehirlenmesi yaşayan” insanların kendi kendilerine eğitim aldıkları “yatılı okullar” gibi tesislerin varlığını desteklemeye başladılar¹⁹. Nitekim Çin Devlet İşleri Kabinesi Enformasyon Bürosu’nun beyaz taş kitabında, dini aşırılıkçı fikirlerin etkisinin dünyanın dört yerinde uzun ve geniş olması nedeniyle bu yerlerdeki durumun diğer yerlere göre daha acil olduğu belirtildi. Kaşgar, Hotan, Atuş ve Aksu gibi vilayetlerdeki “eğitim merkezleri”nde ne tür kişilerin gözetimine alındığını şöyle anlatılır: “Şu anda eğitim gören kişiler 3 kategoriye ayrılıyor. Birinci kategori, katılıma teşvik edilen, zorlanan, yanıltılanlar. Terörist faaliyetler, terör faaliyetleri veya bu tür faaliyetlere katılanlar küçük olup suç teşkil etmez. İkinci kategori ise terör faaliyetlerine ve terör eylemlerine katılmış, gerçek riskleri olan ancak henüz gerçek risklere yol açmamış, derin subjektif kötülük taşımayan, suçunu tanıyan, tövbe eden, kendi rızasıyla eğitim almayı kabul eden kişilerdir. Üçüncü kategori ise terör eylemi ve terör suçlarından hüküm giymiş, tahliye öncesi değerlendirme sonucunda toplum için tehlike oluşturduğu değerlendirilen ve cezanın infazından sonra eğitime gönderilen kişilerdir.

17 <https://www.nytimes.com/interactive/2019/11/16/world/asia/china-xinjiang-documents.html> [Erişim: 6 Aralık 2023]

18 http://geneva.china-mission.gov.cn/ztjs/ajljdiowqjknew/baipishu/202110/t20211014_9587974.htm [Erişim: 8 Aralık 2023]

19 Adrian Zenz, “New Evidence for China’s Political Re-Education Campaign in Xinjiang”, The Jamestown Foundation, 15.05.2018, <https://jamestown.org/program/evidence-for-chinas-political-re-education-campaign-in-xinjiang/> [Erişim: 9 Aralık 2023]

Beyaz kitapta dikkat çeken bir diğer nokta ise Çin hükümetinin bu kuruluşların Çin Anayasası, Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Kanunu gibi bir dizi kanunun yanı sıra Birleşmiş Milletler tarafından çıkarılan ilgili uluslararası kanunlara uygun olduklarında ısrar etmesidir. Kitapta “yeniden eğitim merkezleri”in inşa edilmesinin Uluslararası terörün ve radikalleşmenin ortadan kaldırılması açısından da önemli bir deneyim olacağı belirtilir. Beyaz kitapta, “Sincan”ın eğitim çalışmaları yürüttüğü, dikkate değer sonuçlar elde ettiği ve uluslararası toplumun terörle mücadele ve aşırıcılığı ortadan kaldırma konusunda yararlı deneyimler elde ettiği belirtiliyor. Sincan’ın yönteminin uluslararası toplumun anlayışını ve saygısını kazandığı söyleniyor²⁰.

Yazar Tom Rogan, 16 Ekim 2018 tarihinde “Washington Analysis” internet sitesinde yayınlanan “Çinli Yetkilinin Uygur Esir Kampları Hakkında Rahatsız Edici Yorumları” başlıklı makalesinde, Uygurların gözetli kamplarına bırakılmasını “Çin’in utanç verici operasyonu” olarak nitelendirmiştir. Makalede yazar, Çinli bir yetkilinin sözde “teknik ve mesleki okullar” hakkındaki “övünç verici” tanımına alaycı sözlerle yanıt verir ve şöyle yazar: “Bakın burası gerçekten bir tatil yeri ve içerisi giderek güzelleşiyor. Okul, bu kadar gelişmiş eğlence olanaklarının yanı sıra öğrencilerin ruh sağlığına da özel önem veriyor ve hayatta karşılaştıkları zor sorunları çözüyor.” Yazısında Tom Rogan, Uygurların etnik kökenleri ve dinleri nedeniyle esir kamplarına gönderildiklerini ve kamplarda korkunç bir “beyin yıkama eğitimi” aldıklarını belirterek, ABD hükümetine ve Avrupa Birliği’ne bu kişilere karşı gerekli yaptırımları uygulamaya çağırır²¹.

Ayrıca Uluslararası Af Örgütü²² de internet sitesinde bir açıklama yayınlar. Açıklamada, Çin’in toplama kamplarıyla ilgili utanç verici açıklamalarının, kamplarda yaşayanların ailelerine ve kayıpların ailelerine hakaret olduğu vurgulanarak, çok net bir şekilde şu ifadeler yer verilir: “Bu bir mesleki teknik eğitim okulu” değildir; bir toplama kampıdır.” Açıklamada, örgütün Çin işleri departmanından araştırmacı Patrick Poon, gözetli kampı hakkında şu yorumu yapar: “Bu tür gözetli kamplarının asıl doğası ceza ve işkencedir, öğretmek değil.” Rehinelere dövlüğüne, çok kötü yiyeceklerle beslendiklerine ve hücre hapsinde tutulduklarına dair sürekli raporlar var. Bu durum yaklaşık bir milyon insanın hayatına yıkıcı bir darbe vuruyor. Uygur bölgesindeki bu duruma son vermenin zamanı gelmiştir.”²³

“Sincan”ı Çin kültürüyle beslemek” ve “Ortak Çin ulusunun bilincini güçlendirmek” söylemleri Çin hükümetinin son zamanlarda Doğu Türkistan’da başvurduğu obskürantist söylemlerden en önemlileridir. Çin’in bu yaptığı aslında kültürel obskürantizmdir. Kültürel obskürantizm bir toplumun veya bireylerin, bilimsel, kültürel veya entelektüel gelişmeyi engelleyen veya bastıran ideolojilere veya uygulamalara maruz kaldığı bir durumu ifade eder. Bu tür obskürantizm, yeni fikirleri, bilimsel keşifleri veya kültürel çeşitliliği tolere etmeyen, sansür uygulayan veya bilgiye erişimi kısıtlayan politika ve uygulamaları içerir. Çin hükümeti Doğu Türkistanlıların medya, sanat ve edebiyat gibi kültürel ifadelerini sansürleyerek milli ve dini düşüncelerin veya fikirlerin ifade edilmesini engellemektedir.

Doğu Türkistan’a ilgili bilimsel gerçeklere ve teorilere karşı çıkmaktadır. Bununun dışında Doğu Türkistan toplumun kültürel kimliğini bastırmak veya yok etmek amacıyla politikalar uygulamaktadır. Örneğin, Uygur Türkçesi kamusal alandan yasaklanmaktadır²⁴, geleneksel giyimler zorunlu

20 <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/aq-tashliq-kitab-08202019162817.html> [Erişim: 13 Aralık 2023]

21 <https://www.washingtonexaminer.com/opinion/iain-duncan-smith-calls-china-thenew-nazi-germany> [Erişim: 16 Aralık 2023]

22 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57411680> [Erişim: 19 Aralık 2023]

23 <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/kishilik-hoquq/lager-mesilisi-10172018181316.html> [Erişim: 21 Aralık 2023]

24 “500 bin çocuk Çin’in sadakat kampında”, Karar, 29.12.2019, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/500-bin-cocuk-ci-nin-sadakat-kampinda-1429262>; Amy Qin, “In China’s Crackdown on Muslims, Children Have Not Been Spared”, The New York Times, 28.12.2019, <https://www.nytimes.com/2019/12/28/world/asia/china-xinjiang-children-boarding-schools.html> [Erişim: 22 Aralık 2023]

değiştirilmektedir veya dini uygulamalar da kısıtlanmaktadır. Uygur Türklerinin kültürü gerici ve zararlı bir unsur olarak gösterilerek yerine Çin kültürü ikameye ettirilmeye çalışılmaktadır. Çin hükümeti bilgiye erişim kısıtlamaları ve kültürel izolasyon yöntemiyle Doğu Türkistanlıları dış dünyadan izole etmek amacıyla fiziki sınırları kapatarak veya iletişim kısıtlamaları getirmektedir.

“Sincan’ı Çin kültürüyle beslemek”²⁵ söylemi ilk kez Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından 25-26 Eylül 2020 tarihleri arasında Pekin’de düzenlenen Üçüncü Merkezi Sincan Çalışma Forumunda dile getirildi. Xinhua.net web sitesinde buna ilgili şöyle bir haber yer aldı: “Çin Komünist Partisi (ÇKP) Merkez Komitesi Genel Sekreteri, Devlet Konseyi Başkanı ve Merkez Askeri Komisyonu Başkanı Xi Jinping toplantıya katılarak önemli bir konuşma yaptı. Xi Jinping, şu anda ve önümüzdeki dönemde Sincan’da iyi bir iş çıkarmak için, Partinin yeni dönemde Sincan stratejisini tamamlamamız ve doğru bir şekilde uygulamamız, Sincan çalışmalarının genel hedefini sıkı bir şekilde kavramamız, bölgeyi yasalara uygun olarak yönetmemiz, bölgenin birliği ve istikrarı, bölgenin kültürel olarak beslenmesi, bölgeyi geliştirmek ve bölgeyi uzun bir süre boyunca inşa etmek için halkı zenginleştirmemiz, yönetim sisteminin ve yönetim kapasitesinin modernizasyonunu teşvik etmemiz ve daha uzun vadeli planlar yapmamız ve sorunun temelini sağlamlaştırmak için daha fazlasını yapmamız ve birleşik, uyumlu, müreffeh, medeni ve ilerici bir toplum inşa etmek için çaba göstermemiz gerektiğini vurguladı, Çin özelliklerine sahip sosyalizmin yeni döneminde birleşik ve uyumlu, müreffeh ve zengin, medeni ve ilerici, huzurlu ve mutlu, ekolojik açıdan sağlam bir Sincan inşa etmek için çaba göstereceğiz.”²⁶

Bu toplantıda ilgili olarak şunlar vurgulanmıştır: Kültür, bir ülkenin ve bir ulusun ruhudur. Çin kültürü, Çin ulusunun yarattığı manevi zenginliktir ve Çin ulusunun manevi kimliğini temsil eder; Sincan’daki çeşitli etnik grupların kültürlerinin anası ve ruhudur; Sincan’daki çeşitli etnik grupların duygusal, manevi ve ruhani evidir; tüm etnik gruplardan insanlar için güçlü bir ideolojik garanti, güçlü bir manevi güç ve zengin ahlaki beslenme sağlar; ve aynı zamanda Sincan’daki çeşitli etnik grupların kültürlerinin gelişmesinin arkasındaki itici güçtür.²⁷

Çin mediasında 06 Ocak 2021 tarihinde yer alan bir habere göre Doğu Türkistan’a bağlı Aksu ilinde “Sincan’ın Kültürel Beslenmesi” konulu bir seminer düzenlenerek “Sincan’ın Kültürel Beslenmesi” konulu 10 projenin düzenlenmesi ve yürütülmesi talep edilmiştir. Buradaki “kültürel beslenme”, Doğu Türkistan’da tüm etnik grupların kadrolarını ve halkını “kültür” yoluyla eğitmek, Xi Jinping’in yeniçağ sosyalist fikirlerini öğretmek ve onlarda ortak Çin ulusu bilincini ve sosyalist temel değerleri oluşturmak anlamına geliyor. Toplantıda ayrıca Çin’in geleneksel kültürünün, devrimci kültürünün ve sosyalist kültürünün “insanları kültür yoluyla etkilemek, insanları kültür yoluyla eğitmek, kalp tarlalarını kültür yoluyla sulamak, insanların kalplerini birleştirmek ve geliştirmek” konusunda öncü bir rol oynaması istenmiştir.²⁸

Çincedeki “Kültür” kelimesi Çin’de geleneksel olarak “halkı kültürlemek”, yani folklordan ideolojiye ve manevi düzeydeki inançlara kadar yazı ve sanat yoluyla yabancıları asimile etmek anlamında kullanılmaktadır. Son yıllarda Xi Jinping, “farklılıkları koruyarak ortak zemin arayışı” şeklindeki çoğulcu ve hoşgörülü etiğe karşılık olarak “aynı olanı bir araya getirerek ve farklı olanı dönüştürerek” bütünleşme siyasi hedefini ortaya koymuştur.²⁹

25 文化润疆: Wénhuà rùn jiāng [Erişim: 23 Aralık 2023]

26 http://www.xinhuanet.com/politics/2020-09/26/c_1126544371.htm [Erişim: 25 Aralık 2023]

27 https://www.gov.cn/xinwen/2020-09/26/content_5547383.htm [Erişim: 27 Aralık 2023]

28 <https://www.aks.gov.cn/aksxw/dqyw/20231219/i988344.html> [Erişim: 29 Aralık 2023]

29 <https://chinese.uhrp.org/insights/> [Erişim: 2 Ocak 2024]

“Sincan’ın Çin kültürüyle beslenmesi” aslında Kültürel asimilasyon olgusunun farklı versiyonudur. Çin’in “Doğu Türkistan’da kültür yoktur, eksiktir veya geridir. Çin kültürü gerçek anlamdaki gelişmiş, yüksek ve medeni kültürdür. Eksik ve geri olan hatta yok hükmünde olan Doğu Türkistan kültürünü Çin kültürüyle beslemek” anlamına gelir. Çin hükümeti bu tür obskrantist söylemlerle Doğu Türkistan’da kültürel şiddet ve asimilasyon uygulamayı amaçlamaktadır. Bilindiği üzere Çin, hâlihazırda rejiminin istikrarı için Komünist Parti ideolojisini, diğer etnik grupları asimile etmek için eski Çin kültürünü aktif olarak teşvik etmekte, Uygurların ve diğer etnik grupların dini ve milli kültürünü yok etme hızını artırmaktadır.

Çinli yorumcu Hu Peng’e göre “kültürel beslenme” teriminin asıl anlamı “kültür kaybı”dır. Kültürel besleme aslında “kültür yok etme projesi” ve “zorla asimilasyon projesi” anlamına gelir. Burada Çince “rùn-润” kelimesi “durmadan nüfuz etmek” anlamına gelir. “Gelişmiş Çin kültürünün binlerce ve on binlerce aileye tanıtılmasından, savundukları sözde Çin kültürünün Sincan’daki yerel halkın kültürü değil, yabancı kültür olduğu görülebilir. Yani burada söylenen “kültürel beslenme”, yabancı kültürün yerel halka zorla asimilasyonu anlamına geliyor. Biz buna yerli halkların “zorla asimilasyonu” veya yerli halkların kendi geleneksel kültürel geleneklerinin yok edilmesi diyoruz. Çin hükümetinin vurguladığı “kültürel beslenme” ve “Ortak Çin ulusunun bilincini güçlendirmek” söyleminin asıl amacının, Uygurlar ve Tibetliler gibi Çinli olmayan milletlerin kendilerine özgü ulusal kimliklerini kaybederek, Uygurları kabul etmeye zorlamaktır. Çin’in kültürel özellikleri, dolayısıyla bu milletlerin milli kimliklerinden kaynaklanan “ciddi tehditlerin ortadan kaldırılmasını içerir. Bu, Çin Komünist hükümetinin rasyonel mantığıdır. Onların gözünde, Çin’deki ulusal sorunlar, Uygur sorunu, Tibet sorunu, Uygurların ve Tibetlilerin kendi ulusal kimliklerinin ve kültürel geleneklerinin varlığından kaynaklanır. Dolayısıyla Çin Komünist Partisi hükümetinin gözünde bu özellikler ortadan kaldırıldığında etnik sorun kalmayacaktır. Bu şu anlama geliyor: Uygurlar ve Tibetliler tamamen asimile olurlarsa ve Uygur ve Tibet kimliklerini unutulursa Uygurların ve Tibetlilerin varlığı sona erecektir. Çin hükümeti de amacına ulaşacaktır.”³⁰

Çin “Çin kültürüyle besleme” ile, Uygur ve başka Türkleri ana akım Çin kültürüne entegre etmek ve Çin toplumu ve kültürüne uyum sağlayabilecek büyük ölçüde dinsiz insanlara dönüştürmek amacıyla Uygur ve başka Türkleri kültürel kimliğini parçalamaya çabalamaktadır. Xi Jinping’in iktidara gelmesinden bu yana Uygur ve başka Türklerin kültürünün yok edilmesi çok yönlü bir aşamaya girmiştir. Uygur çocuklarını Han kültürüyle özdeşleştirmeye zorlamak, ulusal edebiyat ve sanatı kısıtlamak gibi yöntemler, binlerce yıllık geçmişi olan geleneksel Uygur kültürünü ve birkaç kuşak Uygur’un çabalarıyla oluşan modern Uygur kültürünü kökünden sökmeye çalışmaktadır. Bu politikalar, Uygur ve diğer Türk topluluklarının kültürel kimliklerini kaybetmelerine neden olur. Aslında bu kültürel obskurantizmdir. Çin hükümeti kültürel obskurantizmi uygulayarak Doğu Türkistan’da bilimsel ve kültürel ilerlemeyi sınırlamakta ve Doğu Türkistanlıların kimliklerini korumasını zorlaştırmaktadır.

Sonuç

Totaliter rejimler, siyasi düzende baskı, sansür, tek parti yönetimi ve demokratik kurumların zayıflatılması gibi bir dizi özelliği içeren otoriter yönetim biçimleridir. Bu rejimler, iktidarın otoriter bir lider ya da parti tarafından keyfi biçimde kullanıldığı, yurttaşların özgürlüklerinin sınırlandığı ve toplumsal yaşamın militarize edildiği sistemler olarak tanımlanır. Totalitarizm ise, bu tür rejimlerin toplumu tamamen siyasallaştırarak her yönünü kontrol altına almayı amaçladığı bir ideolojik ve siyasi yaklaşımı ifade eder. Totaliter rejimlerde, hükümetler genellikle tek bir parti veya lider tarafından yönetilir. Bu parti veya lider, toplumun her kesimini etkileyen ideolojik bir yaklaşımı benimser ve bu ideolojiyi dayatır. Bu dayatma sırasında demokratik kurumlar ve ifade özgürlüğü ortadan kaldırılır. Sansür, medya kontrolü ve propaganda gibi araçlar kullanılarak toplumun bilgiye erişimi sınırlanır ve

30 <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/xitaylashturush-03082022174856.html> [Erişim: 5 Ocak 2024]

manipüle edilir. Bireylerin düşünce ve davranışları sıkı bir şekilde denetlenir, muhalefet bastırılır ve toplumun sürüleştirilmesi amaçlanır.

Obskürantizm, bilgiye erişimi sınırlamak ve toplumu bilinçsiz tutmak amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemler arasında bilgiyi manipüle etme, gerçeği çarpıtma, bilgi eksikliği yaratma ve eleştirel düşünceyi bastırma gibi taktikler bulunur. Obskürantist politikalar, genellikle otoriter veya totaliter rejimler tarafından kullanılır ve bilgiye sınırlamalar getirilir.

Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'da Uygur ve diğer Türki Müslüman topluluklara yönelik baskıcı politikalar uygulamaktadır. Çin hükümeti, terörizm ve aşırılıkla mücadele adı altında baskıcı politikalarını meşrulaştırmaktadır. Ancak bu politikalar, Doğu Türkistanlıların kültürel ve dini kimliğini yok etme amacı taşımaktadır. Milyonlarca Uygur'u yargısız olarak tuttuğu "yeniden eğitim kampları"nı kullanarak Uygur Türklerini ideolojik olarak dönüştürmeye çalışmaktadır. Uygur kültürüne ve dini inançlarına yönelik saldırılar, Uygur Türklerinin asimile edilmesi amaçlar. Bu, dilin ve geleneklerin zorla değiştirilmesi, camilerin kapatılması ve geleneksel giyim ve gıda gibi kültürel öğelerin yasaklanması gibi uygulamaları içerir. Uygur ve başka Türki Müslümanlar sürekli gözetim altında tutulmaktadır ve ifade özgürlüğü sınırlanmaktadır.

Bu politikalar, Çin hükümeti tarafından terörle mücadele gerekçesiyle sunulsa da, uluslararası toplum tarafından insan hakları ihlali, soykırım ve insaniyet karşı suçlar olarak değerlendirilmektedir. Bu uygulamalar, Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur ve diğer Türki Müslüman topluluklara yönelik büyük bir insani krize neden olmuştur.

Kaynakça

- Aust, A (2010). *Handbook of International Law* (2nd ed.). Cambridge University Press , ISBN 978-0-521-13349-4.
- Britannica (2022). *Totalitarianism*. (by the Editors of Encyclopaedia Britannica).
- Greer, T. (2018). 48 Ways to Get Sent to a Chinese Concentration Camp. *Foreign Policy*. Available at: <https://foreignpolicy.com/2018/09/13/48-ways-to-get-sent-to-a-chineseconcentration-camp/>.
- Hannah, A (1991). *Geçmişle Gelecek Arasında*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hansen, L. (2016). Discourse Analysis, Post-structuralism, and Foreign Policy. *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, 2, ss.94–109.doi:<https://doi.org/10.1093/hepl/9780198708902.003.0005>.
- Herrera Cano, A (2021). Dissecting the Neglect of Humanitarian Crises in Cameroon: A Poststructuralist Analysis, Master thesis, Noragric, LANDSAM, NMBU.
- Kurtoğlu, R (2011). Türk Tarihinde – Bürokrasi – Siyaset–Aydın Yabancılaşmasının Sonucu: Obskürantizm–Çatışma Kültürü ve Epistemik Çöküş, *Sosyoloji Konferansı*, Sayı: 44, 325 – 350.
- Kollektif, Büyük Sovyet Ansiklopedisi, 1981.
- 《青少年爱国主义教育读本》编委会编著. 新中国六十年简明大事典·文化与体育. 北京. 中国时代经济出版社. 2009. 25–26
- Lankov, A. N. (2002). Kim takes control: The “Great Purge” in North Korea, 1956-1960. *Korean Studies*, 26(1), 87-119. 10.1353/ks.
- Lemon, E., Jardine, B. and Hall, N. (2022). Globalizing Minority Persecution: China's Transnational Repression of the Uyghurs. *Globalizations*, pp.1–17. doi:<https://doi.org/10.1080/14747731.2022.2135944>.
- Marquez, X. (2019). *Demokrasi dışı siyaset: Otoriterlik, diktatörlük ve demokratikleşme* (1. Baskı). İ. Çekem (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Rawab, Jinan I M (2023). The Politics of the Uyghur Genocide “A War on Words”, International Relations Dept. of Global Political Studies Bachelor programme. *Malmö Univerity*.
- Roger, B (1989). *Faşizm İdeoloji ve Uygulamalar*, çev. Kenan Somer, Ankara: Onur Yayınevi.
- Roberts, S.R. (2020). The War on the Uyghurs: China’s Internal Campaign against a Muslim Minority. *Princeton Studies in Muslim Politics*, 78. doi:<https://doi.org/10.2307/j.ctvsflqdq>.
- Sakman, M (2015). İdeolojik Hegemonya İçerisinde Örgütlenen Siyasal Bir Sistem Olarak Totalitarizm, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*, Sayı/Number 55, 117-126.
- Selby, J. (2007). Engaging Foucault: Discourse, Liberal Governance and the Limits of Foucauldian IR. *International Relations*, 21(3), pp.324–345. doi:<https://doi.org/10.1177/0047117807080199>.

TURKISH CULTURE MOTIFS AND THE EFFECTS OF GEOGRAPHICAL LOCATION IN DOLGAN TALES

Muhammet ALTUNDAĞ^{1*}, Emine BOĞATEKİN², Berrak ALTUNDAĞ³

¹Pendik Science and Art Center, Geography Teacher, Istanbul, Türkiye

²Pendik Science and Art Center, Social Studies Teacher, Istanbul, Türkiye

³Ahmet Yesevi Primary School, School Counsellor, Istanbul, Türkiye

ORCID Code: 0000-0002-1582-8199

ABSTRACT

Tales, one of the products of folk literature, are created within the framework of a certain tradition and transmitted between generations. One of the less studied communities of the Turkic world is the Dolgans. The Dolgans, one of the less populated Turkic communities, live today on the Taymyr peninsula in the Arctic region together with some Tunguz and Samoyed peoples. The aim of this study is to analyse Dolgan fairy tales and to reveal the effects of living in the Arctic region on Dolgan literature. Content analysis method was preferred in our study. The data source of the study consists of a total of 19 Dolgan tales in the book “Dolgan Tales” translated into Turkey Turkish by Özalan in 2022. ArcGIS Survey123 application was used for data analysis and word cloud. In the study, the words considered to be important in the life of the region due to the lifestyle of the Dolgans were determined and the frequency of use of these words in the tales was analysed. According to the analyses, while the words related to the polar region such as white, snow, fish, deer come to the fore in Dolgan tales, it is seen that the frequency of use of motifs such as sovereign, Öksökö, horse belonging to Turkish culture is higher. It is especially noteworthy that Öksökö bird, which is an important mythological element in Turks, is frequently mentioned in Dolgan tales.

Key Words: Dolgan tales, Arctic region, Öksökö

DOLGAN MASALLARINDA TÜRK KÜLTÜRÜ MOTİFLERİ VE COĞRAFI KONUMUN ETKİLERİ

ÖZET

Halk edebiyatı ürünlerinden biri olan masallar belirli bir gelenek çerçevesinde yaratılır ve kuşaklar arasında aktarılırlar. Türk Dünyasının az incelenmiş topluluklarından biri de Dolganlardır. Az nüfuslu Türk topluluklarından biri olan Dolganlar bugün Arktik bölge içerisindeki Taymir yarımadasında bazı Tunguz ve Samoyed halklarıyla birlikte yaşamaktadır. Bu çalışmanın amacı Dolgan masallarının incelenerek Arktik bölgede yaşamının Dolgan edebiyatına etkilerini ortaya çıkarmaktır. Çalışmamızda

içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın veri kaynağını Özalan tarafından 2022 yılında Türkiye Türkçesine aktarılan “Dolgan Masalları” adlı kitaptaki toplam 19 Dolgan masalı oluşturmaktadır. Araştırmada verilerin analizi ve kelime bulutu için ArcGIS Survey123 uygulaması kullanılmıştır. Çalışmada Dolganların yaşam biçimlerinden dolayı bölge yaşantısında önemli olduğu düşünülen kelimeler belirlenip bu kelimelerin masallardaki kullanım sıklığı analiz edilmiştir. Yapılan analizlere göre Dolgan masallarında Arktik bölgeye dair beyaz, kar, balık, geyik gibi kelimeler öne çıkmakla birlikte Türk kültüründen hükümdar, Öksökü, at gibi motiflerin kullanım sıklığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle Türklerde önemli bir mitolojik öge olan Öksökö kuşunun Dolgan masallarında sık geçmesi dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dolgan masalları, Arktik bölge, Öksökö

6 ŞUBAT DEPREMİ AZERBAYCAN MEDYASINDA: AZERBAYCAN DEVLET HABER AJANSI AZERTAC ÖRNEĞİ

Rufana GURBANOVA

Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Konya/Türkiye

Doktora

<https://orcid.org/0000-0003-4780-9504>

Özet

Türkiye’de 6 Şubat tarihinde yaşanan, Kahramanmaraş merkezli olan ve çevre illeri de etkileyen deprem dünyada eşi benzeri görülmeeyen felaketler listesine dahil oldu. Bu deprem sonrasında başta Azerbaycan olmak üzere dünyanın birçok ülkesi Türkiye’nin yardımına koştı, acısını paylaştı.

Asrın felaketi olarak da nitelendirilen deprem dünya medyasında da günlerce haber olmaya devam etti. Azerbaycan medyası da Türkiye’deki depremle ilgili sürekli haber yapmaya devam etti. Buradaki durumu gözler önüne sermeye çalıştı. Aynı zamanda Azerbaycan’ın devlet ve halk seviyesinde Türkiye’ye desteğini gece gündüz yayınladı.

Bu çalışmada da Azerbaycan’ın devlet haber ajansı AZERTAC haber ajansının 6-13 Şubat tarihleri arasında Türkiye’de deprem olaylarını nasıl ele aldığını, bu olaylara ne kadar yer verdiğini, nasıl takip ettiğini araştırmaya çalışacağız. Araştırmanın örneklemini olarak 6-13 Şubat tarihlerinde bu haber ajansında yayınlanan tüm deprem haberleri toplanacaktır. Daha sonra haberlere içerik analizi yapılacaktır. İçerik analizinin sonuçları SPSS istatistik programına girilecektir. SPSS istatistik programına girilen bulgular yorumlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Deprem, Medya, Haber

February 6 Earthquake in Azerbaijani Media: The Example of Azerbaijan State News Agency AZERTAC

Summary

The earthquake that took place in Turkey on February 6, centered in Kahramanmaraş and affecting the surrounding provinces, was included in the list of unprecedented disasters in the world. After this earthquake, many countries of the world, especially Azerbaijan, rushed to Turkey’s aid and shared its

pain. The earthquake, which is also described as the disaster of the century, continued to be news in the world media for days. Azerbaijani media continued to report on the earthquake in Turkey. Tried to illustrate the situation here. At the same time, published Azerbaijan's support to Turkey at the state and public level day and night. In this study, we will try to investigate how AZERTAC, the state news agency of Azerbaijan, handled the earthquake events in Turkey between 6-13 February, how much they included and how they followed. As the sample of the research, all earthquake news published in this news agency on February 6-13 will be collected. Then, content analysis will be done on the news. The results of the content analysis will be entered into the SPSS statistical program. Findings entered into SPSS statistical program will be interpreted.

Keywords: Azerbaijan, Türkiye, Earthquake, Media, News

Giriş

2023 Kahramanmaraş depremleri ya da 2023 Türkiye-Suriye depremleri, 6 Şubat 2023'te dokuz saat arayla meydana gelmiştir. Merkez üsleri sırasıyla Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan iki deprem sonucunda Türkiye'de resmî rakamlara göre en az 50 bin 783, Suriye'de ise en az 8 bin 476 kişi hayatını kaybetmiştir. Toplam 122 binden fazla kişi ise yaralanmıştır (2023 Kahramanmaraş depremleri - Vikipedi (wikipedia.org, Erişim Tarihi: 31,07,2023). BBC Türkçe'nin haberine göre (Kahramanmaraş depremi neden bu kadar yıkıcı oldu? - BBC News Türkçe, Erişim Tarihi: 31,07,2023) bu depremler sismologlara göre Anadolu ve Arap yarımadasına uzanan 100 kilometreden uzun bir çatlığa yol açtığı için bölge tarihinin en geniş etki yaratan depremlerinden biri olmuştur.

Türkiye'de yüzyılın felaketlerinden birisi yaşanırken yine ilk yardıma koşanlardan birisi Azerbaycan Cumhuriyeti olmuştur. Devlet ve halk seviyesinde ilk günden yapılan yardımların ardından Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kahramanmaraş'ın yeniden kurulması için yardım sözü de vermiştir. 'Qardaş Kömeyi' ismi ile başlatılan yardım etkinliğine Azerbaycan'ın bütün il ve ilçelerinden destek verilmiştir.

Ortak kökler, diller, din, benzer kültürler, adetler ve gelenekler, iki ülke arasındaki yüksek düzeyde ilişkilere katkıda bulunan faktörlerdir. İki ülke insanı tarihin en karmaşık dönemlerinde birbirlerine destek sağlamıştır (Halk Gazetesi, 2016:).

Ayrıca bu yardımların Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu tüm süreç boyunca yapılacağı da belirtilmiştir. "Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, TEKNOFEST'ten Kahramanmaraş'a canlı bağlandı. Canlı yayında bin konutun temeli besmeleyle atıldı" (Azerbaycan'dan Kahramanmaraş'a bin konut (ensonhaber.com), Erişim Tarihi: 31,07,2023).

Azerbaycan medyası da hem geleneksel, hem internet ve sosyal medya olmakla Türkiye depremini her an takip ederek bilgi aktarmaya, yardımlaşma etkinlikleri ile ilgili bilgiler vermeye çalışmıştır.

Bu çalışmada da Azerbaycan'ın ilk ve tek resmi devlet haber ajansı olan AZERTAC haber ajansının depremin ilk haftasında konuyu nasıl ele aldığı işlenecektir. 6-13 Şubat 2023 tarihleri arasında Türkiye'deki depremle ilgili ajansın yayınladığı tüm haberler incelenecektir.

Araştırma Özet, Giriş, AZERTAC, Araştırmanın Amacı ve Önemi, Araştırmanın Evren ve Örneklemi, Araştırmanın Yöntem, Bulgular ve Yorum, Sonuç ve Tartışma ve Kaynakça kısmından oluşmaktadır.

AZERTAC

AZERTAC Azerbaycan'ın ilk ve tek resmi devlet haber ajansıdır. Açılımı Azerbaycan Devlet İnformasiya Agentliyi (Azerbaycan Devlet Enformasyon Ajansı) demektir. AZERTAC 1 Mart 1920

yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde kurulmuştur. Ajansın merkezi başkent Bakü'dedir. Azerbaycan Devlet Haber Ajansı resmi devlet haberlerinin yanı sıra Azerbaycan Türkçesi, Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, Arapça ve Çince olmak üzere sekiz dilde siyaset, ekonomi, eğitim, bilim, kültür, sağlık, spor ve çevre ile ilgili bilgiler yayınlamaktadır (Haqqımızda - AZƏRTAC (azertag.az), Erişim Tarihi: 31,07,2023).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada 6 Şubat depreminin Azerbaycan'ın ilk ve tek resmi devlet haber ajansı olan AZERTAC'ta nasıl yer aldığı amaçlanmaktadır. Haberlerde nelere dikkat edildiği hangi konuların işlendiği araştırılmaktadır. Bu çalışma deprem ile ilgili dünya medyasını araştıran akademisyenlere ve iletişimcilere iyi bir kaynak olması açısından önemlidir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni tüm Azerbaycan medyasındaki deprem ile ilgili haberler, örneklemi ise Azerbaycan'ın devlet haber ajansı AZERTAC'ın 06 Şubat 2023 ile 13 Şubat 2023 tarihleri arasındaki tüm Türkiye depremi ile alakalı haberler oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada İçerik Analizi yöntemi kullanılmıştır. Haberler tek tek incelenerek belirli kodlamalar yapılmış, yapılan kodlamalar SPSS istatistik programına girilmiş, Frekans Analizi yapılmış ve alınan sonuçlar yorumlanmıştır. İçerik analizinin, farklı disiplinlerde birçok araştırma sorusuna yanıt aramak üzere kullanılan temel bir araştırma aracı olduğudur. Ayrıca, içerik analizine ilişkin birbirinden farklı tanımlar yapılsa da, hepsinin vurguladığı iki önemli konu, yöntemin "sistematiik" ve "tarafsız" olması gerektiğidir (Koçak ve Arun, 2006: 22).

İçerik çözümlemesi olarak da bilinen içerik analizi, ele alınan herhangi bir kaydedilmiş iletişim biçiminin içeriğine odaklanmaktadır. Söz konusu kaydedilmiş iletişim biçimi, kitap, dergi gibi her türlü yazılı metin ya da yazıyla aktarılmış her türlü sözel anlatım olabileceği gibi televizyon programları, reklamlar gibi görsel öğeler de olabilir (Gül ve Nizam, 2020: 182). İçerik analizi ilk defa 1950'lilerde ABD'de iletişim-bilimsel bir teknik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknikle diziler, filmler ya da TV programlarında işlenen konuların işlenme sıklığının toplumsal etkilerinin yansımalarının anlaşılması amaçlanmıştır (Mayring, 2011: 116) İçerik analizi, tanıklık, mevzuat, kamu belgeleri, vaka çalışmaları, raporlar, anket ve görüşme sorularının cevapları, haber bültenleri, Web sayfaları, reklam panoları, posterler, grafiti, radyo programları, kataloglar, fotoğraflar, çizimler, videolar, filmler, müzikler, gazeteler, kitaplar, dergi makaleleri, dini metinler, ders kitapları, nutuklar, romanlar ve mektuplar gibi birçok iletişim biçimini analiz etmek için kullanılabilir (Gül ve Nizam, 2020: 182)

Bulgular ve Yorum

Azerbaycan resmi devlet haber ajansı olan AZERTAC'ın 6-13 şubat tarihleri arasında Türkiye'deki depremden 412 haberde bahsettiği görülmüştür.

Toplanan 412 haberden 128-i Cemiyet (Toplum), 127-si ise Dünya sayfalarında verilmiştir. Siyaset sayfasında 66, Regionlar (Bölgeler) sayfasında 30, Elm ve Tehsil (Bilim ve Eğitim) ve İgtisadiyyat (Ekonomi) sayfalarında eşit yani 23 habere rastlanmıştır. En az spor, Resmi Xronika (Resmi Kronik) ve Medeniyet (Kültür) sayfalarında sırasıyla dokuz, dört ve iki habere rastlanmıştır.

Haberlerin yayınladığı güne bakıldığında en çok 11 Şubatta depremden bahsedildiği görülmüştür. Bu tarihte ajans 67 haberde Türkiye'deki büyük depremi ele almıştır. 9 Şubatta 59 haber, 8 Şubatta 57 haber, 7 Şubatta 56 haber, 13 Şubatta ise 52 haberde depremde yaşananları anlatmaya çalışmıştır. 6 Şubat yani depremin ilk gününde 46 haberde, 10 Şubatta 45 haberde Türkiye'deki son durumlar aktarılmıştır. En az haber 12 Şubatta yayınlanmıştır. Bu gün sadece 30 haber deprem ile ilgili olmuştur.

Haberlerin yarısından çoğu yani 232 tanesi ajansın kendi haberidir. İkinci en çok kullanılan kaynak Azerbaycan'daki kaynaklardır. Bunlar da daha Azerbaycan'da bulunan bakanlıkların verdiği haberlerdir. Ajans Türkiye'den en çok Anadolu Ajansı'nın haberlerini (29 haber), Türkiye'deki bakanlık kaynaklarını (20 haber) ve TRT 1'in haberlerini (12 Haber) yayınlamıştır. Diğer haberler yabancı ajanslardan alınmıştır.

Haberlerin büyük çoğunluğu 0-100 kelime aralığındadır. 257 haber 0-100 kelime, 81 haber 100-200 kelime teşkil etmektedir. 200-300 kelime olan haber sayısı 30, 300-400 olan 18, 400-500 kelime olan haber sayısı 17, 500-600 kelime yedi haber, 600-700 olan ve 700'den fazla kelime olan haber sayısı birdir.

Haberde depremden etkilenen şehirlerden Kahramanmaraş'ın 23 haberde, Hatay'ın 11 haberde, Gaziantep ve Adana'nın üç haberde, Adıyaman'ın iki haberde ve Malatya'nın bir haberde adı geçmektedir. Kahramanmaraş'ın adının daha çok geçme sebebi, Azerbaycan arama kurtarma ekiplerinin orada bulunması, Azerbaycan sahra hastanesinin orada kurulması ve Azerbaycan'ın Kahramanmaraş'ın yeniden kurulmasında yardım edeceğine dair verdiği sözdür.

Haberlerin büyük çoğunluğunda fotoğraf bulunmaktadır. 409 haberde fotoğraf varken, 3 haberde fotoğrafa yer verilmemiştir. Haberlerin 108'inde diğer olarak kodlanan görseller yer almaktadır. Diğer diye kodlanan görseller Azerbaycan'da bulunan çeşitli bakanlıkların binalarının fotoğrafı, üniversite ve enstitülerin dış görüntüleri, Türkiye'ye yardımda bulunan şirketlerin logoları ve yer almaktadır. Bunu 93 haberle Azerbaycan'da toplanan yardım görüntüleri takip etmektedir. 71 haberde deprem görüntüsü yer almaktadır. 25 haberde Türkiye bayrağı, 17 haberde yurtdışında yapılan yardım görüntüleri, 15 fotoğrafta Azerbaycan millet vekilleri, 14 fotoğrafta Azerbaycan bilim adamları, 11 fotoğrafta ise yurtdışında yaşayan Azerbaycanlıların yardım görüntüsü verilmiştir. Azerbaycanlı bakan ve depremzedeler her birisi dokuz fotoğrafta yer almaktadır. Fotoğraflardan sekizi Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, yedisi Kahramanmaraş'ta kurulan Azerbaycan Sahra hastanesi, altısı Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan altı fotoğrafta, üçü Azerbaycan Cumhuriyetinin cumhurbaşkanı yardımcısı Mihriban Aliyeva'ya aittir.

Sadece 44 haberde video bulunmaktadır. 367 haberde ise video bulunmamaktadır. Videoların büyük çoğunluğu ise Azerbaycan'ın çeşitli illerinden Türkiye için toplanan yardım görüntüleri yer almaktadır. Yedi videoda arama kurtarma ekipleri tarafından insanların depremden kurtulması, altı haberde deprem anı yaşananları, beş haberde Azerbaycan arama kurtarma ekiplerinin depremzedeleri kurtarma anı yer almaktadır. Videolardan ikisi Türkiye Cumhurbaşkanı'na ve biri Azerbaycan Cumhurbaşkanı'na bir aittir. Azerbaycan çadır kurulumu, Azerbaycan sahra hastanesi, yurtdışındaki Azerbaycanlıların yardım toplaması ve Türkiye bayrağı birer videoda görüntülenmektedir.

Haberlerin içeriğine bakacak olursak, en çok bahsedilen konu Azerbaycan'ın yaptığı yardımlardan bahsedilmektedir. Azerbaycan'ın maddi yardımı 133 haberde ele alınmaktadır. Hem Azerbaycan'ın hem de diğer ülkelerin maddi ve manevi Türkiye'nin yanında olduğunu belirttiği haber sayısı 45, diğer ülkelerin yaptığı maddi ve teknik ekip yardımdan 43 haberde bahsedilmektedir. Azerbaycan'ın manevi desteği 22, dünyanın çeşitli ülkelerindeki manevi destekleri 13 haberde anlatılmaktadır. 25 haberde arama kurtarma ekiplerinin depremzedeleri depremden kurtarma anı, 22 haberde ölenlerin sayısı ile ilgili istatistikler, 19 haberde Azerbaycanlı arama kurtarma ekibi, 15 haberde dünyanın çeşitli

ülkelerinde yaşayan Azərbaycanlıların yaptıkları maddi desteklər, 13 haberde Türkiyə'nin dövlət səviyyəsində Azərbaycan'a təşəkkürü yer almaktadır. Dünyanın çeşitli ölkələrindən dəstək təklifi, depremin şiddəti və Azərbaycan'ın tibbi yardımını hər birisi haqqında 12 haberde bəhs edilmektedir. Azərbaycan Cümhurbaşkanı'nın konuşması dörd və Türkiyə Cümhurbaşkanı'nın konuşması üç haberde bulunmaktadır. Dörd haber depremdə yapılan işləri, ikişer haberde deprem korkusu, Hatay havalimanı və Türkiyə'deki təhsilin durumu anlatılmaktadır. Məhriban Əliyeva'nın Twitter hesabından Türkiyə üçün yardım paylaşımı, AFAD'ın Azərbaycan'daki meslektaşlarına verdiyi təhsil, deprem bölgəsindəki Azərbaycanlı öğrenci, Hatayspor'un Türkiyə ligindən çekilmesi, Bayraktar'ın yapacağı konteyner kent, Fransa'nın Türkiyə'deki deprem ilə ilgili yaptığı karikatürlü paylaşım, Ceyhan Boru hattının təmiri, Ulusal yas və Almaniya'nın Türkiyə'ye viza kolaylığı yaratacağı ilə ilgili məqalələr də birer haberde bulunmaktadır.

Nədəyisə məqalələrin tamamında Türkiyə'də qardaş ölkə olaraq bəhs edilmişdir. Depremin dünyada yaşanan ən böyük fəlakətlərdən birisi olduğu söylənmişdir. Azərbaycan'daki və dünyada yaşayan Azərbaycanlıların bulunduğu məqalələrdə Türkiyə'yə maddi və mənəvi dəstəyin yapıldığı və ilerleyen zamanlarda yapılacağına ilişkin yazılar yer almışdır. Dövlət və xalq səviyyəsində, kiçikdən böyüğe hər kəsin Türkiyə xalqı üçün bir şeylər yapmaya çalışdığı görülmüşdür. Azərbaycan axtarış qurtarma ekipərinin yaptığı çalışmaları təkip edilmişdir. Deprem ilə ilgili suçlayan, eleştiren məqalələrə yer verilməmişdir. Dünya ölkələrinin də depremlə ilgili yaptığı yardımla və bağışlar da məqalələrdə yer almışdır.

Depremzədə Azərbaycanlıların ölkəyə gəldikdən sonrakı vəziyyətləri, verdikləri rəportajlar da məqalələrdə bulunmaktadır.

Her gün ölüm istatistikləri və depremdən qurtarılanlarla ilgili məqalələr verilmişdir.

Məqalələrdə ümumi 38 ölkənin adı gəçmektedir. Bunlardan Azərbaycan'ın adı birinci sıradadır. Məqalələrdə Azərbaycan'a 211 kərə rastlanmaktadır. Türkiyə ilə ilgili məqalələr 113 məqalədə bulunmaktadır. Rusiya'nın olduğu məqalə sayı 12, Gürcistan'ın olduğu məqalə sayı dokuz, ABD'nin olduğu məqalə sayı yedi, İtaliya və Ukrayna'nın olduğu məqalə sayı altı, Hollandiya'nın olduğu məqalə sayı 4'tür. Bosna Hersek, İsveç və Sırbistan, Almaniya, üç məqalədə, Kuzey Makedonya, Roma, Moldoviya, Pakistan, Montenegro və İsveçrə kimi ölkələrin hər birisi iki məqalədə yer almaktadır. Avusturaliya, Yəməni, Çeçenistan, Romanya, Kuveyt, Çin, Suudi Ərəbistan, İspaniya, Özbəkistan, Kosovo, Norveç, Finlandiya, Polonya, Fransa, Avusturya, KKTC, Malta və Kanada kimi ölkələrlə ilgili bir məqalə bulunmaktadır. Məqalələrdə ümumi bu ölkələrdə Türkiyə'yə maddi mənəvi dəstək, ya da dəstək təklifində bulunduğuy yazılmışdır. Sadəcə Fransa'nın olduğu məqalədə Fransa'da bir məqalə kuruluşunda Türkiyə depremi ilə ilgili yayınlanan karikatür kınanmışdır.

Sadəcə bir məqalədə suçlama məqaləsi bulunmaktadır. O məqalədə də suçlanan Fransa'dır. 07.02.2023 tarixli 'Fransa xislətinə sadıq qalır – minlərlə insanın ölümünə biganə münasibət' (Fransa xarakterinə sadıq kalıyor - binlerce insanın ölümünə kayıtsız kalmak) başlıklı məqaləsində Charlie Hebdo dergisinin üstündə 'Türkiyə'də deprem. Tank yollamaya bile gerek yok' karikatüründə binlerce insanın öldüğü faciəylə rəsmən dalğa gəçməsinə eleştirmiş (<https://azertag.az/xeber/2478902>).

Depremlə ilgili ilk məqalə 060 Şubat 2023 tarixində 06:56'da "Süleyman Soylu: Zəlzələdən sonra ən yüksək həyəcan səviyyəsi elan edilib" başlıklı məqalədir. Türkiyə'nin o dönməki İşləri Bəkanı Süleyman Soylu'nun şlan edilən olağanüstü halle bağlı açıqlaması yer almaktadır (Süleyman Soylu: Zəlzələdən sonra ən yüksək həyəcan səviyyəsi elan edilib - AZƏRTAC (azertag.az)).

11 Şubat 2023 tarixində yayınlanan "Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi qardaş Türkiyədə zəlzələdən zərərçəkənlərə dəstək oldu" başlıklı yazısında Azərbaycan'ın Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Bakanlığı'nın depremzedelere yaptığı yardımla ilgilidir (Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi qardaş Türkiyədə zəlzələdən zərərçəkənlərə dəstək oldu - AZƏRTAC (azertag.az)).

12 Şubat 2023 tarihinde yayınlanan "FHN-in zəlzələ bölgəsindəki qərargahında AFAD nümayəndələri ilə toplantı keçirilib VİDEO" başlıklı yazıda Azərbaycan'ın Acil Durumlar Bakanlığı'nın deprem bölgəsində yaptığı işlər anlatılmıştır (FHN-in zəlzələ bölgəsindəki qərargahında AFAD nümayəndələri ilə toplantı keçirilib VİDEO - AZƏRTAC (azertag.az)).

Sonuç ve Tartışma

"6 Şubat Depremi'nin Azərbaycan Medyasında Yer Alması: Azərbaycan Devlet Haber Ajansı AZERTAC Örneği" adlı çalışmamızda Azərbaycan'ın devlet haber ajansı AZERTAC'ın 6-13 Şubat tarihleri arasında deprem ile ilgili haberleri incelenmiştir. Toplam 412 habere rastlanmıştır. Bu haberler içerik analizi yöntemi ile incelenmiş, sonuçlar SPSS istatistik programına girilmiş ve alınan sonuçlar yorumlanmıştır.

Alınan sonuçlara göre bu haberlerden 128-i Cemiyet (Toplum), 127-si ise Dünya sayfalarında verilmiştir. Siyaset sayfasında 66, Regionlar (Bölgeler) sayfasında 30, Elm ve Tehsil (Bilim ve Eğitim) ve İgtisadiyyat (Ekonomi) sayfalarında eşit yani 23 habere rastlanmıştır. En az spor, Resmi Xronika (Resmi Kronik) ve Medeniyyet (Kültür) sayfalarında sırasıyla dokuz, dört ve iki habere rastlanmıştır.

Haberlerin yayınladığı güne bakıldığında en çok 11 Şubatta depremden bahsedildiği görülmüştür. Bu tarihte ajans 67 haberde Türkiye'deki büyük depremi ele almıştır. 9 Şubatta 59 haber, 8 Şubatta 57 haber, 7 Şubatta 56 haber, 13 Şubatta ise 52 haberde depremde yaşananları anlatmaya çalışmıştır. 6 Şubat yani depremin ilk gününde 46 haberde, 10 Şubatta 45 haberde Türkiye'deki son durumlar aktarılmıştır. En az haber 12 Şubatta yayınlanmıştır. Bu gün sadece 30 haber deprem ile ilgili olmuştur.

Haberlerin yarısından çoğu yani 232 tanesi ajansın kendi haberidir. İkinci en çok kullanılan kaynak Azərbaycan'daki kaynaklardır. Bunlar da daha Azərbaycan'da bulunan bakanlıkların verdiği haberlerdir. Ajans Türkiye'den en çok Anadolu Ajansı'nın haberlerini (29 haber), Türkiye'deki bakanlık kaynaklarını (20 haber) ve TRT 1'in haberlerini (12 Haber) yayınlamıştır. Diğer haberler yabancı ajanslardan alınmıştır.

Haberde depremden etkilenen şehirlerden Kahramanmaraş'ın 23 haberde, Hatay'ın 11 haberde, Gaziantep ve Adana'nın üç haberde, Adıyaman'ın iki haberde ve Malatya'nın bir haberde adı geçmektedir. Kahramanmaraş'ın adının daha çok geçme sebebi, Azərbaycan arama kurtarma ekiplerinin orada bulunması, Azərbaycan sahra hastanesinin orada kurulması ve Azərbaycan'ın Kahramanmaraş'ın yeniden kurulmasında yardım edeceğine dair verdiği sözdür.

Neredeyse haberlerin tamamında Türkiye'de kardeş ülke olarak bahsedilmiştir. Depremin dünyada yaşanan en büyük felaketlerden birisi olduğu söylenmiştir.

Azerbaycan'daki ve dünyada yaşayan Azerbaycanlıların bulunduğu haberlerde Türkiye'ye maddi ve manevi desteğin yapıldığı ve ilerleyen zamanlarda yapılacağına ilişkin yazılar yer almıştır. Devlet ve halk seviyesinde, küçükten büyüğe her kesin Türkiye halkı için bir şeyler yapmaya çalıştığı görülmüştür. Azerbaycan arama kurtarma ekiplerinin yaptığı çalışmalar takip edilmiştir. Deprem ile ilgili suçlayan, eleştiren içeriklere yer verilmemiştir. Dünya ülkelerinin de depremle ilgili yaptığı yardımla ve bağışlar da haberlerde yer almıştır.

Azerbaycan halkı Türkiye'deki depremi kendi ülkesinde olmuş gibi yaşamış ve yardım etmek için ellerinden geleni esirgememiştir.

Sadece bir haberde suçlama içeriği bulunmaktadır. O haberde de suçlanan Fransa'dır. 07.02.2023 tarihli 'Fransa xislətinə sadıq qalır – minlərlə insanın ölümünə biganə münasibət' (Fransa karakterine sadık kalıyor - binlerce insanın ölümüne kayıtsız kalmak) başlıklı haberinde Charlie Hebdo dergisinin üstünde 'Türkiye'de deprem. Tank yollamaya bile gerek yok' karikatüründe binlerce insanın öldüğü faciayla resmen dalga geçmesini eleştirmiş (<https://azertag.az/xeber/2478902>).

Bu çalışmada da Azərbaycan devlet haber ajansının olaya baxış açısı incelenmiştir. Bu çalışma gelecekte bu konuyu çalışanlar için kaynak teşkil edebilir. Hem de bu konu tarih aralığı ele alınarak yeniden çalışılabilir, haberlerin dili açısından söylem analizi olarak da uygulama yapılabilir.

Kaynakça

- Vikipedi (2023). 2023 Kahramanmaraş depremleri, 2023 Kahramanmaraş depremleri - Vikipedi (wikipedia.org) adresinden 31.07.2023 tarihinde edinilmiştir.
- Ensonhaber (2023). Azərbaycan'dan Kahramanmaraş'a Bin Konut, Azərbaycan'dan Kahramanmaraş'a bin konut (ensonhaber.com) adresinden 31.07.2023 tarihinde edinilmiştir
- Gül, S.S ve Nizam,K.Ö (2020). Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 42,ss. 181-189
- Halk Gazetesi (Ağustos, 2016). Azərbaycan – Türkiyə münasibətləri qırılmaz bağlarla bir-birinə sarılmışdır, <http://www.xalqgazeti.com/az/news/politics/74110> adresinden 31,07,2023 tarihinde edinilmiştir
- BBC News Türkçe (2023). Kahramanmaraş Depremi Neden Bu Kadar Yıkıcı Oldu, Kahramanmaraş depremi neden bu kadar yıkıcı oldu? - BBC News Türkçe adresinden 31.07.2023 tarihinde edinilmiştir
- Koçak, A. ve Arun.Ö (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu, Selçuk İletişim 4(3), ss. 22-28, Konya
- Mayring, P. (2011). Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş Nitel Düşünce İçin Bir Rehber , (Çev: A. Gümüş ve M. S. Durgun), Ankara: Bilgesu Yayıncılık,

FERGANA VADİSİ TEMELİNDE KIRGIZISTAN'DA ULUSLARARASI SORUNLARI

KAĞAN SARGI

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4548-057X> □

Özet

Bu çalışmada Sovyetler sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan Türkistan ülkelerinden olan Kırgızistan'ın Fergana Vadisi temelinde yaşadığı bölgesel sorunlar analiz edilmiştir. Hangi sorunların Kırgızistan'ın uluslararası politikasının belirlenmesinde etkili olduğu sorusuna cevap verilmeye çalışıldığı analizde, Fergana Vadisi özelinde üretilen dış politika uygulamalarına yer verilmiştir. Aynı zamanda söz konusu bölgedeki sorunların ortaya çıkış nedenleri de detaylıca ele alınmıştır. Ampirik analizde farklı dillerde gazete içerikleri, yayınlanmış akademik kitaplar ve makaleler, kamuya açık konuşmalar ve sosyal medya söylemleri ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Sovyetler Birliği'nin hüküm sürdüğü yıllar içinde ürettiği toplum ve idari mühendislik uygulamalar, Sovyetler sonrası dönemde bağımsızlıkları kazanan Türkistan devletleri içinde birtakım anlaşmazlıkların yaşanmasına neden olmuştur. Fergana Vadisi bu sorunların başında gelmektedir. Kırgızistan başta olmak üzere söz konusu Vadinin sınırlarının içinde yer aldığı diğer ülkeler olan Özbekistan ve Tacikistan da Sovyet mirası olarak nitelendirilebilecek bu sorunu bağımsız ülkeler olarak adeta kucaklarında bulmuştur. İlk zamanlarda toplumsal bir sorun olarak algılanan söz konusu anlaşmazlıklar zamanla idari sorun olarak da kendini göstermeye başlamıştır. İlerleyen zamanlarda ise bölgedeki doğal kaynakların kullanımı özelinde de bölge devletleri arasında uluslararası problemlerin yaşanmasına neden olmuştur. Gerek ülkeler içinde enklavların oluşması gerek doğal kaynakların kullanımında karşılıklı bağımlıkların oluşması Kırgızistan'nın dış politikasının ciddi bölümünü oluşturmıştır. Bu çerçevede çalışmada Fergana Vadisi bağlamında Kırgızistan'ın yaşadığı dış politika sorunlarının temeli ve gelişimi analiz edilmiş, aynı zamanda bölge dinamikleri hakkında farkındalık yaratılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırgızistan, Fergana Vadisi, Enklav, Sovyetler Birliği

INTERNATIONAL PROBLEMS IN KYRGYZSTAN BASED ON THE FERGANA VALLEY

Abstract

In this study, the regional problems that Kyrgyzstan, one of the Turkic countries that gained independence after the collapse of the Soviet Union, faces in the Fergana Valley are analyzed. In the analysis, which attempts to answer the question of which problems are effective in determining Kyrgyzstan's international policy, foreign policy applications produced specifically for the Fergana

Valley are included. At the same time, the reasons behind the problems in the region are also dealt with in detail. In the empirical analysis, newspaper content in different languages, published academic books and articles, public speeches and social media statements were examined in detail. The social and administrative engineering applications produced by the Soviet Union during its years of rule have led to some disagreements among the Turkic states that gained independence after the collapse of the Soviet Union. The Fergana Valley is at the forefront of these problems. Kyrgyzstan, as well as other countries within the borders of the Valley, namely Uzbekistan and Tajikistan, have found this problem, which can be described as a Soviet legacy, in their laps as independent states. At first, the aforementioned disagreements, which were perceived as a social problem, began to manifest themselves as an administrative problem as well. In later times, it has also led to international problems between the regional states specifically in the use of natural resources in the region. The formation of enclaves within countries and the formation of mutual dependencies in the use of natural resources have formed a significant part of Kyrgyzstan's foreign policy. In this context, the study analyzes the basis and development of Kyrgyzstan's foreign policy problems in the context of the Fergana Valley, and aims to create awareness about regional Dynamics.

Keywords: Kyrgyzstan ,Fergana Valley, Enklav, Soviet Union

Giriş

Soğuk savaş döneminde oluşan çift kutuplu dünya düzeninin baş aktörleri olan ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan olaylar uluslararası ilişkileri besleyen önemli olguların başında gelmiştir. Aynı şekilde soğuk savaş sonrası dönem de bu alanın zenginleşmesini destekleyen süreçlerden biri olarak görülmektedir.

Bu çerçevede çalışmada soğuk savaş sonrası dönemde bağımsızlıklarını kazanan ülkelerden biri olan Kırgızistan'ın uluslararası ilişkiler bağlamında sorunları ele alınmıştır. Sovyetler sonrası Türkistan'da oluşan siyasi haritada Türkistan devletleri adeta kendileri bir sorun yumağının içinde bulmuştur. Özellikle Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan toprakları içerisinde yer alan Fergana Vadisi coğrafi özelliği nedeniyle bölgedeki çoğu sorunun temelini oluşturmuştur. Kırgızistan da bu sorunlardan fazlasıyla etkilenmiştir.

Özbekistan ve Tacikistan'la bu coğrafyada komşu olan Kırgızistan, hala temelinde çoğunluğu Sovyetler tarafından belirlenen sınırlar yatan sorunlar ile boğuşmaktadır. Sınır sorunun direkt etkilediği problem ise etnik-kimlik ve enklav³¹ sorunudur. Özellikle kimlik bölgedeki doğal kaynakların kullanımı üzerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar ise söz konusu sorunlar bütünü bir parçasını oluşturmaktadır. Bunun yanında zengin su kaynaklarının paylaşımı bölge devletleri arasındaki tansiyonu arttıran konuların başında gelmektedir.

İçerik olarak öncelikle tarihsel bağlamda Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini ve akabinde ise Kırgızistan'ı ele alınmış, sonraki bölümde ise sorunun merkezi olarak görülen Fergana Vadisi bağlamında Kırgızistan'ın komşularıyla yaşadığı etnik-kimlik-sınır/enklav ve su sorunlarını ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Uluslararası ilişkiler bağlamında Kırgızistan'ın sorunlarına değinilecek ve uluslararası düzlemde uyguladığı politikaların belirlenmesinde hangi sorunların etkili olduğu sorusu temelinde şekillenen çalışma sırasıyla ilk olarak, yukarıda da kısaca belirtildiği gibi, Fergana Vadisi'nin başta Kırgızistan olmak üzere bölge ve vadi içinde birbirine sınır olan devletler arasında yaşanan çeşitli sorunların asıl

31 Kağan SARGI, kagansargin@hotmail.com, Giresun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ,Doktora Öğrencisi

kaynağı olduğu, ikincisi bölgedeki sınırların çiziminden kaynaklanan sorunların etnik-kimlik ve doğal kaynakların kullanımı konusunda da sorunlar neden olması ve son olarak da bu konuyla bağlantılı şekilde Kırgızistan'ının su kaynakları olan hâkimiyetinden kaynaklanan avantajını uluslararası ortamda de sıkça kullandığı bir unsur olarak göze çarpması savları doğrultusunda şekillenmiştir. Ayrıca söz konusu çalışmada bilgiye ve kaynaklara ulaşmak için bir nitel gözlem metodu olan kaynak taraması yöntemi kullanılmış ve söz konusu kaynak taraması sonucu, çok sayıda kitap, gazete, röportaj ve makaleden yararlanılmıştır. Bu sırada Türkçe'nin yanında, Almanca ve İngilizce gibi farklı diller de sıkça kullanılmıştır. Kaynak gösterme tekniğinde ise genellikle dolaylı alıntılama tarzı benimsenmiştir.

1. Sovyetlerin Dağılma süreci ve Kırgızistan

Yıllarca Rusların, Çinlilerin ve diğer halkların mücadele sahası olan Türkistan coğrafyası 16. yüzyıla beraber çoğunluğu Çarlık Rusya'nın eline geçmiş sonrasında ise mirasçısı Sovyetler Birliği'ne kontrolüne geçmiştir. Rus hâkimiyetinden önce hanlıklar halinde Türkistan coğrafyasında varlığını sürdüren Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan (Oğuzlar) gibi Türk devletleri farklı zaman aralıklarıyla egemenliğini Ruslara karşı kaybetmiş ve 70 yılı aşkın Sovyet boyunduruğu altında yaşamışlardır. Ulusal eşitlik propagandası yürüten Sovyetler zamanla Çarlık dönemindeki baskıcı politikalarını sürdürerek adeta ülkeyi bir "Milletler hapishanesine" çevirmiştir (Karabulut, 2009: 32). Stalin döneminde artan ve diğer dönemlerde de etkisini artıran baskı rejimi Türkistan hakları için durumu daha problemli hale getirmiştir. Ülkeyi tam anlamıyla kontrol etme çabası, ekonomik ve siyasi sistem de hantallık yaratıp iş görememeye başlamış, 1980'lerin başında ise teknolojik olarak yeni gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Her alanda yaşanan aksaklıklar, ekonominin de daha kötüleşmesiyle merkezi yönetimin otoritesini sarsmış, bununla beraber siyasi krizlere de neden olmuştur. Gorbaçov'un 1985 yılında başkanlığa gelmesiyle birlikte ülke reformist bir döneme girmiştir. Glasnost, Perestroyka ve Demokratizatsiya gibi uygulamaları devreye sokmuştur (Lemo, 2023). Bu amaçla Sovyetler Birliği komünist partisi SBKP, Birlik cumhuriyetlerini kapsayan yeni reform paketini yürürlüğe koymuş ve büyük bir dönüşüm süreci birliğe hâkim olmuştur. Glasnost, fikir ve ifade özgürlüğü, politikasının 1986 yılında yürürlüğe konulmasıyla yayın organları reformist kişilerce yönetilmeye ve köşe yazıları bu politikayla farklı içeriklerle daha açık yazılmaya başlanmıştır. Buna ek olarak daha önce basılması yasak olan kitaplar üzerindeki yasak kaldırılmış, hatta eleştirel filmlere de beyaz perde de yer verilmiştir. Meclisi daha etkin hale getirmek ve kuvvetler ağırlığı ilkesini güçlendirmek için ise demokratikleşme paketinin kabul edilmesiyle amaçlanmıştır. Söz konusu reformlar ile muhalif hareketler kendini her alanda göstermeye başlamıştır (Özsoy, 2006: 170). Devlet mekanizmasındaki kuvvetlerin güçlendirilmesi, siyasetteki değişimler ve başkanlık sistemine geçilmesi demokratikleşme reformunun ileri adımlarını oluşturmaktaydı. Sonrasında ise bunu Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ndeki özerk cumhuriyetlerin sahip oldukları hakların genişletilmesine yönelik verdiği destekler izlemiştir. Reformlara karşın, daha önce güç kullanarak yapılan uygulamalar nedeniyle ortaya çıkmış etnik sorunlar, merkezi otoritenin zayıflamasına ve siyasi düzeninin bozulmasına neden olmuştur. Kitlelerin meydana dökülmesiyle de ülke genelinde büyük mitingler yapılmaya başlanmıştır. Özgürlük rüzgârları altında yapılan 1989 seçimlerinde Gorbaçov karşıtları, Gorbaçov'un sistemi yapılandırma çabalarını sert dille eleştirmiş ve sistemin toptan yıkılmasını istemiş ve yeni sisteme hızlı bir geçişi savunmuşlardır. Muhaliflerin bu istekleri SSCB'nin parçalanma sürecini hızlandırmıştır. 1990 yılında Rusya Federasyonu Komünist Partisi başkanlığına gelen Yeltsin, Gorbaçov ve Sovyet hükümeti politikalarına karşı bir tutum sergilemiştir. Reformlarla birlikte oluşan güçlü milliyetçilik düşüncesi önü alınamaz bir duruma dönüşmüştür. Sovyetler tüm çabalarına rağmen bunun önünde duramamış ve 1991 yılında Birlik üyesi devletler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır (Özhazinedar, 2023: 243). Kırgızistan da -aşağıda detaylandırılmış- süreç sonunda bağımsızlığını kazanmıştır.

2. Kırgızlar ve Kırgızistan

İlk olarak M.Ö dönemlerde adlarına rastlanılan Kırgızlar, Türk halklarının en eski boylarından biri olarak bilinirler. Türklüğünü günümüze kadar muhafaza etmeye başarmış Kırgızların geçmişteki izlerini dünyanın çeşitli yerlerinde de görmek mümkündür (Kıldırılıoğlu, 2016: 9) . Köken olarak Kırgız isminin nereden geldiği hakkında en kabul gören rivayet ise şöyledir; Kır-gez”, Kırk-yaz, “kırk boy” ve “kırk”a “ız” (Toraman, 2015: 3).

M.Ö Hunların bölgede etkinlik kazanmasıyla birlikte Hun siyasi birliği altında yer almaya başlamışlar ve belirli bir süre devam eden bu durum, Hunların zayıflamasıyla beraber Kırgızlara kendi devletini kurma şansı vermiştir. Hakas Devleti olarak kurulan bu yapı 5. Yüzyıldan sonra sonra Göktürk hâkimiyetine girmiştir. Göktürklerin yıkılmasıyla ise Uygurların altında yaşamaya başlayan Kırgızlar 840 yılında Uyguları yıkarak kendi devletlerini tekrar kurmuşlardır.13. yüzyılda ise Moğolların hâkimiyeti altına girdiler. Sonraki süreçte ise Hokand hanlığı yönetimine giren Kırgızlar, Hokand hanlığının Ruslar tarafından yıkılmasıyla sırasıyla Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği hâkimiyeti altına girmiştir (İsakov, 2015: 1-2). Yukarıda değinilen Glasnost ve Perestroyka politikaları sonucunda ortaya çıkan bağımsızlık furyasında Kırgızistan da hak ettiği bağımsızlığı kazanmasıyla, 31 Ağustos 1991’de bağımsızlığını resmîyete döküp ilan etmiştir (DEİK, 2012). Kırgızistan’ın ilk cumhurbaşkanı olan Askar Akayev’i egemenliklerini ilan ettiği 1990 yılında seçmiştir.1991’de ise muhaliflerin darbe girişimini atlatan Akayev, aynı yıl Ekim ayında yapılan seçimlerde Kırgızistan’ın ilk resmi cumhurbaşkanı olmuştur. Akayev iktidara gelmesiyle beraber hızlıca, yeni kurulan bu devlette reform hareketleriyle yeni bir düzen kurmayı amaçlamıştır. Bu politikalar ışığında Pazar ekonomisine geçmek için yerli-yabancı yatırımcıya teşvik paketleri hazırlanmış ve yürürlüğe sokmuştur. 1992’de ise serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle piyasalar herkese açık hale gelmiş ve IMF’nin önerisiyle Rusya’nın para birimi Ruble bırakılarak Kırgız para birimi Som kullanılmaya başlanmıştır (İykan, 2011:286-287). Ekonomik yapılanmanın yanında Kırgızistan anayasal alanda da çalışmalara yönelmiş ve 1993’te anayasasını kabul etmiştir. Anayasada demokratikleşme, insan hakları, özgürlük ve ulusal kimlik konularına önem verilmiştir (Toraman, 2015: 7-8).

Çalışmada içerik olarak işlenecek konunun temeli olan etnik/kimlik ve sınır sorunları olgusuna anayasal çalışmalarda bile rastlanması söz konusu sorunun derinliği ve ciddiyetini kanıtlayıcı nitelik taşıması açısından önem taşımaktadır. Kırgızistan siyasilerinin ve Akayev’in politik sloganlarında sıklıkla kullandığı “Ortak evimiz Kırgızistan” sloganı Kırgızistan’da kimlik sorunun odaklanması gereken önemli bir uğraş alanı olduğunu göstermektedir (İykan, 2011:287. Bu sloganın amacı şöyle de açıklanabilir; 1990 yılında Kırgızistan’ın güneyinde patlak veren Kırgız-Özbek çatışmalarından ders alarak etnik gruplara yönelik oluşturulan bu siyaset sorunun kökeni olan Fergana Vadisi’nde yer alan Oş’ta Kırgız-Özbek üniversitesinin ve Celalabad şehrinde ise Halkların Kardeşliği üniversitesinin kurulmasıyla sorunun biraz daha yumuşaması amaçlanmıştır (Demirtepe, 2012; 118).

3. Sorunların Merkezi: Fergana Vadisi

Orta Asya ve Kafkasya’da bulunan ülkelerin temel sorunlarından birinin de kimlik sorunu ve bu bağlamda ortaya çıkan etnik sorunlar olduğu görülmektedir. Kimlik konusu doğrudan etnik yapılarla da ilgili bir konu olup, bölgedeki farklı siyasi yapılarıdaki karışık etnik gruplar bir istikrarsızlık nedeni olarak değerlendirilmektedir (Fuller, 1994: 145-146) .

Kaynak: <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/ferganada-dinmeyen-gerilim-kirgiz-ozbek-anlasmazligi> [01.06.2020]

Tarihte Türkistan'da görülen iktidarlar arasındaki mücadeleler çoğunlukla bölge hâkimiyetini amaçlayan farklı grupların, boyların ve hanedanların arasında geçtiği görülmektedir. Aynı zamanda Sovyetler Birliği döneminde bilinçli olarak yapılan etnik sınıflandırma, bölgede çeşitlilik içeren toplum yapısında neden olduğu değişiklikler de kaderinde önemli rol oynamıştır. Marksist-Leninist ideolojinin bir ürünü olan sınıflandırma Türkistan'daki cumhuriyetlere Moskova tarafından dayatılmıştır. Çarpık bir demografik yapıya neden olan söz konusu etnik ayrım Türkistan'daki yeni sınırları da belirlemiştir. Sovyetler kontrolünde belirlenen bu sınırlar; Türkistan devletlerinde zaaf olarak tanımlanacak ve uğraması gereken bir sorun olarak iç ve dış politikasını etkileyebilecek şekilde ayarlanmıştır (Joldoshev, 2019:308-309). Özetle, ayarlamayı etnik grupların heterojen olarak farklı ülkelere dağıtılmasını sağlayan Rus akli, bölgeyi yönetmede bu durumu her zaman lehine kullanmıştır.

Kırgızistan özelinde bu konu kısa bir şekilde ele alındığında ise Kırgızistan'daki Kırgız nüfusun çoğunluğuna rağmen ülkede yaşayan Özbeklerin de sayısı az olmadığını görülmektedir. Özellikle Celalabat bölgesinde yoğunlaşan Özbekler ana dilde eğitim ve çeşitli özgürlükler talep etmektedir. Bu taleplerini azınlığını oluşturduğu parlamentoda da dile getirmiş ve söz konusu talep Kırgızistan'da var olan iç ve dış istikrarsızlığın artmasına neden olmuştur (Arı, 2018: S.6).

Kırgızistan bağlamında uluslararası sorunları incelendiğinde zaman aslında onları geniş bir yelpazede ikiye ayırmak mümkün olduğunu anlaşılmaktadır; Sınır-Kimlik/Enklav ve doğal kaynakların kullanımı sorunlarıdır. Yukarıda da kısaca değindiğimiz Sovyetler tarafından çizilen sınırların neden olduğu sorunların kaynağı olan bölge Fergana Vadisi'dir. "Orta Asya'nın nüfus yoğunluğu en fazla olduğu Fergana Vadisi Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan arasında sıklıkla sorunlara neden olmaktadır. Ayrıca Fergana Vadisi, Afganistan, Pakistan ve Çin'de Doğu Türkistan'a komşu olması nedeniyle stratejik bir kavşak noktasıdır. Bu nedenle Fergana Vadisi, sorununun paydaşları üzerinde ihtilafları derinleştiren bir katalizör etkisine sahiptir (Birdişi, 2017: S.30)."

Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında yaşanan ve üç ülkeyi de aynı anda etkileyen en önemli sınır sorunu Fergana Vadisi'nin yapısından kaynaklanan anlaşmazlıklara dayanmaktadır. Söz konusu bölge ayrıntılı olarak incelendiğinde her sorun diğer sorunun nedeni ve aynı zamanda başka sorunun sonucu olduğu görülmektedir. Yani Fergana Vadisi'nde sorunlar döngüsel bir hal almıştır. Çünkü farklı etnik grupların yaşadığı ve Türkistan coğrafyasında nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu bölgelerden biri olan Fergana Vadisi'nde ideolojik, etnik ve enklavların mevcudiyeti gibi birçok sorun vardır. İlk

bakışta söz konusu sorunlu tek başlıkta toplanılabileceği düşünülse de sorunların iç içe geçmiş yapısı bunu imkansız kılmaktadır. Bölgedeki enklav sorunu da Fergana Vadisi sorununun farklı bir boyutudur.

3.1 Fergana Vadisi: Kimlik, Sınır, Toprak ve Enklav sorunları

Fergana Vadisi, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan devletlerinin tam ortasında, sınırların biri bir içine geçtiği bir konumda yer almaktadır. (Tamçelik, ve Dügen, 4357). Öyle ki bölgenin siyasi haritalarına bakıldığında bile sorunlu bir nitelik taşıdığını tahmin etmek hiç de güç olmamaktadır. Orta Asya'nın toplam nüfusun yaklaşık %25-30'nun bu vadiye yaşamasından dolayı bölgesin nüfus yoğunluğunun yüksek bölgede yaklaşık 10 Milyon kişi ikamet etmektedir (Joldoshev, 2019: S. 318). Eski bir tarihe sahip olan bu bölgede yerleşimler de oldukça eskidir. Bundan dolayıdır ki sorunun tarafları savlarında tarihi köklerini ön plana çıkmayla sıklıkla tercih etmişlerdir.

Coğrafi olarak dağlarla çevrili olan bölgede tek geçit Khujand geçididir (Demirci, 2011: 34). Kırgızistan'ın Fergana Vadisinde bulunan Oş eyaletinin sınıra yakın bölgelerinde Özbekler yaşamaktadır. Sorun 1990'da Oş eyaletinde yaşayan Özbeklerin özerklik talepleriyle beraber başlamış ve bir anlamda sınır sorunları beraberinde etnik sorunlardan kaynaklanan olayların yaşanmasına yol açmıştır. Taraflar, sorunun çözümüne yönelik olumlu adımlar atmasına rağmen, çözüm için yeterli olmamıştır. 2001 Nisan ayında Bişkek'te ise tekrardan aynı doğrultuda bir araya gelinmiş ve bir sınır çizme projesinde uzlaşmaya varıldığı açıklanmıştır (Arı, 2008: 3-4).

Kazakistan-Kırgızistan arasındaki toprak sorunları ise bugün büyük ölçüde aşılmıştır. Bağımsızlık sonrası iki ülke arasında gerçekleşen müzakerelerde sınırların belirlenmesi konusunda bir antlaşma sağlanmıştır. Fakat söz konusu antlaşma, Kırgızistan'daki istikrarsız iç siyaset nedeniyle ancak 2008 yılında parlamentoda kabul edilmiştir. Kırgızistan- Özbekistan arasında ise sınırların kesinleşmesi için yürütülen müzakereler 2000 yılında başlamıştır. Yaklaşık 1395 km olan sınırın 1170 km'lik (%85) bölümü 5 Eylül 2017 yılında yapılan antlaşmayla kesinleşmiştir. %15'lik, 36 alan ise hala tartışma konusudur (Joldoshev, 2019: 313-314). İki ülke arasındaki Enklav konusunda ise; "Özbekistan'ın Kırgızistan'da Soh, Şahimardan, Çonkara ve Jangıayıl adıyla bilinen dört enklavı bulunurken, Kırgızistan'ın da Özbekistan'ın ana sınırı içinde Barak adıyla bilinen bir enklavı yer almaktadır."

Kırgızistan-Tacikistan arasındaki soruna gelindiğinde müzakerelerin hala devam ettiğini görürüz. Yaklaşık 1000 km olan sınırın büyük bölümü hala tartışmalıdır. İki ülkenin de resmî belgelere dayandırarak karşılıklı hak iddia etmeleri bu süre sonuca erdirememiştir (Joldoshev, 2019: 315-317). Nitekim son olarak Mart 2019'da Voruh bölgesinde Tacik ve Kırgız vatandaşları arasında yaşanan gerginlik ve çatışmalar neticesinde iki Tacik vatandaşı hayatını kaybederken onlarca kişinin de yaralandığı haberleri medyaya yansımıştır. Bu noktada Bişkek yönetiminin yıllardır Voruh'taki tartışmalı sınır bölgesinde uluslararası protokole aykırı bir yol inşa etmeye çalışması, gerginliği artıran başlıca sebep olarak göze çarpmaktadır (Anadolu Ajansı, 2019) .

3.2 Su Sorunu

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda bağımsız olan devletlere Sovyet mirası olarak kalan diğer bir problemlili konu ise su kaynaklarının nasıl kullanılacağına dair sınır devletler arasındaki anlaşmazlıklardır. Fergana Vadisi başta olmak üzere, bölgede bir akarsuyun doğduğu yer ile akıp döküldüğü yerlerin farklı siyasi otoriteler altında olması veya çeşitli rezervlerin bulunduğu coğrafya ile ilgili kullanım hakkı gerginlikleri bu sorunların temelini oluşturur; Elektrik hatları, petrol ve doğalgaz boru hatları gibi.

Coğrafi bağlamda; "Orta Asya'nın su ihtiyacını esas olarak Amu Derya (Ceyhun) ve Sir-i Derya (Seyhun) nehirleri karşılamaktadır. Bu nehirlerden Amu Derya Tacikistan'dan doğarak Afganistan-

Özbekistan sınırı boyunca akar, Türkmenistan'a girdikten sonra yeniden Özbekistan'ı geçerek Aral Gölü'ne dökülür (Demirci, 2011: 48).” “Su kaynaklarına sahip olan Tacikistan ve Kırgızistan'ın dağlık bölgelere egemen olmaları, Özbekistan'ın ise verimli ovalara hâkim olması bu üç devlet arasındaki sorunların da temelini oluşturmaktadır (Tamçelik, ve Dügen, 4357).”

Türkistan'da su sorunu gittikçe derinleşmekte ve kaynakların kullanımı konusu Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında ilişkilerin normalleşmesini engellemektedir. Özellikle Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki su sorunu anlaşmazlığı diğerlerine göre daha önemli derecededir. Bu iki ülkenin doğal kaynak ihtiyacından gelen karşılıklı bağımlılıkları mevcuttur. Mesela Kırgızistan, Özbekistan'a giden su hatlarını kontrol ederken, Özbekistan ise Kırgızistan'a giden doğal gaz borularını kontrol eder. Uluslararası bir su rejiminin bulunmaması iki ülke arasında anlaşmazlıkları yaşanmasının en büyük nedenidir. Bu durum söz konusu ülkeler ortak bir yol arayışına girmedikçe sorunun çözüme ulaşması zaman alacaktır. Suyun her geçen gün önemini arttırdığı bu dönemlerde kaynak kullanımı sorununu çözmek bölgede istikrarı sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Aksi takdirde sorunun farklı bir hal alıp askeri yöntemlerin devreye girmesi bölge için felaket senaryosu olma niteliği taşımaktadır (Arı, 2008: 7-8).

“Bölgede geniş tarımsal alana sahip Özbekistan ve Türkmenistan, mevcut su kaynaklarının beşte birine sahiptir. Daha az tarımsal alanlara sahip olan Tacikistan ve Kırgızistan ise mevcut su kaynaklarının beşte dördünü ellerinde tutmaktadır. Su kartını elinde tutan Tacikistan ve Kırgızistan bu sayede diğer devletleri kendilerine bağımlı hale getirmeyi arzulamaktadır (Demirci, 2011: 50).” Kırgızistan sahip olduğu su kozunu kullanarak enerji ve gıda ihtiyacını ucuz bir şekilde talep etmektedir. Bu duruma en iyi örneklerden biri ise Kırgızistan doğal gaz alabilmek için Özbekistan'a para yerine takas yöntemini teklif etmiş, bunun üzerine bölgede tansiyon artmış fakat Kırgızistan'ın gaza karşılık su önerisini kabul etmek durumunda kalmıştır. Kırgızlarda suyun kontrolünün ne derece önemli olduğunu atasözlerinde de görmek mümkündür: “el bashu olchuga su bashu bol”. Yani insanın başında olacağına suyun başında ol. Su kaynağından başka bir enerji kaynağı olmayan Kırgızistan, suyu enerjiye çevirerek daha etkili kullanma isteği, verimli tarım arazileri olan ve pamuk üretiminde dünyada söz sahibi olan Özbekistan'ı arazilerin sulanması ihtiyacından dolayı Kırgızlara bağımlı kılmıştır. □ Karşılıklı bağımlılıklardan dolayı oluşan anlaşmazlık ortamında en çok zararı Türkistan halkına verdiği maalesef açık bir gerçektir.

Sonuç:

Türkistan'da merkezi bir konumda yer alan Fergana Vadisi, bölge ülkelerinin sınırlarının adeta “cetvelle” çizilmesinden dolayı aynı zamanda sorunların merkezi halini de almıştır. Etnik ne doğal kaynakların kullanımı özelinde gelişen bu sorunların yoğunluğu nedeniyle, Kırgızistan başta olmak üzere bölge devletleri arasında uluslararası bir probleme dönüştüğü açıkça görülmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Kırgızistan ve diğer Türk devletleri, o günden bu yana birbirleriyle olan ilişkileri çoğunlukla çatışmacı bir çizgide süregelmiştir. Sınır problemleri ile bağlantılar olan sorunlara bir de budunculuk anlayışı altında geleneksel etnik temelli anlaşmazlıklar bölgeye istikrarı getirememiştir. Özellikle Fergana Vadisi'nde söz konusu olan bu durum Kırgızistan başta olmak üzere vadi içinde yer alan diğer devletler için de uluslararası alanda sorun yaratan konuların en başında gelmektedir.

Sınır sorunlarının etrafında çeşitlenen bu problemler, Etnik-Kimlik ve kaynakların kullanımında yaşanan anlaşmazlıklar Kırgızistan'ın Fergana Vadisi'nde komşularıyla yaşadığı sorunların en önemlileridir. Sovyetler'in siyasi ve idari mirası olarak sayılan bu sorunlar bölgeyi istikrardan uzaklaştırmış ve Fergana Vadisi'ni Türkistan coğrafyasının patlamaya hazır bir bombası haline getirmiştir. Vadideki sınırların birbiri içine geçme hali, vadi kaynaklı sorunları da aynı şekilde oluşmasına neden olmuştur.

Fergana Vadisi temelin ortaya çıkan sorunlar Kırgızistan'ın uluslararası ilişkilerde yaşadığı özünü oluşturmaktadır. Bölge ülkeleriyle ilişkileri bakımından sınır ve enklav problemlerinden dolayı çoğu zaman silahlı çatışmaya kadar giden bu sorunlar Kırgızistan'ının ve bölgenin istikrarsızlaşmasında en önemli etkidir. Bölgede devletlerinde yaşanan enklav problemleri bu sorunu daha derinleşmesini sağlamaktadır. Kırgızistan, komşu devletlerle sınır sorunlarını %15-20 seviyesine kadar indirmişse de maalesef Tacikistan'la yaşadığı sınır sorunlarında diğerleri gibi mesafe kat edememiştir.

Uluslararası anlamda Kırgızistan'ın bölge ülkeleriyle yaşadığı diğer sorun ise su kaynaklarının kullanımıdır. Su kaynakları üzerinde oturan Kırgızistan, bu avantajını zengin bir tarım ülkesi olan fakat su kaynağı bakımından yetersiz olan Özbekistan ile ilişkilerinde koz olarak kullanmaktadır. Kırgızistan bu sayede doğal gaz gibi ihtiyaçlarını takas usulü ile karşılamaktadır. Bazen bu sorun iki ülkenin ilişkilerini de çok sert şekilde germektedir. Bu sorunun asıl sebebi ise uluslararası bir su rejiminin bölge için kararlaştırılamamış olmasıdır.

Sonuç olarak, çalışmada da değinildiği gibi, Kırgızistan'ın uluslararası anlamda çoğunlukla bölge ülkeleriyle yaşadığı sorunların temelini Fergan Vadisi'nin demografik, siyasi yapısı ve doğal kaynakları bakımından zenginliğin nasıl kullanılacağı sorunları oluşturmakta olduğunu görülmektedir. Zaman içinde Fergana Vadisi kaynaklı sorunların bazıları çözüme kavuşturulsa da, çözilemeyen sorunların kısa vadede çözüleceği konusunda beklenti çok yüksek olmamaktadır.

Kaynakça

- Arı, T. (2008):Orta Asya'da Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri; Türk Tarih Kurumu https://www.researchgate.net/publication/329190478_Orta_Asya'da_Guvenlik_Sorunlari_ve_Isbirligi_Girisimleri [14.04.2020]
- AA: Fergana Vadisinde sınır problemleri ve Eksklavlar <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/fergana-vadisinde-sinir-problemleri-ve-eksklavlar/1432575> [13.04.2020]
- Birdişli, F. (2017): Orta Asya Bölgesel Güvenlik Kompleksi Bağlamında Kırgızistan- Özbekistan İhtilafı; Cilt 15, Sayı 30; <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/orta-asya-bolgesel-guvenlik-kompleksi-baglaminda-kirgizistan-ozbekistan-iht.pdf> [12.04.2020]
- Demirci, L. (2011): Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorun Vadi: Fergana; Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt 11,Sayı 2 http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/112/Makale2.pdf [14.04.2020]
- Demirtepe, T. (2012): Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik; USAK yayınları.
- DEİK: Kırgızistan ülke bülteni 2012 <https://www.deik.org.tr/uploads/kirgizistan-ulke-bulteni.pdf> [11.04.2020]
- Graham, E. Fuller (1994): Central Asia: The Quest for Identity; Current History, Vol. 93, No. 582.
- Joldoshev, A. (2019): Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da sınır Sorunlar; Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,19/2 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/894525> [12.04.2020]
- Karabulut, M. ve Gürbüz, M. (2009): SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığa kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi; Ahmet Yesevi Üniversitesi-Bilgi; <http://bilgi.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2718-published.pdf> [11.04.2020]
- LEMO: Wandel im Osten: Glasnost und Perestroika <https://www.hdg.de/lemo/kapitel/deutsche-einheit/wandel-im-osten/glasnost-und-perestroika.html>[05.06.2020]
- Kıldırhoğlu, M. (2016): Kırgızlar ve Kıpçaklar; Türk Tarih Kurumu, Sayı 5 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152580> [11.04.2020]
- İyikan, N. (2011): Orta Asya Güney Kafkasya siyasi gelişmeler:1991-2010; İstanbul Hiperlink yayınları. <https://books.google.com.tr/books?id=6dlgDwAAQBAJ&pg=PA287&lpg=PA287&dq=Ortak+evimiz++kirgizistan&source=bl&ots=DqK1hx7jD9&sig=ACfU3U1MP6W5kCzkmcFrzMnhYvccwGO-Wg&h->

l=tr&sa=X&ved=2ahUKEwj9puTdt9joAhVlo3EKHe2NCtkQ6AEwAnoECAsQLg#v=onepage&q=Ortak%20evimiz%20%20kirgizistan&f=false[11.04.2020]

Isakov, A. (2015): Doğu Türkistan'ın Kırgız Tarihindeki Yeri; Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi http://www.uygurastirmalari.com/arsiv/2015-5/2015_01.pdf [11.04.2020]

Özsoy, İ. (2006): Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler; Ahmet Yesevi Üniversitesi-Bilgi; <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873311.pdf> [11.04.2020]

Struggles for Democracy: The Collapse of the Soviet Union <http://www.usislam.org/pdf/collapse-of-the-soviet-union.pdf> [11.04.2020]

Tamçelik, S. ve Düğen, T.: Ferdana Vadisi'ndeki Çatışmanın Etnisite, Su ve Terör boyutu ve bununla ilgili çözüm arayışları.

Toraman, A.: Geçmişten Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar, Türk Tarih Araştırmaları, Kayseri

Yapıcı, U. (2018): Gorbacov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak KATİN KATLİAMİ SÖYLEMİ; Karadeniz Araştırmaları, XV/ 59 http://www.karam.org.tr/Makaleler/875790228_01.%20Utku%20Yap%4%b1c%4%b1.pdf [11.04.2020]

BİR DENGİ TEORİSİ OLARAK TOPLUMSAL İNŞACILIK VE ANLAMA YORUMLAMA OKULUNA KATKILARI

Ferruh Kahraman, Doç. Dr.,

Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı İzmir/Türkiye

Assist. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Divinity, Department of Arabic Language and Rhetoric İzmir/Türkiye

<https://orcid.org/0000-0002-5104-8325>

Öz

Çalışmanın konusu, Bir Denge Teorisi Olarak Toplumsal İnşacılık ve Anlama, Yorumlama Okuluna katkılarıdır. Çalışmanın problemi ise toplumsal gerçekliğin mahiyeti ve nasıl inşa edildiğidir. Pek çok sosyolojik kuram, toplumsal gerçekliğin mahiyetini sorgulamış, bazıları toplumu; bazıları da bireyi öncelemiştir. Durkheim ve yapısal-işlevselci teoriler, toplumsal gerçeklik konusunda toplumu; Weber'in savunduğu anlamacı ve yorumlayıcı yaklaşımlar ise bireyi merkeze yerleştirmişlerdir. Sosyolojide temel teori karşıtlıklarının temeli, pozitivizm ile yorumlayıcı bilim yaklaşımına dayanmaktadır. Zira her iki yaklaşım da toplumu, farklı iki uç açıdan ve tek taraflı olarak değerlendirmiştir. Pozitivizm, özellikle yapı üzerine odaklanırken hermenötik yaklaşım ise daha çok faile odaklanmıştır. İlkinde yapıya vurgu yapıp pek çok açıdan fail ihmal edilirken; diğesinde ise fail üzerinde durularak pek çok açıdan yapı ihmal edilmiştir. Son dönemlerde yapı-fail ikiliği tanımlamaları konusundaki eksiklikleri gidermeye çalışan Giddens her iki kurama da yer vererek yapının ikiliği; Bourdieu ise habitus kavramsallaştırmasıyla inşacı yapısalcılık yaklaşımını geliştirerek uyarlayıcı ve ilişkisel bir teori kurmaya çalışmıştır. Bu konudaki eksiklikleri gidermeye çalışan bir başka teori ise toplumsal inşacılıktır. Toplumsal inşacılık, Berger ve Luckmann tarafından Durkheim'in "toplumsal gerçeklik" anlayışını kabul eden, bunun yanında Weber'in "toplumsal gerçekliğin öznel yönü"nü de ihmal etmeyen diyalektik gerçeklik anlayışını benimsemiş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, toplumsal gerçeklik, dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme aşamalarıyla diyalektik bir süreç içerisinde oluşur. Toplumsal inşacılık hem toplumsal gerçekliğin özne hem de nesnel yönünü kabul etmesi sonucu diğer yaklaşımlardan oldukça farklıdır.

SOCIAL CONSTRUCTION OF A BALANCE THEORY AND CONTRIBUTION TO UNDERSTANDING/ COMMENTARY SCHOOL

Summary

The topic of this work is its contributions to the School of Social Constructuralism and Understanding, Interperation as a Theory of Balance. The problem of the article is what is social reality and how its structured. Many social theories question what is social reality, some prioritize the society, some prioritize the person. In the topic of social reality Durkheim and structural functionist theories put

society in the center; understanding and interperation approaches that Weber advocated put person in the center. The basis of basic theory opposites are based on the positivism and understanding of hermeneutic science. For both approaches evaluate society from two different corners and unilaterally. Positivism focuses specifcly on structure when hermeneutic approach focuses on the subject. In the first one emphasis is made on structure and subject gets neglected in many ways, in the other the emphasis is made on the subject and structure gets neglected in many ways. Lately, Giddens, wo has tried to eliminate the deficiencies in the definitions of structure-subject duality, has tried to establish an adaptive and relational theory by developing the duality of structure by giving place to both theories, while Bourdieu has developed the constructivist structuralism approach with the conseptualization of habitus. Another theory that tries to eliminate the deficiencies in this regard is social constructuralism. Social construction, an approach by Berger and Luckmann not excluding Durkheim's "social reality" mentality besides that the accept of Weber's "subjective aspect of social reality" adopted the dialectical reality mentality. This accept, concist of social reality, externalization, objectification and internalization in dialectical process. Social construction is different than other approaches both of subjective as well as objective direction acceptance to tresult.

Giriş

Toplumsal inşacılık, temeli fenomenolojik yaklaşıma dayanan, bunun yanında toplumsal gerçekliği de reddetmeyen uzlaşmacı bir teoridir. Uzlaşmacı olduğu kadar, topluma daha bütüncül bakan ve toplumu geniş perspektiflerden değerlendiren kapsamlı bir teoridir. Toplumsal gerçeklik konusunda toplumun en önemli yapı taşı, bireyi ihmal etmediği gibi, bireylerin toplamından daha fazla anlam ifade eden toplumu da ihmal etmemiştir. Bu teori, fenomenolojik yaklaşımın kurucusu Schutz'un öğrencileri Peter Berger (ö. 2017) ve Thomas Luckmann (ö. 2016) tarafından geliştirilmiştir. Berger ve Luckmann, toplumsal dünyanın bireyler tarafından tipleştirme süreciyle inşa edildiğini (Berger ve Luckmann, 2008: 3) daha sonra da bu tipleştirmenin bireylerin ötesinde nesnel gerçekliğe sahip olup, onlar üzerinde bir kurallar manzumesi olduğunu ifade ederler (Berger ve Luckmann, 2008: 4-5). Bu yaklaşım, toplumsal eylem kuramlarıyla yapısalcı kuramları belli ölçüde kabul eden etnometodolojik teorinin daha gelişmiş halidir (Marshall, 1994: 390). İnsanlar gündelik yaşamlarında, ihtiyaçlarını anlayarak ve yorumlayarak gerçekleştirirler, zamanla bu anlam ve yorumlar herkes tarafından benimsenerek nesnel bir dünya haline gelir. Bu kuramda belli ölçüde sembolik donelere de rastlamak mümkündür. Ancak toplumsal inşacılık, sembolikçilerin yaptığı gibi mikro düzeydeki etkileşim ve bireysel bilinçleri değil, bireysel bilincin oluşumunda makro düzeydeki kültürel anlam sistemlerini vurgulamışlardır (Johnson, 2008: 155).

Berger ve Luckmann'a göre toplumsal gerçeklik, öznel olarak ortaya çıkar (Berger ve Luckmann, 2008: 31-32). Fakat bu gerçeklikler, farklı nesneler tarafından tekrar insan bilincine sunulur. İnsan da bunların etkisinde kalır (Berger ve Luckmann, 2008: 34-35). Dolayısıyla gerçekliğin öznel ve nesnel yanları kesinlikle birbirine zıt değildir. Zıt olmadığı için de toplum, pozitivist ve yorumlayıcı sosyolojinin temel varsayımlarının her ikisiyle birlikte anlaşılmalıdır. Toplumsal gerçeklik, Durkheim'in ifade ettiği gibi "dışsal bir toplumsal olgu" olarak vardır. Bunun yanında da toplum bireylerden oluştuğu için Weber'in savunduğu gibi gerçeklik "öznel" olarak da vardır (Allan, 2006: 30). Aynı zamanda Berger ve Luckmann, Marx'ın diyalektiği ve Mead'ın da sembolik etkileşimciliğinden etkilenmiştir (Berger ve Luckmann, 2008: 25).

Berger ve Luckmann'a göre toplumsal gerçeklik, sosyal olgu olarak, bireylerden daha fazlası ve bağımsız olarak, dışarıda bir realite olarak vardır. Bu gerçeklik, bireylerin ötesinde ve o toplumu oluşturan bütün fertlerin hissedebildiği bir gerçekliktir (Berger ve Luckmann, 2008: 3). Bu nedenle sosyoloji ve bilgi sosyolojisinin incelediği gerçeklik, bireylerin dışında, bireyler tarafından üretilen bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, bireylerin istemlerin dışında bağımsız bir şekilde durmaktadır (Berger

ve Luckmann, 2008: 4-5). Ancak onların tamamen iradeleri dışında da değildir. Sadece ve sadece bu gerçeklik, bireylere bir şekilde dayatılmaktadır. Örneğin bireyler kendi iradelerini tam olarak ortaya koymadıkları zamanlarda kültür gibi bir otorite onların karşısına çıkmaktadır (Allan, 2006: 30). Toplumsal inşacılığa göre gerçeklik, kendi başına toplumsal bir olgu olmayıp üretilen ve iletilen bir şeydir. Bir kez iletdikten sonra da korunmaya çalışılır. Toplumsal gerçeklikler, bireyler tarafından yine onların eylemleriyle oluşturulur ancak ondan sonra da bireylerin dışında onlardan ayrı ve bağımsız bir gerçeklik olarak tezahür eder.

1. Toplumsal İnşacılıkta Gerçeklik

Berger ve Luckmann tarafından insan eylemi, sosyal kurumlar, öznel bilinç ve bunların kendi aralarında oluşturduğu, karşılıklı ilişki etrafında ele alınır (Johnson, 2008: 156). Toplumsal inşacılıkta gerçekliğin inşası, “dışsallaştırma”, “nesnelleştirme” ve “içselleştirme” olarak üçlü bir diyalektik çerçevesinde gerçekleşir. Toplumsal gerçekliğin inşasındaki bu üç aşama, sürekli bir diyalektik içerisindedir, devamlı birbirlerine ihtiyaç duyar, biri olmadan diğerrinin de olması mümkün değildir. İnsanlar kendi dünyalarını kültür vasıtasıyla oluşturur ve onu dışsallaştırırlar. Kültür, insanların neye inanıp inanmayacaklarını ne düşünüp ne hissedeceklerini ve yaşamlarını nasıl sağlayıp sağlamayacakları gibi konularda bireyle toplum arasında bağlantı kuran bir yapıdır. Bireyler, toplumsal dünyalarını kültürleri ve kültürlerindeki araç ve simgelerle oluştururlar. Gerçekliğin inşası ilk önce dışsallaştırma ile başlar.

1.1 Dışsallaştırma

Toplumsal inşacılıkta, gerçekliğin inşasında ilk aşama dışsallıktır. Dışsallaşmayla insanlar teknoloji ve teknik üreterek nesnel kültürü; dil, imaj ve değerlerle de anlam ifade eden belirleyici kültürü oluştururlar (Allan, 2006: 30). Dışsallaşma sürecinde insanlar hem ihtiyaçlarını karşılarlar hem de ihtiyaçlarını karşılayan maddi ve manevi kültürlerini oluştururlar. Böylece insanlar, günlük ihtiyaçlarını karşılarlarken, inanç sistemlerini, hukuklarını ve teknolojilerini üretirler (Johnson, 2008: 156). Yine bu aşamada insanlar, teorik ve pratik anlamı da oluştururlar. Bazı toplumlar sadece kadın-erkek olarak iki cinsiyet kategorisini; bazıları da üç veya daha fazla cinsiyet kategorilerini oluşturabilir (Allan, 2006: 30). Dışsallaştırma, insan ve toplumların gündelik yaşamda ürettiği kültür öğeleridir.

Toplumlar, varlıkların hepsine bir anlam yüklemiştirler. Çünkü bütün varlıkların bir anlamı vardır ve bu anlamlar bağlam ve duruma göre netlik kazanmaktadır. Yine bu anlamların bazıları sadece insanlar tarafından üretilmiş olup, tamamen beşer ürünüdür. Dağlar, denizler, ırmaklar ve göllerin kendilerine göre bir manası olsa da bunlar, bir insan icadı kadar anlamlı değildir. Örneğin bir çatal ve kaşığın anlamı, dağ ve denizden çok farklıdır. Çünkü bunlar, kültürel üretimin bir sonucu ve aracıdır. İnsanlar olmasaydı dağlar ve denizler olacaktı fakat çatal ve bıçak gibi kültürel eşyalar olamayacaktı. Bunların anlamı ve işlevselliği sadece insanlara bağlıdır. Tabiatda dağ ve deniz gibi hazır bulunanlar, kaba gerçeklikler; çatal, kaşık gibi insan üretimleri ise toplumsal gerçeklik ya da bunun bir tezahürüdür. Para ve evlilik gibi gerçeklikler, soyut; özel mülkiyet ve sahiplenme gibi, gerçeklikler de kurumsal gerçekliklerdir. Özgürlük ve aşk gibi fiziksel bir gerçekliği olmayanlar olgular ise sembolik gerçeklerdir. Eşyalar ve fikirler maddi yönlerini yitirdikçe insanlar tarafından daha cazip algılanır. Bu nedenle insanlar, doğadaki kaba gerçeklerden ziyade sembolik gerçeklikleri daha anlamlı bulurlar. Fiziksel bir özelliğe sahip olmayan özgürlük ve aşk ise insanlar için günlük ev eşyalarından daha anlamlıdır (Allan, 2006: 33). Zira sembolik ve soyutsal gerçeklikler hem çok anlamlı olmakta hem de insanları farklı alemlere yolculuğa çıkarmaktadır.

Anlamı, insanlar oluşturur ancak bu anlam, dışsallaştıktan sonra bir şekilde kültürle birlikte nesnelleşir ve insanı etkisi altına alır. Eğer bu anlamlar, kültürle birlikte nesnelleşmezse kültürün devamlılığı ve bağlayıcılığı ortadan kalkar. Böylece kültür, insanlığın çok kolay bir şekilde değiştirebileceği basit ve

değersiz bir kurum haline gelir. Bu da insanların kaldıramayacağı derece belirsizlik, kargaşa ve krize neden olacağı için huzursuzluğa yol açar (Berger ve Luckmann, 2008: 34-35). Anlamın nesnelleşip toplumsal bir olgu olması konusunda, toplumsal inşacılar Durkheim’le hemfikirdir. Ancak toplumsal inşacılık, olguların bireyler tarafından inşa edildiğini kabul etmesi ve bireylere güçlü bir failik yüklemesi, onları Durkheim’den önemli ölçüde ayırmaktadır. Berger ve Luckmann’a göre, bireylerin dışsallaşmalarıyla oluşan toplumsal yapı, bireylerin karşına bir gerçeklik olarak çıkar (Berger ve Luckmann, 2008: 92). Buna, ürünün, üretene geri dönmesi de denilir.

1.2 Nesnelleştirme

Nesnelleştirmeye topluma mâl olma adı da verilebilir. Toplumsal inşacılıkta gerçekliğin inşasında ikinci aşaması nesnelleştirme dir. Bireyler tarafından üretilen anlamlar, toplum tarafından nesnelleştirilir. Yani toplumun geneli tarafından kabul görür ve uygulamaya konulur. Nesnelleştikten sonra da bireyleri aşan bir kurum haline dönüşür (Berger ve Luckmann, 2008: 91). Gerçekliğin özelliklerini taşır ve nesnelleşen bu anlamlar gerçeklikler haline gelir (Allan, 2006: 34). İnsanların ürettiği şeyler topluma mâl olduktan sonra bireysellikten soyutlanıp insan eylemi ve özel tanımının dışına çıkıp bağımsız ve dış dünyanın bir eseri haline gelir (Johnson, 2008: 156). Kısaca nesnelleşme, insanî üretimlerin bireyin elinden çıkarak topluma mâl olması ve kamulaşmasıdır.

Dışsallaşma sürecinde insanların ortaya koydukları ne varsa bunlar bireyselliklerini kaybedip topluma mâl olmaktadır. (Calhoun, 2002: 46). İnsanların günlük hayatlarında yaptıkları bir ev, bir çiftlik, bir kitap ve öykü insanın dışında durduğu için insandan bağımsızmış gibi anlaşılır. Oysa bunlar bireylerin dışsallaştırması ve sonra da nesnelleştirmesi neticesinde oluşmuştur (Berger ve Luckmann, 2008: 34-35). Her düşünce veya eylem öyle kendiliğinden gerçek haline gelmezler. Onlara gerçek halini veren illa birileri vardır. Bu da insanların kendileridir. Bütün gerçeklikler de aynı şekilde ve benzer uygulamalarla inşa edilir (Allan, 2006: 35). Örneğin eskiden dünyanın düz olduğuna ve öküzün boynuzunun üzerinde durduğuna inanılırdı. Yine kiliseye karşı gelmek, bela ve musibetlere maruz kalmaktı. Bir zamanlar bunlar, doğal olarak inanılması gereken doğrulardı. Hatta tartışmasız gerçeklerdi. Ama zamanla değişerek farklı dünyalar inşa edildi. Sadece düşünceler ve fikirler değil bunların yanında insan eseri olan ve nesnelleşmiş her şey aynı şekilde inşa edildi. Bunlar, zamanla pek çok insan tarafından kabul edilip topluma mâl olsa ya da bireysel sınırları aşıp kültüre dönüşse de temeli insana uzanmaktadır (Calhoun, 2002: 46). Hayatın bile gerçekliği, insanlar tarafından gerçek olarak algılanmasıyla nesnelleşmiştir. Zira kurumsallaşmış dünyanın açıklanabilmesi için mutlaka nesnelleşmesine gerek vardır. Nesnelleştirme ile de kültür kurumsallaşır, tarihselleşir ve meşrulaşır (Allan, 2006: 36-37). Kısaca nesnelleşme, insan davranışlarının zamanla pek çok insan tarafından benimsenmesi, kamuoyuna dönüşmesi ve genele yayılmasıdır.

1.2.1 Kurumsallaştırma

Gerçekliğin inşasında, nesnelleştirmenin farklı yolları vardır. Nesnelleşme, belli süreç ve aşamalardan geçerek oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, kurumsallaşmadır. Kurumsallaşma, insanların ortak faaliyetlerini ve davranışlarını farklı eylemlere ve belli modellere göre tipleştirmeleri, bunun sonucunda da benzer veya yakın davranış sergilemeleridir. Herkesin aynı veya birbirine yakın davranış sergilemeleri davranışların daha sıcak ve alışık hale gelmesine neden olur. Yeni bir semte taşınan kimse, ilk önce komşularına mesafeli yaklaşacaktır. Çünkü onları tanımadığı için onlardan ne isteyeceğini veya kendisinin de onlardan ne istediğini bilemez. Karşılıklı olarak birbirlerinden bir şeyler beklemeye başladıklarında davranışlarını tipleştirmeye/kurumsallaştırmaya başlarlar. Aynı şekilde bir okulun bahçesinde elinde kitap ve beyaz önlüklü birisiyle, elinde çekiç, mavi önlüklü birisinin kurumsallaşmış hali farklıdır. Mavi önlüklü, öğretmen; beyaz önlüklü de teknik eleman olarak algılanacaktır (Allan,

2006: 35-36). Zira pek çok toplumda beyaz önlüğün öğretmenler; mavi önlüğün de işçiler tarafından kullanılması kurumsallaşmıştır.

1.2.2. Tarihsellik

Nesnelleştirmenin ikinci aşaması, tarihselliktir. Kurumsallaşma sürecinde bazı davranış ve faaliyetler tiplleştirilir. Ancak bir de bireyin dünyaya geldiğinde hazır olarak bulduğu kurumlar vardır. Bu gibi durumlarda ise bireyler kendilerinden önceki atalarının kurumsallaştırdığı davranış ve ilişkileri hazır olarak kabul edip bunları nesnel olarak algılarlar (Berger ve Luckmann, 2008: 34-35). Dolayısıyla tarihselleşme, kurumsallaşmanın tarihine işaret eder. Bir kurumun sıklığı ve katılığı onun tarihiyle doğru orantılıdır ve kurumun nesnelleşmesinin ne kadar güçlü olduğunu gösterir (Allan, 2006: 36). Bir eylemin sıklığı ve katılığı, insan ruhuna uygunluğu ve alışkanlık sıklığına göre değişiklik gösterir.

1.2.3. Meşrulaştırma

Nesnelleştirmenin üçüncü aşaması, meşrulaştırma. Berger ve Luckmann'a göre toplumsal dünyayı meşrulaştırmak, insanın anlama ihtiyacından kaynaklanır. Bu da dille çok yakından alakalıdır (Berger ve Luckmann, 2008: 35). Meşrulaşmak, bilişsel ve ahlaki temelde toplumsal ilişkiler ve güç ilişkileri oluşturan hikayelerle gerçekleşir. Meşrulaştırma, toplumsal düzeni açıklayan, gerekçelendiren ve “neden” sorusuna cevap arayan tali bir bilgidir (Allan, 2006: 37). Meşrulaşma da kendi arasında açık, teorik ve sembolik olmak üzere üçe ayrılır. Berger ve Luckmann bunları açıklamak için enstest örneğini verir. Kardeşle evlenme yasağı açık meşrulaştırmaya en güzel örnektir. İnsanlar kardeşleriyle evlenmeyeceklerini bilirler ve daha fazla da bir açıklama istemezler. Zira insan fıtratı da böyle bir şeyi hoş karşılamaz. Kardeş evliliği sonucunda meydana gelebilecek engelli doğumlar ve sağlıksız nesiller problemi ise teorik meşrulaştırma. Sembolik meşrulaştırma en güzel şekilde dinde görülür. Dinin kardeş evliliğini yasaklaması, buna örnek olarak verilebilir (Berger ve Luckmann, 2008: 191-197). Meşrulaştırma doğru da olsa yanlış da olsa insanların belli uygulamaları makul görmeleridir.

Meşrulaştırma, bir kez oluşturulduktan sonra ve gerçeklik haline geldikten sonra toplumsal dünyanın bir parçası olup sosyalleşme ile de insan bilincini etkiler. Hatta öznel bilinçlerin bir parçası haline gelir ve nesnelleşmiş bu kültür bireyler tarafından içselleştirilir. Buna benimseme/içselleştirme denir (Johnson, 2008: 157). Kısaca içselleştirme toplumsal eylem ve değerlerin bireyler tarafından kabulü anlamına gelmektedir.

1.3 İçselleştirme

Toplumsal inşacılıkta gerçekliğin inşasında üçüncü aşama benimseme/içselleştirmedir. Bir zamanlar bireyler tarafından etkinlikler ve dışlamalar sayesinde hale hale, halka halka bireyi aşan ardın da nesnelleşen toplumsal gerçeklikler en sonunda yine bireye döner ve onun karşısına çıkar. Ancak bu karşılaşma ilki gibi değildir. İlki, belki bireysel ya da birkaç kişi arasında gerçekleşirken; ikincisi zamanla nesnelleşmiş ve toplumun “ortak mal”ı haline gelmiştir. Bu da yetmemiş, toplumsal hafızaya, bilince ve bireylerin üzerinde bir yaptırım aracına dönüşmüştür. Kısaca bireysel anlamlar toplum tarafından nesnelleştirilir. Nesnelleştikten sonra da bireyleri aşan bir kurum haline gelir. Buna içselleştirme ya da benimseme denir (Berger ve Luckmann, 2008: 189). İçselleştirme, nesnelleştirilmiş toplumsal dünyanın sosyalleşme yoluyla öznel bilince aktarılmasıdır ((Berger ve Luckmann, 2008: 190-191; Calhoun, 2002: 46). İçselleştirme, kurumsallaşma sürecinde gerçekleşmekte olup baskın kültürün, alt kültürün, farklı sınıfların dini ve etnik kimliklerin kendi kültürlerini aktarması anlamına da gelir. Bireylerin her birinden kültürü tam ve eşit bir şekilde içselleştirmelerini beklemek de mümkün olmayıp genel kabul ve inançlarıyla ortak sembolik bir evren oluşturmaları yeterlidir. Zira insanlar, bu sembolik evrenin kuralları içinde günlük hayatlarını kolay bir şekilde sürdürürler (Johnson, 2008: 157). Yukarıda da ifade

edildiği gibi içselleştirme, toplumsallaşma sürecinde ve her bireyde aynı seviyede gerçekleşmez. Bu durumda toplum, değişik yaptırım ve terapi fonksiyonlarıyla kendini dengede tutmaya çalışır.

1.4 Toplumsal İnşacılık Okulu ve Anlamacı Sosyolojiye Eleştiriler

Anlamacı sosyoloji denildiğinde akla ilk olarak Weber gelmektedir. Weber sonrası sembolik etkileşimcilik, fenomenolojik sosyoloji, etnometodoloji ve toplumsal inşacı yaklaşım anlamacı ekol içerisinde yer alır. Anlamacı yaklaşım Weber'den itibaren devamlı eleştiri almıştır.

Weber, pozitivist eleştirel bakan, yorumlayıcı yöntemi savunan bir sosyologdur. Weber'e göre sosyolojinin çalışma nesnesi toplumsal eylemlerdir. Bu da bireyin kendi eyleminin yine bireyle yani bizzat icracısı tarafından anlaşılması anlamına gelmektedir. Bu yapılırken toplumsal eylemle bireyin eylemine yüklediği öznel anlam arasındaki ilişkinin çok iyi anlaşılması gerekir (Tolan, 1996: 35). Yani Weber'in anlamacı yaklaşımı daha çok nedensel açıdan gerekli olan bir yorumlamadır. Sosyolojik araştırmalar nesnel olmalıdır. Nesnel olabilmek için de doğa bilimlerindeki yasalar gibi kabul edilen ideal tiplerden yararlanılmalıdır. Weber toplumsal eylemi, geleneksel, duygusal, değersel akılcı ve amaçsal akılcı eylem olmak üzere dörde ayırır. "Geleneksel eylemler", alışlagelmiş inançlar etrafında meydana gelen el öpme ve selamlama gibi davranışlardır. "Duygusal eylem" ise, gündelik hayatın akışı içerisinde heyecan, korku, kin, nefret ve sevgi gibi bireyin duygusal tepkisiyle meydana gelir. "Değersel akılcı eylem" bir amaca yöneliktir ancak bu amaç sorumluluk, haysiyet ve din gibi değerler etrafında ve onların çizdiği yolla gerçekleştirilir. "Amaçsal akılcı eylem"de ise kişinin bir hedefe ve amaca ulaşmak için en uygun akli yolu seçmesidir (Tolan, 1996: 36-37; Özlem, 2001: 122-124). Ona göre sosyolojide nedensel açıklama önemli olup bu da "anında anlama" ve "açıklayıcı anlama" olmak üzere ikiye ayrılır. Bunların dışında Weber, otorite tipleri ve toplumsal tabakalaşma ve kapitalizm gibi konulara da değinir.

Yukarıda görüşleri kısaca verilen Weber, bazı konularda bir hayli eleştiri almıştır. Eleştirilerden ilki, tamamen onun "anlama" problemiyle ilgilidir. Ona göre "anlama" bir yandan öznel bir sezgi; diğer taraftan da "nesnel bir olgu" değildir. Weber'in anlama yöntemi öznel-nesnel arasında itidale yakın bir anlama olsa da bunu, tam olarak açıklayamadığı gibi bilimsel çalışmalarına tam olarak uygulayamamıştır (Ritzer, 2014: 154). Weber'in bu eksiklikleri, özellikle araştırma, uygulama ve başkalarına anlatma esnasında ortaya çıkmaktadır. Onun ne demek istediği muhataba çok zor gelmekte ve maksat bir türlü anlatılamamaktadır. İkincisi, Weber, tümüyle kuramsallaştırılmış makro-sosyolojiden yoksun bir teori ortaya koymuştur. Weber'in bireyselci yöntemi ile büyük ölçekli toplumsal yapılar ve dünyanın tarihsel normlar üzerindeki yorumlarında önemli eksiklikler vardır (Ritzer, 2014: 154). Ona göre sınıf, insanların aynı ekonomik duruma sahip olmalarıdır. Diğer yandan otorite tipleri (geleneksel/karizmatik ve ussal) öznel olarak meşruluğunu egemenlikle kazanır. Weber, sınıf ve siyasal yapının insanlar üzerinde etkilerini kabul etse de derin ve geniş bir şekilde bu etkileri açıklayamamıştır. Bu yapıların bireylerin bilinçaltı ve üstünü etkilemesine ise hiç değinmemiştir. Üçüncüsü, onun eleştirel bir kuramdan yoksun olduğudur. Weber'in kuramı, yapıcı ve değişime yönelik fırsatları belirlemeye imkân vermemektedir. Bu eleştiri daha çok onun rasyonelleştirme kuramıyla alakalıdır. Rasyonelleşme çok iyi niyetlerle başlamış fakat sonucunda pek çok istenilmeyen durumlar ortaya çıkarmıştır. Yine rasyonelleşmenin bir sonucu olan bürokrasi de böyledir. Sıkıntı, bunların istenilmeyen sonuçlar doğurmasından ziyade onun bu sıkıntılara alternatif üretmemesi ve üretememesidir. Dördüncüsü ise, Weber'in sosyolojisinin kötümser olduğudur (Ritzer, 2014: 154). Bu onun tamamen bireysel anlama odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Onun rasyonelleşme ve otoriteyle ilgili eserleri incelendiğinde anlamsız ve büyüsü bozulmuş bir dünyada olduğunuz hissine kapılırsınız. Özellikle o, Protestan Ahlakı kitabının son bölümlerinde felaket tellallığı yapmaktadır.

Bir başka anlamacı/yorumlayıcı kuram, sembolik etkileşimcilik, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, bir Amerikan sosyolojisidir. Bireyin davranışlarının toplumsal yönlerini araştıran ve

toplumsallaşma sürecini inceleyen sosyal psikoloji alanındaki çalışmalardan ortaya çıkmıştır. George Herbert Mead (1863-1931) tarafından geliştirilmiştir. Mead, genel toplumsal süreçlerden ziyade küçük ölçekli toplumsal süreçleri çözümlemeyi daha fazla tercih etmiştir (Giddens, 2000: 592). Sembolik etkileşimcilik, yapısalcı yaklaşımların ihmal ettiği insanın öznel ve yorumlayıcı yönlerine ağırlık vermiştir (Poloma, 1993: 222). Yapısalcı yaklaşımların iddia ettiği gibi bireyin davranışları tamamen toplumsal yapılar tarafından belirlenmemektedir. Birey, eylemlerinde kısmen de olsa belirli bir özgürlüğe sahiptir.

Sembolik etkileşimciler, genel olarak mikro ölçekli çalışmalar yapmakla eleştirilir. Zira onlar toplumsal gruplara değil, daha çok yorumlayıcı etkileşime önem verirler. Birey sabit ve belirlenmiş şekilde değil de yaratıcı ve eyleyen olarak ele alınır (Poloma, 1993: 223). Bireyin yorumlarına ve yüz yüze etkileşimine önem veren etkileşimciler, tarihsel bağlam ve toplumsal bağlama yeterince değinmemekle eleştirilirler (Meltzer, vd., 1975: 97). Yine sembolik etkileşimciler, standartlaşmış normatif davranışların nasıl ortaya çıktıklarını açıklamada başarısız olmuşlardır (Haralambos ve Holborn, 1995: 896). Diğer yandan Mead'ın kavramlarının çoğu sezgisel düzeyde olup muğlak kalmaktadır. (Meltzer, 1995: 50-52). Yine onlar, üzerinde ısrarla durdukları anlamların kaynağını da yeterince açıklayamamışlardır. Çünkü her anlam etkileşim sürecinde kendiliğinden yaratılmamaktadır.

Başka bir yorumlayıcı yaklaşım, fenomenoloji, insan bilinci ve insanın dünyayı algılama şekillerinin incelenmesini konu edinen bir felsefi akımdır. Bu tabir ilk defa Hegel tarafından kullanılsa da “insanın sahip olduğu bilgi” ile “bilginin gerçek nesneyle aynı olmayabileceği şüphesi” gibi önermelerle Kant'a kadar da geri götürülebilir. Fenomenolojik yaklaşımlar, bireysel kabullerin nasıl inşa edip yorumlandıkları, bu inşa ve yorumun altında yatan nedenlerin neler olduğunu anlamaya çalışır.

Fenomenolojik yaklaşım sosyolojide 1960'lardan itibaren Schutz'la birlikte etkili olmaya başlamıştır. Her ne kadar bunlar, sosyal araştırmaları etnometodoloji yöntemiyle gerçekleştirse de Marksizm'in bazı yöntemlerini de kullanmaktadır. Zira Marksizm de belli ölçüde anlamacı ve öznel değerlere önem vermektedir. Schutz, bireylerin öznel bilinci üzerinde çok durmuş, bazı sosyolojilerin ideal tiplerini de kullanarak öznel bilinçlerden daha da öte geçmeye ve daha genel bilgilere ulaşmayı hedeflemiştir.

Fenomenoloji ve Fenomenolojik sosyoloji pek çok konuda eleştirilmiştir. İlk olarak özellikle Schutz, düşüncelerinin toplumsal dünyaya nasıl uygulanacağıyla ilgili fazla bir şey söylememiştir. Hatta hiçbir şey söyleyememekle bile eleştirilir. İkinci olarak o, toplumsal dünyanın fenomenolojisini yeterince anlamamakla da eleştirilir (Cuff vd., 1989:156). Üçüncüsü o, daha çok küçük gruplar ve toplulukların etkileşim ve etkinliklerine odaklandığı için Weber'de olduğu gibi toplumun bütününe inceleyen büyük teoriler konusunda yetersiz kalmıştır (Slattery, 1991: 145-146). Son olarak ise o, daha öznel açıklama ve anlamaya vurgu yaparak bağımsız ve nesnel bir açıklamaya ise hiç değinememiştir. Bu da ister istemez herkes tarafından fenomenolojik bilimsel bilgi sorunsalını gündeme getirmiştir.

Bir diğer anlamacı yaklaşım, etnometodoloji, Garfinkel tarafından fenomenolojik yaklaşımın toplumsal araştırmalara uygulanması için geliştirilmiştir. Etnometodoloji, insanların toplumsal dünya ile gündelik yaşamdaki kendi deneyimlerinin anlamları üzerinde durur. Temel amaç, gündelik yaşamı inceleyerek normalde görülmeyen gerçek nedenleri bulmaya çalışmaktır. Etnometodoloji, fenomenolojik felsefenin devamı olduğu için, ait olduğu okulun pozitivizme yaptığı bütün eleştirilere sahip çıkar. Sosyoloji insanların mevcut durumlarını incelediği için insanların toplumsal dünyayı anlamlandırmanın ötesine geçemez. Toplumsal dünya bireylerin anlamlandırma ve sınıflandırma etkinliğidir. Bu nedenle ne nesnel olarak ölçülebilir ne de genel bir yasası vardır.

Etnometodoloji, diğer teoriler gibi farklı noktalarda eleştirilmiştir. İlk olarak Weber ve fenomenolojik yaklaşımın maruz kaldığı büyük boy teori geliştirememekle, betimleme yapmakla, (Slattery, 1991: 113) dar bir çevreye hitap etmekle ve görüşlerini genele yayamamakla eleştirilir Coulon, 2010:84-

85). Etnometodoglar diğer kuramları eleştirmişler ancak bunun yerine daha uygun ve daha tutarlı bir yöntem de ortaya koyamamışlardır (Cuff vd., 1989:185). İkinci olarak etnometodoglar, küçük, önemsiz ve basit toplumsal konulara ağırlık vermekle eleştirilmiştir. Etnometodoglar ise böyle bir eleştirinin çok yersiz olduğunu, güç ya da tabakalaşma gibi konuların kökenlerinin günlük, basit ve önemsiz şeylerden oluşmasından dolayı kasten ilgilenmediklerini ifade ederler (Cuff vd., 1989:185). Üçüncüsü onlar, sadece bireysel ve günlük yaşam dünyasını incelemekte, savaş, işsizlik ve sosyal buhran gibi dış etkenleri dikkate almamaktadırlar (Slattery, 1991: 114). Dördüncüsü, etnometodogların kendi aralarında bir metod bütünlüğü yoktur. Onlar ise genellenmiş belli bir empirik yöntemin yanlış olduğunu söyleyerek kendilerini savunurlar. Beşincisi, etnometodoglar davranışların arkalarında yatan gerçek nedenler üzerinde durmamışlar, bireyleri sadece diğer canlılar gibi içgüdüsel ve belli bir amacı olmayan varlıklar gibi lanse etmişlerdir (Haralambos ve Holborn, 1995:903). Son olarak etnometodoloji yönetsel açıdan da analiz edilmiş, sosyologların yaşam hakkındaki incelemelerinin normal bir vatandaşa indirgenmesi şiddetle eleştirilmiştir. Zira sıradan bir vatandaşın yorumuyla bir bilim insanının yorumu aynı olduktan sonra sosyal araştırma yapmanın hiçbir amaç ve ereği kalmamaktadır.

Anlamacı yaklaşımlar içerisinde toplumsal inşacılık farklı bir yere sahiptir. Toplumsal inşacılık, her ne kadar anlamacı okulun bir versiyonu olsa da Durkheim sosyolojisini tamamen reddetmez. Örneğin toplumsal olguların vazgeçilmezliğini Berger ve Luckmann da kabul eder. Onlar, anlamın nesnelleşip bireylerin üzerinde ve onları aşan toplumsal bir olgu olması konusunda Durkheim’le aynı görüşlere sahiptirler. Ancak Berger ve Luckmann’a göre toplumsal olguların kaynağı bireyden bağımsız da değildir aksine bireylerin eylemlerinin bir ürünüdür (Berger ve Luckmann, 2008:92). Kısacası toplumsal yapılar, bireylerin eylemlerini dışsallaşmayla topluma genelleştiren; içselleşmeyle de bireye geri döndüren bir sistemdir. Kısaca ürünü, topluma ve üretene, tekrar tekrar geri döndüren bir yapıdır.

1.5 Pozitivist Sosyolojiye Eleştiriler

Pozitivist ekolü temsi eden Durkheim’in sosyolojisinde iki ana tema vardır. Toplumsal olanın bireysel olandan daha öncelikli olduğu ve toplumun bilimsel olarak incelenbilmesidir. Bu düşünce onu toplumsal olgu kavramını oluşturmaya iter. Toplumsal olgular, empirik olarak incelenebilir, bireyin dışındadır, bireyi zorlar ve başka toplumsal olgularla incelenir. Diğer yandan o, toplumsal olguları maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayırır. O daha çok manevi toplumsal olgulardan ahlak, kolektif bilinç ve toplumsal akımları inceler (Ritzer, 2014:110). Toplumsal iş bölümü adlı eserinde o, geleneksel toplumda birliğin kolektif bilinçle; modern toplumda ise birbirine muhtaçlıkla karşılandığını savunur. Mekanik ve organik dayanışmayı mantıki çözümlemeyle açıklar. Ona göre organik dayanışma onarıcı hukuk; mekanik dayanışma ise baskıcı hukukla hareket eder.

Durkheim’in sosyolojisi pek çok konuda eleştirilmiştir. Onun esas eleştirilmesi gereken noktası; toplumsal gereksinimlerin olması ve toplumsal yapıların bu ihtiyaçlar için otomatik olarak ortaya çıkmasıdır. O, pozitivist olduğu için de eleştirilir. Pozitivizme göre toplumsal olgular deney, anket ve gözlemle anlaşılır. Ancak o, toplumsal olguların kendilerinin alt katmanlarına karşı özerk olduğunu söylediği gibi diğer toplumsal olgulara karşı da özerk olduğunu savunur. Bunların yanında Durkheim, daha başka konularda da eleştirilir. İlk olarak Durkheim’in iddia ettiği gibi toplumsal olgulara tarafsız yaklaşılabileceği çok açık ve net değildir. Onun intihar tespitlerinin bir kısmı sadece yorum olarak görülebilir. Bunun nesnelliği ancak intihar edene sorularak anlaşılabilir. Dolayısıyla toplumsal olgularda illa yorum vardır. İkinci olarak onun birey tanımında da bazı eksiklikler vardır. Çalışmalarında daha çok topluma vurgu yaptığını söylese de insan doğası hakkında çok sayıda varsayımlarla bireye de vurgu yapmıştır. Mesela ahlakı anlatırken insan doymak bilmez arzularla doludur derken bireye vurgu yaptığı halde bunu topluma yüklemiştir. Oysa bu bireyseldir ve insan doğasının bir özelliğidir. Üçüncü olarak o, toplumsal süreç içinde bilince yeterince aktif rol vermemiştir. O zihni toplumsal süreçler tarafından

belirlen, şekillenen değişkenler olarak ele almış, bir de bireye özerklik vermiştir. Bu özerklik sadece toplumun emrine girmek midir? Dördüncü olarak o, ahlaka aşırı önem vermiş, onda ahlak, sosyolojinin konusu olmaktan ziyade en yüksek amaç olarak belirginleşmiştir. Beşinci olarak o, muhafazakâr ve tutucu olmakla eleştirilmiştir. Zira “var olandan olması gerekeni çıkarmaya çalışmak muhafazakârlıktır” (bkz. Ritzer, 2014:107-109). Bu da onun pozitivist ve işlevselci olduğunu göstermektedir. Yeni ahlakın, ahlaki gelenekten türetildiğini savunsa da bu konuda sosyolojinin görevini tam olarak açıklayamamıştır.

1.6. Anlamacı Sosyoloji Eleştirilerine Yanıt: Toplumsal İnşa Kuramı

Toplumun incelenmesi genel olarak sosyolojide ikili bir bakış açısıyla incelenegelmiştir. Toplum araştırmaları, daha çok klasik kuramcılar olan Durkheim ve Weber çizgisinde şekillenmiştir. Bu iki kuramcının toplum araştırmalarında kullandığı farklı yöntemler pozitivist-anlamacı, makro-mikro, yapı-eylem, toplum ve fail olmak üzere daima ikili bir yaklaşım oluşturmıştır. Durkheimci ekole göre toplum, bireylerin üzerinde ve ötesinde sosyal olgulardan oluşur. Birey ise toplumsal olgu içerisinde eyleyici olmaktan ve özgür iradede yoksundur. Birey toplumsallaşma sürecinin pasif ve negatif bir üyesidir (Slattery, 2012: 376-379). Kısaca ifade edilmesi gerekirse toplum, bireylerin üzerinde toplumsal gerçeklik olduğu için doğa yasalarına benzer bir özelliğe sahiptir.

Pozitivist/yapısal işlevselci ekolün aksine yorumlayıcı paradigma toplumsal dünyanın bireyden bağımsız bir gerçekliğinin olduğunu reddeder. Bunun yerine toplumsal dünya insanların istemli ve amaçlı eylemlerinin bir tezahürüdür. Yorumlayıcı ekolde birey, dışarıda bir yasa olarak duran olguların uygulayıcısı değildir. O, bizzat toplumsal dünyanın inşacıdır. Onların eylem ve etkinlikleriyle toplumsal dünya devamlı yaratılmakta, değişime ve dönüşüme uğramaktadır (Neuman, 2000: 70-82). Pozitivist paradigmanın aksine makro yöntemler yerine birey eylemleri ve rolleri gibi mikro yöntemler kullanır. Pozitivistlerin bireyi dışlayan, onları reddeden yaklaşımına karşı, Weberyanlar, sembolik etkileşimciler, fenomenologlar ve etnometodologlar bireylerin eylem ve rollerine önem verip, yapısal yöntemi yadsırlar. Berger ve Luckmann ise yorumlayıcı ekolün yanında yapısal paradigmaları da kabul ederler. Onlar ilkin kendilerine fenomenolojik yaklaşımı başlangıç noktası yapmışlardır. Ancak Weber’den beri yorumlayıcı yaklaşımın en çok eleştirildiği nokta “mikro çalışmalar içinde gömülüp toplumsal yapı gibi büyük resmi görememeleridir”. Weber’den bu yana devam eden sembolik etkileşimcilerin, fenomenologların ve etnometodologların uzak kalamadığı bu kadim eleştiri, toplumsal inşa kuramıyla büyük ölçüde son bulmuştur.

Berger ve Luckmann da diğer yorumlayıcı akımlar gibi bireyin toplumsal dünyasını anlamaya, tipleştirmelere ve kültürlere ayrı bir önem verir. Fakat bunlar, Durkheim’in toplumsal olgularını da kabul ederler. Hatta bunlarda Marx’ın diyalektiğini bile bulmak mümkündür. Berger ve Luckmann bir yandan sosyolojinin kadim mirasına sahip çıkmışlar, diğer yandan da kuramlar sentezi oluşturmuşlardır (bkz. Berger ve Luckmann, 2008: 25).

Berger ve Luckmann’ın, yorumlayıcı yaklaşımının kadim eleştirisi, bütünü/büyük resmi görememe ile toplumsal yapıların inkârına yöneliktir. Onlar bir yandan bireyi incelerken büyük resmi görmeye; büyük resim olarak adlandırılan yapıyı açıklarken de bireye önem vermişlerdir. Böylece onlar, Durkheim’in savunduğu bireylerden bağımsız toplumsal olgu eleştirisine de cevap bulmuşlardır. Berger ve Luckmann’a göre bireyin eylemin dışında toplumsal bir gerçeklik olmayıp toplumsal gerçeklik bireylere bağlıdır. Toplumsal bir gerçekliğin varlığı hakikattir, yadsınamazdır. Ancak bu, bireyler tarafından üretilmiş, dışsallaşmış, nesnelleşmiş ve yine bireyler tarafından içselleştirilmiştir (bkz. Berger ve Luckmann, 2008: 25). Zira sosyoloji ve bilgi sosyolojisinin araştırma konusu bu gerçekliktir. Her ne kadar insanlar, dünyaya geldiklerinde kendilerinin dışında toplumsal bir olguyla karşılaşsalar da yine bu insan ürünüdür. Atalar kültü, insan eylemleridir. İlla da bizzat yaşayan nesillerin üretmesine ve kural olarak ortaya koymasına gerek yoktur.

Toplum bilimci, gerçeğin inşası, aktarılması ve korunmasıyla ya da zamanla bazı kurumların değişmesi ya da yok olmasıyla ilgilenmelidir (Berger ve Luckmann, 2008:5). Toplum ve toplumsal gerçeklik, insan etkileşimlerinin bir ürünüdür. Böylece toplumsal inşacılık, fenomenolojiye tekli gerçeklik yerine çoklu gerçeği getirmiştir. Bununla birlikte etnometodolojinin günlük ve saf sağduyu gerçeği ile bilimsel gerçekliklerini de kabul eder. Gerçeklik, gündelik hayat, insanlar tarafından oluşturulmuş, subjektif bir dünyanın anlamlandırılmasıdır. Farklı gerçeklik tabakaları vardır. En üste gündelik hayat gerçeği yer alır. Yapısalcı ve yorumlayıcı teorileri uzlaştıran Berger ve Luckmann, fenomen kavramını; algıladığımız nesneler ile algılayamadığımız ve açıklayamadığımız manevi şeylerle açıklar.

Sonuç

Toplumsal inşa yaklaşımına göre, toplumsal gerçeklik belli ölçüde nesnel, belli ölçüde de öznel. İnsanlar önce kendi öznel gerçekliklerini nesnelleştirir, daha sonra da içselleştirmeye bunları öznelleştirirler. Birinci öznel yapı oluşturunca; ikinci öznel ise insana şekil ve yön veren bir özneliktir. Nesnelleşmiş ve yapı haline gelmiş bu ikinci öznel, adam edici özelliğe sahiptir. Bu açıklamalarıyla Berger ve Luckmann, hem Durkheim gibi bireysel bilincin ötesinde “toplumsal gerçeği” hem de Weber gibi bu gerçeğin bireysel ve öznel yönüne değinirler. Sosyoloji geleneğinde genelde yorumlayıcı görüşler, toplumun nesnel ve yapısalcı özelliklerini dikkate almamakla eleştirilir. Ancak toplumsal inşacılık, yorumlayıcı olmasına rağmen bireylerden öte, bireylerden ziyade toplumsal gerçeği kabul ederler. Toplumsal inşacılık bu yönüyle diğer anlamacı ve yorumlamacı yaklaşımlardan ayrılır. Berger ve Luckmann hem nesnelliği hem de özneliği kabul etmekle gerçeğin bu yönlerin birbirinin zıddı değil de tamamlayıcısı olduğunu görmüşlerdir. Zira bu yaklaşım pozitivist ve yorumlamacı yaklaşım arasında bir uzlaşma sağlamaktadır. Bu nedenle toplumsal inşacılık mikro ve makro teoriler arasında bir denge ve itidal kuramıdır.

KAYNAKÇA

- Allan, Kenneth. (2006) **Contemporary Social and Sociological Theory: Visualising Social Worlds**. London: Pine Forge Press..
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008). **Gerçeğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi**. çev: V. S. Öğütle, İstanbul: Paradigma.
- Calhoun, Craig J. (2002) **Contemporary Sociological Theory**. USA: Blackwell.
- Coulon, Alain (2010) **Etnometodoloji**. çev: Ümit Tatlıcan. İstanbul: Küre Yayınları.
- Cuff, E. C.; Payne G. C. E.; Francis, D. W.; Hustler, D. W. ve Sharrock, W. W. (ed.) (1989) **Perspective in Sociology**. London: Unwin Hyman.
- Giddens, A. (2000) **Sosyoloji**, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Haralambos M. ve Holborn, M. (1995) **Sociology: The Times and Perspectives**, London: Harper Collins.
- Johnson, D. P. (2008) **Contemporary Sociological Theory: An Integrated Multi-Level Approach**. New York: Springer.
- Marshall, Gordon (der). (1994) **The Concise Oxford Dictionary of Sociology**. New York: Oxford University Press.
- Meltzer, B. N., (1995) “Mead’s Social Psychology” **Symbolic Interaction: An Introduction to Social Psychology**, (der). Herman, N. J. ve Reynolds, L. T. New York: General Hall Incompany, s. 55-63.
- Meltzer, B. N., Petras, J. W. ve Reynolds, L. T. (1975) **Symbolic Interactionism: Genesis Varieties and Criticism**, London: Routledge and Kegan Paul.

- Neuman, W. L. (2000) **Social Research Methods**. Boston: Allyn and Bacon
- Özlem, D. (2001) **Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Poloma, M. M. (1993) **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, çev: H. Erbaş, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Ritzer, George ve Stepnisky, Jeffery.v (2014) **Sociological Theory (Sosyoloji Kuramları)**, çev: Himmet Hülür, Ankara, 2014.
- Slattery, M. (2012) **Sosyolojide Temel Fikirler**. çev: Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Slattery, Martin (1991) **Key Ideas in Sociology**. Nelson Thomas Publishers.
- Tolan, B. (1996) **Toplum Bilimlerine Giriş**. Ankara: Murat ve Adım Yayıncılık.

5TH GRADE SOCIAL STUDIES COURSE ON EDUCATION INFORMATION NETWORK (EBA)

Emre YILDIRIM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sivas, Türkiye

ORCID Code: 0009-0002-0489-3312

ABSTRACT

Education systems are dynamic systems that are open to development according to the demands and needs of societies. This dynamism is also greatly affected by the technological developments experienced in the current century. The Ministry of National Education has updated its educational activities by following these innovations and implemented the Education Information Network (EBA) platform by incorporating technological opportunities into the education system. EBA, which was launched in 2012 with the FATİH project, aimed to contribute to the learning of students, and its content was expanded over time and operated in a structure that could appeal to all educational levels. Especially during the pandemic period, the importance of alternative education environments was further understood, and institutions affiliated with the Ministry of Education continued their education and training activities through EBA during the most difficult periods of the epidemic. During the most difficult times when all opportunities were restricted and every service was restricted in many countries since the beginning of the pandemic period, the Ministry of National Education had the opportunity to continue providing education services through the EBA platform and in this respect, it has gained respect worldwide as an exemplary alternative education model. The contribution of technology to educational activities provides great advantages for both educators and students. In order to ensure the effective use of technology in education, the EBA website was created within the scope of the FATİH Project, where electronic content and course materials are presented, where students and teachers can easily access course content. With the use of computer and internet technologies more effectively in lessons, students' different perception styles have been addressed, thus enabling them to learn permanently and meaningfully. Nowadays, the developments in the field of information and communication technologies such as internet, computers etc. As technological tools are used in every field in society, it is a natural consequence that they are also used in the field of education. While the contribution of technology to educational activities is an undeniable reality, examining technological products that affect educational life is seen as a necessity. In particular, the teaching materials included in the EBA content are not only content created by the Ministry of National Education. In addition to the content created by the Ministry of Education, written and visual content can be added by different education companies, teachers and students. For this reason, it is a necessity to examine whether the existing contents are suitable for the objectives and achievements of the course. It has been a matter of curiosity to what extent the Social Studies course has gained a place in such a comprehensive platform and to examine the content and materials suitable for

the purpose of the course. This study is important because it examines the nature of the EBA platform used in institutions and organizations affiliated with the Ministry of Education. In this study prepared as a compilation, the way the 5th grade social studies course was handled within the EBA platform was examined. It was examined how EBA handles the 5th grade Social Studies course, with what teaching methods and materials the subjects and units are presented. Document review technique, one of the qualitative research methods, was used in the research. The study also included basic information in the literature and accessed sources about the level at which the 5th grade social studies course content is delivered in EBA, how social studies teachers use EBA, and the effect of EBA use on students in the social studies course. It is thought that this study, prepared as a compilation, will contribute to the literature by examining the effects of using EBA in the social studies education program.

Key Words: Education Information Network, EBA in Social Studies Course, Digital Education Platform, Educational Technologies.

Eğitim Bilişim Ağı (EBA)' nda 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi

ÖZ

Eğitim sistemleri toplumların istek ve ihtiyaçlarına göre gelişime açık dinamik sistemlerdir. Bu dinamizm içerisinde bulunduğumuz yüzyılda yaşanan teknolojik gelişimlerden de oldukça fazla etkilenmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, bu yenilikleri takip ederek eğitim faaliyetlerini güncellemiş, teknolojik imkanları eğitim sistemine dâhil ederek Eğitim Bilişim Ağı (EBA) platformunu uygulamaya koymuştur. 2012 yılında FATİH projesi ile hayata geçirilen EBA öğrencilerin öğrenme durumlarına katkı sağlamayı amaç edinerek hayata geçirilmiş, zaman içerisinde içeriği genişletilerek tüm eğitim kademesine hitap edebilecek bir yapıda faaliyet göstermiştir. Özellikle pandemi döneminde alternatif eğitim ortamlarının önemi daha da anlaşılmış ve MEB' e bağlı kurumlar salgın hastalığın en zor dönemlerinde EBA üzerinden eğitim öğretim faaliyetlerini devam ettirmiştir. Pandemi döneminin başlangıcından itibaren tüm imkânların kısıtlandığı ve birçok ülkede her hizmetin kısıtlandığı en zor süreçlerde Milli Eğitim Bakanlığı EBA platformu üzerinden eğitim hizmetlerini vermeye devam etme fırsatı bulmuş ve bu yönüyle de örnek bir alternatif eğitim modeli olarak dünya genelinde saygınlık elde etmiştir. Teknolojinin eğitim faaliyetlerine olan katkısı hem eğitimciler hem de öğrenciler açısından büyük avantajlar sağlamaktadır. Teknolojinin eğitimde etkin kullanımını sağlamak amacı ile FATİH Projesi kapsamında öğrencilerin ve öğretmenlerin rahat bir şekilde ders içeriklerine ulaşabildiği elektronik içeriklerin ve ders materyallerinin sunulduğu EBA sitesi oluşturulmuştur. Bilgisayar ve internet teknolojilerinin derslerde daha etkin kullanılmaya başlanması ile öğrencilerin birbirinden farklı algılama şekillerine hitap edilmiş bu sayede kalıcı ve anlamlı öğrenmelerine imkân sağlanmıştır. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri alanında gelişen internet, bilgisayar vb. teknolojik araç gereçlerin toplumda her alanda kullanılmasıyla birlikte eğitim alanında da kullanılması doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin eğitim faaliyetlerine olan katkısı yadsınamaz bir gerçeklik olarak kendini gösterirken eğitim hayatına etki eden teknolojik ürünlerin incelenmesi ise bir zaruri bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Özellikle EBA içeriğinde yer alan öğretim materyalleri sadece Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan içerikler olarak karşımıza çıkmamaktadır. MEB'in oluşturduğu içeriklerin yanı sıra farklı eğitim firmaları, öğretmenler ve öğrenciler tarafından da yazılı ve görsel içerikler eklenebilmektedir. Bu sebeple mevcut içeriklerin dersin hedef ve kazanımlarına uygun olup olmadığının incelenmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür geniş kapsamlı bir platformda Sosyal Bilgiler dersinin ne düzeyde yer edindiği ve dersin amacına uygun içerik ve materyallerin incelenmesi merak konusu olmuştur. Bu çalışma MEB'e bağlı kurum ve kuruluşlarda kullanılan EBA platformunun niteliğini incelemesi sebebiyle önem arz etmektedir. Derleme niteliğinde hazırlanmış bu çalışmada EBA platformu içerisinde 5. sınıf sosyal bilgiler dersinin ele alınış şekli incelenmiştir. EBA'nın 5. sınıf

Sosyal Bilgiler dersini ne şekilde ele aldığı, konu ve ünitelerin hangi öğretim metotları ile ve hangi materyallerle sunulduğu incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca 5. sınıf sosyal bilgiler dersi içeriğinin EBA’da ne düzeyde verildiği, sosyal bilgiler öğretmenlerinin EBA’yı kullanımlarının ne yönde olduğu ve sosyal bilgiler dersinde EBA kullanımının öğrencilere etkisi ile ilgili alanyazında yer alan ve ulaşılan kaynaklardaki temel bilgilere yer verilmiştir. Derleme niteliğinde hazırlanan bu çalışma ile alanyazına, sosyal bilgiler eğitim programında EBA kullanımının etkilerinin incelenmesiyle katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Bilişim Ağı, Sosyal Bilgiler Dersinde EBA, Dijital Eğitim Platformu, Eğitim Teknolojileri.

NATURAL DISASTERS AND THEIR ECONOMICS IMPACTS: GLOBAL, REGIONAL AND NATIONAL PERSPECTIVES

Dr. Mete AKYOL

Marmara Revizyon Bağımsız Denetim SMMM A.Ş.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavir

ÖZ

DOĞAL AFETLER VE EKONOMİK ETKİLERİ: KÜRESEL, BÖLGESEL VE ULUSAL PERSPEKTİFLER

Bu çalışma, doğal afetlerin küresel, bölgesel ve ulusal ekonomilere olan etkisini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu makalenin amacı, doğal afetlerin ekonomik boyutunu çok boyutlu bir bakış açısıyla analiz etmek ve politika yapıcılar için yol gösterici olabilmektir.

Çalışmada, doğal afetler ve ekonomi arasındaki kavramsal ilişki detaylı bir şekilde tanımlanmış, ardından makroekonomik ve sektörel etkileri üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca, sosyoekonomik etkiler ve afet sonrası ekonomik kurtarma stratejileri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma, hem literatür incelemesi hem de örnek olay analizleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veriler, çeşitli doğal afetler sonrasında yapılan ekonomik analizler ve afetlerin sosyoekonomik etkilerine dair istatistiklerden derlenmiştir. Bulgular, doğal afetlerin sadece fiziksel hasarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda ekonomiler üzerinde derin ve uzun süreli etkileri olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, bu etkilerin gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomiler arasında farklılaştığı ve yerel politika ve uygulamaların bu sonuçları büyük ölçüde etkileyebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sigorta piyasalarının ve yeşil ekonomiye geçişin bu süreçte kritik bir rol oynadığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afetler, Ekonomik Etkiler, Risk Yönetimi, Ekonomik Kurtarma

ABSTRACT

This study comprehensively addresses the impact of natural disasters on global, regional, and national economies. The aim of this article is to analyze the economic dimension of natural disasters from a multidimensional perspective and to serve as a guide for policymakers.

In the study, the conceptual relationship between natural disasters and the economy is defined in detail, followed by a focus on macroeconomic and sectoral effects. Furthermore, attention is given to socioeconomic effects and post-disaster economic recovery strategies.

This study is conducted using both literature review and case study analyses. Data has been compiled from economic analyses conducted after various natural disasters and statistics related to the socioeconomic effects of disasters. The findings show that the impacts of natural disasters are not limited to physical damage, but also have profound and long-lasting effects on economies. Furthermore, it was concluded that these effects vary between developing and developed economies and that local policies and practices can significantly influence these outcomes. The critical role of insurance markets and the transition to a green economy in this process has been emphasized.

Keywords: Natural Disasters, Economic Impacts, Risk Management, Economic Recovery

GİRİŞ

Doğal afetler, tarihsel süreç boyunca insanların ve ekonomilerin en büyük tehditlerinden biri olmuştur. Küresel, bölgesel ve ulusal ekonomiler üzerindeki etkileri, kapsamlı bir inceleme ve anlayış gerektirir. Bu çalışma, doğal afetlerin ekonomi üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır.

Doğal afetlerin neden olduğu fiziksel hasarların yanı sıra, ekonomiler üzerindeki etkileri, çok boyutlu bir analiz gerektirir. Doğal afetlerin ekonomik etkileri, genellikle GSYİH, yatırım ve istihdam gibi makroekonomik göstergelere, ayrıca tarım, imalat ve hizmet sektörleri gibi sektörel boyutlara ve sosyoekonomik etkilere dayanmaktadır. Bunun yanı sıra, doğal afetlerin ekonomik etkileri, yerel ve ulusal politikalar ve uygulamalar tarafından büyük ölçüde etkilenebilmektedir. Bu nedenle, politika yapıcılar için doğru ve etkili politikalar oluşturmak, önemli bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, çalışma, gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin doğal afetlere verdiği tepkileri ve farklılıkları göstermektedir. Bu farklılıkların doğru bir şekilde anlaşılması ve değerlendirilmesi, doğru politika ve stratejilerin oluşturulması için kritik önem taşımaktadır.

Genel bir değerlendirme gerçekleştirildiğinde, doğal afetlerin ekonomik etkilerini ele alırken, risk yönetimi ve sigorta piyasalarının rolü ile yeşil ve dayanıklı ekonomiye geçişin önemi üzerinde durulması gerekliliği görülmüştür. Risk yönetimi, belirsizliklerin azaltılmasında ve potansiyel kayıpların yönetilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sigorta piyasaları ise, doğal afetlerin yarattığı hasarın finansal yükünün dağıtılmasında kritik bir öneme sahiptir; ancak sigorta piyasalarının etkinliği ve kapsamı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çeşitli sınırlılıklarla karşılaşmaktadır. Yeşil ve dayanıklı ekonomiye geçiş ise, doğal afetlere karşı daha dayanıklı bir ekonomik yapı oluşturmak ve aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için önemli bir strateji olabilmektedir. Bu yaklaşım, ekonomilerin doğal afetlere karşı direncini artırmayı ve ekonomik kurtarma ve toparlanma süreçlerini çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri ile uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu konuların daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılması, doğal afetler sonrası ekonomik kurtarma ve toparlanma süreçlerinde hayati bir önem taşımaktadır. Doğru politika ve stratejilerin oluşturulabilmesi için, doğal afetlerin ekonomik etkilerinin tüm bu boyutlarının dikkate alınması gerekmektedir.

MILITARY TERMS IN MEDIEVAL TURKISH HISTORY

Ezgi Ekiz^{1*}, Prof. Dr. Refik Turan²

¹Gazi University, Institute of Educational Sciences, Faculty of Education, History Education Graduate Student, Ankara, Turkey.

<https://orcid.org/0009-0009-9510-9597>

²Gazi University, Institute of Educational Sciences, Faculty of Education, History Education, Ankara, Turkey.

<https://orcid.org/0000-0001-7013-3288>

ABSTRACT

While every nation in the world is known for its various characteristics, the Turkish nation is known for its strong military structures and armies. Because the Turks are the most systematized society in terms of military and army organization. In this context, since wars have an important place in the history of nations, many military terms and concepts have been used. One of the issues faced by researchers of medieval Turkish history is the frequent confusion of terms used in existing sources. Some terms are used in both general and technical terms. The meaning of any term can change according to time and place. Terms are actually language materials. The fact that there are so many terms reveals the importance of the military structure in the life of the Turks. The basis of military discipline and success is organization. In later periods, other nations also adopted this system and used it as an example. Turks have also been one of the nations with an army-nation mentality throughout history, so the military organization of the Turks is also in line with their social structure. In order to better understand military terms and the linguistic and social behaviors that prepared their emergence, it is necessary to understand the concept of military service correctly. It is also noteworthy that the military organization is structured in a chain of command from small to large or from large to small. While terms such as kagan, beg, tigin, sü etc. were used before Islam, these terms were replaced by sultan, emir, şehzade etc. in the Islamic period. The old rank names of historical Turkish military terminology such as bey, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı, çavuş, etc. are also used by the Turkish army today. In this study, it is aimed to analyze the military terms and concepts used in medieval Turkish history and to convey them to the reader. Within the framework of this general objective, a document analysis was conducted for the evolution of military terms. The origins of the terms used, how they have come to the present day, as well as the development of the words have been tried to be addressed.

Keywords: Army, organization, kagan.

Orta Çağ Türk Tarihinde Askeri Terimler

ÖZET

Dünya üzerinde her millet çeşitli özellikleri ile tanınırken Türk milleti güçlü askeri yapıları ve ordularıyla tanınmıştır. Çünkü askerlik ve ordu düzeni ile en sistemleşmiş toplum Türklerdir. Bu bağlamda ulusların tarihinde savaşların önemli bir yeri olması sebebiyle çok sayıda askeri terim ve kavram kullanılmıştır. Orta Çağ Türk tarihi araştırmacılarının karşılaştığı meselelerden birisi de mevcut kaynaklarda geçen terimlerin sık sık karışık şekilde kullanılmış olmasıdır. Bazı terimlerin hem genel hem teknik anlamda kullanıldığı görülmektedir. Herhangi bir terimin anlamı ise zamana ve yere göre değişebilmektedir. Terimler aslında birer dil malzemesidir. Bu kadar fazla terimin olması da Türklerin hayatında askeri yapının önemini ortaya koymaktadır. Askerlik disiplininin ve başarısının temelinde ise teşkilatlanma vardır. Daha sonraki devirlerde başka milletler de bu sistemi kendilerine örnek alarak kullanmışlardır. Türkler aynı zamanda tarih boyunca ordu-millet anlayışına sahip milletlerden birisi olmuştur dolayısıyla Türklerin askeri teşkilatı sosyal yapısına da uygunluk göstermektedir. Askerlik terimleri ve onların ortaya çıkışlarını hazırlayan dil ve toplum davranışlarını daha iyi anlayabilmek için askerlik kavramını da doğru algılamak gerekmektedir. Askeri teşkilatta emir-komuta zinciri içerisinde küçükten büyüğe ya da büyükten küçüğe bir yapılanmanın olduğu da dikkat çekmektedir. İslam öncesinde kagan, beg, tigin, sü vb. terimler kullanılırken İslami dönemde bu terimler yerlerini sultan, emir, şehzade vb. terimlere bırakmıştır. Tarihi Türk askeri terminolojisinin bey, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı, çavuş vb. eski rütbe adları da günümüzde Türk ordusu tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmada Orta Çağ Türk tarihinde kullanılmış olan askeri terimler, kavramlar analiz edilerek okuyucuya aktarılması amaçlanmıştır. Bu genel amaç çerçevesinde askeri terimlerin tekamülü için doküman incelemesi yapılmıştır. Kullanılan terimlerin kökenleri, günümüze nasıl geldikleri aynı zamanda kelimelerin geçirdikleri gelişimler ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ordu, teşkilat, kagan.

EXAMINING THE KNOWLEDGE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS REGARDING NATIONAL AND FOREIGN FAIRY TALE AND CARTOON CHARACTERS IN TERMS OF VALUES EDUCATION, AND ANALYZING THE IMPACT ON ROLE MODEL ADOPTION AND SHOPPING PREFERENCES

Mustafa Kemal KALKAN^{1*}, S. Ayça KALKAN²

¹Hatay Science and Art Center, Hatay, Türkiye

Eastern Mediterranean University, Software Engineering, Gazimağusa, KKTC

¹ <https://orcid.org/0009-0008-0143-0981>, ² <https://orcid.org/0009-0007-7747-3622>

ABSTRACT

Fairy tale and cartoon characters designed for children have a significant impact on our values and moral judgments. While characters like “Spider-Man, Rapunzel, Cinderella” are immediately recognizable to younger generations, our national fairy tale and epic heroes such as “Bamsı Beyrek, Küllü Fatma, Banu Çiçek, Deli Dumrul, Sedef Bacı” are not as familiar.

The aim of this study is to determine the awareness of national fairy tale characters and the values embedded in these tales among elementary school students. Additionally, the study seeks to identify whether students prefer national/fairy tale characters or foreign fairy tale characters as role models and in their shopping preferences. Furthermore, the study aims to reveal which characters are more prominently featured in products targeted at children, through fieldwork, semi-structured interviews, and surveys conducted with vendors selling products for children.

This study employs both qualitative and quantitative methods. Although a literature review has been conducted on the topic, no specific study focusing on the impact of “fairy tale/cartoon characters on elementary school students’ shopping preferences” was found. The research addresses questions such as “What is the rate of primary school students’ awareness of our national fairy tale heroes? Do elementary school students prefer domestic fairy tale/cartoon characters or foreign ones in their shopping choices? What are the most-watched cartoons by elementary school students? Do elementary school students mostly read national or foreign fairy tales? Which fairy tale/cartoon characters do elementary school students consider as role models? Which character-themed products are more prevalent among vendors targeting elementary school students?” These questions guide the research, and through semi-

structured interviews with vendors of children's clothing, stationery, etc., data is collected and presented numerically.

The study focuses on elementary school students as the target audience. Using a random sampling method to represent the universe of the target audience, 76 third-grade students were selected. Legal permissions were obtained to administer tests and surveys to these students to gather data on their awareness of national fairy tale heroes, role model preferences, and shopping habits. The obtained data were analyzed using frequency analysis and presented through tables and graphs.

The findings indicate that students are more familiar with foreign characters but lack sufficient knowledge of our national fairy tale heroes. Moreover, students tend to prefer products featuring foreign character themes in their consumption habits.

Keywords: National Fairy Tale Heroes and Values, Role of Cartoon and Fairy Tale Characters in Elementary School Students' Shopping Preferences, Importance of Fairy Tale Characters as Role Models.

Değerler Eğitimi Açısından İlköğretim Öğrencilerinin Milli-Yabancı Masal/Çizgi Film Kahramanlarını Bilme Durumu, Rol Model Alma ve Alışveriş Tercihlerine Etkilerinin İncelenmesi

ÖZET

Çocuklara yönelik hazırlanan masal/çizgi film karakterleri; değerlerimiz ve değer yargılarımız üzerinde çok etkili olmaktadır. Genç nesillere “ Örümcek Adam, Rapunzel, Sindrella” dediğimizde bu karakterleri hemen tanımakta “ Bamsı Beyrek, Küllü Fatma, Banu Çiçek, Deli Dumrul, Sedef Bacı” dediğimizde milli masal/destan kahramanlarımızı tanıyamamaktadır.

Bu çalışmamızdaki amacımız; İlköğretim öğrencilerinin milli masal kahramanlarımızı ve bu masallarda yer alan değerlerimizi bilme durumlarını, rol model almada ve alışveriş tercihlerinde milli/ masal kahramanlarını mı yabancı masal karakterlerini mi tercih ettiklerini tespit etmektir. Ayrıca çocuklara yönelik ürün satan esnafların hangi karakterlerin yer aldığı ürünleri daha çok bulundurduklarını saha çalışması, yarı yapılandırılmış görüşme ve anketler yoluyla tespit ederek ortaya koymaktır.

Çalışmamız nitel ve nicel bir çalışmadır. Konu ile ilgili literatür tarama yapılmış ama bizim ele aldığımız “masal/çizgi film karakterlerinin ilköğretim öğrencilerinin alışveriş tercihlerinde etkisi” üzerine bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmamızda;” İlkokul öğrencilerinin milli masal kahramanlarımızı tanıma oranları nedir? Alışveriş tercihlerinde yerli masal/çizgi film karakterlerini mi yoksa yabancı masal/ çizgi film karakterlerini mi tercih etmektedirler? İlkokul öğrencilerinin en çok izledikleri çizgi filmler nelerdir? İlkokul öğrencilerinin en çok okuduğu masallar milli masallar mı yabancı kaynaklı masallar mı? İlkokul öğrencileri hangi masal/çizgi film karakterlerini rol model alıyorlar? İlköğretim öğrencilerine yönelik ürünler satan esnaflar hangi karakterli ürünleri daha çok bulunduruyorlar?” araştırma sorularına cevap aranmıştır. Araştırma soruları doğrultusunda ilköğretim öğrencilerine yönelik giyim, kırtasiye vb. ürünler satan esnaflarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler sayısal olarak sunulmuştur.

Araştırmamıza konu olan hedef kitlemiz ilköğretim öğrencileridir. Hedef kitlemizi oluşturan evreni temsilen tesadüfi örneklem yöntemiyle 3. Sınıfa devam eden 76 ilköğretim öğrencisi belirlenmiştir. İlköğretim öğrencilerinin milli masal kahramanlarımızı tanıma ve rol model alma durumları ve alışveriş tercihleri ile ilgili veriler elde etmek amacıyla yasal izinler alınarak 76 ilköğretim öğrencisine test ve anketler uygulanmıştır. Elde edilen veriler frekans analizi yapılarak tablo ve grafiklerle sunulmuştur.

Veriler değerlendirildiğinde; öğrencilerin yabancı karakterleri büyük oranda tanıdıkları ama milli masal kahramanlarımızı yeterince tanımadıkları, tüketim alışkanlıklarında yabancı karakterli ürünleri tercih ettikleri görölmüşür.

Anahtar kelimeler:, Milli Masal Kahramanlarımız ve Değerlerimiz, İlköğretim öğrencilerinin alışveriş tercihlerinde çizgi film ve masal kahramanlarının rolü, Masal Kahramanlarının Rol model almadaki önemi

PRIMARY SCHOOL TEACHER CANDIDATES' VIEWS ON INCLUSIVE EDUCATION

Mehmet Arif BOZAN¹ *, Şengül Saime ANAGÜN²

¹Istanbul Aydın University, Education Faculty, The

Department of Elementary Education, Istanbul, Türkiye.

²Eskişehir Osmangazi University, Education Faculty,

The Department of Elementary Education, Eskişehir, Türkiye.

ORCID Code: 0000-0003-3554-4828

ABSTRACT

Education is a fundamental right for every child. This statement shows the importance and indispensability of education. Based on this point, the inclusive education approach has emerged. Inclusive education is defined as an approach in which all students benefit from the education process in a qualified way and allows all members to feel valued. Therefore, inclusive education can be expressed as both a fundamental right and a fundamental approach in terms of creating an equal society. At this point, the importance of teachers emerges because they need to implement the inclusive approach correctly. Based on this point, the current research aimed to examine the views of pre-service primary school teachers towards inclusive education. In line with the determined purpose, firstly, pre-service teachers were given training on inclusive language teaching. After the training, their views on inclusive education were collected in written form. Therefore, since the views and experiences of pre-service teachers towards inclusive education were examined in this study, the research was designed as qualitative descriptive research. The data collected from the teachers through written forms were analyzed by content analysis method. As a result of the research, it was observed that pre-service primary school teachers perceived inclusive education as individuals in need of special education in general, and that their perceptions changed at the end of the process, and that characteristics such as academic level, gender, race were also important in terms of inclusive education and their awareness of the importance of inclusive education increased.

Keywords: Primary school education, pre-service primary school teacher, inclusive education

INTRODUCTION

Education is a fundamental right for children. This should not only mean that a child should be enrolled in school and attend continuously. In the process, all children should be able to learn and progress despite their capacities, differences and sometimes even disadvantages. This is where the inclusive education approach emerges. Inclusive education can be defined as an environment where

every child in the process is made to feel valued and can learn at the maximum level (Moriña, 2017). While inclusive education was defined as an approach only for individuals in need of special education when it emerged, it has been adopted as an approach to support their diversity for all students over time (UNESCO, 2001). Considering the literature, it is important that all students in the classroom are included in the process in a qualified way and that they get maximum efficiency from education (Ainscow et al., 2004; Sharma & Jacobs, 2016). Therefore, it is important to ensure the competencies of teachers and pre-service teachers for inclusive education.

Teachers need to have certain competencies in order to implement inclusive education practices in the classroom. Inclusive teacher competencies consist of features such as recognizing and evaluating children, knowing the differentiated teaching approach, classroom management, working in cooperation, being fair, and transforming the school and classroom into a structure suitable for inclusive education (Majoko, 2019; Pantic & Florian, 2015). Therefore, teachers need to acquire these competencies in undergraduate education. In this direction, this study sought to answer the following question:

- What are the opinions of pre-service primary school teachers about inclusive education?

MATERIALS AND METHODS

In this study, in which the views of pre-service primary school teachers on inclusive education were examined, pre-service teachers were given training on inclusive language teaching. After the training, their views on inclusive education were collected in written form. Therefore, since the views and experiences of pre-service teachers towards inclusive education were examined in this study, the research was designed as qualitative descriptive research. Qualitative descriptive research is a detailed summarization in everyday terms of the events experienced by the people at the focus of the research (Lambert & Lambert, 2013). Descriptive qualitative research is especially suitable for creating a minimum level of theory on questions that are important for practitioners and policy makers about the phenomenon (Sandelowski, 2000). In this context, it is thought that the research conducted in this context will create an idea for both pre-service teachers, teachers and policy makers in terms of having competencies for inclusive education in the classrooms where they are in their professional lives.

Participants of the Study

In this study, the study group consists of 4th grade students studying in the primary school teaching program. While forming the study group, convenience sampling, one of the purposeful sampling methods, was preferred. In convenience sampling method, researchers conduct the study with the group that is close and easy to access in terms of conducting the study (Yıldırım & Şimşek, 2013). In line with the mentioned method, 45 pre-service primary school teachers were selected. The gender of 38 of the pre-service teachers was female and 7 of them were male.

Data Collection Tool and Data Analysis

A written form was created as a data collection tool in the study. The form was sent to two field experts for approval. Then, it was presented to pre-service teachers at the end of the process. The collected data were analyzed by content analysis method. In the content analysis method, categories from codes and themes from categories are reached (Yıldırım & Şimşek, 2013). This process was also followed in the current study.

RESULTS

From the data obtained in the study, the themes of “inclusive education experiences, perceptions of inclusive education, and inclusive education in terms of professional development” were reached. Direct quotations from pre-service teachers were coded as T1, T2, T3, ... when presented.

Inclusive Education Experiences

The pre-service teachers were asked to share whether they had experienced inclusive education before and to share examples, if any. This was done for pre-service teachers to see the current situation regarding inclusive education with examples. Some of the pre-service teachers stated that stakeholders such as administrators and teachers in school systems exhibit a discriminatory attitude and that this situation is not suitable for inclusive education. T39's views reveal this situation.

“While the education systems of the country should be focused on integration rather than segregation, I have seen that some school administrators, administrations, and teachers exhibit a segregating style, behavior, and attitude instead of trying to integrate.”

The pre-service teachers also stated that there is discrimination against refugee students from their environment. For example, T11 stated that in an incident she heard, a refugee student was made to sit in a different place in the classroom and the student was ignored.

“I was hearing negative things about refugee students in general. One of my friend's older sisters was appointed. There was a Syrian student in her class. The previous teacher excluded her and made her sit in the back row. This negative example made me think that they were constantly excluded.”

T45 stated that his cousin had Down syndrome and that he witnessed the difficulties his cousin faced during the school process. He stated that during the process, they tried to enroll the student by finding different reasons for his cousin's enrollment in the school and that people who are not in this situation may be in a difficult situation.

“My uncle would go to talk to the principal in his official clothes. Because being a high-ranking soldier was sometimes enough to get his child accepted to the school. But the sad thing here is that if he wasn't a soldier, unfortunately, they wouldn't let his child into the school.”

Perception of Inclusive Education

With the inclusive language teaching training given to pre-service teachers, it was examined how their views on inclusive education changed. In this context, it was seen that some of the pre-service teachers had a narrow perspective on inclusive education and perceived inclusive education as a teaching approach only for individuals who need special education. T5's views reveal this situation.

“I can say that I did not know much about inclusive education before taking this course. When I first saw the name of the course, I thought it was a course only about individuals with special needs. In my first lesson, I realized that I was wrong about this course.”

Another perception of the students towards inclusive education was the active inclusion of refugee students in the education process. However, this idea of pre-service teachers changed with the education they received as the active inclusion of all students in the education process. The views of T17 reveal this situation.

“In fact, when we say inclusive education, the first thing that comes to our minds due to today’s conditions is the inclusion of refugees in the educational environment, but we should not only look at it as refugees. We should also consider other students.”

Similarly, T9 stated that his knowledge about inclusive education was limited, in addition to this, with the training he received, he realized that the differences in students were ignored in the education process in the classroom and that inclusive education is an approach that concerns every child.

“I had superficial knowledge about the importance of inclusive education. After receiving this training, I realized that the right to education and training covers every student in the world and is ignored due to many factors.”

Another factor realized by the students is that it is important to accept students in inclusive education by taking their characteristics into consideration, which prevents them from being segregated. The views of T23 reveal this situation.

“I learned that inclusive education works to prevent segregation and is based on “accepting” the student. It makes the student feel that he/she exists in that class as much as his/her other friends, that the class is pleased with his/her presence, and that we should unite with our differences.”

Similarly, it is one of the perspectives gained through education that inclusive education is not only a structure that covers special education situations but also an approach that addresses many factors such as gender, interest, race, and language. The views of T45 and T25 reveal this situation.

“I realized that gender, ethnicity, language, religion, health, socio-economic status, and geopolitical location equally affect the inclusiveness of educational activities.”

“Inclusion is a very broad concept and I realized that not only the learning styles of the students but also their sociocultural structures, languages, physical conditions, and many other things should be taken into consideration while teaching.”

Similarly, T37 stated that a classroom adopting an inclusive education approach should be multicultural and appeal to differences.

“It is to ensure that the classroom has a multicultural structure. There should be an education that meets the needs of all children.”

Another finding is that inclusive education is an important approach in terms of eliminating gender inequality and this situation is realized with education. T2’s views reveal this situation.

“I learned that another problem of inclusive education is gender inequality that jeopardizes social life. Social norms prevent girls and boys from having equal education opportunities.”

Finally, pre-service teachers stated that although they knew inclusive education, this was not enough and that they learned what they could do for this approach in practice after the training. The views of T34 reveal this situation.

“I didn’t have any knowledge about inclusive education until I took this course. I was aware that there are different students in schools and that these students should receive a slightly different education than others, and I was aware of this, but I didn’t know how to do it. Now I feel that I have more or less knowledge about what I would do if I was assigned to a classroom and I had to start teaching directly.”

Inclusive Education in Terms of Professional Development

It was found that pre-service teachers generally felt themselves professionally competent after the professional training they received for inclusive education. For example, it was stated that a lesson process structured according to the inclusive education approach is important for classroom management. In addition, according to the inclusive education approach, it was explained with the necessity of using the mother tongue of refugee students in the language teaching process in the process of education with their peers whose mother tongue is the target language. As a result, it was stated that inclusive education is one of the important competencies that teachers should have. T29's views reveal this situation.

"I can say that today, effective education, effective classroom management, and effective communication in the classroom cannot be considered independent of inclusive education. When foreign students are involved, inclusive language education comes into play and I can say that I have learned that inclusive language education will benefit us a lot when dealing with foreign students in language teaching. Besides all these, I think that if we want to be a well-equipped teacher, we need to have knowledge about inclusive education and there should be application requirements."

The training taught pre-service primary school teachers the basic concepts and different perspectives on inclusive education. At the same time, pre-service teachers who had the chance to be in the field during the training process had the opportunity to observe this situation in the field. T12's views reveal this situation.

"As a prospective primary school teacher, I feel professionally ready for inclusive education because this process taught me concepts and information about inclusive education. It expanded my horizons and thoughts. I had the chance to observe a refugee student at the school where I did my internship. I observed teacher-student interaction and classroom atmosphere."

Similarly, T9 stated that he was teaching in a private institution during the training period and that he had the opportunity to apply the information he received in the training because he had students in need of inclusive education. Therefore, she thinks that the training contributed to her professionally.

"I can say that this training had a very special place for me. Because I had students in the field of inclusive education while I was taking this course. So I both learned theoretically and practiced."

T14 stated that he had not encountered a situation related to inclusive education before and that the training they received was important in terms of providing information about what to do when he needed inclusive education.

"It is very important to at least know that situations that I have not encountered before have happened and to have information about how to proceed when I encounter them. At this point, as a primary school teacher, I can say that I feel professionally "ready" for inclusive education."

It was stated that inclusive education provides the opportunity for all children in the classroom to progress in terms of cognitive and affective skills with differences and is important for professional development. T32's views reveal this situation.

"I even learned that a moderate classroom environment can be created despite all the differences and that quality education can also be provided in a classroom with differences."

On the other hand, T21 stated that she was aware that she would need inclusive education in her professional life, but she was deficient in terms of practice for this. He thinks that he has overcome his deficiency with the training he received and that he can prepare lessons for inclusive education.

"I know that I will encounter this situation when I become a teacher. I have seen how to prepare my lesson plan when I encounter it."

T35 stated that he learned the theoretical knowledge about inclusive education and prepared lesson plans in a way that includes differences in the process, but he had concerns about the application in his professional life because he did not have the chance to apply it.

"I know that I have learned the theoretical knowledge about inclusive education, but I have question marks about how to reflect this in the process. Because I have not been in such a process before, I do not know my full potential. In Inclusive Education, we see that a subject is conveyed in more than one different way and we prepare a lesson plan by this difference."

CONCLUSION AND DISCUSSION

In this study, it was aimed to examine the views of primary school teaching candidates on inclusive language education and their views on inclusive education after the training. In classrooms, there are children with different characteristics in terms of interest, language, race, and academics. This diversity requires a structure that covers diversity instead of uniform teaching. In this respect, it was concluded in the study that pre-service primary school

teachers' ideas about inclusive education were incomplete or non-existent. At the beginning of the process, it was seen that some of the pre-service primary school teachers thought that inclusive education was a necessary approach only for individuals who need special education, while others had no idea about inclusive education. As a matter of fact, in the study conducted by Amaç (2021), it was concluded that primary school teachers did not have in-depth knowledge about inclusive education and in addition to this, they were insufficient in recognizing student differences. In a study conducted with pre-service teachers, it was concluded that they did not feel pedagogically competent in terms of inclusive education (Akbulut et al., 2021). Therefore, it can be said that pre-service primary school teachers are not at a sufficient level in terms of inclusive education.

Another result of the study is that pre-service teachers' professional development increased with the inclusive education they received. It can be said that pre-service teachers had incomplete or no knowledge about inclusive education before, and their competencies in this field increased at the end of the process. Pre-service teachers must receive training on inclusive education during their undergraduate education before starting their profession (Burkett, 2013). Similarly, in the study conducted by Polat (2022) with pre-service teachers, pre-service teachers emphasized the importance of personal awareness and professional development in inclusive education. In conclusion, inclusive education is an approach that should not be ignored today. In line with the studies conducted and the results obtained in this study, it can be said that teacher education and teachers currently working in the profession are not adequate in terms of inclusive education. Therefore, during the undergraduate education process of prospective teachers, teachers should be supported in terms of inclusive education with in-service training and programs should be created for this purpose.

REFERENCES

- Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2004). Understanding and developing inclusive practices in schools: A collaborative action research network. *International Journal of Inclusive Education*, 8(2), 125-139. <https://doi.org/10.1080/1360311032000158015>
- Amaç, Z. (2021). Kapsayıcı eğitim ve ilköğretim öğretmenleri: sistematik bir inceleme [Inclusive education and primary school teachers: A systematic review]. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 74-97. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejedus/issue/62791/883234>

- Burkett, J. A. (2013). *Teacher perception on differentiated instruction and its influence on instructional practice* (Unpublished doctoral dissertation). University of Oklahoma State University.
- Lambert, V. A., & Lambert, C. E. (2013). Qualitative Descriptive Research: An Acceptable Design. *Pacific Rim International Journal of Nursing Research*, 16(4), 255–256. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/PRIJNR/article/view/5805>
- Majoko, T. (2019). Teacher Key Competencies for Inclusive Education: Tapping Pragmatic Realities of Zimbabwean Special Needs Education Teachers. *Sage Open*, 9(1), <https://doi.org/10.1177/2158244018823455>
- Moriña, A. (2017). Inclusive education in higher education: challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education*, 32(1), 3-17. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1254964>
- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description? *Research in Nursing & Health*, 23, 334-340. [https://doi.org/10.1002/1098-240x\(200008\)23:4<334::aid-nur9>3.0.co;2-g](https://doi.org/10.1002/1098-240x(200008)23:4<334::aid-nur9>3.0.co;2-g)
- Sharma, U., & Jacobs, D. (2016). Predicting in-service educators' intentions to teach in inclusive classrooms in India and Australia. *Teaching and Teacher Education*, 55, 13-23. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.12.004>
- Pantić, N.& Florian, L. (2015). Developing teachers as agents of inclusion and social justice. *Education Inquiry*, 6(3), 333-351. <https://doi.org/4876/10.3402/edui.v6.27311>
- Polat, M. (2022). Kapsayıcı Eğitim” mümkün mü? Kapsayıcı eğitim dersini alan öğretmen adaylarının görüşlerinin vignette tekniği ile incelenmesi [Is “Inclusive education” possible? Examining the opinions of preservice teachers who take the inclusive education course with the vignette technique]. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 965-986. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1066922>
- UNESCO. (2001). *The open file on inclusive education*. Paris: UNESCO
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* [Qualitative research methods in social sciences]. Seçkin Publishing

TÜRKİYE'DE GECEKONDU KÜLTÜRÜNÜN OLUŞUMUNUN NEDENLERİNİN VE SONUÇLARININ SOSYOLOJİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Ferruh Kahraman, Doç. Dr.,

Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı İzmir/Türkiye

Assist. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Divinity, Department of Arabic Language and Rhetoric İzmir/Türkiye

<https://orcid.org/0000-0002-5104-8325>

Özet

Çalışmanın konusu, Türkiye’de Gecekondu Kültürünün Oluşumunun Nedenlerinin Ve Sonuçlarının Sosyolojik Olarak Değerlendirilmesi’dir. Türkiye’de 1950’lerden itibaren çok hızlı bir şekilde artan iç göçlerin en büyük sebebi, sosyo-ekonomik ve teknik boyutludur. Türkiye’de sanayinin gelişmeye başlamasıyla sanayi bölgelerine; traktörün tarımda kullanılmaya başlamasıyla da tarım için elverişli olan bölgelere yoğun bir göç başlamıştır. Kırdan kente göçün en önemli sebeplerinden biri de akraba ve töre baskısıdır. Özgür ve eleştirel zekaya sahip insanlar köy ve kasabalarında aykırı tip olarak görülerek toplumun dışına itilmiştir. Sınırlı sayıda insanla yaşamın sürdüğü kırdan toplumdan dışlanan insan da doğal olarak tek başına kalmaktadır. Özgür ruh ve gelişime açık olan bu yetenekli insanlar, farklı memleketlere açılmayı tercih etmişlerdir. Kırdan kente göçün bir nedeni de aile ve akrabalar arası şiddetli geçimsizliktir. Kardeş, ana, baba ve yakın akrabalar arasındaki geçimsizlik, düşmanlık ve hasımlık ciddi zararlara hatta kan dökülmelerine netice vermiştir. Bunlar içerisinde huzur, sükûnet ve rahat arayanlar imar ettiği ev, arsa ve tarlasına karşı gözünü karartarak ve lanet olsun diyerek geride kalanlara bırakmıştır. İlk önceleri bu göçmenlerin bazıları memleketlerini tamamen terk etmemekte mevsimlik bir işçi veya amele görüntüsü sergilemektedir. Bazı kimseler de çocukları için daha iyi bir yaşam, kültür, eğitim iş ve sağlık gibi nedenlerden dolayı göç ederken bazı kimselerde de ticaret amaçlı göç etmişlerdir. 1980 sonra ise göçün nedenlerinde önceki dönemlere göre bariz farklılıklar vardır. Bu dönemde göçün en önemli sebebi liberal politika, özelleştirme, terör, güvenlik, şehrin cazibesi ve özgürlüktür. Bu çalışmada köyden kente göç olgusu, olumlu ve olumsuz yönleriyle, belli başlı neden ve sonuçlarıyla sosyolojik bakış açısıyla ele alınmıştır. Yapılan araştırma ve incelemeler sonucu bu göçler şehirleşme oranını artırma, bilinçlenme, görgülü olma, gelenek ve göreneklere kuru bağlılıktan kurtulma gibi olumlu işlevlere sahip iken; gecekondulaşma, eğitim ve sağlık alanında bazı aksamalar ile kültürel uyumsuzluk gibi bazı problemleri de beraberinde getirmiştir.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF SLUM CULTURE FORMATION'S CAUSES AND EFFECTS IN TURKEY

Abstract

This work's theme is, Sociological Analysis of Slum Culture Formation's Causes and Effects in Turkey. Biggest reason for internal migration that keeps increasing ever since 1950s in Turkey has a socio-economic and technical dimension. With the beginning of the development of industry and introduction of tractors in agriculture in Turkey, migrations to these areas began. One of the most important reasons for migration from rural to urban is pressure from relatives and tradition. People who have free and critical intelligence are seen as outsiders and pushed away in their villages and towns. With a limited amount of population, people who get pushed away from society naturally stay alone. These people who are free spirited and open for development prefer to travel to different places. Another reason for migration from rural to urban is severe resentment amongst families and relatives. This results in resentment, hostility and even violence between siblings, parents and close relatives. Amongst these, people who search for peace, quiet and comfort leave their houses, lands and fields to those left behind, being hell bent and damning their old lives. At first, some of these immigrants do not leave their homeland completely and show us a picture of seasonal workers. Some people migrate for a better life, culture, education work and health for their kids, some do for business reasons. After 1980 reasons for migration differ blatantly. In this period the most important reason for migration is liberal politics, privatizing, terror, security, appeal of big cities and freedom. In this work the phenomenon of migration from rural to urban is discussed with its pros and cons, main reasons and outcomes with a sociological point of view. In the conclusions of works and investigations made, these migrations have positive outcomes of increasing urbanization, awareness, good manners, getting rid of unthoughtful adherence to traditions; they also emerge problems such as slums, some disruptions in education and health systems and cultural disagreements.

Giriş

Toplumsal, ekonomik, sağlık, eğitim, daha iyi bir yaşam isteği, kırsal kesimin iticiliği, kentin çekiciliği, kadının kocasının ailesinin baskısından kurtulma isteği, tarıma traktör başta olmak üzere ziraî aletlerin girmesi gibi sebepler, 1950'lerden sonra kırdan kente göçü başlatmış, 1960-1980 arası ise göçler giderek hız kazanmıştır. Yeterli kentli özelliğe ve ekonomiye sahip olmayan kırsal kesim insanı, kendini direkt kente dahil edememiş, şehirliliğe biraz kenardan başlamayı tercih etmiştir. Köylere göre daha eğitilmiş, varlıklı ve modern olan kentli nüfus köylülere biraz lüks, biraz da mesafeli gelmiştir. Köylüler şehre doğrudan adapte olmaktan korkmuşlar ya da imkanları buna elvermediğinden şehrin periferinde bir kenar mahalle sakini olmuşlar ya da kendi imkanlarına göre bir gecekondu semti oluşturmuşlardır. Özellikle 1960'lardan sonra sosyologlar, Türkiye'nin toplumsal yapısını derinden etkileyen kırdan kente göç, sebepleri, sorunları, avantajları gibi konulara yönelmişlerdir. Özellikle de kırdan kente göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan gecekondulaşma, sosyologların ana gündemini oluşturmuştur.

Bu çalışmada kırdan kente göç, başlıca sebepleri, sonuçları ve gecekondu kültürü bakımından yine bu konuda kitap ya da makale bazında önemli çalışmalara sahip sosyologların bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Kırdan kente göç ilk olarak 1950'lerde olsa da bunlar toplumsal yapıdaki etkisini 8-10 yıl sonra göstermeye başlamıştır. Ülkemizde gecekondulaşma sorunuyla ilgili ilk çalışmaları yapan sosyologlarımızın başında Orhan Türkdoğan, Birsen Gökçe, Cavit Orhan Tütengil ve Mübeccel B. Kıray gelmektedir. Çalışmada yukarıda sayılan sosyologların bazen doğrudan eserlerine müracaat edilmiş bazen de onlar ve eserleri üzerine yapılan önemli çalışmalar incelenerek bir fikre varılmak istenmiştir.

1950'lerden sonra kırdan kente göçün ardından, sosyologlar tarafından iç göçün sebepleri-sonuçları ve olumlu-olumsuz yönleri gibi konular işlenmiştir. Bu çalışmalar bizlere göç olgusu konusunda yeterli bilgi ve malumat vermekle beraber çözüm önerileri konusunda yetersiz kalmaktadır. Bunda sosyologların yeterli kamuoyu oluşturmamışları ortaya çıkmaktadır.

1. 1950'lerden Sonra İç Göçün Nedenleri

Türk toplumu incelendiğinde kırdan kente göçün en önemli nedeninin sosyo-ekonomik ve teknik sebeplerden kaynaklandığı görülecektir. Ülkemizde traktör tarımda ilk defa yoğun olarak 1950'lerde kullanmaya başlanmış, bunun sonucunda kıraç ve fakir bölgelerden sanayi ve tarım bölgelerine doğru bir göç dalgası başlamıştır. İlk önceleri bu yerli göçmenler, köy ve kasabalarını tamamen terk etmemişler ya mevsimlik işçiler olarak çalışmışlar ya da erkek, tek olarak kente çalışmaya gitmiştir. Gittiği yere uyum sağlayan bir tarım işçisi ya da şehre taşınan bir işçi zamanla yanlarına ailelerini de almaya başlamışlardır. Bu zamanla aile dışına da taşmış akrabaları hatta köylüleri kapsamıştır. Göçler, ekonomik faktörlerin yanında daha iyi ve kaliteli bir yaşam sürmek, eğitim, kültür ve sağlık gibi imkânlarla ulaşmak amacıyla yapılmıştır. Dönemin şartlarına da bakıldığında kırsal kesimin geneli bu hizmetlerden ya mahrum ya da kent seviyesinde hizmet alamamaktadır.

Hilmi Ziya Ülken'e göre göçler sadece traktörün tarıma girmesi ve endüstrileşme gibi sebepler değildir. Bunun yanında başta Ankara olmak üzere siyasi hareketliliğin yoğun olduğu kentlere de büyük göç dalgası gerçekleşmiştir. Bu göçler genellikle kırsal kesimden kentlere doğru gerçekleşmiş olup tek sebebi ekonomik değildir. Bunun yanında ulaşım ve temel insani hak olan bazı hizmetlere erişme isteği de vardır. Ona göre bir tren ya da anayol bir köyden geçiyorsa orada göç görülmemekte; göçler daha çok ulaşım imkanının olmadığı yerlerde görülmektedir. Diğer yandan O'na göre kırdan kente göç, sanayi çevresinin işgücünü karşıladığı için zorunlu bir hareketlilik olarak da görülmektedir (Ülken, 1953: 4-5).

Cahit Tanyol'a göre ise traktör ve bazı makinelerin tarımda kullanılması bazı köylerin zenginleşmesine, iş olanaklarının artmasına ve sosyal yapıda değişime ve hareketliliğe sebep olmuştur. Bu köylerde nüfusta artış gözlenmiştir. Efendi ve ağa köylerinde ise durum tam tersinedir. Traktörün bu köylere girmesi, efendi ve ağalara yaramış, topraksız köylüler daha da fakirleşmiş bunlar da çözüm olarak kente göç etmişlerdir (Tanyol, 1959: 205-219).

Türkiye'nin göç tarihine bakıldığında 1980 sonra göç edenlerin şartları öncekilerden daha kötüdür. Bu anlamda yoksulluk hem göreceli hem de göçmenler arasında yer değiştirmektedir. Daha önce gelenlerde aile, akrabalık ve hem şehirlik gibi geleneksel ilişki ağları önemli iken sonrakiler için bu geçerli değildir. Bunlar kente alalecele, çok hızlı bir şekilde gelmiş olup mal ve parasal destek konusunda çok sıkıntı çekmişlerdir (Güneş 2009). Bunlar ailenin geçimi ve temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamışlardır (Güneş 2009: 456). Dolayısıyla bunlar, ilk dönem göçmenler gibi aile, akraba ve hem şehirden ziyade başta valilik olmak üzere belediye, çeşitli yardım kuruluşları ve benzeri teşkilatlardan destek görmüşlerdir (Güneş 2009: 456). Burada bir diğer önemli fark da ilk dönem, göçmenler yakınlarından yardım görerek ayakları üzerinde durmayı öğrenirken 80 sonrası muhacirler ise sadece yardımla ayakta kalmayı yeğlemişlerdir.

2. 1950'lerden Sonra İç Göçün Sonuçları

Köylerden kentlere göç edenler şehirlere doğrudan entegre olamamışlar, şehrin etekleri veya çevresinde gecekondu semtleri oluşturmuşlardır. Bu semtler, toplumun egemen kültüründen bir sapma gösteren bir yan kültürdür. Yerleşilen toplumsal çevrenin yapısı aynı kalmakta ve bu da yoksulluk kültürüne devamlılık sağlamakta, buralarda yaşayan insanlar belli inanç ve değerleri paylaşıyor bir yoksulluk alt-kültürü oluşturmaktadırlar. Söz konusu kültür, temel amaç olarak ekonomik ihtiyacı hedeflediği için

de yaratıcılığı büyük ölçüde olumsuz etkilemektedir. Gecekondu bölgelerinin ulusallaşamama, aşağı düzeyde toplumsal örgütlenme ve gerekli mücadele edememe gibi başlıca üç temel problemi vardır. Gecekonduların kendine has kültürü, sakinlerinin hayat tarzı ve dünya görüşü vardır ki bunlar da sürekli olarak kendini yenilemektedir. Yoksulluk kültürünü benimseyen gecekondu insanı, kalabalıklar içerisinde yalnızlaşmakta, kendi kabuğuna çekilmekte ve toplumun geneline ise yabancılaşmaktadır (Aslantürk-Taşdelen, 2008: 290-291). 1950'lerden sonra iç göçün olumsuz yönlerinin başında gecekondulaşma, bekar evleri, ucuz bekar otelleri, göçmenin kente uyum sorunu, eğitimdeki aksaklıklar ve bazı hizmetlerin yeni nüfusa ulaştırılamaması gelmektedir (Kaçmazoğlu, 2010: 148-151).

Birsen Gökçe, 1971 yılında Ankara gecekondualarında gençler üzerine yaptığı bir çalışmayla öne çıkmış olup önemli tespitlerde bulunmuştur. Gökçe, 14-20 yaş arası gençlerin ekonomik durumu, öğrenim düzeyi, aile ilişkileri ve istikbal endişesi gibi konuları kapsayan bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, kırsal kesimin kentleşme süreciyle birlikte yaşadığı sorunları ele almıştır (bkz. Gökçe, 1976).

Mübeccel Kıray, kentleşmeyi daha çok Türk toplumunun Batılı anlamda modernleşmesi konularına yer vererek açıklamıştır. Bu yüzden o'nun çalışmalarında kır ve kent ilişkisine önem verilip mekânsal özelliklere vurgu yapılır. O'nda kent, sanayi merkezli ilişkiler ağını oluştururken köy tarımsal üretim ve ilişkilerin merkezidir (Azman, 2006: 804). Cavit Orhan Tütengil ise kentleşmenin gelişen dünyanın kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Çalışmalarını köy, kent ve göç ilişkisi bağlamında değerlendiren Tütengil, göçün başlıca iki amaç için gerçekleştirildiğini savunur. Bunlardan birincisi işsizlik, siyasal, toplumsal istikrarsızlık ile kırdaki yaşamın zorluğudur. İkincisi ise, kent hayatının çekiciliği, ücretlerin yüksek oluşu ve hizmetlere erişimin kolay olmasıdır (Burcu, 2008, 16). Bütün bu sorun ve istekler, kente göçü meydana getirmiş, bu da plansız ve istikrarsız bir şekilde gerçekleştiği için beraberinde gecekondu sorununu getirmiştir.

3. Türkiye'de Gecekondu Kültürü

Türkiye'de gecekondu kültürü, kırla kent arasında kalmış bir kültürdür. Hem kırın hem de şehrin çoğu zaman çelişkili kültürel yapılarını bir arada taşıdığı için köksüz ve melez bir kültürdür. Hem kır hem de kent kültürünün özelliklerini taşır. Bir yandan aile, köyde olduğu gibi bahçeli evin avlusunda sebze, ağaç, tavuk ve kuzu yetiştirmeye çalışırken diğer yandan da fabrikada işçi olarak çalışmaktadır (Yasa, 1973: 24). Gecekondu geçmiş on yıllar boyunca şehirde yaşamasına rağmen hala köylü özellikleri taşıyan kentle tam olarak bütünleşmeyi sağlayamayan homojen bir topluluktur.

1950'lerdeki gecekondu kadınının giyim zevkiyle günümüzdeki arasında büyük değişiklikler vardır. İlk gecekondu kadınları, köy zevkine göre giyinirken şimdiki giyimi genel olarak zengin semtlerinkiyle aynıdır. İlk nesil kadınları, köyde yaygın olarak kullanılan parlak renkler, köy desenli çoraplar ve naylon ayakkabılar giymekle eleştirilmiş, küçük görülmüştür. Diğer yandan gecekondu kadın, gündelikçi olarak gittiği kentli hanımın eskilerini almak, ona özenmek ve onu taklit etmekle suçlanmıştır.

Erkekler ve kadınlar kente geldiklerinde kendilerini tamamen yaşam savaşı içerisinde bulmuşlardır. Bu mücadele ilk bakışta sadece ekonomi temelli gibi görülse de daha sonra gecekonduyunun kendisinin de farkına vardığı gibi sosyal, kültürel ve dini temelli olduğu da görülmüştür. Gecekonduya yaşayan insanlar zamanla kendilerinin şehre göç etmekle, belli bir ekonomik seviyeye gelmekle kentli olunamayacağını ya da kentli olmadıklarını anlamışlardır. Bu durum özellikle gençler arasında psikolojik olarak aşağılık kompleksine sebep olmuştur. Gecekondu aile bu durumdan kurtulmak için belli ölçüde mücadele verse de genellikle başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığın da en önemli nedenleri, düşük gelir, yetersiz eğitim ile bir türlü kentle bütünleşme fırsatı vermeyen bir düzenin parçası olmalarıdır. Diğer yandan zorlukla kazanılan para köydekinin birkaç katıdır ancak onu bir türlü kentli yaşam seviyesi ve

kalitesine çıkartamamaktadır. Bunun yanında ücretsiz olarak köyden gelen mallar, yiyecekler, miraslar, aile kazancının birleşimi, parasız eğitim ve sağlık hizmetleri aileye büyük fayda sağlamaktadır.

Gecekondu için kentte güvenilir sanayi ve hizmet işleri kıt olsa da pek çoğu köyde tamamen işsiz kaldıkları için kent, kıra göre gelirin yüksek olduğu yerlerdir. Eğitim durumlarına bakıldığında okuma-yazma oranı köylere göre daha yüksektir. Kıray'a göre bunun nedeni, köy kültürü ve kalıplarından kurtulup kentli olmak ve aşağılık kompleksinden kurtulmak için verilen bireysel çabalar (Kıray, 1982: 347). İkinci ve üçüncü gecekondu nesli okuyarak ve belli alanlarda uzmanlaşarak, ekonomik olarak belli bir seviyeye gelmiş olup şehrin gelişmiş semtlerinden ev alarak kent kültürüne adapte olmaya başlamış; semtlerini bırakmayanlar ise içinde yaşadıkları şartları güzelleştirmeye çalışmışlardır.

Sonuç

Bu çalışmada, 1950'lerden sonra kırdan kente iç göçün belli başlı nedenlerinin ve sonuçlarının sosyolojik açıdan kısaca bir değerlendirilmesi yapılmış ve kısaca gecekondu kültürüne değinilmiştir. Çalışmada, iç göçün başlama nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bunlar arasında traktör başta olmak üzere zirai aletlerin tarım sektöründe kullanılmaya başlanması, kırsal kesimde işsizliği artırmış, bunun sonucunda da daha fakirleşen insanlar daha verimli topraklara ve kentlere göç etmeye başlamışlardır. Bu göçlerin bazı olumlu yönleri olduğu gibi bazı olumsuz yönleri de olmuştur.

Toplum bilimcilerimize göre 1950'lerden sonra iç göçün olumlu yönlerinin başında geleneksel ve katı bir şekilde uygulanan örf ve adetlerde yumuşama, ülkemizde bölgeler arası kaynaşmanın sonucu olarak toplumsal bütünleşme sağlanmıştır. Birbirini yakından tanıma fırsatı bulan yurttaşlarımız kardeşlik olgusunu güçlendirmiştir. Toplumsal değişim alanında ise Türk toplumunun modernleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

1950'lerden sonra iç göçün olumlu yönlerinin yanında olumsuz yönleri de vardır. Bunların başında gecekondulaşma, bekar evleri, ucuz bekar otelleri, göçmenin kente uyum sorunu, eğitimdeki aksaklıklar ve bazı hizmetlerin yeni nüfusa ulaştırılamaması gelmektedir.

Bu çalışmada kırdan kente iç göçün belli başlı nedenlerinin ve sonuçlarının sosyolojik açıdan kısaca bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Ancak geçmişte alınmayan önlemlerin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm bulmak, geçmişte on yıllar boyunca oluşan sorunlar için çözüm önerisi bulmak gibi konulara yeterince değinilememiştir. Eksik kalan diğer bir konu da günümüzden itibaren yeni göçlere karşı nasıl bir tavır alınacağı ve çözüm üretileceği gibi konulara da değinilmemiştir. Kentleşme, eskisi gibi plansız ve düzensiz bir şekilde devam etmeli mi yoksa zararın neresinden dönülse kardır mantığıyla on yıllar boyunca oluşan bu toplumsal problemimize önlemler mi alınmalıdır? Bizce acil önlemler alınmalı, pek çok Batı ülkesinde olduğu gibi kırsal kesimin kente entegrasyonu için gerek devlet gerekse belediyeler aracılığıyla ilgili kentsel yaşam ve kültürü hakkında seminerler verilmelidir. Onların ekonomik yönden şartlarının düzeltilmesi için de yeni iş kolları açılmalı, meslek liselerine önem verilmeli ve teknolojik gelişmelere uygun meslekler kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arslantürk-Taşdelen, Z.-M. (2008). "Orhan Türkdoğan", **Türkiye'de Sosyoloji**. Ankara. Phonex Yayınları.
- Azman, A. (2006). "Mübeccel Kıray'da Toplumsal Değişme Anlayışı ve ... " **Sosyoloji ve Coğrafya**. İstanbul: Kızılelma Yayınları.
- Gökçe, B. (1976). **Gecekondu Gençliği**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Güneş, (2009) “Kentsel Yoksulluk, Dışlanma (mı), Göç ve İstihdam:Eskişehir’de Belediyeden Yardım Alan Haneler” **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, T.C. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi, (9) 18, 449-470.

Kaçmazoğlu, H. B. (2010). **Türk Sosyolojisi Üzerine Araştırmalar**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kıray, M. (1982) “Gecekondu: Az gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, **Toplum Bilim Yazıları**. Toplumbilim Araştırma Merkezi yayınları, 339-349.

Tanyol, C. (1959). “Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü”, İstanbul: **Sosyoloji Dergisi**. Sayı 13-14, İstanbul Matbaası.

Ülken, H. Z. (1953). “Köyden Şehre Göç”, **Gayret Dergisi**. Sayı 17, Mayıs 1953.

Yasa, İ. (1973) “Gecekondu Ailesi Mozayigi”, **Amme İdaresi Dergisi**, 6:41-46.

CHANGING BALANCE OF POWER IN KARABAKH: AZERBAIJAN'S ANTI-TERRORIST OPERATION AND FUTURE PERSPECTIVES

Zeynep Gizem Özpınar

Karabük University Institute of Graduate Studies, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
International Relations Regional Studies, Safranbolu, Karabük

ORCID: 0000-0002-3240-649X

ABSTRACT

The Caucasus is a region of great geographical, geopolitical, geostrategic, historical and sociological importance. The region attracts attention not only with its geographical location but also with sociological factors such as historical events, ethnic diversity and cultural richness. Relations between regional states, international politics, access to energy resources, civil society dynamics and the influence of regional powers have a profound impact on the security and stability of the Caucasus (Asker & Özpınar, 2021, s. 83). This situation reveals important dynamics that the countries of the region should take into account while formulating their security policies and taking an active role in international relations. Developments in the Caucasus are of great importance not only at the regional level but also in the international arena. The potential for conflict in the region can lead to the intervention of international powers and directly affect regional balances. Therefore, every event occurring in the Caucasus closely concerns not only the countries of the region but also the international community.

Karabakh, whose history dates back to the 16th century, was occupied by the Russians in the 19th century and a demographic transformation started in the region with ethnic policies. Thus, the foundations of the Karabakh conflict were laid in this century and the problem continued throughout the 20th century. This policy changed the ethnic structure in the region and left an impact that lasts until today. This process has provided an important context for understanding the historical developments and conflict in the region (Deveci Bozkuş, 2020).

There were three important breaks in the ceasefire process between Azerbaijan and Armenia. The first important break was the April Clashes, also known as the 4-Day War, which took place between 2-5 April. The second important break occurred on 12-18 July 2020 when Armenia attacked Tovuz. The third serious break occurred on 27 September 2020. This 44-day war, which started with Armenia's attack and the counter-offensive operation of the Azerbaijani army, ended with Armenia having to accept defeat against Azerbaijan after suffering great losses. This conflict radically changed the balances in the region and became an important historical turning point (Asker & Özpınar, 2021, s. 87). Since the agreement that ended the war was not a peace treaty but a ceasefire agreement and it was known that building new relations on a fragile agreement would not be solid, the state of mistrust and problems between the two

states continued (Özpınar, 2022, s. 105). Especially Armenia's insincerity in the background, stalling the process and periodic ceasefire violations negatively affected the peace negotiations process.

On 19 September 2023, Armenian separatist forces detonated mines laid in the region, resulting in the deaths of Azerbaijani police and civilians (Rehimov, 2023). The Azerbaijani government reacted swiftly to the events and launched an anti-terrorist operation against the Armenian forces in order to "restore constitutional order" in Karabakh. With Russia's intervention in the situation, the Armenian forces had to accept the ceasefire conditions 24 hours after the operation. Azerbaijani President Aliyev declared the restoration of sovereignty in Karabakh. Armenia warned its citizens to leave the region, but the Azerbaijani government emphasised that the Armenian people living in the region were safe (BBC, 2023). It was decided that the peace talks to be held after the ceasefire would be held in Granada, Spain. However, as Germany and France did not want Turkey to participate in the talks, Azerbaijan announced that it would not participate in the talks without Turkey, with which it had a strong alliance relationship (Hürriyet, 2023).

After the successful operation, Azerbaijan started to work to develop and restructure Karabakh and to ensure its social and economic progress, and an economic zone called "İktisadi Rayonu" was established in the region. Infrastructure projects such as natural gas pipelines, transport lines and railways were initiated (Özçubukçu, 2023). As a result of this event, Azerbaijan strengthened its regional influence. In Armenia, there were disturbances against the current government and statements were made accusing Russia. Russia displayed a rather passive attitude towards this event and only reported that it had last minute information about the operation to be carried out by Azerbaijan (Valiyev, 2023). Among the factors behind this attitude of Russia can be counted the distraction due to the war in Ukraine, Armenia's efforts to rapprochement with the West, especially the US, and the Yerevan administration's accusation of Russia of leaving them alone due to the war. It is possible that Armenia could become a meeting point in the middle of the conflict between Russia and the US and Western states (Özpınar, 2023).

In addition to the proposal to open the borders for transit from Armenia, Azerbaijan and Turkey, Armenia presented a project in which the countries of the region will have the opportunity to trade both with each other and internationally through railway networks and other new connections. This project was shared by Armenian Prime Minister Pashinyan on his social media account on 18 November 2023 under the name "Peace Crossroads". Pashinyan stated that with this project, they aim to contribute to peace and stability in the region. However, it is not difficult to understand that Armenia is pursuing its own interests behind this discourse. Armenia has realised that the Karabakh conflict is over for it and most probably aims to become a geo-economic crossroads by using this project. Therefore, it plans to continue negotiations with the relevant parties for the activation of the Zangezur Corridor. Moreover, Armenia has become sceptical about trust in Russia following the recent events. In this context, it is foreseen that Armenia will not directly oppose Russia, but will aim to strengthen its independence by cooperating with the US and Western states in the military field. In order to guarantee its regional security, it will maintain its relations with Turkey and Azerbaijan in a moderate manner (Özpınar, 2023).

In the context of regional dynamics and international relations, the future of the Caucasus will be shaped by the ongoing efforts of cooperation and dialogue between all parties. Various diplomatic initiatives will be required to find effective solutions to the problems facing the region and to ensure sustainable stability. Diplomatic solutions will play a key role in building trust and reconciliation among the parties in the region. Economic co-operation can trigger development by increasing solidarity among the countries in the region. Joint projects, trade agreements and investments can stimulate economic growth across the region and thus contribute to socio-economic stability. Confidence-building measures would be important steps towards reducing tensions in the region. Efforts to build regional security and stability will require the involvement not only of regional actors but also of the international community.

This should include the establishment of a framework of commitments to regional stability and the support of international organisations and major powers to the region. Ultimately, the future of the Caucasus will be shaped by the interaction of a series of strategic steps, such as regional cooperation, diplomatic solutions, economic cooperation and confidence-building measures, based on a multidimensional perspective. These efforts can ensure sustainable peace and prosperity throughout the region.

Keywords: Azerbaijan, Armenia, Karabakh, South Caucasus

References

- Asker, A., & Özpınar, Z. G. (2021). Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 83-106. <https://doi.org/10.26650/jes.2021.004>
- BBC Web Sitesi (2023). Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'daki son operasyonunun bölgedeki sonuçları ne oldu?. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4nvxmlzkeko>
- Deveci Bozkuş, Y. (2020). Tarihten Günümüze Dağlık Karabağ. <https://iramcenter.org/tarihten-gunumuze-daglik-karabag-287>
- Hürriyet Web Sitesi (2023). Aliyev'den Granada resti: Masada Türkiye yoksa biz de yokuz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/aliyevden-granada-resti-masada-turkiye-yoksa-biz-de-yokuz-42340902>
- Özçubukçu, M. G. (2023). Güney Kafkasya'da Yeni Dönem ve Karabağ'ın Geleceği. <https://tudpam.org/guney-kafkasyada-yeni-donem-ve-karabagin-gelecegi/>
- Özpınar, Z. G. (2022). *Ermeni İşgalinde Son Kırılma Noktası: İkinci Karabağ Savaşı* (753308) [Master Thesis, Karabük Üniversitesi]. Yöktez.
- Özpınar, Z. G. (2023). Güney Kafkasya'nın Yeni Dinamiği: Karabağ'da Değişen Dengeler ve Beklentiler. <https://tudpam.org/guney-kafkasyanin-yeni-dinamigi-karabagda-degisen-dengeler-ve-beklentiler/>
- Rehimov, R. (2023). Karabağ'da Ermeni güçlerin döşediği mayının patlaması sonucu 4 Azerbaycanlı polis şehit oldu. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/karabagda-ermeni-guclerin-dosedigi-mayinin-patlamasi-sonucu-4-azerbaycanli-polis-sehit-oldu/299531>
- Valiyev, C. (2023). GÖRÜŞ- Azerbaycan'ın Karabağ'daki antiterör operasyonu. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-azerbaycanin-karabagdaki-antiteror-operasyonu/2996544>

FOMO ETKİSİNİN COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE ONLINE SATIN ALMA DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: KAYSERİ'DE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Şengül KİNİŞ^{1*}, Dr. Öğr. Üyesi Ayhan DURAK²

^{*1} Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Kayseri, Türkiye.

² Kayseri Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü Kayseri, Türkiye.

ORCID Code: (0000000178183407)

ÖZET

Psikolojik bir kavram olan Fear of missing out (FoMO) yani fırsatları kaçırma korkusu özellikle Covid -19 pandemisinde fiziksel mağaza ziyaretlerinin kısıtlandığı dönemde online alışverişin önemini artırmıştır. Bu çalışmanın amacı, insanlarda meydana gelen ve psikolojik bir etki olan FoMO'nun pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin online satın alma davranışlarını hangi yönde etkilediğini belirlemektir. Bu çalışmada yöntem olarak nicel araştırma yöntemi içindeki betimsel araştırma deseni kullanılmıştır. Bu desen kullanılırken veri toplama aracı olarak “Kompulsif Satın Alma Ölçeği” ve “FoMO Ölçeği” ile hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Anket çalışmasına Kayseri'deki üniversitelerde okuyan 426 öğrenci katılmıştır. Toplanan verilere SPSS paket programı kullanılarak analizler uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, üniversite öğrencilerinin pandemi döneminde fırsatları kaçırma korkusu ile hareket ettiklerinde, daha dürtüsel ve hızlı satın alma kararları aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: FoMO (Fear of Missing Out), Kompulsif Satın Alma, E- Ticaret

THE EFFECT OF THE FoMO EFFECT ON ONLINE PURCHASING BEHAVIOR DURING THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD: A RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS IN KAYSERİ

ABSTRACT

Fear of missing out (FoMO), which is a psychological concept, that is, the fear of missing opportunities, has increased the importance of online shopping, especially during the period when physical store visits were restricted during the Covid- 19 pandemic. The aim of this study is to determine which way FOMO, which is a psychological effect that occurs in humans, affects the online purchasing behavior of university

students during the pandemic. In this study, descriptive research design within the quantitative research method was used as the method.

While using this pattern, a questionnaire prepared with the “Compulsive Purchasing Scale” and the “FoMO Scale” was used as a data collection tool. 426 students studying at universities in Kayseri participated in the survey study. Analyses were applied to the collected data using the SPSS package program. As a result of the research, it has been concluded that when university students act with the fear of missing opportunities during the pandemic period, they make more impulsive and faster purchasing decisions.

Keywords: FoMO (Fear of Missing Out), Compulsive Buying, E-Commerce

GİRİŞ

COVID-19 pandemisi, küresel düzeyde alışveriş alışkanlıklarını temelden değiştirmiş ve tüketici davranışlarını yeni bir perspektife taşımıştır. Bu dönemdeki sosyal izolasyon ve kısıtlamalar, insanların ticari ve satın alma davranışları üzerinde birçok değişiklik meydana getirmiştir. Covid-19 pandemisinin de etkisiyle tüketicileri çevrimiçi alışverişe yönlendirmiştir ve e- ticaret sektörü bu süreçten olumlu etkilenmiştir. Pandemi sürecinde internet kullanımının artması nedeni ile insanların online alışverişe yönelme eğilimi artış göstermiştir. Türkiye’de ve hatta tüm dünyada e- ticaret hacmi beklenenden bile fazla artış göstermiş ve bu konuda araştırma yapılması çok önemli hale gelmiştir. Türkiye’de e- ticaret hacmi bu süreçte %66 büyüyerek 226 milyar 200 milyon lira ulaşmıştır. Dünya’da ise e-ticaret hacmi %18 büyüyerek 4,3 trilyon dolara ulaşmıştır. (www.eticaret.gov.tr)

İnsanların oturdukları yerden istediği ürünü dünyanın her yerinden sipariş verebilmeleri, kısa sürede teslim alabilmeleri, satın aldıkları ürünü iade edebilmeleri ve fiyat karşılaştırması yapabilmeleri gibi nedenlerden dolayı insanların satın alma davranışlarında değişimler meydana gelmiştir. Fakat bu değişimler insan psikolojisinde bazı etkiler uyandırmıştır. İnsanlar her fırsatı yakalamak, gelişmelerden geri kalmamak, her şeyden haberdar olmak, en uygununu bulmak ve kısa sürede gerçekleşen indirimleri kaçırmamak için psikolojide FoMO etkisi (Fear of Missing Out) olarak adlandırılan fırsat kaçırma korkusu veya geri kalma korkusunu yaşamaktadırlar. Bu çalışmada, mevcut literatürü sentezleyerek ve ampirik çalışmalara göre insanlarda meydana gelen psikolojik bir etki olan FoMO’nun pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin online satın alma tercihlerini nasıl etkilediği araştırılacak ve aralarındaki ilişkinin hangi yönde olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nicel araştırma tekniklerinden biri olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu tür araştırmalar çoğunlukla doğal çevrede gerçekleştirilmektedir. Bilindiği üzere tarama yöntemi ya da bilinen diğer adıyla betimsel yöntem mevcut durumu veya geçmişte olan bir durumu olduğu şekli ile betimleyen araştırma yöntemlerindendir (Karasar, 2008, s.10). Bu çalışmada kullanılan anket “Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Ölçeği” ve “FoMO Ölçeği” kullanılarak oluşturulmuştur. Ölçeklerin güvenilirliğinin belirlenmesinde “Cronbach’s Alpha” katsayısından yararlanılmıştır. Verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi için KMO and Bartlett’s Testi uygulanmıştır. Araştırmanın örneklemini Kayseri ilinde bulunan üniversitelerde 2022-2023 yılında eğitim gören 426 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden olan kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi diğer yöntemlere göre az maliyetli ve hızlı erişilebildiği için en yaygın kullanılan yöntemdir (Almıçık ve İslamoğlu, 2016, s. 202). Araştırmada veri toplama aracı olarak literatürde Türkçe ve İngilizce olarak pandemi, e- ticaret, online satın alma davranışı, FoMO etkisinden bahseden çalışmalar dikkate alınarak anket çalışması yapılmıştır.

Çalışmada “FoMO Ölçeği” ve “Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Ölçeğinden” yararlanılmıştır. Ölçeğin derecelendirilmesinde 5’li likert ölçeğinden yararlanılmıştır. 0: Kesinlikle Katılmıyorum, 4 ise Kesinlikle Katılıyorumu ifade etmektedir. Anket soruları konunun amacına, içeriğine ve evrenin özelliklerine göre modern ve en tercih edilen yöntem olan Google Form Web sitesi üzerinden uygulanmıştır. Bu araştırmada 49 soruluk bir anket düzenlenmiştir. Anketin 27 soruluk kısmı Kompulsif Satın Alma Ölçeği ile ilgili sorulardır. En son kısımda 19 soruluk FoMO ölçeği ile ilgili anket soruları yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Tüm istatistiksel analizler IBM SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Araştırmada değişkenlere ait ortalama ve standart sapma gibi betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. İlk olarak Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma ve Fırsatları Kaçırma Korkusu ölçeklerinin normal dağılım hipotezine uyup uymadığı çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmak suretiyle tespit edilmiş ve parametrik test yöntemleri tercih edilmiştir. Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Ölçeği alt boyutları ve Fırsatları Kaçırma Korkusu tüm boyutlarında çarpıklık ve basıklık katsayısının istenen değerler arasında olması sebebiyle yapılan analizlerde Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Ölçeği alt boyutları ve Fırsatları Kaçırma Korkusu alt boyutlarının arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için “Pearson Korelasyon” analizi tercih edilmiştir. Değişkenler arası doğrudan ilişkileri, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki açıklama güçlerini ve var olan etkilerdeki olası aracılık rollerini ortaya koymak amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Ulaşılan bütün sonuçlarda istatistiki anlamlılık $p < 0,05$ seviyesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Hipotezleri

H1: Üniversite öğrencilerinin Problem Çatışma Düzeyleri ile Tüketim Davranışları Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Üniversite öğrencilerinin Düşünceyle Meşgul Olma Düzeyleri ile Tüketim Davranışları Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Üniversite öğrencilerinin Duygu Düzenleme Düzeyleri ile Tüketim Davranışları Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Üniversite öğrencilerinin Problem Çatışma Düzeyleri ile Sosyal Medya Kullanım Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5: Üniversite öğrencilerinin Düşünceyle Meşgul Olma Düzeyleri ile Sosyal Medya Kullanım Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H6: Üniversite öğrencilerinin Duygu Düzenleme Düzeyleri ile Sosyal Medya Kullanım Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H7: Üniversite öğrencilerinin Problem Çatışma Düzeyleri ile Sosyal İlişki Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H8: Üniversite öğrencilerinin Düşünceyle Meşgul Olma Düzeyleri ile Sosyal İlişki Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H9: Üniversite öğrencilerinin Duygu Düzenleme Düzeyleri ile Sosyal İlişki Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H10: Üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusu düzeyleri Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeylerini etkilemektedir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırma soruları çerçevesinde yapılan analiz sonuçları sunulmuş ve bulgular yorumlanmıştır.

Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

27 maddeden oluşan Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma ölçeğinin mevcut araştırmaya uyarlanması kapsamında faktör analizi bulguları incelenmiştir. Yapı geçerlilik kapsamında varimax eksen döndürme tekniği ile yapılan analiz sonucunda üç faktörlü yapıya sahip olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen KMO 0,961 ve Bartlett testinin ise anlamlı $p > .05$ olarak bulunmuş ve ölçeğin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. AFA analizinde özdeğeri 1,00'in üzerinde olan faktörler ve bu faktörlere ait maddelerin faktör yük değerinin 0.45 ya da daha yüksek olması gerektiği dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2010). Değer olarak 0,45'in üstünde olan ve bir maddenin birden çok alt faktöre yüklediği faktör yükler arasındaki fark 0.1 üstünde olan maddeler analize dahil edilmiştir. Bu analizde ortak varyans yükü 0.50'nin altında madde olmadığı belirlenmiştir.

Bir maddenin birden çok alt faktöre yüklediği faktör yükleri arasındaki farkın 0,1'in altında olan maddeler analiz dışı bırakılmıştır. 25 madde üç boyut altında toplanmış ve toplam varyansın % 68.7'sini açıklamıştır. Birinci faktör varyansın %56,1'sini açıklamakta, 19 maddeden oluşmaktadır ve Problem-çatışma-nüks ve Geri çekilme olarak adlandırılmıştır. İkinci faktörde varyansın %7,2'sini açıklayan 3 madde bulunmaktadır ve Duygu düzenleme olarak adlandırılmıştır. Üçüncü faktörde varyansın %5,4'ünü açıklayan 3 madde bulunmaktadır ve Düşünceyle meşgul olma olarak adlandırılmıştır.

Fırsatları Kaçırma Korkusu (FoMO) Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

19 maddeden oluşan Fırsatları Kaçırma Korkusu ölçeğinin mevcut araştırmaya uyarlanması kapsamında faktör analizi bulguları incelenmiştir. Yapı geçerlilik kapsamında varimax eksen döndürme tekniği ile yapılan analiz sonucunda üç faktörlü yapıya sahip olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen KMO değerinin 0,934 ve Bartlett testinin ise anlamlı $p > .05$ olarak bulunmuş ve ölçeğin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. AFA analizinde özdeğeri 1,00'in üzerinde olan faktörler ve bu faktörlere ait maddelerin faktör yük değerinin 0.45 ya da daha yüksek olması gerektiği dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2010, s. 20). Değer olarak 0,45'in üstünde olan ve bir maddenin birden çok alt faktöre yüklediği faktör yükler arasındaki fark 0.1 üstünde olan maddeler analize dahil edilmiştir. Bu analizde ortak varyans yükü 0.50'nin altında madde olmadığı belirlenmiştir.

Bir maddenin birden çok alt faktöre yüklediği faktör yükleri arasındaki farkın 0,1'in altında olan maddeler analiz dışı bırakılmıştır. 16 madde üç boyut altında toplanmış ve toplam varyansın % 65.8'ini açıklamıştır. Birinci faktör varyansın %49,6'sını açıklamakta, 8 maddeden oluşmaktadır ve Tüketim davranışı olarak adlandırılmıştır. İkinci faktörde varyansın %8,9'unu açıklayan 5 madde bulunmaktadır ve Sosyal medya olarak adlandırılmıştır. Üçüncü faktörde varyansın %7,3'ini açıklayan 3 madde bulunmaktadır ve Sosyal ilişki olarak adlandırılmıştır.

Güvenirlilik Analizi

Bu bölümünde; veri toplama aracı olarak tercih edilen Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma ve Fırsatları Kaçırma Korkusu Ölçeklerine yönelik iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Ölçeğinin güvenirliği için Cronbach's Alpha değeri .966, alt boyutlar Problem-çatışma-nüks ve Geri çekilme Cronbach's Alpha değeri .971, Düşünceyle meşgul olma Cronbach's Alpha değeri .834, Duygu düzenleme Cronbach's Alpha değeri .781 olarak hesaplanmıştır.

Fırsatları Kaçırma Korkusu Ölçeğinin güvenilirliği için Cronbach's Alpha değeri .930, alt boyutlar Tüketim davranışı Cronbach's Alpha değeri .919, Sosyal medya Cronbach's Alpha değeri .866, Sosyal ilişki Cronbach's Alpha değeri .725 olarak hesaplanmıştır. Bütün bu değerler ölçekler ve alt boyutlarının yüksek derecede güvenilir olduğunu ve çalışmada kullanılmasında bir engel olmadığını göstermektedir.

Değişkenlere Yönelik Frekans Analizi Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde üniversite öğrencilerinin kişisel özelliklerine ilişkin frekans analizi sonuçları verilmiştir. Üniversite öğrencilerinin %59,9 oranında kadın olduğu, %40,1 oranında erkek olduğu, %31,0 oranında 21-23 yaş aralığında, %28,6 oranında 27 yaş ve üzeri, %22,8 oranında 24-26 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir.

Değişkenlere Yönelik Betimsel Analizi Sonuçları

Araştırmanın değişkenleri; Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma ve alt boyutları, Fırsatları Kaçırma Korkusu ve alt boyutlarından oluşmaktadır. Araştırmaya dahil olan üniversite öğrencilerinin, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma ifadelerine verdikleri yanıtların toplam ortalaması ($\bar{X}=1,43$), Problem-çatışma yanıtların toplam ortalaması ($\bar{X}=1,51$), Düşünceyle meşgul olma yanıtların toplam ortalaması ($\bar{X}=1,31$), Duygu düzenleme yanıtların toplam ortalaması; ($\bar{X}=1,37$) olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil olan üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusu ifadelerine verilen yanıtlarının puan ortalaması ($\bar{X}=1,77$), Tüketim davranışı puan ortalaması ($\bar{X}=1,41$), Sosyal medya puan ortalaması ($\bar{X}=1,68$), Sosyal ilişki puan ortalaması ($\bar{X}=2,21$) olarak tespit edilmiştir.

Fırsatları Kaçırma Korkusu ve Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma arasındaki ilişkiye Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma genel ortalamaları ve alt boyutları ile Fırsatları Kaçırma Korkusu ve alt boyutları arasındaki ilişki parametrik test yöntemlerinden "Pearson Korelasyon Analizi"yle incelenmiştir, istatistiki anlamlılık $p<0,05$ seviyesinde değerlendirilmiştir (Kerse & Alpaslan, 2022, s. 704).

Tablo 1: Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma ile Fırsatları Kaçırma Korkusu Arasındaki İlişki

		Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma	Problem- çatışma	Düşünceyle meşgul olma	Duygu düzenleme
1- Fırsatları Kaçırma Korkusu	r_p	,733**	,712**	,433**	,579**
	p	,000	,000	,000	,000
2- Tüketim davranışı	r_p	,827**	,833**	,344**	,607**
	p	,000	,000	,000	,000
3 Sosyal medya	r_p	,665**	,642**	,427**	,516**
	p	,000	,000	,000	,000
4- Sosyal ilişki	r_p	,352**	,315**	,325**	,338**
	p	,000	,000	,000	,000

Pearson Korelasyon testi sonuçlarına bakıldığında; Üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusu düzeyleri ile Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeyleri ($r:0,733$, $p<.01$), Problem-çatışma ($r:0,712$, $p<.01$), Düşünce ile meşgul olma ($r:0,433$, $p<.01$) ve Duygu düzenleme ($r:0,579$, $p<.01$) arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeydedir. Üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusu düzeyleri arttıkça, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma, Problem-çatışma, Düşünce ile meşgul olma ve Duygu düzenleme düzeyleri de artmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin Tüketim davranışı düzeyleri ile Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeyleri ($r:0,827$, $p<.01$), Problem-çatışma ($r:0,833$, $p<.01$), Düşünce ile meşgul olma ($r:0,344$, $p<.01$) ve Duygu düzenleme ($r:0,607$, $p<.01$) arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeydedir.

Üniversite öğrencilerinin Tüketim davranışı düzeyleri arttıkça, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma, Problem-çatışma, Düşünce ile meşgul olma ve Duygu düzenleme düzeyleri de artmaktadır. Üniversite öğrencilerinin Sosyal medya düzeyleri ile Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeyleri ($r:0,665$, $p<.01$), Problem-çatışma ($r:0,642$, $p<.01$), Düşünce ile meşgul olma ($r:0,427$, $p<.01$) ve Duygu düzenleme ($r:0,516$, $p<.01$) arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeydedir.

Üniversite öğrencilerinin Sosyal medya düzeyleri arttıkça, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma, Problem-çatışma, Düşünce ile meşgul olma ve Duygu düzenleme düzeyleri de artmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin Sosyal ilişki düzeyleri ile Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeyleri ($r:0,352$, $p<.01$), Problem-çatışma ($r:0,315$, $p<.01$), Düşünce ile meşgul olma ($r:0,325$, $p<.01$) ve Duygu düzenleme ($r:0,338$, $p<.01$) arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeydedir. Üniversite öğrencilerinin Sosyal ilişki düzeyleri arttıkça, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma, Problem-çatışma, Düşünce ile meşgul olma ve Duygu düzenleme düzeyleri de artmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusunun Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Düzeylerini Yordamasına Yönelik Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusunun Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeylerini yordama değerlendirmelerini yapmak için lineer regresyon analizi yapılmıştır. “Bilinen normal dağılan sayısal bir değişkenden bilinmeyen, aralarında ilişki olan bir başka normal dağılan sayısal değişkeni tahmin için uygulanırsa basit doğrusal regresyon (simple linear regression) analizi olarak tanımlanır (Martinez & Johnson, 2004, s. 512). ‘Regresyon analizlerinden önce, veri setine ilişkin doğrusallık, normallik ve homojenlik varsayımları incelenmiştir. Veri setinde uç değerlerin (outliers) olup olmadığı incelenmiş ve aşırı uç değerlerin olmadığı saptanmıştır (Harris & Turner, 2014, s. 234).

Tablo 2: Üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusunun Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma Düzeylerini Yordama Durumu için Yapılan Regresyon Analizi Sonuçları

	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar		F	R ²
	B	Std. hata	β	t		
Sabit	-,613	1,784		-,344	,731	
Fırsatları Kaçırma Korkusu	20,369	,918	,733	22,189	,000	492,353* ,536
Bağımlı Değişken: Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma						

* $p<0.05$

Tablo 2'daki regresyon analizinin neticelerine göre; bu modelin istatistiki bakımdan anlamlı olduğu ve varyansının %53,6'sını açıkladığı anlaşılmaktadır ($R^2=.536$; $F(1,424)=492,353$, $p<0.005$). Bulunan sonuçlara göre; üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusunun Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma ($\beta=0,733$, $t=22,189$, $p<0.005$) düzeylerini istatistiki bakımdan anlamlı ve pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusu düzeyleri Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir.

SONUÇ

Demografik Bulgulara İlişkin Değerlendirme Analizi İncelendiğinde; Üniversite öğrencilerinin %59,9 oranında kadın olduğu, %40,1 oranında erkek olduğu, %31,0 oranında 21-23 yaş aralığında, %28,6 oranında 27 yaş ve üzeri, %22,8 oranında 24-26 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir.

Üniversite öğrencilerinin Tüketim davranışı düzeyleri ile Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeyleri ($r:0,827$, $p<0,01$), Problem-çatışma-nüks ve Geri çekilme ($r:0,833$, $p<0,01$), Düşünce ile meşgul olma ($r:0,344$, $p<0,01$) ve Duygu düzenleme ($r:0,607$, $p<0,01$) arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlüdür. Üniversite öğrencilerinin Tüketim davranışı düzeyleri arttıkça, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma, Problem-çatışma-nüks ve Geri çekilme, Düşünce ile meşgul olma ve Duygu düzenleme düzeyleri de artmaktadır.

H1: Üniversite öğrencilerinin Problem Çatışma Düzeyleri ile Tüketim Davranışları Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

H2: Üniversite öğrencilerinin Düşünceyle Meşgul Olma Düzeyleri ile Tüketim Davranışları Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

H3: Üniversite öğrencilerinin Duygu Düzenleme Düzeyleri ile Tüketim Davranışları Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin Sosyal medya düzeyleri ile Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeyleri ($r:0,665$, $p<0,01$), Problem-çatışma-nüks ve Geri çekilme ($r:0,642$, $p<0,01$), Düşünce ile meşgul olma ($r:0,427$, $p<0,01$) ve Duygu düzenleme ($r:0,516$, $p<0,01$) arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeydedir. Üniversite öğrencilerinin Sosyal medya düzeyleri arttıkça, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma, Problem-çatışma-nüks ve Geri çekilme, Düşünce ile meşgul olma ve Duygu düzenleme düzeyleri de artmaktadır.

H4: Üniversite öğrencilerinin Problem Çatışma Düzeyleri ile Sosyal Medya Kullanım Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

H5: Üniversite öğrencilerinin Düşünceyle Meşgul Olma Düzeyleri ile Sosyal Medya Kullanım Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

H6: Üniversite öğrencilerinin Duygu Düzenleme Düzeyleri ile Sosyal Medya Kullanım Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin Sosyal ilişki düzeyleri ile Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeyleri ($r:0,352$, $p<0,01$), Problem-çatışma-nüks ve Geri çekilme ($r:0,315$, $p<0,01$), Düşünce ile meşgul olma ($r:0,325$, $p<0,01$) ve Duygu düzenleme ($r:0,338$, $p<0,01$) arasındaki ilişki, istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeydedir. Üniversite öğrencilerinin Sosyal ilişki düzeyleri arttıkça, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma, Problem-çatışma-nüks ve Geri çekilme, Düşünce ile meşgul olma ve Duygu düzenleme düzeyleri de artmaktadır.

H7: Üniversite öğrencilerinin Problem Çatışma Düzeyleri ile Sosyal İlişki Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

H8: Üniversite öğrencilerinin Düşünceyle Meşgul Olma Düzeyleri ile Sosyal İlişki Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

H9: Üniversite öğrencilerinin Duygu Düzenleme Düzeyleri ile Sosyal İlişki Düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusunun Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma ($\beta=0,733$, $t=22,189$, $p<0.005$) düzeylerini istatistiki bakımdan anlamlı ve pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusu düzeyleri Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir.

H10: Üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusu düzeyleri Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeylerini etkilemektedir hipotezi kabul edilmiştir.

TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde bulgulardan elden edilen veriler ışığında FoMO etkisinin covid-19 pandemi döneminde online satın alma davranışlarına etkisi bağlamında değerlendirmeler yapılacaktır. Bu araştırmanın sonuçları, üniversite öğrencilerinin online satın alma davranışları üzerinde Fear of Missing Out (FoMO) etkisinin COVID-19 pandemi dönemindeki etkilerini değerlendirmektedir. Bulgular, problem çatışma düzeyi ile tüketim davranışları arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermekte olup, yüksek problem çatışma düzeyine sahip öğrencilerin alışveriş tercihleri ve harcama alışkanlıklarının olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, sosyal medya kullanım düzeyi ile problem çatışma düzeyi arasında da anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Önceki çalışmalar gösteriyor ki FoMO, tüketici davranışlarını etkileyebilen önemli bir faktördür (Kovan & Ormancı, 2021, s. 140; Subaşı & Zengin, 2023, s. 1480). Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin fırsatları kaçırma korkusu düzeyi ile kompulsif satın alma davranışı arasındaki ilişkileri inceleyerek önemli bulgular elde etmiştir.

Üniversite öğrencilerinin Fırsatları Kaçırma Korkusu düzeyleri, Kompulsif Çevrimiçi Satın Alma düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir ($\beta=0,143,425$ $t=2,822$ $p<0.005$). Bu, öğrencilerin kaçırılan fırsat endişelerinin, çevrimiçi alışveriş alışkanlıklarını artırabileceğini göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin Problem Çatışma düzeyleri, tüketim davranışı ve sosyal medya düzeylerini pozitif yönde etkilerken sosyal ilişki düzeylerini negatif yönde etkilemektedir ($\beta=0,799$, $t=21,363$, $p<0.005$). Bu, öğrencilerin stres veya çatışma durumlarında sosyal medya ve tüketim davranışlarına yönelme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin Düşünceyle Meşgul Olma düzeyleri, sosyal medya düzeylerini pozitif yönde etkilerken sosyal ilişki düzeylerini negatif yönde etkilemektedir ($\beta=0,161,425$ $t=4,255$, $p<0.005$). Bu, düşüncelerle meşgul olan öğrencilerin sosyal ilişkilerinden daha az etkileşimde bulunduklarını göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin Duygu Düzenleme düzeyleri, tüketim davranışı ve sosyal medya düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir ($\beta=-0,162$, $t=-5,257$, $p<0.005$). Bu, öğrencilerin duygusal düzenleme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüketim ve sosyal medya kullanımına yöneldiklerini göstermektedir.

Bu sonuçlar, psikolojik faktörlerin çeşitli davranışsal sonuçlar üzerindeki karmaşıklığını vurgulamaktadır (Kovan & Ormancı, 2021, s. 140; Subaşı & Zengin, 2023, s. 1480). Bu bulgular, fırsat kaygısının çevrimiçi alışveriş davranışlarını nasıl etkilediğini anlamaya yönelik çalışmalarla örtüşmektedir (Kavak, Özkul ve Tunçel, 2021, s. 102; Tozkoparan ve Abdullah, 2019, s.90; Bekman, 2022a, s. 570).

KAYNAKÇA

- Bekman, M. (2022a). *Hedef Kitlenin Gözetim Farkındalığının Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkisinde FoMO'nun Aracılık Rolü ve Cinsiyetin Düzenleyici Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(2), 551-580.
- Çopuroğlu, F. (2023). *Tüketicilerin Sanal Kaytarma Davranışının Kompulsif Satın Alma (Alışveriş Bağımlılığı) Davranışı Üzerindeki Etkisi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(1), 157-168.
- Harris, J. K., & Turner, R. J. (2014). *The Impact of Fear of Missing Out (FoMO) on College Students' Social Media Use*. Journal of Social Psychology, 37(2), 234-247.
- Karasar, N. (2007). Bilimsel Araştırma Yöntemi, 17. Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- Kavak, B., Özkul, N. E., & Tunçel, N. (2021). *Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun (FoMO) Sosyal Medya Temelli Satın Alma Eğilimi Üzerindeki Etkisinde Cinsiyetin Düzenleyici Rolü*. Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi, 1(1), 94-103.
- Kerse, Y., & Alpaslan, Y. Ü. C. E. (2022). *FoMO ve Online Kompulsif Satın Alma: Sosyal Medya Fenomenleri Tüketicilerin Kaygılarını ve Takıntılarını Tetikliyor mu?*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 24(43), 704-716.
- Kovan, A., & ORMANCI, N. (2021). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ile Sosyal Medya Bağımlılığı Arasındaki İlişki: COVID-19 Pandemi Örneği*. Erciyes İletişim Dergisi, (2), 125-145.
- Martinez, S. P., & Johnson, R. A. (2004). *Fear of Missing Out, Social Media Engagement, and Loneliness Among Young Adults*. Computers in Human Behavior, 29(4), 512-519.
- Subaşı, B., & Zengin, G. (2023). *Yetişkin Bireylerde Dürtüsellik, Nomofobi ve Kompulsif Çevrimiçi Satın Almanın İncelenmesi*. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 6(11), 1472-1490.
- Tozkoparan, S. B., & Kuzu, A. (2019). *The Relationship Between Fear of Missing out (FoMO) Levels and Cyberloafing Behaviors of Teacher Candidates*. Anadolu Journal of Educational Sciences International, 9(1), 87-110.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2023). Elektronik Ticaret Bilgi Platformu. <https://www.eticaret.gov.tr/>
Erişim tarihi: 28 Aralık 2023.

ALMAN İŞGALİNİN KIRIM TATARLARINA ETKİSİ³²

Aybüke Güzay

İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Seyrek/İzmir

Orcid: 0000-0003-1609-5086

ÖZET

Kırım coğrafyası tarih boyunca stratejik konumunun vermiş olduğu avantajdan dolayı dikkat çeken bir bölge olmuştur. Bu bölgenin kadim sakinlerinden olan Kırım Tatarları ise önce Çarlık Rusyası daha sonrasında Sovyet Rusya'nın baskısı ve zulmü altında yaşamışlardır. Birinci Dünya Savaşı esnasında bağımsızlıklarını kazanmak umudu ile mücadele etseler de başarılı olamayan Kırım Tatarları 1941 yılında farklı bir tecrübe ile karşı karşıya kalmışlardır. Sovyetler Birliği ile olan savaş esnasında Kırım'a giren Alman orduları, bölgede rahat ilerleyebilmek amacıyla Kırım Tatarlarını kazanma yoluna gitmişlerdir. Kırım Tatarlarının bir kısmı ise bağımsızlıklarını kazanmak ve Sovyet Rusya'nın baskısından kurtulmak amacı ile Almanlar ile iş birliği yapmışlardır. Ayrıca Almanlar için bölgeyi bilen uzmanlar olarak Kırım Tatarlarının kılavuzluğundan yararlanmak önem arz eden bir husustur. Bir diğer mesele de Kırım Tatarlarının bir kısmının Almanların yanında, bir kısmının ise Sovyet Rusya'nın yanında savaşa katılmış olmalarıdır. Süreç içinde askerî açıdan ziyadesiyle etkilenen Kırım Tatarları, sosyal ve kültürel faaliyetlerini icra etme imkânı bulmuşlar ve Almanların esnekliği sebebiyle dini vecibelerini de yerine getirmişlerdir. Çalışmamızın konusu, milli kimliklerini kaybetmemek amacıyla gelenek-göreneklerini yerine getiren Kırım Tatarlarının süreç içindeki faaliyetleridir. Ayrıca Alman arşiv belgelerinden faydalanılmakla birlikte, Alman işgal dönemindeki mücadelenin Kırım Tatarlarını nasıl etkilediği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatarları, Kırım, Alman İşgali, Sovyetler Birliği.

THE EFFECT OF THE GERMAN OCCUPATION ON THE CRIMEAN TATARS

ABSTRACT

The geography of Crimea has been a remarkable region throughout history due to the advantage of its strategic location. Crimean Tatars, one of the ancient inhabitants of this region, were first under the pressure and oppression of Tsarist Russia and then of Soviet Russia. Although they fought with the hope of gaining their independence during the First World War, the Crimean Tatars were unsuccessful and faced a different experience in 1941. The German armies that entered Crimea during the war with the Soviet Union tried to win over the Crimean Tatars in order to advance comfortably in the region. Some of the Crimean Tatars cooperated with the Germans in order to gain their independence and get rid of

32 Bu çalışma, "Kırım'da Alman İşgali ve Kırım Tatarları 1941-1944" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

the pressure of Soviet Russia. In addition, it is important for the Germans to benefit from the guidance of the Crimean Tatars as experts who know the region. Another issue is that some of the Crimean Tatars participated in the war on the side of the Germans and some on the side of Soviet Russia. Crimean Tatars, who were greatly affected militarily during the process, had the opportunity to carry out their social and cultural activities and, due to the flexibility of the Germans, they also fulfilled their religious obligations. The subject of our study is the activities of Crimean Tatars in the process, who fulfill their traditions and customs in order not to lose their national identity. In addition, using German archive documents, it was examined how the struggle during the German occupation period affected the Crimean Tatars.

Keywords: Crimean Tatars, Crimea, German Occupation, Soviet Union.

CHILD CARE SERVICES' ROLE AND FUNCTIONS IN EMPOWERING WOMEN IN THE LABOR FORCE IN TÜRKİYE

Elif Özlem ÖZÇATAL

Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Tokat Türkiye

0000-0001-7737-5810

ABSTRACT

The disadvantaged position of women, who make up half of the world's population, in terms of access to equal rights, responsibilities and opportunities in social life is an obstacle both to women's individual rights and to countries' ability to achieve their development goals. In particular, addressing inequality in women's participation in the labour force is critical to the success of a country's development programme and to positive social change. Labour force participation acts as an empowerment process in which women become more self-confident and gain more control over their lives and resources in order to transform their secondary roles in the home.

Women's empowerment is a process that increases their skills, confidence and autonomy in economic decision-making, thereby contributing significantly to household, community and national economies by increasing household welfare, reducing poverty and positively influencing economic growth and development. It is therefore essential to address the persistent gender inequalities in women's participation in the labour force.

In Türkiye, as in the rest of the world, women face persistent challenges in the labour force, including their inability to participate, high unemployment rates, over-representation in informal and part-time work, the intensity of work without social security coverage, unequal pay for equal work, the motherhood pay gap, clustering in sectors of work associated with their gender, and low status jobs. These basic problem areas persist. The existing inequalities in the labour market hinder women's empowerment and, under these conditions, participation in the labour market does not lead to women's empowerment.

Increasing the number, accessibility and quality of childcare services is a critical factor in addressing these inequalities that hinder women's empowerment in the workforce. Globally, due to the inadequacy of childcare services in countries, women continue to perform a disproportionate share of unpaid childcare work, reflecting local cultural values, social traditions and historical gender roles. Due to the inadequacy of childcare services, women may not be able to join the labour force if they wish, or may have difficulty finding formal employment in the formal sector, often opting for part-time, flexible jobs. However, such jobs do not necessarily have the potential to empower women or transform their lives.

Therefore, empowering women through labour force participation also means reducing the double and disproportionate burden of unpaid childcare work, which is a significant barrier for women.

This study examines the role and functions of childcare services in empowering women in the workforce in Türkiye, in the light of the relevant literature. The results of the study show that the provision of adequate and accessible quality childcare services plays a fundamental role in improving the quantity and quality of the female labour force and thus in empowering women in the workforce. The development and provision of childcare services helps to increase women's participation in the labour force and to broaden their job preferences and opportunities.

In addition, measures to improve childcare services as part of policies to empower women in the labour market offer significant benefits, such as reducing unemployment and poverty among women, facilitating the reconciliation of work and family life for women, while reducing child poverty and contributing to the development of the child. These policies also improve household welfare.

Therefore, the development and improvement of childcare services is crucial to support women's participation in the labour force, to create a more equal labour market and to meet the needs of children. In this context, improving access to childcare services is an important social policy intervention to support women's participation in the labour market. It is considered essential not to overlook women's unpaid childcare work and to formulate policies that address this issue. This is seen as necessary to increase the effectiveness of policies in various socio-economic areas, particularly in addressing gender inequalities in the labour force and empowering women.

Key words: Women's empowerment, working life, childcare services

EXPLAINING THE RELATIONSHIP OF NUTRITION, STRESS, EXERCISE AND TOBACCO USE TO STAYING HEALTHY AND GETTING SICK

¹ Melek Yaşar, ² Fatma Demirtaş

^{*1} İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Yüksek Lisans Bölümü İstanbul, Türkiye.

² ÇOMÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale.

¹ ORCID ID: 0009-0001-2628-9901

² ORCID ID: 0000-0002-8500-7353

SUMMARY

Nutrition, stress, exercise and tobacco use are closely linked to a healthy lifestyle and getting sick. Lifestyle is personal life habits that are done unconsciously every day and whose consequences are accepted. These habits affect health positively or negatively. People have various practices to protect themselves from getting sick, such as healthy eating, regular exercise, avoiding tobacco use and stress. The aim of this study is to explain the relationship between nutrition, stress, exercise and tobacco use, staying healthy and getting sick. The goal of nutrition research is to examine the relationship of what we eat to our health, mood, and performance. Nutrition is associated with physical problems such as eating disorders, heart irregularities, heart attacks, osteoporosis and reproduction. In addition, in case of malnutrition, diseases progress more severely and become more lethal, and chronic diseases become more evident. Not all stress has negative effects. When the body tolerates stress and uses it to overcome lethargy or enhance performance, stress becomes positive and healthy. Exercise has become a focal point today, both physically and psychologically. There is an increasing consensus that exercise in people's daily lives will be psychologically and emotionally beneficial. It is thought that regular exercise can prevent or postpone chronic diseases. In addition to staying fit, exercise can help you lose weight and maintain your weight while staying healthy. Research has shown that tobacco products significantly cause heart disease, hypertension, stroke, cancer and various serious diseases of the lungs and respiratory tract.

Keywords: nutrition, stress, exercise and tobacco use.

Beslenme, Stres, Egzersiz ve Tütün Kullanımının Sağlıklı Kalma ve Hastalanma İle İlişkisinin Açıklanması

ÖZET

Beslenme, stres egzersiz ve tütün kullanımı sağlıklı yaşam şekliyle ve hastalanma ile oldukça bağlantılıdır. Yaşam şekli, her gün bilinçsiz yapılan, sonuçları kabul edilen kişisel yaşam alışkanlıklarıdır. Bu alışkanlıklar sağlığı olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. İnsanlar hastalanmaktan korunmak için sağlıklı beslenme, düzenli egzersiz, tütün kullanımından ve stresten kaçınma gibi çeşitli uygulamaları vardır. Bu çalışmanın amacı beslenme, stres egzersiz ve tütün kullanımının sağlıklı kalma ve hastalanma ile ilişkisini açıklamaktır. Beslenme araştırmalarının amacı yediğimiz şeylerin sağlığımız, ruh halimiz ve performansımızla olan ilişkisini incelemektir. Beslenmenin yeme bozuklukları, kalp düzensizlikleri, kalp krizleri, osteoporoz ve üreme gibi fiziksel sorunlarla ilişkisi vardır. Bunun yanında yetersiz beslenme durumunda ise hastalıklar daha ağır ilerleyip daha öldürücü olmakta ve kronik hastalıklar daha belirgin hale gelmektedir. Her stresin olumsuz etkisi yoktur. Vücut stresi tolere ettiğinde ve uyuşukluğun üstesinden gelmek veya performansı artırmak için kullandığında, stres olumlu ve sağlıklı bir hale dönüşmektedir. Egzersiz, günümüzde fiziksel ve psikolojik açıdan odak noktası olmuştur. Kişilerin günlük yaşamında gerçekleştirdiği egzersizin psikolojik ve duygusal yararlı olacağı konusunda fikir birliği artmaktadır. Düzenli yapılan egzersizin kronik hastalıkların engelleyebileceği ya da erteleyebileceği düşünülmektedir. Egzersiz zinde kalmanın yanında kilo vermeye ve verilen kiloyu koruyup sağlıklı kalmada yardımcı olabilmektedir. Tütün ürünlerinin kalp hastalığı, hipertansiyon, felç, kanser ve akciğer ve solunum yollarında çeşitli ciddi hastalıklara önemli ölçüde sebep olduğu araştırmalar sonucu görülmüştür.

Anahtar Kelime: beslenme, stres, egzersiz ve tütün kullanımı.

GİRİŞ

Dünyadaki hızlı değişim ve gelişim ile birlikte sosyal ve iş alanında büyük bir hareketlilik ortaya çıkmıştır. Hayat koşulları sebebiyle sosyal bir varlık olan insanın yaşamı hızlı bir değişime ve gelişime uğramıştır. Böylelikle bireyin ruhsal ve fiziksel olarak sınırlarının zorlanmasına ve tehdit olarak hissettiği davranışlara tepkiler vermesine yol açmıştır. Bu değişimlere uyum sağlamaya çalışan birey, hangi ortamda olursa olsun veya hangi işle ilgilenirse ilgilensin mutlaka kendi sınırlarının üstüne çıkarmaktadır. Günümüzdeki hızlı gelişim ve değişim iş yaşamına ve sosyal yaşama büyük ölçüde hareketlilik ve hız getirmiştir. Bundan dolayı stres kavramı sık sık karşılaşılan ve kullanılan bir kavram durumuna gelmiştir.

Stres kavramının beslenme, egzersiz ve tütün kullanımının sağlıklı kalma ve hastalanma ile ilişkisi oldukça önemlidir. Sağlıklı yaşamın ön koşullarından olan yeterli ve doğru beslenmek metabolik hastalıklardan korumaya yardım etmektedir. Egzersiz ve fiziksel aktivite, yıllarca çeşitli toplumlarda, kavimlerde ve uygarlıklarda çok önemli bir yer tutmuştur. Tarihsel süreçte sağlık ve egzersiz arasında da birçok ilişki kurulmuştur. Fiziksel aktivite yani egzersizler, sağlıklı hayat şeklinin ve beslenmenin faydalarını dikkate almaktadır. Daha sağlıklı kişiler ve daha sağlıklı toplum için, kişilerin en uygun seviyede fiziksel aktiviteye, sağlıklı yaşam şekli davranışına ve beslenme alışkanlıklarına teşvik edilmeleri gerekmektedir. Fiziksel egzersiz artışı ve beslenme alışkanlıklarının pek çok hastalığı engellediği de görülmektedir. Tütün kullanımı dünyada en önemli hastalık sebepleri arasında yer almaktadır. Son yıllarda kadınlar ve gençler arasında tütün kullanımı artmış olup pek çok problemi de beraberinde getirmektedir. Bu problemler kişinin hayatını yaşamı boyunca da etkilemektedir. Sigara, beslenme, fiziksel aktivite ve stres gibi değiştirilebilir temel risk faktörlerini ayarladığımız

zaman sağlıklı bir yaşam şekli farklı kronik hastalıklar bakımından pek çok tedaviden daha fazla fayda sağlayabilmektedir.

Bu araştırmada kullanmış olduğumuz kavramların birbiriyle bağlantıları oldukça fazladır. Öncelikle beslenme, stres, egzersiz ve tütün kullanımı kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Yurtiçi ve yurtdışından pek çok literatür taraması yapılmış, kitapların ilgili bölümleri okunmuştur. Araştırmadaki temel kavramların sağlıklı kalma ve hastalanma ile ilişkilerine bakılmıştır. Bu ilişkiler hem pozitif hem de negatif açıdan ele alınmaya çalışılmıştır. Beslenme, stres, egzersiz ve tütün kullanımının sağlıklı kalma ve hastalanma ile ilişkisi açısından bilgi verdiği için önemlidir.

Beslenmenin Sağlıklı Kalma ve Hastalanma ile İlişkisi

Beslenme; büyüme, vücudun işlevlerini yerine getirebilme ve yaşamı sağlıklı, mutlu olarak devam ettirebilme amacıyla vücudun yenilen gıdalardan faydalanmasıdır (Kavas, 2003). Sağlık ve beslenme, birbirinden ayrı düşünülemeyecek iki kavramdır. Günümüzde sorgulanır hale gelmiş olan beslenme, sağlığın bozulmasına ya da sağlıklı olmaya sebep olarak gösterilmektedir (Karakuş Umar, 2019). Beslenme araştırmaları ne yediğimiz ile sağlığımız, ruh halimiz ve performansımız arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Wurtman, 1986; aktaran Witmer ve ark., 1992). İyi bir beslenme doğası yıllar içinde önemli ölçüde değişmiştir. Sağlıklı beslenmenin tanımları, yiyecekleri daha geniş yiyecek grupları açısından tanımlama eğilimindedir (Ogden, 2004).

Sağlıklı bir beslenme, tip 2 diyabet, kalp hastalıkları ve kanser gibi pek çok kronik hastalığa karşı korunmaya yardımcı olabileceği gibi genel sağlık durumunu da iyileştirmektedir. Sebze ve meyve tüketimi kronik hastalıklara karşı korunmayla güçlü bir ilişki göstermektedir. Ayrıca, doymuş yağ oranı yüksek diyetler de kan kolesterol düzeylerini yükselterek koroner kalp hastalığı riskini yükseltmektedir. Beslenme, yeme gelişimi açısından bireyin ağırlığı aracılığıyla sağlığı etkilemektedir. Beslenmenin yeme bozuklukları, kalp düzensizlikleri, kalp krizleri, osteoporoz ve üreme gibi fiziksel sorunlarla ilişkisi vardır. Bunun yanında bazı araştırmalar beslenme ile kalp hastalığı, kanser ve diyabet gibi hastalıklar arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu öne sürmektedir. Beslenme ayrıca hastalığın tanısından sonra tedavisinde de rol oynamaktadır. Obez teşhisi alan hastalar, genellikle beslenmeye dayalı müdahalelerle yönetilmektedir (Ogden, 2004). Yeterli beslenme durumu söz konusu olmadığında bebek ölüm hızının, çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Yetersiz beslenen çocukların ise büyüme hızları ve zekâ gelişimleri de normalden düşük olup enfeksiyon hastalıkları daha sık görülmektedir. Hastalıklar daha ağır ilerleyip daha öldürücü olmakta ve kronik hastalıklar daha belirgin hale gelmektedir (Kavas, 2003).

Stresin Sağlıklı Kalma ve Hastalanma ile İlişkisi

Organizmanın dengesini bozabilecek durumların tamamına stres denilmektedir. Stres, bireyin gereksinim duyduğu gücü ve farkındalığı verdiği zamanlarda iyi, bireye zarar verip hastalığa sebep olduğu durumlarda kötüdür (Baum & Posluszny, 1999).

Stres ve hastalık arasındaki ilişkiye dair en yaygın görüş stresin fizyolojik, davranışsal ve psikolojik faktörlerin uzun süreli etkileşimi sebebiyle hastalığa yol açtığını ileri sürmektedir. Bu, kan basıncı, kalp hızı, terleme ve göz bebeği genişlemesi gibi faktörlerde değişikliklere sebep olmaktadır. Bu da karbonhidrat depolarının yönetimi ve iltihaplanması gibi yaygın değişikliklere neden olmaktadır (Suzanne & Daryl, 2012).

Stres, bireyin fizyolojisini değiştirerek sağlığı etkileyen sigara, diyet gibi davranışlarda değişikliklere sebep olabilmektedir. Bu nedenle, gerçekte stres, davranışsal ve fizyolojik faktörler arasındaki karmaşık bir etkileşim yoluyla hastalıkla bağlantılıdır. Ayrıca, Johnston (1989) bu faktörlerin çoğaltıcı olduğunu

ve stres tarafından ne kadar çok faktör değiştirilirse stresin hastalığa sebep olma durumunun o kadar yüksek olduğunu öne sürmüştür (Ogden, 2004).

Psikolojik stresin kalp hastalığı ve kanserle bağlantılı olduğu da gösterilmiştir. Bu bağlantının bir sebebi, stresin yüksek yağlı yiyecekler yemek, egzersiz yapmamak, alkol almak ve sigara içmek gibi sağlıksız davranışlarda bulunmaya teşvik etmesidir. Stres gibi rahatsız edici durumlar kişileri kendilerine zevk veren sağlıksız davranışlarda bulunmaya motive edebilmektedir (Zillman ve Bryant, 1985; aktaran Ng & Jeffery, 2003).

Egzersizin Sağlıklı Kalma ve Hastalanma ile İlişkisinin Açıklanması

1960'lı yıllara kadar odağı mükemmellik olan egzersiz, genç ve yetenekliler tarafından yapılmaktaydı. Egzersiz, son zamanlarda hem fiziksel hem de psikolojik açıdan odak noktası olmuştur. Bireyin günlük yaşamına dahil edeceği egzersizin psikolojik ve duygusal yararlı olacağı konusunda artan bir kabul vardır. Egzersiz, bir baş etme stratejisi olarak stres yönetimi ve stres veya diğer kaynaklı dengesizliklerin etkisini değiştirme yolu olarak önemli olduğu düşünülmektedir (Baum & Posluszny, 1999). Bireyin yaptığı egzersizlerin sağlığı koruyucu etkisi vardır. Düzenli yapılan egzersizin kronik hastalıkların önüne geçebileceği ya da geciktirebileceği düşünülmektedir. Yapılan düzenli egzersizler sayesinde yüksek tansiyon, kardiyovasküler hastalıklar, kalp-damar hastalıkları, koroner arter hastalıkları, hiperlipidemi, obezite, kas-iskelet hastalıkları, bazı kanser tipleri, tip 2 diyabet ve osteoporoz gibi sağlık sorunlarının ortaya çıkma riskini azaltılabilmektedir. Bunun yanında hipertansiyonda kan basıncının kontrol altında tutulmasında, vücut ağırlığı ve yağ yüzdesi kontrolünde, kardiyovasküler hastalıkların gelişme riskini düşürmede, sağlıklı vücut yapılarının gelişmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Egzersizler sayesinde kandaki kötü huylu kolesterol azalıp iyi huylu kolesterol yükselmektedir. Bu sayede insüline karşı hassasiyette artış görülmekte ve tansiyon düşmektedir (Kayıhan & Ersöz, 2009). Egzersiz, kilo vermeyi ve kiloyu korumayı teşvik etmeye yardımcıdır. Egzersiz, yaşlı kadınlarda yaygın olan osteoporoza karşı koruyucu da olabilmektedir (Ogden, 2004).

Tütün Kullanımının Sağlıklı Kalma ve Hastalanma ile İlişkisi

Tütün içmek ve diğer dumansız tütünleri tüketmek tüm dünyada yaygın hale gelmiştir. Tütündeki uyanıklığı artıran ve iştahı azaltan uyarıcı özelliklere sahip olan nikotindir. Tütün kullanıcıları arasında, sigarayı bırakma, iştah bastırma, uyarılma ve tütünle ilişkili iyi olma hissinden kurtulma, tütünün çok arzu edilen bir davranış haline getirmiştir. Tütün kullanımı, erken ölümlerin birincil sebebidir ve pek çok zayıflatıcı veya ölümcül hastalık için değiştirilebilir bir risktir (Kassel, 1997; aktaran Baum & Posluszny, 1999).

Sigara içmek ve diğer tütün ürünleri kalp hastalığı, hipertansiyon, felç, kanser ve akciğer ve solunum yollarında çeşitli ciddi hastalıklara önemli ölçüde sebep olmaktadır. Bu etkiler, tütünün yanı sıra tütünün kendisi ile ilişkili bileşenlerinden kaynaklanmaktadır. Tütün kullanımı ayrıca endokrin ve bağışıklık sistemi aktivitesini de etkilemektedir. Tütün kullanımının sağlık üzerindeki geniş çaptaki olumsuz etkisinin altında doğrudan etkileri yatmaktadır. Stres, tütün kullanımının bir nedeni olsa da sigara ve tütün kullanımının stresi azalttığı veya rahatlatığı görülmektedir. Sigara içmek ayrıca akut stres tepkilerini de değiştirebilmektedir. Sigara içenler, meydan okuma esnasında sigara içmeyenlere göre periferik dirençte daha fazla artış gösterebilmektedir. Stres ayrıca sigarayı bıraktıktan sonra nüksetmenin önemli bir nedeni gibi görünmektedir ve sıklıkla sigaranın yeniden başlanmasına yol açmaktadır (Baum & Posluszny, 1999).

Doll ve Hill (1954), sigara içmenin akciğer kanseri ile ilişkili olduğunu bildirmiştir. O zamandan beri sigara, koroner kalp hastalığına ve boğaz, mide ve bağırsak gibi çok sayıda farklı kansere de sebep olmaktadır (Ogden, 2004).

Tütün ürünleri kullanan kadınlarda adet düzensizliği, amenore, dismenore ve erken menopoz riskleri artmaktadır. Sigara kullanımı menopozun iki yıla kadar daha erken görülmesine sebep olmaktadır. Tütün ürünleri kullanıldığı zaman kemiklerde incelmeye, erken erime, kemik yoğunluğunun azalması, erken yaşlarda ciltte kırışıklıklara sebep olmaktadır. Erkeklerdeki tütün kullanımı sperm sayısı ve hareketinin azalmasına, sperm şekil bozukluklarına ve pek çok cinsel işlev bozukluklarına sebep olmaktadır. Tiroid hastalıklarının oluşma riskini arttırdığı gibi bütün vücudun oksijenlenmesini ve kanlanmasını bozarak sistemik bozulmalara sebep olmaktadır. Bundan dolayı, tütün ürünlerinin kullanımı vücut direncini arttıran bağışıklık sisteminin işlevini önemli bir derecede bozmakta ve enfeksiyon görülme sıklığını arttırmaktadır (Cordoba & Nerin, 2009).

SONUÇ

Yaşam şekli kişilerin yönlendirebildiği bireysel kararların tümüdür. Beslenme, stres egzersiz ve tütün kullanımı sağlıklı yaşam şekliyle bağlantılıdır. Sağlıklı bir yaşam şeklini önemseyen kişiler daha sağlıklı beslenmekte, kalp-damar hastalıklarından korunmakta, bağışıklık düzeyini arttırmakta, normal beden ağırlığını korumakta ve stresin üstesinden uygun yöntemlerle gelebilmektedir. Bunun sayesinde insanlar kendisini daha iyi hissetmekte ve daha pozitif bir bakış açısı kazanmanın yanında daha uzun ve kaliteli bir yaşam sürmektedir (Şimşekoğlu & Mayda 2016). Sağlıklı yaşam şekli davranışları; beslenme rutini, sağlık sorumluluğu, egzersiz alışkanlığı, kişilerarası stres yönetimine dair yapılan değerlendirmelerin bir bileşimi olarak ortaya konulmaktadır (Bidlack, 1996 aktaran Cihangiroğlu & Deveci 2011).

Beslenme ve egzersiz stresin etkilerini azaltarak ve ruhsal durumu artırarak fizyolojik risk kaynakları açısından doğrudan etkilemektedir. Sağlıklı beslenme tarzı hastalık riskini doğrudan azaltmaktadır. Kişinin yaşı, cinsiyeti ve içinde bulunduğu fizyolojik ortama göre yeterince beslenmesi gerekmektedir. Bireyin vücudunun büyümesi, dokuların yenilenmesi ve görevini yerine getirebilmesi için gerekli olan besin öğelerinin yeterince alınması ve vücutta uygun şekilde kullanılması gerekmektedir (Kavas, 2003).

Stres halinin uzaması sonucunda organ, sistem ve işlevlerde bozulma ortaya çıkmaktadır. Vücudun daima stresin sebep olduğu uyarılmışlık halinde olması, biyolojik sistemlerin yıpranmasına sebep olmakta, bedenin kendi kendisini düzeltmesi tehlikeye girmekte ve hastalanma riski ortaya çıkmaktadır. Stres ve duyguların doğrudan etkileri, sağlık ve hastalık süreçlerini etkileyen davranışlarla desteklenmektedir veya değiştirilmektedir. Beslenme veya egzersiz gibi davranışlar sağlığı bağımsız olarak etkileyebilmenin yanında stresin etkilerini azaltabilmekte, geliştirebilmekte veya değiştirebilmektedir. Bunun tam tersine stres, bu davranışları veya faydaları baskılayabilmektedir. Diğer taraftan tütün kullanımının da hastalık süreçleri üzerinde doğrudan, bedensel sistemler ve ruh hali ile davranışlar üzerinde dolaylı etkileri bulunmaktadır (Baum & Poslusny, 1999).

Egzersiz ise hem fiziksel hem de psikolojik iyilik hali açısından sağlığı geliştirmenin merkezi olarak kabul edilir (Ogden, 2004). Hastalıkların önlenmesi ve sağlıklı bir yaşam şeklinin geliştirilmesi için egzersize odaklanmıştır. Sadece hastalığın engellemek değil aynı zamanda koruyucu önlemler alınarak iyileştirmeye yönelik bir girişim olan aktif sağlık, giderek daha önemli hale gelmektedir. İnsanların yaşamları süresinde yaptıkları düzenli fiziksel aktivite ve sağlıklı beslenme ile sağlanabilmektedir (Meško, Komadel ve ark. 2005; aktaran Bendíková, 2014).

Kaynakça

- Baum, A., & Posluszny, D. M. (1999). Health psychology: mapping biobehavioral contributions to health and illness. *Annual review of psychology*, 50(1), 137-163.
- Bendíková, E. (2014). Lifestyle, physical and sports education and health benefits of physical activity. *European researcher*, (2-2), 343-348.
- Cihangiroğlu, Z., & Deveci, S. E. (2011). Fırat üniversitesi Elâzığ sağlık yüksekokulu öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörler. *Fırat Tıp Dergisi*, 16(2), 78-83.
- Cordoba, R., & Nerin, I. (2009). Strategies for reducing risks in smoking: Opportunity or threat?. *Archivos de Bronconeumología (English Edition)*, 45(12), 611-616.
- Karakuş Umar, E. (2019). Beslenme odağında sağlık krizi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(1), 209-221.
- Kavas, A. (2003). *Sağlıklı yaşam için doğru beslenme* (3 b.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Kayıhan, G., Ersöz, G. (2009). 15-18 yaş grubu adolesanlarda obezite tanısında ve vücut yağ yüzdesinin belirlenmesinde kullanılan farklı yöntemlerin karşılaştırılması. *Türkiye Klinikleri J Sports Sci*, 1(2), 107-116.
- Lanier, J. B., Bury, D. C., & Richardson, S. W. (2016). Diet and physical activity for cardiovascular disease prevention. *American family physician*, 93(11), 919-924.
- Ng, D. M., & Jeffery, R. W. (2003). Relationships between perceived stress and health behaviors in a sample of working adults. *Health psychology*, 22(6), 638.
- Ogden, J. (2004). *Health psychology a textbook* (1 b.). England: Open University Press.
- Suzanne C. Segerstrom & Daryl B. O'Connor (2012) Stress, health and illness: Four challenges for the future, *Psychology & Health*, 27(2), 128-140
- Şimşekoğlu, N., & Mayda, A. S. (2016). Bir üniversite hastanesinde görevli hemşirelerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve sağlık kaygısı düzeyleri. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 19-29.
- Witmer, J. M., & Sweeney, T. J. (1992). A holistic model for wellness and prevention over the life span. *Journal of Counseling & Development*, 71(2), 140-148.

ANADOLU TÜRKLÜĞÜNÜN SEKTEYE UĞRAMASI: 1243 KÖSEDAĞ SAVAŞI ÖNCESİ VE SONRASI SELÇUKLU-İZNIK RUMLARININ İLİŞKİSİ

Armağan YILMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Doktora Öğrencisi

ÖZET

On üçüncü yüzyıl Doğu ve Batı tarihi için keskin dönemeçleri barındırır. Nitekim Cengizhan önderliğindeki Moğollar Doğu illerinde adından söz ettirmekteydi. Akabinde Batı coğrafyasında bu yüzyılın başında İskenderiye'ye haclı seferi planlanmaktaydı. Ancak bu sefer Venedik'in hırslarından dolayı Bizans İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul'a kaymıştır. Bizde çalışmamızda Doğu ve Batı coğrafyasında vuku bulan olayların buluşma yeri olan 1243 Köseadağ Savaşı'nı Bizans ve Selçuklu gözüyle inceledik. Meydana gelen bu savaşın etkisi çok büyüktür. Bizans İmparatorluğu Batı eksenli, Türkiye Selçuklu Devleti Doğu eksenli sıkıştırılmaya başlanmıştır. En sonunda Bizans başkenti İznik'e nakletmiştir. Selçuklular ise yükselme evresi olan Alaeddin Keykubat döneminden sonra başa geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Moğollar tarafından büyük bir yenilgiye uğramışlardır. Bu savaş Anadolu'da özellikle kıyı bölgelerine ilerleyen Selçukluların ilerleyişine ket vurmakla beraber iç karışıklıklara sebebiyet vermiş ve bu coğrafyada Türklüğün yayılışının engellenmesine neden olmuştur. İznik için ise olaylar ters bir seyirde hareket etmiştir. Moğollar nedeni tam olarak bilinmeyecek bir neden ötürü İznik İmparatorluğu'na saldırmamıştır. İznik imparatorları bu fırsatı iyi değerlendirmiştir ve İstanbul'u 1261 yılında tekrardan Bizans İmparatorluğu'nun başkenti haline getirmiştir.

Çalışmamızın arka planı Türk Tarihi'ne damga vuran 1243 Köseadağ Savaşı'nın hem Türklerin hem de Yunanlıların gözüyle bakıp 1243 tarihinden 1261 yılına kadar Türklerin kurmuş olduğu gözde devletlerden birini oluşturan Türkiye Selçuklularını ve 1204 İstanbul'un Latin işgali sonrası sürgünde kurulan İznik Rumlarının anlatımı vardır. Ayrıca çalışmamızda Selçuklu, Bizans ve Latin kaynakları kullanılmış ve olaylar bu doğrultuda analiz edilmiştir. Eserimiz salt bir Türk tarihi anlatımından ziyade Yunan ve Latin kaynaklarının da dahil olduğu karşılaştırmalı bir *Anadolu Türk Siyasi* tarihi incelenmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, İznik, Moğol, Köseadağ.

THE DISRUPTION OF ANATOLIAN TURKS: SELJUK- İZNIK RUM RELATIONS BEFORE AND AFTER THE 1243 KÖSEDAĞ WAR

Abstract

The thirteenth century was a sharp turning point in the history of East and West. As a matter of fact, the Mongols led by Genghis Khan were making a name for themselves in the Eastern provinces. Subsequently, a crusade to Alexandria was planned in the West at the beginning of this century. However, this expedition shifted to Istanbul, the centre of the Byzantine Empire, due to the ambitions of Venice. In our study, we analysed the 1243 Köseadağ War, which was the meeting place of the events that took place in the Eastern and Western geography, from the Byzantine and Seljuk perspectives. The impact of this war is very great. The Byzantine Empire began to be squeezed on the Western axis and the Seljuk State of Turkey on the Eastern axis. Eventually Byzantium transferred the capital to Iznik. The Seljuks, on the other hand, suffered a great defeat by the Mongols during the time of Gıyaseddin Keyhüsrev II, who came to power after the period of Alaeddin Keykubat, which was the rise phase. This war not only impeded the progress of the Seljuks in Anatolia, especially in the coastal regions, but also caused internal turmoil and prevented the spread of Turkishness in this geography. For Iznik, events followed a reverse course. The Mongols did not attack the Empire of Iznik for a reason that is not known exactly. The emperors of Iznik made good use of this opportunity and made Istanbul the capital of the Byzantine Empire again in 1261.

The background of our study is the narration of the 1243 Köseadağ War, which marked Turkish History, from the perspective of both Turks and Greeks, and the Seljuks of Turkey, which constituted one of the favourite states established by the Turks from 1243 to 1261, and the Greeks of Nicaea, which was established in exile after the Latin occupation of Istanbul in 1204. In addition, Seljuk, Byzantine and Latin sources were used in our study and the events were analysed accordingly. Our work is a comparative study of Anatolian Turkish political history, including Greek and Latin sources, rather than a purely Turkish historical narrative.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, İznik, Moğol, Köseadağ

GİRİŞ

Anadolu on üçüncü yüzyılda siyasi ve askeri çalkantıların merkezi haline gelmiştir. Yüzyılın daha başlangıcında 1204 yılında IV. Haçlı Seferi olayı patlak vermiş ve İstanbul'a kadar uzanacak olaylar silsilesi başlamıştır. (Asbridge, 2010,524; Demirkent,1997,68; Ülkem, 2014,12). 1243 yılında vuku bulan Köseadağ Savaşı sadece tarafları olan Selçuklu ve Moğolları değil aksine 1204 yılında kurulan İznik Rum İmparatorluğunu da etkilemiştir. Bu savaşa Bizans gözüyle bakacak olursak Batı'daki düşmanların hareketlerinin zaten tehlike oluşturmalarına binaen Selçuklu gibi büyük bir sultanlıkla da uğraşmak zorundaydı. Selçuklu ise Anadolu'da büyük bir medeniyet kurmuş ve fetih hareketleri Batı'yı gün geçtikçe tedirgin etmekteydi. Köseadağ Savaşı ise bu gidişatı durdurmuş ve İznik'in Anadolu'da daha sağlam köklere sahip olmasına neden olmuş iken Selçukluların Moğolların tahakkümü altına girmesine neden olmuştur.

1) İznik'te Bir Rum Devletinin Teşekkülü

1204 Haçlı Seferi Venedik'in ticari açılışının siyasi çıkarlarla perçinleşip İstanbul üzerine gerçekleşmiş akabinde kadim Bizans başkentinde İstanbul Latin Krallığı kurulmuştur. Anadolu'da kurulan İstanbul'un mirasçısı İznik İmparatorluğu'nu I. Theodoros Laskaris kurmuştur. (Ostrogorsky,2011, s.393). İznik sadece İstanbul'u almak için Latinlerle değil aynı zamanda İstanbul'un diğer iki mirasçısı Epir Despotluğu

ve Trabzon Rum İmparatorluğu ile de mücadele halinde olmuştur. Bu devletlere ek olarak ve onlara nazaran en güçlü konumunda olan kuşkusuz Türkiye Selçukluları Devleti'dir. Fakat bu dönem gittikçe artan Moğol tehdidi Selçukluların gözlerini Batı'ya değil Doğu sınırına odaklanmalarını sağlamış ve bu durum İznik'in konumunu daha sağlama almasına neden olmuştur. Ancak İznik İmparatorluğu her daim nihai amacı İstanbul'u Latinlerden alıp tekrardan merkez haline getirmektir. (Vasiliev, 2016,571).

2) Selçuklular ile Moğolların Komşu Hale Gelmesi ve Akabinde Moğolların Anadolu Üzerinde Azapları

Moğollar Cengiz Han'dan sonra gittikçe güçlenip bir ağacın dalları misali yayılım göstermeye başlamışlardı. Harzemşah Alaeddin Muhammed Moğollar karşısında büyük bir yenilgi almış ve kendisine bağlı Harezm, Mâverâünnehir ve Horasan gibi yerleri Moğollara bırakmak zorunda kalmıştır. Cengiz Han'dan sonra başa geçen Ögedey Han Harzemşahlar üzerine yeni bir sefer tertip etmiştir. Bu sefere Çormagon adlı Moğol kumandanını tayin etmiştir. Çormagon emrindeki otuz bin kişilik ordusuyla Azerbaycan'daki Mugan'a gelmişlerdir. Moğolların Mugan'a gelmesinden sonra Selçuklularla komşu olmuşlardır. Moğollar burada çevrede bulunan siyasi güçler ile hakimiyet mücadelesine girdi. (İbn Bibi:2014:421-424). Çormagon ve emrindeki Moğol birlikleri hızlı bir şekilde Erzurum'a daha sonra ise Sivas'a girmişlerdir. (İbn Bibi:2014:410). Tam bu esnada Moğollardan zaten ağır bir darbe yiyen Harzemşahlar ile Moğol tehlikesini sezip doğu illeri tahkim eden Selçuklular 1230 yılında Yassıçemen Savaşı'na tutuştular. Harzemşahların bu dönemde hükümdarı Celaleddin Mengüberti mağlup olmuş ve dağa çekilmiş orada Kürt biri tarafından öldürülmüştür. Böylece Selçuklular ile Moğollar arasında tampon devlet vazifesi olan Harzemşahlar ortadan kalkmıştır. (Taneri:1997:230).

Moğollar için Anadolu dize getirilmesi elzem olmuştur. Ancak bu işgal planlarını uygulamak için çekinceleri de mevcuttu. Bunun sebebi kuşkusuz I. Alaeddin Keykubat gibi hükümdarın Selçuklu tahtında bulunmasıdır. Bu yüzden Ögedey Han Selçuklu Sultanının hüküm sürdüğü 1220 ve 1237 yılları arasında ne Çormagon ne de başka bir Moğol kumandanına emir vermiştir. Ancak Moğollar açısından bu durum Selçukluların tabiiyet altına alınmayacağı anlamına gelemezdi. Bu sebepten mütevellit Ögedey Han, 1236 yılında Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat'a yarlğ göndermiş ve Moğollara bağlı olmasını istemiştir. (Özgüdenli:2007:21). I. Alaeddin Keykubat ise Selçuklu ülkesini Moğolların vasalı haline getirmeyi içten içe istemese de Moğol fırtınasını Anadolu üzerinde durdurmanın en iyi yöntemin barış olacağının da bilincindeydi. Bu yüzden Moğollara Selçuklu ülkesini il yapma konusunda anlaşma imzalamıştır. (Koca:2015:42).

3) Köseadağ Savaşına Kadar İznik Selçuklu İlişkisi

Sürgün döneminde İznik'te bir Rum devletinin varlığı Selçuklular açısından hoş karşılanmamıştır. Bunun nedeni Selçukluların kıyı kesimlerine olan ilgisinin İznik'in ket vurması problemidir. Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in en azından elindeki kıyı bölgeleri ve diğer yerleri güven altına almak adına İznik İmparatoru I. Theodoros Laskaris ile anlaşma yapmıştır. (Niketas: 2004:226). Selçuklular için İznik ile samimi ilişkiler önem arz etse de aynı şekilde hem İznik açısından hem de Selçuklular açısından benzer durum geçerliydi. Yeni kurulmasından mütevellit İznik İmparatorluğu Philadelphia bölgesinde Theodoros Mankaphas, Menderes civarında Manuel Mavrozomes, Milet taraflarında Sabbas Asidenos adlı Bizans feodal beyleri ile mücadele halindeydi. (Daş, 2006:36). Ayrıca İznik Latinlerle de sıkı savaşlar vermektedir. 6 Aralık 1204 tarihinde 1204 Poimanenon Savaşı ile İznikliler, Latinler karşısında mağlup oldu. (Villehardouin:2016:91). İzniklilerin Latinler karşısında bu bozgunu nitekim hala devam etmekteydi. 15 Mart 1205 tarihinde Adramytteion Savaşı'nda bir kez daha İznikliler yenilmiştir. (Gardner: 1912:64). Tüm bunların ışığında İznik İmparatoru I. Theodoros Laskaris'in İzniklilerle barış antlaşması yapması kati suretle gerekli olmuştur. Fakat yapılan bu anlaşmanın içeriği

hakkında malumatımız bulunmamaktadır. Öyleyse bu anlaşma muhtemelen her iki devletinde rakip devletlerle rahatça mücadele edebilmek adına yapmış olduğu sonucuna bize götürür. (Ayönü: 2014:217).

1206 yılında yapılan barış antlaşmasından sonra her iki devlet yaklaşık iki yıl boyunca birbirleri ile mücadeleyi bir köşeye bırakmışlardır. Fakat 1208 yılına gelindiğinden her iki devlet birbirleri ile mücadele etmeye başlamışlardır. İki devletin arasını bozan durumlardan biri de kuşkusuz İznik'in kurucusu I. Theodoros Laskaris'in kayınpederi sabık imparator III. Aleksios'un Selçuklu ülkesine sığınmasıdır. Bu durum İznik İmparatorluğu'nun Selçuklulardan uzaklaşmasına neden olacaktır. Aslında meseleye her iki devletin çıkarı olarak bakmamız daha doğru olacaktır. İznik, Selçukluları Moğollara karşı tampon devlet olarak görürken; Selçuklularda İznik'i Latinlere karşı tampon devlet olarak görmektedir. (Armağan:2019:87). Ayrıca III. Aleksios Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i İznik İmparatorluğu'na karşı saldırması için doldurmaktaydı. I. Gıyaseddin Keyhüsrev bunun üzerine I. Theodoros Laskaris'ten İznik'i III. Aleksios'a vermesini istedi. (Akropolites:2008:28). Elbette bu durum I. Theodoros Laskaris tarafından kabul edilemezdi. Sonuç itibarıyla anlaşmazlığa düşen iki devlet 1211 yılında Menderes civarında Antiokheia'da savaşa tutuşmuştur. Savaşın ibresi Selçuklulardan yana dönmüşken askerler ganimet peşine düşmüş ve disiplinden uzaklaşmıştır. Sonuç olarak I. Gıyaseddin Keyhüsrev savaş meydanında şehit edilmiş I. Theodoros Laskaris savaştan galip ayrılmıştır. (Akropolites:2008:28; Gregoras, 1829: 19-21; İbn Bibi: 2014: 139). Savaş sonunda III Aleksios esir alınıp İznik'e götürüldü. (Gregoras,1829:21). Bu savaş sonrasında her iki devlet arasında barış anlaşması imzalamıştır. (Cahen:2012:70). Antlaşmanın maddeleri hakkında ne yazık ki malumatımız bulunmamaktadır. Ancak bu anlaşma sınırlarda yaşanan küçük pürüzler haricinde İstanbul'un tekrardan Bizans başkenti olduğu 1261 yılına kadar bozulmadan devam etmiştir. (Ayönü: 2014:227).

4) Savaşa Doğru Adım Adım

Alaaddin Keykubat 1237 yılından Amid üzerine sefer planlamaktaydı. Ancak yemek yerken kendini kötü hissetti ve evinde istirahat halinde iken 31 Mayıs 1237 vefat etti. (İbn Bibi: 2014:453). Geride Gıyaseddin, Rükneddin ve İzzeddin adında üç veliaht bırakmıştır. Sonraki süreçte II. Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu tahtına oturmuştur. (İbn Bibi: 2014:453; Turan,1997:620-629). İznik İmparatorluğu'nun Selçuklularda vuku bulan bu taht değişikliğini hangi gözle baktıkları meselesi ilginçtir. Akropolites, Konya'da tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev için *iyi babadan olma kötü oğul, sefahat düşkünü, sapık cinsel temaslarda bulunan, kafası basmayan* tarzı ifadeler yazmıştır. (Akropolites:2008:75).

Selçuklular ile İznik ilişkisi hakkında yapılan yanlış tarihsel bir yorum bulunmaktadır. Bu yorumu eserinde ilk dile getiren de Fransız seyyah Vincent de Beauvais'tir. Beauvais eserinde Vatatzes'in Selçuklulara bağlılık sözü verdiğini yazmıştır. (Vincent de Beauvais:Speculum Historiale XXX-XXXII). Ancak bu mesele gerçeklikten uzak kalmaktadır. 1211 Alaşehir Savaşı kazanılmış ve akabinde barış anlaşması imzalanmış ancak bu anlaşmaya göre İznikliler Selçuklulara asker ya da vergi ödememişlerdir. Şayet savaşı Selçuklular kazansaydı bu durumdan söz edebilme imkânımız bir nebze olmuş olabilirdi. Fakat seyyahın bu bahsettiği mesele muhtemelen kulaktan duyma sahte bir haberdir.

1243 Köseadağ Savaşı'nda Selçuklular safında Rumlarda bulunmaktaydı. Muhtemelen bu askerler Trabzon Rum İmparatorluğu'na bağlıydı. (Savvides: 1984:125). Ancak savaşın gidişatı Moğollar lehine olmaya başlamışına müteakiben Trabzon Rumları da saf değiştirmiştir. (Farac: 1999:541; Miller: 1926:24-24). İznik İmparatoru Vatatzes'in ise Selçuklulara asker gönderip göndermediği hakkında bir yorum yapmamız doğru olmayacaktır. Ancak Longnon eserinde Keşiş Simon'u referans gösterip Vatatzes'in de asker gönderdiğinden bahseder. (Longnon: 1992:65-65). Simon eserinde Vatatzes'in dört yüz Trabzon Rumlara ise iki yüz mızraklı askeri II. Gıyaseddin Keyhüsre'ye gönderdiğinden bahsetmektedir. (Simon:2006:51). Selçuklu ordusunda ayrıca Frank, Gürcü, Kıpçak askerleri bulunmaktaydı. (İbn Bibi:

2014:495). Anadolu sınırlarında yaşayan Ermeniler ise Moğollar tarafında yer almışlardır. (Keçiş: 2009:153). Son olarak Gürcüler de Moğolların ordusunda yer almıştır. (Sevim, Merçil: 2014:582).

5) Savaş Sonrası Selçuklu-İznik Arasında Olaylar

1243 yılında meydana gelen savaşta Selçuklu ordusu ağır bir mağlubiyet almıştır. (Sümer:1969:9). Selçuklular Moğollara karşı kaybettiği savaştan sonra Moğolların tabisi oldular. (Morgan:1987:145; Spuler: 1987: 53). Köseadağ Savaşı'nın sonuçlarını hem Türklerin hem de Rumların gözünden değerlendirmek mantıklı olacaktır. Her iki devlette Moğollara karşı birbirlerini müttefik olarak görmüştür. Ne var ki Vatatzes, Selçukluları Moğol fırtınasını engelleyen bir set olarak görmekteydi. Ayrıca her iki ülkenin yöneticiler devletlerindeki iç sıkıntılardan kaçmak için diğer bir ülkeye iltica etmekteydi. Buna örnek verecek olursak Mikhail Palaiologos'un Selçuklu ülkesine sığınması örneği verilebilir. (Geanakaplos: 1959: 29).

Savaş Moğollar lehine sonuçlanınca Vatatzes'i bir panik havası sarmıştır. Bunun nedeni coğrafi olarak Moğolların sınırı aşp İznik'i vuracağını düşünmüştür. Bu yüzden vakit kaybetmeden Selçuklu Sultanına elçi gönderip anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma tamamen savunma amaçlı yapılmıştır. Akropolites eserinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Moğol faciasının etkisini en aza indirmek ve diğer devletlerden saldırı gelmemesi amacıyla Vatatzes'e elçi göndermiştir. Rumların düşüncesinde bu anlaşmanın yapılması neticesinde Moğolların İznik'ten çekineceği düşüncesi de vardır. En sonunda Vatatzes ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev Menderes kıyısında buluşmuşlar ve Selçuklu sultanı İznik imparatorunun yanına geçmek için köprü yaptırmıştır. Böylece her iki devlet Moğollara karşı savunma antlaşması yaptı. (Akropolites: 2008:75-76). Gregoras ise eserinde bu antlaşma teklifinin Akropolites gibi Selçuklulardan geldiğini yazmıştır. Ancak Gregoras Selçuklu Sultanının bu teklifi 1243 Köseadağ Savaşı öncesi diye teklif ettiğini yazmıştır. Bunun nedeni Moğollar ile savaş halinde iken arkadan bir saldırının önüne geçmek diye yazmıştır. (Gregoras,1829:41). Pachymeres'de eserinde Vatatzes'in Selçuklu sultanı ile bir anlaşmanın yapılmasını menfaatine uygun bulmuştur. Hatta Vatatzes Moğol bozgunundan sonra Anadolu içindeki kalelerinin yanına köyler inşa ederek erzak tedarikinden bulunmuştur. (Pachymeres: 1984:99). Son olarak İznik İmparatoru Baycu'nun İznik'e de geleceğini düşünmekteydi. Bu yüzden Anadolu'ya çok sayıda birlik sevk etmiştir. (Angold: 1975:194).

Köseadağ Savaşı'nın asıl kazananı kuşkusuz İznik İmparatorluğu olmuştur. İstanbul Latinleri ile Selçuklular arasındaki olası bir yakınlaşma artık rafa kalkmış gözükmekteydi. Ayrıca bu savaş sonucunda ekonomik olarak İznik İmparatorluğu kazanç sağlamıştır. Selçuklular Moğol tahribatı nedeniyle ülkeleri harap olmasından mütevellit yiyecek, içecek gibi besin maddelerini İznik ülkesinden almışlardır. ((Gregoras,1829:42-43). Son olarak Vatatzes, Baycu'nun İznik'e saldırmayıp geri döndükten sonra rahatlatmış ve Selçuklularında tükenmişliklerini fırsat bilerek Anadolu'da daha kökleşip Batı ile siyasi ve askeri konular üzerine daha da yoğunlaşmıştır.

Kaynakça

- Akropolites, G. (2008), Vekayiname, çev.Bilge Umar, İstanbul, Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Angold, M. (1975), A Byzantine Government in Exile and Society under the Laskarids of Nicea(1204-1261), New York: Oxford University Press.
- Asbridge, T, (2010.) Haçlı Seferleri,çev. Ekin Duru, İstanbul: Say Yayınları.
- Ayönü, Y. (2014). Selçuklular ve Bizans, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cahen, C. (2012), Osmanlılardan Önce Anadolu, çev. Erol Üyepazarı, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Daş, M. (2006). Bizans'ın Düşüşü, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- DE VILLEHARDOUÏN, G; DE VALENCIENNES H, (2016). IV.Haçlı Seferi Kronikleri, çev. Ali Berktaş: İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Demirkent, I. (1997.) Haçlı Seferleri, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Gardner, A. (1912). The Lascarids of Nicea: London : The Story of an Empire in Exile.
- Geanakaplos, D.J. (1959), Emperor Michael Palaeologus And The West 1258- 1282 Cambridge: Harvard University.
- Gregoras, N. (1830-1845) .Bizantina Historia, hzr.L Schopen , I. Bekker, Cilt 1-3, Bonn.
- Gregory Abu'l Farac, Abu'l Farac Tarihi, Cilt. 2 (çev.) Ömer Rıza Doğrul, Ankara, TTK, 1999.
- İbn Bibi (2014). El-Evami'rü'l- Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye. Ankara: TTK.
- Koca, S. (2015). Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren Ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köse-
dağ Bozgunu. Konya: Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 37, 35-84.
- Miller, W. (1926) "Trebizond, The Last Greek Empire of the Byzantine Era 1240- 1461", London.
- Morgan,D. (1987). The Mongols, Cambridge-Massachusetts.
- NİKETAS KHONIATES'İN HİSTORİASI, (2004). İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması
(1195-1206), çev.İşın Demirkent, İstanbul: Dünya Yayınları.
- Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi, (çev.Fikret Işıltan), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Özgüdenli. O.G. (2007). Ögedey Han. Ankara. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,34: 21-22.
- Pachymeres, G. (1984). Relations Historiques, C.I., notlar Albert Failler fransızca çev. Vitalien Laurent, Paris.
- Sarıkaya Ü, (2004), Dördüncü Haçlı Seferi (1204), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Spuler, B. (2011) İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür- İlhanlılar Devri (1220- 1350), çev. Cemal Köprülü,
Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sümer, F. (1969), Anadolu'da Moğollar, Ankara: TTK
- Taneri, A. (1999). Harizmşahlar. Ankara. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 16: 228-231.
- Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, 1971.
- _____, Keykavus II.", İA, c. 6, 1997, s. 642-643.
- Vasiliev, Alexander A., "Bizans İmparatorluğu Tarihi", (çev. Tevabil Alkoç), İstanbul: Alfa, 2016.
- VİNCENT DE BEAUVAÏS:Speculum Historiale XXX-XXXII.
- Yılmaz ,Armağan "Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos (Hayatı ve siyasi faaliyetleri)" Yüksek Lisans
Tezi, İzmir, 2009.

BALAPAN ÇOCUK KANALINDA YAYINLANAN ÇİZGİ FİMLERİN VE PROGRAMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sagynysh Tasbolat

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, İzmir, Türkiye

ORCID ID: 0009-0009-5249-8393

ÖZET

Televizyonun çocuklar üzerindeki önemi ve etkisi büyüktür. Televizyonun ve diğer görsel iletişim araçlarının çocuklar için sosyal gelişim sürecinde gösterdiği etki, hayal gücünün zenginliğine ve gözlemlenen olayların hassas algılarına olan isteklerine yansımaktadır. Bu çalışmada Balapan televizyon kanalında yayınlanan yerli çizgi filmlerin ve programların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklem grubu Balapan televizyon kanalında yayınlanan yerli 9 çizgi film ve 12 programdır. Dolayısıyla Balapan televizyon kanalındaki programlarının çocukları nasıl büyüttüğüne bakılmaktadır. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi için çizgi filmlerin ve programların izlenmesi sonucu elde edilen verilerden oluşturulmuştur. Balapan kanalı 27 Eylül 2010 yılından itibaren yayına başlamıştır. Qazaqstan televizyon ve radyo şirketinin bir parçasıdır. Televizyon kanalının amacı, gelecek nesillerin manevi beslenmesini, eğitim ve bilimin zirvesi olan zekâyı geliştirmesini ve aynı zamanda çocukların sağlıklı, ruhsal düşünceli, vicdanlı, çalışkan yetiştirilmesini sağlamaktadır. Çocuk kanalı 17 saat boyunca yayın yapmaktadır. Balapan televizyon kanalı ülkedeki toplam animasyon üretiminin 90'ını oluşturmaktadır. Balapan kanalı açıldığında Kazak animasyonu yeniden başlamıştır. Yetenekli gençler yerli animasyon endüstrisinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Balapan tarafından kurulan animasyon şirketi çalışmaya devam etmektedir. Şimdi 2D ve 3D formatlarda kaliteli çizgi filmler üretmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balapan, Çocuk Kanalı, Çizgi Film, Program

EVALUATION OF CARTOONS AND PROGRAMS BROADCASTED ON BALAPAN CHILDREN CHANNEL

ABSTRACT

Television is of great importance and influence on children. The impact of television and other visual communication tools on the social development process for children is reflected in the richness of their imagination and their desire for sensitive perceptions of observed events. This study aims to evaluate the domestic cartoons and programs broadcast on Balapan television channel. The sample group of

the study consists of 9 domestic cartoons and 12 programs broadcast on Balapan television channel. Therefore, it is looked at how the programs on Balapan television channel raise children. Content analysis technique was used to analyze the research data. For content analysis, the data obtained because of watching cartoons and programs were used. Balapan channel started broadcasting on September 27, 2010. It is part of the Qazaqstan television and radio company. The aim of the channel is to provide spiritual nourishment of future generations, to develop intelligence, which is the pinnacle of education and science, as well as to raise children healthy, spiritually minded, conscientious and hardworking. The children's channel broadcasts for 17 hours. Balapan television channel accounts for 90% of the total animation production in the country. When the Balapan channel was opened, Kazakh animation started again. Talented young people contribute to the development of the domestic animation industry. The animation company founded by Balapan continues to work. It now produces quality cartoons in 2D and 3D formats.

Keywords: Balapan, Children's Channel, Cartoon, Program

KAZAK DİZİLERİNDE KADIN TEMSİLLERİ ("MİRZHKYP. OYAN, KAZAK!" DİZİSİ ÖRNEĞİNDE)

Sagynysh Tasbolat

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, İzmir, Türkiye

ORCID ID: 0009-0009-5249-8393

ÖZET

Medya ve televizyon, toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulmasında ve güçlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle, televizyon dizilerinde temsil edilen karakterler aracılığıyla izleyiciye çeşitli mesajlar iletilir ve bunu toplumun birçok kısmı takip eder. Bu mesajlardan bazıları kaybolabilirken, bunların çoğu izleyicinin davranışını ve zihniyetini etkilemektedir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet olgusunu incelerken televizyon dizilerini analiz etmek önemlidir. Çünkü televizyon birçok medyanın sahip olduğu işlevleri birleştirir. Daha çok bir kitleye ulaşmadaki rolü büyüktür ve belirli bir kitleyi çeşitli program türleriyle etkilemeyi başarmaktadır. Bu izleyicilerin çoğu da kadınlardır. Dizilerin yardımıyla bu kitleye ulaşmak daha kolay hale gelmektedir. Buradaki önemli nokta, kadınların hangi kalıplara girdiği ve izleyicilerin onları nasıl algıladığı ve anladığıdır. Çalışma, kadınların nasıl temsil edildiğini ve toplumsal cinsiyet rolleri içinde ne ölçüde konumlandırıldıklarını bulmayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında üzerinde daha çok durulacak olan kadın karakterler; Lajos Egri'nin Diyalektik Çözümleme ile Karakter Analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu tekniğin tercih edilmesinin sebebi karakteri üç boyutlu olarak ele alması ve derinlemesine çözümleme imkânı sunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Dizi, Toplumsal Cinsiyet, Kadın Temsilleri

REPRESENTATION OF WOMEN IN KAZAKH TV SERIES (ON THE EXAMPLE OF THE SERIES "MİRZHKYP. OYAN, KAZAK!")

ABSTRACT

Media and television play an important role in the construction and reinforcement of gender roles. In particular, through the characters represented in television series, various messages are conveyed to the audience and many parts of society follow. While some of these messages may be lost, most of them influence the behavior and mindset of the audience. Therefore, it is important to analyze television series when studying the gender phenomenon. Because television combines the functions that many media have. Its role in reaching a larger audience is great and it manages to influence a specific audience through various types of programs. Most of these audiences are women. With the help of TV series, it becomes easier to reach this audience. The important point here is which stereotypes women fall into and how viewers perceive and understand them. The study aims to find out how women are represented and

to what extent they are positioned within gender roles. The female characters, which will be emphasized more within the scope of the study, were analyzed using Lajos Egri's Character Analysis with Dialectical Analysis method. The reason why this technique is preferred is that it deals with the character in three dimensions and offers the opportunity for in-depth analysis.

Keywords: TV Series, Gender, Representations of Women

KURAMSAL ÇERÇEVE PERSPEKTİFİNDEN ERKEN YAŞ ÇOCUKLARDA YABANCI DİL EDİNİMİ

Zarnigora USHUROVA

Siirt Üniversitesi

Eğitim Yönetimi Bilim Uzmanı

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, dil ve yabancı dil öğrenimi ile ilgili detaylı bir tanım sunmak, bugüne kadar dil öğrenimi ile ilgili çalışmaları incelemenin yanı sıra, erken yaş çocuklarda ikinci dili öğrenimi hakkında bilgi vermek. Anadili edinimi bu kadar kolay iken ikinci dil edinimi neden bu kadar zor? Dil edinimini engelleyen unsurlar nelerdir ve edinimi kolaylaştırmak için neler yapılmalı? gibi sorulara yanıt bulmak. Araştırmada, (dinleme-konuşma-okuma-yazma) kapsayan dil becerilerinden sadece dinleme ve konuşma becerileri ele alınacaktır. Ayrıca araştırmacı Milli Eğitime Bağlı Özel Anaokulunda, beş yıllık deneyimini paylaşarak 3-7 yaş arası olan çocuklarda, yabancı dil öğrenimi ile yapılan gözlemleri paylaşmaktadır. İlgili çalışma, literatüre katkı sunmanın yanı sıra, öğretmenlere veyahut ebeveynlere fikir sunulacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken Yaşta Dil Edinimi, Çocuklukta Dilin Gelişimi

FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION IN EARLY AGE CHILDREN FROM THE THEORETICAL FRAMEWORK PERSPECTIVE

ABSTRACT

The aim of this study is to provide a detailed definition of language and foreign language learning, to examine the studies on language learning to date, as well as to provide information about second language learning in early age children. Why is second language acquisition so difficult while native language acquisition is so easy? What are the factors that hinder language acquisition and what should be done to facilitate acquisition? Finding answers to questions such as. In the research, only listening and speaking skills will be discussed among the language skills (listening-speaking-reading-writing). In addition, the researcher shares his five-year experience in the Private Kindergarten Affiliated to National Education and shares his observations on foreign language learning in children between the ages of 3-7. It is hoped that this study, in addition to contributing to the literature, will provide ideas to teachers or parents.

Key Words: Language Acquisition at an Early Age, Language Development in Childhood

GİRİŞ

Günümüzde giderek ihtiyaç duyulan ikinci dil öğrenme (yabancı dil eğitimi) konusunda büyük bir sorun yaşanmaktadır. Bu sorunları gidermek adına ikinci dili ana okullarda verilmeye başlamıştır amma velakin ortaya çıkan sorunlar hem ikinci dil öğrenme sürecinin karmaşık özelliğinden hem de sorunun ele alınış ve uygulama biçiminden kaynaklanmaktadır.

İnsanların yaşamının vazgeçilmez bir parçası olan dil, insanlar kendi aralarında anlaşmayı ve uzlaşmayı sağlayan bir araçtır. İnsanlar, duygularını, fikirlerini, sorunlarını birbirlerine aktarmak için ve genel anlamıyla var olabilmek, hayatlarını sürdürebilmek için dil denilen araca başvururlar (Adem, 2007). Dilsel yaratıcılık insanoğlunun doğuştan sahip olduğu bir özellik diyebileceğimiz beceri olup sadece insanlara ait özelliktir amma velâkin diğer canlılar aralarında iletişim kursalar da, bizim gibi dil geliştirmemişlerdir (Gökdağ, 2016).

İnsan doğumundan başlayarak içinde yaşadığı toplumda var olan bilgilerin, insanlar arasındaki davranış şekillerinin, inanç ve kuramların oluşturduğu bir değerler yığını ile kuşatılır. Tüm bu değerler onların bünyesinde taşıyan dil vasıtasıyla bireylere aktarılır (Adem, 2007).

Başka bir deyişle iletişim aracı olarak tanımlanan dil, birçok bilim insanı tarafından araştırılmış ve farklı betimlemelere rastlamak mümkün. Örneğin Berke Vardar Dilbilim Terimleri Sözlüğü'ne bakacak olursak dili, "belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi" olarak tanımlamaktadır veyahut başka dilbilimci Ferdinand de Saussur'e göre, dili, işaretler ve göstergelerden oluşmuş bir sistem olarak tanımlamaktadır (Dağabakan Öztürk & Davut Dağabakan, 2007). Noam Chomsky ve Lenneberg gibi dilbilimciler, dil gelişimini biyolojik temellere dayandırmaktadırlar ve çevresel koşulların da dil gelişimi üzerindeki etkilerini göz ardı etmemektedirler (Dağabakan Öztürk & Davut Dağabakan, 2007).

1950'lerde Noam Chomsky'nin dil üzerinde yaptığı bir araştırmasında, çocukların dili edindiği araçları ve araçları anlamayı amaçlamaktaydı. Chomsky, çocuğun doğuştan gelen sözdizimi ve anlambilim anlayışını öneren bir ilkeler ve parametreler sisteminden bahsetmektedir. Chomsky'nin teorileştirmesi, dile akademik yaklaşımlarda devrim yaratmıştır (Şimşek, 2023).

Beyinsel işlevleri yerinde olan ve olağan bir toplumsallaşma ortamı içinde büyüyen iki yaşını doldurmuş tüm çocuklar çevresinde duydukları dilin içselleştirip bu dilde yaşlıları ve yetişkinlerle iletişim kurmayı başarırlar. Çocuklar 4 ila 4.5 yaşına gelinceye kadar anadillerinin tüm temel yapılarını ve kullanım alanlarını öğrenir, bunları yetişkin konuşucular düzeyinde kullanabilme yeteneğini elde ederler. Örnek verecek olursak 4 ila 4.5 yaşındaki bir çocuk, yetişkinler gibi, anadilinde soru sorabilir, olumlu veya olumsuz tümceler kurabilir, gerçek veyahut gerçekdışı bilgiler aktarabilir, bir konu üzerinde konuşabilmektedirler. Bunları yaparken, kullandığı dil yapıları, anadilin dilbilgisel yapılarıyla uyumludur; yani, çocuk bu yaşta konuştuğu dilin sesbilim, biçimbilim, sözdizim ve anlambilimsel özelliklerinin büyük bir çoğunluğunu içselleştirmiştir (Özsoy, 1996).

KURAMSAL ÇERÇEVE

Erken Yaş Çocuklarda İkinci (Yabancı Dil)Edinimi

Çocuğun tüm dilsel gelişimi, bulunduğu ortamda en iyi biçimde gelişir. Çocuk için ana dilini edinmesi son derece karmaşık ve zor bir süreçtir. Birinci dil edinim sürecinde, çocuk çok karmaşık simgesel bir dizgenin özümsemesi ve anlaşılmasıyla karşı karşıya gelmektedir. Dolayısıyla, ikinci bir dilin simgesel dizgenin edinilmesi ancak birinci dilin iyice edinilmesinden yani dört veya beş yaşından itibaren gerçekleştirilir (Kara, 2004).

Çocuğun, dili dış dünyayla bağlantı kurma amacıyla kullanabilmesi için sembolleri öğrenmesi, öğrendiği sembolleri hafızasında saklı tutması ve iletişim durumunda geri çağırarak anlamlı yapılar kurması gerekmektedir. Bununla beraber dil günlük kullanımla ilgili; ses, anlam ve genel yapı olmak üzere birçok alt sistemden meydana gelmekte ve dil bilmek bütün bu alt sistemleri aynı zamanda eşit bir şekilde kullanmak demektir. Her dil evrensel ses sistemlerinden meydana gelmektedir. Bunlar; fonoloji (ses bilgisi), morfoloji (biçimbilgisi), sentaks (söz dizimi), semantik (anlam bilgisi) ve pragmatik (edim bilgisi)'tir (Duran & Kenanoğlu, 2020). Erken yaş çocukluk dönemi olarak adlandırdığımız dönem, 3-7 yaş aralığı kapsamaktadır. Bu yaş aralığı için ikinci (yabancı dil) edinimi döneminde öncelikle n çocukların dilin gelişim süresini bakmamız yerinde olacaktır.

Çizge1. Dilin gelişim evresi

Konuşma öncesi dönemi	Konuşma dönemi
• Yeni doğan dönemi (ağlama) • Gıgıldama dönemi (2-3 ay) • Mırıldama dönemi (3-6 ay) • Mırıldamanın tekrar dönemi (6-9 ay)	• Ses, sözlük dönemi (9-12 ay) • Tek sözlük dönemi (12-18 ay) • İki sözlük ifadeler dönemi (18-24 ay) • Üç ve daha fazla sözlük ifadeler dönemi (2-3 yaş) • Gramer kurallarına uygun konuşma dönemi (3-6 yaş)

(Duran & Kenanoğlu, 2020)

İlgili araştırmada, konuşma döneminde (3-6 yaş) arasında olan çocukların ikinci (yabancı dil) edinimi ele alınacaktır.

İlk aşamada çocukları, ikinci dili günlük etkinliklerinde kullanabilecekleri iletişim araçlarıyla donatmaya özen göstermek gerekir. Çocuğun ana dilinde okuma ve yazma becerilerinin olmadığından, ikinci dil ediniminde, konuşma ve kelime edinimi üzerinde yoğunlaşmak daha doğru olacaktır. 3-6 yaş arası çocuklar oyun evresinde olduğundan, ana okulunda, evde, oyun parkında veyahut tatilde, çocukların günlük etkinliklerinin birçoğu oyun biçimindedir. Bu durumu göz önünde bulundurarak, erken yaşta ikinci dil öğretiminin de öykünme ve oyun etkinlikleri tasarlamak gerekir.

Erken yaşta ikinci dil edinimin önemli hususlardan biri öğretmendir. Öğretmen küçük yaş çocukların nasıl ve hangi süreçlerden geçerek öğrendiğini, ne tür zorluklarla karşılaştığını, kendisini nasıl ifade ettiğini bilmeli ve buna bağlı bir şekilde eğitim vermesi gerekmektedir (Akdoğan, 2004).

Küçük çocuklar dili ilk aşamada işitsel algılama bazında öğrenirler. Dolayısıyla öğretmenin her iki dili de özellikle sözlü düzlemde çok iyi bir seviyede kullanabilmesi çok önemlidir. Yabancı dil öğretimi küçük yaş grubunun öğrenme özelliklerine uygun yöntemlerle gerçekleştirilmezse, öğretmen kendisinden beklenen niteliklere sahip değilse, ulaşılan seviye ancak tesadüflere bağlı kalır ve kalıcı olamaz.

“İki dili olan çocuk” adlı çalışmada Hagege Claude ve Ernst Sophie, ikinci dil ediniminde ilk başta 3 ila 4 yaş ve 10 ila 13 yaş aralıkların daha uygun ve ikinci dil ediniminde kapasitenin en yüksek olduğu yaşlardır diye bahsetmektedir (Hagege & Ernst, 1998). Örneğin, diğer araştırmacılar Oliver, Philp ve Mackey tarafından 5-7 ve 11-12 yaş çocukları ikinci dil edinimi ile alakalı araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda, her yaşa göre doğru eğitim yöntemi verilir ise, ikinci dil edinimi her yaşta başarılı olacağı kanısına varılmıştır (Simon, 2010).

Erken yaşta dil edinimi ile ilgili 2008 yılında Dimroth'un ampirik çalışmasında iki Rus kız kardeşlerin Almanca (ikinci dil) edinim süreci araştırılmıştır. Kardeşlerin biri 8 diğeri ise 14 yaşlarında olup, her ikisi de Almancayı gittikleri okulunda öğrenmişlerdir. Yaklaşık 2 yıl boyunca gözlem sonucunda yaş ve dil başarısı üzerinde elde edilen sonuçlara bakıldığında, her iki kız kardeşin sözdizimi edinimi ve gelişimi hemen hemen aynı geliş göstermiştir. Diğer yetişkinlere nazaran kardeşler fiil, isim ve sıfat bakımından daha da başarılı olmuşlardır. Yani, erken yaşta ikinci dil ediniminde, yaşın dil başarısı üzerinde ufakta olsa etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır (Genç, 2013).

Noam Chomsky dilbilim, siyaset, matematik, felsefe gibi birçok alanda etkili olmuş bir düşünce insanıdır. Noam Chomsky ve Lenneberg gibi dilbilimciler, dil gelişimini biyolojik temellere dayandırmaktadırlar ve çevresel koşulların da dil gelişimi üzerindeki etkilerini göz ardı etmemektedirler (Dağabakan Öztürk & Davut Dağabakan, 2007).

Chomsky'ye göre dil, genetik kalıtsa yolla, insanoğlunun doğuştan sahip olduğu bir yetenektir ve bu yetenek bir yandan konuşma imkânı sağlar. Çünkü fizyolojik yapı, dil seslerini çıkarmaya yatkın bir gelişmişlik düzeyi sağlar (Külebi, 1997).

Yukarıda bahsi geçen kuram için bir örnek verecek olursak, araştırmacının Milli Eğitime bağlı olan özel anaokulunda görev süresince, erken yaş çocuk (7 yaş altı grubu) sınıfında toplam 12 öğrenciyken, (E.A 4 yaş) yabancı uyruklu öğrenci dahil oldu. (E.A) sınıf içinde çocuklarla İngilizce konuşurken, diğer öğrenciler (E.A) ile konuşmak için ondan duyduğu İngilizce kelimeleri taklit etmeye çalışmışlardı. Bu etkileşim karşılıklı olarak devam etti ve ileriki zamanda (E.A) da sınıf arkadaşlarını taklit edip Türkçe konuşmaya başladığı görülmüştür. Bu örnekten yola çıkarak Noam Chomsky ve Lenneberg'in dediği gibi, dil gelişimini çevresel koşulların da dil gelişimi üzerindeki etkilerini göz ardı edilmemelidir ve fizyolojik yapı, dil seslerini çıkarmaya yatkın bir gelişmişlik düzeyi sağlamaktadır.

Türkiye'de yapılan çalışmalara bakacak olursak, "Yabancı Dil Olarak Arapçanın Erken Yaşta Çocuklara Öğretiminde Ebeveyn Rolü ve Öneriler" adlı çalışmada, ikinci dil olarak Arapça dilinin, erken yaşta edinme sürecinde, ebeveynlerin kullanabilecekleri yöntemleri araştırılmıştır. Araştırmanın sonunda, metotlardan en basit ve uygulanabilir olanı ise oyun ve eğlence metotlarıdır. Çizgi film, bulmaca veyahut farklı zihinsel aktivitelerle dile maruz kalması, çocuk için, hedeflenen ikinci dil edinimi başarıya hızlıca ulaşılır (Yazıcı & Faruk, 2023).

SONUÇ VE ÖNERİ

Yukarıda bahsi geçen, yabancı dili edinimi biyolojik, psikolojik ve davranışsal dayanaklarının olduğunu ve tek bir yabancı dilin yirmi birinci yılda yeterli olmadığını görmekteyiz. Erken yaşta yabancı dilin edimi hem aile içi hem de resmi kurumlarca desteklenmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda davranışçı anlayışa bağlı kalındığı veyahut temel eğitim kurumlarında daha çok gramer ağırlıklı gidildiği görülmektedir. Temel eğitim olmasına rağmen ikinci dil edinimini, belki oyunlaştırarak verilmesi daha faydalı olmaz mıydı? Küçük yaşta yabancı dili edinimi daha yeni başlamışken ve belki daha yeni yeni benimsemeye başlamışken, gramer konularıyl karşılaşması, çocuğun o dilden soğumasına veyahut uzaklaşmasına sebep olmaz mı? Peki yabancı dili öğrenmeleri için ailelerin çocuğun üzerinde yaratmış olduğu baskılar? Şöyle ki, çocuklar 3 ila 7 yaş arası karşılına çıkan bilgiyi almaya açık durumdadır. Çocuklar yaşadığı toplumun aynısıdır, gördükleri ve duydukları alır, kavrar ve geri yansıtır. Demek oluyor ki, çocuğun yabancı dili öğrenebilmesi veyahut anlayabilmesi için çevresinde devamlı öğretilmek istenen dilin olması gerekmektedir. Aile, eğitimin başladı ilk yerdir. Aile, çocuk informal eğitim ile devam ettirilen bir eğitimidir. Çocuk ilk defa aile ile iletişime geçer sevgiyi görür ve sevgiyi yansıtır, saygıyı öğrenir, gördüğü değerleri de günlük hayatına aktarır, evrensel ahlaka uygun bütün kavramları ilk olarak ailede öğrenir. Dolayısıyla aile, çocuğun ilk sosyal çevresidir. Çocuğun hayatındaki en önemli

eğitim kurumu ailedir. Ailede yabancı dil edinimini kolaylaştırmak için ilk olarak öğrenme ortamının uygun olması gerekmektedir.

Öğrenme ortamı, öğrenmenin gerçekleştiği yerin, bağlam ve kültür olarak tanımlanabilir. Bu kavram, kısaca öğrenmenin gerçekleştiği fiziki yer, altyapı ve donanım olarak ifade edebiliriz. Öğrenme ortamı ile akademik, pedagojik, sosyal ve duygusal pek çok faktör birlikte düşünülür. Buna göre öğrenme ortamı, bireyin dinamik ilişkiler içinde olduğu, etkinliklerini teşvik eden, uyaran ya da engelleyen sosyal ve fiziki koşulların tümüdür (Bıkmaz, 2023). Aile ortamında, yabancı dil edinimde öğretilen kelimelerin görsellerin veya oyuncakların bulunması önemli bir husustur. Çocuğa öğretilen dilde kısa komutları algılaması için günlük hayatta o komutların verilmesi gerekmektedir, örneğin (getirmek, almak, bırakmak gibi). Çocuğun diğer aktivite sırasında örneğin resim çizme, yapboz toplama gibi, öğretmek istenilen dilde, dinleme becerilerinin gelişmesi için de uygun fırsat olduğu söyleyebiliriz. Yemek yerken veya araçla seyahat sırasında yabancı dilde, çocuğun yaşına göre şarkıların dinletilmesi faydalı olacağı düşünülmektedir. Teknolojik çağda büyüyen yeni nesil çocukların, akıllı tablet ve telefonlardan faydalanırken yabancı dil içerikli oyun ve görsellerin de faydalanılabilir. Bunların dışında yabancı dilde her yaşa uygun olan eğitim setlerin de kullanılması faydalı olacaktır. Düşünmemiz gereken önemli soru şu ki, çocuğun öğrendiği dilin bir “yabancı” dil olarak görmesi, onun o dilde az veya sonradan öğrendiğinden değil mi? Aile içinde öğrenilen dil yabancı dil olarak algılanmıyor ise, aynı anda iki veya daha fazla dilin öğretilmesinde bir sakınca var mıdır? Var ise minimuma indirmenin yolları nelerdir diye, bu konuda diğer araştırmalar yapılabilir.

Diğer bir husus ise çocuğun formal ortamda yabancı dil edinimini kolaylaştırmak için neler yapılmalı? Türkiye’nin artık her yerinde özel okullarda çift dilli eğitim vermeye başlamıştır. Çocuğun günde en az 6 saat kadar okulda olması demek, ikinci dile 6 saat maruz kalmak demektir. Çift dili eğitim veren ana okullardan

Dil öğrenmede bir verimsizlik varsa bunun nedeni, -sınıf sayıları, motivasyon, bakış açısı, materyal vb. etmenlerin yanı sıra- eğitim alanındaki değişimlere uyum sağlamadaki gecikmelerin neden olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Hagege, C., & Ernst, S. (1998). L'enfant aux deux langues. *Sociologie de l'éducation.*, 124, 178-182.
- Adem, İ. (2007). Dil ve ana dil olarak Türkçe üzerine. *Erciyes Dergisi*, 5-7.
- Akdoğan, F. (2004). Yeni Projeler Işığında Erken Yaşta Yabancı Dil Öğretimi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*(2), 97-109.
- Bıkmaz, F. (2023, 04 13). *Öğrenme Ortamı Nedir*. Haber Turk: <https://www.haberturk.com/tubitak-ansiklopedi/ogrenme-ortami-nedir-adresinden-alindi>
- Dağabakan Öztürk, F., & Davut Dağabakan. (2007). Dil ve Çocukta Dil Gelişim Kuramları. *TRDizin*, 36(174), 155 - 161.
- Duran, M., & Kenanoğlu, D. (2020, 04 26). Content Analysis of Studies on Language Development in Early Childhood. *Journal of Inonu University Health Services Vocational School*, 15-35.
- Genç, B. (2013). Öğrenme Kuramlarına Göre Çocuklara Yabancı Dil Öğretimi. *Birey ve Toplum*, 3(2), 37 - 50.
- Gökdağ, R. (2016). *Kişilerarası İletişim* (1 b.). Eskişehir: Sınırsız Basım Yayın Dağıtım.
- Kara, Ş. (2004). Ana Dil Edinimi ve Erken Yaşta Yabancı Dil Edinimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 17(2), 295-314.
- Külebi, O. (1997). Dilbilim ve Dil Felsefesinde Bir Dönüm Noktası: Noam Chomsky. *Dilbilim Araştırmaları* , 76-81.

- Özsoy, S. (1996). Kitle İletişim Araçları; Dil ve Anadili Öğretimi Üçlemi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 216-229.
- Simon, E. (2010). Second language acquisition and the younger learner. Child's play? *Cambridge University Press (CUP)*, 2010.
- Şimşek, G. (2023, 05 28). İki Dillilik, Dil Edinimi ve Dil Öğretimi. *International Journal of Sociology and Economics*, 187-192.
- Yazıcı, E., & Faruk, M. (2023). Yabancı Dil Olarak Arapçanın Erken Yaşta Çocuklara Öğretiminde Ebeveyn Rolü ve Öneriler. *Lisani İlimler Dergisi*, 57-69.

KIZ MESLEKİ VE TEKNİK LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DAVRANIŞLARININ YORDAYICILARI- SARIYER İLÇESİ ÖRNEĞİ

Esmâ BOLAT

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

İstanbul, Türkiye

ORCID: 0009-0009-1955-5288

ÖZET

Okul, bireyleri topluma hazırlayan, farklı türlerdeki eğitimlerin toplu olarak verildiği kurumdur. Son yıllarda okullarımızda öğrenciler arasında saldırganlık davranışlarında artış olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur. Okullarımızın öğrencilerin ruhsal ve fiziksel olarak güvende olduklarını hissedeceği, onların bilişsel öğrenme düzeylerini geliştirecek bir ortama sahip olması gerekmektedir. Bu şartları sağlamak için öğrencilerde saldırganlığa neden olan faktörlerin tespit edilmesi ve elde edilen sonuç ışığında okul yönetimi, öğretmenler ve aileler tarafından önlem alınması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı; kız mesleki ve teknik lisesi öğrencilerinin saldırganlık davranışlarına babanın eğitim seviyesi, sınıf düzeyi, sosyal medya bağımlılığı, aile içi şiddet düzeyi ve dönem sonu notunun etkisini incelemek ve yorumlamaktır. Dönem sonu notu 2023-2024 Eğitim-Öğretim yılının güz döneminin son haftası belli olacağından bu çalışmada değerlendirilmemiştir olup dönem sonunda değerlendirilecektir.

Çalışma, İstanbul ili Sarıyer ilçesindeki kız mesleki ve teknik anadolu liselerinde öğrenim gören 409 öğrenciden alınan veriler ile tamamlanmıştır. Çalışmada, ölçme aracı olarak KAR-YA Saldırganlık Ölçeği, Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik Aile İçi Şiddet Ölçeği, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu'ndan yararlanılmıştır. Verilerin analizinde Kolmogorov-Smirnov Testi, Spearman Korelasyon Analizi, Kruskal Wallis Testi teknikleri kullanılmıştır.

Sonuçta, öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile “aile içi şiddet düzeyi” ve “sosyal medya bağımlılık düzeyi” arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Babanın eğitim seviyesi ve sınıf düzeyinin öğrencinin saldırganlık davranışında etkisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Saldırganlık davranışı, aile içi şiddet, sosyal medya bağımlılığı.*

PREDICTORS OF AGGRESSION BEHAVIORS OF FEMALE VOCATIONAL AND TECHNICAL HIGH SCHOOL STUDENTS-THE CASE OF SARIYER DISTRICT

ABSTRACT

School is an institution where different types of education are provided collectively, preparing individuals for society. In recent years, research has shown that there has been an increase in aggressive behavior among students in the schools. The schools must have an environment where students will feel that they are psychologically and physically safe and will improve their cognitive learning levels. In order to ensure these conditions, the factors that cause aggression in students must be identified and precautions must be taken by the school administration, teachers and families in the light of the results obtained. The purpose of this research is to examine and interpret the effects of father's education level, grade level, social media addiction, domestic violence level and end-of-term grades on the aggressive behavior of girls' vocational and technical high school students. The final grade of the semester will not be evaluated in this study as it will be determined in the last week of the fall semester of the 2023-2024 academic year and will be evaluated at the end of the semester.

The study was completed with the data obtained from 409 students studying in girls' vocational and technical Anatolian high schools in Sariyer district of Istanbul province. In the study, KAR-YA Aggression Scale, Domestic Violence Scale for Secondary School Students, Social Media Addiction Scale and Personal Information Form were used as measurement tools. Kolmogorov-Smirnov Test, Spearman Correlation Analysis, Kruskal Wallis Test techniques were used to analyze the data.

As a result, a significant difference was found between students' aggression levels and "domestic violence level" and "social media addiction level". It was seen that the father's education level and class level had no effect on the aggression behavior of the student.

Keywords: Aggression behavior, domestic violence, social media addiction.

COĞRAFI İŞARETLİ GASTRONOMİ ÜRÜNÜNÜN KULLANIMINDA MUTFAK ŞEFLERİNİN TUTUMU (VAN İLİ ÖRNEĞİ)

Sümeyye DEMİRALP ÖZDEMİR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Yüksek Lisans Öğrencisi,
ORCID:0009-0006-2212-7741

Dr. Öğr. Üyesi Erol GEÇGİN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi, ORCID: 0000-0001-8375-9343

ÖZET

Coğrafi işaretler belli bir yöreye ait olan, o yörenin kültürünü yansıtan ürün ya da ürünlerin yasal olarak belgelenmiş halidir. Coğrafi işaretler bulundukları bölgenin gastronomi turizmi açısından tanınmasını sağlar ve bölgeye ekonomik olarak da katkı sağlar. Van ilinde bulunan belirli kurumlar tarafından tescillenmiş 18 adet coğrafi işaretli ürün bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında Van ilinde coğrafi işaret almış ürünlerin belirlenmesi ve bu ürünlerin mutfak şefleri tarafından ne kadarının bilindiği, ürünlere mutfaklarında ne kadar yer verdikleri ve ürünlere karşı olan tutumları belirlenmeye amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda mutfak şefleri ile nicel araştırma tekniği olan anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma analizi sonucunda bazı mutfak şeflerinin coğrafi işaretli ürünleri kullandıkları halde coğrafi işaret kavramını bilmedikleri geliş güzel kullandıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelime: Coğrafi işaret, gastronomi ürünleri, mutfak şefleri ve tutumları, Van ili

THE ATTITUDE OF KITCHEN CHEFS IN THE USE OF GASTRONOMY PRODUCTS WITH GEOGRAPHICAL INDICATIONS (THE EXAMPLE OF VAN PROVINCE)

ABSTRACT

Geographical indications are legally documented products or products that belong to a certain region and reflect the culture of that region. Geographical indications enable the region to be recognized in terms of gastronomy tourism and contribute to the region economically. There are 18 products with geographical indications registered by certain institutions in Van province. Within the scope of this study, it is aimed to determine the products that have received geographical indication in Van province and to determine how much of these products are known by the chefs, how much they include the products in their kitchens and their attitudes towards the products. For this purpose, the survey technique, which is a quantitative research technique, was used with the chefs. As a result of the research analysis, it was

determined that although some chefs use geographically marked products, they do not know the concept of geographical indication and use them randomly.

Keyword: Geographical indifain, gastronomy products, kitchen chefs and their attitudes, Van province

1.GİRİŞ

İnsanların yeme-içme biçimlerinin bulundukları toplumların bir parçası olması ve yeme-içme biçimlerinin yaşam biçimleriyle yakından ilişkili olduğu net bir ifadeyle söylenebilmektedir. Toplumların yaşam alanlarında görülen hızlı nüfus artışı, fazla tüketim, hızlı kentleşme ve insanların iş hayatına girmeleri birçok alanda olduğu gibi kültürel alanda da olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle insanların hızlı yiyecek-içecek tüketiminin etkisi altında kalıp yöresel ürünlere olan ilgilerinin azalmasına sebep olmaktadır. Bir milletin sahip olduğu kültürel zenginliği yansıtan temel unsurlar ise; bölgelere ait olan yöresel yiyecekler veya mutfak kültürüdür. Bu bağlamda tüketiciler tükettikleri ürünlerin menşeyini araştırmaya başlamıştır. Gastronomi biliminde de devreye giren coğrafi işaretli ürünlerdir.

Coğrafi işaretli ürünlere olan ilginin artmasında, bulundukları yöreye ait yerel ürünlerin olması, kaliteli olması ve üretim koşullarının daha kaliteli olmasından kaynaklanmaktadır. Coğrafi işaret kavramının ortaya çıkış sebebi de ürünün belli bir bölgeden satın alınması tüm üretim süreçlerinin belirlenmiş olması ve yöreyle özdeşleşmiş olmasıdır. Coğrafi işaretli ürünlerin avantajlarından biri de yerel olan ürünlerin markalaşmasına ve bu sayede turistler tarafından daha bilinir olmasını sağlayarak gastronomi turizmine katkı sağlamaktır ve aynı zamanda bölgeye ve yöreye de birçok ekonomik katkı sağlamaktadır. (Murat ve Ergen, 2022:555)

Ekonomik açıdan katkı sağlayan coğrafi işaretleme ülkemizde ve Avrupa ülkelerinde önemli bir konu olarak görülmektedir. Coğrafi işaretlemenin popüler olmasında önemli olan etkende son zamanlarda ülkelerin kültürel ve geleneksel ürünlerin korunmasına dair aldığı tedbirlerdir. Bu bağlamda coğrafi işaretlemenin, ürünlerin korunması ve sürdürülebilirliği açısından katkısı oldukça fazladır. (Teyin, 2021:3).

Yapılan araştırmada gastronomi ile ilgili Van ilinde bulunan coğrafi işaret almış ürünler araştırılmıştır. Araştırılan ürünlerin Van ilinde bulunan şefler tarafından ne kadar kullanıldığına ve tutumlarının ne yönde olduğuna ulaşılmıştır. Bu amaç doğrultusunda doküman analizi ve alan yazın taraması yapılarak, veri kaynakları olarak birincil veriler araştırılmış olup elde edilen bilgiler neticesinde Van şehri ile ilgili coğrafi işaretli ürünlerin şefler tarafından ne kadar kullanıldığı ve şeflerin coğrafi işaretli ürünlere olan tutumları incelenmiştir.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Coğrafi işaretler, yörenin kökenlerine bağlı ve belirli bir kaliteye sahip olan ürünleri tanımlamaktadır. Coğrafi işaretler ürünün kaynağını belirtip üretildiği yöre, bölge ya da ülke ile arasındaki bağlantıyı ortaya çıkartmak için kullanılır. (Yılmaz ve Ük, 2021:388). Coğrafi işaretlerin ortaya çıkmasındaki amaç bir yöreye veya bölgeye ait olan ürünlerin sürdürülebilirliğini koruyarak gelecek nesillere aktarmaktır. Coğrafi işaretli ürünlerin turizm ve coğrafi faaliyetler açısından bölgeler veya bulunduğu yöreye ekonomik olarak bir gelir kaynağı olmasına imkân sağlar. (Yılmaz ve Ük, 2021:388). Türkiye’de coğrafi işaretli ürünler, 555 sayılı ‘‘Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin’’ uygulanma şeklini gösterir, yönetmelik kapsamındadır. (Arslan, 2023:2).

Coğrafi işaretler iki şekilde tescil edilir, menşe adı veya mahreç işareti olarak. Coğrafi işaretli ürünlerde menşe adı olarak tescil edilen ürünler belirlenen yörenin veya bölgenin sınırları içerisinde

üretiminin gerçekleşmesi gerekir. Mahreç işaretli ürünler ise üretim ve işleme aşamalarını belirlenen yöre veya bölge dışında da gerçekleştirebilir. Bir ürünün coğrafi işaret kapsamına alınabilmesi için özelliklerinin birini ya da daha fazlasını o yörenin sınırları içerisinde almış olması gerekir. Bu nedenle coğrafi işaret unvanını almış olan ürün bulunduğu yöre adıyla ifade edilerek markalaşır. Coğrafi işaret açısından Türkiye’de yetkili olan birim Türk Patent Enstitüsüdür. Bu kurum 1995 yılından beri coğrafi işaretlerle ilgili faaliyetlerini sürdürmektedir. (Şimşek, 2020: 319). Van ili kültürü, tarihi kaynaklarda Urartu medeniyeti ile anılmaktadır. Van ili Urartu devletinin zengin kültürünü yansıtmaktadır. Van kalesi Urartu devletinin başkenti olan Tuşba adıyla anılmaktadır. (Daşdemir, 2021: 65). Urartu devleti yaşadıkları yerleri yaşama elverişli hale getirebilmek için, sulama kanalları, barajlar ve göletler inşa etmişlerdir. Bu yapıların günümüzde izleri mevcuttur.

Van ili mutfağı birçok nedenden etkilenecek şekilde almıştır. Van mutfağı Doğu Anadolu ve Osmanlı mutfağının bir yansımasıdır. Bu kültürlerin yansımalarını daha iyi koruyabilmek için coğrafi işaretli ürünler ön plana çıkmıştır. Van ili coğrafi işaret kapsamında da ilk olarak 1997 yılında Van Belediyesi tarafından tescili alınan ürün Jirkan Kilimi olmuştur. Van TSO’nun ise 2017 ile 2018 yılları arasında sahiplendiği tescil sürecinde ise; Van Otlu Peyniri, Murtuğa, Kavut, Keledoş, Savatlı Gümüş İşlemeciliği, Van Pastası, Senseger, Tandırda Van Balığı, Ayrın Aşı, Gevaş Fasulyesi ve Sıhke Kavunu olmak üzere toplamda 11 ürünü tescil ederek resmi olarak Van ili ile özdeşleştirilmiştir. Van Ticaret Borsası Erciş Üzümünü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Kahvaltısını ve Gül Reçelini, Tarım ve İl Orman Müdürlüğü Çatak ve Bahcesaray cevizini tescil ettirmesi ile tescil ürün sayısı artmış ve ürünleri sahiplenilen kurum sayısı da artmıştır. Bu yöresel ürünlerden mahreç işaretine sahip olan Jirkan Kilimi, Murtuğa, Van Kahvaltısı, Kavut, Van Keledoşu, Van Pastası, Çatak Cevizi, Van Sengeseri, Van Ayrın Aşı ve Van Kürt Köftesidir. Menşe adını alan ürünler ise; Van Otlu Peyniri, Gül Reçeli, Erciş Üzümlü ve Bahcesaray Cevizidir. Bu ürünler yöre kültürünü ve mutfak kültürünü yansıtan gastronomi turizmi açısından da önem teşkil eden ürünlerdir.

Van Jirkan Kilimi 1997 yılından itibaren tescil edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Jirkan Kilimini diğer kilimlerden ayıran özellik ise kullanılan ipin tamamen yün olup dokumasında doğal boyalar kullanılmıştır. Van Otlu Peyniri ise 2018 yılından itibaren tescil edilmiştir. Otlu Peyniri diğer peynirlerden ayıran özellikler, başta koyun olmak üzere inek veya keçi sütünden ya da bunların karışımından, yöre veya çevre illerden toplanan Sirmo, Kekik, Siyabo ve Heliz gibi yaklaşık 20 otun eklenmesiyle yapılan orta sertlikte tuzlu bir peynirdir. Van keledoşunu diğer yemeklerden ayırt eden özellik ise özel günlerde kalabalık ailelerde, kadınlar tarafından geleneksel olarak tandırda yapılan bir yemektir. Yemeğin ayırt edici özelliği ise yemekte kullanılan keledoş otudur. Ayrıca yemeğin yapımında kullanılan bakliyatların ayrı ayrı haşlanmasıdır. Murtuğa Van kahvaltısının vazgeçilmez ürünlerinden biridir, murtuğanın ortaya çıkmasının sebebi Van ilinin tarih boyunca birçok savaşa tanıklık etmesi ve bunun sonucunda zorlu yaşam şartlarında basit malzemelerle doyurucu bir ürün elde edilmeye çalışılması olmuştur. Çatak cevizini diğer cevizlerden ayıran özellik ise bölgenin iklim koşulları göz önünde bulundurulduğunda yoğun kar yağışlarından ötürü cevizin dağlardan gelen kaynak suyu ve Botan çayı ile beslenmesi ve renk, tat, yağ oranının bunlardan etkilenmesidir. Van Sengeseri’nin geçmişi eskiye dayanıp Van mutfağının önemli yemekleri arasındadır. Kuş başı koyun eti, yeşil mercimek ve koyun sütünden elde edilen kurut kullanılarak elde edilen bir yemektir. (Vantso.org.tr)

Van’da coğrafi işaret almış ürünler araştırılarak bu ürünlerin Van’daki şefler veya aşçılar tarafından ne kadarının kullanıldığı ve bu yöndeki tutumlarının ne yönde olduğu anketler ile gerçekleştirilmiştir.

1.2. Literatür Taraması

Deviren ve Yıldız (2017) Coğrafi işaretli ürünlerin bölgesel turizm açısından değerlendirilmesi: Muğla örneği adlı çalışmada şu sonuçlara varmıştır. Muğla’da coğrafi işarete sahip olan ürünler

arasında olan Bodrum mandarini ve Milas el halısının turistik ürünlere dönüştürülmesi için bir çalışma gerekmektedir. Milas el halısının turistlerle buluşmasını güçleştiren etkenler, Milas'ın bir turizm kenti ve el halısının tarımsal bir gıda ürünü olmamasıdır. Bu nedenle Milas el halısının turistlerle buluşması güçleşmektedir. Bölgesel turizm açısından daha yüksek bir potansiyel taşıyan Bodrum mandarini yerel halkın mandarin ile geçmişten gelen gönül bağı ile ilgilidir. Muğla'nın bölgesel turizmine katkılarının artırılmasında coğrafi işaretlerin önemi büyüktür.

Polat-Üzüm, Alyakut ve Adalet-Akpulat (2017). Coğrafi işaretleme kapsamında Kocaeli gastronomik ürünlerinin değerlendirilmesi adlı çalışmalarında Kocaeli ilinde ilk etapta coğrafi işaretleme yapılabilecek gastronomi ürünlerini belirtmiş, ikinci etapta coğrafi işaretleme alabilecek gastronomik ürünler önermiştir.

Polat (2017). Turizm ve coğrafi işaretlem Balıkesir örneği, bu çalışma da şu sonuçlara varılmıştır; ülkemiz coğrafi işaret sayısı bakımından oldukça zengin olmasına rağmen AB olmak üzere uluslararası alanda ülkemize ait olan coğrafi işaret alan ürünlerimiz oldukça sınırlıdır.

Hazarhun ve Tepeci (2018). Coğrafi işarete sahip olan yöresel ürün ve yemeklerin Manisa'nın gastronomi turizminin gelişimine katkısı adlı çalışmada, turistler için önemli bir çekim unsuru olan destinasyonlara özgü olan yiyecek-içecek ürünleridir. Turistlerin destinasyonlara tekrar gelmelerinde etkin rol oynayan, özgünlükler ve tecrübe edindikleri değerlerdir. Manisa'nın tarihi ve kültürel zenginlikleri, yöreye ait doğal yeme-içme ürünlerinin gastronomi turizm potansiyelini artırmada kullanılmalıdır. Bu potansiyele önemli katkılarının verileceği, coğrafi işarete sahip olan yöresel ürün ve yeme-içme de görülmektedir.

Saygılı, Demirci ve Samav (2019). Coğrafi işaretli gastronomik lezzetler: İzmir örneği adlı çalışmada, mutfak kültürümüzün önemini kavramaya yardımcı olan, son dönemlerde hızla gelişen gastronomi kavramının coğrafi işaretli ürünlerle bir araya gelmesi etkilemiştir. Gastronomik lezzetlerimiz coğrafi işaret kavramı ile koruma ve destekleme altına alınarak daha fazla tüketici ile buluşmayı beklemektedir. Bu nedenle de yerli üreticilerimiz daha fazla bilinçlenerek üretecek ve ülkemizin önemli lezzetleri unutulmayacaktır. Yerel lezzetlerimizin korunmaya ihtiyacı olduğu ve nesilden nesille aktarılmaya çalışıldığı unutulmamalı ve coğrafi işaretlem kapsamında yapılan çalışmalar desteklenmelidir.

Paslı (2021). Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri üzerine bir araştırma: Giresun ili örneği, adlı çalışmada pazarlama faaliyetlerinin birleştirilebilmesi için coğrafi işaretli ürünlerin Giresun'un doğal güzellikleriyle birleştirilmesi gerekir. Coğrafi işaretli ürünlere de yöresel yemekler gibi menülerde yer verilmeli, yöresel yiyeceklerin bulunduğu işletmeler seyahat acentelerinin tur programına eklenmelidir. Farkındalık yaratmak amacıyla coğrafi işaretli ürünlere sahip olan Çamolak, Piraziz, Görele ve Çavuş gibi gastronomi destinasyonlarında bölgedeki coğrafi işaretlerle ilgili işaret levhaları, panolar ve simgeler konulmalıdır. Festival ya da şenliklerde coğrafi işaretlerin pazarlanmasına ve tanıtımına yönelik etkinlikler yapılmalıdır.

Teyin (2021). Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri Ordu ili örneği adlı çalışmanın amacı, Karadeniz bölgesinde yer alan Ordu ilinin coğrafi işarete sahip ürünlerinin tanıtımlarının yapılması, Ordu'nun mahreç ve menşe işarete sahip ürünlerinin genel hatlarıyla coğrafi işaret kavramı hakkında bilgiler verilmesidir. Yörelere özgü ürünlerin bilinirliğinin artırılması için yapılan bu ve buna benzer çalışmalar ile coğrafi işaret kavramına dikkat çekilmiştir. Örnek teşkil eden, yeni ürünlerin coğrafi olarak işaretlenmesi ve gelecek nesillere aktarımının sağlanması için gastronomi ürünlerimizin korunması gerekmektedir.

Denek ve Sanalan-Bilici (2021). Erzurum ilinin coğrafi işaret almış ürünlerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi adlı çalışmada, coğrafi işaretli ürünler koruma altına alınırken gelecek

nesillere aktarılabilmesi için sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekir. Buradan hareket edilerek yapılan çalışmada Erzurum iline ait coğrafi işaret tescili almış ürünlerin tanıtımı yapılmış olup, tescil alabilecek olan başka ürünlerin de gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi istenmiştir. Coğrafi işaret tesciline dikkat çeken çalışma aynı zamanda kamu kurum ve kuruluşların, üretici birliklerinde kültürel miraslara sahip çıkmaları konusunda teşvik etmek istemektedir.

Gastronomi turizmi açısından Erzurum mutfağına bakıldığında coğrafi işaret tescili almış olan ürün sayısının yeterli düzeyde olmadığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yöreye ait on üç ürünün coğrafi işaret tescili olduğunu yine on iki farklı ürün ve bir adet aynı (ispir kurun peyniri) ürün için iki farklı kurumun coğrafi işaret tescili başvurusunun bulunduğu tespit edilmiştir.

Yöresel yiyeceklerin menülerde yer alma durumu Palandöken’de bulunan turistik işletmelerin menüleri incelenerek tespit edilmeye çalışılmıştır. İşletmenin menülerinde yer verdiği ürünlerin coğrafi işaret tescili almış olan (Oltu cağ kebabı, Erzurum kadayıf dolması, Erzurum su böreği ve Erzurum civil peyniri) olarak tespit edilmiştir. Ayrıca menülerde coğrafi işaret alma potansiyeli bulunanlar lor dolması, ayran aşısı çorbası ve kesme aşısı çorbası da yer almaktadır. Bu durumda gastronomi turizmi açısından menülerde coğrafi işaret tescili alan veya alabilecek ürünler için umut verici olarak değerlendirilir.

Işık ve Sevim (2023). Coğrafi işaretli gastronomi ürünü kullanımında mutfak şeflerinin tutumları: Malatya örneği çalışmasının amacı, coğrafi işaretli ürünlere karşı mutfak şeflerinin tutumlarının, bilgi seviyelerinin, tüketim ve satın alma davranışlarının belirlenmesidir. Malatya’da görev yapan şeflerle bu çalışma kapsamında yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri katılımcıların yanıtlarından hareketle mutfak şeflerinin belirli bir bölgeye ait ürünler olduğunu bildiklerini belirtmektedirler. Mutfak şefleri diğer ürünlere göre, coğrafi işaretli ürünlerin daha kaliteli olduklarını söylemektedirler. Coğrafi işaretli gastronomi ürünlerine mutfaklarında yer vermeyen şeflerin yanıtları incelendiğinde nedeninin müşterilerin taleplerinin olmamasıdır. Mutfak şeflerine coğrafi işaretli ürünlerin kullanım ve tüketimlerinin nasıl artırılacağı sorulduğunda bu noktada eğitimin ve tanıtımın önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar talebi arttırabilmenin yapılacak reklam ve tanıtımlarla mümkün olduğunu vurgulamışlardır. Restoranların internet sitelerinde elde edilen bilgilere göre coğrafi işaretleme vurgusuna, coğrafi işaretli ürünlerin bilgilendirilmelerine ve coğrafi işaretli ürünlerin reklamlarına ulaşılmıştır. Şefler coğrafi işaret tanıtım sisteminin Malatya’da etkin bir şekilde kurulmadığına dikkat çekmişlerdir.

Arslan (2023). Gastronomi turizmi açısından coğrafi işaretli ürünlerin algılanma düzeyi Antalya örneği adlı çalışma da Antalya iline özgü olan coğrafi işaretli ürünler araştırma kapsamında incelenmiştir. Gerçekleştirilen araştırma sonucunda Antalya iline özgü olan coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmine etkisini ölçen sorulara yüzdesel olarak olumlu değerlendirildiği gözlenmiştir. Coğrafi işaretli ürünlerden en fazla hangi ürünün gastronomi turizmine katkı sağladığı sorulmuştur. Katılımcıların katkı sağlayacağını belirttiği ürünün %40,8 ile Finike portakalı olduğu belirtilmiştir. Antalya’nın sembolü haline gelen Finike portakalı aynı zamanda uzun yıllardır Antalya’yı temsil eden bir semboldür. Finike portakalını işaretleme eğilimini yöre halkının bu bakış açısıyla yorumlayabiliriz. Sürdürülebilir turizm yönünün oldukça önemli olmasında, Antalya ilinin sahip olduğu turizm varlıkları, doğal güzellikleri ve gastronomi alanında coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımı önemli rol oynar. Antalya iline ait coğrafi işaretli ürünlerin ziyarete gelen turistlere ikram edilmesi, civarda bulunan otel ve yiyecek-içecek işletme menülerine eklenmesi ve bu ürünlerle ilgili festivallerin düzenlenmesi coğrafi işaretlerin tanıtılmasını sağlayabilir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM ve AMACI

2.1. Araştırmanın Amacı

Coğrafi işaret kavramı ürünlerin belirgin bir yönünü, niteliğini veya diğer özellikleri itibarıyla belli bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünleri gösteren işarettir. Coğrafi işareti iki kavramla ele alırız, menşe adı ve mahreç işareti. Menşe adı yöresel ürünlerin işlenmesi, üretilmesi, sınırları belirlenmiş yöre ve ülke içerisinde gerçekleşen ürünleri tanıtmak amacıyla kullanılır. Mahreç işareti ise, ürünün üretiminin, elde edilmesinin veya benzeri süreçlerinin en az bir tanesinin belirli bir coğrafi yöre içerisinde yapılmasının zorunlu olmasıdır. Coğrafi işaretlerin tescil edilmesi ve koruma altına alınabilmesi için 555 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ilgili şartları ile gerçekleştirilmektedir. Ürünlerin coğrafi işaret olarak belirli bir bölgeye ait olduğunun kabul edilmesi tek başına yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte;

- Ürünün orijinal bir özelliğinin olması,
- Belirli bir coğrafyaya ait olabilmesi için sınırlarının belirli olması,
- Ürünün bir isminin olması veya işaretinin olması ifade edilebilmesi amacıyla gereklidir,
- Üründe bulunan özelliklerin bulunduğu yöreyle ilgili olması gerekmektedir. (Yazıcıoğlu, Işın ve Yalçın, 2019: 864-865)

Bu çalışmanın amacı, Van iline ait olan coğrafi işaret almış ürünlerin tespitinin yapılmasıdır. Ayrıca coğrafi işaret almış ürünlerin Van ilinde restoranda veya kamu kuruluşlarında çalışan mutfak şefleri tarafından ne kadar bilindiği, bu ürünleri mutfaklarında ne kadar kullandıkları ve ürünlere karşı olan tutumlarının ne yönde olduğunu anlamak ve araştırmaktır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma da nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Nicel araştırma, sayısal verilerin toplandığı ve istatistiksel analizlerin kullanıldığı bir araştırma türüdür. Aynı zamanda nicel araştırmalar kesin ve nesnel sonuçlardan oluşur. Bu çalışmada da nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniğinin kullanılmasının nedeni mutfak şeflerine önceden hazırlanan soruları yanıtlamalarını sağlamak amaçlanmıştır.

Çalışmada anket yoluyla Van iline ait coğrafi işaretli ürünlerin restoranlarda veya kamu kuruluşlarında çalışan şefler tarafından ne kadarının kullanıldığı ve şeflerin bu yöndeki tutumlarının ne düzeyde olduğu ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede gastronomi turizmi ve yöreye ait coğrafi işaretli ürünlere dair literatür taraması yapılmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik özelliklerden oluşmaktadır. İkinci bölüm ise coğrafi işaretli ürünlere ait 36 sorudan oluşmaktadır. Çalışmada anket soruları Yüce ve Korucuk'un (2020) Coğrafi İşaretli Ürünleri Satın Almaya Yönelik Tutum Ölçeği anketinden yararlanılmıştır. Şeflere bu bölümde yer alan 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış olup (1- hiç katılmıyorum), (2- katılmıyorum), (3- kararsızım), (4- katılıyorum), (5- kesinlikle katılıyorum) şeklinde seçenekler sunulmuştur. Bilgisayar ortamında analiz edilmiştir.

Araştırmanın evrenini Van ilinde restoran veya kamu kuruluşlarının mutfaklarında çalışan şefler oluşturmaktadır. Mutfak şeflerine yöneltilen anket soruları içerisinde, coğrafi işaretli ürünler hakkındaki bilgilerinin olup olmadığına, bu ürünleri kullanım sıklıklarına, menülerinde coğrafi işaretli ürünleri ne

kadar kullandıklarına ve ürünlere karşı olan tutumlarının ne düzeyde olduğu sorulmuştur. Anket Kasım-Aralık ayları arasında mutfak şefleriyle yüz yüze veya çevrimiçi olarak uygulanmıştır.

Araştırmanın örneklemini Van ilinde bulunan rastgele seçilmiş 387 mutfak şefi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem seçiminde kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Kolayda örneklem, tesadüfi olmayan ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesiminin araştırmacının yargılarına belirlenen yöntemdir. Veriler ana kütlede en hızlı ve en kolay şekilde toplanarak kolayda örnekleme oluşturur. (Haşiloğlu, Baran ve Aydın, 2015: 20).

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1: Demografik Özellikler

Demografik Özellikler		Frekans (N)	Yüzde (%)
Cinsiyetiniz	Kadın	217	56,1
	Erkek	170	43,9
Medeni Durumunuz	Evli	147	38,0
	Bekar	240	62,0
Yaşınız	20-30	264	68,2
	31-40	5	1,3
	41-50	66	17,1
	51 ve üzeri	52	13,4
Eğitim Durumunuz	Lise	166	42,9
	Ön Lisans	69	17,8
	Lisans	111	28,7
	Lisans Üstü	41	10,6
Mesleğiniz	Aşçı başı	37	9,6
	Aşçı	240	62,0
	Mutfak çalışanı	28	7,2
	Stajyer	82	21,2
Hizmet Yılınız	1 yıldan az	103	26,6
	1-4 yıl	177	45,7
	5-10 yıl	55	14,2
	10 yıldan fazla	52	13,4

Araştırmaya toplam 387 kişi katılmıştır. Tablo 1’de anlaşılabacağı üzere, anketimize katılan katılımcıların %56,1’i (217) kadın, %43,9’u (170) erkektir. Ankete katılan çalışanların çoğunu kadınlar oluşturmaktadır. Medeni durum incelendiğinde ise çalışanların %62,0’sini (240) bekarlar, %38,0’ini (147) evliler oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere çalışmanın çoğunluğunu bekarlar oluşturmaktadır.

Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, yaş aralıklarının sayısal oranları sırasıyla; %68,2'si 20-30 yaş, %1,3'ü 31-40 yaş, %17,1'i 41-50 yaş ve %13,4'ü 51 ve üzeri yaş aralığında oldukları tespit edilmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde ise, %42,9'unu lise, %17,8'ini ön lisans, %28,7'sini lisans ve %10,6'sını lisans üstü öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcıların mesleği incelendiğinde; %9,6'sı aşçı başı, %62,0'si aşçı, %7,2'si mutfak çalışanı ve %21,2'sini ise stajyerler oluşturmaktadır. Hizmet yılına bakıldığında; %26,6'sı 1 yıldan az, %45,7'si 1-4 yıl arası, %14,2'si 5-10 yıl arası ve %13,4'ü 10 yıldan fazla çalışmıştır .

Tablo 2: Coğrafi İşaretli Ürünlere Ait Tanımlayıcı İstatistik

No	İfadeler	N	Ortalama	Std.Sapma	Çarpıklık	Basıklık
1	Coğrafi işaretli ürünleri tanım.	387	3,1008	1,43699	-,272	-1,268
2	Coğrafi işaretli ürünler hakkında bilgim vardır.	387	3,3695	1,25314	-,337	-1,035
3	Coğrafi işaretli ürünlerin üretimi aşamasında standartlara uyulduğunu bilirim.	387	3,2817	1,15429	-,424	-,386
4	Coğrafi işaret etiketini tanım.	387	3,0233	1,48113	-,175	-1,409
5	Coğrafi işaretli ürünlerin yapımının özenli olduğunu bilirim.	387	3,1912	1,30150	-,167	-1,156
6	Coğrafi işaretli ürünlerin nerede satıldığını bilirim.	387	3,1137	1,25813	-,067	-1,104
7	Coğrafi işaretli ürünlerin standart kalitede üretildiğini bilirim.	387	3,0620	1,27197	-,071	-1,092
8	Coğrafi işaretli ürünlerin yöreye özgü olması beni memnun eder.	387	3,5607	1,42091	-,456	-1,279
9	Coğrafi işaretli ürünlerin yöreye katkı sağlaması beni memnun eder.	387	3,6124	1,43410	-,500	-1,258
10	Coğrafi işaretli ürünlerin kültürel varlığı koruması beni mutlu eder.	387	3,6331	1,41960	-,496	-1,262
11	Coğrafi işaretli ürünleri diğer insanların tercih etmesi beni mutlu eder.	387	3,6124	1,42322	-,465	-1,299
12	Coğrafi işaretli ürünlerin daha kaliteli olması beni memnun eder.	387	3,6227	1,40771	-,491	-1,253
13	Coğrafi işaretli ürünlerin olumlu bir imajının olması beni mutlu eder.	387	3,6486	1,40706	-,514	-1,238
14	Coğrafi işaretli ürünlerde sürdürülebilir bir kalitenin olması beni memnun eder.	387	3,6227	1,39477	-,497	-1,230
15	Coğrafi işaretli ürünlerin daha özenle üretildiğini düşünürüm.	387	3,3850	1,31515	-,319	-1,177
16	Coğrafi işaretli ürünlerin diğer ürünlerden farklı olduğunu düşünürüm.	387	3,4109	1,34634	-,363	-1,204
17	Coğrafi işaretli ürünlerin pahalı da olsa kaliteli olduğunu düşünürüm.	387	3,2739	1,30659	-,153	-1,220
18	Coğrafi işaretli ürünleri tüketmek isterim.	387	3,4832	1,37581	-,394	-1,227

19	Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımı beni mutlu eder.	387	3,5633	1,38571	-,458	-1,217
20	Coğrafi işaretli ürünlere karşı güven duyarım.	387	3,6098	1,27560	-,623	-,733
21	Coğrafi işaretli ürünleri satın almak isterim.	387	3,4935	1,34736	-,382	-1,212
22	Coğrafi işaretli ürünleri tükettiğimde mutlu olurum.	387	3,5194	1,39076	-,374	-1,303
23	Coğrafi işaretli ürünlerin ilin tanıtımına katkı sağladığını düşündüğüm için satın alırım.	387	3,5271	1,42377	-,383	-1,345
24	Coğrafi işaretli ürünlere ulaşmak için çaba harcarım.	387	3,3101	1,30244	-,251	-1,181
25	Coğrafi işaretli ürünleri satın alırım.	387	3,3463	1,35203	-,288	-1,224
26	Coğrafi işaretli ürünleri diğer ürünlere göre daha fazla tercih ederim.	387	3,2558	1,34441	-,134	-1,275
27	Coğrafi işaretli ürünleri daha sık denetlendiği için tercih ederim.	387	3,1912	1,30150	-,125	-1,203
28	Coğrafi işaretli ürünleri özgün oldukları için satın alırım.	387	3,3902	1,32736	-,316	-1,213
29	Coğrafi işaretli ürünleri yöresel oldukları için tercih ederim.	387	3,4548	1,33502	-,428	-1,048
30	Coğrafi işaretli ürünler yüksek fiyatlı olsa da satın alırım.	387	3,1137	1,32238	-,028	-1,245
31	Coğrafi işaretli ürünler yerli üretime bağlı kaldığı için satın alırım.	387	3,3540	1,32581	-,229	-1,269
32	Coğrafi işaretli ürünleri çevremdeki insanlara tavsiye ederim.	387	3,4548	1,34661	-,313	-1,288
33	Coğrafi işaretli ürünleri geleneksel izler taşıdığı için satın alırım.	387	3,4134	1,34843	-,299	-1,286
34	Coğrafi işaretli ürünleri çalıştığım/sahibi olduğum restoranın menüsünde yer veririm.	387	3,4910	1,31425	-,459	-,975
35	Coğrafi işaretli ürünleri çalıştığım/sahibi olduğum restoranda hazırladığım yemeklerde kullanırım.	387	3,4109	1,37113	-,309	-1,293
36	Coğrafi işaretli ürünler ile yaptığım yemekleri çalıştığım/sahibi olduğum restorana gelen müşterilerime tavsiye ederim.	387	3,4522	1,38820	-,344	-1,319

Tablo 2’de coğrafi işaretli ürünlerin anket formunda yer alan ifadelerle ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Tabloda basıklık ve çarpıklık değerlerinin -3 ve +3 arasında olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir. (Kalaycı, 2006: 321-322).

Güvenirlilik ve Faktör Analizine Ait Veriler

Cronbach’s Alpha, iç tutarlılık değeridir ve ölçekteki ifadelerin homojenliği ile ilgili bir ölçüdür. İç tutarlılık yöntemi, bir ölçeğin içerdiği maddelerin bir bütün oluşturarak ölçümün üretkenliğini

sağlaması gerektiğini vurgular. Ölçeğin maddeleri birbiriyle karşılıklı ilişki içinde olmalı ve bir bütün oluşturmalıdır. Cronbach's Alpha değeri 0 ile 1 arasında bir değer alır ve 1'e yaklaştıkça iç tutarlılığının arttığını gösterir (Cronbach's, 1990: 202). Hesaplanan Alpha katsayısı birime ait toplam skorun ölçekteki her bir soruya ait puanların toplanması ile elde edilen ölçeklerde, soruların benzerliğini ya da yakınlığını ölçer (Kalaycı, 2005: 405). Alpha katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği şu şekildedir; $0.00 \leq \alpha < 0.40$: ölçek güvenilir değildir. $0.40 \leq \alpha \leq 0.60$: ölçeğin güvenilirliği düşüktür. $0.60 \leq \alpha < 0.80$: ölçek oldukça güvenilirdir. $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Tablo 3: Güvenirlilik ve Faktör Analizi Sonuçları

Boyutlar	İfadeler	Alpha	Ortalama
Duygu Boyutu	8-9-10-11-12-13-14-15-16-18-19-21-22	,993	3,551
Davranış Boyutu	23-24-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36	,986	3,371
Bilgi Boyutu	1-2-3-4-5-6-7	,958	3,163
Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax; Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği:,973 Genel ortalama: 3,39; Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 2,630E4; sd ,000; p<0,001; Açıklanan toplam varyans: %87,915 Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: ,993 Cevap seçenekleri: 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum			

Tablo 3'te çalışmada yer alan coğrafi işaretli ürünler ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach's Alpha (α) değeri ,993 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı değerlendirildiğinde yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4: Cinsiyet ile Coğrafi İşaretli Ürünler Arasında T-Testi

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	t	p
Duygu Boyutu	Kadın	217	3,5757	1,21983	,661	,509
	Erkek	170	3,4871	1,41739		
Davranış Boyutu	Kadın	217	3,4190	1,15197	,898	,370
	Erkek	170	3,3050	1,34266		
Bilgi Boyutu	Kadın	217	3,2337	1,10015	1,338	,182
	Erkek	170	3,0731	1,25796		

Tablo 4 incelendiğinde, analiz sonuçlarına göre Coğrafi işaretli ürünler faktörlerinden; duygu boyutu, davranış boyutu ve bilgi boyutları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p > .050$). Yapılan bağımsız çift örneklem T-testi analizi sonucunda cinsiyetin duygu boyutu, davranış boyutu ve bilgi boyutlarını algılamada farklılık yaratan bir değişken olmadığı ortaya koymuştur ($p < .050$).

Tablo 5: Medeni Durum ile Coğrafi İşaret Arasında T-Testi

Medeni Durum	N	Mean	Std. Deviation	t	p
Duygu Boyutu					
Evli	147	3,4571	1,41510	-,936	,350
Bekar	240	3,5856	1,24054		
Davranış Boyutu					
Evli	147	3,2187	1,26856	2,874	,044
Bekar	240	3,4610	1,21399		
Bilgi Boyutu					
Evli	147	3,0748	1,21889	-1,160	,247
Bekar	240	3,2173	1,14360		

Tablo 5 incelendiğinde, analiz sonuçlarına göre Coğrafi işaretli ürünler faktörlerinden; duygu boyutu ve bilgi boyutları ile medeni durum arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p > .050$). Yapılan bağımsız çift örneklem T-testi analizi sonucunda medeni durumun davranış boyutunu algılamada farklılık yaratan bir değişken olduğu ortaya çıkmıştır ($p < .050$). Davranış boyutunun erkeklerin kadınlara oranla daha anlamlı algıladıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 6: Yaş ile Coğrafi İşaret Boyutları Arasında Anova Testi

	Yaş	N	F değeri	P değeri	Test of Homogeneity of Variances	Farklılıklar
Duygu Boyutu	20-30	264	2,253	,082	,017	-
	31-40	5				
	41-50	66				
	51 ve üzeri	52				
Davranış Boyutu	20-30	264	1,355	,256	,248	-
	31-40	5				
	41-50	66				
	51 ve üzeri	52				
Bilgi Boyutu	20-30	264	3,564	,014	,202	41-50 yaş*31-40 yaş 51 ve üzeri yaş*31-40 yaş
	31-40	5				
	41-50	66				
	51 ve üzeri	52				

Tek yönlü Anova analizi sonucunda katılımcıların duygu ve davranış boyutu faktörlerini algılamalarının yaş durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir ($p>.,050$). Ancak katılımcıların bilgi boyutu algılamasının yaş durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($p<.,050$). Bilgi boyutunun farklılıkların hangi yaş durumu kategorilerinde olduğunun anlaşılması için PostHoc testleri yapılmıştır. Levene test istatistiği göz önünde bulundurularak, varyansın homojen olduğundan ($p<.,050$) bu sebeple farklılıklar Scheffe analizi sonucuna göre yorumlanmıştır. Bunun üzerine, bilgi boyutunda 41-50 yaşa sahip katılımcıların 31-40 yaşa; aynı şekilde 51 ve üzeri yaşa sahip katılımcıların, 31-40 yaşa sahip kişilerden farklı baktıkları görülmüştür.

Tablo 7: Eğitim Durumu ile Coğrafi İşaret Boyutları Arasında Anova Testi

	Eğitim Durumu	N	F değeri	p değeri	Test of Homogeneity of Variances	Farklılıklar
Duygu Boyutu	Lise	166	5,393	,001	,112	Lise*Lisans
	Ön Lisans	69				
	Lisans	111				
	Lisans Üstü	41				
Davranış Boyutu	Lise	166	4,367	,005	,131	Lise*Lisans
	Ön Lisans	69				
	Lisans	111				
	Lisans Üstü	41				
Bilgi Boyutu	Lise	166	2,773	,041	,931	Lise*Lisans
	Ön Lisans	69				
	Lisans	111				
	Lisans Üstü	41				

Tek yönlü Anova analizi sonucunda katılımcıların duygu, davranış ve bilgi boyutu faktörlerini algılamalarının eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($p>.,050$). Duygu, davranış ve bilgi boyutunun farklılıkların hangi eğitim durumu kategorilerinde olduğunun anlaşılması için PostHoc testleri yapılmıştır. Levene test istatistiği göz önünde bulundurularak, varyansın homojen olduğundan ($p<.,050$) bu sebeple farklılıklar Scheffe analizi sonucuna göre yorumlanmıştır. Bunun üzerine, Duygu boyutunda lise mezuniyete sahip katılımcıların, lisans mezuniyete sahip kişilerden farklı baktıkları görülmüştür. Anova analizinde başka bir sonuçta davranış boyutunun eğitim değişkenine göre farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılıkların hangi eğitim kategorilerinde olduğunun anlaşılması için PostHoc testleri yapılmıştır. Levene test istatistiği göz önünde bulundurularak, varyansın homojen olduğundan ($p>.,050$) bu sebeple farklılıklar Scheffe analizi sonucuna göre yorumlanmıştır. Bunun üzerine, davranış boyutunda lise mezuniyete sahip katılımcıların, lisans mezuniyete sahip kişilerden farklı baktıkları görülmüştür; Anova analizinde başka bir sonuçta bilgi boyutunun eğitim değişkenine göre farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılıkların hangi eğitim kategorilerinde olduğunun anlaşılması için PostHoc testleri yapılmıştır. Levene test istatistiği göz önünde bulundurularak, varyansın homojen olduğundan ($p>.,050$) bu sebeple farklılıklar Scheffe analizi

sonucuna göre yorumlanmıştır. Bunun üzerine, bilgi boyutunda lise mezuniyete sahip katılımcıların, lisans mezuniyete sahip kişilerden farklı baktıkları görülmüştür.

Tablo 8: Meslek ile Coğrafi İşaret Boyutları Arasında Anova Testi

	Meslek	N	F değeri	p değeri	Test of Homogeneity of Variances	Farklılıklar
Duygu Boyutu	Aşçı Başı	37	7,259	,000	,000	Aşçı başı*Aşçı Aşçı başı* Stajyer
	Aşçı	240				
	Mutfak Çalışanı	28				
	Stajyer	82				
Davranış Boyutu	Aşçı Başı	37	3,466	,016	,001	Aşçı başı* Stajyer
	Aşçı	240				
	Mutfak Çalışanı	28				
	Stajyer	82				
Bilgi Boyutu	Aşçı Başı	37	9,356	,000	,000	Aşçı başı*Aşçı Aşçı*Stajyer
	Aşçı	240				
	Mutfak Çalışanı	28				
	Stajyer	82				

Tek yönlü Anova analizi sonucunda katılımcıların duygu, davranış ve bilgi boyutu faktörlerini algılamalarının meslek durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($p>.,050$). Bunun üzerine, duygu boyutunda stajyer olan kişinin, Aşçı başı olan kişiye, aşçı başı olan kişinin aşçı olan kişiye farklı baktıkları görülmüştür. Aynı şekilde davranış boyutunda stajyer olan kişinin, aşçı başı olan kişiye, farklı baktığı görülmüştür. Bilgi boyutunda stajyer olan kişinin, aşçı olan kişiye, aşçı başı olan kişinin aşçı olan kişiye farklı baktığı görülmüştür.

Tablo 9: Hizmet Yılı ile Coğrafi İşaret Boyutları Arasında Anova Testi

	Hizmet Yılı	N	F değeri	p değeri	Test of Homogeneity of Variances	Farklılıklar
Duygu Boyutu	1 yıldan az	103	5,491	,001	,000	1 yıldan az*5-10 yıl
	1-4 yıl	177				
	5-10 yıl	55				
	10 yıldan fazla	52				
Davranış Boyutu	1 yıldan az	103	4,431	,004	,011	1 yıldan az*5-10 yıl
	1-4 yıl	177				
	5-10 yıl	55				
	10 yıldan fazla	52				
Bilgi Boyutu	1 yıldan az	103	4,834	,003	,002	1 yıldan az*5-10 yıl
	1-4 yıl	177				
	5-10 yıl	55				
	10 yıldan fazla	52				

Tek yönlü Anova analizi sonucunda katılımcıların duygu, davranış ve bilgi boyutu faktörlerini algılamalarının hizmet yılı durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu tespit edilmiştir ($p > .050$). Duygu boyutunun 1 yıldan az hizmet yılının; 5-10 yıl hizmet yılına farklı baktığı görülmüştür. Aynı şekilde davranış boyutunun 1 yıldan az hizmet yılının; 5-10 yıl hizmet yılına farklı baktığı görülmüştür. Bilgi boyutunun 1 yıldan az hizmet yılının; 5-10 yıl hizmet yılına farklı baktığı görülmüştür.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Turistlerin, gastronomi turizmi başta olmak üzere diğer turizm çeşitlerinde de üzerinde en çok durdukları önemli noktalardan biri de yemek yeme ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu ihtiyacın karşılanmasının sonucunda turistlerin bulundukları bölgenin veya yörenin yerel yiyeceklerini de deneyimleme arzusu oluşmaktadır. Turizmde tercih edilebilirlik açısından önemli olan yöresel ürünlerin tescillenmesi ve bilinirliğinin artmasıdır. (Murat ve Ergen, 2022:13). Ayrıca yöresel ürünlere olan yönelim bu ürünlerin taklit edilmelerine neden olmuştur. Yöresel ürünleri taklitlerinden korumak için bu ürünlerin tescillenerek coğrafi işaret almalarını sağlamak gerekmektedir. Toplamların kültürel mirası olan soyut ürünlerin coğrafi işaretlem sayesinde özgünlüğü bozulmamakta ve turistler yerel ürünlere daha kolay ulaşabilmektedirler. (Hazarhun ve Tepeci, 2018: 383). Bu çerçevede 18 adet coğrafi işaretli ürüne sahip olan Van ili mutfak kültürü ve gastronomi turizmi açısından cazip destinasyonlar arasında yerini almıştır. Bu çalışmanın amacı Van ilinde restoranlarda veya kamu kuruluşlarında çalışan mutfak şefleri tarafından ne kadar bilindiği, bu ürünleri mutfaklarında ne kadar kullandıkları, satın alma davranışlarının ne yönde olduğu ve mutfak şeflerinin ürünlere karşı olan tutumlarının ne yönde olduğu belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında Van ilinde rastgele seçilmiş 387 mutfak şefi ile online ve yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle katılımcıların büyük çoğunluğunun coğrafi işaretli ürünler hakkında belli bir bölgede üretilmiş ürünler olduğunu ve coğrafi işaretli ürünlerin diğer ürünlere göre daha kaliteli olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı ise coğrafi işaretlemin ne anlama geldiğini bilmeden coğrafi işaretli ürünleri kullandıkları tespit edilmiştir. Menülerinde coğrafi işaretli ürünlere yer vermeyen şeflerin açıklamaları ise, müşterilerin tercih etmemeleri yönünde olmuştur.

Elde edilen verilere göre şu öneriler sunulmuştur;

- Coğrafi işaretli ürünlerin kullanımının eğitim ve tanıtım yoluyla artırılabilmesi sağlanmalıdır.
- Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımı daha etkin araçlar kullanılarak yapılabilir, örneğin ulusal ve uluslararası kitle iletişim araçları kullanılabilir.
- Hem bölgede hem de yörede yerel restoranlarda ve otel restoranlarındaki menülerde Van iline ait coğrafi işaretli ürünlerin daha fazla çeşitte yer alması sağlanmalıdır.
- Coğrafi işaretli ürünler konusunda yöre halkı ve üreticiler bilinçlendirilmelidirler.
- Coğrafi işarete sahip olan ürünlerin geleneksel özelliklerini anlatan tanıtımların bulunduğu ambalajlar kullanılmalıdır.
- Coğrafi işaretli ürünleri deneyimleyen turistlere işletme sahipleri küçük anketler yapıp memnuniyetlerini ölçmeli ve varsa eksiklikleri gidermeli.
- Turistlere coğrafi işaretli ürünlerin satışının sağlanması için belirli satış ofisleri açılmalı ve bu satışlar sırasında Van'ın kültürel turizm çekiciliklerine de yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, F. (2023). Gastronomi turizmi açısından coğrafi işaretli ürünlerin algılanma düzeyi: Antalya örneği. *International journal of contemporary tourism research*, 7(1), 1-8.
- Daşdemir, A. (2021). Van ili mutfak kültürünün gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi. *Journal of silk road tourism research*, 1(1), 62-75.
- Denek, E. ve Sanalan-Bilici, N. (2021). Erzurum İlinin Coğrafi İşaret (CI) ALMIŞ Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 5(1), 102-122.
- Deviren, N. ve Yıldız, O. (2017). Coğrafi işaretlerin bölgesel turizm açısından değerlendirilmesi: Muğla örneği.
- Erkan, D. ve Sanalan-Bilici Erzurum ilinin coğrafi işaret (ci) almış ürünlerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi. *Gastroia: journal of gastronomy and travel research*, 5(1), 102-122.
- Haşiloğlu, S. Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: kolayda örnekleme ve sıklık ifadedi ölçek maddeleri. *Pamukkale işletme ve bilişim yönetimi dergisi*, (1), 19-28.
- Hazarhun, E. ve Tepeci, M. (2018). Coğrafi işarete sahip olan yöresel ürün ve yemeklerin Manisa'nın gastronomi turizminin gelişimine katkısı. *Güncel turizm araştırmaları dergisi*, 2(ek1), 371-389.
- <https://www.vantso.org.tr/>
- Işık, N. ve Sevim, K. (2023). Coğrafi işaretli gastronomi ürünü kullanımında mutfak şeflerinin tutumları: Malatya örneği.
- Kalaycı, Ş. (2006). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistiksel teknikleri. Ankara: Asil Publication Distribution, 321-322.

- Murat, E. ve Ergen, D. (2022). Yiyecek ve içecek işletmelerinin menülerinde coğrafi işaretli ürünlerin yeri ve gastronomi turizmde önemi: Uzun göl örneği. *Türk turizm araştırmaları dergisi*, 6(2), 553-569.
- Paslı, m. M. (2021). Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri üzerine bir araştırma: Giresun ili örneği. *Tourism and recreation*, 3(1), 93-99.
- Polat, E. (2017). Turizm ve coğrafi işaretleme: Balıkesir örneği. *Meriç uluslararası sosyal ve stratejik araştırmalar dergisi*, 1(1), 17-31.
- Saygılı, D. Demirci, H. ve Samay, U. (2019). Coğrafi işaretli gastronomik lezzetler: İzmir örneği.
- Şimşek, A. (2020). Coğrafi işaretli yöresel ürünlerin incelenmesi: Sivas mutfağı örneği. *Safran kültür ve turizm araştırmaları dergisi*, 3(3), 317-327.
- Teyin, G. (2022). Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri: Ordu ili örneği. *Social sciences studies journal (sssjournal)*, 7(82), 1951-1958.
- Üzümcü, T. Alyakut, Ö. ve Akpulat, N. (2017). Coğrafi işaretleme kapsamında Kocaeli gastronomik ürünlerinin değerlendirilmesi.
- Yazıcıoğlu, İ. Işın, A. ve Yalçın, E. (2019). Coğrafi işaretli ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi: Akdeniz bölgesi örneği. *Gastroia: journal of gastronomy and travel research*, 3(4), 861-871.
- Yılmaz, E. ve Çilingir-Ük, Z. (2021). Turizm işletme belgeli yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde coğrafi işaretli ürünlerin yer alma düzeyi: Ankara ili örneği. *Güncel turizm araştırmaları dergisi*, 5(2), 384-405.
- Yüce, A. ve Korucuk, N. (2020). Coğrafi İşaretli Ürünleri Satın Almaya Yönelik Tutum Ölçeği; Geçerlik ve Güvenirlik.

THE EFFECTS OF NAHCÜ'L BELAĞA ON THE COMMANDMENT

Hikmet YÜKTAŞIR

Hitit University-Hitit Institute of Postgraduate Education-

Faculty of Theology - Basic Islamic Sciences - Department of Islamic Sects History - Çorum - Turkey-

ORCID CODE:0009-0008-4200-791X

Although there is a long period of five centuries between the periods when Nehcü'l-Belağa and Commandments were written, Nehcü'l-Belağa has always continued to be a reference book for Alevism. The figure of Ali, one of the most important roots of the Alevism belief, has been an important factor in this. In many works about Hazrat Ali, his historical personality and his epic personalities are mixed together. After the death of the Prophet, there were various differences in the way religion was understood in the Islamic world. It has been observed that different groups took some of the companions as a reference and formed their religious understanding in relation to them. Hz. Ali was the most referred person among these companions. Thus, different Prophets characterized by new personalities. Perceptions of Ali have emerged.

Commandments, which are among the main sources of Alevism, are catechism works that include subjects of worship, morality and belief. Your commandments; It is not known exactly where, when and under what conditions it emerged. The first information about commandments was found in Fuat Köprülü's work titled First Mystics in Turkish Literature. As can be understood from here, most of the Emirs that have been reached so far emerged during the Safavid period.

In the origin discussions regarding the Commandments produced during the Safavid period, Hz. Before his death, the Prophet left all responsibilities to Hazrat Ali, gave him advice, and Hazrat Ali wrote these in the form of a will in the presence of the Prophet, compiled them into a book, and sent them to the Prophet who came after him. The fact that he left it to Hüseyin, Hz. Hasan, Zeynelabidin, Sheikh Safiyüddin and their suitors brings to mind Nehcü'l-Belağa, which belonged to Hz. Ali. Does this narration have anything to do with Nehcü'l-Belağa's Buyruks, which are the written sources of Alevism? If so, what are the traces of this? It has led us to ask ourselves questions such as:

Therefore, no religious thought or structure can continue its existence as it first emerged. This includes Alevism. One of the ways to follow the changes in this structure is to monitor the texts produced by the relevant structure with scientific methods. For this reason, it is necessary to study well the historical background of the relevant religious structure and the concepts used in its texts.

The fact that there are intense discussions and studies on the content of the Commandments in Alevism has led to the idea of comparing the Commandments with Nehcü'l-Belağa. It has been a matter of curiosity to what extent traces of the concepts mentioned in Nehcü'l Belağa can be found in the Commandments.

Keywords: History of Islamic Sects, Najhal Balaha, Alevism

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN TASAVVUF TARİHİ VE DÜŞÜNCESİNE YAKLAŞIMI

Halide DEMİR

Orcid : 0009-0008-7707-1794

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans, Ocak/2024

Danışman: Doç. Dr. Muammer Cengiz

ÖZET

Tasavvuf Tarihi ve Düşüncesi üzerine yapılan çalışmalar hicrî III. asırdan itibaren birbirinden muhtelif yöntemlerle ve farklı kişilerce gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazılarının bizzat mutasavvıf kimseler tarafından yapıldığı bilinmekteyken, bazılarının da tarihçiler ve diğer ilim dalları mensuplarınca yapıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş dönemi aydınlarından olan Hilmi Ziya Ülken'in tasavvufa yaklaşımı merak konusu olup bu konu hakkında toplu ve detaylı bir çalışmaya da rastlanılmadığından bu konu araştırma mevzusu olarak tercih edilmiştir.

Hilmi Ziya Ülken'in çalışmaları arasında tamamen tasavvuf tarihine has bir çalışma olmamakla beraber o hem tasavvuf tarihine yönelik hem de tasavvuf düşüncesine yönelik konulara muhtelif eserlerinde yer vermiştir. Çok yönlü bir düşünür olan Ülken'in tasavvuf tarihi ve düşüncesine, selefi ve çağdaşı olan tasavvuf tarihi ve düşüncesi yazarlarından çoğuna bir çok noktada farklı yaklaşımlar sergilediği müşahade edilmiş olup bu noktalar çalışmanın özünü oluşturmuştur. Çalışma yapılırken ana soru "Hilmi Ziya Ülken bir Tasavvuf Tarihi ve Düşüncesi eseri kaleme almış olsaydı bu eser nasıl olurdu?" sorusu olmuştur. Bu doğrultuda Ülken'in tasavvuf tarihi ve düşüncesine dair görüşleri muhtelif eserlerinden derlenerek onun bu konuya yönelik görüşleri sistematik bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmada birinci bölümü olan giriş kısmında araştırmanın mevzusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgilendirmeler mevcuttur. Bunlara ilaveten Ülken' külliyyatında tasavvufa dair olan eserlerle tasavvufi içeriklere sahip olan eserlere ve Ülken'in hassaten tasavvuf konusunda doğrudan veyahut dolaylı yoldan kendisinden beslenmiş olduğu kaynaklara yer verildi. Çalışmanın ikinci bölümünde Ülken'in Tasavvuf Tarihi'ne Yaklaşımı başlığı altında kendisinin tasavvuf ve mistisizm ilişkisine, tasavvufun menşelerine, tasavvuf mektepleri ve tarikatlarına dair görüşleri ele alındı. Üçüncü bölümde ise Ülken'in tasavvuf sistemine yaklaşımı ele alınmaya çalışılarak onun tasavvuf psikolojisi, metafiziği, ahlakı ve hukukuna dair görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Hilmi Ziya Ülken, Tasavvuf Tarihi, Tasavvuf Düşüncesi

HİLMİ ZİYA ÜLKEN'S APPROACH TO THE HISTORY AND THOUGHT OF SUFISM

ABSTRACT

Studies on the History and Thought of Sufism have been carried out by different people with various methods since the third century of the Hijra. While it is known that some of these were made by Sufis themselves, it is seen that some of them were made by historians and members of other branches of science. The approach of Hilmi Ziya Ülken, one of the intellectuals of the transition period from the Ottoman Empire to the Republic, to Sufism is a matter of curiosity, and since there is no collective and detailed study on this subject, this subject has been preferred as a research subject.

Although Hilmi Ziya Ülken's works are not entirely specific to the history of Sufism, he has included both the history of Sufism and the subjects of Sufi thought in his various works. It has been observed that Ülken, who is a versatile thinker, has different approaches to the history and thought of Sufism at many points than his predecessor and contemporary Sufi history and thought writers, and these points constitute the essence of the study. While the study was being conducted, the main question was "If Hilmi Ziya Ülken had written a work of Sufi History and Thought, what would this work have been?" In this direction, Ülken's views on the history and thought of Sufism have been compiled from his various works and his views on this subject have been systematically tried to be revealed.

In the first part of the study, which consists of three parts, there is information about the subject, purpose and method of the research. In addition to these, Ülken's corpus included works on Sufism, works with Sufi content, and sources from which Ülken was directly or indirectly fed on Sufism. In the second part of the study, under the title of Ülken's Approach to the History of Sufism, his views on the relationship between Sufism and mysticism, the origins of Sufism, Sufi schools and orders were discussed. In the third part, Ülken's approach to the Sufi system is tried to be discussed and his views on Sufi psychology, metaphysics, ethics and law are included.

Keywords: Hilmi Ziya Ülken, History of Sufism, Sufi Thought

INVESTIGATION OF TEACHERS' AWARENESS OF INCLUSIVE EDUCATION IN TURKEY

Ali Mazi

¹Ministry of National Education, Primary Education, R&D, Ankara, Turkey

ORCID Code: 0000-0001-9188-8583

ABSTRACT

Inclusive Education is based on the philosophy of creating a common curriculum for all students, both included and excluded from mainstream educational settings. The aim of this study was to determine the awareness of teachers about inclusive education in Turkey. The study employed a survey model, which is a quantitative research method. The study comprised 223 teachers employed in public schools located in the Akyurt district of Ankara, Turkey. The data was collected by using the Inclusive Education Awareness Scale (IEAS). In the section on data analysis, the quantitative data analysis programmes SPSS and Mplus 7 have been used. The collected data was analysed using independent samples t-test and ANOVA. The analysis results indicate that teachers' awareness of inclusive education varies significantly depending on age, professional experience, and training. Senior teachers demonstrate a higher level of awareness of inclusive education. It is recommended to use different models to increase teachers' awareness of inclusive education.

Keywords: Inclusive education, awareness, teacher

INTRODUCTION

Inclusive education is defined as the process of involving all learners in education in line with their developmental, socio-cultural and individual characteristics, as well as their diverse needs (UNESCO, 2016). Some individuals who are integrated into the education systems of countries despite having some characteristics that negatively affect their lives can be defined as disadvantaged. Children who have left their place of residence for various reasons such as earthquakes, war, internal conflict, economic reasons, children with various disabilities, children who are separated from their families or having single-parent families, children working at street, children having agricultural labourer families, children who have been subjected to abuse and gifted/talented children are defined as disadvantaged (ERG, 2016). In addition, children who are considered to be disadvantaged as they have to migrate face problems arising from not knowing the language and culture in their new environments (Yavuz & Mizrak, 2016). Examining the philosophy of inclusive education, it aims to ensure sociality of disadvantaged students and increase their interaction areas in basic school functions reflecting the main characteristics of society (Simsek et al., 2019). In addition to this purpose, schools are expected to contribute to the acquisition of knowledge and skills that enable students to adapt to societies that are different from the society to which

they belong. This includes the integration of refugee students, who are among the disadvantaged students, into the mainstream culture through cultural transfer of the mindset, value judgements and perceptions of the society they join, without giving up the culture they belong to and without experiencing cultural conflict (Brown-Jeffy & Cooper, 2011).

The participation of disadvantaged groups in the education system is seen as an important problem for all countries in the world. It is important that the individual needs, interests and learning styles of students are taken into account in the design of educational approaches, otherwise students may not be able to benefit effectively from classroom learning processes. This can have a negative impact on students' access to education. When developing school programmes with an inclusive perspective, it is crucial to consider the differences and needs of all students (Mazı, 2023). The existence of students without access to education contradicts the concept of justice in society's structure. Therefore, the importance of participation in education becomes apparent (Çelik, 2017). Inadequate education provision leads to inefficient labour resources. According to Westwood (2013), individuals may not be able to benefit from educational support in such circumstances. The adaptation of disadvantaged children to the classroom mostly depends on the awareness of the teacher (Banks, 2009). Teachers play a crucial role in providing knowledge and skills to all students in the classroom according to their needs and abilities, as well as in fostering the development of their interests, attitudes and talents (Safrankova & Zatapkova, 2017).

It is seen that Inclusive Education Policies come to the fore in cases where teacher awareness is not sufficient. With inclusive education policies, it is aimed to achieve the idea of "Education for All". In this context, it is stated that disadvantaged individuals are included in compulsory and qualified basic education by organizing comprehensive strategies, activities and learning environments where they are given equal learning rights with other students in the class (UNESCO, 2009). When the studies in the relevant literature are examined, it can be seen that there are limited studies examining teacher awareness of inclusive education (Sirem & Catal 2022; Bayar & Üstün, 2017; Esici & Dogan, 2020; Gulay & Altun, 2023; Ketenoglu-Kayabaşı, 2022; Kula, 2020; Pingle & Garg, 2015). This study aimed to find out how much teachers in Akyurt are aware about inclusive education. In addition, the current study investigated whether teachers' awareness of inclusive education varies significantly depending on gender, age, professional experience, school type and receiving training on inclusive education.

METHODS

This part of the study is an explanation of the model, participants, the measurement tool and the data analysis.

Model

The study employed the survey model. This model enables the generalization of study results as data is collected from a wide population (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2012).

Study Group

The current survey used simple random sampling to select those to participate. This is a method of selection in which each unit has an equal chance of being part of the sample (Buyukozturk, Akgun, Karadeniz, Demirel & Kilic, 2012). The study group comprises 223 teachers employed in public schools located in Akyurt. In this study, care was taken to include teachers who taught the students who migrated to Ankara after the Kahramanmaraş-centred earthquake disaster of 06.02.2023 in the study group. Demographic information about the participants is given in Table 1.

Table 1. Frequencies and Percentages

	Variable	N	Frequency	Percent
Gender	Male	223	72	32.3
	Female		151	67.7
Professional Experience	5 and less	223	32	14.3
	6-10		44	19.7
	11- 15		41	18.4
	16-20		26	11.7
	21 and more		80	35.9
School Type	Primary	223	80	35.9
	Middle		59	26.5
	High		84	37.7
Receiving training about inclusive education	Yes	223	110	49.3
	No		113	50.7
Age	30 and younger	223	37	16.6
	31-35		44	19.7
	36-40		38	17
	41-45		28	12.6
	46 and older		76	34.1

Table 1 shows that a total of 223 teachers, 72 (32.2%) male and 151 (67.7%) female, participated in the study. When the professional experience of the participating teachers is examined, it is seen that 32 (14.3%) of them have professional experience of 5 years and less, 44 (19.7%) have 6-10 years of professional experience, 41 (18.4%) have 11-15 years of professional experience, 26 (11.7%) have 16-20 years of professional experience, 80 (35.9%) have 21 and more years of professional experience. Of the participating teachers, 80 (35.9%) work in primary schools, 59 (26.5%) in middle schools and 84 (37.7%) in high schools. In terms of receiving training on inclusive education, 110 (49.3%) of the teachers have received training while 113 (50.7%) have not received training. Finally, 37 (16.6%) of the participating teachers are 30 and younger, 44 (19.7%) are 31-35, 38 (17%) are 36-40, 28 (12.6%) are 41-45 and 76 (34.1%) are 46 and older.

Measurement Tools

In this part of the study, information about the measurement tools used in the study is given.

Personal Information Form

This form has been designed by the author to collect information about the participants' gender, age, years of service, type of school and training in inclusive education.

Inclusive Education Awareness Scale (IEAS)

In the current study, the "Inclusive Education Awareness Scale" developed by Kilcan and Simsek (2021) was used. The scale was initially consisted of 32 items. The scale is a five-point Likert scale. The language of the scale was subjected to an expert review. The scale's development sample comprised 302

educators. Following the removal of certain items during the development process, the final version of the scale consisted of 22 items.

Reliability. The scale created by Kilcan and Simsek (2021) has an internal consistency coefficient of $\alpha = 0.88$. In the present study, the internal consistency of the scale used was $\alpha = 0.91$. This shows that the scale is reliable (Dogan, 2019).

Construct Validity. In this part of the research, information about EFA and CFA conducted on the scale is given.

Exploratory Factor Analysis. The explanatory factor analysis was conducted on 302 participants by Kilcan and Simsek (2021). The scale was initially consisted of 32 items. This scale was reduced to 22 items after the EFA. The scale has five dimensions. These dimensions are; “Purpose”, “Disadvantaged Groups”, “Regulations”, “Success”, “Origin”. The analysis shows that the KMO value is .88 and Bartlett’s ToS is significant. Total variance explained is 57%. An EFA was also performed in this study. KMO value is .89 and Bartlett’s ToS value is significant. The total variance explained is 57.21%. These values are at a good level (Field, 2000; Yaslioglu, 2017). In contrast to the study by Kilcan and Simsek (2021), the results of the EFA in the present study, which was carried out on a different sample, did not result in a 5-dimensional construct. The present study revealed that IEAS consists of two dimensions. These dimensions are “Purpose” and “Regulations”. This shows that the IEAS created by Kilcan and Simsek (2021) is a poorly repeatable scale (Osborne & Fitzpatrick, 2012).

Confirmatory Factor Analysis. Before proceeding with the CFA, the sample size was checked. It was understood that the study group was large enough to conduct a CFA (Anderson & Gerbing, 1984; Boomsma, 1985; Goodwin, 1999; Muthén & Muthén, 2002; Stevens, 2002, Tanaka 1987). The results of the CFA carried on the IEAS to ensure the construct validity of this research; when the model fit indices were analyzed, it was determined that the CFI, TLI values were at an acceptable level above 0.90. χ^2/sd was determined to be at an acceptable level. A RMSEA index below .05 shows that the model is very close to a good fit. In addition, RMSEA index being close to .08 is stated as an acceptable level (Browne & Cudeck, 1993). It is seen that the scale used in the study is valid (Kline, 2016). The SEM for the CFA is given in Figure 1.

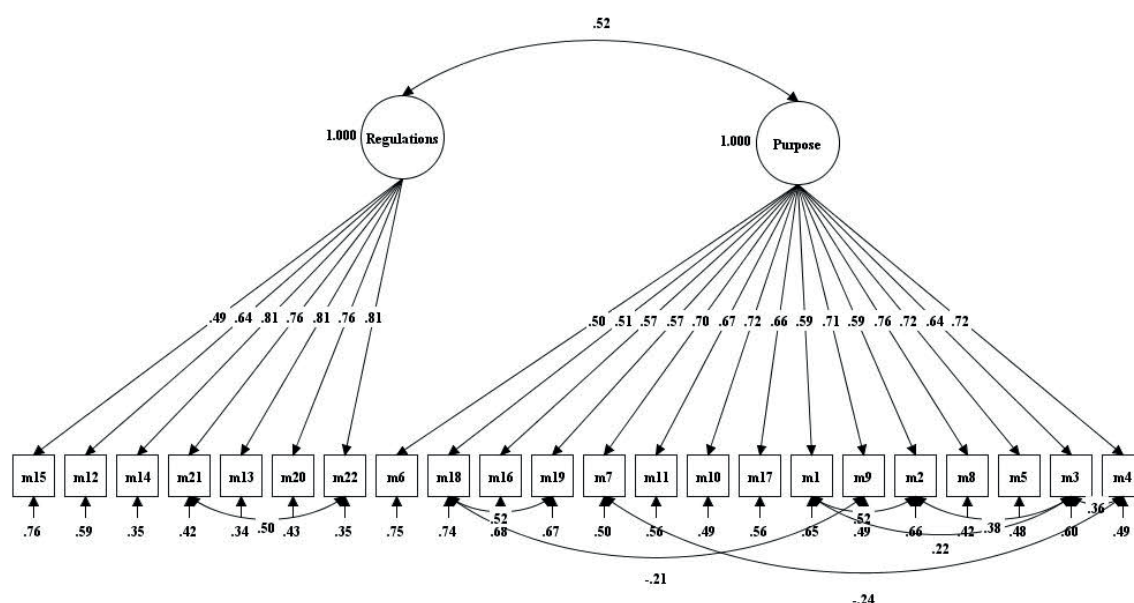

Figure 1. Path Analysis

Data Collection and Analysis

This part of the study involves collecting and analysing data to answer the question “What is teachers’ awareness of inclusive education?” are presented.

The measurement tool prepared to collect the data of this study consists of two parts. The first part aims to gather socio-demographic data about the teachers, while the second part aims to determine their awareness of inclusive education. Data were collected both face-to-face (196 teachers) and via Google Form (27 teachers) (Gosling & Mason, 2015). In addition, the consent of all the participants was obtained before filling out the measurement tool. Ethical approval was obtained.

A normality test was conducted to determine whether parametric or non-parametric tests would be used in the evaluation of the data gathered with the IEAS. As reported by Tabachnick and Fidell (2013), the Skewness and Kurtosis values of the IEAS are between -1.5 and +1.5. In addition, Kolmogorov-Smirnov normality test was performed on the data collected with IEAS and the value was found to be insignificant ($K-S > .05$). After reviewing the IEAS normality test scores, it was concluded that the data had a normal distribution (Morgan et al, 2004). The homogeneity of the data was tested using the Levene test after the normality test. As a result of the test, it was seen that the scale items are homogeneous. In this context, the normality and homogeneity criteria required to use parametric tests were met (Koklu, Buyukozturk & Bokeoglu, 2007). As a result, i. s. t-test and ANOVA test were used. In addition, Cohen’s d and Eta-square values were examined to investigate the effect size (Kilic, 2014).

In the current study, SPSS 26 and MPLUS 7 statistical program packages were used to analyse the data.

FINDINGS

This section of the research presents the mean score in response to the main research question “What is teachers’ awareness of inclusive education?” is presented in Table 2.

Table 2. General Mean

Score	N	Mean	df
Total	151	4.19	.03

Table 2 shows that participants’ mean awareness score is 4.19. This indicates the teacher’s awareness of inclusive education is between “Agree” and “Strongly Agree”. Thus, it can be said that participants’ awareness is high.

The study used an independent samples t-test to solve a subproblem and obtain results. “Does teachers’ awareness of inclusive education varies significantly depending on gender and receiving training on inclusive education?” are presented in Table 3.

Table 3. Independent Samples t-Test

Score	Variables		N	Mean	Sd	df	t	p	Cohen's d
Total	Gender	Male	72	4.20	.45	221	.16	.87	-
		Female	151	4.19	.52				
Total	Receiving Training	Yes	110	4.34	.49	221	4.58	.00	.61
		No	113	4.05	.45				

Table 3 shows that there are no significant gender differences in teachers' awareness of inclusive education ($p < .05$). The attitudes of teachers towards inclusive education are similar for both men and women.

On the other side, teachers' awareness of inclusive education varies significantly depending on the variable of receiving training on inclusive education ($p < .05$). The effect size is medium ($d = .61$). The study found a significant difference in favour of teachers who received training on inclusive education, indicating the usefulness of such training.

The results of the ANOVA performed to find an answer to the other sub-problem of the study "Does teachers' awareness of inclusive education varies significantly depending on age, professional experience and school type?" are presented in Table 4.

Table 4. ANOVA

Score	Variables		N	Mean	Groups	df	SS	F	p	Scheffe	η^2
Total	School Type	Primary	80	4.28	Between Groups	2	1.05				
		Middle	59	4.19	Within Groups	220	54.19	2.14	.12	-	-
		High	84	4.12	Total	222	55.25				
Total	Age	30 and younger	37	3.92	Between Groups	4	5.09				
		31-35	44	4.08	Within Groups	218	50.15				
		36-40	38	4.33			5.53	.00	1-5*	.09	
		41-45	28	4.25	Total	222	55.25			1-3*	
		46 and older	76	4.31							
Total	Seniority	5 and less	32	3.88	Between Groups	4	4.79				
		6-10	44	4.13	Within Groups	218	50.45			1-3*	
		11-15	41	4.24			5.18	.00	1-4*	.08	
		16-20	26	4.30	Total	222	55.25			1-5*	
		21 and more	80	4.31							

Table 4 shows that there is no significant variation in teachers' awareness of inclusive education based on school type ($p > .05$). This may mean that regardless of school type, teachers attach similar importance to inclusive education. However, the teachers' awareness of inclusive education was found to vary significantly depending on age ($p < .05$). In this regard, the first significance difference was found between the teachers who are 30 or younger and the teachers who are 46 and older in favour of the teachers who are 46 and older. Eta-square value indicates a small effect size. The second significant difference was found between the teachers who are 30 and younger and the teachers who are 36-40. Eta-square value indicates a small effect size. This is thought to be because teachers internalize inclusive education more as they get older.

Moreover, the teachers' awareness of inclusive education was found to vary significantly depending on professional experience ($p < .05$). In this connection, the first significant difference was found to be between the teachers who have 5 years and less and the teachers who have 11-15 years in favour of the

teachers who have 11-15 years. The second significant difference was found to be between the teachers who have of 5 and less and the teachers who have 16-20 in favour of the teachers who have 16-20. The last significant difference was found to be between the teachers who have 5 less and the teachers who have 21 and more in favour of the teachers who have 21 and more. Eta-square value indicates a small effect size. This is thought to be because teachers have more experience with inclusive education as they encounter more disadvantaged students with increasing experience.

RESULTS AND DISCUSSION

The objective of this study was to assess the level of awareness among teachers in Akyurt city regarding inclusive education. The study found that teachers' awareness of inclusive education was not affected by gender or school type. However, the level of awareness regarding inclusive education varied significantly depending on age, seniority, and whether the individual had received training on the subject.

The participating teachers' awareness of inclusive education was found to be high. Gulay and Altun (2023) found that teacher candidates' awareness of inclusive education is medium. Moreover, Sirem and Catal (2022) found that teachers' awareness of inclusive education is high.

In the current study, the male and female teachers' levels of awareness of inclusive education were found to be close to each other. In the literature, there are studies reporting significant differences in favour of female teachers (Avramidis & Norwich, 2002; Bayar & Ustun 2017; Gulay & Altun, 2023; Parasuram, 2006; Mouchritsa et al., 2022; Simsek & Kilcan, 2023; Tsakiridou & Polyzopoulou, 2014). On the other hand, Simsek (2019) concluded that gender is not a variable having a significant effect on teachers' awareness of inclusive education. Similarly, Pingle and Garg (2015) reported that pre-service teachers' awareness of inclusive education does not vary significantly by gender. In addition, Mouchritsa et al. (2022) stated in their study on teachers' attitudes towards inclusive education that there was no significant difference depending on gender.

The current study concluded that the teachers who received training on inclusive education developed higher awareness. There are studies in the relevant literature reporting similar findings (Bayar & Üstün, 2017; Esici & Dogan, 2020; Gulay & Altun, 2023; Ketenoglu-Kayabaşı, 2022; Kula, 2020; Pingle & Garg, 2015). Another result of the current study is that older teachers' awareness of inclusive education is higher. However, in the study conducted in Mumbai, Parasuram (2006) stated that there was no correlation between educators' attitudes towards inclusive education and their age. Similarly, Bayar and Üstün (2017) reported that gender did not create a significant difference. On the other hand, Mouchritsa et al. (2022) reported a significant difference in favour of younger teachers. Blackie (2010) conducted a study in South Africa and found a significant difference in favour of older educators. In the current study, it was found that the variable of working in different types of schools did not lead to a significant difference in the teachers' awareness of inclusive education. There is no study investigating this relationship in the literature. Thus, the results of the present study are considered to be a valuable contribution to the existing literature.

The final result of the current study is that the teachers with more professional experience have higher awareness of inclusive education. Simsek (2019) reported that the variable of professional experience did not create a significant difference in teachers' awareness of inclusive education. There are also studies reporting significant differences in favour of teachers with less professional experience (Bhatnagar & Das, 2013; Lambe & Bones, 2006; Mouchritsa et al., 2022; Savolainen et al., 2011; Simsek & Kilcan, 2023).

Suggestions

- A qualitative research can be conducted on teachers' awareness of inclusive education and the problems they face can be identified.
- In the current study, the target group was determined as teachers. Conducting similar studies can be conducted in different groups for a better understanding of awareness of inclusive education.
- Designing research that includes all stakeholders of inclusive education is recommended to enrich the literature.

REFERENCES

- Anderson, J. C. & Gerbing, D. W. (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, 49(2), 155-173.
- Avramidis, E. & Norwich, B. (2002). Teachers' attitudes towards integration/inclusion: a review of the literature. *European journal of special needs education*, 17(2), 129-147.
- Banks, J. (2009). *The Routledge International Companion to Multicultural Education*. New York: Routledge, Taylor and Francis.
- Bayar, M. & Ustun, A. (2017). The investigation of elementary school teachers' emotions, attitudes, and concerns about inclusive education. *Turkish Studies*, 12(17), 73-88.
- Bhatnagar, N. & Das, A. (2014). Attitudes of secondary school teachers towards inclusive education in New Delhi, India. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 14(4), 255-263.
- Blackie, C. (2010). The perceptions of educators towards inclusive education in a sample of government primary schools (Unpublished Master's Thesis). University of the Witwatersrand. Johannesburg.
- Boomsma, A. (1985). Nonconvergence, improper solutions, and starting values in LISREL maximum likelihood estimation. *Psychometrika*, 50(2), 229-242.
- Browne, M. W. & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. İçinde K. A. Bollen ve S. Long (Der.) *Testing Structural Equation Models*. 131-161. Newbury Park, CA: SAGE Publications.
- Brown-Jeffy, S. & Cooper, J. E. (2011). Toward a conceptual framework of culturally relevant pedagogy: An overview of the conceptual and theoretical literature. *Teacher education quarterly*, 38(1), 65-84.
- Buyukozturk, S., Akgun, O. E., Karadeniz, S., Demirel, F. & Kilic, E. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik, R. (2017). Adalet, kapsayıcılık ve eğitimde hakkaniyetli fırsat eşitliği. *Fe Dergi*, 9(2), 17-29.
- Dogan, N. (2019). *Measurement and evaluation in education*. Pegem Academy.
- ERG. (2016). Engeli olan çocukların Türkiye'de eğitime erişimi: Durum analizi ve öneriler. İstanbul: Simla Gursan.
- Esici, H. & Dogan, Y. (2020). Inclusive education diaries of counsellor and primary school teacher candidates. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice*, 1(2), 29-53. <https://dergipark.org.tr/en/download/articlefile/1448744>.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-hill.
- Goodwin, L. D. (1999). The role of factor analysis in the estimation of construct validity. *Measurement in Physical Education and Exercise Science*, 3(2), 85-100.
- Gosling, S. D., & Mason, W. (2015). Internet research in psychology. *Annual review of psychology*. 66, 877-902.

- Gulay, A. & Altun, T. (2023). Investigation of teacher candidates' awareness towards inclusive education. *Journal of Theoretical Educational Science*, 16(2), 423-453.
- Ketenoglu-Kayabasi, Z. E. (2022). Inclusive education in the eyes of teacher candidates. In *Proceedings of the IXth International Eurasian Educational Research Congress*. 873–874.
- Kilcan, B. & Simsek, Ü. (2021). Developing awareness scale for inclusive education: A validity and reliability study. *Anadolu Kulturel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 120-130.
- Kilic, S. (2014). Effect size. *Journal of Mood Disorders*. 4(1), 44-6. <https://doi.org/10.5455/jmood.20140228012836>.
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). Guilford Press.
- Koklu, N., Buyukozturk, S. & Bokeoglu, C. O. (2007). *Statistic for Social Sciences*. Pegem.
- Kula, S. (2020). The perspective of pre-service teachers to inclusive education as a contemporary concept. In *Proceedings of the VIIth International Eurasian Educational Research Congress*. 772–786.
- Lambe, J., & Bones, R. (2006). Student teachers' perceptions about inclusive classroom teaching in Northern Ireland prior to teaching practice experience. *European Journal of Special Needs Education*, 21(2), 167-186.
- Mazı, A. (2023). *Kapsayıcı matematik eğitimi*. Ankara: Nobel bilimsel.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W. & Barrett, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation*. Psychology Press.
- Mouchritsa, M., Romero, A., Garay, U., & Kazanopoulos, S. (2022). Teachers' attitudes towards inclusive education at Greek secondary education schools. *Education Sciences*, 12(6), 404.
- Muthén, L. K. & Muthén, B. O. (2002). How to use a Monte Carlo study to decide on sample size and determine power. *Structural equation modeling*, 9(4), 599-620.
- Osborne, J. W. & Fitzpatrick, D. C. (2012). Replication analysis in exploratory factor analysis: what it is and why it makes your analysis better. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 17(15), 1-8.
- Parasuram, K. (2006). Variables that affect teachers' attitudes towards disability and inclusive education in Mumbai, India. *Disability & Society*, 21(3), 231-242.
- Pingle, S. & Garg, I. (2015). Effect of inclusive education awareness programme on preservice teachers. Online Submission. Conference paper from The European Conference on Education September 2015. <https://eric.ed.gov/?id=ED560796>.
- Safrankova, A. P. & Zatopkova, K. (2017). Teachers' evaluation of importance of selected determinants of education of socially disadvantaged pupils. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 10(1), 24-33. <https://doi.org/10.7160/eriesj.2017.100104>.
- Savolainen, H., Engelbrecht, P., Nel, M., & Malinen, O. P. (2012). Understanding teachers' attitudes and self-efficacy in inclusive education: Implications for pre-service and in-service teacher education. *European journal of special needs education*, 27(1), 51-68.
- Simsek, H., Dagistan, A., Sahin, C., Kocyigit, E., Dagistan Yalcinkaya, G., Kart, M. & Dagdelen, S. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye'de ilköğretim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 177-197. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.563388>.
- Simsek, U. & Kilcan, B. (2023). An extended review on the relationship between the social studies teachers' inclusive education awareness and social justice perceptions. *Journal of Innovative Research in Teacher Education*, 4(1), 17-30. <https://doi.org/10.29329/jirte.2023.531.2>.
- Simsek, U. (2019). *Comparison of social studies teachers' attitudes and self-efficacy towards inclusive education and their views on classroom practices* (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University. Ankara.
- Sirem, O. & Catal T. (2023) An analysis of classroom teachers' awareness of inclusive education, *European Journal of Special Needs Education*, 38:2, 203-217, <https://doi.org.101080/0885625720222050971>.
- Stevens, J. (2002). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Tanaka, J. S. (1987). How big is big enough?": Sample size and goodness of fit in structural equation models with latent variables. *Child development*, 134-146.
- Tsakiridou, H., & Polyzopoulou, K. (2014). Greek teachers' attitudes toward the inclusion of students with special educational needs. *American Journal of Educational Research*, 2(4), 208-218.
- UNESCO, (2009). Policy guidelines on inclusion in education. French: UNESCO.
- Westwood, P. (2013). Inclusive and adaptive teaching: Meeting the challenge of diversity in the classroom. Routledge.
- Yaslioglu, M. M. (2017). Factor analysis and validity in social sciences: Application of exploratory and confirmatory factor analyses. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46, 74-85. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/369427>.
- Yavuz, O. & Mizrak, S. (2016). Acil durumlarda okul çağındaki çocukların eğitimi: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Göç Dergisi*, 3(2), 175-199.

OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLARININ MESLEKİ DOYUMLARINI YORDAYAN DEĞİŞKENLERİN İNCELENMESİ³³

Şilan Tonguç

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye.

ORCID Code: 0009-0005-8175-7674

ÖZET

Okulların bünyesinde bulunan psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Okul psikolojik danışmanlarının görevlerini yürütürken yaptıkları işten keyif almaları ve mesleki doyum düzeylerinin yüksek olması büyük önem taşımaktadır. Okullarda görev yapan psikolojik danışmanların mesleki doyumlarını etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Yapılan literatür taramasına göre bu faktörler; okul idaresi ve öğretmenler tarafından anlaşılamama, Psikolojik Danışma ve Rehberlik hizmetlerine yeterli önemin verilmemesi, okul personeliyle iş birliğinin sağlanamaması, okullardaki fiziki yetersizlikler, okul psikolojik danışmanlarının görev tanımlarının net olmaması, psikolojik danışmanlara PDR ile ilgisiz işlerin verilmesi okul psikolojik danışmanlarının mesleki doyumlarını etkilemektedir. Bu araştırmanın amacı; okul psikolojik danışmanlarının mesleki doyumlarını öz yetkinlik algıları, kısa süreli görüşme yöntemine ayırdıkları zaman, büyük grup rehberliği yöntemine ayırdıkları zaman, öğrencilere ayırdıkları doğrudan etkileşim süresi, PDR ile ilgili olmayan görevlere ayırdıkları süre gibi değişkenlerin ne ölçüde yordadığıdır. Araştırmaya 2023-2024 Eğitim-Öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak resmi ve özel okullarda görev yapan 328 okul psikolojik danışmanı katılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni okul psikolojik danışmanlarının mesleki doyumudur. Bağımsız değişkenleri ise okul psikolojik danışmanın öz yetkinliği, öğrencilerle yaptığı kısa süreli görüşmeler, büyük grup rehberliği yöntemi, psikolojik danışma ve rehberlikle ilgili olmayan görevler ve öğrencilerle doğrudan etkileşim süresi oluşturmaktadır. Yordayıcı değişkenlerin betimsel istatistikleri hesaplandıktan sonra değişkenler arasında Pearson korelasyonları belirlenmiştir. Mesleki doyum yordayan yordayıcıların ne ölçüde yordayıcı gücü olduğunu belirleyebilmek amacıyla adımli (stepwise) çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre okul psikolojik danışmanlarının mesleki doyumlarını en çok yordayan değişkenler sırasıyla; okul psikolojik danışmanın öz yetkinliği, psikolojik danışma ve rehberlikle ilgili olmayan görevler ve öğrencilerle doğrudan etkileşim süresi olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara dayanarak psikolojik danışma ve rehberlik alanında kendisini daha yetkin hisseden, psikolojik danışma

33 Bu çalışma, yazarın İstanbul Aydın Üniversitesi'nde yürüttüğü "Okul Psikolojik Danışmanlarının Mesleki Doyumlarını Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi" konulu yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

ve rehberlikle ilgili olmayan görevleri daha az yapan ve öğrencilerle doğrudan etkileşime daha çok giren okul psikolojik danışmanlarının mesleki doyumlarının daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar kelime: *Okul psikolojik danışmanı, mesleki doyum, öz yetkinlik.*

EXAMINING THE VARIABLES THAT PREDICT PROFESSIONAL SATISFACTION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS

Abstract

The importance of psychological counseling and guidance services within schools is increasing day by day. It is of great importance that school psychological counselors enjoy their work and have high levels of professional satisfaction while carrying out their duties. There are some factors that affect the professional satisfaction of psychological counselors working in schools. According to the literature review, these factors are; Not being understood by the school administration and teachers, not giving sufficient importance to PDR services, not being able to cooperate with school personnel, physical inadequacies in schools, unclear job descriptions of school psychological counselors, and being given jobs unrelated to PDR affect the professional satisfaction of school psychological counselors. The purpose of this research; The extent to which variables such as their self-efficacy perceptions, the time they allocate to the short-term interview method, the time they allocate to the large group guidance method, the time they allocate to students, and the time they allocate to tasks not related to PDR predict the professional satisfaction of school psychological counselors. 328 school psychological counselors working in public and private schools affiliated with the Ministry of National Education participated in the research in the 2023-2024 academic year. The dependent variable of the research is the professional satisfaction of school psychological counselors. The independent variables are the self-efficacy of the school counselor, short-term meetings with students, large group guidance method, tasks not related to psychological counseling and guidance, and direct interaction time with students. After calculating the descriptive statistics of the predictor variables, Pearson correlations were determined between the variables. A stepwise multiple regression analysis was conducted to determine the predictive power of the predictors of job satisfaction. According to the research results, the variables that most predict the professional satisfaction of school psychological counselors are; The self-efficacy of the school counselor was determined as the duration of tasks not related to psychological counseling and guidance and direct interaction with students. Based on these results, it can be said that school counselors who feel more competent in the field of psychological counseling and guidance, do less tasks unrelated to counseling and guidance, and interact more directly with students have higher levels of professional satisfaction.

Key words: *School psychological counselor, professional satisfaction, self-efficacy.*

THE ROLE OF MINSTRUPT TRADITION IN THE PROMOTION OF KUVAYIMILLIYE HEROES: THE CASE OF USTURUMCALI HALİL EFE

Barış KÖSE

Selendi Anatolian High School, Turkish Language and Literature Teacher, SELENDİ, MANİSA

ORCID: 0009-0003-6664-8168

Kuvayımiliye has a great importance in the War of Independence Period in terms of igniting the liberation movement of the Turkish nation. It is the greatest symbol of the Anatolian people's fondness for independence and freedom. Gazi Mustafa Kemal ATAÜRK explains the establishment of Kuvayımiliye as follows: "The government center was in the violent circle of enemies. There was a political and military circle. They were commanding forces to defend the homeland and protect the independence of the nation and the state in such a circle. With orders made in this way, the instruments of the state and the nation could not perform their basic duties. And they couldn't. The army, which was the first to defend these means, although it preserved the name 'army', was of course incapable of fulfilling its basic duty. That is why it is up to the nation itself to fulfill the basic duty of defending and protecting the homeland. We call this Kuvayımiliye..."

In this context, the heroic story of each of our veterans and martyrs, who gave spirit to these lands we live on for the sake of independence and made these lands a homeland under the star and crescent flag, is of course very valuable to us. Of course, the epic struggles of many of our national heroes such as Şahin Bey, Sütçü İmam, Gördesli Makbule, Kara Fatma and Yörük Ali are known. One of these heroes is Halil Efe from Usturumca, whose name is not mentioned much both among the society and in historical documents. As a result of the applications made with the "Participatory Observation" method, which is the sub-branch of the "Simple Observation" method, it has been determined that the awareness is very low among our first target audience, the students, and our second target audience, the people of Selendi. Usturumcalı Halil Efe is one of our national heroes who was martyred in the Battle of Kınık in Selendi district of Manisa on May 17, 1922. He was a Balkan immigrant who came from the town of Usturumca in Macedonia during the Balkan Wars. He fought in World War I and took part in important wars during the War of Independence. He participated in the Demirci and Gediz battles, played a role in suppressing many rebellions within the Kuva-yı Seyyare Movement, and served as the 12th Platoon Commander of the Demirci Raiders Organization.

In this study, Usturumcalı Halil Efe was researched and what was written and told about him was compiled. A folk song named "Usturumcalı Halil Efe Epic" was composed by our intangible cultural heritage bearer and also our folk poet/lover in memory of the 100th anniversary of his martyrdom. Thus, it is aimed to ensure the sustainability of our social identity by transferring it to future generations and to determine the accuracy of the findings obtained with historical records.

Key Words: Kuvayımilliye, National Struggle, Usturumcalı Halil Efe, Blacksmith Raiders, Minstrelsy Tradition.

ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN KUVAYİMİLLİYE KAHRAMANLARININ TANITIMINDAKİ ROLÜ: USTURUMCALI HALİL EFE ÖRNEKLEMİ

Kuvayımilliye, Türk ulusunun kurtuluş hareketini alevlendirmiş olması açısından Milli Mücadele Dönemi'nde büyük bir öneme sahiptir. Anadolu halkının bağımsızlığa ve özgürlüğe olan düşkünlüğünün en büyük sembolüdür. Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK Kuvayımilliye'nin kuruluşunu şöyle açıklar: "Hükümet merkezi, düşmanların şiddetli çemberi içindeydi. Siyasal ve askerî bir çember vardı. İşte böyle bir çember içinde yurdu savunacak, ulusun ve devletin bağımsızlığını koruyacak kuvvetlere emrediyorlardı. Bu biçimde yapılan emirlerle, devlet ve ulusun araçları temel görevlerini yapamıyorlardı. Yapamazlardı da. Bu araçları savunmanın birincisi olan ordu da, 'ordu' adını korumakla birlikte, elbette temel görevini yerine getirmekten yoksundu. İşte bunun içindir ki yurdu savunmak ve korumak olan temel görevi yerine getirmek, doğrudan doğruya, ulusun kendisine kalıyor. Buna Kuvayımilliye diyoruz..."

Bu bağlamda bağımsızlık uğruna, üzerinde yaşamış olduğumuz bu topraklara ruh verip, bu toprakların ay yıldızlı al bayrak altında bir vatan olmasını sağlayan her bir gazimizin, her bir şehidimizin kahramanlık hikâyesi bizim için elbette çok kıymetlidir. Şahin Bey, Sütçü İmam, Gördesli Makbule, Kara Fatma ve Yörük Ali gibi birçok milli kahramanımızın destansı mücadeleleri elbette bilinmektedir. Bu kahramanlarımızdan biri de adı hem toplum arasında hem de tarihi belgelerde çok bahsedilmeyen Usturumcalı Halil Efe'dir. Birinci hedef kitlemiz olan öğrenciler ve ikinci hedef kitlemiz olan Selendi halkı arasında "Basit Gözlem" yönteminin alt dalı olan "Katılımlı Gözlem" yöntemiyle yapılan uygulamalar sonucunda da bilinirliğinin çok az olduğu tespit edilmiştir. Usturumcalı Halil Efe, Manisa'nın Selendi ilçesinde Kınık Muharebesi'nde 17 Mayıs 1922'de şehit düşmüş milli kahramanlarımızdan biridir. Makedonya'nın Usturumca kasabasıdan Balkan Savaşları ile gelen bir Balkan göçmeni olup I. Dünya Savaşı'nda savaşıp, Millî Mücadele süresince önemli savaşlar içerisinde yer almıştır. Demirci ve Gediz muharebelerinde bulunmuş, Kuva-yı Seyyare Hareketi içerisinde birçok isyanın bastırılmasında rol oynamış, Demirci Akıncıları Teşkilatı'nın 12. Müfreze Komutanlığı'nı yapmıştır.

Bu çalışmayla Usturumcalı Halil Efe araştırılmış, hakkında yazılanlar ve anlatılanlar derlenmiştir. Somut olmayan kültürel miras taşıyıcımız ve aynı zamanda halk ozanımız/aşığımız tarafından şehadetinin 100. yılı anısına "Usturumcalı Halil Efe Destanı" isimli türkü bestelenmiştir. Böylece gelecek kuşaklara aktararak toplumsal kimliğimizin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve elde edilen bulguların tarihi kayıtlarla doğruluğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuvayımilliye, Milli Mücadele, Usturumcalı Halil Efe, Demirci Akıncıları, Âşıklık Geleneği.

READING THE SYMBOLS IN THE ARCHITECTURE OF AMASYA SABUNCUOĞLU MUSEUM OF MEDICINE AND SURGERY HISTORY WITH SOCIAL MOTIVES

Emine Kef

Amasya University, Merzifon Faculty of Economics and Administrative Sciences,

Department of Political Science and Public Administration, Amasya, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0002-9938-4635>

ABSTRACT

The story of Amasya Sabuncuoğlu History of Medicine and Surgery Museum, which first existed as a hospital and madrasa in history and was used for various purposes in the following years, then continued as a museum, also gives information about the formation stages of the microcosm, which is human's own creation within the macrocosm. In the museum, which was previously a Darüşşifa, Bimarhane and an education center where academic studies were carried out, today, replicas of medical instruments and instrumental instruments are exhibited along with information about the therapeutic properties of music that vary depending on the person, and auxiliary visuals and musical sounds from miniatures to wax figures are included. In addition, in this place, plant samples, which are the raw materials of medicines thought to be produced in laboratories, are grown in the garden. The harmony that emerges in the interconnected relations of science and art has made the building a meaningful element in the urban space sequence, while also enabling it to establish balance in its structural and functional significance in the universe created within. The concern for providing space for studies in the field of science and art has an important role in the transformation of the city into an architectural open-air museum today. Paying special attention to the buildings where the services that will always be needed in the Anatolian geography will be provided, the permanence of the material and the principle of permanence in the symbolic elements preferred in the motifs have been the determining factors. In the embodiment of space with all its components, the administrative power that makes it possible to bring together the components of information as well as action acts as the guarantor of cultural fermentation. Each element in cities serves the whole of the cultural universe. However, in the transformation of time into history, the museum in question carries the spirit of the civilizations that it witnessed by taking part in their stories and has existed for centuries to inspire those it may encounter. For this reason, in this building, which carries many creative cores of civilizations, scientists have the opportunity to realize their works, which give an aesthetic appearance to art, just like the body that makes the soul known. Meanwhile, emphasizing the structure-design and motifs of the space within their symbolic meanings is considered important in terms of the holistic understanding paradigm that inspires the study.

Keywords: Amasya Museum, Şerefeddin Sabuncuoğlu, Architectural design, Symbolic motifs

AMASYA SABUNCUOĞLU TIP VE CERRAHİ TARİHİ MÜZESİ MİMARİSİNDEKİ SEMBOLLERİ TOPLUMSAL SAIKLERLE OKUMAK

ÖZET

Tarihte ilk olarak darüşşifa ve medrese olarak varlık gösterip takip eden yıllarda çeşitli amaçlarla kullanılan, daha sonra yoluna müze olarak devam eden Amasya Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi'nin hikâyesi, aynı zamanda makrokozmos içindeki insanın kendi yaratımı olan mikrokozmosun oluşum safhalarının bilgisini vermektedir. Öncesinde Darüşşifa, Bimarhane ve akademik çalışmaların da yapıldığı eğitim merkez olan müzede bugün, tıbbi aletlerin replikaları ve makamların kişiye göre değişen tedavi edici özelliklerine dair bilgiyle birlikte saz aletleri sergilenmekte, minyatürlerden balmumu figürlere kadar yardımcı görsellere ve musiki sesine yer verilmekte, bahçesinde de laboratuvarda üretildiği düşünülen ilaçların hammaddesi bitki örnekleri yetiştirilmektedir. Bilim ve sanatın birbiriyle mündemiç ilişkilerinde ortaya çıkan harmoni, yapıyı kentsel mekân diziliminde anlamlı bir öge haline getirirken kendi bünyesinde yaratılan evrende yapısal ve işlevsel anlamlılığında da dengeyi kurmasını sağlamıştır. Bilim ve sanat alanında yapılan çalışmalara mekân sağlama kaygısı, bugün kentin mimari açıdan açık hava müzesine dönüşmesinde önemli bir paya sahiptir. Anadolu coğrafyasında her daim gereksinim duyulacak hizmetlerin verileceği binalara ayrı ihtimam gösterilmesi de, malzemenin kalıcılığı ve motiflerde tercih edilen sembolik öğelerde kalıcılık ilkesi belirleyici faktör olmuştur. Mekânın tüm bileşenleriyle birlikte vücut bulmasında, eyleyen kadar bilginin söz konusu bileşenleri bir araya getirilmesini olanaklı kılan yönetsel erk ise kültürel mayalanmanın garantörlüğünü yapmaktadır. Kentlerdeki her bir unsur kültürel evrenin bütününe hizmet eder. Ancak zamanın tarihe dönüşümünde söz konusu müze, hikâyelerinin içinde yer alarak varlıklarına şahitlik ettiği uygarlıkların ruhunu bünyesinde taşımakta ve muhatap olabileceklere ilham olmak için asırlardır varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, uygarlıklara dair yaratıcı pek çok nüveyi bünyesinde taşıyan bu yapıda, bilim insanlarının tıpkı ruhu bilinir kılan beden gibi sanatla estetik görünüm kazandırdıkları çalışmalarını hayata geçirme fırsatı buldukları mekânın yapı-tasarım ve motiflerindeki sembolik anlamları dâhilinde vurgulamak, çalışmaya ilham olan kozmos anlayışının bütünsel paradigması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amasya Müzesi, Şerefeddin Sabuncuoğlu, Mimari tasarım, Sembolik motifler

Giriş

Zaman akışının yeryüzüne döngü olarak yansıması, mutlak sahipliğe müsaade etmezken tarihsel emanetçi olarak toplumları sorumlu kılar. Toplumlar değişse bile varlığını bir şekilde korumayı başaran yapılar o tarih içine hapsolmayıp uygarlıkların hem şahidi hem de belgesi olarak zamanın ritmine uzun süre uyum sağlayabilmektedir. Yetiştirdiği şehzadelerle adından söz ettiren Amasya'da yönetimde yer alacak kişilerin yetkinliklerinin ispat yükünü taşıyan kentler, inşa edilen yapılar ve buralardan yayılan hizmetlere mekân olmaktadır. Yöneticiliğin en estetik kazanımı hiç kuşkusuz bilim ve sanatta eserlerin ve hizmetlerin ortaya çıktığı bir ekosistem kurulabilmesidir. Her toplum kendi özelliklerine bağlı olarak doğumdan ölüme yaşam döngüsünün her aşamasında ihtiyaç duyulan şeyleri ve bu aşamaların ritüel geçişlerini en iyi şekilde gösteren tarihsel bir kaynağa sahiptir. Onlar zamanın geçişine bağlı olarak dönüşürler ve fakat kendi dönüşümü içinde değişmez ilkeler kararlı halde varlığını korur.

Çevrenin zaman döngüsü içindeki devinimi ihtiyaç hissetme, tahayyül, tasavvur, tesis, tasarruf, işlev değişimi ve yıkım aşamalarını tamamladıktan sonra helezonik hareketinde tekrar ihtiyaç aşamasıyla süreci devam ettirir. Yapıların tasarım tekniği, kullanılan materyallerin adapte olabilirliği, muhatap olduğu toplumun hangi ihtiyacına karşılık geldiğiyle doğru orantılı olarak işlevsel değişim aşamasının sürdürülebilirliği sağlanır (Alsibaa & Özcan, 2022, s. 146). Terkedilmiş yerler de aslında el değiştirmiş,

o çünkü normların içinde kendisine yer edinemediği için toplumun dışına itilmiş olanlar tarafından muhtelif ihtiyaçlar için uğrak yeri olmuş halde bellekteki yerlerini almıştır. Çalışmanın odağını teşkil eden Amasya Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi olarak hizmet veren tarihi yapı da darüşşifa binası olarak inşa edildiği tarihten bugüne çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Yapıyı ele almaya sevk eden saik ise eserin üstte bahsedildiği gibi kendi ekosistemini kurabilmiş olmasıdır. Bir nevi günümüzdeki üniversite hastanelerine tekabül eden darüşşifada, usta çırak ilişkisinde sayısız hekim yetişmiş, akademik çalışmalar yapılmış, eserler ortaya çıkmıştır. Söz konusu hekimler arasında en bilineni müzeye adı verilen müderris-hekim Şerefeddin Sabuncuoğlu'dur. Bir taraftan hekimlik yapıp diğer taraftan öğrenci yetiştirmek, akademik çalışmalar yapıp eserler ortaya koymak, günümüz için de geçerli bir durumdur. Sabuncuoğlu'nu ayrıcalıklı kılsan tıp öğrencileri için anlaşılması daha olanaklı olması için Türkçe yazdığı eserlerini, minyatür olarak bilinen nakış tekniğiyle resmetmiş olmasıdır. Tıp alanında bir çalışma ortaya konarken sanattan faydalanma, bugünün yabancı olduğu bir husustur. Darüşşifa sınırları içerisinde başvurulmuş bir başka sanatsal müzik olmuştur. Sesin titreşiminin canlılar üzerindeki etkisinin sanatsal dışavurumu estetik bir karşılık bulmuş ve tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır. Ancak çalışmanın kapsamı, hekimlerin çalışmaları veya tedavi yönteminde sanatla kurulan ilişki değil, bunların hayat bulabildiği mekânsal tasarımda izlenen üslup ve buna olanak tanıyan yönetsel mekanizmadır. Mekânın insanın üstündeki etkisine haiz toplumlarda tasarımda kullanılan üsluba ayrıca ihtimam gösterilmiştir. Estetik, güzelin ilmidir ve fayda sağlama doğasına sahiptir. Kapısından itibaren sembolik anlamlarla donatılmış motiflerle tasarlanmış ve zamana uyum sağlayabilecek malzemeyle inşa edilmiş yapı, içerisinde olanak tanıdığı faaliyetlere ilham olduğu gibi ihtiyaç duyulan mayalanma sürecine uygun bir iklim de sağlamaktadır. Kendi tarihi hakkında bilgi verecek bir konseptle hizmet veren müze binası günümüze kadar farklı uygarlıklar ve kuşakların yönetimine şahit olmuştur. Topluma yön vermiş olan ve günümüzde de aynı etkiyi sürdüren yönetsel erkin sağladığı iklimde, medeniyetlerin tek bir yapıda dahi ekosistemi nasıl tesis edebileceği yönetim felsefesi açısından müze ilham olmayı sürdürmektedir.

Uygarlıkların Merkez Üssü Amasya

Tarihi Hititlere kadar uzandığı düşünülen ve her dönemde kendine has coğrafi yapısıyla toplumların ayrıca değer atfedip stratejik açıdan politikalarına üs olarak tayin ettikleri kentin bilinen en eski adı Amaseia'dır. Günümüzde resmi kayıtlara bağlı olarak belirlenen kentin sınırlarından bağımsız düşünüldüğünde ve Çorum ile yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda, medeniyetle çok erken tarihlerde karşılaşmış bir yerleşim yeri olduğu söylenebilir. Amasyalı coğrafyacı Strabon'un (MÖ 63/4-MS 24) insan emeğinin doğayla ilişkisinde kurduğu dengede kale kenti olma vasfını muazzam bir şekilde sergilediğini söylediği Amasya, bir zamanlar kralların yer altı (anıt mezarları) ve yer üstü sarayları için tercih ettikleri bir merkez idi (2018, s. 50-1). Helenistik Seleukhoslar döneminde Pontus krallığına merkezlik yapan kent, milattan önce 63'te Roma, milattan sonra üçüncü yüzyılda piskoposluk, 712'de Arap ve 717-740 tarihleri arasında Bizans kenti olarak tarihsel varlığını sürdürmüştür (Toruk, 2005, s. 432).

Adı geçen uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan kent, ardılı toplumlara kalacak birçok kültürel değer de mihmendarlığını yapmıştır. Dağlarında bulunan gümüşün Roma sikkelerinde kullanılmış olduğu ve bu politikayı Osmanlı'nın devraldığı gerek seyahatnamelerden gerekse müzelerin sikkeler bölümünden anlaşılmaktadır (Evliya Çelebi, 2018, s. 174). On birinci yüzyılın başında Danişmentlerin yönetimi altında olup 1155-1192 yılları arasında II. Kılıçarslan komutasında Selçuklu idaresine geçmiştir. Kardeşler arasında (II. Kılıçarslan'ın oğulları Nizameddin Argunşah ile Rükneddin Süleyman) çatışmaya neden olacak kadar önem arz eden kent, Babaî İsyanı ve 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra İlhanlıların (Moğollar) idaresi altına girmiştir. 1335 yılında Anadolu Türklerinden Eretna Beyliği eline geçmiş, 1398'de ise Yıldırım Bayezid komutanlığında Osmanlı topraklarına katılmıştır (Şahin & Emecen, 1991, s. 1). On dördüncü yüzyılın son çeyreğinden itibaren şehzade sancağı olan kentin devletin yöneticilerinin

yetişmesi için sahip olduğu coğrafi ve kültürel iklim, yaklaşık iki yüzyıllık süreçte din ve fen gibi alanlarda çok önemli şahsiyetlerin yetişmesini sağlamıştır. Yöneticilerin bir felsefeye bağılı ilkesel düzlemde yetişmeleri neticesinde kazanmış oldukları çok yönlülük, konusu itibarıyla kentin mekânsal tasarımında etkin varlık göstermelerinin ötesinde bir rol oynamalarını sağlamıştır. Bu doğrultuda yöneticilik vasfının gereğini yerine getirmek için bilincini her daim diri tutacak kişileri yakınlarında bulundurmuşlardır. Örneğin, Şehzade Bayezid'in kendisinden icazet aldığı hat hocası Hamdullah Efendi (d. 1426/36 ö. 1520), sonrasında Fatih Sultan Mehmed'in hususi kütüphanesi için eserler icra etmiş, Bayezid tahta çıktığında da yanında olmasını isteyerek sanatçının ilmine ve dostluğuna iltifat etmiştir (Serin, 1991, s. 449).

Kentin fiziki yapısının oluşumunda öncül olan saray ve köşklere dair kalıntılara rastlanmasa bile araştırılan toplumun kültürüyle birleştirilerek ele alınan kentleşme parametreleri kentin o anki halinin üzerine oturtulduğunda, tarihin akışının sağlaması yapılabilmektedir. Kendi döneminde inşa edilen yapıların bulunduğu yerleşim yerlerinin düzenlenmesinin tarihi bin yıllara dayanan Amasya'da varlık gösteren toplumlar, kenti tasarlarlarken kendinden öncekilerin izlerini takip etmişler, arta kalan yapılar üzerinde restorasyon, yeniden inşa veya yeni yapılarla kentin mekânsal tasarımına eklenmişlerdir. Söz gelimi, birbiriyle bağlantılı işleve sahip cami, mescit ve türbeler; medrese ve kütüphaneler; hamam ve çeşmeler bir arada konumlandırılarak kentin kimliği tesis edilmiştir. Selçuklular döneminde Musalla olarak bilinen ve Osmanlı döneminde II. Bayezid Külliyesi'nin inşa edildiği yerde bir zamanlar Ana Tanrıça Tapınağı olduğu düşünülmektedir. Yine 1116 tarihli Fethiye Camii, öncesinde İmparator Phokos'un kızı Helena adına yaptırdığı kilise iken Danişmend Gazi (Fethi Gazi-ö.1085/H.477) tarafından camiye dönüştürülmüştür (Toruk, 2005, s. 433). Romalar tarafından inşa edilen Kral Sarayı, Danişmendliler (Ahmet Gazi Sarayı), Selçuklu (Sultan Mesut Sarayı), Pervaneoğulları (Muniddin Pervane Sarayı) ve Osmanlı'ya geçtiğinde isim değiştirilerek ama aynı yerde gerektiğinde tekrar tekrar inşa edilerek kullanılmaya devam etmiştir. Saraylara dair kalıntılar, günümüze ulaşmamış olmasına rağmen bu mevkiin Saray Düzü olarak adlandırılmış olması, ismin kökenin bilgisini taşıma misyonuna gönderme yaptığı söylenebilir (Toruk, 2005, s. 443).

Yapıların sahip olduğu özelliklerin dönemin olağanlığının bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. On beşinci yüzyıldan itibaren çeşitli dönemlerde tarihlenen kütüphanelerin konumlandığı yerler, medreseler, camilerin bitişiğı, avlusu hatta içi, muvakkithanlerin içi ve de türbelerin (Saçlı el-Hâc Mahmud Efendi) üzeri olarak belirtilmiştir (Abdi-Zade, 1986, s. 212). Şehzade Çelebi Mehmed kumandasında 1393'te Osmanlı topraklarına katılan kent (Uzunçarşılı, 1988, s. 240), on beşinci yüzyıl sonuna kadar şehzadelerin yetiştiğı ve kendilerini ispat ettikleri merkez olması, önemli eserlerin burada vücut bulmasını sağlamıştır. Öyle ki, Sultan Süleyman döneminde Amasya'nın imparatorluk dönemi merkeziyle aynı düzeyde olduğu ve şehzadelerin tüm eşrafının katkı yaptığı dönemde, burada yirmi bir medresenin varlığından söz edilmiştir (Faroqhi, 2010, s. 31).

Bilim ve sanat alanında yapılan çalışmaların mekân sağlama kaygısı, bugün kentin mimari açıdan açık hava müzesine dönüşmesinde önemli bir paya sahiptir. Şehzadelerin yanı sıra kentte görev yapmış pek çok devlet çalışanı (Yakut Paşa, Mehmet Paşa, Yörgüç Paşa, Hızır Hayrettin Paşa, Bayezid Paşa) aile efradıyla birlikte külliye ya da müstakil olarak eserler inşa ettirmişlerdir (Toruk, 2005, s. 437). Kenti ihdas etmede rol oynayacak her yeni gelene ne yapması gerektiğini bir öncekiler haber vermiştir (el-Amasî, 2011, s. 65): Yörgüç Paşanın yeğeni "Mehmed Paşa dahî Tımâr-hâne kurbında mutasarrıf olduğu tarlalarına bir câmi' ve bir tekke ve bir medrese ve bir 'imâret-i 'âliyye ve kendüye bir sarây binâ itdi ve şehzâde sarâyı ol vaktecek Bâyezîd Paşa Çiftliği kurbında idi." On altıncı yüzyıla ait tahrir defterlerinde görüldüğü gibi şehrin kültürel topografyasını oluşturan cami, mescit, medrese, imaret, zaviye gibi eserlerin bolluğu çağın uygarlık düzeyini bariz bir şekilde yansıtmaktadır. Yapısal dokusunun yanı sıra ilim ve sanat alanında çalışmaların yapıp öğrencilerin yetiştirildiğı akademi merkezi haline gelen

Amasya'nın on dokuzuncu yüzyıldaki durumu hakkına bilgi veren Mustafa Vazıh Efendi kentin *talebe diyarı* olduğundan söz etmiştir (Şimşirgil, 1996, s. 93).

Yapı tasarımı oynadığı öncü rolünün yanı sıra Osmanlı döneminde dağlarından çıkan gümüşü burada kurdukları darphanede para basımında kullanılması, Roma'ya dayandırılan geleneğin sürdürüldüğünü ve kentin ekonomik alanda da merkezi konumda olduğunu göstermektedir (Evliya Çelebi, 2018, s. 174). İktisat tarihçilerine göre, ilkçağlarda Anadolu'nun kuzey-güney güzergâhını bağlayan Tarsus-Kayseri-Zile-Samsun hattı ile doğu-batıyı birbirine bağlayan Bursa-Azerbaycan hattında yer alan kent, Osmanlı döneminde ticaretin merkezi olmuştur. Önemli ticaret yollarının üzerinde olması ve binlerce dokumacı ve dükkânıyla canlı bir pazara sahip olması darüşşifaların da varlığını doğrudan açıklamaktadır (Şahin & Emecen, 1991, s. 2). Zira bu kurumlar, yoksul ve kimsesizlerin yanı sıra tüccar ve seyyahlara da hizmet vermekten sorumluydu. Darüşşifalar bugünün hastanelerine karşılık gelse de anılan dönemdeki işlevsel farkına dikkat çekmek konu açısından önem arz etmektedir. O dönemlerde halkın tedavi edilmesi için hastasını alıp herhangi bir kuruma götürmesi gibi bir kültür olmadığı, herkesin hekimleri evlerine çağırdığı ya da onların önerileri doğrultusunda ev halkı tarafından tedavi ve bakımın yapıldığından söz edilmektedir. Dolayısıyla, mekânsal dizilimde darüşşifaların kuruldukları dönemin ticaret merkezleri veya yerleşimin yoğun olduğu yerlerde kurulmuş olmaları, farklı medeniyetlerin eline geçse de fonksiyonunu sürdürmesi darüşşifaların önemini ortaya koymaktadır (Altıntaş, 2008, s. 17).

Tarihin her döneminde hem ticaret hem de göçlerle farklı toplumların sürekli uğrak yeri olan Anadolu coğrafyası, bu özelliğiyle bilgi ve kültür çeşitliliğinin yanı sıra farklı hastalıkların da toplandığı yer olmuştur. Ülkeye gelen ve hâlihazırda bulunan hastalıklara gelince, epidemiyi ve karantina şartlarını bilen yetişmiş hekimlere ihtiyaç duyulmuştur. Selçuklular tarafından yönetilen toprakların, ticaret yolları ve kervansaraylar nedeniyle farklı coğrafyalara açık halde bulunması, salgın hastalıkların da bu ulaşım ağı sebebiyle hızlı bir biçimde yayılmasına neden oluyordu (Köker, 1992, s. 23). Kentlerin sınırında aynı zamanda bir denetim mekanizması işlevi gören kervansarayların bünyesinde bulunan darüşşifada, şehre ticaret ve göç gibi nedenlerle gelenlerin kontrol edilip hastalık söz konusu ise tedavi edilmekte, herhangi bulaşıcı risk taşıyanlar gözetim altında tutulup hem tedavi edilip hem de kent hastalık tehdidinden korunmakta idi (Turan, 2014, s. 51). Asya ve Avrupa'da kurulan hastanelerin mimari özelliklerinin yanı sıra hastanelerde bizzat hastaların tanı-tedavisini kapsayan eğitimlerin verilmesi, zihinsel hastalıkların ilaç ve müzikle tedavi edilmesine dair bilgi tekniğinin kaynağı da yine Selçuklunun kurumsallaşma sürecinde bulunabilmektedir (Bektaşoğlu, 2009, s. 290).

Mimari İlkeler Çerçevesinde Darüşşifanın Yapı Sanatı

Ontolojik bakımdan ele alındığında, mimari yapılar tabakalı farklı sanatları bünyesinde barındıran bir başka tabakalı sanat eserleridir. Maddeye biçim verme sanatı olan mimari, medeniyet ideasının beden kazandırıldığı bir mekân kompozisyonudur. Biçim kazanma süreci, tabakaların üst üste binmesini ve iç içe geçmesini sağlarken yapı, mekân içerisinde karakterini kazanır. Yapı inşasında, hangi maddenin kullanılacağına ve maddede hangi tekniğin ve sanatların uygulanacağı maddenin niteliğine bağlıdır. Bir diğer ifadeyle, yapıya biçim ve karakter kazandırılırken maddeyle onun kanunları çerçevesinde münasebete girilir (Tunalı, 2014, s. 133-6). Aralarında asırlık mesafeler olsa da mimari biçimler tekrar tekrar ortaya çıkar ve her seferinde yeni bir sistemde vücut bulup başka toplumların sembolik anlatımına mekân olur. Ait olduğu sistemi ortaya çıkaran öğeler tekil açıdan birbirinden farklı ya da alakasız gibi görünse de temsil ettiği toplumun algı düzeyini yansıttığı muhakkaktır. Bir mimari gelenek maddi kaynaklarla görünürlük kazanır ancak tasarımındaki tüm incelikler onu inşa edenlerin *görgü zenginliğine* bağlıdır. Asya ile Avrupa arasında köprü olan Anadolu, dünyanın en büyük uygarlıklarının mimari özellikleriyle mimarlarını yetiştirerek onların sentez yapılar ortaya çıkarmalarına her daim olanak tanımıştır (Peker, 2002, s. 52, 55).

Selçuklu ve Osmanlı'da toplumların her daim gereksinim duyacakları hizmetlerin verileceği binalara ayrı ihtimam gösterilmiş, malzemenin kalıcılığı ve motiflerde tercih edilen sembolik öğelerde kalıcılık ilkesi belirleyici faktör olmuştur. Günümüze kadar varlığını koruyan Amasya Darüşşifası (Şekil 1, 2), Selçuklu mimarisinin söz konusu ilkelerini barındırmaktadır. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Avrupa'nın etkisiyle hastane olarak isimlendirilen sağlık kuruluşları, Selçukluda darüşşifa, darülafiye; Osmanlıda darüssihha, şifahane, bimarhane olarak anılmıştır. Sağlık hizmetinin eğitim hizmetiyle birlikte verildiği bu yapıların bilinen ilk örneği, Alparslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından Nişabur'da kurulmuştur. Sonrasında yöneticilerin görevlendirildikleri kentlerde bu yapıların tüm coğrafyaya yayılmasını sağlamalarıyla kurumsal bir sistem kurulmuştur. Bugüne kadar ayakta kalabilmiş yapılardan Kayseri'de Gevger Nesibe Darüşşifası ve Gıyaseddin Keyhusrev Tıp Medresesi (H. 602/M. 1205-6), Sivas'ta Keykâvus Darüşşifası (H. 614/M. 1217), Çankırı'da Atabey Ferruh Şifahanesi (H. 632-3/M. 1235), Divriği'de Turan Melik tarafından yaptırılan şifahane (H. 640-1/M. 1243), Kastamonu'da Ali bin Pervâne Şifahanesi (H. 671/M. 1272-3) ve Tokat'ta Pervane Bey Darüşşifası (Gökmedrese) (H. 675-6/M. 1277) İslam kültürünün Avrupa'da etkili olduğu Haçlı seferleri sırasında dahi faal olmaları nedeniyle bilhassa dikkat çeken yapılardır (Bektaşoğlu, 2009, s. 290).

Amasya Darüşşifasının inşasıyla ilgili her ne kadar 1308 yılı adres gösterilse de belgeler doğrultusunda yapılan araştırmalar bunun yaklaşık bir asır önce olabileceğini söylemektedir. İlhanlılar Amasya'yı ele geçirdikten kısa bir süre sonra 1308'de savaş sırasında aldığı hasarları onarıp yapının hizmete devam etmesini sağlamıştır (Altıntaş, 2008, s. 15-6). İlhanlıların idaresinde hükümdar Olcayto Mehmed Hüdabende tarafından eşi İlduş Hatun'un adının nakşedildiği eser (H. 708-9/M. 1308-9), bir külliye içerisinde yer almayıp müstakil bir darüşşifa binası olarak düşünülmüştür. Kapısı üzerinde, "Bu mübarek Darüşşifâ'nın imarına, sultân-ı a'zam, hâkân-ı muazzam Gyâsüddünya ve'ddin Olcayto Mehmed Hân -Allah saltanatını ebedîleştirsin- ve hâtû-ı mu'azzama ve melike-i ekâbir İlduş Hâtun'un -saâdeti ziyade olsun- günlerinde Abdullah oğlu, zayıf kul Anber'i saltanatı aziz olan Allah, 708/(1308) senesinde muvaffak eyledi. Allah onun bu hayrını kabul eylesin", yan kısımda ise "Anadolu emiri Ahmed" yazmaktadır (Abdi-Zade, 1986, s. 139).

Dönemin darüşşifa mimarisinin tarihçesi, milattan sonra 150 yıllarında Mezopotamya'ya Asur'u ele geçiren Türk asıllı Parthlara dayandırılmaktadır. Sonrasında klasik bir hal alacak şifahanenin avlusunun dört tarafında eyvanlar bulunur. Klasik Selçuklu mimari özelliklerine sahip olup plan ve üslup açısından Sivas ve Divriği Darüşşifalarına benzeyen şifahane iki eyvanlı, revaklı ve avlulu bir plana sahiptir (Şekil 3). Uzunluğu 34 metre, genişliği 224 metre olan yapı, yedi büyük salon ve iki büyük odadan oluşmaktadır. Zamana dirençli doğal taşların kullanıldığı bu tip yapılar, aynı zamanda çeşitli anlamlara sahip motifler taşımaktadır (Köker, 1992, s. 10).

Plan şeması ve mekân iskeleti bakımından Tokat Gök Medrese ile arasında benzerlik bulunsa da darüşşifanın taçkapısı Tokat Gök Medrese kapısına nazaran daha zengin ve yüksek kabartmalı olarak işlenmiştir. Kalın duvarlarla örülmüş olan medresenin portalı, Selçuklu mimarisinde sıklıkla karşılaşıldığı gibi görkemli bir şekilde yapılmıştır (Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, s. 259, 263). Ögel'e göre, Anadolu Selçuklularının taş tezyinatındaki gelişimlerinin bütün aşamalarını şifahanenin portalı tek başına taşımaktadır (1966, s. 74). Dış kısmından itibaren simetri tekniğinin vurgulandığı portal, Divriği kuzey portalinde olduğu gibi yıldız kartuşların dizildiği dış kaval kabartmayla başlayıp ağaç dalı geçmeli bir kabartmayla devam eder (Şekil 4, 6, 7). Düz bir kabartmadan sonra portal çerçevesinde yine Erzurum, Sivas ve Konya'daki eserlere benzer özellikler görülmektedir. Birbirini çapraz kesen şeritler, simetrik ve dik eksen üzerindeki palmet Rumi desenlerde göze çarpan ışık-gölge etkisi ve bunların yanısıra arabesk tezyin, portalde görülen söz konusu örneklerdir (Ögel, 1966, s. 72-3). Kanatlı palmetler burada bariz bir şekilde görülmektedir. Portal nişinin üzeri mukarnas tekniğiyle kademeli bir şekilde tamamlanmıştır. Köşe dolguları arabesklerle süslü olan nişlerin üzerine niş genişliğince birer kitabe konmuştur. Kemer üzerinde nişin iki yan kenarını da dolaşan inşa kitabesi yer alır. Üstü açık olarak

tasarlanmış avlunun giriş eyvanının hemen karşısında beşik tonoz olarak ifade edilen örtmeyle tavanı kaplanmış büyükçe bir eyvan yer alır (Şekil 3) ve bu eyvanın ortası medresenin simetri eksenini aynen devam ettirir (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983, s. 260).

Selçuklu mimari bezeme sanatının doğanın geometrik düzeniyle birleştirilmiş bitki ve hayvan figürleri açısından zengin bir üslubu var ancak insan figürlü kabartmasıyla Amasya Darüşşifası özel bir yere sahiptir (Şekil 5). Portal girişinde kilittaşının üzerindeki diz çökmüş insan figürü kabartmasının bu minvalde başka bir örneğinin olmadığı düşünülmektedir (Ögel, 1966, s. 73).³⁴ Figür anlaşıldığı kadarıyla, arkası dönük ve elleri dizlerinde olduğu halde oturmaktadır. Omuzlarından iki yana sarkan saçlarıyla başında eski olduğu izlenimini veren bir başlık görülmektedir. En dikkat çekici yorumlardan biri bileklerinden prangalanmış olduğudur. Darüşşifanın bir yandan da tımarhane olarak anıldığı dikkate alındığında, figürün zincirli olması, akıl hastalarının tedavi edildiğinin bir kanıtı olarak görülmüştür (Yalçinkaya, 2007, s. 258, 260). Figüre dair bir başka yorum ise üzerindeki bol pantolon ve üzerine çekilmiş çizmenin döneme ait erkek kıyafeti olduğu yönündedir (Bakır & Başağaoğlu, 2008, s. 39). Mimari eserlerde onları yaptıran kişi veya uygarlıkları sembolize eden motiflere yer verildiği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu kabartmanın eserin adına yapıldığı İlduş Hatun’u temsil ettiği de söylenebilir. Figürün portal girişinde, yerinden oynadığı anda girişin yıkılacağı merkezde kilittaşının üzerinde yer alması, figürün sembolize ettiği kişinin de merkezi bir konumda olduğunu düşündürmektedir.

Teorik ve pratik çalışmaların iç içe geçtiği darüşşifalarda uygulanan plan şemaları birbirlerinden farklı karakteristik özelliği gösterse de amaca uygun işlevsellik hepsini ortak paydada buluşturmaktadır (Cantay, 2014, s. 24-5). İbn-ül Arabi’nin evren tasavvurunun mimarideki yansımaları *taşa işlenmiş evren* olarak yorumlanırken, evrende kendini ve kendi içinde evreni arayan insanın bilgisini taşa işlemesinin nedeninin çözülemediği (Ögel, 1994, s. 102) düşünülse de işlenen motiflerin her birinin taşıdığı bilginin önemi, onları tabiatın en uzun süre ömür verdiği öğeye işlemeyi tercih etmelerini sağlamıştır. Zamanda kopmalar yaşanmasına izin vermeyen kültürün sürekliliğinde vücut bulan geleneğin Amasya’da karşılık bulmasının nedeni; dönemin özelliklerini ortaya koyan üsluplara merkez olma özelliği göstermesi, hangi uygarlığa ev sahipliği yapmış olursa olsun kendi yerel özelliklerini koruması ve dışarı karşı tamamen kendini kapatmayıp çevresiyle etkileşime girerek senteze izin vermiş olmasıdır (Gündüz Küskü, 2014, s. 276).

Yapının Günümüzdeki Misyonu

Medeniyetlerin uygarlık düzeylerine ve zamanın ruhuna bağlı olarak farklı işlevlerden geçen darüşşifa binası restorasyon sürecinden sonra bugün müze olarak varlığını sürdürmektedir. Darüşşifa, eğitim ve araştırma merkezi olarak faaliyet gösterdiği dönemin özelliklerini yansıtan bir konseptle hizmet veren müze, adını Osmanlıda müderris-hekim olarak görev yapıp aynı zamanda araştırmalarını Türkçe yazdığı eserlerle tıp alanına kazandıran Şerefeddin Sabuncuoğlu’ndan alır. İçindeki orijinal parçalar ve replikalardan daha çok binanın tarihsel, yapı-tasarım ve sanatsal anlamından değerini kazanan müze, bu amaçla hizmet vermeden önce aslının olabildiğince korunması için sahip olunan teknik, mevzuat ve ilkeler çerçevesinde restorasyon sürecinden geçmiştir. Tarihi değerlerin korunmasıyla ilgili Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu’nun çalışmalarıyla hazırlanan 1931 tarihli Atina Tüzüğü (Carta del Restauro), bilim-sanat-teknik bileşenleri üstüne ilkeler belirlemiştir. Tüzüğün ilk maddesinde öncelikle bakım ve sağlamlaştırma çalışmalarına süreklilik kazandırılması gerektiğinden söz edilir.

34 Portaldeki insan figürüne en çok yaşlaştırbileceğimiz motif, 1217/8 yılında I. İzzettin Keykuvas tarafından Sivas’ta yaptırılan Şifaiye medresesi eyvanında hilal içinde kadın ve erkek başı kabartmalarıdır. Antalya-Isparta yolu üzerinde Gıyaseddin Keyhüsrev bin Keykûbad tarafından 1239/40 tarihlerinde yapılan İncir Han’da bulunmaktadır. Taçkapının her iki yanında da bulunan ve aynı zamanda gümüş sikkelerde de karşılaşılan aslan üstündeki güneş motifinin çehresi insan yüzüne benzetilerek işlenmiştir. Kayseri güzergâhında 1240 yılında Vezir Celalettin Karatay tarafından yaptırılan Karatay Han’da aslan ve insan figürlü çöten yer almaktadır.

Devam eden maddelerde, restorasyon işlemlerinin varsayımsal olmayıp kesin verilere dayalı (madde 2), kendi dönemini yansıtıp asla modernize edilmeyecek şekilde (madde 3, 5) ve özgün işlevine yakın uyarlamalarla (madde 4, 7) bir süreçten geçirilmesi gerektiği üstünde durulmuştur. Darüşşifa açısından özellikle dikkate değer kısım ise restorasyon işleminin tamamlama çalışmalarında eski yapım yöntemine ulaşılmadığı takdirde kullanılan çağdaş tekniklerin asla yanıltıcı veya yapının tarihi belge niteliğini değiştirecek şekilde yapılmayıp eklentilerin belirtilmesi (madde 8, 9) gerektiği hususudur (Carta del Restauro (1931)). 1964 tarihli Venedik Tüzüğü de Atina Tüzüğü'nün maddelerini daha detaylandırarak tarihi yapıların aynı zamanda bir uygarlığın, gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel/kırsal yerleşim yerinin kültürel dokusu hakkında da bilgi verdiğine dikkat çeker (Venedik Tüzüğü (1964)). Ve bu bilgi, donmuş/durağan zamanı işaret etmez, daimi hareket halinde olan zamanın tarihlenmesinde varlığını bir şekilde sürdürdüğü müddetçe, bugün dahi kayda geçmeye ve sunulmaya devam etmektedir.

Tarihi bir yapının restorasyonunda yapılması zaruri olan ile o günün şartlarına uydurma ihtiyacı arasındaki farka haiz olmadan yapılan çalışmalar, bilgi eksikliğinden dolayı yapıların dokusunu bozmaktadır. Bundan muzdarip olan Amasya Darüşşifası da tahayyül edilen ile ortaya çıkan netice arasındaki farkın bir örneğini temsil etmektedir (Şekil 8, 9). Yapının restorasyon çalışmasında Albert Gabriel'in (2021) restitüsyon önerisinden faydalandığı düşünülen Ali Saim Ülgen'in taçkapının yıkılan kısımlarını aslına uygun bir hale getirme denemeleri, yapıya dair kayıtlı herhangi bir bilgi olmadığı için istenilen sonuca ulaşmada yetersiz kalmıştır. Yapı Selçuklu mimari geleneğini yansıtırken Taçkapıda kullanılan motiflerin, akış ve bağlantı yönleri tam olarak oturtulamamış, tekniğinde göze çarpan simetrisinin hasar görmüş kısımları aslına uygun olarak tamamlanamasa da Prof. Dr. İlter Uzel'in çabalarıyla restorasyon çalışmaları gelişme kaydetmiş ve çalışmalar sonrasında da devam etmiştir (İnan Ocak & Tanyeli, 2019, s. 230, 236).

Tıbbi aletlerin replikalarının ve makamların kişiye göre değişen tedavi edici özelliklerine dair bilgiyle birlikte saz aletlerinin sergilendiği; bahçesinde de laboratuvarda üretildiği düşünülen ilaçların hammaddesi bitki örneklerinin yetiştirildiği müzede, minyatürlerden balmumu figürlere kadar yardımcı görsellere ve musiki sesine yer verilmektedir. Ancak daha öncede belirtildiği gibi yapının teknik yapısına dair kesin bir bilgi içeren herhangi bir kayıt ya da doküman olmadığı gibi kalıntıları tamamlayacak teknik bilgi ve malzeme de yeterli değildir. Taçkapının farklı zamanlarda gördüğü onarımların hangi kısımlarda olduğu ilk bakışta göze çarparken bulunduğumuz döneme ne kadar yaklaşılmışsa restorasyon çalışmalarındaki yetersizlik de bir o kadar olduğu gözlenmiştir. Pek tabi restore çalışmasında, onarımdan geçen kısımların bu bilgiyi dile getirir şekilde tasarlanması ve esas kısmıyla aradaki farkı koruyup zamanda geçirdiği evrelerin bilgisini taşıması gerekmektedir. Ancak bunu yaparken mevcut ile eklenen arasında ahengi yakalayıp estetiğe ulaştıracak teknik bilgi, algı düzeyi ve karar mekanizmasına ihtiyaç vardır.

Müzede kullanılan her bir unsur, üzerine düşünülen şeyin tarihteki yeri, işlevi, tasarımı ve anlamı hakkında olası en doğru bilgiyi sunmakla mükelleftir. Söz gelimi, hâlihazırda yer almayıp ancak şifahane faaliyetinde eyvanında havuzunun olduğu ve musikinın yanısıra su sesinin de tedavi yöntemi olarak kullanıldığı temsili bir minyatürde müzede sergilenmektedir (Şekil 10). Fakat aynı minyatürün Edirne'de Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi'nde de olduğu düşünülürse, bunların özel olarak bir yapının tarihçesine dair bilgi vermeyip temsili olduklarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz kent politikaları, medeniyetin izlerinin taşıyıcılığını yapacak mimariye sahip olmak ve o mimaride faydaya dönük bilimsel ve sanatsal faaliyetleri iç içe hayata geçirmekten ziyade planlandığı anda ulaşıldığı varsayılan hedeflerle kenti tanımlayan söylemler üzerine kuruludur. Hâlbuki kentler, hâlihazırda yaşamı çepeçevre sararken geçmiş-şimdi-geleceği birbirine bağlayan birer köprü vazifesi

görmektedir. Kentsel mekânda hafıza taşıyıcılığı kentin bütününden ayrılıp müzelere aktarıldığından beri, mekân tasarımında kolektif bilince yönelik çalışmalar yerini kişisel kazanımlara bırakmıştır. Müzeler ise ilham olma kabiliyetlerini kaybederek ziyaretçileri bugünden kopartıp -anlaşıldığı kadarıyla- tarihte seyahat ettiren ve sonrasında aynı şekilde geçmişten kopartıp bugüne getiren bir simülasyona dönüştürülmüştür. Ancak Şerefeddin Sabuncuoğlu Müzesi, müzelere yüklenen turistik gezi mekânı olmaktan çok daha fazlasına sahiptir. Yapıların işlevlerinin belirleyiciliğinde şekillenen mekânsal dizilimde darüşşifa olarak yerini alan yapı, kendi sınırları içinde dahi denge halinde bir evren tasavvuru sunmuştur. Şifahane ama aynı zamanda akademi olarak hizmet verilen yerde bilgi; araştırılan, gözlemlenen, kaydedilen ve hizmete dönüştürülen bir akışta yapıyla bütünleşerek varlığını geleneğe aktarmıştır.

Tıp özelinde bilimsel çalışmalar yapıp sağlık hizmetinin verildiği yapıda taş işçiliğinin incelikleri, toplumda belli bir zümreyle sınırlandırılmayıp herkesin faydalanmasına olanak tanıyan estetik bir anlayışla tasarlanmıştır. Estetik, sınırlı bir alanda varlık gösterip kendine bir nevi onu idrak etme erkine sahip bir ruhban sınıfı aramaz. Bilakis olabildiğince geniş alanlara yayılıp toplumsal algı düzeyini yükselterek medeniyeti karakterize eder. İşte farklı bilim ve sanatları, bal peteği gibi noksanı ve fazlalığı olmaksızın tasarlayıp kentin bir kovanında bir araya getirme, yönetsel erkin olması zorunlu kabiliyetidir. Toplum mekânı kurarken veya kurulu mekânı dönüştürürken kendisini de dönüştürmektedir. Mekânın estetik saiklerden yoksun bırakılıp tekdüze hale getirilmesi yani sınırlandırması demek kaçınılmaz bir şekilde toplumun da tek boyutlu bir varlık haline dönüşmesi demektir. Tek boyutlu algının iradesine maruz kalan kentler kimliğini, kişiliğini kaybetmiş halde geleneğin dilini unuttur ve medeniyetin mirasını artık o toplumun tarihinde geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde tüketir. Varlığa estetik ilkelerle üreterek eklemelenemeyen toplumların kendilerini sebep oldukları gibi tüketim ile çağırarak ilgili de bir sorunları olmaz. Bu nedenle, toplumlara en iyi şekilde kılavuzluk eden tarihsel varlıkların konumlandırıldıkları yerden girişindeki kilittaşına kadar sahip oldukları anlamları idrak edip aynı şekilde kentlere kendi dönemlerinin şerhini düşebilecek dile sahip olmak, en başta o dönemde yaşayan toplumları afaziden kurtarıp ve tarihsel akışta kopmalara neden olmadan bilgiyi geleneğin koruması altına alacaktır.

Kaynakça

- Abdi-Zade, H. (1986). *Amasya Tarihi (Cilt 1)*. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Alsibaai, L., & Özcan, U. (2022, 8 15). Mimaride Kullanıcı Gereksinimlerinin Değişimi ve Bina Programına Yansımaları. *International Journal of Social and Humanities Sciences - IJSHS*, 6(2), 139-165.
- Altıntaş, A. (2008). Belgeler Işığında Amasya Darüşşifası (700. Yılı Dolayısıyla). *Amasya Uluslararası Anadolu-Türk Darüşşifaları ve Sabuncuoğlu Kongresi 15-18 Ekim 2008* (s. 7-33). Ankara: Anıt Matbaa.
- Amasya Bimarkhan*. (2021, 11 28). 12 14, 2022 tarihinde Ministère De La Culture - Liberté, Égalité, Fraternité: https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K004186?listResPage=3&mainSearch=%22Amasya%22&resPage=3&last_view=%22list%22&idQuery=%220b4174f-fd2-c706 adresinden alındı
- Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. (2023). Amasya Fotoğrafları: <https://amasya.ktb.gov.tr/TR-59579/amasya-fotograf.html> adresinden alındı
- Bakır, B., & Başağaoğlu, İ. (2008). Amasya Anber Bin Abdullah Darüşşifası. *Amasya Uluslararası Anadolu-Türk Darüşşifaları ve Sabuncuoğlu Kongresi 15-18 Ekim 2008* (s. 35-44). Ankara: Anıt Matbaa.
- Bektaşoğlu, M. (2009). *Anadolu'da Türk İslâm Sanatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Cantay, G. (2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Carta del Restauro (1931)*. (2017, 7 6). 2 5, 2023 tarihinde Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi, ICOMOS: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf adresinden alındı

- el-Amasî, M. V. (2011). *Belâbilu'r-Râsiya Fî-Riyâzi Mesâ'ili'l-Amâsiyye*. Malatya.
- Evliya Çelebi. (2018). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler*. (Atsız, Dü.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gabriel, A. (2021, 12 20). *Amasya Bimarkhan*. 12 14, 2022 tarihinde Ministère De La Culture - Liberté, égalité, Fraternité: https://www.pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K004186?listResPage=3&mainSearch=%22Amasya%22&resPage=3&last_view=%22list%22&idQuery=%220b4174f-fd2-c706-1f0a-561c-61b2743f%22 adresinden alındı
- Gündüz Küskü, S. (2014). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Anadolu Selçuklu Geleneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan Ocak, Z., & Tanyeli, G. (2019). Amasya Bimarhanesi'nin Tamamlanamayan Taçkapısı (1). *METU JFA*, 36(2), 221-46.
- Köker, A. H. (1992). Selçuklu Şifahaneleri. A. H. Köker içinde, *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet* (s. 1-12). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Köker, A. H. (1992). Selçuklu ve Osmanlı Devirlerinde Tıp Öğretimi ve Eğitimi. A. H. Köker içinde, *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet* (s. 23-50). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*. Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, S. (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*. Akbank Yayınları.
- Peker, A. U. (2002). Osmanlı Mimarisinde Yaratıcılık: Amasya Örnekleri. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca içinde, *Türkler* (s. 52-9). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Serin, M. (1991). Hamdullah Efendi, Şeyh. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 15, s. 449-452). içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Strabon. (2018). *Geographika - Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, İ., & Emecen, F. (1991). Amasya. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 1-4). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Şimşirgil, A. (1996, 6 1). XVI. Yüzyılda Amasya Şehri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11(1), 77-109.
- Toruk, F. (2005). Amasya Kentinin Fiziksel Oluşum Süreci İçerisinde Saray Olgusu. *Vakıflar Dergisi*(29), 430-449.
- Tunalı, İ. (2014). *Sanat Ontolojisi*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi.
- Turan, O. (2014). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar - Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Türkiye Turizm Ansiklopedisi*. (2020). 1 10, 2024 tarihinde Sabuncuoğlu Şerefeddin Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi: <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/sabuncuoglu-serefeddin-tip-ve-cerrahi-tarihi-muzesi> adresinden alındı
- Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*. (1983). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Venedik Tüzüğü (1964)*. (2017, 6 7). 2 6, 2023 tarihinde Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi, ICOMOS: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf adresinden alındı
- Yalçınkaya, A. (2007). *Anadolu Türk Mimarisi'nde 12-14. Yüzyıllar Arasında Tarihlenen Cami, Medrese, Şifahane ve Türbe Yapılarındaki Taş Üzerine Yapılmış İnsan Fügürlü Bezemeleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekler

Şekil 1: Müze Giriş Cephesi (Türkiye Turizm Ansiklopedisi, 2020)

Şekil 2: Darüşşifa Kuzey Cephesi (Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023)

Şekil 3: Müze Avlusu ve Eyvanı (Amasya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023)

Şekil 4 Taçkapı Üzerindeki Motifler (E. Kef 24/1/2023)

Şekil 5: Müze Portalinin Kilittaşı Üzerindeki Figür (E. Kef 24/1/2023)

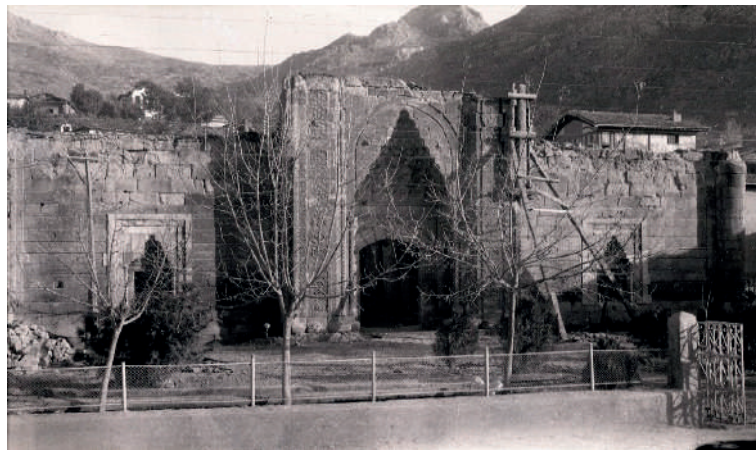
Şekil 6: Müze simetrik görünümü (E. Kef 24/1/2023)

Şekil 7: Müze Pencere Görünümü (E. Kef 24/1/2023)

Şekil 8: Taçkapının Restore Edilen Kısımları (E. Kef 24/1/2023)

Şekil 9: Albert Gabriel tarafından 1908-1934 yıllarında çekildiği düşünülen Darüşşifa fotoğrafı (Amasya Bimarkhan, 2021)

Şekil 10: Müzik ve Su Sesi ile Tedavinin Resmedildiği Minyatür (E. Kef 24/1/2023)

ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE DEMOKRASİ: SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMCİLERİNİN TARTIŞMALI SİYASİ KONULARA YAKLAŞIMLARI

Aslı ASLAN¹

¹Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Eskişehir, Türkiye.

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7459-3158>

Doç.Dr. Kerim ŞEN²

² Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Eskişehir, Türkiye.

²ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1869-312X>

Özet

Güncel tartışmalı konular, üzerinde görüş birliğine varılamamış, haber değeri taşıyan ve etkisi halen devam eden konulardır. Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının güncel tartışmalı politik konulara yönelik yaklaşımlarının ve sosyal bilgiler öğretiminde güncel tartışmalı politik konuların kullanılmasına yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda sosyal bilgiler öğretmen adayları güncel tartışmalı politik konuların eğitimsel amaçlı kullanımı hakkında neler düşünmekte ve bu tarz konuları eğitimsel amaçlı kullanma konusunda ne gibi yeterliliklere sahiptirler, sorularına cevap aranmıştır. Çalışma temel bir nitel araştırma olarak desenlenmiştir. Çalışmada nitel araştırmalarda sık kullanılan veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler, sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu 24 öğretmen adayından (12 erkek 12 kadın) yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış, yanıtlar transkripte edilmiştir. Veri analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken kod, kategori ve temalar tekrar eden bir süreç içerisinde tümevarımsal yöntemle düzenlenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre öğretmen adayları güncel tartışmalı politik konuların sosyal bilgiler eğitiminde kullanılmasına yönelik olumlu görüş bildirmişlerdir. Öğretmen adayları güncel tartışmalı konuların öğretimi sürecinde kendilerini yetersiz görmektedirler. Tartışmalı politik konuların öğretimi en çok düşünme becerileri, vatandaşlık yeterlilikleri ve politik konularda bilinçlendirme açısından faydalı görülmüştür. Bu tarz konuların sınıf ortamına getirilmesi bazı problemlere yol açabilmektedir. Adaylar sınıfta yaşanacak problemlerin çözümünde en büyük görevin öğretmenlere düştüğünü belirtmişlerdir. Ayrıca sosyal medyanın bu tarz politik konular üzerinde etkili olduğunu da ifade etmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmen adayları güncel tartışmalı politik konuların sosyal bilgiler eğitiminde kullanılmasına olumlu bakmakta ancak bu konuların öğretiminde kendilerini yeterli görmemektedirler. Öğretmen adaylarının yetersizlik sebepleri, lisans eğitiminde alınan mesleki uygulama derslerinin verimsiz olması, gündemi takip edememe ve mesleki anlamda tecrübe eksikliğidir. Tartışmalı politik konuların eğitimsel anlamda pek çok faydası bulunmuştur. Bu faydalar politik konularda bilinçlenme, hakların öğretilmesi, vatandaşlık becerileri, demokratik beceriler ile üst düzey düşünme

becerilerinin gelişmesi olarak sıralanmıştır. Güncel tartışmalı politik konular sınıf ortamında bazı problemlere yol açabilmektedir. Kutuplaşmalar, sınıf içi gerginlikler, kavgalar, yanlış anlaşılmalara, sınıf yönetiminde yaşanacak zorluklar bu problemlerden bazılarıdır. Bu problemlerin çözümünde öğretmen yeterliliklerinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmenler iyi bir yönetici olmanın yanı sıra yeterli donanıma sahip olmalı, kuralları önceden belirlemeli ve tarafsız bir tutum sergilemelidir. Araştırmanın sonuçlarından biri de sosyal medyanın öğrenciler üzerindeki etkisidir. Sosyal medyadaki çok sayıdaki yanlış ve taraflı içerik öğrencileri ve eğitim sürecini olumsuz etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler eğitimi, tartışmalı konular, politika.

Teacher Education And Democracy: Social Studies Educators' Approaches To Controversial Political Issues

Abstract

Current controversial issues are issues on which no consensus can be reached, that are newsworthy and whose impact still continues. The aim of this study is to determine social studies teacher candidates' approaches to current controversial political issues and their views on the use of current controversial political issues in social studies teaching. In this context, answers were sought to the questions of what social studies teacher candidates think about the use of current controversial political issues in education and what kind of competencies they have in using these issues for educational purposes. The study is designed as a basic qualitative research. In the study, a semi-structured interview form, which is one of the frequently used data collection tools in qualitative research, was used. The data were collected through a semi-structured interview form from 24 teacher candidates (12 male, 12 female) who graduated from social studies teaching, and the responses were transcribed. Content analysis technique was used in data analysis. While analyzing the data, codes, categories, and themes were organized in a repetitive process using an inductive method. According to the findings of the study, prospective teachers have expressed positive views regarding the incorporation of current controversial political issues into social studies education. Prospective teachers perceive themselves as lacking in the instructional process of current controversial issues. The instruction of contentious political issues is seen as most beneficial in terms of fostering critical thinking skills, citizenship competencies, and raising awareness about political matters. The introduction of such topics into the classroom environment can potentially lead to certain challenges. Candidates have indicated that the primary responsibility for resolving issues that may arise in the classroom rests with the teachers. Furthermore, they have articulated that social media exerts a significant influence on these types of political issues. According to the results of the study, prospective teachers view the inclusion of current controversial political issues in social studies education positively, yet they do not consider themselves sufficient in teaching these topics. The reasons for the perceived inadequacy of prospective teachers are the inefficiency of professional practice courses taken during undergraduate education, inability to follow the agenda, and lack of professional experience. There are numerous educational benefits to teaching controversial political issues. These benefits include raising awareness about political issues, teaching rights, developing citizenship skills, democratic skills, and advancing higher-order thinking skills. Current controversial political issues may cause some problems in the classroom environment. Polarizations, tensions within the classroom, fights, misunderstandings, and difficulties in classroom management are some of these problems. It has been revealed that teacher competencies are important in solving these problems. Teachers must not only be good administrators, but also have sufficient equipment, set the rules in advance and display an impartial attitude. One of the results of the research is the effect of social media on students. Many false and biased contents on social media have negatively affected students and the education process.

Keywords: Social studies education, controversial political issues.

TERRORISM: WHAT IT IS, WHAT ARE THE CAUSES AND MOTIVES, AND THE ROLE OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY

Weam Awad

İstanbul Aydın üniversitesi

Graduate Institute

Political science and international relations

Orcid number : 0009-0001-2678-5649

ABSTRACT

Terrorism is a harmful problem for societies worldwide, even when performed through individual actions. Terrorism seeks to undermine unity and security within societies, stir conflict between nations, and internally cause migration, infrastructure damage, and civilian deaths. This research aims to better understand what motivates terrorism, whether state-sponsored or individual, to strengthen security institutions domestically and globally like the UN and anti-terror groups to curb it, and specifically examine the Middle East, a turbulent region rife with these issues, in order to limit civilian casualties and protect innocents. In order to achieve the goals of the research, the study will utilize the inductive research approach and the descriptive approach

Keywords: Civil wars, Terrorism, Terrorist financing, NATO, Middle East, UN.

INTRODUCTION

Terrorism is a dangerous phenomenon that threatens the very existence of society, and it is a dangerous type of crime, which has its own means with which it aims to achieve its goals, especially the political ones, and it constitutes a horrible scourge that has spread in all countries of the world, advanced and backward, large and small alike.(Wisnewski, J. Jeremy, ed. (2008). *Torture, Terrorism, and the Use of Violence* (also available as *Review Journal of Political Philosophy* Volume 6, Issue Number 1). Cambridge Scholars Publishing. p. 175. ISBN 978-1-4438-0291-8.)

Perhaps the topic's importance increases when the term terrorism is used as a description of a political situation specific, where governments describe the actions of their opponents, and these in turn describe the actions they are doing their governments are against them, but the use of the term did not stop there, it extended to include in the field of International Relations Describe the actions of the parties to international conflicts, where each country an opponent in a particular conflict considers the actions of the other party to the conflict as terrorist acts.(www.nato.int).(Schmid, Alex P. (2004). "Terrorism -

The Definitional Problem”. Case Western Reserve Journal of International Law. **36** (2). Retrieved April 9, 2021 – via Case Western Reserve University School of Law).

Usually, the reason for the birth of terrorism is sectarian. Countries with sectarian and ethnic pluralism constitute a fertile environment for the birth of terrorist thought. To understand this phenomenon, we must address scientifically to understand what terrorism is and how it arises, what is terrorist behavior, and what are the aspects of terrorist behavior, and the reactions of the international community in stopping this The phenomenon, although this concept is not a new concept, but as an act or behavior was jumping from one name to another under many concepts with the passage of time, because civil rulings were following the strong in the old governments and the absence of an international community that sorts these concepts, classifies them and explains their nature.(Schmid, Alex P., ed. (2011). *The Routledge Handbook of Terrorism Research* (PDF). Routledge Handbooks. Routledge. pp. 50–60, 86–87. ISBN 978-0-203-82873-1.)

The definition of terrorism in general and approach its definition according to its material and moral aspects, and then search for the reactions and dynamics of the international community in stopping and deterring terrorism.

According to my understanding and study of the phenomenon of terrorism, scholars have given a great deal of space to study the internal structure of terrorism, with its the materialistic trend in defining terrorism and the Moral Attitude in Defining Terrorism aspects.(Hoffman (1998), p. 23, See the 1 Nov 1998 review by Raymond Bonner in *The New York Times* of Inside Terrorism).

This research aims to analyze the basic concepts of the term terrorism, to understand and answer this question, this research presents and analyzes the psychological, moral and material aspects of the origin of terrorism, and to address how it originated in terms of answering the question: Does terrorism create or generate?

What is the role of the United Nations in countering terrorism?

Research Hybothesis:

Hypothesis 1: Definitions of terrorism, The materialistic trend in defining terrorism, The Moral Attitude in Defining Terrorism .

Hypothesis 2: the reactions of the international community in stopping this The terrorism

Methodology:

I will apply the inductive method for this study by reading relevant books, papers, and earlier studies on the subject. Using a fresh research formulation, I re-present the phenomenon to highlight its facts and concepts. Next, I go over the concepts associated with the research phenomenon and the material, moral, and psychological aspects of the emergence of terrorism. below I shall discuss the research phenomena and its appearance, going back to its historical context. Specifically, is terrorism something that is manufactured or does it emerge naturally in order to fulfill the study goal? In battling terrorism, what part does the UN play?

HISTORICAL BACKGROUND

There is disagreement among experts on what constitutes terrorism. The term's politically and emotionally charged connotations, as well as differences of opinion regarding what constitutes terrorism and the boundaries of the right to self-determination, provide challenges. Leading authority on the law

of war and Harvard law professor Richard Baxter expressed his skepticism, saying, “We have cause to regret that a legal concept of ‘terrorism’ was ever inflicted upon us.” In addition to being vague and imprecise, the phrase has no actual legal significance.(Schmid, Alex P. (2011). “The Definition of Terrorism”. The Routledge Handbook of Terrorism Research. Routledge. p. 39. ISBN 978-0-203-82873-1.) (Frampton, Martyn (2021), English, Richard (ed.), “History and the Definition of Terrorism”, The Cambridge History of Terrorism, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 31–57, ISBN 978-1-108-66262-8, retrieved May 11, 2021)(Hoffman (1998), p. 23, See the 1 Nov 1998 review by Raymond Bonner in The New York Times of Inside Terrorism (Battling Aerial Terrorism and Compensating the Victims”. *Naval Law Review*. **39**: 242–243. 1990).

Since Rapoport’s article was published, it appears that standard books on terrorism must now acknowledge the three case studies and replicate its findings without question. Its importance goes beyond citation count, though, as the paper laid the groundwork for the concept that has come to be recognized as the “New Terrorism” paradigm. Bruce Hoffman, acknowledged now as one of the world’s foremost authorities on terrorism, did not hesitate to identify which late 20th century groups might represent the implicit resurgence of “holy terror”—even though Rapoport did not. ten years following Rapoport’s piece. Taking up the mantle, Hoffman developed a paradigm of modern “holy terror,” or as he put it, “terrorism motivated by a religious imperative,” drawing inspiration from the three case studies. Hoffman maintained that “religious terrorists” are entirely different from “secular terrorists,” viewing indiscriminate acts of murder as a divine mandate and disregarding political ramifications. Their goal is transcendental, and “holy terror” is an end in and of itself. Hoffman’s idea was then refined and repackaged as the “New Terrorism” by several other writers, including Walter Laquer, Steven Simon, and Daniel Daniel Benjamin.(Hoffman, Bruce (2006). *Inside Terrorism* (2nd ed.). Columbia University Press.).

Since September 11th, there have been massive increases in personal, commercial, and governmental expenditures on anti-terrorism strategies, as well as a proliferation of programs designed to fight terrorism, additionally, terrorism and political violence may involve multiple points at which interventions may be effective and where outcomes might be measured. For example, anti-terrorism strategies may include prevention and alleviation of early risk factors, situational prevention of actual events, or post-event responses. Furthermore, because of the rare nature of terrorism events, it also may be difficult to determine whether these strategies actually worked. Thus, researchers may be interested in detecting secondary effects of prevention tactics, such as the reduction of the fear of terrorism or the adequacy and efficiency of the response after an event occurs. Other strategies may focus on detecting potential terrorism events or other high risk situations.

In order to achieve this research, in the first instance we need to look into the historical background of the terrorism and knowing the origin of this phenomenon and how it arose, and detailing its definition from all sides, since terrorism does not have universally agreed upon goals and is not legally binding, and the definition of the criminal law for it in addition to common definitions of terrorism refers to those violent acts that aim to create an atmosphere of fear.

As the preliminary review of terrorism literature indicated, the objects of study, the research methods used, and perspectives related to terrorism are wide-ranging. The definition of terrorism, and therefore the interventions and measurable outcomes of interventions related to this definition, can be subjective and value-driven. Because of this, a systematic search for evaluations of strategies to counter terrorism can provide a number of challenges not present in other reviews.

It is directed against certain religious and political followers, or an ideological target, and it is deliberately targeting or ignoring the safety of civilians. Some definitions now include unlawful acts

of violence and war. Similar tactics are often used by criminal organizations to enforce their laws. researchers confirm that the history of the terrorist act goes back to the human culture with a love of control, restraining and intimidating people in order to obtain the desired in a way that contradicts established social concepts. Political against non-combatant targets, usually intended to influence the public.

The terrorist act is an ancient act with hundreds of years of history and has not been developed recently in our contemporary history ("Disorders and Terrorism" (PDF). National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals. 1976. pp. 3–6.). In the first century, and as mentioned in religious books, a group of fanatics began to terrorize the rich Jews who cooperated with the Roman occupiers of the areas located on the eastern Mediterranean. In the eleventh century, the Assassins were not afraid to spread terror among the security forces through killing, and for two centuries, the Assassins resisted the efforts made by the state to suppress them and neutralize their terrorism and excelled in achieving their political goals through terrorism.

One of the reasons that makes a person or a group a terrorist is the inability of this person or group to bring about change by legitimate means, whether economic or through protest, objection, demand and appeal for change. Some believe that providing a listening ear to what the people (whether a majority or a minority) demand would defuse the fuse through which terrorist acts can occur or exacerbate.

1. What is terrorism

The field of International Security Studies has significantly progressed since the late 1940s when the Cold War began until the 1970s when strategic studies were essentially the only focus. Strategic studies continues to be a major part of International Security Studies today. The fact that strategic studies remains the 'mainstream' approach, even as the field has expanded and deepened, shows its status as the 'core' of the discipline. International Security Studies has greatly developed from its narrow beginnings during the early Cold War to a diverse field today, but strategic studies remains central despite challenges from new approaches. *Torture, Terrorism, and the Use of Violence (also available as Review Journal of Political Philosophy Volume 6, Issue Number 1)*. Cambridge Scholars Publishing. p. 175. ISBN 978-1-4438-0291-8.). This core of literature is primarily concerned with the external military dangers posed to the state, as well as the resulting agenda for utilizing force. This core was initially centered on nuclear armaments and the military-political competition between the United States and Soviet Union. However, it has since adapted its focus to reflect changes in the prominence and character of military threats brought about by the conclusion of the Cold War and 9/11. It encompasses protocols regarding deterrence, the arms race, arms regulation and disarmament, grand plan, warfare (and "new wars"), the deployment of force, nuclear proliferation, military expertise, and terrorism.

Terrorism poses a major threat to peace and stability around the world. Terrorist acts are the end result of processes that often start with radicalization, the development of extreme ideas, and the acceptance of violence as a way to try to force change. Like other types of crime, there is no globally agreed upon definition of terrorism. However, there is global consensus that certain acts should be considered terrorist acts. These include politically motivated violence such as hijacking planes, attacking naval ships, using chemical or nuclear weapons against civilians, kidnapping people, and other forms of targeting civilians. Terrorism itself is not a new thing, but the early 2000s have seen an increased focus on this issue and greater awareness of terrorist acts and groups. Terrorism is the deliberate use of violence to generate widespread fear among the public in order to achieve a specific political goal.

It has been employed as a tactic by political groups on both the right and left wings, by nationalist and religious factions, revolutionaries, and even government bodies like military forces, intelligence

agencies, and law enforcement. Terrorism also encompasses acts that aim to severely intimidate the populace, improperly force a government or international organization to meet political objectives, gravely destabilize domestic or foreign security, or demolish the fundamental political, constitutional, economic or social structures of a nation or international entity. Terrorist acts may be carried out by organized or unorganized groups with varying ideologies.

The entire world is experiencing major crises that impact the degree of political and economic stability and the relations between nations. The actions taken by individuals and groups go beyond criminal behavior, becoming political instruments used by these groups to meet their demands. These groups engage in aggressive, war-like behavior involving a broad range of force against civilians and the military alike.

The whole world is going through major crises that affect the extent of its political and economic stability and the relationship of political and diplomatic countries with each other. Behavior pursued by individuals and groups alike, which goes beyond criminal behavior to political tools used by these groups to achieve their demands. These groups practice aggressive behavior similar to civil war in a wide range of force against civilians or military alike (Wisniewski, J. Jeremy, ed. (2008). *Torture, Terrorism, and the Use of Violence* (also available as *Review Journal of Political Philosophy Volume 6, Issue Number 1*). Cambridge Scholars Publishing. p.175. ISBN 978-1-4438-0291-8).

When an individual or group, armed or unarmed, organization or not, carries out any action, their acts may be driven by religious, political, sectarian, revolutionary, liberating, or other ideological aims. These groups employ force to varying degrees as defined by developing nations, from moderate force to excessive force, which determines whether their conduct is violent or qualifies as terrorism.

Based on my comprehension of this research, considering all the definitions of terrorism from when it first emerged to how it has pivoted and evolved into its present form, I believe it is unjust to concentrate on the superficial idea of this phenomenon without elaborating on the characteristics of this definition. Terrorism can be classified as any unlawful or lawful behavior per the United Nations' categorization and criminal and civil laws. Additionally, taking into account the philosophical viewpoint, these actions have both a tangible dimension and an ethical dimension. (*A Day of Remembrance*". U.S. Embassy in Georgia. September 11, 2022. Archived from the original on October 24, 2023. Retrieved October 27, 2022.).

- **The materialistic trend in the definition of terrorism**

The definition of terrorism is founded on the behaviors or actions that make up the criminal act of terrorism. As such, terrorism is characterized as an act or set of particular actions intended to accomplish a specific objective. This resulted in the idea of defining terrorism by listing the crimes and behaviors seen as terroristic, regardless of whether they were motivated by revolutionary liberation, religious or sectarian rationale, or to realize political aims for organized or unorganized groups, or to participate in armed conflict within or outside the state, directly or indirectly.

This perspective centers on the fundamental component of terrorism, namely criminal conduct and actions specifically, without examining the group, individuals, private persons or generally the actors who perpetrate this act. The aim is to assault lives and assets, or both. Also included are criminal deeds that make up terrorism, like manufacturing and having weapons, equipping them with ammo, or providing them with explosive materials to help the terrorist execute the terrorist attack. These are seen as terrorist crimes.

- **The Moral Attitude in Defining Terrorism**

This trend in characterizing terrorism concentrates on the motivation behind the act, or the objective that the terrorist is attempting to accomplish through his actions. However, I have observed considerable variation regarding the nature of these goals. There are political ambitions, religious aspirations, and ideological aims of various kinds. ("Disorders and Terrorism" (PDF). National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals. 1976. pp. 3–6.).

The common factor among all the criteria set as a goal or reason for terrorism is the pursuit of a political objective. This does not imply that this is the sole rationale for terrorist activity or the formation of terrorist groups arising, nor should we disregard other motivations.

The criteria used to classify an act as terrorism may vary depending on the perspective of the parties involved. What the victim considers a terrorist attack may be seen by the aggressor as an act of defense or liberation. This dichotomy is evident in many historical examples. For instance, during Algeria's struggle for independence from French colonial rule, the Algerian liberation fighters were labeled terrorists by the French authorities, while Algerians saw them as freedom fighters striving to reclaim their stolen autonomy and sovereignty through revolutionary means.

A contemporary case is the Israeli-Palestinian conflict, where one side recognizes Israel as a legitimate state under international law, while groups like Hamas view Israel as an occupying force systematically repressing, killing, and intimidating Palestinians. The international community largely considers Hamas a terrorist organization engaging in excessive military violence against Israel. Conversely, Israel tries to suppress and eliminate anything associated with Hamas' Islamic liberation movement. Each party views the other as terrorists, while casting their own actions as defensive and justified. The criteria used to define terrorism ultimately depends on subjective perspectives shaped by the positions and interests of those making the designation. The same act can be terrorism or liberation depending on one's viewpoint.

According to their narrative, they are organized groups funded to obstruct Israel's political maneuvers, from their perspective. Conversely, the Palestinian people view themselves as the rightful owners of the land, with the Jews arriving from around the world after World War II, looking for refuge, before seizing the territory. They believe their actions represent natural, revolutionary responses aimed at liberation, and that the Palestinian Islamic Liberation Movement "Hamas" represents them and their legitimate demands for the land occupied in 1948. Without these military actions, they argue, there will be no emancipation.

Groups of a religious nature can also be referenced, such as ISIS or Boko Haram, the Irish Liberation Army, the Eastern Lightning, and many examples throughout history. From the perspective of these groups, they are attempting to carry out the will and directions of God on earth, according to the religious authorities they follow.

ISIS believed in certain principles and was subject to financing and supplying weapons and equipment from political parties such as certain countries and groups to achieve political or religious goals in the territory of Syria and Iraq, the case is as in the countries of Africa. ("Global Terrorism Index 2015" (PDF). Institute for Economics and Peace. p. 33. Archived from the original (PDF) on February 7, 2019. Retrieved July 19, 2016.).

Certain groups were fighting against any religious beliefs that competed with the spread of their own belief system, as seen with Boko Haram or the actions carried out by governments in Rwanda and Uganda. These were simply aimed at labeling the opposing party as terrorists and committing acts of genocide while using excessive force in the conflict, which was classified along religious and sectarian lines. This can be seen in cases of revolutionary liberation motives to overthrow an entire governmental

system in a country, like the initial goals of ISIS, or in religious sectarian conflicts as mentioned before. Overall, these motives ultimately focus on political ends.

Through a greater reading and understanding of the two aspects of terrorism on the moral and material levels, it can be said that they are interconnected by a relationship of cause and effect, or a second cause and result. The greater the economic ambitions aimed at seizing the resources and wealth that constitute points of strength for the dominant countries, and the more the areas that constitute areas of contact and hot tin between The two largest powers, “Russia and the United States of America,” are full and rich in ideological and sectarian diversity and schools of faith. There was an opportunity for the waves of terrorism and extremism to rise gradually to facilitate division, starting with instilling concepts related to religious extremism and paying billions into the education system to raise a generation full and saturated with extremist misconceptions, until we see In the future, a country divided with sectarian fanaticism will fight, even if it is forced to create an imaginary enemy, or even if one of the dominant powers forces it to create it and consider it an enemy in advanced stages, until it finds a pretext and a legal reason to interfere in the internal affairs of the warring country under the pretext of fighting terrorism.

2. The international community - the fight against terrorism

Terrorism is essentially the rejection and demolition of human rights. The campaign against terrorism will never prevail by continuing the same rejection and demolition. We must battle terrorism tirelessly to safeguard human rights. Simultaneously, when we defend human rights, we are tackling the underlying causes of terrorism, according to United Nations Secretary-General António Guterres. (“Global Terrorism Index 2015” (PDF). Institute for Economics and Peace. p. 33. Archived from the original (PDF) on February 7, 2019. Retrieved July 19, 2016)

Before we start looking at the international community’s way of fighting terrorism, we must know who the real terrorist is. The image of the true source of terrorism must be clear until an optimal solution to this phenomenon is found.

We cannot pinpoint a single cause of the violence and terrorism in Syria. It is a complex chain of events that led to the current situation. Had the Assad regime not reacted with excessive force to protests, perhaps the popular unrest would not have escalated. But as the regime cracked down violently, the social fabric unraveled. Militias with various agendas entered the fray, in ways the regime did not anticipate. So, the violence stems from multiple factors that built on each other over time. The ISIS terrorism, the Free Syrian Army’s armed struggle, and the Assad regime’s brutal tactics all contributed to the bloodshed in their own way.

We cannot begin to help monks in Syria or Iraq without examining the relationships between these countries and their neighbors, as well as with the major powers that dominate the region and draw political boundaries. The Syrian regime derived its strength from Russian military support that fully guaranteed its survival, since Russia recognized the importance of the regime’s continued rule. This backing gave the regime freedom to act and great confidence. Most notably, it shielded Syria from international accountability and punishment. Moreover, the region’s wealth of religious doctrines and sectarian diversity created fertile ground for these dynamics.

In the last ten years of the crisis in the Middle East, we observed the emergence of many religious and political groups and parties. The circle of conflict greatly expanded to include other major powers like Iran, the United States, and Israel, in addition to Russia. Each party was fighting a war, directly or indirectly, on behalf of their interests. We saw American military camps in some areas, and Russian camps in others. Iran wanted to protect its borders and the Shia population in Syria. The US was

monitoring ISIS directly as it evolved from just intimidating and killing civilians to becoming a tool for the US to counter Russian expansion and support for the Syrian regime.

When we hear that a country involved in this conflict was shielding a certain group, the real implication is that it is the most aggressive and vicious party on the ground. This includes going so far as to arm militias that wage war and terrorize under a religious banner, however their true objectives have become very apparent. The circumstances are entirely comparable in Iraq, Syria, Yemen and Libya.

Bringing up this controversy does not justify the criminal nature of the actions or legitimize the militant groups in the Middle East. We witnessed initially individual movements becoming more organized, armed, and equipped like a conventional military. This prompts the question - did terrorism arise spontaneously or was it manufactured and supplied externally? The United Nations could potentially mobilize and dispatch an armed force to contain the spread of terrorism in the region. Successful military operations could be conducted without considering potential civilian casualties. However, it would be absurd and reckless to claim this is the optimal solution for combating terrorism. If neighboring countries or those responsible achieve their goals, the root causes will persist. (Ruthven, Malise; Nanji, Azim (April 24, 2017). *Historical Atlas of Islam*. Harvard University Press. ISBN 978-0-674-01385-8.).

We will not achieve lasting results even if ISIS is defeated in this manner. The name may disappear but whoever created, funded, trained and prepared ISIS can easily do so again to fulfill political ambitions. Those who claim otherwise are intentionally ignoring the truth.

Let's examine what transpired in Yemen as well. We'll find that the proliferation of armed groups in Syria and Iraq mirrored what happened in Yemen, though under different names. This is based on analyzing Yemen's societal context, the nature of neighboring countries, and local power dynamics.

Yemen also has religious diversity within its borders. It is situated next to Saudi Arabia, which portrays itself as a dominant force in the area. Given Iran's expansion into Lebanon and Syria before and after the civil war there, and seeing as Iran considers itself the primary defender of Shia Muslims in the Middle East, Iran backed the Shia community in Yemen just as it did in Syria and Iraq. On the other side, Saudi Arabia views itself as the foremost protector of Sunni Muslims.

The excerpt examines Iran's efforts to expand the influence of its allied militias in Yemen, prompting Saudi Arabia to initiate an intense military campaign. This led to numerous civilian casualties and infrastructure destruction, terrifying local people. The passage questions if defeating ISIS truly ends terrorism in Syria and Iraq, or if defeating Houthi rebels truly ends terrorism in Yemen. It suggests that military or economic penalties on countries like Iran, Russia, and Saudi Arabia may in fact cause more mayhem and give rise to armed "terrorist" factions. The excerpt also asks whether the issues actually stemmed from the Syrian regime's violent reaction to calls for democracy. Overall, the passage analyzes the intricate roots of terrorism and armed strife in the Middle East, warning that simply targeting one group does not offer a comprehensive solution.

There is considerable difficulty in tackling terrorism of all forms, even when the apparent motivations are known. This is due to a lack of knowledge about the perpetrators. Even if the parties responsible for these acts are identified, international law will struggle to impose sanctions. This is because the concept of terrorism is relative. Terrorist groups may consider themselves freedom fighters or defenders of a just cause, while also perpetrating violence.

From my understanding and research on this issue, there is a clear weakness in the United Nations' institutions. The UN has a legislative body in the form of international treaties, and a judicial body in the International Court of Justice. However, the international community lacks an executive authority that can act as a direct deterrent.

- **The United Nations has laid down some of the pillars of the global counter-terrorism strategy**

The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy is a one-of-a-kind worldwide instrument to strengthen national, regional and international attempts to fight terrorism. All member states of the United Nations have consented for the first time to a shared strategic and practical way to battle terrorism. ("TE-SAT 2011 EU Terrorism Situation and Trend Report" (PDF). Europol. 2011. Retrieved December 1, 2017.).

The strategy is not only a clear message that terrorism is unacceptable in all its forms and manifestations, but it is determined to take practical steps individually and collectively to prevent and combat terrorism. These practical steps include a wide range of measures, ranging from enhancing the capacity of States to confront terrorist threats to better coordinating the activities of the United Nations system to combat terrorism.

The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy, which takes the form of a resolution and an accompanying plan of action, consists of four pillars: Addressing the conditions conducive to the spread of terrorism; establishing measures to prevent and combat terrorism; Contribute to building the capacity of states to prevent and combat terrorism and enhance the role of the United Nations in this regard. Take measures to ensure respect for the human rights of all and the rule of law as the fundamental basis for combating terrorism. (Fine, Jonathan (2010). "Political and Philological Origins of the Term 'Terrorism' from the Ancient Near East to Our Times". Middle.Eastern. Studies. 46 (2):271288. doi:10.1080/00263201003619927. JSTOR 20720662. S2CID 143268246).

Examining these steps, one cannot say they are without faults. Providing military and financial aid to states to help them fight terrorism essentially sanctions beginning a wave of armed conflict on a larger scale, as is occurring in Russia now. Looking at the series of events unfolding in Ukrainian territory confirms what was previously stated about this matter.

We will disagree with most people that Russia's military actions in Ukraine should only be called war. From the perspective of Ukrainians, these are simply acts of terrorism. Referring to Russia's military operations as terrorism will not tarnish its reputation. Russia was one of two global superpowers during the Cold War era. NATO cannot directly intervene to defend the regions bordering Russia. The UN's strategy was to keep supplying Ukraine with armaments, but then what? Russia could logically escalate to using nuclear weapons in response.

Recently, more practical and realistic solutions have emerged from my perspective as an author, suggesting that forming peacekeeping forces could be a viable solution. This would entail assembling large numbers of volunteer soldiers that would allow them to control events in the region where they are stationed. These forces would be comprised of soldiers from different member states of the United Nations, and funded through a special budget. The goal of these forces would be to maintain peace in areas suffering from armed conflict leading to loss of life. Their work would not be limited to determining whether the nature of the armed conflict is a just war or not. This is because armed conflicts can occur in places like Ukraine, Syria, Iraq or Yemen. The peacekeeping forces could also serve as an implementation mechanism for rulings by the International Court of Justice, despite flaws. Additionally, they could contribute to addressing terrorism in a given region. This would be done by penetrating terrorist groups through intelligence services and attempting to restrict their activities. Overall, the peace-promoting forces would help guarantee stability and peace in areas affected by military violence.

Over the past twenty years, efforts by the United Nations have helped counter terrorism, but have also fueled human rights tensions, including between United Nations institutions in New York and Geneva.

shortly after the attacks of September 11, 2001, the United Nations Security Council passed a resolution deeming an act of terrorism a threat to international peace and security and imposed binding obligations on member states.

UN Security Council Resolution 1373, adopted unanimously on September 28, 2001, called on member states to take a large number of steps, including criminalizing terrorism, securing borders, combating the financing of terrorist acts, and cooperating across borders on law enforcement, Addressing Internet misuse and preventing radicalization in prisons. Also under the resolution, the Counter-Terrorism Committee Executive Directorate was established, a group of about 50 experts tasked with reporting to the United Nations Counter-Terrorism Committee to monitor state compliance with its provisions, including through country visits and recommendations. What is worth mentioning about these decisions are the attempts to stop the financing of these groups, this means to catch the problem, because human nature tends to be nonviolent since the inception of creation, and to try to use repeated violence to prove strength, and beyond that to the use of violence to achieve economic or religious goals or transgression with organized violence towards individuals Or groups as soon as he has different opinions. ("[Global Terrorism Index 2015](#)" (PDF). Institute for Economics and Peace. p. 33. Archived from [the original](#) (PDF) on February 7, 2019. Retrieved July 19, 2016.).

The growth of government power is a natural phenomenon that has occurred to varying degrees throughout history. Societies with high diversity in terms of sectarianism, religion, political views, race, or civilization are particularly prone to terrorism if certain enabling factors are present. The diverse composition creates a fertile environment for terrorism to emerge, especially if there is external or internal support and financing of weapons or money. Imposing security in such diverse societies that are ripe for terrorism is extremely challenging, like trying to hold onto a burning ember. Even if a regime tries to limit terrorism, the underlying societal divisions make it almost impossible to prevent extremist elements from gaining traction if they have backing. Essentially, heterogeneous societies with stark divides are a breeding ground for terrorism that is hard to contain once it has financial and material support. Therefore, the reason of mentioning the issue of funding, and the attempts of the United Nations to stop funding for these groups, is similar to disarming them. It is a very important step in addition to the other steps that were mentioned previously.

- **Awareness against terrorism**

Education is increasingly being seen globally as a way to understand, prevent, and counter extremism and terrorism. There is growing interest in efforts to address how extremists spread their ideologies and recruit followers. Many countries now believe that education is a key tool for positively influencing young people's attitudes and making them resistant to extremism. For this reason, governments are funding anti-extremism initiatives as part of education programs. The World Bank also advises governments and development organizations to cooperate in identifying how education can build resilience and decrease extremism.

Education is also a significant avenue that can be utilized effectively to tackle the issue of extremism and intellectual terrorism that is pervading many societies. This can be done by re-evaluating the various educational curricula and courses, so that education becomes a means for shaping young people's perspectives and inoculating them against extremist ideologies. Quality education will eliminate any fertile ground that extremist and terrorist groups take advantage of to propagate their ideas. Moreover, education helps instill in children and youth from an early age a system of positive values that encourage living together harmoniously, moderation, self-control, and acceptance of others, while rejecting fanaticism, extremism, and terrorism. As such, improving the education system at its various levels can serve as a strong defense against this extremist ideology.

Many experts emphasize the importance of continuing to implement and regularly update programs, lesson plans, and awareness campaigns in schools. The goal is to educate both male and female students on the risks of extremism, radicalism, and terrorism. Experts recommend using relatable messaging to connect with students and caution them about the dangers of extremist thinking. Along these same lines, the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) stresses the need for ongoing education efforts in schools to warn students away from extremism and radicalization. The role of education is crucial in tackling violent extremism, as it has great power to persuade, especially if it aims to address the root causes that drive people to join violent extremist groups. In 2018, UNESCO published a policy guide explaining how education helps build an environment against extremism by instilling and fostering enough awareness among students to empower them to challenge and counter extremist narratives, viewpoints and beliefs and combat extremism overall.

Conclusion:

The United Nations General Assembly's efforts to define and describe terrorism were somewhat weak. The UN does not have a comprehensive definition of terrorism that identifies terrorist individuals or groups, nor did it specify what constitutes a liberation fighter. This controversy allowed UN member states to create their own definitions of terrorism. The flexibility means that issues of international security are relative, based on each state's interests. Thus, states can determine their own positions on conflicts. From my understanding, it is not impossible to restrict terrorism, but it is hard to eliminate or limit ideologies or dictate what people must believe, as that contradicts human rights. Moreover, limiting regional hegemony of powerful countries is difficult, since the UN was created by strong states, so the same entities that make the rules can easily bypass them, setting sanctions on others but not themselves. International agreements reflect these power dynamics. The UN Security Council has legal authority over the governments of the member states of the UN, so its decisions are considered binding on these states. But the General Assembly cannot do that, even if its resolutions give more legitimacy to an issue, because it is the only body in which all Member States enjoy equal representation. But we see that these actions and decisions have loopholes, because on the ground, the matter is completely different (Gunaratna, Rohan (2002). *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror*. New York: Columbia University Press.).

It has been challenging to come up with practical ways to stop this issue. From 2000 to the present day, one terrorist group emerges as other fades away. Specifically, groups are formed and dissolved for similar reasons and with comparable approaches, though in different locations. This pattern is evident with Al-Qaeda, the Taliban, ISIS, Al-Nusra, Boko Haram and others in Asia and Africa. When examining this time period closely, it is clear that terrorism continually evolves from one group to the next.

We have never seen any terrorist groups operating in Europe, North America, or even Latin America. The terrorist organizations and armed conflicts that threatened international security were all located in areas with American or Russian military camps. This shows how much influence the great powers of those countries have, and how much they manufacture terrorism to further their strategic interests against the opposing camps. Some may find this unacceptable, but it makes sense. It also goes against United Nations rules and human rights - the lawmakers are putting themselves above the law.

Recommendations

This study and the data discussed show that terrorism in all its forms is a serious issue threatening global and domestic stability and security. Terrorism poses a major barrier to countries' internal and external order. Simply providing funding to nations combatting terrorism or deploying peacekeeping forces to regions experiencing armed conflict with terrorist groups is not necessarily the best solution.

The proper response depends on the situation. Deploying peacekeeping troops can help promote peace and protect civilians in volatile areas. But there is no one-size-fits-all approach for addressing the terrorism crisis undermining security worldwide. The paraphrased version aims to convey the same ideas as the original while using different vocabulary and sentence structures. Please let me know if you would like me to modify or expand the paraphrase further.

On the other hand, we can say that it is extremely important to establish a clear definition that delineates what constitutes terrorism, what are terrorist groups, what are revolutionary groups fighting for independence, and what is legitimate defense. This is because the United Nations has been unable to provide a comprehensive explicit definition of terrorism. As a result, there is flexibility and latitude for individual states to set their own criteria for terrorism and categorize it based on their own agendas and interests - defining terrorism, self-defense, and legitimate conflict in ways that serve their objectives regionally and globally. Although this approach may seem straightforward, in reality it is not, as it has created turmoil in some parts of the Middle East. (Eager, Paige W. (2016). *From Freedom to Fighters to Terrorists: Women and Political Violence*. Aldershot: Ashgate.).

When fighting armed terrorist groups, it is crucial to fund the military forces combatting terrorism. However, the critical questions are: who will provide the funding? Which group will receive the financing, and through what means?

A strict system must be put in place for this process. The crisis needs to be thoroughly analyzed, the involved parties studied, and funding provided directly from the United Nations rather than through a single country or regional alliance like NATO or the Warsaw Pact. This would help ensure transparency and fairness if all Member States supported this process permanently or temporarily. The findings of this review strongly highlight the need for government leaders, policymakers, researchers and funding agencies to include and demand assessment of the effectiveness of these programs in their agendas. These agendas should identify ways to address the methodological and data challenges that frequently affect terrorism research, increase funding to evaluate existing programs through rigorous evaluation methods, and consider evaluations of current programs as they are implemented. Furthermore, programs should be evaluated to determine whether they are doing more harm than good or causing unforeseen consequences.

RESOURCES AND REFERENCES

- Hoffman, Bruce (1998). "Inside Terrorism". Columbia University Press. p. 32. ISBN 0-231-11468-0. Retrieved January 11, 2010.
- Siegel, Larry (January 2, 2008). *Criminology*. Cengage Learning. ISBN 9780495391029. Retrieved November 27, 2015.
- Schmid, Alex P. (October 7, 2020). Brunton, Gillian; Wilson, Tim (eds.). *Issue title: Terrorism: Its Past, Present & Future Study - A Special Issue to Commemorate CSTPV at 25*. "Discussion 1 - Revisiting the wicked problem of defining terrorism". *Contemporary Voices: St Andrews Journal of International Relations*. 1 (1). doi:10.15664/jtr.1601. ISSN 2516-3159. Text may have been copied
- Arie W. Kruglanski and Shira Fishman *Current Directions in Psychological Science* Vol. 15, No. 1 (Feb. 2006), pp. 45–48
- Dietze & Verhoeven 2022,
- from this source, which is available under a Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) licence. (Per this page)
- Wisniewski, J. Jeremy, ed. (2008). *Torture, Terrorism, and the Use of Violence* (also available as *Review Journal of Political Philosophy* Volume 6, Issue Number 1). Cambridge Scholars Publishing. p. 175. ISBN 978-1-4438-0291-8 .

- Stevenson, Angus, ed. (2010). Oxford dictionary of English (3rd ed.). New York: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-957112-3 .
- alibozek, Edward P.; Jones, Andy; Kovacich, Gerald L. (2008). The corporate security professional's handbook on terrorism (illustrated ed.). Elsevier (Butterworth-Heinemann). pp. 4–5. ISBN 978-0-7506-8257-2. Retrieved December 17, 2016.
- “Global Terrorism Index 2015” (PDF). Institute for Economics and Peace. p. 33. Archived from the original (PDF) on February 7, 2019. Retrieved July 19, 2016.
- Fine, Jonathan (2010). “Political and Philological Origins of the Term ‘Terrorism’ from the Ancient Near East to Our Times”. Middle Eastern Studies. 46 (2): 271–288. doi:10.1080/00263201003619927. JS-TOR 20720662. S2CID 143268246.
- Houen, Alex (September 12, 2002). “Introduction”. Terrorism and Modern Literature: From Joseph Conrad to Ciaran Carson. OUP Oxford. ISBN 978-0-19-154198-8.
- “Terrorism in the United States 1999” (PDF). Federal Bureau of Investigation. Archived from the original (PDF) on July 9, 2008. Retrieved July 11, 2008.
- “TE-SAT 2011 EU Terrorism Situation and Trend Report” (PDF). Europol. 2011. Retrieved December 1, 2017.
- “Disorders and Terrorism” (PDF). National Advisory Committee on Criminal Justice Standards and Goals. 1976. pp. 3–6.
- Shaw, Ian. (2016). Predator Empire: Drone Warfare and Full Spectrum Dominance. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gunaratna, Rohan (2002). Inside Al Qaeda: Global Network of Terror. New York: Columbia University Press.
- Eager, Paige W. (2016). From Freedom to Fighters to Terrorists: Women and
- Halibozeck, Edward P.; Jones, Andy; Kovacich, Gerald L. (2008). The corporate security professional's handbook on terrorism (illustrated ed.). Elsevier (Butterworth-Heinemann). pp. 4–5. ISBN 978-0-7506-8257-2. Retrieved December 17, 2016.
- Mackey, Robert (November 20, 2009). “Can Soldiers Be Victims of Terrorism?”. The New York Times. Retrieved January 11, 2010. Terrorism is the deliberate killing of innocent people, at random, in order to spread fear through a whole population and force the hand of its political leaders.
- Sinclair, Samuel Justin; Antonius, Daniel (2012). The Psychology of Terrorism Fears. Oxford University Press, US. p. 14. ISBN 978-0-19-538811-4.
- White, Jonathan R. (January 1, 2016). Terrorism and Homeland Security. Cengage Learning. p. 3. ISBN 978-1-305-63377-3.
- Heryanto, Ariel (April 7, 2006). State Terrorism and Political Identity in Indonesia: Fatally Belonging. Routledge. p. 161. ISBN 978-1-134-19569-5.
- Ruthven, Malise; Nanji, Azim (April 24, 2017). Historical Atlas of Islam. Harvard University Press. ISBN 978-0-674-01385-8.
- “Terrorism”. Encyclopædia Britannica. p. 3. Retrieved September 8, 2020.
- Majoran, Andrew (August 1, 2014). “The Illusion of War: Is Terrorism a Criminal Act or an Act of War?”. MacKenzie Institute. Retrieved April 24, 2020.
- A Day of Remembrance”. U.S. Embassy in Georgia. September 11, 2022. Archived from the original on October 24, 2023. Retrieved October 27, 2022.
- Stempel, Jonathan (July 29, 2019). “Accused 9/11 mastermind open to role in victims’ lawsuit if not executed”. Reuters. Archived from the original on April 5, 2020. Retrieved October 27, 2022.
- 9/11 Final Report of the National Commission (2004). Collapse of WTC1 (PDF). p. 24. Archived (PDF) from the original on September 12, 2017. Retrieved December 7, 2023.

TEACHER CANDIDATES' RESPONSES TO MISCONCEPTION SENTENCES ON FORCE AND MOTION

Süleyman AKÇAY

Süleyman Demirel University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education Isparta, Türkiye.

ORCID Code: 0000-0002-0651-6425

ABSTRACT

Misconceptions are perceptions and beliefs that seem very logical to people but are not accepted as true by scientists. The most important expectation of society all over the world and in our country is a qualified education. The main component that determines the quality of education is the teacher. Education researchers, on the other hand, emphasize that teachers' field and pedagogical content knowledge is at least as important as their professional knowledge. Because the most effective person in students' learning environments in classrooms is the teacher. In this sense, the existence of misconceptions in teacher candidates becomes more important. In this research, 114 science and classroom teacher candidates were asked to give true/false answers to 20 misconception sentences listed by Güneş (2017) under the force and motion section. The application was made using Google forms. In this way, questions were asked to each participant in a mixed manner in order to ensure reliability and validity. Additionally, it was observed that the participants' anxiety about identifying their identities decreased. As a result, a very high rate of 98.2% of the teacher candidates said that the misconception sentences were correct. The misconception sentences "The acceleration of falling objects depends on their mass" and "There is a net force acting on an object moving at a constant speed" were deemed correct at the highest rate, respectively. These were followed by misconceptions such as "centrifugal force acts on objects moving in a circular orbit", "when the net force acting on a moving object is removed, the object stops over time" and "objects with larger masses fall to the ground first".

Keywords: Science education, force and motion, misconception, teacher candidates.

INTRODUCTION

Misconceptions are perceptions and beliefs that seem very logical to people but are not accepted as true by scientists (Bayraktar, 2009). Science education literature shows the existence of misconceptions in physics subjects among students, teacher candidates and teachers (Bayraktar, 2009; Graham, Berry & Rowlands, 2013; Gunstone, 1987; Hakkarainen & Ahtee, 2007; Leite, Mendoza. & Borsese, 2007; Taşlıdere, 2007). 2016; Trundle, Atwood, & Christopher, 2007).

Since misconceptions are generally based on a logical basis in people's mindsets, they are quite resistant to change. Therefore, it prevents the information to be learned in the future from being placed on a correct basis (Vosniadou et al., 2001). For this reason, it is very important for science educators to determine students' misconceptions about a particular subject before teaching concepts about that subject (Trundle et al., 2007).

The most important expectation of society all over the world and in our country is a qualified education. The basic component that determines the quality of education is the teacher (Erdem, 2005). Education researchers, on the other hand, emphasize that teachers' field and pedagogical content knowledge is at least as important as their professional knowledge. Because the most effective person in students' learning environments in classrooms is the teacher (Gess-Newsome, 1999; Shulman, 1986).

In this sense, the existence of misconceptions in teacher candidates becomes more important (Emrahoğlu & Öztürk, 2009). In this context, 20 misconception statements listed by Güneş (2017) within the framework of the force and motion section were used in this research. Students were asked to give true/false answers to these statements.

Different measurement tools are used to determine students' misconceptions. Multiple-choice tests are not sufficient to detect misconceptions due to the possibility of getting the truth by throwing them (Tan, 2011). For this reason, tailed tests were developed. In this way, two different possibilities other than misconception were revealed (lack of knowledge, lack of confidence) and the reliability of the diagnosis was increased (Arslan, Cigdemoglu & Moseley, 2012; Bozdağ, 2017; Tan, 2011). The results of this research reveal issues where misconceptions are likely to intensify. In this sense, this research can be considered as providing preliminary information for future misconception studies.

In this context, the main problem statement of the research is as follows:

- What are the answers of science and classroom teacher candidates to misconception sentences about force and motion?

MATERIALS AND METHODS

This study falls into the survey method class, one of the quantitative research methods. The aim of this method is to reveal the situation of the sample regarding the subject under investigation without intervening (Büyüköztürk et al., 2011). Participants included 114 science and classroom teacher candidates (3rd and 4th grade) studying at Süleyman Demirel University Faculty of Education. The research was conducted on 20 misconception sentences expressed by Güneş (2017) in his book on force and motion. Pre-service teachers were expected to answer these misconception statements in the form of true/false. The application was made using Google forms. The benefit of using Google forms in terms of reliability and validity is that it allows questions to be mixed and reduces the anxiety of identifying participants.

RESULTS

In this section, first the demographic characteristics of the participants are listed in Table 1. Subsequently, the answers of the prospective teachers to the misconception sentences about force and motion are presented in Table 2.

Table 1. Distribution of participants according to demographic variables

Variable	Category	N	%
Gender	Woman	96	84,2
	Male	18	42,9
	Total	114	100
Teaching Branch	Classroom teaching	42	36,8
	Science teacher	72	63,2
	Total	114	100
Grade Level	3rd Class	51	44,7
	4th Class and Prolonged	63	55,3
	Total	114	100

According to Table 1, 84.2% of the participants are women and the rest are men. While 63.2% of the participants are science teacher candidates, 36.8% are classroom teacher candidates. 55.3% of the participants consist of senior and extension students. The rest are 3rd grade students.

Table 2. Teacher Candidates' answers to misconception sentences about force and motion

Order	Misconception Sentences	True		False	
		f	%	f	%
1	The acceleration of falling objects depends on their mass.	84	73,7	30	26,3
2	The acceleration of the object decreases when going up and increases when going down.	66	57,9	48	42,1
3	If there is motion, there is always a net force.	49	43,0	65	57,0
4	Objects with greater mass fall to the ground first.	71	62,3	43	37,7
5	If the velocity is zero, the acceleration is always zero.	42	36,8	72	63,2
6	Power and strength are the same concepts.	14	12,3	100	87,7
7	The gravitational force only affects objects when they fall to the ground.	13	11,4	101	88,6
8	Conservation of momentum only applies in collisions.	27	23,7	87	76,3
9	When the net force acting on a moving object is removed, the object stops over time.	72	63,2	42	36,8
10	A force acts on all moving objects throughout their motion.	70	61,4	44	38,6
11	Action and reaction forces are applied on the same object.	63	55,3	51	44,7
12	Force is given and received from one object to another.	39	34,2	75	65,8
13	Inertia is the force that keeps objects moving.	66	57,9	48	42,1
14	There is a net force acting on an object moving at constant speed.	84	73,7	30	26,3
15	The acceleration of an object moving in a circular motion at constant speed is zero.	60	52,6	54	47,4
16	Centrifugal force acts on objects moving in a circular orbit.	82	71,9	32	28,1
17	Acceleration and velocity are always in the same direction.	32	28,1	82	71,9
18	Power and energy are the same concepts.	12	10,5	102	89,5
19	Speed and speed are the same concepts.	15	13,2	99	86,8
20	Distance traveled and displacement are the same concepts.	18	15,8	96	84,2

All of the sentences in Table 2 are sentences that Güneş (2017) identified as misconceptions. Therefore, all the statements in the table are scientific misconceptions. It is expected that teacher candidates will answer all of these statements by selecting the wrong option. However, as can be seen from the table, a significant proportion of teacher candidates selected the correct option. Only two people among the teacher candidates said that all the questions asked were wrong. Both of them are 3rd grade science teaching students.

Table 3. Misconception sentences for which more than half of the teacher candidates selected the correct option.

Order	Misconception Sentences	f	%
1	The acceleration of falling objects depends on their mass.	84	73,7
14	There is a net force acting on an object moving at constant speed.	84	73,7
16	Centrifugal force acts on objects moving in a circular orbit.	82	71,9
9	When the net force acting on a moving object is removed, the object stops over time.	72	63,2
4	Objects with greater mass fall to the ground first.	71	62,3
10	A force acts on all moving objects throughout their motion.	70	61,4
2	The acceleration of the object decreases when going up and increases when going down.	66	57,9
13	Inertia is the force that keeps objects moving.	66	57,9
11	Action and reaction forces are applied on the same object.	63	55,3
15	The acceleration of an object moving in a circular motion at constant speed is zero.	60	52,6

Table 3 shows the misconception statements that more than half of the teacher candidates said were true. Therefore, the concepts contained in the statements in Table 3 are largely misperceived by teacher candidates.

RESULTS, DISCUSSION and CONCLUSION

As a result of the research, 98.2% of 114 science and classroom teacher candidates answered at least one misconception sentence incorrectly by marking the correct option. In other words, all but two of the prospective teachers answered at least one of the misconception sentences by selecting the correct option. In addition, at least half of the teacher candidates answered the ten misconception sentences listed in Table 3 by choosing the correct option. Among these, the most common misconception sentences are “the acceleration of falling objects depends on their mass” and “there is a net force acting on an object moving at a constant speed.” This is followed by misconceptions such as “centrifugal force acts on objects moving in a circular orbit”, “when the net force acting on a moving object is removed, the object stops over time” and “objects with larger masses fall to the ground first”. As a result, it can be said that the concepts covered by these expressions are concepts that are at least difficult to understand in physics.

In this research, 20 misconception sentences about force and motion determined by Güneş (2017) were asked to 114 science and classroom teacher candidates in the true/false format. As a result, it seems that a very high proportion of teacher candidates, 98.2%, have a lack of confidence or knowledge about

force and motion, even if they do not have misconceptions (Bozdağ, 2017). Similarly, Şimşek, Yurtcan, and Oktay (2019) detected a high rate of misconceptions about force and motion among science teacher candidates. Aydemir and Toroslu (2021) determined the existence of different misconceptions about force and motion in 30 students in the 6th to 10th grades attending science and art centers. The fact that most of the postgraduate studies conducted in the field of physics education in recent years are on force and motion is an indication that students at all levels have difficulty in understanding these subjects (Taşkın, 2022; Yeltekin Atar, Aykutlu, & Bayrak, 2021).

The different uses of concepts in physics in daily life (Kızılcık & Güneş, 2011) and their low concreteness and experienceability (Bozkurt, 2008) make it difficult to learn these concepts meaningfully and accurately. In this sense, getting support from laboratories, computer-aided applications and videos can be considered as approaches that can eliminate mislearning of these concepts.

In this study, a general situation determination was made by asking only 20 misconception sentences about force and motion determined by Güneş (2017) in the true/false format. It can be suggested as a suggestion to use three- or four-tailed multiple choice questions in future research. In addition, conducting studies on larger and different samples may help to better determine the general status of students' learning on force and motion.

REFERENCES

- Arslan, H. O., Cigdemoglu, C., & Moseley, C. (2012). A three-tier diagnostic test to assess pre-service teachers' misconceptions about global warming, greenhouse effect, ozone layer depletion, and acid rain. *International journal of science education*, 34(11), 1667-1686. <https://doi.org/10.1080/09500693.2012.680618>
- Aydemir, Y., & Toroslu, S. Ç. (2021). Üstün zekâlı öğrencilerin kuvvet hareket konusundaki kavram yanlışlarının tespiti. G. Akkaya (Ed.), *International Congress On Gifted And Talented Education* (ss. 117-119). Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Bayraktar, S. (2009). Misconceptions of Turkish pre-service teachers about force and motion. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 7, 273-291.
- Bozdağ, H. C. (2017). Determining the misconceptions of students on digestive system by using 3-tier conceptual measuring tool. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 6(3), 878-901. <https://doi.org/10.14686/buefad.308999>
- Bozkurt, E. (2008). *Fizik eğitiminde hazırlanan bir sanal laboratuvar uygulamasının öğrenci başarısına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
- Emrahoğlu, N., & Öztürk, A. (2009). Fen bilgisi öğretmen adaylarının astronomi kavramlarını anlama seviyelerinin ve kavram yanlışlarının incelenmesi üzerine boyamsal bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 165-180.
- Erdem, M. (2005). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Gess-Newsome, J. (1999). "Pedagogical Content Knowledge: An Introduction and Orientation." In *Examining Pedagogical Content Knowledge*, edited by J. Gess-Newsome and N. Lederman, 3-17. London: Springer.
- Graham, T., Berry, J., & Rowlands, S. (2013). Are 'misconceptions' or alternative frameworks of force and motion spontaneous or formed prior to instruction?. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 44(1), 84-103.
- Gunstone, R.F. (1987). Student understanding in mechanics: A large population survey. *American Journal of Physics*, 55, 691-696.
- Güneş, B. (Ed.). (2017). *Doğru Bilinen Yanlışlardan, Yanlış Bilinen Doğrulara: Fizikte Kavram Yanlışları*. Ankara: Palme Yayın Dağıtım.

- Hakkarainen, O. & Ahtee, M. (2007). The durability of conceptual change in learning the concept of weight in the case of a pulley in balance. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 5(3), 461–482
- Kızılcık, H. Ş., & Güneş, B. (2011). Düzgün dairesel hareket konusunda üç aşamalı kavram yanlışlığı testi geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41), 278-292.
- Leite, L., Mendoza, J. & Borsese, A. (2007). Teachers' and prospective teachers' explanations of liquid-state phenomena: A comparative study involving three European countries. *Journal of Research in Science Teaching*, 44, 349–374.
- Shulman, L. S. (1986). "Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching." *Educational Researcher* 15 (2): 4–14.
- Şimşek, D., Yurtcan, M. T., & Oktay, Ö. (2019). Fen bilgisi öğretmeni adaylarının kuvvet ve hareket konularındaki kavram yanlışlıkları. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 195-214. <https://doi.org/10.17556/erziefd.493332>
- Tan, Ş. (2011). Öğretimde ölçme ve değerlendirme: kpss el kitabı. Ankara: Pegem Akademi.
- Taşkın, T. (2022). Fizik eğitiminde kavram yanlışlıkları konusunda yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(2), 805-820. <https://doi.org/10.24315/tred.938903>
- Taşlıdere, E. (2016). Development and use of a three-tier diagnostic test to assess high school students' misconceptions about the photoelectric effect. *Research in Science & Technological Education*, 34(2), 164-186.
- Trundle, K.C., Atwood, R.K. & Christopher, J.E. (2007). A longitudinal study of conceptual change: Preservice elementary teachers' conceptions of moon phases. *Journal of Research in Science Teaching*, 44(2), 303–326.
- Vosniadou, S., Ioannides, C., Dimitrakopoulou, A., & Papademetriou, E. (2001). Designing learning environments to promote conceptual change in science. *Learning and Instruction*, 11(4-5), 381-419.
- Yeltekin Atar, B. Ş., Aykutlu, I., & Bayrak, C. (2021). Türkiye'de son 10 yılda fizik eğitiminde kavram yanlışlıklarıyla ilgili yapılan çalışmaların değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*(42), 304-323. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.831817>

SCIENTIST IMAGES OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES

Süleyman AKÇAY

Süleyman Demirel University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education Isparta, Türkiye.

ORCID Code: 0000-0002-0651-6425

ABSTRACT

In this study, the scientist perceptions of 33 science teacher candidates studying at the last year of the Faculty of Education of Süleyman Demirel University were investigated. The research is in the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research patterns. Diagnostic phenomenology design was used as a sub-method. The participants were asked the following question: “Would you like to portray a scientist in your own way?” It has been said. Then, students were given blank papers and asked to complete their drawings within two lesson hours. The coding of the data was done with the checklist developed by Finson, Beaver and Cramond (1995). As a result of the research, it was found that 33.3% of the teacher candidates described the scientist as wearing a lab coat and old in appearance. In addition, the scientist was drawn with messy hair (27.3%) and glasses (24.2%), respectively. Again, the image of an elderly scientist takes the first place (33.3%). However, it is promising that this is followed by a significant proportion (24.2%) of the image of young scientists. In terms of the symbols used, test tubes and experimental materials have the highest proportion (69.7%). Prospective teachers perceive the scientist to be happy and positive at a significant level (27.3%). From the point of view of the way of working, it was determined that more than half of the teacher candidates portrayed the scientist as an individual (51.5%).

Keywords: science education, scientist image, science teacher candidate, nature of science.

INTRODUCTION

The widespread image of scientific research and scientists in society is an important indicator of society's view of science (Schummer & Spector, 2012). The widespread image of scientific research and scientists in society has a significant impact on scientific progress in that society (Subramaniam, Esprivalo Harrell & Wojnowski, 2013).

Understanding science and scientists in a real and non-stereotypical way is an important component of the field commonly referred to as the nature of science. The nature of science is an important area in many science teaching curricula, including Turkey (Hodson & Wong, 2017; MEB, 2018) and in scientific circles (Lederman & Lederman, 2012).

Understanding science and scientists in a real and non-stereotypical way is seen as an important component of teachers' content knowledge (Burton, 2013). In addition, teachers inevitably convey their perceptions of science and scientists to students in the classroom. Therefore, the science and scientist images of teachers and teacher candidates gain more importance compared to other social units (Christidou, 2011; Reinisch & Krüger, 2016).

In addition, science educators accept that students' perceptions of scientists affect their perspectives on science and their future educational orientations (Finson, 2002). Research shows that teachers, like students, have understandings about science, scientists, and scientific methods that are not compatible with scientific perspectives (Treagust & Duit, 2008).

It is known that perceptions towards scientists begin to form from an early age and that this perception affects individuals' educational preferences in later ages (Finson, 2002). It is difficult to understand the origin and underlying cause of stereotypical perceptions about science and scientists. However, the influence of the media and society on this issue is undeniable. In addition, the general perception in society dominates other perceptions and perception can make change resistant. In other words, it is very difficult to transform this widespread perception in formal and non-formal education processes (Flicker, 2008). In this respect, it is quite appropriate and less costly to provide the desired perception to teacher candidates first (Reinisch & Krüger, 2016). Describing the current situation is a fundamental step in the process of realizing this transformation (Buldu, 2006).

Determining the perception of science and scientists through drawings abroad (Barman, 1999; Reinisch et al., 2017; Thomson, Zakaria & RadutTaci, 2019) and domestically (Akçay, 2011; Angin & Özenoğlu, 2019; Ayvaci, Atik, & Ürey, 2016). ; Bilir, Eyceyurt Türk & Tüzün, 2020; Kefeli & Kara, 2020; Kaya, Doğan & Öcal, 2008; Özsoy & Ahi, 2014; Yalçın, 2012) have been used in many studies. Although there are many studies on scientists and their characteristics with primary and secondary school students, there are fewer studies with teacher candidates (Angin & Özenoğlu, 2019). It is also obvious that this method provides important information about other characteristics and perceptions of the participants (Rubin, Bar & Cohen, 2003). In this context, in this research, science and scientist images of science teacher candidates were investigated through drawings. The main problem statement of the research is as follows:

- What are science teacher candidates' perceptions of science and scientists?

Method

The data of this study covers 33 science teacher candidates studying in their final year at Süleyman Demire University, Faculty of Education. 29 of the participants are men and 4 are women. The research is in the phenomenology design, one of the qualitative research designs. Diagnostic phenomenology design was used as the sub-method. This pattern is a pattern that is used in situations where one is only aware of it through some cursory observations but requires in-depth knowledge (Cooper, Fleisher & Cotton, 2012). A convenient sampling approach was preferred in the research. The aim here is to create the sample group needed for the research, starting from the most accessible respondents, and thus to achieve maximum savings (Büyüköztürk et al., 2008).

The participants were asked: "Do you think you would like to portray a scientist in your own way?" It has been said. Afterwards, they were given blank sheets of paper and asked to complete their drawings during two class hours. The data obtained from the research were subjected to content analysis. Content analysis is a qualitative method that proceeds by coding, creating themes, organizing codes and themes, tabulating the findings and finally interpreting them (Corbin and Strauss, 2008).

Analysis of Data:

The coding of the data was done with the checklist developed by Finson, Beaver and Cramond (1995). In this context, the data obtained from the research were evaluated in eight categories according to personal characteristics, research symbols, information symbols, technology products, gender, characteristic features, working environment and working style. The frequency and percentage values of the headings and findings included in the categories are presented two by one in four separate tables.

Results

Table 1. Teacher Candidates' Perceptions About the Scientist's Appearance and the Research Symbols She Uses

Physical appearances	f	%	Research Symbols Used	f	%
Lab Coat	11	33,3	Test Tubes	23	69,7
Glasses	8	24,2	Experiment materials	23	69,7
Youth	8	24,2	Microscope/Magnifier	10	30,3
Old	11	33,3	Test Animals	3	9,1
Bearded/Mustached	7	21,2	Plants	5	15,2
Pen in Pocket	3	9,1	Other		0,0
Messy Hair	9	27,3			
Bald	4	12,1			
Other		0,0			

When Table 1 is examined, it is seen that 33.3% of the prospective teachers describe the scientist in a laboratory coat and as old in terms of appearance. Subsequently, the scientist was most frequently depicted as having messy hair (27.3%) and glasses (24.2%), respectively. It is also noteworthy that there is a significant proportion of young scientists (24.2). In terms of symbols used, test tubes and experimental materials had the highest rate (69.7%).

Table 2. Teacher Candidates' Perceptions About Information Symbols and Technology Products Used by Scientists

Information Symbols	f	%	Technology Products	f	%
File Cabinets	3	9,1	Solutions in Glassware	23	69,7
Graphics		0,0	Machines	11	33,3
Paper	4	12,1	Robot		0,0
Formulas/Matt. emoticons	15	45,5	Computer	1	3,0
Books	6	18,2	Rocket	2	6,1
Notes Hanging Around		0,0	Airplane		0,0
Other		0,0	Other		0,0

Table 2 shows that prospective teachers included formulas and mathematical expressions in a significant proportion (45.5%) in their drawings. Books come in second place, followed by paper (12.1%) and filing cabinets (9.1%). It is also an interesting finding that prospective teachers do not prefer hanging notes and graphs in their drawings. In terms of technology products, solutions were mostly used in glassware (69.7%). This is followed by machines (33.3%), rockets (6.1%) and computers (3.0%). None of the teacher candidates drew robots and airplanes in their drawings.

Table 3. Teacher Candidates' Perceptions Regarding the Gender and Characteristics of Scientists

Gender	f	%	Characteristic property	f	%
Female	2	6,1	Unusually Strange	1	3,0
Male	15	45,5	Malicious		0,0
Women and Men Together	3	9,1	Neutral	8	24,2
Gender Indistinguishable	13	39,4	Unhappy		0,0
			Positive/Positive/Happy	9	27,3
			Undetermined	2	6,1
			Other	13	39,4

In Table 3, in terms of gender, the most drawings of prospective teachers were male scientists (45.5%). The drawing of female scientists is only 6.1%. In the drawings, positive/positive/happy is included as a characteristic feature at a rate of 24.2%. While there was a significant proportion of neutral characters (24.2%), no malicious scientists were drawn.

Table 4. Teacher Candidates' Perceptions About the Scientist's Working Environment and Way of Working

Working Environment	f	%	How it works	f	%
Indoor Environment	13	39,4	Individual	17	51,5
Outdoor Environment	5	15,2	Group	3	9,1
Extraterrestrial		0,0	Other	13	39,4
Undetermined	5	15,2			
Other	10	30,3			

In Table 4, in the drawings of prospective teachers, the indoor environment (39.4%) was most preferred as the scientist's working environment. In terms of working style, individual working (51.5%) is the most depicted category.

DISCUSSION, CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

If the research results are put forward in the order of the findings, it is seen that 33.3% of the teacher candidates described the scientist in a laboratory coat and as old in terms of appearance. Subsequently, the scientist was most frequently depicted as having messy hair (27.3%) and glasses (24.2%), respectively. Similarly, many studies have reported that scientists are depicted wearing glasses (Ruiz-Mallen and

Escalas, 2012; Doğan, 2015; Yontar Toğrol, 2013; Özsoy and Ahi, 2014; Ürey, Karaçöp, Göksu and Çolak, 2017). Kefeli and Kara (2020) stated that teacher candidates and Türkmen (2008) stated that primary school students mostly created drawings of old scientists. Similar to this finding, in this study, the image of the elderly scientist ranks first (33.3%) (Table 1). However, it is promising that this is followed by the young scientist image at a significant rate (24.2%).

Messy hair is present at a significant rate (27.3%) in teacher candidates, similar to the perception in preschool children (Blagdanic, Kadijevic, & Kovacevic, 2019). In terms of symbols used, test tubes and experimental materials have the highest rate (69.7%) (Table 1). Similarly, in many studies, experimental materials are predominantly depicted (Camcı-Erdoğan, 2013; Doğan 2015; Kara and Akarsu, 2015; Korkmaz and Kavak, 2010; Ürey, Karaçöp, Göksu and Çolak, 2017).

Pre-service teachers portrayed the scientist as happy and positive at a significant rate (27.3%) (Table 3). Similarly, in many studies, scientists are portrayed as happy and positive (Yontar Toğrol, 2013; Leblebicioğlu, Metin, Yardımcı, and Çetin, 2011; Türkmen, 2008; Doğan, 2015). In terms of the way of working, more than half of the teacher candidates portrayed the scientist individually (51.5%) (Table 4). Camcı-Erdoğan (2013) similarly states that gifted 7th and 8th grade students predominantly perceive scientists as working alone. Ürey et al. (2017), on the other hand, reported that more than half of the teacher candidates portrayed scientists working with a group. Denis Çeliker and Erduran Avcı (2015) determined that primary school students' perception of scientists was initially very high as an individual worker. However, later on, it was reported that this perception turned into a form of group work as students participated in various scientific activities. Similarly, Özkan et al. (2017) also claims that the increased interaction of university students with scientists places their perceptions of scientists on a more realistic basis. In this context, encouraging and supporting participation in scientific activities and interaction with scientists from all branches in education faculties where teacher candidates are trained will change this traditional perception.

In addition, the perception of scientists, which is relatively far from stereotyping at low age levels, becomes more stereotypical as age and grade level increases (Bozzato, Fabris, & Longobardi, 2021). In this sense, updating the examples of scientists in textbooks frequently used in formal education processes will make a significant contribution to correcting this stereotypical perception (Karaçam, Aydın, & Digilli, 2015).

REFERENCES

- Akçay, B. (2011). Turkish elementary and secondary students' views about science and scientist. *Asia Pacific Forum on Science Learning and Teaching*, 12(1), 111.
- Angın, D. E., & Özenoğlu, H. (2019). Öğretmen Adaylarının Bilim İnsanı İlişkin Algıları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 255276.
- Ayvacı, H. Ş., Atik, A., & Ürey, M. (2016). Okul öncesi çocuklarının bilim insanı kavramına yönelik algıları. *Barın University Journal of Faculty of Education*, 5(3), 669-689.
- Barman, C. R. (1999). Students' views about scientists and school science: Engaging K8 teachers in a national study. *Journal of Science Teacher Education*, 10(1), 4354.
- Bilir, V., Eyceyurt Türk, G., & Tüzün, Ü. N. (2020). Öğretmen adaylarının kimya alanında çalışan bilim insanı imajları ve bu imajları etkileyen faktörler. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 7691. <https://doi.org/10.24315/tred.533849>
- Blagdanic, S., Kadijevic, G. M., & Kovacevic, Z. (2019). Gender stereotypes in pre-schoolers' image of scientists. *European Early Childhood Education Research Journal*, 27(2), 272284.

- Bozzato, P., Fabris, M. A., & Longobardi, C. (2021). Gender, stereotypes and grade level in the draw scientist test in Italian schoolchildren. *International Journal of Science Education*, 43(16), 26402662.
- Buldu, M. (2006). Young children's perceptions of scientists: a preliminary study. *Educational research*, 48(1), 121132.
- Burton, E. P. (2013). Student work products as a teaching tool for nature of science pedagogical knowledge: A professional development project with in-service secondary science teachers. *Teaching and Teacher Education*, 29, 156–166. doi: 10.1016/j.tate.2012.09.005
- Büyüköztürk, Ş., KılıçÇakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Camcı-Erdoğan, S. (2013). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin bilim insanlarına yönelik algıları, *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 13-37.
- Christidou, V. (2011). Interest, attitudes and images related to science: Combining students' voices with the voices of school science, teachers, and popular science. *International Journal of Environmental & Science Education*, 6, 141–159.
- Cooper, R., Fleisher, A., & Cotton, F. A. (2012). Building connections: An interpretative phenomenological analysis of qualitative research students' learning experiences. *The Qualitative Report*, 17(17), 116.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. London: Sage Publication.
- Deniş Çeliker, H. & Erduran Avcı, D. (2015). İlkokul öğrencilerinin bilim insanı algıları: öğrencilerin bilimsel faaliyetlere katılması bilim insanı algılarını nasıl etkiler? *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 90-104.
- Doğan, H. (2015). *Farklı ülkelerden 11-13 yaş aralığındaki öğrencilerin bilim ve bilim insanı hakkındaki görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Finson, K. D. (2002). Drawing a scientist: What we do and do not know after fifty years of drawings. *School science and mathematics*, 102(7), 335345.
- Finson, K.D., Beaver, J.B. & Crammond, R.L. (1995). Development of a field-test checklist for the draw a scientist test. *School Science and Mathematics*. 95(4), 195205.
- Flicker, E. (2008) Women scientists in mainstream film. In: Hüppauf B, Weingart P (Eds.), *Science images and popular images of the sciences* (pp. 241–256). New York: Routledge.
- Hodson, D., & Wong, S. L. (2017). Going beyond the consensus view: Broadening and enriching the scope of NOS-oriented curricula. *Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education*, 17(1), 317.
- Kara, B., Akarsu, B. (2015). Ortaokul öğrencilerinin bilim insanına yönelik tutum ve imajının belirlenmesi. *Fen Eğitimi ve Araştırmaları Derneği Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 3(2), 90-116.
- Karaçam, S., Aydın, F., & Digilli, A. (2015). Fen ders kitaplarında sunulan bilim insanlarının basmakalıp bilim insanı imajı açısından değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 33(2), 606-627. <https://doi.org/10.7822/omuefd.33.2.19>
- Kaya, O. N., Doğan, A., & Öcal, E. (2008). Turkish elementary school students' images of scientists. *Eurasian Journal of Educational Research*, 32, 83100.
- Kefeli, N., & Kara, F. (2020). Fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim ve bilim insanına yönelik algıları. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(2), 651677.
- Korkmaz, H., & Kavak, G. (2010). İlköğretim Öğrencilerinin Bilime ve Bilim İnsanına Yönelik İmajları. *İlköğretim Online*, 9(3), 2-26.
- Leblebicioğlu, G., Metin, D., Yardımcı, E., & Cetin, P. S. (2011). The effect of informal and formal interaction between scientists and children at a science camp on their images of scientists. *Science Education International*, 22(3), 158174.

- Lederman, N. G., & Lederman, J. S. (2012). Nature of scientific knowledge and scientific inquiry: Building instructional capacity through professional development. In B. J., Fraser, K. G., Tobin, & C. J., McRobbie (Eds.), *Second International Handbook of Science Education* (pp. 335359). London: Springer.
- MEB (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Özkan, B., Özeke, V., Güler, G., & Şenocak, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Bilim İnsanı İmajları ve Bu İmajları Etkileyen Bazı Faktörler. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 146-165. <https://doi.org/10.17556/erziedf.308669>
- Özsoy, S. & Ahi, B. (2014). Images of scientists through the eyes of the children. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*. 8(1), 204-230.
- Reinisch, B., & Krüger, D. (2016). Preservice biology teachers' conceptions about the tentative nature of theories and models in biology. *Research in Science Education*. doi: 10.1007/s1116501695591
- Reinisch, B., Krell, M., Hergert, S., Gogolin, S., & Krüger, D. (2017). Methodical challenges concerning the DrawAScientist Test: a critical view about the assessment and evaluation of learners' conceptions of scientists. *International Journal of Science Education*, 39(14), 19521975. <https://doi.org/10.1080/09500693.2017.1362712>
- Rubin, E., Bar, V., & Cohen, A. (2003). The images of scientists and science among Hebrew and Arabic speaking preservice teachers in Israel. *International Journal of Science Education*, 25(7), 821846. <https://doi.org/10.1080/09500690305028>
- Ruiz-Mallén, I., & Escalas, M. T. (2012). Scientists seen by children a case study in Catalonia, Spain. *Science Communication*. 34(4), 520- 545.
- Schummer, J., & Spector, T. I. (2012). Popular images versus self-images of science. In Huppauf, B., & Weingart, P. (Eds.), *Science images and popular images of the sciences* (pp. 6995). London: Routledge.
- Subramaniam, K., Esprivalo Harrell, P., & Wojnowski, D. (2013). Analysing prospective teachers' images of scientists using positive, negative and stereotypical images of scientists. *Research in Science & Technological Education*, 31, 66–89. doi: 10.1080/02635143.2012.742883
- Thomson, M. M., Zakaria, Z., & RadutTaci, R. (2019). Perceptions of scientists and stereotypes through the eyes of young school children. *Education Research International*, 2019.
- Treagust, D. F., & Duit, R. (2008). Conceptual change: A discussion of theoretical, methodological and practical challenges for science education. *Cultural Studies of Science Education*, 3, 297–328. DOI: 10.1007/s1142200890904
- Türkmen, H. (2008). Turkish primary students' perceptions about scientist and what factors affecting the image of the scientists. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 4(1), 5561.
- Ürey, M., Karaçöp, A., Göksu, V. & Çolak, K. (2017). Fen ve sosyal bilimler kökenli öğretmen adaylarının bilim insanı algıları. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1 (14), 205-226.
- Yalçın, F. A. (2012). Öğretmen adaylarının bilim insanı imajlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *İlköğretim Online*, 11(3), 611628.
- Yontar Toğrol, A. (2013). Turkish students' images of scientists. *Journal of Baltic Science Education*. 12(3), 289-298.

MÜBAHAT TÜRKER KÜYEL'İN TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİNDEKİ YERİ

Araş. Gör. Dr. Bihter Türkmenoğlu^{1*}

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Van, Türkiye

ORCID Code: 0000-0002-6045-9724

ÖZET

1927-2022 yılları arasında yaşayan Mübahat Türker Küyel, dünyaca tanınmış, sayılı felsefe araştırmacıları arasındadır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe bölümünde doktorasını tamamlayan Küyel, aynı fakültede doçent ve profesör unvanlarını almıştır. Akademisyenliğin yanı sıra Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nda da çeşitli görevlerde bulunmuş, ancak akademik çalışmalarına ayrı bir önem göstermiştir. Küyel'in çalışmaları onun felsefe tarihinde bazı amaçları olduğunu göstermektedir. Doğu- Batı bağlamındaki mukayeseli çalışmaları, din-felsefe ilişkisine dair araştırmaları, İslam düşünürlerine dair yapmış olduğu tafsilatlı incelemeler Küyel'in düşünce tarihine sunmuş olduğu katkıları göstermektedir. 95 yıllık ömründe onun şahitlik ettiği olayların düşünce dünyasına ve çalışmalarına yansımış olması muhtemeldir. Bu bakımdan bu çalışmada Küyel'in hayat öyküsüne kısaca değinildikten sonra eserleri incelenmiş, çalışmalarının Türk düşünce dünyasına katkısı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Düşünce Tarihi, Felsefe Tarihi, Mübahat Türker Küyel, Farabi.

MÜBAHAT TÜRKER KÜYEL'S PLACE IN THE HISTORY OF TURKISH THOUGHT

ABSTRACT

Mübahat Türker Küyel, who lived between 1927-2022, is among the world-renowned and distinguished philosophy researchers. Küyel, who completed her doctorate in the Department of Philosophy at Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, received the titles of associate professor and professor at the same faculty. In addition to her academic career, she also served in various positions at the Atatürk Cultural Center, but she paid special attention to her academic studies. Küyel's works show that she has some aims in the history of philosophy. Her comparative studies in the context of East and West, her research on the relationship between religion and philosophy, and her detailed studies on Islamic thinkers show Küyel's contributions to the history of thought. It is possible that the events she witnessed during her 95-year life were reflected in her world of thought and work. In this respect, in this study, after briefly touching on Küyel's life story, her works were examined and the contribution of her works to the Turkish world of thought was determined.

Keywords: History of Turkish Thought, History of Philosophy, Mübahat Türker Küyel, Farabi.

Giriş

1927-2022 yılları arasında yaşayan Mübahat Türker Küyel, ilk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamlamış, ardından Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe bölümünü bitirmiştir. 1954 yılında “Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti” başlıklı doktora tezini tamamlayan Küyel, 1959 yılında ise “Aristoteles ve Fârâbî’nin Varlık ve Düşünce Öğretileri” adlı çalışmasıyla doçentlik unvanı almaya hak kazanmıştır. 1968 yılında profesörlük unvanı almış, 1994 yılına kadar Felsefe Kürsüsü’nde başkanlık görevini sürdürmüştür.

Akademik çalışmalarını dergilerde üstlendiği görevlerle de destekleyen Küyel, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nin Araştırma Dergisi ile Atatürk Kültür Merkezi’nin Erdem Dergisi’nde yayın kurulu üyeliği yapmıştır. 1983 yılında ise Atatürk Kültür Merkezi aslî üyeliğine getirilmiştir. Aynı zamanda Societe Internationale pour l’Etude de la Philosophie Medievale adlı topluluğun da asli üyesi olan Küyel, 1987-1988 yıllarında Washington Üniversitesi’nin daveti üzerine ders vermek üzere, Amerika’da bulunmuştur. Fransızca, İngilizce, Arapça ve Almanca dillerine hâkim olan Küyel, yurtdışında birçok kongreye katılmış, telif ettiği kitaplar, yayınladığı makaleler, sunduğu bildirilerle Türk düşünce tarihine büyük katkılar sunmuştur.

Cumhuriyet döneminin felsefe alanındaki ilk kadın müelliflerinden olan Mübahat Türker Küyel’in çalışmaları analiz edildiğinde düşünce tarihindeki yerine dair bazı saptamalar yapılabilmektedir. Onun Doğu ve Batı toplumlarına dair mukayeseli çalışmaları, Doğu toplumlarının felsefe tarihine sunmuş olduğu katkıları ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur. İslam dünyasındaki bilginlere dair yapmış olduğu araştırmalar ise İslam bilginlerinin felsefe tarihindeki yerini saptamaya yöneliktir. Mübahat Türker Küyel’in felsefe- din ilişkine dair çalışmaları da felsefe tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada Küyel’in eserleri onun Türk düşünce tarihindeki amacı nedir? Sorusu bağlamında cevaplanmış ve Türk düşünce tarihindeki yeri saptanmıştır.

Mübahat Türker Küyel’in Eserleri ve Düşünce Tarihindeki Yeri

Mübahat Türker Küyel’in “Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti” adlı çalışmasındaki önsöz felsefe tarihindeki çalışmalara hocası Necati Akder’den almış olduğu derslerin etkisi ile başladığını göstermektedir. Bu konuyu niçin ve nasıl seçtiğini Mübahat Türker Küyel şöyle anlatır:

“Fakültenin Felsefe Bölümü’nde iken devam etmiş olduğumuz Umumi Felsefe ve Metafizik dersleriyle seminerlerinin ayrı bir hususiyeti vardı. Felsefe seminerlerinde Profesör Necati Akder talebenin tek tek ve saatlerce üzerinde durup her birinin fikir atmosferine girmek suretiyle onun sevk ve idaresini, hatta ondan daha heyecanlı olarak üzerine alır ve doğru düşünüp mazbut ifade ettirmek, fikirleri objektif bir esasa göre karşılaştırıp değerlendirmek hususunda çok ciddi ve titiz davranırdı. Felsefi münazara âdâbını benimsetmek için sarfetmiş olduğu emeklere baktıkça mutlak hoca ölçüsünün aşılmış olduğunu hissederdik” (Küyel, 2019).

Bu çalışmasında Küyel, felsefe ve din münasebetine sistematik ve tarihi olarak değindikten sonra Gazali, İbn Rüşd ve Hocaîzâde’nin tehafütleri bağlamında konuyu incelemiştir. 1959 yılında ise “Aristoteles ve Fârâbî’nin Varlık ve Düşünce Öğretileri” adlı doçentlik tezinde Farabi ve Aristoteles gibi iki büyük filozofun öğretilerini değerlendirmiştir (Küyel, 1996). Hem doktora tezi hem de doçentlik tezi onun felsefe tarihindeki gayesini ortaya koymaktadır. Sonraki dönemlerde Harezmi, İbn-i Sînâ, Beyrûnî, Gazâlî gibi bilginler üzerine yapmış olduğu çalışmalarla da felsefe tarihindeki amacını gerçekleştirmiştir (Küyel, 2018). Düşünce dünyasına sunduğu eserleriyle dikkatini İslam düşünürleri üzerine yoğunlaştıran Küyel; Fârâbî, Harezmi, İbn-i Sînâ, Beyrûnî, Gazâlî gibi düşünürleri birçok

yönüyle incelemiş, bu düşünürlerin felsefe tarihindeki yerini saptamıştır. Farabi'ye dair yaptığı tafsilatlı araştırmalar neticesinde çok yönlü Farabi okuması yapabilmemizi mümkün kılmıştır. Fârâbî'ye Atfedilen Küçük Bir Eser (1990), Fârâbî'nin "Şerâ'it Ul-Yakîn"i (1990), Fârâbî'nin Geometri Felsefesine İlişkin Metinler (1992) ile Farabi'nin çalışmalarına dair bazı belirsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Çalışmaları sadece Orta Çağ İslam bilginleri ile sınırlı kalmamış, Türklere dair araştırmaları da çalışma alanına dahil etmiştir. "Bugünkü Batı Kültüründe Türklerin Etkisi ve Katkısı" adlı çalışma ile kültür üzerine çözümlemeler yapmıştır. Kültürün çok çeşitli tanımları olduğunu ifade etse de herkes tarafından kabul edilebilecek tanımını şu şekilde belirlemiştir: "Kültür, insanın soyaçekime, kalıtıma, genler aracılığına dayanmayan, olumlu veya olumsuz her türlü özellikleridir; ürünleridir, insanın maddi ve manevi olarak neyi varsa, içinde yaşadığı tabiata bu yolla kattıklarıdır" (Küyel, 1994:2). Kültürler arası etkileşimi örneklerle açıklayan Küyel, çalışmasının daha sonraki bölümlerinde Beyruni, Harezmi, Farabi, İbn-i Sina gibi Türk- İslam düşüncesinde önemli yere sahip olan düşünürlerin Batı üzerindeki etkisine yer vermiştir. Bu çalışmayı sadece bilginlerle sınırlı tutmamış, aynı zamanda İslam Dünyası'ndaki ilmi kurumların Batı üzerindeki etkisini örneklendirmiştir.

Felsefe tarihinin önemli konularından biri de din- felsefe ilişkisidir. Küyel, bu konu üzerinde titizlikle çalışmış, felsefenin çerçevesini insan ve kâinatın hakikatini öğrenmek ve o bilgiye göre hareket etmek şeklinde belirlemiştir. Dini ve felsefi önermelerin ikisinin de bir şeylere dair haber verdiğini söyleyen Küyel, iki alan arasındaki en derin farkın ise önermelerinin elde ediliş şekli olduğunu ifade etmiştir. Çünkü kutsal kitaptaki hükümlerin menşei vahiy iken, felsefi önermelerin menşei beşeridir.

Hem Orta Çağ'a hem de Türklere dair yaptığı çalışmaların yanı sıra felsefenin neliği ve filozofun kimliği üzerinde de araştırmalar yapmıştır. Felsefenin bir araç olarak değil, amaç olarak ele alınmasının gerekliliği üzerinde duran Küyel, felsefe için felsefe yapmayı amaçlamıştır. Ona göre;

Felsefeyi felsefe yapan öz herhangi bir belli felsefeyi yinelemek, onu durmadan dinlenmeden öne sürmek ya da çözüm önerilerini bıkmadan usanmadan sunmak değil ama uyumlu evren önünde saygılı şaşkınlıktan doğan, gündelik çıkarlar dışında, eleştirel düşünceyle araştırmak, soru sormak, irdelenmek, sorun görmek, ortaya koymak ve çözmeye çalışmak ya da çözümler denemektir." (Küyel, 1976: 28).

Cumhuriyet sonrası felsefe tarihi üzerine çalışmalar yapan kadın mütefekkirlerimizden olan Küyel, gerçek filozofu nasıl bulacağız sorusuna da yönelmiş ve filozof kimdir? Sorusuna açıklama getirmiştir.

"Filozof kime diyeceğiz? (...) Bilimsel bilginin desteği ile geçerli olan, tutarlı yapılı, genel, örgülü ve özgün bilgiler getiren ve o bilgilere göre bireysel ya da toplumsal davranışlar öngören ve ününü reklam endüstrisi yoluyla değil ama liyakat yoluyla, belli yeryüzü bölgelerine yayarak, ülkesi içinde ve dışında etkide bulunan, etkisini sürdüren ve bir okul kurana mı?

Bu sorgulamanın ardından felsefeden bağımsız bir filozof tanımının mümkün olmayacağını söyleyen Küyel'e göre filozof, felsefenin temel alanları olan varlık, bilgi ve değer gibi alanlarına dair tutarlı sistemli ilişki kurabilen kişidir.

Sonuç

Yukarıda bahsi geçen çalışmalar ışığında Küyel'in Türk-İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Mübahat Türker Küyel, Türk düşünce dünyasına temas eden eserleri bağlamında değerlendirildi. Çalışmada yer verilen eserler ışığında Küyel'in düşünce tarihine yapmış olduğu katkılar şu şekilde sıralanabilir:

-Mübahat Türker Küyel İslâm bilginlerinin felsefe tarihine sunduğu büyük katkıların farkına varmıştır.

- İslam bilginlerinin Aristoteles ve Platon üzerine yaptığı şerhleri inceleyerek felsefe tarihindeki bazı belirsizliklerin giderilmesi noktasında çalışmalar yapmıştır.

-Türk düşüncesi üzerine yaptığı çalışmalar ile felsefe ve bilim gibi etkinliklerin bir milletin tekelinde olmadığını göstererek Batı odaklı söylemi tartışmaya açmıştır. Böylelikle bilim ve felsefe tarihindeki farklı toplumların yerini tayin edebilmemizi mümkün kılmıştır.

-Eski Çağ felsefesini dışlamayan Küyel, Platon ve Aristoteles'te bulunan birtakım felsefi kavramların Mezopotamya'da özellikle Sümerlerde mevcut bulunduğu yönünde araştırmalar yapmıştır. Böylece bütüncül bir felsefe tarihi okuması yapabilmemizi mümkün kılmıştır.

-Tefekkür tarihimizdeki önemli konulardan din-felsefe konusuna değinmiştir. Felsefe ve dine dair tanımlar geliştirerek her ikisinin de ortak noktaları ve farklılıklarına dair genel bir çerçeve çizmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk kadın düşünürlerinden Küyel'in çalışmaları Türk İslam düşünce tarihine büyük katkılar sunduğunu göstermektedir. Batı dillerine olan hakimiyeti çalışmalarında birincil kaynaklara yer vermesini sağlamış böylelikle daha nitelikli araştırmalar ortaya koymuştur.

Mübahat Türker Küyel'in Seçilmiş Bibliyografyası:

-Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti (Doktora Tezi), 1956.Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

-Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti, 2019.Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Aristoteles ve Fârâbî'de Varlık ve Düşünce Öğretileri (Doçentlik Tezi), 1969. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi, 1973. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Felsefeye Giriş, 1985Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Felsefeye Başlangıç Lise III, 1976. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Adlı Eserinin Muhtasarı, 1996. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Atatürk'ün Saâdet Anlayışı Hakkında Bir Deneme, 1997. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Fârâbî'ye Atfedilen Küçük Bir Eser, 1990. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Fârâbî'nin Peri Hermenias Muhtasarı, 1990. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Fârâbî'nin "Şerâ'it Ul-Yakîn"i, 1990. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Fârâbî'nin Geometri Felsefesine İlişkin Metinler, 1992. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Türk Kültürü-Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel Makaleleri-I, 2016.Yay. Haz. Şeyma Dinç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

İslam Düşünürleri Fârâbî-Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel Makaleleri-II, 2017.Yay. Haz. Şeyma Dinç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

İslam Düşünürleri (Hârezmî, İbn-i Sînâ, Beyrûnî, Gazâlî) Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel Makaleleri – III, 2018.Yay. Haz: Şeyma Dinç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Kaynakça

- Türker Küyel, M. (2019). Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Türker Küyel, M. (2018). İslam Düşünürleri (Hârezmî, İbn-i Sînâ, Beyrûnî, Gazâlî) Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel M. Makaleleri – III, Yay. Haz: Şeyma Dinç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Türker Küyel, M. Fârâbi'ye Atfedilen Küçük Bir Eser, (1990). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Türker Küyel, M. (1994) “Bugünkü Batı Kültüründe Türklerin Etkisi ve Katkısı”, Araştırma Dergisi, XV, 1-21.
- Türker-Küyel M. (1976). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

KLASİK DÖNEM OSMANLI İNŞAAT TEKNOLOJİSİ TARİH YAZIMI: RİSALE-İ Mİ 'MARIYYE VE TEZKİRET 'ÜL BÜNYAN

Araş. Gör. Dr. Bihter Türkmenoğlu

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Van, Türkiye

ORCID Code: 0000-0002-6045-9724

ÖZET

Yapılar; devletlerin ekonomik durumu, bilim ve teknoloji algısı, sosyal durumu hakkında bilgi sunan somut verilerdir. Yapı faaliyetleri İlkçağlardan itibaren söz konusu dinamiklerden bağımsız değildir. Klasik dönem Osmanlı Devleti'nin de inşaat ve mimarlık pratikleri belli dinamikler çerçevesinde gerçekleşmiştir. İmparatorluğun ekonomik durumu, bilim ve teknoloji algısı ile sosyal yapısı inşaat faaliyetlerinin şekillenmesinde önem arz etmektedir. Ancak bu dinamikler sadece inşaat faaliyetlerini değil aynı zamanda bu alana dair yazılı metinleri de etkilemiştir. İmparatorluk yapı faaliyetlerine her daim önem vermiş olsa da inşaatla dair kuramsal metinler sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada klasik dönem inşaat faaliyetleri hakkında bilgi sunan Tezkiret'ül Bünyan ve Risale-i Mi'mariyye adlı çalışmalar değerlendirilmiş bu alanlara dair kuramsal metinlerin eksikliği nedenleriyle saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Tarihi, Risale-i Mi' mariyye, Tezkiretü'l Bünyan, Mimar Sinan.

HISTORIOGRAPHY OF CLASSICAL PERIOD OTTOMAN CONSTRUCTION TECHNOLOGY: RİSALE-İ Mİ' MARIYYE VE TEZKİRET' ÜL BÜNYAN

ABSTRACT

Structures are concrete data that provide information about the economic situation, perception of science and technology, and social situation of states. Building activities have not been independent of these dynamics since ancient times. The construction and architectural practices of the classical period Ottoman Empire took place within the framework of certain dynamics. The economic situation, perception of science and technology and social structure of the empire are important in shaping construction activities. However, these dynamics affected not only construction activities but also written texts about this field. Although the empire always gave importance to construction activities, theoretical texts on construction remained limited. In this study, the studies named Tezkiret'ül Bünyan and Risale-i Mi'mariyye, which provide information about the construction activities of the classical period, were evaluated and the reasons for the lack of theoretical texts on these areas were determined.

Keywords: History of Technology, Risale-i Mi' mariyye, Tezkiretü'l Bünyan, Mimar Sinan.

Giriş

Kent ve kentleşmeye dair bilgiler Yunan ve Roma dünyası ile sınırlı kaldığından ilk yapı faaliyetlerinin bu uygarlıklarda yapıldığı düşünülmektedir. Ancak arkeolojik çalışmalar bizlere Mısır ve Mezopotamya bölgelerindeki inşaat faaliyetlerinin önceki dönemleri öncelediğinin bilgisini vermektedir. İnşa faaliyetlerinin Yunan ve Roma dünyası ile sınırlı tutulmasındaki temel etmen ise Mısır ve Mezopotamya gibi coğrafyalarda inşaat pratiklerine dair yazılı belgeye rastlanılmamasından kaynaklanmaktadır. Roma dünyasında bunun en güzel örneği Vitruvius'un *De Architectura* adlı çalışması olmuştur (Vitruvius, 2005).

Klasik dönem Osmanlı inşaat ve mimarlık pratiklerine bakıldığında ise Osmanlı'nın yapı faaliyetlerinde gösterdiği duyarlılığın tarih yazımına yansımadağı ortaya çıkmaktadır. Bu durum mimarlık ve mühendisliğe dair bir terminolojinin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Bu noktada cevaplanması gereken soru şu olmalıdır: Osmanlı Devleti'nde mühendislik ve mimarlık tarih yazımına dair kuramsal yapıtların ortaya çıkmamasındaki neden/nedenler nedir? Bu soru Osmanlı Devleti'ndeki inşaat faaliyetlerinin nasıl gerçekleştiği sorusu ile cevaplanmalıdır. Klasik dönem Osmanlı inşaat faaliyetlerinin merkezinde Hassa Mimarlar Ocağı bulunmaktadır. Bu ocağın kuruluş gerekçesi İstanbul'un fethi neticesinde artan imar faaliyetlerine bağlanmaktadır. Has- hassa gibi ifadelerle bu kurum adından anlaşılabacağı üzere devlete ait inşaat faaliyetlerini yürütmektedir (Erdenen, 1991:15). Bu kuruma mensup olan mimar ve mühendisler inşaat pratiklerini birbirlerine sözlü olarak iletmış bu durum pratiklerin yazıya dökülmesine engel olmuştur. Böylelikle pratiklere dair yazılı literatür ve kuramsal bilgi sınırlı kalmıştır.

Yukarıda kısaca serimlendiği üzere bir devletteki siyasi ve sosyal yapı, ekonomik durum gibi dinamikler inşaat faaliyetlerine hatta bu alanın tarih yazımına yansımaktadır. Osmanlı Devleti için de bu durum geçerli olmuştur. Klasik dönem Osmanlı inşaat faaliyetlerini ele alan yazılı literatürünün kısıtlı olması o dönemin tekniğini anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan klasik döneme dair iki eser (Risale-i Mi 'mariyye ve Tezkiret 'ül Bünyan) dönemin tekniği hakkında kısıtlı da olsa bilgi sahibi olmamızı sağladığı için büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada, söz konusu iki eser incelenerek klasik dönem inşaat tekniğinin nasıl gerçekleştirildiği ve bu tekniği etkileyen dinamiklerin neler olduğu sorusu cevaplandırılmıştır.

Risale-i Mi 'mariyye ve Tezkiret 'ül Bünyan Bağlamında Klasik Dönem İnşaat Tekniği

1488-1588 yılları arasında yaşayan Mimar Sinan, Osmanlı Devleti'nin başmimarı ve inşaat mühendisi olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde görev yapan Sinan'ın günümüze ulaşan yapıları onun çağının ötesinde bir mimar olduğunu göstermiştir. Klasik dönem inşaat tekniği hakkında kısıtlı da olsa bilgi sahibi olduğumuz ilk eser Mimar Sinan'ın hayat öyküsünün anlatıldığı Tezkiret'ül Bünyan ve Tezkiret'ül Ebniye adlı eserlerdir. Sai Çelebi tarafından kaleme alınan bu eserin başında bu metnin Sinan'la yapılan bir hasbihal olduğunu belirtilmiştir (Sai Çelebi, 2003). Söz konusu bu metin teknik bakımdan kısıtlı olsa da detaylı bir şekilde irdelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yetiştirmiş olduğu en büyük mimarın tekniği hakkında bilgi sunmaktadır. Ayrıca Tezkiret'ül Ebniye adlı eser ise yapı listesi hakkında derli toplu bilgi sağlamaktadır. Savaş için inşa ettiği gemiler ve Büyükçekmece'de inşa edilecek köprü hakkında verdiği bilgiler onun teknik bilgisini göstermektedir.

"Padişah'ın kutlu emriyle, dülger ve taşçılarla işe sarılıp, her ayağa birer kalyon benzeri sandıkçalar çakıldı; Süleyman devleri deniz suyunu tulum ve tumbalarla çekip boşalttılar. Güzel, sağlam sütunlardan iki üç adam boyu kazıklar şahmerdanlarla (büyük tokmak) temellere çakıldı; onun üstüne

döşenen arşın taşları, sağlam demir kenetlerle kenetlenip aralarına kurşun akıtılarak tek parça haline getirildi.” (Sai Çelebi, 2003: 75).

Süleymaniye Camii’nin yapımında nasıl bir teknik izlendiği bilgisine yine Tezkiret’ül Bünyan aracılığı ile ulaşabilmekteyiz. Sultan tarafından çağrılan Mimar Sinan camii inşasında ilk olarak binanın yerinin ve resminin belirlendiğinden söz etmektedir. Malzeme temini hakkında bilgi veren bu bölümde camii sütunlarının dört farklı bölgeden getirildiğinden söz edilmektedir (Sai Çelebi, 2003: 60-61).

.... Sözü’n kısası, âlemin sığınağı Padişah’ın yüce emriyle büyük kalyon direklerden sütunlar dikip kat kat sağlam bir iskele yaptık. Sonra büyük mavna gomenelerini bir araya getirip insan gövdesi kadar kalın palamarlarla, demirli makaralar bağlayarak, sözü’nü ettiğim sütunun gövdesini, durduğu yerde baştan başa kadirge direkleriyle sarıp bağladık... (Sai Çelebi, 2003: 62).

Teknik anlamda ulaştığımız bir diğer bilgi ise; Ayasofya ve Süleymaniye’nin kubbelerine dair yapmış olduğu karşılaştırma olmuştur. Süleymaniye’nin yükseklik ve çevre bakımından daha fazla olduğunu söylemiştir (Sai Çelebi, 2003:81).

Tezkiret’ül Bünyan’ın sunduğu bilgiler sadece yapı faaliyetleri ile sınırlı değildir. Aynı zamanda sultanların dönemin yapı faaliyetlerinde ne kadar etkili olduğu bilgisine de bu eserler aracılığı ile ulaşabilmekteyiz. Sinan’ın tasarladığı yapıların büyük bir çoğunluğunun sultanların isteği doğrultusunda olması ve yapılara sultan ve ailesinin isimlerinin verilmesi yapı faaliyetlerinde mimardan çok sultanın söz sahibi olduğunu göstermektedir.

Tezkiret’ül Bünyan adlı eserin yanı sıra Tezkiret’ül Ebniye adlı eserde de Sinan’ın yapı listesine ulaşabilmektedir. On üç bölümden oluşan bu eserde teknik bilgiye ulaşılamazsa da Sinan yapılarının listesi sunulmuştur.

Birinci bölüm: Camilerin adlarını ve sayılarını

İkinci Bölüm: Mescitlerin adlarını ve sayılarını

Üçüncü Bölüm: Medreselerin adlarını ve sayılarını

Dördüncü Bölüm: Darülkurraların adları ve sayılarını

Beşinci Bölüm: İmaretlerin adları ve sayılarını

Altıncı Bölüm: Darüşşâfaların adları ve sayılarını

Yedinci Bölüm: Su yollarının adları ve sayılarını

Sekizinci Bölüm: Köprülerin adları ve sayılarını

Dokuzuncu Bölüm: Sarayların adları ve sayılarını

Onuncu Bölüm: Kervansarayların adları ve sayılarını

On Birinci Bölüm: Mahzenlerin adlarını ve sayılarını

On İkinci Bölüm: Hamamların adlarını ve sayılarını

On Üçüncü Bölüm: Türbelerin adlarını ve sayılarını bildirmektedir.

Osmanlı inşaat ve mimarlık tarihinde önemli bir diğer eser Risale-i Mi’rariyye’dir (Cafer Efendi, 2005). Cafer Efendi tarafından kaleme alınan bu eserde Sultan Ahmet Camii’nin mimarı olan Sedefkâr Mehmed Ağa’nın hayat öyküsü ve çalışmaları anlatılmaktadır. Biyografik bir yapıt olan bu çalışma

ayrıca dönemin mimarlık sözlüğü olarak da değerlendirilmelidir. Çünkü bu çalışmada yapı türleri, ölçüleri, malzemeleri Türkçe- Farsça ve Arapça karşılıkları ile verilmiştir. Klasik dönem Osmanlı inşaat faaliyetlerine dair yazılı literatürün eksikliği beraberinde bu alanlara dair terminolojinin doğmasını engellenmiştir. Bu çalışmada literatür daha çok geometri bilgisi ile sınırlı tutulmuş, ölçü birimleri, şekiller, mimar ve mühendis tanımı geometri bilimi üzerinden verilmiştir. Örneğin; mimar mamur edici, şenlendirici mühendis (z), ise ölçen oranlayan şeklinde tanımlanmıştır (Cafer Efendi, 2005:21). Geometri ve ölçme bilimlerinde maharetli olmak, geometri bilmek, bina yapmayı ve ölçmeyi biliyor olmak mimarlık görevi için şart olmuştur (Orhunlu, 1981: 16-17).

Risale-i Mi'mariyye Osmanlı inşaat literatüründeki boşluğu dolduran on üç fasıllık bir eserdir. Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü fasıllar, Sedefkâr Mehmed Ağa'nın mimarlık sanatına nasıl başladığının, mimarlıkta ne kadar becerikli olduğunun ve padişahların takdirini nasıl kazandığının bilgisini vermektedir. Yedinci fasıldan itibaren eser bir sözlük niteliği taşımaktadır. Örneğin, sekizinci fasılda; mil, fersenk, karış, dirsek, kulaç, ayak, adım, ok atımı gibi ölçü birimlerinin tanımlarına yer verilmektedir. On üçüncü fasılda mimarlık aletlerine dair tanımlar yer almaktadır. On birinci fasılda ise Türkçe, Arapça ve Farsça karşılıkları ile ölçü birimlerine yer verilmiştir.

Klasik dönem inşaat ve mimarlık tarih yazınına oluşturan bu eserler o dönem hakkında kısıtlı da olsa teknik bilgi sunmuş olmaları bakımından değerlidir. Ancak klasik dönem yapı faaliyetlerine dair literatürü oluşturan bu eserlerin Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde yer alan yapı betimlemelerinden farksız olduğunu da ifade etmek gerekir. Hatta Mimar Sinan tarafından yapılan Haseki Sultan Camii'nin Çelebi tarafından anlatımı *Tezkiretü'l Bünyan* 'daki anlatımdan daha detaylıdır. Çelebi'nin diğer camilere göre daha küçük ama benzersiz olarak anlattığı bu camii tek minareli, tek katlıdır. İmareti, tımarhane, medrese, aşevi gibi bölümlerin bulunduğundan söz etmiştir (Çelebi, 2008: 123). Ayasofya Camii'in inşasını ise Çelebi daha teknik sayılabilecek bir şekilde anlatmıştır.

“Kırk bin işçi, yedi bin hamal, üç bin yapı ustası bu yapının inşası için toplanmıştır. Ayasofya'nın kurşun temeli üzerine 3.000 yüksek sütun üzere taklar ve toloz kubbeler inşa ettiler ki altı su sarnıcı olup depremden etkilenmeyip korunmalı olması düşüncesiyle ilk temeli bu şekilde tamamladılar.” (Çelebi, 2008: 83).

Sonuç

Bu çalışmada klasik dönem inşaat-mimarlık faaliyetlerine dair teknik bilgiye ulaşabileceğimiz eserler incelenmiştir. Tezkiret'ül Bünyan ve Tezkiret'l Ebniye adlı eserler aracılığı ile Mimar Sinan'ın tekniği ve yapı listesi, Risale-i Mi'mariyye aracılığı ile de Sedefkâr Mehmed Ağa hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. İki farklı mimarın hayat öyküsünün anlatıldığı bu eserlerin birbirinden farkı Risale-i Mi'mariyye'nin terminoloji açısından daha kuramsal bilgiler sunmasıdır. Terminolojinin oluşması belli bir bilgi birikimini gerektirmektedir. Sinan ve Sedefkâr Mehmet Ağa hakkındaki eserler karşılaştırıldığında *Risale-i Mi'mariyye*'nin kısmen daha teknik bir eser olduğu ve belli bir terminoloji barındırdığı görülmektedir. Bunun sebebi bu eserin müellifinin bilgi birikimiyle de alakalıdır.

Her iki eserdeki eksiklik ise bir inşaat sürecinin başından sonuna kadar ele alınmamış olmasıdır. Osmanlı yapı faaliyetlerinin anlatıldığı bu eserlerin hiçbirinde matematik, plan, proje, gibi yapı sürecini anlatan teknik verilere rastlanılmaması, süreci anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu durum Osmanlı mimar-mühendislerinin hünerlerinin açıklanmasını zorlaştırmış, yapılarda kullanılan teknik gizli kalmıştır. Bu sebeple Osmanlı mimar ve mühendislerinin teknik bilgisinin ölçüsü açığa çıkmamıştır. Bu durum Osmanlı yapı faaliyetleri için bir terminolojinin oluşmasını da engellemiştir. Klasik dönem Osmanlı inşaat ve mimarlık pratiklerine bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin yapı faaliyetlerinde gösterdiği duyarlılığın bu

alanların tarih yazımına yansımadağı görölmektedir. Osmanlı tarih kitaplarında yer alan yapı faaliyetleri genel olarak sultan ve yapı ismiyle sınırlı kalmış, teknik hakkındaki bilgi ihmal edilmiştir.

Kaynakça

- Cafer Efendi, (2005). Risale-i Mi ‘mariyye, Yay. Haz: İ. Aydın Yüksel, İstanbul Fetih Cemiyeti
- Çelebi, Sai Mustafa, (2003). Yapılar Kitabı, Tezkiretü’l Bünyan, Tezkiretü’l Ebniye, Haz: Hayati Develi, K Kitaplığı.
- Evliya Çelebi, (2008). Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yay. Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, C.1, Yapı Kredi Yayınları,
- Necipoğlu, Gülru, (2017). Sinan Çağı- Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Orhonlu, Cengiz, (1981). “Şehir Mimarları” Osmanlı Araştırmaları, 2,(2), 1-30.
- Vitruvius, (2005). Mimarlık Üzerine On Kitap, Çev: Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN YAZILI SINAV SORUSU HAZIRLAMA YETERLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ³⁵

Ayşegül AYDEMİR¹ Doç. Dr. Gürkan MORALI²

¹ Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi ABD, Kayseri, Türkiye.

² Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, Kayseri, Türkiye.

¹ORCID No: 0009-0002-8608-7882

²ORCID No: 0000-0002-8539-7507

Özet

Öğretmenlik mesleğinin en önemli yeterlilik alanlarından biri öğrenci performansını ölçme ve değerlendirmedir. Öğretim sürecinde öğretmenlerin yaptığı ölçme ve değerlendirme uygulamaları neredeyse her şeyi etkilemektedir. Ölçme ve değerlendirme; öğretim hedeflerinin amaca ulaşma düzeyini belirler, öğretim programları için veri sağlar, eğitim sistemlerinin işleyişi hakkında değerlendirme yapma imkânı sunar ve en önemlisi öğretmenlerin verdiği eğitimin niteliği ve yeterliliğiyle ilgili veriler sağlar. Bu doğrultuda ölçme ve değerlendirme; eğitimin iyileştirilmesi, düzenlenmesi ve yenileyici önlemler alınabilmesi açısından önemlidir. Okullarda öğretmenlerin en sık kullandığı ölçme ve değerlendirme araçlarının başında yazılı sınavlar gelmektedir. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin yazılı sınav sorusu hazırlama yeterlilik düzeylerini alandaki çalışmalar çerçevesinde değerlendirmek ve bu açıdan literatürdeki genel görünümü ortaya koymaktır. Literatür incelendiğinde bu konudaki çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmüştür. Literatürdeki çalışmalarda öğretmenlerin yazılı sınav sorusu hazırlamada kendilerini oldukça yeterli gördükleri ifade edilmiştir. Öğretmenler işledikleri konuları örnekleyen sorular hazırladıklarını, kapsam geçerliğini dikkate aldıklarını, öğrencilerin üst düzey zihinsel gelişimlerini destekleyen ve sınıfın başarı durumuna göre şekillenen kompozisyon soruları sordukları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak literatür incelendiğinde öğretmenlerin önemli bir kısmının sınıfların kalabalık oluşundan ve sınıf seviyesinin çok değişkenlik göstermesinden dolayı çoğunun cevaplayabileceği basit düzey ve kolay puanlayabilecekleri çoktan seçmeli sorular sorduğu ifade edilmiştir. Bu durum öğrencilerin zihinsel gelişimi için olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ölçme ve değerlendirme, yazılı sınav soruları, öğretmen yeterliliği.

35 Bu bildiri, Doç. Dr. Gürkan Morali danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ASSESSING TURKISH TEACHERS' COMPETENCE IN PREPARING WRITTEN EXAMINATION QUESTIONS

Abstract

Measuring and evaluating student performance is a crucial aspect of the teaching profession. The practices employed by teachers during the teaching process have a significant impact on various aspects of education. Measurement and evaluation are crucial in determining the level of achievement of educational goals, providing data for the curriculum, evaluating the functioning of education systems, and most importantly, assessing the quality and adequacy of the education provided by teachers. Therefore, measurement and evaluation are essential for improving and organizing education and implementing regenerative measures. Written exams are commonly used by teachers in schools to measure and evaluate student performance. This research aims to evaluate teachers' proficiency in preparing written examination questions and to provide an overview of the existing literature on this topic. A review of the literature revealed a lack of studies on this subject. Studies in the literature suggest that teachers consider themselves competent in preparing written exam questions. It has been found that teachers tend to prepare questions that exemplify the topics they cover, prioritize content validity, and ask composition questions based on the success of the class and supporting their high-level mental development. However, upon examination of the literature, it was found that a considerable number of teachers posed basic level questions that the majority of students could answer, as well as multiple-choice questions that were easily scored. This was attributed to the large class sizes and varying grade levels. Such a situation is deemed detrimental to the mental development of students.

Keywords: Measurement and evaluation, written exam questions, teacher qualification.

GİRİŞ

Eğitimin genel amacı, bireylerin içinde bulunduğu toplumu çağın gerektirdiği koşullar çerçevesinde bilgi ve becerilerle donatıp ideal bir birey olarak yetiştirmektir. Kişiler, içinde bulunduğu bilgi çağındaki değişimlere ve gelişmelere ayak uydurabilecek esneklikte yetiştirilmelidir. Elbette ki bu iyi bir eğitim programıyla birlikte nitelikli öğretmenler ile gerçekleştirilir (Köksal, 2008).

Öğretmenlik mesleğinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için öğretmenlerin günümüz koşullarına ayak uydurması ve farklı alanlarda yeterliklere sahip olması gerekmektedir. Alanında yetkinliğe sahip öğretmen, öğrencilerin öğrenmelerine rehberlik edebilecektir. Öğretmenlerin yetkin olabilmesi için ölçme ve değerlendirme konusunda da belirli bir yeterliğe sahip olabilmesi gereklidir. Bu yolla öğrencilerin gelişim durumunu geçerli ve güvenilir bir biçimde tespit edebilecektir. Ölçme ve değerlendirme konusunda Türkiye'de öğretmen yeterliliklerini geliştirmek adına yapılan en önemli girişimlerden biri MEB tarafından 2006 yılında ilk kez oluşturulan "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri" adlı çalışmadır. Daha sonra öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri günümüz ihtiyaçları çerçevesinde güncellenmiştir (MEB, 2017).

Tablo 1 Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri

Meslek Bilgisi	Mesleki Beceri	Tutum ve Değerler
1. Alan Bilgisi	1. Eğitim Öğretim Planlama	1.Milli, Manevi ve Evrensel Değerler
2.Alan Eğitimi Bilgisi	2. Öğrenme Ortamları Oluşturma	2. Öğrenciye Yaklaşım
3.Mevzuat Bilgisi	3.Öğrenme ve Öğretme Sürecini Yönetme	3.İletişim ve İş Birliği
	4. Ölçme ve Değerlendirme	4.Kişisel ve Mesleki Gelişim

Not: Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri (s.8), MEB, 2017, Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

Tablo 1’deki yeterlik alanlarında sorun yaşanan bölümlerden biri de ölçme ve değerlendirmedir. Ölçme ve değerlendirme aracılığıyla öğrencinin hazır bulunuşluğu tespit edilir, yorumlanır ve elde edilen sonuçlardan hareketle öğrencinin öğrenme eksikleri giderilerek eğitimin kalitesi artar (Black ve Williams, 1998). Bu bağlamdan hareketle öğretmenler; öğrencilerin ne öğreneceklerine kafa yorarak, öğrenme hedeflerini belirler ve öğrenme hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığına karar verebilmek için ölçme ve değerlendirme faaliyetinde bulunurlar. Bu kapsamda gerçekleştirilen ölçme faaliyetlerinden biri de yazılı sınavların uygulanmasıdır. Yazılı sınavların öğretmenler tarafından ne derece nitelikli hazırlandığı, öğretim programında belirtilen kazanımları ne oranda yansıttığı, puanlama sırasında güvenilirlik ve geçerlilik açısından yaşanan sorunlar, farklı soru çeşitlerine yer verip vermemeleri, soruların birden çok beceriyi ölçüp ölçmediği vb. birçok açıdan eksiklik olduğu görülmektedir (Maden ve Durukan, 2009; Çeçen, 2011; Özen, 2020).

YÖNTEM

Bu araştırma, Türkçe öğretmenlerinin yazılı sınav sorusu hazırlama yeterlik düzeyleri hakkında katılımcı görüşlerinin değerlendirilmesine odaklanan bir literatür tarama çalışmasıdır. Bu kapsamda ilk olarak Türkçe öğretmenlerinin yazılı sınav sorusu hazırlama yeterlik düzeyleri hakkında gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar taranmıştır. Literatürdeki çalışmaların büyük bir çoğunluğuna ulaşılması amaçlandığı için Google Akademik, DergiPark, SOBIAD, YÖK Ulusal Tez Merkezi vb. farklı arama motorları ve veri tabanları üzerinden tarama gerçekleştirilmiştir. Tarama gerçekleştirilirken Türkçe öğretmenlerinin yazılı sınav sorusu hazırlama yeterlik düzeylerinin değerlendirilmesi anahtar kelimesi ve çeşitli türevleri kullanılmıştır. Elde edilen yayınlar arasından görüşlere dayalı olmayan çalışmalar ayıklanmıştır. Böylece katılımcı görüşleri çerçevesinde Türkçe öğretmenlerinin yazılı sınav sorusu hazırlama yeterlik düzeylerinin ele alındığı araştırmalar derlenmiş ve incelenmiştir.

BULGULAR

Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yeterliği konusu, birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve farklı alanlarda da bu konuyla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak öğretmenlerin ölçme değerlendirme amacıyla sıklıkla kullandığı yazılı sınav sorusu hazırlama yeterliliği ile ilgili birkaç araştırma dışında detaylı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Literatür taraması sonucunda elde edilen bilimsel araştırmalarda Türkçe öğretmenlerinin yazılı sınav sorusu hazırlama yeterlik düzeyleri, Türkçe dersi yazılı sınav kâğıtlarından hareketle sınavda kullanılan metinlerin özellikleri, kompozisyon sorularının nitelikleri, temel dil becerileri alanlarına yönelik soruların oranı, soruların programda belirtilen hedeflere

uygunluğu ve Bloom Taksonomisi basamakları açısından dağılımı, geçerlik ve güvenirlik açısından değerlendirilmiştir.

Türkçe Öğretmenlerinin Yazılı Sınav Sorusu Hazırlama Yeterlik Düzeylerinin Farklı Açılardan Değerlendirilmesi

Metin Özellikleri

Türkçe dersi yazılı sınavı için seçilen metinler, öğrencilerin okuduğunu anlama becerisini ve sınavın ayırt ediciliğini ölçmede önemli bir yere sahiptir. Literatür incelendiğinde sınavlarda daha çok öyküleyici ve bilgilendirici metin türlerinin tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır (Zorbaz, 2005). Literatürden elde edilen verilerde metinle ilgili soruların önemli bir kısmının öğrencinin okuduğunu anlamasına yönelik cevabı aynen metinde yer alan, bilginin alt düzeyine hitap eden sorular sorulduğu görülmektedir. Bu çerçevede hazırlanan soruların öğrencinin üst düzey zihinsel beceri gelişimi, kendini ifade edebilme, anladıklarını yorumlayabilme, metindeki bilgileri kullanabilme becerilerini geliştirmede olumsuz bir durum olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamdan hareketle Türkçe sınavlarında kullanılan metinler, öğrencilere millî ve evrensel değerleri aktarması, ana dilini sevdirmesi, bilişsel ve duyuşsal becerilerini geliştirmesi açıdan büyük bir öneme sahiptir.

Kompozisyon Soruları

Literatür incelendiğinde öğretmenlerin önemli bir kısmının atasözü ve özdeyiş soruları sorduğu; az olmakla beraber yaratıcı yazma soruları soran öğretmenler de vardır (Zorbaz, 2005). Kompozisyon sorularında konu verme büyük öneme sahiptir. “Ağaç yaşken eğilir” sözünü açıklayan bir kompozisyon yazınız şeklindeki bir soru sorulması öğrenciden anladıklarını ifade etmesi istemektedir ve kavrama düzeyinde bir sorudur. Hâlbuki sevgi, dostluk, uzay vb. konular üzerine özgün bir hikâye yazmaları istenirse bu sentez düzeyinde bir soru olur ve öğrencinin de yaratıcılığını ortaya koyabileceği bir nitelik kazanır. Bu açıdan Türkçe dersi yazılı sınavlarında sorulan yazma soruları, öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmede önemli bir yere sahiptir. Tek bir doğru cevabı bulunmaması yönüyle diğer sınavlardan ayrı bir özellik gösteren yazma soruları öğrencilerin dili kullanma becerisini bilgi birikimleri, düşüncelerini düzenleyip etkili bir şekilde ifade etmesini sağlamaktadır (Göçer, 2011). Literatür tarandığında kompozisyon sorularında öğrencilerin yaratıcılığını, kendine özgü düşüncelerini, hayata dair çözüm önerilerini sunabileceği sentez düzeyinde sorulara yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Temel Dil Beceri Alanları ve Programdaki Kazanımların Dağılımı

Literatür incelendiğinde Türkçe dersi yazılı sınavlarında öğretmenlerin hazırlamış olduğu soruları detaylı bir şekilde inceleyen çalışmalarda; soruların büyük oranda belirli beceri alanlarıyla olduğu görülmüştür (Aydın, 2019). Sınavlarda daha çok okuma ve yazma becerilerine yönelik sorular sorulmuştur (Aydın, 2019; Bekaroğlu, 2007; Ünlü, Öztürk ve Tağa, 2014). Dinleme/izleme ve konuşma kazanımlarına yönelik sorularına ise yer verilmediği; dil bilgisine ise tüm sınıf seviyelerinde hazırlanan sınavlarda yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır (Aydın, 2019; Ünlü, Öztürk ve Tağa, 2014). Türkçe dersi yazılı soruları daha çok çoktan seçmeli, boşluk doldurma, eşleştirme, metin altı soruları ve kompozisyon soruları şeklinde hazırlandığından dinleme ve konuşma becerilerinin yönelik kazanımların yoklanmadığı sonucuna varılmıştır. Literatür tarandığında öğretmenlerin hazırlamış sınav soruları ile programda yer alan kazanımlara eşit oranda yer verilmediği bazı kazanımlara yönelik daha fazla soru sorulurken bazı kazanımların ihmal edildiği sonucuna ulaşılmıştır (Aydın, 2019; Bekaroğlu, 2007; Ünlü, Öztürk ve Tağa, 2014).

Soruların Düzeyi

Literatür incelendiğinde Türkçe yazılı sınav sorularının daha çok bilgi ve kavrama düzeyinde olduğu görülmektedir (Bekaroğlu, 2007; Zorbaz, 2005). Ancak sınavlarda az da olsa üst düzey zihinsel becerilerin gelişimine katkı sağlayan sorulara da yer verildiği tespit edilmiştir (Bekaroğlu, 2007; Ülger, 2003; Zorbaz, 2006). Literatürden elde edilen araştırma sonuçlarından hareketle soruların büyük oranda alt düzey zihinsel becerilere yönelik hazırlandığı görülmektedir (Güfta ve Zorbaz, 2008). Bu durum öğrenciler açısından üst düzey düşünme, bilgileri anlamlandırma, kendi içinde kategorize etme ve problem çözme sürecinde bilgileri kullanarak yeni çözümler üretmesini olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmektedir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Ölçme ve değerlendirme aracılığıyla verilen eğitimin ne derece hedefe ulaştığını görebilmekteyiz. Literatür incelendiğinde öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme sürecinde gerekli donanımına sahip olmadığı ifade edilmektedir (Özen, 2020; Zorbaz, 2005). Literatür incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğu geçerlilik açısından soruları MEB'in hazırlamış olduğu kazanımlardan ve derste işlemiş oldukları konulardan soru sordukları tespit edilmiştir (Aydın, 2019; Zorbaz, 2005). Öğretmenler, yazılı sınav soruların güvenilirliğini sağlamak adına sorularını açık anlaşılır bir dille yazdıklarını, sınavdan önce cevap anahtarı hazırladıklarını ve farklı türde sorular kullanmaya çalıştıkları tespit edilmiştir (Aydın, 2019; Zorbaz, 2005).

TARTIŞMA

Bu çalışmada eğitim ve öğretim sürecinde en aktif rol oynayan Türkçe öğretmenlerinin yazılı sınav sorusu hazırlama yeterlilik düzeylerinin değerlendirmesini ele alan görüşlerin incelenmesi yapılmış ve bu kapsamda Türkçe öğretmenlerinin hazırlamış olduğu soruların niteliklerinden hareketle öğretmenlerin soru hazırlama yeterlilik algıları ifade edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma sonunda ulaşılan bulgular doğrultusunda Türkçe öğretmenlerinin yazılı soruları hazırlama sürecinde nelere dikkat ettikleri ve neleri göz ardı ettikleri tespit edilmiştir.

Türkçe öğretmenleri yazılı sınavlarda yer vermiş oldukları metinlere yönelik hazırlamış oldukları sorular cevabı doğrudan metin içinde yer alan bilgi düzeyinde sorulardır. Bilgi soruları ezbere ve hatırlamaya dayalı sorulardır. Öğrencinin metnin içinde yer alan bilgileri değiştirmeden yazması metni anladığı anlamına gelmez. Bu yüzden öğrencilerin sorgulama, ilişkilendirme ve mantık yürütmesine yöneltecek kaliteli sorular hazırlanması gerekmektedir (Eyüp, 2012; Zorbaz, 2005).

Türkçe öğretmenlerinin hazırlamış oldukları sınavlarda daha çok çoktan seçmeli soru maddeleri sordukları sonucuna ulaşılmıştır (Maden ve Durkan, 2009; Kanık Uysal vd., 2022). Yazılı sınavlardaki soruların çoğunluğunun önemli belli başlı kazanımlarda yoğunlaştığı ya da öğretmenlerin önemli gördüğü konularda soru hazırladıkları tespit edilmiştir (Bekaroğlu, 2007). Bu durum öğretmenlerin kapsam geçerliliğine dikkate almadıklarını ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçlarında bir diğeri ise öğretmenlerin yazılı kâğıtlarını değerlendirirken kendilerine göre bir ölçek oluşturduğu tespit edilmiştir (Zorbaz, 2005). Türkçe öğretmenlerinin önemli bir kısmı soruları kolay, orta ve zor şeklinde puanladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca puanlamada ölçülmemesi gereken yazı güzelliği, soruların tam karşılığı olmayan ama cevaba yakın anlatımlara da puan verdikleri ifade edilmektedir. Bu durum sınavın geçerliği ve güvenilirliğini de olumsuz yönde etkilemektedir.

SONUÇ

Türkçe öğretmenlerinin yazılı sınav sorusu hazırlama yeterlilik düzeylerinin ele alındığı araştırmalar incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğu kendilerini soru hazırlamada yeterli görmektedir. Görüşme yapılan bazı öğretmenlerin sınav sorusu hazırlamanın sadece öğretmen yeterliliği ile ilgili olmadığını, alanına hâkim olan, ölçme ve değerlendirme konusunda seminerler almış olup en kaliteli soruları yazabiliyor olmanın bazı gerçekleri değiştirmeyeceğini ifade etmektedir. Bu süreçte sınıfların kalabalık oluşu, konuların yetiştirilebilme durumu, sınıf içinde çok farklı seviyede öğrenci profilleriyle karşı karşıya gelme vb. durumların soru seviyelerine, soru çeşitlerine etkisi olduğunu belirtilmektedir.

Kaynaklar

- Aydın, M. (2019). *Ortaokul Türkçe dersi sınav sorularının incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bekaroğlu, A. (2007). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe dersindeki yazılı sınav sorularının soru basamaklarına göre incelenmesi ve değerlendirilmesi* (Kastamonu Örneği) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Black, P. ve William, D. (1998). Inside the black box: Raising standards through classroom assessment. *Phi Delta Kappan International*, 80(2), 139-148.
- Çeçen, M. A. (2011). Türkçe öğretmenlerinin seviye belirleme sınavı ve Türkçe sorularına ilişkin görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 201-211.
- Eyüp, B. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının hazırladığı soruların yeniden yapılandırılan Bloom taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 965-982.
- Göçer, A. (2011). Öğrencilerin yazılı anlatım çalışmalarının Türkçe öğretmenlerince değerlendirilmesi üzerine. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 71-97.
- Güfta, H. ve Zorbaz, K. Z. (2008). İlköğretim ikinci kademe Türkçe dersi yazılı sınav sorularının düzeyleri üzerine bir değerlendirme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 205-218.
- Kanık Uysal, P., Akın Arıkan, Ç., Acar Erdol, T., Bayrak Özmutlu, E. ve Akyol, H. (2022). Türkçe dersi sınav sorularının özgünlük, madde türü, madde yazma ölçütleri ve bilişsel düzey açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 47(210), 259-280.
- Köksal, N. (2008). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerinin öğretmen, müdür ve bakanlık yetkilileri tarafından değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 46.
- Maden, S. ve Durukan, E. (2009). Türkçe dersi yazılı sorularının öğrenme alanlarına, soru tiplerine ve taksonomilerine göre değerlendirilmesi (Erzurum ili örneği). *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 95-115.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017). Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- Özen, O. (2020). *Türkçe öğretmenlerinin açık uçlu soru hazırlama becerilerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Ülger, Ü. (2003). *İlköğretim 6, 7, 8. sınıflarda Türkçe dersi yazılı sınav soruları üzerine bir değerlendirme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ünlü, S., Öztürk, H. ve Tağa, T. (2014). Türkçe dersinde uygulanan sınavlar üzerine bir değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28, 513-523.
- Zorbaz, K. Z. (2005). *İlköğretim okulları ikinci kademe Türkçe öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşleri ve yazılı sınavlarda sordukları sorular üzerine bir değerlendirme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DIGITAL FINANCE IN IMPROVING THE EFFICIENCY OF RESOURCE ALLOCATION

Dr. Gülşah KAZAK

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0000-0002-1972-0820

Digital finance is a product of the digital economy era. In broad terms, digital finance refers to a new business model based on digital technology that changes the way traditional financial markets trade and finance. On the one hand, digital finance can reduce the cost of financial services, expand the target audience, and increase the allocation efficiency of financial resources through digital technologies such as big data and artificial intelligence. Digital transformation can contribute to the flow of financial resources to businesses. In addition, by eliminating geographical restrictions, digital finance can strengthen communication between financial institutions and facilitate the development of small and medium-sized banks (Luo, 2022).

With the rapid development of digital technology, the technological infrastructure of the financial sector has also entered into a rapid transformation. The rapid integration of the financial sector with digital technologies is included in academic studies as the concept of digital finance. The literature includes research on whether and how the development of digital finance will increase the efficiency of financial resource allocation.

Jaud, Kukenova, and Strieborny (2017) concluded their research by asking “can financial institutions and markets improve the discipline imposed by competitive product markets and thus improve resource allocation in the real economy?” They did this based on the question. In their research, they used disaggregated product-level data from 71 countries that export to the United States. As a result of the research, they stated that banks are important in increasing the disciplinary effect of product markets and improving resource allocation on the basis of the real economy. Moreover, although it does not matter whether the importance of the banking sector in the economy is measured by loans to the non-financial private sector or by the bank’s assets as a whole, other financial institutions do not appear to have as much of a disciplinary effect as banks. It has been shown that the loan given to the state also has a negative impact on resource allocation.

Liao, Yao, and Hu (2019) analyzed the impact mechanism of digital finance on the efficiency of regional financial resource allocation. Researchers used a data envelopment analysis-Malmquist model to measure the efficiency of financial resource allocation in 30 provinces in China. The impact of digital finance on the efficiency of regional financial resource allocation was tested using the Durbin model. According to the study results, the development of digital finance has a significantly positive impact on the efficiency and technological progress of regional financial resource allocation. Additionally, this encourages similar productivity and advances in technology in surrounding regions. But the

development of digital finance must be improved in awareness of risk prevention and control while proactively promoting innovations. Information security mechanisms should be established, improve consumer protection, fully utilize and implement the spillover effect of regional financial efficiency, improve the allocation efficiency of financial resources in underdeveloped regions, narrow the gap in regional financial development, and promote the coordinated development of finance.

Xu, Zhao, Zhou, and Yuan (2021) looked at the impact of financial structure on resource allocation efficiency using China's data from 2005 to 2018. The research results revealed that by optimizing the financial structure by appropriately expanding the stock market and the scale of bank credit and insurance, more loanable funds will flow to the production sector, and the provision of certain guarantees can greatly improve the efficiency of resource allocation.

Wang, Yang, and Yue (2022) investigated the impact of the development of digital finance on increasing resource allocation in the tourism industry. The research uses the Entropy Weight Method (EWM) to measure the composite indexes of tourism resources in 30 provinces of China (excluding Tibet) from 2011 to 2018. The results of the research show that the total index and sub-indexes of digital finance have positive effects on increasing the efficiency of tourism resource allocation. The article reveals that digital finance increases the efficiency of tourism resource allocation by stimulating demand for tourism consumption and optimizing the supply of tourism factors.

Hayranı and Chen (2022) measured the allocation efficiency of regional financial resources in China using the data envelopment analysis. The analysis was conducted on data from 31 provinces in China (excluding Tibet or Hong Kong, Macau and Taiwan) from 2011 to 2019. The research conclusion is that relevant government departments should actively support the development of digital finance. Thus, it is necessary not only to increase the efficiency of financial resource allocation and coordinated action between regions, but also to promote the transformation and development of economic development methods.

According to the results of the study on the subject; First of all, the government should steadily support the development of digital finance, fully fulfill the role of finance in supporting the real economy, effectively optimize the allocation of financial resources, and accelerate the digital transformation of enterprises.

Another implication is that banks and other financial institutions should accelerate the construction of digital platforms to reduce information asymmetry and increase investment in businesses' innovation projects while controlling risks. Thus, it is thought that businesses will increase their willingness towards digital transformation. It is very important for public and private enterprises to proactively adapt to the opportunities brought by digital finance development, focus resources on creating digital infrastructure and accelerate the digital transformation process.

In economically underdeveloped regions, problems such as insufficient financial resources, slow economic development, low integrity of enterprises, poor investment environment and system establishment increase transaction costs and investment risks. To improve this situation, it will be important for local financial institutions, in cooperation with large financial institutions in regional financial centers, to use the advantages of digital finance in allocating financial resources over time and space.

No study integrating the concepts has been found in the Turkish literature. Studies that address the concepts of digital finance and resource allocation in an integrative manner are very rare. It is seen that research on the subject is mostly conducted in China. The study is a summary and aims to contribute to the literature to increase research on the subject.

Keywords: Finance, Digital Finance, Resource Allocation.

KAYNAK TAHSİSİ VERİMLİLİĞİNİN ARTTIRILMASINDA DİJİTAL FİNANS

Dijital finans, dijital ekonomi çağının bir ürünüdür. Geniş anlamda dijital finans, geleneksel finans piyasalarının ticaret şeklini ve finansman şeklini değiştiren, dijital teknolojiye dayalı yeni bir iş modelini ifade etmektedir. Dijital finans, bir yandan finansal hizmetlerin maliyetini düşürebilmekte, hedef kitleyi genişletebilmekte, büyük veri ve yapay zekâ gibi dijital teknolojiler aracılığıyla finansal kaynakların tahsis verimliliğini artırabilmektedir. Dijital dönüşümle finansal kaynakların işletmelere akışına katkı sağlanabilmektedir. Ayrıca dijital finans, coğrafi kısıtlamaları ortadan kaldırarak, finansal kurumlar arasındaki iletişimi güçlendirebilmekte, küçük ve orta ölçekli bankaların gelişimini kolaylaştırmaktadır (Luo, 2022).

Dijital teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte finans sektörünün teknolojik alt yapısı da hızlı bir dönüşüm içerisine girmiştir. Finans sektörünün dijital teknolojilere hızlı entegrasi akademik çalışmalarda dijital finans kavramı olarak yer almaktadır. Alanyazında dijital finansın gelişmesinin finansal kaynak tahsisinin verimliliğini artırıp artırmayacağı ya da nasıl artıracığına yönelik araştırmalara yer verilmektedir.

Jaud, Kukenova ve Strieborny (2017) araştırmalarını “finansal kurumlar ve piyasalar, rekabetçi ürün piyasalarının dayattığı disiplini geliştirebilir ve böylece reel ekonomide kaynak tahsisini geliştirebilir mi?” sorusu üzerine yapmışlardır. Araştırmalarında ABD’ye ihracat yapan 71 ülkeden alınan ürün düzeyindeki ayrıştırılmış verileri kullanmışlardır. Araştırma sonucunda ürün piyasalarının disipline edici etkisini artırmada ve reel ekonomi bazında kaynak tahsisini iyileştirmede bankaların önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bankacılık sektörünün ekonomideki öneminin, finans dışı özel sektöre verilen kredilerle mi, yoksa banka varlıklarının tamamıyla mı ölçüldüğü önemli olmasa da, diğer finansal kurumların bankalar kadar disiplin edici bir etki yarattığı görülmemektedir. Devlete verilen kredinin de kaynak tahsisi üzerinde olumsuz etkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Liao, Yao ve Hu (2019) dijital finansın bölgesel finansal kaynak tahsisinin etkinliği üzerindeki etki mekanizmasını analiz etmişlerdir. Araştırmacılar Çin’deki 30 ilde mali kaynak tahsisinin verimliliğini ölçmek için bir veri zarflama analizi-Malmquist modeli kullanmışlardır. Dijital finansın bölgesel mali kaynak tahsisinin verimliliği üzerindeki etkisi, Durbin modeli kullanılarak test edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre dijital finansın gelişmesi bölgesel mali kaynak tahsisinin verimliliği ve teknolojik ilerlemesi üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkiye sahip olduğu yönündedir. Ayrıca bu durum çevre bölgelerde benzer verimliliği ve teknolojideki ilerlemeleri teşvik etmektedir. Fakat dijital finansın gelişmesi yeniliklerini proaktif bir şekilde teşvik ederken risk önleme ve kontrol konusundaki farkındalıkta geliştirilmelidir. Bilgi güvenliği mekanizmaları kurulmalı, tüketici korumasını iyileştirilmeli, bölgesel mali verimliliğin yayılma etkisini tam olarak kullanmalı ve uygulamalı, az gelişmiş bölgelerde mali kaynakların tahsis verimliliğini artırmalı, bölgesel mali kalkınmadaki açığı daraltmalı ve finansın eşgüdümü gelişimini teşvik etmelidir.

Xu, Zhao, Zhou ve Yuan (2021) Çin’in 2005’ten 2018’e kadar olan verilerini kullanarak finansal yapının kaynak tahsisi verimliliği üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucu borsayı ve banka kredisi ile sigorta ölçeğini uygun şekilde genişleterek mali yapıyı optimize edip, daha fazla borç verilebilir fonun üretim sektörüne akacağını ve belirli garantilerin sağlanmasının kaynak tahsisi verimliliğini büyük ölçüde artırabileceğini ortaya koymuşlardır.

Wang, Yang ve Yue (2022) dijital finansın gelişmesinin turizm sektöründe kaynak tahsisinin arttırılması üzerinde etkisini araştırmışlardır. Araştırmada 2011’den 2018’e kadar Çin’in 30 ilindeki (Tibet hariç) turizm kaynaklarının bileşik endekslerini ölçmek için Entropi Ağırlık Yöntemi’ni (EWM) kullanmışlardır. Araştırma sonucu, dijital finansın toplam endeksinin ve alt endekslerinin turizm kaynak tahsisinin verimliliğini arttırmada olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Makale, dijital finansın,

turizm tüketimine yönelik talebi teşvik ederek ve turizm faktörlerinin arzını optimize ederek turizm kaynak tahsisinin verimliliğini arttırdığını ortaya koymaktadır.

Hayrani ve Chen (2022) veri zarflama yöntemini kullanarak Çin'deki bölgesel finansal kaynakların tahsis verimliliğini ölçmüşlerdir. Çin'deki 31 ilin (Tibet veya Hong Kong, Makao ve Tayvan hariç) 2011'den 2019'a kadar olan verilerini üzerinden analiz yapılmıştır. Araştırma sonucu, ilgili hükümet departmanlarının dijital finansın gelişimini aktif olarak desteklemesi gerektiği yönündedir. Böylece sadece finansal kaynak tahsisinin ve bölgeler arasındaki koordineli eylemin verimliliğinin artırılması değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma yöntemlerinin dönüştürülmesi ve geliştirilmesi de teşvik edilmektedir.

Konuya ilişkin yapılan çalışma sonuçlarına göre; öncelikle hükümetin dijital finans gelişimini istikrarlı bir şekilde desteklemesi, reel ekonomiyi desteklemede finansın rolünü tam olarak yerine getirmesi, finansal kaynakların tahsisini etkili bir şekilde optimize etmesi ve işletmelerin dijital dönüşümüne ivme kazandırması gerekmektedir.

Bir diğer çıkarım ise bankalar ve diğer finansal kuruluşların, bilgi asimetrisini azaltmak için dijital platformların inşasını hızlandırması ve riskleri kontrol ederken işletmelerin inovasyon projelerine yatırımı artırması gerektiğidir. Böylece işletmelerin dijital dönüşüme yönelik istekliliğini artırılacağı düşünülmektedir. Kamu ve özel işletmelerin de dijital finans gelişiminin getirdiği fırsatlara proaktif bir şekilde uyum sağlaması, kaynakları dijital altyapı oluşturmaya odaklaması ve dijital dönüşüm sürecini hızlandırması oldukça önemlidir.

Ekonomik açıdan az gelişmiş bölgelerde finansal kaynakların yetersizliği, ekonomik kalkınmanın yavaş olması, işletmelerin bütünlüğünün düşük olması, yatırım ortamının zayıf olması ve sistem kurulması gibi sorunları işlem maliyetlerini ve yatırım risklerini artırmaktadır. Bu durumu iyileştirmek için, yerel finans kurumlarının, bölgesel finans merkezlerindeki büyük finans kurumlarıyla işbirliği içinde, finansal kaynakların zaman ve mekâna tahsis edilmesinde dijital finansmanın avantajlarını kullanmasının kaynak tahsisinde önemli olacağı yönündedir.

Türkiye alanyazında kavramları bütünleştiren bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dijital finans ve kaynak tahsisi kavramlarını bütünleştirici bir şekilde ele alan çalışmalara oldukça az rastlanılmıştır. Konuya ilişkin araştırmaların yoğunlukla Çin üzerinde yapıldığı görülmektedir. Çalışma özet niteliğinde olup, konuya ilişkin araştırmaların arttırılmasına yönelik literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finans, Dijital Finans, Kaynak Tahsisi.

FINANCIAL PERFORMANCE ASSESSMENT WITH THE TOPSIS METHOD, ONE OF THE MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODS UNDER UNCERTAINTY: AN APPLICATION ON BIST TELECOMMUNICATION COMPANIES

Dr. Gülşah KAZAK

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0000-0002-1972-0820

ABSTRACT

In this research, the financial performance of the companies in the telecommunications sector within the Turkish stock exchange Borsa Istanbul INC. was evaluated between 2020-2023 using the TOPSIS method. Current ratio, acid-test ratio, treasury ratio, leverage ratio, asset turnover ratio, equity turnover ratio, sales profitability, return on equity capital and main activity profitability ratios were used as evaluation standards. The values of the ratios used were used to calculate the relative performance index and rank the financial performance results. Among the companies, the company with the highest relative performance index for 3 years is Turk Telekom INC. has come out.

Key Words: Multi-Criteria Decision Making Method, TOPSIS, Financial Performance, Telecommunication.

INTRODUCTION

How much revenue a company generates and how well it manages its assets, liabilities, and the financial interests of its stakeholders and shareholders are evaluated based on their financial performance. For businesses, financial performance is a subjective measurement of how effectively they use their assets and resources within the scope of their activities. At the same time, this measurement also provides information about the financial functioning of the business in a certain period.

Companies have stakeholders such as investors, employees, management, creditors and bondholders. Financial performance measurements guide these stakeholders in making decisions about companies. In addition, financial performance measurements are important for company management to make future decisions.

There are different methods developed to measure financial performance. Studies indicate that the TOPSIS method will be a solution in decision-making methods between financial ratios and multiple

alternatives. In line with this inference, financial performance evaluation was carried out in the study with the TOPSIS method, which is a multi-criteria decision-making method. This method is one of the most widely used methods in evaluating the financial performance of companies.

In the literature, financial performance evaluation has been made using the TOPSIS method in different sectors. In the Türkiye literature, the banking sector (Ustasüleyman, 2009; Yayar ve Baykara, 2012; Çınar, 2010; Yamaltdinova, 2017; Yavuz, 2021; Alsu, Taşdemir ve Kallo, 2018; Yetiz, 2021; Özkan ve Deliktaş, 2020; Demireli, 2010; Özkan, 2019; Yılmaz ve Yakut, 2021; Gülsün ve Erdoğan, 2021; Gözkonan ve Küçükbay, 2019; Bozdoğan, Ersoy ve Kaygusuz, 2018; Elmas ve Yetim, 2021; Yıldırım ve Demirci, 2017; Altemur, Çevik, ve Karaca, 2019; Daver, 2020), data processing (Türkmen ve Çağıl, 2012), tourism sector (Özçelik ve Kandemir, 2015; Bilici, 2019; Karakaş ve Öztel, 2020; Temür, 2022), furniture sector (Tekez ve Bark, 2016), leather businesses (Eleren, 2007; Işıldak, 2018; Faruk ve Cilesiz, 2022), ceramics industry (Akyüz, Bozdoğan ve Hantekin, 2011), airline transport industry (Ömürbek, 2013; Akgün ve Temür, 2016; Sakarya ve Melek, 2020; Dağlı, 2021; Tunahan ve Çınaroğlu, 2018), cement sector (Dumanoglu, 2010), main metal industry (Uygurtürk ve Korkmaz, 2012), technology sector (Orçun ve Eren, 2017; Gürkan, 2021; Konak ve Civelek, 2021), XKURY (Çonkar, Elitaş ve Gökhan, 2011), financial leasing and factoring (Özçelik ve Küçükçakal, 2019; Gürol, 2018; Selimler ve Cumhuriyet, 2019), forestry enterprises (Korkmaz, 2012), accommodation sector (İçigen ve Çetin, 2017), insurance sector (Altan ve Yıldırım, 2019; Işık, 2019), electricity, gas and steam sector (Kendirli, Çitak ve İşleyen, 2021; Karakul ve Özyaydin, 2019), manufacturing sector (Ömürbek ve Mercan, 2014), textile sector (Konak, Elbir, Yılmaz, Karataş, Durman, ve Düzakın, 2018; Temizel ve Bayçelebi, 2016), food and beverage sector (Ertaş ve Yetim, 2022; Aşkın ve Erdem, 2022), energy sector (Metin, Yaman ve Korkmaz, 2017), intermediary institutions (Tezergil, 2018), construction (Tulum, 2021) ve automotive (Kayalı ve Aktaş, 2018) sectors, it is seen that financial performance analysis is made with the TOPSIS method.

In the literature, it was found that Günay and Ünal (2016) conducted a study on supplier selection using the AHP-TOPSIS method on a telecommunication company, and Günay (2017) studied the evaluation of the financial performance of Türk Telekom A.Ş. after privatization with the TOPSIS method.

In the literature, no study has been found that examines the financial performances of telecommunication companies in the BIST index using the TOPSIS method. In this context, the financial performance of telecommunication companies Turkcell Communication Services INC. and Turk Telekom INC. for the years 2020-2023 will be examined by using the method in the study.

METHOD OF THE RESEARCH AND DATA USED

In the research, the financial performances of two companies in the telecommunications sector in the BIST 100 index were evaluated using the TOPSIS method.

The Technique of Order Preference Based on Similarity to the Ideal Solution (TOPSIS) was developed by Yoon and Hwang (1981) based on the concept that the selected alternative should have the value closest to the ideal solution and the value furthest from the negative-ideal solution. The TOPSIS method evaluates the decision matrix containing alternatives related to attributes (or criteria). TOPSIS assumes that each feature in the decision matrix receives either monotonically increasing or monotonically decreasing utility. However, since it cannot be assumed that all criteria are of equal importance, in the method, weight values are determined for each criterion, which determines a range of attributes that provide the best benefit.

The method by the authors consists of 5 steps given below (Hwang, C.L. and Yoon, K., 1981: 92).

Step 1. Create the normalized (standardized) decision matrix

Step 2. Create the weighted normalized decision matrix:

Step 3. Identify ideal and negative-ideal solutions

Step 4. Calculate the separation size

Step 5. Calculate the relative closeness to the ideal solution

The data used in the analysis were obtained from the balance sheets and income statements of the companies disclosed on the Public Disclosure Platform website. In the study, the financial ratios determined to use the financial performances of the companies and the weights to be used in the calculation were applied with reference to the study of Orçun and Eren (2017). The applied ratios are determined as current, acid-test and treasury ratio, leverage ratio, asset and equity turnover ratios. It is stated that these determined financial ratios are “capable of providing information about companies’ solvency, financial structures, profitability and effective use of their assets.” Microsoft Excel program was used to calculate the data of the method.

Since the financial reports of the companies on KAP are submitted between 2020 - 2023, the method results cover these four years. The 2023 financial report for the date of the research was applied by taking the data of 2023/9.

Tablo 1: Ratios used in the method, their calculations and ratio weight values

Code	Financial Ratios Used	Financial Ratio Calculations	Rate Weights
T1	Current Rate	Current Assets/ Short Term Liabilities	0,09
T2	Acid-Test Ratio	(Current Assets - Stocks / Short Term Liabilities	0,08
T3	Treasury Rate	(Current Assets -Stoklar- Receivable) / Short Term Liabilities	0,08
T4	Financial Leverage Ratio	Total Debt / Total Assets	0,25
T5	Asset Turnover	Net Sales / Total Assets	0,13
T6	Equity Turnover Ratio	Net Sales / Equity	0,12
T7	Sales Profitability	Net Profit / Net Sales	0,09
T8	Profit Capital Ratio	Net Profit / Equity	0,08
T9	Real Operating Profit	Net Profit / Operating Profit	0,08

Table 1 gives information about the ratios and the weights of these ratios based on company data of the TOPSIS method.

FINDINGS

According to the TOPSIS method;

As step 1, normalization was performed. For this process, a normalized matrix, that is, a normalized (standardized) decision matrix, was created using vector normalization. The following formula was

applied to create the decision matrix. The financial ratio values used are T1ij, T2ij, T3ij, T4ij, T5ij, T6ij, T7ij, T8ij, T9ij.

$$R_{ij} = T_{ij} / \sqrt{\sum_{i=1}^n T_{ij}^2}$$

As step 2, the weighted normalized matrix (Wij) was obtained. The results of the formula applied in Step 1 were multiplied by the weights determined for each ratio, and the weight results are given in table 2 below by years and sectors.

Tablo 2: Weighted normalized matrix results of companies by year

TURKCELL COMMUNICATION SERVICES INC.				
Kod	2020 W_{ij}	2021 W_{ij}	2022 W_{ij}	2023 W_{ij}
T1	0,079692349	0,074815145	0,077330002	0,079578635
T2	0,070973956	0,066758319	0,069105703	0,070993533
T3	0,076209745	0,070926906	0,073145121	0,073716334
T4	0,15806359	0,167327281	0,169592324	0,176337889
T5	0,086564698	0,086612966	0,129218379	0,089141782
T6	0,061380299	0,067726365	0,118907596	0,081707282
T7	0,026876994	0,026852447	0,004724306	0,037283898
T8	0,014649347	0,016719837	0,028866696	0,031176403
T9	0,022503268	0,014975701	0,021784731	0,014206207
TURK TELEKOM INC.				
Kod	2020 W_{ij}	2021 W_{ij}	2022 W_{ij}	2023 W_{ij}
T1	0,041822595	0,050026934	0,046044227	0,042038563
T2	0,036914733	0,044083182	0,040303868	0,03687707
T3	0,024332585	0,037005054	0,032400483	0,031078964
T4	0,19369022	0,185746012	0,183680275	0,177214415
T5	0,096987386	0,096944283	0,014234131	0,094624218
T6	0,103113815	0,099061292	0,016154988	0,087885836
T7	0,085893115	0,085900792	0,08987592	0,081914046
T8	0,078647293	0,078233286	0,074610414	0,073675178
T9	0,076769805	0,078585803	0,076976785	0,078728544

After the weighted normalized matrix value was obtained, the ideal and negative-ideal solutions were determined in the 3rd step. The highest values of each criterion were taken to determine the ideal solution values (Vj+). In determining the negative-ideal values (Vj-), the lowest values of each criterion were taken.

Tablo 3: Ideal solution values of companies by year (Vj+)

	Code/Years	2020	2021	2022	2023
İdeal Solution Values	T1	0,079692349	0,074815145	0,077330002	0,079578635
	T2	0,070973956	0,066758319	0,069105703	0,070993533
	T3	0,076209745	0,070926906	0,073145121	0,073716334
	T4	0,19369022	0,185746012	0,183680275	0,176337889
	T5	0,096987386	0,096944283	0,129218379	0,094624218
	T6	0,103113815	0,099061292	0,118907596	0,087885836
	T7	0,085893115	0,085900792	0,08987592	0,081914046
	T8	0,078647293	0,078233286	0,074610414	0,073675178
	T9	0,076769805	0,078585803	0,076976785	0,078728544

Negatif-ideal çözüm değerlerinin (V_j^-) belirlenmesinde her bir kriterin en düşük değerleri alınmıştır.

Tablo 4: Negative-ideal solution values of companies according to years (Vj-)

	Kod/Yıllar	2020	2021	2022	2023
Negative- İdeal Solution Values	T1	0,041822595	0,050026934	0,046044227	0,042038563
	T2	0,036914733	0,044083182	0,040303868	0,03687707
	T3	0,024332585	0,037005054	0,032400483	0,031078964
	T4	0,15806359	0,167327281	0,169592324	0,177214415
	T5	0,086564698	0,086612966	0,014234131	0,089141782
	T6	0,061380299	0,067726365	0,016154988	0,081707282
	T7	0,026876994	0,026852447	0,004724306	0,037283898
	T8	0,014649347	0,016719837	0,028866696	0,031176403
	T9	0,022503268	0,014975701	0,021784731	0,014206207

The lowest values of each criterion were taken to determine the negative-ideal solution values (V_j^-).

As step 4, separation dimensions were calculated. Discrimination measurements are denoted by S. S^+ was used for the ideal solution and S^- was used for the distance to the negative-ideal solution value. All codes related to the codes determined in each company were calculated using the formula given below and the values were determined by taking the square root of their sums. The formula is also used in the same way to calculate negative ideal solution values.

$$S^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (W_{ij} - V_j)^2}$$

According to the determined data, the companies' S^+ values for the ideal solution and S^- values for the distance to the negative-ideal solution value are given in table 5 and table 6 below.

Tablo 5: Companies' discrimination criteria for the ideal solution S⁺

Companies	(S ⁺) 2020	(S ⁺) 2021	(S ⁺) 2022	(S ⁺) 2023
Turkcell Communication Services INC.	0,116803562	0,112892515	0,112195893	0,089606694
Turk Telekom INC.	0,072700678	0,047742112	0,165069521	0,066271439

Tablo 6: Companies' discrimination measures for negative-ideal solution S⁻

Companies	(S ⁻) 2020	(S ⁻) 2021	(S ⁻) 2022	(S ⁻) 2023
Turkcell Communication Services INC.	0,072700679	0,047742112	0,165069521	0,06627144
Turk Telekom INC.	0,116803562	0,112892515	0,112195893	0,089606694

Step 5 is the calculation of the relative closeness to the ideal solution. The relative closeness to the ideal solution (C) formula was used as given below and the results were obtained.

$$C = S^- / (S^+ + S^-)$$

As a result of the calculated C values, the performance values of Turkcell Communication Services INC and Turk Telekom INC. for the years 2020-2023 and the ranking of the companies by years are given in table 7 below.

Tablo 7: Performance values of companies and their rankings by year

Companies	(C) 2020		(C) 2021		(C) 2022		(C) 2023	
Turkcell Communication Services INC.	0,38363616	2.	0,29720934	2.	0,5953484	1.	0,42514905	2.
Turk Telekom INC.	0,61636384	1.	0,70279066	1.	0,4046516	2.	0,57485096	1.

The relative closeness (C) value to the ideal solution calculated in determining the performance of companies is expected to be in the range of $0 \leq C \leq 1$. As the value approaches 1, it indicates the ideal solution, and as it approaches 0, it indicates the relative closeness to the negative-ideal solution.

When Table 7 is examined, it shows that the financial performances of the companies in the telecommunications sector have different values. It has the best financial performance over the years. Relatively speaking, the highest performance in 2020, 2021 and 2023 was Turk Telekom INC Turkcell Communication Services INC. was the company with the highest ranking in 2021.

RESULT

In the research, the financial performances of companies in the telecommunications sector traded in Borsa Istanbul between 2020 - 2023 were analyzed using the TOPSIS method. There is no restriction on the number of companies or year range in which financial performance will be examined in the method.

Günay (2017) examined the financial performance of Turk Telekom INC. between 2005 -2016 using the TOPSİS method. In the research, it was stated that the financial performance of the company in 2009 was lower than in other years.

According to the results of the study, the highest performance was relatively achieved by Turk Telekom INC.' in 2020, 2021 and 2023. In 2021, the company with the highest ranking was Turkcell Communication Services INC.

Researchers may be advised to look at the financial performance of companies on a sector-by-sector basis by expanding the year range.

REFERENCES

- Akgün, M., ve Temür, A. S. (2016). BIST Ulaştırma Endeksine Kayıtlı Şirketlerin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12), 173-186.
- Akyüz, Y., Bozdoğan, T., ve Hantekin, E. (2011). TOPSİS Yöntemiyle Finansal Performansın Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 73-92.
- Alsü, E., Taşdemir, A., ve Kallo, Z. (2018). Katılım Bankalarının Performanslarının Değerlendirilmesi: TOPSİS Yöntemi İle Uluslararası Karşılaştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(1), 303-316.
- Altan, İ. M., ve Yıldırım, M. (2019). Sigorta Sektörünün Finansal Performansının Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSİS Yöntemiyle Analizi ve Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 345-358.
- Altumur, N., Çevik, M., ve Karaca, S. S. (2019). BIST 30 Endeksinde İşlem Gören Ticari Bankaların TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Analizi.
- Aşkın, G. Ü. L., ve Erdem, M. (2022). Gıda Perakende Firmalarının Finansal Performanslarının Entropi-TOPSİS Yöntemiyle Analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35), 25-33.
- Bilici, N. (2019). Turizm Sektörünün Finansal Performansının Oran Analizi ve TOPSİS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 173-194.
- Bozdoğan, T., Ersoy, B., ve Kaygusuz, M. (2018). Camels Değerlendirme Sistemiyle Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemiyle Analizi. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 5(30), 4309-4323.
- Çınar, N. T. (2010). Kuruluş Yeri Seçiminde Bulanık TOPSİS Yöntemi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010(1), 37-45.
- Çonkar, K., Elitaş, C., ve Gökhan, A. T. A. R. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki (Xkury) Firmaların Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Ölçümü ve Kurumsal Yönetim Notu ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 81-115.
- Dağlı, D. (2021). Havayolu İşletmelerinin Covid-19 Öncesi ve Covid-19 Sürecindeki Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2242-2255.
- Daver, G. (2020). TOPSİS Yöntemiyle Banka Performans Analizi: Camels Bileşenleri Temelinde Bir Önerme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 181-198.
- Demireli, E. (2010). TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1).
- Dumanoglu, S. (2010). İMKB'de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Mali Performansının TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 323-339.
- Eleren, A. (2007). Kuruluş Yeri Seçiminin Fuzzy TOPSİS Yöntemi ile Belirlenmesi: Deri Sektörü Örneği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 7(13), 280-295.

- Elmas, B., ve Yetim, A. (2021). Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Uluslararası Boyutta Değerlendirilmesi. *International Journal of Islamic Economics And Finance Studies*, 7(3), 230-263.
- Ertaş, F. C., ve Yetim, A. (2022). Covid-19 Pandemisinde Gıda ve İçecek Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının TOPSİS Yöntemiyle İncelenmesi: BIST Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (93), 53-74.
- Faruk, D. A. Y. I., ve Çilesiz, A. (2022). BIST'e Kayıtlı Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Bwm Tabanlı TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 355-373..
- Gözkönan, Ü. H., ve Küçükbay, F. (2019). Katılım Bankaları İle Geleneksel Bankaların Çkkv Yöntemleri ile Performans Değerlendirilmesi: TOPSİS ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analiz. *International Journal of Economic veAdministrative Studies*, (25).
- Gülsün, B., ve Erdoğan, K. N. (2021). Bankacılık Sektöründe Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Bulanık TOPSİS Yöntemleri ile Finansal Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 1-15.
- Günay, Z. (2017). Türk Telekom A.Ş.'nin Özelleşme Sonrası Finansal Performansının TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 390-399.
- Günay, Z., ve Ünal, Ö. F. (2016). AHP-TOPSİS Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi (Bir Telekomünikasyon Şirketi Örneği). *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 37-53.
- Gürkan, S. (2021). TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi: Teknoloji Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 225-239.
- Gürol, B. (2018). Faktoring, Finansal Kiralama ve Leasing Sektörlerinin Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Ölçülmesi: Türkiye Karşılaştırması. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 61-73.
- Hwang, C.L., ve Yoon, K. (1981). Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSİS). *Lecture Notes In Economics And Mathematical Systems*, 128-140. Doi:10.1007/978-3-642-48318-9_3
- Işık, Ö. (2019). Türkiye'de Hayat Dışı Sigorta Sektörünün Finansal Performansının Critic Tabanlı TOPSİS ve Multimoora Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Business ve Management Studies: An International Journal*, 7(1), 542-562.
- Işıldak, M. S. (2018). BIST'de Dokuma, Giyim Eşyası Ve Deri İşletmelerinin TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 116-130.
- İçigen, E. T., ve Çetin, E. İ. (2017). AHP Temelli TOPSİS Yöntemi ile Konaklama İşletmelerinde Personel Seçimi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 179-187.
- Karakaş, A., ve Öztel, A. (2020). BİST'de Yer Alan Turizm İşletmelerinin Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı TOPSİS Yöntemi İle Belirlenmesi: Bir Python Uygulaması. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 543-562.
- Karakul, A. K., ve Özyayın, G. (2019). TOPSİS ve VIKOR Yöntemleri ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XELKT Üzerinde Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (60), 68-86.
- Kayalı, C. A., ve Aktaş, İ. (2018). BIST'te Hisse Senetleri İşlem Gören Otomotiv Sektöründeki Firmaların TOPSİS Yöntemine Göre Performans Değerlemesi ve Analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 43-59.
- Kendirli, S., Çitak, F., ve İşleyen, A. (2021). Finansal Performansın TOPSİS Yöntemi ile Belirlenmesi: BIST Elektrik Gaz ve Buhar Şirketlerinde Uygulanması. *Third Sector Social Economic Review*, 56(4), 2321-2334.
- Konak, F., ve Civelek, S. A. (2021). Veri Zarflama Analizi ve TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: Bist Teknoloji Endeksi Uygulaması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3110-3131.

- Konak, T., Elbir, G., Yılmaz, S., Karataş, B., Durman, Y., ve Düzakın, H. (2018). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Tekstil Firmalarının TOPSİS ve Moora Yöntemi ile Analizi. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(1), 11-44.
- Korkmaz, M. (2012). Orman İşletmelerinde İktisadilik Düzeyinin TOPSİS Yöntemi ile Analizi. SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, 13(1), 14-20.
- Metin, S., Yaman, S., ve Korkmaz, T. (2017). Finansal Performansın TOPSİS ve Moora Yöntemleri ile Belirlenmesi: BIST Enerji Firmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Uygulama. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 371-394.
- Orçun, Ç., ve Eren, B. S. (2017). TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XUTEK Üzerinde Bir Uygulama. Muhasebe Ve Finansman Dergisi, (75), 139-154.
- Ömürbek, N., ve Mercan, Y. (2014). İmalat Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının Topsis ve Electre Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 237-266.
- Ömürbek, V. (2013). Havayolu Taşımacılığı Sektöründe TOPSİS Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 343-363.
- Özçelik, H., ve Kandemir, B. (2015). BIST'de İşlem Gören Turizm İşletmelerinin TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(33), 97-114.
- Özçelik, H., ve Küçükçakal, Z. (2019). BIST'de İşlem Gören Finansal Kiralama ve Faktoring Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Analizi. Muhasebe Ve Finansman Dergisi, (81), 249-270.
- Özkan, G., ve Deliktaş, E. (2020). Banka Performanslarının TOPSİS Yöntemiyle Analizi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 31-40.
- Özkan, T. (2019). BIST'te İşlem Gören Mevduat Bankalarının TOPSİS Yöntemiyle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED), 9(18), 815-835.
- Sakarya, Ş., ve Melek, A. K. S. U. (2020). Ulaşım Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performanslarının Geliştirilmiş Entropi Temelli TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(1), 21-40.
- Selimler, H., ve Cumhuri, T. A. Ş. (2019). Finansman, Faktoring ve Leasing Şirketlerinin Kredi Yönetim Performansının TOPSİS Yöntemi İle Değerlendirilmesi:(2015–2018). Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(3), 286-306.
- Tekez, E., ve Bark, N. (2016). Mobilya Sektöründe Bulanık TOPSİS Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi. Sakarya University Journal of Science, 20(1), 55-63.
- Temizel, F., ve Bayçelebi, B. E. (2016). Finansal Oranların TOPSİS Sıralaması ile Yıllık Getiriler Arasındaki İlişki: Tekstil İmalatı Sektörü Üzerine Bir Uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), 159-170.
- Temür, A. S. (2022). Borsa İstanbul Turizm Endeksi (XTRZM) Firmalarının Entropi Temelli Aras, Copras ve TOPSİS Yöntemleri İle Finansal Performans Analizi. Verimlilik Dergisi, (2), 183-212.
- Tezergil, S. A. (2018). Aracı Kurumların Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile İncelenmesi. Mali Çözüm Dergisi, 28, 43-58.
- Tulum, S. (2021). BIST'de İşlem Gören İnşaat İşletmelerinin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 154-170.
- Tunahan, A. V. C. I., ve Çınaroğlu, E. (2018). AHP Temelli TOPSİS Yaklaşımı ile Havayolu İşletmelerinin Finansal Performans Değerlemesi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(1), 316-335.
- Türkmen, S. Y., ve Çağıl, G. (2012). İMKB'ye Kota Bilişim Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. Maliye ve Finans Yazıları, 1(95), 59-78.

- Ustasüleyman, T. (2009). Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHS-TOPSİS Yöntemi. Bankacılar Dergisi, 69, 33-43.
- Uygurtürk, H., ve Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(2), 95-115.
- Yamaltdinova, A. (2017). Kırgızistan Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. International Review of Economics And Management, 5(2), 68-87.
- Yavuz, G. Ü. L. (2021). Entropiye Dayalı TOPSİS Yöntemi ile Bankaların Performans Değerlendirmesi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1), 1-26.
- Yayar, R., ve Baykara, H. V. (2012). TOPSİS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği Ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama. Business and Economics Research Journal, 3(4), 21-42.
- Yetiz, F. (2021). TOPSİS Yöntemi İle Türk Katılım Bankalarının Performans Analizi ve Bankacılıkta Risk Yönetim Politikalarının Önemi. Journal of Empirical Economics and Social Sciences, 3(1), 121-138.
- Yıldırım, B. F., veDemirci, E. (2017). Banka Performansının TOPSİS-M Uygulaması ile Değerlendirilmesi. Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 35-48.
- Yılmaz, Ö., ve Yakut, E. (2021). Entropi Temelli TOPSİS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(4), 1297-1321.

BELİRSİZLİK ALTINDA ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNDEN TOPSİS YÖNTEMİ İLE FİNANSAL PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ: BIST TELEKOMİNİKASYON ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Dr. Gülşah KAZAK

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0000-0002-1972-0820

ÖZET

Bu araştırmada, TOPSİS yöntemi kullanılarak Türkiye borsasındaki Borsa İstanbul A.Ş. içerisindeki telekomünikasyon sektöründe yer alan şirketlerin 2020-2023 yılları arasında finansal performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme standartları olarak cari oran, asit-test oranı, hazine oranı, kaldıraç oranı, aktif devir hızı oranı, özsermaye devir hızı oranı, satış karlılığı, özsermaye karlılığı, esas faaliyet karlılığı oranları kullanılmıştır. Kullanılan oranların değerleri, göreceli performans endeksini hesaplamak ve finansal performans sonuçları sıralamak için kullanılmıştır. Şirketler içerisinde göreceli performans endeksi 3 yıl boyunca yüksek olan şirket Tük Telekomünikasyon A.Ş. çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi, TOPSİS, Finansal Performans, Telekomünikasyon.

GİRİŞ

Bir şirketin ne kadar gelir elde ettiği, varlıklarını, yükümlülüklerini, paydaşlarının ve hissedarlarının mali çıkarlarını ne kadar iyi yönettiği finansal performanslarına göre değerlendirilmektedir. İşletmeler açısından finansal performans, faaliyetleri kapsamında varlık ve kaynaklarını ne kadar etkin kullandığının öznel bir ölçümüdür. Aynı zamanda bu ölçüm işletmenin belirli dönemdeki mali işleyişi hakkında da bilgi vermektedir.

Şirketlerin yatırımcılar, çalışanlar, yönetimi, alacaklılar, tahvil sahipleri gibi paydaşları bulunmaktadır. Bu paydaşların şirketlere ilişkin karar almalarında finansal performans ölçümleri yönlendirici olmaktadır. Ayrıca şirket yönetiminin geleceğe yönelik karar vermelerinde de finansal performans ölçümleri önem arz etmektedir.

Finansal performansı ölçmek için geliştirilmiş farklı yöntemler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar finansal oranlar ve birden fazla alternatif arasında TOPSIS yönteminin karar verme yöntemlerinde

çözüm olacağı yönünde olduğunu belirtmektedir. Bu çıkarım doğrultusunda çalışmada çok kriterli karar verme yöntemi olan TOPSİS yöntemi ile finansal performans değerlendirmesi yapılmıştır. Bu yöntem şirketlerin finansal performansını değerlendirmede en yaygın kullanılan yöntemlerden birisi olmaktadır.

Literatürde farklı sektörlerde TOPSİS yöntemi kullanılarak finansal performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Türkiye alanyazında banka sektörü (Ustasüleyman, 2009; Yayar ve Baykara, 2012; Çınar, 2010; Yamaltdinova, 2017; Yavuz, 2021; Alsü, Taşdemir ve Kallo, 2018; Yetiz, 2021; Özkan ve Deliktaş, 2020; Demireli, 2010; Özkan, 2019; Yılmaz ve Yakut, 2021; Gülsün ve Erdoğan, 2021; Gözkonan ve Küçükbaş, 2019; Bozdoğan, Ersoy ve Kaygusuz, 2018; Elmas ve Yetim, 2021; Yıldırım ve Demirci, 2017; Altemur, Çevik, ve Karaca, 2019; Daver, 2020), bilişim sektörü (Türkmen ve Çağır, 2012), turizm sektörü (Özçelik ve Kandemir, 2015; Bilici, 2019; Karakaş ve Öztel, 2020; Temür, 2022), mobilya sektörü (Tekez ve Bark, 2016), deri işletmeleri (Eleren, 2007; Işıldak, 2018; Faruk ve Cilesiz, 2022), seramik sektörü (Akyüz, Bozdoğan ve Hantekin, 2011), havayolu taşımacılığı sektörü (Ömürbek, 2013; Akgün ve Temür, 2016; Sakarya ve Melek, 2020; Dağlı, 2021; Tunahan ve Çınaroğlu, 2018), çimento sektörü (Dumanoglu, 2010), ana metal sanayi (Uygurtürk ve Korkmaz 2012), teknoloji sektörü (Orçun ve Eren, 2017; Gürkan, 2021; Konak ve Civelek, 2021), XKURY (Çonkar, Elitaş ve Gökhan, 2011), finansal kiralama ve faktoring (Özçelik ve Küçükçakal, 2019; Gürol, 2018; Selimler ve Cumhuri, 2019), orman işletmeleri (Korkmaz, 2012), konaklama sektörü (İçigen ve Çetin, 2017), sigorta sektörü (Altan ve Yıldırım, 2019; Işık, 2019), elektrik gaz ve buhar sektörü (Kendirli, Çitak ve İşleyen, 2021; Karakul ve Özaydin, 2019), imalat sektörü (Ömürbek ve Mercan, 2014), tekstil sektörü (Konak, Elbir, Yılmaz, Karataş, Durman, ve Düzakın, 2018; Temizel ve Bayçelebi, 2016), gıda ve içecek sektörü (Ertaş ve Yetim, 2022; Aşkın ve Erdem, 2022), enerji sektörü (Metin, Yaman ve Korkmaz, 2017), aracı kurumlar (Tezergil, 2018), inşaat (Tulum, 2021) ve otomotiv (Kayalı ve Aktaş, 2018) sektörlerinde TOPSİS yöntemi ile finansal performans analizi yapıldığı görülmektedir.

Alanyazında Günay ve Ünal (2016) telekomünikasyon şirketi üzerinde AHP-TOPSIS yöntemi ile tedarikçi seçimi üzerine bir çalışma yaptıkları ve Günay (2017) Türk Telekom A.Ş.'nin özelleşme sonrası finansal performansının TOPSİS yöntemi ile değerlendirilmesine yönelik çalışmalara rastlanılmıştır.

Alanyazında BIST endeksinde telekomünikasyon şirketleri arasında finansal performanslarını TOPSİS yöntemi kullanarak inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu kapsamda çalışmada yöntem kullanılarak telekomünikasyon şirketleri olan Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş. ve Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin 2020-2023 yıllarına ilişkin finansal performansları incelenecektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KULLANILAN VERİLER

Araştırmada TOPSİS yöntemi ile BIST 100 endeksinde telekomünikasyon sektöründe yer alan iki şirketin finansal performansları değerlendirilmiştir.

İdeal Çözüme Benzerliğe Göre Sıra Tercihi Tekniği (TOPSİS) Yoon ve Hwang (1981) tarafından seçilen alternatifin ideal çözüme en yakın değer ve negatif-ideal çözüme en uzak değere sahip olması gerektiği kavramına dayanarak geliştirilmiştir. TOPSİS yöntemi, niteliklerle (veya kriterlerle) ilişkili alternatifleri içeren karar matrisini değerlendirmektedir. TOPSİS, karar matrisindeki her özelliğin monoton olarak artan veya monoton olarak azalan fayda aldığını varsaymaktadır. Fakat tüm kriterlerin eşit öneme sahip olduğu varsayılacağından yöntemde her kriter için en iyi faydanın bir nitelik aralığı belirlenen ağırlık değerleri belirlenir. Yazarlar tarafından yöntem aşağıda verilen 5 adımdan oluşmaktadır (Hwang, C.L. and Yoon, K., 1981: 92).

Adım 1. Normalleştirilmiş (standartlaştırılmış) karar matrisini oluşturun

Adım 2. Ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisini oluşturun

Adım 3. İdeal ve negatif-ideal çözümleri belirleyin

Adım 4. Ayırma ölçüsünü hesaplayın

Adım 5. İdeal çözüme göreceli yakınlığı hesaplayın

Analizde kullanılan veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu internet sitesinde açıklanan şirketlerin bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiştir. Çalışmada şirketlerin finansal performanslarını kullanmada belirlenen finansal oranlar ve hesaplamada kullanılacak ağırlıklar Orçun ve Eren (2017)'in çalışması referans alınarak uygulanmıştır. Uygulanan oranlar cari, asit-test ve hazine oranı, kaldıraç oranı, aktif ve özsermaye devir hızı oranları olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu finansal oranlar, “şirketlerin borç ödeme güçleri, finansal yapıları, karlılıkları ve varlıklarının etkin kullanımı hakkında bilgi verebilecek nitelikteki” olduğu belirtilmektedir. Yöntemin verilerinin hesaplanmasında Microsoft Excel programından yararlanılmıştır.

Şirketlerin KAP'da yer alan finansal raporları 2020-2023 yılı arasında verilmesinden dolayı yöntem sonuçları bu dört yılı kapsamaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihe ilişkin 2023 yılı finansal raporu 2023/9'un verileri alınarak uygulanmıştır.

Tablo 1: Yöntemde kullanılan oranlar, hesaplamaları ve oran ağırlık değerleri

Kod	Kullanılan Finansal Oranlar	Finansal Oran Hesaplamaları	Oran Ağırlıkları
T1	Cari Oran	Dönen Varlıklar / KVK	0,09
T2	Asit-Test Oranı	(Dönen Varlıklar-Stoklar) / KVK	0,08
T3	Hazine Oranı	(Dönen Varlıklar-Stoklar-Alacaklar) / KVK	0,08
T4	Kaldıraç Oranı	Toplam Borç / Toplam Aktif	0,25
T5	Aktif Devir Hızı Oranı	Net Satışlar / Toplam Aktif	0,13
T6	Özsermaye Devir Hızı Oranı	Net Satışlar / Özsermaye	0,12
T7	Satış Karlılığı	Net Kar / Net Satışlar	0,09
T8	Özsermaye Karlılığı	Net Kar / Özsermaye	0,08
T9	Esas Faaliyet Karlılığı	Net Kar / Esas Faaliyet Karı	0,08

Tablo 1'de TOPSİS yönteminin şirket verileri üzerinden hangi oranlar ve bu oranların ağırlıklarına ilişkin bilgi verilmiştir.

BULGULAR

TOPSİS yöntemine göre;

1. Adım olarak normalizasyon işlemi yapılmıştır. Bu işlem için vektör normalizasyonu kullanılarak normalize matris yani normalleştirilmiş (standartlaştırılmış) karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisi oluşturulmada aşağıdaki formül uygulanmıştır. Kullanılan finansal oran değerleri T_{1ij} , T_{2ij} , T_{3ij} , T_{4ij} , T_{5ij} , T_{6ij} , T_{7ij} , T_{8ij} , T_{9ij} olarak kullanılmıştır.

$$R_{ij} = T_{ij} / \sqrt{\sum_{i=1}^n T_{ij}^2}$$

2. Adım olarak ağırlıklandırılmış normalize matris (W_{ij}) elde edilmiştir. Adım 1’de uygulanan formülün sonuçları her bir oran için belirlenen ağırlıklarla çarpılmış ve ağırlık sonuçları yıllara ve sektörlere göre aşağıda tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Yıllara göre şirketlerin ağırlıklandırılmış normalize matris sonuçları

TURKCELL İLETİŞİM HİZMETLERİ A.Ş				
Kod	2020 W_{ij}	2021 W_{ij}	2022 W_{ij}	2023 W_{ij}
T1	0,079692349	0,074815145	0,077330002	0,079578635
T2	0,070973956	0,066758319	0,069105703	0,070993533
T3	0,076209745	0,070926906	0,073145121	0,073716334
T4	0,15806359	0,167327281	0,169592324	0,176337889
T5	0,086564698	0,086612966	0,129218379	0,089141782
T6	0,061380299	0,067726365	0,118907596	0,081707282
T7	0,026876994	0,026852447	0,004724306	0,037283898
T8	0,014649347	0,016719837	0,028866696	0,031176403
T9	0,022503268	0,014975701	0,021784731	0,014206207
TÜRK TELEKOMÜNİKASYON A.Ş				
Kod	2020 W_{ij}	2021 W_{ij}	2022 W_{ij}	2023 W_{ij}
T1	0,041822595	0,050026934	0,046044227	0,042038563
T2	0,036914733	0,044083182	0,040303868	0,03687707
T3	0,024332585	0,037005054	0,032400483	0,031078964
T4	0,19369022	0,185746012	0,183680275	0,177214415
T5	0,096987386	0,096944283	0,014234131	0,094624218
T6	0,103113815	0,099061292	0,016154988	0,087885836
T7	0,085893115	0,085900792	0,08987592	0,081914046
T8	0,078647293	0,078233286	0,074610414	0,073675178
T9	0,076769805	0,078585803	0,076976785	0,078728544

Ağırlıklandırılmış normalize matris değeri elde edildikten sonra **3. Adım olan ideal ve negatif-ideal çözümler** belirlenmiştir. İdeal çözüm değerlerinin (V_j^+) belirlenmesinde her bir kriterin en yüksek değerleri alınmıştır. Negatif-ideal değerlerinin (V_j^-) belirlenmesinde her bir kriterin en düşük değerleri alınmıştır.

Tablo 3: Yıllara göre şirketlerin ideal çözüm değerleri (Vj+)

	Kod/Yıllar	2020	2021	2022	2023
İdeal Çözüm Değerleri	T1	0,079692349	0,074815145	0,077330002	0,079578635
	T2	0,070973956	0,066758319	0,069105703	0,070993533
	T3	0,076209745	0,070926906	0,073145121	0,073716334
	T4	0,19369022	0,185746012	0,183680275	0,176337889
	T5	0,096987386	0,096944283	0,129218379	0,094624218
	T6	0,103113815	0,099061292	0,118907596	0,087885836
	T7	0,085893115	0,085900792	0,08987592	0,081914046
	T8	0,078647293	0,078233286	0,074610414	0,073675178
	T9	0,076769805	0,078585803	0,076976785	0,078728544

Negatif-ideal çözüm değerlerinin (V_j^-) belirlenmesinde her bir kriterin en düşük değerleri alınmıştır.

Tablo 4: Yıllara göre şirketlerin negatif-ideal çözüm değerleri (Vj-)

	Kod/Yıllar	2020	2021	2022	2023
Negatif- İdeal Çözüm Değerleri	T1	0,041822595	0,050026934	0,046044227	0,042038563
	T2	0,036914733	0,044083182	0,040303868	0,03687707
	T3	0,024332585	0,037005054	0,032400483	0,031078964
	T4	0,15806359	0,167327281	0,169592324	0,177214415
	T5	0,086564698	0,086612966	0,014234131	0,089141782
	T6	0,061380299	0,067726365	0,016154988	0,081707282
	T7	0,026876994	0,026852447	0,004724306	0,037283898
	T8	0,014649347	0,016719837	0,028866696	0,031176403
	T9	0,022503268	0,014975701	0,021784731	0,014206207

4. Adım olarak ayırma ölçüleri hesaplanmıştır. Ayırma ölçüleri S ile gösterilmiştir. İdeal çözüm için S^+ ve negatif-ideal çözüm değerine olan mesafe için S^- kullanılmıştır. Her firmada belirlenen kodlara ilişkin tüm kodlar aşağıda verilen formül kullanılarak hesaplanıp toplamalarının karekökü alınarak değerler belirlenmiştir. Formül negatif ideal çözüm değerlerini hesaplamada da aynı şekilde kullanılmaktadır.

$$S^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (W_{ij} - V_j)^2}$$

Belirlenen verilere göre şirketlerin ideal çözüm için S^+ ve negatif-ideal çözüm değerine olan mesafe için S^- değerleri aşağıda tablo 5 ve tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5: Şirketlerin ideal çözüm için ayırım ölçüleri S+

Şirketler	(S ⁺) 2020	(S ⁺) 2021	(S ⁺) 2022	(S ⁺) 2023
Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş	0,116803562	0,112892515	0,112195893	0,089606694
Türk Telekomünikasyon A.Ş	0,072700678	0,047742112	0,165069521	0,066271439

Tablo 6: Şirketlerin negatif-ideal çözüm için ayırım ölçüleri S-

Şirketler	(S ⁻) 2020	(S ⁻) 2021	(S ⁻) 2022	(S ⁻) 2023
Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş	0,072700679	0,047742112	0,165069521	0,06627144
Türk Telekomünikasyon A.Ş	0,116803562	0,112892515	0,112195893	0,089606694

5. Adım ideal çözüme göreli yakınlığın hesaplamasıdır. İdeal çözüme göreli yakınlık (C) formülü aşağıda verildiği şekilde kullanılmış ve sonuçlar elde edilmiştir.

$$C = S^- / (S^+ + S^-)$$

Hesaplanan C değerleri sonucunda Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş ve Türk Telekomünikasyon A.Ş'nin 2020-2023 yıllarına ilişkin performans değer ve şirketlerin yıllara göre sıralaması aşağıda tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Şirketlerin performans değerleri ve yıllara göre sıralamaları

Şirketler	(C) 2020		(C) 2021		(C) 2022		(C) 2023	
Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş	0,38363616	2.	0,29720934	2.	0,5953484	1.	0,42514905	2.
Türk Telekomünikasyon A.Ş	0,61636384	1.	0,70279066	1.	0,4046516	2.	0,57485096	1.

Şirketlerin performansının belirlenmesinde hesaplanan ideal çözüme göreli yakınlık (C) değerinin $0 \leq C \leq 1$ aralığında değer alması beklenmektedir. Değer 1'e yaklaştıkça ideal, 0'a yaklaştıkça negatif-ideal çözüme göreli yakınlığı belirtmektedir.

Tablo 7 incelendiğinde telekomünikasyon sektöründe yer alan şirketlerin finansal performansları birbirinden farklı değerler aldığı farklılıklar göstermektedir. Yıllar itibariyle en iyi finansal performans görülmektedir. Göreli olarak 2020,2021 ve 2023 yıllarında en yüksek performans Türk Telekomünikasyon A.Ş çıkmıştır. 2021 yılında göreli olarak en yüksek şirket Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş çıkmıştır.

SONUÇ

Araştırmada TOPSİS yöntemi ile Borsa İstanbul'da işlem gören telekomünikasyon sektöründe yer alan şirketlerin 2020-2023 yılları arasında finansal performansları analiz edilmiştir. Yöntem içeriğinde finansal performansa bakılacak şirket sayısı ya da yıl aralığına ilişkin bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Günay (2017) tarafından Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin 2005-2016 yılları arasında TOPSİS yöntemi ile finansal performansına bakılmıştır. Araştırmada şirketin 2009 yılında finansal performansının diğer yıllara içerisinde düşük olduğu belirtilmiştir.

Çalışma sonucuna göre göreceli olarak 2020, 2021 ve 2023 yıllarında en yüksek performans Türk Telekomünikasyon A.Ş. çıkmıştır. 2021 yılında göreceli olarak en yüksek şirket Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş. çıkmıştır.

Araştırmacılara sektör bazında yapılan şirketlerin finansal performanslarına yıl aralığı genişletilerek bakılması önerilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, M., ve Temür, A. S. (2016). BIST Ulaştırma Endeksine Kayıtlı Şirketlerin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12), 173-186.
- Akyüz, Y., Bozdoğan, T., ve Hantekin, E. (2011). TOPSİS Yöntemiyle Finansal Performansın Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 73-92.
- Alsü, E., Taşdemir, A., ve Kallo, Z. (2018). Katılım Bankalarının Performanslarının Değerlendirilmesi: TOPSİS Yöntemi İle Uluslararası Karşılaştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(1), 303-316.
- Altan, İ. M., ve Yıldırım, M. (2019). Sigorta Sektörünün Finansal Performansının Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSİS Yöntemiyle Analizi ve Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 345-358.
- Altınur, N., Çevik, M., ve Karaca, S. S. (2019). BIST 30 Endeksinde İşlem Gören Ticari Bankaların TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Analizi.
- Aşkın, G. Ü. L., ve Erdem, M. (2022). Gıda Perakende Firmalarının Finansal Performanslarının Entropi-TOPSİS Yöntemiyle Analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35), 25-33.
- Bilici, N. (2019). Turizm Sektörünün Finansal Performansının Oran Analizi ve TOPSİS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 173-194.
- Bozdoğan, T., Ersoy, B., ve Kaygusuz, M. (2018). Camels Değerlendirme Sistemiyle Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemiyle Analizi. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 5(30), 4309-4323.
- Çınar, N. T. (2010). Kuruluş Yeri Seçiminde Bulanık TOPSİS Yöntemi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010(1), 37-45.
- Çonkar, K., Elitaş, C., ve Gökhan, A. T. A. R. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki (Xkury) Firmaların Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Ölçümü ve Kurumsal Yönetim Notu ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 81-115.
- Dağlı, D. (2021). Hava yolu İşletmelerinin Covid-19 Öncesi ve Covid-19 Sürecindeki Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2242-2255.
- Daver, G. (2020). TOPSİS Yöntemiyle Banka Performans Analizi: Camels Bileşenleri Temelinde Bir Önerme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 181-198.
- Demireli, E. (2010). TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1).

- Dumanoglu, S. (2010). İMKB’de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Mali Performansının TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 323-339.
- Eleren, A. (2007). Kuruluş Yeri Seçiminin Fuzzy TOPSİS Yöntemi ile Belirlenmesi: Deri Sektörü Örneği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 7(13), 280-295.
- Elmas, B., ve Yetim, A. (2021). Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Uluslararası Boyutta Değerlendirilmesi. *International Journal of Islamic Economics And Finance Studies*, 7(3), 230-263.
- Ertaş, F. C., ve Yetim, A. (2022). Covid-19 Pandemisinde Gıda ve İçecek Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının TOPSİS Yöntemiyle İncelenmesi: BIST Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (93), 53-74.
- Faruk, D. A. Y. I., ve Çilesiz, A. (2022). BIST’e Kayıtlı Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Bwm Tabanlı TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 355-373..
- Gözkonan, Ü. H., ve Küçükbay, F. (2019). Katılım Bankaları İle Geleneksel Bankaların Çkkv Yöntemleri ile Performans Değerlendirilmesi: TOPSİS ve Gri İlişkisel Analiz Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analiz. *International Journal of Economic ve Administrative Studies*, (25).
- Gülsün, B., ve Erdoğan, K. N. (2021). Bankacılık Sektöründe Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Bulanık TOPSİS Yöntemleri ile Finansal Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 1-15.
- Günay, Z. (2017). Türk Telekom A.Ş. ’nin Özelleşme Sonrası Finansal Performansının TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 390-399.
- Günay, Z., ve Ünal, Ö. F. (2016). AHP-TOPSİS Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi (Bir Telekomünikasyon Şirketi Örneği). *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 37-53.
- Gürkan, S. (2021). TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Karşılaştırmalı Finansal Performans Analizi: Teknoloji Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 225-239.
- Gürol, B. (2018). Faktoring, Finansal Kiralama ve Leasing Sektörlerinin Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Ölçülmesi: Türkiye Karşılaştırması. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 61-73.
- Hwang, C.L., ve Yoon, K. (1981). Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSİS). *Lecture Notes In Economics And Mathematical Systems*, 128-140. Doi:10.1007/978-3-642-48318-9_3
- Işık, Ö. (2019). Türkiye’de Hayat Dışı Sigorta Sektörünün Finansal Performansının Critic Tabanlı TOPSİS ve Multimoora Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Business ve Management Studies: An International Journal*, 7(1), 542-562.
- Işıldak, M. S. (2018). BIST’de Dokuma, Giyim Eşyası Ve Deri İşletmelerinin TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 116-130.
- İçigen, E. T., ve Çetin, E. İ. (2017). AHP Temelli TOPSİS Yöntemi ile Konaklama İşletmelerinde Personel Seçimi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 179-187.
- Karakaş, A., ve Öztel, A. (2020). BIST’de Yer Alan Turizm İşletmelerinin Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı TOPSİS Yöntemi İle Belirlenmesi: Bir Python Uygulaması. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 543-562.
- Karakul, A. K., ve Özyayın, G. (2019). TOPSİS ve VIKOR Yöntemleri ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XELKT Üzerinde Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (60), 68-86.
- Kayalı, C. A., ve Aktaş, İ. (2018). BIST’te Hisse Senetleri İşlem Gören Otomotiv Sektöründeki Firmaların TOPSİS Yöntemine Göre Performans Değerlemesi ve Analizi 1. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 43-59.
- Kendirli, S., Çitak, F., ve İşleyen, A. (2021). Finansal Performansın TOPSİS Yöntemi ile Belirlenmesi: BIST Elektrik Gaz ve Buhar Şirketlerinde Uygulanması. *Third Sector Social Economic Review*, 56(4), 2321-2334.

- Konak, F., ve Civelek, S. A. (2021). Veri Zarflama Analizi ve TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: Bist Teknoloji Endeksi Uygulaması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10(4), 3110-3131.
- Konak, T., Elbir, G., Yılmaz, S., Karataş, B., Durman, Y., ve Düzakın, H. (2018). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Tekstil Firmalarının TOPSİS ve Moora Yöntemi ile Analizi. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(1), 11-44.
- Korkmaz, M. (2012). Orman İşletmelerinde İktisadilik Düzeyinin TOPSİS Yöntemi ile Analizi. SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, 13(1), 14-20.
- Metin, S., Yaman, S., ve Korkmaz, T. (2017). Finansal Performansın TOPSİS ve Moora Yöntemleri ile Belirlenmesi: BIST Enerji Firmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Uygulama. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 371-394.
- Orçun, Ç., ve Eren, B. S. (2017). TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XUTEK Üzerinde Bir Uygulama. Muhasebe Ve Finansman Dergisi, (75), 139-154.
- Ömürbek, N., ve Mercan, Y. (2014). İmalat Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının Topsis ve Electre Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(1), 237-266.
- Ömürbek, V. (2013). Havayolu Taşımacılığı Sektöründe TOPSİS Yöntemiyle Finansal Performans Değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 343-363.
- Özçelik, H., ve Kandemir, B. (2015). BIST'de İşlem Gören Turizm İşletmelerinin TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(33), 97-114.
- Özçelik, H., ve Küçükçakal, Z. (2019). BIST'de İşlem Gören Finansal Kiralama ve Faktoring Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Analizi. Muhasebe Ve Finansman Dergisi, (81), 249-270.
- Özkan, G., ve Deliktaş, E. (2020). Banka Performanslarının TOPSİS Yöntemiyle Analizi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 31-40.
- Özkan, T. (2019). BIST'te İşlem Gören Mevduat Bankalarının TOPSİS Yöntemiyle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED), 9(18), 815-835.
- Sakarya, Ş., ve Melek, A. K. S. U. (2020). Ulaşım Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performanslarının Geliştirilmiş Entropi Temelli TOPSİS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(1), 21-40.
- Selimler, H., ve Cumhuri, T. A. Ş. (2019). Finansman, Faktoring ve Leasing Şirketlerinin Kredi Yönetim Performansının TOPSİS Yöntemi İle Değerlendirilmesi:(2015-2018). Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(3), 286-306.
- Tekez, E., ve Bark, N. (2016). Mobilya Sektöründe Bulanık TOPSİS Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi. Sakarya University Journal of Science, 20(1), 55-63.
- Temizel, F., ve Bayçelebi, B. E. (2016). Finansal Oranların TOPSİS Sıralaması ile Yıllık Getiriler Arasındaki İlişki: Tekstil İmalatı Sektörü Üzerine Bir Uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), 159-170
- Temür, A. S. (2022). Borsa İstanbul Turizm Endeksi (XTRZM) Firmalarının Entropi Temelli Aras, Copras ve TOPSİS Yöntemleri İle Finansal Performans Analizi. Verimlilik Dergisi, (2), 183-212.
- Tezergil, S. A. (2018). Aracı Kurumların Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile İncelenmesi. Mali Çözüm Dergisi, 28, 43-58.
- Tulum, S. (2021). BIST'de İşlem Gören İnşaat İşletmelerinin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi ile Analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 154-170.
- Tunahan, A. V. C. I., ve Çınaroğlu, E. (2018). AHP Temelli TOPSİS Yaklaşımı ile Havayolu İşletmelerinin Finansal Performans Değerlemesi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(1), 316-335.

- Türkmen, S. Y., ve Çağıl, G. (2012). İMKB'ye Kota Bilişim Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. Maliye ve Finans Yazıları, 1(95), 59-78.
- Ustasüleyman, T. (2009). Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHS-TOPSİS Yöntemi. Bankacılar Dergisi, 69, 33-43.
- Uygurtürk, H., ve Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(2), 95-115.
- Yamaltidnova, A. (2017). Kırgızistan Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSİS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. International Review of Economics And Management, 5(2), 68-87.
- Yavuz, G. Ü. L. (2021). Entropiye Dayalı TOPSİS Yöntemi ile Bankaların Performans Değerlendirmesi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1), 1-26.
- Yayar, R., ve Baykara, H. V. (2012). TOPSİS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği Ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama. Business and Economics Research Journal, 3(4), 21-42.
- Yetiz, F. (2021). TOPSİS Yöntemi İle Türk Katılım Bankalarının Performans Analizi ve Bankacılıkta Risk Yönetim Politikalarının Önemi. Journal of Empirical Economics and Social Sciences, 3(1), 121-138.
- Yıldırım, B. F., veDemirci, E. (2017). Banka Performansının TOPSİS-M Uygulaması ile Değerlendirilmesi. Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 35-48.
- Yılmaz, Ö., ve Yakut, E. (2021). Entropi Temelli TOPSİS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(4), 1297-1321.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON UPPER ECHELON THEORY

Dr. Gülşah KAZAK

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0000-0002-1972-0820

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAZAK

Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bolvadin Sağlık Hizmetleri MYO

ORCID: 0000-0002-7593-9050

ABSTRACT

In the research, a bibliometric analysis was made on the studies on upper echelon theory through the Web of Science database. VOSviewer (version 1.6.18) program was used in the analysis. A bibliometric analysis of 332 publications on the subject was conducted based on keywords, cited organization, cited authors and cited countries.

Keywords: Upper Echelon Theory, Bibliometric Analysis, Management, VOSviewer

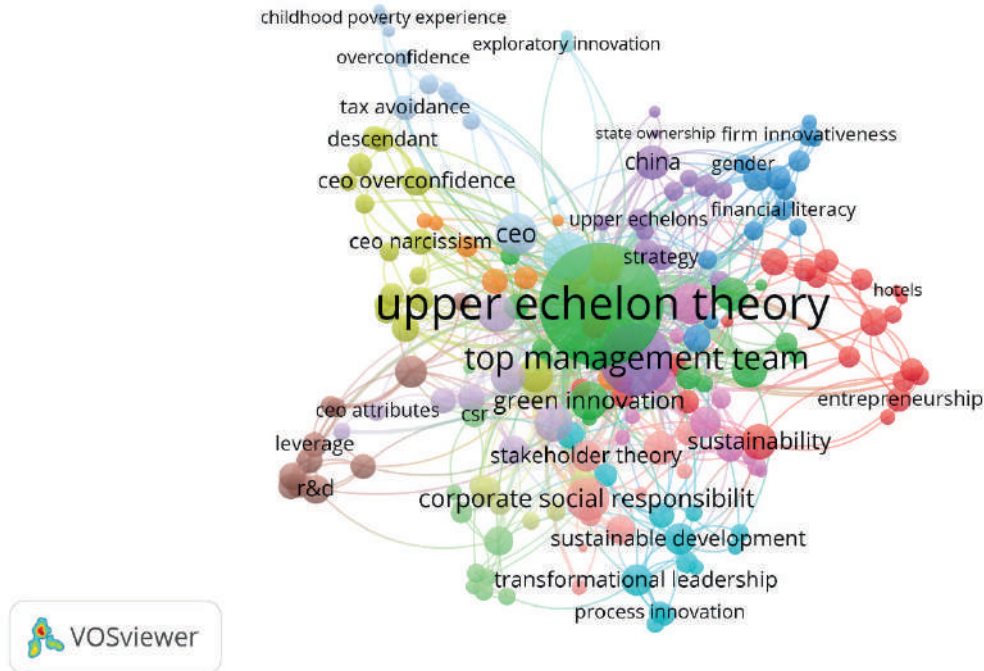
INTRODUCTION

Upper Echelon Theory, introduced by Donald C. Hambrick and Phyllis A. Mason in 1984, develops a perspective that suggests that the choices and decisions of top managers significantly affect organizational performance and that organizational performance is affected by the characteristics of top managers. The theory states that an organization's performance can be significantly affected by the experiences, values, gender, age and personalities of top managers (Jungin, 2022: 557) (Jungin, 2022: 557).

The theory is mostly based on strategic management (Sambharya, 1996; Kortmann, 2015), leadership and performance (Boal, and Hooijberg, 2000; Chang, Bai, and Li, 2015; Moreno-Gómez, Lafuente, and Vaillant, 2018; Li, and Tan)., 2013), sustainable competition (Ying, Hasan, and Ahmed, 2019), corporate governance (Alazzani, Hassanein, and Aljanadi, 2017; Chen, BuWu, SB Liang, 2015), total quality management (Dubey, Gunasekaran, Childe, Papadopoulos, Hazen, Roubaud, 2018), innovation (Chen, Sharma, Zhan, Liu, 2019; Anning-Dorson, 2018; Li, Tan, ; Teo,; Tan, 2006; Camelo-Ordaz, Hernández-Lara and Valle-Cabrera, 2005), corporate social responsibility (Manner, 2010) and entrepreneurship (Jin, Madison, Kraiczy, Kellermanns, Crook, Xi, Jing, 2017; Boone, Lokshin, Guenter, Belderbos, 2019; Friedman, Carmeli, and Tishler, 2016; İkbāl, Ahmad, and Halim, 2020) appear to be included in publications related to their subjects.

By maximizing the total link strength, other words linked to the most used keyword were examined.

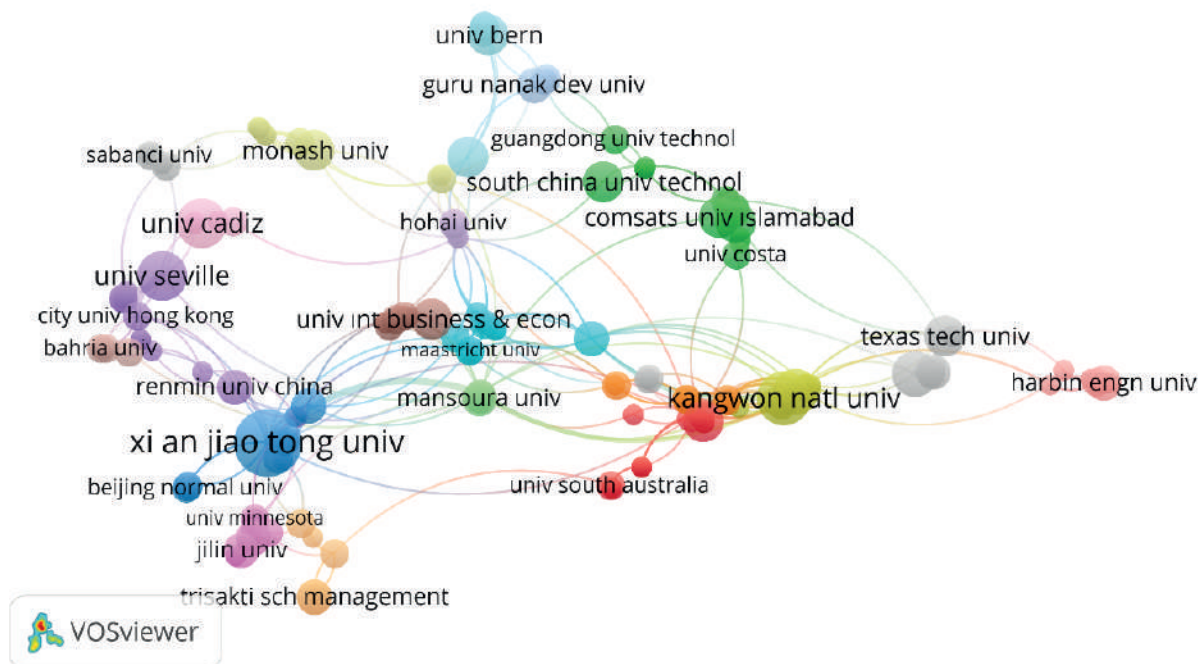
Figure 2: Other words linked to the most used keyword

According to the analysis, the words that have a high connection strength with the word upper echelon theory are sustainability, corporate social responsibility, stakeholder theory, gender diversity, strategic management and green innovation.

Citation of Organizations

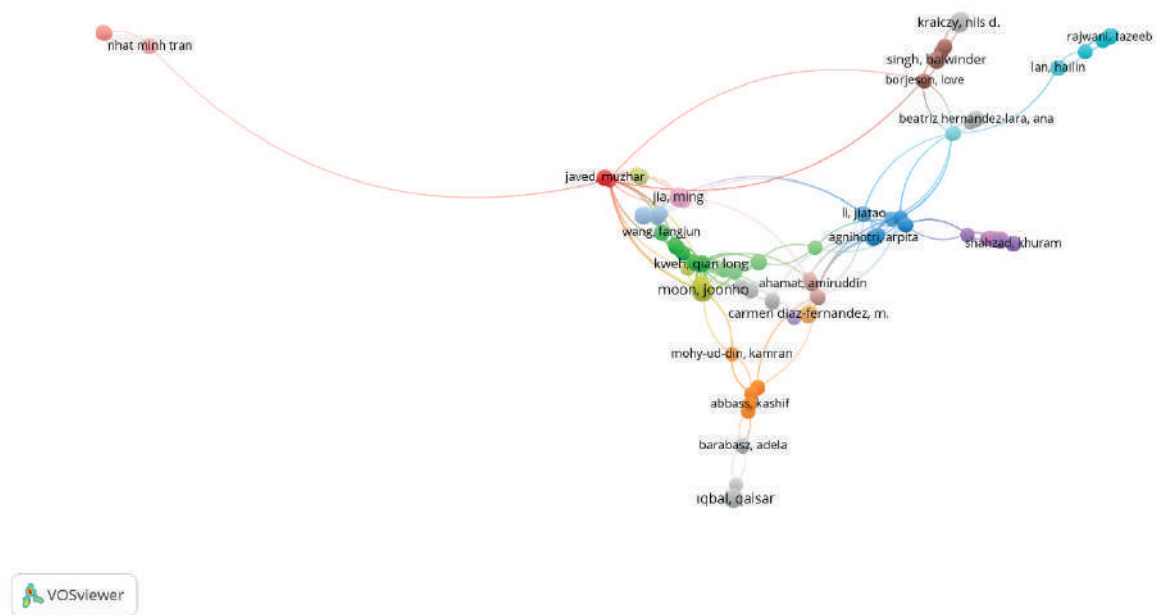
The network map was prepared by determining the citation numbers according to the sources of publications on the subject. A criterion for at least 1 publication on the subject has been set in the sources. According to the determined criteria, 536 sources were found. Among 536 sources, analysis was made on 263 sources with high connection strength.

Şekil 3: Institution map by citations

The institutions with the most citations are Texas Tech University (364 citations) and Rensselaer Polytechnic Institute (294 citations). The institution with the highest link strength, Universiti Malaysia Pahang (link strength 38), received 36 citations. In the analysis, it was determined that there were 22 clusters and 658 connection strengths and 710 high connection strengths.

Citation of Authors

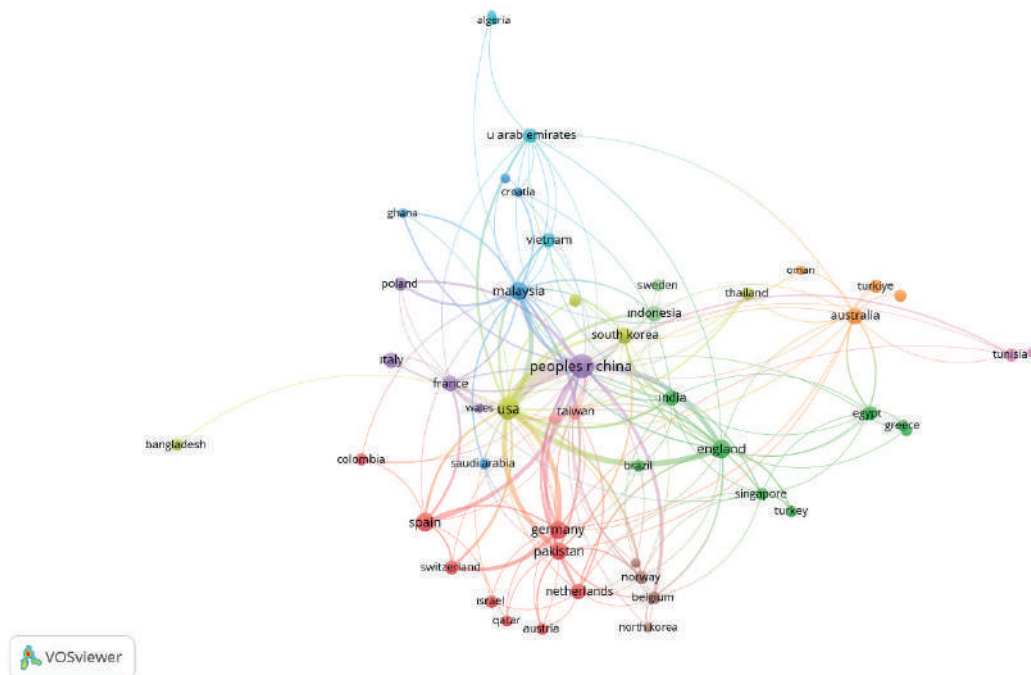
The network map was prepared by selecting a maximum of 1 author per document as the criterion in the author citation analysis. According to the determined criteria, 882 authors were found in the network. Analysis was made on 373 authors with high connection strength.

Figure 4: Author citation analysis network map

Joonho Moon, the author with the most publications on the subject, has 7 publications, 57 citations, and 24 high link strength. The author with the highest link strength is Qian Long Kweh, who has 52 link strengths, 3 publications and 36 citations.

Citation of Countries

A network map was created by selecting at least 1 publication criterion for the citation numbers of the countries where the works were published. The analysis was conducted on 51 countries with high connection strength among 69 countries with which there are relationships.

Şekil 5: Country network map by citations

It was determined that the country with the most citations and the highest link strength (total link strength 92) was the USA, with 55 works receiving 1699 citations. After this country, China (97 publications, 1324 citations), England (57 publications, 458 citations) and Germany (19 publications, 412 citations) are in order. In the analysis, it was determined that there were 11 clusters, 177 connection strengths and 309 total connection strengths.

RESULTS

The main purpose of the study is to provide preliminary information for future studies with the results of bibliometric analysis on upper echelon theory, one of the management theories. This research contributes to our understanding of the upper echelon theory literature within management theories. In the research, the most influential authors, articles, journals, institutions, countries and keywords related to the theory were determined with the VOSviewer program.

As a result of the study, it can reveal to researchers in the management discipline which management concepts the upper echelon theory is related to and in which countries, authors and institutions it is studied intensively.

REFERENCES

- Alazzani, A., Hassanein, A., & Aljanadi, Y. (2017). Impact of Gender Diversity on Social and Environmental Performance: Evidence from Malaysia. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 17(2), 266-283.;
- Anning-Dorson, T. (2018). Innovation and Competitive Advantage Creation: The Role of Organisational Leadership in Service Firms from Emerging Markets. *International Marketing Review*, 35(4), 580-600.

- Boal, K. B., & Hooijberg, R. (2000). Strategic Leadership Research: Moving on. *The Leadership Quarterly*, 11(4), 515-549.
- Boone, C., Lokshin, B., Guenter, H., & Belderbos, R. (2019). Top Management Team Nationality Diversity, Corporate Entrepreneurship, and Innovation in Multinational Firms. *Strategic Management Journal*, 40(2), 277-302.
- Camelo-Ordaz, C., Hernández-Lara, A. B., & Valle-Cabrera, R. (2005). The Relationship Between Top Management Teams and Innovative Capacity in Companies. *Journal of Management Development*, 24(8), 683-705.
- Chang, J., Bai, X., & Li, J. J. (2015). The Influence of Leadership on Product and Process Innovations In China: The Contingent Role of Knowledge Acquisition Capability. *Industrial Marketing Management*, 50, 18-29.;
- Chang, J., Bai, X., & Li, J. J. (2015). The Influence of Leadership on Product and Process Innovations in China: The Contingent Role of Knowledge Acquisition Capability. *Industrial Marketing Management*, 50, 18-29.
- Chen, J. X., Sharma, P., Zhan, W., & Liu, L. (2019). Demystifying the Impact of CEO Transformational Leadership on Firm Performance: Interactive Roles of Exploratory Innovation and Environmental Uncertainty. *Journal of Business Research*, 96, 85-96.
- Derda, D. (2017). International Experience in Upper Echelon Theory: Literature Review. *Business Systems Research: International Journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, 8(2), 126-142.
- Dubey, R., Gunasekaran, A., Childe, S. J., Papadopoulos, T., Hazen, B. T., & Roubaud, D. (2018). Examining Top Management Commitment to TQM Diffusion Using Institutional And Upper Echelon Theories. *International Journal of Production Research*, 56(8), 2988-3006.
- Eck, N.J. , ve Waltman, L. (2011). *VOSviewer Manual*. Universiteit Leiden
- Friedman, Y., Carmeli, A., & Tishler, A. (2016). How CEOs and TMTs build adaptive capacity in small entrepreneurial firms. *Journal of Management Studies*, 53(6), 996-1018.;
- Iqbal, Q., Ahmad, N. H., & Halim, H. A. (2021). Insights on entrepreneurial bricolage and frugal innovation for sustainable performance. *Business Strategy & Development*, 4(3), 237-245.
- Jaw, YL & Lin, WT (2013). Corporate Elite Characteristics And Firm's Internationalization: CEO-Level And TMT-Level Roles. *International Journal Of Human Resource Management*. 20(1), 220-233.
- Jin, L., Madison, K., Kraiczy, N. D., Kellermanns, F. W., Crook, T. R., & Xi, J. (2017). Entrepreneurial Team Composition Characteristics and New Venture Performance: A Meta-Analysis. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41(5), 743-771.;
- Jungin Kim (2022) Extending upper echelon theory to top managers' characteristics, management practice, and quality of public service in local government, *Local Government Studies*, 48:3, 556-577, DOI: 10.1080/03003930.2021.1882427
- Kazak, M., & Kazak, G. (2023). Sağlık Turizmi Alanında Yapılan Çalışmalarının Vosviewer ile Bibliyometrik Analizi. *Journal Of Healthcare Management and Leadership*, (1), 34-45.
- Li, Y., Tan, CH., Teo, HH., & Tan, BCY. (2006). Innovative Usage of Information Technology in Singapore Organizations: Do CIO Characteristics Make A Difference? *IEEE Transactions on Engineering Management*, 53(2), 177-190.
- Manner, M. H. (2010). The Impact of CEO Characteristics on Corporate Social Performance. *Journal Of Business Ethics*, 93, 53-72.
- Moreno-Gómez, J., Lafuente, E., & Vaillant, Y. (2018). Gender Diversity In The Board, Women's Leadership And Business Performance. *Gender in Management: An International Journal*, 33(2), 104-122.
- Sambharya, R. B. (1996). Foreign Experience of Top Management Teams and International Diversification Strategies of US Multinational Corporations. *Strategic Management Journal*, 17(9), 739-746.
- Kortmann, 2015
- Ying, Q., Hassan, H., & Ahmad, H. (2019). The Role of A Manager's Intangible Capabilities in Resource Acquisition and Sustainable Competitive Performance. *Sustainability*, 11(2), 527.

ÜST YÖNETİM KURAMI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Dr. Gülşah KAZAK

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0000-0002-1972-0820

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAZAK

Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bolvadin Sağlık Hizmetleri MYO

ORCID: 0000-0002-7593-9050

ÖZET

Araştırmada Web of Science veri tabanı üzerinden üst yönetim kuramı konusunda yapılmış çalışmalara ilişkin bibliyometrik bir analiz yapılmıştır. Analizde VOSviewer (sürüm 1.6.18) programı kullanılmıştır. Konuya ilişkin 332 yayının, anahtar kelimeler, atıf alan kurum, atıf alan yazarlar ve atıf alan ülkeler üzerinden bibliyometrik analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üst Yönetim Kuramı, Bibliyometrik Analiz, Yönetim, VOSviewer

GİRİŞ

1984 yılında Donald C. Hambrick ve Phyllis A. Mason tarafından çıkarılan üst yönetim kuramı üst düzey yöneticilerin seçimlerinin ve kararlarının örgütsel performansı önemli ölçüde etkilediğini, örgütsel performansın üst düzey yöneticilerin özelliklerinden etkilendiğini öne süren bir bakış açısı geliştirmektedir. Kuram bir kuruluşun performansının üst düzey yöneticilerin deneyimlerinden, değerlerinden, cinsiyetlerinden, yaşlarından ve kişiliklerinden önemli ölçüde etkilenebileceğini belirtmektedir (Jungin, 2022: 557).

Kuramın çoğunlukla stratejik yönetim (Sambharya, 1996; Kortmann, 2015), liderlik ve performans (Boal, ve Hooijberg, 2000; Chang, Bai, ve Li, 2015; Moreno-Gómez, Lafuente, ve Vaillant, 2018; Li, ve Tan, 2013), sürdürülebilir rekabet (Ying, Hasan, ve Ahmed, 2019), kurumsal yönetim (Alazzani, Hassanein, ve Aljanadi, 2017; Chen, BuWu, SB Liang, 2015), toplam kalite yönetimi (Dubey, Gunasekaran, Childe, Papadopoulos, Hazen, Roubaud, 2018), inovasyon (Chen, Sharma, Zhan,; Liu, 2019; Anning-Dorson, 2018; Li, Tan, ; Teo,; Tan, 2006; Camelo-Ordaz, Hernández-Lara ve Valle-Cabrera, 2005), kurumsal sosyal sorumluluk (Manner, 2010) ve girişimcilik (Jin, ; Madison, Kraiczy, Kellermanns, Crook, ; Xi, Jing, 2017; Boone, Lokshin, Guenter, Belderbos, 2019; Friedman, Carmeli, ve Tishler, 2016; İkbāl, Ahmad, ve Halim, 2020) konularıyla ilişkili bir şekilde yayınlarda yer aldığı görülmektedir.

Alanyazında kavrama ilişkin yapılmış bibliyometrik analize rastlanılmamıştır. Kavrama yönelik üst yönetim kuramı kapsamındaki uluslararası deneyime ilişkin bir literatür taraması başlıklı yayının 2017 yılında Derda tarafından yapıldığı görülmektedir. Kurama yönelik çalışma yapmak isteyen araştırmacılara katkı sağlaması adına bibliyometrik analiz uygulanarak çalışma yapılmıştır.

YÖNTEM

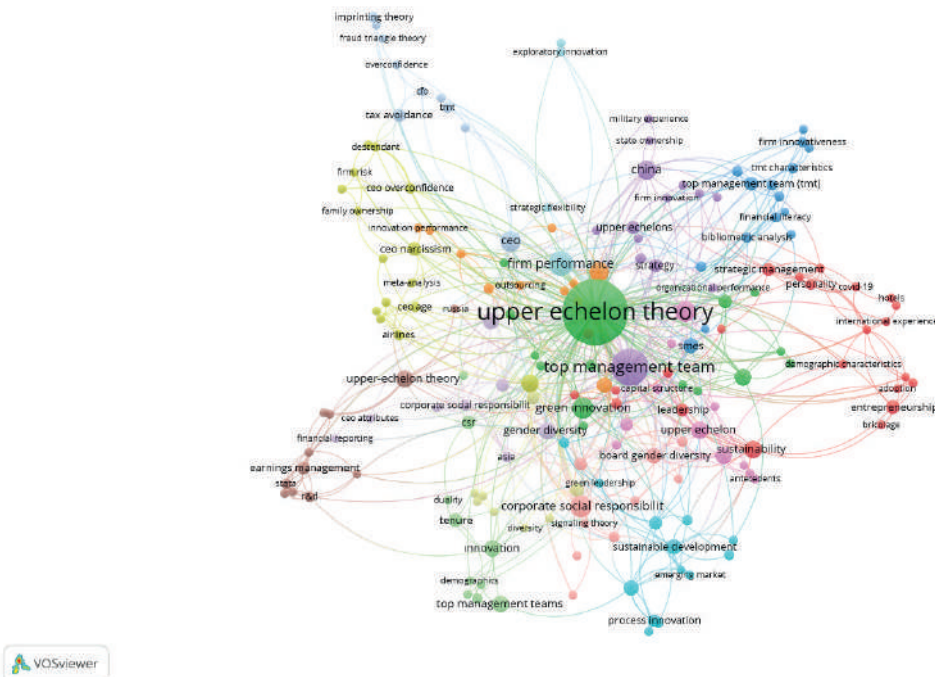
Araştırmada üst yönetim kuramına ilişkin bibliyometrik analiz yapılmıştır. Analizde VOSviewer programı kullanılarak ağ haritaları oluşturulmuştur. VOSviewer, yayımlar, dergiler, alıntılar, yazarlar, ülke, kurum arasındaki ilişkileri ve kullanılan anahtar kelimeler arasındaki ilişkiler gibi bibliyometrik ağ verisini analiz etmek için kullanılmaktadır (Eck ve Waltman, 2011). Araştırmaya konu olan yayınlara Web of Science (WOS) veri tabanından ulaşılmıştır. Bu veritabanı bibliyometrik analiz yapılabilmesi için kullanılan programlar için istenilen formatta dosya indirilmesini sağlayan çevrimiçi veri tabanı olmasından dolayı tercih edilmiştir (Kazak ve Kazak, 2023).

Analiz herhangi bir yayın tarihi kriteri belirlenmeden “upper echelon theory” kavramının yayın başlığında ve özetinde bulunan 332 kaynak üzerinde uygulanmıştır. Analiz konuya ilişkin yazarlar tarafından kullanılan anahtar kelimeler, atıf alan kurumlar, atıf alan yazarlar ve atıf alan yayınlara ilişkin ülkeler üzerinden yapılmıştır.

Yazar Sözcük Analizi (Co-occurrence of All Keywords)

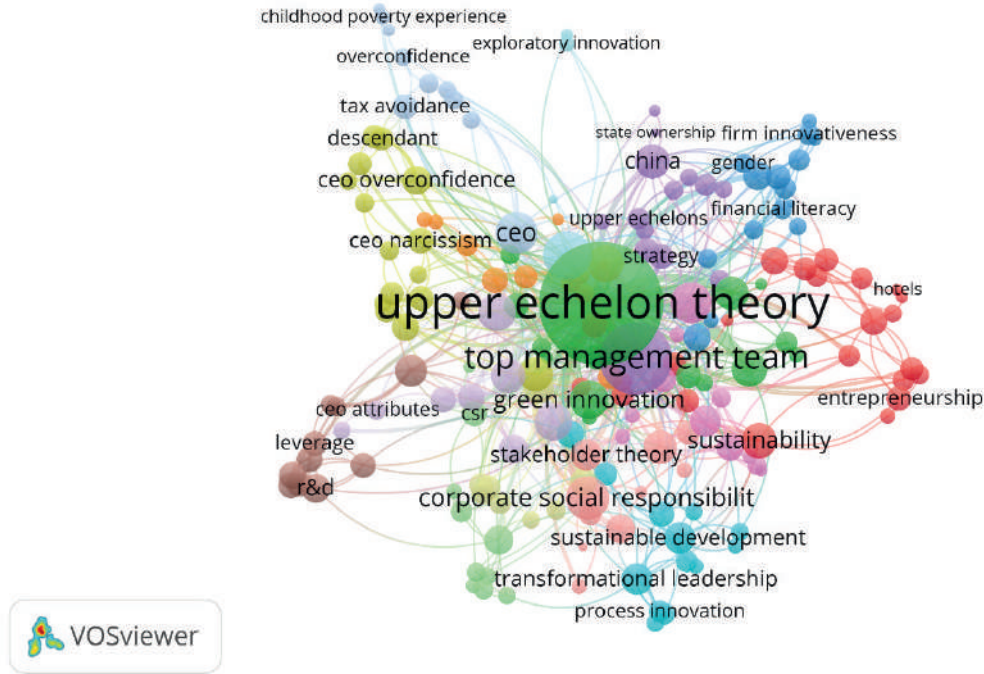
Yapılan analizde programda 1006 anahtar kelime elde edilmiştir. Kelimeler içerisinde en çok kullanılan kelime alt sınırı olarak en az 2 kelime bulunması temel alınmıştır. Birbirleri ile güçlü bağlantısı olan 178 anahtar kelime üzerinden hesaplama yapılmıştır. Belirlenen bu kriter doğrultusunda 15 küme, 601 bağlantı ve 755 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En çok kullanılan kelimeler upper echelon theory (üst yönetim kuramı, kullanım 106, toplam bağlantı gücü 212) ve top management team (üst yönetim takımı, kullanım 33, toplam bağlantı gücü 70) olarak bulunmuştur.

Şekil 1: En sık kullanılan anahtar kelime

Toplam bağlantı gücü en yüksek düzeye getirilerek en çok kullanılan anahtar kelimenin bağlantı kurduğu diğer kelimeler incelenmiştir.

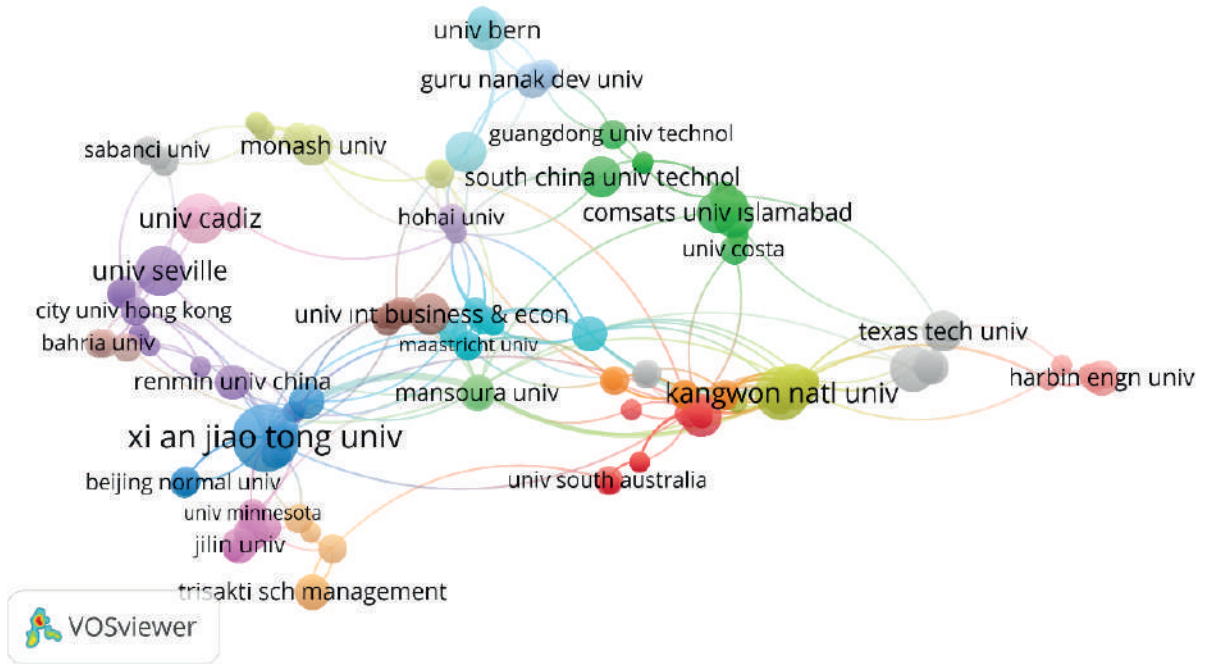
Şekil 2:En çok kullanılan anahtar kelimenin bağlantı kurduğu diğer kelimeler

Analize göre üst yönetim kuramı (upper echelon theory) kelimesi ile bağlantı gücü yüksek olan kelimelerden sürdürülebilirlik (sustainability), kurumsal sosyal sorumluluk (corporate social responsibility), paydaş teorisi (stakeholder theory), cinsiyet çeşitliliği (gender diversity), stratejik yönetim (strategic management) ve yeşil yenilik (green innovation) kelimeleridir.

Kurum Atıf Analizi (Citation of Organizations)

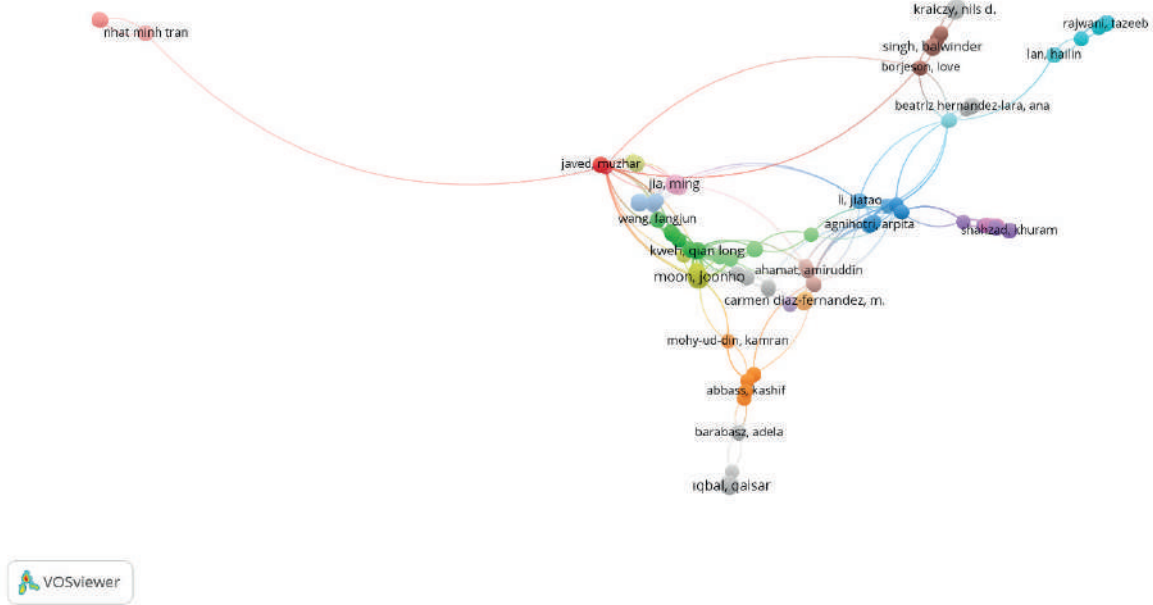
Konuya ilişkin yayınların kaynaklarına göre atıf sayıları belirlenerek ağ haritası düzenlenmiştir. Kaynaklarda konuya ilişkin en az 1 yayın kriteri konulmuştur. Belirlenen kritere göre 536 kaynak bulunmuştur. 536 kaynak içerisinde bağlantı gücü yüksek 263 kaynak üzerinden analiz yapılmıştır.

Şekil 3: Atıflara göre kurum haritası

En çok atıf alan kurum Texas Tech University (364 atıf) ve Rensselaer Polytechnic Institute (294 atıf) olmaktadır. En yüksek bağlantı gücüne sahip kurum University Malaysia Pahang (bağlantı gücü 38) 36 atıf almıştır. Analizde 22 küme ve 658 bağlantı gücü ve 710 yüksek bağlantı gücü olduğu tespit edilmiştir.

Yazar Atıf Analizi (Citation of Authors)

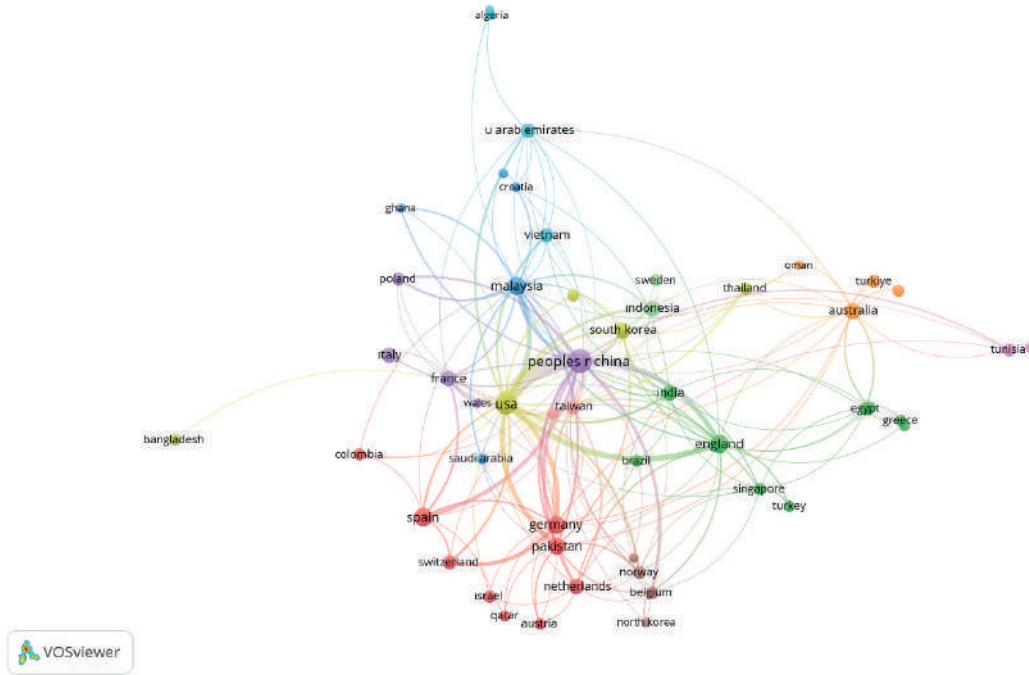
Yazar atıf analizinde kriter olarak belge başına en çok 1 yazar sayısı seçilerek ağ haritası düzenlenmiştir. Belirlenen kritere göre ağ içerisinde 882 yazar bulunmuştur. Bağlantı gücü yüksek 373 yazar üzerinden analiz yapılmıştır.

Şekil 4: Yazar atıf analizi ağ haritası

Konuya ilişkin en çok yayını olan yazar Joonho Moon 7 yayın, 57 atıf, 24 yüksek bağlantı gücüne sahiptir. En yüksek bağlantı gücüne sahip yazar Qian Long Kweh 52 bağlantı gücü, 3 yayın ve 36 atıf bulunmaktadır.

Ülke Atıf Analizi (Citation of Countries)

Eserlerin yayınlandıkları ülkelerin atıf sayılarına yönelik en az 1 yayın kriteri seçilerek ağ haritası oluşturulmuştur. Analiz aralarında ilişki bulunan 69 ülke arasında bağlantı gücü yüksek 51 ülke üzerinde yapılmıştır.

Şekil 5: Atıflara göre ülke ağ haritası

En fazla atıf alan ve bağlantı gücü (toplam bağlantı gücü 92) en yüksek olan ülke ABD 55 adet eser ile 1699 atıf aldığı belirlenmiştir. Bu ülkeden sonra sırayla Çin (97 yayın, 1324 atıf), İngiltere (57 yayın, 458 atıf) ve Almanya (19 yayın, 412 atıf) yer almaktadır. Analizde 11 küme, 177 bağlantı gücü ve 309 toplam bağlantı gücü olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Çalışmanın temel amacı, yönetim kuramlarından üst yönetim kuramına yönelik bibliyometrik analiz sonuçlarıyla gelecekteki çalışmalar için ön bilgi vermektir. Bu araştırma yönetim kuramları içerisinde üst yönetim kuramı literatürünü anlamamıza katkı sağlamaktadır. Araştırmada VOSviewer programıyla kuramla ilgili en etkili yazarlar, makaleler, dergiler, kurumlar, ülkeleri ve anahtar kelimelerin birbirleri ile bağlantıları belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda yönetim disiplindeki araştırmacılara, üst yönetim kuramının hangi yönetim kavramları ile ilişkili olduğunu, hangi ülke, yazar ve kurumlarda yoğunlukla çalışıldığını ortaya koyabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alazzani, A., Hassanein, A., & Aljanadi, Y. (2017). Impact of Gender Diversity on Social and Environmental Performance: Evidence from Malaysia. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 17(2), 266-283.;
- Anning-Dorson, T. (2018). Innovation and Competitive Advantage Creation: The Role of Organisational Leadership in Service Firms from Emerging Markets. *International Marketing Review*, 35(4), 580-600.

- Boal, K. B., & Hooijberg, R. (2000). Strategic Leadership Research: Moving on. *The Leadership Quarterly*, 11(4), 515-549.
- Boone, C., Lokshin, B., Guenter, H., & Belderbos, R. (2019). Top Management Team Nationality Diversity, Corporate Entrepreneurship, and Innovation in Multinational Firms. *Strategic Management Journal*, 40(2), 277-302.
- Camelo-Ordaz, C., Hernández-Lara, A. B., & Valle-Cabrera, R. (2005). The Relationship Between Top Management Teams and Innovative Capacity in Companies. *Journal of Management Development*, 24(8), 683-705.
- Chang, J., Bai, X., & Li, J. J. (2015). The Influence of Leadership on Product and Process Innovations In China: The Contingent Role of Knowledge Acquisition Capability. *Industrial Marketing Management*, 50, 18-29.;
- Chang, J., Bai, X., & Li, J. J. (2015). The Influence of Leadership on Product and Process Innovations in China: The Contingent Role of Knowledge Acquisition Capability. *Industrial Marketing Management*, 50, 18-29.
- Chen, J. X., Sharma, P., Zhan, W., & Liu, L. (2019). Demystifying the Impact of CEO Transformational Leadership on Firm Performance: Interactive Roles of Exploratory Innovation and Environmental Uncertainty. *Journal of Business Research*, 96, 85-96.
- Derda, D. (2017). International Experience in Upper Echelon Theory: Literature Review. *Business Systems Research: International Journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, 8(2), 126-142.
- Dubey, R., Gunasekaran, A., Childe, S. J., Papadopoulos, T., Hazen, B. T., & Roubaud, D. (2018). Examining Top Management Commitment to TQM Diffusion Using Institutional And Upper Echelon Theories. *International Journal of Production Research*, 56(8), 2988-3006.
- Eck, N.J. , ve Waltman, L. (2011). *VOSviewer Manual*. Universiteit Leiden
- Friedman, Y., Carmeli, A., & Tishler, A. (2016). How CEOs and TMTs build adaptive capacity in small entrepreneurial firms. *Journal of Management Studies*, 53(6), 996-1018.;
- Iqbal, Q., Ahmad, N. H., & Halim, H. A. (2021). Insights on entrepreneurial bricolage and frugal innovation for sustainable performance. *Business Strategy & Development*, 4(3), 237-245.
- Jaw, YL & Lin, WT (2013). Corporate Elite Characteristics And Firm's Internationalization: CEO-Level And TMT-Level Roles. *International Journal Of Human Resource Management*. 20(1), 220-233.
- Jin, L., Madison, K., Kraiczy, N. D., Kellermanns, F. W., Crook, T. R., & Xi, J. (2017). Entrepreneurial Team Composition Characteristics and New Venture Performance: A Meta-Analysis. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41(5), 743-771.;
- Jungin Kim (2022) Extending upper echelon theory to top managers' characteristics, management practice, and quality of public service in local government, *Local Government Studies*, 48:3, 556-577, DOI: 10.1080/03003930.2021.1882427
- Kazak, M., & Kazak, G. (2023). Sağlık Turizmi Alanında Yapılan Çalışmalarının Vosviewer ile Bibliyometrik Analizi. *Journal Of Healthcare Management and Leadership*, (1), 34-45.
- Li, Y., Tan, CH., Teo, HH., & Tan, BCY. (2006). Innovative Usage of Information Technology in Singapore Organizations: Do CIO Characteristics Make A Difference? *IEEE Transactions on Engineering Management*, 53(2), 177-190.
- Manner, M. H. (2010). The Impact of CEO Characteristics on Corporate Social Performance. *Journal Of Business Ethics*, 93, 53-72.
- Moreno-Gómez, J., Lafuente, E., & Vaillant, Y. (2018). Gender Diversity In The Board, Women's Leadership And Business Performance. *Gender in Management: An International Journal*, 33(2), 104-122.
- Sambharya, R. B. (1996). Foreign Experience of Top Management Teams and International Diversification Strategies of US Multinational Corporations. *Strategic Management Journal*, 17(9), 739-746.
- Kortmann, 2015
- Ying, Q., Hassan, H., & Ahmad, H. (2019). The Role of A Manager's Intangible Capabilities in Resource Acquisition and Sustainable Competitive Performance. *Sustainability*, 11(2), 527.

THE EFFECT OF GAMIFICATION ENRICHED PRIMARY SCHOOL 2ND GRADE MATHEMATICS TEACHING PROCESS ON STUDENT PERFORMANCE

Çağla Bilecen¹, Assoc. Dr. Nuri Can Aksoy²

¹ Hasan Kalyoncu University, Graduate School of Education, Department of Classroom Education, Gaziantep, Turkey

1 ORCID NO.: 0009-0006-0090-0190

2 ORCID NO.: 0000-0001-6087-8884

² Hasan Kalyoncu University, Faculty of Education, Department of Classroom Education, Gaziantep, Turkey

Self

Mathematics is a basic discipline that develops children's problem-solving, logical thinking and analytical skills. However, mathematics learning is often perceived as challenging and complex. Therefore, various methods are needed in mathematics teaching to increase motivation and make learning more fun. One of these methods is gamification. In this study, primary school 2. Operations with natural numbers enriched with gamification in the classroom mathematics lesson, the effect of the learning process on students' motivation for the lesson and academic achievement was examined. The learning process has been gamified and the process has been enriched by using web 2.0 tools with the gamification method. In the study, simultaneous variation strategy from mixed research patterns was used. Data collection tools; Data were collected with the observation form on student performance in the classroom, the student motivation form and worksheets on operations with natural numbers. Primary school 2. Operations with natural numbers enriched with gamification in the classroom mathematics lesson, the positive effect of learning on students' motivation and academic achievement has been observed. As a result, the gamification of elementary school 2. how it is used in classroom mathematics teaching and the effect of this approach on student performance have been reported. In addition, based on the research results of this study, it has been suggested that the gamification method can be applied effectively in the mathematics teaching process in order to monitor process-oriented student development, especially with the abolition of exams in elementary school and the widespread individual access to technological tools and the Internet.

Keywords: Mathematics, elementary school, gamification

POLITICAL REALISM AS DOPPELGANGER: PHILOSOPHICAL OVERVIEW OF THE RISING IDEOLOGIES, WORLD OF IDEAS, REALIST THOUGHTS AND DOPPELGANGER

Adnan Cem Kiral

Queen Mary University of London, Dual

Degree Ph.D. in Public International Law and Diplomacy

Bilgi University, Politics Institute

ORCID ID: <https://orcid.org/0003-1419-307X>

ABSTRACT

General Overview of the Case: Relations Between conventionally adopted political realism, Realpolitik, Raison D'etat Machevallism based on its Political Philosophies are having essence at this place. These are including transformations in itself. Specific Approaches from the Second Reich Iron Chancellor Otto Von Bismarck based on: the Debatibility of the Impactfulness of the particular process has been including the content. In accordance with the Unificationist stance's existence in the process of the particular years: Rising of the Impacts of Realpolitik from Bismarck and way to the Austro-Prussian War. Process of the Realpolitik Strategy: Differentiation of the Approaches during a certain era is also having specifications because of the only-leadership system and multi-leaders. However during the Wars of German Unification: Proposing the sense of Collective Security; based on German Princedoms following with the Utilizing the Geopolitical Advantage and furthermore: Prestigious Status sourced from Political and Historical Background are having the special existence. Joint Commandating from Otto von Bismarck and Helmut von Moltke with the recalling of "Victories!" is having the inclusion. The aftermath of German Unification based on the "Federal Parliamentary of German Empire in Early Stages" process: • Impacts of Realpolitik for the State's Formation, Federal Parliamentary of German Empire proposed by Second Reich Iron Chancellor Otto Von Bismarck, Friedrich Wilhelm II, and his stance, Basements on Social State Structure by focusing on Productions and; Advancing Germany's Industry were having dominancy. Combination of the "pre-figuration" and "doppelganger"... Intertextuality VS Doppelganger/// /// Likes, things are being paralell in accordance with the thoughts... "Political Realism" copied their tendencies in the different corners of the historical progress, "Originality" discussion based on the literature is essential too. Originality of the thoughts can the interpreted at that point.///, ///-Unrealpolitik- from Napoleon in the contexts of the prefiguration VS ideas being distructed in accordance with the political realism sense. Battles from Napoleon that prefigured. Deconstruction of the political thoughts' existence can be discussed at that point. Power and Domination Discussions beyond the political realism and doppelganger, equality, autonomy basis,

political realism and liberalism exists; copied-prefiguration; we always need OTHER; violence exists Western, need, Eastern... It is discussable to think that the definition of the term through a lack is possible. Can existence of something or its inexistence in a solid way make the term defined? For instance, existence and inexistence focused definition basis are corresponding the definition of gender has claimed from the narratives focuses on the superiority of the biological gender. It claims through: In hospitals, when babies born there are papers indicates "I am a boy" or "I am a girl". Subsequently, this connects with the "becoming" cognify of the human in more common sense. From the overview of philosopher Jacques Derrida; facts and questions structures the becoming term is including the "scene" throughout the life. From the certain view, tradition of literature, interpretations are the core of the certain structure. These are creating the terms of: Nature, culture and literature. Intangible and sensible components are having in the literature.

According to the certain components: Being and becoming cognitions are creating the term of mimesis. Essence (the essence) of the philosophy interprets at the certain step. At the same time, mimesis creates John and Logos. John, subsidies with the word. The term of the word is creating mind, meanings and ratio. Logos creates Dia plus Logos and word. Dia plus logos is dialogues. Dialogues and writing substances are combining and setting the speech. Then, violence, metaphysics, solvents, commencing-ending cognitions and science at all, infers from the speech. Retrospectively, being is corresponding the World of Ideas that presents by Plato. From the stepping of the world, the origin of the soul is the real world. This connects with the certainty, unity and identity. For instance: Beauty, justice and speech (Logos: Word, meaning, mind, soul components connectivity). From the side of the becoming: The World of Shadowing again presents from Plato, stands. Copy (representatively) and materiality through the body are creating imitation. From the certain perspective: Contingency, multiplicity and difference are representing the imitation term. From that sense; beautiful things are just actions and deeds.

In the sensibility of the speech as wordbasement: Writing tool is still standing. Plato: Through philosophy, the philosopher who can only approach the world of ideas. This represents the term of recollection. Conceptualness, metaphysical discussion, opposition from the recollection and the deconstruction discusses from the Western Philolosophy model Derrida's critiszm was clashing between each other. For instance: It maintains that we are already inscribed in an "economy of violence" or for instance: "There is nothing outside of the text". One chalenge towards the conceptual/ metaphysical oppositions of the Western Thought in Derrida: In each sign (word) there are no signs like genders of Male and Female. People are just considered as: "they are human". Within the sense of being constructive from the thoughts, concept of the ideas exist. Construction through the idea term, move the thoughts to the originality narrative.. ... Even though paradoxes defines as originality paradoxes; more frequent ideas commonly connect from the individuality often corresponds the originality because singularity exists from the certain origin. ...Retrospectively, The World of Idead represent the term of "being"; includes the origins, souls beyond the real world. This connects with the certainty and unity in more positivist manner. For instance beauty and justice are the certain outcomes directed to the unity's reflection. THE TERM OF "BEING ORIGINAL": "18th Century", Originality, Authenticity, Dialogue: Created Ideas and Originality or something else? Arguments of: "everything is original" or "nothing is original"

INTERTEXTUALITY: "Self sufficient role of Dialogue", "Relevance to the Truth", "Plato-Socratic Dialogues - Endlessness from the Ideas", Discussion of the Intertextuality, Re-concenptualizing

PARADOXES: "From these paradoxes, Originality, Singularity, Idealism, Autonomy and then Superiority Terms have borned.", "Re-concenptualization, Re-harmony - from the essential extant", AUTO-NOMOS extends to: ...-NOMY ... Law has created.

CONCEPTS: "Term of Originality" from the Concepts, Origin as Creation vs. Origin as Invention, Parallel + Rhapsody, Re-Combination and Re-Invention, Term of "Identity"

IDENTITY: Identity, Reality VS What is Truth, Legitimacy of the Modern Ages, Work on Myth, Motion vs Mood Myths, creates figures, then figuration, and then pre-figuration; so that "reflecting" something represents the illusions in this context? Rather than "copy corresponds the meaning of representation" that materially having; "the double" and "the doppelganger" more likely seem as the criticism directs singularity. So that, "observance of the new testaments" and "myths-logos-legitimacy and being double" are having different discussion points.

Keywords: Political Philosophy, Doppelganger, Realism, Idealism, Intertextuality, Paradoxes

Main Subject Matter:

POLITICAL REALISM AS DOPPELGANGER: PHILOSOPHICAL OVERVIEW OF THE RISING IDEOLOGIES, WORLD OF IDEAS, REALIST THOUGHTS AND DOPPELGANGER

Outline Part of the Study

Introduction:

- Define key terms: Political Realism, Realpolitik, Raison D'Etat, Machiavellianism.
- Introduction to the concept of the doppelganger as it applies to political ideology.
- Establish the historical context: The rise of nation-states, the balance of power in Europe, and the impact these ideas had on shaping the modern world.
- Overview Regarding the political Realism and Its Philosophical Overview under the contextuality of Doppelganger: An Examination of Ideological Evolution and its Real-World Consequences:

The Foundations of Realpolitik:

- Discussions the principles of political realism through historical figures and events, such as Otto von Bismarck and the Second Reich.
- Examinations beyond the roles of key Italian unification figures like Mazzini, Cavour, Garibaldi, and Victor Emmanuel.
- Reflections on the shifts from absolutism and monarchy to constitutional and democratic regimes.

Philosophical Underpinnings:

- Explorations the philosophical concepts of "reality" and "the world of ideas" from a Platonic perspective.
- Investigation how these ideas translate into the realm of politics and governance.
- Review based the contribution of philosophical debates such as those by Jacques Derrida on deconstruction, being, becoming, and mimesis.

Literature Survey

Subject Matter Analysis

This subject matter indicates a comprehensive exploration into the nexus of political realism and philosophical thought, intertextuality, the conception of being and becoming, the notions of originality

and authenticity, identity, and the dynamics of cultural and philosophical mythos. This review will synthesize and analyze relevant scholarly materials focused on the aforementioned themes, specifically within the contexts of political realism, German unification, philosophical inquiries into the nature of reality and ideas, and the contributions of major philosophical figures, such as Plato and Jacques Derrida.

Political Realism and Ideological Transformations

Political realism, often considered a doppelganger to idealistic theories, has been a driving force in the practice of international relations, addressing the role of power, state interests, and pragmatic diplomacy. Realpolitik, coined by Ludwig von Rochau, and later epitomized by Otto von Bismarck in 19th-century Europe, highlights the importance of pragmatic and strategic action over moral or ideological considerations. Scholars such as Morgenthau (1948) and Waltz (1979) have further discussed the enduring relevance of political realism, examining its philosophical underpinnings and effectiveness in practice.

The Italian and German unifications serve as historical exemplars of realpolitik, involving key figures like Cavour and Bismarck, respectively. The complex relationship between the Sardinian and Prussian Kingdoms during the Vienna Congress and the subsequent wars of unification reveal a tapestry of power politics and strategic alliances, as explored by historians such as Craig (1980) and Eyck (1950).

Philosophical Inquiry into Reality and Being

The philosophical notions of 'being' and the 'world of ideas' trace back to the seminal works of Plato. The 'Theory of Forms' as proposed in Plato's "Republic" depicts the dichotomy between the material world and the realm of perfect, unchanging forms. Derrida's concept of 'deconstruction,' as elucidated in "Writing and Difference" (1967), challenges the binary oppositions present in Platonic and Western metaphysical thought, proposing that meaning is always deferred and that there is no absolute presence or originality.

Intertextuality and the Concept of Originality

Intertextuality, a term coined by Julia Kristeva, explains the interdependent relationship between texts and the influence they exert upon one another. This presents a contrast to the pursuit of 'originality,' which historically has been a key consideration in the authenticity and value of a work of literature or philosophy. The debates around originality are nuanced and multifaceted, as seen in the works by Eco (1983) and Foucault (1984), who addresses the function of the 'author' and the death of 'authorship' in the modern understanding of text.

Identity and Myth in Cultural Narratives

The tension between the 'reality' of identity versus the 'truth' it represents is emblematic of contemporary philosophical inquiries. Philosophers such as Charles Taylor and Kwame Anthony Appiah have contributed significantly to these discussions. Taylor's "Sources of the Self" (1989) and Appiah's "The Ethics of Identity" (2005) provide nuanced perspectives on the social and ethical implications of identity formation and recognition.

Methodology in the extent of Research Methods Analysis

While this review provides a condensed synthesis of the themes within the provided paragraphs, further research must explore the historical details of European political developments, the nuanced philosophical debates around being and becoming, and the layered discourse surrounding intertextuality and originality. Additionally, the implications of identity construction within the cultural mythos warrant in-depth scholarly attention to understand their impact on contemporary self-conception and political

dynamics. This literature review highlights the rich interplay of political, historical, and philosophical perspectives, which come together to form a complex mosaic of understanding that examines the legacies of political realism and the ongoing philosophical dialogue around existence, thought, and culture. Overwhelmingly; Qualitative research method is showing heaviness at this prospect beyond the study.

Theoretical Framework

Realpolitik in Practice

- Analysis of the strategic processes and approaches used during the unification of Germany and the Austro-Prussian War.

- Studies beyond the role of collective security and geopolitical advantages in the establishment of the German Empire.

- Assessments of Otto von Bismarck's influence on the structure of the German state and its industry.

From Philosophy to Practice: The Intertextuality of Political Thought

- Delvation into how literature and philosophy prefigure and parallel political ideologies.

- Discussion the concepts of originality and intertextuality within the political realm.

- Covering of the contentious debate between realism and liberalism and their influence on notions of power, domination, and autonomy.

Concluding Reflections:

- Consideration of the "unrealpolitik" of Napoleon as an antithesis to realism.

- Contemplation of the deconstruction of political thought, violence, and the collision of Eastern and Western ideals.

- Addressing the instrumental role of myths in shaping political identity and legitimacy.

Footnote Discourse:

- Discussion based on the concept of "being" and "originality" in an 18th-century context.

- Comparison the construction of "identity" in myths versus the political domain.

- Evaluation the legitimacy of modern myths and their role in shaping collective memory.

Term of the "Double" and the term of "Doppelganger":

There once alternative in the type of politics.

The Double, plays a role in the relations.

There is more than singularity, in accordance with the Doppelganger; based on the specialized kind of existentialism, that refers to Sartre.

There are impacts in the individual and the collective level

It is questionable that are these pairs reflecting to each other

Based on Feelings: <https://www.youtube.com/watch?v=6OFnrTOEPBc> , Based on Science: <https://www.youtube.com/watch?v=xBw2VFfRXao>

Constitution of Identity Focused Analysis

Term of Identity brings the psychological, psychoanalytical, philosophical and sociological analysis together.

Poles and dialectics are creating the double within the perspective of Constitution of Identity.

In some scenarios, cases of Rivalry exists.

There might be interdependence of the different figures. Nevertheless still switching roles is possible.

It is possibly ending up with the protagonist attempt.

Anti-Semitism, Lacan and Identity Politics

It can be also approached that: Population of the Jews is considerably having in every corners of the world. Thus, different comments for different populous can be possibly done.

Because of the “failures by institutions”, this reflects to the “community” and “collectivity”. Exemplification can be counting as Anti-Semitism.

Lacan/Lacanism gives the deeper views.

Identity Politics; makes the different double figures, to “one sense”.

The Double can be also counted as the Narcissistic Comprmise.

Dimensions of the Double

At the mirror; murderer admires to them. Victim seems unnice to again them.

Self Identity and Misrecognition Terms are having differences.

The one who is likely to be discriminated can be named as: “Opposite Double”. But “What actually is the opposite”?

“Two other agents have a part in this game too: the anti-Semite and what Sartre calls “the democrat.”” (Sartre (1995).)

“If the Jew did not exist, the anti-Semite would invent him.” (Ibid., p. 8.)

The anti-Semite, looking for positivity, poses as the “original,” without understanding that they would be nothing without the Jew. Thus, even if poor and marginal, they can feel superior and aristocratic with regard to the inferior Jew, who, by way of contrast, stabilizes the identity of the anti-Semite. (Ibid., p. 7.)

Art case: Dorian Gray — IMG

Democratization

Relativity of the Democratization, creates, by the “elites” at all.

“Dangerous minority term” is still regarding to the human-made term, artificially.

Diasporic view sets from the certain senses.

Discriminatory notion creating from the opposite double...

Can it be counted that: "All the people are doppelganger?" Can the depolarization possible?

Society impacts show that thoughts existed from the criticisms directed to the public order-based-criticism mechanisms. Before century, it included differentiations in the rule of laws that defined the public order. Based on the world's legal assurance, naturalist law and positivist law have existed since the Magna Carta.

Then: orderly, Pre-Westphalian State System during and aftermath of the medieval age, Westphalian State System, terms include the age of capitalism as well as the age of imperialism, Vienna Congress based rising-up ideas, Paris Peace Conference within the scope of aftermath polarized world, Vienna Convention that legitimizes the international order, international politics, public international law, and international organizations, finally the neoliberal and decolonized world in theory... Last versioned post-modernist oriented thoughts based criticisms: Fundamental Ideologies among the whole pool of the ideological framework include types that have the critical theories of international relations with the wider perspectives based on the contemporary cases of international politics. Also, the far-right ideologies include the different kinds of fragmentation of nationalism and religion-oriented ideologies. Also, Traditional kinds of Marxist axis-based ideologies have radical left-based ideolisms. Thinking about the young humans ages 20 to 30: Having progressionist ideas in the modern world with the republicanism of their state systematically, there would be too many neutral ideas for them. .../...

Discussion point: Contemporary matters in foreign policy analysis and the theoretical-based international political economy; neoliberalism is crucial in analyzing the overall conjunction of international politics. At this scope, Surrounding neoliberal thought is purging "the communitarianism" and "the citizenship" components from the globally maintained political spectrum. This is given from the Marxist Orthodox theory of the international political economy that concerns challenging the preceding proletariat class all around society. Same concerns also claim that the surrounding of the neoliberal thought influenced state attitude is abolishing the utilization of the communitarian and citizenship rights such as sheltering, educating, and the right to express ourselves. By the specific challenges, it has been accomplished to take all the society to the impact area. The motioned idea is that neoliberal surround brings more harm than good. Without a further due ideologic framework and non-ideologic parameters are determining the issues. .../...

The main three functions of the Central Bank are monetary supply, determining monetary policy, and printing banknote money. Following the monetary policy, there is the coordination of the interest rates and stability rates. Monetary policy, especially with the inclusion of the financial supply and maintaining the outcomes of the monetary demands for the Euro Area, has been determined by the European Central Bank. These are consequenced within the scope of the inflation policies, so these are determining the inflation policies based on the framework of the supply and demand determinants. Both high and low inflation rates marginalize the stable ongoing economic activities micro-economically and macro-economically. In the case of high inflation rates, it has been observed that budgetary deficits that cause the requirement of higher rates of the monetary supply challenge the process of the Central Bank. In other words, there is a need for more sources to manage the fiat money of the goods and services benefitting from the individuals and the institutions. In the long run, specific issues and the probable release of the shortage would be inevitable. In case of dramatically lower inflation rates, it could bring the devaluation of the currency money. Also, it is possible to see the stock market deficit. At this time, individuals and institutions will be struggling from the nonexistence of the goods and services in the market. .../...

Possible resource-data-extract scope of this study: World Development Indexes from World Bank

Comparative Studies Since Hungary and Poland are member states of the European Union but not of the Eurozone, these policies have been subsidies from the replacement of the European Commission that is still connecting with the European Union. Türkiye is a country that is not a member state of the European Union; the abovementioned policies are directly connected with the Türkiye Republic Central Bank. Broadly, the IMF and the World Bank are the institutions that have upper regulatory bonds because of the connectivity of the system itself, which has the liability to certain mechanisms. IMF is more likely to determine the upper policies to the worldwide economics parameters; throughout a certain basis, the World Bank is at the branch of the executive part. Usually, common policies are integrated to Hungary, Poland, and Türkiye under the heading: "Eastern Europe and Balkans". Nevertheless, according to the current year's parameters, it is also observable to consider Türkiye beyond the "Middle Eastern and Northern Africa" headed classification by the shifting to the Eastern-oriented policies. .../...

Recently, which means the part of the year comprehends the last quarter of 2022, high inflation rates hit Hungary, Poland, and Turkey in a common sense. This inflation especially covered the components of energy prices and nutrition. Another two variants beyond the inflation rates are the COVID-19 pandemic and the stock exchange's insatiable; nevertheless, more parallels have been observed from the headline inflation outrage and downgrading of the energy contribution. Thus, food and energy components have been highlighted by the impacts beyond inflation. As the stakeholder beyond the institutions that are having at the scope of the economics determinants, the European Central Bank targetted the sharp shifts downward the inflation rate to two percent. The mentioned objective from the European Central Bank has oriented policies. This has been named: "Monetary Policy Tightening" from the perspective of the European Central Bank, which includes certain regulations. The superior objective of the European Central Bank was based on promoting hegemony as the demand side of economic policies across the globe. Inflation rates' outraged objective has been showing changeability year by year by the same mentioned objectives. It can be discussed as the countries' participation in the full competition area while they have been struggling in the world that liberal economic incentives are showing their heaviness compared to the different incentives that determine the economics-based scales. Thus, tackleable price rates have been determined by the policies beyond the countries struggling with high inflation rates. In case of the deficits of the regulations, accelerations' continuance by the natural flow of the market circulation by the stability. These have required the interventionist ongoing from the process management of the price-holding. .../...

(Discussion point) By the comparison of the Political Economy of Foreign Policy concept in Western European countries: Within the scope of comparison between market embeddedness and social embeddedness in the framework of Political Economy of Foreign Policy throughout the examination of fluctuated economic stability in Continental Europe at one point, and the East in another point: Critically theoretical monetary policy discussion is likely to be given. In the last decade includes the 2. And the 3. Decades of 21st-century developed countries are considering the properly circulating environmental policy. The specific ecological policy regulation has been named: "Ultra Least Emission Zones," which targets minimizing the rates of carbon emissions for environmentally friendly purposes and economic development in this scope. This regulation has been feasibilized for the metropolitan cities to be implemented. The benefits brought by the mentioned policy are listed below.

Argumentation Scope

This focuses on the issues in reality. Currently, environmental-focused issues are the ones that are tackled by the international community, particularly the ones that include the decision-makers. This is because nature is the earliest version that all the living as well as objects we use come from. Core harmonization consists of specific staff.

This regulation abolishes the pressuring components. The world is seeking solutions, including the environmental flaws. The regulation focuses on reducing poisonous gas, which can be the component utilized in this manner critically. All living things have carbon footprints on different scales, which creates the mentioned flaws. But, it is in the human's hands to find a solution that retrospectively pressures.

It is being innovative and considerable as an intelligent, innovative model. This regulation focuses both on the production and consumption based on the intelligence beyond it. Focusing on productivity withing the sensibility directed to the Paris Climate Act also creates innovation with the usage of new technologies. Also, taxation will be impacted according to the harmonization of the economics and technological advancement in a balanced format.

Impact areas directly focus on profit maximization beyond international politics and carbon spreading.

The specific act is eco-friendly, impacting the sectors as well as society.

.../...

Nevertheless, risks are outraging within the different perspectives, such as:

The sustainability feature of this regulation is not so specific to be impactful.

If these impacts are focusing on the individual behaviors properly, inquiry stands.

This dramatically restricts the investments instead of paying attention to the innovative matter.

It is already an existing fund for environmental well-being.

Engaging with the systematic is not binding with the objectives of the components of international politics.

.../...

The specific discussion shows the profit orientation and its ineffectiveness scaling are balancing comparative for this policy examination. Since there is no regulation plan following the Eco-friendly being and environmental friendliness in Eastern Europe and Balkan perspective, this being you, a very long-term potential policy by considering the regulations.

As conclusion: This study's aiming part is the reflection on the unaddressed aspects of the paper that could lead to future exploration. Also invites discussion on the contemporary relevance of these ideologies in global politics. field questions from the audience to deepen the understanding of the material.

References

- Dorfman, E. (2020). Double Trouble: The Doppelgänger from Romanticism to Postmodernism (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003007920>
- Dorfman, Eran (2022). The Jew as a doppelgänger: the role of the double in the constitution of identity. *Continental Philosophy Review* 55 (3):353-369.
- Heywood, A. (2019). Politics (5th ed.) [PDF]. Red Globe Press.
- Hobsbawm E. J. The Age of Capital 1848-1875. Weidenfeld and Nicolson 1975.

A STUDY ON CARL GUSTAV JUNG'S ARCHETYPE THEORY AND EXAMPLES OF THE USE OF THESE ARCHETYPES IN TV ADVERTISEMENTS AND SHAMPOO PRODUCTS

Hasan EKİCİ¹, Prof. Dr. Göksel ŞİMŞEK²

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Faculty of Fine Arts, Department of Visual Communication Design, Nevşehir, Türkiye.

²Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Faculty of Fine Arts, Department of Visual Communication Design, Nevşehir, Türkiye.

ORCID Code: 0009-0000-9194-8275

ABSTRACT

This research examines how Carl Gustav Jung's archetype theory is used in television commercials and explains with examples how these archetypes are effectively applied, especially in the marketing of shampoo products. This analysis was created within the framework of semiotic analysis rules. Jung's archetypes include universal, cross-cultural symbols and themes that derive from people's shared unconscious experiences. The use of these archetypes in advertising campaigns provides deep interaction by appealing to consumers' emotional and psychological needs, beyond simply presenting products to consumers at a functional level.

In research prior to this study, while examining in depth the why and how of the theories of Jung and other important theorists, the areas of use and analysis of the theory were not found. The purpose of this study is to explain in detail the usability areas of archetypes and to contribute to the academic corpus.

The research examines in detail the advertising campaigns of Pantene, Elidor, Gliss, Head & Shoulders and Clear brands, which have been broadcast in television commercials since 2013, with semiotic analysis methods, and exemplifies how specific archetypes such as Magician, Hero, Creator and Rebel are used in these campaigns. Qualitative research methods were used while conducting the research, and an in-depth literature review was carried out, semiotic analysis of the examples and analysis of the slogans using discourse analysis techniques. Campaigns show that the shampoos not only provide hair care, but also support users' self-confidence, independence and personal development. The characters and stories in advertisements touch the personal experiences and lifestyles of consumers, allowing brands to reach a wider and more diverse audience.

This study shows how Jung's archetypes are applied in the advertising industry and how they are used to establish more meaningful and deeper connections with consumers, especially in shampoo

advertisements. The integration of this theoretical framework into advertising strategies offers brands the opportunity to communicate emotionally and psychologically effectively and thus create a stronger presence in the market.

Key Words: Carl Gustav Jung, Archetype Theory, Advertising, Marketing

CARL GUSTAV JUNG'UN ARKETİP TEORİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME VE BU ARKETİPLERİN TV REKLAMLARINDA ŞAMPUAN ÜRÜNLERİNDE KULLANIM ÖRNEKLERİ

ÖZET

Bu araştırma, Carl Gustav Jung'un arketip teorisinin televizyon reklamlarında nasıl kullanıldığını incelemekte ve özellikle şampuan ürünlerinin pazarlamasında bu arketiplerin nasıl etkili bir şekilde uygulandığını örneklerle açıklamaktadır. Bu inceleme gösterge bilimsel çözümleme kuralları çerçevesinde oluşturulmuştur. Jung'un arketipleri, insanların ortak bilinçdışı deneyimlerinden türeyen evrensel, kültürlerarası semboller ve temaları içerir. Reklam kampanyalarında bu arketiplerin kullanımı, tüketicilere ürünleri sadece işlevsel bir düzeyde sunmanın ötesinde, onların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarına hitap ederek derin bir etkileşim sağlamaktadır.

Bu çalışmadan önceki araştırmalarda, Jung ve diğer önemli teorisyenlerin teorilerinin neden ve nasıldır derinlemesine incelerken teorinin kullanım alanlarına ve analizlerine rastlanmamıştır. Bu çalışmadaki maksat arketiplerin kullanılabilirlik alanlarını ayrıntıları ile açıklamak ve akademik külliyata katkı sağlamaktır.

Araştırma 2013 yılından itibaren Televizyon reklamlarında yayınlanan Pantene, Elidor, Gliss, Head & Shoulders ve Clear markalarının reklam kampanyalarını göstergebilimsel çözümleme yöntemleri ile detaylı bir şekilde incelerken, bu kampanyalarda Sihirbaz, Kahraman, Yaratıcı ve Asi gibi spesifik arketiplerin nasıl kullanıldığını örneklendirir. Araştırma yapılırken nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup derinlemesine literatür taraması ile örneklerin göstergebilimsel çözümlemesi ve sloganların söylem analizi tekniklerince incelemesi yapılmıştır. Kampanyalar, şampuanların sadece saç bakımı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda kullanıcıların özgüvenini, bağımsızlığını ve kişisel gelişimini de desteklediğini göstermektedir. Reklamlarda yer alan karakterler ve hikayeler, tüketicilerin kişisel deneyimlerine ve yaşam tarzlarına dokunarak, markaların daha geniş ve çeşitli bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır.

Bu çalışma, Jung'un arketiplerinin reklam sektöründe nasıl uygulandığını ve özellikle şampuan reklamlarında tüketicilerle daha anlamlı ve derin bağlar kurmak için nasıl kullanıldığını göstermektedir. Bu teorik çerçevenin reklam stratejilerine entegrasyonu, markalara duygusal ve psikolojik açıdan etkili bir iletişim kurma ve böylece pazarda daha güçlü bir varlık oluşturma fırsatı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Carl Gustav Jung, Arketip Teorisi, Reklam, Pazarlama

TÜKETİCİ SİNİZMİNİN TÜKETİCİ BOYKOT DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ³⁶

Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER^{1*}, Aysel ELİTOK²

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

İşletme Bölümü, Ağrı, Türkiye.

² Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

İşletme Anabilim Dalı, Ağrı Türkiye.

ORCID Code: ¹: 0000-0002-6452-2102 ²: 0009-0000-0700-1629

ÖZET

Tüketici sinizmi, tüketicilerin işletmelerin fırsatçı olduğu düşüncesiyle geliştirdikleri şüphe, güvensizlik ve memnuniyetsizlik gibi olumsuz duygular şeklinde açıklanabilir. Tüketici boykotu ise tüketicilerin, bir işletme veya marka ile ilgili ortaya çıkan bir sorun veya problem karşısında üretilen mal ve hizmetleri satın almama yönünde yaptıkları eylemler olarak ifade edilebilir. Tüketici sinizmi ve tüketici boykot davranışını ele alındığı bu çalışmanın temel amacı, araştırmaya katılan tüketicilerin sinizm düzeylerinin boykot davranışları üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Araştırmanın ana kütlesini Türkiye’de yaşayan 18 yaş ve üzeri insanlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla araştırma 18 yaş ve üstü insanlar ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi temel alınmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada veriler online anket yöntemi kullanılarak elde edilmiş ve toplam 703 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket formunda tüketicilerin sinizm ve boykot davranışı düzeylerinin belirlenmesinde 5’li likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Çalışmada yer alan değişkenlerden tüketici sinizm 8 ve tüketici boykot davranışı 7 ifadeden oluşmaktadır. Araştırma verilerinin analizinde; aritmetik ortalama, standart sapma, güvenilirlik analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Analizler gerçekleştirilirken AMOS ve SPSS 22.0 paket istatistik programlarından faydalanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışmada uygulanan güvenilirlik analizleri sonucunda tüketici sinizm ölçeğinin ($\alpha = 0,86$) iyi derecede ve tüketici boykot davranışının ise ($\alpha = 0,93$) çok iyi derecede güvenilirliğe sahip olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte çalışmada gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda araştırma değişkenlerinin sahip oldukları uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde bulunduğu belirlenmiştir. Araştırmada tüketicilerin sinizm düzeylerinin 3,74 ve boykot davranışı düzeylerinin ise 4,18 olduğu

36 Bu çalışma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER danışmanlığında Aysel ELİTOK tarafından hazırlanan ve kabul edilen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

tespit edilmiştir. Dolayısıyla tüketicilerin yüksek sayılabilecek bir sinizm ve boykot davranışına sahip oldukları söylenebilir. Çalışmada gerçekleştirilen yapısal eşitlik modeli sonucunda tüketicilerin sinizm düzeylerinin boykot davranışı üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla tüketicilerin bir markaya veya işletmeye yönelik sinizm düzeyleri arttıkça söz konusu marka veya işletmeye yönelik boykot davranışında bulunma düzeyleri de artmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonucun literatürle uyumlu olduğu ifade edilebilir.

Keywords: Tüketici Sinizmi, Tüketici Boykot Davranışı, Sinizm

THE EFFECT OF CONSUMER CYNISM ON CONSUMER BOYCOTT BEHAVIOR

ABSTRACT

Consumer cynicism can be explained as negative emotions such as suspicion, distrust and dissatisfaction that consumers develop because they think that businesses are opportunistic. Consumer boycott can be defined as the actions taken by consumers not to purchase goods and services produced in the face of an issue or problem related to a business or brand. The main purpose of this study, which deals with consumer cynicism and consumer boycott behavior, is to determine the effect of the cynicism levels of the consumers participating in the research on their boycott behavior. The main population of the research consists of people aged 18 and over living in Turkey. Therefore, the research was limited to people aged 18 and over. The study was based on the convenience sampling method, one of the non-random sampling methods. In the research, descriptive survey model, one of the quantitative research methods, was used. In the study, data was obtained using the online survey method and a survey was conducted with a total of 703 people. In the survey form, a 5-point Likert scale was used to determine the levels of cynicism and boycott behavior of consumers. Among the variables included in the study, consumer cynicism consists of 8 expressions and consumer boycott behavior consists of 7 expressions. In the analysis of research data; arithmetic mean, standard deviation, reliability analysis, confirmatory factor analysis and structural equation model were used. AMOS and SPSS 22.0 package statistical programs were used while performing the analyses. The findings obtained were evaluated within the 95% confidence interval. As a result of the reliability analysis applied in the study, it was determined that the consumer cynicism scale ($\alpha = 0.86$) had a good level of reliability and the consumer boycott behavior ($\alpha = 0.93$) had a very good level of reliability. However, as a result of the confirmatory factor analyzes carried out in the study, it was determined that the goodness of fit values of the research variables were within acceptable limits. In the research, it was determined that consumers' cynicism levels were 3.74 and boycott behavior levels were 4.18. Therefore, it can be said that consumers have a high level of cynicism and boycott behavior. As a result of the structural equation model conducted in the study, it was determined that consumers' cynicism levels had a significant and positive effect on boycott behavior. Therefore, as consumers' cynicism levels towards a brand or business increase, their level of boycott behavior towards that brand or business also increases. It can be stated that this result obtained from the research is compatible with the literature.

Keywords: Consumer Cynicism, Consumer Boycott Behavior, Cynicism

AĞRI İLİ DESTİNASYON MARKA İMAJININ BİREYLERİN DEMOGRAFİK ÖZELİKLERİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR AÇISINDAN ANALİZİ^{37*}

Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER¹ Öğr. Gör. Serdar GEVENLİ²

^{*1} Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

İşletme Bölümü, Ağrı, Türkiye.

² Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu,

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Ağrı Türkiye.

ORCID Code: ^{*1}: 0000-0002-6452-2102 ²: 0009-0000-0700-1629

ÖZET

Destinasyon, turistlerin hizmetine sunulmuş farklı doğal güzellikleri, özellikleri ve çekicilikleri olan alan olarak açıklanabilir. Destinasyon marka imajı ise bir destinasyonun farklı özelliklerinin, tüketiciler tarafından algılanması olarak tanımlanmaktadır. Bir destinasyonun potansiyel ve mevcut turistik tüketiciler tarafından nasıl algılandığı, destinasyonun gelişimi açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı, Ağrı ilinin bir turizm destinasyonu olarak ele alınarak kentin destinasyon marka imajının belirlenmesi ve katılımcıların demografik özellikleri açısından destinasyon marka imajı düzeyleri arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığının tespit edilmesidir. Araştırmanın kapsamını, doğum yeri Ağrı olmayan, diğer illerde yaşayan ve Ağrı ilini gezmeye gelen bireyler oluşturmaktadır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada yüz yüze anket yöntemi kullanılarak toplam 429 katılımcıdan veri toplanmıştır. Anket formunda Ağrı ili destinasyon marka imajının belirlenmesinde 5’li likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma, frekans dağılımı, güvenilirlik analizi, açıklayıcı faktör analizi ve varyans analizi kullanılmıştır. Analizlerin yapılmasında SPSS 22.0 paket istatistik programından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen açıklayıcı faktör analizleri sonucunda destinasyon marka imajı ölçeğinin -bilişsel imaj, kültürel ve doğal özellikler, fiziksel altyapı- üç boyutlu bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte gerçekleştirilen güvenilirlik analizleri sonucunda ölçeğe yer alan tüm boyutların ve genel olarak destinasyon marka imajı ölçeğinin yüksek

37 Bu çalışma Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER danışmanlığında Öğr. Gör. Serdar GEVENLİ tarafından hazırlanan ve kabul edilen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

derecede güvenilirliğe sahip olduğu saptanmıştır. Çalışmada katılımcıların Ağrı ili destinasyon marka imajı genel ortalaması 2,36 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma kapsamında Ağrı ilinin yüksek sayılabilecek bir destinasyon marka imajına sahip olmadığı ifade edilebilir. Araştırmada gerçekleştirilen varyans analizleri sonucunda Ağrı ili destinasyon marka imajı ölçeğinin üç boyutu açısından da katılımcıların cinsiyetleri arasında anlamlı yönde bir farklılık tespit edilememiştir. Bununla birlikte yaş ve eğitim değişkenleri açısından ise ölçeğin “bilişsel imaj” ve “kültürel ve doğal özellikler” alt boyutları kapsamında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Son olarak gelir değişkeni kapsamında ölçeğin sadece “fiziksel altyapı” boyutu açısından anlamlı yönde farklılıklar saptanmıştır.

Keywords: Ağrı İli, Turizm, Destinasyon Marka İmajı

ANALYSIS OF AĞRI CITY DESTINATION BRAND IMAGE IN TERMS OF DIFFERENCES BETWEEN INDIVIDUALS' DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

ABSTRACT

A destination can be explained as an area with different natural beauties, features and attractions offered to tourists. Destination brand image is defined as the perception of different features of a destination by consumers. How a destination is perceived by potential and existing tourist consumers is very important for the development of the destination. In this context, the main purpose of this study is to determine the destination brand image of the city by considering Ağrı as a tourism destination and to determine whether there are significant differences between the destination brand image levels in terms of the demographic characteristics of the participants. The scope of the research consists of individuals whose birthplace is not Ağrı, who live in other city and who come to visit Ağrı. The research was conducted using the descriptive survey model, one of the quantitative research methods. In the study, convenience sampling method, one of the non-random sampling methods, was used. In the research, data was collected from a total of 429 participants using the face-to-face survey method. In the survey form, a 5-point Likert scale was used to determine the destination brand image of Ağrı city. Arithmetic mean, standard deviation, frequency distribution, reliability analysis, exploratory factor analysis and variance analysis were used in the analysis of the data obtained within the scope of the research. SPSS 22.0 package statistics program was used to conduct the analyses. The findings obtained were evaluated within the 95% confidence interval. As a result of the exploratory factor analyzes carried out in the study, it was determined that the destination brand image scale - cognitive image, cultural and natural features, physical infrastructure - has a three-dimensional structure. However, as a result of the reliability analysis, it was determined that all dimensions in the scale and the destination brand image scale in general had a high degree of reliability. In the study, the general average of the participants' destination brand image in Ağrı was determined to be 2.36. Therefore, within the scope of the research, it can be stated that Ağrı city does not have a high destination brand image. As a result of the variance analyzes carried out in the research, no significant difference was detected between the genders of the participants in terms of the three dimensions of the Ağrı city destination brand image scale. However, in terms of age and education variables, significant differences were determined within the “cognitive image” and “cultural and natural characteristics” sub-dimensions of the scale. Finally, within the scope of the income variable, significant differences were detected only in terms of the “physical infrastructure” dimension of the scale.

Keywords: Ağrı City, Tourism, Destination Brand Image

DEMOKRATİK TUTUM İLE MATEMATİKSEL MUHAKEME İLİŞKİSİ

Ercan Küçükoba^{1*}, Doç. Dr. Recep Yıldız²

¹Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet, Balıkesir, Türkiye

ORCID Code: (0000-0002-9274-7739)

²Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet, Balıkesir, Türkiye

ORCID Code: (0000-0003-0584-6649)

ÖZET

Aydınlanma Çağındaki hümanist düşünce ve aklın rasyonelleşmesi eleştirel matematik eğitimiyle devam eden yaklaşımları hazırlamıştır. Ancak matematik eğitimi daha çok fen alanında değerlendirilmiş, sosyal bilimler alanında ise matematik eğitime ilişkin kayda değer çalışmalar yapılmamıştır. Matematik eğitiminin topluma ve bireye kazandırdıkları dile getirilirken uzun bir süre istihdam verileri ve ekonomik büyüme ile ilişkilendirilmiş, sınırlandırılmıştır denilebilir. Bu araştırma ise sosyal alan ile ilgili başka bir konuyu ele almakta ve matematik muhakeme ve demokratik tutum ilişkisini incelemektedir. Zira, enformasyon çağında nano teknolojinin sayısal egemenliği altında yaşanan küresel dünyada, sanal ilişkiler ve dezenformasyon hayata hâkim olmaya başlamıştır. Zihinlerin berrak ve muhakemenin isabetli olması adına *matematiği sosyal olaylarda keşfetmek bir çözümdür. Bu bağlamda araştırma matematik muhakeme ile demokratik tutum arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Birçok araştırma aradaki ilişkinin gücünü ortaya koymuşlardır. Hatta bu bağlamda sokak matematiği, okul matematiği gibi kavramlar yanında; yurttaşların istatistiksel bilgileri ve demokrasinin sağlıklı yürümesi arasında doğrudan ilişki kuran araştırmalarla desteklenen sosyal matematik kavramı dahi ortaya atılmıştır. Ancak bu araştırmada Türkiye’de aralarındaki ilişkinin kuvvetli olmadığı, insanların özelde öğrencilerin aradaki ilişkiyi kurmada çok az fırsat yakaladıkları varsayılmıştır. Varsayımın testi için hipotezler belirlenmiştir. Sonrasında araştırma İzmir’de farklı sosyoekonomik düzeydeki 11 okulun 485 öğrencisiyle anket uygulanarak yapılmıştır. Anketlerin SPSS 26 programı ile analiz edilmesi sonucu matematik muhakeme ile demokratik tutum arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Bu kapsamda matematik eğitiminin farklı yaklaşımlarla sosyal hizmetin arabuluculuğunda yapılandırılması, beşerî ilişkiler temelinde kurgulanmasının gerekli olduğu anlaşılmıştır. Böylece evrensel ölçekte demokrasi bilincine sahip öğrencilerin toplumu iyiye götüreceği söylenebilir.*

Anahtar Sözcükler: demokratik tutum, matematiksel muhakeme, problem çözme.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRATIC ATTITUDE AND MATHEMATICAL REASONING

ABSTRACT

Humanist thought and the rationalization of reason in the Age of Enlightenment prepared the approaches that continued with critical mathematics education. However, mathematics education has been mostly evaluated in the field of science, and no significant studies have been carried out on mathematics education in the field of social sciences. While the benefits of mathematics education to society and the individual are expressed, it can be said that it has been associated with employment data and economic growth for a long time and has been limited. This research, on the other hand, deals with another issue related to the social sphere and examines the relationship between mathematical reasoning and democratic attitude. Because, in the global world where we live under the digital dominance of nanotechnology in the information age, virtual relations and disinformation have started to dominate life. For minds to be clear and reasoning accurate, exploring mathematics in social events is a solution. In this context, the research deals with the relationship between mathematical reasoning and democratic attitude. Many studies have demonstrated the strength of the relationship. In this context, in addition to concepts such as street mathematics and school mathematics; Even the concept of social mathematics, supported by research that establishes a direct relationship between the statistical knowledge of citizens and the healthy functioning of democracy, has been introduced. However, in this study, it is assumed that the relationship between them is not strong in Turkey and that people, especially students, have very few opportunities to establish a relationship between them. Hypotheses are identified for testing the hypothesis. Afterward, the research was conducted by applying a questionnaire to 485 students from 11 schools at different socioeconomic levels in Izmir. As a result of the analysis of the questionnaires with the SPSS 26 program, there was no significant relationship between mathematical reasoning and democratic attitude. In this context, it has been understood that mathematics education should be structured with different approaches under the mediation of social work and should be built based on human relations. Thus, it can be said that students who are aware of democracy on a universal scale will take society for the better.

Keywords: democratic attitude, mathematical reasoning, problem solving.

GİRİŞ

Demokrasi, insan haklarını içeren, onu geliştiren insan haklarının sürdürülebilirliğini sağlayan bir yönetim şeklidir. Demokrasi kendi özel hayatlarında insanların politik, ekonomik ve sosyal seçimlerini özgürce yapabileceği en geniş zemindir. Bu bağlamda demokrasinin yaşaması için uluslararası toplumca korunması, benimsenmesi bir görev olarak ortaya çıkmaktadır (BM Viyana Bildirgesi, 1993: 3). Bu tanımları okuduğumuzda aklımıza kim için ve neden gerekli olduğu gibi ontolojik sorular çıkmaktadır. İnsanın var olduğu her düzlemde demokrasinin bir araç ve amaç olduğu söylenebilir. Sosyal hizmet de mikro ve makro anlamda insanların kendi başlarına kısıtlı çözebildikleri yoksulluk, eşitsizlik, çocukların örselenmesi vb. problemlerin disiplin çatısı altında uygulama ve teoriyle ele alınarak olumlu hale çevrilmesidir.

Demokratik açıdan bakıldığında sosyal hizmet, benzer çeşitli durumlara karşı farkındalık oluşturma ile başlar. Sosyal hizmet sorumluluklar olarak, etkileşim içerisine girilen dezavantajlı insanları anlamaya çalışır. Politik hedeflere ulaşmak için ise kamusal tartışmalara ihtiyacı vardır. İşte bu noktada sosyal hizmet bireysel problemleri kamuoyuna taşımak için gereken ortamı kolaylaştırır. Kişinin sosyal hizmetlere ihtiyacından ziyade demokratik katılımın ve demokratik tartışmanın öncelikli hale gelmesi

esastır. Bu bakımdan sosyal hizmetin ihtiyacı olan insanların bu disiplinin faydalarına erişebilmesi için insanların özgürlük ortamını sürdürmesi onun doğasında vardır (Biesta, 2013: 50). Sosyal hizmetin mesleki ilkelerinden olan hak savunuculuğu ilkesi evrensel değerlerle uyumludur. Bu ilkenin sosyal çalışma disiplini tarafından korunması ve mesleki ilkelerden biri olması demokratik değer açısından anlamlıdır. Özgürleşme olmadan hak savunuculuğu gerçek anlamda yapılamaz.

Demokrasinin bağlantılı olduğu diğer bir kavram da yurttaşlıktır. Yurttaşlık politik ve sosyal yurttaşlık şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Politik yurttaşlık siyasi karar alma süreçlerine katılımı ifade eden hakları olan bireyi, sosyal yurttaşlık ise birbirine dayanışma bağıyla bağlı olup mutlak eşitliğe sahip bireyleri ifade etmektedir (Marshall, 1950). Demokrasinin sosyokültürel boyutuyla ilgili olan sosyal yurttaşlık, politik yurttaşlık ile denge halindedir. Haklar ve sorumluluklar ekseninde birbirini tamamlayan olgulardır. Politik yurttaş kamusal alandaki haklarını kullandığı kadar yurttaştır. Bu haklar devlet tarafından genişletilebilir ya da daraltılabilir. Sosyal yurttaşlık kişilerarası ilişkiden doğar ve devlet fikri ortaya çıkmadan önce de varolabilmiştir.

Demokrasinin sosyal mirası desteklemek ve onun parçası olma rolü vardır. İnsanların karar alma süreçlerine katılımı doğrudan demokraside en idealidir. Ancak artan nüfus ve insanların özelleşmiş taleplerini meclisteki temsilcilere aktaracak sivil girişimlerden, kamu kuruluşlarından ve kent konseylerinden söz etmek mümkündür. Demokrasinin gelişiminin bir ayağı ekonomik olduğu kadar asıl üzerinde durulması gereken demokrasi eğitimidir. Demokrasiyi elitlerin yönetimi veya varolan statükonun devamı değil de aktif vatandaşlık temelinde ele alan demokratik bilince ihtiyacımız vardır. Elitlerin ve baskının olduğu yerde propagandaların etkili olduğu görülmektedir. Propaganda kişi ve grupları yönlendiren her tür söz, davranış, sembol olarak adlandırılır (TDK, 2021). Demokrasinin işlemediği toplumlarda ise halkın bilgi alması engellendiği için propaganda yapılması çok yaygındır.

Matematik ve demokrasi birbirlerini güçlendiren olgulardır. Zihinsel süreçlerin işletilmesi olarak bilinen matematiğin sosyal bilimlere, insan yaşantısına etkisi konusunda aydınlatılmayı bekleyen birçok durum bulunmaktadır. Demokratik eğitim ise sosyal yapının inşası, toplumsal barışı sağlaması nedeniyle katılımcı, siyasi demokrasiye zemin oluşturmaktadır. Demokrasinin yerleşmemesi ve demokratik sınıf ortamının oluşmaması durumunda saldırganlık, akran zorbalığı depresyon gibi öğrencilerde istenmedik durumlar oluşabilir. Kuş ve Çetin'in (2014) demokrasi algısı araştırmasında, kadın hakları, sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili olumsuzluk vardır. Yine araştırmada dikkat çeken başka ayrıntı, demokratik hakların kazanılmasından çok istismar edildiği kötü örneklerin ders kitaplarında yer almasıdır. Yüksel ve ark. (2013) çalışmalarında farklı bölgelerde demokratik değerlerden olan işbirliği, hoşgörü, kibarlık temalarının değiştiğini tespit etmiştir. Sadık ve Sarı'nın (2012) yaptığı araştırmaya göre demokratik değer yaratmada çocukların kendilerine en yakın gördükleri öğeler, ebeveynleri ve öğretmenleridir. Sosyal medya, televizyon dizileri ise olumsuz durumlara örnektir. Dolayısıyla demokrasi eğitimini aile ve okulda olmak üzere bütüncül politikalarla ele almak gerekmektedir.

Eğitim ve demokrasi özelde de matematik ve demokrasi üzerine gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok çalışma yapılmıştır (Kasap ve ark., 2013; Öztürk ve Özmantar, 2019; Berkant ve Gençoğlu, 2015; Özalper, 2006; Savaş, 2003; Aguilar ve Zavaleta, 2012; Jansen ve ark., 2021). Bu araştırmalarda okulun ve öğretmenin demokratik değerlerin bir aynası olduğu söylenebilir. John Dewey 'Matematik ve Demokrasi' eserinde okulda kazanılan bilginin yaşamla bağının kurulması gerektiğinden bahseder. Dewey'e göre okullarda demokratik değerlerle eğitim verilmelidir. Kasap ve arkadaşlarının 2013'te yaptığı araştırmada öğretmenlerin birçoğu matematik ile demokrasi arasında karşılıklı yarar üzerine ilişki olduğunu, matematiksel düşünme şeklinin demokratikleşmeyi kolaylaştırdığını belirtmiştir. Demokrasi salt ezberleme ile değil yaşamla bağ kurularak özümsemelidir (Kasap ve ark., 2013).

Matematik eğitiminde amaç, bireyin karşılaştığı sorunlara rasyonel çözümler bulabilmesidir. Doğadaki nesnelerin arasındaki ilişkiyi sayısal niceliklerle ifade edebilmesidir. Wright (2016) tarafından İngiltere’de yapılan araştırmada sosyal servisler, okul sosyal çalışmacıları tarafından desteklenen matematik öğretmenlerinin iş doyumlarının arttığını göstermiştir. Ayrıca farklı pedagojik yaklaşımlar neticesinde öğrencilerde özyeterlik ve sosyal adalet bilincinin arttığı belirlenmiştir. Öğrencilere daha faydalı olma ve kendi gelişimlerini takdir etmede bireysel öğrenme yardımcı olması nedeniyle öğretmenlerde hak savunuculuğu geliştirmek bir gerekliliktir (Loughron, 2004). Amerika’da ilköğretim öğrencileriyle yapılan bir araştırmada kızlar erkeklere göre matematiğe karşı daha olumsuz bakmaktadır (Leedy ve ark., 2003). Toplumsal cinsiyetçi yaklaşım matematik eğitiminde belirgindir. Matematik korkusu, önyargı ve kendini dışlanmış hissetme eğitim ortamlarında görülen sosyal adaleti, demokrasiyi zayıflatan diğer olgulardır (Şenol ve ark., 2015).

Amerika’da okul sosyal hizmetiyle ilgili yapılan bir araştırmada Kennedy ve ark., (1995) ortaokula giden öğrencilerin ailelerinde yüksek bir kaygı olduğunu ve sosyal hizmetlerin bu kaygıyı azaltmada rolü olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca ailelerin okul etkinliklerine, toplantılarına daha çok katılımı, öğretmenlere daha kolay ulaşımı psikososyal açıdan aile ve sosyal yapı desteğini sağlamıştır. Ailelere ve çocuklara uygulanan sosyal hizmet müdahalesi sonrasında öğrencilerde belirgin bir akademik başarı artışı gözlenmiştir. Matematiğe karşı olumlu tutum ve okula bağlılık artmıştır.

Konya’da (o dönemki adıyla) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kapsamında 2017-2018 Eğitim Öğretim yılında yürütülen okul sosyal hizmeti projesi değerlendirmesine göre katılımcı öğretmenlerin okul sosyal hizmeti birimi konusunda farkındalığı artmıştır ve tekrar çalışmaya daha istekli olmuşlardır. Bu çalışmaların farklı okullarda değişik ihtiyaçların öncelik alındığı şekilde yapılandırılması mecburiyet haline gelmiştir (Alptekin ve ark., 2019).

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın konusunu, “okul sosyal hizmeti bağlamında, matematik öz muhakeme becerisinin demokratik tutuma etkisi” ya da başka deyişle “matematiksel düşüncenin demokratik algılara etkisinin okul sosyal hizmeti açısından araştırılması” şeklinde belirtmek mümkündür. Literatürde ve uygulamada matematik branşı kapsamında öğrencilerin demokratik değerlerini irdeleyen nicel araştırmalara ihtiyaç vardır. Araştırmanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Zira araştırma bireyin karşılaştığı sorunlara rasyonel çözümler bulabilmesine yardımcı olabileceği sistemli düşünceyi inşa edeceğinden hareketle, matematik eğitiminin toplumsal sorunlara da karmaşık, rastgele değil düzenli, planlı ve sistematik bir yaklaşım geliştirebilme ve bu kapsamda demokratik tutum kazandırabilme niteliğine sahip oluşu araştırmayı önemli kılmaktadır. Anlaşılacağı üzere çalışmanın amacı da toplumsal olana demokratik bir yaklaşım kazanmak için sisli, bulanık zihinlerin değil, berrak, net, hayata anlam ve insana değer yükleyen zihinlerin gerekli olduğunu ortaya koyarak matematik eğitiminin böyle bir zihinsel inşaya hizmet edecek temel düşünce etkinliği olduğunu saptamaktır. Nihai amaç ise okul sosyal hizmeti kapsamında zihinlerin sistematik düşünce ile demokratik ve insani değerleri içselleştirmesi ve böylece daha insani yaşanılabilir toplumun, dünyanın inşasında bir katkı verebilmektir.

Birçok yurt dışı literatürde yer aldığı üzere matematik muhakemenin zihinsel berraklığı sağladığı araştırmalarla ortaya konurken; matematik öz muhakemesi ile öğrencilerin demokratik tutumları arasındaki ilişki berraklığın bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu değerlendirmenin Türkiye’de o seviyeye ulaşmadığı varsayımından hareketle ve araştırma modeline uygun olarak, araştırmanın hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir: Türkiye’deki öğrencilerin matematik öz muhakeme becerisi ile öğrencilerin demokratik tutum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırmanın evrenini; İzmir ilinde bulunan resmi ortaokullarda, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise evren içerisinde uygun (kolaycı) örnekleme yoluyla ulaşılan toplam 485 öğrenciden oluşmaktadır. Uygun örnekleme yöntemi, Tuna (2016: 14)'nın tanımına göre, birimlerin seçiminin kolay ulaşılabilir ve evreni temsile uygun olduğu düşünülen birimler arasından yapıldığı örnekleme yöntemidir. Araştırmacı, öğrencilere kolay bir şekilde ulaşılabilir imkanından dolayı örnekleme dahil edeceği öğrencilerin seçimini İzmir'in Buca ilçesi içerisinde yer alan 11 farklı orta okuldan yapmıştır. Bu okullar, konumları ve sosyodemografik özellikleri nedeniyle evreni temsil kabiliyetine sahiptir. Ayrıca bu okullardan öğrencilerin seçimi, toplam öğrenci sayılarının yaklaşık %4'üne oranla ancak tamamen rastgele biçimde yapılmıştır. Böylece parametrik analizlerin yapılabilmesine de imkân sağlanmıştır. Katılımcıların özelliklerine ilişkin bulgular, araştırmanın bulguları bölümünde detaylı olarak sunulmuştur.

Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu", öğrencilerin matematik muhakeme düzeylerini ölçmeyi amaçlayan "Matematiksel Muhakeme Değerlendirme Ölçeği" ve öğrencilerin demokratik tutum düzeylerini ölçmeyi amaçlayan "Demokratik Tutum Düzeyi Ölçeği" ile toplanmıştır. Kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından öğrencilerin cinsiyeti, okul öncesi eğitim durumu, anne-baba birliktelik durumu, anne-baba öğrenim durumu, sınıf mevcudu ve matematik öğretmenin cinsiyeti ile ilgili bilgi toplayabilmek için hazırlanmıştır. Formda toplam 7 adet çoktan seçmeli soru yer almıştır.

Alan araştırmasının / anket-ölçek uygulamasının zamanı, 2023 yılı Ekim-Kasım aralığında 2 ay ile sınırlıdır.

"Matematiksel Muhakeme Becerilerini Değerlendirme Testi" (MMBDT), öğrencilerin matematiksel muhakeme becerilerine ne düzeyde sahip olduklarını ortaya koymak amacıyla Çoban ve Tezci (2020) tarafından geliştirilmiştir. Testte, iki bölüme ayrılmış olan toplam 23 adet soru yer almaktadır. Bunlardan 11'i dört seçenekten oluşan çoktan seçmeli bir yapıdadır ve testin birinci bölümünde bulunmaktadır. Geriye kalan 12 soru ise açık uçludur ve testin ikinci bölümünde yer almaktadır. Ayrıca sorular toplam 7 alt boyuta ayrılmaktadır. Bu alt boyutlar ve ilgili sorular şunlardır:

- Tahmin etme
- Aynı verinin farklı gösterimlerini tanıma
- Örüntüleri tanıma
- Çözüm yolunun ve sonucun doğruluğuna karar verme
- Genelleme yapma
- Çözüm için mantıklı yollar geliştirme
- Rutin Olmayan Problemleri Çözme

MMBDT'de doğru cevaplara 1 puan, yanlış cevaplara ise 0 puan verilmektedir. Testin geneli ve alt boyutlara ait değerlendirme ise ortalama puanlar üzerinden yapılmakta, dolayısıyla 0-1 arasında değişmektedir. Ortalamanın artması beceri düzeyinin de arttığını göstermektedir. Çoban ve Tezci (2020) tarafından MMBDT'nin güvenilirliği KR-20 Güvenirlik Katsayısı kullanılarak değerlendirilmiş ve 0,81 sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada, araştırmacı tarafından tekrarlanan KR-20 Güvenirlik Testi sonucunda ise testin güvenilirliği 0,769 olarak tespit edilmiştir.

"Demokratik Tutum Ölçeği" (DTÖ), Şimşek (2011) tarafından öğrencilerin demokratik tutum düzeylerini ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçek, 5'li Likert tipteki (1: Hiç katılmıyorum, 5: Tamamen

katılıyorum) toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca ölçeğin 5 alt boyuttan oluştuğu belirtilmiştir. Ölçeğin güvenirliği ise Cronbach Alpha testi ile değerlendirilmiş ve 0,86 olarak raporlanmıştır.

Faktör analizleri IBM AMOS 22 programıyla yapılmıştır. Bu çalışmada tekrarlanan geçerlik (Açımlayıcı Faktör Analizi [AFA] ve Doğrulayıcı Faktör Analizi [DFA]) ve güvenirlik (Cronbach Alpha) analizleri sonucunda ise ölçeğin son hali, toplam 10 maddenin (orijinal halindeki 7, 10, 13, 15, 16, 20, 21, 23, 24, 25. maddeler) ölçekten çıkarılması sonucunda 15 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşan haline dönüştürülmüştür. Yapılan analizlere ait detaylı bulgular alt başlıkta sunulmuştur.

Bu araştırmada kullanılan hali ile Demokratik Tutum Ölçeği (DTÖ), toplam 15 maddeden oluşmaktadır. Bu 15 madde ayrıca Kurallara Uyuma ve Saygılı Olma (2, 3, 8, 9, 10. maddeler), Sosyal Katılım (6, 7, 12, 13. maddeler), Hoşgörülü Olma (5, 11, 14, 15. maddeler) ve Düşüncelerini İfade Etme (1, 4. maddeler) olarak adlandırılan 4 alt boyuta ayrılmaktadır. 11. madde ters yapıdadır ve puanlama aşamasında ters kodlama yapılması gerekmektedir. Ölçek genelinden ve alt boyutlardan alınan ortalama puanın (1-5 arasında değişmektedir) artması katılımcının demokratik tutumunun da arttığını göstermektedir.

15 maddelik haliyle DTÖ'nün açıkladığı toplam varyans (geçerlik) %50,781 olarak bulunmuştur. Uyum iyiliği değerleri ise CMIN/Sd=1,756; GFI=0,963; AGFI=0,946; CFI=0,950; IFI=0,950; TLI=0,935; RMSEA=0,040 olarak bulunmuş ve kabul edilebilir ve mükemmel düzeylerde değerler tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin genel olarak (Cronbach Alpha) güvenirliği 0,751 ile kabul edilebilir düzeyde (George ve Mallery, 2020: 244) bulunmuştur. Ayrıca Kurallara Uyuma ve Saygılı Olma alt boyutunun güvenirliği 0,761, Sosyal Katılım alt boyutunun güvenirliği 0,513, Hoşgörülü Olma alt boyutunun güvenirliği 0,561 ve Düşüncelerini İfade Etme alt boyutunun güvenirliği 0,578 olarak tespit edilmiştir. Buna göre alt boyutların güvenirlikleri genel olarak zayıf ($0,50 < \alpha < 0,60$) düzeylerdedir (George ve Mallery, 2020: 244) ancak güvenirlik şartı sağlanmıştır.

BULGULAR

Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bulgular

Matematik öz muhakeme becerisinin demokratik tutuma etkisinin tespiti amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmaya, tamamı 7. sınıf öğrencisi olan toplam 485 öğrenci katılmıştır. Cinsiyet dağılımı bakımından, katılımcıların %53'ü (n=257) kadın, %47'si (n=228) ise erkektir.

Öğrencilerin Matematiksel Muhakeme Becerisi Düzeyleri

Öğrencilerin matematiksel muhakeme becerisi düzeylerini tespit etmeye yönelik olarak, Matematiksel Muhakeme Becerilerini Değerlendirme Testi (MMBDT) puanlarına ait tanımlayıcı (betimsel) istatistikler incelenmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin matematiksel muhakeme becerisi puanlarına ait tanımlayıcı istatistikler

Puan	n	Min.	Maks.	$\bar{x}$	s
Matematiksel Muhakeme Becerisi	485	0,00	0,91	0,28	0,17
Tahmin Etme	485	0,00	1,00	0,43	0,37
Genelleme Yapma	485	0,00	1,00	0,42	0,33
Çözüm Yolunun ve Sonucun Doğruluğuna Karar Verme	485	0,00	1,00	0,34	0,29
Örüntüleri Tanıma	485	0,00	1,00	0,31	0,28
Aynı Verinin Farklı Gösterimlerini Tanıma	485	0,00	1,00	0,28	0,27
Çözüm İçin Mantıklı Yollar Geliştirme	485	0,00	0,83	0,16	0,17
Rutin Olmayan Problemleri Çözme	485	0,00	1,00	0,16	0,26

Buna göre, öğrencilerin MMBDT puan ortalamaları 0-0,91 arasında değişmiş ve ortalaması $0,28 \pm 0,17$ olarak hesaplanmıştır. Alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlara (0 ve 1 puan) oranlandığında, öğrencilerin matematiksel muhakeme becerisi düzeylerinin %28 ile düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

Alt boyutlar incelendiğinde ise en yüksek puan ortalamasına sahip olan alt boyut $0,43 \pm 0,37$ ile tahmin etme olarak bulunmuştur. Bunu sırasıyla genelleme yapma ($0,42 \pm 0,33$), çözüm yolunun ve sonucun doğruluğuna karar verme ($0,34 \pm 0,29$), örüntüleri tanıma ($0,31 \pm 0,28$) ve aynı verinin farklı gösterimlerini tanıma ($0,28 \pm 0,27$) izlemiştir. Son iki sırada ise çözüm için mantıklı yollar geliştirme ($0,16 \pm 0,17$) ile rutin olmayan problemleri çözme ($0,16 \pm 0,26$) yer almıştır.

Öğrencilerin Demokratik Tutum Düzeyleri

Öğrencilerin demokratik tutum düzeylerini tespit etmeye yönelik olarak, Demokratik Tutum Ölçeği (DTÖ) puanlarına ait tanımlayıcı (betimsel) istatistikler incelenmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin demokratik tutum puanlarına ait tanımlayıcı istatistikler

Puan	n	Min.	Maks.	$\bar{x}$	s
Demokratik Tutum	485	2,13	5,00	3,95	0,49
Kurallara Uyma ve Saygılı Olma	485	1,60	5,00	4,44	0,54
Sosyal Katılım	485	1,50	5,00	4,02	0,66
Düşüncelerini İfade Etme	485	1,00	5,00	3,77	0,90
Hoşgörülü Olma	485	1,00	5,00	3,36	0,86

Buna göre, öğrencilerin DTÖ puan ortalamaları 2,13-5,00 arasında değişmiş ve ortalaması $3,95 \pm 0,49$ olarak hesaplanmıştır. Alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlara (1 ve 5 puan) oranlandığında, öğrencilerin demokratik tutum düzeylerinin %79 ile iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Alt boyutlar incelendiğinde ise en yüksek puan ortalamasına sahip olan alt boyut $4,44 \pm 0,054$ ile kurallara uyma ve saygılı olma olarak bulunmuştur. Bunu sırasıyla sosyal katılım ($4,02 \pm 0,66$) ve düşüncelerini ifade etme ($3,77 \pm 0,90$) izlemiştir. Son sırada ise hoşgörülü olma ($3,36 \pm 0,86$) yer almıştır.

Matematiksel Muhakeme Becerisinin Demokratik Tutum Üzerindeki Etkisi

Öğrencilerin matematiksel muhakeme becerisinin demokratik tutum üzerindeki etkisini tespit etmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 3. Matematiksel muhakeme becerisinin demokratik tutum üzerindeki etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Standardize Olmayan Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	p
		b	Std. Hata	β		
Demokratik Tutum	(Sabit)	3,958	0,043		92,585	0,000
	Matematiksel Muhakeme Becerisi	-0,025	0,132	-0,009	-0,191	0,849

* $F(1-483) = 0,036$; $p = 0,849$; $r = -0,009$; $r^2 = 0,000$; Durbin-Watson=1,928

Tablo 4.5'te görüldüğü üzere öncelikle Durbin-Watson değerinin 1,928 olması analize dahil edilen verilere ait hata değerleri arasında yani modelde otokorelasyon problemi olmadığını göstermiştir. Çünkü bu değer ideal değeri 2,00 olarak, 1,00-3,00 arasında olması ise otokorelasyonun olmadığını göstergesi olarak kabul edilmektedir (Field, 2009: 220).

Elde edilen bulgulara göre, matematiksel muhakeme becerisinin demokratik tutum üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır ($p = 0,849$). Ayrıca beta katsayısının (β) -0,009 olması iki değişken arasındaki ilişkiyi nötr olduğunu göstermiştir. İki değişken arasındaki regresyon eşitliğinin $y = 3,958 - 0,025 \cdot x$ olması da nötr ve anlamlı olmayan ilişki bulgusunu doğrulamıştır. Çünkü matematiksel muhakeme becerisinin 1 puan artması halinde, demokratik tutum 0,025 puan azalmaktadır.

Matematik Muhakeme Ölçeği ve Demokratik Tutum Ölçeği Altboyutları Arası Karşılaştırma

Tablo 4. 'te değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Değişkenler arası ilişkiler şu şekildedir:

- Demokratik Tutum Ölçeğinden elde edilen toplam puan ve alt boyut puanları ile Matematiksel muhakeme becerileri toplam puan ve Örüntüleri tanıma, Genelleme yapma ve Rutin olmayan problemleri çözme alt boyutları arasında anlamlı ilişki **yoktur** ($p > 0,05$).
- Demokratik tutumlardan olan Kurallara uyma ve saygılı olma ile Çözüm Yolunun ve Sonucun Doğruluğuna Karar Verme arasında **pozitif** yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r = .13$, $p < 0,05$).
- Demokratik tutumlardan olan Sosyal katılım ile Tahmin Etme arasında **negatif** yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r = -.11$, $p < 0,05$).
- Demokratik tutumlardan olan Hoşgörülü olma ile Aynı Verinin Farklı Gösterimlerini Tanıma ($r = -.15$, $p < 0,01$) ve Çözüm İçin Mantıklı Yollar Geliştirme ($r = -.10$, $p < 0,05$) arasında **negatif** yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur.

- Birinci ve ikinci matematik test sonuçları ile Demokratik Tutum Ölçeği toplam puanı ve alt boyutları arasında anlamlı ilişki **yoktur** ($p>0,05$).

Tablo 4. Matematik muhakeme ölçeği ve demokratik tutum ölçeği alt boyutları arası ilişkiler

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Matematiksel Muhakeme Becerisi	r	1														
	p															
Tahmin Etme	r	,57**	1													
	p	,000														
Çözüm Yolunun ve Sonucun Doğruluğuna Karar Verme	r	,67**	,29**	,35**	,32**	1										
	p	,000	,000	,000	,000											
Çözüm İçin Mantıklı Yollar Geliştirme	r	,64**	,25**	,30**	,26**	,28**	,29**	1								
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000									
Rutin Olmayan Problemleri Çözme	r	,65**	,25**	,33**	,32**	,34**	,38**	,37**	1							
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000								
Demokratik Tutum	r	-,01	-,04	-,10*	,02	,07	,03	-,04	,01	1						
	p	,849	,418	,027	,711	,111	,468	,350	,874							
Kurallara Uyma ve Saygılı Olma	r	,08	-,02	-,01	,04	,13**	,08	,06	,07	,73**	1					
	p	,068	,603	,883	,333	,005	,084	,159	,124	,000						
Sosyal Katılım	r	-,04	-,11*	-,09	,06	,03	-,00	-,04	-,06	,69**	,34**	1				
	p	,376	,017	,057	,178	,529	,965	,384	,226	,000	,000					
Hoşgörülü Olma	r	-,06	,02	-,15**	-,03	,03	-,01	-,10*	-,01	,76**	,40**	,28**	1			
	p	,200	,669	,001	,482	,577	,766	,034	,816	,000	,000	,000				
Düşüncelerini İfade Etme	r	,01	,01	,01	-,03	,02	,05	-,03	,03	,54**	,22**	,32**	,21**	1		
	p	,811	,875	,827	,571	,736	,308	,533	,565	,000	,000	,000	,000			
Matematik 1.test	r	,89**	,50**	,65**	,62**	,67**	,65**	,51**	,41**	-,01	,07	-,01	-,07	,01	1	
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,857	,148	,867	,140	,877		
Matematik 2.test	r	,87**	,51**	,47**	,47**	,52**	,61**	,62**	,76**	-,01	,08	-,07	-,04	,01	,56**	1
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,876	,074	,149	,445	,786	,000	

Elde edilen bulgulara dayalı olarak; matematiksel muhakeme, zihinsel berraklığı sağlayan bir etken olduğu kuramsal olarak tartışılmıştır. Ancak matematik öz muhakeme becerisi ile öğrencilerin demokratik tutum düzeyleri arasında bir ilişkinin bulunmadığı ya da aradaki ilişkide negatif anlamın var olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA

Araştırma katılımcılarının özellikleri, demografik ve eğitimsel çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, araştırmanın sonuçlarının genellemelere uygun olduğunu göstermektedir. Araştırmanın temel bulgularından biri, öğrencilerin matematiksel muhakeme becerilerinin genel olarak düşük bir seviyede olduğu yönündedir. Çünkü bu oran yaklaşık olarak %28 olarak tespit edilmiştir ve bu sonuç öğrencilerin matematiksel sorunları analiz etme ve çözüme süreçlerinde zorluklar yaşadıklarını göstermiştir.

Matematiksel muhakeme alt boyutlarında ise tahmin etme ve genelleme yapma becerisi %40'ın üzerinde bir düzeyde bulunsun da, diğer alt beceriler daha düşük düzeylerde seyretmektedir. Öğrenciler, çözüm yolu ve sonucun doğruluğuna karar verme konusunda sorunlar yaşamaktadır. Örüntüleri tanıma ve aynı verinin farklı gösterimlerini tanıma yetenekleri sınırlı bulunmuştur. Ayrıca, öğrencilerin çözüm için mantıklı yollar geliştirme ve rutin olmayan problemleri çözme becerileri oldukça düşük bir düzeydedir. Bu sonuçlar, öğrencilerin bu becerilerini güçlendirmek amacıyla eğitim programlarının iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Öte yandan araştırmanın sonuçları öğrencilerin demokratik tutum düzeylerinin yaklaşık %79 oranı ile oldukça iyi bir seviyede olduğunu ortaya koymuştur. Demokratik tutumun alt boyutları incelendiğinde ise kurallara uyma ve saygılı olma becerileri oldukça yüksek bir seviyede bulunmuştur. Bu durum öğrencilerin toplumsal normlara ve kurallara uyum sağlama bakımından istenen düzeyde olduklarını yansıtmaktadır. Sosyal katılım ve düşüncelerini ifade etme yetenekleri ise genel olarak demokratik tutumla benzer düzeyde bulunmaktadır. Ancak, hoşgörülü olma becerisi, diğer alt boyutlara kıyasla daha düşük bir düzeydedir. Bu sonuçlar, öğrencilerin demokratik tutumlarının genel olarak pozitif olduğunu göstermektedir. Ancak, hoşgörülü olma konusundaki düşük düzey, belirli tutum becerilerinin geliştirilmesi gerekebileceğine işaret etmektedir.

Öğrencilerin matematiksel muhakeme becerisinin demokratik tutum üzerindeki etkisi incelendiğinde ise beklentilerimizin aksine matematiksel muhakeme becerisinin demokratik tutum üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Buna göre, matematiksel muhakeme becerisinin demokratik tutum üzerinde herhangi bir etkisi olmaması, bu iki değişken arasında doğrudan bir ilişki olmadığını göstermektedir. Bu, matematik öğrenim süreçlerinin demokratik değerlere doğrudan katkı sağlamadığını göstermiştir. Bunun nedeni matematiksel muhakeme becerilerinin öğrencilerin demokratik tutumlarına etkisi olabilecek diğer faktörlerle etkileşim içinde olması yani bu etkileşimin çok karmaşık bir yapıya sahip olması olabilir. Dolayısıyla bu konuda daha fazla ve farklı araştırmalar yapılması gerekmektedir.

Tablo 3'e göre matematik muhakeme becerisi ile demokratik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Demokratik tutum puanı %79 matematik muhakeme puanı %28 olarak ölçülmüştür. İki ölçek arasında nötr ilişki olmasında eğitim ortamlarında demokratik değer ve tutumları etkileyen farklı etmenlerin rolünün olması mümkündür. Araştırma sonuçları ile matematik eğitiminde kültürel boyutların önemli olabileceğini söylemek mümkündür. Matematik eğitiminde ahlaki yapıdaki kültürel yapının rol oynadığını düşünen Bishop (2007), Nickson (1994) modern matematik eğitiminin kimlik oluşumu üzerine durmadığını, değer yaratmada yerleşik kültürün altında faaliyet gösterdiğini savunur. Değerler eğitimi ve yurttaşlık bilincini öne çıkaran Bourdieu ve Passeron (2015) öğrencilerin derste güdülenmesi ve toplumsal sorunlara duyarlı olabilmesi için eğitim programlarında politik, insani meselelerin disiplinler arası şekilde öğretilmesini savunmaktadır. Öte yandan matematik eğitime adalet ve hakkaniyet temelinde bakan eleştirel eğitimi savunan Aguilar ve Zavaleta (2012) demokrasinin sosyokültürel ve ekonomik yönüne vurgu yapmıştır. Matematik eğitimi fırsat eşitliği, ifade özgürlüğü yaratarak sınıf otoritesinin paylaşılmasına öncülük etmelidir. Skovmose (1990) ise eleştirel yaklaşımını ilerleterek politik düzenin sınıflarda, okulda, aile eğitiminde biat eden, güce tapan, başkasının sözüne çabuk kanabilen bireylere ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bürokrat ve politikacıların sayısal oranları ve

grafikleri sürekli kullanmaları ve söylemlerini matematiğin kesinlik taşıyan kanıtlarıyla desteklemeleri sık görülmektedir. Böylece matematik okur yazarlığı düşük bireyler siyasi katılım ve oy verme gibi haklarında etki altında kalarak tam anlamıyla demokratik değerlere sahip olmaz. Bu sürecin uzun süredir dünya genelinde sürmesi de matematik eğitiminde doğruya tek açıdan bakılmasından ve öğrenci merkezli anlayışın sürdürülememesi ile ilgilidir. Freire (2003) eğitim ortamlarında diyalogu ve sınıfsız toplumu savunur. Liberal görüşlere benzetmekle beraber Freire (2003) eylem gerektiren bilginin yararlı olduğunu, eğitim ortamlarında gerçek öğrenme deneyimi için bireyi eyleme iten etkinliklerin anlamlı olduğunu söyler. Politik düzenin karşısında birey bencildir, ancak kollektif bir uyanışla, varoluşsal öğrenmesine başlar. Etnomatematik akımının öncüleri de kişinin demokratik, evrensel değerlere ait matematik eğitim programlarıyla eğitim almasını savunur. Güney Afrika’da ortaya çıkan etnomatematik yaklaşımında sosyal adalet, sosyal eşitlik, ders kitaplarında demokrasi vurgusu, hümanist öğretmen yaklaşımları yer alır.

Aydınlanma çağı Avrupa’da akıl çağı diye de adlandırılır. Aydınlanma döneminde Kant’a sert eleştirilerde bulunan filozof Mendelssohn kültür ile aydınlanmayı birbirine karşıt kutuplarda görür. Mendelssohn’a göre aydınlanma bireysel bazda, kültür ise toplumsal zeminde oluşmaktadır. Aydınlanma ile kültürün karşılaştığı yer de okuldur. Aydınlanmanın pratikten yoksun olması ve kültürel öğelerin etkisinin geniş olması nedeniyle özgürleşmeden söz edilemeyeceğini savunur. Oysaki Kant’a göre bazı kişiler bireysel aydınlanmaya kavuşacaktır ve toplumlar hiçbir zaman tam anlamıyla aydın olmasa da o yolda yavaşça evrilecektir. Avrupa’da aydınlanmanın materyalist, duyuşsal, pozitivist gibi farklı akımları ortaya çıkmıştır ve kitleleri bu fikirler etkilemiştir. Türkiye gibi birçok ülkede siyasal aydınlanma nedeniyle gerçek bir özgürleşmeden söz edilemez. Okullarda bilginin iktidarından vazgeçecek bir öğretmen diline ihtiyaç her zamankinden fazladır (BloombergHT, 2020). Böylece matematik eğitiminde çözülecek problemlerin sadece sonuçlarına odaklanan yaklaşıma sahip ebeveyn ve öğretmenler iktidarlarını savunmak ister. Oysaki eşitlik, paylaşım ve özgürlüğü savunmak istiyorsak öğrencilerin düşünme tarzına işbirliğine önem veren eğitim ortamları hazırlanmalıdır. Bu süreç ise etkili diyalog üzerine kuruludur. Rasyonalistler arasında zamanla farklı fikirler çıkmıştır. Dewey gibi pragmatist eğitimciler okulun toplumun aynası olması gerektiğini savunarak matematik eğitiminin okullarda yapılandırılmış etkinliklerle uygulanması gerektiğini savunmuştur. İnovasyon ve teknolojiye dönük bir matematik eğitimi tasarlanması düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bazı rasyonalistler matematik eğitiminde ahlaki ve dini değerlerin örtük olarak verilmesini tavsiye etmiştir.

Öztürk ve Özmantar (2019) ilkökul matematik eğitimi programlarını 2017’de BM Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde şekillendiğini insan hakları, barış, hak, eşitlik temelli değerlerin uygulanmasına yönelik referansları olduğunu belirtmiştir. Doğal çevrenin korunumu, tüketici haklarına sahip olmayla ilgili temalar oluşturulmuştur. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne geçiş müzakeresinde eşitlik, özgürlük, sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde yeni bir yurttaş yetiştirme amacıyla seminerler, çalıştaylar düzenlenerek gelecek nesillerin sahip olabileceği bilgi beceriler kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu anlayış da matematiksel muhakemenin eğitim ortamlarında demokratik yurttaş deneyimleriyle doğrudan ilişkili olduğunu, temel beceriler olduğunu göstermektedir. Jansen ve ark. (2021) da matematik sınıflarında planlanmamış, içgüdüsel olarak kurulan kabataslak düşünmenin sınıftaki öğrenme ortamını kalıcı hale getirdiğini savunur. Münazara, fikirleri gerekçeleriyle sunma, mantıki çıkarımlar yapma demokratik sınıf ortamında gereklidir. Sınıflarda soru sormak, düşüncelere ekleme yapmak, ayıplanacak durumlarda güçlü hissettirmeye yönelik tavır almak şeklinde kararlar alınır. Ancak okullarda problemlerle karşılaşılması da olasıdır. Okulun cinsiyet rollerini, millî değerlerini aktaran kurumlar olması nedeniyle öğretmenlerden beklenen hızlıca not alan, soruları öğretmenin istediği şekilde çözen öğrenciler yetiştirmeleridir. Araştırma hipotezinin doğrulanmaması nedeniyle Türkiye’de yaygın olan ezberci, geleneksel eğitim uygulamalarının kişinin demokratik değer kazanmasında etkisinin sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Bulut ve Yılmaz (2014)’ün yaptığı çalışmada da öğrenci merkezli eğitim ortamı öğrencilerin fikirlerini

geliştirmesini, sınıf kurallarını oluşturmaya zemin hazırlar. Araştırmada öğrencilerin matematik dersi başarıları ve derse karşı motivasyonları öğretmenin demokratik tutumuyla anlamlı bir şekilde artmıştır. Öğretmenlerin öğrencilere eşit yaklaşması, ayrımcılık yapmaması öğrencilerin kolayca soru sormasını ve derse katılımını kolaylaştırmaktadır.

Matematik eğitiminde demokratikleşme sorunu vardır. Modern okulun getirdiği yaklaşıma sert eleştiride bulunan radikal eğitimciler ve anarşistler okulun varolan yapıyı desteklemek için inançların içselleştirilmesi ve iradenin körelmesini örnek gösterir. 18. yüzyıl aydınlanmasıyla ortaya çıkan rasyonalist düşünce ideolojik olarak doğayı sömüren ve devletin varolmasını sağlayacak vatandaşlar yetiştirmiştir. Bu düşünceye karşı çıkan Stirner, bireyin doğaya uygun eğitilerek ve toplumsal önyargılardan arınarak özgürleşmeye ihtiyacı olduğunu söyler. Stirner'a göre eğitilmiş insandaki bilgi karakteri temsil ederken, özgür insanda irade özgürlüğü önemlidir. Böyle bir toplumsal yapıda birey yasa için vardır, düzen için vardır diyebiliriz. İnsanın iradesi modern devletler ve kurumları tarafından ipotek altına alınmıştır. İnsanın çıkmazı da ne olmalarına yönelik imgelerle çevrelenmiş bir dünyada kendi özünü bulamamasıdır. Radikalcilere göre eğitim ve kültür iç içedir. Eğitim kültürün kısıtlı ve biçimlenmiş halidir. İnsanın toplumsallaşmasını okulla sınırlandıran bir ideoloji insana seçme hakkı vermez. Sistemli, müfredata dayalı bir eğitim neyi düşüneceğini değil, nasıl davranması gerektiğini öğrenen ahlaklı kişiler yetişmesini sağlar. Ayrıca bürokratik ve teknolojik gelişmelerin yaygın olması nedeniyle kişi gerçek anlamda dogmalardan özgürleşecek muhakemeye sahip olmaz. Radikal yaklaşımda önemli payı olan Ferrer aritmetik eğitiminin bireyi özgürleştirmede kullanılabileceğini belirtir. Ferrer'e göre aritmetik öğretiminde üretim, iletişim, ulaşım, makinelerin faydaları, kamu işlerinin adil bölüşümü kullanılabilir. Ekonominin daha adil bir örgütlenmeyi yaratmanın aracı olarak aritmetik kullanılabilir. Ancak devlet yurttaşlarına eşit davranmaz. Eğitimli insan daha kudretli, güçlü egemen sayılarak insanlar arasında ötekileştirmeler yapılmıştır. Soyluların işlediği suçlar affedilirken, eğitimsiz insanların kendini bulacakları hakları yoktur. Bir anlamda eğitim sosyal statü yaratarak, insanın doğuştan getirdiği hak ve özgürlükleri gasp etmektedir. Okulların toplumu denetleyecek ideolojik kaynaklar olması hümanist ve rasyonel akımlar sonucu olmuştur (Spring, 2022). Radikalcilere göre geleneksel ahlaki kültür, okul yapısıyla öğrencinin seçimine bağlı olmadan aktarılmaktadır. Matematik eğitimi de kapitalizmin ürünü olarak derecelendirme, statü, maaş fırsatları gibi temel argümanlar sunarak modern toplum yapısına hizmet etmektedir. Halbuki manipülasyona karşı insanın muhakeme edebilmesi oldukça değerlidir. Gerçek bir matematik eğitimi bu açıdan demokrasinin yeşermesinde önemli olacaktır. Neoliberalizmin getirdiği rekabetçi ekonomik modelde birey daha çok bilgi, beceri ve donanım ile hayatta kalmaktadır. Rasyonalistlerin tasavvur ettiğinin aksine radikalçiler toplumsal eşitsizlikler, statü farkları ve kişisel özerklik gibi kavramlar üzerine oldukça kafa yormuştur. Demokratik değerlerin yeşerebilmesi de pozitivistlerin görüşünün aksine okul dışındaki doğal toplum ilişkilerinden doğmaktadır. Ancak devlet ile ilişkiler ve yurttaşlık olgusu okulun misyonunu sürdürmesini sağlamıştır.

Eğitimin paydaşları olan öğretmen ve öğrenci görüşlerinin demokrasi açısından kıymetli olduğu ortadadır. Ancak toplum, bürokrasi ve kültürlenme süreçleri, demokratik değerlerin birbiriyle etkileşimi ve karmaşıklığı durumu analiz etmede sorunlar yaratmaktadır. Adil olmayan yasal düzenlemelerle kişilere eşit davranılabilirken aynı şekilde otoriter yönetim veya eğitim modellerinde kişilerin tutumlarını demokratik olarak görmesi sağlanabilir. İnsanın modern hayata alışma sürecinde matematiğin entellektüel bir çaba olarak görülmesi ve teknolojik iyileşmelerin rahatlığına düşkünlük neticesinde temel düşünme etkinliği sınıftan çıkmasının, okul kültürü ve eğitim ideolojisinin de katkısıyla, demokratik tutumları etkilemediğini söyleyebiliriz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İzmir’de farklı demografik özelliklerden 11 okulun 485 öğrencisiyle yapılan araştırmada matematik muhakeme ile demokratik tutum arasında anlamlı ilişki çıkmamıştır. Ancak ölçeklerin altboyutları incelendiğinde hoşgörülü olma ve sosyal katılım matematik muhakeme testinin bazı alt boyutlarıyla ters yönde anlamlı ilişkili çıkmıştır.

Matematik her ne kadar soyut bir bilim olarak muhakeme süreçlerini kapsasa da sosyal bilimlerle bağı onun varoluşsal nedenidir. Aydınlanma çağı ve onun getirdiği hümanist düşünceyle beraber bilimsel disiplinler ortaya çıkmıştır. Teknoloji, eğitim ideolojisi nedeniyle beşerden uzaklaşan bilimsel atılımlar insanın demokratik değerlerini örselemekte hatta yok etmektedir. Bu anlamda Türkiye’de matematik eğitiminin demokratik değerlerin yerleşmesinde etkili olmadığı ,aklını kullanan insanın her zaman eleştirel yurttaş sınıfına girmediği ortaya çıkmıştır. Yurt dışı araştırmaların aksine çıkan bu sonuçla eğitim sistemi ve onu etkileyen paydaşların sosyal bilimler açısından değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Hümanist ve demokratik değerlere sahip matematik eğitimi yaklaşımları deneysel tasarımla araştırılabilir.

Aile ve öğrencilerle nitel tarama desenli araştırmalar yapılabilir.

Matematik eğitimi müfredatında sosyal bilimlere de ilgilendiren insan hakları ,toplumsal sorunlar merkezli ders etkinlikleri tasarlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aguilar MS, Zavaleta JG M 2012. On the links between mathematics education and democracy: A literature review. *Pythagoras*, 33(2): 1-15.
- Alptekin K, Erdoğan B, Akbaba O, Eroğlu Z ve Yeğin, K 2019. Okul sosyal hizmeti uygulaması. Konya: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Berkant H, Gençoğlu SŞ 2015. Farklı lise türlerinde çalışan matematik öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik görüşleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1): 194-217.
- Biesta, G., De Bie, M., Wildemeersch, D. (Eds.). (2013). *Civic learning, democratic citizenship and the public sphere*. Springer Science & Business Media.
- Bishop AJ 2007. Mathematics teaching and values education-An intersection in need of research. İçinde: Gilah C. Leder and Helen Forgasz (ed.), *Stepping Stones for the 21st Century*. ss. 215-224. Erişim: <https://brill.com/display/title/37569>
- BloombergHT, 2021. Bir Aydınlanma Çözümlemesi Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=PRdk7R8KLcc>
- BM Viyana Bildirgesi, 1993. Erişim adresi: <http://www.ceidizleme.org/ekutuphane/116> (erişim tarihi: 10.07.2023).
- Bourdieu P, Passeron JC 2015. Yeniden üretim: eğitim sistemine ilişkin bir teoremin ilkeleri. (L. Ünsaldı A, Sümer Ö Akkaya, Çev.) Ankara: Heretik.
- Bulut İ, Yılmaz F 2014. The relationship between mathematics teachers’ democratic behavior and students’ mathematics success. *International Online Journal of Educational Sciences*, 6(3): 626-637.
- Çoban H, Tezci E 2020. Matematiksel muhakeme becerileri değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(24): 2805-2837.
- Field A 2009. *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE.
- Freire P 2003. *Ezilenlerin pedagojisi*. Dördüncü baskı, (Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek, çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

- George D, Mallery P 2020. IBM SPSS statistics 26 step by step: a simple guide and reference (16th ed.). New York: Routledge.
- Jansen A, Kalb L, McCunney D 2021. Middle school mathematics teachers' efforts to foster classroom democracies. a response to "creating a democratic mathematics classroom". *Democracy and Education*, 29(2): 5.
- Kasap HÖ, Savaş R, Duru A 2013. Matematik öğretmenlerinin matematik ve demokrasi arasındaki ilişkiye ait görüşlerinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 284-295.
- Kennedy PA, Chavkin NF, Raffeld P 1995. Analysis of the effects of a mathematics/social work intervention in the middle school. *Research in Middle Level Education*, 18(3): 59-72.
- Kuş Z, Çetin T 2014. İlköğretim öğrencilerinin demokrasi algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2): 769-790.
- Leedy MG, LaLonde D, Runk K 2003. Gender equity in mathematics: beliefs of students, parents, and teachers. *School Science And Mathematics*, 103(6): 285-292.
- Loughran JJ 2004. A history and context of self-study of teaching and teacher education practices. İçinde: J. J. Loughran, M. L. Hamilton, V. K. Laboskey, T. Russell (Eds.). *International Handbook of Self-Study of Teaching and Teacher Education Practices*, The Netherlands: Dordrecht: ss.7-39.
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class* (Vol. 11, pp. 28-29). New York, NY: Cambridge.
- Nickson, M. (1994). The culture of the mathematics classroom: An unknown quantity?. In *Cultural perspectives on the mathematics classroom* (pp. 7-35). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Özalper H 2006. Matematik ve demokrasi ilişkisinin değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Öztürk A, Özantar MF 2019. Birleşmiş milletler çocuk hakları sözleşmesi'nin ilköğretim matematik dersi öğretim programlarına yansımaları: tarihsel bir analiz. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(1): 125-151.
- Sadık F, Sarı M 2012. Çocuk ve demokrasi: ilköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1): 48-62.
- Savaş E 2003. Matematik eğitimi ile demokrasi arasındaki ilişki üzerine bir çalışma. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(11): 59-63.
- Skovsmose O 1990. Mathematical education and democracy. *Educational Studies in Mathematics*, 21(2): 109-128.
- Skovsmose O 2001. Landscapes of investigation. *ZDM: The International Journal on Mathematics Education*, 33(4): 123-132.
- Spring J 2022. Özgür eğitim. (A. Ekmekçi Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şenol A, Dündar S, Kaya İ, Gündüz N, Temel H 2015. Ortaokul matematik öğretmenlerinin matematik korkusu ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Journal of Theory & Practice in Education (JTPE)*, 11(2). 653-672.
- Şimşek N 2011. İlköğretim sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin demokratik kazanımlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190): 188-202.
- TDK 2021. Türk dil kurumu sözlüğü. Ankara.
- Tuna F 2016. Sosyal bilimler için istatistik. Ankara: Pegem Akademi.
- Wright P 2016. Social justice in the mathematics classroom. *London Review of Education*, 14(2): 104-118.
- Yüksel İ, Bağcı Ş, Vatansever E 2013. İlköğretim son sınıf öğrencilerinin demokratik değerlere sahip olma düzeylerinin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12): 309-334.

USES OF HUMOR IN ADVERTISEMENTS: A SEMIOTIC ANALYSIS OF CAR ADVERTISEMENTS

Mustafa Nihat AYDIN¹ Göksel Şimşek²

^{*1} Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Faculty of Fine Arts, Department of Visual Communication Design, Nevşehir, Türkiye.

^{*2} Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Faculty of Fine Arts, Department of Visual Communication Design, Nevşehir, Türkiye.

ORCID Code: 0000-0001-8308-0672

ABSTRACT

The aim of this study is to bring together the concepts of humor, semiotics and second-hand vehicle marketing and to examine the advertisements made in these areas. Humor is the most effective tool used in the context of communication. Humor, when not used correctly, leaves a negative bias compared to other types of attraction. It is important to use humor carefully, especially when marketing second-hand vehicles. Since the headings of “Communication, Advertising, Persuasion” cannot be ignored in the study, these concepts were included in the literature reviews. Since vehicles and second-hand vehicles are items that require high attention, humor should be used carefully.

Within the scope of the samples, a total of 21 humorous automobile advertisements prepared by sahibinden.com and Otoplus companies within Letgo were determined. Within the scope of the limitation, advertisements cover the first three months of 2012 and 2023. Again, within the scope of the limitation, the advertisements in the samples were selected from YouTube, which is a social media environment. sahibinden.com has been in operation since 2000 and is one of the most advertised sites today. On the other hand, although Letgo was a site selling second-hand goods in 2015, it established Otoplus within its own structure in 2016 and became a company selling second-hand vehicles on a corporate basis. In addition to the appeal of humor, it has been seen that in some commercials, the characters are played by actors who are interested in humor. It has been observed that both companies approach customers with different policies. In the findings, it is seen that both sites build their advertisements by using humor appeal regarding vehicle buying and selling. It seems that both companies use different methods to reach customers. It is understood that especially the vision and discourse of the Letgo-Otoplus company has been changed. There have been changes in the target audience, cultural elements, age and gender elements addressed in the advertisements.

This study has also been the subject of examining the humor theories used in humorous advertisements. When the advertisements are examined, it is seen that the humor theories of superiority, incongruity and relief are mostly used. In the semiotic context, due to the research questions among theorists, J. Gritti and his method would be more effective in the study, and analysis with advertisements was examined with

this method. But the approaches of other theorists have not been ignored. Another point that distinguishes this study from other studies is that, as a result of the research, except for a few countries, advertisements of second-hand vehicles of advertisement-based companies are not on the YouTube platform, as in Turkey. Looking at the literature reviews and results in the study, it was seen that humor had a positive effect in the basic context. This study will contribute to the literature both in the theoretical and practical context by revealing the way the humor elements used in advertisements are designed.

Key Words: Advertising, Humor, Semiotics, Humor in Second Hand Vehicles

REKLAMLARDA MİZAHIN KULLANIM BİÇİMLERİ: OTOMOBİL REKLAMLARINA GÖSTERGEBİLİMSEL BİR ANALİZ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, mizah, göstergebilim ve ikinci el araç pazarlaması kavramlarını bir araya getirerek, bu alanlardaki yapılmış olan reklamları incelemeyi amaçlamaktadır. Mizah, iletişim bağlamında kullanılan en etki araçtır. Mizah, doğru şekilde kullanılmadığında diğer çekicilik türlerine göre olumsuz bir önyargı bırakmaktadır. Özellikle ikinci el araçların pazarlanması noktasında mizah kullanımının dikkatli kullanılması önem arz etmektedir. Çalışmada “İletişim, Reklam, İkna” başlıkları göz ardı edilemeyeceğinden literatür taramalarında bu kavramlara yer verilmiştir. Araçlar ve ikinci el araçlar yüksek ilginlik gerektiren eşyalar olduğu için mizahın dikkatli şekilde kullanılması gerekmektedir.

Örneklem kapsamında, sahibinden.com ve Letgo bünyesindeki Otoplus şirketleri tarafından hazırlanan toplam 21 mizahi otomobil reklamı belirlenmiştir. Sınırlama kapsamında, reklamlar 2012 ve 2023 yılının ilk üç ayın kapsamaktadır. Yine sınırlama kapsamında örneklemde yer alan reklamlar sosyal medya ortamı olan Youtube’dan seçilmiştir. Sahibinden.com, 2000 yılından beri faaliyette olan ve günümüzde en çok ilan verilen sitelerden biridir. Diğer taraftan Letgo şirketi, 2015 yılında, ikinci el eşya satan bir site olmasına karşın, 2016 yılında kendi bünyesinde Otoplus’u kurmuş kurumsal bazda ikinci el araç satan bir şirket haline gelmiştir. Mizah çekiciliğinin yanında bazı reklamlarda karakterlerin mizah ile ilgilenen oyuncuların reklamlarda oynadığı görülmüştür. Her iki şirketin farklı politikalarla müşteriye yaklaştığı görülmüştür. Bulgularda, her iki sitede araç alım-satım konusunda çoğunlukla mizah çekiciliğini kullanarak reklamlarını inşa ettiği görülmektedir. Her iki şirketin müşteriye ulaşmak için farklı yöntemler kullandığı görülmektedir. Özellikle Letgo-Otoplus şirketinin vizyon, söylem değiştirildiği anlaşılmaktadır. Reklamlarda hitap edilen hedef kitle, kültürel öğeler, yaş ve cinsiyet unsurlarında değişiklikler görülmüştür.

Bu çalışma mizahi reklamlarda kullanılan mizah kuramlarını da incelemeye konu olmuştur, Reklamlar incelendiğinde Reklamlar incelendiğinde, mizah kuramlarından yoğunlukla üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama kuramları kullanıldığı görülmektedir. Göstergebilimsel bağlamda, kuramcılar arasından araştırma soruları sebebiyle, J. Gritti ve yönteminin çalışmada daha etkili olacağından, reklamlar ile çözümleme bu yöntemiyle incelenmiştir. Fakat diğer kuramcılarının yaklaşımları göz ardı edilmemiştir. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran bir diğer nokta yapılan araştırmalar sonucunda birkaç ülke dışında, Türkiye’de olduğu gibi ilan bazlı şirketlerin ikinci el araçların reklamlarının Youtube platformunda olmayışdır. Çalışmada literatür taramaları ve sonuçlara bakıldığında mizahın temel bağlamda pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu çalışma, reklamlarda kullanılan mizah unsurlarının tasarlanma şekli ortaya çıkartılarak, hem teorik bağlamda hem de pratiksel bağlamda literatüre katkıda sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler; Reklam, Mizah, Göstergebilim, İkinci El Araçlarda Mizah

NEO-ORIENTALISM AND ISLAMOPHOBIA

Rukiye KAYA

Kocaeli Üniversitesi - İlahiyat Fakültesi- Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Islamic civilization has been the center of interest of the West since its early development. This interest was reflected in scientific studies over time and formed the literature of orientalism. This literature, in which the West called societies other than its own as the East and tried to give authenticity to its civilization, has gained new meanings by expanding its borders over time. In this study, one of these new concepts, neo-orientalism and the Islamophobia caused by it will be explained and attention will be drawn to the unfair discourses produced for Muslims.

Neo-orientalism entered the literature when the concept of orientalism took on a different rhetoric after the Islamic Revolution in Iran, the unresolved Palestinian issue, the September 11 attack and similar events (Samiei, 2010: p.1148). The vast imaginary East, which the West calls societies outside of itself as the East and created to establish its own authority, has been replaced by an East limited to Muslims with neo orientalism. The concept of neo orientalism defines and evaluates the East not as a geography as in orientalism, but through religion, language, identity, tradition, customs and traditions (Behdad and Williams, 2010: p.284). Therefore, the focus of neo-Orientalism is the Middle East, where people belonging to Islam and their political organizations are concentrated (Aka and Nişancı, 2015: p.14). In the idea of neo-Orientalism, while the West is at the center and powerful, there are ignorant, backward, oppressed, religion-dependent and immoral Easterners (Sarı, 2015: p.6).

The idea of neo-orientalism, which sees Muslims as ignorant, backward and dependent on religion, attributes the reason for the backwardness of Muslims to the fact that their minds are prone to violence and their culture. In fact, the local cultural elements of Muslims are seen as the independent variable that explains their political alliances, enemies, modernization, and military strategies (Huntington, 1996, p. 16).

Neo-orientalism argues that there is no justification for the Muslim propensity for violence and that it cannot be stopped by diplomacy or compromise. Therefore, “the West must defend itself by any means that will be effective” (Lewis, 2004: p. 30). Therefore, all activities of the great powers in Muslim geographies are legitimate and justified. Here, it is seen that the West, which sees in itself the freedom to dominate and develop Eastern societies with the principle of ‘knowledge is power’, which exists in the idea of orientalism, limits this dominance to the Muslim geography.

An important issue that should be noted in the perspective that emerged with neo-orientalism, different from orientalism, is Islamophobia. The 9/11 attack caused the West’s view of the East to intensify in a neo-conservative field, which put Islamophobia at the center of neo-orientalism (Kerboua, 2016, pp. 21-22). It is seen that Islamophobia is a phenomenon that includes an artificial fear, analysis and identity created by the West rather than a criticism of the West towards the East (Gürkaynak et al., 2022: p.404).

The word Islamophobia is a combination of Islam and the word phobia, which means fear. Phobia, as a concept, means an oppressive, anxious, unusual, sickeningly strong fear that a person feels in the face of certain objects or situations. Therefore, the state of fear expressed by the word phobia does not reflect the reality, it is a reflection of obsessive feelings. As a term, Islamophobia refers to the instinct to fear, fear and avoid Islam and Muslims without any real basis. In this context, it is seen that the fear of Islam does not originate from Islam itself or Muslims and that this fear is an artificial fear (Canatan & Hıdır, 2007: p.83).

As stated before, Islamophobia is said to be an artificial fear constructed by the West. In this construction process, Islam and Muslims have been consciously used side by side with violent words such as war and terrorism. Although the emergence of Islamophobia preceded the events of September 11, especially after the events of September 11, its meaning has changed and it has taken on a meaning that expresses open hostility, hatred and hatred rather than fear. Based on news and publications in the media, it is possible to say that in the post-Cold War period, the West perceived Islam and Muslims as terrorists and perceived them as a threat. For example, the movie “The Stone Merchant”, which was co-produced by Italy and the UK in 2006, is one of the most reactionary. In this film, Islam was portrayed as a religion that is dangerous for the world and supports terrorism, and Cappadocia, an important center of tourism in Turkey, was shown as the headquarters of an international terrorist organization. In the 2008 Dutch film “Fitna”, anti-Islamic images were used and the Prophet Muhammad (PBUH) was depicted with a bomb over his head (Kaymaz Mert, 2022: p.8-9).

The concept of Islamophobia is used to mitigate the violence Muslims are subjected to by basing it on the fear of Islam, and it is even used as a means of legitimizing the oppression and violence against Muslims (Ataman, 2017: p.15). In strengthening this bond, politics and the media work hand in hand with all their might. Islamophobic violence continues at full speed with acts against Muslims within the framework of the biased and distorted image of Islam constructed and mythologized by orientalist discourse. The Western world, which has made itself unique on the basis of cultural racism, thinks that it will legitimize Islamophobic attitudes and behaviors by assuming that they have rights over Muslims (Sambur, 2016: p.11)

Neo-orientalism and orientalism are intertwined as they draw attention to the deep cultural divide between Islam and the West (Aka and Nişancı, 2015: p.16). Neo-orientalism can be described as the popularization of orientalism. Due to this popularization, neo-orientalism is seen to be unqualified but dangerous when compared to orientalism, which has a strong intellectual background. Neo-orientalism produces the fear of Islam, negative nationalism and the perception of Islamist terrorists and ensures its spread through mass media (Behdad & Williams, 2010, p. 283).

Keywords: Orientalism, Neo-Orientalism, Islamophobia

BIBLIOGRAPHY

- Aka, H. B. ve Nişancı, E. (2016). Neo-Oryantalizm ve Orta Doğu’yu Anlamak. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5(9), 9-26.
- Ataman M. (2017). Batı’daki İslam ve Türk Algısı: Tıkanan Batıda Yeniden Yükselen Irkçılık. *Diyanet Aylık Dergi* 317, 15-17.
- Behdad, A., and Williams, J. (2010). *Neo-orientalism*. University of Chicago Press.
- Canatan, K. ve Hıdır, Ö. (2007). *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Gürkaynak, M., Kanat, S. ve Uygun, E.D. (2022). Kavramsal Açından Teröre Bir Neden Olarak Neo-Oryantalizm. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi* 2 (6) 395-413.

- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Kaymaz Mert, M. (2022). İslamofobiye ve Benzer Kavramları Anlamak Üzerine. C. İ. Yılmaz (Ed.). *İslamofobi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Kerboua, S. (2016). From orientalism to neo-orientalism: Early and contemporary constructions of Islam and the Muslim world. *Intellectual Discourse* 24(1), 1–34.
- Lewis, B. (2004). *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*. London: Phoenix.
- Report Of The Runnymede Trust Commission On British Muslims and İslamophobia.(1997). *İslamophobia A Challenge For Us All*. England.
- Sambur, B. (2016). Din, Ülfet Ve Yabancılaşma. *İlahiyat Akademi* 3 67-74.
- Samiei, M. (2010). Neo-orientalism? The relationship between the West and Islam in our globalised world. *Third World Quarterly* 31(7), 1145–1160.

FİNANSAL TEKNOLOJİLERİN (FINTECH) FİNANSAL SİSTEMLER ÜZERİNE ETKİSİ

Erdal ARSLAN¹, Ali BORA², Muhammed Abdulkadir DEMET³

¹ Doc. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye, ORCID Kod: 0000-0003-4892-2963.

² Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Konya, Türkiye,
ORCID Kod: 0000-0002-1766-0123

^{3*} Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, Konya, Türkiye, ORCID Kod:
0009-0003-7594-6466.

THE TRANSFORMATIVE IMPACT OF FINANCIAL TECHNOLOGIES (FINTECH) ON FINANCIAL SERVICES

ABSTRACT

This study examines the evolution of Financial Technology (Fintech) and its impacts on financial systems, delving into significant developments in the Fintech domain such as digital payments, cryptocurrencies, investment and crowdfunding, social trading, and Decentralized Finance (DeFi). Emphasizing the superiority of rapid and secure digital payments conducted through mobile devices over traditional methods, the article highlights how blockchain technology renders cross-border transactions more secure and cost-effective. The effects of digital payments and blockchain technology on financial systems are elucidated by factors such as speed, low cost, global access, security, mobile payments, and financial inclusion. In the realms of investment and crowdfunding, the study underscores Fintech's facilitation of financial access for individuals and small businesses, emphasizing the augmentation of financial inclusion through alternative investment tools, crowdfunding platforms, and robo-advisors. The study notes that social trading and investment platforms, along with the concept of DeFi, provide investors with the opportunity to interact, share strategies, and enhance security and transparency in financial transactions through blockchain technology. However, the article draws attention to regulatory challenges, cybersecurity risks, and data privacy concerns as critical aspects for the successful evolution of Fintech, emphasizing the importance of financial security and transparency. In conclusion, this study aims to evaluate the transformation brought about by Fintech in financial systems, highlighting the critical role of technological innovation alongside regulatory and security measures in shaping the future of financial services.

Keywords: Fintech, Financial Inclusion, Blockchain Technology, Big Data, Digital Payments

ÖZET

Bu çalışma, Finansal Teknoloji'nin (Fintech) evrimini ve finansal sistemlere olan etkilerini ele alarak, dijital ödemeler, kripto paralar, yatırım ve kitle fonlaması, sosyal ticaret, merkezi olmayan finans (DeFi) gibi Fintech alanındaki önemli gelişmeleri incelemektedir. Mobil cihazlar aracılığıyla yapılan hızlı ve güvenli dijital ödemelerin, geleneksel yöntemlere üstünlüğü vurgulanırken, blockchain teknolojisinin sınır ötesi işlemleri daha güvenli ve maliyet etkin hale getirdiği belirtilmektedir. Dijital ödemelerin ve blockchain teknolojisinin finansal sistemlere etkileri, hız, düşük maliyet, global erişim, güvenlik, mobil ödemeler ve finansal katılım gibi faktörlerle açıklanmıştır. Yatırım ve kitle fonlaması alanlarında ise Fintech'in bireylere ve küçük işletmelere finansmana erişim kolaylığı sağladığı, alternatif yatırım araçları, kitle fonlaması platformları ve robo-danışmanlar gibi unsurların finansal katılımı artırdığı vurgulanmıştır. Sosyal ticaret ve yatırım platformları ile DeFi kavramının, yatırımcıların etkileşimde bulunma ve stratejilerini paylaşma imkanı sunduğu, aynı zamanda blockchain teknolojisinin finansal işlemlerde güvenlik ve şeffaflığı artırdığı belirtilmiştir. Ancak, Fintech'in başarıyla evrilmesi için düzenleyici zorluklara, siber güvenlik risklerine ve veri gizliliği endişelerine dikkat çekilmiş, finansal güvenlik ve şeffaflığın önemi vurgulanmıştır. Sonuç olarak, bu çalışma, Fintech'in finansal sistemlere getirdiği dönüşümü değerlendirirken, teknolojik inovasyonların yanında regülasyon ve güvenlik önlemlerinin de kritik olduğunu vurgulayarak, finansal hizmetlerin geleceğini şekillendirebilecek potansiyeli ortaya koymayı hedeflemektedir.

Keywords: Fintech, Finansal Katılım, Blockchain Teknolojisi, Büyük Veri, Dijital Ödemeler

GİRİŞ

Günümüzde ekonomilerin temel yapı taşlarından biri olan finansal sistemler, para, sermaye ve diğer finansal araçların üretilmesi, transfer edilmesi ve yönetilmesini sağlayarak, ekonomik aktivitelerin kalbinde yer almaktadır. Finansal sistemler, bireylerin, şirketlerin ve hükümetlerin tasarruflarını etkin bir şekilde kullanmalarına ve yatırımlara dönüştürmelerine olanak tanırken, aynı zamanda ekonomik büyümenin desteklenmesini sağlayan önemli araçlardır. Merkez bankaları, ticari bankalar, sigorta şirketleri, sermaye piyasaları ve diğer finansal kuruluşların etkileşimini içeren bu karmaşık yapılar, finansal varlıkların fiyatlanması, likidite sağlanması, risklerin yönetilmesi ve ekonomik döngülerin etkilerinin yumuşatılması gibi önemli işlevleri yerine getirir. Ancak, finansal sistemlerin etkin bir şekilde işlemesi için düzenlenmeleri, denetlenmeleri ve yönetilmeleri gereklidir, çünkü düzensizlikler ve krizler, ekonomilere ciddi zararlar verebilir. Günümüzde teknolojik gelişmeler, pek çok sektörü derinden etkileyerek hayatımızı önemli ölçüde değiştirmiştir (Ustasüleyman & Eyüboğlu, 2010). Finans sektörü de bu dönüşümden payını almış ve Finansal Teknolojiler, yaygın adıyla "Fintech," kavramıyla önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Fintech, finansal hizmetlerin sunumunda ve kullanımında teknolojinin kullanılmasını ifade ederken, geleneksel finansal sistemleri temelden değiştirme potansiyeline sahiptir. Yenilikçi çözümler ve dijital uygulamalar, finansal süreçlerde verimliliği artırırken, müşteri ihtiyaçlarındaki değişimlere uyum sağlamak adına finans sektöründe çeşitli dönüşümler meydana getirmiştir. Bu çalışmada, Fintech'in finansal sistemler üzerindeki etkisini kapsamlı bir şekilde inceleyeceğiz. Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde, Fintech'in sunduğu fırsatlar ve getirdiği yeniliklerin yanı sıra karşılaştığı zorluklar ve potansiyel riskler de ele alınacaktır. Böylece, finansal teknolojilerin gelecekte finans sektöründe nasıl şekillendirebileceğini ve ekonomik peyzaja nasıl katkı sağlayabileceğini anlamak adına önemli bir temel oluşturacaktır. Bu çalışmada, finansal sistemlerin temel işleyişi, önemi ve işlevleri ele alınarak, Finansal Teknolojilerin (Fintech) finansal sistemin üzerindeki rolü ve etkisi detaylı bir şekilde incelenecektir.

Günümüzde teknolojinin hızlı ilerleyişi, finans sektöründe önemli dönüşümlere yol açmıştır. Fintech (Finansal Teknoloji), finansal hizmetlerin sunumunda ve yönetiminde teknolojik yeniliklerin kullanılmasını ifade eder (Thakor, 2019). Fintech, geleneksel finans kurumlarına ve işlemlerine alternatif çözümler sunarak, finansal sistemler üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Finansal sektördeki teknolojik gelişmeler, günümüzde finansal hizmetlerin sunumu, erişimi ve yönetimi üzerinde derin etkiler bırakmıştır (FSB, 2019). Bu dönüşümün merkezinde ise Finansal Teknolojiler (Fintech) yer almaktadır. Fintech, finansal sistemlerdeki verimlilik eksikliklerini gidermek ve müşteri ihtiyaçlarına cevap vermek için teknoloji tabanlı çözümleri ifade eder. Dijitalleşme, mobil cihazların yaygınlaşması, büyük veri analitiği, yapay zeka ve blokzincir teknolojisi gibi önemli faktörler, Fintech'in finansal sistemler üzerindeki etkisini hızlandırmıştır. Fintech'in finansal sistemler üzerindeki önemi giderek artmakta ve finans sektörü için teknolojinin giderek daha büyük bir rol oynamasına işaret etmektedir. Bu çalışma, Fintech'in finansal sistemler üzerindeki kapsamlı etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Fintech'in sunduğu fırsatlar, finansal hizmetlerin erişilebilirliği ve etkinliği üzerindeki olumlu etkileri ele alınırken, geleneksel finansal kurumlar ve iş modelleri üzerindeki dönüştürücü etkisi ve yarattığı yeni iş alanları da detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Ancak, Fintech'in getirdiği dönüşüm beraberinde bazı zorlukları ve riskleri de getirmiştir, bu nedenle finansal güvenlik, veri gizliliği ve düzenleyici uyum gibi alanlardaki etkiler ve meydan okumalar da ele alınacaktır. Fintech'in finansal hizmetlerin erişilebilirliği, verimliliği ve kapsayıcılığı üzerindeki rolü göz önünde bulundurularak, finansal sektörün geleceğinde teknolojinin giderek artan önemi vurgulanacaktır.

1. Dijitalleşme

Fintech'in en belirgin etkilerinden biri, finansal hizmetlerin dijitalleşmesi ve kolay erişim imkanlarının sağlanmasıdır. Mobil bankacılık uygulamaları, dijital cüzdanlar, çevrimiçi ödeme platformları ve dijital kredi başvuruları gibi Fintech çözümleri, müşterilere finansal işlemleri kolayca yönetme ve istedikleri zaman, istedikleri yerden finansal hizmetlere ulaşma imkanı tanır. Bu, müşteri deneyimini olumlu yönde etkilerken, işletmelerin maliyetleri düşürmesine ve verimliliği artırmasına yardımcı olur.

Dijitalleşme ve kolay erişim, finansal sektördeki önemli trendlerden biridir ve finansal veri analitiğinin gelişiminde büyük rol oynar. Dijitalleşme, finansal kurumların geleneksel iş süreçlerini dijital teknolojilerle dönüştürerek daha hızlı, daha etkili ve daha verimli hale getirmesini sağlar (Belli, 2019: 13). Kolay erişim ise müşterilerin finansal hizmetlere daha hızlı ve pratik bir şekilde ulaşmasını sağlar (Candemir, 2020). İşte dijitalleşme ve kolay erişimin finansal sektöre etkileri:

1.1. Dijitalleşmenin Etkileri:

Dijitalleşme, finansal sektördeki iş süreçlerini kökten dönüştüren önemli bir etken olarak karşımıza çıkıyor. Geleneksel finansal kurumlar, dijital platformları benimseyerek işlemleri daha hızlı ve verimli hale getiriyor, müşteri memnuniyetini artırıyor ve operasyonel maliyetleri düşürüyorlar. Ayrıca, dijitalleşme sayesinde finansal kurumlar, müşteri verilerini analiz ederek kişiselleştirilmiş hizmetler sunabiliyorlar. Müşteri davranışları ve ihtiyaçları daha iyi anlaşılırken, büyük veri analitiği ve makine öğrenmesi gibi teknolojiler daha etkin bir şekilde kullanılıyor. Dijital kanallar aracılığıyla hizmet sunma imkanı, müşterilere istedikleri zaman ve yerden erişim sağlayarak müşteri deneyimini iyileştiriyor. Ayrıca, finansal teknoloji şirketlerinin (fintech) yükselmesi, rekabeti artırarak sektördeki yenilikleri hızlandırıyor (Zeybek, 2018). Bu nedenle, dijitalleşme finansal sektördeki dönüşümün temel taşıdır ve hem müşterilerin hem de finansal kurumların gelecekte daha iyi bir pozisyon elde etmelerine olanak tanır (Vives, 2017).

1.2. Kolay Erişimin Etkileri:

Finansal hizmetlerin dijitalleşmesi, mobil bankacılık, dijital cüzdanlar, çevrimiçi ödeme platformları ve dijital kredi başvuruları gibi dijital araçlar aracılığıyla finansal işlemleri kolaylaştırarak, müşterilere her an her yerden erişim imkanı sunuyor. Bu sayede müşteriler, finansal hizmetlere daha hızlı ve kolay bir şekilde ulaşabiliyorlar, bu da onların memnuniyetini artırıyor ve finansal kurumlarla daha sağlam bir bağ kurmalarına olanak tanıyor. Ayrıca, bu dijitalleşme finansal kurumların daha çeşitli hizmetler sunmasını kolaylaştırıyor. Müşterilere özelleştirilmiş hizmetler sunarak müşteri bağlılığını artırmanın yanı sıra, finansal okuryazarlığı destekleyerek daha bilinçli tüketici davranışlarını teşvik ediyor. Dijital platformlar aracılığıyla müşterilere finansal eğitim materyalleri sunma olanağı, finansal bilinci artırırken, finansal kurumlar için de daha bilinçli müşterilerle daha sağlıklı iş ilişkileri kurma fırsatı yaratıyor. Tüm bu faktörler, finansal sektörün Fintech tarafından getirilen dijital dönüşümünün ne kadar önemli olduğunu ve potansiyelini vurguluyor. Bu dönüşüm, hem müşterilerin hem de finansal kurumların daha iyi bir gelecek inşa etmelerine katkı sağlıyor (Canko, 2018).

Dijitalleşme, teknolojik gelişmelerin finansal sektöre entegrasyonu ve finansal süreçlerin dijital ortamlarda gerçekleştirilmesi anlamına gelir. Son yıllarda dijitalleşme, finansal hizmetleri sunma şeklimizi kökten değiştirmiş ve finansal araçlarda devrim niteliğinde yeniliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Geleneksel finansal araçlara ek olarak, yeni dijital finansal araçlar ve platformlar, tüketicilere ve işletmelere daha fazla seçenek ve kolaylık sunarak finansal sistemi dönüştürmüştür. Bu dönüşüm kişilerin dijital finans ürün ve hizmetlerindeki tutum ve davranışlarının üzerinde etkili olmuştur. (Fettahoğlu & Kızıldize, 2019)

2. Finansal Katılımın Artması

Fintech, yani finansal teknoloji çözümleri, modern dünyada finansal katılımın artırılmasında önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu teknolojiler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve düşük gelirli topluluklarda, finansal hizmetlere erişimin sınırlı olduğu durumları dönüştürme potansiyeline sahiptir. Geleneksel bankacılık sistemlerinin ulaşamadığı yerlerde, Fintech'in sunduğu düşük maliyetli ve erişilebilir dijital finansal ürünler, geniş bir kullanıcı kitlesinin finansal hizmetlerden yararlanmasını sağlamaktadır. Bu, daha fazla insanın ve işletmenin finansal sistemlere dahil olmasını mümkün kılar ve böylece ekonomik ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunur (Omarini, 2017).

Finansal katılımın artması, bireylerin ve işletmelerin finansal sisteme erişiminin yanı sıra, bu sistemlerde aktif bir rol almalarını da içerir. Bu durum, finansal istikrarın artmasına, tasarruf ve yatırım alışkanlıklarının gelişmesine, girişimcilik ve yenilikçiliğin desteklenmesine, fakirlik ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasına, kredi ve finansmana erişimin kolaylaştırılmasına, emeklilik ve geleceğe yönelik yatırımların artırılmasına ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesine katkı sağlar. Finansal katılımın genişlemesinde, dijital finansal araçların ve teknolojilerin kullanımı büyük bir önem taşır. Dijitalleşme, finansal hizmetlere daha geniş ve kolay bir erişim sağlayarak, daha fazla insanın ve işletmenin finansal sistemlere dahil olmasını mümkün kılar. Bu geniş erişim, özellikle uzak veya kırsal bölgelerde yaşayanlar için önemlidir, çünkü bu bölgelerde geleneksel bankacılık hizmetlerine ulaşmak zor olabilir. Dijital finansal hizmetler, bu tür engelleri aşarak, finansal katılımı ve dolayısıyla toplumun genel refahını artırır. Ancak, finansal katılımın etkili ve sürdürülebilir bir şekilde artırılabilmesi için, sadece teknolojik çözümlerin sunulması yeterli değildir. Bu sürecin başarılı olabilmesi için finansal okuryazarlığın geliştirilmesi, düzenleyici engellerin azaltılması ve finansal hizmetlere erişimi teşvik eden politikaların oluşturulması gerekmektedir. Finansal okuryazarlık, bireylerin ve işletmelerin finansal ürünleri anlamalarını ve bu ürünleri etkili bir şekilde kullanmalarını sağlar. Düzenleyici engellerin azaltılması, finansal hizmetlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırırken, uygun politikaların oluşturulması, finansal hizmetlere erişimin genişlemesini destekler (Hannig, Jansen, 2010).

Sonuç olarak, Fintech çözümleri, finansal katılımın artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu teknolojiler, özellikle erişilebilirlik ve maliyet açısından, daha geniş kitlelerin finansal hizmetlere erişimini sağlayarak ekonomik ve toplumsal gelişime önemli katkılarda bulunur. Ancak, bu katılımın sürdürülebilir ve etkili olabilmesi için, teknolojik gelişmelerin yanı sıra finansal okuryazarlığın geliştirilmesi, düzenleyici engellerin azaltılması ve uygun politikaların oluşturulması da gereklidir. Bu çok yönlü yaklaşım, finansal katılımın artmasını sağlarken, ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın artması için de önemli bir araç haline gelir.

3. Büyük Veri ve Finansal Veri Analitiği

Fintech, finansal kuruluşlara büyük veri analitiği ve yapay zeka kullanımıyla daha iyi müşteri analizleri yapma ve kişiselleştirilmiş hizmetler sunma imkanı tanır. Müşteri davranışları, kredi geçmişi, sosyal medya aktiviteleri gibi veriler, finansal kurumların müşterilerini daha iyi anlamasına ve ihtiyaçlarına uygun ürün ve hizmetleri sunmasına yardımcı olur. Büyük veri analitiği aynı zamanda finansal risk değerlendirmelerinin de iyileştirilmesine katkı sağlar. Günümüzde finans sektörü, teknolojik gelişmelerle birlikte veri üretimi ve toplamada patlama yaşamıştır. Büyük veri olarak adlandırılan bu yüksek hacimli ve çeşitlilik gösteren veri setleri, geleneksel veri işleme yöntemleriyle işlenmeleri zor olan bilgileri içerir. Finansal hizmet sağlayıcıları, büyük veri ve analitik teknikleri kullanarak bu verileri değerli bilgiye dönüştürmek ve iş süreçlerini dönüştürmek için yeni fırsatlar elde etmiştir (Lee, 2016).

Fintech, büyük veri analitiği ve yapay zeka teknolojilerini kullanarak finansal risk yönetim süreçlerini geliştirmektedir (Kathuria, 2017). Finansal kurumlar, müşteri davranışları, kredi geçmişi, sosyal medya aktiviteleri ve diğer verileri analiz ederek daha kapsamlı risk profilleri oluşturabilirler. Bu, kredi değerlendirme süreçlerini daha doğru ve hızlı hale getirirken, dolaylı olarak risklerin daha iyi yönetilmesine ve finansal kararların daha sağlam temellere dayandırılmasına olanak tanır.

Büyük veri analitiği, günümüzde giderek artan miktarda verinin toplanması, depolanması ve analiz edilmesiyle ilgilenen bir süreçtir. Büyük veri analitiği, geleneksel veri analitiğinden farklı olarak yapısal olmayan verileri de içeren büyük veri kümelerini ele alır. Bu teknoloji, işletmelerin ve kurumların veri tabanlı kararlar almasına ve daha iyi bilgilendirilmiş stratejiler oluşturmaya yardımcı olur. Büyük veri analitiği, özellikle risk yönetimi alanında büyük öneme sahiptir. Risk yönetimi, bir organizasyonun veya kurumun karşılaşılabileceği potansiyel riskleri belirleme, analiz etme ve bunlara uygun stratejiler geliştirme sürecidir. Finansal veri analitiği, finansal kurumlar için pek çok kullanım alanı sunar. Bunlar arasında risk yönetimi, müşteri segmentasyonu, gelir tahmini, dolandırıcılık tespiti, portföy yönetimi, piyasa analizleri ve müşteri sadakati gibi önemli işlevler yer alır. Bu alanlarda veri analitiğinin kullanımı, finansal kuruluşların rekabet avantajı elde etmelerine ve daha verimli bir şekilde çalışmalarına olanak sağlar. Finansal veri analitiği, finans sektöründe pek çok farklı alanda kullanılır ve finansal kurumların daha bilinçli ve veriye dayalı kararlar almasına yardımcı olur (Gahi ve diğerleri 2016).

3.1. Finansal Veri Analitiği

Finansal veri analitiği, finansal kuruluşların müşteri işlemleri, kredi kartı kullanımları ve hisse senedi işlemleri gibi çeşitli kaynaklardan topladıkları büyük veri kümelerini derinlemesine inceleyen bir süreçtir. Bu süreç, istatistiksel ve matematiksel yöntemlerle verileri hazırlama, temizleme, keşfetme ve analiz etmeyi içerir. Modelleme ve tahmin yapma aşamalarıyla, finansal kurumlar gelecekteki trendler hakkında bilgi edinir ve bu bilgileri raporlar halinde yorumlayarak daha bilinçli ve veriye dayalı kararlar alır. Finansal veri analitiği, risk yönetimi, portföy yönetimi, müşteri segmentasyonu, gelir tahmini, dolandırıcılık tespiti, piyasa analizleri ve müşteri sadakati gibi çeşitli alanlarda kullanılır, böylece kurumlar rekabet avantajı elde eder ve müşteri deneyimini iyileştirir. Ancak bu süreçte, veri güvenliği ve mahremiyeti gibi kritik konulara dikkat etmek esastır. (Lee, 2016)

3.2. Risk Yönetimi

Finansal işlemlerle ilişkili riskleri yönetmek, başarılı bir finansal kurum için kritik öneme sahiptir (Arner vd., 2015). Büyük veri analitiği, kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk ve diğer finansal risk türlerini daha iyi anlamayı sağlar. Bu da risk yönetimi süreçlerini iyileştirerek daha bilinçli ve başarılı kararlar almayı mümkün kılar. Finansal kurumlar, büyük veri analitiği ve makine öğrenmesi teknikleri kullanarak risk yönetimi süreçlerini iyileştirirler. Müşteri kredi riski değerlendirmeleri, kredi verme süreçleri ve portföy yönetimi, risk analitikleriyle daha etkin bir şekilde yapılır. Finansal veri analitiği, finansal kurumların gelecekteki gelirlerini tahmin etmelerine yardımcı olur. Bu, şirketlerin bütçe ve strateji planlamalarını daha etkin bir şekilde yapmalarını sağlar. Finansal veri analitiği, risk yönetimi açısından büyük öneme sahiptir. Finansal kurumlar, büyük veri analitiği ve makine öğrenmesi ile riskli varlıkları ve işlemleri tespit edebilir, müşteri kredi riskini değerlendirebilir ve portföylerini optimize edebilir. Bu, finansal kurumların risklerle daha iyi başa çıkmasına ve daha iyi kararlar almasına olanak tanır.

3.3. Verimlilik ve Operasyonel İyileştirmeler

Büyük veri ve analitik, finansal kurumların iş süreçlerini daha verimli hale getirmelerine yardımcı olur. Verilerin analizi, süreçlerdeki verimlilik açıklarını tespit ederek iyileştirmeler yapmayı sağlar. Bu da operasyonel maliyetleri düşürür ve rekabet avantajı sağlar (Avcı, 2016). Büyük veri analitiği, işletmelerin operasyonel riskleri yönetmesine yardımcı olur. Tedarik zinciri yönetimi, üretim verimliliği ve stok düzenlemeleri gibi alanlarda riskler minimize edilebilir. Finansal veri analitiği, piyasa trendlerini ve fiyat hareketlerini analiz ederek yatırımcılara ve finansal kurumlara önemli bilgiler sunar. Bu sayede daha iyi yatırım kararları alınabilir.

3.4. Regülasyon ve Veri Mahremiyeti

Finansal veri analitiği, finans sektörünün geleceği için vazgeçilmez bir unsur olarak, kurumların daha iyi kararlar almasına, riskleri yönetmesine ve müşteri deneyimini iyileştirmesine olanak tanır. Bu süreçte, veri mahremiyeti ve regülasyon büyük önem taşır; finansal kurumlar, müşteri verilerini güvenli korumalı, GDPR gibi veri koruma yasalarına ve diğer düzenlemelere uymalıdır. Veri güvenliği, finansal denetim, müşteri onayı, veri anonimleştirme, veri saklama süresi ve üçüncü taraflarla veri paylaşımı gibi konular, kurumların güvenilirliğini ve itibarını korumak için kritik önem taşır. Fintech'in finansal sistemler üzerindeki etkisi, yenilikçi özellikleriyle bir yandan fayda sunarken, diğer yandan yeni hizmetler ve potansiyel risklerle düzenleyicilerin ve kurumların dikkatli olmasını gerektirir. Bu nedenle, finansal kurumlar, teknoloji ve politikaları entegre ederek müşteri verilerinin gizliliğini korumalı ve finansal sistemlerin verimli ve güvenli çalışmasını sağlamalıdır. (Houben ve diğerleri 2004).

4. Dijital Ödemeler ve Blockchain Teknolojisi

Fintech, dijital ödeme sistemleri ve blockchain teknolojisi ile finansal dünyada devrim yaratıyor. Çevrimiçi ödeme platformları ve dijital cüzdanlar, hızlı ve kolay ödeme imkanları sunarak nakit kullanımını azaltıyor. Blockchain, işlemleri merkezi olmayan, güvenli ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirmemizi sağlayarak, aracıları ve ekstra ücretleri ortadan kaldırıyor. Bu sayede, finansal sistemlerde köklü bir değişim yaşanıyor; geleneksel nakit ve kredi kartı ödemelerinin yanı sıra, kripto paralar ve akıllı sözleşmeler gibi yenilikçi ödeme yöntemleri ve finansal ürünler ortaya çıkıyor. Dijital ödemeler, özellikle uluslararası transferlerde, hız ve düşük maliyet avantajı sunarken, blockchain teknolojisi sınır ötesi işlemleri kolaylaştırıyor ve güvenliği artırıyor. Akıllı sözleşmeler, işlem süreçlerini ve maliyetlerini önemli ölçüde azaltıyor, ancak bu dönüşüm, mevzuat ve düzenleme zorlukları gibi bazı sorunları da beraberinde getiriyor. Sonuç olarak, dijital ödemeler ve blockchain, finansal katılımı artırıp,

maliyetleri düşürürken, finansal dünyanın daha hızlı, güvenli ve erişilebilir hale gelmesine öncülük etmektedir. (Özkul&Alkan,2020)

DeFi (Merkezi Olmayan Finans)

DeFi, blockchain teknolojisinin finansal hizmetlerin sunumu ve organizasyonunda kullanıldığı bir alanı ifade eder. Merkezi olmayan finans, geleneksel aracı kurumları ortadan kaldırarak finansal işlemleri doğrudan bireyler arasında gerçekleştirmeyi amaçlar. Kripto para birimleri ve akıllı sözleşmeler, kredi verme, borç alma, ticaret ve likidite sağlama gibi birçok finansal hizmetin merkezi olmayan bir şekilde yürütülmesine olanak tanır. Sonuç olarak, fintech'in yatırım ve kitle fonlaması üzerindeki etkisi, geleneksel finansal hizmetlere alternatif yatırım araçları sunarak ve finansmana erişimi genişleterek finansal katılımı artırmaktadır. Yatırımcılar, küçük miktarlarla bile farklı yatırım fırsatlarına katılabilirken, girişimciler de projelerini doğrudan kitlesel fonlama ile hayata geçirebilirler. Bu alanlardaki inovasyonların devam etmesiyle finansal sistemler daha da demokratik ve erişilebilir hale gelmeye devam edecektir. Ancak, yatırım ve kitle fonlaması gibi alanlarda ortaya çıkan risklerin de göz ardı edilmemesi ve düzenleyici çerçevelerin geliştirilmesi önemlidir (Beştaş, 2023).

5. Finansal Güvenlik ve Şeffaflık:

Fintech dünyasında, finansal güvenlik ve şeffaflık kritik öneme sahiptir. Çevrimiçi işlemlerin ve dijital verilerin artması, müşteri bilgilerinin güvenliğini korumak için yenilikçi önlemler gerektiriyor. Burada blokzincir teknolojisi devreye giriyor; finansal işlemleri güvenilir bir şekilde kaydederek dolandırıcılık ve veri manipülasyonu risklerini azaltıyor. Finansal güvenlik, tüketicilere bankalarında ve finansal kurumlarında paralarının güvende olduğu hissini verirken, kurumların güvenilirliğini de artırıyor ve ekonomik istikrarı destekliyor. Öte yandan, finansal şeffaflık, yatırımcıların kurumların faaliyetlerini daha iyi anlamasına ve güvenmesine olanak tanıyor. Şeffaflık, ekonomi ve iş dünyasında dengeli kararlar alınmasını kolaylaştırır, rekabeti canlandırır ve düzenleyici denetimi güçlendirir. Bakıldığında, güvenli ve şeffaf bir finansal sistem, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda tüketicilerin ve yatırımcıların refahını ve güvenini de destekler. Finansal kurumlar, düzenleyiciler ve tüketiciler, bu değerlerin önemini anlamalı ve korumak için birlikte çalışmalıdır. (Şahin, 2023).

SONUÇ

Sonuç olarak, teknolojik gelişmelerin günlük hayatımızı ve ekonomileri şekillendirdiği bir çağda, Fintech, finansal hizmetlerin sağlanmasında önemli bir devrim yaratmaktadır. Dijitalleşme ve teknolojik yeniliklerle birlikte Fintech, finansal sistemlerin yapısını ve işleyişini derinden etkileyerek, bireylere ve işletmelere daha etkin, hızlı ve uygun maliyetli finansal çözümler sunmaktadır.

Fintech, finansal hizmetlerin erişimini genişleterek, finansal katılımı artırma potansiyeline sahiptir. Bu, özellikle bankacılık hizmetlerine geleneksel olarak erişimi olmayan bireyler için önemlidir. Bunun yanı sıra, büyük veri analitiği ve yapay zeka, finansal kurumların müşteri davranışlarını daha iyi anlamalarını ve risk yönetimi süreçlerini geliştirmelerini sağlar.

Dijital ödemeler ve blockchain teknolojisi, finansal işlemlerin hızını, güvenliğini ve şeffaflığını artırmakta ve uluslararası ticareti kolaylaştırmaktadır. Yatırım ve kitle fonlaması alanlarında da Fintech, girişimcilere finansman sağlama ve bireysel yatırımcılara portföy çeşitliliği sunma potansiyeline sahiptir.

Ancak, Fintech'in sunduğu bu fırsatların yanı sıra, regülasyon ve veri güvenliği gibi önemli meydan okumalar da bulunmaktadır. Finansal hizmetlerin dijitalleşmesi ve kişisel verilerin artan kullanımı, siber güvenlik risklerini ve veri gizliliği endişelerini gündeme getirir. Bu riskler, Fintech firmalarının ve düzenleyicilerin dikkatli olmalarını gerektirir.

Fintech, finansal hizmetlerin ve sisteminin geleceğini şekillendirirken, bu alandaki hızlı gelişmeleri takip etmek ve teknolojik yenilikleri düzenlemek ve yönetmek için düzenleyicilerin proaktif olmaları gerekmektedir. Dijitalleşmenin hızlandığı bu dönemde, finansal hizmetlerin ve finansal teknolojilerin evrimini anlamak ve gelecekteki potansiyel trendleri öngörmek için bu çalışma önemli bir temel oluşturmuştur.

Sonuç olarak, Fintech'in finansal sistemler üzerindeki etkisi ve getirdiği dönüşüm, finansal hizmetlerin geleceğini şekillendirmektedir. Bu alandaki inovasyonlar ve gelişmeler, finansal hizmetlerin etkinliğini ve erişilebilirliğini artırmakla birlikte, düzenleyici zorlukları ve veri güvenliği gibi potansiyel riskleri de beraberinde getirir. Ancak bu zorlukların üstesinden gelmek için alınacak doğru önlemler ve uygun düzenlemeler ile Fintech, finansal hizmetlerin daha iyi, daha hızlı ve daha kapsayıcı hale gelmesini sağlayabilecektir.

REFERANSLAR

- Aksu, H. (2019). Dijital Dönüşüm Yolculuk Rehberi, İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık.
- Arner, D., Barberis, J. ve Buckley, R. (2015). The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm?, University of New South Wales Law Research Series, Research Paper No: 2015/047.
- Avcı, G. (2016). Yeni Nesil Bankacılık Ürünlerinin Analizi, 7. Bölüm, Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler Işığında Bankacılığın Temelleri, (Ed. Aysel Gündoğdu), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Belli, M. (2019). Banking and Fintech Developing, BKM, <https://fintechistanbul.org/wpcontent/uploads/2019/04/Banking-and-FinTech.pdf>
- Beştaş, M. (2023). MERKEZİYETSİZ FİNANS (DeFi). International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 10(91), 124–141. <https://doi.org/10.26450/jshsr.3445>
- Candemir, G., 2020. Bankacılık Sektöründe Yeni Trendler ve Teknolojik Gelişmeler: Fintek Sektörü Üzerine Bir Uygulama. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Canko, S. (2018). Yeni Nesil Bankacılığın 4 Şifresi: Hız Basitlik, Esneklik ve Açıklık, Bereket Dergisi, Albaraka Türk Bankası Yayınları, Sayı 47.
- Fettahoğlu, S., & Kıldize, D. (2019). Dijital finansal okuryazarlık ve bireylerin finansal teknoloji kullanma konusundaki tutumları. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 12, 867-889.
- FSB (2019). <https://www.fsb.org/work-of-thefsb/policy-development/additional-policyareas/monitoring-of-fintech/>
- Gahi, Youssef, Mouhcine Guennoun, Hussein T. Mouftah. 2016. Big Data Analytics: Security and Privacy Challenges. 2016 IEEE Symposium on Computers and Communication (ISCC). IEEE: 952-957.
- Hannig, Alfred - Jansen, Stefan (2010), Financial Inclusion and Financial Stability: Current Policy Issues, SSRN, ADBI Working Paper 259. Tokyo: Asian Development Bank Institute
- Houben, A., Kakes, J. & Schinasi, G. (2004). Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability. IMF No.101.
- Kathuria, A. (2017). Impact of Big Data analytics on Banking Sector, International Journal of Science, Engineering and Technology Research (IJSETR) Volume 5, Issue 11, 3138-3141.
- Lee, I. (2016), "Fintech: Ecosystem and Business Models. Advanced Science and Technology Letters", Vol.142, 57-62.
- Omarini, A. (2017). The Digital Transformation in Banking and The Role of Fin Techs in the New Financial Inter-mediation Scenerio, The Journal of Finance, Economics and Trade (IJFET), 1-11.

- Özkul, F., & Alkan, B. (2020). Dijital Çağda Muhasebenin Dönüşümü: “Blockchain” Teknolojisinde Muhasebe Ve Mali Kontroller. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(2), 218-236. <https://doi.org/10.31460/mbdd.657162>
- Şahin, C. (2023). Finansal Şeffaflık Kavramına Genel Bir Bakış. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 9(3).
- Thakor, A. V. (2019). Fintech and Banking: What do we know? *Journal of Financial Intermediation*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S104295731930049X?via%3Dihub#fig0001>
- Ustasüleyman, T., & Eyüboğlu, K. (2010). Bireylerin internet bankacılığını benimsemesini etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile belirlenmesi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 4(2), 11-38.
- Vives, X. (2017). The Impact of Fintech on Banking, European Economy Banks, Regulation, and the Real Sector, Year 3, Issue 2.
- Zeybek, H. (2018). Dijital bankacılık. *Mali Çözüm Dergisi*, 28, 79-107.

THE RELATIONSHIP BETWEEN LONELINESS AND CYBERBULLYING IN SOCIAL MEDIA USE AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN TURKEY.

Noussra IBERKIS

Thesis advisor Dr.Öğr. Üyesi Eyyüp Ensari Cicereli

Master's student in psychology in Istanbul Nişantaşı University.

Cyberbullying includes diverse individual and contextual variables such as attachment, personality traits, frequency of Internet use, problematic Internet use and online frustration (M. Kokkinos, Nafsika Antoniadou, 2019). It is a behavior that spreads around several spaces such as schools, universities, and cyberspace. It concerns children but also adults like university students.

Research has focused on the psychological aspects of cyberbullying in children, but little research has examined cyberbullying in university students and linking it to loneliness. Social media has created a world of disinhibition reality; it allows a liberating effect where the university student can adopt cyberbullying behavior while remaining anonymous.

This research aims to study the relationship between loneliness and cyberbullying, with the aim of explaining how loneliness contributes to the misuse of social media and leads a university student to adopt cyberbullying behavior.

I use the experimental method supported by a quantitative research model to collect and analyze data. The participants are university students from the period 2023-2024.

I apply the cyberbullying scale questionnaire (Psychometric properties of a Cyberbullying Inventory for University Students, Ibrahim Tanrikulu ve Özgür Erdur-Baker) and the loneliness scale (Sanal Ortam Yalnızlık Ölçeği (SOYÖ) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Özgen KORKMAZ, Ertuğrul USTA , İbrahim KURT).

In conclusion, there are several factors involved in cyberbullying. Our research examines the relationship between loneliness and cyberbullying among university students in Turkey. The limitations of the research will be that we cannot generalize the results to the whole of Turkey and the whole world. However, this will pave the way for further research on the same topic elsewhere.

KEYWORDS: cyberbullying, loneliness, social media, problematic Internet use, disinhibition

References:

- 1- Constantinos M. Kokkinos, Nafsika Antoniadou. (2019). Cyber-bullying and cyber-victimization among undergraduate student teachers through the lens of the General Aggression Model. *Computers in Human Behavior*. Volume 98.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.04.007>
- 2- Mustafa ŞAHİN. (2012). The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents. *Children and Youth Services Review*.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.01.010>
- 3- Constantinos M. Kokkinos, Nafsika Antoniadou, Angelos Markos. (2014). Cyber-bullying: An investigation of the psychological profile of university student participants. *Journal of Applied Developmental Psychology*.
<https://doi.org/10.1016/j.appdev.2014.04.001>
- 4- Maude Lachapelle. (2021). Cyber violences en contexte de relations amoureuses chez les jeunes : Facteurs associés et résilience.
- 5- Özgen KORKMAZ, Ertuğrul USTA, İbrahim KURT. (2014). Sanal Ortam Yalnızlık Ölçeği (SOYÖ) Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
<https://toad.halileksi.net/olcek/sanal-ortam-yalnizlik-olcegi-soyo/>
- 6- Ibrahim Tanrikulu & Özgür Erdur-Baker (2020): Psychometric properties of a Cyberbullying Inventory for University Students, *British Journal of Guidance & Counselling*.
<https://doi.org/10.1080/03069885.2020.1775174>
- 7- Nancy Ryan. (2011). Les effets de la cyber intimidation sur les filles qui en sont la cible. *Université De Montréal Faculté Des Etudes Supérieures*.
<https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/handle/1866/6055>
- 8- Di Tullio Benigno. (1951). A propos de la nomenclature des troubles du caractère en particulier chez les mineurs antisociaux et délinquants.
<https://doi.org/10.3406/enfan.1951.1177>
- 9- Maurice Cusson, Stéphane Guay, Jean Proulx, Franca Cartoni. (2013). *Traité des violences criminelles*.

SALGIN SÜRECİNDE ÖĞRETMEN ADAYLARININ OKUMA TUTUMLARI İLE MESLEKİ EĞİTİM ALGILARININ İNCELENMESİ

Bircan EYÜP^{1*}, Merve YILMAZ²

¹Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Trabzon, Türkiye,

0000-0001-8061-1159

²Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Trabzon, Türkiye, 0009-0009-4490-8102

ÖZET

Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının salgın sürecindeki okuma tutumlarını mesleki eğitim algıları açısından incelemektir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama desenine göre tasarlanmıştır. Uygun örnekleme yöntemiyle oluşturulan çalışma grubunu Türkiye’de devlet üniversitelerinde öğrenim gören 375 öğretmen adayı (%79.2 kadın, %20.8 erkek) oluşmaktadır. Araştırmanın verileri Kişisel Bilgi Formu ve Kitap Okuma Tutum Ölçeği ile toplanmıştır. Verilerin toplanması 2020-2021 eğitim öğretim yılının bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Verileri SPSS 23.0 paket programında uygun analiz teknikleri ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda öğretmen adaylarının salgın sürecinde okuma tutumlarının orta seviyelerde olduğu belirlenmiştir. Adayların öğretmenlik meslek eğitimi açısından salgın sürecine dair algıları ile okuma tutumları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Salgın sürecini kendini geliştirmek için önemli bir fırsat olarak gören öğretmen adaylarının süreci boşa harcanan bir zaman olarak gören adaylara nispeten salgın döneminde okuma tutumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının salgın sürecindeki mesleki eğitimlerine dair kaygı durumları ile okuma tutumları arasında da anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Mesleki eğitimlerine dair hiç kaygı duymayan öğretmen adaylarının aşırı kaygılı olan adaylara oranla salgın sürecinde daha yüksek okuma tutumlarına sahip oldukları görülmüştür. Salgın döneminde kadın öğretmen adaylarının okuma tutumlarının erkek adaylara oranla daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Sınıf düzeyleri açısından incelendiğinde ise okuma tutumları arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Üçüncü sınıf öğrencilerinin salgın dönemindeki okuma tutumlarının dördüncü sınıf öğrencilerine nispeten daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Akademik ortalama açısından bakıldığında ise öğretmen adaylarının okuma tutumlarında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre salgın döneminde öğretmen adaylarının hem mesleki eğitimlerine dair kaygıları hem de öğretmenlik meslek eğitimi açısından sürece dair algıları okuma tutumları üzerinde etkili olmuştur.

Anahtar kelimeler: COVID-19 salgını, uzaktan eğitim, öğretmen adayları, okuma tutumu, mesleki eğitim.

EXAMINING OF PRE-SERVICE TEACHERS' READING ATTITUDES AND THEIR PERCEPTIONS OF VOCATIONAL EDUCATION DURING THE PANDEMIC PROCESS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine pre-service teachers' reading attitudes during the pandemic in terms of their perceptions of vocational education. The study was designed according to the correlational survey design, one of the quantitative research methods. The study group, which was formed by convenient sampling method, consists of 375 pre-service teachers (79.2% female, 20.8% male) studying at state universities in Türkiye. The data of the study were collected with Personal Information Form and Book Reading Attitude Scale. Data collection was carried out in the spring semester of the 2020-2021 academic year. The data were analysed with appropriate analysis techniques in SPSS 23.0 package program. As a result of the analyses, it was determined that pre-service teachers' reading attitudes during the pandemic were at medium levels. A significant difference was found between the perceptions of the pre-service teacher about the pandemic process in terms of teacher training and their reading attitudes. It was determined that the pre-service teachers who saw the pandemic process as an important opportunity to improve themselves had higher reading attitudes during the pandemic period compared to the pre-service teachers who saw the process as a wasted time. It was also found that there was a significant difference between pre-service teachers' anxiety about their vocational education during the pandemic and their reading attitudes. It was observed that pre-service teachers who had no anxiety about their vocational education had higher reading attitudes during the pandemic than those who were extremely anxious. During the pandemic period, it was revealed that the reading attitudes of female teacher candidates were higher than male candidates. When analysed in terms of class levels, it was determined that there was a significant difference between reading attitudes. It was determined that third grade students' reading attitudes during the pandemic period were higher than fourth grade students. In terms of academic average, it was determined that there was no significant difference in pre-service teachers' reading attitudes. According to the results of this study, both pre-service teachers' concerns about their vocational education and their perceptions about the process in terms of teaching vocational education were effective on their reading attitudes during the pandemic period.

Keywords: COVID-19 pandemic, distance education, pre-service teachers, reading attitude, teacher training.

GİRİŞ

Yeni tip koronavirüsün (COVID-19) pandemi ilan edilmesi (World Health Organization, 2020) ile birlikte pek çok ülke tarafından çeşitli önlemler hızla alınıp uygulanmaya başlanmıştır (Grépin, Ho, Liu, Marion, Piper, Worsnop & Lee, 2021). Bu önlemlerin başında ülkelerin birçoğunda üniversitelerin birçok bölümü dâhil olmak üzere eğitim kurumlarının kapatılması (Dhawan, 2020; Sangster vd., 2020) ve uzaktan eğitime geçilmesi yer almıştır (Ali, 2020; Lee vd., 2021). Türkiye'de de okullarla birlikte üniversiteler salgın tedbirleri kapsamında önce kısa süreli kapatılıp daha sonra bu süreç dönem sonuna kadar uzatılmış (Yükseköğretim Kurumu, 2020; Ertan-Kantos vd., 2022) ancak salgının devam etmesi sebebiyle 2020-2021 eğitim öğretim yılında okulların kademeli olarak açılmasına yönelik adımlar atılmış olsa da vaka sayılarının yüksek olması sebebiyle hem okullarda (Susar-Kırmızı & Yurdakal, 2021) hem de üniversitelerde uzaktan eğitime devam edilmiştir (Karakuş & Karacaoğlu, 2021). Bu dönem içerisinde zaman zaman okullarda yüz yüze eğitim yapılmaya çalışılmıştır. Üniversitelerin çok azı haricinde ise yüz yüze eğitime yönelik herhangi bir deneme yapılmamıştır. Sadece bazı üniversitelerin özellikle uygulama ağırlıklı bölümlerinde hibrit şekilde eğitim öğretime devam edilmiştir (Mucuk vd., 2021) ancak çok az

sayıda üniversite ile sınırlı kalmıştır. Tüm bu yaşananlar eğitim süreciyle ilgili çeşitli tartışmalara yol açmıştır (Bozkurt, 2020). Bu tartışmalardan biri de üniversitelerde özellikle uygulama ağırlıklı derslerin yoğun olduğu fakültelerde uzaktan eğitimle sürecin ne kadar etkili ve verimli yürütülebileceği ile ilgili olmuştur (Ünlüer vd., 2021).

Türkiye’de tıp, mimarlık, güzel sanatlar gibi uygulama ağırlıklı derslerin yoğun olduğu fakültelerden biri de eğitim fakültesidir. Öğretmen yetiştiren bu kurumlarda teorik derslerle birlikte adaylara öğretmenlik mesleğine yönelik beceriler kazandırmak adına dersler içerisinde çeşitli uygulamalar da yaptırılmaktadır. Ek olarak öğretmen adaylarının mesleki deneyim kazanması adına ana bilim dallarına bağlı olarak okul ve kurum deneyimi, öğretmenlik uygulaması, kurumlarda gözlem gibi çeşitli dersler almaları da gerekmektedir (Yükseköğretim Kurumu, 2018). Salgın döneminde ise bu derslerin tamamı uzaktan çevrim içi ortamlarda yürütülmeye çalışılmıştır. Bu gelişmelerin adaylar üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olduğu alan yazınında yapılan pek çok çalışma ile ortaya konulmuştur (Düzgün & Sulak, 2020; Erşen & Yumak, 2022; Karakuş vd., 2020; Şimşek & Akün, 2022). Sürecin öğretmen adayları için zaman ve mekândan tasarruf etme gibi olumlu taraflarının (Yılmaz vd., 2021) yanında mesleki eğitimlerine yönelik motivasyonlarının düşmesi, teknolojik araçlara ulaşamamasından kaynaklı eğitim süreçlerinden geri kalınması, derslerden istenilen verimin alınamaması (Erşen & Yumak, 2022; Karakuş vd., 2020), uzaktan eğitimi benimsemekte zorlanma (Güler vd., 2022), mesleki yeterliklerinin yetersiz kalması ve deneyim eksikliği (Eti & Karaduman, 2020; Piştav-Akmeşe & Kayhan, 2021) gibi olumsuz taraflarının da olduğu görülmektedir.

Salgın sürecinde deneyimlenen olumsuzluklar bazı öğretmen adaylarını daha da olumsuz duygulara yöneltirken bazı adayları ise yaşanan olumsuzlukların üstesinden nasıl gelinebilir sorusuna yönlendirmiş ve böylece adaylar çeşitli çözüm yolları bulmaya çalışmışlardır. Bu çözüm yollarından birinin de okumaya daha fazla zaman ayırmak olduğu bilinmektedir (Seyhan, 2021). Öğretmen adaylarının salgın öncesine oranla salgın sonrasında kişisel gelişimlerini sağlamak ve bilgi edinmek için daha çok kitap okumaya yöneldikleri alan yazınında ifade edilmektedir (Coşkun & Fırat, 2023). Temel dil becerilerinden biri olan okuma çeşitli amaçlar için gerçekleştirilen önemli bir eylemdir. Temel ihtiyaçlardan biri olarak düşünülen okuma eylemi bireyin kendini gerçekleştirmesine, estetik haz almasına katkı sağlar (Kaya vd., 2020, s. 738). Bununla birlikte özellikle “günümüzde insanların bilgiye ulaşma ve bilgi üretme ihtiyacını karşılamak için kullanılan en önemli öğeler içerisinde ‘okuma’ kavramı yer almaktadır. İçinde bulunduğumuz çağın bilgi çağı olarak adlandırılması ve bireylerin çağdaşlığa ulaşması adına birey okuma eylemine yaşamın her alanında ihtiyaç duymaktadır” (Altun-Ekiz & Kır, 2021, s. 19). Öğrenme için önemli bir araç olduğu görülen okuma eylemi üniversite öğrencilerinin hayatının temel bir parçasıdır. Bir öğrencinin akademik başarısı, entelektüel bakış açısı kazanması ne kadar iyi okuduğuna ve okuduğu bu bilgileri ne kadar iyi muhafaza ettiğine bağlıdır (Maki & McGuire, 2004). Bu sebeple de üniversite öğrencilerinin iyi okuyucular olmaları, okuma alışkanlığına sahip olmaları oldukça önemlidir. Bu da okumaya yönelik olumlu tutumlara sahip olmaları ile mümkündür.

Tutumlar çevreyle olan etkileşim sonucu bireyde ortaya çıkan ve bir nesneye, duruma yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyen, kalıcı etkisi bulunan eğilimlerdir (Başaran & Ateş, 2009, s. 77). Bir başka ifade ile bireylerin tutumları duygu ve davranışlarında gözlemlenebilir. Bir “davranışı edinme, sonrasında geliştirme ve süreklilik hâline getirmede” tutumun önemli rolü vardır (Ürün-Karahan, 2018, s. 68). Dolayısıyla okumaya yönelik tutum da bireylerin okuma eylemini az ya da çok gerçekleştirmelerinde etkili olan zihinsel bir durum olarak ifade edilebilir (Smith, 1990, s. 215 aktaran Özbay & Uyar, 2009). Bu durumda öğretmen adaylarının salgın döneminde karşılaştıkları olayların, çevre koşullarının, eğitimleriyle ve sağlıkla ilgili gelişmelerin okumaya yönelik tutumları üzerinde etkili olabileceği ihtimali düşünülmektedir.

Alan yazını taraması yapıldığında COVID-19 salgın döneminde öğretmen adaylarının okuma tutumları üzerine çok sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmaların daha çok belirli bir bölümde okuyan adaylara yönelik olduğu bilinmektedir. Altun-Ekiz ve Kır (2021) salgın döneminde beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının okuma tutumlarını; Coşkun ve Fırat (2023) ise salgın sürecinin Türkçe öğretmeni adaylarının okuma kültürlerine olan etkisini incelemişlerdir. Bunların yanı sıra salgın sürecinde öğretmenlerin kitap okuma tutum ve davranışlarını (Kaya vd., 2020), öğretmenlerin ve akademisyenlerin okuma motivasyonları ile okuma davranışlarını (Eyüp vd., 2022) inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Yapılan incelemelerde genel olarak tüm öğretmen adaylarını ele alan ve özellikle de adayların salgın sürecindeki mesleki eğitimlerine yönelik algı ve kaygıları açısından okuma tutumlarını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysaki salgın sürecinde öğretmen adaylarının mesleki eğitimlerine uzaktan eğitimle devam etmesi adayların süreci farklı şekillerde deneyimlemesine yol açmıştır. Özellikle mesleki eğitimlerine yönelik çeşitli kaygılar yaşadıkları da alan yazınında ifade edilmektedir (Şimşek & Akün, 2022). Aslında öğretmen adaylarının mesleki eğitimlerine yönelik algı ve kaygıları süreci nasıl değerlendirdikleri, neler yaptıkları hakkında da ipucular verebilmektedir. Bu bakımdan adayların süreçte bilgi edinme, kendini geliştirme, eğlenme gibi çeşitli amaçlarla gerçekleştirilen okuma eylemine yönelik tutumlarının nasıl olduğu ve mesleki eğitimlerine yönelik algı ve kaygılarının okuma tutumlarına etkisi olup olmadığı sorusu akıllara gelmektedir. Böyle bir süreçte adayların okumaya yönelik tutumları aynı zamanda mesleki gelişimlerine ne ölçüde önem gösterdiklerinin de bir göstergesi olabilir. Bu doğrultuda bu çalışmada öğretmen adaylarının COVID-19 salgın sürecinde okuma tutumlarının mesleki eğitimlerine ilişkin algıları açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır

1. Öğretmen adaylarının salgın sürecinde okuma tutumları ne düzeydedir?
2. Öğretmen adaylarının salgın sürecindeki okuma tutumlarında cinsiyete, öğrenim görülen sınıfa ve akademik başarıya göre anlamlı bir fark var mıdır?
3. Öğretmen adaylarının salgın sürecinde mesleki eğitimlerine yönelik algı ve kaygı durumları nasıldır?
4. Öğretmen adaylarının salgın sürecindeki okuma tutumlarında mesleki eğitimlerine ilişkin algı ve kaygılarına göre anlamlı bir fark var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama desenine göre desenlenmiştir. İlişkisel tarama deseni, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi, değişim varlığını ve düzeyini belirlemeyi amaçlar (Karasar, 2008). Bu çalışmada da öğretmen adaylarının salgın sürecindeki okuma tutumları ile mesleki eğitimlerine ilişkin algıları arasındaki ilişki incelendiğinden ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılının bahar döneminde Türkiye'deki çeşitli devlet üniversitelerinin eğitim fakültelerinde öğrenim gören 375 (Kadın=279, %79.2; Erkek=78, %20.8) öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme uygun örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Uygun örnekleme yöntemi, araştırmacıya zaman ve para gibi sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir bireylerden, gruplardan seçilme imkânı verir (Fraenkel vd., 2012). Bu örnekleme yöntemi genellikle araştırmacının diğer örnekleme yöntemini kullanma olanağının olmadığı durumlarda kullanılır (Kılıç, 2013). Bu araştırmada da COVID-19 salgını

sebebiyle tüm öğrencilere ulaşmak zaman, maliyet ve kontrol açısından mümkün olmadığından uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Öğretmen adaylarına ait tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarına Dair Tanımlayıcı Bilgiler

		f	%
Cinsiyet	Kadın	279	79.2
	Erkek	78	20.8
Sınıf	Birinci sınıf	52	13.9
	İkinci sınıf	126	33.6
	Üçüncü sınıf	69	18.4
	Dördüncü sınıf ve üzeri	128	34.1
Akademik Ortalama	2.00 ve altı	4	1.1
	2.00-2.49	6	1.6
	2.50-2.99	84	22.4
	3.00-3.49	191	50.9
	3.50-4.00	90	24
Öğrenim Görülen Bölüm	Beden Eğitimi Öğr.	7	1.9
	Fen Bilgisi Öğr.	2	0.5
	İlköğretim Matematik Öğr.	7	1.9
	İngilizce Öğr.	25	6.7
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğr.	42	11.2
	Müzik Öğr.	4	1.1
	Okul Öncesi Öğr.	25	6.7
	Ortaöğretim Matematik Öğr.	8	2.1
	Özel Eğitim Öğr.	66	17.6
	Resim-İş Öğr.	2	0.5
	Sınıf Öğr.	16	4.3
	Sosyal Bilgiler Öğr.	24	6.4
	Türkçe Öğr.	146	38.9
	Diğer	1	0.3
Uzun Süre Yaşanılan Yer	Köy	147	39,2
	İlçe	129	34,4
	Şehir	99	26,4
Algılanan Aile Geliri	Gelir giderden az	86	22,9
	Gelir gidere eşit	219	58,4
	Gelir giderden çok	70	18,7

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Kitap Okuma Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan formda öğretmen adaylarının cinsiyet, öğrenim gördüğü sınıf, akademik ortalaması, mesleki eğitim açısından salgın sürecine dair algıları ve salgın sürecindeki mesleki eğitimlerine yönelik kaygı durumlarını belirlemeye yönelik 5 soru yer almaktadır.

Kitap Okuma Tutum Ölçeği: Kaya ve arkadaşları (2020) tarafından salgın sürecinde öğretmenlerin kitap okumaya yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. 12 maddeden oluşan ölçek 5'li Likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçek tek faktörden (özdeğer 5,447) oluşmaktadır. Çalışmada Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0.885 olarak hesaplanmıştır. DFA sonucunda ölçeğin yapı geçerliğinin kabul edilebilir değerlere sahip olduğu görülmüştür (NFI=,908; IFI=,943; TLI=,927; CFI=,943; RMSEA=,078; (%90 CI ,061-,095)). Maddelerin üçü olumsuz, dokuzu olumludur (Kaya vd., 2020).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma için öncelikle Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 22.03.2021 tarihli E-81614018-000-290 sayılı onay alınmıştır. COVID-19 salgın sürecinde uzaktan eğitim alan öğretmen adaylarına ulaşımın zor olması ve devam eden evde kal tedbirleri sebebiyle çalışmanın verileri 2020-2021 eğitim öğretim yılının bahar döneminde çevrim içi platformlarda hazırlanan soru formu ile toplanmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğretmen adaylarına soru formunun linki telefon ya da e-posta adresleri aracılığıyla gönderilmiştir. Veriler öğrencilik hayatı aktif olarak devam eden öğretmen adaylarından toplanmıştır. Uygulamalar sürecinde etik kurallara dikkat edilmiştir.

Elde edilen veriler SPSS 23.0 paket programında analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Bağımsız t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA), Kruskal-Wallis H Testi ve Turkey Testi kullanılmıştır. Analizlerin öncesinde verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak normal dağılım gösterip göstermedikleri incelenmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin basıklık değerinin -.293, çarpıklık değerinin ise -.401 olduğu belirlenmiştir. Çokluk ve arkadaşları (2021) basıklık ve çarpıklık değerlerinin +1 ile -1 arasında olmasının normal dağılım için gerekli olduğunu belirtirler. Dolayısıyla bu çalışmanın verilerinin de normalliği sağladığı belirlenmiştir.

BULGULAR

Çalışmada ilk olarak öğretmen adaylarının salgın sürecinde okumaya yönelik tutumları incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Adayların Okuma Tutumlarına Dair İstatistik Bulgular

Değişken	Min.	Mak.	Ort.	SS
Okuma Tutumu	1.08	4.92	3.49	.74945

Tablo 2'de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının salgın sürecinde okumaya yönelik tutumlarının ortalaması 3.49 olarak hesaplanmıştır (Ss=.74945). Bu da öğretmen adaylarının salgın sürecinde okumaya yönelik tutumlarının orta seviyelerde olduğunu göstermektedir.

Salgın sürecinde öğretmen adaylarının okuma tutumlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız gruplar için t testi ile analizler yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Adayların Cinsiyetlerine Göre Okuma Tutumları

Değişken	n	Ort.	SS	t	sd	p
Kadın	297	3.55	.74	3.07	373	.002
Erkek	78	3.26	.76			

* $d=.39$

Tablo 3'te kadın ve erkek öğretmen adaylarının okuma tutumları arasında kadın adaylar lehine anlamlı fark olduğu görülmektedir ($t=3.06$, $p<.05$, $d=.03$). Buna göre salgın sürecinde kadın öğretmen adaylarının okuma tutumları (Ort.= $3.55\pm.74$) erkek adayların okuma tutumlarından (Ort.= $3.26\pm.76$) daha yüksektir.

Öğretmen adaylarının salgın dönemindeki okuma tutumlarının öğrenim gördükleri sınıf seviyelerine göre farklılıklarını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Adayların Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine Göre Okuma Tutumları

	Faktör	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Okuma Tutum	Gruplar Arası	6,590	3	2,197	4.00	.008	.03	Üçüncü-Dört ve Üzeri Sınıflar
	Gruplar İçi	203,475	371	,548				
	Toplam	210,064	374					

Tablo 4'te özetlenen analiz sonucuna göre öğretmen adaylarının sınıf düzeyi ile okuma tutumları ($F_{(3,374)}=4.00$, $p<.05$, $\eta^2=.03$) arasında anlamlı farklar olduğu belirlenmiştir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda, üçüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerin (Ort= $3.71\pm .65$) salgın sürecindeki okuma tutumlarının dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerden (Ort= $3.35\pm .73$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak birinci (Ort= $3.58\pm .80$) ve ikinci sınıf öğrencilerinin (Ort= $3.47\pm .75$) okuma tutumları ile diğer sınıflar arasından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Öğretmen adaylarının salgın sürecinde okuma tutumlarının akademik ortalamalarına göre farklılık gösterip göstermediği Kruskal-Wallis H testi ile saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Adayların Akademik Ortalamalarına Göre Okuma Tutumları

Akademik Ort.	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
2.00-2.49	10	209.15	3	6.47	.09
2.50-2.99	84	170.44			
3.00-3.49	191	184.32			
3.50-4.00	90	209.86			

Tablo 5'te görüldüğü üzere öğretmen adaylarının salgın sürecindeki okuma tutumları akademik ortalamalarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır ($p>.05$). Diğer bir ifade ile öğretmen adaylarının akademik ortalamaları salgın sürecindeki okuma tutumları üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir.

Öğretmen adaylarının salgın sürecindeki mesleki eğitimlerine yönelik algı ve kaygı durumlarını belirlemek amacıyla frekans ve yüzde değerleri belirlenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Adayların Salgın Sürecindeki Mesleki Eğitimlerine İlişkin Algı ve Kaygı Durumları

Değişkenler	f	%
Adayların mesleki eğitimleri açısından salgın sürecine dair algıları	Boşa harcanan bir zaman	89 23.7
	Endişe verici bir süreç	162 43.2
	Salgın öncesinden bir farkı yok	21 5.6
	Kendimi geliştirmem için önemli bir fırsat	84 22.4
	Diğer	19 5.1
Adayların salgın sürecinde mesleki eğitimlerine ilişkin kaygı durumları	Hiç kaygılı değilim	21 5.6
	Biraz kaygılıyım	88 23.5
	Orta düzeyde kaygılıyım	119 31.7
	Çok kaygılıyım	96 25.6
	Aşırı kaygılıyım	51 13.6

Tablo 6'da öğretmen adaylarının salgın sürecindeki mesleki eğitimlerine ilişkin algıları incelendiğinde adayların %23.7'si için süreç boşa harcanan bir zaman, %43.2'si için endişe verici bir süreç, %5.6'sı için salgın sürecinden bir farkı yok, %22.4'ü için kendini geliştirme için önemli bir fırsat olduğu görülürken %5.1'i diğer cevabını vermiştir. Salgın sürecindeki mesleki eğitimlerine ilişkin kaygı durumları açısından öğretmen adaylarının %5.6'sı hiç kaygılı değil, %23.5'i biraz kaygılı, %31.7'si orta düzeyde kaygılı, %25.6'sı çok kaygılı ve %13.6'sı aşırı kaygılıdır.

Öğretmen adaylarının okuma tutumlarının salgın dönemindeki mesleki eğitimlerine ilişkin algılarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7. Adayların Okuma Tutumları ile Mesleki Eğitimlerine Dair Algıları Arasındaki İlişki

	Faktör	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Okuma Tutum	Gruplar Arası	7,141	4	1,785	3.26	.012	.04	B>A
	Gruplar İçi	202,924	370	,548				
	Toplam	210,064	374					

A- Boşa harcanan bir zaman, B-Kendini geliştirmek için önemli bir fırsat, C-Salgın öncesinden farkı yok, D-Endişe verici bir süreç, E-Diğer

Tablo 7’de görüldüğü üzere öğretmen adaylarının salgın dönemindeki mesleki eğitimlerine ilişkin algıları ile okuma tutumları ($F_{(4,374)}=3.26, p<.05, \eta^2=.04$) arasında anlamlı farklar olduğu belirlenmiştir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda, salgın sürecini kendini geliştirmek için önemli bir fırsat olarak değerlendiren öğretmen adaylarının okuma tutumlarının (Ort= 3.69± .66) salgın sürecini boşa harcanan bir zaman olarak değerlendiren öğretmen adaylarından (Ort= 3.30± .80) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak salgın sürecini mesleki eğitimleri açısından salgın öncesinden farklı bulmayan (Ort= 3.63± .71), endişe verici bir süreç olarak değerlendiren (Ort= 3.47± .75) ve farklı şekilde değerlendiren öğretmen adayları (Ort= 3.48± .65) açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Öğretmen adaylarının okuma tutumlarının salgın dönemindeki mesleki eğitimlerine ilişkin kaygılarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Adayların Okuma Tutumları ile Mesleki Eğitimlerine Dair Kaygı Durumları Arasındaki İlişki

	Faktör	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Okuma Tutum	Gruplar Arası	7,188	4	1,797	3.28	.012	.04	A>E
	Gruplar İçi	202,876	370	,548				
	Toplam	210,064	374					

A-Hiç kaygı duymuyorum, B-Biraz kaygılıyım, C-Orta düzeyde kaygılıyım, D-Çok kaygılıyım,

E-Aşırı derecede kaygılıyım

Tablo 8 incelendiğinde öğretmen adaylarının salgın dönemindeki mesleki eğitimlerine ilişkin kaygıları ile okuma tutumları ($F_{(4,374)}=3.28, p<.05, \eta^2=.04$) arasında anlamlı farklar tespit edilmiştir. Farkın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapıldığında salgın sürecinde mesleki eğitimi açısından hiç kaygı duymayan öğretmen adaylarının okuma tutumlarının (Ort= 3.83± .79) aşırı derecede kaygı duyan öğretmen adaylarından (Ort= 3.20± .90) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak salgın sürecinde mesleki eğitimlerine ilişkin biraz kaygılı (Ort= 3.50± .64), orta düzeyde kaygılı (Ort= 3.55± .69) ya da çok kaygılı (Ort= 3.48± .76) olan öğretmen adaylarının okuma tutumları açısından anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmemiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada öğretmen adaylarının salgın dönemindeki okuma tutumlarının mesleki eğitimlerine yönelik algıları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen bulguların salgın döneminde uzaktan eğitimle öğrenim hayatlarını devam ettiren öğretmen adaylarının mesleki eğitimlerine yönelik algıları ve bu algıları ile okuma tutumları arasında nasıl bir ilişkinin olduğunu, bu süreçten okuma tutumlarının ne ölçüde etkilendiğini görmenin eğitim fakültelerinde görev yapan akademisyenlere ve alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Öğretmen adaylarının salgın döneminde okumaya yönelik tutumları incelendiğinde genel olarak orta seviyelerde olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan salgın sürecinde öğretmen adaylarının okuma tutumlarında aşırı bir artış ya da düşüşün olmadığı görülmektedir. Coşkun ve Fırat (2023) Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının salgın dönemindeki okuma tutumlarını inceledikleri çalışmalarında adayların salgın öncesi ve sonrasında kitap okumayı sevme durumları arasında anlamlı bir fark bulamamışlardır. Eyüp ve arkadaşları (2022) ise eğitimcilerin (öğretmen ve akademisyen) salgın dönemindeki okuma motivasyonları üzerine yaptıkları araştırmada salgın döneminde okuma oranlarının arttığını söyleyen eğitimcilerin, azaldığını söyleyen eğitimcilerden sayıca fazla olduğunu belirlemişlerdir. Ancak çalışmaya katılan eğitimcilerin yaklaşık yarısının okuma oranlarında bir değişim olmadığını tespit etmişlerdir. Salgın döneminden önce öğretmen adaylarının okumaya yönelik tutumlarını inceleyen Duman ve Gökmen (2018) adayların okuma tutumlarının yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Bununla birlikte çalışmalarında örneklemi sadece beş alanda öğrenim gören adaylarla sınırlıdır. Ciğa (2022) da Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının okuma alışkanlığına yönelik tutumlarını incelemiş ve adayların tutumlarının yüksek olduğunu tespit etmiştir. Diğer bir çalışmada ise Dedeoğlu ve Ulusoy (2013) sınıf öğretmeni adaylarının okuma tutumlarını incelemiş ve adayların okuma tutumlarını düşük bulmuşlardır. Bu bakımdan salgın öncesinde ve salgın sürecinde öğretmen adaylarının okuma tutumları üzerine yapılan çalışmalar ile çalışmamızın sonuçları karşılaştırıldığında salgının adayların okuma tutumları üzerinde olumlu anlamda bir etkisi olduğunu söylemenin mümkün olmadığı görülmektedir. Bu sebeple konuyla ilgili olarak salgın dönemine dair daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Salgın döneminde kadın öğretmen adaylarının okuma tutumlarının erkek adaylara oranla anlamlı derecede daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Salgından önce yapılan pek çok çalışmada da kadın öğretmen adaylarının erkek adaylara oranla okuma tutumlarının daha yüksek olduğu yönündeki bulguları çalışmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir (Akbabaoğlu & Yıldız-Duban, 2020; Dedeoğlu & Ulusoy, 2013; Deregözü & Üstün, 2021; Duman & Gökmen, 2018; Kapıkıran & Susar-Kırmızı, 2019; Koçak vd., 2016; Kösem, 2020; Şengül-Bircan, 2017; Tekşan & Çinpolat, 2018). Bununla birlikte salgın döneminde öğretmenlerin okuma tutumlarını inceleyen Kaya ve arkadaşları (2020) da kadınlar lehine anlamlı sonuçlara ulaşmışlardır. Eğitimcilerin okuma motivasyonlarını inceleyen Eyüp ve arkadaşları (2022) da kadın eğitimcilerin erkeklere nispeten okuma motivasyonlarının salgın döneminde daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Ancak Altun-Ekiz ve Kır (2021) beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının salgın dönemindeki okuma tutumlarını inceledikleri çalışmalarında kadın ve erkek adaylar arasından anlamlı bir fark olmadığını tespit etmişlerdir. Alan yazını incelendiğinde salgın öncesinde yapılan bazı çalışmaların da bu bulguyu destekleyen sonuçlara ulaştıkları görülmüştür (Akbaba, 2017; Işık & Demir, 2017). Bu bakımdan salgın döneminde de pek çok çalışmada ulaşılan sonuçlarla benzer sonuçlara bu çalışmada da ulaşıldığı söylenebilir. Salgından kaynaklı yaşanan eve kapanma süreçlerinin erkek ve kadın adayların okuma tutumları arasında önceki yıllar dikkate alındığında oransal olarak bir etkiye sahip olmadığı ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile salgın döneminde de yine kadınların okumaya yönelik daha yüksek tutumlara sahip oldukları görülmektedir.

Salgın döneminde öğretmen adaylarının okuma tutumları ile öğrenim gördükleri sınıf düzeyi açısından dört ve üzeri sınıflarda öğrenim gören ile üçüncü sınıfta öğrenim gören adaylar arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü sınıfta öğrenim gören adayların okuma tutumları dört ve üzeri sınıflarda öğrenim gören adaylardan daha yüksek bulunmuştur. Diğer sınıflar arasında ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Coşkun ve Fırat (2023) da salgın dönemi ile salgın öncesi dönemi karşılaştırdığı çalışmada Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri açısından okuma tutumlarının birbirine yakın olduğunu tespit etmişlerdir. Duman ve Gökmen (2018) ile Koçak ve arkadaşları (2016) ise yaptıkları çalışmalarda öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri ile okuma tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığını tespit etmişlerdir. Bu bağlamda salgın öncesi ve salgın sürecinde öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyinin okuma tutumları üzerinde belirgin bir rolü olmadığı söylenebilir. Ancak çalışmamızda üçüncü sınıf ile dördüncü sınıf arasında ortaya çıkan farkın adayların hazırlandıkları Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Zira son sınıfta öğrenim gören adayların daha çok sınava hazırlanmayı ön plana aldıkları ancak üçüncü sınıfların ise mesleki eğitim kaygısıyla daha fazla kitap okumaya yöneldikleri bu sebeple de bu iki sınıf arasında anlamlı bir fark olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ise salgın döneminde öğretmen adaylarının okuma tutumları ile akademik başarıları arasında anlamlı bir farkın olmamasıdır. Diğer bir ifade ile öğretmen adaylarının öğrenim hayatlarında elde ettikleri akademik ortalamalarının salgın dönemindeki okuma tutumları üzerinde belirgin bir rolü yoktur. Yüksek ya da düşük akademik ortalamaya sahip olmanın okuma tutumu üzerinde etkiye sahip olmaması ulaşılan ilginç sonuçlardan biridir.

Salgın sürecinin öğretmen adaylarının mesleki eğitimleri üzerinde olumlu ve olumsuz pek çok sonucu olduğu bilinmektedir. Evlerde yaşamın devam ettirilmesi, sosyal yaşamdan uzaklaşma gibi ön plana çıkan değişimlerin yanı sıra uzaktan eğitime geçilmesi, öğrenme süreçlerinde yaşanan zorluklar, motivasyonsuzluk gibi etkenler de adayların meslek eğitimlerine yönelik algıları üzerinde etkili olmuştur (Şimşek & Akün, 2022). Çalışmamızda da öğretmen adaylarının önemli bir kısmının salgın sürecini mesleki eğitimleri açısından endişe verici bir süreç olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Bununla birlikte yaklaşık dörtte birinin boşa harcanan bir zaman olduğunu ve yine dörtte birinin kendini geliştirme için önemli bir fırsat olarak gördükleri tespit edilmiştir. Çok az öğretmen adayı için salgın dönemi ile salgın öncesi mesleki eğitimleri arasında bir farkın olmadığı belirlenmiştir. Buradan hareketle öğretmen adaylarının salgın döneminde mesleki eğitimlerine yönelik algıları ile okuma tutumları arasındaki ilişkiye bakıldığında aralarında anlamlı bir farkın olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farkın ise mesleki eğitim açısından salgın dönemini kendini geliştirmek için önemli bir fırsat olarak görenler ile sürecin boşa harcanan bir zaman olduğunu ifade edenler arasında olduğu görülmüştür. Ulaşılan bulgular mesleki eğitim açısından salgın dönemini kendini geliştirmek için bir fırsat olarak gören adayların okuma tutumlarının boşa harcanan bir süreç olarak değerlendiren adayların tutumlarından yüksek olduğunu göstermiştir. Bu da süreci kendini geliştirmek için bir fırsat olarak değerlendiren adayların süreçte okumaya yönelik de daha olumlu bir tutumları olduğu ve süreçte okuyarak da kendilerini geliştirdiklerini göstermektedir. Ancak süreci boşa harcanan bir süreç olarak gören adayların da buna paralel okuma tutumları daha düşük çıkmıştır. Bu sonuç adayların süreci nasıl değerlendirdiklerini göstermesi açısından önemlidir. Çalışmamızda mesleki eğitim açısından salgın dönemini endişe verici bir süreç olarak gören, salgın öncesi ile arasında bir fark görmeyen adaylar açısından okuma tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bu durumda öğretmen adaylarının mesleki eğitim açısından salgın sürecini bir fırsata dönüştürmüş olmaları okuma tutumlarına da yansımıştır diyebiliriz.

Salgın dönemi birçok kaygıyı da beraberinde getirmiştir. Sağlıktan ekonomiye, eğitimden turizme kadar pek çok alandaki etkisi insanların da çeşitli kaygılar yaşamalarına neden olmuştur. Eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğrenme adaylarının da süreçten kaynaklanan çeşitli kaygılar yaşadıkları ve bu kaygılar arasında eğitimlerine yönelik kaygılarının da yoğun bir şekilde olduğu bilinmektedir.

(Şimşek & Akün, 2022). Bu çalışmada da öğretmen adaylarının salgın dönemindeki mesleki eğitimlerine yönelik kaygıları ile okuma tutumları arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir. Çalışmada öğretmen adaylarının yaklaşık üçte birinin salgın döneminde mesleki eğitimleri açısından orta düzeyde, dörtte birinin biraz ve yine diğer dörtte birinin çok kaygı duyduğu belirlenmiştir. Adayların çok azının hiç kaygı duymadığı, %13.6'sının ise aşırı derecede kaygı duyduğu görülmüştür. Bu doğrultuda elde edilen bulgular adayların mesleki eğitimlerine yönelik kaygıları ile okuma tutumları arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir. Ancak bu anlamlı farkın sadece salgın sürecinde mesleki eğitim açısından hiç kaygı duymayan adaylar ile aşırı derece kaygı duyan adaylar arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Mesleki eğitimleri açısından hiç kaygı duymayan adayların okuma tutumları aşırı kaygı duyan öğretmen adaylarına nispeten daha yüksek bulunmuştur. Bu bakımdan aşırı kaygının öğretmen adaylarının okuma tutumlarını da olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Araştırmada salgın döneminde en yüksek okuma tutumuna sahip olanların da hiç kaygı duymayanlar olduğu belirlenmiştir. Bu da çalışmanın bir önceki bulgusu ile paralellik göstermektedir. Süreci mesleki eğitim açısından kendini geliştirmek için bir fırsat görenler ile hiç kaygı duymayanların okuma tutumları birbirine yakın çıkmıştır.

Sonuç olarak salgın sürecinin öğretmen adaylarının okuma tutumları üzerinde çok belirgin etkisi olmadığı söylenebilir. Ancak mesleki eğitimlerine yönelik algıları ve kaygıları okuma tutumları üzerinde belirgin rol oynamıştır. Süreci mesleki eğitim açısından kendini geliştirmek için fırsat gören adayların okumaya yönelik daha olumlu tutumları olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde mesleki eğitim açısından hiç kaygı duymayan adayların da yine daha yüksek okuma tutumlarına sahip oldukları görülmüştür. Bu bakımdan mesleki eğitimleri açısından salgın sürecini nasıl algıladıkları ve ne ölçüde kaygı duydukları okuma tutumlarını da etkilemiştir diyebiliriz. Bu çalışmada öğretmen adaylarının salgın sürecindeki mesleki eğitim algı ve kaygılarının okuma tutumları üzerindeki etkisi araştırılmıştır ancak okumanın yanı sıra yazma, konuşma ve dinleme becerilerine yönelik tutumları, kaygıları ve motivasyonları da araştırılabilir. Öğretmen adaylarının kaygı durumlarının okuma tutumları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Buradan hareketle salgın, afet gibi yaşanabilecek bu tür durumların adaylar üzerinde yaratacağı kaygı, panik ve endişe durumlarına yönelik iyileştirme çalışmalarına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Zira bu iyileştirme çalışmaları adayların hem kendilerini daha iyi hissetmelerine hem de mesleki eğitimlerini olumlu yönde geliştirmelerine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Akbaba RS 2017. Türkçe öğretmeni adaylarının okuma alışkanlıkları ve okumaya yönelik tutumları. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(18): 35-52. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12215>
- Akbabaoğlu M, Yıldız-Duban N 2020. Sınıf öğretmeni adaylarının üst bilişsel okuma stratejileri, okuma motivasyonları ve kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4): 1720-1740.
- Ali W 2020. Online and remote learning in higher education institutes: A necessity in light of COVID-19 pandemic. *Higher Education Studies*, 10(3): 16-25. <https://doi.org/10.5539/hes.v10n3p16>
- Altun-Ekiz M, Kır S 2021. Pandemi döneminde beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının kitap okuma tutumlarının incelenmesi. *SPORTIVE*, 4(1): 18-29.
- Başaran M, Ateş S 2009. İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin okumaya ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1): 73-92.
- Bozkurt A. 2020. Koronavirüs (COVID-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(3): 112-142.

- Ciğa Ö 2022. Türkçe ile Türk dili ve edebiyatı öğretmen adaylarının kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumlarının değerlendirilmesi (Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi örneği). Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2): 120-131. <https://doi.org/10.53586/susbid.1129217>
- Coşkun E, Fırat H 2023. Covid-19 Salgınının Türkçe öğretmeni adaylarının kitap okuma kültürü üzerindeki etkisi ve Türkçe öğretmeni adaylarının konuya ilişkin görüşleri. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 11: 899-930. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1286685>
- Çokluk Ö, Şekercioğlu G, Büyüköztürk Ş 2021. Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları. Pegem Akademi.
- Dedeoğlu H, Ulusoy M 2013. Sınıf öğretmeni adaylarının okuma tutumları. Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları, 1(2): 80-88.
- Deregözü A, Üstün B 2021. Foreign language teacher students' attitudes toward reading: Implications for language teacher education. Journal of Language and Linguistic Studies, 17(2): 816-827. <http://dx.doi.org/10.52462/jlls.57>
- Dhawan S 2020. Online learning: A panacea in the time of COVID-19 Crisis. Journal of Educational Technology Systems, 49(1): 5-22. <https://doi.org/10.1177/0047239520934018>
- Duman B, Gökmen T 2018. Öğretmen adaylarının okumaya yönelik tutumlarının incelenmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(2): 13-22.
- Düzgün S, Sulak SE 2020. Öğretmen adaylarının COVID-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. Milli Eğitim Dergisi, 49(1): 619-633. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787874>
- Ertan-Kantos Z, Yurttaş A, Taşdan M 2022. COVID-19 salgını ve özel okullar ücret politikaları: Kanuni ve etik çıkarımlar. MANAS Journal of Social Studies, 11(1): 158-175. <https://doi.org/10.33206/mjss.955200>
- Eti İ, Karaduman B 2020. COVID-19 pandemisi sürecinin öğretmen adaylarının mesleki yeterlikleri açısından incelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 49(Özel Sayı 1): 635-656. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787238>
- Eyüp B, Kobul MK, Altun F 2022. Eğitimcilerin covid-19 salgın sürecindeki okuma davranışlarının ve motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 51(233): 353-372. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.787666>
- Fraenkel JR, Wallen NE, Hyun HH 2012. How to design and evaluate research in education (8th ed.). New York: Mc Graw Hill.
- Güler H, Demirtaş E, Edi A 2022. COVID-19 sürecinde öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 11(1): 348-373.
- Grépin KA, Ho T-L, Liu Z, Marion S, Piper J, Worsnop CZ, Lee K 2021. Evidence of the effectiveness of travel-related measures during the early phase of the COVID-19 pandemic: A rapid systematic review. BMJ Global Health, 6:e00453. <http://dx.doi.org/10.1136/bmjgh-2020-004537>
- Işık DA, Demir N 2017. Determination of attitudes of primary teacher candidates toward reading habits: Bartın university sample. The Journal of Limitless Education and Research, 2(2): 70-85. <https://doi.org/10.29250/sead.325522>
- Kapıkıran Ş, Susar-Kırmızı F 2019. Öğretmen adaylarının merak ve keşfetme algıları ile okuma alışkanlığına yönelik tutumları arasındaki ilişki. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2): 251-265. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.585328>
- Karahan BÜ 2018. Okumaya yönelik tutum ölçeği: Ölçek geliştirme çalışması. Kastamonu Eğitim Dergisi, 26(1): 67-73. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.375179>
- Karakuş N, Karacaoğlu MÖ 2021. A close look at distance education: a metaphor study. RumeliDE Journal of Language and Literature Studies, 7th International Congress of Teaching Turkish as a Foreign Language Special Issue, 44-62.

- Karakuş N, Ucuzsatar N, Karacaoğlu MÖ, Esendemir N, Bayraktar E 2020. Türkçe öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19): 220-241. <https://doi.org/10.29000/rumelide.752297>
- Karasar N 2008. Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya Aİ, Kaya A, Bindak R 2020. COVID-19 salgın sürecinde öğretmenlerin kitap okuma tutum ve davranışlarının incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(Özel Sayı 1): 737-755. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.785990>
- Kılıç S 2013. Örneklem yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1): 44-6.
- Koçak B, Çermik F, Polat S, Şahin N 2016. Öğretmen adaylarının kitap okuma tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1): 395-411.
- Kösem VC 2020. Kitap okuma tutumu ile eleştirel okuma özyeterlik algısı arasındaki ilişkinin öğretmen adayları açısından incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2): 1-17.
- Lee K, Fanguy M, Lu XS, Bligh B 2021. Student learning during COVID-19: It was not as bad as we feared. *Distance Education*, 42(1): 164-172. <http://dx.doi.org/10.1080/01587919.2020.1869529>
- Maki RH, McGuire, MJ 2004. Metacognition for text: findings and implications for education. In T. J. Perfect & B. L. Schwartz (Eds.), *Applied metacognition* (pp. 69-67). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mucuk S, Ceyhan Ö, Tekinsoy-Kartın P 2021. COVID-19 pandemi sürecinde uzaktan hemşirelik eğitimi: Ulusal deneyim. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(1): 33-36.
- Piştav-Akmeşe P, Kayhan N 2021. Koronavirüs (Covid-19) salgınında özel eğitimde öğretmenlik uygulaması dersi ve öğretmen deneyimleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1): 73-104. <https://doi.org/10.29299/kefad.813169>
- Sangster A, Stoner G, Flood B 2020. Insights into accounting education in a COVID-19 world. *Accounting Education*, 29(5): 431-562. <https://doi.org/10.1080/09639284.2020.1808487>
- Susar-Kırmızı F, Yurdakal İH 2021. Öğretmen görüşlerine göre COVID-19 salgınının Türkçe eğitiminde temel dil becerilerini edinim sürecine etkisi. *Western Anatolia Journal of Educational Sciences*, 12(2): 593-610.
- Şengül-Bircan T 2017. Tarih öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları üzerine bir inceleme. *ZfWT ZfWT-Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 9(1): 25-40.
- Şimşek N, Akün MF 2022. Büyük salgının eğitime etkileri ve oluşturduğu kaygı türleri: öğretmen adayları bakış açısından bir inceleme. *JRES*, 9(1): 18-34. <https://doi.org/10.51725/etad.1012384>
- Tekşan K, Çinpolat E 2018. Öğretmen adaylarının kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları ve konuşma öz yeterlik algıları. *Journal of Turkish Studies*, 13(11), 1219-1236. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13400>
- Ünlüer AA, Cemelelioğlu N, Yıldırım Y, Öçal B, Eden A 2021. Pandemi koşullarında Türkiye genelindeki üniversitelerin sanat, tasarım ve mimarlık bölümlerindeki uygulamalı dersler için çevrimiçi eğitimde yaşanan problemler ve gereksinimlere yönelik ihtiyaç analizi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10): 87-104.
- World Health Organization. (2020). Rolling updates on coronavirus disease (COVID-19). Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen>
- Yılmaz H, Sakarya G, Gayretli Ş, Zahal O 2021. Covid-19 and online music education: A qualitative study on the views of pre-school teacher candidates. *Journal of Qualitative Research in Education*, 28: 283-299. <https://doi.org/10.14689/enad.28.12>
- Yükseköğretim Kurulu 2018. Öğretmen yetiştirme lisans programları. Erişim adresi: <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari>
- Yükseköğretim Kurulu 2020. Basın açıklaması. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universiteler-de-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>

THE ROLE OF UZBEKISTAN IN THE DEVELOPMENT OF THE ORGANISATION OF TURKIC STATES AND THE IMPORTANCE OF THE ORGANISATION OF TURKIC STATES FROM THE PERSPECTIVE OF UZBEKISTAN

Aidana BAKTYBEK KYZY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Fakültesi,

Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6686-2178>

Abstract

This study deals with the cooperation between the Republic of Uzbekistan and the Organisation of Turkic States and examines the stages of its development after Uzbekistan became a full member of the Organization of Turkic States on 14 September 2019, Tashkent's participation and initiatives within the organization, and assesses the role of this country in the Organization of Turkic States.

The Organisation of Turkic States is an association of culturally and ethnically related countries, which has become an effective platform for deepening political dialogue, trade and economic, cultural and humanitarian cooperation.

Renamed in 2021 as the Organisation of Turkic States (OST), the Cooperation Council of Turkic speaking countries has entered a new phase of development. Not only its name, composition and structure have changed, but also the perception of this organisation in the international arena and the vision and attractiveness of the OST in the wider region have increased. Today, the OST has become a new factor in the architecture of international relations in Eurasia.

A major moment in the history of multilateral cooperation among Turkic states was the participation of President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev as the guest of honour at the sixth summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States in September 2018. This was a vivid demonstration of Uzbekistan's renewed foreign policy aimed at building equal and mutually beneficial relations with all world states and international organisations. Subsequently, President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev made a historic decision to join this union as a full member. Thus, on 14 September 2019, Uzbekistan ratified the Nakhchivan Agreement of 3 October 2009. Since then, a new era has begun in the relations between Uzbekistan and the brotherly Turkic countries. Despite the historically relatively short tenure of Uzbekistan as a full-fledged participant of the Organisation, President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev

has so far put forward more than 30 conceptual and practical initiatives aimed at further developing a multilateral partnership within the framework of the Organisation. Uzbekistan's modern foreign policy aims to develop pragmatic relations with all traditional partners and other countries. In this context, it is worth emphasising that Tashkent's strategy of interaction with the organisation is the long-term and comprehensive joint development of economies and the vast Turkic geography. The aim is to ensure the common prosperity of the Turkic world by ensuring sustainable development of the common space.

Keywords: Organisation of Turkic States, Uzbekistan, Samarkand Summit

ÖZBEKİSTAN'IN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN GELİŞİMİNDEKİ ROLÜ VE ÖZBEKİSTAN PERSPEKTİFİNDEN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ÖNEMİ

Özet

Bu çalışma, Özbekistan Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı arasındaki iş birliğini ele almakta ve Özbekistan'ın 14 Eylül 2019 yılında Türk Devletleri Teşkilatı'na tam üye olmasından sonra gelişim aşamalarını, Taşkent'in örgüt içindeki katılımını ve girişimlerini incelemekle beraber bu ülkenin Türk Devletleri Teşkilatı nezdinde rolünü değerlendirmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı, siyasi diyalogun, ticaretin, ekonomik, kültürel ve insani iş birliğinin derinleştirilmesi için etkili bir platform haline gelen, kültürel ve etnik açıdan akraba ülkelerin oluşturduğu bir birliktir. 2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) adını alan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi yeni bir gelişim evresine girmiştir. Sadece adı, bileşimi ve yapısı değişmekle kalmamış, aynı zamanda bu örgütün uluslararası arenadaki algısı ve TDT'nin geniş bölgedeki vizyonu ve çekiciliği de artmıştır. Günümüzde TDT, Avrasya'daki uluslararası ilişkilerin mimarisinde yeni bir faktör haline gelmiştir.

Türk devletleri arasındaki çok taraflı iş birliği tarihinde bir dönüm noktası, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in Eylül 2018 tarihinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin altıncı zirvesine onur konuğu olarak katılması olmuştur. Bu, Özbekistan'ın tüm dünya devletleri ve uluslararası kuruluşlarla eşit ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurmayı amaçlayan yenilenmiş dış politikasının canlı bir göstergesiydi. Akabinde Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev bu birliğe tam üye olarak katılma yönünde tarihi bir karar almıştır. Böylece 14 Eylül 2019 tarihinde Özbekistan, 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşmasını onaylamıştır.

O tarihten bu yana Özbekistan ile kardeş Türk ülkeleri arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Özbekistan'ın teşkilatın tam teşekküllü bir katılımcısı olarak görev süresinin tarihsel açıdan nispeten kısa olmasına rağmen, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev bugüne kadar teşkilat çerçevesinde çok yönlü bir ortaklığı daha da geliştirmeyi amaçlayan 35'ten fazla kavramsal ve pratik girişim ortaya koyulmuştur. Özbekistan'ın modern dış politikası, tüm geleneksel ortaklarla ve diğer ülkelerle pragmatik ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Taşkent'in örgüt ile etkileşim stratejisinin, ekonomilerin ve geniş Türk coğrafyasının uzun vadeli ve kapsamlı ortak kalkınması olduğunu vurgulamakta fayda var. Amaç, ortak alanın sürdürülebilir kalkınmasını sağlayarak Türk dünyasının ortak refahını temin etmektir.

Araştırmamızın deseni genel itibariyle bir durum veya diğer ismiyle örnek olay çalışması niteliğindedir, veriler toplanırken geniş çaplı literatür taramasıyla özellikle teorik kısmında daha önceki çalışmalara referanslarda bulunulmuş, konu ile ilgili olarak yazılmış makaleler, yazılı basın,

sürelili-süresiz yayınlar, benzer konularda daha önce hazırlanmış tezler incelenmiş, ayrıca uluslararası ve ulusal medya haberlerden edindiğim bulgulardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Özbekistan, Semerkant Zirvesi

Giriş

Uluslararası örgütler, kalıcı bir sekreterliği ve üç veya daha fazla üye devleti olan ulus-devletler arasında çok taraflı anlaşma ile oluşturulan, ulusal sınırları aşan resmi kurumsal yapılar olarak tanımlanabilir. Bu kuruluşlar, uluslararası politikanın ticaret, güvenlik, finans, çevre, kalkınma, insan hakları, bilim ve kültür gibi hemen hemen her alanında faaliyet göstermektedir.³⁸ Dolayısıyla, uluslararası örgütlerin uluslararası politik hayata nüfuz eden aktörler olarak son dönemde önem ve kapasitelerinin arttığı gözlemlenmektedir.

TDT, 21. yüzyılın pragmatik ve dinamik iş birliği gerçekliğine uygun bir teşkilat olarak yükseliş trendindedir. TDT'nin iş birliği noktasında çok boyutlu fırsatlar barındırdığı söylenebilir. Nitekim Nahçıvan Antlaşması'nın 2. maddesine göre, teşkilatın amaçları arasında hem barış ve güvenlik ortamının güçlendirilmesi hem de siyasi, ekonomik, kültürel, çevresel ve bilimsel iş birliği vardır. Ayrıca eğitim, ulaştırma ve finans gibi alanlar da bu iş birliği içerisine dahildir. TDT, 2021 yılında İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi çerçevesinde ise karşılıklı ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılmasını; gümrük ve transit geçiş işlemlerinin basitleştirilmesini, bilim, teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, gençlik politikaları, spor ve turizm alanlarında iş birliğinin geliştirilmesini hedeflemektedir.

Genel olarak, Türk Devletleri Teşkilatı'nın gelişimi, Türk dünyasındaki ve uluslararası arenadaki dinamik değişimlerin yol açtığı zorlu bir jeopolitik bağlamda gerçekleşmektedir. TDT'nin statüsü sadece Orta Asya'da itibar kazanan umut verici bir birlik olarak değil, aynı zamanda modern uluslararası ilişkiler sisteminde önemli bir halka haline gelen bölgesel bir yapı olarak da pekişmektedir. Katılımcı ülkeler arasında dostane ilişkiler kurmak için etkili bir alt-bölgesel mekanizma ve onları dünya sahnesinde temsil etmek için ek bir platform haline gelmektedir.

Özbekistan'ın modern dış politikası, tüm geleneksel ortaklarla ve diğer ülkelerle pragmatik ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda tanımlanan temel görev, ekonomiyi modernize etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak, nüfusun yaşam standardını yükseltmek ve ülkenin kalkınması için dünyadaki ekonomik ilişkilere entegre etmektir. Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'e göre, bugün dünyada meydana gelen hızlı süreçler, çeşitli zorluklar ve tehditler, pandemi testleri, gıda güvenliği, ekoloji ve iklim değişikliği sorunları yeni acil görevler ortaya koymaktadır. Bu da ülkeler arasındaki büyük iş birliği potansiyelinin daha iyi kullanılmasını gerektirmektedir.³⁹

Orta Asya coğrafyasında bulunan Özbekistan, tarihi ve kültürel derinliğiyle önemli bir konumda yer almaktadır. Bu bağlamda, Türk devletleri arasındaki iş birliği ve dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla kurulan Türk Devletleri Teşkilatı, bölgesel iş birliğinin temel bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, Özbekistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı içindeki rolünü ve Özbekistan perspektifinden bu teşkilatın önemini incelemeyi amaçlamaktadır.

• Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Yapısı

38 AYDİLEK, E. Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 717

39 “Мирзиёев предложи́л провести институциональные реформы в Организации тюркских государств”, *Podrobno. Uz*, https://podrobno.uz/cat/obchestvo/mirziyeev-predlozhil-provesti-institutsionalnye-reformy-v-organizatsii-tyurkskikh-gosudarstv/?sphrase_id=5619900, (Erişim Tarihi: 9.06.2023).

3 Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan'ın en kadim şehirlerinden biri olan Nahçıvan'da Türk dünyası için önemli bir olay gerçekleşmiştir: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye, Türk Devletleri İşbirliği Konseyi'nin (TDİK) kurulmasına ilişkin Nahçıvan Anlaşması'nı imzalamışlardır. Böylece Türk devletleri arasında, onları tarihi kökleri, ortak dilleri, dinleri, kültürleri ve gelenekleri temelinde birleştiren bir iş birliği mekanizması oluşturulmuştur. Konsey bugün Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak bilinmektedir.

TDT'nin bölgesel iş birliği için tam teşekküllü bir mekanizma olarak kurulması, Türk ülkeleri arasındaki çok sektörlü bağların kurumsallaşmasına katkıda bulunmaktadır. Aralarındaki iş birliğini daha yüksek bir seviyeye taşımak için etkili bir araçtır ve doğası gereği daha pratiktir. Bir bütün olarak TDT'nin katılımcıları, kısa bir süre içerisinde örgüt çerçevesinde çeşitli iş birliği alanlarında önemli ilerlemeler kaydetmeyi başarmışlardır. Bu başarının anahtarı, örgütün ilkeleri ve yapısının yanı sıra TDT'nin siyasi, ekonomik, kültürel, eğitimsel ve insani alanlardaki sonuç odaklı yaklaşımında yatmaktadır. TDT'ne üye ve gözlemci devletlerin topraklarında şu anda 175 milyondan fazla insan yaşamaktadır. Bu ülkeler, toplam 4.242.362 kilometrekarelik bir alanı kapsayan ve bir trilyon ABD dolarının üzerinde GSYİH'ye sahip büyük ve önemli bir jeopolitik bölgede yer almaktadır. Örgütün jeo-ekonomik potansiyeli, bölgenin Avrasya için güçlü bir uluslararası taşımacılık, lojistik ve enerji merkezi haline gelme ihtimaliyle daha da artmaktadır.

TDT, kuruluşundan itibaren üç aşamalı bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki, 1992 yılında başlayan ve bölgesel entegrasyon yolunda atılan ilk adım olan Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi toplantılarıdır. 2009 yılına kadar dokuz kez bir araya gelen liderler, 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin (Türk Keneşi) kurulmasını sağlayan Nahçıvan Antlaşması'yla yeni bir döneme kapı aralamıştır. Söz konusu dönem ise Türk Konseyi'nin TDT adını aldığı 12 Kasım 2021 tarihli İstanbul Zirvesi'ne kadar devam etmiştir. 11 Kasım 2022 tarihli Semerkant Zirvesi ise TDT'nin yeni yapısıyla toplanan ilk zirve olmasından ötürü büyük önem taşımıştır.

Halihazırda TDT; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan'ın tam üye olarak faaliyette bulunduğu bir teşkilattır. Buna ek olarak Türkmenistan ve Macaristan, TDT'nin gözlemci üyeleridir. Semerkant Zirvesi'yle birlikte gözlemci üyelerin arasına Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de katılmıştır.

Teşkilat'ın Nahçıvan Antlaşması'nın 2. Maddesinde gösterilen amaçlarına ulaşabilmek için altı yapıyla faaliyette bulunmaktadır. Bu kuruluşlar; Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk Ticaret ve Sanayi Odası, Türk Devletleri Teşkilatı Macaristan Temsilciliği'dir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın organları, 2009 yılındaki antlaşmanın 3. maddesinde belirtildiği şekliyle; Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekretarya olmak üzere beş yönetsel birimden oluşmaktadır.⁴⁰ Teşkilatın en üst ve ana karar birimi olarak Devlet Başkanları Konseyi yılda en az bir kez toplanmakta ve Konseyin temel politikalarını belirlemektedir. Devlet Başkanları Konseyine, dönem başkanlığı mekanizmasıyla sırasıyla her yıl bir ülke başkanlık etmektedir. Dışişleri Bakanları Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi, karar alma süreçlerine yardımcı organlar olarak konumlandırılmıştır. Ayrıca, danışma organı niteliğinde Aksakallar Konseyi ile teşkilatın amaç ve görevlerini gerçekleştirmeye yardımcı olması ve bürokratik işlerin koordinasyonu/icrası amacıyla, merkezi İstanbul'da bulunan daimî bir yürütme organı olarak Sekretarya (Genel Sekreterlik) oluşturulmuştur.⁴¹

40 Nahçıvan Anlaşması, md.3

41 Nahçıvan Anlaşması, md. 5-10

Teşkilatın amaç ve görevleri, Nahçıvan Antlaşmasının 2. maddesinde, üye ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi; ortak bir dış politika ve ekonomi başta olmak üzere bilim, teknoloji, enerji, çevre ve hukuk gibi temel alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi; Türk kültürünün yayılması, bölgede ve dünyada barışın sağlanması olarak sayılmıştır. Henüz resmi bir birlikteliğin mevcut olmadığı, bu amaçla ilk adımların atıldığı bir an olarak 1992 yılında başlayan süreçten 2022 yılına kadar 19 adet zirve düzenlenmiştir. 2021 yılında İstanbul’da düzenlenen Zirve’de, Birliğin ismi Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. 2011 yılından itibaren Türk Keneşi adını alan Zirveler (ve zirveler sonucunda imzalanan bildiriler), teşkilatın organlarını ve mevzuatını; birliğin temel politikalarını, amaç ve hedeflerini ve gelecek perspektiflerini belirleyen önemli belgelerdir.

• Özbekistan’ın Üyelik Aşamaları

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev, ülke çıkarlarının Özbekistan’ın dış politikasının ana hedefi ve temel ilkesi olduğunu defalarca belirtmiştir. Bu ilke doğrultusunda Özbekistan açık, dostane ve pragmatik bir politika izlemektedir. Sonuç olarak, Özbekistan’ın uluslararası arenadaki dost ve ortaklarının sayısı son yıllarda artmıştır. Komşu ülkelerle, yakın ve uzak devletlerle ilişkilerde tamamen yeni bir siyasi ve ekonomik ortaklık atmosferi oluşturulmuştur. Uluslararası iş birliğinin yeni yolları, biçimleri ve mekanizmaları ortaya çıkmıştır. Türk Konseyi de o zamanlar bu yeni platformlardan biri olmuştur.

Son yıllarda Özbekistan’ın Türk Konseyi ülkeleriyle iş birliği önemli ölçüde güçlenmiştir. Daha yüksek ve üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev 3 Eylül 2018 tarihinde Kırgızistan’ın Çolpan- Ata şehrinde düzenlenen Türk Konseyi Zirvesi’ne onur konuğu olarak katılmıştır. 5 Ekim 2018 tarihinde Taşkent’te İş Konseyi toplantısı ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Yatırım Forumu düzenlenmiştir.

Son olarak, 14 Eylül 2019 tarihinde Özbekistan Cumhuriyeti, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin kurulmasına ilişkin Nahçıvan Anlaşmasını onaylamıştır. Tüm katılımcı ülkeler Özbekistan’ın Türk Konseyi’ne katılımını memnuniyetle karşılamıştır. Yetkililer ve uzmanlar oybirliğiyle Özbekistan’ın Türk halklarının kaderindeki tarihi rolüne ve bu ülkenin örgüt için büyük potansiyeline ve önemine dikkat çekmiştir.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev 15 Ekim 2019 tarihinde Bakü’de gerçekleşen kuruluşun yedinci zirvesinde yaptığı konuşmada Özbekistan’ın örgüte katılımının doğal tarihi süreçlerin bir yansıması olduğunu belirtmiş,

“Türk Konseyi’ne katılım halkımızın hayati çıkarlarını tam olarak karşılamaktadır. Sadece kültürel ve manevi bağlarımız değil, aynı zamanda ticari ve ekonomik etkileşimimiz de yeni bir seviyeye yükselmiştir. Son üç yılda ülkelerimiz arasındaki karşılıklı ticaret hacmi neredeyse iki katına çıkmış, binden fazla ortak girişim kurulmuştur. Ulaştırma hizmetleri genişlemekte, vizesiz seyahatlerin sayısı artmakta ve halklarımızın kardeşlik bağları güçlenmektedir”

sözlerini eklemiştir.⁴²

Özbekistan’ın pragmatik, aktif ve açık dış politikası bugün bölgesel ve uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi için yeni sınırlar açmaktadır. Bu da ülke yaşamının her alanında farklı ortaklarla karşılıklı yarar sağlayan ve etkili ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi için temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda Özbekistan, TDT bünyesinde aktif bir katılımcı olarak görüşlerini sunmakta ve böylece Örgüt gündeminin günümüz gerçeklerine uygun olarak zenginleştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

42 “Мирзиёев: Ўзбекистан призывает партнеров по ОТГ совместно решать актуальные проблемы”, TASS, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/16297239>, (Erişim Tarihi: 14.06.2023).

• Semerkant Zirvesi ve Özbekistan'ın Dönem Başkanlığı

Semerkant, 11 Kasım 2022 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye, Özbekistan Macaristan ve Türkmenistan'ın yer aldığı Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Bu zirve vesilesiyle Özbekistan, teşkilatın dönem başkanlığını Türkiye'den devralmıştır.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in başkanlığında Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı Zirvesi "Türk Medeniyetinin Yeni Dönemi: Ortak İlerleme ve Refaha Doğru" başlığını taşımaktaydı. Devlet Başkanları Konseyi toplantısında Özbekistan lideri, daha fazla yakınlaşmayı ve Türk dünyasının muazzam potansiyelinin daha fazla kullanılmasını amaçlayan önemli teklifler ve girişimler ortaya koymuştur. Zirvenin ardından liderler Semerkant Deklarasyonu ve bir dizi başka belgeyi imzalamışlardır. Toplantıya Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım-Comart Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkmenistan Milli Keneşinin Halk Maslahatı Başkanı Gurbangulı Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Viktor Orbán ve o dönemin TDT Genel Sekreteri Baghdad Amreyev katılmıştır. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı ve bu çok taraflı yapının Sekretaryasının liderleri de toplantıda bulunmuşlardır.

Toplantının gündemi doğrultusunda devlet başkanları siyasi, ekonomik, kültürel ve insani alanlardaki iş birliğinin mevcut durumunu ve perspektiflerini ele almışlardır. Turizm, enerji ve tarım alanlarında karşılıklı bağlılığın artırılması ve etkileşimin genişletilmesi konuları görüşülmüştür. Bilim, eğitim, teknoloji ve inovasyon alanlarında bölgeler arası iş birliği için etkin mekanizmaların geliştirilmesine özel önem verilmiştir. Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev yaptığı konuşmada, barış ve dostluğun sembolü, bilim ve eğitimin merkezi Semerkant şehrinin "Türk Medeniyetinin Başkenti" ilan edilmesi girişimini destekledikleri için zirve katılımcılarına teşekkür etmiş ve şu sözleri eklemiştir:

"Türklerin kadim toprakları binlerce yıldır Doğu ile Batı'yı birbirine bağlamış, küresel medeniyetleri birbirine yakınlaştırmış ve kültürleri zenginleştirmiştir. Türk dünyasının kadim tarihinde parlak sayfalar yazan ortak büyük atalarımızla haklı bir gurur duyuyoruz".⁴³

Artan jeopolitik çatışmalar, küresel ekonomik krizin olumsuz etkileri ve iklim değişikliği bağlamında, en acil sorunların ele alınmasında ortak yaklaşımların belirlenmesi ve çabaların koordine edilmesi elzemdir. Bu bağlamda Özbekistan, dönem başkanlığı sırasında Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi konseptini ve kabul edilen Türk Devletleri Teşkilatı'nın beş yıllık Stratejisini etkin bir şekilde uygulamayı, 175 milyondan fazla nüfusa sahip geniş bir bölgeyi kapsayan örgütün otoritesini güçlendirmeyi ve en önemlisi ortak bir tarihe, dile ve kültüre sahip kardeş ülkelerin ve halkların iş birliğini daha da yüksek bir seviyeye çıkarmayı amaçlamıştır.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev, örgütün faaliyetlerinin derinlemesine analizine dayanarak, Türk ülkelerinin muazzam potansiyelini ve yeteneklerini kullanmayı amaçlayan bir dizi girişim ortaya koymuştur.

Özbekistan'ın örgüt dönem başkanlığı, 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması, Türk Dünyası 2040 Vizyonu stratejik belgesi ve İstanbul Zirvesi Deklarasyonu ile TDT çerçevesinde kabul edilen çeşitli iş birliği alanlarına ilişkin plan ve programlar doğrultusunda yürütmüştür. Özbekistan'ın başkanlığında, örgütün rolünün arttırılmasına, üye ülkelerin çıkarlarını karşılayan somut, pragmatik projeler ve girişimler

43 "Эксперты объяснили, зачем Узбекистану Организации тюркских государств", *Podrobno.uz*, <https://podrobno.uz/cat/politic/eksperty-obyasnili-zachem-uzbekistanu-organizatsiya-tyurkskikh-gosudarstv/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2023).

önerebilen etkili ve etkin bir bölgesel yapı haline getirilmesine ve böylece bölgedeki benzer örgütler arasında sağlıklı bir rekabet yaratılmasına özel önem verilmiştir. TDT'nın tüm çabaları nihai olarak üye devletlerin halklarının refahını ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi ve aralarındaki dayanışma ve kardeşlik ruhunu güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Özbekistan'ın TDT dönem başkanlığının önceliklerinin aşağıdaki görevlerin yerine getirilmesine odaklanılmıştır:

- Türk ülkeleri halklarının birlik ve beraberliğinin sağlanmasında en önemli faktör olan karşılıklı güven, kardeşlik bağları, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi;
- Ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, yatırımların çekilmesi, üretim iş birliğinin güçlendirilmesi ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin teşvik edilmesi için elverişli koşulların yaratılması;
- Bölgenin büyük ulaşım ve transit potansiyelini etkin bir şekilde kullanmak amacıyla TDT alanında ulaşım sektöründe karşılıklı bağımlılığın geliştirilmesi;
- İpek Yolu üzerindeki üye ülkelerin tarihi, doğal ve coğrafi avantajlarından yararlanarak turizm potansiyelini geliştirmek ve turist akışını artırmak için turizm iş birliğinin teşvik edilmesi;
- Bölgesel dijital bağlantıyı güçlendirmek, çeşitli alanlarda dijital teknolojiler ve yapay zekâ geliştirerek üye devletlerde Endüstri 4.0'ı teşvik etmek, uydu ve uzay teknolojisinde iş birliğini geliştirmek, dijital, yeşil ve akıllı ekonomilere geçişi desteklemek ve akıllı şehirler inşa etmek;
- Üye devletlerin halklarını birbirine yakınlaştırmak ve Türk dünyasının büyük kültürel ve tarihi mirasını tanıtmak ve yaymak için kültürel ve insani iş birliğini güçlendirmek;
- Gençlere çok yönlü destek sağlamak, yaratıcı girişimlerini ve projelerini teşvik etmek, onları ulusal değerlere yabancı fikirlerden korumak;
- Kuruluşun güvenilir bir uluslararası ortak olarak itibarını artırmak ve açıklığı sağlamak için uluslararası ve bölgesel kuruluşların yanı sıra üçüncü ülkelerle proje ve sektörler arası iş birliği temelinde iş birliğini genişletmek.

Ayrıca, üye Devletler ve Örgüt Sekreteryası arasında tutarlı ve etkili bir iş birliği formatı oluşturmak amacıyla, TDT'nın yasal ve düzenleyici çerçevesinin yanı sıra kurumsal düzenlemelerin daha da geliştirilmesi ve genişletilmesine özel önem verilmiştir. Özbekistan Cumhuriyeti, katılımcı ülkeler arasındaki iş birliğinin genişletilmesi ve derinleştirilmesi için elverişli koşulların yaratılması ve örgütün otoritesinin güçlendirilmesindeki rolünün daha da artırılması amacıyla, TDT çerçevesinde çok taraflı iş birliğinin tüm alanlarında etkin çaba göstermiştir. Başkanlık tarafından ortaya konulan amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesinde Özbekistan tarafı, TDT ülkeleri ve örgüt üyesi yapılarla yakın iş birliği kurmayı amaçlamıştır. Genel olarak, Özbekistan'ın TDT başkanlığı hem Türk dünyasında hem de uluslararası arenada prestijinin daha da artmasına hizmet etmiştir.⁴⁴

• Özbekistan ve Türk Devletleri Teşkilatı ile Öncelikli İş birliği Alanları

Özbekistan'ın pragmatik, aktif ve açık dış politikası bugün bölgesel ve uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi için yeni sınırlar açmaktadır. Bu da ülke yaşamının her alanında yabancı ortaklarla karşılıklı yarar sağlayan ve etkili ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi için temel oluşturmaktadır. Bu

44 Мустофаев, М. (2022). *Приоритеты Узбекистана В Рамках Организации Тюркских Государств (Отг). Sharq ta'shali/Vostochniy fakel*, 14(2), 130-135.

bağlamda Özbekistan, TDT bünyesinde aktif bir katılımcı olarak görüşlerini sunmakta ve böylece örgüt gündeminin günümüz gerçeklerine uygun olarak zenginleştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

TDT üyesi ülkeler, Özbekistan'ın başlıca ekonomik ortakları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla TDT, Taşkent yönetiminin bu partnerleriyle iş birliğini geliştirmesi hususunda da ek fırsatlar sunmaktadır. Nitekim TDT üyesi devletler arasındaki iş birliğinin ekonomik etkisi, Özbekistan örneğinde açıkça görülmektedir. Özbekistan, 2021 yılında TDT üyesi ülkelerle 9,3 milyar dolar ticaret yapmıştır. Bu da Özbekistan'ın dış ticaretinin %22'sini oluşturmaktadır. Bu rakam, 2016 senesine ilişkin verilerle kıyaslandığında Özbekistan'ın TDT ülkeleriyle olan ticaretini üç kat arttırdığı sonucuna ulaşılabilir.⁴⁵ Bu noktada belirtmek gerekir ki; 2017-2021 yılları arasında TDT üyesi devletler, Özbekistan'a 2,5 milyar dolar civarında yatırım yapmıştır. Bu da ülkedeki toplam yabancı yatırımın %10'una tekabül etmektedir. Üstelik 2017 senesinden itibaren TDT devletleri tarafından ülkeye yapılan yatırımlar %30 artmıştır.⁴⁶

Bu kapsamda Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev üye devletler arasındaki ekonomik iş birliğini önemseyen vurgulanmalıdır. Mirziyoyev, Orta Asya ülkeleri arasında bir ekonomik iş birliği stratejisi oluşturulmasını, ticari engellerin ortadan kaldırılmasını, e-ticaretin yaygınlaştırılmasını ve ticaret hacminin artırılmasını savunmaktadır. Özbekistan lideri, bu konudaki potansiyelin araştırılması ve yapıcı önerilerin geliştirilmesi amacıyla Türk devletleri arasında bir Ticari İş birliği Araştırma Merkezi'nin kurulmasını da önermiştir.

Özbekistan açısından TDT noktasındaki en önemli öncelik, ekonomik ilişkilerin ve dolayısıyla karşılıklı ticaret hacminin artmasıdır. Bu da altyapıların iyileştirilmesi ve müşterek projeler geliştirilmesi gibi konuları gündeme getirmektedir. Esasen Taşkent'in yaklaşımı, Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesi ile da uyumludur. Zira TDT, müreffeh bir bölge tahayyül etmektedir. Bu noktada Semerkant Zirvesi'nde TDT bünyesinde Ortak Yatırım Fonu'nun kurulması oldukça mühimdir. Zira bu tarz girişimler, ülkelerin çabalarını koordine etmeyi ve yatırımların verimini arttırmayı sağlayacaktır.

Bununla bitlikte Semerkant Zirvesinde ticari ve ekonomik iş birliğinin temellerinin güçlendirilmesinin uygunluğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda örgüt çerçevesinde “Yeni Ekonomik Fırsatlar Alanı” yaratma girişimi, bu stratejik alandaki durumu temelden değiştirmek, serbest ticaret, yatırım ve hizmetlerin teşvik edilmesini sağlamak için ortaya atılmıştır. Bu amaca ulaşmak için Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev her yıl Uluslararası Türk Ekonomik Forumu'nun düzenlenmesini önermiştir. Forum kapsamında “devlet ve iş dünyası” formatında ortak etkinliklerin düzenlenmesi, girişimcilerin toplantıları ve yuvarlak masa toplantıları, yenilikçi projelerin sunumları ve sergiler büyük pratik sonuçlar verecektir. Daha da önemlisi, bu etkinlikler ortak program ve projelerin uygulanmasına odaklanan yıllık yol haritalarının kabul edilmesiyle sonuçlanacaktır. Bu adımlar öncelikle karşılıklı ticareti ve üçüncü ülke pazarlarına ortak erişimi radikal bir şekilde arttırmayı, sürekli değer zincirleri, yüksek teknoloji kümeleri ve girişim şirketleri yaratmayı amaçlamaktadır.

Taşkent yönetimi açısından önem arz eden bir diğer husus ise dijital dönüşümdür. Çünkü günümüzde dijitalleşme, hemen hemen her devletin en yüksek kalkınma önceliği haline gelmiştir. Dolayısıyla bu konu, özelde Özbekistan ve genelde ise TDT için büyük önem arz etmektedir. Zaten Türk Dünyası 2040 Vizyonu kapsamında bu meseleye de odaklanılmıştır. Bu çerçevede söz konusu vizyon belgesi, dijital bağlantıların kurulmasını ve telekomünikasyon altyapılarının iyileştirilmesini öngörmektedir. Özellikle

45 “Экономика решает все, или зачем Узбекистану нужна Организация тюркских государств. Мнение эксперта”, *Podrobno.Uz*, <https://podrobno.uz/cat/economic/ekonomika-reshaet-vse-ili-zachem-uzbekistanu-nuzhna-organizatsiya-tyurkskikh-gosudarstv-mnenie-ekspe/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2022).

46 “Эксперты объяснили, зачем Узбекистану Организация тюркских государств”, *podrobno.uz*, <https://podrobno.uz/cat/politic/eksperty-obyasnili-zachem-uzbekistanu-organizatsiya-tyurkskikh-gosudarstv/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2022).

de yapay zekanın ön plana çıktığı düşünüldüğünde, teknolojik alanlardaki iş birliğinin gerek sanayi gerekse de kentsel altyapı boyutuyla artacağı öngörülebilir.

Özbekistan'ın önem verdiği bir diğer iş birliği alanı olarak kültürel ve insani bağların güçlendirilmesinden bahsedilebilir. Zira tarihsel olarak TDT üyesi devletlerin halkları aynı kökleri paylaşmaktadır. Bu nedenle de kültürel ve insani bağların genişletilmesi, TDT ülkeleri için özel önem arz etmektedir. Özellikle de eğitim ve bilim kurumları arasındaki iş birliğinin akademik değişimler ve ortak kültürel etkileşimler yoluyla artması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle de Taşkent, TÜRKSOY çerçevesinde faaliyetleri desteklemeye devam edecektir. Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev, genç neslin her yönden desteklenmesi, yeteneklerinin ortaya çıkarılması ve potansiyellerinin gerçekleştirilmesi için başlatılan çalışmaların istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi yönündeki niyetini beyan etmiştir. Uluslararası Türk Dünyası Gençleri Bilim ve İnovasyon Kongresi'nin düzenlenmesi teklif edilmiştir. Bu platformda inovasyon ve eğitim bakanları, üniversite rektörleri, genç liderler ve Teşkilatın yaşlıları arasında toplantılar düzenlenmesi planlanmıştır.

Bir diğer öncelikli alan ise bölgede güvenliğin sağlanması olmuştur. Terörizm, aşırıcılık, gençlerin radikalleşmesi, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadelede ve kamu ve siber güvenliğin sağlanmasında kolluk kuvvetleri ve özel servisler arasında sürekli temasların ve etkileşimin güçlendirilmesinin önemi belirtilmiştir.

Öte yandan ulaştırma sektörünün de TDT ülkeleri arasında iş birliği açısından ehemmiyet taşıdığı belirtilmelidir. Nitekim Semerkant Zirvesi'nde de bu konuya odaklanılmıştır.¹¹ 2022 yılı sonuna kadar ulaştırma bakanlarının, bölgedeki transit koridorların rekabet gücünü artırmaya, iş dünyası için en uygun tarifeleri uygulamaya ve modern bir ulaştırma altyapısı oluşturmaya odaklanarak ayrıntılı bir plan ve etkili iş birliği mekanizmaları üzerinde çalışmaları önerilmiştir. Dolayısıyla Özbekistan, koridorlar bağlamında ilişkilerin geliştirilmesine değer vermektedir. Çünkü TDT ülkeleri, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayacak imkânlara sahiptir. Nitekim Mirziyoyev de Türk halklarının Doğu-Batı ve Kuzey-Güney bağlantısallığını sağlayan bir köprü işlevi gördüğünü vurgulamıştır.⁴⁷ Aynı zamanda Mirziyoyev, Çin'den başlayarak Hazar Denizi üzerinden Kafkasya'ya ve oradan da Avrupa'ya uzanan Orta Koridor'un geliştirilmesi ihtiyacına dikkat çekmiştir.

Bunun dışında gıda güvenliğine dikkat çeken Özbekistan lideri tarım ve gıda ürünlerini sadece ülkeler değil, aynı zamanda dış pazarlara da tedarik etme potansiyeline sahip olduğunu vurgulamıştır. 2022 yılında Taşkent'te düzenlenen ilk Türk tarım forumunun gıda güvenliğinin sağlanmasındaki muazzam potansiyelini canlı bir şekilde ortaya koyduğunun altı çizilmiştir. Bu amaçla, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev etkili bir gıda tedarik sistemi oluşturmak için çok taraflı bir anlaşmanın hazırlanmasına, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü ile tam bir ortaklık kurulmasına, düzenli bir Türk tarım forumu düzenlenmesine ve “akıllı” tarım konusunda uluslararası bir sergi düzenlenmesine dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

• Özbekistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı İçindeki Rolü Ve Önemi

Özbekistan, Türk Devletleri Teşkilatı içinde kilit bir paydaş olarak görülmektedir. Özbekistan'ın bölgesel liderlik ve istikrarın sağlanması konusundaki etkisi, teşkilatın amacına ulaşmasında kritik bir faktördür. Özbekistan, kültürel zenginlikleri, ekonomik potansiyeli ve stratejik konumu ile teşkilatın başarısına önemli katkılarda bulunmaktadır. Özbekistan'ın bölgede ve uluslararası arenada artan etkisi ve jeostratejik konumu göz önüne alındığında, örgüte tam üye olarak katılımı, TDT'nin kurumsal

47 “Экономика решает все, или зачем Узбекистану нужна Организация тюркских государств. Мнение эксперта”, *Podrobno.Uz*, <https://podrobno.uz/cat/economic/ekonomika-reshaet-vse-ili-zachem-uzbekistanu-nuzhna-organizatsiya-tyurkskikh-gosudarstv-mnenie-ekspe/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2022).

gelişimine güçlü bir ivme kazandırmakta, çok taraflı iş birliğinin güçlendirilmesine ve bu yapının gündeminin genişletilmesine katkıda bulunmaktadır. Özbekistan'ın girişimleri, TDT bünyesinde çok sektörlü iş birliği için yeni formatlar oluşturulmasını mümkün kılmakta ve TDT'nin kurumsal ve pratik kapasitesini güçlendirmektedir.

Özbekistan, Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel istikrar, güvenlik ve kalkınma konularındaki önemini vurgulamaktadır. Teşkilat, Özbekistan'a bölgesel düzeyde güçlü bir ağ oluşturma ve bölgedeki ortak çıkarları koruma fırsatı sunmaktadır. Aynı zamanda, kültürel etkileşimler ve diplomatik diyaloglar aracılığıyla Türk halkları arasındaki bağları güçlendirmek, Özbekistan'ın bölgesel ve küresel arenada daha etkin bir konuma gelmesine katkı sağlamaktadır.

Genel olarak, Türk Devletleri Teşkilatı'nın zirvelerinde Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev, TDT içinde çok yönlü iş birliğini daha da geliştirmeyi amaçlayan girişimlerinin birçoğu hayata geçirilmiştir.

Özellikle:

- Genç Girişimciler Forumu kurulmuş ve ilk toplantısı Eylül 2021'de Özbekistan'da gerçekleştirilmiştir;
- Taşımacılık ve gümrük prosedürlerinin dijitalleştirilmesine yönelik projeler başlatılmıştır: Özbekistan ve Türkiye arasında ePermit pilot projesi test edilmiş, Dijital TIR pilot projesi ve Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında Yeşil Koridor başlatılmıştır;
- COVID-19 salgınıyla mücadelede iş birliği önerileri hayata geçirilmiş, özel bir salgın koordinasyon grubu kurulmuş ve TDT bünyesinde epidemiyolojik durumun ortak izlenmesi, analizi ve tahmini için kalıcı bir sistem oluşturulmuştur;
- TDT üyesi ülkelerin 6. Turizm Bakanları Toplantısı Haziran 2021'de gerçekleştirilmiştir. Hokand, 2022 yılında "Türk Dünyası Turizm Başkenti" ilan edilmiştir;
- Tabarruk Ziyarat projesi başlatılmış ve turizm yol haritası kabul edilmiştir;
- Hokand'ın "Türk Dünyası Turizm Başkenti" olarak tanıtılmasının bir parçası olarak 8-10 Haziran 2022 tarihlerinde Hokand Hanlığı'nın Türk halklarının devlet ve kültürel mirasının gelişimindeki rolü üzerine uluslararası bir konferans düzenlenmiştir;
- TDT üye devletlerinin tarım bakanlarının ilk toplantısı Temmuz 2022'de yapılmıştır. İlk Türk Agroforumu da Taşkent'te, ilgili bakanlıkların, uluslararası ve bölgesel kuruluşların ve üye ve gözlemci ülkelerin iş dünyasının 300'den fazla temsilcisinin katılımıyla düzenlenmiştir;
- "Gençlik Girişimlerine Destek Yılı" uygulaması çerçevesinde, Haziran 2022'de Buhara'da dördüncü Genç Liderler Forumu düzenlenmiştir. Forum sırasında Buhara "Türk Dünyasının İlk Gençlik Başkenti" ilan edilmiştir;
- Ali Şir Nevai Uluslararası Türk Dünyasının Birliğine Katkı Ödülü oluşturulmuştur;
- Mahmud Kaşgari, Yusuf Has Hacıp, Ali Şir Nevai ve Musa al- Khwarizmi'nin kültürel mirası üzerine uluslararası bilimsel konferanslar düzenlenmiştir;
- Çevre koruma ve iklim değişikliği için bir TDT yapısı, Uluslararası Türk Mirası Merkezi, IT uzmanları için bir platform, mühendislik ve teknoloji merkezleri ve Türk ticari iş birliği için bir Araştırma Merkezi kurulması için konseptler geliştirilmektedir.

Özbekistan, Türk Devletleri Teşkilatı aracılığıyla ekonomik iş birliği ve kalkınma projelerine liderlik ederek, bölgesel ekonomik entegrasyona önemli bir katkı sağlayabilir. Ticaret anlaşmaları ve ortak projeler, üye devletler arasında ekonomik ilişkilerin güçlenmesine yardımcı olabilir. Güvenlik, ekonomi ve kültürel alanlarda liderlik, bölgenin genel kalkınmasına katkı sağlayabilir. Ortak tehditlere karşı iş birliği, bölgenin istikrarını sağlama konusunda kilit bir unsurdur. Bu bağlamda Özbekistan, Türk Devletleri Teşkilatı aracılığıyla bölgesel güvenlik ve terörle mücadelede önemli bir rol oynayabilir. Özbekistan, Türk Devletleri Teşkilatı içinde bölgesel liderlik ve koordinasyonu artırarak, bölge ülkeleri arasında daha etkin iş birliği sağlayabilir. Özbekistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı içindeki rolü, bölgesel iş birliği, kültürel entegrasyon ve güvenlik gibi alanlarda etkili bir liderlik sergileme potansiyelini içermektedir. Bu faktörler, bölgedeki Türk devletleri arasında daha kapsamlı bir iş birliği ortamının oluşmasına katkıda bulunabilir.

Sonuç

Bugün Türk toplumu, Avrasya genelinde entegrasyon süreçlerinin itici güçlerinden biri olarak kendini kabul ettirmektedir. Coğrafi olarak oldukça geniş ve stratejik açıdan önemli bir alanda yer alan Türk devletleri, son yıllarda niteliksel olarak yeni bir bölgesel etkileşim modeli yaratmıştır. Bu durum, TDT ülkelerinin liderleri tarafından Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesinin, örgütün 2022-2026 stratejisinin ve ciddi bir entegrasyon gündemi ile yapının faaliyetlerinin daha da reforme edilmesine ilişkin bir dizi kararın kabul edilmesiyle kanıtlanmıştır.⁴⁸

TDT'nin gelişimine ilişkin beklentilere gelince, şunu belirtmek gerekir ki örgüt büyük bir potansiyele sahiptir ve bunun gerçekleşmesi, 2021'deki İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi konseptinde ana hatlarıyla belirtilen stratejik önceliklere ulaşmak için Türk devletlerinin hangi özel mekanizmalara ve araçlara dayanacağına bağlı olacaktır.

Jeopolitik süreçlerin arka planında, enerji alanı da dahil olmak üzere Türk devletleri arasında iş birliği için büyük umutlar doğmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Trans-Anadolu doğalgaz boru hattı (TANAP) gibi büyük enerji projeleri halihazırda devam etmektedir. Ayrıca, Orta Koridor'un verimliliğini arttıracak olan taşımacılık ve lojistik alanındaki iş birliği de önemlidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, TDT alanındaki önemli bir girişim de Semerkant zirvesinde kurulan Türk Yatırım Fonu'dur. Bu bağlamda, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in de defalarca belirttiği gibi, TDT ülkelerinin önceliği ticaret ve ekonomik iş birliğinin aktif bir şekilde geliştirilmesi ve genişletilmesi için yeni fırsatların araştırılması olmalıdır.⁴⁹

Küresel piyasalardaki mevcut konjonktür, karşılıklı ticaretin artırılması, teknolojik ortaklıkların derinleştirilmesi, büyük altyapı projelerinin desteklenmesi, hızla büyüyen sektörlerde ve gelecek vaat eden alanlarda yatırım alışverişi gibi TDT'nin ekonomik temellerinin güçlendirilmesini gerektirmektedir. Kuşkusuz zirve toplantıları TDT'nin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Türk ülkeleri arasındaki kapsamlı bağların teşvik edilmesi ve geliştirilmesi için Devlet Başkanları tarafından verilen güçlü siyasi destek, iş birliği gündeminin sürekli olarak yeni atılım yönleriyle doldurulmasını sağlayan önemli bir husustur.

Kendi türünde benzersiz bir kurum olan TDT, ülkeler arasındaki etkileşimi çeşitli yönlerden güçlendirmekte ve genel olarak Türk dünyasında iş birliğinin geliştirilmesi konularını koordine

48 “Организация тюркских государств: в перспективе - многоплановое сотрудничество”, *ГЕНЕРАЛЬНОЕ КОНСУЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В ГОРОДЕ ЕКАТЕРИНБУРГЕ*, https://boshkonsulekb.ru/read_uz/347, (Erişim Tarihi: 26.05.2023).

49 “Страны ОТГ создали Тюркский инвестиционный фонд с капиталом в \$500 млн, доля Узбекистана — \$100 млн”, *Gazeta.Uz*, <https://www.gazeta.uz/ru/2023/03/17/fund/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2023).

etmektedir. Türk entegrasyonunu derinleştirmek için aktif çalışmalar sürdürülmekte ve yeni bir entegrasyon gündemi şekillendirilmektedir.

TDT'nın ana hedefleri, kardeş ülkeler arasındaki güven ve çok boyutlu bağları güçlendirmek, ticaret, ekonomi, enerji, turizm, ulaştırma ve kültürel ve insani alanlarda iş birliğini geliştirmek, bölgede barış ve güvenliği sağlamaya yönelik çabaları koordine etmektir. Son yıllarda TDT ülkeleri arasındaki iş birliği daha pragmatik ve somut hale gelmiştir. İlk aşamalarda kültürel ve insani bağların yoğunlaştırılmasına kilit önem verilirken, şu anda ticaret, ekonomi ve yatırım bağlarının güçlendirilmesi ve kıtalararası transit koridorların geliştirilmesi ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda, Türk entegrasyonunun sadece akraba halklar arasındaki kültürel ve insani bağların canlandırılması değil, aynı zamanda birliğin tüm üyeleri için umut verici bir dış ekonomik ve dış politika faaliyet alanı olduğu da unutulmamalıdır.

Sonuç olarak TDT, Türk Dünyası halklarını bir araya getiren potansiyeli yüksek bir bölgesel teşkilattır. Bu yüzden de TDT, her geçen gün cazibesi artan bir yapı haline gelmektedir. Bu nedenle de Özbekistan başta olmak üzere tüm üye devletler, TDT merkezli iş birliği süreçlerini geliştirme ve derinleştirme arzusu içerisinde.⁵⁰

Özbekistan'ın örgüt ile etkileşim vizyonunun, ekonominin ve daha geniş Türk alanının uzun vadeli ve kapsamlı ortak gelişimi olduğunu vurgulamakta fayda var. Amaç, ortak alanın sürdürülebilir kalkınmasını sağlayarak Türk dünyasının ortak refahını temin etmektir. Bu bağlamda birbiriyle bağlantılı bir alan yaratmak, Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı bölgeler arası bağlantıda önemli bir halkaya dönüştürmek, makro bölgeyi Kuzey ile Güney, Batı ile Doğu arasında bir üretim ve lojistik merkezine dönüştürmek zorunluluktur.

Bu çalışma, Özbekistan'ın Türk Devletleri Teşkilatı içindeki rolünün ve bu teşkilatın Özbekistan için taşıdığı önemin anlaşılmasına yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Gelecekte, daha fazla iş birliği ve entegrasyon, bölgesel istikrarın ve kalkınmanın temel taşları olacaktır. Bu bağlamda, Türk Devletleri Teşkilatı'nın stratejik önemi daha da artacak ve Özbekistan, bölgesel iş birliğini güçlendirmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- “Мирзиёв: Узбекистан Призывает Партнеров По Отг Совместно Решать Актуальные Проблемы”, *Tass*, <https://Tass.Ru/Mezhdunarodnaya-Panorama/16297239>, (Erişim Tarihi: 11.11.2022).
- “Организация Тюркских Государств: В Перспективе - Многоплановое Сотрудничество”, *Генеральное Консульство Республики Узбекистан В Городе Екатеринбурге*, https://Boshkonsulekb.Ru/Read_Uz/347, (Erişim Tarihi: 26.05.2023).
- “Страны Отг Создали Тюркский Инвестфонд С Капиталом В \$500 Млн, Доля Узбекистана —\$100 Млн”, *Gazeta.Uz*, <https://Www.Gazeta.Uz/Ru/2023/03/17/Fund/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2023).
- “Узбекистан И Организация Тюркских Государств: Какие Инициативы Выдвинул Шавкат Мирзиёв?”, *Darakchi.Uz*, <https://Darakchi.Uz/Ru/155754>, (Erişim Tarihi: 26.05.2023).
- “Экономика Решает Все, Или Зачем Узбекистану Нужна Организация Тюркских Государств. Мнение Эксперта”, *Podrobno.Uz*, <https://Podrobno.Uz/Cat/Economic/Ekonomika-Reshaet-Vse-İli-Zachem-Uzbekistanu-Nuzhna-Organizatsiya-Tyurksikh-Gosudarstv-Mnenie-Ekspe/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2022).
- “Эксперты Объяснили, Зачем Узбекистану Организация Тюркских Государств”, *Podrobno.Uz*, <https://Podrobno.Uz/Cat/Politic/Eksperty-Obyasnili-Zachem-Uzbekistanu-Organizatsiya-Tyurksikh-Gosudarstv/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2022).

50 Özbekistan Perspektifinden Türk Devletleri Teşkilatı'nın Önemi, *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/ozbekistan-perspektifinden-turk-devletleri-teskilatinin-onemi/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2023).

Aydilek, E. Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi Ve Ekonomik Potansiyeli. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 717- 730

Nahçıvan Anlaşması, Türk Devletleri Teşkilatı Resmi Sayfası, https://Www.Turkicstates.Org/Assets/Pdf/Temel_Belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.Pdf, (Erişim Tarihi: 9.06.2023).

Özbekistan Perspektifinden Türk Devletleri Teşkilatı'nın Önemi, *Ankasam*, <https://Www.Ankasam.Org/Ozbekistan-Perspektifinden-Turk-Devletleri-Teskilatinin-Onemi/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2023).

Конкретные Шаги Узбекистана В Организации Тюркских Государств”, *Planet Info*, <https://Www.Planet360.Info/Ru/2022/11/11/Novaya-Era-Tyurskoy-Zivilizazii>, (Erişim Tarihi: 26.05.2023).

Мустофаев, М. (2022). Приоритеты Узбекистана В Рамках Организации Тюркских Государств (Отг). *Sharq Ma'shali/Vostочный Факел*, 14(2), 130- 135.

Расулев, А., Иззатуллаев, Б. И Расулева, И. 2022. Приоритетные Направления Сотрудничества Организации Тюркских Государств И Роль Узбекистана. *Общество И Инновации*. 3, 9/S (Окт. 2022), 9-15.

THE ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT IN THE THIRD-PARTY ACTOR FRAMEWORK

Hüseyin AVCI

Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

Political Science and International Relations

ORCID Code: 0009-0002-8488-4079

ABSTRACT

Israel, which received the unconditional support of the West, especially the United States, during the establishment of Israel after the separation of the Palestinian territories from the Ottoman Empire, the Israeli-Arab wars and the Intifadas, has gained disproportionate power against the Arabs in general and the Palestinians in particular, and has used this power without sparing. The Israeli-Palestinian conflict, which is characterized as the source of global terrorism and an example of injustice in the world and has been going on for nearly a century, has not been successful in terms of implementation despite the agreements signed during the conflict process, and the Israeli-Palestinian conflict still continues with conflicts as a negative example. The Camp David and Oslo agreements are important turning points in the Israeli-Palestinian conflict.

According to the negotiation framework drawn by --Zartman, in C. David, Carter gave himself the role of a formula maker and manipulator, while according to Fisher and Keashly, he participated in the negotiations himself as a mediator with the power of the biceps, directly intervened in the moments when the problem arose, and took the lion's share of the signatures by putting his weight as the president. Comparing the Oslo and Camp David processes, it is seen that there was insufficient preparation in the Oslo negotiations and the third-party actor delegation had a direct negative impact on the outcome.

The aim of this study is to make a future-oriented inference within the framework of previous agreements made in the region about the reasons why the Israeli-Palestinian conflict, which threatens regional and global peace, continues, what are the obstacles to peace, and what changes in the negotiation organization (Interest, Legitimacy, Relationship, Alternative, Option, Commitment, Communication) will lead to peace. The agreements signed as a result of the negotiations to end the conflicts and the negotiation phases and the effects of other actors in this process will be analyzed. In conclusion, the roles of third party actors affect the process and the outcome. Therefore, increasing the number of third-party actors in a harmonious manner will have a positive impact on the outcome.

Keywords: Israel-Palestine, Negotiations, US, Third Party Actors

ORGANIZED INDUSTRIAL ZONES IN TURKEY IN THE CENTENNIAL OF THE REPUBLIC

Dr. Ahmet Cem ESENLIKCI

Karadeniz Technical University, Araklı Ali Cevat Ozyurt Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4900-3398>

Abstract

Since the establishment of the Republic of Turkey, very diligent efforts have been made to catch the industrialization move. Industrial organizations were established in various parts of Turkey by the state and plans were put into practice to ensure development. Although the implemented plans were successful, the geographical gathering of the industry in order to benefit from various advantages, especially infrastructure, could not be achieved due to some problems. Organized industrial zones are defined as zones where companies in compatible fields of activity gather in a certain area to benefit from common infrastructure services in order to increase industrial production, encourage industrial investments and benefit from information technologies. The first organized industrial zone in Turkey was established in Bursa in 1962. Since then, a large number of organized industrial zones have been built both for the realization of the industrialization drive and for the elimination of interregional imbalances. It is known that organised industrial zones affect the regions in which they are established in various aspects in many areas from economy to social life, from environment to urbanisation. When evaluated in this direction, it is obvious that the performance of organised industrial zones will first affect the development of the region where they are established and then the development of Turkey. As of 2023, there are 399 organised industrial zones in Turkey, 360 of which are affiliated to the Ministry of Industry and Technology and 39 of which are affiliated to the Ministry of Agriculture and Forestry. Approximately 2.500.000 people are employed in these organised industrial zones. The aim of this study is to reveal the point reached by the organised industrial zones, which are accepted as the dynamo of industrialisation in Turkey, in the centenary year of the Republic of Turkey in the light of various data. In this direction, by evaluating the data received from various institutions, the situation of the organised industrial zones in Turkey in the centenary year of the Republic has been tried to be pictured.

Keywords: Türkiye, Organized Industrial Zones, Centenary, Development, Employment.

AZERBAIJAN CUMHURİYETİ VE HAYDAR ALİYEV HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GÖRÜŞMELERİNE YANSIMASI

Dr. Öğretim Üyesi Ayten CAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Efeler-Aydın/ Türkiye

ORCID Code: Ayten CAN: 0000-0003-1739-8660

ÖZET

Azerbaycan SSCB'in dağılmasının ardından 1991 yılında yeniden bağımsızlığını kazanmış ve Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk ülke de dost ve kardeş Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.

Yeni kurulan genç Azerbaycan Cumhuriyeti başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle bağımsızlığın korunması, laik, demokratik bir hukuk devleti olarak yapılanması, Dağlık Karabağ Sorununun Azerbaycan'ın ulusal çıkarları gözetilerek çözüme kavuşturulması ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması, halkın refah ve güvenliğinin sağlanması gibi konular bu sorunların arasında sayılabilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduktan sonra bir süre ülkede istikrarsızlıklar görülmüştür. 1993 yılında Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinin ardından Azerbaycan Cumhuriyeti Uluslararası normlarda şekillenmeye başlamıştır. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk hayranı olan Haydar Aliyev'in 20 yıl devam eden iktidarı sırasında başta güvenlik ve kalkınma olmak üzere uygulanan politikalarla Azerbaycan Uluslararası arenada yerini almıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Azerbaycan halkının milli lideri ve Türk Dünyası'nın önemli devlet adamlarından biri olan Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi uluslararası düzeyde olduğu gibi Türkiye'de de büyük bir dikkatle takip edilmiş, bu konu TBMM görüşmelerinde de yer almıştır.

Biz bu çalışmada Haydar Aliyev'in iktidara geldiği 1993 yılı TBMM Zabıt Ceridelerinde bir tarama yaparak Türk Parlamenterlerin Azerbaycan Cumhuriyeti ve Haydar Aliyev hakkında görüşlerine yer vereceğiz.

Çalışmamızda TBMM Zabıt Ceridelerinde'' Azerbaycan ve Haydar Aliyev'' anahtar kelimeleri ile tarama yapma yöntemi kullanılacaktır. Bu çalışma ile Azerbaycan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Umum millî Lideri Haydar Aliyev ile ilgili yapılan araştırmalara katkı yapmayı amaçlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: TBMM, Azerbaycan, Haydar Aliyev, Dağlık Karabağ

REFLECTION OF THOUGHTS ON THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND HEYDAR ALİYEV IN THE MEETINGS OF THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY

ABSTRACT

After the dissolution of the USSR, Azerbaijan regained its independence in 1991, and the first country to recognize the Independent Republic of Azerbaijan was the friendly and brotherly Republic of Turkey.

The newly established young Republic of Azerbaijan has faced many problems, especially the Nagorno-Karabakh problem. In particular, issues such as the protection of independence, its structuring as a secular, democratic state of law, the settlement of the Nagorno-Karabakh Problem by considering Azerbaijan's national interests, and the protection of Azerbaijan's territorial integrity, ensuring the welfare and security of the people can be counted among these problems.

After the establishment of the Republic of Azerbaijan, instability was seen in the country for a while. After Heydar Aliyev came to power in 1993, the Republic of Azerbaijan began to take shape in international norms. During the 20-year rule of Heydar Aliyev, who was also a fan of Gazi Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, Azerbaijan took its place in the international arena with the policies implemented, especially security and development.

The establishment of the Republic of Azerbaijan and the coming to power of Heydar Aliyev, the national leader of the Azerbaijani people and one of the important statesmen of the Turkic World, were followed with great care in Turkey as well as at the international level, and this issue was also included in the TBMM negotiations.

In this study, we will include the opinions of Turkish Parliamentarians about the Republic of Azerbaijan and Heydar Aliyev by conducting a screening in the 1993 Turkish Grand National Assembly Minutes Ceridas where Heydar Aliyev came to power.

In our study, the method of scanning with the keywords “ Azerbaijan and Heydar Aliyev” will be used in the TBMM Minutes Cerides. With this study, we aim to contribute to the researches on Heydar Aliyev, the General National Leader of the Republic of Azerbaijan and Azerbaijan.

Keywords: TBMM, Azerbaijan, Heydar Aliyev, Nagorno-Karabakh

2006-2020 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN, MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI DERS KİTAPLARINI GÖRSEL TASARIM AÇISINDAN İNCELEYEN TEZLERİN ANALİZİ

Müfide KAYA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Bölümü, Resim- iş Eğitimi Ana Bilim Dalı, Antalya/Türkiye

ORCID ID:0000-0002-6555-4114

Sema BİLİCİ

Doktor Öğretim Üyesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Bölümü, Resim-iş Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara/Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-9640-0898

ÖZ

Ders kitapları, eğitim öğretimin yapı taşlarını öğrenciye aktarılmasında rol oynayan önemli bir araçtır. Öğrencilere hem sınıf içinde hem de sınıf dışında rehberlik eden ders kitaplarının nitelikli olması beklenir. Ders kitaplarında verilen bilgi kadar, o bilginin nasıl verildiği sorusu, estetik ve tasarımın ne kadar önemsendiği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Ülkemizde eğitim sistemindeki yaşanan gelişmelere paralel olarak ders kitaplarında da değişiklikler yapılmaktadır. Yapılan bu değişikliklerin ders kitaplarının niteliğine ne derecede etki ettiği gözlemlenerek değerlendirilmesi gerekir. Bu açıdan ders kitaplarını görselleştirme konusunda tasarım ilkelerine uygunluğunun değerlendirilmesine önemli ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, 2006-2020 yılları arasındaki ders kitaplarını görsel tasarım açısından araştıran 10 tezin, bazı değişkenlere göre analizlerinin yapılarak farklı ve ortak yönlerinin ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Bu sayede Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde okutulan ders kitaplarının sorunlarının tespit edilmesi ve bulunan çözümlerle ilgili bir görüş ortaya konması amaç edinilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Görsel tasarım, , Grafik tasarım, Ders kitabı, Ders kitabı resimleme(illüstrasyon), tipografi

ANALYSIS OF THESES EXAMINING THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION TEXTBOOKS PUBLISHED BETWEEN 2006-2020 IN TERMS OF VISUAL DESIGN

ABSTRACT

Textbooks are an important tool that plays a role in transferring the building blocks of education to students. Textbooks that guide students both inside and outside the classroom are expected to be qualified. The question of how that information is given, as well as the information given in textbooks, brings with it the question of how much importance is given to aesthetics and design. In parallel with the developments in the education system in our country, changes are made in the textbooks. These changes should be evaluated by observing to what extent they affect the quality of the textbooks. In this respect, there is a significant need to evaluate the compliance with design principles in visualizing textbooks. The aim of this study is to reveal the differences and common aspects of 10 theses that research textbooks between 2006 and 2020 in terms of visual design, by analyzing them according to some variables. In this way, the aim is to identify the problems of the textbooks taught within the Ministry of National Education and to present an opinion on the solutions found. Literature review and document review methods, which are qualitative research methods, were used in the study.

Key words: Visual design, Graphic design, Textbook, Textbook illustration, typography

1. GİRİŞ

Ders kitapları eğitim ve öğretim sürecinin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Eğitim teknolojileri alanında meydana gelen gelişmelerle, farklı öğretim araçları geliştirilmiş olmasına karşın, bu materyaller hala dünyanın pek çok yerinde öğretmen ve öğrencilerin derslerinde kullandıkları en temel araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ders kitapları, fiziki yapı, içerik ve görseller olmak üzere farklı bölümlerden oluşmaktadır (Kılıç ve Seven 2007). Bu öğretim materyalinden istenilen verimin alınabilmesi için dikkat edilmesi gereken temel hususlardan biri görsellerdir. Nitelikli bir ders kitabı, yeterli sayıda görsele sahip olmanın yanında, öğrencileri estetik açıdan da eğitmelidir (Demircioğlu 2011). Ayrıca bu materyaller kaliteli kâğıda basılı olmalı ve kapak başta olmak üzere estetik açıdan okuyucunun ilgisini çekmelidir. Ders kitabının genel görsel düzeninin de eğitici olması gerekir. Bir ders kitabının görsel düzeninin yeterliliği grafik tasarımıyla doğrudan alakalıdır. Grafik tasarımı, görsel düzenlemelerin tümüyle ilgili olup, görsel düzeni oluşturan grafik tasarımı öğeleri İşeri (2003)'e göre, "harf, sözcük, paragraf, resimleme, fotoğraf, renk, doku ve kâğıt gibi bir kitabı elle tutulur, gözle görülür kılan öğelerin tümüdür." Ders kitabının görsel düzeni, o materyalin öğrenci gözünde ilginç ve anlaşılır olabilmesinde etkili olan unsurlar arasında yer almaktadır.

Bu araştırmanın amacı, 2006-2020 yılları arasında yayınlanan, Millî Eğitim Bakanlığı ders kitaplarını görsel tasarım açısından inceleyen tezlerin analizini yapmaktır.

Bu amaca yönelik alt amaçlar şunlardır:

2006-2020 yılları arasında yapılan bazı araştırmaları, araştırmaların türlerini, araştırmalarda kullanılan araştırma desenlerini, incelenen bağımlı değişkenleri, veri toplama araçlarını, araştırmaların niteliğini, problem durumlarını, araştırmalarda ulaşılan bulguları, araştırmalarda yapılan önerileri, araştırmalarda kullanılan veri çözümleme tekniklerini belirlemektir.

Ders kitaplarındaki görsel tasarım sorunlarını farklı bakış açıları ile ele alan bir çok araştırma yapılmıştır. Ancak araştırmaların genel anlamda elde edilen sonuçları ile ilgili bir analiz araştırmasına

rastlanmamıştır. Bu çalışma ile 2006-2020 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı ders kitaplarının görsel tasarım açısından inceleme temelli araştırmalar bir rapor haline getirilmiştir. Hazırlanan tezlerde, ders kitaplarını görselleştirme ilgili ne tür problemler tespit edildiği, kitapların hangi kriterlere göre değerlendirildiği, hangi bulgu ve sonuçlara ulaşıldığı ortaya konmuş ve bu sonuçlara dayanarak hangi öneriler oluşturulduğu tespit edilmiştir. Ders kitabı hazırlama, seçme ve değerlendirme görevini üstlenecek olan öğretmen ya da yazarlar için, mevcut kitapların görsel tasarımı hakkındaki görüşlerle ilgili bir örnek oluşturması, bu alanda yapılacak olan araştırmalara ön bilgi sağlaması, bilimsel bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu sayede bundan sonra hazırlanacak ders kitapları için görsel tasarım ilkelerinin önemi daha iyi kavranabilir.

Bu araştırmanın sınırlılıkları aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

1. Araştırma 2006-2020 yılları arasında yapılan Türkçe dilindeki tezler ile sınırlandırılmıştır.
2. Araştırmada veri kaynakları Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan yüksek lisans tezleri ile sınırlandırılmıştır.
3. Araştırma Milli Eğitim Bakanlığı ders kitapları ile yapılan çalışmalar ile sınırlandırılmıştır.
4. Araştırma 10 adet tezle sınırlandırılmıştır.
5. Araştırma; yıllar, tür, kullanılan desen, incelenen bağımlı değişken, kullanılan veri toplama aracı, nitelik, problem, bulgular, öneriler ve veri çözümleme teknikleri ile sınırlandırılmıştır.

Bu araştırma, bilimsel araştırma yöntemlerinden betimsel yöntem kullanılarak gerçekleştirilmiştir. 2006-2020 yılları arasında gerçekleştirilen araştırmalar; yıllar, araştırma türü, kullanılan araştırma deseni, incelenen bağımlı değişken, kullanılan veri toplama aracı, araştırma niteliği, problem, bulgular, öneriler ve veri çözümleme teknikleri olmak üzere 10 farklı değişkene göre incelenmiştir. 2006-2020 yılları arasında yapılan araştırmalara Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi internet sitesine (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) “Görsel Tasarım”, “Güzel Sanatlar” ve “Ders Kitapları” anahtar kelimeleri kullanılarak ulaşılmıştır. Tarama sonucunda toplamda 10 adet tez rastgele seçilmiştir. Seçilen on tezin örneklemeleri ; “Grafik tasarım dersi öğrencileri, 1, 2, 3. sınıf ilköğretim Hayat Bilgisi ders kitapları , İlköğretim birinci sınıf matematik ders kitabı, Trafik ve ilk yardım dersi öğretmenleri, Görsel sanatlar dersi öğretmenleri ve öğrencileri, Fen ve teknoloji öğretmenleri, Anadolu ve Osmangazi üniversiteleri Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme dersini alan öğrenciler, Afyonkarahisar bazı ilçelerinde görev yapan ilköğretim öğretmenleri, Aydın’da görev yapan matematik öğretmenleri ve öğrencileri,” dir. Bu tarama neticesinde elde edilen veriler tablolar halinde verilmiştir.

Bu bölümde yıllar, tür, kullanılan desen, incelenen bağımlı değişken, kullanılan veri toplama aracı, nitelik, problem, bulgular, öneriler ve veri çözümleme teknikleri olmak üzere toplam on değişken açısından taranan literatürün incelenmesine ilişkin veri, bulgu ve yorumları içermektedir.

1.1 Yıllar

Araştırma kapsamında 2006-2020 yılları arasında gerçekleştirilen yüksek lisans tez çalışmalarına Ulusal Tez Merkezine bakıldığında sınırlı sayıda araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmada 2006-2020 yılları arasında yapılan 2006, 2007, 2008, 2014, 2016, 2018, 2019, 2020 tarihli toplamda 10 tez ele alınmıştır.

1.2 Türler

2006-2020 yılları arasında yapılan tüm tezler yüksek lisans türündedir.

1.3 Kullanılan Desen

2006-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezlerinde kullanılan desenlerin dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1 Tezlerde Kullanılan Desenerin Dağılımı

Kullanılan Desen	Yıl								Toplam
	2006	2007	2008	2014	2016	2018	2019	2020	
Durum Çalışması	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Deneysel Araştırma	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karma Yöntem	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Betimsel ve İlişkisel	1	2	1	-	1	1	2	1	9

Tablo 1 incelendiğinde 2006-2020 yılları arasında yapılan 9 tezde betimsel araştırma yöntemi birinde ise durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Tezlerde nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden birlikte yararlanılmıştır. İncelenen tezlerin hepsinde, kullanılan yöntemler sistematik bir şekilde verilerek yöntemin ne olduğu ve ne tür çalışmalarda kullanılabileceği açıklanmıştır.

1.4 İncelenen Bağımlı Değişken

2006-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezlerinde Betimsel yöntem kapsamında incelenen bağımlı değişkenlerin dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2 Tezlerde İncelenen Bağımlı Değişkenlerin Dağılımı

İncelenen Bağımlı Değişken	Yıllar								Toplam
	2006	2007	2008	2014	2016	2018	2019	2020	
Tipografik	1	2	1	1	1	1	2	1	10
Görsel Öğeler	1	2	1	1	1	1	2	1	10
Sayfa tasarımı	1	2	1	1	1	1	2	1	10
Kapak tasarımı	1	2	1	1	1	1	2	1	10
Üretime yönelik Özellikler	1	2	1	1	1	1	2	1	10
Tutum	1	2	1	1	1	1	2	-	9

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamında ele alınan tezlerde aynı bağımlı değişkenlerin kullanıldığı görülmektedir.

1.5 Kullanılan Veri Toplama Aracı

2006-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezlerinde ders kitaplarında görsel tasarım kapsamında kullanılan veri toplama araçlarının dağılımı Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 3 Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

Kullanılan Veri Toplama Aracı	Yıllar								_Toplam
	2006	2007	2008	2014	2016	2018	2019	2020	
Test	-	-	-	-	-	-	-	-	
Ölçek	-	1	-	-	1	-	1	-	3
Görüşme Formu	-	-	-	-	-	-	-	-	
Envanter	-	-	-	-	-	-	-	-	
Gözlem	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Anket	1	2	1	1	-	1	1	-	7
Bilgi Formu	2	2	-	-	-	1	-	-	5

Tablo 3 incelediğinde 2006-2020 yılları arasında yüksek lisans çalışmalarında verileri toplamak için en çok **Anket** ve **bilgi formu** kullanılmıştır. Sırasıyla çoktan aza doğru kullanılan veri toplama araçları Anket, Bilgi Formu, Ölçek ve Gözlem şeklindedir. Bu veri toplama araçlarının bazıları araştırmacılar tarafından hazırlanmışken, bazıları da başka araştırmacılarından izin alınarak bu tezlerde kullanılmıştır.

1.6 Nitelik

2006-2020 yılları arasında yapılan tezlere bakıldığında 6 tez nitel; 1 tez nicel; 3 tez nicel + nitel birlikte kullanılarak yapılmıştır. 2006-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans kapsamında kullanılan veri toplama araçlarının dağılımı Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4 Tezlerin Niteliğe Göre Dağılımı

Nitelik	Yıllar								Toplam
	2006	2007	2008	2014	2016	2018	2019	2020	
Nicel	1						1		1
Nitel	1	1					1	1	3
Nicel + Nitel	1	1	1	1	1	1			6

Tablo 4 incelendiğinde, 2006-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezlerine bakıldığında 1 nicel, 3 nitel ve 6 nicel + nitel olarak yapılmıştır. Tezlerinin çoğunluğu nitel+nicel olarak yapılmıştır. Buna göre en çok nitel+nicel araştırma yöntemlerinin, daha sonra nitel araştırma yöntemlerinin en az ise nicel yöntemlerin tercih edildiği görülmüştür.

1.7 Problem

2006-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezlerinde ifade edilen problem durumları aşağıda sırasıyla verilmiştir. Bu tezlerin bazılarında problem durumu tam olarak belirtilmemiştir. Bu tezlerin başlıklarından ve içeriklerinden yararlanılarak tezin amacına uygun problem durumları oluşturulmuştur.

No	PROBLEMLER	f
1.	İlköğretim Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi Ve Matematik Ders Kitaplarında Görsel Tasarım Sorunları nelerdir?	(Kayıkçı,2006)
2.	Yeni kuramlar ve bilimsel çalışmalar ışığında ders kitapları eğitim öğretim faaliyetlerinde daha iyi nasıl oluşturulabilir, nasıl oluşturulması gerekir, öğrenci için nasıl daha anlamlı öğrenmeler sağlayacak biçimde tasarlanması gerekir ?	(Yıldıran,2007)
3.	9. Sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri ders kitabının görsel tasarım ilkelerine ne kadar uygun olarak hazırlanmıştır	(Bağcı,2007)
4.	Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim 5. Sınıf Matematik ders kitaplarının (Öğretmen Kılavuz, Öğrenci ders ve öğrenci çalışma kitapları) görsel tasarım ilkelerine uygunluğu hakkındaki görüşleri nedir?	(Uluişik,2008)
5.	İlköğretim 5. Sınıf Fen ve Teknoloji ders kitabı grafik tasarım ilkelerine uygun olarak hazırlanmış mıdır?	(Aşçı,2014)
6.	Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri ders kitabının, görsel tasarım ilkelerine ne kadar uygundur?	(Uçar,2016)
7.	Trafik ve İlk Yardım ders kitabının görsel tasarım ilkelerine ne kadar uygun olarak hazırlanmıştır?	(Aydın,2018)
8.	Yenilenen öğretim programları için tasarlanan “Türkçe 5” ders Kitabının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi	(Yurtalan,2019)
9.	11. Sınıflar için okutulması uygun görülmüş olan Grafik Tasarım 11 ders kitabının tasarimsal açıdan değerlendirilmesidir.	(Tanrıkulu,2019)
10.	İlkokul 5. sınıf Matematik ders kitabında bulunan görseller biçim ve içerik açısından nasıldır?	(Baghırlı,2020)

Yukarıdaki tezlerin problem durumlarına bakıldığında, çoğu problem durumu; ders kitaplarının içeriğinin doğru görsel tasarım ilkelerine göre yapıp yapılmadığı ile ilgilidir. Görsel tasarım öğelerinin içeriği doğru aktarması, içerikle ilintili olması, tasarım ilkelerinin yerinde kullanılıp kullanılmadığı sorgulanmaktadır.

1.8 Bulgular

2006-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans çalışmalarının incelenmesi sonucunda elde edilen Milli Eğitim Ders kitaplarının görsel tasarım açısından incelenmesi bulguların özeti aşağıda sunulmuştur.

No	Bulgular	f
1.	Kitapların kapak, teknik, görseller, sayfa tasarımlarıyla ilgili aksaklıklar gözlenmiştir.	(Kayıkçı,2006)
2.	Öğretmenler ders kitaplarındaki resimlemeleri, öğrencilerin ilgi çekici bulmadıklarını, görsellerin bu konuda yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.	(Yıldıran,2007)
3.	Bilgi ve İletişim Teknolojileri ders kitabının öğretmen adaylarının görüşlerine göre, görsel tasarım ilkeleri açısından yani metin tasarımı, görsel tasarım, sayfa tasarımı, kapak tasarımı ve üretime yönelik dış yapı özelliklerine genel anlamda uygun biçimde tasarlanmış olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.	(Bağcı,2007)
4.	Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim 5. sınıf Matematik öğretmen kılavuz kitaplarının görsel tasarım ilkelerine uygunluğu hakkındaki görüşleri olumludur .	(Uluişik,2008)
5.	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) testinin sonuçlarına göre Fen ve Teknoloji dersi başarısı diğer derslere nazaran daha düşüktür. Bu durum, Fen ve Teknoloji ders kitaplarının, öğrenmeyi etkileyen görsel tasarım ilkeleri ve içerik analizine dikkat edilmeden hazırlanmış olabileceğini göstermektedir.	(Aşçı,2014)
6.	Öğretmenlerin görüşlerine göre 5. sınıf Fen Bilimleri ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerinden metin tasarımı, görsel tasarım, sayfa tasarımı, kapak tasarımı ve üretime yönelik dış yapı özellikleri açısından genel olarak olumlu şekilde değerlendirildiği	(Uçar,2016)
7.	Trafik ve İlk Yardım ders kitabının görsel tasarım ilkelerine uygunluğuna ilişkin değerlendirilmesinde cinsiyet ve öğretmenlik branşı değişkenlerine göre farklılık gösterdiği, ancak yaş, hizmet süresi, okul türü ve ilçe değişkenlerine göre ise farklılık göstermediği tespit edilmiştir.	(Aydın,2018)
8.	Öğretmen adayları, öğretmen ve uzman görüşlerine göre “Türkçe 5” Ders Kitabının metin ve görsel tasarımı, sayfa tasarımı, yazı tasarımı ve üretime yönelik özellikler bakımından genel olarak yeterli seviyede olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.	(Yurtalan,2019)
9.	Kitap tüketiminin artışıyla birlikte kitap tasarımları ihtiyacı ortaya çıkarak grafik tasarımın bu konudaki önemi artmıştır.	(Tanrıkulu,2019)
10	İlköğretim 1.Sınıf Matematik, ders kitabındaki ilköğretim programına “kısmen” uygun dur. Grafiksel düzenlemenin yeterli olmayıp , resimlerin baskı kalitesi iyi olmadığı gibi birçok hatalar da mevcuttur.	(Baghırlı,2020)

1.9 Tezlerin Önerileri

2006-2020 yılları arasında yüksek lisans Milli Eğitim Ders kitaplarının görsel tasarım açısından incelenmesine dayalı yapılan çalışmalarda yapılan önerilerin özetleri aşağıda verilmiştir.

No	ÖNERİLER	f
1.	Ders kitaplarının kapak tasarımları, sayfa tasarımları, görsel tasarımları kitap kapağı konusunda uzmanlaşmış tasarımcılar tarafından gerçekleştirilebilir..	(Kayıkçı,2006)
2.	Ders kitaplarının görsel açıdan zenginleştirilmesi ve kitapların görselliğine önem verilmesi gereklidir. Kitapların görselliği öğrencileri cezbedici ve motive edici öğelerle zenginleştirilmelidir. Ders kitapları kuru anlatımdan kurtarılmalıdır.	(Yıldıran,2007)
3.	Ders kitaplarını önerecek Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu ile diğer ders kitaplarını seçecek öğretmenler, Bilgi ve İletişim Teknolojileri ders kitabı gibi görsel tasarım ilkelerine uygun kitaplar üzerinde yoğunlaşabilirler.	(Bağcı,2007)
4.	Bundan sonra yapılabilecek araştırmalarda diğer ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine uygunluğu araştırılabilir.	(Uluişik,2008)
5.	İlköğretim Beşinci Sınıf Fen ve Teknoloji ders kitabı hazırlama sürecinde grafik tasarım ilkelerinin alt alanı olan, metin tasarımı, görsel öğelerin tasarımı, sayfa tasarımı, kapak tasarımı ve üretime yönelik dış yapı özellikleri, ilkelerine dikkate alınarak düzenlenmeli ve yeniden yazılmalıdır.	(Aşçı,2014)
6.	5. sınıf Fen Bilimleri ders kitabının içeriğinin farklı ve nitelikli etkinliklerle, soru sayısı artırılarak ve yeterli örneklendirme yapılarak yeniden düzenlenmesi ya da yeni bir kitabın hazırlanması gerektiğini göstermektedir	(Uçar,2016)
7.	Trafik ve İlk Yardım dersinin içeriğinin önemli bir kısmını Trafik ile ilgili bilgi kavram ve görseller oluşturduğundan bu dersin öğretilmesinde İl Emniyet Müdürlüğü Trafik Şube Müdürlüğündeki trafik uzmanlarından destek alınmalıdır.	(Aydın,2018)
8.	Hedef kitlenin yaş özelliklerinin merkeze alınarak metin ve görsellerin konumlandırılmalarına dikkat edilmelidir. Metin ve görseller hedef kitleye uygun güdüleyici, etkili, ilgi çekici ve var olan ilgiyi canlı tutmaya yönelik bir tasarıma sahip olmalıdır. Bir ders kitabının metin ve görsellerinin tasarımı, görsel tasarım öge ve ilkelerine uygun, etkili bir biçimde tasarlanmalıdır. Monotonluktan uzak hareketli ve dikkat çekici bir görsel düzen ve metin birlikteliği sağlanmış olmalıdır.	(Yurtalan,2019)
9.	Ders kitap tasarımı aşamasında grafik tasarımın önemi kavranmalıdır. Grafik tasarım dersi öğrenciler için bireysel, toplumsal, kültürel ve eğitsel işlevlerinde yararlanabilmeleri için fırsat olarak değerlendirilmelidir.	
10.	Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ders kitaplarındaki tasarımsal sorunlarının tamamen giderilmesi amacıyla, kitapların incelenmesi ve değerlendirilmesi uzman grubu tarafından yapılabilir.	(Baghırlı,2020)

2006-2020 yılları arasında yapılan 10 adet yüksek lisans tezinin öneriler kısmına bakıldığında

Ders kitaplarının görsel tasarım ilkerine göre tasarlanması gerektiği, öğrenciyi derse ve konuya güdüleyen dikkat çekici aynı zamanda içerikle ilintili sade anlaşılır ve çağdaş tasarımlar yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Tasarım sürecinde uzmanlardan yardım alınmalıdır.

1.10 Veri Çözümleme Teknikleri

2006-2020 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezlerinde bazı verilerin analizinde çoğunlukla nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte;

Tablo 6 Tezlerde Kullanılan Veri Analiz Tekniklerinin Yıllara Göre Dağılımı

İstatistik Teknikleri	2006	2007	2008	2014	2016	2018	2019	2020	
Frekans	x	x	x	x	x	x			6
Yüzde	x	x	x	x	x	x			6
Söylem analizi									-
Kodlama				x					1
ANOVA					x		x		2
Bağımlı örneklem t-testi									-
Bağımsız örneklem t-testi		x			x		x		3
İçerik Analizi	x	x		x					3
U-testi							x		1
Scheffe Testi						x			1
Likert							x		1
Man-whitney							x		1
Belirlenemeyen								x	1
T-testi						x			1
F-Testi						x			1

Tablo 6 incelendiğinde 2006-2020 yılları arasında yapılan tezlerde en çok betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz ile verilerin standart sapmaları, yüzdeleri, frekansları gibi dağılımlar hesaplanmıştır. Nitel veriler genellikle içerik analizine ve kodlamalara göre analiz edilmiştir.

Bazı analizler SPSS paket programıyla, bazıları AMOS programıyla bazı analizler de Nvivo programı ile analiz edilmiştir. Nicel verilerin analizinde en çok kullanılan program SPSS paket programıdır. Nitel veriler ise genellikle araştırmacılar tarafından analiz edilmiştir. Nitel verilerin analizinde araştırmacıdan kaynaklanan hatalar olabilmektedir. Bu durum da araştırmanın güvenirliğini etkilemektedir.

2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, 2006-2020 yılları arasında Milli Eğitim ders kitaplarının görsel tasarım açısından incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik önerileri aşağıda yer almaktadır.

Sonuç

2006-2020 yılları Milli eğitim ders kitaplarının görsel çalışmaların sonuçları aşağıda verilmiştir.

- 2006-2020 yılları Milli eğitim ders kitaplarının görsel tasarım açısından incelenme çalışmaların çoğunluğunda nicel ve nitel yöntem birlikte kullanılmıştır.
- Tezlerde verileri toplamak için Gözlem formu, bilgi formu, anket ve ölçek kullanılmıştır.
- Tezler arasında en çok görsel tasarım ilkelerinin ders kitaplarına olan katkısı araştırılmıştır.
- Nitelik olarak tezlerin çoğunluğu nitel+nicel şeklindedir.
- Bazı tezlerde problem cümleleri soru şeklinde ifade edilmemiştir.
- Görsel tasarım ilkelerine dayalı uygulamaların yapıldığı bu tezlerin çoğunda olumlu sonuçlar çıkmıştır.
- Tezlerde verilen öneriler birbirine benzemektedir. Ders kitaplarının görselleştirilmesinde görsel tasarım ilkelerine ve ölçeklere uyulması gerektiği, ders kitaplarının estetik kaygılarının yanında içerikle de uyumlu olması gerektiği vurgulanmaktadır.
- Verilerin analizinde nitel veriler genellikle içerik analizine ve kodlamalara göre, genellikle araştırmacılar tarafından analiz edilmiştir.

Öneriler

2006-2020 yılları arasında Milli Eğitim ders kitaplarının görsel tasarım açısından incelenmesiyle birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlara yönelik öneriler aşağıda verilmiştir.

- 1 Ders kitaplarındaki görselleştirme sorunlarının tespiti için, hazır olarak kullanılan ya da araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeklerin güvenilir ve geçerliliğinin ölçülmesi daha objektif sonuçların çıkmasını sağlayabilir.
- 2 Ders kitabının görsel tasarım ilkelerinin bir çok boyutu açısından değerlendirildiği bu tezlerden farklı olarak sadece metin tasarımının ya da kapak tasarımının araştırıldığı tek boyutlu çalışmalar da yapılabilir. Örneğin; metin tasarımında yer alan tipografik özellikler ya da metin örgütleyiciler değerlendirilebilir.
- 3 MEB'in desteği ile oluşturulan ders kitaplarının alanında uzman grafik tasarımcılar tarafından tasarlanması teşvik edilmelidir.
- 4 Farklı ülkelerin ders kitaplarının görsel tasarımı ile Türkiye'de kullanılan ders kitaplarının görsel tasarımının karşılaştırıldığı çalışmalar yapılabilir.
- 5 İlk, Orta ve lise eğitim öğretim düzeylerinde yer alan ve belirli bir oranda görselliğe sahip bütün ders kitapları, öğretmenler veya uzmanlar gözüyle bir görsel değerlendirme testine tabi tutulabilir.
- 6 Ders kitaplarının değerlendirilmesinde, bu dersleri alan öğrencilerin görüşlerine de başvurulması öğrencilerin derse olan ilgi ve motivasyonlarını pozitif yönde arttırabilir.
- 7 Mevcut tasarımlar belli periyotlar ile yeniden gözden geçirilerek ihtiyaçlara göre revize edilmelidir.
- 8 Ders kitaplarının görsel açıdan zenginleştirilmesi ve kitapların görselliğine önem verilmesi gereklidir. Kitapların görselliği öğrencileri merak uyandırıcı ve motive edici öğelerle zenginleştirilmelidir. Ders kitapları kuru anlatımdan kurtarılmalıdır.

- 9 Bu araştırma diğer araştırmalara, üniversitelerde öğrenim gören öğretmenler adayları ile görev yapan uzmanlar ve Görsel Sanatlar öğretmenlerinin katılımıyla oluşturulacak çalışmalara katkı sunabilir.

KAYNAKLAR

Kitap ve Makaleler

- T.Tutak–Y.Güder(2012) *ilköğretim 5. Sınıf öğretmenlerinin matematik ders kitabı hakkındaki görüş ve düşünceleri* Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 19 (2012) 16-28
- Yaşaroğlu.Ç 2018. *Ders kitapları ne söyler; öğrenciler ne anlar. Ders kitapları görselleri hakkında bir değerlendirme*. Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat fakültesi.2018
- Kılıç, D. (2005). Ders kitabının öğretimdeki yeri. (Ed: Ö. Demirel ve K. Kiroğlu) *Konu alanı ders kitabı inceleme-si* Ankara: Pegem A Yayınları sf. 37-53.
- Güçlü Vd. (2001). *Ders kitabı inceleme kılavuzu, Hayat Bilgisi 1-3*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gökkaya, K (2003). Sosyal bilgilere giriş. (Ed. C. Şahin). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu- Sosyal Bilgi-ler*. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Ceyhan, E. Ve Yiğit, B. (2004). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Toprak, T.(1993)**. „İlkokul ders kitaplarının öğretim programlarına uygunluğunun değerlendirilmesi (Adana ilin-de bir araştırma)“, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Araştırmada Kullanılan Tezler

- Aşçı.İ.(2014)** *İlköğretim Beşinci Sınıf Fen Ve Teknoloji Ders Kitabının İçerik Ve Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. ANKARA ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ. ANKARA
- Aydın.F.K.(2018)**. *On İkinci Sınıf Trafik Ve İlk Yardım Ders Kitabının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendi-rilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ. KOCAELİ
- Baghırılı.G.(2020)**. *İlkokul Birinci Sınıf Matematik Ders Kitaplarında Bulunan Görsellerin Biçim Ve İçerik Açısın-dan İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ. KONYA
- Bağcı.H.(2007) *Dokuzuncu Sınıf Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Ders Kitabının Görsel Tasarım İlkelerine Göre De-ğerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ. ESKİŞEHİR
- Kayıkçı.M.(2006)**. *İlköğretim Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi Ve Matematik Ders Kitaplarında Görsel Tasa-rım Sorunları*. Yüksek lisans tezi. KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENS-TİTÜSÜ. TRABZON
- Tanrıkulu.B.(2019)**. *Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinde “Grafik Tasarım 11” Kitabının Grafik Tasarım Açısın-dan İncelenmesi Ve Bir Tasarım Örneği*. YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENS-TİTÜSÜ. İSTANBUL
- Uluışık.M.(2008)** *İlköğretim Beşinci Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından De-ğerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENS-TİTÜSÜ. AFYONKARAHİSAR
- Uçar.C.(2016)**. *Ortaokul 5. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitabının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendiril-mesi*. Yüksek Lisans Tezi. GAZİ ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ. ANKARA
- Yıldırım, N. B.(2007)**. *İlköğretim 8. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Uygunluğ-u-nun Değerlendirilmesi Ve İçerik Analizinin Yapılması*. Yüksek Lisans Tezi. ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ .ADANA

Yurtalan.B.(2019). *Yenilenen Öğretim Programları İçin Tasarlanan Türkçe 5 Ders Kitabının Görsel Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi. BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ. BOLU.

TATAR ÂLİMLERİNDEN RİZÂEDDİN B. FAHREDDİN'İN FIKHÎ GÖRÜŞLERİNİ ORTAYA KOYARKEN İZLEDİĞİ USÛL

Said Ali KUDAYNETOV

Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Uşak, Türkiye

ORCID: 0000-0001-6255-1404

ÖZET

Rızâeddîn b. Fahreddin (ö. 1936), günümüz Tataristan Cumhuriyeti Kazan'da XVIII. asrın başlarında Müslümanların uyanışı ve yeniden dirilişi olarak başlatılan tecdit ve ihya hareketinin önemli ve son temsilcilerinden sayılmaktadır. Rızâeddîn b. Fahreddin'i bizler kadı, müftü, tarihçi, dilci, mütefekkir, gazeteci olarak tanıyoruz. O, Şihâbüddîn el-Mercânî ile de tanışmış ve Mercânî'nin eserlerini okuyarak görüşlerinden çok etkilenmiştir.

Uzun yıllar Rusya'da müftülük ve kadılık görevinde bulunan Rızâeddîn b. Fahreddin, elliden fazla telif eser ortaya koymuş ve çok sayıda makale yayımlamıştır. Onun eserleri, tarih, felsefe, pedagoji, edebiyat, dil, bilim ve sanat, coğrafya, arkeoloji, şecere, tıp, hukuk, halk ağzı, din tarihi ve daha birçok bilimlerle ilgilidir. Bizim için bu eserler arasında önem arz edenler ise fıkıh ve usûl-i fıkıh konularıyla ilgili eserleri ve görüşleridir.

Bu çalışmada Rızâeddîn b. Fahreddin'in fikhî konuları ele alırken izlediği metodu ortaya koymaya gayret edeceğiz. Nitekim Rızâeddîn b. Fahreddin gibi uzun yıllar Rusya Müslümanlarının fikhî meselelerine tanıklık ettiğinden ötürü onun usûl anlayışı önem arz etmektedir.

Rızâeddîn b. Fahreddin'in usûl-i fıkıh ile ilgili görüşlerini ihtiva eden müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Bu yüzden biz onun fikhî konularını ele aldığı eserleri inceleyerek onun usûlünü ortaya koymaya çalışacağız.

Hanefî olmakla birlikte Rızâeddîn b. Fahreddin'in dört mezhebin görüşlerine de itibar ettiği nakledilmektedir. Hatta müftülük görevi sırasında Rusya Müslümanları için *Mecelle-i Ahkâm-ı Şer'iyye* hazırlanmasını istemiş ve bu görevi Musa Carullah Bigiyef'e vermiştir. Mecelle'de Hanefî mezhebi esas alınmakla birlikte, gereken yerlerde diğer mezheplerin kitaplarının ve görüşlerinin dikkate alınması talep edilmiştir. Böylece mezhepte bulunmayan veya bulunup da mevcut şartlara uymayan konularda da ya diğer mezheplere ya da doğrudan ana kaynaklara müracaat edilmesi gerektiği hususunun altı çizilmiştir.

Farklı mezheplerin görüşlerine cevaz vererek fikhî meseleleri çözen Rızâeddîn b. Fahreddin'in bu anlayışı, izlediği usûlünün ortaya konması için önemli ve gerekli olduğu düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Rızâeddîn b. Fahreddin, Fıkıh, Usûl, Mezhep.

FIQH VIEWS OF RIZÂADDÎN B. FAHRUDDIN, ONE OF THE TATAR SCHOLARS THE METHOD HE FOLLOWED WHILE REVEALING

ABSTRACT

Rızâaddîn b. Fahrurddin (d. 1936) is considered one of the important and last representatives of the renewal and revival movement, which was initiated as the awakening and revival of Muslims in the early 18th century in Kazan, today's Republic of Tatarstan. We know Rızâaddîn b. Fahrurddin as a judge, mufti, historian, linguist, thinker and journalist. He also met Şihâbuddîn al-Mardjânî and was very impressed by his views by reading Mardjânî's works.

Rızâaddîn b. Fahrurddin who served as mufti and judge in Russia for many years has produced more than fifty copyrighted works and published many articles. His works are related to history, philosophy, pedagogy, literature, language, science and art, geography, archaeology, genealogy, medicine, law, folk dialect, history of religion and many other sciences. Among these works, the ones that are important for us are his works and opinions on the subjects of fiqh and usul al-fiqh.

In this study, we will try to reveal the method followed by Rızâaddîn b. Fahrurddin while dealing with fiqh issues. As a matter of fact, his understanding of procedure is important because he, like Rızâaddîn b. Fahrurddin, witnessed the fiqh issues of Russian Muslims for many years.

Rızâaddîn b. Fahrurddin does not have an independent work containing his views on usûl al-fiqh. Therefore, we will try to reveal his method by examining his works on fiqh subjects.

Although he was Hanafi, it is reported that Rızâaddîn b. Fahrurddin respected the views of all four madhhabs. In fact, during his duty as mufti, he wanted Majalla-i Ahkâm-ı Shariyya to be prepared for the Muslims of Russia and gave this task to Musa Jarullah Bigiyef. Although the Hanafi madhhab is taken as basis in Majalla, it has been requested to take into account the books and views of other madhhabs if it's necessary. Thus, it is underlined that on issues that are not presented in the madhhab or that do not meet the current conditions, it is necessary to consult either other madhhabs or directly to the main sources.

We believe that this understanding of Rızâaddîn b. Fahrurddin, who solved fiqh issues by allowing the views of different madhhabs, is important and necessary to reveal the method he followed.

Keywords: Rızâaddîn b. Fahrurddin, Fiqh, Usûl, Madhhab.

GİRİŞ

1. Rızâeddîn b. Fahreddîn'in Hayatı

Rızâeddîn b. Fahreddîn XVIII. asrın başlarında Müslümanların uyanışı ve yeniden dirilişi olarak başlatılan tecdit ve ihya hareketinin önemli ve son temsilcilerinden sayılmaktadır. Rızâeddîn b. Fahreddîn'i bizler kadı, müftü, tarihçi, dilci, mütefekkir, gazeteci olarak tanıyoruz.

Rızâeddîn b. Fahreddîn 12 Ocak 1859 tarihinde bugünkü Tataristan'ın "Elmet" bölgesi olarak anılan Bügülma ilçesine bağlı Kiçüçat köyünde ilimle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Tam adı Rızâeddîn b. Fahreddîn b. Seyfeddin eş-Şirdânî'dir. On yaşında iken Tüben Şelçeli (Aşağı Çırşılı)

Medresesi'ne gönderildi. Buradaki tahsil hayatı süresince birçok klasik eseri istinsah etti. 1884 yılından itibaren İsmâil Gaspıralı'nın yönetiminde yayımlanan Tercüman gazetesi onu yeni fikirlerle tanıştırdı ve bizzat Gaspıralı ile mektuplaştı. Kazanlı din âlimi Şihâbuddîn el-Mercânî'nin ıslahatçı fikirleriyle ilgilendi ve Mercânî ile tanışmak üzere 1886'da Kazan'a gitti. Öğrenim gördüğü medresede 1887'den itibaren ders vermeye başlayan Rızâeddîn bu dönemde ilk beş eserini kaleme aldı. Düşünce hayatında kalıcı izler bırakmış olan Cemâleddîn Efgânî ile 1888 yılında Petersburg'da görüştü (Baltanova, 2008, XXXV/70).

23 Ocak 1891'de Çarlık Rusyası'nda yaşayan Müslümanların dört dinî idaresinden biri olan Ufa'daki Orenburg Müftülüğü'ne kadı olarak atandı. 1905'teki birinci Rus ihtilâlinin ardından çarlığın benimsediği kısmen özgürlükçü politikalar Müslümanlara kendi millî basınlarını kurma imkânı tanıyınca 1906 yılında müftülükteki kadılık görevinden istifa ederek gazetecilik yapmak üzere Ufa'dan Orenburg şehrine taşınan Rızâeddîn Fahreddîn, burada Fâtih Kerimî ile birlikte şehrin Müslüman eşrafından Ramioğulları (Remiyev) diye anılan iki kardeşin çıkardığı *Vakit* gazetesinde yazı yazmaya başladı. Aynı ailenin desteğiyle yayın hayatına giren *Şûrâ* dergisinde editörlük yaptı (Baltanova, 2008, XXXV/70). Tarih, felsefe, pedagoji, edebiyat, dil, bilim ve sanat, coğrafya, arkeoloji, şecere, tıp, hukuk, halk ağzı, din tarihi ve daha birçok bilimlerle ilgili çok sayıda makale ve biyografi yayımladı.

Rızâeddîn b. Fahreddîn, 1917'de toplanan Umum Rusya Müslümanları Nedvesi'nce tekrar kadı seçildi ve Mart 1918'de görevine başladı. 1920'deki toplantıda yine kadı seçilen Rızâeddîn b. Fahreddîn, dönemin müftüsü Âlimcan Barûdi'nin ölümü ile boşalan Müftülük makamına 1922'de seçildi. Onun göreve başladığı yıllar Rusya'da açlık ve sıkıntının had safhaya ulaştığı zamanlardır. Müftülüğü döneminde, Bolşevik baskısının da etkisiyle iyice içine kapanan Rızâeddîn b. Fahreddîn, 1936'daki ölümüne kadar ilmî çalışmalarda bulunmuştur (Maraş, 2002, s. 90).

Rızâeddîn Fahreddîn, Tatar Rönesansı'nın Abdülkayyûm Nâsirî ve Mercânî'den sonra önde gelen şahsiyeti kabul edilmektedir. Aynı akıma mensup ıslahçı din âlimi Mûsâ Cârullah, Rızâeddîn'in yakın arkadaşısıdır. Bu âlimler onun fikrî yapısını etkileyen en önemli kişiler arasında yer almaktadırlar (Baltanova, 2008, XXXV/70). M. Yusupov'un aktardığına göre Rızâeddîn b. Fahreddîn Mercânî hakkında "Mercânî, benim gözlerimi açan ilk şahıstır ve ben ona müteşekkirim" şeklinde bahsetmektedir (Yusupov, 2005, s. 96).

Rızâeddîn b. Fahreddîn, Ahmed Cevdet Paşa, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal ve Ahmed Midhat Efendi gibi Osmanlı müelliflerinin eserleriyle yakından ilgilenmiştir. Muhammed Abduh, Kâsım Emîn gibi Arap ıslahatçıları, Corcî Zeydân ve Ferah Antûn gibi Hristiyan müellifler de onu etkilemiştir. Yazılarında yeni Selefi akımın ıslahçı tutumunu benimsemiş, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye ve Nakşî şeyhi Zeynullah Resûlî'ye duyduğu saygıya rağmen tasavvufa karşı mesafeli durmuştur (Baltanova, 2008, XXXV/70).

Bu çalışmada Rızâeddîn b. Fahreddîn'in fikhî konuları ele alırken Kur'ân, sünnet, icmâ', kıyâs vb. delilleri kullanarak izlediği metodu ortaya koymaya gayret edeceğiz. Nitekim Rızâeddîn b. Fahreddîn gibi uzun yıllar Rusya Müslümanlarının fikhî meselelerine tanıklık ettiğinden ötürü onun usûl-i fikh ile ilgili anlayışı önem arz etmektedir. Rızâeddîn b. Fahreddîn'in usûl-i fikh konuları ile ilgili görüşlerini ihtiva eden *Dinî ve İctimaî Meseleler* (Fahreddîn, 1914) adlı eseri bizim çalışmamıza asıl kaynak olacak eserdir.

2. Rızâeddîn b. Fahreddîn'in Nassa Yaklaşımı

Kur'ân, sünnet vb. kaynaklara geçmeden önce Rızâeddîn b. Fahreddîn'in nass'a olan bakışını ortaya koymaya çalışacağız. Günümüzde olduğu gibi tarihte de İslâm'ı akla ve yeni bilimlere aykırı gösterme çabaları olmuştur. Bu konuda İslam âlimleri bu anlayışı ortadan kaldırmaya yönelik çabalar sarf etmişlerdir. Bu tür çabaları sarf eden âlimler arasında Rızâeddîn b. Fahreddîn de yer almaktadır. Bu

meseleye dikkat çeken Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre ilim ve din, bilhassa İslâm söz konusu olduğunda, birbiriyle uyushmaktadır. Ona göre dini akılla ve ilimle çatışıyor göstermek dini iyi bilmekten kaynaklanmaktadır. Rızâeddîn b. Fahreddîn, nassların akla hitap ettiğini, nassların sınırlı, olayların ise sınırsız olduğunu, aklın çeşitli metodlarla nasslarda bulunmayan konularda hüküm vermesi gerektiğini izah etmektedir (Fahreddin, 1914, ss. 84, 143-145).

Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre şer'î deliller arasında akla aykırı olarak görünen çelişkiler, aslında aralarındaki ihtilaflardan değil, insan aklının yanlış anlamasından ve onun kusurlarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Rızâeddîn b. Fahreddîn nassın tevilinden yanadır (Fahreddin, 1914, ss. 10-11). Özellikle o, geçmişte teville başvurulmayan konularda tevil olabileceği gibi, yanlışlığı ortaya çıkmış teviller yerine yeni tevillerin yapılabileceğini savunmaktadır. Buradaki ihtilaf, teville verilen anlamdan çıkmaktadır. Rızâeddîn b. Fahreddîn tevili meşhur ıstılâh anlamıyla, söze "zâhirinden başka bir anlam vermek" olarak tanımlamaktadır (Fahreddin, 1914, s. 11).

Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre nassı doğru bir şekilde anlama ve tevil etme konusunun yanı sıra nassın tercüme edilmesi konusu da pekâlâ önem taşımaktadır. İ. Maraş'a göre Rızâeddîn b. Fahreddîn Kur'an'ın tercümesi hakkında gelen soruya, İslâm'ın gerek evrenselliği gerekse tebliği yönünden Tatarcaya ve başka dillere tercüme yapmanın önemli olduğunun altını çizmiştir. Ona göre Kur'an'ın tercüme edilmesi tefsire göre daha kolay bir iştir (Maraş, 2002, s. 188). Rızâeddîn b. Fahreddîn İslâm dinini gayri müslimlere tebliğ etme sırasında tercümesinin etkisinin çok fazla olduğunu düşünmektedir. Burada Rızâeddîn b. Fahreddîn iki temel yoldan bahsetmektedir: Kur'an'ı hem Müslümanların kendi dillerine hem de yabancı dillere tercüme etmek. Böylece İslâm'ın doğru olarak anlatılması ve anlaşılması yönünden bu iş çok önemli bir vecibedir (Fahreddin, 1914, s. 108-112).

İ. Maraş'a göre tercüme konusunda ortaya çıkan tartışmanın özünü; tercümenin caiz olup olmaması değil, mümkün olup olmamasının teşkil ettiğini ısrarla belirten ceditçi düşünürler, selef dönemine ve Şatıbî'nin Muvafakât'ına atıfta bulunarak, meselenin lafzî bir tartışma olduğunu söylemektedirler. Ona göre muhtemelen Rızâeddîn b. Fahreddîn'e ait olan bir yazıda; Şatıbî referans gösterilerek, lafızların, delâletleri itibarıyla, aslî ve fer'î olarak ikiye ayrıldığı aslî delâleti itibarıyla her şeyi her dilde ve her dilden her dile tercümenin mümkün olduğuna işaret edilmektedir. Makalede; te'kid, i'caz, müsâvât ve muhatab gibi durumlara riayet ederek, muhassenât-ı lafziyye ve maneviyeyi gözetenek söylemenin ise delâlet-i fer'îye olduğu ve bilhassa Arap lisanında (özellikle de Kur'an'da) delâlet-i fer'îyeyi (lafızlara ait muhassenâtı) tercüme etmenin mümkün olamayacağı ifade edilmektedir. Böylece, Kur'an'ı, delâlet-i asliyye noktasından, her dile çevirmenin mümkün olduğu, ancak delâlet-i fer'îye açısından mümkün olmadığı sonucundan yola çıkılarak; tercümenin mümkün olduğu, fakat bu tercümenin Kur'an'ın yerini alamayacağı, yani Kur'an olmadığı kararına varılmaktadır. Bu yaklaşım tarzı, diğer ceditçiler tarafından da desteklenmişti (Maraş, 2002, s. 193).

3. Rızâeddîn b. Fahreddîn ve Şer'î Delillere Bakışı

Klasik fıkıh usulü anlayışına sahip olan Rızaeddin b. Fahreddin'e göre İslam hukukunun esasları dörttür. Bunlar sırasıyla Kitâb, Sünnet, İcma' ve Kıyas'tır. İcmâ' ve kıyâsa başvurma ise ona göre Kur'an ve sünnette açık delil olmaması durumunda geçerlidir (Fahreddin, 1914, ss. 4-5). Ona göre fıkıh usulüne ait bu asıllar kat'î niteliğini taşımaktadır. Bu konuda olan eksiklikler ve noksanlıklar ona göre Müslümanlardan neşet etmektedir. Nitekim ona göre Müslümanlar bu asıllara yeterince eğilmeyip doğru bir şekilde uygulamamaktadırlar. Örneğin ona göre peygamberler dünyaya insanlara tıpi öğretmek için gelmemişler. Aksi takdirde insanlar tüm dünyevi işlerinde de peygamberlere uymak zorunda kalırlardı (Fahreddin, 1914, s. 43). Kur'an-ı Kerim'de bazı hayvan türlerinden örnekler ve tarihi gerçekler yer almaktadır. Ancak bunların hiçbirinden tarih öğretmeye veya zooloji alanında bilgi sunmaya yönelik

bir şekilde bahsedilmiyor (Fahreddin, 1914, s. 18). Buradan anlaşılana göre Rızâeddîn b. Fahreddîn peygamberlerin bir din öğreticisi olarak gönderildiklerinin altını çizmektedir.

3.1. Rızâeddîn b. Fahreddîn ve Kur'ân

Dinî hükümlerin ilk kaynağının Kur'ân-ı Kerîm olduğu bütün Müslümanların ortak kabulüdür. Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre Kur'ân-ı Kerîm, insanları doğru yola sevk etmek için Allah tarafından Hz. Peygamber'e gönderilmiş bir kitaptır. Kur'ân'da inanç, ilim, dinî konulara ait kaynaklar ve hüccetler yer almaktadır. Ona göre Kur'ân, insanoğlunu telif ettiği kitaplara benzemez. Kur'ân mücmel bir kitaptır. Kur'ân âyetleri Hz. Peygamber'e Müslümanların ihtiyaçları sırasına göre nazil olmuş ve orijinal şekliyle korunmuştur (Fahreddin, 1914, ss. 13, 15). Bu tanıma baktığımızda Rızâeddîn b. Fahreddîn Kur'ân'ın mücmel olduğunu söylemektedir. Böylece Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in sünnetinden ayrı düşünmediğini söyleyebiliriz.

Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre Kur'ân-ı Kerîm evrensel bir kitap olduğundan tüm Müslümanları, hatta tüm insanlığı eşit derecede ilgilendirmektedir. Eğitimli ve yetenekli her insan bunu doğru anlayabilir ve bu konuda araçlara gerek yoktur (Fahreddin, 1914, s. 14). Bununla birlikte Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre Kur'ân-ı Kerîm'i delil olarak kullanmak ve ondan şeriat normları çıkarmak ve genel olarak içeriğini anlamak için, Arapça diline tam anlamıyla hâkim olmak gerekir. Böylece Kur'ân-ı Kerîmle ilgili normları ve şer'î hükümleri istinbat yöntemleri bilmek gerekir (Fahreddin, 1914, s. 14).

Kur'ân âyetleri ve Hz. Peygamber'in sünneti zaruret olmadıkça yorumlanmamalıdır. Delil olmadan da bunlara herhangi bir anlam eklemek yasaktır. Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hz. Peygamber'in sünnetinin zâhir anlamlarına uygun olarak anlaşılması gerekir. Eğer zâhir manalarını anlamakta güçlük çekiyorsak o zaman gerçek manalarını Cenab-ı Hakk'a ve Hz. Peygamber'e bırakmak gerekir. Bunları yorumlamaya veya yorumlamaya teşebbüs edilmemelidir. Ayrıca âyet ve hadislerden Arapların anlayamadığı ve Arap dilindeki dilsel anlamlarına uymayan anlamlar çıkarmak dalalet ve küfürdür. Bu tevilin tasavvuf veya başka alanlardan olması önemli değildir. Böyle bir yoruma dayanmak doğru değildir (Fahreddin, 1914, ss. 35-36; Özalp, 2014, II/206). Rızâeddîn b. Fahreddîn'in bu sözlerine baktığımızda onun kat'î delil olarak gördüğü Kur'ân'ın zâhiri anlamına önem verdiği anlaşılmaktadır. Tabi bununla birlikte o yorum meselelerinde, doğrudan tefsir kitaplarından ziyade, güvenilir nakillere ve Kur'ân metnlerinin dilsel analizine dayanarak elde edilen anlamlara güvenmek gerekir. Ayrıca geçmiş nesillerin bilim adamlarından aktarılmayan ve bugün keşfedilmemiş şeyleri de tamamen inkar etmemek gerekir (Fahreddin, 1914, s. 25).

Tevil ile ilgili bu yaklaşımı yorumlayan R. Çelik'e göre Rızaeddin b. Fahreddin'in bu konudaki düşüncesi, Kur'ân-ı Kerîm'den manalar çıkarıp izah ederken sadece önceki âlimlerin tefsir, te'vil ve fetvalarına takılıp kalmadan yeni şeyler söylemenin gerekliliği yönündedir. Hâlbuki bu düşüncesiyle onun, özellikle İslam gelenek müktesebatına değil de Kur'ân-ı Kerîm'i yeniden yorumlayarak geleneğin dışında, yaşadığı çağın ruhuna uyacak yeni şeyler söyleme merakını dile getirmesi, modernist çizgiyi koruma gayretini düşündürmektedir (Çelik, 2022, ss. 99-100).

3.2. Rızâeddîn b. Fahreddîn ve Sünnet

Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre sünnet, Hz. Peygamber'in dini emirleri ve pratik hukuk normlarını insanlara iletmek için ifade ettiği ve taahhüt ettiği bir dizi söz ve fiillerdir. Hz. Peygamber'in sözleri "السنة القولية/es-Sünnetü'l-Kavliyye" (sözlü sünnet), fiilleri ise "السنة الفعلية/es-Sünnetü'l-fi'liyye" (ameli sünnet) terimiyle ifade edilmiştir. Fiili olarak nitelendirilen onun davranışları veya sahabenin davranışlarını takrir ederek rıza göstermesi sünnetin aynı kategorisinde yer almaktadır. Hz. Peygamber'in dinle doğrudan

ilgili olan bütün konuları zaten ümmetinin dikkatine sunmuş ve hiç kimsenin dine ilave yapmasına hiçbir zemin bırakmamıştır (Fahreddin, 1914, s. 38).

H. Peygamber'in söz ve fiilleri iki ana türe ayrılır: yasama/dini ve yasama dışı/din dışı. İslam toplumu için delil teşkil eden sünnet ilk türde olmalıdır, o da H. Peygamber'in yasama niteliğindeki söz ve fiilerdir. H. Peygamber diğer insanlarla aynı kişi olması, onlarla birlikte bir hayat geçirmesi nedeniyle, onun pek çok söz ve fiili asama niteliğini taşımadığı aşikârdır. Örneğin H. Peygamber'in yaşadığı çağının şartlarına göre verdiği siyasi kararlarının, toplumun maslahatı için yaptığı ameller, yetkili bir kişi olarak kendi düşünce ve varsayımlarının sonucu, yasama dışı sünnet kategorisine girer. Böylece bu tür fiiler Müslümanlar açısından bir delil niteliğini taşımamaktadır ve bağlayıcı değildir (Fahreddin, 1914, s. 41). Bu açıdan baktığımızda şer'î delil olarak bağlayıcılık taşıyan ameller sadece H. Peygamber'in peygamber olarak emrettiği ve uyguladığı ameller olduğu anlaşılmaktadır.

Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre H. Peygamber'in hadisleri ümmetine şu üç yolla ulaştırılmıştır: haber-i mütevatir, haber-i meşhûr ve haber vâhid. Haber mütevatir, yalana üzerine birleşmeleri aklın mümkün olmayan bir grup insan tarafından nakledilen hadislerdir (Fahreddin, 1914, s. 49).

Haber-i meşhur ise hicrî ilk asırda tek hadis (ahad) niteliğinde olan, sonraki yüzyıllarda ise mütevatir hadisler olarak kabul edilen hadislerdir. Aslına bakılırsa meşhur haberler ahâd haberlerdir. Ama ikinci asırda bu hadisler kabul edilerek alimler tarafından rivayet edildikleri için önem taşımışlar. Bu yüzden meşhur hadisler ahâd hadisler göre daha net bir bilgi aktarımı sağlamaktadır. Ayrıca Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre meşhû hadisler de kat'îlik sıfatını taşımamaktadır (Fahreddin, 1914, s. 52). Bununla birlikte Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre burada zikredilen tüm sünnet çeşitleri Müslümanlar için Kur'an-ı Kerim'den sonra birer delildir (Fahreddin, 1914, s. 52). Dolayısıyla sünnet konusunda Rızâeddîn b. Fahreddîn'in klasik Hanefî usulüne bağlı olduğunu da söyleyebiliriz. Nitekim onun haber çeşitleriyle ilgili ortaya koyduğu anlayışı bunu göstermektedir.

Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre günümüz insanları için Orta Çağ'da meşhur veya bilinmeyen yazarlar tarafından ele alınan bilgiler, özel olarak tahlil edilmeden gelen eserler yetersiz olduğu oldukça açıktır. Bununla birlikte Kur'an ve H. Peygamber'in sünnetinde olmayan bilgiler de bu eserlere girmiş durumda ve dinden sayılmaktadır. Bu eserlerde olan bilgilerin yetersizliği yüzünden insanlar şer'î bir hüküm verilemiyorsa Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre Kur'an ve H. Peygamber'in sünnetine direk müracaat etmek gerekir. Böyle olursa İslam hukuku ile ilgili meselelerin icmâ' tarafından incelenerek günümüzde İslam hukukunun uygulanıp uygulanmayacağını görebiliriz (Fahreddin, 1914, s. 77). Bu yoruma baktığımızda Rızâeddîn b. Fahreddîn Kur'an ve sünnetin evrensel olduğunu, günümüzde de kolay bir şekilde bu asıllara dayanılarak İslam hukukunun uygulanabileceğini söylemektedir. Tabi bu konuda icmâ' ve kıyasın da rolü tartışılmaz olup, onlar olmadan bunun mümkün olmadığı da ortaya çıkmaktadır.

3.3. Rızâeddîn b. Fahreddîn ve İcmâ'

Rızaeddin b. Fahreddine göre icma', ülü'l-emr tarafından Müslüman toplumların kendi asırlarındaki işler konusunda makâsıd-ı şer'î'aya muhalif olmamak üzere ittifakla verilen kararlardan ibarettir. Bununla birlikte "ülü'l-emr" kavramı, kamu hizmeti yapan memurları ve kişileri, bu durumda ise dine ve topluma hizmet eden kişileri (ehlü'l-hall ve'l-'akd) ifade etmektedir. "Ülü'l-emr" tabiri, önce müctehidler, sonra iktisatçıları, sosyologları, sanatçıları, siyasetçileri, mimarları ve genel anlamda dünyevi konularda ihtisas sahibi alimleri kapsar. Ayrıca, sosyal açıdan yararlı herhangi bir işin icracıları, askeri liderler, çeşitli kuruluşların başkanları, avukatlar, doktorlar, mühendisler, tüccarlar, editörler, yayıncılar, işçiler ve ayrıca herhangi bir yasal kuruluşun başkanları da bu terim kavramına dahil edilmelidir. Bu nedenle meşru partilerin nüfuz sahibi her şahsın icmâ' dairesi altına girme hakkı vardır. Buradan, müctehitlerin

varlığının kamu yararına ilişkin bir karar vermek için tek başına yeterli olmadığı anlaşılmaktadır (Fahreddin, 1914, s. 63). R. Çelik'e göre Rızaeddin b. Fahreddin, icmâ' ile alakalı hayli mülâhazalar serdederek icmâ'ı klasik tarifinden farklı bir biçimde izah etmiş ve eski ulemanın tanımından daha farklı bir tarif ortaya koymuştur (Çelik, 2022, ss. 102-103).

İcmâ' konusunda ince bir detaya değinen Rızaeddin b. Fahreddin'e göre "ülû'l-emr"'in görüş birliği, tek tek değil, her grubun, partinin, topluluğun uzmanlarının ortak kararı anlamına gelir. Eğer mesele bireysel bir karara indirgenmiş olsaydı, o zaman bu, icmâ'ın ortaya çıkmasının imkansız olduğu anlamına gelir. Çünkü tüm kişilerin her konuda aynı fikirde olacağının garantisi yoktur. Günümüzle karşılaştırıldığında, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar, küçük parti ve tarikat topluluklarına bölünmemiş. Herhangi bir meselenin çözümü için tüm bireylerin oybirliğiyle bir görüşe ihtiyaç duyulsaydı, o zaman bu, elbette Hz. Peygamber'in ve ashabının zamanında ortaya çıkardı. Rızaeddin b. Fahreddin'e göre sahabe döneminde bütün şahısların ittifakı ile ortaya çıkan icmâ'ın varlığından söz edemeyiz. Hatta en önemli mesele olan devlet başkanı (halifelik) meselesinde bile bütün sahabenin arasında görüş birliği yoktu. Sahabeden ve Ensar'ın otoritelerinden biri olan Sa'd b. 'Ibada, Hz. Ebu Bekir'in halife olmasını kabul etmemişti ve ilk iki halifeye biat etmeden ölmüştü (Fahreddin, 1914, s. 64).

3.4. Rızâeddîn b. Fahreddîn ve Kıyâs

Rızaeddin b. Fahreddin'e göre kıyas, illet ortaklığından hükmün de ona göre ortak olmasından ibarettir. İnsanlar arasındaki muamelat alanındaki vakaların sayısı ölçülemeyecek kadar fazladır. Her bir duruma ilişkin bir nassın bulunmadığı da aşikardır. Dolayısıyla, eğer nasslar sınırlıysa ve hukuki değerlendirme gerektiren olaylar sınırlı değilse, o zaman sınırlı olanla sınırlı olmayan hakkında hüküm vermek için üçüncü taraf araçlarının kullanılmasına ihtiyaç vardır. Kur'ân ve sünnet nasslarıyla birlikte iki kaynak niteliğini taşıyan icmâ' ve kıyas vardır. Dolayısıyla kıyas şer'î bir delil olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Rızaeddin b. Fahreddin'e göre kıyas, yalnızca icmâ'a uygun olan ve icmâ' tarafından makbul görülebilecek konularda geçerlidir. Ona göre aslında kıyasın şer'î bir delil olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur. Son ve orta asırların usûlcülerin başvurduğu delillerin hiçbirisi kıyasın şer'î bir delil olduğunu göstermez. Ancak kıyasın bir şer'î delil olmadığını kabul edersek, bu durum birçok hükmün hukuki açıdan değerlendirilmeden kalmasına, şer'î mahkemelerin ve kadıların ortaya çıkan ihtilafları çözememesine yol açacaktır. Bunun ne gibi sonuçlara yol açabileceği ise açıktır ve bunları önlemek için kıyasın şer'î delillerinden biri olarak tanınmasına ihtiyaç vardır (Fahreddin, 1914, ss. 87-88; Özalp, 2014, II/210). Bu durumda Rızaeddin b. Fahreddin'in kıyasla ilgili yaptığı değerlendirmeyi göz önünde bulundurursak ona göre kıyas zarurete binaen başvurulması gereken bir kaynak olarak ortaya çıkmıştır. Tabi bununla birlikte meşhur Muaz hadisinde geçen bilgileri de dikkate alırsak "re'yle ictihad ederim" sözlerini direk kıyas olarak kabul etmediği anlaşılmaktadır.

R. Çelik, Rızaeddin b. Fahreddin'in kıyasa verdiği bu tarifden kıyas hakkında klasik anlamdan farklı bir düşünceye sahip olduğunu düşünmektedir. Ona göre o, kıyası "illetteki iştirak sebebiyle hükümde de iştirak olacağını anlamak" şeklinde tarif ettiği için sanki kıyası lügat manası demek olan "ölçmek" anlamıyla olan ilişkisi üzerinden tanımlamıştır (Çelik, 2022, s. 105).

3.5. Rızâeddîn b. Fahreddîn ve Maslahat

Rızâeddîn b. Fahreddîn yukarıda incelemeye çalıştığımız asıl kaynaklarla birlikte başka tâlî olarak isimlendirebileceğimiz kaynaklara da başvurduğunu görmekteyiz. Bu kaynaklar arasında en önemli yer alan kaynaklar arasında maslahat yer almaktadır.

Rızaeddin b. Fahreddin'e göre şer'î maksatlara uygun olması muamelat konularında şer'î hükümlere uyamamak ri'âyet-i maslahat terimiyle ifade edilmektedir. Ri'âyet-i maslahat da icmâ' ve kıyas gibi şer'î

delillerden sayılmaktadır. Örneğin Hz. Ebû Bekir müellefe-i kulûb olarak adlandırılan zekat almaya hak eden gruptan bazılarına zekat ödemeyi durdurmuştu. Tabi bu konuda bir neshin söz konusu olmadığı da bilinmektedir. Rızaeddin b. Fahreddin'e göre Hz. Ebû Bekir bu kararın ri'âyet-i maslahat esasına dayanmaktaydı.

Nitekim Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir şöyle buyurmuşlardı: “Bu para, İslam’a yönelme yollarınızı yumuşatmak için size Hz. Peygamber tarafından ödendi. Bugün Cenab-ı Allah dinini güçlendirdi. Bu nedenle İslam dinine sebat gösterirseniz ne güzel. Aksi takdirde sizinle aramızda kılıçtan başka bir şeye yer yoktur.” Tabi bu ifadeleri Hz. Ömer ile Hz. Ebû Bekir her müellef-i kulûb sınıfına girene yöneltmemişler. Bu sözleri sadece zekattan pay isteyen bazı kişilere söylemişlerdi. Burada ‘Uyeyne b. el-Hısn’ın kalbini yumuşatmaya ihtiyaç duyulmadıysa, bu diğer insanların da kalplerini yumuşatmaya ihtiyaç olmadığı anlamına gelmez. Aynı şekilde, eğer bir zamanlar belli bir grup insanın kalplerini yumuşatmaya ihtiyaç duyulmamışsa, bu, o grup insan için bu ihtiyacın bir daha asla ortaya çıkmayacağı anlamına gelmez. İhtiyaçların ve dünya şartlarının değişmediği görülmüştür. Sonuçta onların değişmesi her zaman muhtemeldir (Fahreddin, 1914, ss. 87-88). Burada açık olarak zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişiklik gösterebileceğini görmekteyiz. Sahabe-i kirâm bu uygulamasıyla bize bunu açık olarak göstermiştir.

İ. Maraş’a göre Rızâeddîn b. Fahreddîn’in yanı sıra maslahat prensibini en yoğun bir şekilde işleyen ceditçiler arasında Carullah da yer almaktadır. Carullah’ın bu konudaki temel kaynaklarından birisi ise Şatıbi’nin Muvâfakat adlı eseridir. Carullah’ın ve diğer ceditçilerin maslahatı ön plana çıkarmasının sebebine gelince İ. Maraş’a göre daha önceki usûlcülerin Şâri’in maksatlarına ve lafzî delâletlere riayet ettikleri halde, kamu menfaatine, yani maslahata yeterince riayet etmemiş olmalarıdır. Ona göre bu konuyu şiddetle eleştiren Carullah, içtimâî faydayı hedef alan maslahatın, Şâri’in maksadıyla birlikte mütalaa edilmesinden yanadır. Maslahatı mutlaka devreye sokmak konusunda ısrarlı olan Carullah, maslahat prensibinden hareketle devamlı değişen toplum hayatında ictihadın zarûriliğini de anlatmış olmaktadır (Maraş, 2002, s. 208).

Rızâeddîn b. Fahreddîn’e göre Hanefî fıkıh usulü eserlerinde ri'âyet-i maslahat prensibi bağımsız bir delil olarak belirtilmese de, pek çok konunun tahlili yapıldığında Hanefîlerin hüküm çıkarırken bu prensibi dikkate aldıklarını göstermektedir. Onun belirttiğine göre Hanefî eserlerinde herhangi bir konuda önceki alimler falanca hüküm vermişler, fakat sonraki alimler zaruret halinden dolayı tam tersi bir fetva vermişlerdir şeklinde ifadeler yer almaktadır. Durum böyle olunca ri'âyet-i maslahat zaruret/aşırı zorunluluk, te'âmül/yerleşmiş uygulama, ‘urf/örf vb. terimlerle eş anlamlıdır. Bununla birlikte Rızâeddîn b. Fahreddîn’e göre maslahat ilkesi, “Zarar vermek veya zarara karşılık olarak zarar vermek caiz değildir” (Ahmed b. Hanbel, 2009, s. 55 hadis no: 2865) hadisine dayandığı için şer’î delil sayılmaktadır (Fahreddin, 1914, s. 102).

İ. Maraş’ın tespitine göre Cârullah, Rızâeddîn b. Fahreddîn’in maslahatın dairesini biraz dar tuttuğundan dolayı eleştirilmiştir. Çünkü Carullah, maslahatın daha geniş bir çerçevede ele alınmasını savunduğu gibi, maslahat prensibini, fıkıh usûlünün ve dolayısıyla ictihadın en temel unsurlarından biri, belki de en önemlisi olarak görmektedir (Maraş, 2002, s. 209).

3.6. Rızaeddin b. Fahreddin ve İctihat ve Fetva

Rızâeddîn b. Fahreddîn’e göre fıkıh ilminin esaslarına vakıf olan kimsenin, Kur’ân-ı Kerim’in emirlerini ve Hz. Peygamber’in sünnetini anlamaya yönelik çabalarına içtihat, kişiye ise müctehid denir. Tabi ona müctehid olmanın da Müslüman olmak, Kur’ân ve sünneti bilmek, Arap diline incelikleriyle vakıf olmak, usûl-i fikhî bilmek, nâsih ve mensûh konularına vakıf olmak gibi şartları da vardır. Ayrıca ona göre müctehidin her zaman haklı olduğu ifadesi yanlıştır. Çünkü müctehit doğru hüküm verebildiği

gibi yanlış bir hüküm de verebilir. Üstelik müctehidin birçok delilin varlığından haberdar olmaması da oldukça muhtemeldir (Fahreddin, 1914, s. 89-90). Rızâeddîn b. Fahreddîn'in bu sözlerini doğru bir şekilde değerlendirdiğimizde müctehidin hata yapma imkanı olduğunu ama bununla birlikte onun hadiste zikredilen müctehidin sevaba nail olacağı konusuna da muhalif olmadığını anlayabiliriz.

Rızâeddîn b. Fahreddîn'in çok yakın arkadaşı olan Carullah'a göre ise müctehid olmak için tesbit edilen şartlar farklıdır. Ona göre müctehid olmak için sıralanan şartlar, esasında o kadar ağır değildir, yani ictihad kapısı bu şartlardan dolayı kapanmamıştır, bilakis ümitsizlik veya idealsizlik sebebiyle kapanmıştır (Carullah, 1914, s. 24). İ. Maraş'a göre Carullah, ictihad kapısının, bir bakıma, Kur'an ve sünnet tarafından değil, fiilen kapandığını söylemekte ve ictihad yapmak için; Arapçanın, Kur'an ve sünnetin iyi bilinmesinin gerekli olduğu görüşlerini savunmaktadır.

Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre Hz. Peygamber'in yanında uzun zaman bulunmuş bir sahabenin bazı şer'î meselelerden ve tartışmalardan haberdar olmaması başkalarının da bazı durumlardaki hükümlerden haberdar olmamasına şaşırmamak gerekir. Durum böyle olsa da yani bir kişi belirli konuda hükmün bilmemesi onun müctehid olmasına engel değildir (Fahreddin, 1914, s. 90).

Yüce Allah'ın rahmeti olan şeriat, insanların ahlakını geliştirmelerini, adaletin gölgesinde yaşamalarını, sonsuz barışın mutluluğunu kazanmalarını, özgürlük ve eşitlik esaslarına dayalı düzeni sağlamayı amaçlayan ilahi kanunlardır. Bu nedenle şeriat'ın insanların çıkarları, ihtiyaçları ve iyiliği doğrultusunda işlemesi son derece doğal ve gereklidir (Fahreddin, 1914, s. 71). Böylece Rızâeddîn b. Fahreddîn şer'î hükümlerin evrensel olduğuna işaret ederek sonsuza kadar baki olduğunu söylemektedir. Ona göre zamanın ve şartların değişmesine bağlı olarak menfaatlerin değişmesi nedeniyle şeriat fetvalarında ve hükümlerinde değişiklik yapılması mümkündür. İslam dininin hukuki temelleri değişmez ve kalıcı olmasına rağmen, onun temelinde inşa edilen bazı hukuk sistemleri geçici ve bireysel nitelikte olabileceği gibi, Kur'an'a ve sünnete dayalı başka bir hukuk sistemi tarafından da değiştirilebilir. İhtiyaçlar hukuka göre değil, hukuk ihtiyaçlara oluşturulmalıdır. "Halk hukuk için değildir, hukuk halk içindir" sözü çok iyi biliniyor. Değişimden etkilenmeyen tek bir yasa vardır: "Zaman değiştiğinde hükümler de değişir." Bu kanun günümüze kadar değişmedi ve bizden sonra da değişmeyecek (Fahreddin, 1914, s. 71).

İctihad kapısının kapandığı meselesine gelince Rızâeddîn b. Fahreddîn çok net ifadeler kullanarak böyle bir şeyin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Ona göre "ictihadın zamanı geçti" ifadesi şu anlama gelir: "Kur'an-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in sünnetini anlayıp delil olarak kullanmanın devri artık geçti." (Fahreddin, 1914, s. 91; Özalp, 2014, II/211). Bu ise evrensel ve kıyamete kadar baki olan İslam dinine aykırı bir düşünceden başka bir şey değildir.

Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre ictihad zamanının geçtiğine dair inanç, İslam dünyasında düşünce ve ifade özgürlüğünün yasaklanmasına yol açtı. Böylece fıkıh çalışmaları, eski düşünce ve hükümlerin doğru olup olmadığı anlaşılmadan muhafaza edilmeye ve geçmişte yaşanan şartların tekrarına indirgenmeye başlandı. İnsanlığın durumunu düzeltmek için indirilen İslam dini, sürekli yenilenme ve reform gerektirmektedir. İşte bu yüzden İslam zayıflamış, Endülüs bilimi ve Bağdat kitapları Avrupa ve Amerika'ya göç etmiştir. Bir zamanlar dünyaya Zuhri, Evzâ'î, İbnü'l-Mübarek, Buhari, Ebû Hanife, Şafi'î, Leys, Malik, Ahmed b. Hanbel, İbn Rüşd, İbn Hazm vb. alimleri veren İslam dünyası, bu tür şahsiyetlerin yeniden zuhur etmesine vesile olamadı. Artık yeni Gazali, Zehebi, İbn Teymiyye, İbn Haldun, İbn Kayyim, İbn Humam ve İbn Hacer gibi büyük şahsiyetler Oxford ve Sorbonne üniversitelerden çıkmaktadır (Fahreddin, 1914, s. 92).

İ. Maraş'ın tespitine göre Rızâeddîn b. Fahreddîn'in ictihad ve taklitle ilgili görüşlerinde Mercânî'nin etkisi oldukça büyüktür. Nitekim o, gücü yeten kişilerin Kur'an ve hadisle amel etmelerini, gücü yetmeyenlerin ise bu iki temel kaynağı anlayabilenlerden sorup öğrenmelerini istemektedir.

Birbirine uyuşmaz görünen veya mensuh olup olmadığı bilinmeyen durumlarda da yapılan ictihada ve amele bir zarar gelmeyeceğini ifade eden Fahreddîn, mensûh ayetlerin, mensuh hadislerin çok az olduğunu söylemekte ve “hadislerin mensuh olanları da, müctehidlerin mensuh olmayan sözlerine göre, daha güvenilirirdir. Nâsihini bilene kadar mensûh hadisle amel etmenin caizliği konusu da ilim ehline malumdur” demektedir. Ona göre hadislerde mevcut olan; mensûh, müevvel ve mukayyed olma gibi çeşitli teknik hususlar ilk müctehidlerin sözlerinde de fazlasıyla vardır (Maraş, 2002, s. 206). Bu yaklaşımını yorumlayan H. Atan’a göre hadislerle direk amel etmeyi caiz gören Rızâeddîn b. Fahreddîn, herhangi bir mezhebi veya âlimi değil yegâne otorite olarak Kitap ve sünneti kabul ettiğini göstermektedir ki geleneksel/kadimci çizgiden ayrıldığı nokta da burasıdır (Atan, 2014, 321-322).

SONUÇ

Rızâeddîn Fahreddîn , Tatar Rönesansı’nın Abdülkayyûm Nâsirî ve Mercânî’den sonra önde gelen şahsiyeti kabul edilmektedir. Aynı akıma mensup ıslahçı din âlimi Mûsâ Cârullah, Rızâeddîn b. Fahreddîn’in yakın arkadaşıdır. Bu âlimler onun fikrî yapısını etkileyen en önemli kişiler arasında yer almaktadırlar.

Bu çalışmada Rızâeddîn b. Fahreddîn’in fikhî konuları ele alırken Kur’ân, sünnet, icmâ‘, kıyâs vb. delilleri kullanarak izlediği metodu ortaya koymaya gayret ettik. Nitekim Rızâeddîn b. Fahreddîn gibi uzun yıllar Rusya Müslümanlarının fikhî meselelerine tanıklık ettiğinden ötürü onun usûl-i fıkıh ile ilgili anlayışı önem arz etmektedir.

Öncelikle Rızâeddîn b. Fahreddîn’in genel anlamda nassa yaklaşımı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Rızâeddîn b. Fahreddîn’e göre ilim ve din, bilhassa İslâm söz konusu olduğunda, birbiriyle uyuşmaktadır. Ona göre dini akılla ve ilimle çatışıyor göstermek dini iyi bilmemekten kaynaklanmaktadır. Ona göre şer‘î deliller arasında akla aykırı olarak görünen çelişkiler, aslında aralarındaki ihtilaflardan değil, insan aklının yanlış anlamasından ve onun kusurlarından kaynaklanmaktadır.

Klasik fıkıh usulü anlayışına sahip olan Rızaeddin b. Fahreddin’e göre İslam hukukunun esasları dörttür. Bunlar sırasıyla Kitâb, Sünnet, İcma‘ ve Kıyas’tır. İcmâ‘ ve kıyâsa başvurma ise ona göre Kur’ân ve sünnette açık delil olmaması durumunda geçerlidir. Ona göre Kur’ân, insanoğlunu telif ettiği kitaplara benzemez. Rızâeddîn b. Fahreddîn Kur’ân’ın mücmel olduğunu söylemektedir. Böylece Kur’ân’ı Hz. Peygamber’in sünnetinden ayrı düşünmediğini ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Kur’ân âyetleri ve Hz. Peygamber’in sünneti zaruret olmadıkça yorumlanmamalıdır. Rızâeddîn b. Fahreddîn fiili olarak nitelendirilen sünneti takrir ederek rıza göstermesi sünnetiyle aynı kategori altına almaktadır. Ona göre şer‘î delil olarak bağlayıcılık taşıyan ameller sadece Hz. Peygamber’in peygamber olarak emrettiği ve uyguladığı ameller olduğu anlaşılmaktadır. Rızâeddîn b. Fahreddine göre icma‘, ülü’l-emr tarafından Müslüman toplumların kendi asırlarındaki işler konusunda makâsıd-ı şer‘î’aya muhalif olmamak üzere ittifakla verilen kararlardan ibarettir. Bununla birlikte ulü’l-emr tabiri, önce müctehidleri, sonra iktisatçıları, sosyologları, sanatçıları, siyasetçileri, mimarları ve genel anlamda dünyevi konularda ihtisas sahibi âlimleri kapsar. Ayrıca, sosyal açıdan yararlı herhangi bir işin icracıları, askeri liderler, çeşitli kuruluşların başkanları, avukatlar, doktorlar, mühendisler, tüccarlar, editörler, yayıncılar, işçiler ve ayrıca herhangi bir yasal kuruluşun başkanları da bu terim kavramına dahil edilmelidir. Rızaeddin b. Fahreddin’e göre insanlar arasındaki muamelat alanındaki vakaların sayısı ölçülemeyecek kadar fazladır. Her bir duruma ilişkin bir nassın bulunmadığı da aşikardır. Dolayısıyla, eğer nasslar sınırlıysa ve hukuki değerlendirme gerektiren olaylar sınırlı değilse, o zaman sınırlı olanla sınırlı olmayan hakkında hüküm vermek için üçüncü taraf araçlarının kullanılmasına ihtiyaç vardır. Kur’ân ve sünnet nasslarıyla birlikte iki kaynak niteliğini taşıyan icmâ‘ ve kıyas vardır. Dolayısıyla ona göre kıyas şer‘î bir delil niteliğini taşımaktadır.

Rızaeddin b. Fahreddin'e göre şer'î maksatlara uygun olması muamelat konularında şer'î hükümlere uyamamak ri'âyet-i maslahat terimiyle ifade edilmektedir. Ri'âyet-i maslahat da icmâ' ve kıyas gibi şer'î delillerden sayılmaktadır. Örneğin Hz. Ebû Bekir müellefe-i kulûb olarak adlandırılan zekat almaya hak eden gruptan bazılarına zekat ödemeyi durdurmuştu. Tabi bu konuda bir neshin söz konusu olmadığı da bilinmektedir. Rızaeddin b. Fahreddin'e göre Hz. Ebû Bekir bu kararın ri'âyet-i maslahat esasına dayanmaktaydı. Rızâeddîn b. Fahreddîn'e göre müctehid olmanın Müslüman olmak, Kur'ân ve sünneti bilmek, Arap diline incelikleriyle vakıf olmak, usûl-i fikhî bilmek, nâsih ve mensûh konularına vakıf olmak gibi şartları vardır. Rızâeddîn b. Fahreddîn şer'î hükümlerin evrensel olduğuna işaret ederek sonsuza kadar baki olduğunu söylemektedir. Ona göre zamanın ve şartların değişmesine bağlı olarak menfaatlerin değişmesi nedeniyle şeriat fetvalarında ve hükümlerinde değişiklik yapılması mümkündür. Değişimden etkilenmeyen tek bir yasa vardır: "Zaman değiştikçe hükümler de değişir." İctihad kapısının kapandığı meselesine gelince Rızâeddîn b. Fahreddîn çok net ifadeler kullanarak böyle bir şeyin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Ona göre "içtihadın zamanı geçti" ifadesi şu anlama gelir: "Kur'ân-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in sünnetini anlayıp delil olarak kullanmanın devri artık geçti."

KAYNAKÇA

- Atan, H. (2014). *Tatar-Türk Âlimlerinde Sünnet Anlayışı (Cedîdci Yaklaşım)*. Musa Carullah. (cilt. 3, ss. 319-330) İstanbul: Türk Dünyası Kültür Başkenti Eskişehir 2013 Ajansı Yayınları.
- Baltanova, G. (2008). Rızâeddin Fahreddin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 35, ss.70-71). İstanbul: TDV Yayınları.
- Carullah, M. (1914). *Mülâhaze*. Petrograd: M-A. Maksutova Matbaası.
- Çelik, R. (2022). *Rusya Cedîd Hareketi ve Rızâeddin b. Fahreddin'in Fıkıh Anlayışı*. Ankara: Kitabe Yayınları.
- Fahreddin, R. (1914). *Dinî ve İctimaî Meseleler*. Orenburg: Vakit Matbaası.
- İbn Hanbel, A. (2009). *el-Müsned*. (m.y.): Müessesetü'r-Risâle.
- Maraş, İ. (2002). *Türk Dünyasında Dini Yenileşme (1850-1917)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özalp, Ö. H. (2014). *Rızâeddin Bin Fahreddin'in Dinî ve İctimai Meseleler Kitabı*. Rızaeddin Fahreddin. (cilt. 2, ss. 197-230) İstanbul: Türk Dünyası Kültür Başkenti Eskişehir 2013 Ajansı Yayınları.
- Yusupov, M. H. (2005). *Şigabutdin Mardjani*. Kazan: Tatarskoye Knijnoe İzdatelstvo.

ORYANTALİST JOSEPH SCHACHT'IN KUR'ÂN İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Said Ali KUDAYNETOV

Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Uşak, Türkiye

ORCID: 0000-0001-6255-1404

ÖZET

Joseph Schacht (ö. 1969) İslam hukuku alanında kendini geliştirerek İslam dünyası tarafından tanınmış bir isimdir. 1920'de Breslau (Wrocław, Polonya) Üniversitesi'nde teoloji dalında lisans, İslâm hukukçularından olan Hassâf'ın (ö. 261/875) *Kitâbü'l-Hiyel*'ini konu edinen tezini 1923'te tamamlayarak doktor unvanını almış. Müslüman ülkelere seyahat ederek buralardaki yazma eser kütüphanelerinde araştırmalar yapan Schacht, 1930-1939 yılları arasında Mısır, 1952'de Cezayir, 1953'te Yakındoğu'yu ve Doğu Afrika'yı dolaşmış.

Uzmanlık alanı İslam hukuku olan Schacht "*An Introduction to Islamic Law*" (İslam Hukukuna Giriş) adlı eser kaleme almıştır. Bu eserinde İslam hukukunun Kur'ân, Hz. Peygamber'in Sünneti vb. kaynaklarından bahsetmektedir. Biz bu çalışmada bu eseri dikkate alarak Schacht'ın Kur'ân ile ilgili görüşlerine yer vermeye çalışacağız. Schacht bu eserinde İslam hukukunun, eski cahiliye dönemindeki Arapların ve fethedilen beldelerin hukuklarından ibaret olduğunu söylemektedir.

Ona göre İslam hukukunda akitlerde uygulanan bazı meseleler meselâ akitleri yazılı hale getirmek, şahit bulundurmak, rehin vermek, İslam'dan önce de uygulanarak gelmiştir, İslam dini ise bunları tasvip ederek Kur'ân-ı Kerim'de tekrarlamıştır. Bununla birlikte ona göre İslam'ın gelişinden sonra ticârî ilişkileri düzenleyen kaynak Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Bunun yanı sıra ona göre Kur'ân-ı Kerim ahlakî kaideleri yerleştirmek istemiştir. Schacht, Kur'ân'daki aile hukukuyla ilgili âyetlerin fazla olmasıyla birlikte çok dağınık olduğunu belirtmiştir. Schacht'a göre aile, şahıs, miras ve ceza hukukuna hem bedeviler, hem de yerleşik halk arasında Arapların eski kabile sistemi hâkim olmuştur.

Schacht ve benzeri oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerim ile ilgili görüşlerinin bilinmesi ve ortaya konulması kanaatimizce önemli yeri haizdir. Çünkü bu bilgiler bizlere onların Müslümanlar ve İslam hukuku hakkında ne düşündüklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kur'ân, Schacht, Arap Örfü.

ORIENTALIST JOSEPH SCHACHT'S VIEWS ON THE QURAN

ABSTRACT

Joseph Schacht (d. 1969) is a well-known name in the Islamic world by improving himself in the field of Islamic law. He received his bachelor's degree in theology from the University of Breslau (Wrocław, Poland) in 1920, and received his doctorate in 1923 after completing his thesis on the Kitâbu'l-Ĥiyâl of Hassâf (d. 261/875), one of the Islamic jurists. Schacht traveled to Muslim countries and conducted research in the manuscript libraries there. He traveled to Egypt between 1930 and 1939, Algeria in 1952, and the Near East and East Africa in 1953.

Schacht, whose area of expertise is Islamic law, wrote the book "An Introduction to Islamic Law". In his work he mentioned about sources of Islamic law such as Quran, Sunnah of the Prophet etc. In this study, we will try to include Schacht's views on the Quran by taking this work into consideration. In this work, Schacht says that Islamic law consists of the laws of the Arabs and the conquered lands in the old age of ignorance.

According to him, some issues applied in contracts in Islamic law, such as putting contracts in writing, having witnesses, giving pledges, were practiced before Islam, and the religion of Islam approved these and repeated them in the Holy Quran. Furthermore, according to him, the source that regulated commercial relations after the advent of Islam was the Holy Quran. In addition, according to him, the Holy Quran wanted to establish moral rules. Schacht stated that although there are many verses regarding family law in the Quran, they are also very scattered. According to Schacht, the old tribal system of the Arabs dominated family, personal, inheritance and criminal law among both Bedouins and settled people.

In our opinion, it is important to know and reveal the views of Schacht and similar orientalists regarding the Holy Quran. Because this information shows us what they think about Muslims and Islamic law.

Keywords: Islamic Law, Quran, Schacht, Arabic Custom.

GİRİŞ

Oryantalizm, Latince "Orient" kelimesinden türetilmiştir. Doğu anlamında kullanılan "Orient" in Arapça karşılığı "Şark" kelimesidir ve Avrupa kültürünün dışında kalan dünyadaki diğer kültürler manasına da gelmektedir. "Oryantalizm" kelimesi de "Doğululuk, Doğu beğenicisi, Doğu bilimleri, Şarkiyat anlamlarına gelip; Doğu tarih, dil ve edebiyatlarıyla uğraşan ilim kollarına toplu olarak verilen bir isimdir. Oryentalist ise, Doğu dilleri ve Doğu bilimleri uzmanı, müsteşrik anlamına gelip, Şark topluluklarının tarihini, dinini, dilini, edebiyatını, folklorlarını ve diğer tüm yönlerini araştırıp tespite çalışan Batılı ilim adamı demektir (Bedir, 2022, s. 189). Tabi tarife baktığımızda çok masumane ve olağan bir anlamla karşılaşmaktayız. Bunun yanı sıra oryantalizmin daha gerçekçi bir yüzünü gösteren diğer bir tarife göre Şark hakkında hükümlerde bulunur; Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir; kısacası Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun âmiri olmak için Batı'nın bulduğu bir yoldur (Bulut, 2007, s. 428). Bunun bâriz bir örneği Napolyon'un sefere çıkarken yanında çok sayıda oryentalist alması ve Mısır'da *Institut d'Egypte*'i kurmasıdır (Bulut, 2007, s. 431). Bunun yanı sıra bazı araştırmacılara göre ilk devirlerde, ilmî bir meraktan öteye geçmeyen oryantalizm, daha sonra özellikle Hristiyan ruhbanların önem verdikleri tek konu İslamiyet'i tenkit ederek iyi taraflarını kötülemek, gerçekleri tahrif etmek gayesine yönelik dönüşüm yaptı (Bedir, 2002, s. 190). Böylece bu anlayışın altında sadece tanımak gibi bir niyetin olmadığını, aksine Doğu'yu tanıyıp, istediği şekilde biçimlendirmek ve yönetimi altına almak olduğu aşikârdır.

Bu tür oryantalistlerden biri olan Joseph Schacht da İslam hukuku alanında kendini geliştirerek İslam dünyası tarafından tanınmış bir isimdir. 15 Mart 1902’de o zaman Almanya’nın Yukarı Silesia bölgesinde (halen Polonya’da) yer alan Raciborz’da sağır ve dilsizler okulunda öğretmenlik yapan Katolik bir babanın çocuğu olarak dünyaya geldi. 1911-1920 yılları arasında aynı şehirdeki Humanistisches Gymnasium’a devam ederken din dersi için ayrılan saatte ödevlerini erken bitirdiği için -yahudi olmamasına rağmen- İbrânîce derslerine katılmasına izin verildi, böylece Sâmi dillerle tanıştı. 1920’de Breslau (Wroclaw, Polonya) Üniversitesi’nde teoloji dalında lisans öğrenimine başladı ve Sâmi dillerdeki bilgisini ilerletti. 1922’de Yeni Ahit üzerine yazdığı bir makale ile üniversite ödülü aldı. Buradaki hocalarından Gotthelf Bergsträsser’in teşvikiyle İslâm araştırmalarına ve özellikle İslâm hukuku alanına yöneldi. Hassâf’ın *Kitâbü’l-Hiyel*’ini konu edinen tezini 1923’te tamamlayarak doktor unvanını aldı. Suriye, Mısır ve Türkiye gibi Müslüman ülkelere seyahat ederek buralardaki yazma eser kütüphanelerinde araştırmalar yapan Schacht, 1930 baharında Mısır (Kahire) Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde misafir hoca olarak 1939 yılına kadar ders verdi. Aynı şekilde 1952’de misafir hoca olarak Cezayir Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde ders verdi. 1953’te araştırma amacıyla Yakındoğu’yu ve Doğu Afrika’yı dolaştı. 1953’te Cezayir Üniversitesi tarafından fahrî doktora ile ödüllendirildi, 1954’te Şam Arap Akademisi’ne üye seçildi (Bedir, 2009, s. 223).

İslâmiyet’le ilgili birçok araştırma gerçekleştiren Schacht’ın özellikle İslâm hukukunun mahiyeti ve kökleriyle ilgili görüşleri akademik çevrelerde etkili olmuştur. Schacht’a göre İslâm hukuku bir hukuk sisteminden çok bir deontoloji olarak ortaya çıkmıştır; bu sebeple pratik değeri yoktur, tarih boyunca çok sınırlı bir uygulama alanı bulmuş, hatta birçok alanda hiç uygulanmamış, sadece bir ideal olarak kalmıştır. İslâm’da içtihat kapısının IV. (X.) yüzyıldan itibaren kapandığını, hukukun erken Abbâsî döneminde şekillendikten sonra değişmeden asırlarca devam ettiğini belirten Schacht bu durumun teori-pratik gerilimini ortaya çıkardığını; fıkıh kurallarının, her biri, kendi başına meşrû birden fazla işlemi birleştirerek meşrû olmayan bir sonuca ulaşabilmeye imkân veren hukukî yollara (hiyel) başvurma neticesinde oluştuğunu yani teoriyle pratik arasındaki gerilimin ürünü olduğunu iddia etmiştir. (Bedir, 2009, s. 224). Bununla birlikte sosyal kurumların teşekkülü, gelişimi ve etkileşimi konusunda Batı’da ortaya çıkan sosyal bilimci gözlemleri İslâm hukuk kurumlarının gelişimine uygulayan Schacht, VII. ve VIII. yüzyıllarda İslâmî kurumların teşekkülünün arka planını Roma ve İran siyasal ve sosyal kurumları yanında Yahudilik, Hristiyanlık gibi dinlerin etkisiyle açıklamaya çalışmış, böylece İslâm hukukunun İslâm öncesi Antik kültürlerin İslâmîleştirilmesi yoluyla doğduğunu iddia etmiştir (Bedir, 2009, s. 224).

Schacht’ın İslâm hukuku meselelerine ilgisi, kendi ifadesine göre, ne bir hukukçu ne bir karşılaştırmalı hukuk bilgini ne de bir sosyolog sıfatıyladır. O, kendisini, İslâm ve İslâm’ın bir açıklaması olan İslâm hukuku araştırmacısı olarak nitelemektedir (Schacht, 1977, s. 8). Schacht İslâm hukukunun, teknik anlamda, hicrî ilk yüzyılın büyük bölümünde mevcut olmadığı ve hukukun, tıpkı Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi, dinî sahanın dışında kaldığı kanaatindedir (Türcan, 2004, s. 65). Schacht, gerek İslâm hukukunun (Islamic law) gerekse İslâm hukuk biliminin (Islamic jurisprudence-legal theory) teşekkül biçimine ve sürecine ilişkin çok önemli tespitlerde bulunmaktadır. Bu tespitlerin büyük bölümü, Müslüman fıkıh geleneğinin meseleyi izah biçimine göre oldukça farklılıklar içermektedir. Schacht’a göre İslâm hukuku, İslâm’a dayalı olarak oluşturulmakla birlikte, hammaddesi bakımından büyük ölçüde gayr-i İslâmî (non-Islamic) unsurlar içerdiğini Schacht, İslâm hukuk biliminin mevcut bir hukuk düzeninden doğmadığını; kendi kendisini yarattığını da açıkça ifade etmektedir (Türcan, 2004, s. 66-67; Saldıran, 2007, s. 82). Bununla birlikte Schacht İslâm hukukunun, bir kutsal (şer’î) hukuk olduğu halde, aslında akıldışı bir şey anlamına gelmediğini söylemektedir. Ona göre o, sürekli vahyin akıl-dışı bir gidişinden değil, ancak akli yorum metodundan doğmuş ve hukuki konulara sokulan dini ölçülerle ahlaki kâideler, onun yapısal düzeninin çatısını temin etmiştir (Schacht, 1977, s. 12). Schacht’ın bu yorumuna baktığımızda Kur’ân’ın bir vahiy olduğunu kabul ediyor düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Bu bakımdan Schacht'ın Kur'an'a ait görüşleri oldukça önemlidir. Bu çalışmada biz Schacht'ın özellikle "An Introduction to Islamic Law" (İslam Hukukuna Giriş) adlı eserinde yer alan Kur'an'la ilgili birtakım görüşlerine yer vermek istiyoruz.

1. Schacht'a Göre Kaynak Olarak Kur'an

İslam hukukunu bir "Kutsal İslam Hukuku" olarak gören Schacht, bu hukukun dini ödevlerin hepsini içine aldığını söylemektedir. Böylece bu hukuk normları her Müslümanın hayatını bütün yönleriyle düzenleyen Allah'ın tüm emirleridir. İslam hukuku, ibâdet ve dini merasimlerle ilgili esasları ihtiva ettiği gibi, aynı şekilde siyasi ve (dar anlamıyla) hukuki kaideleri de kapsamaktadır (Schacht, 1977, s. 9). Schacht, klasik nazariyenin, İslam hukukunun dört prensip veya "kök" (asl, ç. usûl) üzerine dayanmış olduğunu söylemektedir. Bunlar da: Kur'an, sahih olarak kabul edilen hadislerden sayılan Sünnet, Sünni cemaat bilginlerinin icmâ'ı ve kıyas yoluyla içtihatır (Schacht, 1977, s. 70).

Schacht'a göre bunlardan ikisi maddi kaynak, biri metot, biri de açıklayıcı bir esastır. Buna göre açıklayıcı bir esas olan icmâ', kesin delildir; yukarıdaki iki maddi kaynağın sıhhatini temin eder ve onların doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlar. Bir Kur'an âyetinin veya Hz. Peygamberin sünnetinin bir başka âyet veya sünnetle neshedilmesi nazariyesi de dâhil olmak üzere, yorum ve istidlal metotları, içtihat, taklit, istihsân (Bardakoğlu, 2001, s. 339), istislah (Özen, 2001, s. 383) meseleleri ve benzeri konular, birçok usûl kitaplarının esas muhteviyatını teşkil eder (Schacht, 1977, s. 125). Ayrıca Zâhirîlerden bahseden Schacht, onların prensiplerine değinerek, yalnız Kur'an ve Hz. Peygamberin hadislerinin lafzi (zahiri) manasına dayandıklarını söylemiştir. Bununla birlikte Şâfi'î'nin kabul ettiği kıyasa bağlı sistematik içtihadı reddettiklerini nakletmiştir. Örneğin, Kur'an faizi yasaklamıştır. Birçok hadisler de Hz. Peygamber'in altın, gümüş, buğday, arpa ve hurma satış veya mübadelesinde miktarca fazla almayı veya teslimde geciktirmeyi yasakladığını bildirmiştir. Diğer ekoller, bu yasağı kıyas yoluyla sözü edilen beş şeyin dışındaki, ister Hanefilerin dediği gibi, tartı veya ölçü ile alınıp satılır cinsten olsun, isterse saklanabilir türden gıda maddeleri vb. olsun diğer bütün nesnelere de teşmil etmişlerdir. Zahirîler ise, buradaki yasak hükmünün hadiste geçen şeyler dışındaki mallara teşmil edilmesini reddetmişlerdir (Schacht, 1977, s. 73).

Kur'an ve Hz. Peygamber'in Sünneti konusunda Schacht İmam Şâfi'î'nin yaklaşımına dikkat çekmiştir. Onun belirttiğine göre Hz. Peygamberin hadisleri Kur'an'a dayanılarak iptal edilemez. Ayrıca ona göre İmâm Şâfi'î, Kur'an'ın hadislerle çatışmadığını ve hadislerin de Kur'an'ı açıkladığını kabul etmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın hadislerin ışığı altında yorumlanması lâzımdır ve bunun aksi düşünülemez (Schacht, 1977, s. 57).

Schacht'ın, Kur'an'ın İslam hukukuna kaynak teşkil ettiğine dair belirttiği diğer bir husus da Kur'an'ın devlet otoritesi karşısındaki yeri hakkındadır. Schacht'ın belirttiğine göre Emevi halifesi Ömer b. Abdilaziz şöyle demiştir: "Hiç kimsenin Kur'an'da beyân edilmiş olan hususlar üzerinde şahsi görüş serdetme hakkı yoktur. Halifelerin şahsi görüşleri, hakkında Kur'an âyeti ve Hz. Peygamber'in sahih sünneti bulunmayan konularla ilgilidir. Yine hiç kimsenin Peygamber tarafından işlenen bir sünnet'te yer almış bulunan hususlar üzerinde şahsi re'y ileri sürme hakkı yoktur. Bizim peygamberimizden sonra hiçbir peygamber yoktur ve bizim Kitabımızdan sonra kutsal hiçbir kitap da yoktur. Peygamberimiz vasıtasıyla Allah'ın mubah kıldığı veya yasakladığı şey, daimâ öylece kalır. Ben, karar veren birisi değilim; ancak tatbik eden bir kimseyim. Ben, yenilikçi birisi değilim; ancak öncekilere tâbi olan bir kimseyim." (Schacht, 1977, s. 63). Schacht'ın aktardığı bu bilgilerde Kur'an'ın karşısında devlet başkanı/ halife dâhil hiç kimsenin söz hakkı olmadığı ve İslam hukukunun temeli olduğu ifade edilmektedir. Tabi Kur'an ile birlikte Hz. Peygamberin sünneti de aynı şekilde İslam hukukunun temel ve tartışılmaz kaynağıdır. Halifelerin şahsi görüşlerine gelince Schacht, İslam hukukunda aslında halifeye bir din bilgini ve hukukçu sıfatlarını vermek, tıpkı kadılar gibi onu da kutsal hukuka bağlamak ve aynı şekilde

ona da şahsi re'y beyân etmek hakkının verildiğini aktarmaktadır (Schacht, 1977, s. 63). Burada daha detaylı bir yorum yapmak gerekirse şöyle diyebiliriz: Halifelere verilen şahsi görüş belirtme rolü nass bulunmayan konulardadır. Nitekim o devlet yetkilisi olarak maslahat-ı mürseleyi gerekçe alarak hüküm verebilmektedir. Bu tıpkı Hz. Ömer'in Müslüman erkeklerin ehl-i kitapla evlenmeyi yasaklaması gibidir. Şöyle ki, Hz. Ömer'in bu konu hakkındaki rivayetlerini inceleyen A. Hira'nın belirttiğine göre Hz. Ömer'in bu tür evliliği hoş görmediğini ve fakat haram saymadığını da ortaya koymakla, bizlere daha baştan şunu söylemeyi gerekli kılmaktadır: Hz. Ömer'in ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi yasaklaması, nassa rağmen farklı bir hüküm vermek şeklinde değerlendirilemez. Çünkü fıkıh usulü kaynaklarında içtihat yöntemi hakkındaki en temel başvuru mercilerinden biri olan ve Muaz hadisi olarak bilinen rivayetin, Allah'ın Kitabı'ndan ve Hz. Peygamber'in sünnetinden sonra başvuru kaynağının re'y içtihadı olduğunu gösterdiği ve Hz. Ömer'in içtihat anlayışının da bu minval üzere olduğu fukaha nezdinde malumdur (Hira, 2018, ss. 548-549). Ayrıca bu yasaklamanın sebeplerine gelince iki mesele zikredilmiştir: 1) Müslüman kadınların tercih sebebi olmaktan çıkması, 2) Fuhşiyata meyilli ehl-i kitap kadınlarla evliliğin tercih edilmesi (Hira, 2018, s. 547).

Schacht, Kur'an'ın İslam hukuku için temel kaynak olması bakımından yeniden yorumlanması gerektiğine dair İbn Teymiyenin görüşünü aktarmıştır. Buna göre İbn Teymiye, içtihat iddiasında bulunmadığı gibi "ıctihat kapısı"nın yeniden açılmasını açıkça savunmamıştır; fakat o, dar bir şekilde ifade edilmiş olan icmâ' fikrinin bir sonucu olarak, taklid'i reddetmeye, Kur'an ve Hz. Peygamberin hadislerini yeniden yorumlamaya ve İslam hukukunun birçok müesseseleri ile ilgili yeni neticelere ulaşmaya muvaffak olmuştur. Hâlihazırda Hanbeli ekolüne mensup olanların büyük çoğunluğunu teşkil eden Vahhâbiler, İbn Teymiye'nin kelâmî doktrinleri ile birlikte, taklid'i reddedişi dâhil olmak üzere, onun hukuk nazariyesinin tamamını kabul etmişlerdir; fakat aynı zamanda Hanbeli müspet hukukunu (furû-ı fıkıh), İbn Teymiye'den önce gelişmiş olduğu şekliyle, görünüşte bunun neticesi olan tutarsızlıktan çekinmeksizin, muhafaza etmişler ve onu değiştirmemişlerdir (Schacht, 1977, s. 80).

2. Schacht'a Göre Kur'an'da Ticaret Hukuku

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerîm'de farklı konular ele alınmaktadır. Kur'an'da peygamberlerin kıssaları yanı sıra aile hukuku, ticaret hukuku, ceza hukuku vb. konular ele alınmaktadır. Schacht Kur'an'ın ticaret hukukuyla ilgili konularına değinmiştir. Onun belirttiğine göre Mekke; Güney Arabistan, Bizans Suriyesi ve Sasani Irak'ı ile ticari ilişkileri bulunan bir ticaret merkezi idi. Tâif şehri de, uzak ülkelerle ticaret yapan başka bir merkezdi. Medine ise, güçlü bir Yahudi kolonisi ve muhtemelen çoğu dönme Araplarla meskun olup, ziraatın gelişmiş olduğu vahalara sahip önemli bir şehirdi. Hz. Muhammed devrinde Mekke'deki ticari hukuk ve tatbikat konusunda bilgi veren önemli bir kaynak, çoğu hukuki münasebetleri teşkil eden ticârî teknik terimleri şümüllü bir şekilde kullanması bakımından Kur'an ile sağlanmıştır (Schacht, 1977, s. 17).

Bununla birlikte Schacht'a göre Kur'an'da ticaret hukukuyla ilgili çoğu hükümler İslam'dan önce olan Arap örfünden kalmıştır. Ona göre Kur'an'da adâletle hükmetmek, rüşvet vermemek, şahitliği dosdoğru yapmak, tartı ve ölçüyü tam tutmak için emirler vardır. Akitler; onları yazılı hale getirmek, şahit bulundurmak, güvenilir bir yazıcı bulunmadığı zaman teminat vermek gibi hepsi de Kur'an'ın tasvip ettiği İslam öncesi uygulamalar olan emirlerle yahut da genellikle akitleri yerine getirmek ve özellikle bir emaneti sahibine iade etmek gibi buyruklarla güvence altına alınmıştır (Schacht, 1977, s. 22-23).

Örfî ticâret hukuku konusuna değinen Schacht'ın belirttiğine göre, "hiyel" (tekili: hile) veya hukuki hileler yoluyla şeriat nazariyesi ile uyuşmuştur. Bu hilelerin çoğu hukukla ilgili tasavvur mahsulü olan şeylerdir. Yalnız ticaret hukukuna münhasır olmayan ve aynı zamanda diğer konulara da şamil olan hiyel, kısaca fevkalade hukuki sonuçlara varmak için hukuki vasıtaların kullanılması şeklinde nitelendirilebilir;

fakat bu sonuçlar, ister hukuki olsun isterse olmasın, doğrudan doğruya şeriat tarafından hazırlanan vasıtalarla elde edilemezler. Hukuki hileler, şartların baskısı altında kutsal hukukun hükümlerine aykırı davranmak zorunda kalan kimseleri, gerçekte hukukun lafzına uygun olarak istenilen sonuca ulaşmak imkânına kavuşturmuştur. Örneğin, Kur'ân, faizi yasaklamıştı ve bu dini yasak, kamuoyunu açıkça ve doğrudan doğruya onu ihlal etmekten alıkoyacak kadar kuvvetli idi. Ancak, aynı zamanda ticaret hayatında faiz alıp vermeye kesin bir ihtiyaç da vardı. Bu ihtiyacı karşılamak ve aynı zamanda dini yasağın lafzına riâyet etmek için birçok hileler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, mülkü borç karşılığında rehin olarak vermek ve alacaklıya onu kullanmak için müsaade etmektir. İşte alacaklının onu bu şekilde kullanışı, faiz yerine geçmektedir (Schacht, 1977, s. 88). Konunun aslına bakılırsa Hanefiler bu konuda mekruh hükmünü vermektedirler. Nitekim Schacht'ın da belirttiği gibi burada bir nevi riba söz konusudur (Bilmen, t.y., s. 44). Bununla birlikte rehlin kişi bir teminat kabilinden olduğunu unutmamak gerekir. Aslında bakılırsa her iki tarafa da faydası olan bir akittir. Mürtehin aldığı rehin sebebiyle hakkından emin olur, medyun olan râhinin mumatelesi, inkarı veya iflası yüzünden alacağının zayi olacağı endişesinden kurtulur. Râhine gelince bunun rehinden istifadesi daha fazladır. Çünkü insanlar vakit vakit borç para almak, veresiye mal almak mecburiyetinde kalırlar. İnsan bu sayede haysiyetini, şerefini muhafaza eder, iktisadi menfaatlerini temine muvaffak olur. Fakat çoğunlukla teminat vermedikçe bu babdaki ihtiyacını izale edemez. Binaenaleyh rehin sayesinde bu ihtiyacını bertaraf eder. Bu sayede hem ödünç almış olur, hem de rehin verdiği malı, mürtehinin zamanında bulundurmuş olur, rehlin telefi takdirinde kıymeti nispetinde borcundan kurtulur. Hâsılı rehin bir vesikadır. Bununla borç tevsik edilmiş olur (Bilmen, t.y., s. 22).

3. Schacht'a Göre Kur'ân'da Aile Hukuku

Kur'ân-ı Kerîm aile hukukunu ilgilendiren birçok konuyu da içermektedir. Şu kadar var ki aile hukukunun bazı konularını çok detaylı bir şekilde ele almıştır. Örnek olarak hizmetçilerin ve çocukların ebeveynin odasına nasıl ve ne vakitte girebilecekleri hususunda inen âyet gösterilebilir. Şöyle ki Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: *“Ey iman edenler! Hizmetinizde bulunanlarla içinizden henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar yanınıza gelmek için sizden üç vakitte izin alsınlar. Sabah namazından önce, öğle sıcağından dolayı (istirahate çekilirken) elbisenizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra. Bunlar, örtülmesi gereken yerlerinizin açık bulunabileceği üç vakittir. Bunlar dışında ne size ne de onlara bir sakınca vardır. Bunlar sıkça yanınıza girip çıkan, birbirinizle iç içe olduğunuz kimselerdir. Allah size âyetleri işte böyle açıklar, Allah her şeyi bilir, yerli yerinde yapar. Çocuklarınız ergenlik çağına gelince, onlardan önceki ergenler nasıl izin alıyorlarsa onlar da öyle izin alsınlar. Allah âyetlerini işte size böyle açıklıyor; O her şeyi bilir, yerli yerinde yapar.”* (Kur'ân-ı Kerîm, 24/58-59). Görüldüğü gibi bu âyette Allah detaylarıyla birlikte bu meseleyi çok net bir şekilde açıklamaktadır.

Schacht da aile hukuku konuları hakkında bazı bilgilere yer vermektedir. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm'de kadınlara, çocuklara, yetimlere, yakınlara, hizmetçi ve kölelere karşı nasıl davranılacağı konusuna çok önem verilmiştir. Kaidelere uygun düşen bir fiilin hukuki sonuçları ise zikredilmemiştir; aslında bunlar genel olarak açık seçiktirler: mesela, muteber bir evlenme, boşanma vb.nin vukuunda olduğu gibi; fakat kaidelere aykırı olan bir fiilin hukuki sonuçları, medeni sorumluluk (sanatkarın telef ettiği müşteriye ait malı ödemesi) meselesinde olduğu gibi, pek az ele alınmıştır. Hukuki neticeleri belirli bir takım olay veya fiillere bağlayan teknik mahiyetteki hukuki ifadeler, borçlar ve aile hukuku söz konusu olduğunda hemen hemen tamamıyla eksiktir (Schacht, 1977, s. 23). Schacht'ın bu ifadeleri gerçeği yansıtmadığı kanaatindeyiz. Nitekim örnek olarak boşanma hakkında olan âyetleri ele alırsak Schacht'ın “eksik” olarak nitelendirmesi yersi olduğu anlaşılmaktadır. Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: *“Geri dönülebilir talâk ile boşanan kadınlar, üç âdet müddetince bekleyip kendilerini gözetlemelidirler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığı hayız hâlini veya hamileliği gizlemeleri kendilerine helâl değildir. Eğer barışmak ve aralarını düzeltmek isterlerse kocaları, bu*

süre içinde onları geri almaya başkalarından daha çok hak sahibidirler. Erkeklerin hanımları üzerinde hakları olduğu gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşrû hakları vardır. Ancak erkekler kadınlara göre bir derece daha fazla hak sahibidirler. Allah, kudreti dâima üstün gelen, her hükmü ve işi hikmetli ve sağlam olandır.” (Kur’ân-ı Kerim, 2/228). Diğer bir âyette ise Allah şöyle buyurmaktadır: “Şâyet koca eşini üçüncü kez boşarsa, artık o hanım bir başka erkekle bilfiil evlenip boşanmadıkça tekrar eski eşiyle evlenmesi helâl olmaz. Eğer onu ikinci kocası da boşarsa, Allah’ın koyduğu ölçülere riâyet edebileceklerine inandıkları takdirde eski karı kocanın yeniden evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah’ın, önemini bilecek ve gereğince amel edecek bir toplum için açıkladığı ölçülerdir.” (Kur’ân-ı Kerim, 2/230). Bu ve benzeri âyetlerde görüldüğü üzere özellikle aile hukuku hakkında çok detaylı bilgiler yer aldığı görülmektedir. Diğer yandan İslam hukukunu ilgilendiren konuların Kur’ân’da detaylı olmayan meseleler Hz. Peygamber’in sünnetiyle de açıklandığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Dolayısıyla Schacht’ın yorumunun yersiz olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

4. Schacht’a Göre Kur’ân’da Ceza Hukuku

Schacht İslam hukuku alanında yaptığı çalışmaları başka hukuk sistemleri, başka dinler, başka diller vb. unsurlarla kıyaslamalar yapmıştır. Ceza hukuku konusunda Schacht Arap dilini farklı bir dille kıyaslayarak bilgi aktarmaktadır. Onun belirttiğine göre İslâm öncesi Arabistan’ın örfi hukukunun yabancı asıllı unsurları içine alıp almadığı şüphelidir. Bu hukuk, onları içine almış olsa bile, onların İslam hukukunda devam ettiğini görünmemektedir. Suriye sınırında Bizanslılarla temasları dolayısıyla İslam öncesi Araplar aslında bir takım Yunanca-Latince terim ve kurumları tanımış bulunuyorlardı. Bu terimlerden çoğu askeri ve idari terimler olmakla beraber, bazıları da hukuk sahasına aittir. Hırsız anlamına gelen Yunanca “Lestes” sözü, bu yolla Arap diline “liss” (last, list ve lust şekilleri de vardır) biçiminde girmiştir; fakat Kur’ân ve ondan sonra da İslam hukuku, yol kesme suçunu cezalandırmakla birlikte yol kesme anlamına gelen “kat’ut-tarîk” terimi, Kur’ân sonrası bir gelişmedir. Oysa yol kesme fiili, İslam öncesi Araplarda hiçbir zaman suç sayılmıyordu (Schacht, 1977, s. 19-20).

Schacht’a göre Kur’ân-ı Kerîm’de hukuki neticeleri belirli bir takım olay veya fiillere bağlayan teknik mahiyetteki hukuki ifadeler ceza hukuku alanında mevcuttur ve hatta hemen hemen zaruridir. Ser’î hükümlerin ihlali dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’in kâidevî teşriinin müeyyideler ihtiva ettiğini anlamak kolaydır; fakat yine onlar, esas itibarıyla ahlaki ve sadece ikinci planda cezâidirler. Yasak, asıl unsuru teşkil eder. Ceza ile ilgili hüküm, ya yeni kurulan İslam devletinin mümessilleri, ya da kısas meselelerinde mağdur ve onun yakın akrabası için uyulacak bir hareket kaidesidir. Hırsızlığın yasak oluşunun bilindiği farz edilmiş ve sadece cezası belirtilmiştir. Âyette şöyle buyurulmuştur: “Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.” (Kur’ân-ı Kerîm, 5/38) Buna karşılık şarap içme, kumar oynama ve faiz alma, bir ceza tespit edilmeksizin yasaklanmıştır. Ancak kısas ve diyet, hırsızlık, zinâ ve zina iftirası (kazf), bu iki davanın muhakeme usulü ve yol kesme ile ilgili hükümler de Kur’ân-ı Kerîm’de yer almaktadır (Schacht, 1977, s. 23-24). Böylece son zikredilen hususlarda cezalar belirtilmiş olup şarap içme gibi suçlarda ise bu fiilin sadece yasak oluşu kaydedilmiştir.

Schacht’a göre ceza hukuku alanında ilk halifeler, Kur’ân-ı Kerîm’de konulmuş olan müeyyidelerin ötesine gitmişler; mesela, eski Arabistan’da yaygın bir nazım şekli olan ve rakip kabilelere yöneltilmiş bulunan hicivlerin yazarların kırbaça dövme cezasına çarptırmışlardır. Zinâ fiili için bir ceza olarak Kur’ân-ı Kerîm’de bulunmayan ve Yahudi hukukundan alındığı açıkça belli olan taşlayarak öldürme (recm)nin kabul edilmesi de bu devre aittir. Kısas ve diyetin tatbiki, mağdurun yakın akrabasının dileğine bağlı olmakta devam etmiştir. İlk halifeler, kadıları tayin etmemişler ve genel olarak daha sonra İslami adaletin tatbik sistemini doğuran esasları koymamışlardır. Bu, aksi görüşü iddia eden rivayetlerin kendi özünde taşıdığı çelişkiler ve imkânsızlıklardan anlaşılmaktadır. Halife Ömer’in kadılara verilmek

üzere göndermiş olduğu iddia edilen talimatnameler, İslam'ın üçüncü yüzyılı bir ürünüdür (Schacht, 1977, s. 26-27). Schacht'ın recm hakkında verdiği bilgiler hakikati yansıtmamaktadır. Recm konusunu detaylı bir şekilde ele alan M. Key'in belirttiğine göre recmin varlığı, lafzî farklılıklar taşımakla beraber kaynaklarda genellikle *اقتبالا اموج جمراف اينز اذا خيشل او* “Yaşlı erkeklerle yaşlı kadın zina ederlerse, onları recmedin” (İbn Hanbel, 1995, XVI/34) şeklinde geçen recm âyetinin Hz. Peygamber zamanında bizzat var olduğu daha sonra da hükmünün bâkî kalıp metninin mensûh kılındığı ifade edilmiştir (Key, 2023, s. 23). Böylece bu konunun Yahudi hukuku ve benzeri unsurlarla ilişkilendirmenin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca Yahudi hukukunda olan bir şey başka hukuk sistemlerinde olmasına ters düşmez. Nitekim her ne kadar Musevilik tahrif edilmiş olsa da Tevrat'ta hâlâ âyet olarak nitelendirebileceğimiz Allah kelamı vardır. İnsanlık tarihinde bazı hukuk normlarının aynı olması da gayet doğaldır. Sonuç itibarıyla bu normların vaz edicisi Allah'tır.

5. Schacht'a Göre Kur'ân'da Savaş Hukuku

Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünnetinde savaş hukuku konularına dair çok sayıda bilgiler mevcuttur. Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'de savaş durumunda namazın kılınışı hakkında detaylı sayılabilecek bilgiler yer almaktadır (Kur'ân-ı Kerîm, 4/101-103). Savaş hukuku konularına değinen Schacht'a göre bu hukuk normları da İslam öncesi uygulamalar olan emirlerden alınan hükümlerdir. Ona göre savaş ve ganimet hukuku, her şeyden önce savaşılmaması gereken veya savaşılabilecek olan düşmanları tayin etmekle ilgili olup (İslam öncesi örf tarafından konulmuş olan kaidelerin genel sınırları içerisinde) ganimetin nasıl dağıtılacağını ve fethedilen yerlerdeki halka nasıl muamele yapılacağını ele alır (Schacht, 1977, s. 23). Tabi Schacht'ın bu görüşü savaş hukuku hakkındaki bazı noktalarında doğru olarak nitelendirilebilir. Ancak yukarıda zikrettiğimiz savaş esnasında namaz hakkındaki âyet vb. konuları dikkate alırsak Schacht'ın bu görüşünün aslı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim İslam'dan önce namaz gibi konular yer almamaktaydı.

SONUÇ

Joseph Schacht İslam hukuku alanında kendini geliştirerek İslam dünyası tarafından tanınmış bir hale gelmiştir. İslâmiyet'le ilgili birçok araştırma gerçekleştiren Schacht'ın özellikle İslâm hukukunun mahiyeti ve kökleriyle ilgili görüşleri akademik çevrelerde etkili olmuştur. Schacht'a göre İslâm hukuku bir hukuk sisteminden çok bir deontoloji olarak ortaya çıkmıştır; bu sebeple pratik değeri yoktur, tarih boyunca çok sınırlı bir uygulama alanı bulmuş, hatta birçok alanda hiç uygulanmamış, sadece bir ideal olarak kalmıştır. Schacht'a göre İslâm hukuku, İslâm'a dayalı olarak oluşturulmakla birlikte, hammaddesi bakımından büyük ölçüde gayr-i İslâmi (non-Islamic) unsurlar içerdiğini Bununla birlikte Schacht İslam hukukunun, bir kutsal (şer'î) hukuk olduğu halde, aslında akıldışı bir şey anlamına gelmediğini söylemektedir. Schacht'ın bu yorumu, Kur'ân'ın bir vahiy olduğunu kabul ediyor düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir.

Schacht, klasik nazariyenin, İslam hukukunun dört asıl üzerine dayanmış olduğunu söylemektedir. Bunlar Kur'ân, Sünnet, icmâ' ve kıyastır. Bununla birlikte yalnız Kur'ân ve Hz. Peygamberin hadislerinin lafzi (zahiri) manasına dayandıklarını söyleyen Zâhirilerden de bahsetmiştir. Sünnet ve Kur'ân ilişkisine dair Schacht İmam Şâfi'nin görüşüne dikkat çekmiştir. O görüşe göre Hz. Peygamberin hadisleri Kur'ân'a dayanılarak iptal edilemez. Ayrıca Kur'ân'ın hadislerle çatışmadığını ve hadislerin de Kur'ân'ı açıkladığını söylemiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ın hadislerin ışığı altında yorumlanması gerektiği ve bunun aksi düşünülmediğini söylemiştir. Schacht, İbn Teymiyenin taklid hakkındaki görüşüne ve Kur'ân ve Hz. Peygamberin hadislerini yeniden yorumlanması gerektiği görüşüne de kayıtsız kalmadığı ortaya çıkmaktadır.

Schacht Kur'an-ı Kerim'de geçen farklı konuları ele alarak incelemeye çalışmıştır. Bu konular arasında öne çıkan konular daha çok ticaret hukuku, aile hukuku, ceza hukuku gibi konuları içermektedir. Schacht'ın ticaret hukukuyla ilgili yorumuna baktığımızda, o, bu hükümlerin çoğunun İslam'dan önce olan Arap örfünden kaldığı düşüncesinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Aile hukuku konuları ise ona göre kadınlara, çocuklara, yetimlere, yakınlara, hizmetçi ve kölelere karşı nasıl davranılacağı meseleleriyle ilişkilidir. Aile hukuku ile ilgili kaidelere uygun düşen fiillerin hukuki sonuçlarının zikredilmemiş olma iddiası ise gerçeği yansıtmadığı görünmektedir. Nitekim örneğin boşanma hakkında ve benzeri âyetlerde görüldüğü üzere çok detaylı bilgiler yer aldığı aşikârdır. Schacht'a göre ceza hukuku alanında bazı cezaların Yahudi hukukundan alındığına dair iddiaları da asılsız olduğu kanaatindeyiz. Nitekim örneğin recmin varlığı, klasik İslam hukukuna göre, recm âyetine dayalıdır. Bu âyet Hz. Peygamber zamanında bizzat var olduğu daha sonra da hükmünün bâkî kalıp metnin mensûh kılındığı bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Bardakoğlu, A. (2001). İstihsân. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 23, ss. 339-347). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bedir, A. (2022). “Kur'an'ın Anlaşılmasında Oryantalizmin Entelektüelimizdeki Etkileri”. Marife Dergisi. (Sayı. 3, ss. 189-213).
- Bedir, M. (2009). Schacht, Joseph (1902-1969). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 36, ss. 223-226). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (t.y.). *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.
- Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 33, ss.428-437). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hira, A. (2018). *Hiz. Ömer'in Ehli Kitap Kadınlarla Evlenmeyi Yasaklaması*. Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu. (Cilt. 3/535-558). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
- İbn Hanbel. (1995). *el-Müsned*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs.
- Key, M. (2023). “İslam Hukukunda Recm Cezasının Sübûtu Üzerine Bir Değerlendirme”. *Ahi Evran İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. (Sayı. 1, Aralık, ss. 21-37).
- Özen, Ş. (2001). İstıslâh. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 33, ss.383-388). İstanbul: TDV Yayınları.
- Saldıran, F. (2007). *Oryantalist Joseph Schacht ve “An Introduction To Islamic Law” Adlı Eseri Bağlamında İslâm Hukukuna Dair Görüşleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Schacht, J. (1977). *İslam Hukukuna Giriş* (çev. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Türcan, T. (2004). Joseph Schacht ve İslam Hukuku. *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*. (Sayı: 4, ss. 63-74).

THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION, INTEREST AND EXCHANGE RATE IN EMERGING COUNTRIES

Zekeriya Oğuz Seçme

Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yalova, TÜRKİYE

Orcid: 0000-0003-0471-3211

ABSTRACT

Monetary policy is a key tool for managing a country's economy. It can be used to control inflation, reduce unemployment, and promote economic growth. In the globalized economy, exchange rates play a critical role in trade and investment. Developing countries, in particular, are heavily dependent on trade, so exchange rates can have a major impact on their economies.

The exchange rate is one of the most important indicators of a country's economic growth, and the volatility of the exchange rate has a significant impact on international trade. Exchange rates are an important factor in both national and international economies because they compare domestic prices to the general state of prices abroad. On the other hand, inflation rates are also of particular importance in globalized economic systems. Theoretically, the expected effect of exchange rate fluctuations on trade conditions can be positive or negative, depending on assumptions made about issues such as the existence or non-existence of forward markets and other risk hedging instruments, the structure of production, the modeling of investors' risk preferences, and the level of economic integration (Ali, Mahmood, Bashir, 2015). The relationship between interest rates and exchange rates is a complex issue with no clear consensus among economists. However, there is a general consensus that interest rates can have a significant impact on exchange rates, through their effects on foreign capital flows, borrowing costs, and government finances. Interest rates can also affect inflation expectations, which can lead to inflation itself. Many studies have been conducted on the relationship between inflation and exchange rates in the literature. The main reason for this is that inflation and exchange rates are both macroeconomic variables that play an important role in a country's economy (Atbası, 2019). The interactions between these macroeconomic concepts and the direction of this interaction are important for national economies. The spread effects of changes in exchange rates on domestic prices can vary depending on how quickly prices in the sectors involved in trade are affected.

In this study, the causal relationship between inflation, interest rates, and exchange rates, which are macroeconomic factors that provide information about country economies and are among the leading factors affecting the economies of developing countries in particular, is investigated. While investigating the causal relationship, the cause-and-effect relationships will be tried to be explained using different empirical methods.

Keywords: Inflation, Interest Rate, Exchange Rate

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ENFLASYON, FAİZ VE DÖVİZ KURU ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

ÖZET

Para politikasının temel amacı olan yerel para biriminin fiyatları kontrol etmesi ve işsizliğin azaltılması olgusu birçok araştırmanın konusudur. Bu hedeflere ulaşmak için para otoriteleri ekonomik büyümeyi artırmak amacıyla politika değişkenleri olan faiz oranı, para arzı değişkenlerini kullanırlar. Küreselleşme çağında bütün ülkeler diğer ülke ekonomileri ile etkileşim halindedir ve bunu arttırmak isteyeceklerdir. Buradan hareketle gelişmekte ülkelerde, döviz kuru dünya serbest piyasa ekonomisinde ticaret seviyesinde çok önemli ve belirleyici bir rol oynar.

Döviz kuru bir ülkenin ekonomik büyümesinin en önemli göstergelerinden biridir ve döviz kurunun oynaklığı uluslararası ticaret üzerinde önemli etkiye sahiptir. Döviz kurları, yurtiçi fiyatları yurtdışındaki fiyatların genel durumuyla karşılaştırdığı için ulusal ve uluslararası ekonomide önemli bir etkidir. Diğer taraftan küreselleşen ekonomik sistemler içerisinde enflasyon oranları da ayrı bir öneme sahiptir. Teorik olarak, döviz kuru dalgalanmalarının ticaret koşulları üzerindeki beklenen etkisi, vadeli piyasalar ve diğer riskten korunma araçlarının varlığı veya yokluğu, üretim yapısı, yatırımcıların risk tercihlerinin modellenmesi ve ekonomik entegrasyon seviyesi gibi konularda yapılan varsayımlara bağlı olarak olumlu veya olumsuz olabilir (**Ali, Mahmood, Bashir, 2015**). Faiz oranı ile döviz kuru ilişkisi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır ve çalışmalarda farklı görüşler yer almaktadır. Faizlerin artması veya azalması durumunda yabancı sermaye girişini etkilenmesi, faiz oranının değişmesi ile borçluluk maliyetlerinin değişmesi ve kamu maliyesinin dengesini etkilemesi söz konusudur. Ayrıca, faiz oranlarına ilişkin kararlar, bireylerin ve firmaların beklentileri ve bu yolla ileriye dönük kararları etkileyerek enflasyona neden olacaktır. Literatürde Enflasyon ile döviz kuru ilişkisi ile ilgili birçok çalışma yapılmaktadır. Bunun başlıca sebebi enflasyon ve kurun ayrı ayrı ülke ekonomisinde önemli yere ve yönlendirmelere sahip makroekonomik değişkenlerden olmalarıdır (**Atbası, 2019**). Bu makroekonomik kavramların birbirleri üzerinde etkileşimleri ve bu etkileşimin yönü ülke ekonomileri açısından önem arz etmektedir. Döviz kurundaki değişimlerin iç fiyatlar üzerindeki etkisi olan yayılma etkileri ticarete konu sektörlerde fiyatların ne kadar hızlı etkilendiğine bağlı olarak değişebilir.

Bu çalışmada özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini etkileyen unsurların başında gelen, ülke ekonomileri hakkında bilgi veren makroekonomik faktörler olan, günümüzde hala kesin bir görüş birliğine varılamamış bir konu olan enflasyon –faiz oranı- döviz kuru değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmektedir. Nedensellik ilişkisi araştırılırken farklı ampirik yöntemler kullanılarak neden-sonuç ilişkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Faiz Oranı, Döviz Kuru

ANALYSIS OF THE TREND IN POSTGRADUATE CREATIVE DRAMA STUDIES IN TURKEY BETWEEN 2019-2023

Seda Bengi

Graduate Student at Ondokuz Mayıs University, 0009-0004-2608-5599

ABSTRACT

Although play may seem like an activity limited to childhood, it is a fundamental part of human life that is enjoyed and needed in every stage of life. Recognizing this, education has embraced play as an essential component. The evolving educational approach has provided an opportunity for play to be integrated into curricula. Drama, which has gained prominence in our country with a constructivist approach is an area of practice based on play. It offers a good experiential learning experience through doing and experiencing. Amid changing conditions, it allows students to learn while having fun. This study focuses on the theses related to the use of drama in education. To keep up with current developments and due to changing educational policies, postgraduate theses from the YÖK Ulusal Tez Merkezi between 2019-2023 were considered. The study only included master's and doctoral theses, excluding articles, papers, etc., due to their narrower scope and theoretical framework compared to the theses. A review of the literature revealed numerous thesis studies on creative drama in recent years. However, there hasn't been a comprehensive study that summarizes the works done in this field between 2019-2023. The aim is to fill this gap in the academic literature and present a comprehensive study for future research. The research question was formed based on the type of postgraduate studies conducted under the education and teaching heading between 2019-2023, the institute and department where the study was conducted, the course it was conducted within, the study groups in experimental studies, sample size, the cities where the studies were conducted and the distribution level in terms of research methods, techniques and data collection tools.

Upon examination a total of 231 postgraduate studies were accessed, Master's studies were predominant among these works. However, the highest number of studies on drama were conducted in 2019. Studies were predominantly conducted under the Institute of Educational Sciences. Studies were found in various subjects such as language education, mathematics, natural sciences and social sciences. These studies were mostly carried out with 4th-grade students. Additionally, studies were conducted with various groups ranging from infancy to preschool from primary school to university and from teachers to parents. Quantitative methods were mostly used, and experimental designs were prevalent. Among data collection tools, semi-structured interview forms and personal information forms were most commonly used. Scales were also important data collection tools. Studies on drama covered various topics, including social, development through drama, conflict resolution skills, using the four

language skills, language teaching and academic achievement. These studies indicate that drama can be adapted for every subject and course. It continues to remain relevant and adaptable amidst changing conditions. This study enables teachers and teacher candidates to adapt these Works to their lessons and observe current trends.

Keywords: Drama, Use of drama in education, Trends in drama studies

PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF THE EARTHQUAKE ON CHILDREN IN TERMS OF SOCIAL SERVICE

Miray KAYA

İstanbul Aydın Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

0009-0009-2114-4947

Summary:

Earthquake is among the unexpected natural disasters of geological origin that have devastating effects and when evaluated in terms of consequences, loss of life and property. Since Turkey is located in an active fault zone, many earthquakes occur, and earthquakes result in high numbers of casualties.

Although the effects of the earthquake are multidimensional, these effects are in a dynamic relationship with each other. As a result of the earthquake, daily living standards are interrupted by the collapse of buildings, many social and psychological problems arise, and the effects of the earthquake continue for years. A key factor in the destructive effects of an earthquake is its sudden and rapid development. This situation causes the earthquake-related psychological support mechanisms to be inadequate, and post-earthquake services to focus primarily on meeting material needs. The group that experiences the effects of the earthquake most intensely is generally children. Scientific literature emphasizes that the psychological effects experienced in children vary depending on age, gender, economic status, personality structure and support systems. These effects; It has been associated with a number of psychological and behavioral problems in children, such as urinary incontinence, nail biting, difficulty in expressing oneself, difficulty in adapting to the social environment as a result of migration, eating disorders, depression, and decreased academic success. These symptoms are a reflection of the distress and trauma experienced by children and can lead to long-term psychological effects such as loss of confidence and hopelessness about the future.

This study emphasizes the significance of early interventions and psychosocial support mechanisms for children who are exposed to earthquakes and the need for communities to be aware and create effective support systems on this matter. Analyzing the psychosocial effects of the destruction originating from the earthquake on children and determining the psychosocial support needs to be provided make up the basis of this study. The study is a compilation of articles written on this issue in the literature, accompanied by professional experiences.

Key words: Earthquake, Child, Psychological Consequences, Social Service

SOSYAL HİZMET AÇISINDAN DEPREMİN ÇOCUKLARDAKİ PSİKOSOSYAL ETKİLERİ

Özet:

Deprem; yıkıcı etkilere sahip, ani gelişen, jeolojik kökenli doğal afetler arasında yer almakta ve sonuçları bakımından değerlendirildiğinde büyük can ve mal kayıplarına sebep olmaktadır. Türkiye’de aktif fay kuşağında yer aldığından birçok deprem yaşanmakta ve depremler ölü sayısının yüksek rakamlara ulaşmasıyla sonuçlanmaktadır.

Depremi etkileri çok boyutlu olmakla birlikte bu etkiler birbirleriyle dinamik bir ilişki içindedir. Deprem sonucunda yapıların yıkılması ile gündelik hayat standartları da kesintiye uğramakta, birçok sosyal ve psikolojik sorunla depremin oluşturduğu etki yıllarca devam etmektedir. Depremi yıkıcı etkilerinde temel faktör, ani ve hızlı gelişmesidir. Bu durum depremle ilgili psikolojik destek mekanizmalarının yetersizliğine, deprem sonrası hizmetlerin ise öncelikle maddi ihtiyaçları karşılamaya odaklanmasına neden olmaktadır. Depremi etkilerini en yoğun şekilde deneyimleyen grup genellikle çocuklar olmaktadır. Bilimsel literatür, çocuklarda yaşanan psikolojik etkilerin yaş, cinsiyet, ekonomik durum, kişilik yapısı ve destek sistemlerine bağlı olarak farklılık gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu etkiler; çocuklarda idrar kaçırma, tırnak yeme, kendini ifade etmede zorluk, göç sonucu sosyal çevreye uyum sağlamada güçlük, yeme bozuklukları, depresyon, ders başarısının düşmesi gibi bir dizi psikolojik ve davranışsal sorunla ilişkilendirilmektedir. Bu belirtiler çocukların yaşadığı stres ve travmanın bir yansıması olup güven kaybı ve geleceğe dair umutsuzluk gibi uzun vadeli psikolojik etkilere yol açabilmektedir.

Bu çalışma; depreme maruz kalan çocuklara yönelik erken müdahalelerin ve psikososyal destek mekanizmalarının önemini vurgulayıp toplumun bilinçli olmasının ve bu konuda etkili destek sistemlerinin oluşturulması gerekliliğini vurgulamaktadır. Deprem sonucunda ortaya çıkan yıkımların çocuklardaki psikososyal etkilerinin incelenmesi ve verilebilecek psikososyal destek ihtiyaçlarının belirlenmesi çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Çalışma, mesleki deneyimler eşliğinde alan yazında bu konuda yazılmış makalelerin taraması ile bir derleme niteliğindedir.

Anahtar kelimeler: Deprem, Çocuk, Psikososyal Etkiler, Sosyal Hizmet

Giriş

Doğal afet; insana ve doğaya zarar verip yıkıma sebep olan olaydır. Doğal afetler; sosyoekonomik, sosyokültürel ve psikolojik hasara yol açabilmektedir. Doğal afetler arasında yer alan depremlere karşı yüzyıllardır ciddi önlemler alınıp uyarıcı sistemler kurulması yönünde çalışmalar yapılmışsa da depreme karşı geliştirilen sistemlerin yetersiz kaldığı yaşanan depremlerdeki ölüm oranı ve yıkımlar ile görülmektedir. İnsanların olumsuz hava şartlarından etkilenmeleri, telefon şebekelerindeki sorun nedeniyle yakınlarından haber alamamaları, yakınlarının ölümü; deprem sonucu yaşanan yıkımların binaların çökmesinden ibaret olmadığını, depremin insan psikolojisinde birçok tahribata yol açıp kaygı ve geleceğe dair belirsizliklerin artmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğal afetler arasında yer alan deprem toplumun tamamını etkilemekle beraber yaş grubu olarak depremden en fazla etkilenen grubu çocuklar oluşturmaktadır (Karabulut, Bekler:2019). Çocukluk döneminin hangi yaş aralığını kapsadığına değinmek konunun dayandığı temelin kavranmasına yardımcı olacaktır. Çocukluk dönemi doğumdan itibaren 11-12 yaşa kadar olan dönemi kapsamaktadır.

⁵¹Çocukların yaş ve gelişim özellikleri depreme dair algılarında etkili olmaktadır. Depremden etkilenen çocukların medyaya yansıyan görüşleri incelendiğinde; hayatlarının saniyeler içerisinde değiştiğini, evlerini, okullarını, oyuncaklarını, arkadaşlarını, sahip oldukları birçok değeri kaybettiklerini ve bundan dolayı depremin oluşturduğu hasarın onarılmasının kendileri adına zor olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Yaşanan doğal afet çocukları kısa bir süre bile olsa ebeveynlerinden ayırabilmektedir; bu ayrılık çocuklarda endişe ve korkuya neden olabilmekte ve çocuk bu olayın yinelenebileceğini ve aile üyelerini kaybedebileceğinden korkabilmektedir (Brooks, Siegel,1996, s.6).

Deprem ile ilgili çalışmalarda birçok kurum iş birliği içerisinde çalışma yürütmektedir. Afad, Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Sivil Toplum Kuruluşları, Belediyeler ile birçok kurum ve kuruluş deprem döneminde depremzedelere yönelik hizmet sunmaktadır.

⁵² Depremden etkilenen bireyler hayatlarında meydana gelen değişim ile birçok kaynağa erişim sağlama notasında zorlanmakta, birçok imkândan faydalanamamakta bunun sonucu olarak dezavantajlı konuma gelmektedirler. Sosyal hizmet disiplini sosyal devlet ilkesi çerçevesinde psikososyal destek hizmetlerinin koordine edilip yürütülmesi ve sosyal ekonomik destek yönünden ailenin ve dolayısı ile çocukların desteklenmesi rolünü üstlenmektedirler. Psikososyal destek hizmetleri de yaşanan afetlerden sonra birey ve toplulukların rutin hayat standartlarına dönebilmeleri için yardımcı olan sosyal hizmet alanlarından birisidir (Özçelik, 2020: 51)

Depremin oluşturduğu yıkıcı etkiden yaş grubu olarak en fazla etkilenen grubun çocuklar olması nedeni ile depremin çocuk psikolojisi üzerindeki etkisinin sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. Depremin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Depremin çocuklar üzerindeki etkisinde rol oynayan faktörler; yaş, cinsiyet, ekonomik durum, kişilik yapısı ve destek sistemlerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. (Karabulut ve Bekler, 2019:374). Depremin çocuklar üzerindeki etkileri fiziksel, sosyal, davranışsal, ekonomik, psikolojik ve psikososyal boyutları ile incelenebilir.

2.1.Fiziksel Etkiler

Deprem gibi ani gelişen doğal afetlerden sonra bozulan alt yapı, değişen çevre şartları, temiz su ve besin kaynaklarının temininde yaşanan zorluklar, sağlık hizmetlerinin aksaması, çocuklarda aşı eksikliğine bağlı olarak gelişen bağışıklık sistemi sorunları, kişisel temizliğin yeterince yapılamaması, yaşanan çevrenin hijyenik olmaması ile birçok sağlık problemi ortaya çıkmaktadır (Watson vd.2007; Özcebe 2013; Pascapurnama vd.2018). Bu sağlık problemleri çocukların fiziksel olarak değişime uğramalarına sebep olabilmektedir. Depremde evi yıkılan ve enkaz altında kalan çocuklar diğer çocuklara kıyasla daha fazla fiziksel zarar görmektedirler. Bu zararlar başta uzuv kaybına bağlı ampute olma, kırıklar, ezilmeler vb. olabilir. Ayrıca depremle ilişkili stres ve korku; çocuklarda uyku düzensizlikleri, kilo kaybı, baş ve karın ağrısı gibi fiziksel belirtilere yol açabilmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının UNICEF ile iş birliği yaparak hazırladığı yayında; depremden sonra çocuklarda yeme bozukluklarının ortaya çıktığı bu da çocukların dış görünüşlerinde ani kilo kaybına ya da aşırı kilo alımına neden olduğunu belirtilmektedir. ⁵³

51 (<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=52981#:~:text=Biyolojik%2C%20bilişsel%20ve%20toplumsal%20duygusal,yaşına%20kadar%20süren%20zamanı%20kapsar.&text=olarak%20kabul%20edilir,> tarih yok

52 Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, <https://www.afad.gov.tr/paydaslar>.

53 Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <https://www.aile.gov.tr/media/128842/afetlerde-cocuklarin-tepkile-ri-ve-bas-etme-onerileri.pdf>.

2.2. Sosyal Etkiler

Depremi çocuklar üzerindeki sosyal etkileri genellikle travma, yaralanma ve stres gibi faktörlere bağlı olarak değişim gösterebilmektedir. Depremler çocuklarda; travmaya bağlı olarak konuşma bozukluğu, göz teması kuramama, sağlıklı iletişim kuramama ve sürdürmemeye gibi sosyal davranışlarda aksaklık şeklinde belirti verebilmektedir (İşmen, 2016:84). Ayrıca göç faktörü de depremden sonra meydana gelen yıkımlar sonrası sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Göç, yalnız bir yer değiştirme hareketi değil aynı zamanda sosyo-kültürel geçiş sürecidir.⁵⁴ Çocuklar deprem sonunda göç yolculuğuna maruz kaldıklarında bu kararda söz sahibi olmamaları ve gelişim çağını henüz tamamlamamış olmaları dolayısıyla çok daha riskli konumdadırlar (Polat, 2007). Özellikle toplumsal yaşantılarında yaşadıkları bu geçiş sürecinde uyum problemleri ile karşı karşıya kalabilmekte ve akabinde ruhsal sorunlar yaşayabilmektedir.

2.3. Davranışsal Etkiler

Depremlerin çocuklarda sebep olduğu davranışsal değişiklikler genellikle; hayatındaki belirsizliklerden ve sorunlardan aşırı derecede korkma, çaresizlik hissetme, olaylarla ilgili tekrar eden sorular sorma, suçluluk, içe kapanma, güvensizlik hissi ve sosyal ilişkilerde değişiklik, okula devamsızlık, uyku problemleri, korku ve endişe, uyku problemleri, ayrılık korkusu, saldırganlık, öfke nöbetleri, ağlama krizleri, okula devamsızlık, duygusal dalgalanma, davranışta gerileme şeklinde gözükme-⁵⁵ Davranışsal değişikliklerle başa çıkabilmek amacı ile çocukların duygusal ihtiyaçlarını anlayıp çocuklar için güvenli ortam oluşturmak önemlidir.

2.4. Ekonomik Etkiler

Ekonomik etkiler çocuklarda daha sınırlı olmakla beraber; aile ekonomisinin bozulması, temel ihtiyaçlara erişimde zorluk, eğitim altyapısının etkilenmesi sebebi ile eğitimde fırsat eşitsizliği, sağlık hizmetlerine erişimde sınırlılık birçok ekonomik dengenin bozulmasına neden olup aile içi stresi arttırabilmektedir (Altun, 2018:8-12). Aile içerisinde ekonomik sıkıntılara bağlı meydana gelen değişimler aynı zamanda çocuklarda duygusal ve davranışsal etkiler yaratabilmektedir. Bu çerçevede aileye yönelik sosyoekonomik destek sunulup aynı zamanda ailenin kriz sonrası ekonomik yönden desteklenmesi yönünde çalışmalar önem taşımaktadır.

2.5. Psikolojik Etkiler

Depremin çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri farklı şekillerde kendini gösterebilmektedir. Bunlar;

- Travma ve stres
- Korku ve kaygı
- Uykusuzluk ve kâbus
- Davranışsal değişiklikler
- Ayrılık kaygısı
- Okula ilgide azalma şeklinde ortaya çıkabilmektedir-

54 Aysel Özdemir, Funda Budak, Göçün Çocuk Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri, "III. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi: Kadın ve Aile", 7 Mart 2017, 212-222.

55 Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü <https://www.aile.gov.tr/media/128842/afetlerde-cocuklarin-tepkile-ri-ve-bas-etme-onerileri.pdf>

Deprem sonucu mevcut hayat standartlarının değişmesi, binaların çökmesi, ölüm, göç ve göçe bağlı olarak farklı bir sosyal çevre içerisine girme çocukların algı dünyasında birçok anlamda belirsizliğe yol açmaktadır. Bu belirsizlikler ile kaygı ve korku duyguları artmaktadır (Karabulut ve Bekler, 2019:373). Sosyal hizmet alanında sunulan psikososyal destek hizmetleri ile çocukların duygusal açıdan desteklenmesi sağlanıp değişen hayat şartlarına uyum sağlamaları yönünde rehberlik yapılması bu bağlamda önem taşımaktadır.

2.6.Psikososyal Etkiler

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının resmi sayfasında yer alan tanıma göre; psikososyal kelime anlamıyla birbirini sürekli etkileyen psikolojik ve sosyal etkilerin hareketli ilişkisi olarak tarif edilmektedir. Afetlerde psikososyal destek; afet sonrası ortaya çıkabilecek psikolojik uyumsuzlukların önlenmesi, aile ve toplum düzeyinde ilişkilerin yeniden kurulmasını ve geliştirilmesini, afetten etkilenenlerin rutin hayat standartlarına dönmesi sürecinde güçlenmelerinin sağlanmasını, başa çıkma becerilerinin artırılması ve afet döngüsünün her aşamasında yürütülen çok disiplinli hizmetler bütünü olarak ifade edilebilir.⁵⁶ Çocuklara yönelik psikososyal destek faaliyetleri çocukların yeni hayat düzenlerine uyum sağlama sürecini destekler nitelikte olup, sosyal faaliyetlere katılım yolu ile psikolojik sağlamlıklarını arttırmayı sağlayacak şekilde planlanmalıdır.

3. Sosyal Hizmet Kapsamında Depremden Etkilenen Çocuklara Yönelik Psikososyal Çalışmalar

Millî Eğitim Bakanlığının yayınladığı Yasta Psikososyal Destek Psiko eğitim Programına göre; koruyucu-önleyici, tedavi edici, iyileştirici ve geliştirici tüm faaliyetler psikososyal destek arasında yer almaktadır.⁵⁷ Dolayısıyla bireylerin ve toplumun yeniden inşası için multidisipliner ekibin içinde yer alan tüm meslek elemanlarının eşgüdüm halinde çalışması psikososyal destek hizmetinde önem arz etmektedir.

Çocuk merkezli planlanan afet yönetimini diğer afet yönetim planlarından ayıran, afet yönetiminin kriz yönetimi ve risk yönetimi bölümlerinde, çocukların olası her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını, giderilmesini ve afetleri çocukların en az zararla atlatabilmesinin sağlanmasını amaçlayan, çocukları merkeze alarak planlama ve uygulama yapan şeklidir. (Akhter:2015).

Çocuk Merkezli Afet Yönetim Aşamaları; hazırlık, zarar azaltma, önleme, acil yardım, iyileştirme, yeniden inşa şeklinde planlanmaktadır (Limoncu ve Atmaca, 2017: 137).

Hazırlık aşamasında; afet öncesinde, esnasında ve sonrasında neler yapılacağı ile ilgili bilgilendirme yapılmalıdır. Zarar azaltma aşamasında; çocukların rutin yaşantılarına geri dönebilmesi amacıyla fiziksel ve psikolojik destekli etkinlikler düzenlenmeli, sosyal aktivitelerde duygularını ifade etme olanağı sunulmalıdır. Önleme aşamasında; afet anında çocukların yaşayabileceği binalardaki ve çevredeki tehlikeler ön görülerek gerekli tedbirler alınmalıdır. Acil yardım aşamasında; gıda ihtiyaçları giderilmelidir, afet sonrasında çocukların kaçırılma ve istismar ihtimaline karşı güvenlikleri sağlanmalıdır. İyileştirme aşamasında; kesintisiz eğitim uygulanmalı, sosyalleşme süreçleri desteklenmelidir. Yeniden inşa aşamasında; afet öncesindeki rutin alışkanlıklarının devam ettirilmesi için alt yapı çalışmaları güçlendirilmelidir (Limoncu ve Atmaca, 2017: 137).

Çocuklara yönelik psikososyal destek programları mikro, makro ve mezzo düzeyde planlanmaktadır. Mikro düzeydeki çalışmalar bireysel düzeyde olup bu çalışmalar; bireysel danışmanlık, oyun terapisi,

56 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. https://www.aile.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Psikososyal_Destek_%20Nedir.pdf.

57 Millî Eğitim Bakanlığı. Erişim; 22.12.2023 https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_02/09164738_Ylkokul.pdf.

sanat terapisi ve aile danışmanlığı şeklinde uygulanmaktadır. Bu mikro düzeydeki psikososyal destek çalışmaları, çocukların bireysel ihtiyaçlarına odaklanarak, onların sağlıklı bir şekilde güçlenerek desteklenmelerini amaçlamaktadır. Makro düzeydeki çalışmalar daha geniş kapsamlı stratejileri içermekte olup depremzedelerin refahını arttırmayı, toplumları dayanıklılık kazandırmayı ve çocukların uzun vadeli iyilik hallerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmalar arasında; politika geliştirme ve uygulama, topluluk düzenlemeleri, eğitim programları, kaynak yönetimi şeklinde organize edilmektedir. Mezzo düzeydeki stratejiler, çocukların belli gruplara ya da topluluklara odaklanarak daha etkili bir şekilde desteklenmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda düzenlenen hizmetler; okul programları, gençlik grupları, aile merkezli ve toplum merkezli hizmetlerden oluşmaktadır.

Türkiye’de sosyal hizmet bünyesindeki çalışmalar incelendiğinde ailelerin ekonomik yönden desteklendiği ve depremzedelere yönelik psikososyal destek hizmetlerinin yürütülmekte olduğu görülmektedir. ⁵⁸Sosyal hizmet çatısı altında yürütülen psikososyal destek hizmetleri kapsamında depremzedelere yönelik çalışmalar deprem bölgesinde ve ailenin göç ettiği şehirde olmak üzere kapsamlı bir şekilde sunulmaktadır.

SONUÇ

Yıkıcı etkilere sahip olan jeolojik kökenli doğal afetler arasında yer alan depremlerden yaş grubu olarak en fazla etkilenen grubu çocuklar oluşturmaktadır. Deprem; çocukları fiziksel, sosyal, ekonomik, psikolojik, davranışsal ve psikososyal yönden etkilemektedir. Çocuklarda depremin etkisi ile kaygı, geleceğe karşı umutsuzluk, okula devam etmek istememe, sağlıklı iletişim kuramama gibi davranışsal ve psikolojik değişiklikler gözlemlenebilmektedir. Etkili müdahale planları düzenlenmediği takdirde deprem, çocuğun yaşamının ileriki dönemlerinde olumsuz durumları tetikleyecek etkilere sebep olabilir. Bu durum çocuklara yönelik psikososyal destek hizmetlerinin verilmesini zorunlu kılmaktadır.

Depremin çocuklar üzerindeki psikososyal etkileri incelendiğinde; çocuğun gelişim özelliği, yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, aile bireyleri ile ilişkisi, deprem sonucu yeni hayat düzenine uyum sürecinin etkili olduğu görülmektedir. Buna göre çocukların depremden etkilenme durumunun en az seviyeye indirilmesi doğrultusunda çocuğu güçlendirecek müdahale planı ‘çevresi içinde birey’ ilkesi doğrultusunda planlanıp uygulanmalıdır. Deprem sonrasında çocuklara yönelik psikososyal destek hizmetinin disiplinler arası bir bakış açısı içinde verilmesi kaçınılmazdır.

Depremin çocuklardaki psikososyal etkilerini azaltmak için çocuklar için; güvenli ortam sağlamak, çocuklara duygusal destek vermek, oyun ve sanat terapisi ile duygularını ifade etmelerini sağlamak, çocukların aile iletişimlerini güçlendirmek, çocukların yaş ve gelişim özelliklerine göre eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapmak önem arz etmektedir. Bu öneriler çocukların deprem sonrası psikososyal ihtiyaçlarına odaklanarak toplumun genel dayanıklılığını arttırmayı amaçlamaya yöneliktir.

KAYNAKÇA

- İŞMEN, A. E. (2016). Deprem Yaşantısına Bağlı Travma Ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(2), 80-103.
- KARABULUT, D., & BEKLER, T. (2019). Doğal Afetlerin Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri. Doğal Afetler Ve Çevre Dergisi, 5(2), 368-376.
- ERDOĞAN, B. (2023). Depremin Sosyolojisi: 6 Şubat Felaketinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları. TRT Akademi, 8(18),719-725.

58 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.aile.gov.tr/haberler/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-ile-acev-arasin-da-depremzede-ailelere-yonelik-is-birligi/>.

- Aral,N.(2023). Depremin Çocuklar Üzerindeki Etkileri. Çocuk ve Gelişim Dergisi, 6(11), 93-105.
- Marangoz, M., İzci, Ç.,(2023). Doğal Afetlerin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkilerinin 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler Bağlamında Girişimciler Açısından Değerlendirilmesi. Sosyal ve Beşeri Araştırmaları Dergisi, 52(24), 1-24.
- Aydoğdu, F., Fofana Aminota(2023). Depremin Küçük Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Müdahale Programları. All Sciences Proceeedings, 20-25.
- ALTUN, F. (2018). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme. Sosyal Çalışma Dergisi, 2(1), 1-15.
- Limoncu,S., Atmaca A. B., (2017). Çocuk Merkezli Afet Yönetimi. Megaron Dergisi, 13(1),132-143.
- (<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=52981#:~:text=Biyolojik%2C%20bilişsel%20ve%20toplumsal%2Dduygusal,yaşına%20kadar%20süren%20zamanı%20kapsar.&text=olarak%20kabul%20edilir, tarih yok>)
- (https://www.aile.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Psikosoyal_Destek_%20Nedir.pdf, tarih yok)

EVIL AS A SOURCE OF INDIVIDUAL RELIGIOSITY AND DISBELIEF

Oğuzhan AVAN

Çukurova University, Department of Psychology of Religion, Adana, Turkey

Orcid: 0000-0002-7048-3496

There are many evils in nature and in societies. In addition to evils such as earthquakes and droughts that are independent of human beings, there are also evils such as war, injustice and slander that come from other people. What is evil may vary according to the perspective of individuals. If an individual perceives something as evil and experiences stress, it can be considered evil for that individual. There are many evils in the world and both religious thinkers and non-believers agree on this. The relationship between the evil in the world and the existence of a good God has been a problem and many ideas have been put forward on this issue since ancient times. Studies have found that non-believers most often cite the problem of evil as the reason for their disbelief. For this reason, the relationship between the existence of evil and disbelief has recently come to the forefront. However, the existence of evil is more related to religiosity than disbelief. We argue that the evils that exist in the world are the most important variable for individuals to be religious. Older people are more religious than younger people; women are more religious than men; poor people are more religious than rich people; poor countries are more religious than developed countries; rural people are more religious than urban people; married people with children are more religious than single people. Both research and observations support these results. These studies indicate that as the “probability of being exposed to evil” increases, religiousization increases. In addition, studies and observations support that religious coping provides beneficial results in coping with negative life events such as depression, loneliness, job loss, loss of relatives, death anxiety, illness, disability and stress. As a result, individuals seek refuge in a religion and God to avoid being exposed to the evils that exist in the world. Religion and belief in God mediate to cope with evil and to avoid being exposed to evil. As the probability of being exposed to evil increases, religiosity increases, and as the probability of being exposed to evil decreases, the tendency towards disbelief increases. The possibility of being exposed to evil, in other words, the helplessness felt by the individual affects the religious thoughts, feelings and behaviors of the individual. It is a fact that the source of both disbelief and religiosity is related to many variables, but the possibility of being exposed to evil is the determining factor.

Keywords: Evil, Individual Religiosity and Disbelief

ORTA ASYA MİMARİSİNDE CAMİ VE MİNARELER ÖZBEKİSTAN ÖRNEĞİ

Surayyo KHODJOEVA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat Tarihi doktora öğrencisi

ÖZET

Orta Asya Türk İslam Mimarisinin çoğunluğu Altınordu devrinden sonra inşa edilmiştir. Bölgede günümüze kadar ulaşan daha öncesine ait mimari yapılara yok denilecek kadar az sayıda bulunmaktadır. Yapıların çoğunluğu Cengiz Han dönemindeki büyük yıkımlar sonucunda yok edilmiş ve bazılarında da zaman tahribatının etkisi vardır. Cengiz Han devrinde yıkılan Şaş antik kalıntıları, günümüzde Özbekistan'ın başkenti olan Taşkent'in bulunduğu bölgedir. Moğol tahribatında bilgedeki en büyük yıkımlar Hive, Buhara ve Semerkant şehirlerinde de meydana gelmiştir. Timurlular döneminde ve sonrası bu kadim şehirlerde medreseler, türbeler, saraylar, camiiler ve yüksek minareler eskisinden de parlak olarak yeniden inşa edilmiştir.

Orta Asya'nın kalbinde yer alan Türk halklarının ata yurdu olan ve Türk-İslam sentezinin yoğurulduğu Özbekistan, ipek yolu üzerinde olması nedeniyle de birçok kültürü bünyesinde barındırmaktadır. Bu kültürel çeşitlilik ise ülke genelinde sanattan mimariye her alana yansımış Dünya mirasının en iyi örneklerinden olmuştur.

Bu makalede, Orta Asya'nın kalbinde yer alan Türk İslam dünyasında manevi değeri yüksek olan, İslam dininin Orta Asya'dan Anadolu'ya oradan da Avrupa'ya yayılmasında büyük bir katkısı olan Özbekistan'daki camiler ve minarelerin inşasının tarihçesi ve güncel süreçlerden bahsedilecektir.

Anahtar kelime: Orta Asya, Özbekistan, mimari yapılar, cami, minare

Mosques and Minarets in Central Asian Architecture. Example of Uzbekistan.

SUMMARY

The majority of Central Asian Turkish Islamic Architecture was built after the Golden Horde period. There are almost no previous architectural structures in the region that have survived to the present day. Most of the buildings were destroyed as a result of the great destruction during the Genghis Khan period, and some of them have the effect of time ravage. The ancient ruins of Shash, destroyed during the reign of Genghis Khan, are the region where Tashkent, the capital of Uzbekistan, is located today. During the Mongol devastation, the greatest destruction in the region occurred in the cities of Khiva, Bukhara and

Samarkand. During and after the Timurid period, madrasahs, mausoleums, palaces, mosques and high minarets in these ancient cities were rebuilt brighter than before.

Uzbekistan, which is the ancestral homeland of the Turkish people in the heart of Central Asia and where the Turkish-Islamic synthesis was kneaded, contains many cultures because it is on the silk road. This cultural diversity has become one of the best examples of World Heritage, reflected in every field from art to architecture throughout the country.

In this article, the history and current processes of the construction of mosques and minarets in Uzbekistan, which is located in the heart of Central Asia, has high spiritual value in the Turkish-Islamic world, and made a great contribution to the spread of the Islamic religion from Central Asia to Anatolia and then to Europe, will be discussed.

Key words: Central Asia, Uzbekistan, architectural structures, mosque, minaret

THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTS OF KABZ AND BAST IN COMMENTARIES

Emine Şeyda Cığır

Social Sciences Institute. Faculty Of Theology. Department Of Interpretation. Interpretation Department Ankara Türkiye

ORCID CODE: 0009-0005-3962-5002

ABSTRACT

The concept of kabz and bast, which are mentioned in 33 verses in the Qur'an, is the subject of our thesis. It will be examined how these concepts became one of the main topics of the Sufi discipline over time. The stages that these concepts went through will be analyzed on the basis of the chronology in early dictionaries, Sufi literature, and al-Isārī exegesis. The aim of our study is to identify the ruptures and semantic changes in the evolution of these concepts from their use in early Qur'anic dictionaries to the late period of al-Ishārī exegesis. From this point of view, it will be determined where the sources of al-Ishārī exegesis and Sufi literature are in this conceptualization. The textual analysis method will be applied in our study. The concepts in question will be analyzed within the framework of tafsīr and Sufi literature together with early dictionaries, taking chronology into consideration. For this purpose, the meanings of these concepts in the first four centuries of Hijri will be examined. Then, the Qur'anic dictionaries such as mushkil'ul Qur'an, garīb'ul Qur'an and their equivalents in current dictionaries will be included. The meanings derived from these will be compared with the current usage in the Qur'an. In the next section, the term meanings will be analyzed based on Sufi classics and Sufi dictionaries. The termization process of both concepts will be explained separately in these three contexts, and the differences between the lexical and terminological meanings will be examined comparatively. In the last section, the interpretations in the commentaries

Keywords: Kabz, bast, commentary, Sufism

HİMENOPLASTİNİN MEDİKAL, ETİK, YASAL VE SOSYAL BOYUTU

Ahu Aksoy Can¹, Duygu Vefikuluçay Yılmaz²

^{*1}Mersin University Nursing Faculty, Department of Obstetrics and Gynecology Nursing, Mersin, TURKEY

0000-0002-0940-1105

²Mersin University Nursing Faculty, Department of Obstetrics and Gynecology Nursing, Mersin, TURKEY

0000-0002-9202-8558

MEDICAL, ETHICAL, LEGAL AND SOCIAL DIMENSIONS OF HYMENOPLASTY

ABSTRACT

Hymen is an elastic membrane rich in thin vessels that is located approximately 1-1.5 cm behind the vaginal entrance and can usually tear during the first sexual intercourse. Hymen, which is seen as an important element of being a woman and sexuality, has gained cultural importance by affecting the lives of individuals and societies. In some cultural environments, a woman's sexual intercourse may completely exclude her from being a potential spouse, so a woman who wants to get married and start a family may have to hide the fact that she has had sexual intercourse before. While virginity has no cultural importance in today's western societies, virginity is considered culturally important in Muslim societies, including our country. Virginity examination, which means determining whether a woman has had sexual intercourse before through a gynecological examination, is a type of violence against women. Solutions have been sought in the case of loss of virginity, which leads to violence and murders against women. With the development of surgery, a solution to virginity was found under the name of 'hymenoplasty'. Hymenoplasty; It is hymen repair or hymen stitching before marriage. Nowadays, this procedure can be performed by gynecologists for a certain fee. However, it can cause many ethical, social and medical problems. Therefore, this report has been discussed with the medical, ethical, legal and social dimensions of hymenoplasty in the light of the literature.

Keywords: himenoplasti, himen, medical, etik, yasal, sosyal.

GİRİŞ

“Kızlık zarı” kelimesi, antik Yunan mitolojisinde “Hymenaeus” olarak bilinen Dionysos ve Afrodite'in oğlu olan bir meşaleyi elinde tutan “düğün ve düğün törenleri tanrısı” anlamına gelmektedir. Vajen girişini kısmen kapatan ve genellikle ilk cinsel ilişkide yırtılabilen, ince damarlardan zengin elastik bir zardır. Fonksiyonu bilinmemektedir. Ancak yenidoğanın vajinal enfeksiyonlardan korunmasını

sağladığı düşünülmektedir. Çoğu kültür bunu bekaret sembolü olarak benimsemektedir (Goodyear-Smith and Laidlaw, 1998). Kızlık zarı cinsel ilişkide olduğu gibi mastürbasyon, cinsel partner tarafından elle yapılan manipülasyonlar, çatallı travma, fizik muayene, motor kazaları ya da tampon kullanımıyla da zarar görebilmektedir (Boos, 1999; Carpenter, 2005). Bilinenin aksine, kızlık zarı bisiklet, binicilik, jimnastik ya da diğer spor aktiviteleri sırasında yırtılmamaktadır (Merritt, 2008).

Kadın olmanın ve cinselliğin önemli unsuru olarak görülen himen, bireylerin ve toplumların yaşamlarını etkileyerek kültürel bir önem kazanmıştır (Çevik ve ark., 2003). Bazı kültürel çevrelerde, kadının cinsel ilişki kurması, onu bir eş adayı olmaktan tamamen çıkarabilmekte dolayısıyla evlenmek ve aile kurmak isteyen bir kadın daha önce cinsel ilişki yaşadıysa bunu saklamak durumunda kalabilmektedir. Günümüz batı toplumlarında bekaretin kültürel bir önemi yokken aralarında ülkemizin de bulunduğu müslüman toplumlarında bekaret kültürel açıdan önemli görülmektedir (Şahin, 2015). Jinekolojik muayene yoluyla bir kadının daha önceden cinsel ilişkiye girip girmediğinin tespit edilmesine bekaret kontrolü adı verilmektedir (Demirci ve ark., 2008). Bekaret muayenesi bir tür kadına yönelik şiddettir (DSÖ, 2005). Kadına yönelik şiddete ve cinayetlere yol açan bekaretin kaybı durumunda, çözümler aranmaya çalışılmıştır. Cerrahinin gelişmesi ile bekarete ‘himenoplasti’ adı altında çözüm bulunmuştur (Gürsoy ve Vural, 2003). Himenoplasti; evlilik öncesi kızlık zarı onarımı ya da kızlık zarının diktirilmesi (Prakash, 2009). Günümüzde, belli bir ücret karşılığında bu işlem jinekologlara yaptırılabilir. Ancak birçok etik, sosyal ve tıbbi sorunları beraberinde getirebilmektedir.

Himenoplastinin Medikal Boyutu

Literatüre göre himenin, “ilerleyen plastik cerrahi aracılığı ile kız çocuklarında idrar yolunun (üretra) eksikliğinde zarın üretra yapımı için kullanılması ve 11-12 yaşına kadar kız çocuklarını genital yol enfeksiyonlarından koruması” dışında biyolojik yönden kadın sağlığı açısından bir zararı ya da patolojisi yoktur (Gürsoy, 2019).

İdeal bir dünyada, jinekologlara ve estetik cerrahlara, himenoplastiyi güvenli ve etkin bir şekilde yapabilmeleri için cerrahi eğitim verilmelidir. Himenoplasti prosedürü labiyal trimleme (labial hipertrofi, sıklıkla cinsel ilişki belirtisidir) ve vajinal sıkılaşma ile birleştirilebilir. Himenoplasti, herhangi bir tıbbi pratisyen tarafından yapılabilecek basit, risksiz bir prosedür olarak önemsizleştirilmemelidir. Himenoplastiyi yasallaştırmak, sağlıklı koşullarda arka kapı kliniklerinde himenoplasti yapan hatalı uygulayıcıları da engelleyebilmektedir. Kızlık zarı rekonstrüksiyonundan kaynaklanabilen vajinal darlık, fistüller, enfeksiyon ve bağırsak perforasyonu gibi komplikasyonların tümü sıkça görülmektedir ve bu nedenle küçümsenmemelidir. Himenoplasti gibi görünüşte basit bir prosedür için teknik uzmanlık ve uygun cerrahi eğitim mutlaka gereklidir. Hasta özerkliği ve gizliliği her durumda kesin bir şekilde muhafaza edilmelidir (Ciancarini ve ark., 2013).

Leye ve ark. (2018) tarafından yapılan bir çalışmada, kızlık zarı rekonstrüksiyonu yapan 42 doktorun 29’u (% 69) kadınları tekrardan kontrole çağırmıştır. Bunların 13’ü (% 45) çok az kadının kontrol takiplerine geldiğini belirtmiştir. Bu doktorların 15’i (yarısından fazlası) (% 52) kontrolde yalnızca yarayı kontrol ettiklerini, altısı (% 21) hastanın düğün gecesini nasıl yaşadığına ilişkin sorular sorduğunu söylemişlerdir. % 48’i kontrole çağırmadıklarını, % 40’ı böyle bir invaziv olmayan prosedür için kontrol takibinin gereksiz olduğunu düşündüklerini, % 15’i de hastalarının takip edilmek istemediğini belirtmişlerdir. Ameliyatı yapan doktorların üçünde (% 7) komplikasyon yaşandığı belirlenmiştir. Bu vakalardan biri, aşırı kanamadan dolayı hemostazı sağlamak için yeni bir ameliyat gerektirmiştir. Bahsedilen diğer komplikasyonlar ise disparoni ve hematom olarak belirlenmiştir (Leye ve ark., 2018).

Himenoplastinin Etik Boyutu

Himenoplasti günümüzde çok yapılmasına rağmen birçok etik soruyu gündeme getiren tartışmalı bir prosedür olarak kalmaya devam etmektedir. Kızlık zarı genellikle bir kızın ilk cinsel ilişki deneyimi sırasında yırtılmakta ve bu nedenle “masumiyet kaybı”nı ve kızdan kadına bir geçiş ayinini temsil edebilmektedir. Bu, birçok modern toplum için kabul edilebilir olmakla birlikte, bazı kültürlerde bekaret kaybı, evlilik gecelerinde geçirdikleri kansız çarşaf lar nedeniyle eşlerin ve ailelerin ortaya çıkardığı namus cinayetlerine yol açabilmektedir (Cook ve Dickens, 2009). Himenoplasti, hem bazı zararlı cinsiyet normlarını teşvik eden bir operasyon olarak hem de genç kadınları ve kızları damgalamaktan veya “evlenmeden önce bekaretlerini kaybetmek” ile ilişkili şiddetten korumanın bir yolu olarak hizmet etmektedir (Cook ve Dickens, 2009; Logmans ve ark., 1998). Bazı araştırmalar, bazı kadınların bu prosedürü bekaret, toplumsal beklentileri karşılamak için evlenmek ve ayrıca şiddet eylemlerinden kaçınmak için gerçekleştirdikleri pragmatik bir seçim olarak gördüklerini göstermiştir (Wild ve ark., 2015; Cinthio, 2015). Tıp mesleği arasında kızlık zarının yeniden inşası özel bir ilgi görmekte ve tartışılmaktadır. Çünkü ameliyat tam olarak tıbbi gösterilmemektedir ve kız / kadınların bekaret ve evlenme konusundaki çelişkili sosyal normlarını ortaya koymaktadır (Johnsdotter ve Essen, 2010). Bununla birlikte jinekologlar, himenoplastinin tıbbi olarak gerekmediği ya da bekaret kanıtının gerekliliğinin kadınlara karşı ayrımcılık yaptığı ve yalnızca erkekleri mutlu etme gerekçesiyle kızlık zarının yeniden yapılanmasına karşı çıkabilmektedir (Cook ve Dickens, 2009).

Sağlık profesyonelleri arasında yapılan bazı çalışmalar, bu profesyonellerin bekaret ve himenoplasti konusundaki farklı görüşlere ve himenoplasti talep eden kadınlara sağladıkları bakımı nasıl etkilediğine ilişkin fikirler sunmaktadır. Hollanda’da Ayuandini (2017) tarafından yapılan bir araştırmada doktorların, kadınların himenoplasti talebini tıbbi / anatomik bir mesele değil kültürel bir sorun olarak algıladıklarını ortaya çıkarmıştır. Juth ve Lynøe’nin (2014) himenoplastinin hekimler tarafından nasıl algılandığını ve nelerden etkilendiğini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, bu prosedürleri talep eden kadınlara yardım etmek isteyen ve bu prosedürleri daha önce gerçekleştirmiş olan hekimlerin, himenoplastiyi yapmayı kabul etmeyen arkadaşlarına ithafen “o kadar kötü değil” diye nitelendirdiği vurgulanmıştır. Ahmadi (2014) tarafından yapılan nitel bir çalışmada, hekimlerin bazıları, kadına yönelik şiddeti önlemek ve onları korumak için ahlaki bir yükümlülük duygusuyla himenoplasti yaptıklarını, bazıları da himenoplastinin çok büyük ekonomik katkısı olduğunu belirtmişlerdir. İki kadın doktor, ameliyatı yaptıktan sonra damadın aldatılmasını hedeflediğinden dolayı sürekli bir suçluluk hali içinde olduklarını itiraf etmişlerdir. Ayrıca bir jinekolog, prosedürün “yalan” teşkil ettiğini ve bekaretin tubbileştirilmesine inanmadığını, eğer ameliyatı yapmazsa ortaya çıkması muhtemel şiddet nedeniyle sadece “bu kızları geri çeviremeyeceğini” belirtmiştir. Ayda yaklaşık 10 himenoplasti gerçekleştirdiğini bildiren dindar bir jinekolog, evlilik öncesi cinsel ilişki ve dürüstlük ile ilgili olarak himenoplastinin “İslam inancına aykırı” olduğunu kabul ederek, ameliyatla uğraşmasının da kendisi için “perili, kötü, kem” olduğunu bildirmiştir. Leye ve ark. (2018) çalışmaya katılan jinekologların yaklaşık yarısının (%49) himenoplasti yapmayı kabul etmediklerini belirtmişlerdir. Bu talebi reddetmek için hekimlerin sıkça belirttikleri nedenler olarak ameliyatın tıbbi olarak belirtilmemesi, gerekli teknik becerilere sahip olmadıklarını hissetmeleri, ameliyatın gelecekteki eşlerini ve ailelerini aldatmaya yardımcı olduğunu düşünmeleri ve bu ameliyatı daha önce hiç yapmamaları yer almıştır. Çalışmada ayrıca hekimlerin %47’sinin bakire olmadıkları için tek bir kadının bile şiddet görmeyeceğine inandıkları vurgulanmıştır. Kahyaoğlu Süt ve Küçükkaya’nın (2016) yaptıkları çalışmada öğrencilerin %88.5’inin himenoplasti işlemini doğru bulmadığı ve doğru bulmayanların %50.4’ünün bireysel değerler nedeniyle doğru bulmadığı belirlenmiştir. Ayrıca kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre bireysel değerler nedeniyle daha fazla himenoplastiyi onaylamadığı saptanmıştır. Zeyneloğlu ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında, öğrencilerin %84’ünün himenoplasti işlemini onayladıkları fakat %74.7’sinin İslam dininin gerekleri açısından himenoplasti işleminin yanlış olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Essén ve arkadaşlarının (2010) yaptıkları İsveçli sağlık

profesyonellerinin himenoplasti talebine cevaplarının ve deneyimlerinin incelendiği çalışmada, İsveç gibi çok kültürlü toplumlarda himenoplasti operasyonuna onay konusunda sağlık profesyonellerinin fikir birliğinin olmadığı ve ikilem yaşadıklarını belirlemişlerdir.

Himenoplastinin Yasal Boyutu

Günümüzde İran’da, himenoplasti Müslüman bir din adamının bildirdiği bir vaazla yasal işlem olarak kabul edilmektedir (Farshidi, 2019). Ancak prosedür, Orta Doğu’daki çoğu ülkede hala yasadışıdır (26). İsveç’te, devlet organı olan “Ulusal Erkeklerin Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Bilgi Merkezi” himenoplasti’nin tıbbi bir işlevi olmadığını ve baskıcı bir ataerkil geleneği koruyan ahlaki olarak kabul edilemez bir operasyon olduğunu belirtmektedir (Sabuni ve Heimer, 2011; Nationellt Centrum för Kvinnofrid , 2019). Himenoplastinin yasal süreci birçok ülkede gri bir alan olmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra, himenoplasti talebinin artmasıyla birlikte bu yasal sürecin karmaşıklığı ve birçok cerrahın ameliyatı özel kliniklerde gizlilik içinde yapması daha da devam edecek gibi görünmektedir. Çünkü bu cerrahlar fiziksel ve psikolojik iyilik hallerinin ataerkil geleneklerle tehdit edilebileceğini düşünen kadınlara yardım ettiklerini düşünerek ameliyatları gerçekleştirmektedirler. Ancak bazıları suçluluk ve korku ile iç içe olsa da, yine de birçoğu kadınlara zarardan çok yarar getirdiğine inandıkları için bu ameliyatı kabul etmektedirler (Ahmadi, 2014).

Himenoplastinin Sosyal Boyutu

Eşlerini şaşırtmak için himenoplasti yaptırmak ya da eşlerine bekaretlerini hediye olarak vermek isteyen pek çok modern kadının aksine sosyal ya da dini nedenlerle bekaret restorasyonu isteyen kadınlar özellikle muhafazakar ülkelerde çok fazladır. Amerikan Kadın Doğum ve Jinekologlar Koleji, bu tür prosedürlerin “sorunlu” olduğunu ve “güvenlik ve etkinliğinin” belgelenmediğini belirterek, himenoplasti prosedürünü engellemektir (Juth ve Lynøe, 2014). Ancak bazı hekimler tüm himenoplasti kavramını ikiyüzlülük ve aldatma kültürünü destekleyen anlamsız bir prosedür olarak reddetmeyi çok kolay bir seçenek olarak görmektedirler. Bu şekilde hareket etmek, tıp mesleğinin duygusal zekasını bir bütün olarak baltalayan yargıyı ifade etmektedir. Böylece birçok uygulamada çatışma ortaya çıkabilmektedir. Farklı inançlar ve değerler sıklıkla birbiriyle uyumsuz hale gelmektedir. Yalnızca bir bakış açısının ve fikrin doğru ya da “nihai gerçek” olduğu kesinlikle savunulmamalıdır. Çünkü bu hükümlü inançlar, tarih boyunca çok geniş bir coğrafyada savaşımlara ve kan dökülmelerine yol açmıştır (Sciolino ve Mekhennet, 2008).

Yararlılık ve zararsızlık, tıbbi etiğin dikkate alması gereken iki yönüdür. Zarar vermeme, hastanın zarar görmemesi fikrini taşımaktadır. Yarar, başkalarına yardım edecek veya fayda sağlayacak eylemleri ifade etmektedir. Birlikte ele alınan bu iki husus doktorlara hasta için yarar sağlayacak şekilde davranmalarını hatırlatmakta ve aynı anda hastayı zarardan korumaktadır. Himenoplasti arayan bir kadın, yaşamındaki eylemlerine karar verme ve kendi vücudu üzerinde kontrol etme hakkı olan bağımsız bir ajandır. Cerrahın, kendi inançlarına ve / veya dinine tamamen aykırı olsa bile, hastanın inançlarına saygı göstermesi önemlidir (Kandela, 1996). Yararlılık ve zarar vermeme ilkeleri, özerkliğe saygı ilkesi ışığında en iyi şekilde incelenmelidir. Bu gibi olgularda cerrahlar, “şifa verici” olarak rollerini unutarak ve kendilerini başkanlık eden sosyal hakimler olarak tayin etme riski taşımaktadırlar. Bazı cerrahlar aldatıcı olduğu gerekçesiyle sağlıksız bir baskı kültürünü teşvik ettiği gerekçesiyle, himenoplastiye karşı çıkmaktadırlar. Aynı şekilde, bu kadınların cerrahi tedaviye erişimlerini reddederek, bekaretin yaşam ve sosyal kabul için ayrılmaz bir parçası olduğu kültürlerde kendi özerkliklerini ve yaşama haklarını da görmezden gelmektedirler. Ancak himenoplasti, kadın için toplumunda kalmak, evlenmek ve özünde hayatın tadını çıkarmak için de bir ön koşul olabilme niteliğini taşımaktadır (Khoo ve Fernandes, 2016).

SONUÇ

Himenoplasti ya da diğer adıyla kızlık zarı rekonstrüksiyonu birçok yönden tartışmalı bir prosedürdür. Bu durum literatürde netlik kazanmamakla birlikte cerrahlar ve diğer sağlık profesyonelleri arasında da ikilemlere yol açmaktadır. Bazı sağlık profesyonelleri bunu hasta hakkı olarak düşünürken bir kısmı ise kendi inanç ve değerleri nedeniyle aldatmaca ya da iki yüzlülük olarak görmektedir. Öte yandan himenoplasti birçok ülkede yasal bir çerçeveye dayandırılmamıştır. Günümüzde neredeyse her ülkede yapılan himenoplastinin talep edilme amaçları kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde kadınlar eşlerini mutlu etmek için yaptırmakta bazıları ise toplumda sosyal bir kimlik elde etmek ya da var olan kimliğini korumak ve hayatta kalabilmek için yaptırmaktadır. Bu durumda himenoplastinin sosyal etkisi de ortaya çıkmaktadır. Birçok boyutu olan himenoplastinin medikal boyutu da göz ardı edilmemektedir. Genellikle basit ve risksiz bir operasyon gibi görülse de ehli olmayan kişiler tarafından yapıldığında birçok komplikasyona yol açabilmektedir. Görüldüğü gibi birçok alan ile ilişkilendirilebilen himenoplasti günümüzde kesinlik kazanmamış ve üstüne daha fazla düşülmesi gereken örtük bir konu olarak kalmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmadi, A. Ethical issues in hymenoplasty: views from Tehran's physicians. *J Med Ethics* 2014;40: 429-30.
- Ayuandini, S. How variability in hymenoplasty recommendations leads to contrasting rates of surgery in the Netherlands: an ethnographic qualitative analysis. *Cult Health Sex*. 2017;19:352-65.
- Boos SC. Accidental hymenal injury mimicking sexual trauma. *Pediatrics*. 1999;103(6 Pt1):1287-90.
- Carpenter LM. *Virginity Lost: An Intimate Portrait of First Sexual Experiences*. 1st ed. New York University Press, New York. 2005.
- Ciancarini, P., Di Iorio, A., Nuzzolese, A. G., Peroni, S., & Vitali, F. (2013). Semantic annotation of scholarly documents and citations. In *AI*IA 2013: Advances in Artificial Intelligence: XIIIth International Conference of the Italian Association for Artificial Intelligence, Turin, Italy, December 4-6, 2013. Proceedings 13* (pp. 336-347). Springer International Publishing.
- Cinthio H. You go home and tell that to my dad! Conflicting Claims and Understandings on Hymen and Virginity. *Sex Cult*. 2015;19:172-189.
- Cook, R.J., Dickens, B.M. Hymen reconstruction: Ethical and legal issues. *Int J Gynaecol Obstet* 2009;107:266-269.
- Çevik, E., Tapucu, A., & Aksoy, Ş. Toplumsal ve etik bir sorun olarak kızlık zarı incelemesi. *T Klin Tıp Etiği-Hukuku*, 2003;11:170-177.
- Demirci, Ş., Doğan, H.K., Deniz, İ.Ç., Doğan, N.Ü., & Günaydın, İ.G. Sağlam himen morfolojilerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri J Foren Med*, 2008;5(3), 93-100.
- Essén, B., Blomkvist, A., Helström, L., Johnsdotter, S. The experience and responses of Swedish health professionals to patients requesting virginity restoration (hymen repair). *Reproductive Health Matters*, 2010;18(35):38-46.
- Farshidi, N. Virginity still a commodity in Iran. [http:// iwpr.net/report-news/virginity-still-commodity-iran](http://iwpr.net/report-news/virginity-still-commodity-iran). Accessed 26.05.2019.
- Goodyear-Smith FA, Laidlaw TM. Can tampon use cause hymen changes in girls who have not had sexual intercourse? A review of the literature. *Forensic Sci Int*. 1998;94(1-2):147-53.
- Gürsoy, E. Kızlık zarı muayenesi/ bekaret denetimi. 19.05.2019 tarihinde https://huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/kizlik_muiayenesi.pdf adresinden erişildi.
- Gürsoy, E., & Vural, G. Nurses' and midwives' views on approaches to hymen examination. *Nursing Ethics*, 2003;10(5):485-496.

- Johnsdotter, S., Essen, B. Genitals and ethnicity: the politics of genital modifications. *Reprod Health Matters*. 2010;18:29–37.
- Juth, N., Lyn  , N. Are estimations of female patients’ need of hymen restoration and virginity certificate value-impregnated? Empirical study of physicians’ attitudes. *Woman-Psychosom Gynaecol Obstet*. 2014;1:24–29.
- Kahyaoğlu S  t, H., K    kaya, B. Hem  irelik Bölümü   ğrencilerinin Himen Muayenesi ve Himenoplastiye Kar  şı Bakı   A  ıların  n   ncelenmesi. *DEUHFED* 2016;9(2):52-60.
- Kandela P. Egypt’s trade in hymen repair. *Lancet* 1996;347(9015):1615.
- Khoo, L.S., Fernandes, V.S. Hymenoplasty and virginity – an issue of socio-cultural morality and medical ethics. *Pmf news*, 2016;3(2):1-5. <https://pdfs.semanticscholar.org/d031/2f066ccd83e5213a4c8ccb4899707f-cf36b2.pdf> adresinden 26.05.2019 tarihinde eri  ildi.
- Leye, E., Ogbe, E., Heyerick, M. ‘Doing hymen reconstruction’: an analysis of perceptions and experiences of Flemish gynaecologists. *BMC Women’s Health*, 2018;18:91.
- Logmans, A., Verhoeff, A., Raap, R.B., Creighton, F., My, L. Ethical dilemma: should doctors reconstruct the vaginal introitus of adolescent girls to mimic the virginal state? *BMJ*. 1998;316:459–460.
- Merritt DF. Genital trauma in children and adolescents. *Clin Obstet Gynecol*. 2008;51(2):237-248.
- Nationellt Centrum för Kvinnofrid [National Centre for Knowledge on Men’s Violence Against Women]. Att m  ta patienter som s  ker för oro kring oskuld och heder [To encounter patients with concerns regarding virginity and honour]. Uppsala, Sweden; 2011. http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/296/NCK-rapport_2011-2_Att_mota_patienter_www.pdf. adresinden 26.05.2019 tarihinde eri  ildi.
- Prakash, V. Hymenoplasty - How to do. *Indian J Surg* 2009;71:221-223.
- Sabuni, N., Heimer, G. L  kare ska inte g  ra “oskuldoperationer” [Physicians should not perform “virginity operations”]. *Svenska Dagbladet/ Br  nnpunkt* 2011.
- Sciolino E, Mekhennet S. In Europe, debate over Islam and virginity. *New York Times* 11 June 2008. <http://www.nytimes.com/2008/06/11/world/europe/11virgin.html?pagewanted=all>. adresinden 24.05.2019 tarihinde eri  ildi.
-   ahin, D. (2015). Hymenoplasti, a  k, samimiyet ve evliliğ   dair. 7.Ulusal   rojinekoloji Kongresi (Bildiri   zetleri Kitabı). İstanbul. 14-17 Ekim, 180.
- Wild V, Poulin H, McDougall CW, St  ckl A, Biller-Andorno N. Hymen reconstruction as pragmatic empowerment? Results of a qualitative study from Tunisia. *Soc Sci Med*. 2015;147:54–61.
- World Health Organization. (2005). Multi-country study on women’s health and domestic violence against women. http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/summary_report/summary_report_English2.pdf adresinden 26.05.2019 tarihinde eri  ildi.
- Zeyneloğlu, S., Kısa, S., & Yılmaz, D. Turkish nursing students’ knowledge and perceptions regarding virginity. *Nurse Education Today*, 2013;33:110–115.

الصورة الشعرية ودلالاتها النفسية في (شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر) للطيف هلمت

Lamyaa Yaseen Hamzah,

Doktora Öğrencisi, 19 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat fakültesi, Arap

Dili ve Belagati Ana Dalı, Samsun Türkiye.

<http://Orcid: 0009-0005-4013-6070>

Dr. Shazad kareem Othman

Raparin Üniversitesi Arap Dili Bölümü, Süleymaniye, Iraq.

<http://Orcid: 0009-0006-5426-0926>

الملخص

العراق بلد الحروب وبلد المعاناة والبلد الذي أنجب من رحم المعاناة أعظم الشعراء، وكما يقول أدونيس في حواراته «لا شعر دون معاناة» فالمعاناة تخلق الشعراء وتصلق موهبتهم، ولطيف هلمت مواطن عراقي عاش كل المعاناة والحروب، فكانت أشعاره في سبيل الوطن والإنسانية، واتخذ من الصورة الشعرية وأنماطها وسيلة للتعبير عن مشاعره ومعاناته النفسية، فجسد كل أفكاره الصوفية وحالاته النفسية ومشاعره برموز وأساطير، حتى صارت أشعاره تعبر عن كيان يتوقف عنده وعي المتلقي متأملًا، محاولًا استبيان دلالاتها وإيقاظها في ذهن بهيئة تستجيب لها مشاعره وحواسه، لأن الصورة الشعرية كيان لفظي ترسمه المخيلة، ومن هنا جاءت رغبتنا في دراسة هذا الموضوع وهذا الشاعر، أما خطة البحث فكانت كالتالي، في المقدمة ذكرنا نبذة عن لطيف هلمت، ومن ثمة عرفنا الصورة الشعرية ودرسنا فيها الصورة الحسية، والصورة الذهنية، ففي الصورة الحسية تحدثنا عن أنماط الصورة ينال الصورة الذهنية تطرقنا إلى الصورة الرمزية والصورة الأسطورية. واعتمدنا على المنهج الوصفي التحليلي، إضافة إلى المنهج النفسي لكونه وسيلة للولوج إلى خبايا النفس ويكشف عن الإغتراب الروحي، كما إنه يمنح رؤية أشمل حول المضمين الشعرية، وبذلك يمكن الإمساك بخيط دقيق، يقود إلى فهم واضح للعمل الأدبي، وفي الخاتمة ذكرنا أهم النتائج التي توصل إليها البحث.

الكلمات المفتاحية: لطيف هلمت، الصورة الشعرية، المعاناة النفسية، الخيال، الرمز، الصوفية.

The Poetic Image and its Psychological Connotations in (The Old Age of Cleopatra and the Children of the Rain) by Al-Latif Helmet.

Summary

Iraq is a country of wars, a country of suffering, and a country that gave birth, from the womb of suffering, to the greatest poets. As Adonis says in his dialogues, “There is no poetry without suffering.” Suffering creates poets and polishes their talent. Latif Helmet is an Iraqi citizen who lived through all the suffering and wars. His poems are written for the sake of the homeland and humanity. He takes from poetic images and their patterns the means of expressing his feelings and psychological suffering. He embodies all his mystical ideas, psychological states, and feelings with symbols and myths, until his poems become an entity upon which the recipient’s consciousness pauses in contemplation, trying to

explore its significance and awaken it in the mind in a form to which his feelings and senses respond, because the poetic image is a verbal entity drawn by the imagination. Hence, our desire to study this topic and this poet. The research plan is as follows: In the introduction, we mention a summary of Latif Helmut, and from there we define the poetic image and study the sensory image and the mental image. In the sensory imagery, we talk about the types (visual, Auditory, tactile, gustatory, olfactory, and synesthesia) giving the poetic examples for each type; in the mental image, we follow the symbolic image and the mythical image. We focus on the descriptive and analytical approaches, in addition to the psychological approach, because it is a means of penetrating the secrets of the soul and revealing spiritual alienation. It also gives a more comprehensive vision of poetic contents, and thus it is possible to grasp a precise thread that leads to a clear understanding of the literary work. In the conclusion, we mention the most important results found in the research.

Keywords: Latif Helmut, Poetic Image, Psychological Suffering, Imagination, Symbol, Sufism.

Latif Helmut tarafından yazılan “Cleopatra’nın İhtiyarlığı ve Yağmurun Çocukları” adlı eserinde Şiirsel İmge ve Psikolojik Çağrışımları”

Özet

Irak, savaşların, acıların ülkesidir ve aynı zamanda o acıların rahminden en büyük şairleri doğuran bir ülkedir. Adonis’in diyaloglarında dediği gibi, “Acısız şiir olmaz.” Acı, şairleri yaratır ve yeteneklerini parlatır. Latif Helmut, tüm acıları ve savaşları yaşamış bir Irak vatandaşıdır. Şiirlerini vatan ve insanlık uğruna yazmıştır. Duygularını ve psikolojik acısını ifade etmenin araçlarını poetik imgelerden ve onların örüntülerinden alır. Latif Helmut, tüm mistik düşüncelerini, psikolojik hallerini ve duygularını semboller ve mitlerle öyle özümsemiştir ki, şiirleri adeta alıcının bilinci üzerinde tefekküre dalıp, anlamını keşfetmeye ve zihninde, duygularına ve hislerine hitap eden bir formda uyandırmaya çalıştığı bir varlık haline gelmektedir. Çünkü şiirsel imge, hayal gücü tarafından çizilmiş sözlü bir varlıktır. Dolayısıyla, bu konu ve şair hakkındaki inceleme arzumuz da buradan kaynaklanıyor. Araştırma planı şu şekildedir: Giriş kısmında, Latif Helmut hakkında kısaca bahsedilecek ve sonrasında şiirsel imgeyi tanımlayıp duyusal imge ve zihinsel imge incelenecektir. Duyusal imgelerin çeşitleri hakkında (görsel, işitsel, dokunsal, tat, koku ve sinestezi) her bir türü için şiirden örnekler verilerek bahsedilecektir. Zihinsel imgede ise sembolik imge ve mitolojik imgelerden bahsedilecektir. Bu esnada açıklayıcı ve analitik yaklaşımlara odaklanılarak ayrıca psikolojik yaklaşım da takip edilecektir. Çünkü bu metod, ruhun sırlarına nüfuz etmenin ve ruhsal yabancılaşmayı ortaya çıkarmanın bir aracı olarak görülmektedir. Böylece, şairane içeriklere daha kapsamlı bir bakış açısı sunmak ve bu sayede edebi eserin tam olarak anlaşılmasını temin edecek bazı ipuçlarını kavramak mümkün olacaktır. Sonuç kısmında ise araştırma sonrasında ulaşılan önemli sonuçlara işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Latif Helmut, Şiirsel İmge, Psikolojik Acı, Hayal Gücü, Sembol, Tasavvuf.

نبذة عن لطيف هلمت:

الشاعر الكردي لطيف محمود محمد البرزنجي، المعروف باسم (لطيف هلمت) ولد عام ١٩٤٧ في قضاء كفري. نشأ وترعرع في عائلة دينية مثقفة^٩، يقول «كان أبي أحد مشايخ الطريقة القادرية الواسعة الانتشار في كل أنحاء العالم، وهو الذي زرع في قلبي حب الكلمة الجميلة»^{١٠}. أما والدته توفيت عندما كان شاباً، حيث تركت فيه أثراً كبيراً. لطيف هلمت يجيد اللغة العربية والتركمانية والفارسية إلى جانب لغته الأم. فضلاً عن كونه صحافي، مترجم، ناقد، قاص، وله باع في مجال أدب الأطفال، ويصفه القاص يوسف الحيدري قائلًا: «صوت شعري متميز في المفردة والإيقاع والصورة والرمز واللغة الشعرية المتدفقة الموحية تتجسد في صورته

9. السمكة الفضية، قصائد مختارة للشاعر الكردي لطيف هلمت اختارها وترجمها عبدالله طاهر البرزنجي، مطبعة الحوادث، بغداد، 1987: 59

60. الشاعر لطيف هلمت - حوار / علي صحن عبدالعزيز - المنار الثقافية الدولية

<https://almanarjournal2.blogspot.com>

الشعرية الحية وسلاسة عباراته واستغلاله الجيد للرمز معبراً فيها عن رؤيته وما يؤمن به^{٦١}. يحمل لطيف هلمت في قلبه الفكر الصوفي وأشعاره تنزّين بالأفكار الصوفية يقول: «الشاعر الحقيقي صوفي بطبعه. وكما روح الصوفي تتوحد مع روح معبوده/الله، فإن روح الشاعر تتوحد أيضاً مع روح عشيقته/القصيد. وبدون هذا التوحيد الديالكتيكي-المثالي بين الشاعر والشعر، لا يمكن كتابة قصيدة شعرية مفعمة بالإبداع والتجاوز التركيبي لطبقات التاريخ والزمان. وبحكم تنشئتي الاجتماعية في بيئة دينية، فإنني بالضرورة أحمل في روحي وراثياً إشرافات التصوف»^{٦٢}. له مؤلفات عديدة ونال على جوائز كثيرة، وترجمت نماذج من قصائده إلى اللغات الفرنسية والهولندية والإنكليزية والسويدية والألمانية والعربية والفارسية.

الصورة الشعرية:

تُعَدُّ الصورة الشعرية من أهم العناصر التي تميز الشعر عن غيره من الفنون فهي «تشكيل لغوي يكونها خيال الفنان من معطيات متعددة، يقف العالم المحسوس في مقدمتها، فأغلب الصور من الحواس، إلى جانب ما لا يمكن إغفاله من الصور النفسية والعقلية وإن كانت لا تأتي بكثرة الصور الحسية، أو يقدمها الشاعر أحياناً كثيرة في صور حسية»^{٦٣}، إن الشاعر يعبر بالصورة الشعرية عن حالات لا يمكن تفهمها أو تجسيدها من دون الصورة لأن «الصورة هي ثراء الفكر العربي وأن الشعر كله يستعمل ليعبر عن حالات غامضة لا تستطيع بلوغها مباشرة من أجل أن تنقل الدلالة الحق لما يحدده الشاعر وكثيراً ما تشارك متابعة في تنمية الفن تنمية داخلية»^{٦٤}.

إن الصورة الشعرية هي وسيلة لنقل التجربة الشعرية، التي تمثل فكر الشاعر؛ إذ إن اختيار الشاعر لألفاظه يدل على براعته تقتصر على الجانب الفكري فقط وهذا ما ذهب وقدرته على انتقاء الألفاظ المناسبة التي تعبر عن الفكرة. كما إن الصورة الشعرية لا إليه نعيم اليافي الذي جمع بين (الجانب الذهني والجانب النفسي) حيث رأى أن الصورة «وحدة تركيبية يلتبسها الشاعر في كل مكان، ويخلقها بجميع الحواس وبكل قواه الذهنية والشعورية»^{٦٥}. فإن الصورة الشعرية إنما هي صياغة المعاني العقلية والتجارب الحسية وإظهارها على نحو منظم ممتع مؤثر وتعدّ العنصر الجوهرية في لغة الشعر، ولقد كانت أداة الشاعر لطيف هلمت للتصوير والتخيل، فكانت حسية مدركة بالحواس على نحو مباشر، وذهنية من صنع الخيال وهذا ما سنتطرق إلى شرحه في هذا العمل.

١- الصورة الحسية:

وهي الصورة «التي تستمد من عمل الحواس، ولا فرق فيها بين الحقيقي والمجازي والحواس هي النافذة التي يستقبل بها الذهن مواد التجربة الخام فيعيد تشكيلها بناءً على ما يصوره من معان ودلالات»^{٦٦}.

وللحواس أهمية كبيرة في حياة الإنسان، وكثيراً ما يستعين الشعراء بتوظيفها في قصائدهم، إذ «إن حواس الإنسان هي حلقة الوصل بينه وبين محيطه وهي نافذته إلى العالم، وهي خير من أن يمثله إحساسه، بل من خلالها ينقل

تأثير كل ما يحيط به إلى دواخله فيؤثر بعقله وقلبه وكل جوارحه ثم يتحول هذا التأثير إلى صور تجوب الخيال

يستعين المبدع بها ليوضح من خلاله أفكاره»^{٦٧}. وتحتل الصورة الحسية مكاناً في تكوين شعرية النص «إذ بوساطتها يتم التمييز بين الكلام العادي والكلام الفني بفعل خلقتها للمألوف، وقدرتها على رفد اللغة بالدلالات العميقة التي لا سبيل إلى إختزالها في أية قراءة محتملة»^{٦٨}.

كما تعدّ الحواس وسيلة للإفصاح عن المشاعر والخلاجات النفسية، فالشاعر يبدأ بتفكيك الأفكار وضمها وإعادة بنائها من جديد لخلق صور شعرية بمساعدة مدركاته الحسية و(الحواس خمس في العرف العام، وهي البصر والسمع والشم والذوق واللمس، وتسمى الحواس الظاهرة)^{٦٩}.

61 السمكة الفضية، قصائد مختارة للشاعر الكردي لطيف هلمت اختارها وترجمها عبدالله طاهر البرزنجي: 12.

62 <https://iena-news.com> لطيف هلمت لبينا نبوز: أحمل في روحي وراثياً إشرافات التصوف.

63 الصورة في الشعر العربي حتى آخر القرن الثاني الهجري: دراسة في أصولها وتطورها، علي البطل، دار الأندلس، بيروت، ط3، 1983: 30.

64 الصورة الأدبية، مصطفى ناصيف، مكتبة مصر، ط1، 1958: 216.

65 الشعرية- قراءة في تجربة ابن المعتز، أحمد جاسم الحسين، دار الأوائل، سورية، ط1، 2000: 24.

66 الصورة الشعرية عند الشاعر عز الدين ميهوبي دراسة أسلوبية، عبد الرزاق بلغيث، رسالة ماجستير، جامعة بوزريعة، 2010: 81.

67 موسوعة المصطلح النقدي وما بعدها، ت: عبد الواحد لؤلؤة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، ط2، 1983: 187. والعاطفة والإبداع الشعري، عيس على العاكوب، دار الفكر المعاصر، سوريا - دمشق، ط1، 2002: 153-155.

68 @hotmail.com hemaz المتخيل الشعري عند أمل دنقل، عبد السلام المساوي، موقع منتدى النقد التطبيقي.

69 معجم المصطلحات العربية في اللغة والأدب، مجدي وهبة وكامل المهندس، مكتبة لبنان، بيروت- لبنان، ط2، 1984: 143.

وبما أن (الحواس أقدم صفة للإنسان)^{٧٠}، نجد لطيف هلمت يخلق من هذه الصفة صور شعرية ببراعة وقدرة تصويرية عالية عن طريق توظيف التعابير اللغوية الدالة على الجوانب الحسية، والتي لها صلة بكل ما يرى ويسمع ويشم ويلمس ويتذوق، وذلك بهدف إنتاج صور حيوية موحية قابلة للتخيل بطريقة تجعلها تتجسد أمام متلقيها الذي يحس بها ويعيش داخل ذلك المشهد المصور الموصوف، وتنقسم الصورة الحسية على:

١.أ. الصورة البصرية:

هي الصورة التي « ترتبط ارتباطاً وثيقاً بالرؤية الوصفية الخارجية للأشياء، فهي أقرب إلى السطح منها إلى أعماق الشاعر ذاته»^{٧١}. وبواسطة حاسة البصر يدرك الشاعر جمال الطبيعة وبهاء مناظرها ويتأملها ويصور مفاتها وأدق تفاصيلها.

وفي النص الشعري يعتمد لطيف هلمت إلى توظيف الأفعال (رأيت، بكى، إضافة إلى التجسيدات اللونية داخل النصوص) لرسم المرئي من مشاعر، بغية جذب المتلقي الصورة الحسية البصرية، فذلك يساعده على وصف إحساسه بما رأت عينه وما أثار به المشهد ودمجه في دائرة إحساسه « فالصورة البصرية تظهر الهيئات وتظهر كل ما يدرك بالبصر»^{٧٢}، ونجد مثال هذه التجسيدات اللفظية الدالة على الرؤية في قصيدة (الهجرة) يقول^{٧٣}:

رأيت الوطن .. أطل لحيتي

حاملاً على كتفي

حقيبة كبيرة

كان يقول : ماذا أعمل هنا وحدي

أرغب أن أهاجر إلى أوروبا

إن الأثر النفسي في هذه الصورة البصرية الشعرية تمثل في وصف العراق، العراق الذي ذبحوه من الوريد إلى الوريد، الذي جففوا ينابيعه بحقدهم وطمعهم وتم قتله باسم الحرية، وتدميره باسم التطور، حتى صار أرضاً قاحلة لا تصلح للعيش فهجره أبناؤه، وبقي وحيداً وضائعاً لا معنى لموطنيته بعد إن انزاح سكانه منه.

لقد أفاد الشاعر من تأثير الصورة البصرية والطاقة الإيحائية التي تبثها لنقل الكثير من أفكاره، وللتعبير عن ازدرائه الدائم لمحيطه الهادم للنفس المكبل لأحلام الشباب، والقامع لتطلعاتهم الفكرية، فقد تجسدت في الصور البصرية المليئة بالرموز كل الوقائع المؤلمة حياة صعبة ومستقبل مجهول ووطن ضائع. والمريرة التي تتم عن

وفي قصيدة (البندقية)^{٧٤}، يقدم لنا الشاعر صورة بصرية جميلة بتوظيف شخصية (السيدة مريم) وكلمة (البكاء) ليعبر من خلالها عن تغير الأحوال والقسوة التي وصلت إليها المجتمعات:

قولوا للسيدة مريم

لا تبكي بعد

لقد انتهى قرن البكاء

فهذا قرن البندقية

لم لا تشتريين لك بندقية...؟!

الشعر يواكب الحياة، وهو وسيلة للتعبير عن واقع الحياة، ويُعد مثلاً حياً عن مجمل التحولات النفسية التي تحدث تحت تأثير الأزمات، ولطيف من العراق الذي أنهكت الحروب ودمرت الطائفية، فلم يرَ النور ولم يعش الاستقرار، وهذا أنهكه جسدياً وفكرياً، حتى أصبحت عواطفه وأحاسيسه النائية عن قلمه، فهذه الأزمات النفسية والأحزان تجعله يستذكر شخصية السيدة مريم التي تجسّد صورتها

70 الصورة والبناء الشعري، محمد حسن عبد الله، دار المعارف، القاهرة، 1981: 30.

71 تطور الشعر الحديث في العراق، اتجاهات الرؤيا وجماليات النسيج، علي عباس علوان، منشورات وزارة الأعلام، العراق، 1975: 47.

72 الصورة الفنية في المفضليات، زيد بن غانم الجهني، الجامعة الإسلامية - المدينة المنورة، ط1، 1990: 203.

73 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر، لطيف هلمت، مديرية دار الترجمة، وزارة الثقافة - حكومة إقليم كردستان، السليمانية، 2005: 145.

74 93 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر.

في تمثلها وهي تبكي من تألمها على الجرائم والاستبداد والظلم. والشر الذي لحق وسيلحق أبناء الأرض، ولكن الشاعر يرى إن البكاء ما عاد يجدي في زمن الحروب وزمن البقاء للأقوى بل لابد من حمل البندقية ومواجهة الشر للدفاع عن الذات والوطن.

إن اللون إحدى الصفات الأكثر وضوحاً وجلأً في العالم، و«الألوان في امتزاجها مع الصور تظهر للمشاهد حركية في تشكيلها. بصرية في ألوانها. كأنها رسم مفعم بالجمال والنضارة والحيوية»^{٧٥}، وإذا فكرنا قليلاً ندرك أنه لا نستطيع إدراك اللون إلا بحاسة البصر حتى نميز بين الألوان كما إنها تمثل «وسيلة للشاعر في إحداث التوترات التي تصاحب التجربة الشعرية بوصفها مثيرات حسية»^{٧٦}، ففي الصورة البصرية اللونية نجد أشعاراً لطيف هلمت مشحنة بالألوان التي يستخدمها بوصفه دليل على واقعها فهي تُجسد حالاته النفسية وإنفعالاته، فنجدته يصف هموم الليل وأحزانه بالسواد، ويشتهي من خلالها من الوحدة والخوف والحزن ففي قصيدة (الصخرة)^{٧٧}:

أهذا ليل

أم صخرة سوداء

وقعت من السماء

جاءت الصورة البصرية اللونية محاكاةً للدلالة النفسية والإنفعالات الذاتية التي يحسُّ بها الشاعر فقد جسدَ الأسود معانٍ ودلالات نفسية وفكرية موحية بالخوف والقلق وتناقل الهموم. كما أنَّ تشبيه الليل بالصخرة، وربطه بالسواد

دليل على إنفعال الشاعر لأن «الألوان والأشكال وسيلة للشاعر في إحداث التوترات المطلوبة، التي تصاحب التجربة الشعرية، بوصفها مثيرات حسية، يتفاوت تأثيرها من شخص لآخر وقد ترعرع الشعر في أحضان الأشكال والألوان»^{٧٨}.

إن الليل موكب الذكريات فيحاول الإنسان التخلص من أحزانه أحياناً ولكن لا مفر منها، وتشبيه الليل بالصخرة تعبير عما يختلج في نفس الشاعر من إنفعالاتٍ فعن طرق قصائده نجد لطيف هلمت يعاني وحدة روحية وفراغ نفسي نستطيع أن نلمحه من كلماته وأشعاره التي تنطلق منها صرخاتٍ نفسية تعاني الوحدة والغربة والظلم والتشرد. يقول ز غول سلام: «يتخذ الرومانسي من الليل مستودعاً لأسراره وهمومه فهو عنده رمز الفناء لهذا العالم الصاخب»^{٧٩}، وبما أن لطيف هلمت شاعر رومانسي فطبيعي أن يقرن الليل بأحاسيسه ومشاعره ليعبر عن معاناته وأحزانه التي أثقلت كاهله.

١. ب. الصورة السمعية:

يُعدّ «الصوت من العناصر التي تشكل الصورة الشعرية، وحاسة السمع هي الحاسة الوحيدة التي لا يستطيع الإنسان التحكم فيها، البصر»^{٨٠}. فهي تعملُ ليلاً ونهاراً، بينما المرئيات لا تدرك إلا بتوفر الضوء، ومن هنا يتميزُ السمع عن

والصورة السمعية في شعر لطيف هلمت لا تقل أهميتها عن البصرية في تشكيل الصورة الشعرية، وتجسدت في النصوص عن طريق الألفاظ (رنين، دبدبة، همس) فكانت وسيلة للتعبير عن الحالات النفسية التي يشعر بها الشاعر، كما استفاد لطيف هلمت من الطاقات التعبيرية التي تمنحها الصورة السمعية للنص في شعره، فوظفها على وفق متطلبات الغرض الشعري بالتوائم مع نفسيته، فمن الأغراض ما تطلب صورة سمعية هادئة، ومنها ما تطلب صورة سمعية صافية. نجد في مقطع من قصيدة (الأسرار)^{٨١}:

أجراس الغيوم ترن ...

قولوا للأرض

لتفرش أفرشتها المشجرة

سيزورها الضيوف

75 SONÇAĞ AKA-قرارات في اللغة والأدب، جماليات تشكيل الصورة الفنية في القرآن الكريم، د. أحمد درويش مؤذن، تحرير د. عبد الحليم محمد عبد الله، DEMİ.150: 2020، أنقرة،

76 الرمز والقناع في الشعر العربي الحديث (السياب ونازك الملائكة والبياتي)، محمد علي كندي، دار الكتاب الجديد المتحدة، ط1، 2003: 28.

77 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 43.

78 الشعر العربي المعاصر، عز الدين اسماعيل، دار العودة، بيروت، ط3، 1981: 130.

79 النقد الأدبي الحديث أصوله واتجاهات رواده، محمد ز غول سلام، الاسكندرية، منشأة المعارف، د.ت: 127.

80 الصورة الشعرية عند الشاعر عز الدين ميهوبي: 85.

81 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 324.

وظفت الشاعر الصورة السمعية في شعر التفاضل والأمل، فالأرض سيزورها ضيف عزيز كريم، وهي غيوم الشتاء الحبلية بالمطر، فترن أجراسها لتنبئ الأرض لكي تستعد لحياة جديدة مليئة بالسعادة والتفاؤل، فهي ستجلب المطر والفرح للأرض بتحويل مروجها إلى خضار مبهج وتمنحها الأمل من جديد.

إن الأمطار هي حياة الأرض وعيدها ولولاها ما تزينت ولا ارتدت أجمل حللها وأبهاها، وماتلونت بألوان زاهية ولا اكتسبت طبيعتها بمنظر خلابة، فعن طريق هذه الصورة السمعية نحس بسعادة الأرض والكائنات كلها، فالمطر يجلب الخير ويطهر النفوس، ويعمر الدنيا فرحاً وسروراً.

إن الحزن والسوداوية سمات بارزة في المجتمع العراقي، وهذه السمة لها جذور عميقة في شخصية الفرد العراقي وسلوكياته. وهذا مانلاحظه في شعر لطيف هلمت ففي قصيدة (مطاردة)⁸²:

أسمع ديدية

أقدام الفرخ

تري من ذا الذي

يطارده ...

إن توظيف للصورة السمعية جاء من خلال إثارة الأصوات العالية (ديدية)، التي تعلن عن هروب الأفراح بسرعة لتسيطر الأحزان على بلد مزقته الحروب على مدى أكثر من ٣٠ عامًا، يبحث الناس فيه عن الفرخ ليحاصروهم الفساد الإداري الذي يمنع حتى المبادرات الشخصية والفردية والمشاريع الخاصة، فالشاعر يصف لنا الحالة النفسية للعراقيين إذ تحول عندهم الحزن إلى (حالة مرضية) وصفة ملازمة للشخصية العراقية، نتيجة الحروب، والاحتلالات، والانفجارات، وخراب المدن، فالعراقي دائم الحزن بطبعه، وحينما يخبرنا شعب ما عن صفة تميزه؛ يخبرنا الشعب العراقي إنه حزين.

إن الدموع تُعد من أصدق التعبيرات التي تصف مدى الحزن والألم الذي بداخل الإنسان، فهي تكشف أسرارنا وخفايا نفوسنا، ومدى الشوق والضعف، وهذا ما وصفه الشاعر في المقطع الرابع من قصيدة (شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر)⁸³:

ماذا تهمس الريح

في إذن الغابة

بين آونة وأخرى

بحيث تتمخص

عيون الأشجار

عن الدموع

هذه الصورة السمعية جسدت معاني نفسية عميقة في النص الشعري فمن خلال التشبيهات الواردة استطاع الشاعر أن يقدم فكرة شعرية بأسلوب بلاغي جميل، فقد شبه الرياح بالحروب، فهي تغزو الغابات لتودع الأشجار أوراقها فتنتثر لتلامس وجه الأرض ويبقى الغصن وحيداً حزيناً على صديقاته الوريقات، فلم يبق من الأشجار سوى جذوعها ليصارع البرد القارس مثل أم تحمي طفلها، والحروب هي التي تنهك الإنسان وتسلب منه كل أحبابه ليعيش وحيداً حزيناً، يعيش في صراعات نفسية هي أسوأ من الحرب نفسها.

١.ج. الصورة اللمسية:

وهي قليلة مقارنة بالصورة السمعية والبصرية، فالصورة اللمسية المباشرة والمستقلة تختلط اختلاطاً كبيراً مع المحسوسات الأخرى حتى يكون من الصعب استخراجها لوحدها. فالصورة اللمسية تكون عن طريق الاحتكاك أو اللمس أو الإحساس باللمس أو الإحساس بـ ألم الوجود «ولكن حين يتجاوز ذلك إلى الصورة اللمسية المباشرة المستقلة لا نعثر لها على أمثلة كثيرة بل نجدها تتداخل

82 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 38.

83 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 476-477.

تداخلاً شديداً مع المحسوسات الأخرى، وتشبع في تضاعف الصور حتى من الصعب أن نستلها وحدها»^{٨٤}. يقول لطيف هلمت في قصيدة (من هواجس عشق صوفي)^{٨٥}:

هذه الصبية التي تطلق على

نفسها اسم .. القصيدة ..

نحن نضع لها أحمر الشفاه.

من قطرات دماننا...

وهي تمنحنا كائنات مفترسة

اسمها الإغتراب

نحن ننسج لها من خيوط أرواحنا

الحريرية نوعاً من الأراجيح

وهي تملأ سرائرنا بنوع

من النيران... اسمها الأحلام

نلمح الصورة اللمسية في النص من خلال ذكر اشتقاقات الأفعال الدالة على فعل يتم بوساطة اليد التي تمثل حاسة اللمس مثل (نضع، تمنح، ننسج، تملأ) إضافة إلى لفظة الحرير فهي تدل على الملمس الناعم والدلال.

استعان الشاعر بالصورة اللمسية فضلاً عن معطيات علم البيان (التشبيه والاستعارة والكناية) التي تعد «هياكل حية متحركة تُعيد الطريق إلى الولوج في نفس الإنسان لما تشتمل عليه من سحر بياني مقترن بناحييتين هما نقل العواطف وإثارة الإحساس وبها يتجاوب الإصداء وتتحرك الكلمات»^{٨٦}. هذا التمازج الروحي مع القصيدة، والصدق الشعوري الذي نلاحظه في القصيدة، دليل على تأثر لطيف هلمت بالصوفية فضلاً إلى عشقه الإلهي الصادق، فهو يعشق القصيدة بصدق، يقول: «الشاعر الحقيقي صوفي بطبعه، وكما روح وبدون هذا التوحيد الديالكتيكي- المثالي الصوفي تتوحد مع روح معبوده/الله، فإن روح الشاعر تتوحد أيضاً مع روح عشيقته/ القصيدة. بين الشاعر والشعر، لا يمكن كتابة قصيدة شعرية مفعمة بالأبداع والتجاوز التركيبي لطبقات التاريخ والزمان»^{٨٧}. الشاعر هو إنسان يؤثر ويتأثر وأفعاله وتصرفاته هي نتاج مواقف وأحداث، ولطيف هلمت كلما عبر عن مجريات حياته بصدق وتأثر كلما تألم وازداد حزناً وجرحاً، فعلى الرغم من أنه لم يغترب عن وطنه ولكن يتحدث عن الإغتراب، وهذا دليل على إن المنفى يكون في الروح، ولا يمكن اختصاره بمسافة جغرافية. كما إن السعادة والسرور والحرية التي حاول أن يخلقها تحولت إلى أحلام، فهي مجرد كلمات في قصيدة مستحيل أن تتحول إلى واقع في ظل مجتمع ضاع فيه الأمل والسعادة والراحة، وتبدد فيه كل شيء وإندثر.

لطيف هلمت كانت المرأة تمثل له منفذاً للأحزان، والجانب الآخر للحياة بجماله ورقته، نجده يستعين بالصورة اللمسية في تصوير جمال جدائل الفتيات في قصيدة (عتاب أعضاء الجسد)^{٨٨}:

إيتها اليد لا تقولي:

من كثرة ما دونت بي الكلمات والقصائد

يتقطر من شرايبيني

أنين التعب

فهل نسيت كم نسجت لك

أعشاش الانتشاء

84 الصورة الشعرية عند الفتيان في العصر العباسي، محمد بن احمد الدوخان، رسالة ماجستير، ام القرى في المملكة السعودية، 1998: 178 .

85 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 488.

86 الصورة الفنية في المثل القرآني دراسة نقدية بلاغية، محمد حسين علي الصغير، رسالة ماجستير، كلية الآداب، جامعة بغداد، 1987: 139.

87 <https://iena-news.com> لطيف هلمت ليينا نيوز: أحمل في روحي ورائيا إشراقات التصوف.

88 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 238-239.

في باقات ذهب جدائل العديد

من الفتيات...

الصورة اللسبية وردت في شعر الغزل على هيئة الملامسة الجسدية الوهمية بين الشاعر ومحبوبته، فهو قد منح اليد المتعة بملامسة جدائل الصبايا التي تحسسه بالسعادة والألفة والمحبة. والتشبيهات كانت وسيلة الشاعر لوصف الجمال والراحة من خلال تحسسه في جمال المرأة ووقوعه تحت تأثير سحره، وخاصة إن جمال المرأة عامل مهم في كونه يؤثر في نفسية وفكر الرجال. إن هذه الصورة الشعرية مؤلفة من تراكيب مجازية تمثل أحد أهم مميزات الصورة الشعرية، والمجاز «كلمة استعملت قصداً في غير معناها الأصلي، ولملاحظة علاقة غير المشابهة دلالة على عدم إرادة المعنى الأصلي»⁸⁹، واللغة الشعرية التي كتب بها الشاعر لا تخرج على هذا السياق «فتحطيم اللغة المعيارية أمر لازم، ومن دونه لن يكون هناك شعراً»⁹⁰. وقد كثرت إمكانيات لطيف هلمت الشعرية في تلك اللغة.

١.د. الصورة التذوقية:

هي «الصورة التي تعتمد على ما يتذوقه الإنسان من طعام أو شراب، فيكون التذوق هو الأساس الذي تبني عليه الصورة الشعرية»⁹¹. وتستخدم هذه الحاسة لمعرفة مدى (حلاوة، مرارة) الأشياء، وعلى الرغم من إن خصائص الحاسة الذوقية محدودة في الطعام وقائمة على التماس المباشر لها لمعرفة الجيد من الرديء، والحلو من الحامض والمالح من المر، إلا أن الشعراء اعتمدوا على الصورة الذوقية لتكون نصوصهم أكثر جمالاً، وأكثر تنوعاً من الناحية الفكرية والتركيبية، وتظهر في نصوص لطيف من خلال اشتقاقات الإفعال (رشفة، حلاوة، المذاق، يأكل) فنجد ذلك في مقطع من قصيدة (التقويم السنوي للقرن العشرين)⁹²:

قلتُ له: يا قائد الفقراء إنصحنى

قال: قل للفقراء لا يأكلن احكم

طعام القصور

إنه ممزوج بهلع اسطوري

من ذاقه مرة

فلن يبقى له لسان ليغني به للحب

وتعجز يده عن حمل السيف

بوجه الظلم!

عن طريق هذه الصورة الذوقية يقدم لنا الشاعر قضية؛ وهي تغيير حسن الأخلاق والطيبة إلى الشراسة والبذاءة، فتجعل اللين خشونة والطلق عبوساً والسبب في ذلك هو مصاحبة الأشرار وبالأخص من تولوا مناصب الحكم.

إن «التصوير هو أظهار العمل الأدبي بشكل مختلف إلى عالم المتلقي باستخدام أدوات خاصة تشمل وسائل عديدة منها الوصف والحوار والتخييل وغيرها»⁹³، ولطيف هلمت حاول عن طريق هذه الأدوات أن يجسم بعض من معاناة شعبه العراقي بسبب الاستعمار والسلطات الفاسدة فهو يتحدث عن أزمة نفسية، وفساد أخلاقي، فقدم ذلك بصور شعرية قمة في الروعة، بأسلوب سلس وواضح، غايته النصيحة تارة، والطعن تارة أخرى، كاشفاً عن طريقها عن أخلاق السياسيين الفاسدين الذين دمروا البلاد وظلموا وغلقوا أبواب السعادة في وجه المواطنين من أجل مصالحهم الذاتية.

المسؤولون مشهورون بأكلاتهم الراقية من لحوم ومشروبات كحولية، ويستغلون مناصبهم لتحقيق مكاسب شخصية من دون الاهتمام بأبناء الشعب، فمن تعود على الظلم لا يستطيع أن يفهم العدل، وسيفقد مشاعره الإنسانية، ويعجز عن الغناء والحب وتبقى صفة الضعف مصاحبة له، لأنه صار شريك السفاحين بقتل الأبرياء، وهذا ما أراد أن يوضحه لطيف هلمت في هذا المقطع الشعري.

89 تحت ظلال الزيتون، مفدى زكريا، موقف للنشر، الجزائر، 2007: 16.

90 الواضح في الأدب العربي، محمد موزاوي، دار هومه للطباعة والنشر والتوزيع، بوزريعة، الجزائر، د. ط، 2004: 105.

91 عناصر الإبداع الفني في شعر ابن زيدون، د. فوزي خضر، مؤسسة جائزة عبد العزيز سعود البابطين للإبداع الشعري، الكويت، ط1، 2004: 196.

92 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 404.

93 قراءات في اللغة والأدب: 156.

الحبيبة هي مركز الكون، والأهم بالنسبة للمحبيب، وقد تغنى لطيف هلمت دومًا بوصفها وجمالها وسحرها، وأثرها على نفسيته وحياته، وقد رسم ذلك بصور شعرية أجاد فيها التعبير واستنار فيها المتلقي، ففي قصيدة (جسر الشك)^{٩٤}:

حين أتحدث عن حلاوة قبلاتك

يستحيل العسل ضبابًا

وحين أتحدث عن روعة جدانك

تغادر الشمس غرفتي.

هذه صورة ذوقية ضمن مركب استعاري، حيث إن الشاعر استعار كلمة (حلاوة) في وصف القبلية. فهو يعد قبلة الحبيبة أحلى من حلاوة العسل، بل يفقد العسل حلاوته مقابل قبلتها، وهذا يدل على حسن التعبير وبراعة

الوصف، فالعاشق لا يمل من وصف معشوقه، والقلب المغرم كل الأشياء له ممكنة. كما إن الحب يساوي الأمان والراحة النفسية للإنسان عمومًا، فهي تجعله منتجًا وقادرًا على الإبداع ولطيف هلمت أحب المرأة من أعماقه وكان يرى فيها ملاذًا آمنًا تحتوي عواطفه ومشاعره الجياشة.

١. الصورة الشمية.

تبدو هذه الصورة في شعر لطيف هلمت من خلال ذكر الأفعال الدالة على تفعيل حاسة الشم (أشم، أو الألفاظ التي من شأنها إثارة حاسة الشم مثل العطور، الروائح، والأوصاف التي تدل على حاسة الشم مثل فواحة، عبير) وأغلب القصائد التي استوعبت هذا النوع من الصورة جاءت معبرة عن حالة الشوق والتغزل ليتغزل الشاعر عن طريقه بحبيبته وجمالها، ويعبر عن مدى سعادته بوجودها في حياته، فالحبيبة تمثل له جمال الكون وصباح يعطره قصيدة (السر)^{٩٥}:

رائحة رياح هذا الصباح فواحة جدًا

ربما جاءت

عبر طيات جدانك

الصورة الشمية برزت في شعر الغزل، فالشاعر يحس بجمال الكون من خلال جمال حبيبته التي تمنحه راحة نفسية، ويبدأ صباحاته الجميلة يعطرها، لذلك كل صباح هو أمل جديد وبداية جديدة لسعادة حقيقة. واختار الشاعر رائحة الصباح لأنها تتميز بالنقاء والعطر المميز، ورائحة جدائل الحبيبة منعشة وترد الروح وتبعث الأمل في نفس الإنسان. ونجد إن الشاعر في هذا النص جعل رائحة الحبيبة أقوى من رائحة الصباح، بل جعل رائحتها مصدرًا لرائحة الصباح، وهذا دليل على الحب والإنجذاب للمحبيب، فهو يشعر بالسعادة والحيوية برفقة حبيبته، الأمر الذي ينعكس على تصرفاته أو حتى إحساسه الداخلي.

إن حاسة الشم تتميز عن غيرها من الحواس بارتباطها الوثيق مع الذاكرة؛ حيث تستطيع الروائح المميزة أن تذكرنا بشخصيات أو أماكن ونجد مثال ذلك في قصيدة (تقلبات الريح)^{٩٦}:

والشعر.. هو كذلك

إحياءًا قريب مني كعطر جسدك

وإحياءًا لا يرى

كأنه ريح ...

اعتمد الشاعر على التشبيه المفصل، حيث ذكر الشاعر كل أركان التشبيه ليعطي صورة ذوقية تتميز بدقة التصوير وبراعة الإبتكار وقدرة التخيل.

94. شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 474.

95. شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 214.

96. شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 471.

وجه الشبه	أداة الشبه	المشبه به	المشبه
في القرب	الكاف	عطر الجسد	الشعر
في عدم الرؤية	الكاف	الريح	الشعر

إن الشعر كالأمواج قد يأتي على غفلة ويبدع الشاعر في كتابة أجمل قصيدة، وينسجم نفسياً ومعنوياً مع كل الكلمات والأفكار وكأنه جزء من النص، وأحياناً تخذله الكلمات برحيلها، والأفكار بضياها وتشتتها، ويفقد فيها القدرة تماماً على كتابة الشعر. فالشعر هو إلهام قد يدهم فكر الشاعر على غفلة، على نحو صورة أو لفظة أو أحياناً كاسلوب، فيبدأ الشاعر بتنظيمها وبناء هيكلية خاصة لتكون على نحو قصيدة، وهذا الإلهام قد يأتي صدفة أو نتيجة لموقف وربما لا يتبادر إلى ذهن الشاعر فيعجز لمدة طويلة عن كتابة قصيدة أو مقطع شعري.

يثير لطيف هلمت مسألة موت الضمائر عند الغرب، بدليل الفساد والشر والقتل الذي نشره في العالم، وهذا انعكس على رؤساء الدول العربية فماتت ضمائرهم وقست قلوبهم على أبناء شعبهم حتى صار المواطن يحس بالغربة في بلده، وهاهو لطيف هلمت الذي دفعته غربته الروحية، أن يبحث على وطنه الضائع ليجده في صدق وبراءة الأنثى في قصيدة (الوطن)⁹⁷:

أنا شاعر جوال

على أية خارطة

أينما أحبتي أنثى

ملغومة بعبير التمرد

أشم رائحة تراب وطني المجهول

تحت نعلها الأنقى

من ضمائر الغرب

وتجار المواد الغذائية.

استفاد الشاعر من الصورة الشمية ليعبر من خلالها عن الأزمة النفسية لكل مواطن عربي، ولا سيما العراقي؛ لطيف هلمت الذي عاش عمره في العراق يعبر عن غربته النفسية وشعوره بالضياح والتشرد وهو في بلده ووطنه، بسبب ضياح الحرية والأمان والسعادة والاستقرار النفسي والروحي في البلاد. لذلك ما عاد يؤمن بوجود وطن إنما يؤمن بأن الأنثى هي مأمنه وسكينته؛ ووطن يأوي إليه كل كليم فؤاد؛ وطن فيه مساحات مرح وبهجة وسرور؛ وطن يأنس الجميع فيه من وحشة الغربة؛ وطن رائحته أنقى من كل الأشرار الذين تحيط بهم رائحة الخيانة والغدر؛ يملك ضميراً حياً يتصرف بإخلاص وكفاءة، عكس الدول الغربية التي مات فيها الضمير، وطاله الفساد والعفن لدرجة أنه لم يعد له كيان يميزه. وذكر الشاعر لفظة الأنثى ليميزها عن المرأة، فليس كل امرأة أنثى، ولم يقصد بالأنوثة المظهر الخارجي والجادبية، بل المعنى الحقيقي للأنوثة هو انعكاس طاقات المرأة من داخلها لتحيط بمن حولها، وتشمل هذه الطاقات: الحنان، والإلهام، والتتوير، والاحتواء، وصناعة الفرح والحب.

١. و. تراسل الحواس.

وهي «وصف مدركات حاسة من الحواس بصفات حاسة أخرى»⁹⁸، إي انتقال بعض وظائف الحواس من حاسة إلى أخرى، كإسناد وظيفة السماع إلى العين، أو الرائحة التي هي من خصائص الشم إلى اليد. ويعتمد عليها الكثير من الشعراء لأنها تعد من «الوسائل التي تقوي التعبير عما يستعصي التعبير عنه»⁹⁹. واعتمد عليه لطيف هلمت في نقل تجربته الشعورية، ونقل إحاسيسه

97 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 57.

98 الصورة الفنية في شعر عثمان لوصيف، لزهة فارس، رسالة ماجستير، جامعة منتوري- قسنطينة، 2005: 194.

99 النقد الأدبي الحديث، محمد غنيمي هلال، دار العودة، بيروت، 1997: 395.

الداخليه وما يشعر به إلى نفس المتلقي فهي تجعل الصورة الشعرية أكثر خصوبة وأكثر تأثيراً في المتلقي، ويتجلى ذلك في مقطع من قصيدة (جغرافية الصمت)¹⁰⁰:

لي باصرتان

بأحداهما

أصيد الغريان

في أطل عينيك

وبالأخرى أنثر السنابل

للأسماك السابحة

في مياه السماوات

هكذا نرى لطيف هلمت شاعر الرومانسية والصوفية يمزج بين حاسة البصر واللمس لخلق صورة شعرية موحية حتى يتمكن الصيد يكون باليد ولكن نجد إن الصيد تحقق من خلال البصر.. من التعبير عن تجربة الشعورية إلى متلقي شعره

هذه القصيدة عبارة عن رحلة بحث عاشق أنهكه التفكير في البحث عن الحقيقة، فلجأ إلى التأمل والتفكير العميق ليرتاح نفسياً بالوصول إلى الحق المطلق- وهو الله – فالوسيلة إلى معرفته ليست هي الحواس أو العقل أو الحواس والعقل معاً، بل الوسيلة إلى معرفته هي «الحدس» أو البصيرة.

إن (الغراب) هو رمز للبحث عن المعرفة والحرية في الأفق الإلهي، بدليل «إن رمز الطير عند

الصوفية رمزٌ لبحث الصوفي عن المعرفة. وهو رمزٌ متكرر في نتاجهم. مُعبّرٌ عن رغبة دائمة عارمة

في التحليق بحرية غير محدودة في سماوات لا نهاية لها»¹⁰¹. فالصوفي كالطير في رحلة دائمة بحثاً عن المعرفة.

و (السنابل) رمز للحياة والخير واليقين، فالشاعر يريد أن ينشر الخير ليدرك الجميع ان الله هو اليقين والغاية الوحيدة في الحياة.

إن العمى عمى القلوب أما عمى الأبصار فلا يضر وهذا مايعبر عنه لطيف هلمت عن طريق تراسل الحواس في قصيدة (التمرد)¹⁰²:

يا الهي العزيز إن قلبي أعمى

ولهذا السبب

يسقط في نهر الذنوب

يا الهي العزيز إن قلبي أخرس

ولهذا السبب

لا يسمع صوتك

نجد إن الشاعر مزج أكثر من حاسة في صورة شعرية مفعمة بالدلالات النفسية، فوظيفة القلب النبض،

ولكن الشاعر البسة صورة البصر تارة وصورة السمع تارة أخرى.

إن البصيرة تنير القلب فتدرك ما لا تدركه الحواس الخمس، فهي تعد للجسم جهاز إنذار لجميع الأعضاء، والقلب هو قائد الجسد فإذا عمى القلب تاه وضاع في أمره الجسد، وسار بلا وعي ولا إدراك.

100 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 479.

101 القضايا النقدية في النثر الصوفي حتى القرن السابع الهجري، وضحي يونس، مطبعة اتحاد الكتاب العرب، دمشق، دت: 115.

102 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 152.

إن حقيقة العمى ليست فقد نور البصر إنما هي فقد نور البصيرة، فالقلب هو مصدر نور البصيرة فإذا طمس نوره، وخمد شعاعه اختلت الجوارح وإن كانت قوة الباصرة سليمة، لأن عمى القلب أشد ألمًا من عمى البصر، ووظيفة البصر هي مشاهدة ظاهر الأشياء وما يتعلق بالدنيا، أما وظيفة بصيرة القلب فهي باطن الأشياء وما يتعلق بالآخرة، فإذا فقد العبد عينا بصره وأدت عين البصيرة وظيفتها؛ فكأن العبد لم يفقد شيئاً لأن القلب يقوده إلى مرضاة الله؛ أما إذا سلم نور البصر وطمست نور البصيرة، فلا ينفع العبد نور البصر شيئاً.

وهذا القلب ليس سليم بل منغمس في بحر الملذات والشهوات المحرمة وملء بحب ارتكاب المعاصي، لأنه ضاع في ظلام الشرك والهوى، ومن هذا نتذكر قوله تعالى: ﴿أَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾^{١٠٣}.

ليس الأعمى من لا يرى، وإنما الأعمى هو الذي لا يشعر بالحق الذي يراه، ولا يتدبر الموعظة التي أمامه، فكم من بصير يرى بعينه، ولكن قلبه لا يرى شيئاً! وكم من أعمى البصر يرى الحق بقلبه!

إن الحواس أداة لخلق عالم جميل نطوقه بالحب ويطوقنا بالإحتواء حينها يكون العشق بالحواس، كما هو العشق بالروح والإحساس ومثال ذلك في قصيدة (الأصابع)^{١٠٤}:

في يوم ما

سألتهم بأصابعي الحنونة

جدران مدن جسمك

نجد هنا تراسل الحواس بين حاسة التذوق واللمس، هذه الصورة الحسية تدل على المشاعر الصادقة تجاه الحبيبة، فالشاعر يتعامل معها بعاطفية تدل على عمق إحساسه الداخلي، فهو يريد التودد والإقتراب إليها.

فالحواس الخمسة هي أدوات مهمة لصنع الحب ورسم خطوط الجمال، والأصابع لها وظيفة مشبعة بالإحساس، إذ بإمكانها أن تصنع لمسة حنان على جسد المحب، لأننا قد نعشق بالروح، لكن الحب وأي شعور آخر لا يمكن أن يكتمل ما لم تكن حواسنا بكامل العافية لتقوم بدورها في صياغة أشكال أجمل وأعمق للحياة.

٢- الصورة الذهنية:

أخذت الصورة حيزاً واسعاً في حياتنا اليومية، فهي وسيلة للتعبير عن الأفكار والمشاعر ولكن على النحو الذي يتصوره الإنسان، فهي «تمثل الناتج النهائي للإنبطاعات الذاتية التي تتكون عند الأفراد أو الجماعات إزاء شخص معين أو أي شيء آخر له تأثير على حياة الإنسان»^{١٠٥}.

وتكون الصورة «دائماً غير واقعية، وإن كانت منتزعة من الواقع، لأن الصورة الفنية تركيبة وجدانية تنتمي في جوهرها إلى عالم الوجدان أكثر من انتمائها إلى عالم الواقع»^{١٠٦}. والصورة الذهنية هي «تراكم للمعارف والتجارب الإنسانية في ظل ظروف اجتماعية معينة مكانياً وزمانياً سواء أكانت خاطئة أو صحيحة، منصفة أو ظالمة، فهي تتحكم في الإنسان لا شعورياً وتؤثر في تفكيره أي في مسار حياته ومصيره»^{١٠٧}. أي إن هذه الصورة يكون للذهن الأثر الأكبر في رسم أبعادها، فهو الذي يقوم ببناء علاقات جديدة بين الأشياء تمنح الصورة إحياء أو إثارة.

إن النص الذهني هو نص عابر لحواجز اللغة المعجمية معتمداً على سعة ثقافة الشاعر، وإمكانياته الإبداعية

والشعرية في استخدام تقنيات لغوية وجمالية لها دلالاتها، مثلت بؤرة ارتكاز في كتابة النص، وفي دراستنا لشعر لطيف هلمت وجدنا الكثير من الصور الذهنية التي تفصح عن براعته وسعة خياله، ومحاولته الابتعاد عن التقريرية والمباشرة، التي تقضي على روح الشعر. ولقد درسنا في الصورة الذهنية (الصورة الرمزية، والصورة الأسطورية).

٢.١. الصورة الرمزية:

103 سورة الحج/ الآية 46.

104 شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 197.

105 العوامل المؤثرة في تشكيل الصورة الذهنية عن المؤسسات السعودية القائمة على الحج دراسة تطبيقية على حجاج عام 1426هـ، سفران بن سفر المقاطي، مجلة جامعة أم القرى للعلوم التربوية والاجتماعية والإنسانية، السعودية، المجلد العشرون، العدد الأول، 2008: 441.

106 الشعر العربي المعاصر قضاياها وظواهره الفنية والمعنوية، د. عز الدين اسماعيل، دار العودة للثقافة، بيروت، ط2، 1981: 10.

107 الخيال وحضور الصورة الذهنية في الشعر الجزائري، عائشة جبدل، رسالة ماجستير، كلية الآداب واللغات، جامعة محمد بوضياف بالمسيلة، 2016-2017: 5.

يمثل الرمز عنصرًا مهمًا في بناء الصورة الشعرية، اعتمد عليه الشعراء بصفة خاصة في صورهم لأن الشعر تعبير عن أفكار وعواطف مجردة تصعب على اللغة العادية تجسيدها «لأن اللغة العادية عاجزة عن إحتواء التجربة الشعرية، وإخراج مافي اللاشعور، وتوليد الأفكار الكثيرة في ذهن القارئ»^{١٠٨}.

إن «العلامة تعبر عن المفهوم الذي يكونه العقل من الانطباعات الحسية عن الأشياء في العالم الخارجي»^{١٠٩}. ويحاول أرسطو أن يبين العلاقة بين الألفاظ والعلامات في الذهن إذ يقول: «إن الأصوات التي يخرجها الإنسان رموز لحالات نفسية، والألفاظ المكتوبة هي رموز للألفاظ التي ينتجها الصوت، وكما إن الكتابة ليست واحدة عند البشر أجمعين فكذلك الألفاظ ليست واحدة هي الأخرى، ولكن حالات النفس التي تعبر عنها هذه العلامات المباشرة متطابقة عند الجميع، كما تكون الأشياء التي تمثلها هذه الحالات متطابقة»^{١١٠}. وتعدّ الصورة الرمزية في شعر لطيف هلمت من أكثر الصور توظيفاً، فقد حاول عن طريق الصورة الرمزية أن يجسد أفكاره، وأن يجسد مفاهيم جديدة ورؤى بعيدة الأفق. وحاول أيضاً من خلال الصورة الرمزية أن يسافر إلى عالم الخيال والتصورات، ليخلق معان وألفاظاً رمزية غائرة معانيها، فهو ينطلق من الواقع بمساندة العاطفة إلى عالم الخيال، وهكذا يغدق نصوصه برمزية مذهلة غالباً تسافر بالقارئ إلى عوالم يخلقها الشاعر ويمحوها في آنٍ واحدٍ كما في قصيدة (النفط)^{١١١}:

أنا أقول

أن قابيل

قتل هابيل

من أجل النفط ..

تجسدت الصورة الرمزية في قابيل وهابيل فهما يرمزان للصراع بين الدول العربية الأشقاء. لطيف يتخذ من شخصية قابيل وهابيل رموزاً واقنعة ليعبر عن طريقه عما لحق الوطن العربي من أذى وألم وعذاب بسبب النفط الذي أدى إلى الصراع والحروب حتى صار لعنة على العالم، وصار أعلى من دماء الشعوب العربية، والقتل هو رمز للحسد والعدوانية والعنف، وهو نتيجة حتمية طالما إن المجتمع يصنف الناس على أساس الثروة والسلطة، بدل من توحيدهم على أساس التعاطف المتبادل والأخوة والإنسانية.

إن الفقراء يحافظون على أحلامهم البسيطة في مخيلتهم وفكرهم، خوفاً من إخراجها فيحطمها الآخرون من دون أن يشعروا بوجودها، أو يدنسها البعض برويتهم المغموسة بتوابل الحقد، هذا الحلم الذي يعيش معه الفقراء يعبر عنه لطيف هلمت في قصيدة (الحلم)^{١١٢}:

الحلم غطاء عريض

ينام تحته

كل فقراء العالم

لطيف هلمت الذي يصفه الكاتب جلال زركبادي بأنه شاعر الفقراء والمستضعفين^{١١٣}، يقدم لنا صورة رمزية في هذا المقطع الشعري ليجسد قلة حيلة الفقراء أمام النفوس الضعيفة والظالمين الذين يتركون أثراً نفسية في أرواح الآخرين، فالحلم رمز للضياع والفقد، ومن الطبيعي أن تضيق الأحلام لأن الحكام العرب يسرقون اللقمة من أفواه الفقراء ويضعونها في البنوك العالمية، فهذه القصيدة تجسد إنكسار أحلام الفقراء، وضياع مستقبلهم بسبب السياسيين الذين إبتلعوا كل شيء فما عاد واقعهم ينجيهم من اليأس، لذلك لجؤوا إلى الأحلام حتى تضمن لهم عيشة كريمة.

مدخل إلى المدارس الأدبية في الشعر العربي المعاصر الأتباعية- الرومانسية- الواقعية- الرمزية، نسيب نشاوي، ديوان المطبوعات الجامعية، الجزائر، 1984: 108. 471.

المرآيا المحدثبة من البنيوية إلى التفكيكية، عبد العزيز حمودة، دار المعرفة، الكويت، 1999: 265- 266. 109.

السيموطيقا في الوعي المعرفي المعاصر، ضمن كتاب مدخل إلى السيموطيقا، أمينة رشيد، دار قرطبة، الدار البيضاء- المغرب، دت، ج 1: 49. 110.

شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 194. 111.

شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 168. 112.

http://alnoor.se/article.asp قصائد للشاعر الكردي لطيف هلمت، جلال زركبادي 8 113.

العراق الذي ضاع بسبب الاحتلال وبسبب الفساد الإداري، إضافة إلى آفات الطمع والجشع، فصار حكامها يتعاملون مع المفاقد والحقائق من سرقة وكذب ونصب واحتيال من أجل مصالحهم الشخصية وهذا ما عبر عنه الشاعر في قصيدة (الدعوى)^{١١٤}:

اشتكى الحمار وقال للحاكم

الشعير ملكي الخاص

فلماذا يحولونه إلى الجعة.

هذه القصيدة رمز للجشع والاستيلاء على حقوق الآخرين، فالشاعر يصور الفساد السياسي في العراق وجشع وطمع الفاسدين، هذه الحالة التي أتعبت نفسية المواطن العراقي، فعلى الرغم من كل الخيرات التي ينعم بها أرض العراق يعيش أبناؤه في فقر وجهل وظلم، والسبب هو جشع الحكام والقائمين عليها، الذين انشغلوا بالتجارة وبيع الأموال وسرقة ممتلكات الشعب.

تعدّ الحروب من أعظم المصائب التي تحل على الشعوب، ولاسيما العراق الذي سمي ببلاد الحروب، فقد عاش سنين طويلة تحت مأساة الحروب ونتائجها من قتل وتدمير وتهجير، وهذه الحروب تركت آثارها في نفس أبناءها من اكتئاب وصدمة نفسية، والعيش في خيال يلفه السوداوية وفقدان الأمل، وهذا ماصوره لنا الشاعر في قصيدة (شجرة النار)^{١١٥}:

من كثرة ما اشتعلت النار

في هذه الأراضي

ليس بعجب ابداً

أن تنبت في القمم أشجار اللهب

من كثرة ما أطلق الرصاص

على هذه الأرض

ليس بعجب ابداً

أن تحبل براعم النباتات

بالبارود

إن العراق بظروفه الصعبة وكثرة حروبه من الموضوعات التي لم يتسطيع أن يتجاهلها لطيف هلمت، وهذا يدل على مدى التأثير النفسي التي خلفته الحروب وسيطرة الاحتلال والخراب والقتل الذي عم البلاد، وقد وظف الشاعر كل هذا الواقع القاسي الحزين ليحولته إلى خيال ويجسده بصور رمزية يعبر بها عن كثرة الحروب والمعاناة التي عاشها العراق.

٢.ب. الصورة الأسطورية:

الأسطورة هي «تلك المادة التراثية التي صيغت في العصور الإنسانية الأولى وعبر بها الإنسان في تلك الظروف الخاصة عن فكره ومشاعره إتجاه الوجود. فاختلط فيها الواقع بالخيال، وامتزجت معطيات الحواس والفكر واللاشعور، وإتحد فيها الزمان كما إتحد المكان، وإتحدت أنواع الموجودات من إنسان وحيوان ونبات، والتحمت في كل متفاعل مع مشاهد الطبيعة، وقوى ما وراء الطبيعة وإتخذت من التجسيد الفني وهو لغة الشعر الحق. وسيلتها للتعبير عن كل خلجة من شعور، وكل خاطرة من فكر، في تلقائية عذبة محببة تنطوي على إيمان عميق بأنها تعبير عن حقيقة الوجود»^{١١٦}، ولقد حاول لطيف هلمت التعبير عن الواقع المؤلم والمعاناة النفسية عبر الأسطورة وبدل إن يتكلم بلغة مباشرة يصف من خلالها حياته فإنه اختار من هذه الأساطير وسيلة للتعبير، لأنها تنقله من العالم الواقعي في رحلة إلى الغوص في رحاب عالم الخيال، فيختار من بين العناصر المتعددة ما يتناسب وروح عصره وهمومه» أضاف إلى ذلك أن توظيف الشاعر المعاصر للتراث يضيف على عمله الإبداعي، عراقة وأصالة ويمثل نوعاً من إمتداد الماضي في الحاضر وتغلغل الحاضر بجذوره في تربة الماضي الخصبة، كما أنه يمنح الرؤية الشعرية نوعاً من الشمول والكلية»^{١١٧}، ونلاحظ إن النصوص الشعرية التي امتازت بتوظيف الأساطير وإن كانت قليلة الحضور في شعر لطيف هلمت إلا أنها كانت ذا قيمة فنية عظيمة، لأنها

١١٤. شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 182.

١١٥. شيخوخة كليوباترا وأطفال المطر: 26.

١١٦. تطور الصورة الفنية في الشعر العربي الحديث، نعيم اليافعي، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، 1982: 306.

١١٧. توظيف التراث في شعر عبد الصبور: قراءة في المتون الشعرية، فريدة سوييف، مجلة عود الند الثقافية الفصلية، الجزائر، ع2014، 92: 117.

أكسبت النص دلالات جديدة ولا سيما إن الشاعر وظف الأسطورة على نحو يخدم النص ويعزز المعنى، وذلك ما نجده في قصيدة (الاحتلال)¹¹⁸:

أنا أكره المحتلين جدًا

ومع ذلك لي رغبة

أن أحتل جسدك شبرًا شبرًا

فالنفط والنجسية

يسحقان الديمقراطية.

هذا المزيج الفكري الجميل يقدمه الشاعر عن طريق الحقيقة والمجاز معتمدًا على الصورة الأسطورية التي

أغنت القصيدة بأفكار عميقة تميزت بسلاستها ووضوحها، وقدرة الشاعر على خلق صورة شعرية عبر فيها

عن مشاعره الحقيقة ليحولها فيما بعد إلى خيال عاطفي، فالديمقراطية التي هي حلم كل مواطن عربي تحولت إلى هباء منثور لسببين، الأول: على الرغم من أن النفط له دور إيجابي في التقدم والرخاء، ولكن في العراق تحول إلى مصدر سلب وقهر وشقاء وخراب وضياح الحقوق، وأغلب الصراعات السياسية والتدخلات الدولية في أوضاع العراق كان بسبب النفط.

والآخر: النرجسية¹¹⁹، هذه الأسطورة التي كانت سببًا في تحطيم الديمقراطية، فغطرسه الحكام والمسؤولين لتحقيق مطامعهم ورغباتهم الذاتية، وحب النفس والغرور والرجح على حساب ومصلحة الآخرين جعلت الحقوق تضيق والدكتاتورية تعم.

أهم النتائج التي توصل إليها البحث.

أشعار لطيف هلمت تمتاز بلغتها البسيطة السهلة الممتعة، حيث يظن القارئ أنه قد فهم النص منذ القراءة الأولى ولكن في الوقت نفسه تتميز بالتعمق الفكري والتمازج بالفكر الصوفي، لذلك تحتاج إلى تمعن وتفكير في القراءة للوصول إلى المعنى الحقيقي للنص.

كانت الصور الحسية خير معبر عما يختلج في ثنايا الشاعر، فكانت الوسيلة لنقل الدلالات النفسية والمشاعر الذاتية لإقناع المتلقي وجذبه للنص فأضحت الصور الحسية عنده لسان الفكرة والوثبات النفسية التي رافقت بناء نصه الشعري، وهذا ما تؤدبه الصورة الحسية.

تراسل الحواس كان من أكثر الصور الحسية حضورًا في شعرا لطيف هلمت، وأغلب الصور الحسية كان فيها اجتياح حدود الحواس، وذلك للإبداع في المعاني الشعرية والصور، فهي تجذب القارئ من خلال كسر حدود المتوقع.

الصور الرمزية تكاد تكون هي المسيطرة على (شيخوخة كيلوباترا وأطفال المطر)، وذلك بسبب الخيال الواسع للشاعر وبراعته في تقديم صور شعرية مفعمة بالرموز تمثل الواقع والمعاناة النفسية بأسلوب سلس وواضح.

وظف لطيف هلمت في بعض القصائد الفكر الصوفي، فأكسبت نصوصه الشعرية سمات فنية جديدة، واكسبتها جمالًا ساحرًا بكثرة الرموز والكنيات وكانت بعيدة عن الغموض والتعقيد.

كانت الأساطير الأقل حضورًا في (شيخوخة كيلوباترا وأطفال المطر)، ولكن الشاعر بني من بعض الأساطير نصوصه الشعرية بما يتلائم مع تجربته الشعرية المعاصرة، واستخدم الرموز الأسطورية في قصائده؛ لكي يبعث فيها القدرة على تشخيص الواقع المعاصر ويجسده.

المصادر والمراجع:

118 شيخوخة كيلوباترا وأطفال المطر: 203.

119 وجودها ومفهومها من "أسطورة نرسيس الذي تباهى بجماله، فكان يمشي على ضفة النهر ويطل رأسه على الماء،NARCISSISM استمدت النرجسية ليتملى بطليعه وبهائه، فغضبت الآلهة منه فمسخته، فكان زهرة النرجس التي تنبت على ضفاف الأنهار، وتُرى محنية الرأس دائمًا وجهة الماء". المعجم المفصل في الأدب، محمد التونجي، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، ط2، ج1، 1999: 133.

- تحت ظلال الزيتون، مفدى زكريا، موفم للنشر، الجزائر، ٢٠٠٧.
- تطور الشعر الحديث في العراق، اتجاهات الرؤيا وجماليات النسيج، علي عباس علوان، منشورات وزارة الأعلام، العراق، ١٩٤٧.
- تطور الصورة الفنية في الشعر العربي الحديث، نعيم اليافي، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، ١٩٨٢.
- الرمز والقناع في الشعر العربي الحديث (السياب ونازك الملائكة والبياتي)، محمد علي كندي، دار الكتاب الجديد المتحدة، ط١، ٢٠٠٣.
- السمكة الفضية، قصائد مختارة للشاعر الكردي لطيف هلمت اختارها وترجمها عبدالله طاهر البرزنجي، مطبعة الحوادث، بغداد، ١٩٨٧.
- السيموطيقا في الوعي المعرفي المعاصر، ضمن كتاب مدخل إلى السيموطيقا، آمينه رشيد، دار قرطبة، الدار البيضاء-المغرب، دت، ج١.
- الشعر العربي المعاصر قضاياها وظواهره الفنية والمعنوية، عز الدين اسماعيل، دار العودة، بيروت، ط٣، ١٩٨١.
- الشعرية- قراءة في تجربة ابن المعتز، أحمد جاسم الحسين، دار الأوائل، سورية، ط١، ٢٠٠٠.
- شيخوخة كليبوتر وأطفال المطر، لطيف هلمت، مديرية دار الترجمة، وزارة الثقافة - حكومة إقليم كرستان، السليمانية، ٢٠٠٥.
- الصورة الأدبية، مصطفى ناصيف، مكتبة مصر، ط١، ١٩٥٨.
- الصورة الفنية في المفضليات، زيد بن غانم الجهني، الجامعة الإسلامية - المدينة المنورة، ط١، ١٩٩٠.
- الصورة في الشعر العربي حتى آخر القرن الثاني الهجري: دراسة في أصولها وتطورها، علي البطل، دار الأندلس، بيروت، ط٣، ١٩٨٣.
- الصورة والبناء الشعري، محمد حسن عبد الله، دار المعارف، القاهرة، ١٩٨١.
- العاطفة والإبداع الشعري، عيس على العاكوب، دار الفكر المعاصر، سوريا - دمشق، ط١، ٢٠٠٢.
- عناصر الإبداع الفني في شعر ابن زيدون، د. فوزي خضر، مؤسسة جائزة عبد العزيز سعود البابطين للإبداع الشعري، الكويت، ٢٠٠٤.
- ، أنقرة، ٢٠٢٠. SONÇAĞ AKADEMİ قراءات في اللغة والأدب، تحرير د. عبد الحليم محمد عبد الله،
- القضايا النقدية في النثر الصوفي حتى القرن السابع الهجري، وضحي يونس، مطبعة اتحاد الكتاب العرب، دمشق، دت.
- معجم المصطلحات العربية في اللغة والأدب، مجدي وهبة وكامل المهندس، مكتبة لبنان، لبنان، ط٢، ١٩٨٤.
- المعجم المفصل في الأدب، محمد التونجي، دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان، ط٢، ج١، ١٩٩٩.
- مدخل إلى المدارس الأدبية في الشعر العربي المعاصر الاتباعية- الرومانسية- الواقعية- الرمزية، نسيب نشاوي، ديوان المطبوعات الجامعية، الجزائر، ١٩٨٤.
- المرايا المحدبة من البنيوية إلى التفكيكية، عبد العزيز حموده، دار المعرفة، الكويت، ١٩٩٩.
- موسوعة المصطلح النقدي وما بعدها، ت: عبد الواحد لؤلؤة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، ط٢، ١٩٨٣.
- النقد الأدبي الحديث أصوله واتجاهات رواده، محمد زغلول سلام، الإسكندرية، منشأة المعارف، دت.
- النقد الأدبي الحديث، محمد غنيمي هلال، دار العودة، بيروت، ١٩٩٧.
- الواضح في الأدب العربي، محمد موزاوي، دار هومه للطباعة والنشر والتوزيع، بوزريعة، الجزائر، د. ط، ٢٠٠٤.

الرسائل والأطاريح:

- الخيال وحضور الصورة الذهنية في الشعر الجزائري، عائشة جبدل، رسالة ماجستير، كلية الآداب واللغات، جامعة محمد بوضياف بالمسيلة، ٢٠١٦-٢٠١٧.
- الصورة الشعرية عند الشاعر عز الدين ميهوبي دراسة أسلوبية، عبد الرزاق بلغيث، رسالة ماجستير، جامعة بوزريعة، ٢٠١٠.
- الصورة الشعرية عند الفتيان في العصر العباسي، محمد بن احمد الدوخان، رسالة ماجستير، أم القرى في المملكة السعودية، ١٩٩٨.
- الصورة الفنية في المثل القرآني دراسة نقدية بلاغية، محمد حسين علي الصغير، رسالة ماجستير، كلية الآداب، جامعة بغداد، ١٩٨٧.
- الصورة الفنية في شعر عثمان لوصيف، لزهة فارس، رسالة ماجستير، جامعة منتوري- قسنطينة، ٢٠٠٥.

الدوريات :

- توظيف التراث في شعر عبد الصبور: قراءة في المتون الشعرية، فريدة سويظف، مجلة عودالند، الجزائر، ٩٢ع، ٢٠١٤.
- العوامل المؤثرة في تشكيل الصورة الذهنية عن المؤسسات السعودية القائمة على الحج، سفران بن سفر المقاطي، مجلة جامعة أم القرى للعلوم التربوية والاجتماعية والإنسانية، السعودية، المجلد العشرون، العدد الأول، ٢٠٠٨.

المواقع الإلكترونية:

- قصائد للشاعر الكردي لطيف هلمت، جلال زنكبادي <http://alnoor.se/article.asp>
- الشاعر لطيف هلمت-حوار: علي صحن عبدالعزيز، المنار الثقافية الدولية <https://almanarjournal2.blogspot.com>
- لطيف هلمت لبينا نيوز: أحمل في روعي وراثيًا إشراقات التصوف. <https://iena-news.com>
- المتخيل الشعري عند أمل دنقل، عبد السلام المساوي، موقع منتدى للنقد التطبيقي com_hemaz@hotmail.com

IMPLEMENTING INQUIRY BASED LEARNING IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

Yasemin Kirkgöz,

Çukurova University, Faculty of Education, Department of ELT,

Adana, Turkey

ORCID Code: <https://orcid.org/0000-0001-5838-6637>

ABSTRACT

This study reports applying Inquiry Based Learning (IBL) to engage students in a systematic and disciplined questioning process in order to develop EFL/ESL students' critical and problem solving skills. The participants are adult learners, aged between 16 and 18 with A2 level of English proficiency receiving high school education. The study lasted six weeks with two lessons (45 minutes each), weekly. To investigate the potential effects of the IBL, the students were asked to write a short reflection on their IBL learning experience, which included how they felt during the whole process and their opinions about presentation of their project, as a team. The findings from the qualitative data analysis show that implementing IBL helped improve students' skills in posing effective questions, enhancing their critical thinking and problem solving ability. Some sample excerpts from the students' and the IBL teacher's reflections are given to show how effective the implementation of IBL can be in English classes.

Key Words: Inquiry based learning (IBL), IBL teacher, Questioning, EFL adult learners.

1. Introduction

It is widely recognized that innovative approaches to learning enhance the utilization of 21st-century skills, including collaboration, creativity, critical thinking, and communication. It can be argued that problem-based learning (PBL) and inquiry-based learning (IBL) represent the most effective approaches to teaching and learning. Unlike traditional methods where students are passive listeners and teachers serve as information transmitters, PBL and IBL empower students to actively participate, think critically, ask questions, and seek answers. PBL and IBL are interconnected, aiming to create an environment where learners independently navigate the learning process with the guidance of a teacher. Both emphasize the shift from passive learning to active involvement (Ai et al., 2008; Lee et al., 2004).

2. Background to Inquiry-based Learning (IBL)

2.1. Thinking

The term ‘thinking’ is defined as the purposeful cognitive process of using one’s mind to make sense of the world and determine appropriate reactions. In learning, critical thinking goes beyond simple thinking, requiring innovative methods that foster students’ decision-making and reasoning abilities. Teachers’ role is to direct them in such a complex process with the correct strategies and questions to make students think critically.

2.2. The Art of Questioning

Effective questioning and reasoning play a vital role in the learning process, particularly in PBL and IBL. Bloom’s Taxonomy, developed by Benjamin Bloom and a group of educational psychologists in 1956, classifies cognitive skills into six levels, providing a framework for appropriate questioning at different learning phases. Anderson and Krathwohl updated the taxonomy (2001). Both taxonomies provide a framework for instructors, trainers, and researchers (Huitt, 2011).

In modern education, classrooms are transitioning from teacher-centred to student-led approaches. IBL classes see teachers acting as facilitators, guiding learners through appropriate questions and creating environments where students take responsibility, work collaboratively, and connect learning to real-life situations. Students, in turn, are active participants in the learning process, taking on roles such as doers, explorers, question-askers, planners, and reflectors. These roles contribute to a dynamic and engaging learning experience, encouraging students to think critically and make connections.

2.3. Inquiry-based Learning

Inquiry is defined as a systematic investigation into a problem, issue, or topic. Inquiry based learning (IBL), developed during the discovery learning movement in the 1960s, requires learners to be active, critical thinkers, and question-askers, contrasting with traditional methods where learners are passive acquirers. Rooted in constructivism, IBL aligns with the philosophies of Piaget, Dewey, Vygotsky, and Freire. IBL uses content as a means to develop critical thinking and problem-solving skills. The students receiving foreign language education with the IBL learning philosophy are expected to ask questions, gather and analyse information, generate solutions, make decisions, justify conclusions and take actions through writing a project or preparing a poster (Ai et al., 2008).

IBL differs significantly from traditional methods by focusing on developing information-processing and problem-solving skills. Emphasizing the process rather than the content, IBL requires collaborative work through various stages, fostering a deeper understanding (Keselman, 2003). John Dewey, a key pioneer of experiential learning, emphasizes learning through experiences and active participation. IBL, being a constructivist approach, grants learners ownership of their learning journey, starting with exploration and leading to a critical investigation of questions or problems.

2.3.1. Inquiry Cycle

Inquiry is a cyclical process, consisting of tuning in, finding out, sorting out, going further, making conclusions, and taking action. Tuning in activates prior knowledge, finding out involves gathering information, sorting out entails analysing and categorizing data, and going further encourages asking questions based on interest. Making conclusions involves connecting gathered information to the context, and taking action completes the cycle by applying knowledge to real-life situations. Students engaged in IBL take responsibility for their own learning, working in groups, making meaningful connections, and,

importantly, finding the process enjoyable. This enjoyment contributes to heightened motivation and, consequently, successful learning outcomes (Keselman, 2003).

2.3.2. Changing Roles of the Teachers in IBL

In modern education system more and more classrooms shift from teacher-centred instruction to student-led approaches. It is apparent that not only the roles of teachers but also the roles of students need to change. When such classes are observed, it is not surprising to see that ‘the teacher knows best’ approach does not show relevance to the ever-changing world anymore. As the roles of teachers and students are interrelated concepts, the change in teachers’ roles influences on students’ role in the learning process as well. The less dominant the teachers are, the more active the students become in class.

In IBL classes, teachers are generally the facilitators or guides who ask the most appropriate questions to direct the learners from not knowing to knowing or from information to knowledge. The role of IBL teachers include helping students to be risk-takers; encouraging students to be motivated to do the tasks on their own with little scaffolding; creating learning environments, in which students take over the responsibility of their own learning, work in groups and make real-life connections; supporting students on how to do research and use time effectively; modelling the projects and presentations, and helping students reflect upon their learning experiences (Lee et al., 2004).

The objective of this study is to investigate an English teacher’s implementation of IBL from the perspectives of both stakeholders; the IBL teacher and the students. The study is significant in that identifying the IBL teacher’s practices can give insights into be the first step in helping teachers to change. Accordingly, the research question addressed is “How can IBL be implemented with adult learners”.

3. Research

3.1. The Participants

The study was conducted with six adult learners aged between 21-28. The participants had English proficiency at the A2 level. The teacher implemented IBL after familiarising herself with its principles.

3.2. Data Collection and Analysis

In line with research questions, data for this study were collected from the IBL teacher’s reflections of her implementation of IBL in her class with adult learners. Similarly, the students’ written reflections were also collected to reflect their experiences. Both sources of data are qualitative in nature. The analysis of the data from both sources were subjected to content analysis. In the present study, some excerpts from the written reflections of the IBL teacher and the students were presented for illustrative purposes. To acknowledge the objectivity of the analysis on the interpretation of the interview data, member checking was ensured (Creswell, 2013).

3.3. Procedure in Implementing IBL

Orientation

The IBL teacher provided clear instructions about IBL to the students.

Presenting the Problem and Brainstorming

The teacher introduced the problem related to online lessons, leading to a collaborative discussion to specify the problem further.

Conducting Research to Find Solutions to the Problem

Students identified research areas, carried out individual research, and later presented their findings.

Group Presentations and Feedback Session

Groups presented their findings, and a feedback session, promoting reflection on the learning process.

The IBL teacher presented the problem which was related to *“having online lessons”* to her IBL class of adult learners. Then, she started having discussion with the students to specify the problem further. During the discussion, the students discussed disadvantages of online education. The IBL teacher mentions that she took this as an opportunity to build her IBL lesson on, as she reports in her reflections *“I thought this would be a great chance for implementing in my IBL lesson, and I reached a conclusion in general that they do not find online education sufficient in terms of communication barrier, discipline problem etc. Nor do they find it effective in terms of connection problems, slow process/speed, and distraction/concentration”*. Following this, the IBL teacher asked the students to write their answers to the following questions on the Padlet:

- What do you know about the problem?
- Do you agree this is a problem?
- Why is this a problem?

As the IBL teacher reports, *“the students had a chance to think more critically with the questions on Padlet.”* While they were writing on Padlet, she posed additional questions regarding their ideas such as *“What do you mean by this? Why do you think like that?”*. She reported that she helped students to look at the issue from different perspectives by presenting different aspect of the problem. She also helped them with the language. She reflects her role as *“I was just facilitating the process by providing the English meaning of the words and sometimes by giving an example of a word. I was mentioning their ideas so that other group can hear and inspire while writing”*.

The IBL teacher reports in her reflections stating that *“I asked them what areas need more research as a result of last week’s brainstorming, three research areas has occurred; disciplinary, health and technology. In other words, online education was not effective and sufficient because of issues related with technology health and disciplinary aspects”*.

To summarise, in the IBL learning environment, students were involved in their learning, created essential questions, investigated widely to build new understandings, meanings and knowledge. The research findings demonstrate that IBL has been effective on developing students’ critical thinking and problem-solving skills, as reflected in their reflections on the learning experience, and demonstrated through their presentations. Findings also indicate that IBL had an effect on fostering students’ engagement and active learning.

4. Conclusions and Implications for Teacher Development

This study has investigated the application of IBL in an EFL/ESL class, specifically focusing on adult learners aged between 16 and 18 with an A2 level of English proficiency. Over a span of six weeks, the

participants engaged in two 45-minute lessons per week, following a systematic implementation of IBL. The study suggests the need for teacher development programs to encourage the incorporation of IBL in language education. Hence, foreign language teachers need to be encouraged to apply IBL in their classes. In this respect, they need to be offered in-service professional development programs. Such programs can vary from participatory training workshops to collaborative action research (Kırkgöz, 2015; 2016). Future research may explore the relevance of professional development opportunities for foreign language teachers' classroom practices.

References

- Ai, R., Bhatt, M., Chevrier, S., Ciccarelli, R., Grady, R., Kumari, V., Wong, H. (2008). *Choose your own inquiry*. Lanham, MD: University Press of America.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). London: Sage Publications.
- Huitt, W. (2011). *Bloom et al.'s taxonomy of the cognitive domain*. *Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University.
- Keselman, A. (2003). Supporting inquiry learning by promoting normative understanding of multivariable causality. *Journal of Research in Science Teaching*, 40, 898–921.
- Krathwohl, D. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview. *Theory into Practice*, 41(4), 212-218.
- Kırkgöz, Y. (2015). A collaborative action research teacher development programme. In K. Dikilitaş, R. Smith, & W. Trotman (Eds.), *Teacher researchers in action* (pp. 387–398). Kent, UK: IATEFL.
- Kırkgöz, Y. (2016). Improving teaching practices through a university-school collaboration in young learner classrooms. In K. Dikilitaş, M. Wyatt, J. Hanks, & D. Bullock (Eds.), *Teachers engaging in research* (pp. 89–99). Kent, UK: IATEFL.
- Lee, V. S., Greene, D. B., Odom, J., Schechter, E., & Slatta, R. W. (2004). What is inquiry guided learning. In V. S. Lee (Ed.), *Teaching and learning through inquiry: A guidebook for institutions and instructors* (pp. 3-15). Sterling, VA: Stylus Publishing.

PRE-SERVICE TEACHERS' PERCEPTIONS of the COMPETENCIES of an EFFECTIVE ONLINE TEACHER

Yasemin Kırkgöz

Çukurova University, Faculty of Education, Department of ELT,

Adana, Turkey

ORCID Code: <https://orcid.org/0000-0001-5838-6637>

Following the outbreak of COVID 19, there has been an increase in online education in Türkiye and across the World. The shift from traditional face-to-face to online teaching has demanded new roles and competencies from the online teacher, creating an online teacher persona. To create a learning environment, teachers are required to adopt new skills and strategies, regardless of what discipline they teach, and certainly, this applies to online language teaching. This study employs qualitative methods of inquiry to provide a critical definition of an online teacher persona based on the reported reflections of pre-service English teachers. The participants of the study were 58 pre-service English teachers who were asked to report their conceptualization of an effective online teacher, and a group of volunteer student teachers who participated to semi-structured interviews. Thematic analysis of the qualitative data revealed the competences of an online teacher, which include managerial competence, ICT competence, social competence, pedagogical competence, and organizational competence. Each competence is illustrated with sample excerpts from the data.

Key Words: Online teacher, online teacher competence, pre-service teacher

1. Introduction

With the onset of the COVID-19 pandemic in March 2020, online education has rapidly become integral, prompting global school closures. In response to this disruption, educational institutions transitioned to online and distance learning. Teachers moved their course materials online, requiring students to access these materials remotely. While this shift offers benefits such as flexibility and the ability to study at one's pace, it also presents challenges that necessitate educators to assume new roles and responsibilities in the online teaching landscape (Kırkgöz, Ersoy & Şavran, 2020).

Researchers report that the shift from traditional face-to-face to online teaching brings about some benefits and challenges. It also requires some changes in the roles of online teachers and students. Coldwell, Craig, and Goold (2006) evaluated student perspectives of online learning at a university in Australia. Students perceived the main advantages of online learning to be the flexibility, and the opportunity to study when it suits them. Murday, Ushida, and Chenoweth (2008) examined the student and instructor views with the online courses at Carnegie Mellon University. Students' reactions focused on the reduced schedule of classes and the technology used in course delivery. For instructors, the need for

training, control of course materials, and connections with students were identified as recurring themes. A study by Kırkgöz, Ersoy & Şavran (2020) investigated pre-service English teachers' experiences during online teaching, revealing varied attendance patterns, challenges related to technology, and suggestions to enhance online class quality.

Although previous studies report potential benefits as well as drawbacks of online education (Kalelioğlu, 2016; Kelly & Schonger, 2002; Yu, 2021), existing literature falls short in addressing the specific roles and competencies essential for an effective online language teacher. This study aims to fill this gap by defining the competencies required for language teachers engaged in online teaching.

2. Online Teacher Roles and Competences

The shift to online classes has significantly altered the traditional roles of teachers, demanding new competencies for effective online instruction. Online teaching necessitates proficiency in pedagogical, managerial, social, instructional, and facilitator roles. Regardless of the discipline they teach, online teaching necessitates the teachers to have new roles and competencies to effectively deliver online instruction, creating an "online teacher persona" (Baran & Correia, 2014). It is agreed that the use of new strategies and skills is essential to create effective teaching, irrespective of discipline, and certainly, it applies to online language teaching (Guichon & Hauck, 2011; White & Ding, 2009). It is gradually becoming recognized that online teaching entails new roles and competencies for instructors. Adnan (2017) views online instructors' roles in terms of "pedagogical, managerial, social, technical and instructional, and include instructional design, course management, instruction, facilitation, research, collaboration, coordination, guidance and interaction" (p.89).

Language teachers, in particular, are expected to maintain the teacher-student and student-student interaction, create an effective and motivating online learning environment, use technology effectively and produce interactive E-content materials. Due to the additional demand required by online teaching, the amount of preparation time teachers spend in online education can increase twice as much in comparison to traditional education (Cavanaugh, 2005).

The aim of this study is to define a profile of competences that are involved by a language teacher in online teaching by addressing the question: "What are the competencies of a language teacher for online teaching, as perceived by prospective language teachers?"

3. Research Method

This qualitative study gathers perspectives from 58 pre-service English teachers who experienced online learning during the 2020-2021 academic year due to COVID-19. Data collection involved an online questionnaire and semi-structured interviews (Creswell, 2014).

3.1. Participants and Research Instruments

The participants of the study are 58 teacher candidates; 40 females and 18 males with an average age of 23, attending to an English Language Teacher Education Department of a state university in Turkey. Two research instruments were used to collect data: an online questionnaire and semi-structured interviews. The online questionnaire, administered in English, consists of three demographic questions and five open-ended questions. Following the implementation of the questionnaire, semi-structured interviews were held, in English, with 12 volunteering students in order to gain an in-depth understanding of the issue (Miles, Huberman & Saldana, 2014), and to complement data from the questionnaire.

3.2. Data Analysis

Thematic analysis of the qualitative data from the semi-structured questionnaire and the interview transcripts were used to identify codes and themes (Terry et al. 2017). Initially, data from the questionnaire was analysed, and then analysis of the interview data was completed, and findings from both data sources were combined during the interpretation of findings.

3.3. Findings

The findings of the data analysis suggest that an online language teacher needs to possess a range of competences in order to deliver effective online instruction. These competences are grouped under four main categories; managerial competence, ICT competence, social competence, pedagogical competence, and organizational competence. Managerial competence is associated with management related issues such as starting and ending the lessons on time. ICT competence is related to having essential technological knowledge and skills, social competence refers to maintaining effective interaction with the students in online lessons, having patience and empathy with students, and pedagogical competence is associated with producing appropriate E-content materials.

Below are some experts from the qualitative data illustrating the participants' opinions about the competences that an online teacher should possess:

"A successful online teacher should know how to use technology effectively. Online education depends on technology so the teacher must be able to guide the students through difficulties that may occur". (P 10)

"An online teacher is someone who knows how to use the system, punctual and thoughtful to her/his students' needs. S/he must help students to achieve their goals by collaborating with them and evaluating them properly". (P6)

An online teacher should be a good time manager, and most importantly, be able to facilitate classroom community with engaging tone and creativity. (P9)

"To me, an online teacher should organize her work space and create the best one to be able to attend the online class. Moreover, she should be careful to focus on the lessons rather than other things". (P3)

In my opinion, a successful online student should participate in courses on time, use the technology effectively, complete assignments on time and most importantly be respectful to course teacher and classmates even if the online education environment is not like in real classrooms". (P9)

"A successful online student should be patient, takes some responsibility, and also be to show himself for the lessons". (P4)

The findings of the study reveal a profile of competences that characterise effective online teaching. In this respect, the findings confirm what Baran and Correia (2014) have highlighted that online teaching creates an "online teacher persona". Likewise, findings from the present study align with Adnan's (2017) study, which reveals online instructors' pedagogical, managerial, social, technical and instructional competences.

4. Conclusion

After the COVID-19 outbreak, there has been a transition from traditional face-to-face to online teaching, which has necessitated new competencies from educators, giving rise to the concept of an online teacher persona. Creating a conducive learning environment now requires teachers, regardless

of their discipline, to adopt innovative skills and strategies, especially in online language teaching. This context-specific study offers insights into the qualities and competencies of an online teacher persona, providing valuable suggestions for professional training in language teaching. While the findings are specific to the Turkish context, they may hold global relevance, contributing to a deeper understanding of effective online teaching practices.

References

- Adnan, M. (2017). *Professional development in the transition to online teaching: The voice of entrant online instructors*. *ReCALL*, 30(1), 88–111.
- Baran, E., & Correia, A. (2014). *A professional development framework for online teaching*. *TechTrends*, 58(5), 95–101.
- Cavanaugh, J. (2005). *Teaching online - A time comparison*. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 5(4), 1-18.
- Coldwell, J., Craig, A., & Goold, A. (2006). *Student perspectives of online learning ALT-C 2006 Research Proceedings*.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. (4th Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Guichon, N., & Hauck, M. (2011). *Teacher education research in CALL and CMC: More in demand than ever*. *ReCALL*, 23, 187–199.
- Kırkgöz, Y., Ersoy, M., & Şavran, E. (2020, November 21-22). *Exploring Pre-Service Teachers' Experiences during Online Education*. In *Proceedings of Global Conference on Advances in Education and Research (GCAER-2020)*, Tsuruoka, Japan (Online) (pp. 37-42). ISSN 2436-0848.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldana, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3rd Ed.), Thousand Oaks, CA: Sage.
- Murday, K., Ushida, E., & Chenoweth, N.A. (2008). *Learners' and teachers' perspectives on language online*. *Computer Assisted Language Learning*, 21(2), 125-142.
- Terry, G., Hayfield, N., Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. In W. S. Rogers, & C. Willig (Eds.), *The Sage Handbook of qualitative research in psychology* (pp. 17–37). London: Sage.
- White, C., & Ding, A. (2009) *Identity and self in e-language teaching*. In. Dörnyei, Z. and Ushioda, E. (eds.), *Motivation, language identity and the L2 self*. Bristol: Multilingual Matters, 333–349.
- Yu, Z. (2021). *The effects of gender, educational level, and personality on online learning outcomes during the covid-19 pandemic*. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18(1), 5-18.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SERIES “GÖNÜL DAĞI” AND “ŞAHSİYET” IN TERMS OF FAMILY VALUES AND THE POSITION OF WOMEN

Farrukh Hasanov

Marmara University Social Sciences Institute, Radio TV and Cinema, Istanbul, Turkey.

ORCID Code: 0000-0002-9548-7127

ABSTRACT

According to Law No. 6112 and the public, it is important that the TV series watched in Turkish society are compatible with the family values of the society. In this context, the study makes a comparative analysis of the representations of family values and the position of women in the family in the TV series “Gönül Dağı”, one of the most watched series, in Turkish society, and web series “Şahsiyet”, one of the most watched series on digital platforms. The main purpose of the analysis is to determine whether family values and the position of women in the family in the series watched in Turkish society vary depending on the medium in which the series is broadcast, and whether the series broadcast in these media are compatible with Turkish family values. Semiotics and discourse analysis methods were used in the study. From the semiotics method, the denotation and connotation distinction of Roland Barthes’ sign system was used. In discourse analysis, the focus is primarily on messages constructed verbally and secondarily through visual and narrative fiction. As a result of the analysis, while the TV series “Gönül Dağı” produces positive representations of traditional family values and egalitarian relationship values between spouses, it completely rejects the negative view of motherhood and does not represent a view of sexuality other than traditional family values. On the other hand, the web series “Şahsiyet” produces 55% negative representations on traditional family values, does not produce a representation on the egalitarian relationship between spouses, and the perspective on sexuality other than traditional values is represented completely positively. Therefore, while the TV series “Gönül Dağı” represents the values of the Turkish society regarding traditional family values, egalitarian relationships between spouses and sexuality, the web series “Şahsiyet” produces a different discourse from the society on these issues. In the TV series “Gönül Dağı”, the position of women required by traditional family values and the position of women required by Liberal Feminist values are represented positively. On the other hand, while completely negative discourses are produced about the position of women required by traditional values in the web series “Şahsiyet”, it is seen that it produces completely positive discourses about the position of women advocated by Radical and Liberal Feminism. While the representations in the “Gönül Dağı” series overlap with the attitude of Turkish society in terms of the position of women, the “Şahsiyet” series differs from the society in terms of free sexuality advocated by the “Radical Feminist” approach.

Keywords: Family Values, Women's Position, "Gönül Dağı", "Şahsiyet", Representation.

INTRODUCTION

There is a constant debate in Turkey that television series do not reflect the family values of Turkish society and negatively affect the morality of society. According to the Radio and Television Supreme Council (RTÜK) data, a total of 29,291 complaints have been received by RTÜK in a 10-month period, and the majority of these complaints consist of the content of the series (RTÜK'e en çok, 2022). According to the research conducted by RTÜK, the most criticized issues in the series are as follows: setting a negative example for children and young people with 62.0%, violence with 48.8%, being contrary to general morality and family structure with 46.3%, and with 40.5% slang and abuse towards women with 34.7% (RTÜK 2018).

Based on the literature review in this field, Devran et al. (2018: 63) claimed that the series produced by private television channels do not reflect the traditional values of Turkish society. In Gürsoy's (2011) study, it is stated that the value representations of TV series differ depending on the type and the value examined. Mihriye Meral Yurderi's (2014: 171-172) doctoral study on TV series adapted from novels revealed that setting negative examples for children and young people has increased in terms of the representation of traditional values, while personal development values and success and power values have increased.

In the research conducted by Elitaş and Keskin (2016: 575-76) on the TV series "Seksenler" and "Bir Erkek Bir Kadın İki Çocuk", they found that the traditional family structure of the "Seksenler" series began to transform in parallel with the social structure of that period, while the other series was completely It has been revealed that it reflects an American-like nuclear family structure.

Hacer Filiz's (2020: 274) doctoral thesis, based on a survey conducted in Denizli province, states that the majority of participants think that television negatively affects individuals and harms the family structure. In the analyses, it was determined that as media literacy increases, the idea that television negatively affects individuals also increases (Filiz 2020: 275).

On the other hand, there are criticisms on social media that women are portrayed within traditional values in Turkish TV series and that this situation ensures the continuation of the patriarchal social order. Şentürk and Öztürk (2018: 121), in their study examining the TV series "İstanbullu Gelin" and "Çukur", stated that female characters are portrayed with passive and emotional features as a part of the patriarchal discourse. It has been stated that in both series, the importance of family is emphasized and the extended family is blessed (Şentürk and Öztürk 2018: 120). Önk (2011: 336) argued that the representation of the traditional family model is dominant in Turkish TV series, and although the social role of women is featured in TV series as businesswomen, their role in the family continues to be reflected in the traditional framework. Oktay (2011), on the other hand, stated that television does not aim to transfer values and that the lack of value in the texts it presents is inevitable, and supported this view with the example of the "Aşk-ı Memnu" series (Oktay 2011: 143).

Cüneyd Özdemir (2019) states that women are on the agenda in the media with themes of violence and sexuality, and in academic studies, women are researched on the problem of sexism. In addition, there are various thesis studies that argue that women are represented in Turkish TV series in accordance with the patriarchal structure and criticize this situation (Turan 2019; Yel 2019; Tanman, N. K. 2019; Sandıkçı. S. 2020;).

A common point from these studies is that some segments of society think that both family values and the representation of women in TV series are wrong. Therefore, the first concept to be considered in

this context is “representation”. The concept of representation has critical importance for the production of meaning in linguistics. In linguistics, representation refers to the relationship between “things”, concepts and signs. In this context, “things” refer to objects that exist ontologically in the outside world, concepts refer to the mental counterparts of these objects, and signs refer to the signs we use to convey the mental equivalents of these objects to others (Hall 2003: 19).

The purpose and importance of this study reveals how much the content of the series broadcast via satellite television or the internet overlaps with the social perspective on the family, one of the basic institutions of the social structure. Because the content of mass media that does not accurately represent society is an indication that a new social reality is being tried to be constructed. An important aspect of this study is that it reveals to what extent the TV series are in line with the society’s thoughts and attitudes about family values by evaluating their compliance with the statement “cannot be contrary to general morality, national moral values and the protection of the family” guaranteed by law.

In line with the main purpose, the following questions will be answered in the study:

What family values are represented in the series “Gönül Dağı”?

How are women represented in the TV series “Gönül Dağı”?

Are the family values represented in the TV series “Gönül Dağı” compatible with the family values of Turkish society?

What family values are represented in the series “Şahsiyet”?

How are women represented in the series “Şahsiyet”?

Are the family values represented in the TV series “Şahsiyet” compatible with the family values of Turkish society?

METHODOLOGY

In the series analysis, tools of semiotic and discourse analysis methods suitable for the study were used. In the context of semiotics, Roalnd Barthes evaluated the concepts put forward by Ferdinand de Saussure in linguistics with the perspectives of other linguists, focusing especially on Hjelmslev’s concepts of denotation and connotation. Barthes has a belief that connotation will be the future of linguistics, believing that language constantly creates second meaning systems of society based on the meaning systems provided by the first system (Barthes 1979: 88-89).

According to Barthes, every semantic system is formed by the expression plane (E), the content plane (C) and the relationship between these two planes (R), which shows a system in the form of (E C R) as Hjelmslev’s connotative sign system. Here, while the first system represents the denotation, the second system forms the connotation plane. In this case, the first (ECR) system constitutes the signifier or expression plane of the second system. When the connotation is tabulated on signifier and signified, it looks like in Table 1 (Barthes 1979: 88).

Table 1. Display of connotation formation through signification system

Signifier		Signified
Signifier	Signified	

CONNOTATION

Barthes states that connotation is a system that includes the signifier, the signified, and a formation (meaning) that connects them. It indicates that these three elements should be considered in detail when analyzing the connotation system. Connotative signifiers: Connotative signifiers consist of signs of the denotative system. Large chunks of discourse with denotations can form a single unit of the connotative system. Barthes, for example, shows that the expression form of a text can represent a signifier, while the connotative signified is an element of the structure of thought (Barthes 1979: 89).

According to Monaco's (2001: 158) explanations regarding whether the connotation is paradigmatic or not, whether the object shown in the shot is paradigmatic or not depends on whether the object shown is presented by selecting it from other objects in its category. Monaco states that metonymy and synecdoche play an important role in conveying connotative meaning in cinema (2001: 162). While metonymy refers to a noun that replaces something else, subsumption means that a whole replaces a part or a part replaces a whole (Monaco 2001: 163). Monaco states that cultural connotations depend on the presumed relationships of the part to the whole (synecdoche) and the associated details to ideals (metonymy) (2001: 164).

Another method to be used within the scope of the study is discourse analysis. The reason why discourse analysis is preferred is that it explains how the ideologies that affect the behavior of individuals and groups are acquired, learned and changed through discourses. The ideologies conveyed through these discourses are learned by individuals from family members, friend groups and government institutions, as well as through messages transmitted via television and the internet, along with the evolution of communication tools (van Dijk 2003: 18).

Discourse analysis examines three basic levels of language. At the first level, the speech acts of the language are discussed, while at the second level, the interaction style that the language establishes between communicators is examined. At the third level, structures that are created in various categories of the language and have a message to be interpreted are discussed (Mutlu 2012: 282).

Discourse analysis aims to examine the functioning of language and how meaning is created in different social contexts. It can be applied to written or spoken language, as well as non-verbal aspects of communication such as tone and gesture (Luo 2022). This type of analysis can be applied to any text form that contains meaning. Discourse analysis differs from other linguistic approaches in the analysis of spoken language. While other linguistic approaches focus on small units such as language usage rules, sounds and words, discourse analysis focuses on the contextual meaning of the language and its social aspects with larger structures such as sentences, dialogues, speech (Luo 2022).

In this study, discourse analysis will be applied to TV and web series, which is a cultural text. In the first stage, a discourse analysis will be carried out focusing on the dialogues thought to be related to family values and the position of women in the watched episodes of the series. In addition, the family values conveyed in the series through the analyzed episodes and the position of women in the family will be discussed in the context of "connotation" and will be shown using Roland Barthes' "connotation formation table".

Due to the length of the episodes of the series "Gönül Dağı", the episodes selected at regular intervals were watched completely and subjected to discourse and semiotic analysis on family values and the position of women in the family. One episode out of every 15 episodes (such as episode 1, episode 15, episode 30) was selected for analysis. In the intervening episodes, trailers of these episodes were watched in order to follow the changes that could affect the story. Additionally, in case of changes in family situations and male-female relationships, special scenes were searched on YouTube, watched

and analyzed. This selection criterion ensures that the beginning, middle and end of each season are analyzed, considering that the number of episodes published in a series is generally around 30-35. As for the TV series “Şahsiyet”, the entire series was included in the scope of review due to the small number of episodes. Each episode was watched and subjected to discourse and semiotic analysis.

The series are analyzed through categories consisting of 5 factors that emerged as a result of the family values survey administered to 657 participants within the scope of Farrukh Hasanov’s (2024) Doctoral Thesis. In addition to these categories, the “Women’s Position in the Family” category has also been added. These categories are as follows;

- Traditional (Patriarchal) Family Values
- A Different Perspective on Sexuality and Marriage
- A Negative View of Motherhood
- Oppressive (Patriarchal) Male View of Marriage
- Egalitarian Relationship Between Spouses
- Women’s Position in the Family

RESULTS

When the series “Gönül Dağı” was examined, it was observed that almost all of the positive discourse was produced on “Traditional Family Values”. However, it was determined that no discourse was produced on the values of “A Different View of Sexuality and Marriage”. As for the values of “A Negative View of Motherhood” It was determined that a completely negative discourse was created. It was observed that a negative discourse was produced at a rate of 40% regarding the values of “Oppressive Male View of Marriage”, while no discourse was created at a rate of 60%. It was determined that a completely positive discourse was produced about the values of “Egalitarian Relationship Between Spouses”. In the series “Gönül Dağı”, it is seen that the female position required by traditional values is affirmed, as well as the female position required by egalitarian values.

In the series “Şahsiyet”, it is seen that around 25% of the discourse is positive, around 55% is negative and around 20% is not produced about “Traditional Family Values”. It is noteworthy that a 100% positive discourse stands out in the theme of “A Different Perspective on Sexuality and Marriage”. It is observed that around 30% of the discourse on “A Negative View of Motherhood” is positive and around 60% is not produced. On the subject of “Oppressive Male Perspective on Marriage”, it was observed that 60% negative and 40% positive discourse came to the fore. It is seen that no discourse is clearly produced in the theme of “Egalitarian Relationship Between Spouses”. While completely negative discourses are produced about the position of women required by traditional values in the TV series “Şahsiyet”, it is seen that it produces completely positive discourses about the position of women advocated by Radical and Liberal Feminism.

DISCUSSION

It can be seen, in the TV series “Gönül Dağı”, traditional family values are represented almost entirely positively, no different view of sexuality other than traditional values is represented, there is no negative representation towards motherhood, the oppressive male view towards marriage is represented negatively, and an egalitarian relationship between spouses is represented positively.

When evaluated in the context of “Traditional Family Values”, the representations in the “Gönül Dağı” series are compatible with the family values of Turkish society.

In the TV series “Gönül Dağı”, the female position required by traditional values as well as the female position required by egalitarian values are represented positively. Accordingly, in the series, “woman who cares for the elderly”, “woman who takes care of children”, “woman who can make independent decisions about the person she will marry”, “working woman”, “woman who is a housewife”, “educated woman” and “woman who exists in the public sphere” is represented positively. In the series, “uneducated women” are portrayed negatively.

In the TV series “Şahsiyet”, it is seen that mostly negative discourse is produced about “Traditional Family Values”. It is noteworthy that a 100% positive discourse comes to the fore regarding “A Different Perspective on Sexuality and Marriage”. This shows that the series approaches sexuality and marriage issues from a positive perspective, apart from traditional family values. It was determined that around 30% of the discourse on “A Negative View of Motherhood” was positive and around 60% was not produced. This shows that the series contains a negative perspective when discussing motherhood, but does not display a clear attitude on this issue. It was determined that 60% negative and 40% positive discourse came to the fore regarding “Oppressive Male Perspective on Marriage”. This shows that the series contains a negative perspective on the oppressive behavior of men in general. It is seen that no discourse is clearly produced in the theme of “Egalitarian Relationship Between Spouses”.

When evaluated in the context of “Traditional Family Values”, “The representations in the “Şahsiyet” series are not compatible with the family values of Turkish society. In this respect, the results of the study show that the view expressed by Devran et al. (2018: 63) that “the series produced by private television channels do not reflect the traditional values of Turkish society” may also be valid for series broadcast on digital platforms.

In the web series “Şahsiyet”, both positive and negative representations are presented regarding the female position required by traditional values, while the female roles advocated by Radical and Liberal Feminism are represented positively. Accordingly, in the series, “brave and strong woman”, “woman with high sexual attraction and sexual freedom”, “educated woman”, “working woman”, and “woman in the public sphere” are represented positively. In the series, “honest woman in the sense of traditional values”, “uneducated woman”, “non-working woman” and “housewife woman” are portrayed negatively.

The importance given to egalitarian family values and the representation of women in egalitarian positions supported by the Liberal Feminist approach in both the “Gönül Dağı” and “Şahsiyet” do not support the criticism on social media that women are depicted with traditional values which ensures the continuation of the patriarchal social order, in Turkish TV series.

Also, the study results support the view expressed by Gürsoy (2011) that “the value representations of TV series differ depending on the type and the value examined”. While the TV series “Gönül Dağı” and “Şahsiyet” differed in their representations of “Traditional Family Values”, both series showed a similar attitude by producing negative representations regarding “Oppressive Male View of Marriage”.

CONCLUSION

The results of the study show that the TV series “Gönül Dağı” and “Şahsiyet” offer different representations of society’s family values and women’s position. While the series “Gönül Dağı” tends to embrace traditional family values and represent egalitarian relationships in a positive way, the series “Şahsiyet” brings a critical perspective to traditional values and has a positive approach to perspectives on sexuality and marriage outside of traditional family values.

Therefore, while the representations in the “Gönül Dağı” series are compatible with the family values of Turkish society, the representations in the “Şahsiyet” series are incompatible. This reveals that while public broadcasting adopts an approach that respects the national and spiritual values of the society, this sensitivity is ignored in the series content produced by private broadcasting organizations.

As a result, this study can be considered as a step towards understanding the representations of Turkish television series on family values and women’s position. However, it is important that such studies be carried out with a larger sample size and expanded to different types of series in order to obtain more comprehensive and generalizable results.

REFERENCES

- Hall, S. (Ed.), (2003). REPRESENTATION, London: SAGE Publications.
- Barthes, R. (1979). Göstergebilim İlkeleri, (Çev.Berke Vardar ve Mehmet Rifat), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Monaco, J. (2001). Bir Film Nasıl Okunur, (Çev. E. Yılmaz). İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.
- van Dijk, T. (2003). Söylem Ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım, (Çev. N. Ateş). Çoban, B., SÖYLEM VE İDEOLOJİ: Mitoloji - Din – İdeoloji, 13-113. İstanbul: Su Yayınları.
- Mutlu, E. (2012). İletişim Sözlüğü, Ankara: Sofos.
- Luo A. (5 Aralık 2022), Critical Discourse Analysis | Definition, Guide & Examples. Erişim adresi: <https://www.scribbr.com/methodology/discourse-analysis/>
- RTÜK’e en çok şikayet dizilerden geldi, (19,11,2022). Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/rtuken-cok-sikayet-dizilerden-geldi-724611.html>
- RTÜK (2018), Çocukların Yeni Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Siber Zorbalık Araştırması.
- Devran, Y. Göksun, Y. İhtiyar, B. (2018), İhracatt yeni bir alan: Değer ihracı. Göksun, Y. (Ed), Televizyon Dizilerinin Keşfi, İstanbul: Kaknüs: 39-67.
- Gürsoy, Ö. (2011). Görsel Medyadaki Yansımaları Açısından Türkiye’de Değişen Aile Değerleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurderi, M. M. (2014). Romandan Uyarlanan Televizyon Dizilerinde Değişen Değer Temsili, Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elitaş, T. Ve Keskin, S. (2016). Küreselleşme Sürecinde Değişen Geleneksel Türk Aile Yapısının Televizyon Dizilerindeki Temsili. Tarih Okulu Dergisi (TOD). Sayı XXVII, ss. 543-578.
- Günaydın, F. (2021). Türkiye’de Televizyonun Aile Değerleri Üzerine Etkisi(Ordu Örneği), Doktora Tezi, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Filiz, H. (2020). Medya Okuryazarlığı Ve Aile Değerleri Bağlamında Televizyonun Türk Aile Yapısına Etkisi, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentürk, Ş ve Öztürk, F. Z. (2018). Çukur ve İstanbullu Gelin Dizilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Açısından İncelenmesi. Güneş F. İnsan Hak İhlalleri Ve Sosyal Travmalar, Ankara: HAGEM Yayınları. 102-125.
- Oktay, H. T. (2011). Televizyon Dizilerinin Toplumun Milli Ve Manevi Değerleri Açısından Değerlendirilmesi; Ask-I Memnu Dizisi Örneği, Uzmanlık Tezi, Ankara, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu.
- Özdemir, C. (2019). Medyada Ve Akademik Çalışmalarda Kadın Temsiline İlişkin Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HOW SHOULD THE DATA IN THE DIGITAL DIALECT ATLAS OF TURKISH BE PRESENTED?

Mehmet Yeşilkaya

MEB, Yeni Türk Dili, Bilim ve Sanat Merkezi, İstanbul, Türkiye

ORCID Code: 0000-0002-8905-3306

ABSTRACT

The Turkish Language Association has been conducting studies for many years to prepare the Turkey Dialects Atlas. Little information is provided to the public about this planned dialect atlas. However, from time to time, the subject is discussed in various academic meetings and broadcast platforms such as Zoom, YouTube, and superficial information is provided about the preparation process of the dialect atlas. In a YouTube broadcast titled “Turkey Turkish Dialects and Atlas Studies” on December 12, 2022, Prof. Dr. Leyla Karahan provided information about the topic and shared images from the digital dialect atlas, which has not yet been completed. As seen in the sharing, the digital version of the Atlas is prepared with a GIS (CBS) mapping program. Among the skills of this mapping program are data filtering, drawing dialect boundaries, and coloring a specific area. With this program, specific settlement units can be selected to obtain information about dialect features, and the dialect features of this settlement can be shown via sound recording, video recording, and a PDF file. In addition, program users can send data to system administrators, and data can be loaded into the system automatically or manually. However, in order for linguistics researchers to benefit from the digital dialect atlas to the maximum extent, a separate database should be created, and the phonetic data used in settlement units should be added to this database in accordance with the IPA system. Furthermore, the ability to filter data should be added to this database so that users who search for specific phonetic, morphological, syntactic, or lexical data can quickly see how and where these data are used. Otherwise, it should be noted that it will not be possible to benefit from the prepared dialect atlas to the maximum extent. This study evaluated how additions could be made to the database and how linguistic data could be filtered through examples.

Keywords: The dialects of Turkish in Turkey, mapping program, digital dialect atlas, dialectology, linguistics

HZ. EBU BEKİR VE RİDDE SAVAŞLARI

EMİNE NUR KARAKAŞ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

İslam Tarihi Anabilim Dalı

<https://orcid.org/0009-0009-8741-8509>

Öz

Bu çalışmada İslamiyet öncesi Arap yarımadasın da ki genel durumdan, Hz. Peygamberin dağınık Arap kabilelerini bir araya toplamasından bahsedilmiştir.

Hiz. Ebu Bekir'in halifelige gelmesi ve halifelikle birlikte Ridde olayları genel hatlarıyla sunulmuştur.

Ridde hadiseleri Hz. Peygamberin vefatına yakın risaletin son zamanların da başlamış olup, Hiz. Ebubekir döneminde çoğalmıştır.

Bu çalışmada Ridde olaylarının gerçek hali ve maksadı ortaya konulmaya çalışılmış olup bazı oryantalistlerin ve batılı müsteşriklerin Hiz. Ebubekir'i karalama çabalarının sonuçsuz kaldığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hiz. Ebu Bekir, Ridde, Savaş

HZ. EBU BAKR AND RIDDE WARS

Abstract

In this study, the general situation in the Arabian peninsula before Islam, Hiz. it is mentioned that the Prophet gathered the scattered Arab tribes together.

Hiz. Abu Bakr's coming to the caliphate and the events of ridda along with the caliphate are presented in general terms.

Ridda incidents Hiz. It started in the last days of the prophethood, close to the death of the Prophet. It increased during the reign of Abu Bakr.

In this study, the real situation and purpose of the ridda events have been tried to be revealed and some orientalists and western polytheists believe that Hiz. It has been tried to explain that the efforts to smear Abu Bakr were unsuccessful.

Key Words: Hiz. Abu Bakr, Ridde, War.

1. GİRİŞ

İslamiyet'in ortaya çıktığı ilk zamanlarda Arap yarımadasında insanlar hayatlarını sürdürebilmek için mücadele içindeydiler. Toplum Hadarî ve Medenî olmak üzere ikiye bölünmüştür ve kabilecilik anlayışı hâkimdir.¹²⁰ Akrabalar ve aynı kabileye mensup olanlar zalim bile olsa akrabasını savunmak zorundadır. Asabiyet duygusu onlarda çok güçlüdür. Herkes sadace kabile başkanına boyun eğmektedir.¹²¹ Asabiyet, Araplarda baba tarafından akrabaları veya kabilesinin herhangi bir ferdi ister haklı ister haksız olsun her zaman onun savunulması gerektiği anlayışıdır.¹²²

H. Peygamber İslamiyet çatısı altında kabileleri birleştirmiştir. Risaletle birlikte Mekke ve Medine de büyük değişiklikler olmuştur. Fakat bu birleşme ve değişiklikler çıkar ve menfaat düşkünü insanların aleyhine olduğu için onları rahatsız etmiştir. Onlarda da H. Peygambere karşı kıskançlık oluşmuştur. Henüz H. Peygamber hayatta iken peygamberlik iddia edenler olmuştur. Müseylime, Tuleyha, Esvedü'l-Ansi bunlardandır. H. Peygamber derhal bunlarla mücadele edilmesi için emir vermiştir. H. Peygamberin vefatından önce Esvedü'l-Ansi öldürülmüştür.¹²³ Böylelikle H. Peygamber bu konuda takip edilecek siyaseti öğretmiş olmaktadır.

H. Ebubekir, H. Peygamberden sonra dinden dönen ve peygamberlik iddiasında bulunanlarla mücadeleye devam etmiştir.

2. BEN-İ SAKİFE TOPLANTISI VE HZ EBU BEKİR'İN HALİFE SEÇİMİ

H. Peygamber'in vefatından sonra yerine birini tayin etmemesi İslam toplumunu belki de ilk siyasi krizi ile karşı karşıya getirmiştir.¹²⁴

Ensar, şehrin asıl sahipleri olduğunu düşünerek, Saideoğulları gölgeğinde (Sakife) bir araya gelmişler ve H. Peygamberin yerine geçecek kişiyi seçmek amacıyla görüşmüşlerdi. Hazreç kabilesinin liderlerinden Sad b. Ubade'nin seçilmesi konusunda görüş birliğine varılmışlardı. Bu durumdan haberdar olan H. Ebubekir, H. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah, toplantıya yerine gitmiş ve toplantıda muhacirler, Ensar'dan bir halife seçilmesine itiraz etmişlerdir. Çünkü içerisinde bulundukları durumun çok kritik olduğunu düşünmekteydiler. H. Peygamber'in inşa ettiği Arap birliğinin eskisi gibi dağılması söz konusu olabilirdi. Öte yandan Ensar zaten yıllardır süregelen Evs ve Hazreç sürtüşmesinden Müslüman olduktan sonra çıkmıştı, Mekke'nin fethiyle tüm Kureyş İslam'a girmişti ve Kureyş'in güçlü siyasi tecrübesi, Ensar'dan birinin siyasi otoritesini kabul etmezdi. Görünüşe göre bu duruma ikna olan Ensar, çift yönetici teklifini ortaya sunmuştur. Muhacirlerden bir yönetici, Ensar'dan da bir yönetici seçilmesini muhacirler tarafından kabul edilmemiştir.¹²⁵

Bütün bunlar gerçekleşirken, H. Ali ve Abbasoğulları H. Peygamber'in defin işlemleriyle ilgilenmekteydi.¹²⁶

Sakife toplantısındaki gergin ortamda H. Ebubekir, H. Ömer'in sert tepki gösterip ortamın daha da kızışmasından çekindiği için onun konuşmasına engel olup kendisi söz alıp konuşmuştur. Ensar'ın H. Peygambere yaptığı fedakârlıkları ve üstünlükleri anlattıktan sonra olması gerekenin, yöneticinin

120 İbrahim Sarıçam, *İslam Tarihi*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 60.

121 Nadir Özkuyumcu, "Hilf" mad., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: DİA, 1998), XVIII: 29.

122 Sarıçam, *İslam Tarihi*, 63.

123 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi, I-II*, (Çev. Salih Tuğ), (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980), I: 584-586.

124 Adnan Demircan, *İslam Tarihinin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar* (1. Baskı), (İstanbul: Beyan Yayınevi, 2015), 17.

125 İbn Hişam, s. 412- 416.

126 Ebu Cafer Muhammed B.Cerir Et-Taberi, *Tarih-i Taberi - III*, (İstanbul: Elif Ofset, 1983), III: 8.

Kureyş'ten seçilmesi, fakat Ensar'ın Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi yardımcıları olarak devam etmesi gerektiğini söylemiş ve çoğunluğu buna ikna etmiştir. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ubeyde'yi halifelğe aday göstermiş, ancak ikisi de bunu reddederek Hz. Ebubekir'e biat etmişlerdir. Ensar'dan Evs kabilesi, Hazreç'in güçlenmesinden çekinerek onlar da biat etmişlerdir. Hatta Hazreçliler bile bu çözümü makul görüp biat etmişlerdir. Ertesi gün mescitte, Hz. Ali ve çevresi ve Hazreç'in lideri Sad b. Ubade hariç herkes biat etmiştir. Böylece Sakife'de gerçekleştirilen halife seçimi halkın da onayına sunulmuştur.¹²⁷

Hz. Ebubekir uzun yıllar Hz. Peygamberin yanında kalan ve İslam'ın tebliğ sürecinin en yakın şahidi olarak, Sakife toplantısının ertesi günü mescitte halktan biat almasının ardından yaptığı konuşmada söylediği şu sözleri söylemiştir:

“Ey İnsanlar! Ben sizin üzerinize veli kıldım, halbuki sizin en hayırlınız değilim. Eğer iyilik yaparsam bana yardımcı olunuz. Eğer kötülük yaparsam beni doğrultunuz. Doğruluk emanettir, yalan hıyanettir. Zayıfınız hakkını alıncaya kadar bana göre kuvvetlidir. Kuvvetliniz de inşallah hakkı ondan alıncaya kadar zayıftır. Allah ve Resulüne itaat ettiğim sürece bana itaat ediniz. Allah ve Resulüne isyan ettiğim zaman bana itaat etmeniz gerekmez”¹²⁸

Hz. Ebubekir'in bu sözleri onun sadece siyasi bir lider değil aynı zamanda Allah ve resulünün yolundan gitmek için çaba harcadığını da göstermektedir.

2. RIDDE SAVAŞLARI

İslam tarihinde çeşitli sebeplerle meydana gelmiş ridde “İslamdan dönmek islamı reddetmek” anlamlarına gelmektedir.¹²⁹ Dinden dönen erkeğe mürtedd, kadına mürtedde denir.¹³⁰

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de dinden dönenlerle alakalı Bakara Suresi 217. ayette şöyle buyurmaktadır. “...Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdır.”¹³¹ Bu ayette dinden dönenlerin ahirette ki durumuyla ilgili bilgi verilmiştir. Kuran'ı Kerim de dinden dönen kimselerin dünyada nasıl bir cezaya çarptırılması gerektiğiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak Hz. Peygamberin hadisleri ışığında ceza verilmektedir. Muaz b. Cebel, Hz. Peygamber'in “Dinden dönenin boynunu vurun.” hadisine dayanarak bu cezayı uyguladığı rivayet edilmektedir.¹³²

Arap yarım adasının çeşitli bölgelerine yayılmış olan İslam dini, Hz. Muhammed'in hastalanması ve ölümü üzerine, gene bu bölgelerin çoğunda yaşayan Araplar tarafından reddedilmiş, İslamiyet'in yüklediği mali mükellefiyetlerden kurtulmak isteyenler de eski putlara dönme temayülü artmış, bazı kabileler ise Hz. Muhammed'in tanıttığı tek ve her şeye kadir olan yüce Tanrıya ibadeti terk etmemekle beraber İslam dininin gerektirdiği zekâtı muaf tutulmak istenmişlerdir.¹³³

Ridde savaşlarının sadece dinden dönenlerle değil islam dinine mensup olduğu halde zekât vermek istemeyenlerle de yapıldığını görüyoruz.

127 İbn Hişam, s. 417-419.

128 İbn Hişam, s. 418

129 Bahriye Üçok, “Ridde”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1958-1959), 101.

130 İrfan İnce, “Ridde” mad., *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), XXXV: 88

131 Kur'an, *Bakara* (2), 217

132 İnce, “Ridde”, XXXV: 89.

133 Üçok, “Ridde”, 101.

2.1. Ridde Savaşlarının Nedenleri

Hız. Peygamberin hastalanması haberi bir takım kabile şeflerinin siyasi gayelerini açığa vurmalarına fırsat vermiştir. Bunlar kendi topraklarını Medine hükümetinin nüfuzundan sıyrarak zekat ve sair adlarla toplanan vergileri, kendi şahsi menfaatlerine veya gene kabilelerinin korunması temine tahsis etmek maksadıyla göndermek istememişlerdir. Bunlara göre zekat vermemelerinin manası merkezi bir hükümete tabi olmamak, ve merkezi bir hükümete vergi vermemektir.¹³⁴ Bu hareket Medine hükümeti tarafından isyan sayılmıştır. Bazıları isyan etmeden önce, ince planlar düşünmüşlerdir; muvaffak olmak için Hız. Muhammed gibi görünmenin en iyi çare olacağı kanaatine ulaşmışlardır. Böylece dinden dönen kabilelerin bazılarının başında peygamberlik iddiasında bulunanlar olmuştur ki, bunlar İslam tarihinin ilk devirlerinde ortaya çıkan ve bazıları sonradan iyi bir Müslüman olarak tanınan sahte peygamberlerdir. Peygamberlik iddiasında bulunanların çoğu Ben-i Esed' den Tüleyha ve buna katılan, Temim, Tayy, Abs ve Zebyen; Ben-i Hanife de Müseylemetü'l-Kezzab ve Yemen'de Esvedü'l-Ansi, Irak bölgesinde Secah bint el-Haris gibiler ortaya çıkmışlardır.¹³⁵

Arabistan bir yangın gibi saran: Ridde'nin başlıca sebeplerini şöylece sıralıya biliriz.

- 1) Hız. Peygamber'in hastalanması ve vefatı
- 2) Siyasi arzulanın tatmin etmek isteyenlerin çeşitli vasıtalarla baş vurmaları, halkı isyana teşvik etmeleri
- 3) Halkın zekât ve cizyeden muaf tutulmak istenmeleri
- 4) Kabile asabiyetinden dolayı Kureyş hâkimiyeti altına girmek istenilmemesi
- 5) Yeni dinin ibadet usullerinin ve mükellefiyetlerinin Yarımada'da henüz tam manasıyla kavranılmamış bulunması.¹³⁶

Ridde savaşlarının bunların dışında da sebepleri bulunmaktadır. Arka plandaki sebepler görünen sebepleri tetiklemiştir.

Arka planda, siyasi, dini, iktisadi ve bir takım kabilevi dürtülerin olduğu bu savaşlarda en önemli etkenin iktisadi kaygılar olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu kabileler gerekçe olarak, Hız. Peygamber ile anlaşma yaptıklarını ve onun başkanlığındaki siyasal otoriteye zekat vermeyi kabul ettiklerini, dolayısıyla onun vefatıyla mevcut anlaşmanın sona erdiğini ve zekat vermek gibi bir zorunluluklarının olmadığını dile getirmişlerdir. Arap kabileleri Medine'ye gelip Hız. Peygambere bağlılıklarını bildirmiş, bu bağlılığın bir göstergesi olarak da zekat vermeyi kabul etmiş ve yurtlarına dönmüşlerdir. Hız. Peygamber de onların kabilevi statülerine karışmamış ve aynı şekilde devam etmişlerdir. Her kabile lideri hem peygamberin temsilcisi hem de o bölgenin zekat toplamakla görevli üst düzey yöneticisidir. Allah ve Resulüne bağlılığını bildiren bu kabile liderleri, zekatı her yıl düzenli olarak Medine'ye ulaştırmışlardır. Zekat onlar için bir bakıma Medine'ye bağlılığın ifadesidir. Hız. Peygamberin vefatıyla da ödemeleri gereken zekâtları artık Medine'ye göndermeme kararı almış ve topladıklarını halka geri dağıtmışlardır.¹³⁷

134 Ömer Rıza, 1928, VI, 75.; Ruseyin Algül-Osman Çetin, İslam Tarihi, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1991, II, 218.

135 Muhammed Ali Mağribi, *A'lamu's-Sahabe*, Birinci Baskı, (Cidde: Yayın Yok, 1983), 98.

136 Üçok, "Ridde", 101.

137 İsrail Balcı, *İdari ve Siyasi Yönden Hız. Ebubekir Dönemi* (1. Baskı), (Samsun: DB Kitapları, 2007), 55-56.

2.2. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömerin Ridde Konusun da ki Tartışması

Zekat vermek istemeyenler bir heyet oluşturarak Medine'ye göndermiştir. Bu elçiler Hz. Ebu Bekir'e namaz kılmayı kabul ettiklerini fakat zekat vermek istemediklerini bildirmişlerdir. Bunların amacı hem bu konuda bir anlaşma yapmak hem de Medine'nin siyasi ve askeri nüfuzunu ölçmektir.¹³⁸ Hz. Ebubekir teklifleri sert bir şekilde karşıladı ve Hz. Ömer'e karşı çıkarak şöyle demiştir:

“Allah'a yemin ederim ki Hz. Peygamber'in döneminde (devlete) ödediklerini (bugün) ödememekte direnecek olurlarsa, bu bir deve yuları bile olsa onu tahsil edinceye kadar kendileri ile mücadele edeceğim.”¹³⁹

Hz. Ömer de ona Hz. Peygamber “La ilahe illallah deyinceye kadar insanlara harp etmekle emr olundum. Bunu dedikleri takdirde kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak mallarda ve kendi şahıslarındaki haklar müstesna Onların hesabı Allah'a aittir” buyurmuştur.¹⁴⁰ Ne gerekçeyle savaşıcağız diye sormuş, Hz. Ebubekir de şu şekil de cevaplamıştır:

“Allah'a yemin ederim ki namaz ile zekatı birbirinden ayıranlara karşı amansızca savaşıcağım. Zekat malın hakkıdır. Yemin olsun, zekat olarak tahakkuk etmiş olan şey bir oğlak bile olsa onu vermemekte direndikleri takdirde kendileri ile savaşıcağım.”

Hz. Ömer: “Ey Rasulullah'ın halifesi Halka karşı biraz yumuşak davran onlara rıfk ile muamele et.”

Hz. Ebu Bekir: “Ben, senin bana yardımcı olmanı umuyordum. Halbuki gelmiş beni bozguna sürüklüyor, perişan etmeye çalışıyorsun. Yoksa cahiliyyette kabadayı iken Müslüman olunca mı korkaklaştın? Şu bir gerçek ki vahiy artık kesilmiş bulunuyor; din ise kemale ermiş bulunmaktadır. Peki ben henüz hayattayken mi din darbe yesin ve eksilsin. Hz. Peygamber dememiş miydi ki : Bir kimse ancak bu dinin hakkını benden kurtarmış olur? Bu dinin hakkı ise namaz kılmak ve zekat vermektir. Allah'a yemin ederim ki bunların hepsi beni terk edip orta yerde yapayalnız bıraksalar bile kendi başıma mürtedlerle savaşıcağım!”¹⁴¹ demiştir. Hz. Ebubekir direnmiş ve çevresindekileri ikna etmeye çalışmıştır.

2.3. Ridde'nin Başlaması Yayılması

2.3.1. Hz. Peygamber Hayattayken Dinden Dönenler

Hz. Peygamber Hayattayken Dinden Dönenler 3 fırkadır. Bunlar: Yemen de Esvedül Ansi'nin irtidatı¹⁴², Tuleyha bin Huveylidin Gatafan ve Tay kabilelerinin desteğiyle irtidatı¹⁴³, Yemamede Müseylimetül-Kezzab'ın irtidatıdır.¹⁴⁴

Yemen' de irtidat: Taberi'nin verdiği bilgiye göre Arap yarımadasında ilk dinden dönme, yani Ridde Yemen bölgesinde ve Hz. Muhammed hayatta iken olmuştur.¹⁴⁵

138 İbnü'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi İslam Tarihi, Çev.: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 1985, II, 316; An, 1996, 104.

139 Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tarih-i Taberi tercemesi, İstanbul, 1983, III, 18; Kadı Ebu Yusuf, Katabu'l-Haraç, Çev.: Ali Özek, İstanbul, 1973, 137.

140 Ebu Yusuf, 1973, 277; Zeynü'd-din Ahmed b. Abdü'l-Latif'z-Zebidi, Sahih-i Buhari Muhtasarı Teçcid-i Sarili Tercemesi, Müt.: Kamil Miras, DİBY.; üçüncü Baskı, Ankara, 1972, 22. 3

141 Mahmud Şakir, Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi, Çev.: Ferit Aydın, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1993), II, 268-269.

142 Hüseyin Algül, “Esved el-Ansi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: DİA, 1995), XI, 440.

143 Mehmet Salih Arı, “Tuleyha b. Huvelid”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XLI, 363.

144 Ahmet Önkol, “Müseylimetülkezzâb”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), XXXII, 90.

145 (Tab. Leyden basısı, I. S. 1795).

Asıl adı Abhala bin Kaab olan Ans kabilesinin kahini Esved al-Ansi, Müdhiclerin başına geçerek onları isyan ettirmiştir. Necran şehrinin Hristiyan halkı bu durumdan memnun olup Esved'in tarafını tutmuştur. Benu al-Harisler'den, Udedler'den, Zebidler'den birçokları İslamiyet'i bırakıp Esved'e uymuşlardır. İsyen etmiş olan Necranlılar, Hz. Peygamber'in buralara, kimini vergi amili, kimini öğretmen, kimini işlerin yolunda gidip gitmediğini kontrol için memur ettiği kimseleri kovmuşlardır.¹⁴⁶

Esed, Gatafan ve Tayy' ların İrtidatı : Hicretin 9. yılında Esed kabilesinin vefdi arasında bulunup İslamiyet'i kabul etmiş bulunan Tuleyha bin Huveylid, Hz. Peygamber'in hastalığını işitince şairlik ve kahinliğini, peygamberlik iddialarına vasıta kılarak ortaya atılmıştır. Etrafına birçok adam toplamış, Semira denilen yere gelip konaklamıştır. Bir taraftan da yeğeni Habbal'i Hz. Peygamber'e bir anlaşmaya varmak üzere yollamıştır. Böylece Hz. Peygamber'in hayatında, Esedler dinden dönerek isyan etmiş olmuşlardır. Habbal, Hz. Peygamber'e Tuleyha'nın Zu'l-Nun adında bir melekten vahiy aldığını söyleyince Hz. Peygamber fena halde sinirlenmiş ve Habbal'e beddua etmiştir. Habbal yurduna döner dönmez Hz. Muhammed, bunun arkasından Drar bin al-Ezver'i Esedlerin ülkesindeki Müslüman valilere göndererek dininden dönen herkese karşı tedbir almalarını emretmiştir. Valiler bu emir üzerine ciddi tedbirler almışlar fakat Drar bin al-Ezver, valilerden topladığı kuvvetlerle Tuleyha'yı mağlup edemediği için, Tuleyha'nın iktidarı artmıştır. Bu sırada Hz. Muhammed'in ölümü, Cedilelerin, Gavslann, Fezarelilerin, Gatafanların hatta Tayyları irtidat ederek Tuleyha'ya yardım etmelerine vesile olmuştur. Fezarelilerin başkanı olan ve daha önce Müslüman olmuş bulunan Uyeyne bin Hısn da irtidat etmiş ve kabilesinin başına geçerek şu sözleri söylemiştir: “ Ben şimdi Cahiliyye devrinde Esedlerle aramızda mevcut olan anlaşmayı yeniliyeceğim ve Tuleyha'ya yardım edeceğim. Tanrı adına yemin ederim ki, müttefikimiz olan iki kabilenin peygamberine tabi olmayı, Kureysli Peygamber'e tabi olmaya tercih ederim. Hem Muhammed ölmüştür; Tuleyha ise sağdır ve kavmi ona uymuştur”¹⁴⁷. Bu ifadeden de anlıyoruz ki Hz. Muhammed'in ölümü yeni Müslüman olmuş kabilelerde büyük bir şaşkınlık uyandırmıştır. Bazı kimseler Hz. Muhammed ile birlikte getirdiği dinin de artık kayıp olacağını zannetmişler, bazıları ise ne yapacaklarını bilmez bir halde beklemişlerdir.

Hanifililerin irtidatı: Veda haccından bir müddet sonra Hz. Peygamber'in hastalığı artınca, Hanife kabilesinin başkanı olan Müseylimet al-Kezzab İslamiyet'i Hanifeliler arasında yayan Süname' nin ve dolayısıyla hergün biraz daha gelişen İslamiyet'in nüfuzunu kırmak için peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Kur'an ayetlerini taklit etmesi, Kabe tarzında bir haram bölge ihdas etmesi, etrafındakilere bol bol menfaatler sağlaması, müslüman olmuş birtakım insanların dinden dönmelerine ve Müseylime tarafına geçmelerine sebep olmuştur. Hz. Muhammed'e bu haber ulaşır ulaşmaz, Beni Hanife arasında çıkacak bir ayaklanmayı önlemesi için, Müslüman fırkanın başında bulunan Süname bin Usal'e tedbirli bulunmasını tavsiye etmek üzere Furat bin Hayyam Al'-İcli'yi yollamış fakat Müseylime, iddia edildiğine göre, 40.000 kişilik bir kuvvete sahip olduğu için müslüman kalanların bir kısmı Yemame'yi terk etmek zorunda kalmış, bir kısmı ise tereddüt içinde beklemiştir.¹⁴⁸

Bu üç isyan Hz. Peygamber döneminde olmuştur. Hz. Ebubekir döneminde ise yedi isyan hareketi daha olmuştur.

Hz. Ebubekir döneminde isyan eden yedi fırka:

Fezare kabilesi Uyeyne b. Hısn'ın,

Gatafan ve Beni Amr, Kurre b. Seleme el-Kuşeyri'nin

Beni Süleym, Fücaye b. Abdüyalı'nın

146 Üçok, “Ridde”, 103.

147 Üçok, “Ridde”, 102.

148 Üçok, “Ridde”, 102.

Beni Temim'den bir gurup Secah adında bir kadının

Kindeliler'den bir gurup Eş'as b. Kays'ın

Bahreyn'deki Beni Bekir b. Vail'den bir gurup Hakem b. Zeyd'in

Beni Yerbu kabilesi Malik b. Nüveyre'nin liderliğinde isyan etmişlerdir.¹⁴⁹

Hiz. Ebu Bekir Dönemin de Riddenin Genişlemesi

Hiz. Muhammed 'in ölümü, Müseylime'nin dâvasının gerçekleştirmek hususundaki cesaretini büsbütün arttırmıştı. On birinci Yılın Rebiülevvel ayına kadar ancak Yemen, Yemame ve Necid de görülen irtidat hareketleri bundan sonra hemen bütün Arap yarımadasında günden güne büyüyen bir tehlike hâlini almıştı.¹⁵⁰ Neredeyse Mekke, Medine ve Taif şehirleri dışında İslam dininde sabit kalan bir kabile kalmamıştı¹⁵¹.

2.3.2. Usume Ordusunun Gönderilmesi ve Ridde Hareketlerinin Hızlanması

Hiz. Ebu Bekir halife olmadan önce, Usume, Hiz. Peygamber'in emriyle Suriye seferine hazırlanmış, fakat onun hastalığı bu seferin bir zaman için geri bırakılmasını gerektirmişti. Hiz. Ebu Bekir Halifelik makamına geçer geçmez yukarıda bahis konusu ettiğimiz irtidat ve isyanlara bakmadan Usume'yi Hiz. Muhammed'in emridir diye Suriye'ye yollamıştı. İşte, bunu fırsat bilen mürtedler, Medine'de Müslümanların sayısının az olduğunu düşünerek bir gece baskınına hazırlanmışlardı. Hiz. Ebu Bekir ise bunu önceden tahmin edip Müslümanların Mescid'de hazır bulunmalarını emretmişti. İrtidat edenler Kureyşlerle Ensar arasındaki nefretten istifade edeceklerini zannediyor, müşterek düşman karşısında bu nefretin ortadan kalkacağını hiç hesaba katmamışlardı. Hiz. Ebu Bekir isyan ve irtidat haberlerini aldıkça, valilere haberciler yollamak suretiyle bir müddet oyalama siyaseti takip etmiştir. Maksudı Usume ordusunun dönmesini beklemektir. Fakat 'Abs ile Zübyan kabileleri acele olarak Medine üzerine yürüyünce Hiz. Ebu Bekir artık Usume'yi bekleyememiştir. Kuzeyde bulunan Kelb ve Kuzaalar da dinden dönmüşlerdi. Tuleyha bin Huveylid'in etrafında toplanan Tayy, Esed ve Gatafanların büyük bir kısmı da dinden dönmüşler, Kinanelerden bazıları da isyancılara katılmışlardı. Tuleyha bunları ikiye bölmüşdü; bir kısmını Al-Abrak'a diğer bir kısmını ise Zu'l-Kassa'ya göndermişti ve yeğeni Habbal'i bunların başına komutan tayin etmişti; birkaç gün sonra da Medine'ye geceleyin bir baskın yaptırmıştı. Hiz. Ebu Bekir bu ilk çarpışmada mürtedleri, yedek kuvvetleri bulunan yere kadar kovalamıştı; fakat bu yedek kuvvetler hava doldurulmuş tulumları ayaklarının altına yuvarlamak suretiyle Müslüman kuvvetlerin develerini ürküttükleri için, bunlar süratle Medine'ye kadar kaçmışlardı. Mürtedler bu sonuçtan Müslümanları zayıf zannederek Zu'l-Kassa'daki arkadaşlarını savaşa davet etmişlerdir. Ertesi gün. Hiz. Ebu Bekir, nizama koyduğu kuvvetlerle Zu'l-Kassa'ya gitmiştir. Çarpışma Müslümanların başarısı ile sonuçlanmıştır. Mürtedler kendi bölgelerindeki Müslümanların üzerine atılıp onları türlü işkencelerle öldürmüşlerdir. Hiz. Ebu Bekir bu yapılanları işitince, her öldürülen Müslüman sayısı kadar, hata bundan fazlasını, daha. şiddetli işkencelerle öldürteceğine and içmiştir. Bu savaşın sonunda Müslümanların cesaretleri artmıştır; bazı mürtedler yeniden Müslümanlığa dönmüşlerdir. Bunun sonucu olarak da Medine'ye her taraftan zekat ve sadaka malları gelmeye başlamıştır.¹⁵²

149 Mustafa Fayda, "Ridde", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA, 2008), XXXV, 92-93; Arı, s. 91.

150 Üçok, "Ridde", 105.

151 İbn Kesir, VI: 430. İbn Kesir. El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi. Trc. Mehmet Keskin. I-XV Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.

152 Üçok, "Ridde", 106.

Ordu görevde olduğu sıralarda Medine, zekât vermek istemeyen bazı kabileler tarafından saldırıya uğramış ve saldırı Medineliler tarafından bertaraf edilmişti.¹⁵³ Usame, Suriye seferinden dönmüştür. Emir ül”Mü”minin onu dinlenmek üzere Medine’de bırakmış, kendisi Al-Abrak denilen yere gitmiş ve orada ‘Abs, Zubyan, Abdu Menat bin Kinanelerden bir toplulukla çarpışmış ve onları bozguna uğratmıştır.¹⁵⁴

2.4. Ridde’nin Önlenmesi

Hız. Ebu Bekir artık elçilerle oyalama politikasını bir yana bırakıp on bir birlik kurarak bunlara komutanlar tayin edip isyan eden bölgelere yollamıştır. Bunlardan birisi de sahte peygamber Tuleyha üzerine giden birlikti ki, komutanlığına Halid bin Velid tayin edilmişti. Zu’l-Kassa savaşının Müslümanların başarısı ile sonuçlandığını gören müteredditler derhal İslam ordusuna iltihak etmişler, böylece Halid’in kuvvetleri yol aldıkça, yuvarlandıkça büyüyen bir çığa benzemektedir. Hız. Ebu Bekir, Halid’e Tuleyha’nın işini bitirdikten sonra Temimlerden olan Malik bin Nüveyre’nin üzerine, yani Butah bölgesine hareket etmesi emrini de vermiştir. Ayrıca teşkil ettiği on bir birliğin komutanlarına da birbirinin aynı olan ve kendisinin emir ve tavsiyelerini ihtiva eden bir mektup vermiştir. Bu birlikler şöylece düzenlenmiştir:

- a. Halid bin Velid, Tuleyha bin Huveylid ve Butah’daki Malik bin Nüveyre üzerine;
- b. İkrime bin Ebi Cehl, Yername’ye Müseylime üzerine;
- c. Muhacir bin Ebi Umeyye, yalancı peygamber Esved al-Ansi’nin Kays bin Makşuh ile birleşen adamlarının yenilebilmesi için Yemen’deki Ebnaya yardımcı olarak gidecek sonra da şimdi kısmen mürtedlerin tarafını tutmaya başlayan Hadramavt’u istila edecekti.
- d. O sırada Yemen’den gelmiş bulunan Halid bin Said bin al-As’ ı Suriye yaylasında bir yer olan Hamkateyn üzerine;
- e. Amr bin al-’ As, Kudaalar, Vedia ve Haris topluluğu üzerine;
- f. Huzeyfe bin Mihsan, Deba ahalisi üzerine;
- g. Arfaca bin Hersume, sonradan Huzeyfe ile birleşmek üzere Mehre’ye;
- h. Şuralıbil bin Hasene de İkrime bin Ebi Cehl’in arkasından ona yardımcı olarak Yemame’ye yürüyecek, orası fethedilince birlikte Kudaalar üzerine gideceklerdi;
- ı. Tureyhe (Yahut Ma’an) bin Haciz, Süleymler ve Havazinlerin Süleymler ile birleşmiş olanları üzerine;
- i. Süveyd bin mukarrin, Yemen’de Tihame’ye;
- j. ‘Ala bin al-Hadrami Bahreyn’ e gidecekti.¹⁵⁵

Hız. Ebubekir ridde olaylarını bastırmak için daha çok Halid b. Velid’in komutanlığından faydalanmıştır. Halid b. Velid kumandanlığı sayesinde yarımada Hız. Ebubekir’in idaresi altında toplanmıştır. Böylece Arabistan dünyayı fethetmeye girişmeden önce kendi kendisini fethetmiş olmaktadır. Bu iç savaşlarda elde edilen başarılar, Hız. Peygamber’in vefatının ardından birkaç ay içinde Arabistan’ı adeta askeri

153 İbn Kesir, a.g.e, VI: 445.

154 Üçok, “Ridde”, 106.

155 Üçok, “Ridde”, 106.

bir kamp haine sokmuştur. Bu askeri güç ve teşkilatlandırılmış ordu başka bir yere yönelmiş ve.¹⁵⁶ bu tarihten sonra İslam tarihi için İslam fetihleri dönemi başlamış olmaktadır.¹⁵⁷

2.5. Riddenin Neticelenmesi

Ridde'nin İslam tarihi bakımından ikisi müspet biri menfi olmak üzere üç önemli tesiri olmuştur:

Birincisi Hz. Muhammed'in vefatı üzerine Muhacirun ile Ensar arasında beklenen açık mücadelenin Ridde hareketi ve bu harekete yer yer önderlik etmiş olan sahte peygamberlerin faaliyetleri ile önlenmiş olmasıdır. Medine etrafında kendilerini nasıl müthiş bir tehlikenin tehdit etmek üzere olduğunu duyan ve gören bu iki grup islamiyeti ve kendi menfaatlerini korumak için Hz. Ebu Bekir'in etrafında toplanmak ve birleşmek zarureti hissetmişlerdir.

İkinci tesire gelince: O zamana kadar her kabilenin üyeleri mutlaka kendi mensup bulundukları kabilenin veya onunla dostane anlaşmalar yapan başka bir kabilenin yanı sıra hareket ederlerken, İslamiyet'in zuhurundan ve ridde hadiselerinden sonra bunlar ya kendi kabileleri ile birlikte hareket etmeye, yahut da İslamiyet'te sebat ederek bizzat kendi kabilelerine karşı savaşmaya mecbur olmuşlardır. Böylece İslamiyet veya Ridde yollarından birini seçmek mevkinde kalanlar, kabileleri ile kendi aralarındaki bağları koparmışlardır. İslamiyet'te sebat edenler çok kere kabilelerine, hatta yakın akrabalarına karşı hareket etmekten çekinmemişlerdir. Böylece msl. bir Yerbu'lu Müslüman, Halid bin Velid'in emri altında, bizzat kendi kabilesi ile savaşmış ve bir Esedli de Beni Esed'in mağlubiyetini mısralarla terennüm ve tesit etmiştir. Bir yandan da Kur'anın telkin ettiği Allah korkusu zafer kazanmaya başlamıştır. Bir Müslüman yeğen ile onun mürted amcasının boğuşması sırasında amcanın "Beni öldürmek mi istiyorsun? Ben senin amcamım! "Sözüne Müslüman yeğen" Evet sen benim amcamsın. Ama Allah da benim efendimdir" diye cevap vermiştir.¹⁵⁸ Bu suretle bir yandan Muhacirun ile Ensar arasında vukubulması muhakkak gibi görünen mücadeleyi önleyen Ridde ve sahte peygamberler bir yandan da Arap kabilelerinin içlerindeki, kabile soy bağlarının çözülmesine ve bunun yerini bir dereceye kadar Müslüman Araplık hissinin almasına sebep olmuştur.

Ridde'nin zararlı tesir ve neticesine gelince: İslamiyet Ridde hadiseleri olmasaydı, pek tabii olarak daha kısa bir zamanda yayılmış olacaktı. Ridde yüzünden Suriye ve Irak'a doğru başlanmış olan başarılı fetih hareketleri geri kaldığı gibi, Riddenin bastırılması için bizzat Arabistan'da oldukça çok Müslüman kanı akmıştır. Fakat gene de en müşkül bir sırada Hilafet makamına seçilen Hz. Ebu Bekir, bir yıldan daha az bir zamanda Arap Yarımadasındaki isyan ve irtidatları bastırmaya muvaffak olmuş, çok geçmeden Halid ve diğer bazı tecrübe sahibi komutanların İran ve Bizans üzerine yollamak suretiyle, cihan tarihinin seyrini değiştirecek olan yeni bir teşebbüste bulunmuştur. İran'da Hire'nin zaptedilmesi (633), Filistin'de Ecnadeyn'in Arapların elinde düşmesi (634) Ebu Bekir'e hayatının en şerefli zaferlerini mesut bir şekilde kazandırmıştır.¹⁵⁹

Hz. Ebubekir döneminde ortaya çıkan irtidat hareketi İslam'ın inanç sistemini ve Hz. Peygamberin risalet mesajını hedef alan bir karşı devrimdir.¹⁶⁰

156 Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), I: 214.

157 Ahmet Ağırakça, *Hz. Ebubekir Devri: İslam Tarihi* (1. Baskı), (İstanbul: Buruç Yayınevi, 1998), 207.

158 Vesime, *Kitab al-Ridde*, Höhnerbach.

159 Üçok, "Ridde", 113.

160 Mehmet Salih Arı, *Hz. Ebubekir ve Ridde Savaşları*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 56.

SONUÇ

Hız. Peygamber döneminde başlayan ridde hareketleri Hız. Ebubekir döneminde bastırılmıştır. Ridde hareketlerinin bastırılmasın da onun kararlılığı ve Hız. Peygamberin yolundan gitmesi etkili olmuştur. O dağılma tehlikesiyle karşı karşıya gelen ümmeti bir araya toplamıştır.

İsyân edenlerin bir kısmı peygamber olduğunu idda eden yalancıların etrafında toplanırken bir kısımda zekat vermek istemeyenlerdir. Hız. Ebubekir zekat vermek istemeyenlerle mürtedleri bir tutmuştur. Burdan şunu anlıyoruz ki o zekat vermemeyi bir siyasi baş kaldırı olarak değerlendirmiştir.

Kalpleri henüz İslam'a ısınmamış veya İslam'ı kabul etmeyip sadece Hız. Peygamberin yönetimini kabul etmiş olanlar eski yağmalama düzensiz hayatlarına dönmek için Hız. Peygamberin vefatını fırsat bilmişlerdir. Fakat Hız. Ebubekir'in kararlı duruşu azim ve sebatıyla bu fırsatçılara istedikleri verilmemiştir.

Ridde hadiselerinde çok fazla müslüman kanı akmış ve müslümanların fetih hareketleri yavaşlamışsada görüyoruz ki müslümanlar dağılmaktan ve kabileciliğe geri dönmekten kurtulmuştur.

Oryantalistlerin, batılı müsteşriklerin Hız. Ebubekir ile ilgili en çok eleştirdikleri 'mürtedlerle savaş bahsinin sebepleri ve neticeleri' genel hatlarıyla incelendiğin de eleştirilerin asılsız olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırakça, Ahmet. *Hız. Ebubekir Devri: İslam Tarihi* (1. Baskı). İstanbul: Buruç Yayınevi, 1998.
- Algül, Hüseyin ve Çetin, Osman, *İslam Tarihi*, İstanbul: Gonca Yayınevi, 1991.
- Algül, Hüseyin, "Esved el-Ansi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).
- Arı, Mehmet Salih, "Tüleyha b. Huvelid", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Arı, Mehmet Salih, *Hız. Ebubekir ve Ridde Savaşları*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Balcı, İsrail. *İdari ve Siyasi Yönden Hız. Ebubekir Dönemi* (1. Baskı). Samsun: DB Kitapları, 2007.
- Demircan, Adnan. *İslam Tarihinin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar* (1. Baskı). İstanbul: Beyan Yayınevi, 2015.
- Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed B.Cerir. *Tarih-i Taberi - III*, İstanbul: Elif Ofset, 1983.
- Fayda, Mustafa, "Ridde", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi, I-II*, (Çev. Salih Tuğ). İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980.
- Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ). İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- İbn Kesir. *El-Bidaye ve 'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi*. Trc. Mehmet Keskin. I-XV Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.
- İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi 't-Tarih Tercümesi İslam Tarihi*, Çev.: M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 1985.
- İnce, İrfan. "Ridde" mad., *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, XXXV.
- Kadı Ebu Yusuf, *Katabu 'I-Haraç*, Çev.: Ali Özek, İstanbul: Yayın Yok, 1973.
- Kızılkaraça, Fatma. *İslam'da kurumsallaşma Süreci: Hız. Ebubekir ve Hız. Ömer Dönemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Mağribi, Muhammed Ali, *A'lamu's-Sahabe*, Birinci Baskı, Cidde: Yayın Yok, 1983.
- Önkol, Ahmet, "Müseylimetülkezzâb", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Şakir, Mahmud, *Hız. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, Çev.: Ferit Aydın. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1993.

Üçok, Bahriye. “Ridde”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1958-1959), 97-113.

Vesime, *Kitab al-Ridde*, Höhnerbach.

Zebidi, Zeynü'd-din Ahmed b. Abdi'l-Latifi'z, *Sahih-i Buhari Muhtasari Teccrid-i Sarili Tercemesi* (3. Baskı),
Müt.: Kamil Miras, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1972.

EXAMINATION OF LOGICAL REASONING SKILLS OF TURKISH MIDDLE SCHOOL STUDENTS

Arzu Küçük¹, Mehmet Küçük^{2*}

¹Ministry of National Education, Yamanturk Middle School, Rize, Türkiye

ORCID Code: 0000-0001-8933-8179

² Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Rize, Türkiye

ORCID Code: 0000-0001-5910-4099

ABSTRACT

In the 21st century, children are expected to have skills such as making good observations, identifying problems, questioning, testing hypotheses, producing alternative hypotheses, making accurate decisions, producing new ideas, and solving problems. It is only possible for individuals with sufficiently developed reasoning and thinking skills to have these skills. In this context, scientific reasoning skills and many other qualities tried to be measured and managed in the educational sciences have begun to be studied. In fact, in this process, many intervention programs are being implemented to provide reasoning skills. This study aimed to diagnose the scientific reasoning skills of middle school students. We collected data with the help of the multiple-choice version of the Lawson Classroom Test of Formal Reasoning, which was updated by Lawson (2000) and adapted into Turkish by Yuzuak and Dokme (2015). This test includes 24 questions about the conservation of mass and volume, proportional thinking, control of variables, and probabilistic, correlational, and hypothetical thinking. It was administered online in 2021 to 68 students in the study group at a middle school where the first researcher served as a science teacher. The results revealed that Turkish middle school students' logical thinking test scores ranged from 0 to 6, averaging 0,95. We interpreted these results as students' proficiency in logical thinking being able to test their hypotheses in observable events but in a contradictory way.

Keywords: Middle school students, logical thinking, scientific reasoning

INTRODUCTION

Humanity continues to search for a life form beyond Earth. The common point of these searches is an intelligent form like itself rather than an ordinary life form. Although significant progress has yet to be made or announced, studies continue. Reason and reasoning are among the most distinctive features distinguishing humans from other beings. In addition, the fact that man is responsible for his actions and is a free-willed, thinking, and free being makes him quite different from other beings. Humans are beings that think, research, and ask questions. Descartes even said, "I think, therefore I am" on this subject. What kind of individual should be raised both today and tomorrow? The classic and standard answer to the question emphasizes skills that change according to current conditions, such as critical

thinking, problem-solving, information and technology literacy, and coding skills. In short, there is a need for individuals who always reason or use their minds. Although these are not new things, they are nowadays shared as 21st-century skills (Partnership for 21st Century Skills, 2009).

Starting from early childhood, the issue of how children use their minds and how this process progresses has been examined by learning psychologists. As a result of these studies, many theories about cognitive development have been put forward. Jean Piaget (1965) suggested that cognitive development can be examined in four periods depending on age. The information produced in this way has been used as practical tools for diagnosing and supporting cognitive development. Tests prepared for this purpose and measuring cognitive development are used in specific periods to analyze certain cognitive development characteristics. Various diagnoses are made for individuals who have not reached a specific cognitive development in certain periods, and the relevant children are placed in extra programs.

For example, when the three essential skills children should have in the preoperative period, such as classification, ordering, and conservation, are insufficient, this situation is considered a mental deficiency. The aim of science teaching has begun to focus on teaching the process of the emergence of knowledge rather than directly teaching children knowledge as a product. Nowadays, actions and the accuracy or wrongness of thoughts have begun to be questioned (Säre et al., 2016). This, that is, correct thinking, also has principles and methods. These principles and methods fall within the subject area of logic science. In this respect, logic appears as a discipline that reveals the rules and laws of logical thinking. Logic is not concerned with random thinking but with the form of the type of thinking, also called logical thinking, reasoning, reasoning, and argumentation. In the functional definition of the concept of logic, there is the establishment of rules that ensure the accuracy (validity) of reasoning.

For this reason, logic began to be expressed in terms of logical thinking or reasoning. The basis of logical thinking is concept formation and classification skills. However, the issue of when logical thinking skills begin to develop in children continues to be debated. On the other hand, Jean Piaget argued in his cognitive development theory that logical thinking skills are seen in the concrete and abstract operations stages.

According to Piaget's theory of cognitive development, conservation is acquired, and logical thinking skills begin to develop during the concrete operations period corresponding to the ages of 7-11. On the other hand, in the abstract operations period, which corresponds to the ages of 11-14 and above, individuals develop hypothetical thinking skills, identification and control of variables, combinatorial thinking, correlational thinking, logical thinking skills such as probabilistic thinking, and proportional thinking (Lawson, 1978). In short, in terms of cognitive development, children in this last period are expected to be able to create hypotheses using their logical thinking skills and to test the accuracy or wrongness of the hypotheses they create in their minds. Children in this period can quickly solve problems requiring high-level thinking skills and transfer the thinking skills they produce to solve them to new or new problems.

Education and culture may affect Piaget's stages of cognitive development differently (Holzman, 2009). Many studies prove or disprove that Piaget's cognitive development is an age-related condition (Bezci & Sungur, 2021; Kincal & Yazgan, 2010). We decided to conduct a new study to support these studies by proving or refuting them. This decision was influenced by the data in the first researcher's science lessons and written exam papers, which often point to problems with children's cognitive development and, therefore, their logical reasoning. In this context, the research aimed to explain the logical reasoning skills of middle school students selected from two different classes.

MATERIALS AND METHODS

Model of the Research

This study used the descriptive scanning model, one of the scanning models, to examine students' logical reasoning skills. This model describes the structure of objects, societies, institutions, and the functioning of events (Cohen et al., 2007).

Participants

The study participants consisted of 5th and 7th-grade students studying in a middle school where the first researcher works as a science teacher. One of each of the classes in which the researcher was assigned in the relevant semester was selected randomly. 41.2% of the participants are men and 58.8% are women. However, 48.5% of the participants are in the 5th grade, and 51.5% are in the 7th grade.

Data collection tool

One of the first studies on formal operational or logical thinking skills belongs to Lawson (Lawson, 1978). Lawson has developed a logical thinking test that is easy and reliable to apply in the classroom (Lawson et al., 2000). In this research, the Classroom Test of Scientific Reasoning- Multiple Choice Version, developed by Lawson and adapted into Turkish by Yuzuak and Dokme (2015), was used. This test was administered to participants online during the Covid-19 outbreak. The test consists of a total of 24 items and six subscales. An example question in the test is given below.

To the right are drawings of two cylinders filled to the same level with water. The cylinders are identical in size and shape.

Also shown at the right are two marbles, one glass and one steel. The marbles are the same size but the steel one is much heavier than the glass one.

When the glass marble is put into Cylinder 1 it sinks to the bottom and the water level rises to the 6th mark. If we put the steel marble into Cylinder 2, the water will rise

a. to the same level as it did in Cylinder 1
b. to a higher level than it did in Cylinder 1
c. to a lower level than it did in Cylinder 1

because

a. the steel marble will sink faster.
b. the marbles are made of different materials.
c. the steel marble is heavier than the glass marble.
d. the glass marble creates less pressure.
e. the marbles are the same size.

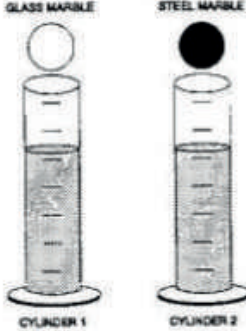

Figure 1. Question 2 on the Lawson Logical Thinking Test

Question numbers measuring logical thinking skills related to the dimensions of the test are listed in Table 1.

Table 1. Question Distribution of the Test and Related Logical Thinking Skills

<i>Question Number</i>	<i>Subdimensions of Logical Thinking Skills</i>
1a, 1b, 2a, 2b	Conservation of mass and volume
3a, 3b, 4a, 4b	Proportional thinking
5a, 5b, 6a, 6b, 7a, 7b	Control of variables
8a, 8b, 9a, 9b	Probabilistic thinking
10a, 10b	Correlational thinking
11a, 11b, 12a, 12b	Hypothetical thinking

Analysis of Data

The point value of each pair of questions is 1. However, to get a total score (1 point) from the questions, the correct answer must be given to both the question and the related question that explains the question. If this condition was not met, the student received a score of zero (0) (Lawson et al., 2000). In this way, each student's test total and dimension scores were calculated. These scores are presented through tables and graphs. The results in Table 2 were used to evaluate the obtained test score and the level of the score. For example, if the student's test score is between 0 and 3, this is associated with Level 0 in logical reasoning. This level is explained as "the student cannot test hypotheses in observable events." This scoring system has also been used in many similar studies.

Table 2. Scoring System of the Test

<i>Score Range</i>	<i>Level</i>	<i>Description</i>
0-3 points	Level 0	Students were not able to test hypotheses in observable events.
4-6 points	Low Level I	Students tested their hypotheses contradictorily in observable events.
7-10 points	High Level	Students have consistently tested their hypotheses in observable events.
11-13 points	Level II	Students were able to test their hypotheses in observable events

RESULTS

Descriptive statistics values of the participants' scores calculated from the Scientific Reasoning Test are listed in Tables 3 and 4.

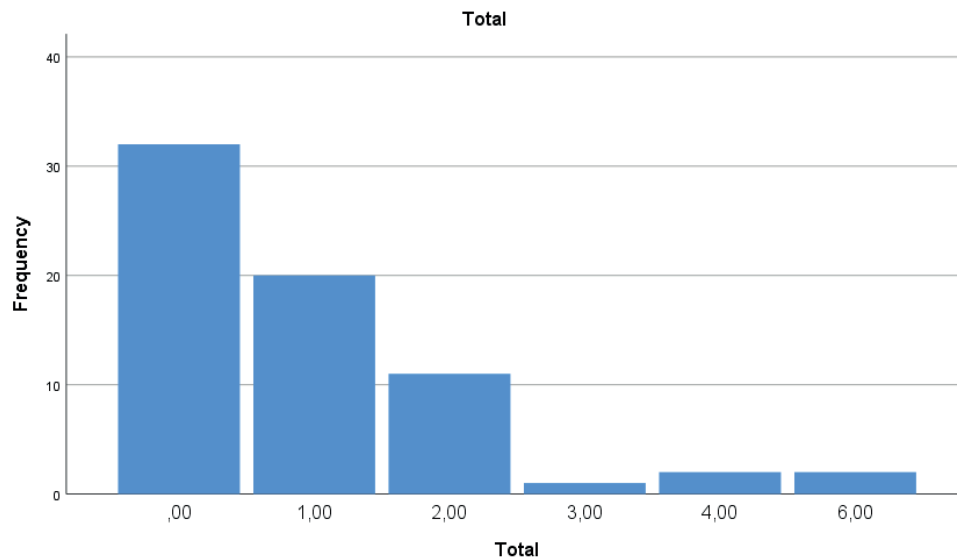
Table 3. Participants' Scientific Reasoning Test Results

	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	s
Total Score	68	6,00	,00	6,00	,95	1,30

Table 4. Distribution of Participants' Scientific Reasoning Test Results

Scores	Frequency	Percent	Cumulative Percent
,00	32	47,1	47,1
1,00	20	29,4	76,5
2,00	11	16,2	92,6
3,00	1	1,5	94,1
4,00	2	2,9	97,1
6,00	2	2,9	100,0
Total	68	100,0	

The distribution of Participants' Scientific Reasoning Test Results is shown in Figure 2.

Figure 2. Distribution of Participants' Scientific Reasoning Test Results

Descriptive statistical values of the participants' scores calculated from the sub-dimensions of the Scientific Reasoning Test are listed in Table 5.

Table 5. Dimension Score Results of the Participants' Scientific Reasoning Test

Test Dimensions	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Conservation of mass and volume	68	2,00	,00	2,00	,47	,61
Proportional thinking	68	1,00	,00	1,00	,07	,26
Control of variables	68	3,00	,00	3,00	,48	,78
Probabilistic thinking	68	1,00	,00	1,00	,13	,34
Correlational thinking	68	1,00	,00	1,00	,02	,17
Hypothetical thinking	68	2,00	,00	2,00	,30	,52

The distribution of the participants' test results calculated from the sub-dimensions of the Scientific Reasoning Test is shown in Table 6.

Table 6. Distribution of Participants' Scientific Reasoning Test Dimension Score Results

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Conservation of mass and volume	,00	40	58,8	58,8	58,8
	1,00	24	35,3	35,3	94,1
	2,00	4	5,9	5,9	100,0
Proportional thinking	,00	63	92,6	92,6	92,6
	1,00	5	7,4	7,4	100,0
	Total	68	100,0	100,0	
Control of variables	,00	44	64,7	64,7	64,7
	1,00	18	26,5	26,5	91,2
	2,00	3	4,4	4,4	95,6
	3,00	3	4,4	4,4	100,0
Probabilistic thinking	,00	59	86,8	86,8	86,8
	1,00	9	13,2	13,2	100,0
Correlational thinking	,00	66	97,1	97,1	97,1
	1,00	2	2,9	2,9	100,0
Hypothetical thinking	,00	49	72,1	72,1	72,1
	1,00	17	25,0	25,0	97,1
	2,00	2	2,9	2,9	100,0

Crosstabulation tables of the participants' Scientific Reasoning Test results by grade and gender are included in Tables 7 and 8.

Table 7. Crosstabulation Results of Scientific Reasoning Test Results According to Grades

		,00	1,00	2,00	3,00	4,00	6,00	Total
Grade	5,00	22	7	3	0	1	0	33
	7,00	10	13	8	1	1	2	35
Total		32	20	11	1	2	2	68

Table 8. Crosstabulation Results of Scientific Reasoning Test Results by Gender

		,00	1,00	2,00	3,00	4,00	6,00	Total
Gender	Male	18	6	3	0	1	0	28
	Female	14	14	8	1	1	2	40
Total		32	20	11	1	2	2	68

RESULTS AND DISCUSSION

Debates continue about how progress in science and technology, and even over time, affects children's cognitive development and, therefore, their reasoning skills. In short, are the children of time brighter compared to previous times? Although it is challenging to decide on this issue, today's children can do new things compared to their predecessors in terms of skill. On the other hand, an impartial perspective will share that there are many skills that previous children could easily do, but today's children cannot or have difficulty achieving. For example, today's children are trying to acquire many design skills that previous children automatically developed by interacting with nature through formal teaching programs. There is also a shared concern that the opportunities offered by information and communication technologies cause problems in children's learning, innovation, and even life skills. At this point, the situation in scientific reasoning skills, another skill associated with learning and innovation, is the subject of the current research. Are today's children's reasoning skills improving or declining? The question is easy to answer, but sharing the answer with stakeholders is problematic. It should be constantly monitored to what extent evidence regarding cognitive development, which J. Piaget explained as an age-related condition, can be obtained.

In this study, the scientific reasoning skills of students in two different classes selected from the age limits defined by J. Piaget were measured. These children were chosen from 5th-grade students in the 11-12 age group and 7th-grade students in the 13-14 age group. According to Piaget, both groups of students left the concrete operational period and entered the abstract period. In this context, they are inevitably expected to have abstract period characteristics regarding logical reasoning. The scientific reasoning test developed by Lawson (1978) was applied to children in both groups without test anxiety. According to these test results, it was determined that the participants' scores ranged between 0 and 6, and the average was 0.95. This result indicates that students' scientific reasoning skill levels can be matched with "0", which can be interpreted as students being unable to test hypotheses in observable events. Only two students received a median score of 6 on the scientific reasoning test, which can be scored as a maximum of 12 points. In a study conducted by Yuzuak (2012), the scores of 779 9th and 10th-grade high school students on the same scientific reasoning test ranged between 0-11. It was reported that no student received total scores from the test. However, the arithmetic average of the scores obtained from the test was calculated as 4.84.

Similarly, the average test score of 9th graders was calculated as 4.64, and that of 10th graders was calculated as 5.08. In this context, when the middle school students in the current study and the high

school students in Yuzuak's study are compared, although the test scores of high school students are relatively higher, the failure to reach the middle value can be interpreted as the problem of scientific reasoning continuing. When the scores obtained from the test are analyzed dimensionally, the situation becomes more evident. When we look at the results for the subscales in the test, many students scored 0 points. Examples include 40 students in the first dimension, 63 in the second, 44 in the third, 59 in the fourth, 66 in the fifth, and 49 in the sixth dimension. Crosstabulation tables in terms of grade and gender are also between 5th and 7th grades, and it also revealed that 7th graders, and among boys and girls, girls scored less than 0 points on the test. Results that girls' cognitive development and, therefore, their scientific reasoning are better than boys are shared in the literature. Similarly, there are many studies in which there is no difference between both genders (Haciomeroglu & Haciomeroglu, 2017; Piraksa et al., 2014; Valanides, 1996; Talib et al., 2018)

CONCLUSION

Both this research and the results of the studies in the literature can be interpreted as students' scientific reasoning skills being relatively weak or weakened. At this point, it is clear that children cannot acquire scientific reasoning skills as an automatic outcome of the curriculum prepared based on different teaching strategies and implemented in schools in the last twenty years. Although the current study was conducted with a limited study group, there is a belief that the external validity of the results is high. To prove this, working on larger study groups promptly and discussing the results is necessary. PISA exam results also provide evidence for our claim. In this exam, where the scientific reasoning skills of children in the 15-year-old group are measured, the performance of Turkish students and, therefore, their country ranking is poor. We suggest that logic lessons, which include the rules of thinking for developing children's reasoning skills, should be taught at the K-12 level, from simple to complex. In this way, children's skills, such as systematic thinking, reasoning, and inference, can be supported early on.

REFERENCES

- Bezci, F., & Sungur, S. (2021). How is middle school students' scientific reasoning ability associated with gender and learning environment? *Science Education International* 32(2), 96-106. <https://doi.org/10.33828/sei.v32.i2.2>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York: Routledge
- Haciomeroglu, G., & Haciomeroglu, E. S. (2017). Examining the relationship between gender, spatial ability, logical reasoning ability, and preferred mode of processing. *Adiyaman University Journal of Educational Sciences*, 7(1), 116-131
- Holzman, L. (2009). *Vygotsky at work and play*. London and New York: Routledge
- Kincal, R. Y., & Yazgan, A. D. (2010). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin formal operasyonel düşünme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 723-733.
- Lawson, A. E. (1978). The development and validation of classroom test of formal reasoning. *Journal of Research in Science Teaching*, 15(1), 11-24
- Partnership for 21st Century Skills (2009). Curriculum and instruction: A 21st century skills implementation guide. The Partnership for 21st Century Skill. http://www.p21.org/storage/documents/p21-stateimp_curriculuminstruction.pdf.
- Piaget, J. (1965). The stages of the intellectual development of the child. *Educational Psychology in Context: Readings for Future Teachers*. pp. 98-106. Sage.
- Piraksa, C., Srisawasdi, N., & Koul, R. (2014). Effect of gender on student's scientific reasoning ability: A case study in Thailand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 486-491.

- Säre, E., Luik, P., & Tulviste, T. (2016). Improving pre-schoolers' reasoning skills using the Philosophy for Children programme. *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*, 20(3), 273–295. Estonia: Estonian Academy Publishers. <https://doi.org/10.3176/tr.2016.3.03>
- Talib, C.A., Rajan, S.T., Hakim, N.W.A., Malik, A.M.A., Siang, K.H., & Ali, M. (2018). Gender difference as a factor in fostering scientific reasoning skill among students. In: 2018 IEEE 10th International Conference on Engineering Education, IEEE. pp. 54-58.
- Valanides, N.C. (1996). Formal reasoning and science teaching. *School Science and Mathematics*, 96(2), 99-107.
- Yuzuak, A. V. (2012). *Adaptation and application of Lawson's classroom test of science reasoning* (Master thesis), Gazi University, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yuzuak, A. V., & Dokme, I. (2015). Adaptation of Lawson's Classroom of Science Reasoning (Multiple-Choice Version). *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty*, 35(3), 443-456. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gefad>

EXAMINATION OF SCIENTIFIC REASONING SKILLS OF TURKISH PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS

Mehmet Küçük^{1*}, Arzu Küçük²

^{1*}Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Rize, Türkiye

ORCID Code: 0000-0001-5910-4099

²Ministry of National Education, Yamanturk Middle School, Rize, Türkiye

ORCID Code: 0000-0001-8933-8179

ABSTRACT

In the 21st century, we expect children to have skills such as making good observations, identifying problems, questioning, testing hypotheses, producing alternative hypotheses, making accurate decisions, producing new ideas, and solving problems. There is a close relationship between scientific reasoning skills and academic performance in science classes. Various initiatives, especially the CASE Project, aim to accelerate cognitive development and reasoning through science education. In this context, science teachers teaching children 21st-century skills must be competent in scientific reasoning. This study aimed to diagnose the scientific reasoning skills of Turkish pre-service science teachers. In this study, we collected data with the scientific reasoning skills test prepared by Yüksel and Ates (2019) by taking items from other tests in the literature (Demirbas & Ertugrul, 2012; Lawson, 1978; Roadrangka et al., 1982; Tobin & Capie, 1981). There are a total of 26 questions in the test. These questions relate to conservation laws, proportional thinking, determining and controlling variables, and combinatorial, correlational, probabilistic, and hypothetical thinking skills. It was administered online in 2021 to 24 students in the study group. The results revealed that Turkish pre-service science teachers' scientific thinking test scores ranged from 14 to 23, and the average was 12,70. This result was interpreted as students' proficiency in scientific thinking was generally low, especially in probabilistic and hypothetical thinking.

Keywords: Pre-service science teachers, logical thinking, scientific reasoning

INTRODUCTION

Logical thinking means hypothetic-deductive thinking (Fanetti, 2011). It involves using relevant problem-solving strategies. In short, an individual must develop a hypothesis to solve the problem and set up an experimental setup to test the hypothesis they created. Logical thinking skills play an essential role in students' academic success and understanding of scientific concepts and the nature of science (Lawson et al., 2000). There are many studies examining the scientific/logical reasoning skills of K-12 and higher education students (Demirtas, 2011; Doymus et al., 2010; Kilic & Saglam, 2009; Schen, 2007; Sert-Cibik, 2006; Yaman & Karamustafaoglu, 2006; Yuzuak, 2012). Many studies at the K-12

level have found evidence that cognitive development does not occur sufficiently in an age-related manner, as Jean Piaget (1965) suggested. Piaget suggested that children pass, or rather should pass, into the abstract operational period at the age of 11 and above.

In this context, children in the abstract period should be able to create hypotheses using their logical thinking skills and test the accuracy or wrongness of the hypotheses they make in their minds. Similarly, in the abstract period, children must be able to transfer their thinking skills to different or new problems to solve problems requiring high-level thinking skills (Kincal & Yazgan, 2010). More than teachers who will interact with children of this period in science lessons, it is necessary to have abstract period characteristics regarding cognitive development. We expect them to know how to define children in terms of these characteristics and how to impart these characteristics to children. Studies show that teacher candidates cannot acquire this competence sufficiently, even with a systematic effort, such as GEMS-based teaching (Ceylan, 2016). The student's average scientific reasoning score in that application could be 5.94. This value is associated with a low-level one. Briefly, students tested their hypotheses contradictorily in observable events. However, the contribution of the predict-observe-explain method and CASE-based activities to the scientific reasoning skills of prospective teachers is relatively high (Yuksel, 2015). With these trainings, the average test score increased to over 17.17 out of 26 points.

The current research aims to reveal the logical reasoning skills of science teacher candidates who will teach children the abstract period or logical reasoning skills in question before a university course named scientific reasoning skills.

MATERIALS AND METHODS

Model of the Research

This study used the descriptive scanning model, one of the scanning models, to examine pre-service student teachers' logical reasoning skills. This model describes the structure of objects, societies, institutions, and the functioning of events (Cohen et al., 2007).

Participants

The study participants comprised 24 pre-service science student teachers studying in a university where the first researcher works as a science education professor. Participants enrolled in a compulsory course named Scientific Reasoning Thinking Skills. 8 of the participants are men, and 16 are women. They are all in their third year of the teacher education program.

Data collection tool

One of the first studies on formal operational or logical thinking skills belongs to Lawson (Lawson, 1978). Lawson has developed a logical thinking test that is easy and reliable to apply in the classroom (Lawson et al., 2000). In this research, we used the scientific reasoning skills test prepared by Yuksel and Ates (2019). It consists of some items from other tests in the literature (Demirbas & Ertugrul, 2012; Lawson, 1978; Roadrangka et al., 1982; Tobin & Capie, 1981). There are a total of 26 questions in the test. These questions relate to conservation laws, proportional thinking, determining and controlling variables, and combinatorial, correlational, probabilistic, and hypothetical thinking skills. An example question in the test is given below in Turkish.

Aşağıda Şekil 1’de bir odada normal şartlar altında 200 ml su bulunan bir kap ve 10 gr toz şeker görülmektedir. Şekil 2’de ise bunların karışımı olan şekerli su çözeltisi görülmektedir.

Öğrencilere 10 gr şekerin 200 ml su bulunan kaba dökülüp karıştırılması sonucunda elde edilen şekerli su çözeltisinde şeker taneciklerinin görünmez olmasını nasıl açıklayabilecekleri ile ilgili düşünceleri sorulmaktadır.

Bazı öğrencilerin bu soru ile ilgili açıklaması şu şekildedir:

Bu olaya şekerin suda çözünmesi adı verilir. Şekerin suda çözünmesi şu şekilde gerçekleşir. Su ile şeker molekülleri arasındaki çekim kuvveti şeker moleküllerinin kendi arasındaki çekim kuvvetinden daha fazladır. Şeker molekülleri arasındaki bağlar kopar, şeker tanecikleri su moleküllerinin arasına girer ve etrafları su molekülleri ile sarılır. Şeker tanecikleri gözle görülemeyecek boyutta olduğu için biz onları şekerli su çözeltisi içinde göremeyiz. Bazılarının düşündüğü gibi şeker tanecikleri suda eriyip kaybolmaz.

a- Şekilde görülen araç ve gereçlere ilaveten su ile şekeri birbirinden ayırtırmak için gerekli malzemelere ve ölçü tartı takımına sahip olduğunuzu varsayın. Bu malzemeleri kullanarak yukarıdaki soruya verilen olası açıklamayı test edebileceğiniz bir deney tasarlayınız.

b- Yapacağınız deneyde ulaşacağınız nasıl bir sonuç verilen olası cevabın büyük bir ihtimalle doğru hangi sonuç verilen olası cevabın büyük bir ihtimalle yanlış olduğunu gösterir.

Figure 1. Sample Question on the Scientific Reasoning Skills Test

Question numbers measuring scientific reasoning skills related to the test dimensions are listed in Table 1.

Table 1. Question Distribution of the Test and Related Logical Thinking Skills

Question Number	Subdimensions of Logical Thinking Skills
1,2,3	Conservation laws
4,5,6,7	Proportional thinking
8,9,10,11	Determining and controlling variables
12,13,14,15	Combinatorial thinking
16,17,18,19	Correlational thinking
20,21,22,23	Probabilistic thinking
24,25,26	Hypothetical thinking

Analysis of Data

The point value of each pair of questions is 1. However, to get a total score (1 point) from the questions, the correct answer must be given to both the question and the related question that explains the question. If this condition was not met, the student received a score of zero (0) (Lawson et al., 2000).

In this way, each student's test total and dimension scores were calculated. These scores are presented through tables and graphs.

RESULTS

Descriptive statistics values of the participants' scores calculated from the Scientific Reasoning Test are listed in Tables 2 and 3.

Table 2. Participants' Scientific Reasoning Test Results

	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	s
Total Score	24	12,00	11,00	23,00	17,12	3,48

Table 3. Distribution of Participants' Scientific Reasoning Test Results

Scores	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
11,00	1	4,2	4,2	4,2
12,00	2	8,3	8,3	12,5
13,00	2	8,3	8,3	20,8
14,00	1	4,2	4,2	25,0
15,00	1	4,2	4,2	29,2
16,00	4	16,7	16,7	45,8
17,00	1	4,2	4,2	50,0
18,00	4	16,7	16,7	66,7
19,00	1	4,2	4,2	70,8
20,00	2	8,3	8,3	79,2
21,00	2	8,3	8,3	87,5
22,00	2	8,3	8,3	95,8
23,00	1	4,2	4,2	100,0
Total	24	100,0	100,0	

The distribution of Participants' Scientific Reasoning Test Results is shown in Figure 2.

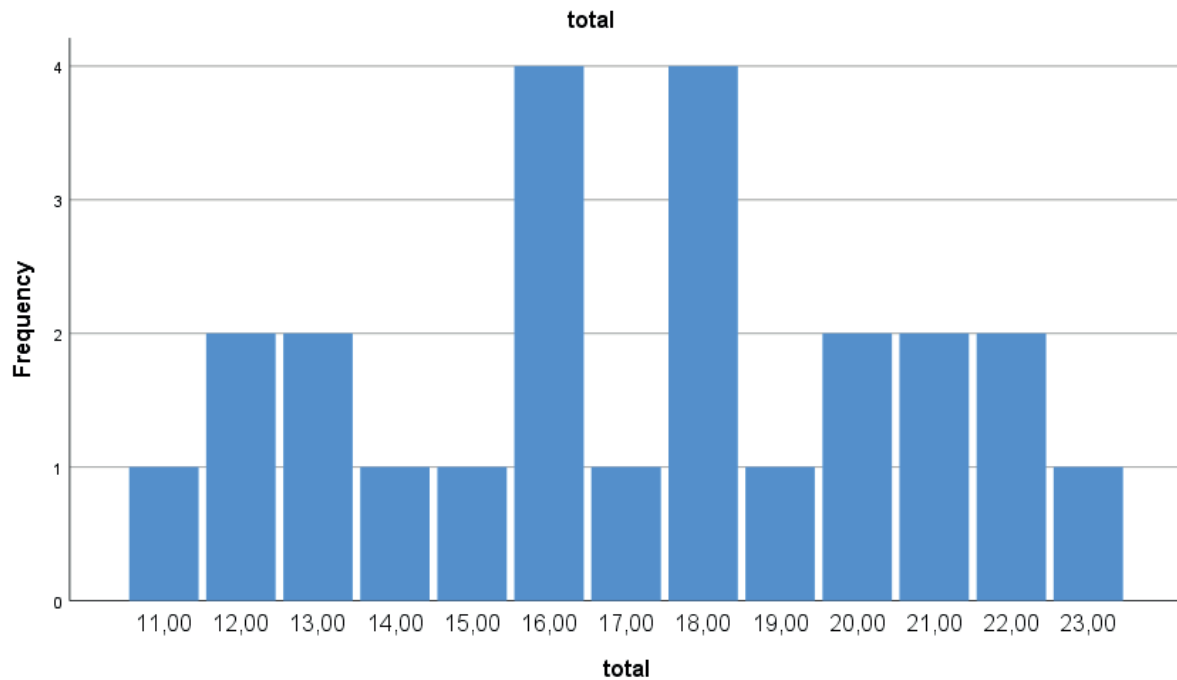

Figure 2. Distribution of Participants' Scientific Reasoning Test Results

Descriptive statistical values of the participants' scores calculated from the sub-dimensions of the Scientific Reasoning Test are listed in Table 4.

Table 4. Dimension Score Results of the Participants' Scientific Reasoning Test

Subdimensions	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Conservation laws	24	1,00	3,00	2,5833	,71728
Proportional thinking	24	,00	3,00	2,4167	,82970
Determining and controlling variables	24	1,00	4,00	2,8750	,85019
Combinatorial thinking	24	,00	4,00	2,1250	1,15392
Correlational thinking	24	,00	4,00	2,8750	1,29590
Probabilistic thinking	24	,00	4,00	3,3333	1,16718
Hypothetical thinking	24	,00	3,00	,9167	1,01795

The distribution of the participants' test results calculated from the sub-dimensions of the Scientific Reasoning Test is shown in Table 5.

Table 5. Distribution of Participants' Scientific Reasoning Test Dimension Score Results

<i>Subdimensions</i>		<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>	<i>Valid Percent</i>	<i>Cumulative Percent</i>
Conservation laws	1,00	3	12,5	12,5	12,5
	2,00	4	16,7	16,7	29,2
	3,00	17	70,8	70,8	100,0
Proportional thinking	,00	1	4,2	4,2	4,2
	1,00	2	8,3	8,3	12,5
	2,00	7	29,2	29,2	41,7
	3,00	14	58,3	58,3	100,0
Determining and controlling variables	1,00	1	4,2	4,2	4,2
	2,00	7	29,2	29,2	33,3
	3,00	10	41,7	41,7	75,0
	4,00	6	25,0	25,0	100,0
Combinatorial thinking	,00	1	4,2	4,2	4,2
	1,00	7	29,2	29,2	33,3
	2,00	8	33,3	33,3	66,7
	3,00	4	16,7	16,7	83,3
	4,00	4	16,7	16,7	100,0
Correlational thinking	,00	2	8,3	8,3	8,3
	1,00	2	8,3	8,3	16,7
	2,00	3	12,5	12,5	29,2
	3,00	7	29,2	29,2	58,3
	4,00	10	41,7	41,7	100,0
Probabilistic thinking	,00	1	4,2	4,2	4,2
	1,00	2	8,3	8,3	12,5
	2,00	1	4,2	4,2	16,7
	3,00	4	16,7	16,7	33,3
	4,00	16	66,7	66,7	100,0
Hypothetical thinking	,00	11	45,8	45,8	45,8
	1,00	6	25,0	25,0	70,8
	2,00	5	20,8	20,8	91,7
	3,00	2	8,3	8,3	100,0

Crosstabulation tables of the participants' Scientific Reasoning Test results by gender are included in Table 6.

Table 6. Crosstabulation Results of Scientific Reasoning Test Results by Gender

		11,00	12,00	13,00	14,00	15,00	16,00	17,00	18,00	19,00	20,00	21,00	22,00	23,00	Total
Gender	Female	1	2	2	1	1	3	0	3	1	1	0	0	1	16
	Male	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	2	2	0	8
Total		1	2	2	1	1	4	1	4	1	2	2	2	1	24

RESULTS AND DISCUSSION

The results obtained in this research revealed that the participants' scores ranged from 11 to 23, with the average being 17.12 (see Table 2). This value is considerably higher than the value calculated by Yuksel (2015) in his study. The fact that the range between the scores was 12 revealed that the differentiation in scientific reasoning skills was relatively high. When the calculation was made out of 26 points, it was found surprising that the highest score was 23, and only one student received this. It has been revealed that scientific reasoning skills, which should be acquired at the K-12 level and after 11, cannot be developed sufficiently even after an additional two years of higher education. When calculations were made regarding reasoning skills measured by the scientific reasoning test, sub-dimensions, the lowest score was calculated as 0 in five of the seven dimensions (see Table 4). The lowest mean score is related to hypothetical thinking skills. In the questions measuring this skill, students were asked in which cases the information produced in experiments testing scientific knowledge supported or did not support the claim (see Figure 1). They were asked to explain this by designing an experiment. 11 students received 0 points for this skill (See Table 5). Some students get 0 points in questions where correlational, probabilistic, and combinatorial thinking skills are measured, although more than hypothetical thinking.

At this point, many studies show that students require a higher education level beyond scientific reasoning skills in the science teaching undergraduate program. Budak (2011) reported that as a result of the 12-question 'Scientific Thinking Ability Test' developed by Lawson, 24% of the first-year students of the science teaching undergraduate program, who should be in the abstract thinking phase, were in the concrete thinking phase, 62.5% were in the transition phase and only 13.5% of them were in the conceptual thinking phase. The crosstabulation table between the scores calculated from the scientific reasoning test and the participants' gender revealed that the scientific reasoning skills of girls were relatively better than boys (See Table 7). Many studies in the literature either support this (Kilic and Saglam, 2009) or do not keep this (Yuzuak, 2012). Similarly, studies are proving that girls are relatively better at some, but not all, logical thinking skills, such as correlational thinking, and boys are somewhat better at combinatorial thinking (Demirtas, 2011).

CONCLUSION

When the results obtained in this research are taken together, it is evident that students' scientific reasoning skills need to be sufficiently developed in higher education, as in K-12. Although it is easy to produce this result, sharing it with the public and relevant stakeholders takes work. However, it should be discussed that scientific reasoning skills need to be acquired more through the courses given at the K-12 level and in higher education. The first step in this discussion is determining the problem, which indicates that students cannot make scientific reasoning. Failure to acquire these skills through lessons

or daily life practices necessitates new planning. As a suggestion, course contents should be organized in this way in higher education, as in the systematic activities applied to students at the K-12 level to provide students with scientific reasoning skills. In this context, the scientific reasoning skills course for science teachers in the new undergraduate teaching programs implemented in 2018 may be a good start. However, it is essential to achieve learning outcomes that this course is given by a person or people who are experts in their field and know scientific reasoning. During this process, we also recommend that students' development in scientific reasoning skills be systematically monitored.

REFERENCES

- Budak, M. (2011). *The relationship between scientific reasoning skills and degree of naïve impetus theory application of students* (Master's thesis), Abant İzzet Baysal University, Bolu. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Ceylan, E. (2016). *Investigation of GEMS program's effects at 'Earth, moon and stars' subject on academic success, self-efficacy, attitudes and science reasoning capability of pre-service science teachers* (Master's thesis). Mustafa Kemal University, Hatay. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Chen, M.S. (2007). *Scientific reasoning skills development in the introductory biology courses for undergraduates*. The Ohio State University, ABD
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York: Routledge
- Demirbaş, M. & Ertuğrul, N. (2012). An investigation into the realization of skills in the science and technology lessons expected to be acquired in Piaget's Abstract Operations Stage. *Kalem International Journal of Education and Human Sciences*, 2(2), 123-164. <http://kalemacademy.com>
- Demirtas, Z. (2011). Scientific reasoning skills of high school students' relationship gender and their academic success.. *International Journal of Human Sciences*, 8(1), 1460-1471. <https://www.j-humansciences.com/>
- Doymus, K., Karacop, A., Simsek, Ü., & Dogan, A. (2010). The effects of jigsaw and computer animations techniques on undergraduates' understanding of electrochemistry concepts. *Kastamonu Education Journal*, 18(2), 431-448. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi>
- Fanetti, M.T. (2011). *The effect of problem-solving video games on the science reasoning skills of college students* (Doctoral dissertation). University of Missouri.
- Kilcal, R. Y. & Yazgan, A. D. (2010). Investigating the formal operational thinking skills of 7th and 8th grade primary school students according to some variables. *Elementary Education Online*, 9(2), 723-733. <http://ilkogretim-online.org.tr/>
- Kilic, D., & Saglam, N. (2009). Investigating students' logical thinking abilities in terms of certain variables. *Ege Journal of Education*, 10 (2), 23-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eggefd>
- Lawson, A. E. (1978). The development and validation of classroom test of formal reasoning. *Journal of Research in Science Teaching*, 15(1), 11-24
- Lawson, A. E., Clark, B., Cramer-Meldrum, E., Falconer, K. A., Sequist, J. M. & Kwon, Y. (2000). development of scientific reasoning in college biology: Do two levels of general hypothesis-testing skills exist? *Journal of Research in Science Teaching* 37(1), 81-101
- Piaget, J. (1965). The stages of the intellectual development of the child. *Educational Psychology in Context: Readings for Future Teachers*. pp. 98-106. Sage.
- Roadrangka, V., Yeany, R. H., & Padilla, M. J. (1982, December). *GALT, Group test 'of logical, thinking*. University of Georgia, Athens, GA.
- Sert-Cibik, A. (2006). *The effect of project-based learning approach to the logical thinking ability and attitude of students in science lesson* (Master's thesis), Cukurova University, Adana. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

- Tobin, K. G., & Capie, W. (1981). The development and validation of a group test of logical thinking. *Educational and Psychological Measurement*, 41, 413-423.
- Yaman, S. & Karamustafaoglu, S. (2006). Investigation of logical thinking skills and attitudes scale towards chemistry of prospective teachers. *Erzincan University Journal of Education Faculty*, 8(1), 91-106. <https://dergipark.org.tr/en/pub/erziefd>
- Yuksel, I. (2015). *Examination the effect of activities based on prediction observation explanation and acceleration of cognitive development on science teacher candidates' reasoning skills* (Doctoral thesis), Gazi University, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yuksel, I., & Ates, S. (2019). Developing Scientific Reasoning Skills Test. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 8(3), 635-650. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.520612>
- Yuzuak, A. V. (2012). *Adaptation and application of Lawson's classroom test of science reasoning* (Master's thesis), Gazi University, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

THE AGENTS OF ALGERIA EYALET (REGENCY OF ALGIERS) IN ISTANBUL AND IZMIR AT THE END OF THE OTTOMAN PERIOD: A STUDY OF ROLES AND TASKS

Abes Lakhall

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Ankara, Turkey.

Orcid Number: 0009-0008-1022-6413

ABSTRACT

This intervention and article related to the subjects of Ayala's diplomatic history, the role of representatives in Istanbul and Izmir had proved their positions, they were responsible for hiring and managing the Khan in Izmir, the conclusion of business on behalf of the DEY as well as the defense of the janissaries privileges of Algiers, In addition, they were reporting from the Ottoman Empire to Algeria, on this subject, we adopted the documents of group 3190, these documents traced out the last period of Ottoman occupation, that was at the end of the 18th century until the beginning of the 19th century. Representatives performed political and economic tasks under the supervision of the DEY, the Algerian diplomacy was tied to power, the Istanbul and Izmir representatives were a postal link between Istanbul and Izmir and Algiers after imposed a siege on Algiers, the messages were transmitted to Tunis then to Constantine then to Algiers. The archive of Algeria contains many archival documents related to the Ottoman era, especially what relates to Algeria during that period and what concerns us from those correspondence that was between the agents of Algeria In Izmir, Istanbul, and the various men of authority in the Algerian mandate, which made the position of the proxy close to all international events and affairs and enabled it to conduct its interests from afar in various fields.

Keywords: The agents of Algeria, Alger, diplomatic, the Ottoman Empire, Istanbul; Izmir.

ROSSİYSKAYA İDEYA: AVRASYACILIK TÜRKİYE'YE SANAL RAKİP Mİ GERÇEK DÜŞMAN MI?

Girayalp Karakuş

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-6240-5490

Öz

Çalışmanın konusu Rusya'da özellikle 19. yüzyıldan itibaren popülerlik kazanan Avrasyacılık düşüncesinin Türk ve Müslüman dünyası açısından hangi savlar ileri sürdüğünü ortaya koyabilmek ve Türk dünyasının pivot stratejisinin hangi yöne evrilmesi gerektiğini okuyucuya sunabilmektir. Türkiye'nin yakın zamanda bölgede çekirdek devlet olabilmesiyle başlayan süreç sadece Ortadoğu'yu değil, Avrasya coğrafyasını da etkilemektedir. Çalışmanın amacı Türkiye'nin Navarin baskınından itibaren şekillenen jeopolitiğinin Doğu-Batı dikotomisinde tarafının hangi paktta yer almasını merkez-çevre konumlanmasında çözümleyebilmektir. Bu çözümlemenin gerekliliği Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ Savaşı'nda yaşanmıştır. Türkiye'nin Doğu veyahut Batı arasındaki tercihi tarihsel bir zorunluluktur. Ancak küreselleşmenin etkisiyle tarihsel düşmanlıkların yerini siyasi-ekonomik ve kültürel işbirlikleri aldığı için Türkiye tarafını iyi belirlemek zorundadır. Avrasyacılık Türkiye için mantıklı bir tercih midir? Türk jeopolitiği Türk birliği üzerinde mi kurulmalıdır?, Avrasya jeopolitiğinin şifreleri nelerdir? Türk-Rus-İran işbirliği hangi sonuçları doğurabilir? Bu suhelerin cevabına makalede cevaplar aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, İran, Geo-politik, Avrasyacılık.

Rossiyskaya Ideya: Is Eurasianism A Virtual Rival or a Real Enemy to Turkey?

Abstract

The subject of the study is to reveal which arguments the idea of Eurasianism, which has gained popularity in Russia especially since the 19th century, puts forward in terms of the Turkish and Muslim world and to present to the reader in which direction the pivot strategy of the Turkish world should evolve. The process that started with Turkey's recent emergence as a core state in the region affects not only the Middle East but also the Eurasian geography. The aim of the study is to analyze Turkey's geopolitics, which has been shaped since the Navarin raid, in the East-West dichotomy in terms of which pact Turkey should take its side in the center-periphery positioning. The necessity of this analysis was experienced in the Karabakh War between Azerbaijan and Armenia. Turkey's choice between the East or the West is a historical necessity. However, since historical enmities have been replaced by political-economic and cultural cooperation under the influence of globalization, Turkey has to choose its side

well. Is Eurasianism a logical choice for Turkey? Should Turkish geopolitics be based on Turkish unity, what are the codes of Eurasian geopolitics? What are the consequences of Turkish-Russian-Iranian cooperation? Answers to these questions are sought in the article.

Key Words: Turkey, Russia, Iran, Geo-politics, Eurasianism.

Giriş

Jeopolitik konum bir toprağın ya da coğrafyanın dünya siyasetindeki konumu olarak tanımlanabilir. Bir diğer ifadeyle jeopolitik konum; bölgenin siyasi coğrafyasına göre, yerinin belirlenmesidir. Jeopolitik, siyasi coğrafyanın alt bilim dalıdır. Yer politikası olarak da adlandırılabilir. Jeopolitiğin diğer bilim dallarıyla da ilişkisinden söz edilebilir. Jeopolitik ekonomi, coğrafya, strateji ve siyaset bilimi ile neden-sonuç ilişkisi vardır. Jeopolitiğin strateji ile ilişkisi önemlidir. Çünkü her ülke ulusal çıkarları gereği strateji oluşturur. Devletler belli bir amaç için kendilerine yol haritası çizerler. Bu strateji için de jeopolitiğe ihtiyaç vardır. Jeopolitiğin tarih ile de ilişkisi vardır. Geçmişte yaşanan olaylar ve ülkeler arası münasebetler tarih biliminin alanına girmektedir. Jeopolitikçi anlayış strateji geliştirirken tarih biliminden yararlanır.¹⁶¹

Örneğin; jeopolitiğin önemini anlatması bakımından Çin ve Hindistan örnek verilebilir. Bu iki ülke uzun bir kara sınırı paylaşmaktadır. Bu iki ülke, tarih boyunca pek çok defa savaşmışlardır. Ancak 1962'den itibaren bir aylık çarpışma hariç, asla savaşmamışlardır. Çünkü aralarında dünyanın en yüksek sıradağları olan Himalayalar var ve büyük askeri birlikleri bu dağların arkasından yürütmek son derece zordur. Teknoloji geliştikçe, bu dağları aşmak kolaylaşıyor ancak fiziksel bariyer caydırıcılığını korumaktadır. İki ülke birbiri ile savaşmak yerine dış politikada dikkatlerini dışarıya yöneltmektedirler.¹⁶² Rusya'nın sınırları ise dört bin kilometre uzunluğundadır. Moskova'yla ötesine kadar düz bir arazidir. Büyük bir ordu ile Rusya'ya girilse bile alan hâkimiyeti yapmak son derece zordur. Bununla birlikte, Rusya bu özelliğinden dolayı hiçbir zaman fethedilemedi. Hitler ve Napolyon Rusya'yı fethetmek istemişler ancak başarılı olamamışlardır.¹⁶³ Bazı stratejistler Rusya'nın hiçbir zaman Batı'dan tehdit almadığını söyleseler de Ruslar açısından bu bakış açısı doğru değildir. Çünkü geçmiş beş yüz yıl içinde, Batı yönünden birçok defa saldırıya uğramışlardır. 1605'te Polonyalılar, 1708'de XII. Karl önderliğinde İsveç, 1812'de Napolyon ve 1941'de Almanya bu topraklara saldırmıştır.¹⁶⁴

Jeopolitikçiler tarafından kabul gören jeopolitik teoriler şunlardır: *"1-Kara hakimiyeti teorisi, 2-Kenar kuşak hakimiyeti teorisi, 3-Deniz hakimiyeti teorisi, 4- Hava hakimiyeti teorisi."*¹⁶⁵

Çarlık ve Sovyet deneyiminden yola çıkılırsa Rusya her zaman bir kara devleti olmuştur. Bundan dolayı kara hakimiyeti teorisini incelemek gerekir. Kara hakimiyetinin önemli olduğunu ileri süren jeopolitikçi Halford Mackinder'dir. Mackinder Doğu Avrupa ile merkezi Sibiry'a'yı elinde bulunduran devletin dünyaya hâkim olacağını ileri sürmüştür. Bu çözümlemeye *"Kara Hakimiyeti"* ya da *"Heartland"* adını vermiştir. Ona göre; denizlere değil, karaya hâkim olan dünyaya hâkim olacaktır ve en önemli coğrafya *"Avrasya"*dır. Doğu Avrupa ve Sibirya dünyanın *"Kalp Sahası"*dır. Mackinder'in teorisini coğrafi determinizm olarak değerlendirmemek gerekir.¹⁶⁶ Rusya'da ilk Avrasyacıların dayandıkları jeopolitikçi kaynak da aslında Mackinder idi. Sovyetler Birliği'nin jeopolitik kuramı da *"Kara Hakimiyeti"* ne

161 Ramazan Özey, **Jeopolitik Tanımlar, Teoriler ve Değişimler**, Pegem Akademi, Ankara, 2017, s. 8-11.

162 Tim Marshall, **Coğrafya Mahkumları(Dünyanın Kaderini Değiştiren On Harita)**, 4. B., Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 8

163 Marshall, **a.g.e.**, s. 19.

164 Marshall, **a.g.e.**, s. 20.

165 Hamza Akengin, **Siyasi Coğrafya (İnsan ve Mekân Yönetimi)**, Pegem Akademi, Ankara, 2010, s. 24.

166 Akengin, **a.g.e.**, s. 24-25.

dayalı idi. Sovyetler Birliği'nin dağılması deniz hakimiyetinin kara hakimiyetine üstün gelmesi de denilebilir. Sovyetler Birliği, ideolojinin yanında jeopolitiği önemsemek zorundaydı. Ancak jeopolitiği ihmal ettiler ve sistem dağıldı.¹⁶⁷

Türk jeopolitikçiler ise Ruslar'dan farklı bir yol izlemişlerdir. Ramazan Özey tarafından, 1994 yılında ileri sürülen, Büyük Türkiye Hâkimiyet teorisi şu şekildedir: *"Asya, Afrika ve Avrupa eski kara kütlelerinin bitişme noktasında yer alan Anadolu yarımadası, dünya kalesini, aynı zamanda dünyanın kalbini (Heartland) oluşturmaktadır. Çünkü Anadolu yarımadası, üç tarafı denizlerle çevrilidir. Yükselti bakımından hayli yüksektir. Anadolu yarımadasının Asya ve Afrika'ya bitişik olduğu kesimlerde aşılması zor sıradağlar yer almaktadır. Bütün bu genel özellikleriyle, Anadolu tam bir kaleyi andırmaktadır. Anadolu yarımadasında iç kale görevini Ankara ile bölge içindeki Konya, Sivas ve Kayseri şehirleri üstlenmiştir. Ankara eteklerinde, tarihin büyük düğümleri çözülüp bağlanmıştır. Tarih seyri içinde Ankara ve çevresi, Etilerin, Frikyalıların, Lidyalıların, Romalıların, Bizanslıların, Selçukluların ve Osmanlıların sığınma yeri ve çevreye yayılma bölgesi olmuştur. En son olarak, Yüce Osmanlı Devletinin yıkılışı ile birlikte Müslüman Türk'ün yeniden şahlanması bu üç kaleden olmuştur."*¹⁶⁸

Avrasya terimi dünya literatüründe ilk olarak, Prusyalı doğabilimci Alexander von Humbolt tarafından 1849 yılında yayımladığı *"Kosmos"* adlı eserde kullanılmıştır. Bu terim daha sonra 1900'lü yılların başlarında Mackinder'in geliştirmiş olduğu *"Kalpgah Kuramı"* ile uluslararası ilişkiler disiplinine girmiştir.¹⁶⁹ Klasik Avrasyacıların başat gayeleri Rus kimliğini tanımlama ve Batılılaşma karşısında yeni alternatifler kurabilmektir. 1920'lerin başında Rusların Batılılar karşısında ayrı bir medeniyet olduğunu savunan Avrasyacılar, Rusları örnek ulus olarak tasvir etmişlerdir. Klasik Avrasyacılar bu dönemde sosyalizmi bir araç olarak görmüşlerdir. Slav milliyetçiliğine yakın bir politik duruş sergilemişlerdir. Ancak Klasik Avrasyacılar Slav milliyetçiliği yapsa da Turani unsurlara da yakın bir çizgide durmuşlardır.¹⁷⁰ Neo- Avrasyacılar ise coğrafya unsurunu geride bırakarak jeopolitikçi anlayışı önemsemektedirler. Bu tip Avrasyacılık ise Rus emperyalizminin rasyonalitesi halini almıştır. Ruslar bakımından ise Avrasyacılık bir dış politika seçeneğinden ziyade medeniyet oluşturma stratejisi şeklinde yorumlanmaktadır. Çalışmada klasik formundan Neo- Avrasyacılığa evrilen bu düşünce ekolünün Doğu'yu (Türk ve Müslüman) ve Avrasya'yı algılayış tarzı, tarihsel ve kültürel açıdan dış politikaya yansıyış tarzı ele alındı.¹⁷¹ Ayrıca Türk Avrasyacılığı ve Türk politika yapıcılarının olayları ve olguları nasıl yorumlaması gerektiği yönünde çözümlemeler yapıldı.

Rus Avrasyacılığı- Oryantalist Bakış ve Longue Duree

Avrasyacılar olarak nitelendirilen düşünce çevresi, Bolşevik Devrimi'nin ardından Avrupa'ya göç edenler tarafından kurulan bir düşünce okulu olarak ortaya çıkmıştır. Avrasyacı hareketin önderleri şu şekilde sayılabilir: *"Prens Nikolay S. Trubetskoy, Roman O. Yakobson, Petr N. Savitski, Petr P. Suvçinski, George V. Vernadski, Erjen Hara- Davan, N. N. Alekseyev, V.N. İlyin ve L. P. Karsavin, Konstantin A. Çkeidze ve Georgi V. Florovski."*¹⁷² Bu düşünürlerin Rus entelektüel ikliminde, Rus kimliği üzerine yaptıkları çalışmaların en az iki yüz yıllık bir tarihi vardır. Bu tartışmalarda Slavofiller ve Batıcılar arasında tartışmalar yaşanmıştır. Avrasyacılık Rus muhafazakâr-milliyetçi hareketlerden kopuk değildir.

167 Soner Polat, *Türkiye İçin Jeopolitik Rota*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2020, s. 33.

168 Özey, a.g.e, s. 170.

169 Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s. 1.

170 Salih Yılmaz, "Yeni Avrasyacılık ve Rusya", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 34, 2015, s. 112-120.

171 Sezgin Kaya-Meşdi İsmayilov, "Rus Avrasyacılığı ve Jeopolitik Bir Varlık Olarak Doğu Algısı", *Rusya'nın Doğu Politika-sı*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2013, s. 2.

172 Meşdi İsmayilov, *Avrasyacılık (Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği)*, DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2011, s. 19-20.

Avrasya idealinin kökleri 19. yüzyıla dayanmaktadır. Bu konteskte Avrasyacılık düşüncesinin oluşumunda Türklerin’de önemli payları olmuştur. Özellikle İsmail Gaspıralı yaptığı çalışmalar ile Avrasyacılığı temellendirmeye çalışmıştır. Avrasyacılık etnik temele dayalı bir ulus oluşturmaktan ziyade coğrafi temelde bir ulus ikame etme arayışıdır. Avrasyacılık, Rusya’da yukarıdan aşağıya gerçekleştirilen Batılılaşma çabalarına karşı reaksiyoner bir hareket olarak gelişmiştir. Rusya’nın Batılılaşma çabalarına bir tepki olarak yerlililiği savunan Slavofil ve Panslavistler Batıcıların karşısında yer almışlardır.¹⁷³

Rusya’nın Doğulu mu yoksa Batılı mı olduğu tartışmasının Avrasyacılık düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olduğu söylenebilir. Örneğin; Batılılar açısından Sovyetler Birliği hem Batılı hem de Doğulu idi. Batılılar’a göre Stalinizm, “*Batılılaşmış bir Doğu Despotluğu*” veya “*Doğululaşmış bir Batı Totalitarizmi*” olarak tanımlanıyordu. Dolayısıyla Rusların hangi ekseninde olduğu tartışma konusu olmuştur. Soğuk Savaş döneminde yaşanan “Demir Perde” olgusu da tarihsel Katoliklik-Ortodoksluk uzlaşmaz zıtlığına bağlayanlar oldu. 500 yıldır Batı’nın Rusya’ya üstün olmasından dolayı bazı analizciler Rusya’ya “*Asyatik barbarlık*” veya “*Oriental despotizmi*” yaymaya çalışan emperyalist ülke sıfatını yakıştırmıştır.¹⁷⁴ Doğu- Batı tartışmaları arasında, Rusya’dan Bulgaristan’ın başkenti Sofya’ya göç eden bir grup Avrasyacılık düşüncesini ortaya atmıştır. Böylelikle Avrasyacılık düşüncesi üçüncü bir alternatif akım olarak literatüre girmiştir. Avrasyacılar, Doğu Avrupalı ve Asyalı halkları Rus dünyasının kültürel çekim merkezinde almışlardır. Onlara göre; bu halkların kültürünü anlamadan Rus kültürünü anlamak olanaksızdır.¹⁷⁵

Avrasyacılığı araştıran “*Yerasov, D. İshakov, A. Ferraki, Y. Minnibayev, O. Süleymanov*” gibi siyaset ve ilim adamları ciddi araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalara göre üç çeşit Avrasyacılıktan bahsedilebilir. Birincisi, Osmanlı ve Rusya İmparatorluğu’nda yaygın olan Avrasyacılık fikridir. Burada Doğu-Batı birlikteliğinin yanında Türk-Slav kardeşliği vardır. Bu proseste öne çıkan düşünce Turan’dır. İkinci Avrasyacılık, felsefi bir akımdır. 1920-1930’lu yıllarda Trubetskoy, Savitskin, Alekseyev, Blomberg gibi düşünce adamlarının düşüncelerine dayanmaktadır. Şu düşünceleri savunmaktadırlar: “*1- Rusya ne Doğu ne de Batı ülkesidir. Rusya Avrasya ülkesidir; 2- Rusya, kültürel açıdan Doğu ve Batı karışımından faydalanmıştır; 3- Doğu-Batı değerler sisteminin oluşturduğu form, Avrasya’ya özgüdür; 4- Avrasya’nın çok etnikli yapısı Türkiye ve Rusya’da meydana gelmiştir.*”¹⁷⁶ Üçüncü Avrasyacılık akımı ise 1980’li yıllarda ortaya çıkmıştır. “*Neo-Avrasyacılık*” olarak nitelendirilmektedir.¹⁷⁷ 1980’li yıllarda ortaya çıkan bu akım, Aleksandr Dügin tarafından teorize edilmiş ve 2000’li yılların başlarında Vladimir Putin’in iktidara gelmesiyle bazı farklılıklara rağmen devlet politikası olarak uygulanmıştır. Neo- Avrasyacılığın dayandığı jeopolitikçi anlayış deniz kara hâkimiyetine dayalı bir anlayışı temsil etmektedir. Bu anlayışın başlıca amacı Atlantikçi bloğun pasivize edilmesidir. Dügin’e göre; bu amacın gerçekleştirilebilmesi için Rusya İmparatorluğunun çekirdek devlet olduğu bir sistemin inşa edilmesi gereklidir.¹⁷⁸

Avrasyacılık ideolojisinde “*biz*” anlayışının Rus (Doğu Slavları) ve Türkleri (Turan unsurları) kapsadığını belirtmek gerekir. Ancak, din söz konusu olduğunda Ortodoksluk vurgusu belirleyici olmuştur. Onlara göre; Rusya Kafkaslar ve Orta Asya’daki Müslümanların desteğini kazanmalıdır. Türk ve Müslümanlar ile anlaşılmalıdır. Panarin, Pantürkçü düşünceye önem verir. Ancak emperyal güç Rusya olmalıdır. Bu çelişkili yaklaşım Müslüman unsurlar içinde geçerlidir. Partikülarist yaklaşım

173 İsmayilov, a.g.e, s. 20-22.

174 J Michael C. Paul, “Western Negative Perceptions of Russia: “The Cold War Mentality” Over Five Hundred Years”, **International Social Science Review**, Cilt: 76, Sayı: 3-4, 2001, s. 103-121.

175 İşyar, a.g.e, s. 22.

176 Kamil Veli Nerimanoğlu, **Avrasya Meseleleri**, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 11-12.

177 Nerimanoğlu, a.g.e, s. 12.

178 Selim Kurt, “Dugin’in Avrasyacılık Anlayışında Türkiye’nin Yeri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 31, 2019, s. 425-467.

Rus evrenselliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan Avrasyacılar, Rusya'ya Türk ve Müslümanlara medenileştirici misyon yüklemektedir.¹⁷⁹ Neo-Avrasyacılar ise Türkiye'ye mesafeli yaklaşmaktadır. Pan-Türkçülük zararlı bir ideoloji olarak görülmektedir. Neo-Avrasyacılar, İslâm'ın günümüzde dağınık olduğunu iddia etmektedirler. “1-İran Köktenciligi, 2-Türkiye'nin Laik Rejimi, 3-Pan-Arabizm, 4-Suudi-Vahabi Köktenciligi, 5-İslâm Sosyalizmi'nin farklı çeşitlemeleri.”¹⁸⁰ Neo-Avrasyacılar, İran köktencilliğini devrimci muhafazakâr değerler içerdiğini düşünmektedirler.¹⁸¹ Onlara göre; hem Ermenistan hem de İran desteklenmelidir. Azerbaycan Türk yanlısı tutumunu devam ettirirse bu ülke parçalanmalıdır. Çeçenistan'daki huzursuzluklar İran'la işbirliği sayesinde çözümlenmelidir. Orta Asya'da rekabet hâlinde olan dört jeopolitik eğilim vardır: “Pantürkçülük, Vahabilik, Köktencilik ve Rusçuluk”¹⁸² Atlantikçilik ve Pan-Türkçülük birbirine benzemektedir. Turancılık ve Pantürkçülük Ruslar için, büyük tehditlerdir dolayısıyla Türkiye'nin zayıf düşmesi için Kürt ayrılıkçı hareketler desteklenmelidir. Tatarların milli bilinçleri gelişmiş olduğundan burası Rusya için büyük tehdittir.¹⁸³

Aktaran Selim Kurt, Neo-Avrasyacı Dugin'in düşüncelerini şöyle özetlemiştir: “Kurulacak Avrasya İmparatorluğu'nun merkezi olma rolünü biçtiği ve Avrasya'nın kuzey ve doğu bölgelerinden sorumlu olduğunu belirttiği Rus İmparatorluğu toprakları üzerinde yaşayan milletlerin çok-etnisiteli bir yapıya sahip olması nedeniyle merkez topraklarda yaşayan “Rus halkı”nın hiçbir zaman mono-etnik ve tek ırklı bir devlet olmayacağını dile getirmektedir. Böylelikle Dugin de, kendisindeki önceki Avrasyacılar gibi, pragmatik bakış açısıyla, bu coğrafyada Türklerin önemli bir yekûn teşkil etmesi nedeniyle, kurulacak bir devletin Rus-Türk etnisiteye dayanacağını kabul etmektedir. Ancak bu noktada gerek Türk dünyasında, gerekse Türkiye'de kuvvetli temellere sahip olan Pan-Türkizm akımlarının Avrasya İmparatorluğu'nun merkezi olarak gördüğü Rus İmparatorluğu'nun yerleşik olduğu ana sahayı hedef alması dolayısıyla Dugin, yine pragmatik şekilde, Türk tehdidine de dikkat çekmektedir.”¹⁸⁴

Avrasya'da Oluşan Jeopolitik Türk Birliği Üzerine Kurulabilir mi?

Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan'ı kaybettiği Navarin baskınından sonra Asya'ya itilmiştir. Yunan Devleti'nin kurulması ile Avrupalılar Asya'ya doğal bir set çekmiştir. Helen uygarlığına dayalı suni bir devlet kurulmuştur. Böylelikle Türkiye, Batı'nın açık sömürü alanına girmiştir. Türkiye, 1800'lü yılların başından itibaren Avrupa jeopolitiğinin dışında bırakılmıştır. Çünkü Türkler ve Müslümanlar Avrupa açısından ötekidir.¹⁸⁵

Türkiye'nin Avrasya ekseninde oluşturmaya çalıştığı iki kapı vardır: “İran ekseninde Ortadoğu ve Asya”. Bu iki eksen içerisinde İran-Türkiye kapısı önemlidir. Açılacak kapı ile Türkiye hem Ortadoğu hem de Avrasya'da etkin bir konuma gelebilir. Avrasya için ise Moskova-Pekin kapısı önem arz etmektedir. Avrasya'da önemli bir konum elde edebilmek için küresel ölçekte Moskova-Pekin ve bölgesel ölçekte İran ile kurulacak ittifak önkoşuldur.¹⁸⁶

Türkiye yeni pivot stratejiler elde ettiğinde jeopolitik bir soluk alacaktır. Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Hazar Denizi'ne ulaşma imkânı elde eden Türkiye, tarihi atılımlar gerçekleştirebilir. Silahlı Kuvvetleri daha çok geliştirme imkânı elde edebilir. Ekonomi canlanabilir ve teknolojik atılımlar ile katma değer yaratan ürünler oluşturulabilir. TSK'lar daha gerçekçi ve rasyonel hareket edebilir. NATO

179 İsmayilov, a.g.e, s. 257-259.

180 İsmayilov, a.g.e, s. 262-263.

181 İsmayilov, a.g.e, s. 263.

182 İsmayilov, a.g.e, s. 265-267.

183 İsmayilov, a.g.e, s. 267-270.

184 Kurt, a.g.m, s. 425-467.

185 Soner Polat, “Türkiye İçin Jeopolitik Rota”, *Avrasya'nın Kilidi Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 151.

186 Polat, a.g.b, s. 156-157.

ve AB gibi kurumlarda etkisi artabilir.¹⁸⁷ Türkiye Türk dünyası ile jeopolitik ve jeostratejik etki alanlarını arttırabilir. Türk dünyasını merkezine alan bir jeopolitik eksen oluşabilir. Özellikle İran ile yapılan işbirliği Türk Birliği düşüncesini hayata geçirebilmek için önemli fırsatlar sağlayabilir.¹⁸⁸

Türk Avrasyacılığı öncelikle coğrafyanın sorunları ile ilgilenmelidir. Fakat Türk Avrasyacılığı Rusya ile çatışarak başarıya ulaşması söz konusu değildir. Türkiye, Rusya'nın izin verdiği ölçüde Türk dünyası ile iletişim kurabilir. Türk Avrasyacılığını başarıya ulaşmamasının nedenleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede uyguladığı siyaset vardır. Türkiye 1990'lı yıllarda ABD'nin desteği ile bölgeye girmiştir. Ancak bölge gerçeklerinden soyut politikalar neticesinde Türkiye, ABD politikalarının uygulayıcısı ülke konumuna gelmiştir. ABD'nin kendine özgü Avrasyacılığı başarısız olmuştur. Türkiye politikalarında bağımsız hareket etmelidir. Yeni teori ve politikalar izlenmelidir.¹⁸⁹

Türk Avrasya misyonu ilk olarak petrol boru hatlarını organize etmeli ve teknolojik gücünü arttırarak teknolojik üs olmak konusunda stratejik adımlar atmalıdır. Türkiye'nin sahip olduğu etkin insan gücü ve demokrasi kültürü bölge için önemlidir. Türkiye politikalarında Azerbaycan ve Kazakistan ile işbirliği yapabilir. Azerbaycan ve Kazakistan olmadan Türk Avrasyacılığı'nın başarılı olması mümkün değildir. İlk olarak bu ülkeler ikna edilmelidir. Türkiye bu politikaları uygularken Rusya ve İran'ı rahatsız edecek politikalardan uzak durmalıdır. Türkiye hem Avrupa Birliği hem de Türk Avrasyacılığını idare etmelidir. Nitekim Avrupa'nın çoğulcu demokrasi modeli Türkiye için önemli bir modeldir. Türk Avrasyacılığı halka iyi anlatılırsa büyük kazanımlar elde edilebilir.¹⁹⁰

Aleksander Dugin Türkiye'nin yeni dönem avantajlarını şöyle açıklamaktadır: *“Türkiye hem jeopolitik olarak hem de tarihten gelen Türk etnik menşei katmanlarına sahip olması başlı başına bir değerdir. Büyük bir imparatorluğu kuran ve bu imparatorluğunun merkezinin de şu anki Türkiye olduğunu düşünürsek Türklerin tarihi yükselişinin kökünü anlamamız kolaylaşacaktır. Çağdaş Türkiye'nin ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun kökleri saf Avrasyacılık muhitine inmektedir.”*¹⁹¹

Türk Avrasyacılığı genellikle milliyetçi çevreler tarafından benimsenmektedir. 1999 yılında kurulan Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) bu konuyla ilgili önemli çalışmalar yürütmüştür. 1999-2004 yılları arasında bu merkez Ümit Özdağ tarafından idare edilmiştir. Ümit Özdağ bu merkezde Avrasyacılık düşüncesini milliyetçi çevrelere benimsetmeye çalışmıştır. Tür Avrasyacılığı bölgesel olarak tüm Balkanları, Türkiye'yi, Kafkasya'yı, Orta Asya'yı, İran'ı, Rusya'yı, Ukrayna'yı, Afganistan'ı, Pakistan'ı ve Moğolistan'ı içermektedir.¹⁹²

Türkiye resmi politika açısından her zaman Pan-Türkçülüğü red etmiştir. Bu nedenden dolayı Pan-Türkçü çevrelerin düzenlediği konferans ve toplantılara devlet tarafından sahip çıkılmamıştır. Ancak Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Tansu Çiller gibi devlet insanları zaman zaman bu konferanslara aktif olarak katılmışlardır. Demirel bir röportajında *“Türk Dünyası”* kavramının Türkçülük olmadığını ifade etmiştir. Demirel'in politikaları ile Avrasyacılığın Avrupa Birliğine karşı alternatif bir düşünce olabileceği anlayışı yaygınlık kazanmıştır.¹⁹³

187 Polat, a.g.b, s. 157-158.

188 Polat, a.g.b, s. 187.

189 Salih Yılmaz-Evgeniy Bahrevskiy, **Rusya&Türkiye Avrasya Paktı Mümkün Mü? Rus Avrasyacılığı Mı?&Türk Avrasyacılığı Mı-Rusya-Çin-İran-Türkiye**, SRT Yayınları, Ankara, 2017, s. 239.

190 Yılmaz-Bahrevskiy, a.g.e, s. 240-241.

191 Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13; Yılmaz-Bahrevskiy, a.g.e, s. 249.

192 Yılmaz-Bahrevskiy, a.g.e, s. 287.

193 Yılmaz-Bahrevskiy, a.g.e, s. 287-288.

Türk Avrasyacılığı, 1990'lı yıllarda Rusya'yı dışlayıcı bir politika izleyerek hedefe ulaşmaya çalışmıştır. Örneğin; Türkiye, Kazakistan ve Türkmenistan'dan hıgelen doğal gazı Rusya'sız ulaştırmak için çabalamıştır. Ancak bu çabalar Rusya'nın devreye girmesi ile başarısız olmuştur. Türkiye sadece Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı inşa edebilmiştir. Türkiye'nin Avrasyacılığı pragmatizme dayalı olsa da Rusya tarafından bu çabalar tehdit olarak algılanmıştır.¹⁹⁴ Türkiye 2000'li yılların başında sağ ve sol milliyetçiler Avrasyacılığı yeniden yorumlamıştır. Her iki hareket de Batı'ya mesafeli idi ve Atatürkçülüğü Avrasyacılıkla sentezlemeye çalışmışlardır.¹⁹⁵

Türkiye Cumhuriyeti, eski dünya düzeninden yeni dünya düzenine geçiş süreci içinde yeni konumlanmalara hazır olmalıdır. Yirmibirinci yüzyılda yeni dünya düzeni Avrasya'yı ayrı bir bölge olarak dünya platformuna çıkarmıştır. Avrasyacılık düşüncesi ciddi ölçüde teorize edildiğinde Avrasya siyasetindeki parçalı- bölünmüş ya da çok kültürlü yapıların dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye ve Rusya hem Avrupa hem de Asya ülkeleri olarak her iki kıtada yer almaktadır. İstanbul-Moskova rekabeti ise tarihsel olarak her zaman var olmuştur.¹⁹⁶ Her iki ülkede reel politik açıdan birbiri ile işbirliği yapmak zorundadır dolayısıyla gerçek düşmanlıktan sanal rakip olmaya geçiş tarihsel zorunluluktur denilebilir.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti Avrasya coğrafyasında etkin olmaya çalışmıştır. 1990'lı yıllardan sonra Türkiye Devleti Rusya faktörünü göz ardı ederek bölgede çekim merkezi olmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Türkiye Devleti her ne kadar bölgeye nüfuz edemese de ticari ilişkiler, kültürel yakınlaşmalar ve enerji projeleri geliştirme yönünde önemli adımlar atmıştır. ABD'nin Avrasyacılığı perspektifinde hareket eden Türkiye Devleti bir süre sonra bölgede ABD'nin temsilcisi olarak görülmesine neden olmuştur. 2000'li yıllarda Türkiye, güvenlik alanında köprü vazifesi olarak görülmeye başlanınca özellikle Rusya ve İran tarafından önemsenmeye başlanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ideo-politik boşluğa düşen Rusya, Putin'in iktidara gelmesiyle Avrasyacılık ideolojisini devlet politikası hâline getirmiştir. Putin, Dugin'in aşırı milliyetçi bazı görüşlerine katılmasa da devlet ideolojisi olarak Avrasyacılığı ön plana çıkarmıştır. Dugin'in Pan-Türkçülüğü tehdit olarak görmesi Türk-Rus Avrasyacılığı arasında birtakım uzlaşmaz çelişkilere neden olmuştur. Ancak iki görüşün bazı ortak noktaları da vardır. Örneğin iki görüş Batı'nın dayatmacı modernizmine bir başkaldırı vardır ve Batılılaşma serüvenine ciddi eleştiriler getirilmektedir.

Rus Avrasyacıları Türklerin Pantürkçü siyaset izleyerek etki alanlarındaki soydaşlarını Rusya'ya karşı kışkırtacağından çekinmektedir. Türk Avrasyacıları ise Rusların bu çekincesini görmezden gelmektedirler. Ancak son zamanlarda Türkiye'de Rusya ile işbirliği yapılması gerektiği taraftarı çok insan vardır. Onlara göre; Türkiye, Rusya ve İran ile işbirliği yaparak dünya siyasetinde oyun kurucu ülke durumuna gelebilir. Rusya, daha demokratik bir ülke olabilirse Türkiye'nin Rusya ile işbirliği yapmaması için hiçbir sebep yoktur. Ancak Türkiye'nin en büyük dezavantajı Türk Avrasyacılığı fikrinin henüz sistematik bir teoriye dönüşmemesidir. Sonuç olarak Rusların Avrasyacı düşünceleri kendilerine özgü yayılmacı bir düşüncedir. Rusya'nın özlemi Sovyetler Birliği gibi jeopolitik bir güç olabilmektir. Ruslar siyaset yaparken son derece pragmatik ve realistik davranmaktadır. Türk Avrasyacıları ise kendilerine özgü Avrasyacılık düşüncesini teorize ettikten sonra Rusya ve İran ile ulusal çıkarlar doğrultusunda işbirliği yapılabilir.

194 Yılmaz-Bahrevskiy, a.g.e, s. 290.

195 Yılmaz-Bahrevskiy, a.g.e, s. 291.

196 Anıl Çeçen, **Türkiye ve Avrasya**, Fark Yayınları, Ankara, 2006, s. 413-519.

Kaynakça

- AKENGİN, Hamza, **Siyasi Coğrafya (İnsan ve Mekân Yönetimi)**, Pegem Akademi, Ankara 2010.
- ÇEÇEN, Anıl, **Türkiye ve Avrasya**, Fark Yayınları, Ankara 2006.
- DUGİN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yayınları, İstanbul 2005
- İSMAYILOV, Meşdi, **Avrasyacılık (Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği)**, DoğuBatı Yayınları, Ankara 2011.
- İŞYAR, Ömer Göksel, **Avrasya ve Avrasyacılık**, Dora Yayınları, Bursa 2013.
- KAYA, Sezgin –İSMAYILOV, Meşdi, “Rus Avrasyacılığı ve Jeopolitik Bir Varlık Olarak Doğu Algısı”, **Rusya’nın Doğu Politikası**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2013.
- KURT, Selim, “Dugin’in Avrasyacılık Anlayışında Türkiye’nin Yeri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 31 2019, s. 425-467.
- MARSHALL, Tim, **Coğrafya Mahkumları(Dünyanın Kaderini Değiştiren On Harita)**, 4. B., Epsilon Yayınevi, İstanbul 2019.
- NERİMANOĞLU, Kamil Veli, **Avrasya Meseleleri**, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.
- ÖZEY, Ramazan, **Jeopolitik Tanımlar, Teoriler ve Değişimler**, Pegem Akademi, Ankara 2017.
- PAUL, J Michael C. “Western Negative Perceptions of Russia: “The Cold War Mentality” Over Five Hundred Years”, **International Social Science Review**, Cilt: 76, Sayı: 3-4 2001, s. 103-121.
- POLAT, Soner, “Türkiye İçin Jeopolitik Rota”, **Avrasya’nın Kilidi Türkiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2017.
- POLAT, Soner, **Türkiye İçin Jeopolitik Rota**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2020.
- YILMAZ, Salih “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 34, 2015, s. 112-120.
- YILMAZ, Salih-BAHREVSKİY, Evgeniy, **Rusya&Türkiye Avrasya Paktı Mümkün Mü?Rus Avrasyacılığı Mı?&Türk Avrasyacılığı Mı-Rusya-Çin-İran-Türkiye**, SRT Yayınları, Ankara 2017.

OTOMASYONLU YAKIT SATIŞ SİSTEMİNDE MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ MODELİ

Ümit YAŞAR

Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme EABD

<https://orcid.org/0009-0007-1508-7881>

Prof.Dr. İkrım DAŞTAN

Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4366-8698>

Özet

Bilgiye ulaşmanın geçmişe göre kolaylaştığı günümüzde, halen yapısı ve süreçleri tam olarak bilinmeyen ve literatürde yeteri kadar yer bulamayan sektörler veya sektörün belli parçalarının olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmanın seçilme motivasyonu da burada belirtilen bu nedenden ortaya çıkmıştır. Az bilinen ve haliyle akademik literatürde çok gelişmediği otomasyonlu akaryakıt satış sistemi ve bu sistemde kullanılan örnek bir Müşteri İlişkileri Yazılımı konu olarak ele alınmıştır. Literatürde doğrudan olmasa da, dolaylı yoldan konuya değinen veya sektöre ilişkin tespitlerde bulunan sınırlı sayıda ki çalışmaların da incelenerek gerektiği şekilde literatür analizinin yapıldığını belirtmek isteriz.

Bu çalışmanın amacı da, akademik literatürde çok fazla yer almayan “otomasyonlu akaryakıt satış sistemi” ve bu sistemin aktörleri arasında yer alan “otomasyonlu akaryakıt satış distribütörü” ve sistemde yer alan “bayi” ve “müşteri” arasındaki süreçlerin irdelenmesidir.

Bu bağlamda en önemli ve geri kazanılması mümkün olmayan “zamanın” etkin kullanılabilmesi adına işletmelere “zaman tasarrufu”, “evrak tasarrufu” ve “araçların takibi-kontrolü” gibi bir çok tasarrufu sunan bu sistemin işleyişi çalışmanın birinci bölümünde anlatılmaya çalışılmıştır.

Otomasyonlu akaryakıt sistemi içerisindeki süreçlerin, aktörlerin anlatılmasını takiben, bu bölüm incelendiğinde de görüleceği gibi, çok önemli ve kaydedilmesi/izlenmesi gereken veriler için bir “Müşteri İlişkileri Yönetimi Sistemi”ne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede de çalışmanın ikinci bölümünde, müşteri ilişkileri yönetimi hakkında genel bilgilere yer verildikten sonra, müşteri ilişkileri yönetiminin gelişim sürecine değinilmiş ardından da, müşteri ilişkileri yönetimi yazılımlarının önemi ve gerekliliğine yer verilmiştir. Ardından da müşteri ilişkileri yönetimi yazılımlarında veri kaynakları, müşteri değerinin belirlenmesi, yazılım pazarının gelişimine, müşteri ilişkileri yönetimi yazılımının bileşenlerine, müşteri ilişkileri yönetimi yazılımlarında bulut bilişimin etkisi ve kullanımına ve son olarak piyasadaki olası

“Müşteri İlişkileri Yazılımı (MİY)” çözümlerine genel olarak değinildikten sonra uygulama bölümünde kullanılacak olan “Müşteri İlişkileri Yönetimi Yazılımı (MİYY)”nın işlenmesine geçilmiştir.

Çalışmanın uygulama bölümünde Müşteri ilişkiler Yazılımında olması gereken temel sekmeler ve barındırması gereken veriler üzerinde konur teorik olarak tartışılmıştır.

Bu çalışma ile akaryakıt sektöründeki literatür kıtlığına bir katkı sunulmaya çalışılmış olmakla birlikte, literatürde hiç ele alınmamış bir konunun da akademik bir yapı içerisinde ele alınmaya çalışıldığını ve bundan sonraki çalışmalara bir zemin hazırladığını ve üstüne başkaca konular inşa edilerek bu yöndeki literatürün de gelişmesine katkı sunulduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akaryakıt İşletmesi, Otomasyonlu Satış Sistemi, Hizmet İşletmesi, Müşteri İlişkileri Yönetimi, Müşteri ilişkileri Yönetimi Yazılımı.

MODEL OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT IN AUTOMATED FUEL SALES SYSTEM

Abstract

In today's world, where accessing information has become easier compared to the past, there are still sectors or specific parts of a sector whose structures and processes are not fully known and have not found sufficient space in the literature. The motivation for the selection of this study arises from this reason mentioned here. An underexplored and consequently not extensively developed topic in the academic literature, the automated fuel sales system and an example Customer Relationship Management Software used in this system, are addressed.

Although there are limited studies indirectly addressing or making observations related to the subject in the literature, a literature analysis has been conducted by examining these studies as needed. The aim of this study is to examine the “automated fuel sales system,” which is not widely covered in academic literature, and to explore the processes between the actors in this system, including the “automated fuel sales distributor,” “dealer,” and “customer.”

In this context, the operation of this system, which offers various savings to businesses such as “time savings,” “document savings,” and “vehicle tracking-control” for the effective use of the irretrievable “time,” is explained in the first section of the study.

After the explanation of the processes and actors within the automated fuel system, as seen in this section, a “Customer Relationship Management System” is needed for very important data that must be recorded/monitored. In the second section of the study, after providing general information about customer relationship management, the development process of customer relationship management is discussed, followed by the importance and necessity of customer relationship management software.

Subsequently, data sources in customer relationship management software, determining customer value, the development of the software market, components of customer relationship management software, the impact and use of cloud computing in customer relationship management software, and finally, a general overview of possible “Customer Relationship Management Software (CRM)” solutions in the market are discussed. Afterward, the application section covers the processing of the “Customer Relationship Management Software (CRM)” to be used.

In the application section, the basic tabs and the data that should be included in Customer Relationship Software are theoretically discussed.

While attempting to contribute to the literature gap in the fuel sector, this study also attempts to address an entirely unexplored topic within an academic framework, paving the way for future studies and contributing to the development of literature in this direction.

Keywords: Fuel Station, Automated Sales System, Service Operation, Customer Relationship Management, Customer Relationship Management Software

TÜRK DEVLETLERİNİN GÜVENLİK VE SAVUNMA ALANLARINDAKİ İŞ BİRLİĞİNE KISA BAKIŞ

Fuad Şammadov

Doktora Öğrencisi, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı'na Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi. Bakü/AZERBAYCAN

ÖZET

Türk devletleri, tarih boyunca aynı kültürel ve tarihi özellikleri paylaşan ülkelerden oluşan bir topluluğu ifade eder. Bu devletler arasında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi ülkeler bulunmaktadır. Günümüzde Türkmenistan, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi ülkelerle yanaşı, “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı” gibi bölgesel örgütlerin de gözlemci statüsünde yer aldığı “Türk Devletleri Teşkilatı” adlı bir uluslararası kuruluşu kavuşmuştur.

Kapsamlı ve çok çeşitli işbirliğini teşvik eden bir kuruluş olarak Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), ekonomik, tarım, ulaştırma, eğitim, enerji gibi 20’ni aşkın alanda işbirliğine zemin oluşturmaktadır.

Çağımızda esasen de uluslararası hukuk kurallarının kabaca ihlal edilmesi yüzünden dünyanın farklı bölgelerinde savaş ve çatışmaların alevlenmesine sıklıkla tanık oluyoruz. Bu durumda ülkelerin savunma potansiyelleri güvenliklerinin başlıca garantörüne dönüşmesi zorunlu hale gelmektedir. Dolayısıyla, TDT’ye üye ülkeler arasında güvenlik ve savunma alanlarında iş birliğinin oluşturulması da bu gereksinimi temin etme yönünde çok faydalı olacaktır.

Başlangıç olarak Türk devletleri arasındaki güvenlik ve savunma alanındaki işbirliğinin temel alanları gibi şunları sıralamak mümkündür:

- düzenli olarak ortak askeri tatbikatlar ve operasyonlar düzenleyerek birlikte çalışabilirlik ve hazırlığı geliştirmek;
- savunma sanayi alanında iş birliğine gittikçe artan önem vererek dış tedarikçilere olan bağımlılığı azaltmayı ve ortak savunma ihtiyaçlarını karşılamak için yeni kapasiteler geliştirmeyi hedeflemek;
- terörizm, siber tehditler ve bölgesel güvenlik dinamikleri hakkında istihbarat paylaşımı yaparak durumsal farkındalığı artırmayı ve ortak tehditlere karşı mücadeleyi güçlendirmek;
- uluslararası barış koruma misyonlarına katılarak ve bölgesel çatışma çözümü çabalarını destekleyerek uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak.

Türk devletleri arasındaki güvenlik ve savunma alanındaki işbirliği bazı zorluklarla da karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklar arasında başlıca olarak şunlar yer almaktadır:

- Türk devletlerinin farklı güvenlik endişeleri ve jeopolitik konumları, işbirliğinin önündeki başlıca zorluklardan biridir.
- Türk devletleri arasında askeri kapasiteler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum, işbirliğinin etkinliğini sınırlandırmaktadır.
- Türk devletleri arasındaki işbirliği, dışsal etkilerden de etkilenebilmektedir. Örneğin, NATO gibi mevcut ittifaklar ve ortaklıklar, işbirliğini dengeleme çabalarına yol açabilmektedir.

Bütün bu zorluklara rağmen, Türk devletleri arasındaki güvenlik ve savunma alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi üye ülkelere potansiyel faydaları sağlayacaktır. Mesela:

- bölgesel istikrarı güçlendirmeye ve ortak tehditlere karşı mücadeleyi kolaylaştırmaya faydası olacaktır;
- Türk devletlerinin güvenlik kapasitelerini artırmaya ve ortak savunma ihtiyaçlarını karşılamaya büyük katkısı olacaktır;
- Ve üye devletler için yeni ekonomik ve ticari fırsatlar yaratacaktır.

Sonuç olarak, TDT çatısı altında diğer alanlarda olduğu gibi güvenlik ve savunma alanında da işbirliğinin sağlam temellere dayanarak geliştirilmesi zamanın talebidir. Ve bu işbirliği, bölgesel istikrar ve ortak güvenlik çıkarları açısından önemli potansiyele sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, güvenlik, savunma, işbirliği

A brief overview of the cooperation of Turkish states in the fields of security and defense

Abstract

Turkish states represent a community of countries that have shared the same cultural and historical characteristics throughout history. Among these states are countries such as Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan. Today, Turkmenistan has an international organization called the “Organization of Turkic States”, which is affiliated with countries such as Hungary and the Turkish Republic of Northern Cyprus, and in which regional organizations such as the “Economic Cooperation Organization” also have observer status.

As an organization that encourages comprehensive and diverse cooperation, the Organization of Turkish States (OTS) provides the basis for cooperation in more than 20 fields such as economy, agriculture, transportation, education and energy.

In our age, we often witness the escalation of wars and conflicts in different parts of the world, mainly due to crude violations of the rules of international law. In this case, it becomes necessary for countries' defense potential to become the main guarantor of their security. Therefore, establishing cooperation in the fields of security and defense among OTS member countries will be very useful in meeting this requirement.

To begin with, it is possible to list the following as the main areas of cooperation between Turkish states in the field of security and defense:

- to improve interoperability and readiness by regularly holding joint military exercises and operations;

- Aiming to reduce dependence on external suppliers by giving increasing importance to cooperation in the field of defense industry and to develop new capacities to meet common defense needs;
- strengthening situational awareness and the fight against common threats by sharing intelligence on terrorism, cyber threats and regional security dynamics;
- to contribute to the maintenance of international peace and security by participating in international peacekeeping missions and supporting regional conflict resolution efforts.

Cooperation between Turkish states in the field of security and defense also faces some difficulties. These challenges mainly include:

- The different security concerns and geopolitical locations of the Turkish states are one of the main challenges to cooperation.
- There are significant differences in military capacities among Turkish states. This situation limits the effectiveness of cooperation.
- Cooperation between Turkish states may also be affected by external influences. For example, existing alliances and partnerships such as NATO may lead to efforts to balance cooperation.

Despite all these difficulties, improving cooperation in the field of security and defense between Turkish states will provide potential benefits to member countries. For example:

- It will help strengthen regional stability and facilitate the fight against common threats;
- It will contribute greatly to increasing the security capacities of the Turkish states and meeting common defense needs;
- And it will create new economic and commercial opportunities for member states.

As a result, it is the demand of the time to develop cooperation on solid foundations in the field of security and defense, as in other areas, under the umbrella of OTS. And this cooperation has significant potential for regional stability and common security interests.

Keywords: Organization of Turkish States, security, defense, cooperation

COMMON VOCABULARY OF THE KIPCHAK AND OGHUZ LANGUAGES

Aynur Murad gizi Namazova

ORCID: 0009-0001-2498-8880

PhD student of Azerbaijan State Pedagogical University
of the Department of Modern Azerbaijani Language, Azerbaijan

Key words: Kipchak Language, Oghuz Language, Tatar language, Karachay-Balkar language, Bashkir language, comparative study.

Comparative studies of Turkic languages have a great tradition of nearly one thousand years: they date back to the first comprehensive dictionary *Dīwānu l-Luġat al-Turk* by Mahmud al-Kashgari. The tradition of the Turkish lexicography of the modern period of the 19th century is linked with the names of the founder of Russian Turkology, member of the Academy of Sciences, prof. V.V.Radloff and N.F.Katanov, professor of Kazan University of Turkic origin.

The term “Contemporary Kipchak Language” was initially used in our 1998 book of Comparative Grammar [10]. The Kipchak literary languages under study (Tatar, Bashkir and Karachay-Balkar) are distributed on the territory of 415,000 square kilometers with the centre in Astrakhan as an ancient city close to Saray. The distances to the present centers of Karachay-Balkar (Nalchik), Bashkir (Ufa) and Tatar (Kazan) were calculated with the use of Google Earth and wikimapia.org page: Astrakhan-Kazan 1057 km; Astrakhan-Ufa 1085 km; Astrakhan-Nalchik 478 km.

46 out of 389 verbs are complete equivalents in Tatar, Bashkir and Karachay-Balkar from the point of view of pronunciation and meaning and comprise approximately 12 per cent of data collected. Moreover, a large proportion of them have some similarities with the examples from GT. But 7 of them are different from those in GT:

1. Gül. *besle-(bisle-)* ‘*beslemek питать*’ (nourish, feed) ≠ Tat. *ашат-*, Bashk. *ашат*, KrchBlk. *ашат-*.
2. Gül. *beslen- ~ bislen-* ‘*beslenmek питаться*’ (eat, take nourishment) ≠ Tat. *аша-*, Bashk. *аша-*, Krch-Blk. *аша-*.
3. Gül. *bırak-* ‘*koymak, bırakmak ставить, оставлять*’ (put, leave) ≠ Tat. *калдыр-*, Bshk. *калдыр-*, Krch-Blk. *къалдыр-*.
4. Gül. *çek- ~ çik-* ‘*çekmek тянуть, тащить*’ (pull, drag) ≠ Tat. *тарт-*, Bshk. *тарт-*, Krch-Blk. *тарт-*.
5. Gül. *çekiş-* ‘*çekişmek тягаться, тянуть друг друга*’ (contend) ≠ Tat. *тартыш-*, Bshk. *тартыш-*, Krch-Blk. *тартыш-*.

6. Gül. yi- ‘yemek есть, кушать’ (eat) ≠ Tat. аша-, Bshk. аша-, Krch-Blk. аша-.

7. Gül. yidür- ‘yedirmek помогать есть’ (feed) ≠ Tat. ашат-, Bshk. ашат-, Krch-Blk. ашат-. M.ÖNER 38 7 GT verbs, which are not identical in form with their Tatar, Bashkir and Karachay-Balkar equivalents have parallels in the Oghuz language spoken in Turkey as well. As their pronunciation differences (tig- > тий-, tapul- > табыл-) are results of historical sound changes, they are to be studied separately from the vocabulary of GT:

1. diñle- ‘dinlemek слушать’ (listen) ≠ Tat. тыңла-, Bshk. тыңла-, Krch-Blk. тыңла-.

2. karar- ‘kararmak чернеть, темнеть’ (darken) ≠ Tat. карал-, Bshk. карал-, Krch-Blk. карал-.

3. kına- ‘eziyet, cefa etmek угнетать, мучить’ (torture) ≠ Tat. кыйна-, Bshk. кыйна-, Krch-Blk. кыйна-; 4. oğurla- ‘çalmak, hırsızlık etmek воровать, красть’ (steal) ≠ Tat. урла-, Bshk. урла-, Krch-Blk. урла-.

5. tapul- ‘bulunmak, kazanılmak обнаружиться’ (reveal, be found out) ≠ Tat. табыл-, Bshk. табыл-, Krch-Blk. табыл-.

6. tñlan-, tiñlen- ‘dinlenmek, huzura kavuşmak отдыхать’ (rest) ≠ Tat. тын-, Bshk. тын-, Krch-Blk. тын-. 7. tig- ‘erişmek, değmek достигать, добираться’ (reach) ≠ Tat. тий-, Bshk. тей-, KrchBlk. тий-.

32 verbs are completely identical in all the languages, old and modern, of the Kipchak and Oghuz group studied.

KIPÇAK VE OĞUZ DİLLERİNİN ORTAK KELİMELERİ

Anahtar kelimeler: Kıpçak Dili, Oğuz Dili, Tatar dili, Karaçay-Malkar dili, Başkurt dili, karşılaştırmalı çalışma.

Türk dilleri üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar neredeyse bin yıllık büyük bir geleneğe sahiptir: Kaşgarlı Mahmud’un ilk kapsamlı sözlüğü Dīwānu l-Luğat al-Turk’e kadar uzanır. 19. yüzyılın modern dönemi Türk sözlükçülüğü geleneği, Rus Türkolojisinin kurucusu, Bilimler Akademisi üyesi prof. V.V.Radloff ve N.F.Katanov, Kazan Üniversitesi Türk kökenli profesör.

“Çağdaş Kıpçak Dili” terimi ilk olarak 1998 tarihli Karşılaştırmalı Dilbilgisi kitabımızda kullanıldı [10]. İncelenen Kıpçak yazı dilleri (Tatar, Başkurt ve Karaçay-Malkar), Saray’a yakın antik bir şehir olan Astrahan’da merkezi olmak üzere 415.000 kilometrekarelik bir alana yayılmıştır. Karaçay-Balkar (Nalçik), Başkurt (Ufa) ve Tatar (Kazan)’ın mevcut merkezlerine olan mesafeler Google Earth ve wikimapia.org sayfası kullanılarak hesaplanmıştır: AstrakhanKazan 1057 km; Astrahan-Ufa 1085 km; Astrahan-Nalçik 478 km.

389 fiilden 46’sı Tatarca, Başkurt ve Karaçay-Balkarcada telaffuz ve anlam açısından tam eşdeğerdir ve toplanan verilerin yaklaşık yüzde 12’sini oluşturmaktadır. Üstelik bunların büyük bir kısmı GT’deki örneklerle benzerlik taşıyor. Ancak bunlardan 7’si GT’dekilerden farklı:

1.Gül. besle-(bisle-) ‘beslemek питать’ (beslemek, beslemek) ≠ Tat. ашат-, Bashk. аynen, KrchBlk. ашат-.

2.Gül. beslenme- ~ bislen- ‘beslenmek питаться’ (ye, beslen) ≠ Tat. аша-, Bashk. аша-, Krch-Blk. аша-.

3. Gül. biraç- ‘koymak, bırak ставит, оставляет’(koy, bırak) ≠ Tat. калдыр-, Bshk. калдыр-, Krch-Blk. кьалдыр-.

4. Gül. çek- ~çık- ‘çekmek тянуть, тащить’ (çek, sürükle) ≠ Tat. тарт-, Bshk. тарт-, Krch-Blk. тарт-.
 5. Gül. çekiş- ‘çekişmek тягаться, тянуть друг друга’ (mücadele) ≠ Tat. тартыш-, Bshk. тартыш-, Krch-Blk. тартыш-.
 6. Gül. yi- ‘yemek есть, кúшать’ (yemek) ≠ Tat. аша-, Bshk. аша-, Krch-Blk. аша-.
 7. Gül. yidür- ‘yedirmek помогать есть’ (feed) ≠ Tat. ашат-, Bshk. ашат-, Krch-Blk. ашат-.
- . M.ÖNER 38 Tatarca, Başkırt ve Karaçay-Balkar karşılıklarıyla şekil olarak aynı olmayan a7 GT fiillerinin, Türkiye’de konuşulan Oğuz dilinde de benzerleri bulunan 7 GT fiilleri. Telaffuz farklılıkları (tig- > тий-, tapul- > табыл-) tarihsel ses değişimlerinin sonuçları olduğundan, GT’nin sözlüğünden ayrı olarak incelenmelidirler:
1. diñle- ‘dinlemek слúшать’ (dinle) ≠ Tat. тыңла-, Bshk. тыңла-, Krch-Blk. бу-.
 2. karar- ‘kararmak чернётъ, темнётъ’ (karartmak) ≠ Tat. kara-, Bshk. kara-, Krch-Blk. kara-.
 3. kına- ‘eziyet, sefa угнетать, мучить’ (işkence) ≠ Tat. кыйна-, Bshk. кыйна-, Krch-Blk. кыйна-;
 4. oğurla- ‘çalmak, yazdırmak воровать, красть’ (çalmak) ≠ Tat. урла-, Bshk. урла-, Krch-Blk. урла-.
 5. tapul- ‘bulunmak, kazanılmak обнаружиться’ (ortaya çıkarmak, öğrenilmek) ≠ Tat. табыл-, Bshk. табыл-, Krch-Blk. табыл-.
 6. tiñlan-, tiñlen- ‘dinlenmek, huzura kavuşmak отдыхать’ (dinlenme) ≠ Tat. тын-, Bshk. тын-, Krch-Blk. тын-.
 7. tig- ‘erişmek, değmek достигать, добираться’ (erişmek) ≠ Tat. тий-, Bshk. тей-, KrchBlk. тий-.

İncelenen Kıpçak ve Oghuz grubunun eski ve modern tüm dillerinde 32 fiil tamamen aynıdır.

AZERBAIJAN'IN ULUSLARARASI ORTAMDA SUNACAĞI BİR SANAT ESERİ

Konul Azimova

Azerbaycan Sanatçılar Birliği Üyesi / Sanat Tarihçesinde Doktora

BAKÜ, AZERBAIJAN

Modern Azerbaycan dünya toplumuna entegre olmuş, demokratik ilkelere bağlı bir devlettir. Uluslararası ilişkiler etnik gruplar arası iletişim kültürü için koşullar yaratır, insanları birbirine yaklaştırır, aralarındaki güveni ve güveni güçlendirir.

Modern uluslararası ilişkiler çağında müzelerin rolünün yadsınamaz olduğu bilinmektedir. Azerbaycan müzelerinin uluslararası işbirliğinde ayrı bir yeri var. Böylece ülkeye gelen yabancı vatandaşlar ilk olarak ülkenin tarihini, kültürünü ve yaşam tarzını üst düzeyde tanımaya ve tanıtmaya olanak sağlayan bu müzeleri ziyaret ediyor.

Dünyada yaşanan toplumsal ve tarihsel süreçlere bağlı olarak müzelerin etkinliklerinin içeriği de değişmiştir. Müzelerde çok yönlü etkinliklerin ortaya çıkmasının temeli atılmış, küresel ölçekte kendini tanıtmaya ön koşul haline gelmiştir. Bugün dünya müzeleri birbirleriyle yakın işbirliği içindedir ve Azerbaycan müzeleri de uluslararası öneme sahip çeşitli sempozyumlar, konferanslar, sergiler ve internet toplantıları düzenlemektedir.

Modern müzelerin, ülkeler arası diplomatik süreçlerde ve uluslararası ilişkiler sisteminde, sadece ulusal değerlerin değil, diğer ülkelerin kadim ve modern kültürel değerlerinin ve tarihinin de değerlendirilerek kamuoyu oluşturulması açısından rolü ayrı bir öneme sahiptir. Azerbaycan'ı uluslararası ortamda tanıttak olan "Azerbaycan'ın Yıldızları" perde-halı örneği, milli sanat ve kültürün tanıtılmasıyla yakından ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında yıllardır müze koleksiyonlarında yer alan eserlerin müze teşhirlerinde de yer alması ve ülkenin küresel arenada temsil edilme hakkına sahip olması önemlidir.

ANAHTAR KELİMELEER: Uluslararası ilişkiler, müzeler, "Azerbaycan'ın Yıldızları" halı perdesi.

Dünyanın en zengin müzelerinde Azerbaycan sanatının pek çok güzel örneğini bulmak mümkün. Paris Louvre, Londra Victoria ve Albert Müzesi, New York Metropolitan Müzesi, St. Petersburg Devlet Hermitage Müzesi, Tahran Basitan, Gülistan, Arkeoloji ve Halı Müzesi'nde, İstanbul Topkapı Müzesi, Türk ve islam Eserleri, Pakistan Etnografik ve Doğa ve Peyzaj Müzesi, Özbekistan Nizami Gencevi Müzesi Taşkent Normal Üniversitesi Nizami Gencevi Müzesi, Çin Folklor, Kadın ve Çocuk Müzeleri ve diğer müzeler Azerbaycan topraklarında yaratılan antik sanatın örnekleri saklanmaktadır. Azerbaycan'ın sanat örneklerinin Amerika, Avrupa, Asya ve diğer ülkelerin ünlü müzelerinde bu kadar değerli bir yer tutması, sanat eserlerimizin dünya çapında önem taşıdığını doğrulamaktadır.

Azerbaycan'ı dünyada tanıttak eserler müzelerimizi süslüyor. Sergilenen eserler zamanın testlerinden geçmiş, inişlerini ve çıkışlarını görmüş değerli sergilerdir. Müzelerin sergileri sadece obje

değil, kültürü tanıtan, halkların çeşitli sanat alanlarını, maddi ve manevi değerlerini yaşatan, onları tek bir yerde buluşturan ilgi alanıdır. Sanat eserlerinin değerlerini, araştırmasını ve tanıtımını yapan bilimsel-eğitim ve bilimsel araştırma kurumları olarak kabul edilen müzelerin fonları, gözden kaçma şansı olan değerli sergilere sahiptir.

Her milletin kültürel mirası için büyük önem taşıyan mimari anıtlar, sanat eserleri, el yazmaları, diğer objeler ve sanatsal-tarihi veya arkeolojik öneme sahip koleksiyonlar bulunmaktadır. UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde yer alan Azerbaycan'ın halı sanatı tüm dünyada tanınmaktadır. Farklı ülkelerin ünlü müzelerinde sergilenen halılarımız, Azerbaycan'ın eski çağlardan beri bir sanatkarlar ülkesi ve kültür beşiği olduğunu kanıtıyor.

Azerbaycan'ın kültürü onun tarihi kadar eskidir. Müzeler, ulusal kültürel değerlerimizin korunmasına, gelişimlerine ve gelecek nesillere aktarılmasına büyük önem vermektedir. Yeni neslin sergilenmesi, içeriği bakımından zengin, modern gereksinimlere uygun bir bilgi ortamına uyarlanmış müzeler ihtiyacı var. Kültürel mirasın korunmasında, insanın mantıksal, entelektüel gelişiminin geliştirilmesinde, bilimsel ve kültürel ilerlemenin yarattığı fırsatları kullanmak zorunludur. Düşünme, biliş, varlığın en yüksek kalitesi olan bilgi, dünya görüşü ve kültürü karşısında birbirini tamamlayan kişiye aittir. Kişiliği kültürü doğurur, kişiliğin büyüklüğü kültürünün yüksekliğine bağlıdır. Modern bilgi teknolojilerinin eğitime, bilime, genel olarak yaşam tarzına müdahalesi, toplumun dünya görüşünde, davranışta yeni değerler, yeni tutumlar oluşturdu. İnsanlık gelişiminin her aşamasını anlamaya, karmaşık ve birbiriyle çelişen medeniyet oluşum sürecinin sorunlarını ve değerlerini değerlendirmeye, genç nesilde tarihi bir hafıza, ulusal bilinç, ahlaki ve estetik bir kültür oluşturmaya çalışmaktadır. Ve bu sorunun çözümünde, her şeyden önce müzeler, tarih ve kültürün tarif edilemez değerlerini koruma ve savunuculuk merkezleri olarak rol oynamaktadır. Kültürün taşıyıcısı olan, her şeyden önce müzeleri ziyaret eden bir kişi, belirli tarihi, etnografik, bilimsel ve diğer benzer bilgileri edinir. Yani, kitapta gördüğümüz illüstrasyonların görsel olarak incelenmesi, müzede daha iyi hatırlanır ve daha eksiksiz bir izlenim yaratır.

Azerbaycan sanatının tematik çevresi çok çeşitlidir, renklidir, özgünlüğüyle ayırt edilir. Ulusal rengimizi, ulusal zenginliğimizi yansıtan müzeler aynı zamanda kültürün bir sıcaklığıdır, böylece bu ocakta toplanan herkes kendi ışığında daha yeni tarihi gerçekleri keşfeder, güzellik duygusunu parlatır, renk tonlarının çeşitliliğinin ne kadar büyük olduğunu fark eder, bilgilerini yeniler ve bir kez daha tarihin fırtınalı hareketlerine tanık olur. Müzelere geziler düzenlemek, tarihimizin derinlemesine incelenmesinde ve onunla birlikte kültürümüzün gelişmesinde olumlu bir sonuç elde etmeye yardımcı olur. Manevi dünyayı ve sanatsal zevki besleyen güzel sanatlar örnekleriyle tanışmak, kültür dediğimiz bir kültürün gelişmesinde büyük önem taşımaktadır.

Sanata adanmış yaşamın yollarını adım adım izlemek, güzellik dünyasına, kültürün sıcaklığına bir yolculuk anlamına gelir. İnsanın sanata gelişi tesadüfi değildir. Ve çevre insanı şekillendirir, yetenekleri sergilemek için koşullar yaratır. Azerbaycan'ın sanatına, kültürüne katkıda bulunan sanatçılarımızın takipçileri modern çağa doğru yollarını sürdürüyorlar. Gizemli ve büyümlü bir dünyanın girdabında sıkışıp kalmış, duygularının renklerini tuval, halı ve taşlara damgalayan sanatçı Yakub Mehtiyev (1948-2013) de kültürün temsilcisiydi. Azerbaycan halk sanatçısı Ağa Mehtiyev'in (1921-2003) ailesinde dünyaya gözlerini açan sanatçı, çocukluğundan beri sanattan, güzellikten büyülenmiş, hassas bir kalbi ve hassas tadı olan kapalı bir insan olmuştur. Yaratıcılığının ilk aşamasında, sanatçı çoğunlukla anıtsal mozaik panellerin oluşturulmasını tercih etti, sosyal açıdan önemli yapıların tasarımında yazar – sanatçı olarak yer aldı ve unutulmaz eserler yarattı.

Ekoloji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Azneft Meydanı, Ulaştırma Bakanlığı, Bakü Slav Üniversitesi'nin iç mekanı, Nahçıvan'daki "Araz" oteli, Sumgait'teki "Karabağ" tiyatrosunun dış cephesini süsleyen mozaik eserler, "Sumgait Şehitler Sokağı" kompleksi, "Yıldızlar" anıtı yüksek zevk ve teknik olup, yüksek kültürün bir tezahürüdür. Bu eserler şehrimizin sokaklarını, meydanlarını

süsleyen sanat incileridir. Yagub Mehdiyev'in mozaik panolarında Azerbaycan doğasının renkleri, ülkemizin dünü, bugünü ve yarını dekoratif bir biçimde kent halkına sunulmuştur. Kentsel ortamın önemli bir sanatsal vurgusu haline gelen bu tabaklar, milli renk anlayışımız temel alınarak inşa edilmiş olup, enfes tadı, özgün yaklaşımı ve zengin dekor özellikleriyle izleyenleri büyülemektedir.

Ulusal kültürün örnekleri olan halılarımız, dünyanın müzelerinde Azerbaycan'ın eski zamanlardan beri sanatçıların köşesi ve kültürün beşiği olduğunu temsil etmektedir. Kültürümüzün gelişiminin her aşamasının kendine özgü bir yeri olduğu gibi, halkımızın gelişim tarihinde bu dönemleri temsil eden düşünürlerimiz tarafından bırakılan izler de modern çağda da önemlidir. Yakub Mehtiyev'in eserlerinde ulusal kaynaklara karşı yaratıcı bir tutum ortaya çıkıyor. Sanatçının milli anlatım tarzı, arayışları onu kadim ve geleneksel sanatlarımızdan biri olan halı dokumacılığının dekoratif "dili"ni öğrenmeye sevk etmiştir. Sanatçının Kültür Bakanlığı'nın talimatıyla hazırladığı Şikhali Gurbanov Müzikal Komedi Tiyatrosu'nun sahnesini süsleyen "Halı – perde" bu arayışların mantıksal sonucuydu. "Azerbaycan Yıldızları" (Resim 1) adı verilen bu perde, halkımızın parlak şahsiyetlerini tek bir mekanda birleştiriyor. Halının taslağının ve aydınlarımızın portrelerinin yazarı Yagub Mehdiyev, süslemenin yazarı ise Tariyel Beşirov'dur. Bu halı ipekle dokunmuş bir kültür aynasıdır. Halı perdenin üstünde Azerbaycan düşünürlerinin portreleri, Bakü mimarisinin incileri, tiyatronun sembolü olan ağlayan ve gülmekte olan maske (Resim 2), Simurg kuşu ve ejderha (Resim 3) yaşam ve ölüm, iyilik ve kötülüğün sembolleri, dört elementin unsurları, tekrarlanan aralık botanik ve geometrik süslemeler tasvir edilmiştir. 1992-1996'da 40 milyon yıldır en yetenekli dokumacılarımız tarafından dokundu. 4 yıllık emek sonucu ortaya çıkan bu perde ipekle dokunmuştur. Azerbaycan Devlet Akademik Müzik Tiyatrosu'nun sahnesine 1998-2012 yılları arasında Azerbaycan edebiyatına, müziğine ve tiyatrosuna dünya çapında ün kazandıran tanınmış ustalarımızın yüzlerini tasvir eden 150 metre karelik bir perde asıldı.

Herhangi bir tiyatronun ayrılmaz bir parçası olan, sahne dekorasyonunun bir unsuru olan bu partiyon perdesi, Azerbaycan parlak insanları, ulusal süs eşyaları, renkler ve halılarda kullanılan unsurlar hakkında tam bilgi sağlar. Özel ruh halinin önemli bir bileşeni olarak, Köroğlu operasının uvertürüyle performans öncesinde açılan partiyon perdesi, bize bu dahileri bir kez daha hatırlatıyor ve Azerbaycan'ın kültürel mirasının zenginliğini temsil ediyor.

Modern ulusal kültürümüzün sanatsal incisinin bir örneği olarak anılmaya layık olan "Azerbaycan'ın ulusal hazinesi" yazıtların üzerinde olan bu halıda Azerbaycan'ın sanat ve kültür figürleri, Korifeler ve klasikler Üzeyir Hacıbeyov (Resim 4), Mirza Fatali Ahundzade (Resim 5), Celil Memmedkulizade (Resim 6), Bülbül (Resim 7), Müslim Magomayev (Resim 8), Hüseyin Javid (Resim 9), Fikret Amirov (Resim 10), Kara Karaev (Resim 11), Marzia Davudova (Resim 12), Şavkat Mammedova (Resim 13), Mirzağa Aliyev (Resim 14), Cafer Cabbarlı (Resim 15), Hüseyin Arablinski (Resim 16) ve Niyazi'nin (fotoğraf 17) portreleri, yanlarda ise Doğu'nun en büyük şairlerinden biri olan Nizami Gencevi (Resim 18) ve Muhammed Fuzuli'nin (Resim 19) portreleri yer almaktadır. Perde - halıya baktığınızda, kelimenin tam anlamıyla birkaç dakika içinde Azerbaycan'ın kültürel mirasının gelişiminin tarihi yolunu adım adım yürüyeceksiniz. Nizami, Fuzuli'nin sözleri, Hüseyin Arablinski, Mirzağa Aliyev, Marzia Davudova'nın oynadığı roller, Şavkat Memmedova ve Bülbül'ün unutulmaz sesleri, ünlü şef Niyazi, Fikret Amirov, Gara Garayev, Muslim Magomayev ve Üzeyir Hacıbeyov'un bestelediği eserler, Klasik edebiyatımızın temsilcilerinden Hüseyin Cavid, Cafer Cabbarlı, Celil Memmedguluzade, Mirza Fatali Ahundzade'nin ölümsüz eserleri istemsizce canlanıyor. Kültür tarihimize değer katan, bizlere örnek katkılar bırakan bu dahiler, tiyatroya gelen seyircilerle sürekli iletişim halindedir. "İçerişehar" Devlet Tarihi-Mimari Koruma Alanı'nın arka planında yer alan "Kız Kulesi" (Resim 20), Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi (Resim 21), Azerbaycan Devlet Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu (Resim 22), Azerbaycan Devlet Akademik Ulusal Drama Tiyatrosu (Resim 23) ve Azerbaycan Devlet Akademik Müzikal Tiyatrosu (Resim 24), bordürler, göller, bulut süslemeleriyle zengin, neşeli renklerle zengin, her biri botanik ve geometrik desenin özel bir anlamı vardır, Kendine has renk tonlarıyla "Azerbaycan

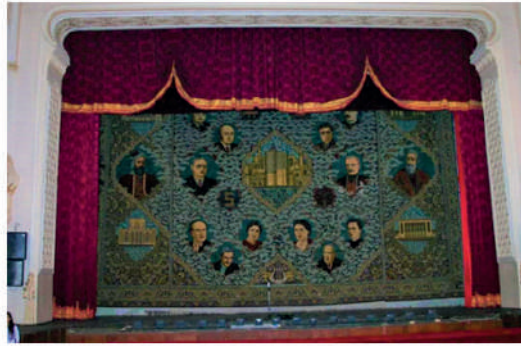
Yıldızları” (Resim 25) Perde olarak bilinen bu perde halı, Azerbaycan’ı uluslararası ortamda temsil etmeyi hak ediyor.

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın (şimdi Kültür Bakanlığı) 2012 yılı için yapılan çalışmalara ilişkin “müze işleri ve somut Olmayan Kültürel Miras” bölümünde, Azerbaycan Devlet Müzikal Komedi Tiyatrosu’nun (şimdi Azerbaycan Devlet Akademik Müzik Tiyatrosu) revizyonu ve yeniden inşası nedeniyle, tiyatro sahnesini süsleyen “Azerbaycan Yıldızları” başlıklı perde, halının Azerbaycan Devlet Halısı ve Latif Kerimov’un (şimdi Ulusal Halı Müzesi) adını taşıyan Halk Uygulamalı Sanatına aktarılması hakkında bilgi vermektedir. Perde halısı müzenin fonunda saklanır, ancak hala sergilenmemiştir ve müzenin resmi web sitesinde halı hakkında herhangi bir fotoğraf veya bilgi bulunmamaktadır. Çoğunlukla ipek ve yün ipliklerden yapılmış, dünya pratiğinde eşi benzeri olmayan bu perde halısı tiyatro sahnesini tekrar süslüyorsa, bence bu halı hakkında daha fazla insan öğrenecekti. Eğer dünyada bir millet ve devlet olarak onurlu bir yer almak istiyorsak, uluslararası çevremizdeki bağlarımızı güçlendirerek, kültürümüzü temsil etme arzumuz, karşı karşıya olduğumuz bazı hedeflerde önemli bir yer tutmalıdır.

Müze fonlarında bir bütün olarak tutulan sanat eserleri sergilenmeli, konuklara ve ülke ziyaretçilerine sunulmalıdır. Müze fonlarında bulunan her sergi değerlidir. Terfi almaya hakkı var. Sanatımızın ve kültürümüzün tanıtımıyla yakından bağlantılı olması, Azerbaycan’ın uluslararası ortamda temsil edeceği “Azerbaycan Yıldızları” perde halısı örneğiyle, müze sergilerinde yıllarca fonlarda tutulan diğer eserlerinin de sergileneceği yönündedir. Kültürel bağların gelişimi, Azerbaycan’ın son yıllarda uluslararası ilişkilerde gelişmesinin bir göstergesidir. Azerbaycan’ın kültürünü, geleneklerini, sanatını, müziğini yabancı ülkelerde tanıtmak, kültürel değişimi teşvik etmek amacıyla düzenli olarak etkinlikler düzenlenmektedir. Müzeler, Azerbaycan kültürünün, zengin tarihi ve kültürel mirasın tanıtımında büyük önem taşımaktadır.

Resim 2. Ağlayan ve gülmekte olan maskeler.

Resim 1. Azerbaycan Devlet Akademik Müzik Tiyatrosu'nun sahnesinde “Azerbaycan’ın Yıldızları” halı perdesi.

Resim 3. Simurg kuşu ve ejderha.

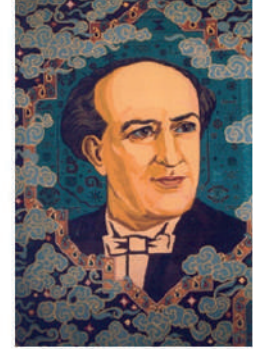
Resim 4. Üzeyir Hacıbeyov

Resim 5. Mirza Fatali Ahundzade

Resim 6. Celil Memmedkulizade

Resim 7. Bülbül

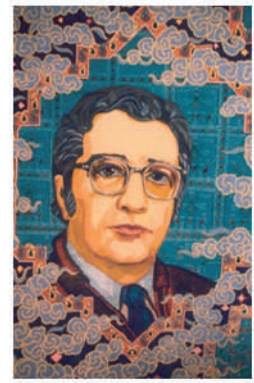
Resim 8.
Müslim Magomayev

Resim 9.
Hüseyin Javid

Resim 10.
Fikret Amirov

Resim 11.
Kara Karaev

Resim 12.
Marzia Davudova

Resim 13.
Şavkat Mammedova

Resim 14.
Mirzağa Aliyev

Resim 15 .
Cafer Cabbarlı

Resim 16.
Hüseyin Arablinski

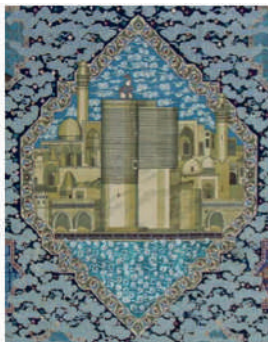
Resim 17.
Niyazi

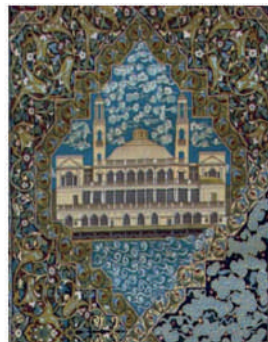
Resim 18.
Nizami Gencevi

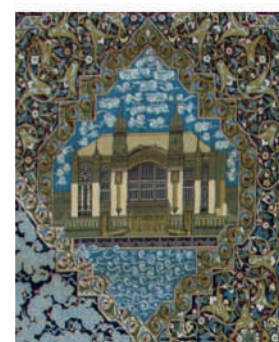
Resim 19.
Muhammed Fuzuli

Resim 20 .
“İçerişehar” Devlet
Tarihi-Mimari
Koruma Alanı, “Kız Kulesi”

Resim 21.
Azerbaycan Devlet
Akademik Filarmonisi

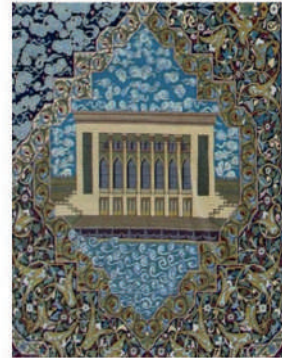
Resim 22.
Azerbaycan Devlet Akademik
Opera ve Bale Tiyatrosu

Resim 23.
Azerbaycan Devlet Akademik
Müzikal Tiyatrosu

Resim 25.
“Azerbaycan'ın Yıldızları”
halı perdesi

Resim 24.
Azerbaycan Devlet Akademik
Ulusal Drama Tiyatrosu

REFERANS LİSTESİ:

<https://azerbaijan.az/related-information/54>

[HTTPS://MEHRİBANALİYEVA.PRESLİB.AZ/MEDİA-CE19465BBB.HTML](https://MEHRİBANALİYEVA.PRESLİB.AZ/MEDİA-CE19465BBB.HTML)

Müdrüklərin söz xəzinəsindən. A.Məmmədov, N.Səfərov Xəzinə. Bakı 1997. Səh.342

http://www.academia.edu/28191897/%C4%B0brahimov_Telman_%C4%B0smay%C4%B1l_o%C4%9Flu._MONUMENTAL%C3%87I_R%C6%8FSSAM_YAQUB_MEHD%C4%B0YEV%C4%B0N_YARADICI%C4%9EI

MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM NAZİRLİYİNİN 2012-Cİ İLDƏ GÖRDÜYÜ İŞLƏR BARƏDƏ HESABAT.
“MUZEY İŞİ VƏ QEYRİ - MADDİ MƏDƏNİ İRS”. Səh. 17.

Служение развитию духовной культуры. Баку - 2023

A WORK OF ART THAT WILL RECOGNIZE AZERBAIJAN IN THE INTERNATIONAL ENVIRONMENT

KONUL AZIMOVA

Member of the Union of Artists of Azerbaijan/Doctor of Philosophy in Art Studies

Baku, Azerbaijan

SUMMARY

Modern Azerbaijan is a state that integrates into the world community and is loyal to democratic principles. New conditions have brought new ideas to nation-state building. Our people have preserved their national identity and traditions of statehood for centuries.

Visiting cultural monuments and museums during the visits of state-level guests plays an important role in the development of international relations. International relations - cultural relations create conditions for the culture of interethnic communication, bringing people closer to each other, strengthening trust and confidence among them. This environment, which allows the history, culture, and lifestyle of each country to be recognized and presented at a high level, is more prominent in the face of Azerbaijan.

It is known that the role of museums is undeniable in the era of modern, international relations. So, foreign citizens who come to the country visit the museums first. Azerbaijani museums have their own place in international cooperation. Due to the social, social and historical processes taking place in the world, the content of the activities of the museums has also changed. The basis for the emergence of multifaceted activities in museums has become a prerequisite for self-promotion in the global international environment. Today, the museums of the world are cooperating with each other, and the museums of Azerbaijan are also carrying out various events. As a result of various internationally important events - international symposia, international conferences, international exhibitions, internet cooperation - organized in the modern era, cooperation with world museums has borne fruit.

The role of modern museums has a certain importance in inter-country diplomatic processes and in the system of international relations in terms of forming public opinion by evaluating not only the national values, but also the ancient and modern cultural values and history of other nations.

KEY WORDS: International environment, museum, “Stars of Azerbaijan” score - curtain.

A WORK OF ART THAT WILL RECOGNIZE AZERBAIJAN IN THE INTERNATIONAL ENVIRONMENT

KONUL AZIMOVA

Member of the Union of Artists of Azerbaijan/Doctor of Philosophy in Art Studies

Baku, Azerbaijan

SUMMARY

Modern Azerbaijan is a state that integrates into the world community and is loyal to democratic principles. New conditions have brought new ideas to nation-state building. Our people have preserved their national identity and traditions of statehood for centuries.

Visiting cultural monuments and museums during the visits of state-level guests plays an important role in the development of international relations. International relations - cultural relations create conditions for the culture of interethnic communication, bringing people closer to each other, strengthening trust and confidence among them. This environment, which allows the history, culture, and lifestyle of each country to be recognized and presented at a high level, is more prominent in the face of Azerbaijan.

It is known that the role of museums is undeniable in the era of modern, international relations. So, foreign citizens who come to the country visit the museums first. Azerbaijani museums have their own place in international cooperation. Due to the social, social and historical processes taking place in the world, the content of the activities of the museums has also changed. The basis for the emergence of multifaceted activities in museums has become a prerequisite for self-promotion in the global international environment. Today, the museums of the world are cooperating with each other, and the museums of Azerbaijan are also carrying out various events. As a result of various internationally important events - international symposia, international conferences, international exhibitions, internet cooperation - organized in the modern era, cooperation with world museums has borne fruit.

The role of modern museums has a certain importance in inter-country diplomatic processes and in the system of international relations in terms of forming public opinion by evaluating not only the national values, but also the ancient and modern cultural values and history of other nations.

KEY WORDS: International environment, museum, “Stars of Azerbaijan” carpet - curtain.

TÜRK HALK İNANIŞLARI VE MİTOLOJİ

Phd, Doçent, Babayeva Malahat Ramiz kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Edebiyat Bölümü

<https://orcid.org/0000-0002-3600-8499>

Özet

Anahtar Kelimeler: mitoloji, halk inancı, din, şifa, inanç

Mitolojinin ne olduğu konusu geniş bir alan olup sosyal bilimlerin temel tartışma konusudur. Konu üzerinde farklı alanlardan pek çok bilim adamı çalışmıştır. Bazı araştırmacılar mitleri bulurken anlamsız, bazıları ise geldikleri toplumu tanımları gerektiğini belirttiler. Mitolojide tartışılan asıl konu, ne kadar gerçek olduğudur. Mitler, ortaya çıktıkları toplumları yansıtır. Bu bakımdan anlamsız hikayeler olarak görülmek yerine kültürel bir olgu olarak incelenmesi gerekmektedir. Çünkü bir toplumu oluşturan temel mihenk taşlarından en önemlisi onun kültürel boyutudur. Daha genel anlamda mitoloji, bir toplumun inanç sistemi olup, kültürün en önemli koruyucularından ve inşacılarından biridir. Toplum, inanç sistemiyle maddi ve manevi hayatını şekillendirir. Bunlar bazen belirli nesnelerin, bazen belirli zamanların, bazen de belirli ritüellerin kutsanması şeklinde ortaya çıkabilir. İnsanlar kutsallaştırdıkları her şeye saygı duymaya başlarlar ve bunun etrafında belirli ritüeller geliştirmeye başlarlar. Bazen geliştirilen bu davranış biçimleri o toplum veya bireyin benimsediği dine uygun olabileceği gibi, bu durumun tam tersi gibi de görünebilir. Halk inançları, kavram olarak hem bireysel hem de toplumsal olarak kabul gören, din dışındaki inanç biçimleridir. Birden fazla nedenden dolayı ortaya çıkabilirler. Tarihsel bir olay veya tarihte yaşamış önemli bir kişinin eylemi sonucunda kullanılan nesne veya kişi vb. Toplumda halk inanışları olarak adlandırılan davranış kalıplarına bakıldığında mitolojiye yönelik pek çok etkileşimin olduğu görülecektir. Tarihte büyük medeniyetler kurmuş toplum ve devletlerden, en ilkel toplumlara kadar her toplumda halk inanışları bulunmaktadır. Günümüzde gelişmiş devletlerin vatandaşlarından, geri kalmış ülke vatandaşlarına kadar her toplumda halk inanışları bulunmaktadır. Bu durum halk inanışlarının kabul oranı farklı olsa da her eğitim seviyesinden insanın bunu kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Sosyal hayata dair bize en çok fikir veren ve pratik hayatta sürekli karşımıza çıkan konu insan sağlığıdır. İnsan sağlığı halk inanışlarının en temel ve önemli alanıdır. Çünkü konuyla ilgili uygulamalara bakıldığında maddi veya manevi anlamda yaşanan sorunlar folklor anlamında halk hekimliği ile çözümlenmeye çalışılmaktadır. Çözümlerde tarihte yaşanan olaylardan ya da inanılan dinin temel başlangıç noktalarından ve kutsal mekanlarından esinlenilmiştir. Ayrıca eylemleri yapan kişilerin kutsallaştırıldığına ve olağanüstü özellikleriyle insanları sağlık sorunlarından kurtardığına inanılıyordu.

Turkish Folk Beliefs and Mythology

Key Words: mythology, folk belief, religion, healing, belief

Since their existence, people have tried to make sense of the events happening around them and have created a certain amount of information by systematizing the data they have acquired. The information they obtained reached them through different channels. Some information was obtained through experiment and observation, and some through revelation. In this respect, revelation can be described as a person's encounter with the divine power. The information reaching people through revelation was considered very important. People interpreted this revelation as they named it according to their own belief systems and put it into practice in their lives.

It is seen that the divine message reaching humanity has been interpreted differently throughout history. Even among members of the same religion, there have been two mutually exclusive interpretations on the same subject. Many factors come into play when interpreting the divine message. These are the geographical conditions experienced, the interpretations developed by people being perceived as the original of the divine message, etc. Many factors can be considered.

The person, thing or event that is considered sacred may appear in different manifestations. The issue of holiness also manifests itself in what we can call folk religiosity. In this respect, in people's folk religiosity, apart from the main manifestation of religion in general, the phenomena that emerge in two different ways regarding the sacred are folk beliefs and mythology. If these two concepts are not adequately understood, the information obtained about the society to be researched may not be very reliable. Therefore, these two concepts will be examined in our article.

According to the method of the History of Religions, it is wrong to define the practices of folk beliefs as superstition, superstition or superstition. After all, the fact that there is someone who believes in the ritual is enough for it to be an element of faith and for the branch of science to be researched in terms of its own dynamics. Researching folk beliefs will also enable the sociologically researched society to be better known.

EXAMINING THE NEXUS BETWEEN CLIMATE CHANGE AND VIOLENCE AGAINST WOMEN: A CASE STUDY OF A FLOOD-AFFECTED COMMUNITY IN TALUKA SAKRAND DISTRICT SHAHEED BENAZIRABAD

**Darya Khan Sanjrani¹ Haji Khan Keerio² Abdul Rasool Khoso³ 1. Institute of Gender
Studies, University of Sindh Jamshoro, Sindh Pakistan**

2. Department of Social Work, University of Sindh, Jamshor, Sindh Pakistan

3. Department of Agriculture Sociology, Sindh Agriculture University, Tandojam , Sindh Pakistan

The exploration of climate-induced gender-based violence represents a burgeoning area of research. While existing studies on women and climate change are not novel, there is a growing recognition of the need for a renewed understanding of gender-based issues and their associated challenges. In Sakrand, women face inherent disadvantages shaped by societal norms, roles, and responsibilities. This study seeks to investigate the experiences of women residing in flood settlement camps, aiming to establish a connection between natural disasters and violence against women. Employing a qualitative research methodology, 20 women in flood-affected areas of taluka Sakrand were interviewed. The findings revealed that a majority of women encounter various forms of violence, physical and emotional, perpetrated by partners and even strangers. The incidence of such violence escalates when women are displaced and seek refuge in temporary shelters during the post-disaster period. The perpetration of violence in these circumstances carries significant consequences for the affected women and underscores the need for gender-sensitive approaches in climate change and disaster planning policies.

Keywords: Climate Change, Disaster, Gender-Based Violence, Pakistan, Flood Shelter-Homes

PAKISTAN'S DIGITAL FRONTIER: TRANSFORMING EDUCATION THROUGH IT'S E-LEARNING REVOLUTION

Zohaib Hassan Sain

Superior University

Orcid: 0000-0001-6567-5963

ABSTRACT

This research investigates the transformative influence of information technology (IT) on Pakistan's e-learning landscape. Amidst the nation's growing internet penetration, individuals are increasingly becoming "e-learners" actively engaging with online resources. The study delves into the evolving IT trends shaping the e-learning ecosystem, highlighting those that benefit stakeholders like educators, trainers, students, and lifelong learners. These trends, emphasizing flexibility and accessibility, empower individuals to access information, lectures, training materials, digital notes, and e-books anytime, anywhere, fostering a dynamic and engaging learning experience.

Keywords: E-Learning, ICT, Information Technology.

REIMAGINING THE ACADEMIC E-LEARNING'S RISE IN HIGHER EDUCATION

Zohaib Hassan Sain

Superior University

Orcid: 0000-0001-6567-5963

ABSTRACT

This research explores the complex interplay of technology, pedagogy, and infrastructure in eLearning initiatives within higher education. While acknowledging technology as a valuable tool to enhance learning, it emphasizes its role as a complement, not a replacement, for educators. Both educators and students confront unique challenges and opportunities in eLearning environments. Universities grapple with increasing demands for quality, flexibility, and diverse learning pathways, necessitating tailored course designs and innovative teaching approaches. Educators face the challenge of adapting their pedagogical styles to accommodate diverse student learning needs and preferences. This shift can lead to increased workload, requiring proactive management strategies and support systems. Additionally, eLearning presents a potential disruption to the traditional university structure, as institutions navigate the transition away from lecture-centric teaching and physical facilities. Despite the anticipated benefits of eLearning, carefully evaluating its implementation is crucial. The research highlights examples in the UK where costly eLearning solutions fail to engage learners or promote active participation. These instances often prioritize technology over pedagogical practices, functioning primarily as repositories of content rather than fostering a dynamic learning environment. By bridging the gap between technology and pedagogy, eLearning can be a powerful tool for enhancing higher education. Universities need to invest in both technological infrastructure and faculty development to ensure that eLearning initiatives are grounded in sound pedagogical principles. This includes prioritizing engaging student participation, fostering a collaborative learning environment, and providing educators with the necessary training and support to effectively integrate technology into their teaching practices. Ultimately, the success of eLearning initiatives hinges on a balanced approach that recognizes the needs of both educators and students. By creating an environment that seamlessly blends technology with effective pedagogy, eLearning can unlock significant potential for enriching the learning experience in higher education.

Keywords: eLearning, Higher Education, Quality Assurance, Teaching and Learning Styles.

ChatGPT's Impact: Reshaping Education's Landscape

Zohaib Hassan Sain

Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Pakistan

ORCID: 0000-0001-6567-5963

Abstract

This research explores the burgeoning AI chatbot, Chat-GPT, and its transformative potential in education. While its ability for human-like communication and content generation boasts exciting possibilities like personalized tutoring and writing assistance, concerns arise surrounding potential academic dishonesty and hindered critical thinking. Initial assessments demonstrate Chat-GPT's impressive capabilities, even exceeding student performance in English tasks. Additionally, its high-quality content generation, including cover letters and summaries, presents further intriguing applications. However, acknowledging Chat-GPT's evolving nature and the rapidly changing landscape of AI in education is crucial. This article investigates Chat-GPT's potential influence in education, emphasizing responsible use and highlighting both the opportunities and challenges it presents. Ultimately, Chat-GPT's impact on education remains uncertain, demanding a balanced approach that maximizes its benefits while mitigating potential risks.

Keywords: Artificial Intelligence, Chatbot, Chat-GPT, OpenAI.

CLIMATE CHANGE AND ITS IMPACTS IN RURAL AREAS OF PAKISTAN: A LITERATURE REVIEW

Kainat Vighio¹ Shahnaz Bhutto², Abdul Rasool Khoso², Sunana Alam²

Department of Rural Sociology, Sindh Agriculture University Tandojam

Department of Sociology School of Public Administration, Hohai University Nanjing, China

Abstract

Pakistan, which is located in Southeast Asia, is one of the nations that is most susceptible to the effects of climate change, as seen by the increased frequency of floods and droughts. Variations in climate have a negative impact on a number of areas, such as the agricultural industry, groundwater levels, dietary resources, soil quality and organic matter content, public health, and poverty rates. This study's main goal is to evaluate the impact of climate change and the adaptations farms have made in response to variations in precipitation and temperature. Pakistani farmers have responded to climate change by implementing a variety of adaptive techniques. These tactics include changing the way that fertilizer is used, changing crop varieties, using pesticides, improving seed quality, diversifying the farm, planting shade trees, changing irrigation techniques, engaging in off-farm activities, and migrating both permanently and temporarily. As an additional adaptive step, some farmers have turned to asset sales. Additionally, research indicates that agricultural households in wetland areas experience less volatility in climate than those in arid regions.

Keywords: Climate Change, Impacts, Rural Areas, Pakistan.

EFFECTS OF PARENT MANAGEMENT TRAINING AS A TREATMENT THERAPY ON CONDUCT DISORDER IN THE CHILD

Moruf Adebayo ABIDOGUN¹

<https://orcid.org/0000-0001-7958-6371>

Malik Adekunle MUMUNI²

^{1&2} Lagos State University of Education, Oto/Ijanikin,

Department of Counselling Psychology Education,

College of Specialised and Professional Education,

Kilometres 30, Badagry Expressway Lagos State,

P.M.B 007 Festac Town, Lagos State.

Nigeria

ABSTRACT

The paper examine Conduct disorder as a pattern of behaviour characterized by aggression, rule-breaking, and a disregard for others' rights. Individuals with conduct disorder tendencies can present unique challenges in counselling. They may struggle with impulse control, difficulty following rules, and disruptive behaviour that can disrupt the therapeutic process. Managing these behaviours and helping clients develop healthier coping strategies becomes a central focus in therapy. It is important to note that these issues are complex and can vary significantly among individuals. Each person's unique circumstances, experiences, and motivations will influence the specific challenges they present in counselling. Skilled and experienced therapists are equipped to navigate these complexities and provide appropriate support and interventions tailored to the individual's needs. The treatment option focused on this paper is Parent Management Training (PMT) which is widely recognised and evidence-based therapy for conduct disorder. It focuses on equipping parents with the necessary skills and strategies to effectively manage and address the challenging behaviours exhibited by their children. PMT aims to improve parent-child interactions, enhance parenting practices, and reduce conduct disorder symptoms.

Keywords: Conduct disorder and Parent Management Training.

INTRODUCTION

Conduct disorder is a childhood and adolescent psychiatric condition characterised by a persistent pattern of aggressive and antisocial behaviours. Individuals with conduct disorder often display a disregard for the rights of others and violate societal norms and rules. This disorder can have significant

negative impacts on the individual's social, academic, and occupational functioning. This response will provide meaning of conduct disorder, its symptoms, causes, effects, and treatment options.

Conduct Disorder (CD)

Conduct disorder (CD) is a set of problem behaviours exhibited by children and adolescents, which may involve the violation of a person, their rights or their property. It is characterised by aggression and, sometimes, law-breaking activities (State of Victoria, 2021).

Conduct disorder refers to a group of repetitive and persistent behavioural and emotional problems in youngsters. Children and adolescents with this disorder have great difficulty following rules, respecting the rights of others, showing empathy, and behaving in a socially acceptable way. They are often viewed by other children, adults and social agencies as “bad” or delinquent, rather than mentally ill (American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 2018).

Types of Conduct Disorder

These subtypes are identified in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5), which is a widely accepted diagnostic manual used by mental health professionals.

The DSM-5 identifies two subtypes of conduct disorder:

1. Childhood-Onset Type:

This subtype is characterised by the onset of conduct disorder symptoms before the age of 10. Individuals with childhood-onset conduct disorder tend to display more severe and persistent antisocial behaviours throughout adolescence and into adulthood. They are more likely to engage in physical aggression, exhibit callous and unemotional traits, and have a higher risk for developing antisocial personality disorder (American Psychiatric Association, 2013).

2. Adolescent-Onset Type:

This subtype is characterised by the onset of conduct disorder symptoms during adolescence, typically after the age of 10. Individuals with adolescent-onset conduct disorder often exhibit milder forms of antisocial behaviour and may show improvement or desistance from these behaviours as they transition into adulthood. They are less likely to have callous and unemotional traits or develop antisocial personality disorder (American Psychiatric Association, 2013).

It is important to note that conduct disorder subtypes are not strictly distinct categories, and individuals may exhibit features of both subtypes. The subtyping helps in understanding the differences in symptom onset and severity, but it is not based on specific tendencies associated with conduct disorder.

The signs and symptoms of conduct disorder

American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (2018), posited that Children or adolescents with conduct disorder may exhibit some of the following behaviours:

1. Aggression to people and animals
 - a) bullies, threatens or intimidates others
 - b) delights in being cruel and mean to others
 - c) starts physical fights

d) has used a weapon that could cause serious physical harm to others (e.g. a bat, brick, broken bottle, knife or gun)

e) physically cruel to people or animals

f) steals from a victim while hurting them

g) forces someone into sexual activity

h) shows no genuine remorse after an aggressive episode

2. Destruction of Property

a) deliberately engaged in fire setting with the intention to cause damage

b) deliberately destroys other's property

3. Deceitfulness, lying, or stealing

a) has broken into someone else's building, house, or car

b) lies to obtain goods, or favours or to avoid obligations

c) steals items without confronting a victim (e.g. shoplifting (yahoo-yahoo), but without breaking and entering)

4. Serious violations of rules

a) often stays out at night despite parental objections

b) runs away from home

c) often stays away from

Causes of conduct disorder

The exact causes of conduct disorder are not fully understood, but multiple factors contribute to its development. Some of the key factors include:

- Genetic factors: Conduct disorder has been found to have a hereditary component, with studies indicating that genetics contribute to approximately 40-50% of the risk for the disorder. (Burt, 2012; Rhee & Waldman, 2002)
- Environmental factors: Adverse family environments, such as parental neglect, abuse, or inconsistent discipline, can increase the risk of developing conduct disorder. Other factors include poverty, exposure to violence, and peer influences. (Moffitt et al., 2015; Odgers et al., 2008)
- Parenting Style: Parenting practices and styles can significantly impact the development of conduct disorder. Harsh, inconsistent, and neglectful parenting has been linked to higher levels of conduct problems in children (Mumuni & Abidogun, 2021).
- Neurobiological factors: Neurodevelopmental abnormalities and deficits in certain brain regions, including the prefrontal cortex, amygdala, and anterior cingulate cortex, have been associated with conduct disorder (Fairchild et al., 2019; Marsh et al., 2008).

Effects of Conduct Disorder

The effects of conduct disorder can have significant impact on individuals, their families, and society as a whole:

1. Academic and Educational Impairment:

Conduct disorder is associated with academic difficulties and impaired educational achievement. Children with conduct disorder often struggle with impulse control, aggression, and defiance, leading to disciplinary problems at school, poor academic performance, and higher dropout rates (Baglivio et al., 2014; Kim-Cohen et al., 2005).

2. Interpersonal Problems:

Individuals with conduct disorder often have difficulty establishing and maintaining positive relationships. They may exhibit aggressive and violent behaviours, engage in bullying, manipulation, and deceit, and show a lack of empathy or remorse. These interpersonal problems can lead to social rejection, isolation, and difficulties forming healthy connections with peers, family, and authority figures (Frick et al., 2014; McMahon et al., 2010).

3. Impact on Mental Health:

Conduct disorder frequently co-occurs with other mental health disorders. Research has found high rates of comorbidity with conditions such as attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD), oppositional defiant disorder (ODD), anxiety disorders, mood disorders, and substance use disorders. These comorbidities can exacerbate the negative effects of conduct disorder and further impair functioning (Fergusson et al., 2013; Rowe et al., 2010).

4. Long-Term Outcomes:

Untreated conduct disorder can have long-term consequences into adulthood. Studies have demonstrated that individuals with conduct disorder are at an increased risk for persistent antisocial behaviours, legal problems, poor employment prospects, relationship difficulties, and a higher likelihood of developing other psychiatric disorders in adulthood (Moffitt et al., 2015; Odgers, et al., 2008).

It is important to note that the effects of conduct disorder can vary among individuals, and not everyone will experience all of these outcomes. Early intervention, appropriate treatment, and supportive environments can significantly mitigate the negative impact of conduct disorder.

PARENT MANAGEMENT TRAINING (PMT)

Parent Management Training (PMT) focuses on improving parenting skills and techniques to effectively manage and modify the disruptive and antisocial behaviours displayed by children with conduct disorder. PMT typically involves a series of structured sessions led by a trained therapist, where parents or caregivers learn and practice specific strategies and techniques for managing their child's behaviour. These strategies often include setting clear expectations and rules, implementing consistent consequences for behaviours, using positive reinforcement, promoting effective communication, and problem-solving (Chamberlain, Leve, & DeGarmo, 2008; Thomas, & Zimmer-Gembeck, 2011).

Effects of PMT as a Treatment Therapy on Conduct Disorder

Numerous research studies have demonstrated the effectiveness of PMT in reducing conduct disorder symptoms and improving parenting skills. Evidence suggests that PMT can lead to positive outcomes

in terms of reduced aggression, improved social skills, and decreased conduct disorder symptoms in children (Kaminski, Valle, Filene, & Boyle, 2008). PMT has demonstrated effectiveness in reducing conduct problems and improving parent-child interactions:

a. The Oregon Model of Parent Management Training (OM-PMT):

The Oregon Model of PMT, developed by Patterson and colleagues, is one of the most widely used and researched approaches within the field. OM-PMT focuses on teaching parents specific skills, such as effective communication, positive reinforcement, consistent discipline, and problem-solving. The model employs a structured and manualised approach to therapy, ensuring consistency and fidelity in its implementation (Forgatch, & Patterson, 2010).

b. Parent-Child Interaction Therapy (PCIT):

Parent-Child Interaction Therapy (PCIT) is a form of PMT that specifically focuses on improving parent-child interactions through live coaching and feedback. A meta-analysis conducted by Thomas and Zimmer-Gembeck (2011) examined the effectiveness of PCIT for children with conduct problems. The analysis found that PCIT led to significant improvements in child behaviour and reduced parental stress.

c. Treatment Foster Care Oregon (TFCO):

Treatment Foster Care Oregon (TFCO) is another variant of PMT that incorporates parenting strategies within a foster care setting. A randomized controlled trial conducted by Chamberlain and colleagues (2008) compared the effectiveness of TFCO with traditional foster care for children with conduct problems. The study found that children in TFCO showed greater reductions in delinquency and externalizing behaviours compared to those in traditional foster care.

Principles of PMT

Eyberg, Nelson, & Boggs, (2008), affirmed Core Principles of Parent Management Training (PMT) as follows:

1. Positive Parenting: PMT emphasizes the use of positive reinforcement, praise, and rewards to promote desired behaviours in children.
2. Consistent Discipline: PMT encourages parents to establish clear and consistent rules, expectations, and consequences for their child's behaviour.
3. Effective Communication: PMT emphasizes effective communication skills, including active listening and assertive communication, to promote understanding and cooperation between parents and children.
4. Problem-Solving Skills: PMT helps parents develop problem-solving skills to address challenging behaviours and conflicts with their child in a constructive manner.

Techniques of PMT

In the view of Kazdin, (2005); Webster-Stratton, & Hancock, (2014); Webster-Stratton, (2016), Techniques Used in Parent Management Training (PMT) are:

1. Building Rapport and Trust: The counsellor should create a safe and non-judgmental space where the individual feels comfortable sharing their thoughts, feelings, and experiences. Building rapport and trust helps facilitate engagement and collaboration in the counselling process.

2. Behaviour Reinforcement: Parents are taught to identify and reinforce positive behaviours through praise, rewards, and privileges, which encourages the child to repeat those behaviours.
3. Time-Out: Time-out is a technique used to remove the child temporarily from reinforcing situations when they display disruptive or inappropriate behaviour.
4. Token Economy: Token economy systems involve using tokens or points as rewards that can be exchanged for desired privileges or items. This technique helps motivate positive behaviour.
5. Effective Commands: Parents learn to give clear, concise, and specific commands to their child, increasing the likelihood of compliance.
6. Differential Attention: This technique involves selectively attending to positive behaviours while ignoring minor misbehaviours, thereby promoting positive behaviour and reducing attention-seeking behaviours.

Counselling Implications for conduct disorder

1. Assessment and Diagnosis: Conduct disorder should be diagnosed based on the criteria outlined in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5). Conducting a comprehensive assessment helps determine the severity, specific behaviours, co-occurring conditions, and underlying factors contributing to conduct disorder.

2. Individualized Treatment Planning: Each individual with conduct disorder may have unique needs and circumstances. It is essential to develop an individualized treatment plan that considers the person's strengths, challenges, developmental stage, and cultural background.

3. Collaboration and Multidisciplinary Approach: Given the complexity of conduct disorder, collaboration with other professionals, such as psychiatrists, educators, and social workers, may be necessary. A multidisciplinary approach allows for a comprehensive assessment, integrated treatment planning, and coordination of care across different settings.

4. Focus on Skill-Building and Emotional Regulation: Counselling should aim to develop and strengthen adaptive skills, including problem-solving, communication, emotion regulation, and impulse control. Teaching individuals with conduct disorder effective strategies to manage anger, frustration, and impulsivity can be particularly beneficial.

5. Family Involvement and Parent Support: Involving the family is vital, as the family environment significantly influences conduct disorder. Providing support and education to parents or caregivers can help improve parenting skills, establish consistent discipline strategies, and promote positive family dynamics.

6. Addressing Co-occurring Issues: Conduct disorder often co-occurs with other mental health conditions such as ADHD, oppositional defiant disorder (ODD), or mood disorders. Counselling should address any co-occurring issues and consider integrated treatment approaches to address the complex needs of the individual.

CONCLUSION

Individuals with conduct disorder often display a disregard for the rights of others and violate societal norms and rules. This disorder can have significant negative impacts on the individual's social, academic, and occupational functioning. It is important to note that conduct disorder are influenced by a complex interaction of multiple factors, and individual cases may vary. Warning signs indicate an

increased risk, and a comprehensive evaluation by a qualified mental health professional is necessary for an accurate diagnosis. Thus, the treatment should be individualized, and a comprehensive assessment by a mental health professional is necessary to determine the most appropriate therapeutic approach.

REFERENCES

- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.).
- American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (2018). Conduct Disorder. https://www.aacap.org/AA-CAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/Conduct-Disorder-033.aspx#
- Baglivio, M. T., Epps, N., Swartz, K., Sayedul Huq, M., Sheer, A., & Hardt, N. S. (2014). The prevalence of adverse childhood experiences (ACE) in the lives of juvenile offenders. *Journal of Juvenile Justice*, 3(2), 1-23.
- Burt, S. A. (2012). How do we optimally conceptualize the heterogeneity within antisocial behavior? An argument for aggressive versus non-aggressive behavioural dimensions. *Clinical Psychology Review*, 32(4), 263-279.
- Chamberlain, P., Leve, L. D., & DeGarmo, D. S. (2008). Multidimensional treatment foster care for girls in the juvenile justice system: 2-year follow-up of a randomized clinical trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76(4), 572-581.
- Eyberg, S. M., Nelson, M. M., & Boggs, S. R. (2008). Evidence-based psychosocial treatments for children and adolescents with disruptive behaviour. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(1), 215-237.
- Fairchild, G., Hawes, D. J., Frick, P. J., Copeland, W. E., Odgers, C. L., & Franke, B. (2019). Conduct disorder. *Nature Reviews Disease Primers*, 5(1), 43.
- Fergusson, D. M., Lynskey, M. T., & Horwood, L. J. (2013). Childhood conduct problems and attention deficit behaviors in mid-adulthood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(2), 172-179.
- Forgatch, M. S., & Patterson, G. R. (2010). Parent management training—Oregon model: An intervention for antisocial behavior in children and adolescents. In R. L. Weis & T. D. W. MacLeod (Eds.), *Handbook of primary prevention and community psychology*, Springer.
- Frick, P. J., Ray, J. V., Thornton, L. C., & Kahn, R. E. (2014). Annual research review: A developmental psychopathology approach to understanding callous-unemotional traits in children and adolescents with serious conduct problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(6), 532-548.
- Kaminski, J. W., Valle, L. A., Filene, J. H., & Boyle, C. L. (2008). A meta-analytic review of components associated with parent training program effectiveness. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(4), 567-589.
- Kazdin, A. E. (2005). *Parent management training: Treatment for oppositional, aggressive, and antisocial behaviour in children and adolescents*. Oxford University Press.
- Kim-Cohen, J., Caspi, A., Moffitt, T. E., Harrington, H., Milne, B. J., & Poulton, R. (2005). Prior juvenile diagnoses in adults with mental disorder: developmental follow-back of a prospective-longitudinal cohort. *Archives of General Psychiatry*, 62(7), 709-717.
- Marsh, A. A., Finger, E. C., Mitchell, D. G., Reid, M. E., Sims, C., Kosson, D. S., & Blair, R. J. (2008). Reduced amygdala response to fearful expressions in children and adolescents with callous-unemotional traits and disruptive behavior disorders. *The American Journal of Psychiatry*, 165(6), 712-720.
- McMahon, R. J., Witkiewitz, K., & Kotler, J. S. (2010). Predictive validity of callous-unemotional traits measured in early adolescence with respect to multiple antisocial outcomes. *Journal of Abnormal Psychology*, 119(4), 752-763.
- Moffitt, T. E., Arseneault, L., Jaffee, S. R., Kim-Cohen, J., Koenen, K. C., Odgers, C. L., & Viding, E. (2015). Research review: DSM-V conduct disorder: Research needs for an evidence base. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(9), 952-966.
- Mumuni, M.A., & Abidogun, M.A. (2021). Effect of Parenting on Adolescent Behaviour: Implication for Counseling. *Sokoto International Journal of Counselling*, 7, 197-210.

- Odgers, C. L., Moffitt, T. E., Broadbent, J. M., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H. & Caspi, A. (2008). Female and male antisocial trajectories: From childhood origins to adult outcomes. *Development and Psychopathology*, 20(2), 673-716.
- Rhee, S. H., & Waldman, I. D. (2002). Genetic and environmental influences on antisocial behavior: A meta-analysis of twin and adoption studies. *Psychological Bulletin*, 128(3), 490-529.
- Rowe, R., Maughan, B., & Pickles, A. (2010). Parental discipline and sibling violence: A study of young adults. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(5), 1026-1042.
- State of Victoria (2021). Conduct disorder (CD). Department of Health, State Government of Victoria, Australia. <https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/conditionsandtreatments/conduct-disorder#bhc-content>
- Thomas, R., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2011). Parent-Child Interaction Therapy: A meta-analysis. *Pediatrics*, 127(5), 963-970.
- Webster-Stratton, C. (2016). The incredible years: Parents, teachers, and children training series. In C. Webster-Stratton & M. Herbert (Eds.), *Enhancing social-emotional development in young children: A handbook for educators and parents* (pp. 263-285). Oxford University Press.
- Webster-Stratton, C., & Hancock, L. (2014). Parent training: The Oregon model. In T. H. Ollendick & M. Hersen (Eds.), *Handbook of child and adolescent assessment*, Routledge.

THE PLACE OF COGNITIVE LINGUISTICS IN MODERN LINGUISTICS AND DUTIES

Konul Israfil gizi Hasanova

Azerbaijan State Pedagogical University,

head teacher of the Department

of Modern Azerbaijani Language, Ph.D. in Philology

Orchid: 0000-0003-1490-5751

Cognitive linguistics is a rapidly developing branch of modern linguistics. This branch of linguistics is younger and newer than others. That is why there are many controversial issues in both theoretical issues and research methods of cognitive linguistics. For this reason, a serious approach to language issues related to the theoretical and empirical foundations of cognition is required. Cognitive linguistics has taken its place in modern world linguistics. Thus, its creation and rapid development are characteristic of the modern stage of linguistics.

Although cognitive linguistics emerged at the end of the 20th century, its subject is still found in the original theoretical problems of 19th century linguistics. On the subject of cognitive linguistics, I.A. Beaudoin de Courtenay also had the opinion: "Based on linguistic thinking, it is possible to determine language knowledge about all beings that exist and do not exist in the world.

According to the theories of V.Z.Demyankov and Y.S.Kubryakova, cognitive linguistics studies the language from the point of view of the cognitive mechanism involved in the encoding and transformation of information. In cognitive linguistics, the complex relationship between language and thinking is studied at a new stage. Y.S. Kubryakova notes that cognitive linguistics studies issues such as language and thinking, the main functions of language, and the role played by man for language and language for man. This approach was originally proposed by neurophysiologists. Neurolinguistics was formed on the basis of neurophysiology (L.S. Vygotsky, A.R. Luria). As a result of research, it has become clear that language activity is formed in the human brain, and as a result, different types of language activities are formed. Language acquisition, listening, speaking, reading, etc. such as language activities are related to different departments of the brain. In addition, problems related to the interaction of language and thinking are also studied in the science of psycholinguistics.

Key words: cognitive linguistics, language and thinking, discourse, cognition, concept, language and culture.

MODERN DİLBİLİMDE BİLİŞSEL DİLBİLİMİN YERİ VE GÖREVLERİMİZ

Anahtar kelimeler: bilişsel dilbilim, dil ve düşünme, söylem, biliş, kavram, dil ve kültür.

Bilişsel dilbilim, modern dilbilimin hızla gelişen bir dalıdır. Dilbilimin bu dalı diğerlerine göre daha genç ve yenidir. Bu nedenle bilişsel dilbilimin hem kuramsal konularında hem de araştırma yöntemlerinde pek çok tartışmalı konu bulunmaktadır. Bu nedenle bilişin teorik ve ampirik temelleri ile ilgili dil konularına ciddi bir yaklaşım gerekmektedir. Bilişsel dilbilim modern dünya dilbiliminde yerini almıştır. Dolayısıyla yaratılışı ve hızlı gelişimi, dilbilimin modern aşamasının karakteristik özelliğidir.

Bilişsel dilbilim 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olsa da konusu hâlâ 19. yüzyıl dilbiliminin özgün teorik sorunları içerisinde yer almaktadır. Bilişsel dilbilim konusunda I.A. Beaudoin de Courtenay da şu görüşteydi: “Dilsel düşünceye dayanarak, dünyada var olan ve olmayan tüm varlıklara ilişkin dil bilgisini belirlemek mümkündür.

V.Z.Demyankov ve Y.S.Kubryakova’nın teorilerine göre bilişsel dilbilim, dili, bilginin kodlanması ve dönüştürülmesinde yer alan bilişsel mekanizma açısından inceler. Bilişsel dilbilimde dil ve düşünme arasındaki karmaşık ilişki yeni bir aşamada incelenmektedir. Y.S. Kubryakova, bilişsel dilbilimin, dil ve düşünme, dilin temel işlevleri ve insanın dil için ve dilin insan için oynadığı rol gibi konuları incelediğini belirtiyor. Bu yaklaşım ilk olarak nörofizyologlar tarafından önerildi. Nörodilbilim, nörofizyoloji (L.S. Vygotsky, A.R. Luria) temelinde oluşturulmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda insan beyninde dil etkinliğinin olduğu, bunun sonucunda da farklı türde dil etkinliklerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Dil edinimi, dinleme, konuşma, okuma vb. dil etkinlikleri beynin farklı bölümleriyle ilgilidir. Ayrıca dil ve düşünmenin etkileşimiyle ilgili problemler de psikodilbilim biliminde incelenmektedir.

LEARNING AND TEACHING PHYSICS DEVELOPMENT ON COMPUTER SIMULATION AT NAXAYTHONG UPPER SECONDARY SCHOOL, VIENTIANE CAPITAL, LAOS

Sitsanou PHOUTHAVONG¹, Soulichanh LUANGSOMBATH²

¹ Head of academic department, Faculty of education, Savannakhet University, Laos, ²Naxaythong Upper Secondary School.

Abstract:

The purpose of this study is to evaluate the impact of computer simulations on students' knowledge of physics topics, as well as to investigate the potential benefits and drawbacks of utilizing computer simulations in physics teaching. This study makes use of quantitative analysis. The poll is being done among 60 sixth-year students at Naxaythong Upper Secondary School. They are chosen at random. The questionnaire survey contains 30 questions. The acquired data was analyzed using descriptive statistics, such as the SPSS program, and content analysis. The results show that computer simulations improve students' learning of physics ideas by offering a realistic depiction of physics phenomena and assisting them in visualizing complex notions. Furthermore, the simulations have been shown to boost students' engagement and interest in physics learning by allowing them to explore and experiment with various physics scenarios. The use of computer simulations in conjunction with traditional classroom training has been shown to be useful, as the simulations supplement and reinforce physics principles learnt in class. The simulations also promote peer collaboration and conversation, creating a collaborative learning environment. Computer simulations are an excellent resource for improving students' comprehension of physics issues. They not only encourage students to pursue physics outside of the classroom, but they also give a user-friendly and dynamic learning experience. It is critical, however, to recognize the limits, such as simplified models and the requirement for technical resources and teaching skills. Computer simulations can be effectively integrated into physics education by resolving these constraints and maximizing the benefits, improving students' learning experiences and promoting a deeper comprehension of the subject matter.

Keywords: Computer simulation, Physics, Computer utilization, technology integration

Introduction:

In recent years, computer simulations have emerged as a powerful tool in the field of education, particularly in the teaching and learning of physics. Computer simulations provide a virtual environment where students can interact with and explore various physics concepts, phenomena, and scenarios. This technology has revolutionized the traditional approach to teaching physics by offering an immersive and

interactive learning experience. Computer simulations in physics education aim to enhance students' understanding of complex concepts by providing visual representations and interactive models. These simulations allow students to manipulate variables, observe the effects of different parameters, and conduct virtual experiments in a controlled environment. By engaging in these hands-on activities, students can develop a deeper understanding of the underlying principles and laws of physics.

One of the key advantages of computer simulations is their ability to bridge the gap between theoretical concepts and real-world applications. Students can explore physics phenomena that may be difficult or impossible to replicate in a traditional classroom setting. For example, simulations can simulate the behavior of objects in microgravity or demonstrate the effects of forces on different objects. This level of realism and interactivity helps students connect theoretical knowledge to practical applications, fostering a more comprehensive understanding of physics. Furthermore, computer simulations offer personalized and adaptive learning experiences. Students can progress at their own pace, revisiting concepts or experimenting with different scenarios until they grasp the underlying principles. Simulations also provide immediate feedback, allowing students to identify and correct misconceptions in real-time. This feedback-driven approach promotes active learning and self-assessment, empowering students to take ownership of their learning process.

Integrating computer simulations into physics education also promotes collaborative learning. Students can engage in group discussions, share their findings, and collaborate on problem-solving tasks within the virtual environment. This collaborative aspect fosters critical thinking, communication skills, and teamwork, which are essential for success in the field of physics.

Overall, computer simulations have the potential to revolutionize the teaching and learning of physics. By providing an immersive, interactive, and personalized learning experience, simulations enhance students' understanding of complex concepts, bridge the gap between theory and application, and promote collaborative and active learning. As technology continues to advance, the integration of computer simulations into physics education is expected to play a crucial role in preparing students for the challenges and opportunities in the field of physics.

Objectives:

The objectives are as follows:

1. To assess the impact of computer simulations on students' understanding of physics concepts.
2. To explore the potential benefits and limitations of using computer simulations in physics education.

Research Method:

This study employs quantitative analysis. The survey is conducted among 60 students in 6th year, at Naxaythong Upper Secondary School. They are randomly selected. The questionnaire survey comprises 30 items. The survey was conducted over a period of one month, and the data collected were analyzed using descriptive statistics such SPSS program and content analysis.

Results:

The use of computer simulations in physics education offers a more engaging and immersive learning experience for students. It impacts on students' comprehension, provides benefits and drawbacks in computer simulation.

1. The impact of computer simulations on students' understanding of physics concepts.

Table 1: The impact of computer simulations on students' understanding of physics concepts.

	Content	Mean	Level
1.	The computer simulations effectively enhanced my understanding of physics concepts.	4.00	Agree
2.	The computer simulations provided a realistic representation of physics phenomena.	3.93	Agree
3.	The computer simulations helped me visualize abstract physics concepts.	3.72	Agree
4.	The computer simulations increased my engagement and interest in learning physics.	3.98	Agree
5.	The computer simulations allowed me to explore and experiment with different physics scenarios.	3.97	Agree
6.	The computer simulations improved my problem-solving skills in physics.	3.97	Agree
7.	The computer simulations facilitated a deeper understanding of complex physics concepts.	3.90	Agree
8.	The computer simulations effectively complemented traditional classroom instruction.	4.08	Agree
9.	The computer simulations motivated me to further explore physics beyond the classroom.	3.87	Agree
10.	The computer simulations were user-friendly and easy to navigate.	3.83	Agree
11.	The computer simulations provided immediate feedback on my performance and understanding.	3.92	Agree
12.	The computer simulations encouraged collaboration and discussion among peers.	3.98	Agree
13.	The computer simulations adequately covered a wide range of physics topics.	3.82	Agree
14.	The computer simulations were a valuable tool for reinforcing physics concepts learned in class.	4.02	Agree
15.	The computer simulations should be integrated into regular physics curriculum.	3.90	Agree
Total		3.92	Agree

The use of computer simulations in enhancing students' understanding of physics concepts has shown significant positive impact based on the data collected from our research. The findings indicate that computer simulations effectively enhance students' understanding of physics concepts by providing a realistic representation of physics phenomena and helping them visualize abstract concepts. Furthermore, the simulations have been found to increase students' engagement and interest in learning

physics, allowing them to explore and experiment with different physics scenarios. This hands-on approach promotes active learning and improves problem-solving skills in physics. The computer simulations also facilitate a deeper understanding of complex physics concepts by providing immediate feedback on students' performance and understanding. This feedback allows students to identify areas of improvement and reinforces their learning. Moreover, the integration of computer simulations with traditional classroom instruction has been found to be effective, as the simulations complement and reinforce physics concepts learned in class. The simulations also encourage collaboration and discussion among peers, fostering a collaborative learning environment. Overall, the results suggest that computer simulations are a valuable tool for enhancing students' understanding of physics concepts. They not only motivate students to further explore physics beyond the classroom but also provide a user-friendly and interactive learning experience.

2. The potential benefits and limitations of using computer simulations in physics education.

Table 2: The potential benefits and limitations of using computer simulations in physics education.

	Content	Mean	Level
1	Computer simulations provide a more interactive and engaging learning experience compared to traditional methods.	4.05	Agree
2	Computer simulations help students develop a deeper understanding of complex physics concepts.	4.12	Agree
3	Computer simulations allow students to visualize and explore physics phenomena that are difficult to observe in real-life experiments.	4.15	Agree
4	Computer simulations enhance students' problem-solving skills in physics.	4.03	Agree
5	Computer simulations provide immediate feedback, allowing students to learn from their mistakes and improve their understanding.	3.95	Agree
6	Computer simulations can accommodate a wide range of learning styles and preferences.	3.87	Agree
7	Computer simulations can be easily integrated into existing physics curriculum.	3.97	Agree
8	Computer simulations help bridge the gap between theoretical concepts and real-world applications in physics.	3.98	Agree
9	Computer simulations encourage collaboration and discussion among students, fostering a cooperative learning environment.	4.07	Agree
10	Computer simulations can be accessed anytime and anywhere, providing flexibility in learning physics.	3.82	Agree
11	Computer simulations may not fully replicate the complexity and unpredictability of real-life physics experiments.	3.97	Agree
12	Computer simulations may oversimplify certain physics concepts, leading to misconceptions.	3.78	Agree
13	Computer simulations may require technical skills or training that some students may find challenging.	4.20	Agree

14	Computer simulations may not be suitable for all physics topics or learning objectives.	4.30	Agree
15	Computer simulations should be used as a supplement to, rather than a replacement for, hands-on laboratory experiments.	4.22	Agree
Total		4.32	Agree

According to table above, Computer simulations provide students with a visual and interactive representation of complex physics phenomena, facilitating a deeper understanding of abstract concepts. Simulations allow students to visualize and explore physics scenarios that may be difficult or impossible to replicate in a traditional classroom setting, promoting a more engaging and immersive learning experience. By interacting with simulations, students can develop and refine their problem-solving skills, as they are encouraged to analyze, experiment, and make predictions within a controlled virtual environment. Simulations often provide immediate feedback on students' performance and understanding, allowing for self-assessment and targeted remediation, which can enhance the learning process. Moreover, computer simulations offer flexibility in terms of time and location, enabling students to access and practice physics concepts at their own pace, fostering independent learning.

In term of limitations, simulations often rely on simplified models of real-world physics phenomena, which may not capture the full complexity and intricacies of the subject matter. This limitation can potentially lead to misconceptions or oversimplification of concepts. While simulations provide a virtual environment for exploration, they may not fully replicate the tactile and hands-on experiences that physical experiments offer. This limitation can impact students' understanding of real-world physics applications. Furthermore, the effective use of computer simulations requires access to appropriate hardware, software, and reliable internet connectivity. Limited resources or technical issues may hinder the widespread implementation of simulations in certain educational settings. The successful integration of simulations into physics education relies on teachers' proficiency in utilizing and guiding students through the simulations. Insufficient training or familiarity with the technology can limit the potential benefits.

In conclusion, computer simulations have the potential to significantly enhance physics education by providing visualizations, promoting engagement, and improving problem-solving skills. However, it is crucial to acknowledge the limitations, such as simplified models and the need for technical resources and teacher expertise. By addressing these limitations and leveraging the benefits, computer simulations can be effectively integrated into physics education, enriching students' learning experiences and fostering a deeper understanding of the subject matter.

Conclusion:

In conclusion, the development of learning and teaching physics through computer simulation has shown promising results. The findings suggest that computer simulations are effective in enhancing students' understanding of physics concepts and improving their problem-solving skills. The interactive and immersive nature of simulations provides students with a unique learning environment that promotes active engagement and deeper comprehension. However, it is important to acknowledge the limitations of computer simulations and consider their integration alongside traditional teaching methods. Overall, computer simulations have the potential to revolutionize physics education by offering a dynamic and interactive platform for learning.

THE DESCRIPTION OF THE POLITICAL SITUATION IN MONGOLIA IN GHIYAZIDDIN NAQQOSH'S "TRAVEL BOOK"

Gayratjon Ismatullo ogli Jumayev

Ph.D. student, researcher Tashkent State University of Oriental Studies

<https://orcid.org/0000-0001-6742-587X>

Tashkent, Uzbekistan.

Ismatullo Djumayevich Narkulov

Researcher, JSC "FIEM"

<https://orcid.org/0009-0009-6424-6855>

Samarkand, Uzbekistan.

Jo'rabek Mamadiyor ogli Polatov

Lecturer Samarkand State University

<https://orcid.org/0009-0009-4117-4991>

Samarkand, Uzbekistan.

Annotation. *This article describes the historical processes described in the diary of one of the ambassadors of the Timurid state, sent to China to improve diplomatic relations in the XIV-XV centuries. The article also analyzes the historical events associated with the Mongolian ruler Wais Khan and the Chinese Emperor Yongle during the time of the Timurid ruler Shahrukh Mirza, as well as the political situation of Mongolia described in the "Book of Travels".*

Key words: *China, Tughluq Temur, Amir Temur, Shuhrukh Mirza, Vais Khan, Shermuhammad Khan, Ghiyaziddin Naqqosh, Amir Poladji.*

Ghiyasiddin Naqqosh's diary "Chinese Travel Book" is not only a valuable source of information about trade and diplomatic relations of the Timurid state with China, but it also contains information about the political processes that took place in Mongolia (Eastern Turkestan) at that time, stated. At that time, Mongolia referred to the eastern regions of the Chigatoi ulus (Yettisuv, Southern Siberia, Eastern Turkestan). In 1348, Emir Poladji declared in Chigatoi ulus that Tughluq Temur, an 18-year-old Chigatoi descendent, was the grandson of Duvakhan (i.e., The second son of Duvakhan is the son of Emilkhoja), and that he was to be made Khan of Mongolia.

Following Tughluq Temur's death in 1363, Emir Qamariddin assumed leadership. During the reign of Qamariddin, Emir Temur, who established his rule in the western part of Chigatoi ulus, he had invaded Mongolia for the 7th time (1371, 1375, 1376, 1377, 1383, 1388, 1389). Emir Temur's army pursued

Emir Qamariddin, who escaped to the north with some of his servants. On the throne sat Khizrhoja. Khizrhoja managed to establish order and strengthen the central government in Mongolia by taking advantage of Emir Temur's preoccupation with campaigns in Iran and Iraq. Later (1397) he became related to him (Khizrhoja gave Temur his daughter Tokal Ago Begum) and preserved the independence of his country. After Khizrhoja's death, his son Sham'i Jahan took power (1399).

After the death of Sham'i Jahan in 1408, his brother Muhammad Khan ascended the throne. (Movarounnahr) Transoxiana's troops occupied Kashgar during Muhammad Khan's reign (1416). Naqshi Jahan, the son of Sham'i Jahan, who ascended the throne after Muhammad Khan, tried to preserve the unity of Mongolia by improving relations between China and the Timurid Empire. However, he was killed by Sherali's son Wais Khan at the beginning of 1418. During the years of Wais Khan's rule, the struggle between the nobles intensified. One group of landowners and emirs was organized around Wais Khan, and another group was around Muhammad Khan's son Sher Muhammad Khan. Wais Khan and his allies won this battle. After fleeing to Samarkand, Sher Muhammad Khan overthrew Wais Khan in 1421 with the aid of Mirza Ulugbek. But after 3-4 years, he disobeyed Ulugbek's government. As a result, in 1425, Ulugbek marched to Mongolia with a large army and handed over power to Wais Khan.

Ghiyasiddin Naqqosh in the "Chinese travel book": "On Zulqada 6, 822 Hijri / November 24, 1419, from Herat, the capital of Shahrukh Mirza, under the leadership of Shadikhoja and Kokcha, Sultan Ahmad and Khoja Ghiyaziddin Naqqosh from Boysungur Mirza under the leadership of the ambassador's convoy went to China and this embassy mission returned to Herat on 15 Ramadan 825 AH / 29 August 1422". [Buriev 2017: 19].

Ghiyasiddin Naqqosh wrote down information about political realities and political-administrative situation in Mongolia in 1420-1422 in his diary. It details the battle for the khanate between Sher Muhammad Oglan and Wais Khan, the power struggle between the Mongolian emirs Amir Qulmuhammad, Amir Khudoidad, Muhammadbek, Sher Bahrom, Mengli Temur, Amir Fakhriddin, and others, as well as the cities ruled by the emirs. Ghiyasiddin Naqqosh explained this as follows: "On December 27, 1419, the ambassadors came from Herat to Balkh, from there they passed through the Kelif procession, and on February 7, 1420, they were in the presence of Ulugbek Mirza in Samarkand. Mirza Ulughbek notes that he sent his ambassadors Sultanshah and Muhammad Bakhshi earlier with a group of Chinese who were returning to their country. Mirza Suyurgatmish's ambassador Urgudok, Shahmalik's ambassador Urduvan, Badakhshan Shah's ambassador Khoja Tajiddin will also come to Samarkand. On February 25, 1420, the ambassadors together with the Chinese ambassadors left Samarkand for China. The diplomats arrived in Mongolia on May 5, 1420, having traveled through Tashkent, Sayram, and Ashpara. The Mongol Khan, Wais Khan, wanted to execute Sher Muhammad Oglon, and because of this, Qul Muhammad and several other Mongol emirs turned their backs on Wais Khan. The news that the entire khanate supported them and rebelled against Wais Khan reached the ambassadors. The ambassadors got worried and set off. After that, the news came that the conspiracy had calmed down and the emirs made peace with Wais Khan. Amir Khudoidad, who was the owner of that land, came to the ambassadors, comforted them, and left for Wais Khan.

The ambassadors were relieved and continued their journey and on May 31, 1420, they reached Bilgutu, a region belonging to Muhammadbek. They moved from Bilgutu, crossed the Kungir River, and on June 5, 1420, they met with the head of the ulus Muhammadbek. Muhammad Beg's son, Sultan Shadi Koragon, was the son-in-law of Shah Jahan (Shami Jahan), and his wife was the sister of the wife of Grand Prince Muhammad Jogi Bahadir.

On June 8, 1420, the ambassadors entered the Yulduz pasture and land, passed through there, and reached the land of Sher Bahrom. Sher Bahram's son was here. On June 20, 1420, news came that

Muhammadbek's sons had robbed Wais Khan's ambassador, Doji. Dojis and ambassadors were alarmed by this and said, "We must hurry, so that we can reach the Chinese border as soon as possible." Even though it was raining and hailing most of the day, they quickly crossed the valleys and mountains and reached the city of Turfan. The ambassadors reached Karakhoja on July 16, 1420. On July 30, 1420, they came to a place called Sufi Ato. Khanzada Tajiddin, one of the sayyids of Termiz, built a residence here and lived there. He was the son-in-law of Emir Fakhriddin, governor of Kumul Muslims. On August 1, 1420, the ambassadors arrived in the city of Kumul. Emir Fakhriddin built a great mosque in this city." [Buriev 2017: p.9-13].

Two years, ten months, and five days were spent in the embassy. Boysungur Mirza gave him a special task while sending Maulana Ghiyaziddin Naqqosh to China. In the assignment, Naqqosh was ordered to write in his diary everything he had been to China and what he had seen in China. According to this, Ghiyaziddin Naqqosh depicted Chinese rivers, cities, their layout, streets, stations, citizens of the cities, their attire, crafts, trade, marketplace, the Chinese emperor, and all his subjects note the details in his diary.

Ghiyaziddin Naqqosh said that the ambassadors were received and registered at every city they visited, including a feast held in their honor, until they arrived at Khanbaliq (Beijing), the capital of China. One of the interesting facts is that the gifts brought by the ambassadors who approached Khanbalik were taken by the employees of the Chinese administration, and together with the ambassadors, they took the gifts to the emperor. It is noteworthy that Sherban Pahlavon Salahuddin personally brought the lion that Boysungur Mirza had given to the Chinese emperor.

The Chinese monarch asked Shahrukh Mirza's representatives about Kara Yusuf's connection with Shahrukh Mirza and the cost or affordability of grain in the Timurid empire.

On Friday, January 9, 1422, or Muharram 15, 825 Hijri, the emissaries departed from the Chinese Karavul (garrison). Fearing turmoil in Mongolia, they opted for the desert route and crossed it on March 2, 1422, the eighth day of Rabi'ul-Awwal. Observing from the Khotan side, they wandered through the desert for several days before arriving in Khotan on May 31, 1422, the ninth day of Jumadil-Akhir. They moved from there and came to Kashgar in the sixth month of Rajab (June 26, 1422) and passed the Andigon pass on the 21st Rajab (July 11, 1422). [Buriev 2017: p. 50-51].

In conclusion, Maulana Ghiyasiddin Naqqosh's "Chinese travel book" is regarded as a valuable resource for researching Timurid history. With the help of the material it contains, we can comprehend the historical processes that occurred in the Timurid nation, China, and Mongolia during that era. We will also examine facts regarding that era's administrative management, trade-embassy relations, and historical power struggles.

Reference:

1. Ghiyaziddin Naqqosh. Chinese travel diary. Translator from Persian: Boriyev.O - Tashkent. 2017. – p. 52.
2. Hazratkulov.J., Bekjonov.I. Khondamir. Habib us-siyar fi akhbori afrodi bashar, - Tashkent, Uzbekistan. 2013. - 400 p.
3. Orinboyev.A. Abdurazzoq Samarkandi, Matla us-sa'dayn, Tashkent, Uzbekistan. 2008. - 849b.
4. Jumaev. G'.I. Representation of diplomatic and embassy relations in the works of Habib us-siyar and Matla us-sadayn. Oriental studies. - Tashkent. 2022.
5. Karimova N. Chinese relations with the Timurids. (based on Chinese sources). // Oriental studies.-Tashkent, 1996. No. 7.

6. Buriev A. Dnevnik puteshestvia Gias ad-Dina nakkasha kak istoricheskiy istochnik j. Obshchestvennye nauki v Uzbekistane. 11.- Tashkent, 1986.
7. Buriev O. Relations between Movarounnahr and Mongolia during the reign of Amir Temur. // Oriental studies.-Tashkent, 1996. No. 7.
8. Jumayev G.I. TRADE-EMBASSY RELATIONS OF THE TEMURI EMPIRE WITH CHINA. "Uzbekistan-China: development of historical, cultural, scientific and economic relations" VOLUME 3 | SPECIAL ISSUE 21 ISSN 2181-1784 SJIF 2023: 6.131. - P 726-731.
9. Madraimov A.A., Turdikhojayeva M.M. AN ANALYSIS OF THE TEMURI AND INFORMATION ILLUMINATING CHINESE HISTORY IN THE SOURCE OF "CHINESE SAFARNAMA" BY GHIYASIDDIN NAQQOSH. "Uzbekistan-China: development of cultural, historical, scientific and economic relations". VOLUME 1 | SPECIAL ISSUE 1. ISSN 2181-1784. - P 556-566.

“MUVOZANAT” - INSONNING ICHKI MUVOZANATI VA DAVR MUNOSABATI HAQIDA SO‘ZLOVCHI ASAR

YulduzxonAtadjanovaDilshadovna -

Urganchdavlatuniversiteti

“O‘zbektilivaadabiyotikafedrasi”

mustaqiltadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbumaqolada yozuvchi Ulug‘bek Hamdamning “Muvozanat” romanida muvozanat buzilgan joyda tabiiylik qonuni o‘z kuchini yo‘qotishi, barcha mezonlar izdan chiqishi kabi jihatlar asar qahramonlarining hayoti misolida ochib berilgani tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: miliynasr, muvozanat, murakkabliklar, o‘limmotivi, ijtimoiy-falsafiyg‘oya, uyg‘unlik, insonruhiyati.

Abstract: This article analyzes the novel “Balance” by the writer UlugbekHamdam, where the law of naturalness loses its force when the balance is disturbed, all criteria are lost, as shown in the life of the heroes of the work.

Key words: national prose, balance, complexities, death motif, socio-philosophical idea, harmony, human psyche.

Insonning ichki dunyosi nihoyatda murakkab, u gohida o‘z-o‘zini tushunmasligi mumkin. Ana shuziddiyatvamurakkabliklargato‘lainson “men”inibadiiyaksettirishbora sidarusyozuvchisi Fyodor Dostoevskiyasarlarisevimli. Tan olishkerak, uningasarlariyozuvchibadiiyamahoratini baholashningbarometrigaaylandi. “Harbirtaniganodamingningichidabittase nta nimganboshqaodamyashaydi”, deyilganSharqhikmatiz amiridahozi rgizamonpsixologiyafanitushuntiribberolmaganhikmatyashirin. Insonichki “men”initaftishqilishdaDostoyevski yromanlarihozi rgikunga qadarmayoqbo‘libqolmoqda. Dunyoadabiyotiningengtaniqlinamoyon dalariasarlaridaDostoyevskiyasarlaridanta’sirlanishseziladi. Kamyu, Joys, Kafka, Kamyu, Borxes, Markes, Aytmatovsingariyozuvchilar ham uningasarlarinisevibo‘qishbilanbirgaungaergashganliklariniinkoretibbo‘lmaydi.

Hechqaysiadabiyot, hechqaysii jodkorbirdanpaydobo‘lmaydi. Ijodhardoimnimagadi ryokikimgadirtaq liddanboshlangan. Bugungio‘zbeknasridapeshqadamlikqilayotganyozuvchilarX. Do‘stmuhammad, N.Eshonqul, I.Sultonasarlaritahlilqilingan daiodiyta’sirlanishseziladivabuhaqdaadabiyotshunoslikdabirnechaboraytildi ham.

Bugungikundamiliynasryangipog‘onagako‘tarildi, deb bemalolaytishmumkin. X.Do‘stmuhammad, O.Otaxon, N.Eshonqul, I.Sulton, L.Bo‘rixonvayanako‘plabijodkorlartomonidanyaratilayotganasarlarborki,

ularistiqoldanoldingiasarlardantubdanfarqqiladi. Mavzuvag‘oyajihatdanbirxilasarlarda ham yozuvchining “men”iko‘rinibturishi, yangichabadiiytafakkurningshakllanganligidandalolatberadi. Bu esa, shubhasiz, milliynasrimizningyutug‘idir.

O‘zbekistonyangimustaqilbo‘lgandavrlarromanchiligidagikattamuammolardanbiriistiqlolyillari, xalqningo‘tishdavriziddiyatlarihamdaunganisbatanmunosabati, qiyinchiliklaroldidaturganodamlarningo‘zinitutishimasalasiedi. BundayromanlariningengyorqinbelgilariniUlug‘bekHamdamning“Muvozanat”, “Isyonvaitoat”asarlario‘zidaaksettiradi. Asardamustaqillikdavriodamlariningturliqiyofadagivakillario‘ziningbadiiytimsolininamoyonetgan. Masalan, millatningziyoliqatlami, uningoldidaturganqiyinchiliklar (bosh qahramon Yusuf timsoliorqali), o‘ziniislomdinivakilisaganamusulmonnamoodamlarhamdaularningbosayotganizi (Yusufningakasi Amir timsoliorqali), jamiyatningyuqoritabaqasivakillarihamdaularninginsoniylikmezonlarioldidatutayotganyo‘li (Yusufningdo‘sti Said timsoliorqali), tadbirkor, boylartoifasivaularninginsoniyqiyofasi (Yusufningyanabiro‘rtog‘iMirazimtimsoliorqali) masalalariteranbadiiyifodaetilgan.

Asarorqalimustaqillikning ilk yillaridagijimoiyhayothaqidato‘liqtasavvurgaegabo‘lishmumkin. Yozuvchidavrhayotiqiyofasinijonlichizibberish, odamlarningo‘zlariniko‘zgugasolibko‘rishlariuchunimkonyaratilganholdabugungi kun kitobxonini, zamonamizyoshlarinifikrida,ahdidasobitlikkaundash, nafsqtusiningfojialari, odamiylikmezonlari, me’yormasalarihaqidachuqurroqoygatoldirishmaqsadiniko‘zlaydi.

Romandama‘naviy-axloqiyqadriyatlariningbadiiytalqinibevositao‘limmotivibilanham bog‘lanibketadi. “Sho‘rodavriadabisiyosati, - deb yozadi professor UmaraliNormatov, - hattoinsonumriningengso‘nggidaqiqasi– o‘lim, hijrontasviriga ham ta’siriniko‘rsatganedi; hijronvao‘limnitasvirlashqaltisishsanalardi, asarnimumkinqadarjudoliklarsiz, optimistiktarzdayakunlashurfbo‘lgandi, mabodohijron, o‘limqalamgaolingudekbo‘lsa, u, albatta, kommunistikmafura,siyosatruhibilanyo‘g‘rilganbo‘lishidarkoredi. So‘nggiyillariadiblarimizjahonadabiyotiningbuko‘hnamuammosiniyangicha, aniqrog‘i, umumbashariymiqtoslardaturib, chin insoniynigohbilanyoritishyo‘ligadadilo‘taboshladilar. Zulfiyaning“Xotiramsiniqlari”, Said Ahmadning“Qorako‘zmajnun”, “Oftoboyim”hikoyalari, OmonMuxtor, Ulug‘bekHamdamromanlari, iste’dodlishoiralarimizningo‘nlabsherlarida‘vomizgamisolbo‘laoladi.

“Muvozanat”dabiremas, uchtao‘limtasviri bor. Uchalasiuchxilruhdatalqinetilgan. 54-bobda chaqaloqo‘limitasvirlangan: qishloqkasalxonasikoridoridaiztirobvaumidbilanOygulyonidao‘tirgan Yusuf. Ichkarida –palatadajontalashayotgango‘dak. Shu oradashifokorlarningjarangdorkulgisi, jontalashayotgango‘daktepasidaturib, bir-birlarigalatifaaytibkulishlari. Ularorasidashahardankelgantaniqlivrach –Yusufningbolalikdo‘stiMansurning ham borligi, shifokorlarning Yusuf ga“mehribon”chiligi – koridorgachiqibturishnimaslahatberishlari – go‘dak“tayyorbo‘lgan”dachaqirajaklari... Bunday“iltifot”danYusufningyaradorsherdekheyqirishi, odamshaklidagimaxluqlargahamlasi, to‘s-to‘polonpaytidamaxluqlarqallobliginingoshkorbo‘lishi... Bulardan ham dahshatlisi, otavaona, yaqinlardiydorigazorholdajontaslimetolmayyotgango‘dakhlati; tepasidayaqinlari, ota-onasipaydobo‘lganinisezgango‘dakningqaboqlariniochibdov dirashi, o‘zigaqarabturganchehralargabir-birboqishi, gohonasi, gohotasigatalpinishi, nihoyat, u dadasidaqo‘nimtopishi, majolsizholda: “Dada”, - deyashivirlashi, ko‘zlaridanso‘nggiikkitomchiyoshningchekkasigayumalabtushishi... Bu yerdahechqanaqa sentimental chuchmallikyo‘q. Balkimardona, shafqatsizhaqiqatbor! Chaqaloqningshuso‘nggi: “Dada”, - deganmajolsizshivirida, ko‘zlaridandumalabtushganikkitomchiyoshdabutonolamnilarzagasolgudek

drama bor! Yozuvchijudakattamahoratbilanma'naviy-axloqiyqiyofasio'zgarganzamondoshshaxssiymo sinidoktorlarobrazidamuhrlagan.

O'z nasli, zurriyotitaqdirini odamshaklidagimaxluqlarga, yulg'ichlarga topshirib qo'ygan ottagagina emas, umuman, nokomilinson zotiga malomat bor! Mana shuepizodda ham o'tkir zamonaviy ma'naviy-axloqiy muammoo'zifodasini topgan.

Insonehtiyojishudarajadakengki, unganafaqat moddiy, balki, ma'naviy, ruhiyehtiyojlar ham kiradi. Sevishvasevilish, do'stlashishyoki, engoddiy misol, suvgatashnalik ham bitta ehtiyojsanaladi. Qaysiki, birining talabiqondirilmasekan, o'shajarayoninsonning botiniyokizohirini inqirozga olibkeladi.

“Muvozanat” asaridagi Yusuf, Said, Mirazim, Zahro, Amir singari qahramonlar jamiyatda, o'zshaxsiyahayotida, botiniy vazohiri yola midao'zibilano'zikurashadi. Qaysidir biriideallashmagan sevgisi uchun, ba'zisima'naviy-ruhiyehtiyojchun kurashadi. Yozuvchining o'zita'kidlaganidek, hayotdama'lumbir vaznnisaqlabqolishga qarati lganinson ruhiyatimuvozanatnisaqlabqololmay, qarsillabsinadi. Hatto, asarning eng iqtidorli, aqlli, hayotga, jamiyatga, atrofdagi insonlarga xolis nazar bilan qarovchi Yusufda ham xuddishuholat yuzberadi.

Asardagi bosh obraz— Yusufning o'zisho'rniga qaytish bilan muallif hayotning jiddiy, ijtimoiy-falsafiy o'yasini ilgarisurgan. Olam muvozanatining buzilishigayo'lqo'ymaydigan, dunyodauyg'unlikni titub turishga qodir ulug'insonlar Yusuf timsolidagavdalantirilgan. Aynan Yusufning o'z o'rniga qaytishi— dunyomuvozanatigabo'lganishonchga birishora. Nega Mirazim Yusufniko'rsataskintopadi, Zahro Yusufdankucholadi, Said Yusufgazim dantalpini byashaydi? Aslida, har bir inson Yusuf lartufaylilozimbo'lgan muvozanat gamuhoj. Yusuf kabi insonlar borekan, olam muvozanatiyo'qolmaydi, u o'zo'qiatrofida aylanaveradi.

Bilamizki, xohlagan harakatlanayotgannarsadamuvozanatbo'lmasa, u muvozanatsizlikkayo'liqadi. Bu hayotimizdajudako'pmuvozanatlar borvabalkibumuvozanatlaryashashimizni, bizning yashashgabo'lgan ishtiyoqimizni uشلab turadi. Butun olam muvozanat qonuniasosidaturganbo'lsa, jamiyat ham, uning asosini tashkil qilgan insonlar ham ayni muvozanat tufayli barqarordir. Qisqacha aytganda, ushbu roman muvozanatdayashashga undovchiasardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Normatov U., Hamdam U. Dunyoni yangichako'rishehtiyoji // Jahon adabiyoti, 2002 yil, 12-son.

Ulug'bek Hamdam. “Muvozanat”. Yangiasravlodi.. Toshkent.: 2021.

Ulug'bek Hamdam. Vatan haqida qo'shiq. – Toshkent, Akademi nashr.: 2019

Umidbaxsh adabiyot ehtiyoji. Yozuvchi Ulug'bek Hamdam bilan suhbat. Hurriyat gazetasi. 2015 yil, 9-son.

THE INFLUENCE OF MORPHOLOGICAL AWARENESS ON READING COMPREHENSION OF SENIOR HIGH SCHOOL STUDENTS

Jay Ley A. Silawan^a, Jessa Mae B. Casas^b, Kristyl Gypsy S. Papacoy^c, Jovenil R.
Bacatan^d

^{a,b,c,d}Teacher Education, UM Peñaplata College, Philippines

Abstract

This study aimed to determine the significant influence of morphological awareness on the reading comprehension of senior high school students. This quantitative study used a descriptive-correlational survey research design to gather information and find which domain of morphological awareness best influences the senior high school students reading comprehension. This study was conducted among the Grade 12 students of Nieves Villarica National High School through stratified sampling with 197 respondents. In collecting the data, the researchers used multiple-choice question tests adapted from the study of Alsaeedi (2017) and the book of Castigador (2012). This study utilized the Mean, Pearson-Product Moment Correlation Coefficient and Multiple Linear Regression to analyze the data. The result showed that the student's morphological awareness is low, while the reading comprehension is moderate. This study also revealed a significant relationship between the morphology awareness and reading comprehension; however, there was a weak positive relationship. It was also found that the morphological structure was the best predictor of reading comprehension. The researchers recommended to the teachers to strengthen their delivery of instruction and conduct remedial teaching if the students have not fully mastered the lessons especially in morphology and reading comprehension. It was also recommended that future researchers be encouraged to conduct this kind of research in a new location and setting to expand this kind of study.

Keywords: morphological awareness, reading comprehension, senior high school students, correlational study, Philippines

Introduction

Reading comprehension is a crucial component of intelligence (Miao et al., 2019), while Carlisle (2010) stated that awareness of morphology is the capacity to consider, evaluate, and exploit the morpheme components in words. Students place a high value on reading comprehension and morphological knowledge, for it is a learning method and gaining knowledge. There are three main themes to the student's difficulties understanding English text: internal, external, and teacher-related issues. In terms of the problem from internal, it consists of three parts; first, is the student's Basic English ability, second, is the less attraction to the subject and third is the low motivation. The external was the

material and environment (Ganie et al., 2019). Further, the reading level of Grade 2 students in Zambales was characterized as difficult in terms of listening comprehension and silent reading comprehension (Ditona et al., 2021). Lastly, there was no study conducted in the local community which prompted the researchers to conduct the study. This study aims to determine how morphological awareness influences the reading comprehension of the students. This study is significant to provide English teachers with information on what they need to do to address the problem and help them think of a strategy to enhance the student's awareness of morphology and improve their reading comprehension.

According to research, the growth of reading comprehension and the decoding of complicated morphological words correlate with morphological awareness; however, the relationship is likely reciprocal rather than one-way. As kids age, morphological awareness plays a more prominent role in predicting measures or reading. Thus, phonological awareness, syntactic awareness, and vocabulary knowledge are only a few of the morphological awareness components that are connected with other elements of metalinguistic awareness and linguistic competence (Kou et al., 2006).

Additionally, in the results from a series of mixed-measure analyses of variance, the study of Jiang and Kuo (2019) revealed five things; (1) even the most proficient college students who's learning the English language as an L2 were unable to comprehend morphological principles fully; (2) over one academic year, the vocabulary gap among the less skilled/poor readers, the average readers, and the skilled readers grew significantly; (3) the impact of phonological and orthographic changes in morphologically complex words varied for the assessment of base meaning but did not differ across proficiency level; (4) readers of different proficiency levels progressed differently in various morphological awareness skills, such as decoding the suffix meaning and recognizing the base word of a morphologically complex word; and (5) the different parts of suffixes in a speech caused different difficulties to students.

Moreover, in the study of Memiş (2019) where both the level of morphological awareness and reading comprehension of the 1561 students in the fifth, sixth, seventh, and eighth grades from the cities of the different regions in Turkey was aimed to determine the results revealed that the students from fifth and sixth grade obtain a low/poor level in terms of morphological awareness while the students from seventh and eighth grades obtain a moderate/average level. It was also shown that there was a significant difference in the success among the grades and gender of the students.

On the other side, reading comprehension is essential because it serves as a bridge for students in higher education to learn about a particular subject Darasawang, (2007). Since English is used in teaching and learning, most universities require students to read English textbooks to improve their comprehension skills. Reading is also regarded as one of the fundamental abilities for kids' academic success.

The study by Özdemir and Akyol (2019) stated that reading comprehension is vital in lifelong learning. The reader and the text engage in conversation as they read. All academic levels and subject areas require reading comprehension from students. The testing and evaluation of this study focus on determining the degree of pupils' reading comprehension abilities. While in the study of Nanda and Azmy (2020), it was stated that the poor reading comprehension of the students is from the lack of motivation, low prior knowledge, and poor English vocabulary, which also leads to three significant adverse impacts as reducing student's learning achievement, hindering students' problem-solving skills, and inhibiting students' future studies and careers.

Additionally, the study by Cornoldi and Oakhill (2013) stated that the children's high learning difficulties were because of their problems in understanding written text which affects their overall performance on various school tasks. Many times, despite having strong intellect, a basic command of written texts, and the ability to use language effectively, a few children need help understanding the most

crucial concepts or locating the specific pieces of information they need. The teacher occasionally needs to notice these issues in the early school years. The most apparent early indicators of reading progress may not involve the comprehension of written texts in the teacher's eyes, or the first texts a child encounters may be pretty simple and only approximate the level of difficulty of the verbal messages (sentences, short stories, etc.) the child is already accustomed to.

Further, the association between morphological awareness and reading comprehension of senior high school students in SMA Laboratorium Unsyiah, Banda Aceh, was examined in the study by Aziz et al. (2019), which produced positive results. 85% of the students were able to satisfactorily respond to the test's questions on morphological awareness, according to their study's findings. The student's reading comprehension was also demonstrated to be at level 4, indicating that many of the questions they answered properly. Nevertheless, they still appeared to struggle with questions that contained difficult material. In light of this, the findings indicate a strong link between morphological awareness and reading comprehension. It can be said that the correlation, which was discovered to be 0.527 with a significance level of 0.01, is of a moderate degree.

Furthermore, English path analysis research by D'Alessio et al. (2019) demonstrated that awareness of morphology improves comprehension when reading both in the direct and indirect ways through word processing. Furthermore, as this kind of morphological knowledge gives access to the semantic and syntactic details of new words, it was noted in their study that morphological awareness is connected to reading comprehension. It was also reinforced by a study conducted by Kinanti et al. (2015), who concluded that 51.5% of reading comprehension had been affected by morphological awareness. The students' awareness of morphology and comprehension of reading, then, show a strong link. It suggested that morphology might be used to improve pupils' comprehension of text.

Furthermore, James et al.'s study from 2021 found that the factor in morphological awareness explained a significant amount of the unique variance in reading comprehension for groups in the Grades 6–8 and 12–13, independent of age, where non-verbal reasoning, vocabulary, phonological awareness, and word reading were concerned. Their study's findings demonstrate the critical position of morphological awareness in reading comprehension across all reading levels. Additionally, more than any other reading skill, morphological awareness facilitates reading comprehension, according to particular sources (Kuo & Anderson, 2006; Carlisle, 2000). One view is that children who have morphological awareness may be able to break down words into their constituent parts and understand texts as a whole.

On the other hand, in the study of McBride-Chang et al. (2007), preliminary results suggest that morphological structure awareness is a distinctive cognitive correlate to reading for some development periods in at least some orthography and may help understand early vocabulary growth across languages. In their study, the authors first go through the ideas of phonology and morphology awareness before showcasing how morphological structural awareness can be used to anticipate Chinese reading. Additionally, access to a word's morphological structure may aid in reading and comprehending it. Therefore, even though phonological transparency in alphabetic languages is higher, morphological and structural awareness may still help read languages with opaque orthographies (Deacon et al., 2014). Accordingly, the following research questions were posed:

1. What is the level of morphological awareness of the students in terms of morpheme identification and morphological structure?
2. What is the level of reading comprehension of the students in terms of literal, interpretive, critical evaluation, integrative and creative comprehension?
3. Is there a significant relationship morphological awareness and reading comprehension?

4. Which domain of morphological awareness best predicts reading comprehension?

MATERIALS AND METHODS

Research Design

In the recent study, a descriptive-correlation design with an adapted questionnaire was employed with Grade 12 students of a public secondary school in the Island Garden City of Samal, Philippines. The goal of correlational studies is to quantify how closely connected certain variables are in the target population.

Participants

Participants of the study were the Grade 12 students in a public school in the Island Garden City of Samal. All the current students in the academic year 2022-2023 were considered to participate in the survey. Using a stratified random sampling, 197 students were chosen based on their strand. The distribution of the respondents is shown in Table1:

Table 1. Distribution of Respondents

Strand	Population	Sample
Accounting, Business, Management (ABM)	86	43
Humanities and Social Science (HUMSS)	229	112
Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM)	86	42
TOTAL	401	197

Instruments

The source of data for this study was taken through survey questionnaires. The first part of the research questionnaire adapted by the researchers was from the study of Alsaedi (2017) entitled “The Role of Morphological Awareness in Vocabulary Acquisition of English of Saudi ELF Learners” which consists of two sections. Section 1 is about morpheme identification (MI) with ten (10) statements; Section 2 about morphological structure (MS) with ten (10) words.

The second part of the questionnaire was about reading comprehension adapted from the textbook of Castigador (2012) which consists of five sections. Section 1 is about literal comprehension (LC) with five (5) multiple choice questions; Section 2 about interpretive comprehension (IC) with five (5) multiple choice questions; Section 3 about critical evaluation comprehension (CEC) with five (5) multiple choice questions; Section 4 about integrative comprehension (InC) with five (5) multiple choice questions; and Section 5 about creative comprehension (CC) with five (5) multiple choice questions. Both parts of the questionnaire were interpreted using a five-point Likert type scale.

Results

Level of Morphological Awareness of the Students

Table 2 shows the level of morphological awareness of the students. It was shown that the morpheme identification was described as very low ($M=1.76$, $SD=.98$) which means that at most two of the ten

questions were answered correctly by the students. Morphological structure was described as moderate ($M=3.39$, $SD=1.07$) which indicates that five to six questions out of ten questions were answered correctly. The overall result shows that the morphological awareness level of the students is low ($M=2.58$, $SD=.84$). This implies that the students could answer three to four out of the ten questions correctly. This means that the students need help with morphology awareness.

Table 2 . Level of Morphological Awareness

Indicators	<i>SD</i>	<i>M</i>	Descriptive Level
Morpheme identification (MI)	.98	1.76	Very Low
Morphological structure (MS)	1.07	3.39	Moderate
Overall Mean	.84	2.58	Low

Note: N = 197, M = Mean, SD = Standard Deviation

Level of Reading Comprehension of the Students

Table 3 shows the five levels of reading comprehension: literal, interpretive, critical evaluation, integrative, and creative of the 197 Grade 12 students. The overall result shows that the student's reading comprehension level is moderate ($M=2.60$; $SD=.93$). It implies that the students could answer at least three out of five questions correctly. This means that the students are good at comprehending text and questions.

It also reveals that literal comprehension has the highest reading comprehension level ($M=3.26$; $SD=1.46$) with a moderate descriptive level. This implies that the students could answer at least three out of five questions correctly. This means that the students are good at comprehending sentences and questions literally. The result also shows that Creative Comprehension is the lowest reading comprehension level ($M=1.61$, $SD=1.07$) with a very low descriptive level. This implies that the students could answer only one question correctly. This means that the students need help understanding creative questions and sentences.

Table 3. Level of Reading Comprehension

Indicators	<i>SD</i>	<i>M</i>	Descriptive Level
Literal Comprehension (LC)	1.46	3.26	Moderate
Interpretive Comprehension (IC)	1.33	2.22	Low
Critical Evaluation (CE)	1.65	3.02	Moderate
Integrative Comprehension (InC)	1.48	2.90	Moderate
Creative Comprehension (CC)	1.07	1.61	Very Low
Overall Mean	.93	2.60	Moderate

Note: N = 197, M = Mean, SD = Standard Deviation

Significance of the Relationship between Morphological Awareness and Reading Comprehension

Table 4 displays the test of the relationship between morphological awareness and reading comprehension. Based on the data, an overall computed r-value of .263 and a p-value less than 0.05 are shown. The study's confidence level was set at $p=0.05$. As a result, the overall conclusion showed a meaningful link between the variables.

Table 4. Significance of the Relationship between Morphological Awareness and Reading Comprehension

Morphological Awareness	Reading Comprehension					
	LC	IC	CE	InC	CC	Overall
MI	.146* (.040)	.194* (.006)	.189* (.008)	.151* (.034)	-.089 (.214)	.195* (.006)
MS	.180* (.011)	.108 (.132)	.260* (.000)	.222* (.001)	-.071 (.321)	.233* (.001)
Overall	.200* (.005)	.182* (.010)	.276* (.000)	.230* (.001)	-.097 (.174)	.263* (.000)

$p^* < .05$

This finding disproved the hypothesis that there is no connection between morphological awareness and reading comprehension. It was also shown that the morphological awareness is associated to the overall literal comprehension, interpretive comprehension, critical evaluation comprehension, and integrative comprehension of the students which are evidenced by its r-values of .200, .182, .276, .230; respectively, and all p-values are significant at $p < 0.05$.

However, it can be gleaned from the table that the morphological awareness in terms of morpheme identification and morphological structure was not significantly associated to the creative comprehension of the students. It also showed a negative negligible correlation. This could mean that there will be instances that if morphological awareness increases, creative comprehension decreases or vice-versa, however, it would rarely happen based on the results.

C. Regression Analysis of the Influence of Morphological Awareness on Reading Comprehension

The regression analysis was performed to determine which morphological awareness domain best influences reading comprehension is shown in Table 5. The information in Table 5 demonstrates a strong correlation between morphological awareness and reading comprehension. A model fit is shown by the derived F-value of 7.262, which is significant at $p=0.05$. Additionally, the R-squared value of .070 or 7.0% indicated that the domains of morphological awareness identified in this study were responsible for the variance in reading comprehension. Therefore, 93.0% of the variance, or .930, might be attributed to factors that are already outside the scope of this study.

However, the statistics indicate that morphological structure is the single predictor of reading comprehension in its individual capacity, which was the focus of this section's analysis of the indicator that most strongly influences reading comprehension. The significance level of the investigation was determined by the morphological structures Beta-coefficient value of .165, estimated t-value of 2.566,

and p-value of 0.05. Therefore, it can be concluded that morphological awareness structure has the greatest impact on reading comprehension.

Table 5. Regression Analysis of the Influence Of Morphological Awareness on Reading Comprehension

Morphological Awareness	Reading Comprehension		
	β	t	Sig.
Constant	1.823	8.256	.000
Morpheme Identification	.125	1.787	.076
Morphological Structure	.165	2.566	.011*
	<i>R</i>	.264	
	<i>R</i> ²	.070	
	F	7.262	
p			.001*

**p*<.05 – Significant

DISCUSSION

Morphological awareness has been studied in several researches, and this study has further corroborated some significant findings and results. It is significant since it one of the skills that help learners how to read and write. The findings encapsulate the two domains of morphological awareness, namely: morpheme identification and morphological structure. In overall, the level of morphological awareness of the students was low. This result was supported by the study of Memiş (2019) where both the level of morphological awareness and reading comprehension of the 1561 students in the fifth, sixth, seventh, and eighth grades from the cities of the different regions in Turkey revealed that the students from fifth and sixth grade obtain a low/poor level in terms of morphological awareness while the students from seventh and eighth grades obtain a moderate/average level. It was also confirmed by the results from a series of mixed-measure analyses of variance, the study of Jiang and Kuo (2019) revealed five things; (1) even the most proficient college students who's learning the English language as an L2 were unable to comprehend morphological principles fully; (2) over one academic year, the vocabulary gap among the less skilled/poor readers, the average readers, and the skilled readers grew significantly; (3) the impact of phonological and orthographic changes in morphologically complex words varied for the assessment of base meaning.

It is usually expected that students may have difficulties in reading comprehension. This result is relatively different from the numerous studies which revealed about problems of English reading comprehension as the second language around the world (Al Seyabi & Tuzlukova, 2015; Azeroual, 2014; Pangsap, 2012; Gilakjani & Ahmadi, 2011). It can be gleaned in this study that the level of reading comprehension is moderate which implies that sixty percent of the questions can be answered correctly answered by the students. It is also significant to highlight that creative comprehension obtained the lowest mean result which implies that students really struggle on the highest level of comprehension. This further means that they have poor performance in their creative and evaluative abilities as reflected also in the studies of Thelma (2017) and Maranga et al. (2023).

Several researches have revealed that morphological awareness was significantly associated with reading comprehension (Lee et al., 2022; Vulic, 2021; Aziz et al., 2019; Levesque et al., 2017). This study led also to the same result. Additionally, more than any other reading skill, morphological awareness facilitates reading comprehension, according to particular sources (Kuo & Anderson, 2006; Carlisle, 2000). One view is that children who have morphological awareness may be able to break down words into their constituent parts and understand texts as a whole. Accordingly, a close examination of the data further revealed that morpheme identification is positively correlated with literal comprehension, interpretive comprehension, critical evaluation and integrative comprehension as indicators of reading comprehension. It was also revealed that morphological structure is positively correlated with literal comprehension, critical evaluation and integrative comprehension as indicators of reading comprehension.

It was revealed in this study that morphological awareness influences reading comprehension. This confirmed previous studies (Cheng, 2021; Al-Murjib & Jadhav, 2020; Bloom, 2018; Kinanti et al., 2015; Curinga, 2014) undertaken in different contexts. In this study, between the domains of morphological awareness, morphological structure best influences reading comprehension.

CONCLUSION

This study investigated the influence of morphological awareness on the reading comprehension of senior high school students. The findings showed that the level of morphological awareness of the student was low. Students struggle most in the morpheme identification. Generally, the reading comprehension level of the students was moderate. It was identified that creative comprehension got a very low score among the domains of reading comprehension. It was also found out that morphological awareness has a weak positive relationship with reading comprehension; however, it was still significant. Morphological awareness also influences reading comprehension and the best predictor of reading comprehension was morphological structure.

Acknowledgements

The overall success and completion of this research will be impossible without the Divine Guidance of our Almighty God. The authors also wish to thank UM Peñaplata College Research and Publication Center for the continued support of this research endeavor.

References

- Al-Murjib, F. A. A., & Jadhav, K. (2020). The Influence of Morphological Awareness on Reading Comprehension: A Theoretical Study. *Studies in Indian Place Names, UGC Care Journal*, 40(70).
- Al Seyabi, F., & Tuzlukova, V. (2015). Investigating EFL reading problems and strategies in post-basic schools and university foundation programmes: A study in the Omani context. *Malaysian Journal of ELT Research*, 11(2), 35.
- Alsaedi, W. A. (2017). The role of morphological awareness in vocabulary acquisition in English of Saudi EFL learners.
- AZEROUAL, D. (2014). Investigating the Reading Difficulties of Magister Students of Physics vis-à-vis Their General English knowledge, University of Constantine. *دّيناسن إال مول علّا ؤلّ جم*, 89-98.
- Aziz, Z. A., Daud, B., & Ismar, R. T. (2019). Morphological awareness and its correlation with EFL reading comprehension of senior high school students. *TEFLIN journal*, 30(1), 121-136.
- Bloom, C. (2018). The Impact of Morphological Awareness on the Reading Development of Children with Developmental Dyslexia.

- Carlisle, J. F. (2000). Awareness of the structure and meaning of morphologically complex words: Impact on reading. *Reading and writing*, 12, 169-190.
- Carlisle, J. F. (2010). Effects of instruction in morphological awareness on literacy achievement: An integrative review. *Reading research quarterly*, 45(4), 464-487.
- Castigador, A. (2012). Wholistic Reading: A Module for College Students.
- Cheng, Y. (2021, December). The Role of Morphological Awareness in Reading Comprehension in Chinese EFL Adult Learners. In *2021 4th International Conference on Humanities Education and Social Sciences (IC-HESS 2021)* (pp. 996-1001). Atlantis Press.
- Cornoldi, C., & Oakhill, J. V. (Eds.). (2013). *Reading comprehension difficulties: Processes and intervention*. Routledge.
- Curinga, R. (2014). *The effect of morphological awareness on reading comprehension: A study with adolescent Spanish-English emergent bilinguals*. City University of New York.
- Darasawang, P. (2007). *English language teaching and education in Thailand: A decade of change* (pp. 187-204). Cambridge Scholars Publishing.
- D'Alessio, M. J., Jaichenco, V., & Wilson, M. A. (2019). The relationship between morphological awareness and reading comprehension in Spanish-speaking children. *Scandinavian Journal of Psychology*, 60(6), 501-512.
- Deacon, S. H., Kieffer, M. J., & Laroche, A. (2014). The relation between morphological awareness and reading comprehension: Evidence from mediation and longitudinal models. *Scientific Studies of Reading*, 18(6), 432-451.
- Ditona, G. D., & Rico, F. M. (2021). Reading level of grade II pupils scaffolding for reading program of Eastern schools in Botolan District, Philippines. *American Journal of Humanities and Social Sciences Research*, 5(8), 86-94.
- Gilakjani, A. P., & Ahmadi, S. M. (2011). The relationship between L2 reading comprehension and schema theory: A matter of text familiarity. *International Journal of Information and Education Technology*, 1(2), 142-149.
- James, E., Currie, N. K., Tong, S. X., & Cain, K. (2021). The relations between morphological awareness and reading comprehension in beginner readers to young adolescents. *Journal of Research in Reading*, 44(1), 110-130.
- Jiang, Y. L. B., & Kuo, L. J. (2019). The development of vocabulary and morphological awareness: A longitudinal study with college EFL students. *Applied Psycholinguistics*, 40(4), 877-903.
- Kinanti, K., Setiyadi, A. B., & Suparman, U. (2015). THE RELATIONSHIP BETWEEN STUDENTS' MORPHOLOGICAL AWARENESS AND THEIR READING COMPREHENSION. *U-JET*, 4(4).
- Kuo, L. J., & Anderson, R. C. (2006). Morphological awareness and learning to read: A cross-language perspective. *Educational psychologist*, 41(3), 161-180.
- Lee, J. W., Wolters, A., & Grace Kim, Y. S. (2022). The Relations of Morphological Awareness with Language and Literacy Skills Vary Depending on Orthographic Depth and Nature of Morphological Awareness. *Review of Educational Research*, 00346543221123816.
- Levesque, K. C., Kieffer, M. J., & Deacon, S. H. (2017). Morphological awareness and reading comprehension: Examining mediating factors. *Journal of experimental child psychology*, 160, 1-20.
- Maranga, M. K., Maranga, N. J., Tautu-an, C. M., & Bacatan, J. (2023). Reading Comprehension of General Academic Strand Senior High School Students. *ISRG Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 1(6), 187-194.
- McBride-Chang, C., Shu, H., Ng, J. Y. W., Meng, X. I. A. N. G. Z. H. I., & Penney, T. (2007). Morphological structure awareness, vocabulary, and reading. *Vocabulary acquisition: Implications for reading comprehension*, 104-122.

- Memiş, M. R. (2019). A research on reading comprehension and morphological awareness levels of middle school students and the relationship between these concepts. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 15(2), 649-677.
- Nanda, D. W., & Azmy, K. (2020). Poor reading comprehension issue in EFL classroom among Indonesian secondary school students: Scrutinizing the causes, impacts and possible solutions. *Englisia: Journal of Language, Education, and Humanities*, 8(1), 12-24.
- Özdemir, E. Ç., & Akyol, H. (2019). The Development of a Reading Comprehension Test. *Universal Journal of Educational Research*, 7(2), 563-570.
- Pangsapa, N. A. M. I. D. A. (2012). A study of English reading problems and strategies of Thai editorial staff. *Master's Project, MA (English)*. Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University.
- Thelma (2019, January 18). Reading Comprehension Ability of Grade V-Magnolia Pupils at Bolo Elementary School Ascendents Asia Journal of Multidisciplinary Research Abstracts. *Ascendens Asia Journal of Multidisciplinary Research Abstracts*. Retrieved June 15, <https://ojs.aaresearchindex.com/index.php/AAJMRA/article/view/9120>
- Vulic, J. (2021). *Morphological Awareness and Reading Comprehension Preschool Morphological Awareness as a Longitudinal Predictor of Reading Comprehension in Later School Years* (Master's thesis).

THE OPTIMAL APPROACH TO DEVELOPING AND IMPLEMENTING AN EFFICIENT BALANCED SCORECARD

Dao Thi Dai Trang

Faculty of Accounting, School of Business & Economics, Duy Tan University, Danang city, 550000, Vietnam

ABSTRACT

The concept of balanced scorecard (BSC) had been built by all types of organizations (production and service, for profit and non-profit, private, public enterprise) in all developed and developing countries and BSC has been developed for early purpose that was improving performance measurement system and it that becomes basic new management tool was used for executing and improving capacity of strategies of organizations. The view of Niven about BSC is identified as: measurement system, strategic management system and communication tool. This article present about BSC and some problems that is resolved for applying BSC effectively, therefore making recommendation for constructing and executing BSC

Keywords: *executing BSC, communication tool, performance measurement system, strategic management system*

a. **Balanced scorecard_ concepts, drivers and benefits**

In today's fiercely competitive environment, businesses must mobilize maximum human, financial and time resources to improve their operational efficiency in achieving strategic goals. The role of strategy is more important than ever. In the era of globalization, customer understanding, and rapid change in effective strategy execution are very important. But in reality, 9 out of every 10 businesses surveyed failed to implement their strategies. Intangible assets such as employee knowledge, customer and supplier relationships, and organizational innovation are essential to the successful implementation of various strategies. Most organizations use financial and non-financial measures to evaluate their performance, the use of the balanced scorecard demonstrates the link between cause and effect of the operating process. A well-built scorecard for a business's strategy through a series of links across four operational metrics: financial, customer, internal process, learning and development. In Vietnam, according to Vietnam Report's quick survey of 500 businesses attending the VNR announcement ceremony in 2013, only 7% are applying, 36% are planning to apply and 57% have not applied the scorecard. balance. [11]

Businesses around the world have quickly applied the balanced scorecard and reaped success from its principles such as: increasing financial indicators, closely connecting employees with common business goals. continuously improve the links between functional departments in the organization for strategic activities, responsibilities are more clearly assigned, develop links between short and long-term goals

, the management system is operated better, thereby improving the level of competition and effective strategy implementation.[5],[8]

The most important role of using the balanced scorecard is transparency from senior levels to lower levels as well as between departments in the process of coordinating strategic planning and implementation, this is done by The role of the balanced scorecard in systematically aligning activities within an organization. [5]

To achieve desired results in the organization, administrators need to use effective balanced scorecard tools. Niven's view is that organizations use the balanced scorecard meaningfully as a measurement system, strategic management system, and communication tool. The balanced scorecard allows an organization to translate vision and strategy into specific goals and metrics. Because focusing on controlling financial indicators as before will create little basis for managers to make decisions, the scorecard is seen as a tool to help address important components. important in effectively implementing strategy. Therefore, implementing a balanced scorecard in an organization helps connect short-term activities with strategy and reduces problems in strategy implementation. The effect is as follows: [8]

- Realize vision through effective strategy execution.
- Isolating scores for each activity in the organization helps overcome human barriers
- Allocating strategic resources helps overcome the problem of limited resources in the organization.
- Strategic learning in functional departments helps solve management problems in the organization.

The most important benefit of the scorecard is effective strategic communication, which not only applies to senior management but also demonstrates effectiveness at all levels of the organization. [7]

The balanced scorecard helps translate strategy to all employees in the organization . It becomes a tool in the direct communication process by connecting corporate strategy with achieving group or individual goals [3]. Most businesses and employees have difficulty understanding the organization's vision. The vision must be clear , understandable and consistent between the company's internal and external environments. Employees are considered important assets in the organization. Therefore, their understanding of the vision is an important key in successful strategy implementation [2]

The results of the scorecard will be shared with employees within the organization to provide them with an opportunity to discuss the assumptions underpinning strategy implementation so that they can learn more about the results . fail and exchange for future adjustments if necessary. When strategy is clearly understood, it can help organizations unlock hidden strengths [8]

b. Balanced scorecard philosophy

Sandy Richardson commented on the need to establish balanced scorecard philosophies in the early stages of application development, which creates consensus between balanced scorecard implementation groups and stakeholders. senior management. The balanced scorecard philosophy must guide how it is operated, built and used within the organization.

To determine the balanced scorecard philosophy in an organization, the author proposes the following 8 questions that need to be answered:

1. What core values of the organization are associated with building BSC's philosophy?
2. How do we want to build BSC?

3. Who will use the organization's BSC philosophy
4. How do they use it?
5. How will employees connect with BSC?
6. How are data results retrieved from the BSC?
7. How to ensure data accuracy
8. How are business results connected to activities within the organization?

Identifying the BSC philosophy is an important key to the BSC application process, thereby creating a solid basis for the successful development and implementation of BSC as well as making effective decisions.

c. **Problems exist in strategy implementation**

In the book «Balanced Scorecard - Maximizing Performance and Sustaining Results», Paul Niven identified 10 problems that exist in implementing the balanced scorecard. This is the barrier that needs to be overcome to successfully implement BSC

Issue 10: Quick connection to the governance process

The transition from a measurement system to a strategic management system is considered a natural development for a successfully applied BSC. Integrating scorecards into management processes such as budgets and compensation allows organizations to exploit the potential of this tool. However, this attempt to promote connectivity will undermine the effectiveness of the BSC.

Problem 9: Lack of stratification

Regardless of the size of an organization, it must stratify the scorecard from high to low levels if we hope to take advantage of this tool. Employees are excluded from corporate-level strategy by the high-level scorecard, but it still provides learning and development opportunities for these audiences to guide their day-to-day activities. Layering the scorecard to all levels allows all employees to contribute to the success of the organization.

Issue 8: communication methods

Everyone needs to communicate in the same language if measurement tools are to create effective operational change within the organization.

Problem 7: There are no new measurement tools

Many tools for implementing current strategies are effective, but in many cases, managers need to add new and creative measures to ensure strategy implementation.

Issue 6: uniformity in governance

The scorecard is expressed through a new model of balance within an organization, the balance is expressed between internal company interests and external stakeholders, as well as short-term opportunities and value created in the long run. long term of the organization, in which the balance between financial and non-financial indicators is very important. The effective use of the scorecard as a genuine commitment to developing and participating in a governance process with comprehensive goal alignment is available.

Problem 5: calculating time

Some organizations will not roll out new scorecards until metrics have been developed, data is defined, and business results are captured. The benefits of a scorecard include coordination, information sharing and team learning, and it does not depend on any single metric. Scorecards should be introduced when measures of activities within the organization are already in place. Achieving consensus in strategy as well as strategy implementation, goal development, and measurement tools are all important. Typically, the best results are achieved when organizations allow time for the ideas and discussions to translate into practice, thereby helping to create new measurement tools and form effective solutions. fruit.

Problem 4: There are no goals for a balanced scorecard program

According to the experience of global organizations, the great benefit of the balanced scorecard is that it is widely applied and considered an effective management tool. In fact, some organizations implement scorecards by default because this is considered the right way to do it within the organization. However, one thing is certain, implementation must ensure that the organization's goals are accurately translated into the scorecard, thereby minimizing misinterpretation or omission.

Problem 3: not strategic

Implementing a strategic management system without strategy. The central role of the scorecard is strategy, strategy guides actions, decisions and ensures stratification from top to bottom. Scorecards can be developed without strategic direction, but to be a performance or stakeholder measure, the scorecard will lack the characteristics that make it a true scorecard.

Problem 2: lack of balanced scorecard training

The problem with hastily building a scorecard is the sacrifice of creating meaningful and detailed scorecard training that is effective in its use. Conferences are organized to raise awareness of the scorecard as a measurement system related to financial and non-financial indicators, but do not demonstrate the superiority of the model. The simple perception of the scorecard, which causes people to think wrongly about intensive training courses, should be eliminated. First of all, leaders must believe that capturing the scorecard is possible and that employees and organizations are committed to providing maximum support for high-level training courses while also believing in business capabilities. of employees, thereby better developing new measurement tools. The cost of this decision will prove the effectiveness in scorecard design, how to use it, as well as connection between levels in the organization. The time required for the initial phase of the project to develop a comprehensive scorecard framework that includes aspects, organizational goals for implementation, and issues that exist in project success

Problem 1: no executive support

With decisive leaders, supporting a scorecard project creates a great opportunity for success despite the lack of training. Many aspects of the scorecard implemented in the early stages of the strategy are interpreted and transformed. The proposed goals, metrics, and ideas are all developed next. The scorecard is organized by hierarchy within the organization and ultimately becomes part of the organization's management process. Participative and supportive leadership will connect from the beginning to the end of the governance process. Without strong commitment from leadership in each step, all efforts of subordinates will not bring results.

In addition, we also pay attention to the following factors to improve successful scorecard planning and implementation:

- Connection between business vision and strategy.

- Identify performance targets to connect vision with strategy to create expected results
- Develop effective measurement tools and appropriate standards (both long-term and short-term; orientation and evaluation)
- Reasonable budget distribution, application of information and communication technology and effective reward policies.
- Recognize the balanced scorecard as an ongoing process, requiring constant maintenance, reassessment, and updating.
- There is a belief in the balanced scorecard as a tool to help balance and change organizational culture
- Understand that the scorecard is part of a larger process that begins with corporate strategy. The balanced scorecard is the foundation for connecting management activities with strategy as the focus
- Connect the scorecard to a clear vision
- Expand the scope of the scorecard to all work activities of the organization. The success of an organization using a scorecard is demonstrated through aspects of many business activities such as: rewards and recognition, individual plan templates, incentive reward plan templates, etc. [4]
- The balanced scorecard benefits of successful business teams are based on their experience and implementation of the key elements of the four stages: design, development, implementation and maintenance (table 1).

Many experts' opinions on the success factors of the balanced scorecard are diverse. Letza's view on the balanced scorecard is:

- Distributing information is considered a core issue of strategy
- The functions that are fundamental to the current and future success of the organization must strike a balance between short-term, necessary financial performance and long-term growth opportunities.
- Balance the internal and external aspects by ensuring that comparisons with current competitors are made, in addition to comparing the organization's past performance.
- Highlight organizational performance through aspects: financials, business processes, customer/market convergence and employee motivation.
- Implement the integration of tools, including horizontal (cross-functional connections) and vertical (management levels) by connecting business strategy with organizational priorities. Organize and implement flexible, continuous processes to evaluate organizational performance.
- Redefine strategy and metrics based on results

Table 1: Ten key factors for the success of the balanced scorecard

Key factor	Stage
1. Gain senior leadership support	DESIGN
2. Correctly measure the desires of customers and stakeholders	
3. Create a governance process with the participation of key stakeholders	
4. Design systems that integrate with the work of the organization	
5. Develop measurement tools at both the high and low levels of the organization and align them in the same direction	DEVELOP
6. Create a communications campaign to explain how the balanced scorecard demonstrates and translates the organization's mission	
7. Connected system: tie the system tightly to plans and measurement tools	ENFORCEMENT
8. Ensure reliability in all activities and truthfulness of reports	
9. Create information transparency at each specific time. This is the key to creating trust and usefulness for all levels of management	MAINTAIN
10. Incentive policy: creating a connection between performance results and reasonable rewards through performance evaluation criteria	

d. Conclude:

In today's business environment, strategy plays an increasingly important role. Studies show that the majority of companies fail to execute their strategies. The birth of the balanced scorecard helps solve two key issues: Measuring organizational performance and implementing strategy.

To apply the balanced scorecard in an organization, the first step is to determine the philosophy of the balanced scorecard: how the scorecard is perceived, how to use it, who will use it, and how. to build.

The Vietnam Chamber of Commerce and Industry VCCI has pointed out that, when a business implements a balanced scorecard, it must ensure four important factors such as: centralization, connectivity, reliability and integration. . Focus and reliability ensure the balanced scorecard contains the essential metrics that keep the organization on track. For performance measurement to be effective, there are two things we need to pay attention to: first, each administrator and unit must be connected to the scorecard in a way they understand and can interact with. Second, the scorecard must be integrated with the organization's governance activities.

References:

- [1] Barkdoll, J, Kamensky, J, July 2005, *Key Factors that Make a Balanced Scorecard Successful*, PA Times, vol 28 No.7.
- [2] Boomer, GL, September 20- October 10, 2004, *Balanced Scorecard eases compensation*, Accounting Today.
- [3] Forsythe, R., Bunch, J. A, Burton, E. J, 1999, *Implementing ABC and the Balanced Scorecard at a Publishing House*, Management Accruing Quaterly.
- [4] Hendricks , K ., Menor L., Wiedman, C, November/December 2004. *The Balanced Scorecard :To adopt or not to adopt?*, Ivey Business Journal .
- [5] Letza , S. R, 1996, *The design and implementation of the balanced business Scorecard An analysis of three companies in practice*, Business Process Reengineering &Management Journal Vol.2 No. 3, pp. 54-76.
- [6] Olve, N. G , Petri , C. J, Roy, J, Roy, S, May/June 2004, *Twelve years later: Understanding and realizing the value of balanced scorecards*, Ivey Business Journal.
- [7] Othman , R , 2006, *Balanced scorecard and causal model development: preliminary findings* , Management Decision, Vol. 44 No. 5, pp. 690-702.
- [8] Niven, P. R, 2002 , *Balanced Scorecard Step by Step- Maximizing Performance and Maintaining Results*, John Wiley & Sons, Inc., New York.
- [9] Richardson, S, January 2003, *The importance of Establishing Balanced Scorecard Philosophy*, Panorama Business Views.
- [10] Williams, K, November 2004, *What Constitutes a Successful Balanced Scorecard ?* , Strategic Finance.
- [11] VNR 500 (2013), Some survey results at the VNR500 forum - Large enterprises and Vietnam's economic prospects in 2013. Address: <http://www.vnr500.com.vn/vn>

EVALUATING THE PERFORMANCE OF A BUSINESS USING THE BALANCED SCORECARD

Dao Thi Dai Trang

Faculty of Accounting, School of Business & Economics, Duy Tan University, Danang city, 550000, Vietnam

Abstract

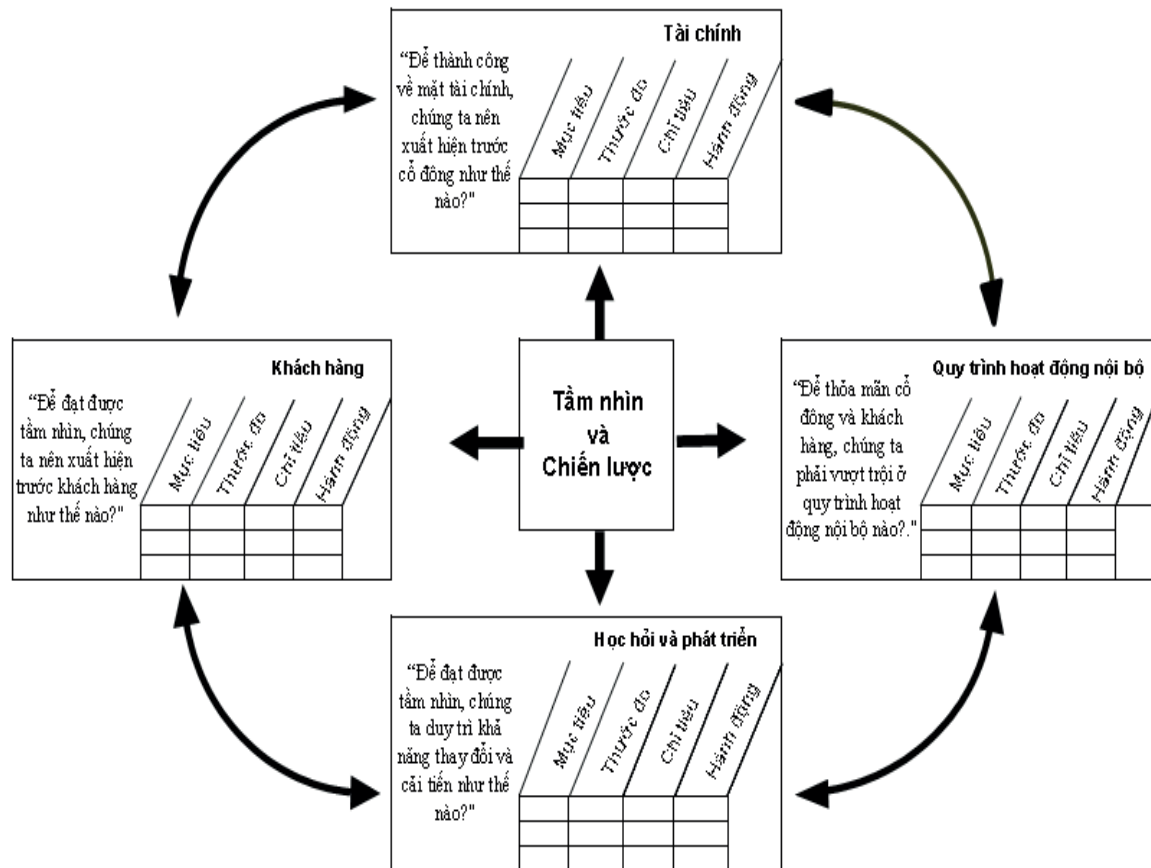
Although financial goals are the final destination of the majority of organizations around the world, the almost exclusive reliance on financial metrics in the industrial age has revealed many shortcomings that cannot be overcome when Evaluate the performance of organizations in the information age . The balanced scorecard method meets the requirements for an enterprise performance assessment system in the information technology age and overcomes the disadvantages of the measurement system in the industrial age. This article presents views on the balanced scorecard, the necessity, as well as the content of this method in evaluating the performance of businesses today.

Keywords: *Balanced Scorecard, financial perspective, customer perspective, internal business perspective, learning and growth perspective.*

1. THEORETICAL BASE OF THE BALANCED SCORECARD METHOD (BALANCED SCORECARD - BSC)

1.1. Balanced scorecard (BSC) concept

Balanced Scorecard (BSC) is a system that translates an organization's vision and strategy into specific goals and metrics through establishing a system to measure performance within an organization across four dimensions: financial, customers, internal operating processes, learning and development [5],[9]

These four aspects allow for balance:

- Balance between short-term goals and long-term goals.
- Balance between external assessments related to shareholders and customers - internal assessments related to processing, innovation, learning and development.
- Balance between desired results (future) - actual results (past).
- Balance between objective assessments and subjective assessments .

1.2 . The need to use balanced scorecard in business

a. Limitations of traditional financial metrics

First, traditional financial measures do not provide sufficient information to evaluate performance . Furthermore, financial measures only provide past results that often lack predictive power, and financial measures, which are often used to evaluate the performance of senior managers, cannot used to evaluate the performance of lower level employees.

Second, accounting practices can be distorted to serve short-term financial purposes . Many organizations take advantage of expense allocation pending accounts to increase profits, overstate revenue and commit fraud in accounts receivable to achieve desired growth in reporting. Because the assessment of an organization’s performance is only based on the financial results shown in financial reports, the situation where financial indicators are “processed” according to the purposes of the head of the organization is often a problem. happens frequently.

b. The rise of intangible assets

Different from the source of formation of tangible assets, intangible assets can be created from:

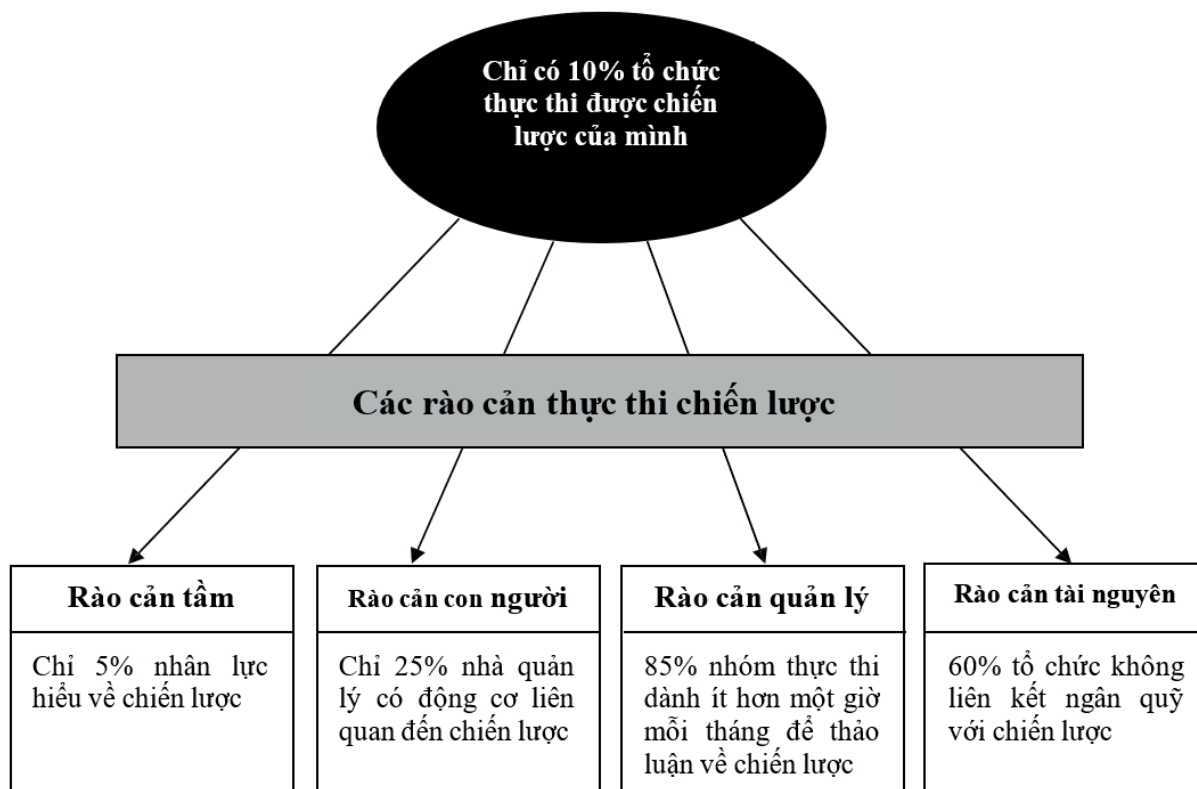
- Develop customer relationships to maintain current customer loyalty and develop new market segments.
- Develop new product lines and services to meet the needs of potential customers.
- Producing products and providing high quality low cost services ready to serve customers.
- Build skills and motivation for employees so that they continuously develop their ability, quality and satisfaction in their work.
- Deploying information technology and database systems.

The increase in the value of intangible assets has led to a requirement that the organization's performance evaluation system must fully recognize the value and manage intangible assets to bring in more and more resources. beneficial to the organization

c. Barriers to strategy implementation

To successfully implement the strategy, authors Kaplan and Norton believe that it is necessary to overcome 04 Vision Barriers, Human Barriers, Resource Barriers, and Management Barriers. [6],[36]. BSC supports businesses to overcome the following barriers:

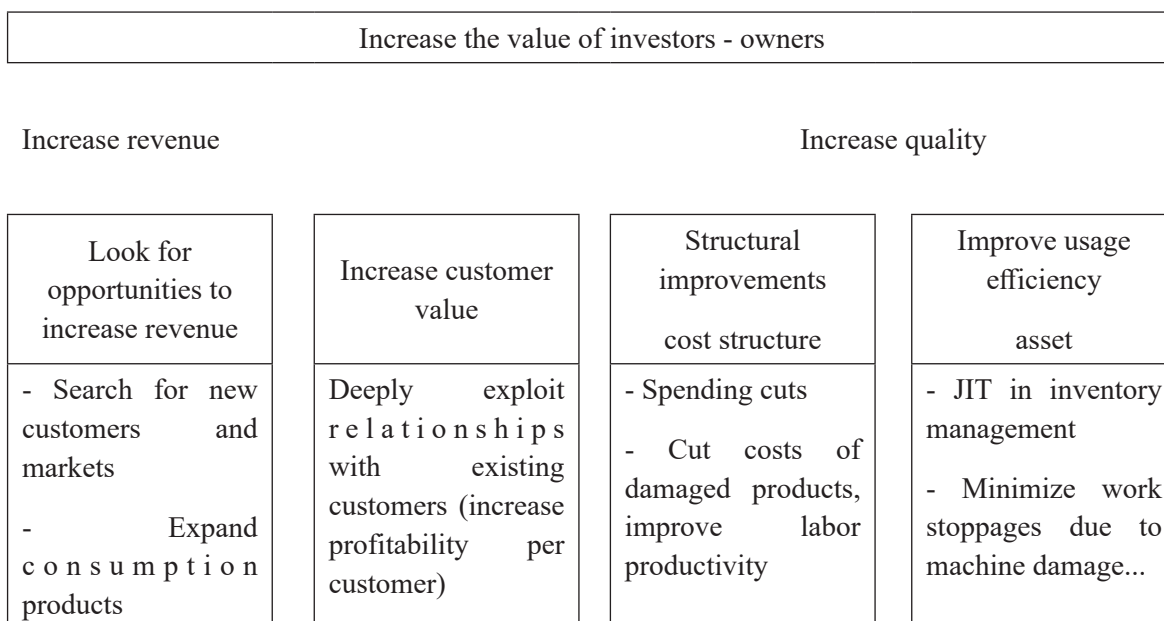
- + Overcome vision barriers by explaining strategies: BSC shares insights and converts business strategies into specific goals and measurements expressed in each aspect.
- + Resource provision strategy to overcome resource barriers: businesses all have separate strategic planning and budgeting processes. Building a BSC provides a great opportunity to tie these important processes together. The human and financial resources necessary to achieve BSC's goals must truly create the foundation for building the annual budget estimation process.
- + Learning strategy to overcome management barriers: BSC provides the necessary elements to introduce a new model in which the results of the BSC become inputs for reviewing, problem-solving and strategy research

2. APPLYING THE BALANCED SCORECARD TO EVALUATE ENTERPRISE PERFORMANCE

2.1. Financial aspect

For businesses that exist for profit, financial goals are the focus for goals and measures in other aspects of BSC, often associated with business profitability (such as ROA, ROE , ROCE,...), can be enhanced in two ways:

Kaplan and Norton (1996) proposed three stages in which financial goals can differ significantly in each stage of the business life cycle: Growth stage, maintenance stage, harvest stage. [5],[52]

	Increase revenue and revenue structure	Reduce costs/Improve productivity	Using possession/ Investment strategy
Growth	- % increase in sales and market share in desired region, market and customers; - % of revenue from products, services and new customers.	- Revenue/employee	- % investment/sales - % of research and development costs/sales
Maintain	- Desired customer contribution - % of revenue from new applications - Profitability of products, services, and customers.	- Cost compared to competitors - Cost reduction rate - indirect costs /sales	- Working capital ratio (cash-cash cycle) - ROCE of major asset types - Asset utilization ratio
Harvest	- Profitability of products, services, and customers - % of products and customers are not profitable	- Unit cost (for each output unit, each operation)	- Payback time

2.2 . Customer perspective

In this aspect, business must select customers and market segments to compete in and measure results within that area. Many businesses will choose one of three market leading methods proposed by authors Treacy and Wiersema. given include [8]:

- Operational excellence: this pursuit often focuses on low price, convenience and often no frills.
- Leading production: pursuing product development with corporate characteristics, trying to bring the best products to the market.
- Customer engagement: Doing everything possible to provide solutions to each individual customer's needs will help businesses win the love of customers.

Whether a business chooses any of the three methods above, the main metrics commonly used are:

- Market share: reflects the proportion of a business's business in a certain market, which can be calculated by number of customers, amount of money or quantity of sales.
- Customer attraction: measured by the rate of customers that the business attracts or wins new customers; Or it can also be measured by the number of new customers or sales generated by new customers.
- Customer retention: measured by the rate at which a business retains relationships with existing customers; Can also be measured by % business growth of existing customers.
- Customer satisfaction: provided by receiving feedback from customers about how the business is doing? There are 3 techniques to conduct: mail survey, telephone interview or in-person interview.

- Customer profitability: measured by profits from a customer or a market segment.

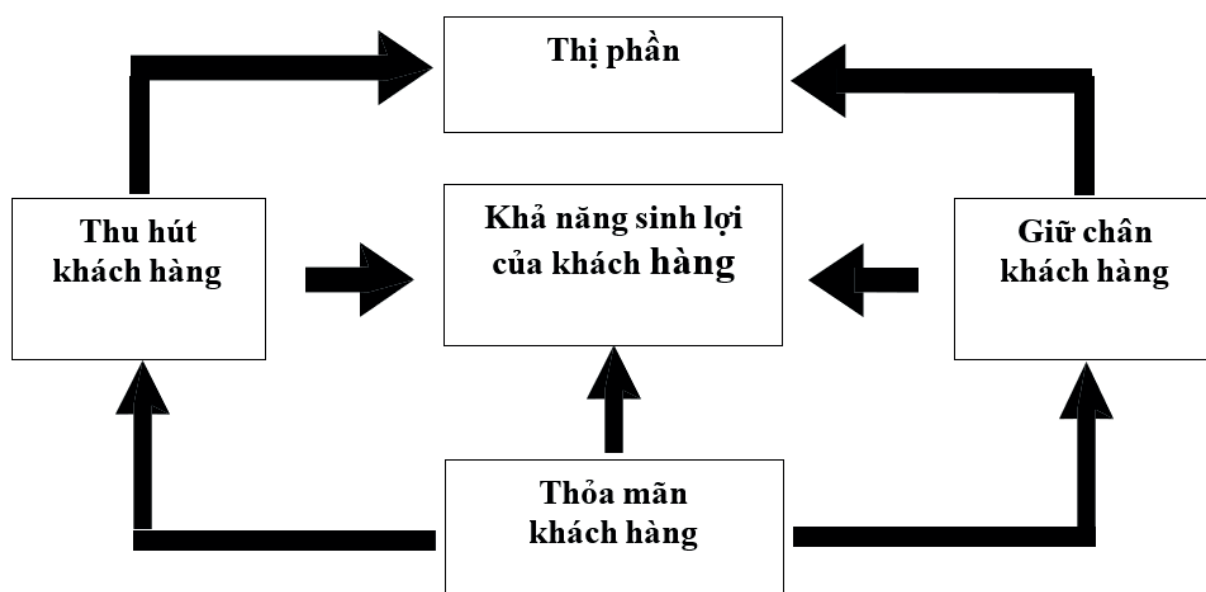
The values that businesses must provide to customers include:

- Product attributes: including function, price, product quality.
- Image and reputation: affects customer attraction, through advertising, providing quality products/ services to achieve customer loyalty.
- Relationship with customers: including response time, product/service delivery and customer feelings about purchasing from the business.

Some goals and metrics used in the customer perspective are as follows:

Target	Corresponding metrics
- Market share	- % of customers in the target market
- A new customer	- Number of new customers in the target market
- Valuable position for new customers	- Investigate new customer satisfaction, including feedback on: + Valuable position of the company + Staff understanding and capacity + Convenient in access
- Maintain relationships with customers	- Percentage of customers retained in the target market
- Provide stable service	- Investigate among current customers about: + Service quality + Readiness + Enthusiasm + Errors and defects

Successes in the Customer perspective will lead to changes in revenue and profits within the goals of the Financial perspective.[5],[68]

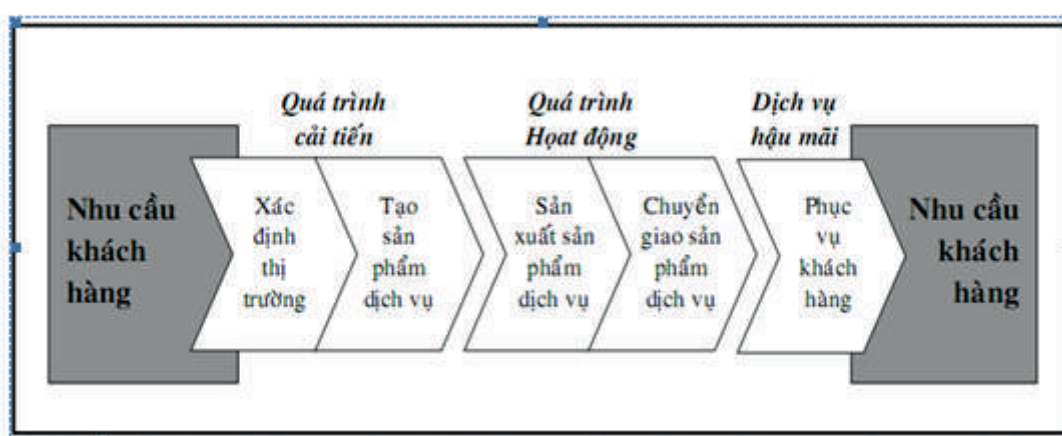
2.3. Internal operational process aspect

This perspective was formed to answer the question: “To achieve financial goals and satisfy customers, in what internal operational processes does an organization need to outperform its competitors?”. In an organization, the internal operating process includes three cycles:

Improvement cycle: identifying current and future customer needs and providing solutions that meet these needs.

✓ Operation cycle: conduct production and transfer products according to the solution given in the above cycle.

✓ After-sales cycle: providing after-sales services to increase value for customers when using the organization's products [5],[106]

+ The organization's goals in terms of internal operating processes:

Improvement cycle : providing reliable information about market size and customer preferences

• *Operating cycle* :

- Shorten the time from receiving a customer's order to delivery

customer needs are satisfied.

- Increase product quality.

- Reduce operating costs.

• *With after-sales cycle* :

- Shorten the time to resolve problems

- Minimize costs for the after-sales process.

Especially for service providers, meeting customer needs as quickly as possible is because customers cannot stand having to wait in line for their turn to use the service.

+ Measures of internal operating processes:

In the improvement cycle, we can use a number of metrics :

- % of revenue from new products

- Time to develop the next generation of products
- Number of new products introduced to customers.
- Payback time
- *During the activity cycle we can use a number of metrics :*
- Manufacturing cycle efficiency (MCE)

$$\text{MCE} = \frac{\text{Production time}}{\text{Production cycle time}}$$

- MCE index < 1 because:

$\text{Cycle time} = \frac{\text{Time}}{\text{manufacture}} + \frac{\text{Time}}{\text{product inspection}} + \text{Delivery time} + \text{Waiting/storage time}$

- Ratio of damaged products (number of damaged products out of total products produced)
- Number of returned products
- Compensation amount to customers due to poor quality products
- Activity based cost (ABC).

In the after-sales process we can use the following measurements :

- Time to resolve customer complaints.
- Warranty, repair, and product return costs for customers.

2.4 Learning and development aspects

The goals in this dimension provide the foundation to achieve the three dimensions of Finance, Customer and Internal Operations. It can be said that investing in equipment, research and development of new products is certainly important, but not enough. If you want to achieve long-term financial goals, businesses must also invest in infrastructure such as people, information systems and organizations. When building this aspect, businesses must identify goals for people, systems and the connection of employees in the company for long-term development and progress, expressed as follows:

- Staff capacity:
 - + Employee satisfaction: measured through annual surveys or random sampling for monthly surveys.
 - + Employee retention: measured by the rate of turnover of key employees.
 - + Employee productivity: Can be measured by sales per employee; or equal to the added value of each employee.
- Information system capacity : If you want employees to be effective in today's competitive environment, they need good information about customers, internal operations, and finally finances to act. Measuring information availability can be:

- + % availability of feedback on cost, cycle time, quality.

- + % of employees directly dealing with customers have time to access online information about customers.

- Alignment within the business : Whether employees have expertise, skills, or access Information access will also not contribute to the success of the business if they do not have a connection in the working environment. Can be measured by :

- + Number of initiatives of each employee during the year;

- + Rate of knowledge sharing among employees, departments and divisions.

2.5. Link the goals and measurements in the BSC with the organization's strategy

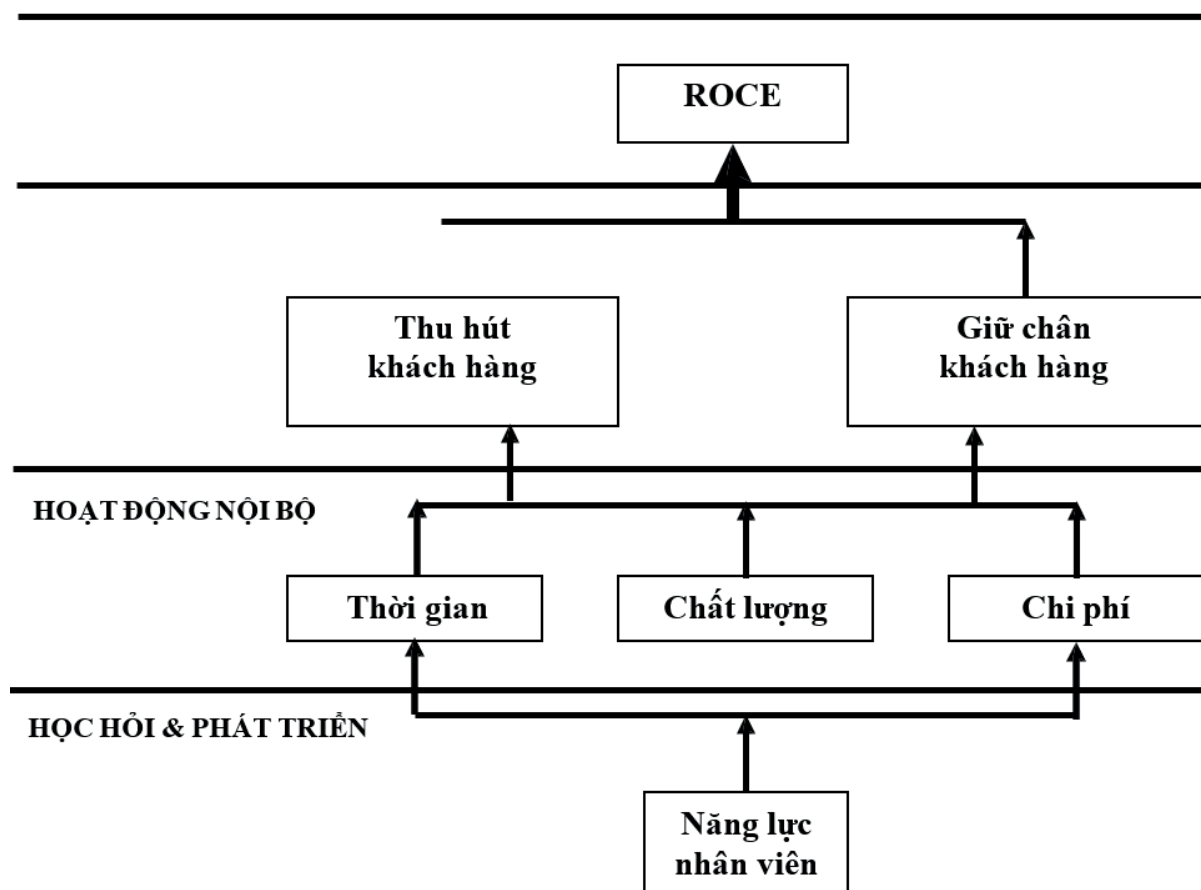
BSC converts Strategy and Vision into a series of closely linked goals and measures. When considering all the interconnections, the results of measuring BSC performance clearly describe the strategy down to the smallest detail and provide a basis for asking whether the results obtained will bring the business Is the business close to achieving its strategy?

A strategy is the hypothesis of a cause-and-effect relationship, which can be expressed by if-then statements. It will identify and clarify sequential hypotheses about the cause-and-effect relationship between lagging and early indicators. Each selected measure will be a component of the cause-and-effect chain to convey the meaning of corporate strategy. To demonstrate the meaning of the metrics, the Scorecard must relate all the information together to get a comprehensive picture of the business's strategy.

BSC provides a system for measuring and managing all aspects of business operations, which balances traditional financial results such as profit or return on investment (ROI) with other factors. Non-financial performance can result in future financial performance. The measurement system will make the relationship between goals and measures in one aspect and between aspects clearly shown so that businesses can manage and adopt them.

a. Cause and effect relationships between aspects

The relationship between the four aspects of the BSC, which can be seen in the strategy map, is a cause-effect relationship. [5],[31]

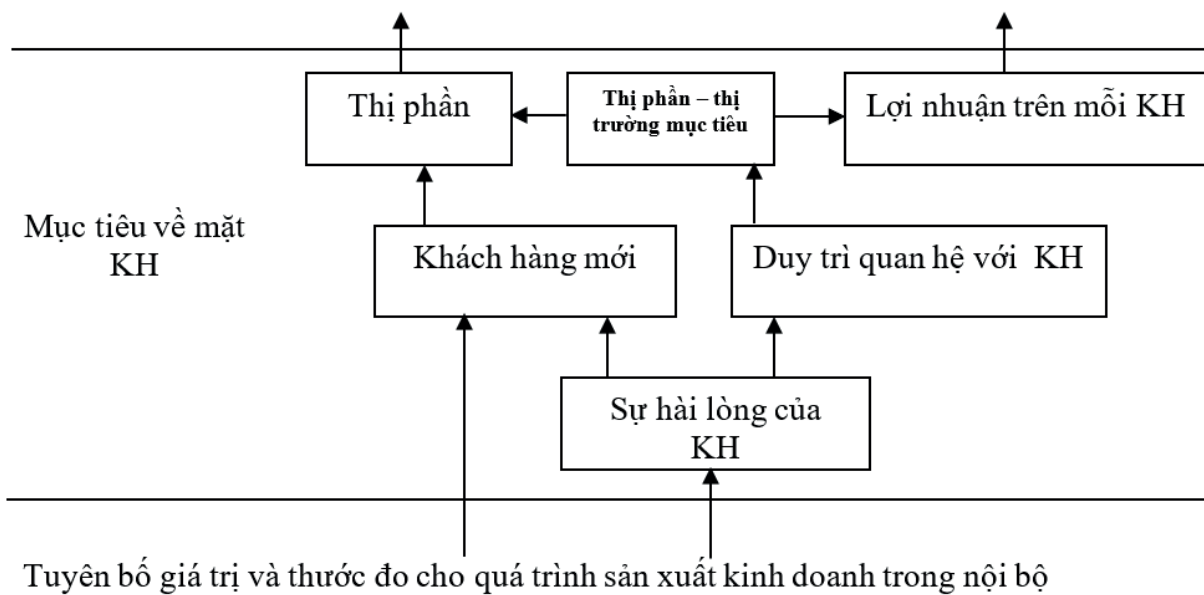

According to Paul.R.Niven, among the relationships between the four perspectives, the relationship between the Customer perspective and Internal Activities plays a key role for the Scorecard because there are two major transformations: from within. (employees, processes) to external (customers) and from intangible assets (skills, knowledge, etc.) to tangible assets (customer results, financial benefits). Customer Results highlight the “what” of strategy execution, while Internal Operations creates the “how.” The goals appearing in the Training and Development dimension are only supporting elements, they may not ensure one-to-one linkages with other dimensions. Therefore, it is only necessary to make an effort to demonstrate the relationship between the two aspects of Customer and Internal Operations to show the transformation of the infrastructure and capabilities of each organization and business to create targeted results. finance.

b. Cause-and-effect relationship between goals, financial and non-financial measures in BSC aspects

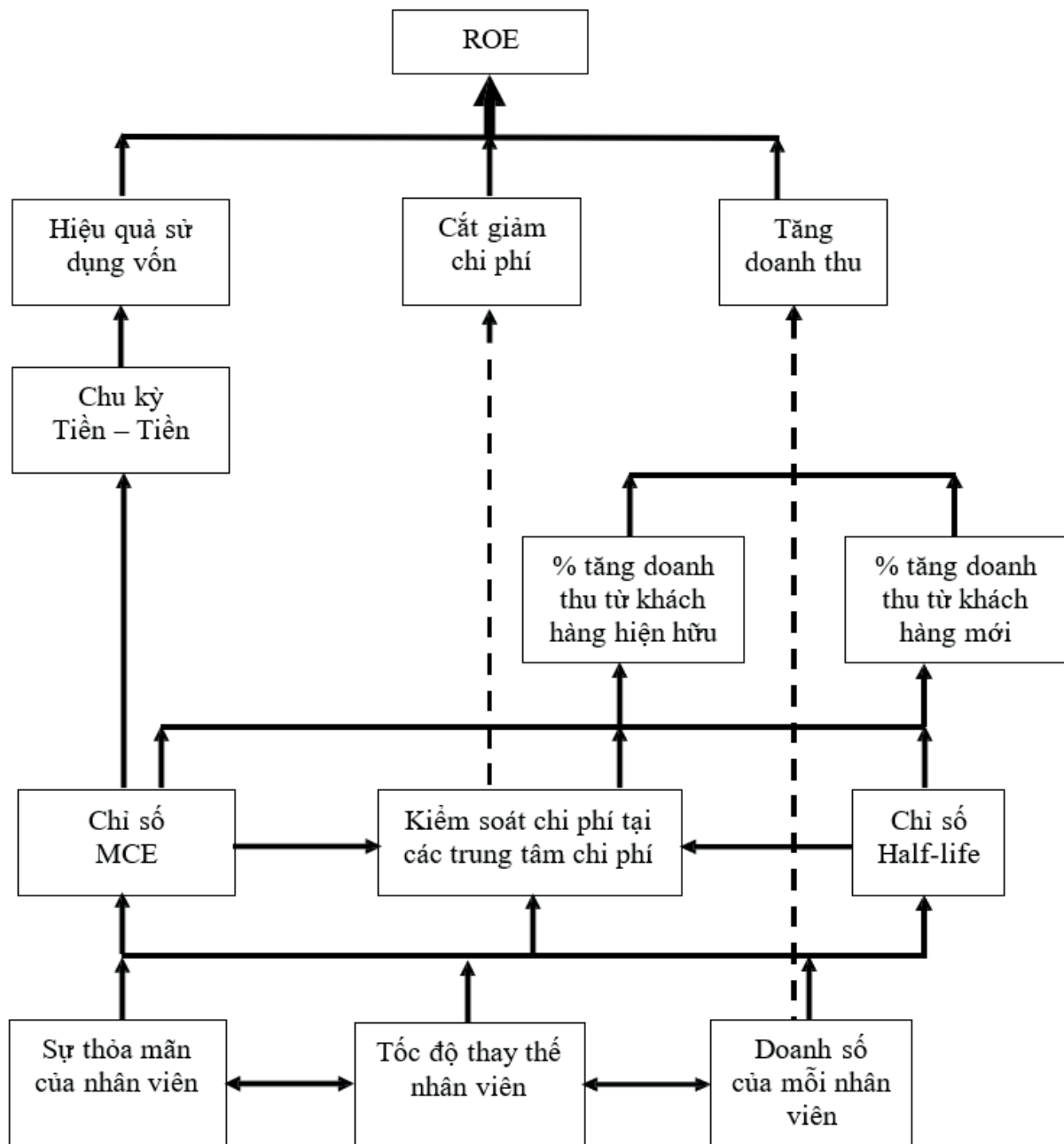
Each goal in the four aspects can be linked by a chain of cause-effect relationships. Within each goal, the BSC includes measurements, milestones and methods to achieve the goal.

Mục tiêu tài chính

Metrics include two types: Lagging indicators - performance measures and Early indicators - outcome measures. A good BSC measurement system is a mixture of lagging and leading indicators. Lagging indicators - performance measures without early indicators - evaluation methods cannot communicate the goals to be achieved.

Financial metrics are all metrics that we can measure (revenue, profit, accounts receivable, payable,...). These measures will provide us with the most specific information (through financial indicators) about the performance of the business in recent times. However, financial information does not predict the future production and business activities of the enterprise. [5],[229]

Non-financial measures are measures that we can grasp (such as human resources structure, internal operations, qualifications and experience of employees, main fields of activity, market, etc.). market share,...). These metrics help us have an overview of the business, its capacity, prospects, and ability to develop and repay debt. However, these metrics are often subjective when evaluating and measuring.

Because of the strengths and weaknesses of the above two groups of metrics, it is necessary to combine both groups for businesses to achieve the desired strategic effectiveness. BSC interprets strategy with a balance between internal and external measures, objective and subjective measures, current performance and drivers of future performance.

3 . Conclude

International economic integration and changes in the operating environment from the industrial age to the information age have created a requirement for organizations to set goals from strategy and measure implementation. those goals in order to survive and develop.

BSC is a management system to establish, implement and monitor the achievement of organizational strategies and goals in a scientific way. At the same time, BSC also measures and evaluates the organization's performance based on 4 aspects: Finance, customers, internal processes, learning & development. From there, it helps the organization discover opportunities for improvement and breakthroughs to bring success and sustainable development at present and in the future in an increasingly fierce competitive environment.

4. List of references

- [first]. Dao Thi Dai Trang (2013), *Applying the balanced scorecard in evaluating performance at Danapha Pharmaceutical Joint Stock Company* . Master's thesis in Economics, Da Nang University of Economics.
 - [2]. Tran Phuong, Thu Hien (2009), *Balanced Scorecard* , Translated book, Ho Chi Minh City General Publishing House
 - [3]. Tran Thi Huong (2010), *Building Balanced Scorecard Evaluation Method at MSC Vietnam Company* . Master's thesis in Economics, Ho Chi Minh City University of Economics.
 - [4]. Trinh Thi Ngoc Le (2009), *Building a balanced scorecard measurement system at Hoa Tho Textile and Garment Corporation*. Master's thesis in Business Administration, Da Nang University of Economics
 - [5]. Robert S. Kaplan, David P. Norton, The Balance Scorecard,
 - [6]. Paul R. Niven, Balanced Scorecard Step by Step, page 36)
 - [7]. Michael E. Porter, What is Strategy, Harvard Business Review, November-December 1996
 - [8]. Michael Treacy and Fred Wiersema - Translator Le Hong Nhung, Market leading method, Tre Publishing House, August 2008
 - [9]. Robert Simons, Performance Measurement and Control Systems for Implementing Strategy, Prentice Hall, 2000, page 195.
- <http://balancedscorecard.vn/hoc-lieu/so-tay-quan-tri/balanced-scorecard-mo-hinh-%C4%91ac-luc-%C4%91e-%C4%91o-luong-h.aspx>

GAMIFYING HIGHER EDUCATION: INNOVATIVE GAME DESIGN FOR ENHANCED LEARNING EXPERIENCES

Prof. Manasa Gowda

Assistant Professor

School of Media Studies

Garden City University, Bangalore, Karnataka India

Abstract:

This research paper delves into the transformative potential of integrating unique game design principles within higher education settings. As traditional teaching methods face challenges in engaging and motivating contemporary learners, the adoption of innovative game design emerges as a promising avenue. This paper explores the pivotal role that gamification can play in enhancing learning experiences and improving educational outcomes.

Drawing on a comprehensive literature review, theoretical frameworks, and real-world case studies, we investigate the application of game design principles across diverse academic disciplines. By examining successful implementations, we identify key design principles tailored to the unique needs of higher education. The paper also scrutinizes the psychological aspects of student engagement and motivation within gamified educational environments.

Furthermore, it discusses the implications of gamification on learning outcomes and proposes effective methods for assessment. While acknowledging the potential challenges and considerations associated with gamification, the research ultimately underscores the need for continued exploration and innovation in this transformative educational approach. The findings aim to inspire educators, policymakers, and researchers to embrace the game-changing potential of unique game design in higher education for the benefit of students and the evolution of the learning landscape.

1. Introduction:

In the rapidly evolving landscape of higher education, traditional teaching methodologies are encountering new challenges in engaging and motivating today's diverse student population. As educators seek innovative approaches to enhance learning experiences, the concept of gamification emerges as a compelling and transformative solution.

Gamification involves integrating game design elements and principles into non-game contexts, with the aim of enhancing user engagement and participation. In the realm of higher education, this approach holds immense potential for revolutionizing traditional classrooms into dynamic, interactive spaces that cater to the evolving needs of modern learners.

The potential benefits of incorporating gamification in education are multifaceted. It offers a dynamic and immersive learning environment that aligns with the digital-native generation's preferences and expectations. Through the strategic use of game design elements such as narratives, challenges, rewards, and competition, educators can create experiences that not only capture students' attention but also foster deeper understanding and retention of academic content.

Beyond mere entertainment, gamification in education aims to leverage the inherent motivational aspects of games to drive increased student engagement, participation, and overall satisfaction with the learning process.

Research Question or Hypothesis:

To explore the transformative impact of unique game design in higher education, this research endeavours to answer the following question:

How does the integration of unique game design principles in higher education contribute to enhanced student engagement, motivation, and learning outcomes across diverse academic disciplines?

This overarching question guides the investigation into specific facets of gamification, including the identification of effective design principles, the examination of psychological factors influencing student engagement, and the evaluation of the implications of gamification on academic achievement.

Through a comprehensive exploration of existing literature, theoretical frameworks, and real-world case studies, this research aims to shed light on the potential of gamification to reshape higher education for the benefit of both educators and students.

2. Literature Review:

The application of game design in higher education has gained increasing attention in recent years, as educators seek innovative strategies to meet the evolving needs of contemporary learners. A comprehensive review of existing literature reveals a growing body of research that highlights the potential transformative impact of gamification on student engagement, motivation, and learning outcomes.

Gamification and Student Engagement: Numerous studies attest to the positive correlation between gamification and increased student engagement. By leveraging the principles of games, educators create learning environments that captivate students' interest and foster a sense of active participation. Gamified elements, such as narrative-driven content, interactive challenges, and immersive simulations, have been shown to enhance students' intrinsic motivation to explore and understand academic material.

Impact on Motivation: Gamification introduces motivational dynamics intrinsic to gaming, such as rewards, achievements, and competition, into educational contexts. The literature consistently suggests that these elements contribute to a heightened sense of motivation among students. The prospect of earning points, unlocking achievements, or progressing through levels not only incentivizes participation but also promotes a positive learning experience. However, it is crucial to acknowledge variations in individual preferences and motivational triggers, emphasizing the need for a tailored approach to gamification.

Learning Outcomes and Academic Achievement:

Studies examining the impact of gamification on learning outcomes indicate a positive relationship between gamified approaches and academic achievement. The interactive and iterative nature of games

promotes active learning, critical thinking, and problem-solving skills. Furthermore, the instant feedback mechanisms inherent in many gamified systems enable students to track their progress and address gaps in understanding promptly. However, the effectiveness of gamification may vary across disciplines, warranting a nuanced exploration of its applicability in diverse academic contexts.

Key Game Design Elements and Their Relevance:

The literature identifies several game design elements that are particularly relevant to educational settings. Narratives provide context and purpose, making the learning experience more engaging and meaningful. Challenges and quests serve as cognitive exercises, encouraging students to apply theoretical knowledge to practical scenarios. Progression systems, rewards, and feedback mechanisms contribute to a sense of accomplishment and continuous improvement. The adaptability of game design elements to diverse subjects underscores the potential universality of gamification in higher education.

In conclusion, the literature review highlights a growing body of evidence supporting the positive impact of gamification on student engagement, motivation, and learning outcomes. The diverse array of game design elements explored in these studies sets the stage for a more detailed examination of their application in specific higher education contexts. This research seeks to contribute to this evolving body of knowledge by investigating the nuances of unique game design principles and their potential for reshaping the educational landscape.

3. Theoretical Framework:

To comprehend the application of game design principles in higher education, it is essential to establish a robust theoretical framework that aligns with key theories of motivation, learning, and engagement. The integration of gamification into educational settings draws on several foundational theories that collectively contribute to a comprehensive understanding of the transformative potential of unique game design in higher education.

1. Self-Determination Theory (SDT):

Self-Determination Theory provides a foundational perspective on motivation, emphasizing the role of autonomy, competence, and relatedness in driving intrinsic motivation. When applied to gamification in higher education, SDT suggests that game design elements, such as choice (autonomy), challenges that align with students' skill levels (competence), and collaborative elements (relatedness), can enhance students' motivation to engage with academic content. By satisfying basic psychological needs, gamified educational experiences can foster a sense of ownership and enthusiasm for learning.

2. Flow Theory: Flow theory, proposed by Mihaly Csikszentmihalyi, centers on the concept of optimal experience and the state of 'flow,' characterized by intense concentration and a sense of being fully engaged in an activity. Applying flow theory to gamification in higher education suggests that well-designed educational games can create an optimal balance between challenge and skill, leading to a heightened state of concentration and enjoyment. This, in turn, contributes to sustained engagement and improved learning outcomes.

3. Constructivism and Experiential Learning: Incorporating principles from constructivism and experiential learning theories, gamification aligns with the idea that learning is an active, iterative process. Game design elements provide opportunities for students to construct knowledge through hands-on experiences, problem-solving, and experimentation. The narrative-driven and interactive

nature of gamified educational content supports the construction of meaning and the application of theoretical concepts in practical contexts.

4. Behaviorism and Operant Conditioning: Behaviorist theories, particularly operant conditioning, underpin the use of rewards and feedback mechanisms in gamification. Positive reinforcement, in the form of points, badges, or other rewards, serves as a powerful motivator, encouraging desired behaviors and sustained engagement. However, a nuanced application of behaviorist principles in gamification is crucial to avoid overemphasis on extrinsic rewards and to ensure that intrinsic motivation is also nurtured.

5. Social Learning Theory: Social Learning Theory, as proposed by Albert Bandura, emphasizes the importance of observational learning and social influence. In the context of gamified education, collaborative elements, such as multiplayer scenarios, team challenges, and social feedback mechanisms, tap into the social learning aspect. The incorporation of social elements enhances the sense of community and shared achievement, contributing to a supportive and collaborative learning environment.

This theoretical framework synthesizes concepts from motivational, learning, and engagement theories, providing a comprehensive lens through which to understand the integration of game design principles in higher education. By aligning with these theoretical foundations, gamification can be strategically implemented to enhance student motivation, foster meaningful learning experiences, and cultivate an engaging educational environment. The subsequent sections of this research will apply and extend this theoretical framework to explore the nuanced dynamics of unique game design in diverse higher education contexts.

4. Case Studies:

1. “ReactLab”: Enhancing Chemistry Learning Through Virtual Laboratories

Overview: In a chemistry course at a higher education institution, a unique game design called “ReactLab” was implemented to simulate laboratory experiments in a virtual environment. Students engaged with interactive experiments, manipulating virtual chemicals and observing realistic reactions.

Successes:

- **Increased Engagement:** “ReactLab” significantly increased student engagement by providing a hands-on, immersive experience without the constraints of physical laboratories.
- **Real-time Feedback:** Immediate feedback on experimental outcomes allowed students to refine their approaches and understand the consequences of their choices.
- **Scalability:** The virtual platform accommodated a larger number of students simultaneously, addressing resource constraints associated with traditional labs.

Lessons Learned:

- **Balancing Realism and Simplicity:** Striking a balance between realism and simplicity in virtual experiments was crucial to ensure both accuracy and accessibility.
- **Technical Accessibility:** Ensuring that the virtual platform was accessible to students with varying levels of technological proficiency was essential for equitable learning experiences.

2. “HistoriQuest”: Gamifying History Research and Analysis

Overview: In a history research methods course, “HistoriQuest” was introduced to gamify the process of historical inquiry. Students took on the roles of historians, conducting research, analyzing primary sources, and presenting their findings in a simulated academic conference.

Successes:

- **Intrinsic Motivation:** The game format sparked intrinsic motivation as students embraced the challenge of solving historical mysteries and contributing to the collective knowledge.
- **Critical Thinking:** “HistoriQuest” fostered critical thinking skills by requiring students to evaluate and synthesize information, mirroring the complexities of real historical research.
- **Collaboration:** Collaborative elements, such as group investigations and peer reviews, promoted teamwork and a sense of shared achievement.

Lessons Learned:

- **Clear Objectives:** Clearly defined game objectives aligned with course learning outcomes ensured that the gamified elements complemented academic goals.
- **Assessment Strategies:** Developing effective assessment strategies that captured both individual and group contributions was crucial for fair evaluation.

3. “EcoSim”: Simulating Environmental Science Challenges

Overview: In an environmental science program, “EcoSim” was introduced to simulate complex ecological scenarios. Students took on the roles of environmental scientists, making decisions to address challenges such as climate change, resource depletion, and biodiversity loss.

Successes:

- **Systems Thinking:** “EcoSim” encouraged systems thinking by illustrating the interconnectedness of environmental factors and the consequences of various decisions.
- **Adaptive Learning:** The simulation adapted to student choices, providing tailored feedback and challenges based on individual and collective decisions.
- **Long-term Impact:** Students reported a heightened awareness of environmental issues and a greater sense of responsibility toward sustainable practices.

Lessons Learned:

- **Dynamic Adaptability:** The simulation needed continuous updates to reflect real-world environmental changes and emerging issues.
- **Facilitation:** Effective facilitation was essential to guide students through the complexity of the simulation and ensure meaningful reflections on their decisions.

These case studies showcase the diverse applications of unique game design in higher education across various disciplines. Successful implementations highlight increased engagement, intrinsic motivation, and the development of critical thinking skills. However, lessons learned emphasize the importance of careful design, alignment with learning objectives, and ongoing support and adaptation to ensure the success of gamified educational experiences. The insights gained from these case studies

contribute to a deeper understanding of the nuances involved in implementing game design principles in higher education.

5. Design Principles for Educational Games

Educational games, when thoughtfully designed, can serve as powerful tools to enhance learning experiences in higher education. The following key design principles are identified and analyzed for their applicability to the unique needs and challenges of higher education.

1. Narrative:

Principle: A compelling narrative provides context and purpose for the educational game, immersing students in a meaningful learning experience.

Analysis:

In higher education, where content can be complex and abstract, integrating a narrative structure helps contextualize information. Narratives create a storyline that connects concepts, engages students emotionally, and fosters a sense of relevance. For example, a history game with a narrative-driven approach can immerse students in historical events, making the learning experience more engaging and memorable.

2. Feedback Mechanisms:

Principle: Timely and constructive feedback is essential to guide student progress, reinforce positive behaviors, and address misconceptions.

Analysis:

In higher education, where self-directed learning is often emphasized, feedback serves as a crucial component. Educational games that provide immediate feedback on students' choices and actions facilitate a continuous learning process. Constructive feedback helps students understand the consequences of their decisions, allowing for iterative improvement. This principle aligns with the need for formative assessment and self-regulated learning in higher education settings.

3. Progression Systems:

Principle: Well-designed progression systems acknowledge and reward students' achievements, fostering a sense of accomplishment and motivating further engagement.

Analysis:

In higher education, where long-term goals often shape the learning journey, incorporating progression systems into educational games aligns with the academic structure. Tracking and recognizing student achievements, whether through leveling up, unlocking new challenges, or earning badges, provides a tangible representation of progress. This principle caters to the desire for clear pathways and measurable outcomes in higher education.

4. Collaboration and Social Interaction:

Principle: Incorporating collaborative elements and social interactions in educational games promotes teamwork, communication skills, and shared learning experiences.

Analysis:

Higher education emphasizes the development of interpersonal skills and collaboration. Educational games that facilitate collaborative problem-solving or multiplayer scenarios provide students with opportunities to work together. This principle addresses the need for social learning and the cultivation of a supportive community, mirroring the collaborative aspects often required in professional and academic settings.

5. Adaptive Learning:

Principle: Adaptive learning mechanisms tailor the difficulty and content of the game based on individual student performance, ensuring personalized and challenging experiences.

Analysis:

In higher education, where students have diverse backgrounds and levels of expertise, adaptive learning is crucial. Educational games that adapt to individual progress levels provide tailored challenges, preventing boredom or frustration. This principle caters to the need for differentiated instruction and accommodates the varied learning paces and preferences found in higher education environments.

6. Student Engagement and Motivation:**1. Impact of Gamification on Student Engagement and Motivation:**

Exploration: The integration of gamification in education has a profound impact on student engagement and motivation. Traditional educational settings often struggle to capture and maintain students' attention, especially in a digital age filled with competing stimuli. Gamification addresses this challenge by leveraging the inherent motivational aspects of games to create dynamic, interactive learning environments.

Analysis: Gamified elements, such as points, badges, leaderboards, and virtual rewards, serve as extrinsic motivators that incentivize participation and progress. These external rewards tap into students' desire for recognition and achievement, creating a sense of accomplishment. The immediate and tangible feedback provided by gamified systems reinforces positive behaviors, fostering a positive cycle of engagement.

2. Contribution of Game Design Elements to a Positive Learning Environment:

Exploration: The application of game design elements plays a crucial role in shaping a positive learning environment. Elements such as narratives, challenges, progression systems, and interactive simulations contribute to a sense of purpose, agency, and enjoyment in the learning process.

Analysis:

- **Narratives:** Engaging narratives provide context and relevance to educational content, making it more meaningful for students. A well-crafted story can create an emotional connection, motivating students to explore and understand the subject matter.
- **Challenges:** Purposeful challenges offer students opportunities for problem-solving and critical thinking. By presenting content as interactive challenges, educators transform passive learning into an active, participatory experience.

- **Progression Systems:** Clear progression systems offer students a structured pathway through the material, providing a sense of accomplishment as they advance. Milestones, levels, or achievements mark tangible progress, maintaining motivation throughout the learning journey.
- **Interactive Simulations:** Immersive simulations allow students to apply theoretical knowledge in realistic scenarios. This hands-on experience enhances understanding, promoting deeper engagement with the subject matter.

3. Psychological Aspects of Motivation and Educational Game Design:

Exploration: Understanding the psychological aspects of motivation is essential for designing effective educational games. Motivation is a complex interplay of intrinsic and extrinsic factors, influenced by psychological needs, individual preferences, and the desire for autonomy and competence.

Analysis:

- **Self-Determination Theory (SDT):** SDT posits that motivation is driven by three basic psychological needs: autonomy, competence, and relatedness. Educational games that offer choices (autonomy), present appropriately challenging tasks (competence), and incorporate collaborative elements (relatedness) align with the principles of SDT.
- **Flow Theory:** Flow theory suggests that individuals experience optimal engagement and motivation when the level of challenge matches their skill level. Educational games that provide appropriately calibrated challenges, preventing boredom or frustration, contribute to the flow state.
- **Intrinsic and Extrinsic Motivation:** Educational games often leverage both intrinsic and extrinsic motivators. While intrinsic motivation is nurtured through meaningful content and autonomy, extrinsic motivators like rewards and recognition contribute to short-term engagement and goal attainment.

6. Student Engagement and Motivation:

1. Impact of Gamification on Student Engagement and Motivation:

Exploration: The integration of gamification in education has a profound impact on student engagement and motivation. Traditional educational settings often struggle to capture and maintain students' attention, especially in a digital age filled with competing stimuli. Gamification addresses this challenge by leveraging the inherent motivational aspects of games to create dynamic, interactive learning environments.

Analysis: Gamified elements, such as points, badges, leaderboards, and virtual rewards, serve as extrinsic motivators that incentivize participation and progress. These external rewards tap into students' desire for recognition and achievement, creating a sense of accomplishment. The immediate and tangible feedback provided by gamified systems reinforces positive behaviors, fostering a positive cycle of engagement.

2. Contribution of Game Design Elements to a Positive Learning Environment:

Exploration: The application of game design elements plays a crucial role in shaping a positive learning environment. Elements such as narratives, challenges, progression systems, and interactive simulations contribute to a sense of purpose, agency, and enjoyment in the learning process.

Analysis:

- **Narratives:** Engaging narratives provide context and relevance to educational content, making it more meaningful for students. A well-crafted story can create an emotional connection, motivating students to explore and understand the subject matter.
- **Challenges:** Purposeful challenges offer students opportunities for problem-solving and critical thinking. By presenting content as interactive challenges, educators transform passive learning into an active, participatory experience.
- **Progression Systems:** Clear progression systems offer students a structured pathway through the material, providing a sense of accomplishment as they advance. Milestones, levels, or achievements mark tangible progress, maintaining motivation throughout the learning journey.
- **Interactive Simulations:** Immersive simulations allow students to apply theoretical knowledge in realistic scenarios. This hands-on experience enhances understanding, promoting deeper engagement with the subject matter.

3. Psychological Aspects of Motivation and Educational Game Design:

Exploration: Understanding the psychological aspects of motivation is essential for designing effective educational games. Motivation is a complex interplay of intrinsic and extrinsic factors, influenced by psychological needs, individual preferences, and the desire for autonomy and competence.

Analysis:

- **Self-Determination Theory (SDT):** SDT posits that motivation is driven by three basic psychological needs: autonomy, competence, and relatedness. Educational games that offer choices (autonomy), present appropriately challenging tasks (competence), and incorporate collaborative elements (relatedness) align with the principles of SDT.
- **Flow Theory:** Flow theory suggests that individuals experience optimal engagement and motivation when the level of challenge matches their skill level. Educational games that provide appropriately calibrated challenges, preventing boredom or frustration, contribute to the flow state.
- **Intrinsic and Extrinsic Motivation:** Educational games often leverage both intrinsic and extrinsic motivators. While intrinsic motivation is nurtured through meaningful content and autonomy, extrinsic motivators like rewards and recognition contribute to short-term engagement and goal attainment.

In conclusion, the impact of gamification on student engagement and motivation is profound, driven by a careful integration of game design elements that contribute to a positive learning environment. By considering the psychological aspects of motivation and aligning educational game design with theories like SDT and Flow Theory, educators and game designers can create immersive and effective learning experiences that inspire and motivate students in higher education.

7. Learning Outcomes and Assessment:**1. Effectiveness of Gamification in Achieving Educational Objectives:**

Examination: Gamification in education has demonstrated effectiveness in achieving various educational objectives. By integrating game design elements, educational games create an interactive and engaging learning environment that promotes active participation and skill development.

Analysis:

- **Increased Engagement:** Gamification contributes to increased student engagement, which is crucial for knowledge retention and application. Engaged learners are more likely to invest time and effort in understanding and mastering educational content.
- **Enhanced Motivation:** The motivational aspects inherent in gamification, such as rewards, achievements, and progression systems, drive sustained effort and focus. Motivated students are more likely to persevere through challenges and actively pursue learning objectives.
- **Skill Development:** Educational games often incorporate challenges that require problem-solving, critical thinking, and decision-making skills. As students navigate these challenges, they develop and apply skills relevant to the learning objectives.

2. Methods for Assessing Learning Outcomes in a Gamified Educational Setting:

Discussion: Assessing learning outcomes in a gamified educational setting requires a thoughtful approach that captures the nuances of the learning experience. Both quantitative and qualitative measures play integral roles in evaluating the effectiveness of gamification.

Methods:

- **Quantitative Measures:**
 - **Achievement Metrics:** Utilize achievement metrics, such as points, badges, and leaderboard rankings, to quantitatively assess student progress and performance. These metrics provide a tangible representation of individual accomplishments and can be correlated with specific learning objectives.
 - **Pre and Post-Game Assessments:** Administer pre and post-game assessments to measure changes in knowledge, skills, or attitudes. Quantitative data from these assessments can be analyzed to determine the impact of gamification on learning outcomes.
 - **Completion Rates:** Monitor the completion rates of in-game tasks and challenges. Higher completion rates may indicate increased engagement and commitment to the learning process.
- **Qualitative Measures:**
 - **Surveys and Interviews:** Collect qualitative data through surveys and interviews to gauge students' perceptions of the gamified learning experience. Explore their attitudes, preferences, and perceived impact on their understanding of the subject matter.
 - **Observations:** Conduct observations of students' in-game interactions, collaborative efforts, and problem-solving approaches. Qualitative observations provide insights into the process of learning and engagement.
 - **Reflective Assignments:** Assign reflective tasks where students articulate their experiences with gamified learning. Analyzing these reflections can offer qualitative data on the perceived benefits and challenges of the gamified approach.

Considerations:

- **Alignment with Learning Objectives:** Ensure that assessment methods align with the specific learning objectives of the course. Whether quantitative or qualitative, assessments should measure the intended outcomes of the gamified educational experience.
- **Holistic Evaluation:** Combine multiple assessment methods to obtain a holistic understanding of the impact of gamification. While quantitative measures provide numerical data, qualitative insights offer a richer understanding of students' experiences and perceptions.
- **Iterative Assessment:** Recognize that the assessment process in gamified settings may need to be iterative. As educational games evolve, assessment strategies should adapt to capture changes in student engagement and learning outcomes.

In conclusion, the assessment of learning outcomes in a gamified educational setting requires a balanced approach that incorporates both quantitative and qualitative measures. By aligning assessments with learning objectives, considering the holistic learning experience, and embracing iterative evaluation, educators can gain valuable insights into the effectiveness of gamification in achieving educational objectives.

8. Challenges and Considerations:

The implementation of gamification in higher education, while promising in enhancing engagement and motivation, comes with a set of challenges and considerations that educators and institutions must carefully navigate.

1. Equity and Inclusivity:

Challenges:

- **Technological Disparities:** Students may have varying access to technology, creating disparities in their ability to participate in gamified learning experiences. Those without consistent access to devices or the internet may face challenges in fully engaging with gamified platforms.
- **Cultural Sensitivity:** Game content may not always align with diverse cultural backgrounds, potentially leading to feelings of exclusion or alienation among certain student groups.

Considerations:

- **Accessibility Measures:** Implement strategies to address technological disparities, such as providing alternative non-digital options or ensuring that gamified platforms are accessible across various devices.
- **Diverse Representation:** Ensure that game content reflects cultural diversity and inclusivity. Collaborate with students and educators to incorporate perspectives that resonate with a broad range of cultural backgrounds.

2. Distractions and Overemphasis on Rewards:

Challenges:

- **Distraction from Learning Objectives:** Excessive focus on game elements, such as points and rewards, may lead students to prioritize these aspects over the actual learning objectives, potentially diminishing the educational value.

- **Overreliance on Extrinsic Motivation:** Relying too heavily on extrinsic motivators, such as badges or leaderboards, may overshadow the development of intrinsic motivation and a genuine interest in the subject matter.

Considerations:

- **Balancing Extrinsic and Intrinsic Motivation:** Strive for a balance between extrinsic motivators and fostering intrinsic motivation. Design game elements to support, rather than replace, students' internal drive to learn.
- **Integration with Curriculum:** Ensure that gamification aligns seamlessly with the curriculum and learning objectives. Clearly communicate how game elements contribute to the educational journey.

3. Assessment Validity and Reliability:

Challenges:

- **Validity of Game-based Assessments:** Questions may arise regarding the validity of assessments within gamified platforms, leading to concerns about the true measurement of students' knowledge and skills.
- **Reliability Across Platforms:** Technical issues or variations in devices may impact the reliability of assessments, potentially leading to inconsistent results.

Considerations:

- **Validation Studies:** Conduct validation studies to ensure that game-based assessments accurately measure the intended learning outcomes. Compare results with traditional assessment methods for cross-validation.
- **Technical Standards:** Establish technical standards to ensure the reliability of assessments across different devices and platforms. Regularly update and test gamified systems to address any technical issues promptly.

4. Resistance to Change and Faculty Preparedness:

Challenges:

- **Resistance from Faculty:** Some educators may resist the integration of gamification due to unfamiliarity with the concept, concerns about disruptions to established teaching methods, or perceived challenges in adapting to new technologies.
- **Lack of Faculty Training:** Inadequate training and professional development opportunities may hinder faculty members' ability to effectively integrate gamification into their teaching practices.

Considerations:

- **Professional Development:** Provide comprehensive professional development opportunities for faculty to familiarize themselves with gamification principles, strategies, and technological tools.
- **Faculty Involvement:** Encourage collaboration and involvement of faculty in the design and implementation of gamified elements. Address concerns and provide ongoing support to ease the transition.

9. Future Directions and Innovations:

1. Personalized Learning Experiences:

Speculation: The future of gamification in higher education is likely to see a shift towards more personalized and adaptive learning experiences. Advanced algorithms and artificial intelligence will enable educational games to dynamically adjust content, challenges, and feedback based on individual student performance, preferences, and learning styles.

Emerging Technologies:

- **AI-driven Adaptability:** Incorporating artificial intelligence will allow gamified educational platforms to analyze student interactions in real-time, adapting content and challenges to cater to individual needs.
- **Machine Learning for Predictive Analytics:** Predictive analytics will be utilized to forecast students' learning trajectories, enabling educators to intervene proactively and provide targeted support.

2. Integration of Augmented and Virtual Reality:

Speculation: The integration of augmented reality (AR) and virtual reality (VR) technologies will likely redefine the immersive potential of gamification in higher education. These technologies will create virtual learning environments that simulate real-world scenarios, offering students experiential and interactive educational opportunities.

Emerging Technologies:

- **AR for Real-World Applications:** Augmented reality will be employed to overlay educational content onto the physical environment, facilitating hands-on learning experiences in fields such as science, engineering, and healthcare.
- **VR for Simulations and Experiences:** Virtual reality will be used to create realistic simulations, allowing students to explore historical events, conduct virtual experiments, or participate in immersive language learning scenarios.

3. Gamification for Social Impact and Global Collaboration:

Speculation: The future of gamification in higher education may witness a growing emphasis on using educational games as tools for social impact and global collaboration. Games will be designed to address real-world challenges, fostering a sense of global citizenship and social responsibility among students.

Emerging Trends:

- **Global Collaboration Platforms:** Educational games will facilitate collaboration among students from different geographic locations, encouraging the exchange of ideas and solutions to global issues.
- **Socially Impactful Game Narratives:** Game narratives will increasingly focus on real-world problems, inspiring students to apply their knowledge and skills to contribute positively to society.

4. Enhanced Gamified Assessments:

Speculation: The future of gamification will likely witness advancements in gamified assessments, moving beyond traditional testing methods. Assessments within gamified platforms will become more sophisticated, offering a comprehensive view of students' competencies and abilities.

Emerging Technologies:

- **Immersive Performance Assessments:** Gamified assessments will incorporate immersive scenarios, allowing students to demonstrate practical skills and problem-solving abilities within virtual environments.
- **Continuous Formative Assessment:** Gamified platforms will seamlessly integrate continuous formative assessment, providing ongoing feedback to students and educators for timely intervention and improvement.

5. Blockchain for Gamified Credentialing:

Speculation: Blockchain technology may play a significant role in the future of gamification by providing secure and transparent credentialing systems. Students' achievements within gamified educational experiences could be recorded on a decentralized blockchain, offering verifiable and portable credentials.

Emerging Technologies:

- **Decentralized Credentialing:** Blockchain technology will enable students to securely store and share their gamified achievements, contributing to a more transparent and reliable credentialing system.
- **Smart Contracts for Certification:** Smart contracts could be used to automatically issue certifications or badges when predefined criteria within gamified experiences are met.

10. Conclusion:

In conclusion, the exploration of unique game design in higher education reveals a transformative potential that extends beyond traditional teaching paradigms. The key findings and insights derived from this research underscore the significant impact of gamification on student engagement, motivation, and learning outcomes across diverse academic disciplines.

The integration of game design principles, such as narratives, feedback mechanisms, progression systems, and collaborative elements, offers a dynamic approach to education that resonates with the preferences and expectations of today's learners. Educational games have the capacity to create immersive, interactive learning environments that not only capture students' attention but also foster deeper understanding, critical thinking, and skill development.

The potential benefits of unique game design in higher education are multi-faceted. Increased student engagement leads to a more vibrant and participatory learning community. Motivated learners are more likely to invest time and effort in exploring and mastering academic content. The application of game design principles contributes to a positive learning environment, aligning with psychological theories of motivation, engagement, and learning.

While acknowledging the successes, it is crucial to consider challenges related to equity, inclusivity, potential distractions, and faculty readiness. Addressing these challenges requires a thoughtful and

inclusive approach to ensure that the benefits of gamification are accessible to all students and seamlessly integrated into the educational landscape.

As we move forward, there is a call for continued exploration and research in this evolving field. The dynamic nature of technology, coupled with the ever-changing landscape of education, presents opportunities for innovation and refinement. Further studies can delve into the nuances of game design principles, their application in specific disciplines, and the long-term impact on students' academic and professional trajectories.

Educators, researchers, and policymakers are encouraged to collaborate in shaping the future of unique game design in higher education. By embracing innovation, staying attuned to the needs of diverse student populations, and leveraging emerging technologies, we can collectively contribute to the evolution of educational practices that inspire, engage, and prepare students for the challenges of the 21st century.

In conclusion, the potential benefits of unique game design in higher education are vast, and the journey of exploration and discovery in this exciting field is ongoing. Let us continue to invest in the advancement of educational gamification, unlocking new possibilities for transformative learning experiences.

11. References:

<https://slejournal.springeropen.com/articles/10.1186/s40561-023-00227-z#:~:text=Gamification%20which%20can%20be%20defined,students'%20involvement%20in%20the%20course.>

https://www.google.com/search?q=Gamifying+Higher+Education%3A+Innovative+Game+Design+for+Enhanced+Learning+Experiences&oq=Gamifying+Higher+Education%3A+Innovative+Game+Design+for+Enhanced+Learning+Experiences&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDE3NjNqMGo3qAIA-sAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

POSITIVE RESEARCH IN ACCOUNTING: CONCEPTUAL PAPER

Yahaya Hassanat Idris, Shamsuddeen Shehu Saeed, Shuayau Sulaiman & usman umar

College of Business and Management Studies,

School of Business and Financial Studies,

Department of Accountancy,

Kaduna, Polytechnic.

Abstract

The paper aim to examine the Positive research in accounting, structured literature review was adopted in order to achieve the purpose of this study. The related journals on the subject matter were specifically search in specific journals. Such a journal of Business and Social Sciences(JBSS), Journal of Economic and Business(JEB), Journal of Business and Management(JBM), Journal of Economic and Finance(JEF), and Journal of Islamic Accounting(JIA). It conclude that Positive accounting theory can provide direct benefits in the form of the ability to explain and predict the associated accounting practices with individual behavior in maximizing its utility and also Positive accounting theory will always be a part of accounting research and one of a base of management's choices regarding accounting policies to maximizes their own best interests.

Key word: Accounting, Positive research, journal

INTRODUCTION

International financial reporting standard (IFRS) were established to bring consistency to accounting standards and practices globally, regardless of the company or the country. They are issued by the accounting standards Board (IASB) and address record keeping, account reporting and other aspects of financial reporting. They specify how companies must maintain and report their accounts, defining types of transactions, and other events with financial impact. IFRS were established to create a common accounting language so that businesses and their financial statement can be consistent and reliable from company to company and country to country.

Accounting practices have evolved for decade. At that time accounting was carried out using single entry method. When thing continue its growth in to the next level double entry by Luca Pacioli in the 15th century. Many experts believe that double entry bookkeeping was actually used by traders in Italy long before Pacioli's book was published. The development of accounting practices with double entry continues to occur, but not accompanied by the development of accounting theory. Writing and thinking about accounting theory only began to appear in the early 20th century. In 1940 a book written

by Paton & Littleton, entitled *An Introduction to Corporate Accounting Standards*. This book is one of the landmarks of thought in the field of financial accounting. Subsequent developments in accounting theory have led to the use of various theories in other fields such as finance, economics, management, psycho-logic, sociology and others. Currently, accounting theory has developed rapidly and covers various aspects. Theory is often used as the basis of an action or practice. Gaffikin (2008,) suggests that the expansion of a theory is designed to get an understanding and then the theory can explain a phenomenon that occurs. Ahmed, A. S., & Duellman, S. (2007). adds that in contrast to natural science where theories are developed from the results of empirical observations, accounting science tends to be developed on the basis of value judgments that are influenced by the environment in which accounting is applied.

Positive accounting appeared with the accounting studies that generated in late 1960s. This concept was organized as a school of thought by Watts and Zimmerman, J. L. (2001). Positive Accounting Theory attempts to make great forecasts of genuine occasions and make an interpretation of them to accounting transactions. While normative theories will, in general, suggest what ought to be done, Positive Theories attempt to clarify and forecast activities, for example, which accounting transactions firms will pick how firms will respond to recently proposed accounting standards. Its general aim is to comprehend and foresee the decision of accounting policies crosswise over varying firms. It perceives that financial outcomes exist. Under this theory, three hypotheses have been brought into light: 1. keeping all other things constant, managers of firms with reward plans are bound to pick accounting procedures that shift reported income from future periods to the present time frame. 2. Keeping all other things constant, the bigger a company's debt/equity ratio, the more probable the company's manager is to choose accounting procedure that shifts reported earnings from future periods to the present time frame. 3. Keeping all other things constant, the larger the firm, the almost certain the manager is to pick accounting procedures that defer reported earnings from current to future periods. In relation to this, politicians have the power to impact upon organizations earnings re-distributions by method for corporate taxes, guidelines, allowances and so on. Besides, certain groups of voters have motivating forces to allow for the "nationalization, confiscation, separation or rules of an industry or enterprise", which thus are believed to give incentives to politicians to propose such activities.

Positive accounting research consist of test of accounting theory; it is a substantial body of important accounting literature experimentally, positive accounting theory is transformed in to duplication. Experimenters define a causal variable terms of the phenomenon they wish to explain with it. Positive accounting research is branch of academic accounting research that seeks to explain and predict actual accounting practices. This contrast with normative accounting, that seeks to derive and prescribe optimal accounting standards.

Accounting research examines how accounting is used by individuals, organization and government as well as the consequences that these practices have. Starting from the assumption that accounting both measure and makes visible certain economic events, accounting research has studied the role of accounting in organizations and society and the consequences that these practices have for individuals, capital markets and governments, it comprehends a broad range of topics which including financial accounting research, management accounting research, auditing research, capital market research, social responsibility research and taxation research. Academic accounting research addresses all aspects of accounting profession using the scientific method, while research by practicing accountants focuses on solving problem for client or group of client. Academic accounting research can make significant contribution to accounting practice although changes in accounting education and academia in recent decades have led to a divide between academia and practice in accounting.

The overall objective of this study to determine Positive research in accounting

LITERATURE REVIEW

CONCEPT OF POSITIVE ACCOUNTING RESEARCH

Positive accounting research was first revealed by William H. Beaver (1968) with the publication of an article entitled “The Information Content of Annual Earnings Announcements” (Jensen & Meckling, 1976). Furthermore, positive accounting was recognized when Watts & Zimmerman published his article entitled “Towards a Positive Theory of the Determination of Accounting Standards” in 1978. The article had made positive accounting theory a dominant paradigm of accounting research based on empirical qualitative and could be used to justify the various accounting techniques or methods that are now used or find new models for the development of accounting theory in the future. Furthermore, (Watts and Zimmerman, 1986) stated that the justification for analyzing accounting theory in a normative approach was too simple and did not provide a strong theoretical basis. To reduce the gap in the normative approach, Watts and Zimmerman developed a positive approach that was more oriented towards empirical research and justified various accounting techniques or methods that are now used or looking for new models for the development of accounting theory in the future.

POSITIVE ACCOUNTING THEORY

Positive Accounting Theory (PAT) seeks to describe a process, which uses the ability, understanding, and knowledge of accounting and the use of accounting policies that are most suitable for dealing with certain conditions in the future. Positive accounting theory in principle assumes that the purpose of accounting theory is to explain and predict accounting practices Humayun, M. Kabir (2016). The resolution of positive accounting theory is to explain and predict accounting practices. Explanation means giving reasons for the observed practice. I.e. positive accounting theory seeks to explain why companies continue to use historical cost accounting and why certain companies change their accounting techniques. While predictions of accounting practices mean the theory tries to predict phenomena that have not been observed. From the description above, it can be stated that PAT emphasizes whether the accounting theory put forward in the accounting literature can explain the accounting practices carried out and predict the cause of the phenomenon that is happening now and its influence in the future.

CONTRIBUTION OF POSITIVE ACCOUNTING

Positive accounting theory provides a refreshing, controversial and important contribution to accounting thought Wiratama ,R. & Asri ,M. (2020) . It is important because of its vigorous emphasis on the entity's actual choice of financial accounting technique. Positive Accounting has contribution a lot in accounting practice has been very limited. Accounting practice has changed over hundreds of years through the interplay of a numerous of factors (Edwards, 1989) and the process of change in accounting practice has been slow. Findings of positive accounting research, conversely, have informed debates on important accounting issues. For example, positive accounting research has helped shape the recent fair value debate (Barth et al.; Holthausen & Watts, 2001). The fair value debate centers on whether fair value should be authorized as a dimension attribute in financial statements. The debate on market price is really very long-standing (Jagriti Srivastava Pankaj Kumar Baag (2019): Chambers, 1966; Ijiri, 1975; Littleton, 1953; MacNeal, 1939; Paton & Littleton, 1940). Empirical evidence, however, now exists on the professionals and frauds of fair value measurement. For example, the value relevance literature has predictable that fair value of assets is value relevant in some settings (American Accounting Association Financial Accounting Standards Committee, 2005; Landsman, 2007& Scott, W. R. (2015). On the other hand, such accounting sources claimed that fair value is a soft measure Positive Accounting Theory.

The PAT literature documents that management manages reported earnings to serve its purpose (Watts & Zimmerman, 1986).

Methodology

This paper adopted structured review of related literature on positive accounting. The concern of this paper is to evaluate the performance of positive research in accounting. The related journals on the subject matter were specifically search in specific journals. Such a journal of Business and Social Sciences(JBSS), Journal of Economic and Business(JEB), Journal of Business and Management(JBM), Journal of Economic and Finance(JEF), and Journal of Islamic Accounting(JIA). Twenty papers have been downloaded at first stage. After going through the references section of the initial downloaded papers, another seventeen papers were found relevant.

CONCLUSIONS

From the dialogue presented in the preceding of this study, the following conclusions were made:

- The rate of positive accounting theory has contributed significantly in development of accounting research, which is to harvest systematic shapes in accounting choices and provide a specific explanation for the decoration,
- it also providing a clear structure in understanding accounting, shows the main role of contracting cost in theory accounting, explains why accounting is used and provides an internal background in forecast accounting choices, encourage relevant research where accounting emphasizes predictions and explanations for accounting phenomena.
- Positive accounting theory can provide direct benefits in the form of the ability to explain and predict the associated accounting practices with individual behavior in maximizing its utility.
- Positive accounting theory will always be a part of accounting research and one of a base of management's choices regarding accounting policies to maximizes their own best interests

Reference

- Ahmed, A. S., & Duellman, S. (2007). Accounting conservatism and board of director characteristics: An empirical analysis. *Journal of Accounting and Economics*, 43, 411-437.
- Becker, G. M., DeGroot, M. H. (1964). Measuring utility by a single-response sequential method. *Behavioral Science*, 226-232.
- Jagriti Srivastava Pankaj Kumar Baag (2019) : Positive Accounting Theory and Agency Costs: A Critical Perspective, Seventeenth AIMS International Conference on Management. ISBN: 978-1943295-14-2, 529-535
- Humayun, M. Kabir (2016) Positive Accounting Theory and Science. *journal of centrum cathedra*, 136 – 149.
- Scott, W. R. (2015). *Financial Accounting Theory*. Canada: Pearson Prentice-Hall.
- Sterling, R. R. (1990). Positive Accounting: An Assessment. *ABACUS*. Vol. 26 (2).
- Wiratama ,R. & Asri ,M. (2020) : POSITIVE ACCOUNTING THEORY (PAT) Fakultas Ekonomi dan Bisnis Universitas Atma Jaya Makassar , 1 -10
- Zimmerman, J. L. (2001) 'Conjectures regarding empirical managerial accounting research', *Journal of Accounting and Economics*. doi: 10.1016/S0165-4101(01)00023-4.

CHINA'S GROWING REACH FOR THE MIDDLE EAST AFTER THE U.S DECLINING INFLUENCE

Dr. Leila Bidi

Universite Djillali Liabes de Sidi Bel Abbas, Faculté des Lettres, Langue et Arts, (Algeria)

Abstract

Since the end of the Cold War, the U.S. has emerged as an undisputed power. However, its involvement in an array of international conflicts weakened its international position and unveiled its inability to cope with these issues. As the unrivalled power has become limited and constrained in the exercise of its influence in the region, its rivals, including China, have assumed a more prominent role and become more independent in their policy decisions. The rising China has sought to intensify its involvement in the region by pursuing several strategies that serve its national interests and play an advanced role. Therefore, China sought to recruit allies and develop political, diplomatic, and commercial ties with key regional powers in the Middle East. The region's geostrategic significance, vast oil fields, and important routes are the driving force behind its interventions and strategies. The PRC seeks to guarantee a source of energy and foreign markets required for its economic boost.

Keywords: China- Rising Power- U.S- Decline- Influence- Middle East.

TEACHER DEVELOPMENT PROGRAMMES FOR ENGLISH LANGUAGE TEACHERS AT THE SECONDARY LEVEL: -A STUDY OF THE PERCEPTIONS ON CURRICULUM

Sajad Ahmad Teli¹ Prof.Aejaz Mohammed Sheikh² Fazil Gulzar³

Department of Linguistics

University of Kashmir

Abstract

Teacher training is the essential component of the teaching learning process in general and training of English language teachers in particular. There are different institutes and organisations that are responsible for the professional development of the teachers' worldwide. In India teacher training programmes are organized at different levels in order to train the teachers to teach effectively in the classroom. The present study tries to capture the perceptions of English language teacher trainees of Kashmir valley, regarding the curriculum of English language teacher training programmes they attended. A well-established questionnaire was framed in order to collect the data from the teacher trainees of English language and an intensive field work was carried out for the collection of data. SPSS 25 was used to for the analysis of data

Keywords

Teachers, Development, English, Perceptions, Curriculum,

AFSPA IN INDIA: PROTECTOR OR HUMAN RIGHTS VIOLATOR?

Rajashri Ghosh

Adam Mickiewicz University, Faculty of Political Science and Journalism, Department of International Relations (2019-2021), Poznan, Poland

Abstract

During anomalous episodes of internal disturbance in India, the Indian Army gets called in to thwart the probable case of extreme violence and, in such scenarios, the army gets empowered with extraordinary powers under the Armed Forces Special Powers Act or, AFSPA. The AFSPA was first enforced in the North East India in 1958 as the central government classified the region as a ‘disturbed area’ due to the extreme law and order situation in there. Since then, the AFSPA has been gradually implemented to encompass all seven states of the North East India and, the major regional parts of Jammu and Kashmir since the 1990s. The AFSPA grants the army powers to shoot to kill, destroy property and temporarily detain suspects and, the provisions by AFSPA also allow for rare circumstances under which accused Army personnel can be tried in a court, creating a culture of impunity that grants military forces and governments to completely disregard human rights and the rule of law. This paper will focus on detecting and explaining whether AFSPA’s implementation of extreme measures is only a strategy to protect India as well as its citizens and, if its not, then to what extent the government has been violating the human rights by citing ‘national security’ as a justification. The paper will start with a brief introduction to the AFSPA and its deployment history in India. Published news paper reports and the reports by NHRC as well as national and international human rights associations will serve as the secondary sources for a qualitative analysis to explain that the failure of proper amendment of provisions of the AFSPA act to employ the Army in situations of internal conflict serves as the prime factor for violating the human rights violation.

Key Words: Armed Forces, Human Rights Violation, India, National Security.

Introduction: Controversy Of AFSPA Act

On 26 September 2023, by exercising the powers conferred by Section 3 of the Armed Forces (Special Powers) Act of 1958, the Ministry of Home Affairs extended the AFSPA Act in parts of Nagaland and Arunachal Pradesh for another six months, beginning from October 1, 2023 to March 31, 2024. This Act empowers the armed forces and the Central Armed Police Forces deployed in ‘disturbed areas’ to kill anyone breaching the law, arrest and search any premises without a warrant as well as without any fear of prosecution and legal suits, projecting them as necessary measures for ‘the maintenance of public order’ (The Hindu, 2023). Bestowing the armed forces with such unbridled powers has stemmed

the controversy over the AFSPA act which believes that the law allows the army to commit ‘atrocities’ against the Indian people, against which several voices have been protesting for years demanding a repeal of the law. In 2005, following the death of a civilian in Manipur, the then Union Home Minister founded a commission to work on the modification or repealing of the AFSPA and, in 2011, Omar Abdullah, the then chief minister of Jammu and Kashmir also requested the AFSPA to be revoked from the state. The UN as well as other national and international organisations have been also advocating for the repealing of AFSPA from Jammu and Kashmir as well as the seven states of North-East India (Adrianwalla, 2012).

The incident of 13 civilians getting gunned down by the armed security forces in Nagaland on December 4, 2021 incited the Naga civil societies and the state government to put strong demands for the revocation of AFSPA from Nagaland, compelling the Centre to announce the possible withdrawal of the AFSPA Act from seven of the 16 districts of Nagaland on March 31, 2022 (PTI, 2022). Adhering to that, on 15 August 2023 Assam Chief Minister Himanta Biswa Sarma-led BJP government recommended the absolute withdrawal of AFSPA from the state of Nagaland by the end of 2023 (Livemint, 2023). Hence, the announcement of the extension of AFSPA in the ‘disturbed areas’ of Nagaland and Arunachal Pradesh has stirred up discontentment amongst the inhabitants of the North-East India. As per the Indian Central Government reports, along with the recent tragedy of 180 people getting killed during an ethnic violence break out in Manipur on May 3, 2023, the security agencies’ warnings of the prevailing militant activities of ULFA and other banned terror groups in the states of North-East India, have been the reasons lying behind the decision of reinforcing AFSPA in the ‘disturbed areas’ of North-East India (Kalita, 2023).

On one hand, the armed forces and CAPF¹, deployed under the AFSPA act, have been able to curb down the insurgency activities and restore peace in the North-Eastern region of India. According to the 2021 data released by the Ministry Home Affairs (MHA), there was a 74 per cent reduction in insurgency incidents in 2021 in comparison to 2014 as well as, the deaths of security personnel and civilians got decreased by 60 per cent and 84 per cent, respectively, in the same period (Hasnat, 2023). In a report, DGP (Director General of Police) GP Singh of Assam State Police has stated that after going through a volatile past for the last three to four decades, peace and decorum have been reinstated in Assam owing to the concerted efforts of state police, Army and CAPF for the last 30 to 40 years (Kalita, 2023).

But on the other hand, under the Section 6² of the AFSPA act, the military’s leverage to evade prosecution for unjustified civilian killings is daunting (Gupta, 2023). The Central government’s refusal to prosecute the 30 Army personnel accused for the ‘mistaken identity’ killings of 14 civilians in a counter-insurgency operation on December 4, 2021 in Nagaland is questionable, raising suspicions about the government’s commitment to transparency, accountability, and the rule of law. This refusal was not at all unexpected to the Naga people. Neingulo Krome, Secretary General of the Naga People’s Movement for Human Rights, told the Hindustan Times that they did not find the Centre’s response surprising because no military personnel have been prosecuted for the atrocities they committed against our people no military personnel have ever been prosecuted for the atrocities they have committed against their people in the past 50 to 60 years (BS Web Team, 2023). It is such contexts that compel the national and international human rights associations, Indian state authorities and Indian citizens to voice

1 Central Armed Police Forces (CAPF) is the collective name of central police organisations (paramilitary forces) in India under the Ministry of Home Affairs. CAPF is further classified into five Forces— Border Security Force (BSF), Indo-Tibetan Border Police (ITBP), and Sashatra Seema Bal (SSB); Forces for Internal Security—Central Industrial Security Force (CISF) and Central Reserve Police Force (CRPF).

2 Section 6 of the AFSPA grants absolute immunity to individuals “acting under the Act” without central government sanction, jeopardising victims’ rights.

dissent against the implementation or extension of AFSPA Act in the ‘disturbed areas’ and demanding repeal or modification of it (Maniyar, 2021).

Research Objective And Methodology

On the account of this long on-going controversy regarding the AFSPA Act, this paper will focus on detecting and explaining whether AFSPA’s implementation of extreme measures is a necessary weapon to protect India as well as its citizens and, if its not, then to what extent the government has been violating the human rights by citing ‘national security’ as a justification. Following a brief introduction to the AFSPA and its deployment history in India, the paper will conduct a qualitative analysis using secondary source corpus which includes i) published regional and national newspaper reports as these will have more detailed accounts of the incidents involving Indian armed forces, AFSPA Act, insurgency, violent outbreaks and the experience or opinion of the people living in the areas under the AFSPA Act and, ii) the reports by NHRC as well as national and international human rights associations to explain that the failure of proper amendment of provisions of the AFSPA act to employ the Army in situations of internal conflict serves as the prime factor for violating the human rights violation. The source corpus will cover the period from 1958 (the year when AFSPA Act was first introduced) to 2023 as the Indian Government’s announcement of the extension of AFSPA Act in this year has caused an outrage amongst the people of India.

The first chapter has introduced us briefly to the AFSPA Act, the reasons lying behind its extension in 2023 and the discontentment of the people in India have towards this extension of the Act. In the second chapter a literature review has been conducted to define the AFSPA Act, the historical background as well as the rational lying behind its imposition and the key provisions of the Act. In the analytical chapter, the data collected from the secondary sources corpus of regional and national newspapers, NHRC reports and the national as well as international human rights associations will be thoroughly assessed to elucidate and determine the extent of AFSPA Act being the human rights violator. The concluding chapter will summarize the findings from the literature survey as well as include recommendations and further research ideas to overcome the controversy regarding the AFSPA Act and build a bridge between security imperatives and respecting human rights.

What Is AFSPA?

The Indian Army has no constitutional authority or legal powers to use force or firearms against anyone whosoever except in war, or when guarding the international border. So, under Article 246 of the Constitution, the Parliament of India makes laws concerning the deployment of the Armed Forces ‘in aid of the civil power’, prescribing the powers, jurisdiction, privileges and liabilities of soldiers during deployment and AFSPA is one such law (Vombatkere, 2013). AFSPA was devised exclusively for operations in the Naga Hills in the North-East region of India. However, it is now invoked as a ‘fire-fighting’ normalcy measure by the Indian government wherever the civil administration and the state police forces fail to control a violent outbreak threatening the internal security of the country (Prakash, 2021).

The AFSPA Act has officially been defined as ‘an Act to enable certain special powers to be conferred upon members of the armed forces³ in disturbed areas⁴’ (Armed Forces Special Powers Act, 1958).

3 Armed forces means the military forces and the air forces operating as land forces, and includes any other paramilitary forces of the Union so operating the Border Security Force (BSF), Assam Rifles, Rashtriya Rifles, Sikh Regiment, National Security Guards (NSG), and others.

4 Disturbed area means an area which is for the time being declared by notification under section 3 to be a disturbed area. Section 3 of the AFSPA empowers the Governor of a State or the Administrator of a Union Territory or the Central Gover-

The historical root of AFSPA Act belongs to the British colonial legislation dating back to the mid-19th century. To be more precise, AFSPA Act is founded on a British colonial ordinance, called the Armed Forces (Special Powers) Ordinance promulgated in 1942 as a weapon to stifle the ‘Quit India Movement’⁵ (Maniyar, 2021). During the post-independence period, hostilities emerged in demands for self-determination by the Naga people in the North-East India that was led to the formation of an armed struggle. In 1958, the AFSPA was first introduced in the Northeast region of India including the state of Assam and the Union Territory of Manipur purportedly to suppress the armed rebellion by Naga separatist groups in that region and it was supposed to remain in force only for one year (Amnesty International, 2005). In 1972, it was extended to Meghalaya, Nagaland, Tripura, Mizoram and Arunachal Pradesh. The law came to Jammu and Kashmir in 1990. It was enforced to Kashmir Valley in 1990 and, later in 2001, it was extended to Jammu province as well. However, the Ladakh region which is now a separate Union territory was never under AFSPA (Maniyar, 2021). It was later withdrawn from some of the states. It is at present not in force in Tripura (2015) and Meghalaya (2018) (PIB, 2022). In 1983, AFSPA Act was also enforced in Punjab and Chandigarh to deal with the separatist movement by the Khalistanis, which was withdrawn in 1997 (HT Correspondent, 2016).

The AFSPA Act (1958) Bill implemented by the Ministry of Home Affairs contains the following provisions (Armed Forces Special Powers Act, 1958):

Section 3 (Powers to declare areas to be disturbed areas) states that ‘the power to declare the whole or part of the State or Union Territory as a disturbed area lies in the hands of the Central Government or the Governor of the State or administrator of the Union Territory’.

Section 4 (Special Powers of the armed forces) gives ‘the Army powers to search premises and make arrests without warrants, to use force even to the extent of causing death, destroy arms/ammunition dumps, fortifications/shelters/hideouts and to stop, search and seize any vehicle’.

Section 5 (Arrested persons to be made over to the police) states that ‘Any person arrested and taken into custody under this Act shall be made over to the officer in charge of the nearest police station with the least possible delay, together with a report of the circumstances occasioning the arrest’.

Section 6 (Protection to persons acting under Act) states that ‘No prosecution, suit or other legal proceeding shall be instituted, except with the previous sanction of the Central Government, against any person in respect of anything done or purported to be done in exercise of the powers conferred by this Act’.

Section 7 (Repeal and Saving) states that ‘AFSPA can be Repealed by Amending and Repealing Act of 1960’.

AFSPA And Human Rights

According to the State and army officials, AFSPA Act is a crucial legislation to protect India against ‘internal disturbances’, uphold the ‘integrity of the nation’, fight ‘terrorism and insurgency’ and protect ‘sensitive border areas’ (Naga People’s Movement, of Human Rights . . . Vs. Union of India on 27 November, 1997). Extraordinary situations demand extraordinary measures, and as per the Ministry of Defence, AFSPA is a required weapon to deal with the anti-Indian terrorists whose stated objective is breaking up the country. AFSPA and the rough measures that were taken by the security

ment to declare the State or the Union Territory fully or partially a disturbed area.

5 Quit India Movement, a phase in the Indian Independence Movement, was launched by Mahatma Gandhi on August 8, 1942, during World War II. The movement was launched at the Bombay session of the All India Congress Committee (AICC). Gandhiji gave the clarion call of

forces operating under the protection of the Act have helped India to eradicate terrorism from Punjab and Mizoram (Mazumdar, 2016). The legal cover provided by AFSPA abets the armed forces in their counter-insurgency efforts, enabling them to take prompt actions against the insurgents. As a result, the occurrences of militancy in North-East India dropped by 74% in 2021 compared to 2014 (Hasnat, 2023). The presence of AFSPA also acts as a deterrent to the potential insurgents and terrorists as the fear of legal consequences can dissuade individuals from joining armed groups. AFSPA also helps in maintaining public order in disturbed areas, such as, the act has been used to quell communal violence in certain states like Nagaland and Manipur. This measure has brought peace and harmony to these two states to some extent, as a result of which 15 police stations in six districts in Manipur and 15 police stations in seven districts in Nagaland have been removed from the periphery of the disturbed area (Ministry of Home Affairs, 2022). The AFSPA also empowers the armed forces to arrest and detain suspected individuals for alleged insurgency and terrorism without a warrant. This has helped the armed forces to gather intelligence on insurgent and terrorist groups. In 2021, a total of 209 insurgency related incidents were registered in the North-East region and the counter-insurgency operations under AFSPA Act led to the neutralization of 40 insurgents, arrest of 686 insurgents as well as recovery of 367 weapons in the region. A total of 1,473 cadres of insurgent outfits of North-East States surrendered with 471 arms and joined the mainstream of the society (Ministry of Home Affairs, 2022).

However, the controversial fact in this case is the armed forces often get accused of custodial deaths and torture. A significant reason lying behind the ability of the security forces to keep terrorism under control is because they have been able to extract information from apprehended terrorists and extracting such information from arrested terrorists often requires the use of third-degree methods (Mazumdar, 2016). Nevertheless, as per the Article 7 of the ICCPR (OHCHR, 1966) and Articles 2 and 4 of the CAT Convention (OHCHR, 1984), acts torture falls under criminal offences as well as torture and ill-treatment are strictly prohibited in all circumstances and are not permitted under the AFSPA (Naga People's Movement, Of Human Rights . . . vs. Union Of India, 1997). If on one hand AFSPA has aided the Indian armed forces to curb down insurgencies and internal violent outbreak to some extent, then on the other hand it has also facilitated the security forces with sweeping powers, fostering a climate in which security forces, and other agents of law enforcement, commit human rights abuses with impunity.

Human Rights Violations

The right to life is violated by section 4(a) of the AFSPA, which grants the armed forces power to shoot to kill in law enforcement situations without regard to international human rights law restrictions on the use of lethal force. The Article 6 of the ICCPR (OHCHR, 1966) and the Article 21 of the Indian Constitution (Constitution of India | Legislative Department | India, 2024) advocate non-derogable right to life which means no situation, or state of emergency, or internal disturbance, can justify the suspension of this right. It was found that the powers to kill under the Act are simply too broad. Private and confidential admissions of military officers reportedly characterize civilian casualties as 'errors in judgment' in the application of the Act. They attest to an apparent practice in which priority is given to the use of lethal force over the arrest of suspects and subsequent prosecution, where warranted. Numerous incidents and reports suggest that section 4(a) of the AFSPA's power to shoot to kill has allegedly made the armed forces reckless enough to open fire arbitrarily (Amnesty International, 2005).

'On 16 November 2004 around 9:30 pm, a retired school teacher L.D. Rengtuiwan, aged 75 was shot dead and his wife, was injured by a bullet in Manipur by Assam Rifles. 20 or 30 members of the Assam Rifles (paramilitary force) were searching for six suspected members of the United Liberation Front (UNLF) and reportedly assumed the two old people to be UNLF members. The post mortem report has indicated deliberate shooting of L.D. Rengtuiwan as the pathway of the bullet shot implies (i) firing at a

close range and (ii) the person must have been in a 'kneel down' position and the shot must have been fired from above his head at a share angle or more than '60 degrees' (Thockchom, 2018).'

'On the morning of 7 January 1995, suspected members of an armed opposition group shot at several CRPF personnel in a toilet complex attached to the RMC Hospital, Imphal. In return twelve CRPF officials from the group of officials present there, fired back. A total of nine civilians were killed. In the enquiry, the CRPF claimed that the civilians were collateral damage during the exchange of fire with the armed opposition group. But, as per the witness statements given by the local people, those nine men got killed as a result of indiscriminate and deliberate firing by CRPF personnel' (Amnesty International, 2022).

The right to liberty and security of person is violated by section 4(c) of the AFSPA, which allows soldiers to arrest anyone merely on suspicion of a prospective or already occurred 'cognizable offence' without a warrant. This clearly violates the Article 9 of the ICCPR (OHCHR, 1966) that provides the rights of a person about to get arrested. Moreover, Section 5 of the AFSPA's provision of the arrested person to be handed over to the nearest police station 'with the least possible delay' evidently disregards the Supreme Court of India's rule (1997) (Naga People's Movement, Of Human Rights . . . vs. Union Of India, 1997) of producing the arrested persons before a magistrate within 24 hours of arrest (excluding journey time) that was formed in compliance with the Article 9 of the ICCPR (OHCHR, 1966) as well as the National Human Rights Commission's (NHRC) directive (from the late 1990s) of interpreting 'with the least possible delay' as 'within 24 hours' (NHRC, 2007).

As mentioned beforehand, AFSPA also facilitates the violation of the right to be free from torture, and from cruel or degrading treatment provided by the Article 7 of ICCPR (OHCHR, 1966). Since the AFSPA provides powers to arrest without warrant and then detain arrested persons for unspecified amounts of time, the armed forces routinely engage in torture and other ill-treatment during interrogation in army barracks (SAHRDC, 1995). They justify such rough treatment with the detainees by saying that, insurgents and terrorists are preached not to spill out information, so it is often required to use extreme measures to extract information from them. Their extreme measures include the use of: 'i) beating with rifle butts, kicking with boots and hitting with blunt weapons, ii) giving electric shocks, iii) depriving persons of food and drink and beating on soles of the feet, iv) threat to shoot, interrogation with gun pointed at forehead or inside the mouth,' as per the record produced by Advocate Nandita Haksar in the Supreme Court in 1991 (Amnesty International, 2005).

Human Rights Organisations like the Amnesty International has received dozens of reports of torture and ill-treatment, including sexual attacks, in areas where the AFSPA is in force.

'On 11 July 2004 members of the Assam Rifles arrested a woman named Thangjam Manorama reportedly under the AFSPA as a suspected member of the People's Liberation Army. Later that day, her dead body was found a few kilometres from her residence. There were multiple gun shot wounds on her back and her body also allegedly showed signs of torture and sexual assault' (Human Rights Watch, 2008).

'A Commission of Enquiry into the Firing and Arson incident in Nagaland on 27 December 1994 in which houses and shops were deliberately set on fire found army personnel guilty of arson and rape. The commission found that '...complaints of rape and molestation are fully substantiated. There can be no justification of such criminal misconduct on the part of our jawans (frontline army personnel)' (Longchar, 2021).

The right to remedy is violated by section 6 of the AFSPA, which provides the armed forces with legal immunity that has led to impunity, with security forces hardly ever held accountable for their

actions. Human Rights Associations' data suggests that almost 300 cases from Jammu and Kashmir investigated by police agencies and forwarded by the State Home Ministry to the Federal Ministry of Home Affairs for sanction, none have been granted sanction (Ugalmugle & Desai, 2023).

'The sanction for prosecuting 30 Army personnel for the killing of 15 people (14 civilians and 1 security personnel) in a botched counter-insurgency operation on December 04, 2021, was denied by the Department of Military Affairs, the Ministry of Defence and the central government. Under section 197(2) CrPC and Section 6 of the Armed Forces Special Powers Act (AFSPA), prosecution sanction from the government of India is required for initiating any proceedings against security personnel for their actions while discharging their duties. The wives of the accused security personnel appealed to the Supreme Court for a stay of the proceedings and the Supreme Court, through an interim order on July 19, 2022, stayed any further proceedings in the case. In June 2022, the Nagaland Police gave a statement that the accused Army personnel did not follow the Standard Operating Procedure (SOP) or rules of engagement for such an operation, leading to arbitrary firing causing the immediate deaths of the civilians' (Yudhajit, 2023).

In 2017, a Right to Information (RTI) query filed by Venkatesh Naik, a human rights activist compelled the MHA to make the data regarding the human rights violations under the controversial AFSPA Act public. According to this data, a total of 186 complaints of human rights violations were received against the armed forces deployed in the Indian states of Assam, Arunachal Pradesh, Jammu and Kashmir, Manipur, Meghalaya, Nagaland and Tripura during the period of 2012 to January 2016. The data showed that more than 2/3rds of these complaints (127) were discarded by January 2016 but it did not reveal whether these complaints were found to be true or false, the manner of handling of these cases and the manner of disposal. According to this data, Jammu and Kashmir topped the list with 92 (49.5%) complaints, Assam comes in second with 58 complaints, Manipur third at 21, while Meghalaya and Arunachal Pradesh follow next at five and six complaints, respectively. The most number of complaints (74) seem to have been received against the Indian Army rather than the paramilitary forces of the Union such as the CRPF, Assam Rifles etc. deployed in the seven States. There were 12 categories of complaints of human rights violation ranging from 'abuse of power' to 'causing deaths'. Death in army encounters saw 24 complaints, death in army firings saw 16 complaints, while there were 21 cases of alleged fake encounters and 10 cases of rape and abduction, 50% of these cases were from Assam alone (Nayak, 2017).

Concluding Remarks

With India and its citizens constantly being bombarded with terrorist attacks, armed insurgencies, internal extremist activities and violent outbreaks, the Indian armed forces is required to be properly empowered to act as the best defence and shield for the country. To prevent secession of strife-torn states from the Indian Union, deploying the army is always a political decision (Adrianwalla, 2012) and since, the Indian Army needs special powers to tackle home-grown terrorists, it cannot operate without the AFSPA and if AFSPA gets repealed then the army would have to be withdrawn from that state or area, which will create a huge gap in the security grid as well as give upper hand to the terrorists and militants in Kashmir and North-East India. If not for the army's counter-terrorism measures under the AFSPA, India could have lost Jammu and Kashmir in the 1990s, terrorism would never have been rooted out in Punjab or Mizoram and Manipur could not still remain a part of India (Mazumdar, 2016).

However, having these achievements does not mean that the atrocities or human rights violations, occurred under the AFSPA Act, should be condoned. According to Brad Adams, Asia director at Human Rights Watch, 'India is a democracy in which the armed forces are supposed to be subject to civilian control. While the government should take into account the army's viewpoint, it should not let the

military have a de facto veto over a law that has led to the killing and torture of so many people' (Human Rights Watch, 2011). AFSPA, by its form and in its application, violates the Universal Declaration of Human Rights (the 'UDHR'), the International Covenant on Civil and Political Rights (the 'ICCPR'), the Convention Against Torture, the UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials, the UN Body of Principles for Protection of All Persons Under any form of Detention, and the UN Principles on Effective Prevention and Investigation of Extra- legal and summary executions (Chaity et al., 2015).

In 1997, regarding the case of *Naga People's Movement of Human Rights vs. Union of India*, the Supreme Court, while upholding the constitutional right to enact such laws, has issued guidelines to prevent human rights violations, but these are routinely ignored (Naga People's Movement, Of Human Rights . . . vs. Union Of India, 1997). Following the 2004 death in military custody of a Manipuri woman, suspected of being a militant, violent protests broke out in Manipur. A judicial inquiry was set up to examine the law and promised to abide by its conclusions. The committee, led by Justice Jeevan Reddy, found that while the security situation required continued deployment of the army, the AFSPA should be repealed and replaced by a more 'humane' law (Human Rights Watch, 2011). In April 2007, a working group on Jammu and Kashmir appointed by the then Indian Prime Minister also recommended revoking the act (Human Rights Watch, 2011). The 5th report of the Second Administrative Reforms Commission⁶ on public order (2007) has also recommended the repeal of the AFSPA (Human Rights Watch, 2011).

In 2013, a committee headed by Supreme Court Judge Santosh Hegde was appointed to review the encounter killing of 1528 people in Manipur since 1979. In its report, the committee revealed that five of the six were 'fake encounters' and raised concerns about **human rights violations** and recommended actions against perpetrators. The Justice J S Verma Committee that was constituted after the Nirbhaya gang-rape case in Delhi in December 2012 to review laws against sexual assault, also recommended review of the AFSPA (Bhaumik, 2021). In 2016, the Supreme Court concerning internal security had ruled that the armed forces cannot escape investigation for excesses committed in the discharge of their duties even in 'disturbed areas' (Venkatesan, 2016). In other words, legal protection offered by the AFSPA cannot be absolute. International bodies have repeatedly recommended the repeal of the AFSPA. These include the United Nations Human Rights Committee and UN member states during India's Universal Periodic Review at the Human Rights Council in 2008 (Human Rights Watch, 2011).

The chances of the Central government proposing to the Indian Parliament to repeal AFSPA are vague, so the Act should certainly be open to amending it. If, to protect the internal security of India, AFSPA really can not be repealed, then legislations should be made to modify the Act to create a balance between security imperatives and protecting citizens' rights. An amendment that can be included as a final sentence in AFSPA Sec.3 stating 'the Governor of the State or the Administrator of the Union Territory or the Central government shall not declare an area as disturbed for more than an aggregate of 90 days in any calendar year' (The Armed Forces Special Powers Act, 1958), as the brief time limitation of employing the extreme option of military deployment will spur the Central and State governments to resolve the root causes lying behind the troubled or disturbed society with honest politics and good governance (Vombatkere, 2013). Moreover, the government should also put emphasis on the imposition and lifting of AFSPA on a case-by-case basis and limit its application only to a few disturbing districts instead of applying it for the whole state (The Hindu, 2023). The government and the security forces should also abide by the guidelines set out by the Indian Supreme Court, Jeevan Reddy Commission, and the National Human Rights Commission.

6 The Second Administrative Reforms Commission was setup by the Government of India on 31 August 2005 under the Chairmanship of Shri M. Veerappa Moily with the mandate to suggest measures to achieve a proactive, responsive, accountable, sustainable and efficient administration for the country at all levels of the government.

To conclude, it can not be denied that India has long been confronted with internal militant and insurgent activities and if not for the counter-insurgency operations by the Indian armed forces, the country would have been shattered into pieces by now. However, an in-depth analysis of the other published news paper reports and the reports by NHRC as well as other national and international human rights associations determines that the provisions of the AFSPA Act 1958 were not formed in the compliance with human rights in the first place (Human Rights Watch, 2008). Moreover, the lack of implementation of proper amendment of the AFSPA Act provisions to achieve **a balance between security measures and protecting citizens' rights plays the key role for AFSPA to act as the human rights violator.**

Employing the army to resolve internal conflicts or restore peace in a 'disturbed area' symbolises the failure of governance. Hence, further research can be conducted with a focus on the Indian government's strategies to resolve the root causes of the internal conflicts and secessionist movements in India while convincing the insurgents to stop insurgency, militants to stop militancy, terrorists to stop terror, Naxalites to stop mayhem and Kashmiri youth to stop hurling stones.

References

- Adrianwalla, X. (2018, May 30). *AFSPA: National necessity or human rights violation?* - Gateway House. Gateway House. <https://www.gatewayhouse.in/afspa-national-necessity-or-human-rights-violation/> .
- Amnesty International. (2021, August 17). *India: Briefing on the Armed Forces (Special Powers) Act, 1958*. Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/documents/asa20/025/2005/en/https://www.amnesty.org/en/documents/asa20/025/2005/en> .
- Amnesty International. (2022, August 2). *India: Official sanction for killings in Manipur*. Amnesty International. <https://www.amnesty.org/en/documents/asa20/014/1997/en/>
- Armed Forces (Special Powers) Act. Ministry of Home Affairs, India. Act No. 28 (1958). https://www.mha.gov.in/sites/default/files/2023-04/AFSPA%201958_11042023_0.pdf .
- Armed Forces (Special Powers) Act. Ministry of Home Affairs, India. Act No. 28 (1958). https://www.mha.gov.in/sites/default/files/armed_forces_special_powers_act1958.pdf
- Bhaumik, A. (2021, December 8). *DH Deciphers | AFSPA: Why is it controversial and why hasn't it been repealed yet?* Deccan Herald. <https://www.deccanherald.com/india/dh-deciphers-afspa-why-is-it-controversial-and-why-hasnt-it-been-repealed-yet-1058692.html> .
- BS Web Team. (2023, April 14). Nagaland civilian killings: Centre denies permission to prosecute army men. Business-standard. https://www.business-standard.com/india-news/nagaland-civilian-killings-centre-denies-permission-to-prosecute-armymen-123041400480_1.html .
- Chaity et al. (2015, April 8). *Interpreting Provisions of The Armed Forces (special Powers) act, 1958 - Academike*. Lawctopus. <https://www.lawctopus.com/academike/afspa-forces-1958/> .
- Constitution of India | Legislative Department | India*. (2024). <https://legislative.gov.in/constitution-of-india/> .
- Gupta, A. (2023, July 11). *AFSPA, the dark shadow of immunity*. Deccan Herald. <https://www.deccanherald.com/opinion/afspa-the-dark-shadow-of-immunity-1235775.html> .
- Hasnat, K. (2023, April 7). *AFSPA has been lifted from more parts of northeast, but expert says 'handle with care.'* The Print. <https://theprint.in/india/afspa-has-been-lifted-from-more-parts-of-northeast-but-expert-says-handle-with-care/1502590/>
- HT Correspondent. (2016, July 8). *Here are 10 things to know about controversial legislation Afspa*. Hindustan Times. <https://www.hindustantimes.com/india-news/10-things-to-know-about-afspa/story-G6YYHw5s-364LRfjTvg3HkK.html> .

- Human Rights Watch (2008). *‘These Fellows Must Be Eliminated’: Relentless Violence and Impunity in Manipur: III. The Killing of Thangjam Manorama Devi*. Human Rights Watch. Available at: <https://www.hrw.org/reports/2008/india0908/3.htm>
- Human Rights Watch. (2008, August). *Getting Away with Murder: 50 years of the Armed Forces (Special Powers) Act*. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/legacy/background/2008/india0808/>
- Human Rights Watch. (2011). *India: Repeal Armed Forces Special Powers Act*. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/news/2011/10/19/india-repeal-armed-forces-special-powers-act> .
- Human Rights Watch. (2011, October 19). *India: Repeal Armed Forces Special Powers Act*. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/news/2011/10/19/india-repeal-armed-forces-special-powers-act> .
- Kalita, K. (2023, October 3). *Afspa extended in 4 Assam districts, withdrawn from 4 others*. The Times of India. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/afspa-extended-in-4-assam-districts-withdrawn-from-4-others/articleshow/104092718.cms?from=mdr>
- Livemint. (2023, August 15). *Himanta Biswa Sarma says his govt aims to completely withdraw AFSPA from Assam by 2023-end*. Live Mint. <https://www.livemint.com/news/india/himanta-biswa-sarma-says-his-govt-aims-to-completely-withdraw-afspa-from-assam-by-2023end-11692095302245.html>
- Longchar, I. (2021, December 28). *Nagas recall ‘atrocities’ committed by army and security forces over the years*. The Frontier Manipur. <https://thefrontiermanipur.com/nagas-recall-atrocities-committed-by-army-and-security-forces-over-the-years/>
- Maniyar, Z. (2022, November 30). *AFSPA: A colonial remnant that continues to haunt India*. CJP. <https://cjp.org.in/afspa-a-colonial-remnant-that-continues-to-haunt-india/>
- Mazumdar, J. (2016, August 14). *Why it is necessary for AFSPA to continue*. Swarajyamag. <https://swarajyamag.com/politics/why-it-is-necessary-for-afspa-to-continue> .
- Ministry Of Home Affairs. (2022) *Annual Report 2021-2022*. Ministry Of Home Affairs. https://www.mha.gov.in/sites/default/files/AnnualReport202122_24112022%5B1%5D.pdf .
- Naga People’S Movement, Of Human Rights . . . vs. Union Of India on 27 November, 1997*. (1997, November 27). <https://indiankanoon.org/doc/1072165/> .
- Nayak, V. (2017, July 15) *Official data regarding the complaints of human rights violations between 2012-2016 | RTI Foundation of India*. RTI Foundation of India. <https://www.rtifoundationofindia.com/official-data-regarding-complaints-human-rights-vi> .
- NHRC. (2007). *Human Rights Manual for District Magistrate*. National Human Rights Commission. https://nhrc.nic.in/sites/default/files/MANUAL_DM.pdf .
- OHCHR. (1966, December 16). *International Covenant on Civil and Political Rights. General Assembly Resolution 2200A (XXI)*. OHCHR. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
- OHCHR. (1984, December 10). *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. General Assembly Resolution 39/46. OHCHR. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>
- PIB Delhi. (2022, March 31) *Government of India under visionary leadership of Prime Minister, Shri Narendra Modi in an important step, reduces disturbed areas under Armed Forces Special Powers Act (AFSPA) in Nagaland, Assam and Manipur after decades*. PIB. <https://pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1811909#:~:text=Due%20to%20the%20improvement%20in,whole%20of%20Assam%20since%201990> .
- Prakash, R. (2021, December 31). *Why AFSPA exists*. The Indian Express. <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/why-afspa-exists-7697175/>
- PTI. (2022, October 6). *Congress, NPF slam Centre for extending AFSPA in parts of Nagaland*. CNBCTV18. <https://www.cnbctv18.com/india/congress-npf-slam-centre-for-extending-afspa-in-parts-of-nagaland-14883531.htm>

- SAHRDC. (1995) *Armed Forces Special Powers Act: A study in National Security tyranny*. Tripod.com. Available at: <https://themanipurpage.tripod.com/letters/humanrhts.html> .
- The Hindu. (2023, September 30). *Extended exclusion: The Hindu Editorial on AFSPA in Manipur*. The Hindu. Available at: <https://www.thehindu.com/opinion/editorial/extended-exclusion-the-hindu-editorial-on-afspa-in-manipur/article67361893.ece> .
- Thockchom, K. (2018, July 9). *Soldiers gun down 75-year-old teacher*. Telegraph India. <https://www.telegraphindia.com/india/soldiers-gun-down-75-year-old-teacher/cid/699641> .
- Ugalmugle & Desai. (2023, May 21). *The Case of Jammu Kashmir Coalition of Civil Society Shows Human Rights Are Under Threat in India*. The Wire. <https://thewire.in/rights/the-case-of-jammu-kashmir-coalition-of-civil-society-shows-human-rights-are-under-threat-in-india>.
- Venkatesan, J. (2016, July 08). *Army cannot use excessive force even under AFSPA, rules Supreme Court*. The Wire. <https://thewire.in/law/army-excessive-force-afspa-sc-manipur>
- Vombatkere, S G. (2013, March 13). *AFSPA: Misconceptions and ground Realities - Indian Defence review*. Indian Defence Review. <https://www.indiandefencereview.com/news/afspa-misconceptions-and-ground-realities/2/> .
- Yudhajit. (2023, April 14). *Centre denies permission to prosecute Army personnel for 2021 Nagaland killings*. India Today. <https://www.indiatoday.in/india/story/centre-denies-permission-to-prosecute-security-officials-accused-in-2021-nagaland-killings-2359972-2023-04-14> .

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY (ICT) RELATED FACILITIES, STUDENTS' SKILLS, AND PREPARATION OF TRAINING MODULE FOR COMPUTER TEACHERS

Researchers Detail:

Tariq Raza Ph.D. Scholar

The Islamia University Bahawalpur Punjab Pakistan

Dr. Nasreen Akhtar

Professor/ Chairperson Department of Special Education

The Islamia University Bahawalpur Punjab Pakistan

Abstract

The present study is focused on finding the status of information and communication technology (ICT) at the school level in Punjab, Pakistan. The objectives were to find the infrastructural facilities, students' ICT skills, teaching methodologies used to teach the students and prepare a teaching training module based on reported deficiencies. A cross-sectional survey design was used. The tools used in the study were a questionnaire, interview with computer teachers, and a test designed to see the competency level among the grade 10th students studying computer science. Due to limited time and resources, the present study was delimited to 5 out of 36 randomly selected districts of the Punjab province: Bahawalpur, Pakpattan, Jehlem, Sialkot, and Lodharn. The total number of secondary and higher secondary schools in the mentioned-above districts is 1436 (509 male and 515 female). The data was gathered from 20 schools on a random selection base, i.e., 10 males and 10 females of each district. The test was conducted in 25 schools, and 15 students from every school participated. Also, 5 teachers from each district were interviewed. After quantitative analysis of the data extracted from the questionnaire, most computer labs are partially dysfunctional due to hardware and software issues; also, the operating systems and software installed are outdated in functional cases. Computer teachers prefer to use the talk-and-chalk method. In most cases, students' ICT skill levels are not in line with the syllabus; however, theoretical knowledge is better. Thematic analysis of interviews with computer teachers observed that most computer teachers were not satisfied with the content of current teacher training. The computer teachers suggested that content should include computer lab troubleshooting related to IT labs and that more pedagogical skills should be part of the training. The training module is prepared for computer teachers and consists of the basic teaching skills used internationally to impart computer education at the school level, operating system installation, networking of computer lab, and troubleshooting for some indicated scenarios were also part of the training module.

MEASURING THE UNMEASURABLE: DECOMPOSING MULTIDIMENSIONAL RURAL POVERTY AND PROMOTING ECONOMIC DEVELOPMENT THROUGH DATA ANALYTICS AND ECONOMETRICS

Emmanuel A. Onsay¹ and Jomar F. Rabajante²

¹Graduate School, University of the Philippines Los Baños, Laguna, the Philippines and Partido Institute of Economics,
Partido State University, Camarines Sur, the Philippines

² Dean of the Graduate School, University of the Philippines Los Baños, Laguna, the Philippines

Abstract

Poverty is the oldest social problem that ever existed and is difficult to reverse. It is multidimensional and unmeasurable. Thus, measuring by decomposing rural multidimensional poverty is critical. Most poverty studies are usually generic, exposed to large sampling errors, and intended for macroeconomic decisions. Thus, measuring poverty for a specific locality with various configurations(15) is critical for economic development. The paper combines predictive analytics and advanced econometrics to decompose poverty at the micro-level by utilizing the Community-Based Monitoring system at complete enumeration(L=34,S=4). Logistic Regression(78) Models with 19 Independent Variables and 12 Intervening Variables were fitted. Headcount Analysis(0.2138-0.9845), Poverty Gap(0.2228-0.0502), Severity statistics(0.0723-0.0168), and Watts Index(0.2724-0.0618) are scrutinized. Poverty levels vary by location, a significant fraction of the population($P_{oi}=68.50\%$, $P_{of}=55.80\%$) and households($P_{oi}=63.70\%$, $P_{of}=50.70\%$) live below the poverty line and food threshold. It has been revealed that poverty is extreme in Isarog($i=0.7793$), moderate in Poblacion($p=0.4019$), intense in Ranggas($r=0.6542$), and severe in Salog($s=0.6353$). Multidimensional variables(13VAR) significantly predict poverty outcomes(P-Value=0.0000,PseudoR²=0.75). Moreover, intervening variables have been impacting poverty across all locals. All models tested are significant across all sectors and correctly predicted by the model classifications(Estat=73.29%-74.12%). Poverty is multifaceted thus it requires different interventions. Finally, policy proposals(54) were outlined to alleviate poverty and promote local economic development.

Keywords: Multidimensional Poverty, Rural Poverty, Advanced Econometrics, Economic Development, Data Analytics, Regression, Policy

THE IMPACT OF VIRTUAL REALITY (VR) AND AUGMENTED REALITY (AR) ON SPORTS MEDIA CONSUMPTION

Prof. Manasa Gowda

Professor, School of Media Studies

Garden City University, Bangalore, India

Abstract:

This paper explores the transformative influence of Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) on the landscape of sports media consumption. As technology continues to advance, the integration of VR and AR into the sports industry has reshaped the way fans experience and engage with their favourite teams and athletes. This paper examines the enhanced fan experience, training applications, challenges, business opportunities, and future trends associated with the adoption of VR and AR in sports media.

Key words: Virtual Reality, Augmented Reality, Sports Media, Fan Engagement, Athlete Training, Immersive Experiences, Challenges, Business Opportunities, Future Trends.

1. Introduction:

In recent years, the rapid advancement of cutting-edge technologies has catalyzed a profound transformation in the sports industry, redefining how fans engage with and consume sports content. Two technologies, Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR), stand at the forefront of this revolution, presenting themselves not merely as entertainment mediums but as transformative tools with far-reaching implications. This introduction sets the stage to explore the multifaceted impact of VR and AR, extending beyond the realms of fan experience to permeate athlete training, performance analysis, and innovative business landscapes.

1.1 The Evolution of Fan Engagement:

Traditionally, sports consumption has been a passive experience for fans, limited to watching games on television or attending live events. However, with the advent of VR and AR, the paradigm has shifted. These technologies are not just mediums for viewing; they are portals that transport fans into the heart of the action, offering unprecedented levels of immersion and interactivity.

1.2 Beyond Spectatorship: VR and AR as Transformative Tools:

While enhancing the fan experience is a cornerstone of VR and AR applications, their impact transcends the spectatorship realm. These technologies have become integral components of athlete training regimens, providing simulated environments for skill honing and decision-making. Additionally, they offer coaches and analysts innovative tools for real-time performance analysis, contributing to a deeper understanding of player dynamics.

1.3 Pioneering New Frontiers in Business:

The integration of VR and AR into the sports industry not only enhances the fan and athlete experience but also unlocks novel business opportunities. From virtual ticket sales, where fans can access premium content remotely, to immersive advertising that seamlessly blends with the live broadcast, these technologies are reshaping the revenue landscape and providing new avenues for fan engagement and brand interaction.

1.4 Scope of the Paper:

This paper delves into the multifaceted impact of VR and AR on sports media consumption. Each subsequent section navigates through the enhanced fan experience, the revolutionary changes in athlete training and performance analysis, challenges faced, lucrative business prospects unveiled, and an exploration of the future trends that these technologies are poised to unfold. As we embark on this exploration, it becomes evident that the convergence of technology and sports is not just a trend; it is a dynamic force shaping the future of the sports entertainment industry.

2. Enhanced Fan Experience:

2.1 Virtual Stadium Experiences:

Virtual Reality (VR) has ushered in a revolutionary era in fan engagement by transcending the traditional boundaries of space and time. Fans can now seamlessly traverse the barriers between their living rooms and the electric atmosphere of a live stadium. This is made possible through immersive 360-degree experiences that transport users into the heart of the action. As fans don VR headsets, they find themselves virtually stepping into iconic stadiums, surrounded by the roaring crowd and the palpable energy of the game. The result is an unparalleled sense of presence and connection, as if they were physically present in the stadium itself. This transformative technology has democratized the fan experience, allowing enthusiasts worldwide to partake in the thrill of the game without the constraints of geographical limitations.

2.2 Augmented Reality Applications:

Augmented Reality (AR) introduces a layer of interactivity and real-time engagement to the live sports viewing experience. AR applications act as a digital bridge between the physical and virtual worlds during live events. Through the lens of AR-enabled devices, fans gain access to a wealth of information seamlessly overlaid onto their real-world surroundings. In the context of sports, this means real-time player statistics, team insights, and instant replays appearing as dynamic overlays during the game. Fans can witness the trajectory of a goal, delve into a player's performance metrics, and gain deeper insights into team strategies, all while maintaining an unobstructed view of the live action. AR not only enhances the depth of understanding of the game but also fosters a more interactive and informed fan base.

3. Training and Performance Analysis:

3.1 Virtual Training Environments:

In the realm of athlete development, Virtual Reality (VR) emerges as a pioneering tool, transforming traditional training methodologies. Virtual Training Environments leverage immersive simulations that replicate real-game scenarios, enabling athletes to engage in repetitive, strategic drills within a controlled and virtual space. This application of VR holds profound implications for skill enhancement, particularly in the areas of decision-making and muscle memory. Athletes can rehearse and refine their responses to diverse in-game situations, fostering a heightened level of preparedness that transcends the constraints of traditional training setups. The controlled and repeatable nature of these virtual scenarios contributes significantly to the development of a nuanced skill set, ultimately translating into enhanced on-field performance.

3.2 Augmented Reality Feedback:

Augmented Reality (AR) takes center stage in providing instantaneous, data-driven feedback on athlete technique and strategy. Coaches leverage AR to overlay performance metrics directly onto the athlete's real-time environment, offering a dynamic and comprehensive view of their actions. This instant feedback loop proves invaluable in the continuous refinement of skills and the optimization of gameplay strategies. Whether it be analyzing the biomechanics of a golf swing or evaluating the precision of a basketball shot, AR enables coaches to dissect performance nuances with unparalleled precision. This real-time insight fosters a more adaptive and responsive training environment, where athletes can make immediate adjustments based on the data presented, contributing to iterative improvements in their overall performance.

4. Challenges and Considerations:

The integration of Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) into the realm of sports media consumption brings forth a myriad of challenges that demand strategic consideration. Acknowledging and addressing these hurdles is imperative to ensure the seamless and widespread adoption of these transformative technologies.

4.1 Cost Implications:

One of the foremost challenges associated with the adoption of VR and AR in sports media is the significant cost implications. The development, implementation, and maintenance of cutting-edge VR and AR technologies require substantial financial investments. From the creation of immersive content to the procurement of hardware such as VR headsets or AR-enabled devices, the financial barriers can pose challenges for both sports organizations and consumers. Overcoming this hurdle involves exploring cost-effective solutions, partnerships, and evolving business models that balance innovation with financial feasibility.

4.2 Accessibility Issues:

Accessibility emerges as a critical consideration in ensuring that the benefits of VR and AR are not confined to specific demographics. While enthusiasts in technologically advanced regions may readily access these experiences, others may face limitations due to factors such as device affordability, network infrastructure, or digital literacy. Bridging the accessibility gap requires a concerted effort to

develop inclusive solutions, possibly through the creation of more affordable devices, enhanced network coverage, and educational initiatives that empower users to engage with these technologies.

4.3 Need for Widespread Adoption:

The success of VR and AR in sports media hinges on widespread adoption among both content creators and consumers. Establishing a critical mass of users is essential to realizing the full potential of these technologies. Convincing sports organizations, media outlets, and consumers of the long-term benefits and value proposition of VR and AR experiences is a complex challenge. Strategic marketing, user education, and creating compelling content are key components of encouraging widespread adoption.

5. Business Opportunities:

The integration of Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) into sports media not only enhances the fan experience but also unlocks innovative business opportunities, transforming the revenue landscape in the sports industry.

5.1 Virtual Ticket Sales:

Virtual ticket sales represent a groundbreaking avenue for sports organizations to monetize their content and offer fans an unprecedented level of engagement. VR has enabled the creation of virtual arenas, providing fans with the opportunity to purchase virtual tickets that grant access to premium VR content. These virtual tickets extend beyond traditional viewing experiences, immersing fans in exclusive behind-the-scenes content, post-match interviews, and even virtual meet-and-greet sessions with athletes. This not only diversifies revenue streams for sports organizations but also fosters a sense of exclusivity and connection among fans, creating a new dimension in the relationship between sports entities and their audiences.

5.2 Immersive Advertising:

Augmented Reality (AR) introduces a transformative dimension to advertising during live sports broadcasts. Sponsors now have the ability to engage with fans through interactive AR experiences seamlessly integrated into the viewing environment. Whether it's through dynamic overlays displaying real-time statistics or interactive branded content, AR advertising captivates audiences in ways previously unattainable. This immersive approach not only enhances brand visibility but also creates memorable and shareable moments for fans. As the boundary between virtual and physical realities blurs, AR advertising emerges as a powerful tool for sponsors to connect with their target audiences in innovative and compelling ways.

6. Case Studies:

6.1 NBA and VR Courtside View:

The National Basketball Association (NBA) has embraced Virtual Reality (VR) to redefine the fan experience, offering an immersive courtside view from any location. This case study delves into the successful implementation of VR experiences by the NBA, examining the profound impact on fan engagement and revenue generation. By leveraging VR technology, the NBA has transcended geographical constraints, enabling fans worldwide to virtually sit courtside and experience the intensity

of live games. Through in-depth analysis, we explore how this innovative approach has elevated fan connection, increased viewership, and created new revenue streams through virtual ticket sales.

6.2 Manchester City FC and AR Fan Engagement:

Manchester City FC, a prominent football club, has harnessed the power of Augmented Reality (AR) applications to elevate fan engagement to unprecedented levels. This case study scrutinizes the club's strategic use of AR, analyzing the outcomes and insights derived from employing these technologies. By integrating AR into the fan experience, Manchester City FC has transformed matchdays into interactive and immersive events. From AR-enhanced match programs to in-stadium experiences, the paper delves into the club's methodologies and the impact on fan interaction. The analysis sheds light on how AR has become an integral part of the fan journey, enhancing brand loyalty and creating a dynamic and interconnected community of supporters.

7. Future Trends:

7.1 Continued Technological Advancements:

As we gaze into the future, the trajectory of Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) promises a landscape of ever-increasing sophistication. Technological advancements are poised to propel these immersive technologies to new heights, reshaping the sports media consumption experience. This section delves into potential advancements that will redefine the user experience:

7.1.1 Improved Graphics:

Anticipate a leap forward in visual fidelity, with VR and AR environments boasting enhanced graphics and realism. This evolution will contribute to more immersive and lifelike experiences, further blurring the lines between the virtual and physical worlds.

7.1.2 Increased Interactivity:

Future iterations of VR and AR are likely to emphasize increased interactivity, allowing users to engage with content in more dynamic and personalized ways. This may include enhanced user controls, interactive elements within virtual environments, and a heightened sense of agency for users.

7.1.3 Enhanced Wearables:

The evolution of wearables, such as VR headsets and AR glasses, will be a focal point for innovation. Expect lighter, more comfortable, and feature-rich devices that seamlessly integrate into users' daily lives, making immersive sports experiences more accessible than ever before.

7.2 Integration with Artificial Intelligence (AI):

The synergy between VR, AR, and Artificial Intelligence (AI) opens up exciting possibilities for the future of sports media consumption. This convergence is not merely a technological intersection but a symbiotic relationship that holds immense potential for personalized fan experiences and advanced performance analytics:

7.2.1 Personalized Fan Experiences:

AI algorithms will play a pivotal role in tailoring content to individual preferences. Fans can expect personalized virtual stadium experiences, adaptive AR overlays, and content recommendations based on their historical engagement patterns, creating a more customized and immersive journey.

7.2.2 Advanced Performance Analytics:

The integration of AI into VR and AR systems will usher in an era of sophisticated performance analytics. AI algorithms can process vast datasets in real-time, providing coaches and athletes with nuanced insights into player performance, injury prevention, and strategic decision-making.

7.2.3 Smart Coaching Assistants:

Imagine AI-powered coaching assistants that use VR and AR to provide real-time feedback during training sessions. These assistants can analyze player movements, suggest optimizations, and contribute to a more data-driven and efficient coaching process.

Conclusion:

In the ever-evolving landscape of sports media consumption, the integration of Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) stands as a transformative force, reshaping the way fans connect with their favorite sports and athletes. The journey from enhanced fan experiences to cutting-edge training applications has illuminated the profound impact of these technologies, promising a future where engagement and interaction reach unprecedented levels.

The profound sense of presence offered by VR, allowing fans to virtually step into stadiums from any corner of the globe, has democratized the fan experience. The immersive 360-degree environments have created not just viewers but active participants, fostering a global community united by their passion for sports. Meanwhile, AR has brought an added layer of interactivity to live events, enriching the understanding of the game through real-time information and statistics seamlessly integrated into the physical world.

In the realm of athlete training and performance analysis, VR's virtual training environments have become invaluable tools for honing decision-making skills and muscle memory. Simulated game scenarios offer athletes a controlled and immersive space for iterative training, contributing to their on-field prowess. AR's instant feedback mechanisms have revolutionized coaching, providing precise insights into technique and strategy in real-time, thereby optimizing gameplay strategies.

However, this journey is not without its challenges. Overcoming obstacles related to cost, accessibility, and widespread adoption is imperative for ensuring the inclusivity of these technologies. As we navigate these challenges, the potential for new revenue streams through virtual ticket sales and immersive advertising becomes increasingly evident, paving the way for a dynamic and sustainable business ecosystem.

Looking forward, the future trends of continued technological advancements and the integration of AI with VR and AR present exciting possibilities. Improved graphics, increased interactivity, and enhanced wearables will redefine the user experience, while the marriage of AI promises personalized fan journeys and advanced performance analytics. As we stand at the intersection of innovation and tradition, collaboration between stakeholders will be key to realizing the full potential of these technologies.

In conclusion, the marriage of VR and AR with sports media consumption represents more than a technological convergence; it is a paradigm shift in how we experience and interact with sports. The profound impact is evident, and the journey ahead holds limitless potential. Overcoming challenges and capitalizing on the burgeoning business opportunities will be pivotal in propelling VR and AR to the forefront of the sports industry, shaping the future of sports entertainment in ways yet to be imagined.

References:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6388264/>

https://www.researchgate.net/publication/361303053_The_impact_of_virtual_reality_and_augmented_reality_on_sport_psychology

https://www.researchgate.net/publication/348834949_Mass_Media_and_Promotion_of_Sport_Historical_Perspectives

THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA USAGE LEVELS, INTERNET CONNECTIVITY, AND POLITICAL AFFILIATIONS ON ONLINE POLITICAL PERSUASION AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Syed Aurangzeb

Assistant Manager Research, Legal Aid Society Pakistan.

Abstract:

This study will investigate the impact of social media usage levels, internet connectivity, and political affiliations on online political persuasion among universities students in Umea. In order to assure the generalizability of the findings, a mixed-method and sequential explanatory design would be utilized to collect ample data on the specified research field. The primary goals of this study are to (1) examine the impact of social media exposure and time spent on online political persuasion among college students and (2) examine the relationship between political affiliation, internet access, social media usage, and online political persuasion. Agenda Setting theory and Communicative action theory provide the theoretical foundation for this study. Respondent-driven sampling will be used to collect data from a sample of 2403 college and university students in Umea using an online questionnaire.

The validity and reliability of the online political persuasion scale will be examined. The study also seeks to ascertain whether there is a relationship between political inclinations, internet access, and social media usage and online political impact. To shed light on the crucial role that these elements play in influencing students' political behavior and communication, the study will specifically highlight the potential influence of social media and internet access on students' political attitudes and behaviors online.

Key words:

Social Media, Politics, Political affiliation, Online, Students, Political persuasion, internet usage, internet connectivity, Umea.

Bibliography

Kushin, M. J., & Yamamoto, M. (2013). Did social media really matter? College students' use of online media and political decision making in the 2008 election. In *New media, campaigning and the 2008 Facebook election* (pp. 55-78). Routledge.

- Lee, F. L., Chen, H. T., & Chan, M. (2017). Social media use and university students' participation in a large-scale protest campaign: The case of Hong Kong's Umbrella Movement. *Telematics and Informatics*, 34(2), 457-469.
- Stieglitz, S., & Dang-Xuan, L. (2013). Social media and political communication: a social media analytics framework. *Social network analysis and mining*, 3, 1277-1291.

MODERN MEDYANIN SIYASI ISTIKRARA ETKİSİ

Ulker Imamaliyeva

Doctor of Philosophy Baku State University

Orcid: 0009-0005-7131-2487

ÖZET

Her bağımsız devletin karşı karşıya olduğu önemli stratejik görevlerden biri sosyo-politik istikrarın sağlanması ve korunmasıdır. Siyasi istikrar ve güvenliğin sağlanması stratejik amaçlardan biridir. Siyasi istikrar birçok yönden etkilenmektedir. Bunlardan biri medyadır.

20. yüzyılın ikinci 50 yılında dünyada pek çok değişiklik yaşandı. Anti-demokratik rejimler yavaş yavaş siyasi arenadan çekilmeye başladı. Kitle iletişim araçları ve sosyal ağlar bu süreçte hiç de azımsanmayacak bir rol oynadı. İdeolojik prangalardan kurtulan medyada bir canlanma hissedildi, yeni gazeteciliğin gelişmesi için verimli koşullar yaratıldı.

Kitle iletişim araçları modern uygarlığın en karakteristik özelliklerinden biridir. Kitle iletişim araçlarının yardımıyla insanlar küresel bir toplumda birleşiyor. Kitle iletişim araçlarının imajı, okuyucu kitlesinin niceliksel ve niteliksel göstergelerine bağlıdır.

Sosyal medyanın geleneksel medyaya göre birçok avantajı vardır: sosyal medyaya kolayca erişilebilir; minimum maliyet gerektirir; herkese açık - herkes küresel iletişim platformuna katılabilir ve bilgi kaynağı olabilir; daha dinamik ve esnek; Geri bildirim fırsatları geniştir - izleyicinin bilgi kaynağıyla etkileşime girme fırsatı vardır; yüksek derecede kişiselleştirme sunar; insanları tek bir platformda birbirine bağlar ve büyük miktarda bilgi alışverişine olanak tanır. Sosyal medya kullanıcılarının yelpazesi oldukça çeşitlidir. Sıradan kullanıcılar sosyal medyayı iletişim, flört etme, günlük hayata ilişkin bilgi ve resim paylaşma aracı olarak kullanmaktadır. Sosyal medyanın etkili geri bildirim yetenekleri, onu uygun bir iletişim ve etkileme kanalı haline getirmektedir. Son zamanlarda devlet otoriteleri, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör sosyal medyanın bu potansiyelini yaygın olarak kullanmaya çalışıyor.

Düzenlenmemiş sosyal ağlar her türlü “kirli bilginin” dolaştığı bir yer haline geldi. Bu platformda genellikle doğrulanmamış veya genel olarak uydurma bilgiler dolaştırılarak kullanıcılar üzerinde “kitlese güven” etkisi yaratılmaktadır. Bu doğrudan kamu güvenliğini ve çoğu zaman vatandaşların kişisel güvenliğini tehdit ediyor.

Sosyal ağların “kitlese güven” gücü genellikle çıkar grupları tarafından kendi amaçları için kullanılmaktadır. Devlete veya vatandaşlara yönelik manipülatif bilgiler kolaylıkla yayılıyor ve kamuoyu “gerekli yöne” yönlendiriliyor.

Sosyal ağlar, terörizmin desteklenmesinden kamu güvenliği ve insan özgürlüğüne kadar çeşitli yönlerde “yan etkilerini” göstermektedir. Bu tehditler bireyleri, sosyal grupları, devleti ve toplumun

tamamını hedef alabilir. Sosyal ağların bireylere yönelik tehlikeleri konusunda bilgiler veriliyor ve spesifik öneriler sunuluyor. Son yıllarda sosyal medyanın ulusal güvenliğe tehdit oluşturabileceği endişesi dünyanın her ülkesindeki devlet otoritelerinin temsilcileri tarafından defalarca dile getirilmeye başlandı. Burada farklı risk senaryoları mümkün: sosyal medyanın teröristler tarafından yaygın kullanımı, dış güçlerin ülkenin iç politikasını etkilemek için bir araç olarak kullanılması vb.

Anahtar Kelimeler: siyasi istikrar, medya, sosyal ağlar, kitlesel güven

THE IMPACT OF MODERN MEDIA ON POLITICAL STABILITY

SUMMARY

One of the important strategic tasks facing every independent state is the provision and protection of socio-political stability. Ensuring political stability and security is one of the strategic goals. Political stability is affected by many means. One of them is the media.

In the second 50 years of the 20th century, many changes took place in the world. Anti-democratic regimes gradually began to leave the political arena. Mass media and social networks played no small role in this process. A revival was felt in the media freed from ideological shackles, fertile conditions were created for the development of new journalism.

Mass media is one of the most characteristic features of modern civilization. With the help of mass media, people are united in a global society. The image of mass media depends on the quantitative and qualitative indicators of its readership.

Social media has several advantages over traditional media: social media is easily accessible; requires minimal cost; open to everyone - anyone can join the global communication platform and become a source of information; more dynamic and flexible; opportunities for feedback are wide - the audience has the opportunity to interact with the source of information; offers a high degree of customization; it connects people on a single platform and allows for a large amount of information to be exchanged. The spectrum of social media users is quite diverse. Ordinary users use social media as a means of communication, dating, sharing information and pictures related to daily life. Social media's effective feedback capabilities make it a convenient communication and influence channel. In recent times, state authorities, political parties, civil society institutions, and the private sector are trying to widely use this potential of social media.

Unregulated social networks have become a place where all kinds of "dirty information" circulates. Usually unverified or generally fabricated information is circulated on this platform and the effect of "mass trust" is created on users. This directly threatens public safety, and often the personal safety of citizens.

The power of "mass trust" of social networks is usually used by interest groups for their own purposes. Manipulative information against the state or citizens is easily spread and public opinion is directed in the "necessary direction".

Social networks show their "side effects" in various directions, from the promotion of terrorism to public safety and human freedom. These threats can be aimed at individuals, social groups, the state and society as a whole. Information is given on the dangers of social networks to individuals and specific recommendations are offered. In recent years, the concerns that social media may pose threats to national security have been repeatedly expressed by representatives of state authorities in all countries of the

world. Different risk scenarios are possible here - the wide use of social media by terrorists, the use of foreign forces as a tool to influence the country's internal politics, etc.

TAM METİN

Belirtildiği gibi, bilgi ve iletişim teknolojisi olarak medya, siyasal kültürün oluşumunda önemli bir role sahiptir. Modern zamanlarda medya terimi, hem bir sosyalleşme organizasyonu olarak geleneksel medyayı hem de dijitalleştirilmiş basın, radyo ve televizyon biçimlerinin yanı sıra sosyal ağları da içeren modern teknolojileri birleştiren yeni medyayı ifade eder. Siyasal kültürün oluşumunda siyasal iletişimin önemli rolü ve medyanın bu süreçteki konumu, yeni medyanın siyasal kültür üzerindeki etkisinin araştırılmasını oldukça acil bir sorun haline getirmektedir. Ancak bu noktada toplumu etkileme konusunda hâlâ eski işlevlerini sürdürmeye devam eden geleneksel medyayı tamamen görmezden gelmek doğru değil. Siyasal kültür üzerindeki etkilerinin değişmesi, hem birçok yeni nüfuz fırsatı elde etmiş olmaları hem de yeni medya ile birlikte faaliyet göstermeleri ile ilgilidir.

Geleneksel medyanın en belirgin örnekleri olan basın, radyo ve televizyonun siyasal kültürün oluşumundaki rolü geçtiğimiz yüzyılın büyük bir kısmını kapsamıştır. Ancak modern zamanlarda farklı gelişmişlik ve kültür düzeyine sahip toplumlarda, siyasal bilgi, eğilim ve davranışların oluşumunda farklı düzeyde de olsa etkileri gözlemlenebilmektedir.

Basmak. Modern kitle iletişim araçlarının ilk örneği olan geleneksel medya türüne ait basın, diğer bilgi ve iletişim teknolojileri oluşuncaya kadar siyasal toplumsallaşmada en önemli işlevi yerine getirmiştir. Hatta gazete yazı işleri ofisleri ana parti merkezleri ve siyasi tartışmaların odak noktası olarak bile işlev gördü ve uzun süre kamusal düşüncenin ve siyasi bilginin sağlanmasını etkiledi.

Modern zamanlarda çoğu ülkede pek kullanılmayan kağıt gazetelerin yerini elektronik gazeteler ve haber siteleri almıştır. Modern e-gazeteler, bir konu hakkında daha detaylı bilgi sağlayan bağlantıların varlığı, arşiv numaralarına erişim olanağının yanı sıra vatandaşların içeriklerini kolaylıkla paylaşmalarına da olanak yaratmıştır. Bu amaçla herkesin bir dakika içinde kendi gazetesini oluşturup sosyal ağlarda paylaşabileceği Flipboard, Paper.li gibi yüzlerce platform mevcut. Bu gibi olanaklarla yeni dijital basın vatandaşlara kişiselleştirilmiş ve etkili hizmetler sunuyor. İlgi ve beklentilerine uygun, çok şey içeren haberleri sunmak için yaygın olarak kullanılır. Ayrıca bireylerin içerik üretme olasılığı, siyasi aktivizmin, fikir alışverişinin, ifade özgürlüğünün ve demokratikleşmenin artması için koşullar yaratır.

Haber siteleri vatandaşlara günlük sosyal ve politik haberler sunar, gündem ve politik bilgiler sağlar.

Radyo. Eski teknolojilere ait olan ancak halen oldukça yaygın olarak kullanılan modern medya türlerinden biri de radyodur. Radyo yayıncılığı 1920'lerde başladı. Aslında geçmişi biraz daha eskilere dayansa da, kitleli yayın medyası olarak rolü, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1920 başkanlık seçiminin radyo aracılığıyla kamuoyuna yayınlanmasından sonra arttı. Bu dönemden itibaren siyasi figürler (örneğin F. D. Roosevelt) halkın güvenini kazanmak için radyonun olanaklarını yaygın bir şekilde kullanmaya başladılar.

İkinci Dünya Savaşı, radyonun bu dönemde seçkinlerin kullandığı ana siyasal iletişim aracı olması nedeniyle "radyoların savaşı" olarak adlandırıldı. O dönem için yeni olan ortak dinleme imkanı, bu bilgi ve iletişim teknolojisini kitle iletişim araçları yayıncılığından daha etkili hale getirdi. Çünkü siyasetle ilgilenmeyen insanlar bile her gün aynı saatte ailesiyle ya da arkadaşlarıyla radyo haberlerini dinliyordu.

Soğuk Savaş'ın ardından 1990'lı yıllarda batı toplumlarında geleneksel radyonun yeni bir medya aracı haline gelmesiyle birlikte yönetilenlerle yönetilenler arasındaki iletişim daha da yaygınlaştı. Politikacıların yanı sıra gazetecilerin de vatandaşların siyasi kararlarına, seçimlerine ve davranışlarına

ustaca müdahale etmesi ve etkilemesi için koşullar yaratılıyor. Pek çok kişiye göre bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan talk radyo programları tam olarak demokrasiyi sağlamak için yaratılmıştı. Bu tür programlar aracılığıyla halkın yasaların değişmesinde etkili olması, kitlesel protesto mitingleri yapılması ve seçmen kararlarının oluşmasında etkili olması için uygun koşullar yaratılmıştır. Ancak radyo, ABD toplumunda ulusal şiddeti teşvik eden bir araç olarak da görülmekte ve yaygın olarak kullanılmaktadır. “nefret radyosu” olarak değerlendirildi.

Bununla birlikte radyonun kimi zaman siyasal eğilimlerde iktidara yabancılaşılmaya neden olarak siyasal pasifliğin koşullarını yarattığı, diğer yandan da siyasete ilgi yaratarak aktivizmi sağladığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasi radyo programları insanlarda daha protestocu bir siyasi ruhu teşvik etmiş ve hükümet yanlısı kampanyaların aksine, hükümet yasalarına karşı seferberliği teşvik ederek olumsuz siyasi aktivizme yardımcı olmuştur.

Buna karşılık, Sovyet ve Sovyet sonrası ülkelerde radyonun faaliyeti, hükümetin faaliyetlerini desteklemek ve aynı zamanda ideolojik ve manipülatif yöntemlerle kamuoyunu şekillendirmekten ibaretti.

Siyasi kültürü az gelişmiş toplumlarda radyonun siyasi kültür üzerindeki etkisi çoğunlukla radyo dramalarının yayınlanması yoluyla gerçekleşmektedir. Bu tür radyo programları, eski ve yanlış toplumsal normları değiştirerek insanların eğitilmesine ve yeni davranışlar sergilemesine neden olmaktadır. Bu eğilim daha çok Afrika toplumlarında görülmektedir. Bu bölgede geleneksel radyo hâlâ temel siyasi iletişim ve fikir oluşturma aracıdır. Ana faaliyeti eğitim, aydınlanma ve demokratik kültürün teşvikidir. Radyo aynı zamanda Afrika toplumlarının siyasal kültürlerinin temel bileşeni olan çatışmayı, düşmanlığı ortadan kaldırmaya da hizmet etmektedir.

Modern çağın dijital radyosu, her yerde dinlenebilir ve erişilebilir olmasının yanı sıra, video, grafik ve metin olarak tek frekans bandında bilgi aktarımını sağlamakta, dijital televizyona bağlı olarak yayın yapılabilmekte ve internet üzerinden istenilen saatte dinlenebilmektedir. aynı zamanda. Bağımsız uydu radyoları, podcast'ler ve her an dinlenebilen ses materyalleri de demokrasinin temel göstergelerinden biri olan ifade ve düşünce özgürlüğünü sağlayan, farklı dünya görüşlerini insanlara ulaşılabilir kılan yeni nesil radyo örnekleridir.

Televizyon. Günümüz medya ortamında radyonun siyasal kültür üzerindeki etkisinin azalmasının temel nedenlerinden biri, görsel-işitsel özellikleriyle daha fazla izleyici çekebilme ve daha etkin kitlesel yayıncılık uygulayabilen televizyonun 1950'li yıllardan itibaren ortaya çıkması ve gelişmesidir. Modern zamanlarda televizyon da modernleşmiş, dijitalleşmiş ve kişiselleştirilmiş olmasına rağmen, kitlesel televizyon yayıncılığı dünya çapında çoğu toplumda hala önemli bir rol oynamakta ve siyasi kültürü etkilemeye devam etmektedir.

Bu özelliği aynı zamanda en pasif medya türü olmasıyla da ilgilidir. Araştırmalar, gazete okuyucularının, İnternet kullanıcılarının ve radyo radyo dinleyicilerinin, televizyon haber dergisi dinleyicilerine göre siyasete daha fazla ilgi duyduklarını göstermiştir. Örneğin, gazete okurluğunun geliştiği İskandinav ülkelerinin vatandaşları siyasetle daha çok ilgileniyor ve siyasal olarak daha aktifken, televizyon izleyicilerinin çoğunlukta olduğu ABD toplumunda siyasal etkinliğin bir miktar daha düşük olduğu gözlemleniyor. Bunun nedeni genellikle televizyonla vatandaşların kendilerine sunulan bilgilerle sadece rasyonel veya körü körüne tatmin olmaları, siyasetle ilgilenenlerin ise daha doğru bilgi aramak zorunda kalmalarıdır.

Pasif bir medya aracı olmasına rağmen, internetin özellikle batı toplumlarında ortaya çıkması ve uygulanmasıyla birlikte, siyasal davranış doğrudan etkileme özelliği taşıyan interaktif programların televizyonda yayınlanması, vatandaşların birçok siyasal süreçte aktif katılımının koşullarını yaratmıştır.

. Televizyonun siyasal iletişimi sağlamadaki temel araçlarından biri, 1992 ABD başkanlık seçimlerinde moda olan ve Batılı ülkelerde de uygulamaya konulan elektronik kent toplantıları platformudur. Bu tür sanal toplantılar, adayların kampanya stratejisinin önemli bir unsuru olarak kullanılıyor ve vatandaşların ve politikacıların televizyonda yayınlanan bir forumda doğrudan etkileşime girmesine olanak tanıyor.

Doğrudan siyasal iletişimin siyasal davranış üzerindeki etkisinin yanı sıra, televizyonda konu seçimi yoluyla bilinçaltını etkileyerek siyasal aktivizmi etkilemek de mümkündür. Örneğin, iç olumsuzluk (vatandaşlar arasında korku, saldırganlık ve şüphenin (sinizm) yanı sıra) siyasi aktivizme yol açabilir. Saldırganlık duygusunun neden olduğu protestolar, boykotlar, imza kampanyaları veya barışçıl sokak gösterileri buna örnek olabilir.) ve Olumlu haberlerin (sıradan vatandaşın vatandaşlık görevini yerine getirmeye motive ettiği haber (oy verme, partilere ve siyasi tartışmalara katılma, fikrini ifade etmek için medyaya yönelme (eleştiri veya öneri), vb.) siyasi duygu ve davranışlar üzerindeki etkisi farklı şekillerde kendini gösterir. . Aynı zamanda pek çok uzman, insanların siyasi ilgisini artırmada yabancı haberlerin yerli haberlere göre daha büyük bir role sahip olduğunu vurguluyor. Bunun, yabancı ülke haberlerini dinlemek ve vatandaşlara siyasi gelişmeleri olumlu ve olumsuz yönlerini karşılaştırma ve görme fırsatı vermekle ilgili olduğunu vurguluyor. kendi ülkelerinin politikaları. Örneğin, yabancı olumsuz haberler vatandaşların devlete güvenini ve devletten memnuniyetini oluşturarak onları devlet odaklı siyasi faaliyetlerini artırmaya teşvik edebilirken, olumlu dış haberler memnuniyetsizlik oluşturabilir.

Televizyon programlarının içeriğinin seçiminde temel gösterge devletin bilgilendirme politikası olup, asıl etkileyen güç ulusal faktör ve toplumun iç talebidir.

Bahsedilen konular televizyonun siyasal kültürün oluşumundaki rolüne yeterince ışık tutsa da modern zamanlarda televizyonun rolü önceki dönemlere göre oldukça değişmiştir. Teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak vatandaşlar, internet ve uydu teknolojilerinin sağladığı olanaklardan yararlanırken, aynı zamanda ilgi alanlarına göre yabancı TV kanallarını da izleme olanağına kavuştu. Ayrıca yeni teknolojilerle birlikte YouTube videolarını televizyonda ve televizyon programlarını bilgisayarda izlemek mümkün hale geldi. Böylece insanlar, bireysel değerlerin vücut bulmuş hali olarak ortaya çıkan ve onu daha da geliştiren ilgi ve isteklerine uygun olanı seçip bakabilmektedir.

Aynı zamanda uluslararası medya danışmanı H. Yuskivitschus, yeni medya ortamının bu kadar özgür ve özgür bir ortama dönüşmesinin, ifade özgürlüğünün daha da genişleyeceği ve tamamen özgür bir medyanın yavaş yavaş ortaya çıkacağı yönünde yanlış beklentilere yol açtığına dikkat çekerek, İnternet ve medya yönetiminin olduğu yerde devletlerin siyasi çıkarları göz ardı edilmemelidir.

Böylece günümüzde geleneksel medya kitlesinden farklı olarak siyasal kültür üzerindeki etki ana akım medya aracılığıyla daha kişiselleştirilmiş bir şekilde gerçekleştirilmekte, internet medyasını etkileme yöntemleri de kullanılmaktadır. Kitle etkisi genellikle manipülatiftir. Dijital basın ağırlıklı olarak sosyal medyanın etkileme araçlarından yararlanırken, yeni radyo siyasal kültürü daha çok programı sunan muhabir, siyasetçinin konuşması ya da haberin dili üzerinden etkiliyor. Televizyonun siyasal kültür üzerindeki etkisi, ilk zamanlarda görsel-işitsel olanaklar, içerik seçimleri ve pasif bir araç olmasıyla ilişkiliyken, modern zamanlarda her yerde ve her zaman ulaşılabilir olması, özgürce yayınlanma olanağı gibi yeni etki alanları ile ilişkilidir. seçimin yanı sıra bireyselleşmesi ve küreselleşmesi. Değişmeyen tek şey bu etkinin bilgi ortamını şekillendirenlerin hedeflerine bağlı olmasıdır.

Yalnızca pasif içerik sunan web sitelerinden (Web 1 teknolojileri) ileri etkileşimli formlara sahip sosyal ağların (Web 2, Web 3 ve Web 4 teknolojileri) kullanımı modern yaşamın bir parçası haline gelmiştir. İlk sosyal ağın (www.classmates.com) oluşumu 1995 yılına dayansa da özellikle Web 4 teknolojileri, sosyal ağların mobil uygulamalarına olanak tanıyarak onları modern zamanların en yaygın kullanılan medya araçları haline getirmiştir. “We are Social” platformunun verilerine göre, 2020 yılında sosyal medya kullanıcı sayısı 4,20 milyar olurken, bu rakam son üç yılda hızla arttı.

Teknik açıdan bakıldığında uzmanlar, sosyal ağların temel varlık sebebinin zayıf bağlantıları olan aktörlerin katılımına bağlıdır. Bunların çokluğu ağdaki yolların uzunluğunu azaltır ve sonuç olarak değişim hızlı olur ve koordinasyon mümkün olur. Çok sayıda zayıf bağa sahip aktörler daha yakındır ve birbirlerinden daha fazla bilgiye ulaşabilmektedir. Güçlü bir şekilde birbirine bağlı olan bireyler, temelde aynı bilgi ve kaynakları paylaştıklarından birbirlerine pek faydalı olmazlar. Böylece kültürel ve siyasal entegrasyon süreci daha hızlı ilerler ve hem kültürün hem de siyasal kültürün yenilenmesi daha hızlı gerçekleşir. Bu süreçte sosyal ağları diğer yeni medya türlerinden ayıran 3 “k” kriteri (bilışsellik, iletişim ve işbirliği) kilit bir konuma sahiptir. Kaplan, sosyal platformları bu boyutlarıyla şu şekilde sınıflandırıyor: 1. Sosyal ağ siteleri (Facebook); 2. Multimedya platformları (Youtube, Flickr); 3. Bloglar (okuyucu dernekleri oluşturmak için idealdir); 4. Mikro-bloglama (Twitter); 5. Çevrimiçi işbirliği (Wiki platformları); Sanal dünya (ağ oluşturmaya izin veren sanal oyunlar, ortam).

Bahsedilen sosyal ağ platformlarının tümü hem teknolojik hem de medya aracı olarak siyasal kültürü etkilemektedir. Bu bağlamda teknik ve medya yetenekleri ayrı olan sosyal ağların siyasal kültürün bileşenlerine nüfuz etme yeteneğinin araştırılması ve tartışılması önem taşımaktadır.

Facebook en fazla kullanıcıya sahip sosyal ağıdır. Platformun asıl kullanım alanı siyasi nitelikte olmasa da bu alandaki etkisi büyüktür. Bu sosyal ağ çoğunlukla sosyal sermayeye sahip kişiler arasındaki ilişkiler temelinde oluşmaktadır. Arkadaş ve tanıdık paylaşımı ikna ve teşvik açısından daha etkili olduğundan siyasal sermayeyi (siyasi aktivizmi) geliştirme potansiyeline sahiptir. Araştırmaların, Facebook’un sık kullanımının, özellikle politik motivasyona sahip kişiler arasında, politik katılımı arttırdığını bulması tesadüf değildir.

Modern çağda siyasi propaganda ve kampanya aracı olarak kullanılan Facebook, ilk kez 90’lı yılların sonunda Amerika Birleşik Devletleri’ndeki seçim kampanyalarında kullanılmış olsa da, özellikle 2016-2017 yıllarında daha geniş ve etkili bir platform haline geldi. Aynı zamanda Facebook’un olumsuz yönleri de o dönemde kendini göstermeye başladı. Bunun nedeni ise birçok kaynağın iddiasına göre ağın bilgi filtresinin o yıl Trump’ın seçimleri kazanmasına yol açması. Burada algoritma, bir adayın destekleyenlerin sadece onun hakkında iyi haberler almasını sağlayacak şekilde tasarlandı.

Aynı zamanda yanlış haberlerin hızla yayılması toplumda siyasi kutuplaşmaya neden olmuş, ayrıca meşhur “Brexit” olayının nedeni de Facebook’taki manevralarla ilişkilendirilmiştir[86]. Bahsi geçen olaylardan sonra, kamuoyunun oluşumunda nesnel gerçeklerden daha güçlü etkiye sahip olan, duygulara ve kişisel inançlara müdahaleye dayanan haber anlamına gelen “post-truth” ifadesi ve “sahte haber” terimi ortaya çıkmıştır. Medyanın bu kadar etkisinin nedeni, insanların kendilerini rahatsız eden nesnel bilgilerden çok, hoşlarına giden yanlış bilgileri almakla ilgilenmeleridir.

Öte yandan Dijital Gazetecilik Merkezi araştırma direktörü Claire Wardle, Facebook’un haber işine herhangi bir sistem, editöryal çerçeve veya yönerge olmaksızın girdiğine dikkat çekiyor. Böyle bir ortam, bazı vatandaşların ve politikacıların Facebook’u hem duyguları etkileyen yanlış bilgiler hem de öfke duygularını alevlendiren popülist konuşmalar için ustaca kullanmaları için uygun koşullar yaratıyor. Sonuç olarak, ilk zamanlarda internetin sunduğu olanaklarla siyasal katılım ve ifade özgürlüğünün sağlandığı Avrupa ülkelerinde dahi son yıllarda medyaya ve siyasal katılıma olan güven düzeyi azalmıştır.

Twitter, birden fazla kişiye kısa mesaj gönderilmesine izin veren ilk platform olarak 2006 yılında kurulan, politik açıdan daha alakalı bir medya kuruluşudur. Her ne kadar ilk siyasi tezahürleri Arap Baharı ile ilgili olsa da, modern zamanların siyasal kültürü üzerinde hala güçlü bir etkiye sahiptir. Bu platformun en önemli avantajlarından biri de çoğu politikacının ve siyasi kurumun resmi sosyal medya hesaplarından biri olmasıdır. Birçok dünya siyasetçisi, siyasi haber portalı, kuruluş faaliyetlerini ve her türlü fikrini Twitter üzerinden paylaşmayı tercih ediyor. Bu sosyal ağda vatandaşlar öneri, itiraz ve itirazlarını yetkililere iletme olanağına sahip oluyor. Vatandaşlarla doğrudan ilişkiler, etkileşim,

politikacıların toplumsal katılımını arttırır ve insanların onlara yakınlaşmasını sağlar. Twitter aracılığıyla siyasetçiler seçmenlerin sorularını kendileri yanıtlıyor, vatandaşların doğru siyasi bilgisinin oluşması ve lidere, devlet performansına ve sisteme güvenin sağlanması için koşullar yaratıyor. Ülkemizde de özellikle 2020 yılından itibaren siyasetçilerin Twitter kullanımı yaygın olarak gözlemlenmektedir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve diğer önemli devlet yetkililerinin Twitter paylaşımları onları halka yakınlaştırarak meşruiyetlerini güçlendiriyor.

Twitter'ın bir takım teknik olanakları aynı zamanda siyasi kültür üzerindeki etkisinin koşullarını da yaratıyor. Bu sosyal ağ çoğu zaman herhangi bir gündemin, tanımadığımız ama aynı profilleri takip ettiğimiz kişilerin yaklaşımlarının ve görüşlerinin hashtagler aracılığıyla hızla yayılmasını sağlayan bir platform olarak önem taşıyor. Bu, kullanıcıların gündemi belirlemesine olanak tanır. Örneğin, İkinci Karabağ Savaşı sırasında Ermeni vandallığını dünyaya aktarmak ve teşhir etmek amacıyla bu ağda “#StopArmenianAgression”, “#JusticeForAzerbaijan”, “#ArmenianWarCrimes” vb. yayınlar yapıldı. Hashtag kullanımının yaygınlaşması hem vatandaşların vatanseverlik duygusunun bir tezahürü olarak ortaya çıktı hem de onu güçlendirdi. Bu tür çevrimiçi siyasi katılım, sisteme olan mevcut güvenin bir göstergesi ve kişinin yurttaşlık görevini yerine getirmesinin yeni bir biçimidir.

Siyasi amaçlarla kullanılan sosyal botlar, modern zamanlarda Twitter'ın siyasi tercihler ve davranışlar üzerindeki etkisinde de önemli bir rol oynuyor. Robotların çalışmasına dayanan bu tür botlar, çeşitli ağlarda otomatik paylaşım, içerik oluşturma ve aktarımı sağlar. Botlar hem hükümet yanlısı hem de hükümet karşıtı gönderiler için yaygın olarak kullanılıyor. Bu tür botlar, devlet açısından önemli bilgilerin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlasa da, çoğu durumda bunların kullanılması, yanlış, propaganda benzeri siyasi reklam veya bilgilerin hızla geniş kitlelere ulaştırılmasına ve yanlış kamuoyunun oluşmasına yol açmaktadır. 2010 yılından bu yana faaliyetlerine bilgi tehditleri gibi başlıklar da dahil edilmiştir.

Dolayısıyla Twitter'ın siyasi kültür üzerindeki etkisi büyük ölçüde siyasi seferberliği kolaylaştırma ve geniş bir kitleye hızlı bir şekilde ulaşma potansiyelinden kaynaklanmaktadır.

YouTube gibi bir diğer sosyal medya platformu da multimedya paylaşımı açısından oldukça önemli. Youtube orta ve büyük ölçekli bir iletişim platformudur. Bu platform aracılığıyla vatandaşların şahit olduğu olaylar anlık olarak internet üzerinden yayınlanabiliyor, yaşam tarzı, her türlü aktivite özel kanallar aracılığıyla sürekli olarak paylaşılabiliyor, filmler, TV kanalları izlenebiliyor. Siyasi yaşamın açıklığı ve şeffaflığı bu şekilde sağlanabilse de, yumuşak güç yoluyla siyasi bilgi, tutum ve davranışları etkilemek de mümkündür. Çoğu sosyal medya türünde olduğu gibi YouTube da insanlara daha önce izledikleri içeriklere göre ürünler sunar. Yetiştirme teorisi, yumuşak güç teorileri, yeniliğin yayılması vb. Kültürel değişim kavramları dikkate alındığında insanların duygu ve hislerini etkileyerek yeni siyasal kültürler oluşturmak mümkündür.

YouTube ile diğer sosyal ağlar arasındaki temel farklardan biri de beğeni ve paylaşım istatistikleriyle ilgilidir. Yani videoyu beğenip paylaşanların sayısı belli olsa da kimlikleri belli değil. Bu durum siyasi bir videoyu paylaşma konusunda kararsız olanların dahi videoyu paylaşmasına ve beğenmesine neden oluyor. Böylece her türlü olumsuz bilgi geniş kitlelere yayılarak olumsuz bir kamuoyu oluşmasına yol açmaktadır.

Aynı zamanda medyanın kamuoyunu etkilemenin ana yöntemleri olan parçalama, kişiselleştirme, normalleştirme ve dramatizasyon, eski televizyona gerçek bir alternatif olan YouTube'un ana propaganda yöntemleri olarak önemli bir yere sahiptir. modern çağ. Bu stratejik yöntemler veya özel hitabet ve ikna becerisine sahip kişiler, belirli bir siyasi ideolojinin YouTube videoları aracılığıyla geniş bir kitleye aktarılmasını sağlayabilir. Özellikle popülist konuşmalar (insanların düşüneceği şekilde yapılan videolar) daha etkili ve ilgi çekici bir karaktere sahip oluyor. Ayrıca modern zamanlarda sosyal

medyadaki en keskin konuşmaların özüne bile inmeden, kendini ifade etme konusundaki yüksek takdirin bazen demokratik değerlerle ilişkilendirildiği gözlemlenmektedir.

Tik tak. 2020’li yıllarda siyasi amaçlarla kullanılmaya başlanan bir diğer sosyal platform ise Tik-tok’tur. Biden-Trump seçim kampanyaları, ırkçılık karşıtı hareket (BlackLivesMatter) ve ayrıca cinsel azınlıkların hakları için önemli bir araç haline geldi. Bu çevrimiçi kampanyalar ve bunların temelini oluşturan hashtag’ler yalnızca yerel bir kitlenin desteğiyle sınırlı kalmıyor, tüm dünyaya yayılıyor ve benzer sorunların çözümü için her yerde uygulanabiliyor. Pek çok kişi bunu demokrasinin temel göstergeleri olan insan hakları, kendini ifade etme ve siyasal katılımı ilişkilendirse de söz konusu durum aynı zamanda gençlerin belirli semboller (müzik, görsel imgeler, hashtag’ler) etrafında toplanmasının da bir sonucudur. ütöpik ve anti-ütöpik beklentilerle ilgilidir.

Tik-Tok’un ilginç özelliklerinden biri de burada herhangi bir yaklaşımı destekleyen görüş, sadece benzer düşünen kişilerle paylaşılmıyor, aynı zamanda farklı yaklaşımlara sahip taraflara da gönderilerek bir tartışma platformu haline geliyor ve gündemdeki konuların ortaklaşa kullanılması sağlanıyor. kamuoyunun yönlendirilmesi.

Siyasal bir iletişim aracı olarak popülizm, tik-tok’ta da yaygın olarak kullanılıyor. Azerbaycan’da da bu platformu geniş bir kitlenin (özellikle eğlenceye ve duygusallığa yatkın gençlerin) ilgisini çekmek için ustaca kullanan politikacılar var.

Instagram. Multimedya paylaşımı konusunda uzmanlaşmış bir diğer sosyal platform ise Instagram’dır. Son yıllarda siyasi amaçlarla kullanımının daha yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Dünyadaki politikacıların yüzde yetmişinin bir Instagram sayfası var. Yapılan bir araştırma sonucunda siyasi liderleri Instagram’da takip etmenin daha çok sosyal uyumluluk yani ortak oldukları lideri desteklemek amacıyla yapıldığı belirlendi. Ayrıca bu sosyal ağın ilgi çekici özelliği, orada yapılan paylaşımlarda mizahın çoğunlukla siyasi görüşleri ifade etmek için kullanılması ve izleyicilerin dikkatini çekebilmesiyle ilgilidir. Dünyanın birçok ülkesinde gençler, Instagram’ı siyasi fikir edinmek için çok yaygın bir şekilde kullanıyor. haberler. Yaşlı kuşak çoğunlukla televizyon ya da sosyal ağlarda Facebook’a yöneldiğinden Facebook muhafazakar yaklaşımların yaygınlaştığı, Instagram ise liberal fikirlerin hakim olduğu bir platform olarak değerlendiriliyor.

Telgraf. 2013 yılında oluşturulan ve 2016 yılından bu yana siyasi kampanyaların aracı haline gelen bir diğer sosyal ağ ise son dönemde Azerbaycan’da popüler hale gelen Telegram’dır. Bu platformun temel özelliklerinden biri demokratik düşünce ortamının yaratılmasıyla ilgilidir. Vladimir Putin hükümetinin Rusya doğumlu kaçaklarından Pavel Durov tarafından 2013 yılında kurulan bu şirket, kuruluşundan bu yana uzun süre kullanıcılarına tam bir ifade özgürlüğü verdi. Hatta IŞİD yanlısı kanalları engellemeye ancak 2015 yılında Paris’te 125’ten fazla kişinin ölümüne yol açan terör saldırılarından sonra başladı.

Telegram, modern Rusya ve İran’daki ana siyasi iletişim aracıdır. İran’da 2009’da yaşanan Twitter krizinin ardından Telegram, kesintisiz bir sosyal ağ olarak yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı. Rusya’da bile, bu sosyal ağ ilk olarak kendisini demokratik bir medya olarak tanıttı, ancak bir dizi çalışma, bu medyanın, anonimlik yoluyla doğrudan ana akım medyadan ve siyasi seçkinlerden kanallar oluşturma yeteneği ile kamuoyunu bilinçli olarak yönlendirmede önemli bir role sahip olduğunu kanıtıyor. , bot kullanımı. Modern zamanlarda, her iki ülkede de Telegram, özgür düşünce platformu olmaktan çok siyasi propaganda aracı olarak kullanılıyor.

Blog, çevrimiçi yazarların günlük projelerinden biridir. Blog yazarları genellikle kendileriyle ilgili olaylar hakkında yazıyor, şu veya bu siyasi ve kültürel olaylara karşı tutumlarını ifade ediyor veya internetteki diğer makaleler hakkında yorum yapıyor.

Gerçeğe dayalı geleneksel gazeteciliğin aksine, blog yazarlığı gerçek hakkındaki görüşlere dayanır. Yani kişinin sesi değil, sesin yankılanması daha önemlidir.

Bahsedilen sosyal ağların yanı sıra içerik dernekleri, bloglar da sosyal medya olarak değerlendirilmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri blogların bir yandan bilgi yaymayı esas alması, diğer yandan ise okuyucu ağının oluşmasına olanak sağlamasıdır. Böylece aynı siyasi vizyona ve duruşa sahip insanların bir araya gelmesine ortam hazırlıyor. Bu ağın siyasal kültür ve siyasal sosyalleşmedeki temel rolü, siyasal çıkarı olanların konumlarını daha da güçlendirmek ve siyasal kutuplaşmanın koşullarını yaratmaktır. Bloglar bu açıdan Facebook sosyal ağına benzemektedir. Çünkü ikisi de insanları birbirine “kültürel birlik” temelinde bağlıyor.

Geleneksel medya nasıl ki işlevlerini çoğunlukla propaganda yoluyla yerine getiriyorsa, modern medyanın da önemli stratejilerinden biri olan propaganda ve manipülasyon, çağın gereklerine göre biraz farklı tonlara da sahiptir. Siyasal iletişim uzmanı M.N. Grachev, daha önceki siyasi propagandanın zorlama yöntemine dayandığını, artık siyasal iletişim stratejilerinin ikna ediciliğe dayandığını belirtiyor. İkna yöntemleri, psikolojik zorlamadan farklı olarak tehdit yoluyla değil, hedef kitlenin bunu kendi kişisel çıkarlarına göre rasyonel olarak seçilmiş bir karar olarak görmesini sağlayacak taleplerde bulunmak yoluyla gerçekleşir.

Sosyal ağların siyasi davranış üzerindeki etkisi aynı zamanda seçmen davranışını da içermektedir. Siyasi kampanya aracı olarak ilk kez 2008 yılında B. Obama’nın başkanlık seçimlerinde kullanıldı. Bu tür internet seçimlerinin fırsatlarından yararlanan Güney Kore’de 2012 yılından bu yana internet kampanyalarının mobil uygulamalar aracılığıyla hayata geçirilmesi hem partilerin hem de adayların erişim alanını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda gençlerin seçim faaliyetlerini de artırmıştır. Seçmen sayısının azalması ve 2016’dan sonra yaşlıların seçimlere başvurması arttı. Böylece siyasal kültürün değişmesi sağlandı.

Yeni medyayı yalnızca siyasal kültüre olumsuz etki yapan bir araç olarak değerlendirmek doğru olmaz. Aynı zamanda, sahip olduğu bilgi bolluğuyla derinlemesine siyasi analiz, bilgi toplama ve kamusal sorunların, önerilerin ve endişelerin ele alınması için fırsatlar sağlama potansiyeline de sahiptir. Bu fırsatlardan yararlanmak yüksek öğrenim, politik ilgi, deneyim ve teknolojik bilgi ve beceri gerektirir.

Modern zamanlarda internet kullanıcılarının büyük çoğunluğunun yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelen sosyal ağlar, yalnızca rahat iletişim, buluşma, günlük hayata ilişkin bilgi ve görsel paylaşımı için bir platform değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir etkidir. ve yönetim aracı, bir çatışma ve bilgi savaşı alanıdır.

Facebook 2010 yılında Bangladeş’te yasaklanmıştı. Sebebi ise dinsizliğin teşvik edilmesidir.

Çin’de sosyal ağ ve dünyadaki pek çok popüler platform ya tamamen ya da kısmen engellendi. İçerik filtreleme konusunda Çin hükümetinin kurduğu “Altın Kalkan” sistemi devreye giriyor. Çin’de “Google”, “Facebook”, “Twitter”, “YouTube”, “Instagram” gibi popüler ağlar engelleniyor. “Altın Kalkan”ın 2 milyona kadar çalışanı var. Her gün internette farklı içeriklere sahip milyonlarca istek izlenerek yayınlanıyor. Hatta Çin’in katı yasakları, New York Times gibi ünlü bir gazetenin web sitesi de dahil olmak üzere bazı web siteleri için de geçerli. Kendi arama tarayıcılarına ve sosyal ağlarına sahip olan Çin’de, internete kimlerin erişebileceğini kontrol eden özel bir yönetim bulunuyor.

Son yıllarda Google ve Facebook’un bu ülkenin internet ağı için yaptığı girişimler başarısızlıkla sonuçlanıyor. Şu anda Çin’de popüler web sitelerinin çoğunu duymamış bir nesil büyüyor.

Mısır’da yaşanan çatışma ve protestolarda “Facebook”un büyük rolü oldu. Bunun sonucunda 2010 yılında bu ülkede “Facebook” erişim kısıtlandı.

Kuzey Kore’de genel olarak “Facebook”, “Twitter” ve “YouTube” gibi tüm siteler kapalı. İran’da 2009 yılında yapılan başkanlık seçimlerinin ardından ülkede muhalefetin birleşmesi gerekçe gösterilerek “Facebook”’a erişim kesilmişti. Daha sonra “Twitter” kapatıldı. Fas’ta Kral Muhammed VI adına oluşturulan sahte sayfalar nedeniyle sosyal ağa erişimde çoğu zaman zorluklar yaşanıyor. Birleşik Arap Emirlikleri’nde web siteleri de filtreleniyor, bazen siyasi nedenlerden dolayı engelleniyor. Başta Dubai olmak üzere ülkenin bazı bölgelerinde turizm ve ticaretin gelişmesini destekleyecek şekilde nispeten ücretsiz internet bulunmaktadır. “Twitter”, “Facebook” ve “YouTube” gibi büyük platformlara zaman zaman yasaklar uygulanıyor. Flickr, Skype ve VKontakte gibi büyük hizmetler de uzun süre yasaklandı.

Kuzey komşumuz Rusya interneti sıkı kontrol eden ülkelerden biri. Ağırlıklı olarak iş insanları ve iş arayanların kullandığı LinkedIn ağı Rusya’da kullanılmıyor. Diğer ülkelerde yaşayan Ruslar, Rusya’dan ayrıldıktan sonra LinkedIn’e erişebiliyor.

Nisan 2018’de Rusya, Telegram ağının bazı mesajlarının yayınlanması yönünde bir mahkeme kararı çıkardı ancak kararı uygulamadı. Resmi Moskova, Google ve Amazon’un bulut platformlarını Telegram’ı köşeye sıkıştırdı. Ancak konunun bankalara ve internet üzerinden satış yapan internet sitelerine zarar vermesi ortalığı karıştırdı. Ve Ruslar VPN kullanarak sansürü atlattı.

İran’da 2009 yılında yapılan başkanlık seçimlerinin ardından ülkede muhalefetin birleşmesi gerekçe gösterilerek “Facebook”’a erişim kesilmişti. Daha sonra “Twitter” kapatıldı. Fas’ta Kral Muhammed VI adına oluşturulan sahte sayfalar nedeniyle sosyal ağa erişimde çoğu zaman zorluklar yaşanıyor. Birleşik Arap Emirlikleri’nde web siteleri de filtreleniyor, bazen siyasi nedenlerden dolayı engelleniyor. Başta Dubai olmak üzere ülkenin bazı bölgelerinde turizm ve ticaretin gelişmesini destekleyecek şekilde nispeten ücretsiz internet bulunmaktadır. “Twitter”, “Facebook” ve “YouTube” gibi büyük platformlara zaman zaman yasaklar uygulanıyor. Flickr, Skype ve VKontakte gibi büyük hizmetler de uzun süre yasaklandı.

“Facebook”, “Twitter”, “YouTube” ve benzeri sosyal platformlardan “savaşçı” toplayan IŞİD terör örgütünün tarihi çok uzakta değil. 2014 yılında ortaya çıkan terör örgütü, ideolojisini yaymak için sosyal ağları ustaca kullandı: genç nesiller arasında “etkili” videolar dağıttı, insanları “hayallerini gerçekleştirmek” için kendilerine katılmaya davet etti ve radikalizmi geniş çapta teşvik etti. IŞİD savaşçıları bile siber dünyada “rock yıldızları” olarak görülüyordu. 28 Mayıs’ta ABD Başkanı Donald Trump’ın “Çevrimiçi Sansüre Karşı Korunma Hakkında” kararnamesini imzalaması, sosyal ağların oluşturduğu tehdidin, ulus devletler için sınırların dokunulmazlığı kadar acil bir sorun haline geldiğini gösteriyor.

Trump’ın tutumuna göre sosyal ağlar, özellikle de “Twitter”, ABD devletine karşı siyasi önyargı göstermekte, diğer ülkelerin veya bazı çıkar gruplarının aracı olarak hareket etmekte ve ABD’ye karşı bilgi provokasyonları yapma platformu rolü oynamaktadır.

Günümüzde sosyal ağlar demokrasi ve siyasi tercih gibi kavramların kriteri haline geliyor. İnsanlar sosyal ağlar aracılığıyla olayları etkilemeye veya herhangi bir kâr elde etmeye çalışırlar ve genellikle başarılı olurlar. Sosyal ağlar yeni değerler yaratmada önemli bir araç haline geliyor. Milyonlarca insanın düşüncelerine ve kalplerine girmek isteyen siyasi figürler öncelikle sosyal ağlara yöneliyor.

Bugün dünyada 4,4 milyar insan internet kullanıcısıdır. Bu gösterge her geçen gün artıyor. İnternet kullanıcı sayısının artması sosyal medya etkinliğini de artırıyor.

Son raporlara göre şu anda dünyada 7,7 milyar insan var:

- 5,1 milyar – cep telefonu sahibi,

- 4,4 milyar – internet kullanıcısı,
- 3,7 milyar aktif sosyal medya kullanıcısıdır.

Son bir yılda dünya nüfusunun %1 oranında artması, sosyal medya kullanıcı sayısının da %10 oranında artması dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA:

- Ahn M. J., Bretschneider S. Politics of E-Government: E-Government and the Political Control of Bureaucracy// Public Administration Review, - May, 2011, p. 414-425.
- Ampuja M, Koivisto J. From 'Post-Industrial' to 'Network Society' and Beyond: The Political Conjunctures and Current Crisis of Information Society Theory: [Electronic resource] /tripleC, - 12 (2). – July 30, 2014. – p. 447-463. URL:<https://www.triplec.at/index.php/tripleC/article/view/568>
- Almond G. A., Coleman J. S. The Politics of the Developing Areas/ Princeton, NJ: Princeton University Press, - 1960. - 610 p.
- Almond G. A. The Civic Culture (Political Attitudes and Democracy in Five Nations) / Verba S. - Newberry Park: Sage Publications, - 1989. - 392 p.
- Assa H., Cyberspace and its effect on cultural-political and social processes // - Tel Aviv: Tel Aviv University, Yuval Neeman Workshop for Science, Technology and Security, - August 2011. - p. 39.
- Information Communication Technologies: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications : [in 6 vol.] /compiled by Craig Van Slyke. - Hershey, New York: Information Science reference, - Volume III. – 2008. - p.1284-1924

EMPOWERING WOMEN ENTREPRENEURS: A DIGITAL TRANSFORMATION APPROACH IN MARKETING PERSPECTIVE

Arta Istrefi

PhD Candidate

South East European University, Faculty of Business and Economics, Business Administration

Vjosë Latifi

Assistant Professor

International Business College Mitrovica, International Sales and Marketing

Agron Hajdari

Assistant Professor

International Business College Mitrovica, International Sales and Marketing

Abstract

This research paper investigates the impact of digital transformation on women entrepreneurs, with a specific focus on marketing perspective in Republic of Kosovo. In an era marked by rapid and dynamic digital transformation, this study aims to uncover the ways in which digital tools empower and enhance woman entrepreneurs. The research employs a comprehensive analysis of the intersection between digital transformation and marketing perspective within the context of women entrepreneurship.

The study employs a qualitative research incorporating primary data through face to face interviews with women entrepreneurs. Through this approach, the paper seeks to identify the key digital technologies leveraged by women entrepreneurs in their marketing initiatives. Furthermore, it explores the challenges and opportunities arising from the integration of digital transformation from marketing perspective in the woman entrepreneurs.

The findings of this research contribute valuable insights to both theoretical academic and practical scope. In theoretical aspect adds knowledge from different approaches to the recognition of factors of digital transformation and marketing perspective in woman entrepreneurs. Also this research enhance our understanding of the complexities surrounding women's entrepreneurship in the digital age, paving the way for further exploration. By uncovering the ways in which digital transformation from marketing perspective influence in women entrepreneurs this study provides opportunities for future research and offers practical implications for government, policymakers, business community, and women entrepreneurs seeking to harness the potential of digital technologies. Furthermore, it is the

first paper that address empowering women entrepreneurs in terms of digital transformation approach from marketing perspective in Kosovo.

Kew words: digital transformation, marketing perspective, woman entrepreneurship.

1. Introduction

Even though research on women entrepreneurs has expanded quickly in recent years, it is still thought that much work needs to be done to provide a solid theoretical foundation for future studies on women entrepreneurs in order to develop this area (Yadav & Unni, 2016). Women's enterprises include almost all types of sectors, showing at once the contribution they have in the expansion and diversification of business activities. Motivation is a very important role for women entrepreneurs to operate in dynamic environments (Okafor & Amalu, 2010). Through entrepreneurial activities, employment opportunities are generated and the economic and social well-being of a country is developed. Initiatives that promote the empowerment of women entrepreneurs are increasingly needed in the dynamic ecosystem of entrepreneurship in Kosovo. The main purpose of this paper is Empowering women entrepreneurs: A digital transformation approach in marketing perspective trying through research to solve this necessity. Using the power of digital technologies, this revolutionary strategy aims to help women entrepreneurs reach their full potential in the modern age of rapid change and constant turbulence. According to (Istrefi-Jahja & Zeqiri, 2021) businesses that invest more in technology and employ digital marketing are better able to position and market their brand. The range of digital marketing has expanded to include practically every aspect of how an organization might operate, from determining the precise target market to raising awareness, piquing interest, and producing actionable leads (Bhagat, R, & Sambargi, 2019). This incorporation of such strategies aims to promote the economic empowerment of women in Kosovo using innovative tactics and technologically advanced solutions. It also envisions a more equal entrepreneurial perspective as we delve into the areas of digital transformation and marketing innovation. In fact, the empowerment of women entrepreneurs goes beyond the business community, as it is a strategic issue that involves the whole society and well-being in general.

This article aims to answer the following research questions:

RQ1. How does the implementation of digital transformation strategies impact the marketing effectiveness of women entrepreneurs in Kosovo?

RQ2. What are the key challenges faced by women entrepreneurs in adopting digital transformation for marketing purposes?

RQ3. To what extent do you consider that digital transformation with a marketing perspective has contributed to your overall success as a woman entrepreneur?

RQ4. How do digital transformation initiatives in marketing contribute to overcoming challenges faced by women entrepreneurs in Kosovo, and what factors can enhance the effectiveness of such initiatives?

The literature review's second section discusses woman entrepreneurship and the digital transformation from the perspective of marketing. Section 3 presents the methodology, while Section 4 presents and discusses the findings. Conclusions and recommendations for future research are included in the final section.

2. Literature Review

II.I. Woman Entrepreneurship

Though entrepreneurship is known to be a subject open to people of both genders, there has historically been inequality in the representation of women in the business world, frequently as a result of cultural and systemic constraints. Stereotypes about women entrepreneurs have been present in Kosovo as well but fortunately the evolution of women in entrepreneurship today has marked significant progress despite unique challenges. The economic development and expansion of Kosovo is greatly influenced by the role that women entrepreneurs play in the nation's economy. Initiatives over the past two decades have seen a significant increase in the number of businesses run by businesswomen, which is a tremendous contribution to the liberation of modern society, a fact which helped to break the taboo of business leadership by women in Kosovo for a while relatively long (Jusaj & Abazi-Alili, 2022). According to (Kovaleva, Hyrynsalmi, Saltan, Happonen, & Kasurinen, 2023) today's younger generations are generally aware of the possibility of becoming entrepreneurs, initiatives like expanding the number of inspiring tales of female success or fully funding entry-level skills can have a substantial impact on lessening the gender gap in technological entrepreneurship as a whole. Theoretical elaboration has also not been lacking in the numerous issues for women entrepreneurs in Kosovo, where the number and variants of analysis in this field have increased significantly (Ramadani, Hisrich, & Gërguri-Rashiti, 2015; Kopeva, Shterev, Gjokaj, & Halimi, 201; Gashi & Gashi, 2019; Skeja, Sadiku-Dushi, & Keskin, 2021). The most important aspect of women's entrepreneurship in Kosovo lies in its transformative impact, bringing about a change from the traditional time in promoting comprehensive development and progress. According to (Latifi, Ramadani, & Rexhepi, 2022) synchronization of elements such as the desire for economic independence, the desire for achievement, the need for autonomy, the desire for decision-making and the need for self-realization affect the motivation of women entrepreneurs, while in relation to the challenges in this field there remains work pressure, work-life balance and the lack of support from the government state. Regardless of the passion of women entrepreneurs for their work and the dedication to entrepreneurship in Kosovo, an environment that recognizes and supports the contributors who will be able to help blossom the full potential of women in entrepreneurship must still be encouraged.

II.II. A digital transformation approach in marketing perspective

Given the success stories of businesses gaining market share that have emerged from consumers increasing use of the Internet, it is imperative that all organizations have an effective online presence in order to grow and thrive (Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019). The advancement of information technologies has aided businesses in altering how they connect with their customers and how they operate (Istrefi-Jahja & Zeqiri, 2021). Current converging forces such as social networks, mobile devices, cloud computing and data analytics have shaped strategic technologies that have and will have a major impact on the corporate market in the coming years as these transformations are revolutionary in business (Schwertner, 2017). This can be explained by how digitalization affects audience reach, real-time analysis for informed decision-making, cost effectiveness optimization, and direct consumer engagement. For this reason, marketing trends are increasingly incorporated in modern enterprises.

Emerging technology is the driving force behind a particular kind of business transformation called digital transformation (Tang, 2021). So, the strategic application of digital technologies to enhance conventional marketing techniques is referred to as "digital transformation" from a marketing perspective. According to (Kotarba, 2018) the idea of digital transformation has gained ground and prominence in recent years when discussing the key factors influencing the growth and survival of modern enterprises.

To help businesses recognize customer behavior, the digital transformation framework includes the use of automation, social media, data analytics, and online platforms. According to (Ramadani, Istrefi-Jahja, Zeqiri, & Ribeiro-Soriano, 2022) businesses who have invested more in technology and embraced digital marketing have had greater success positioning and promoting their brands.

Women entrepreneurs can also increase their reach by embracing digital transformation. The combination of empowering digital marketing with transformative approaches creates opportunities for women-led businesses to thrive in a market where competition is fierce and the market is constantly changing. This includes expanded market access for women entrepreneurs, support for online business models, enhanced digital channel marketing tactics, and more flexible work schedules.

III. Methodology

The approach for this research is qualitative. Qualitative research is an iterative process whereby new significant distinctions emerging from closer examination of the issue under study are made in order to increase comprehension to the scientific community (Aspers & Corte, 2019). The goal of qualitative research is to develop comprehensive, subjective findings that support theory (Crick, 2021). Many studies related to the issues of women entrepreneurs have used the qualitative method as a research method (Latifi, Ramadani, & Rexhepi, 2022; Ramadani & Ramadani, 2021; Ramadani V. , 2015). The interviews for this research took place in the Republic of Kosovo in February–July 2023, with ten women entrepreneurs selected in full accordance with the purpose of the research. The compilation is authentic and is not based on ready-made questions or on other authors, but on the purpose of the specific topic that is being addressed. There is no deliberate selection of women entrepreneurs in the case study. They have shown willingness to cooperate by being very free in conversation, which also brought us to important conclusions. The vast majority of the interviews were done in their businesses, while only two of them were conducted in a quiet place in order to understand their answers. The interviews lasted approximately 30–45 minutes, and this is because often during the answers of the woman entrepreneurs, they wanted to explain further the questions posed in order to provide meaningful information. It is important to note that all the women interviewed were directly involved in their profession. All have proven to have completed higher education and that they have opened their own businesses depending on the sectors in which they operate.

IV. Findings and Discussion

A series of interviews with woman entrepreneurs was carried out in an effort to better understand the effects of digital transformation from the standpoint of marketing in Kosovo. They provided thoughtful and well-reasoned responses to a range of questions, notwithstanding their request that their names not be revealed—that is, to stay anonymous in order to protect their privacy. Interviewees discussed the hurdles they had while implementing digital transformation strategies for marketing, how much they believe digital transformation has contributed to their overall success, and their thoughts on putting these strategies into practice. With the exception of a few minor instances where discrepancies were indicated in some questions, there was a great deal of commonality in their responses, which gave light on the varied experiences of women entrepreneurs. A summary of all the responses is provided in this report, with an emphasis on the similarities and differences among the respondents. When there were discrepancies in the responses, they were thoughtfully explained to give a thorough grasp of the different obstacles and achievements that female entrepreneurs experienced in the context of digital transformation for marketing. The focus on anonymity guarantees that these entrepreneurs' perspectives are heard without jeopardizing their privacy, creating a setting that encourages candid and open communication. Upon closer examination of the results and conversations, it is evident that although a unified story

of empowerment and development via digital transformation exists, distinct viewpoints contribute to a more comprehensive comprehension of the subject matter. The following are the summaries of the answers with women entrepreneurs:

Question no.1: How does the implementation of digital transformation strategies impact the marketing effectiveness of women entrepreneurs in Kosovo?

As a woman entrepreneur in Kosovo, putting digital transformation strategies into practice has greatly increased my marketing efficacy. I've been able to use data analytics to make wise decisions, reach a larger audience, and better target my marketing activities. Better engagement with my target market and higher brand visibility have resulted from this (Case no.1).

The adoption of digital transformation strategies has revolutionized my marketing efforts as a woman entrepreneur in Kosovo. Through online platforms and data-driven insights, I've been able to enhance customer targeting, refine my marketing messages, and optimize the overall customer experience. This has contributed to a notable increase in sales and business growth (Case no.4).

All responses have acknowledged the impact and effectiveness of digital transformation strategies in the marketing of their companies. Two of the most succinct responses were presented above.

Question no.2: What are the key challenges faced by women entrepreneurs in adopting digital transformation for marketing purposes?

As a woman entrepreneur in Kosovo, I have faced challenges such as limited access to capital for investing in digital technologies, lack of specialized digital skills and total override of government programs, whether to create incentives for assistance or networking among our community (Case no.10).

Financial limitations and the requirement for solutions more suited to small firms are the two biggest obstacles preventing women entrepreneurs in Kosovo from using digital transformation for marketing. Beyond a few basic postings, not all of us are knowledgeable with marketing and promotion. There has never been enough cooperation from the government or partner networking inside the inter-entrepreneurs (Case no.7).

Question no.3: To what extent do you consider that digital transformation with a marketing perspective has contributed to your overall success as a woman entrepreneur?

One of the main components of my success as a woman entrepreneur has been approaching digital transformation from a marketing standpoint. It has given me the ability to have a strong online presence, interact with a wide range of clients, and modify my marketing plans in response to real-time data. The adaptability and productivity that come with digital transformation have been essential to growing and maintaining my company. Also, I have increased the number of woman workers because my business activities have normally increased. This has made me feel good as an entrepreneur, as I feel fulfilled that can help in this kind of way (Case no.5).

Digital transformation in marketing is largely responsible for my total success as a woman entrepreneur. It has helped me communicate more effectively with my target audience, improved my operating procedures, and given me a greater understanding of consumer behavior. My business's success and profitability can definitely be attributed to the agility and data-driven approach that I have gained through digital transformation. I have increased the number of employees in the company that I led, and this normally ranks after financial gains as another success (Case 2).

A different two answers to all the respondents in general were this:

Hmmm...I've been successful even before the digital transformation of marketing. I've been in the business for almost 20 years, I've always been known for my products, digital marketing has helped me to gain new customers, but not drastically (Case no.9).

Referring to this question, I don't have a clear answer even for myself, maybe my work has been affected because I work outside the usual a lot in my company, but maybe also the digital transformation... I never thought about it. It could be a combination of the two reasons I mentioned (Case no.6).

Question no.4: How do digital transformation initiatives in marketing contribute to overcoming challenges faced by women entrepreneurs in Kosovo, and what factors can enhance the effectiveness of such initiatives?

Digital transformation initiatives in marketing have played a decisive role in overcoming the challenges faced by women entrepreneurs in Kosovo. These initiatives provide cost-effective tools, enable efficient allocation of resources and drive innovation, for example digital literacy programs, government-backed funding schemes, and industry-specific mentorship networks (Case no.3).

As a woman entrepreneur in Kosovo, consider that more work needs to be done on supportive policies and strategic partnerships are essential. If this is not possible, then the entrepreneurial community must appoint a representative actor to address the problems we face (Case no.8).

I consider that grants that offer specialization in the digital transformation approach of marketing should be awarded. If this is not possible, then it would be good for women entrepreneurs to offer online or some lower fee for benefits of digitalization training (Case no.1).

V. Conclusion and Recommendations

In summary, the research on "Empowering Women Entrepreneurs: A Digital Transformation Approach in Marketing Perspective" reveals the tremendous potential for positive change in the entrepreneurial environment of Kosovo. The combination of digital technologies and marketing strategies presents a compelling opportunity to elevate women entrepreneurs in a way that drives economic growth and social progress in general. Through this research, it is clearer that embracing such a modern approach facilitates women's entrepreneurship, making this approach mandatory for creating an attractive environment for them.

The theoretical recommendations stands on expanding of knowledge in different perspective and awakening the attention of the business community and interested parties in the continuous improvement of the difficulties that women entrepreneurs may have. In the list of practical recommendations, it should first be mentioned that the most important thing is the promotion of cooperative incentives between enterprises through networking events that would enable the connection of women entrepreneurs with experienced professionals in both the digital and marketing fields. Also, the recommendations rest on the government and policymakers in terms of creating financial incentives or grants for comprehensive programs supporting digital transformation from a marketing perspective by women entrepreneurs that coincide with the difficulties faced by women entrepreneurs. By implementing these recommendations, Kosovo can create an attractive and profitable environment in which women entrepreneurs can thrive in the digital age, contributing to overall economic development.

Bibliography

- Aspers, P., & Corte, U. (2019). What is Qualitative in Qualitative Research. *Qualitative sociology*, 42, 139-160.
- Bhagat, R., R. S. R., & Sambargi, S. (2019). Evaluation of personal innovativeness and perceived expertise on digital marketing adoption by women entrepreneurs of micro and small enterprises. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*, 6(1), 338-351.
- Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2019). *Digital Marketing*. UK: Pearson.
- Crick, J. M. (2021). Qualitative research in marketing: what can academics do better? *Journal of Strategic Marketing*, 29(5), 390-429.
- Gashi, R., & Gashi, H. (2019). Challenges of Female Entrepreneurs in Transition Countries: Case Study of Kosovo. *Prizren Social Science Journal*, 3, 67-77.
- Istrefi-Jahja, A., & Zeqiri, J. (2021). The Impact of Digital Marketing and Digital Transformation on Brand Promotion and Brand Positioning in Kosovo's Enterprises. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 7(1), 244-255.
- Jusaj, Y., & Abazi-Alili, H. (2022). Women Entrepreneurship Development in Kosovo: Challenges and Opportunities. *Enternova- Enterprise Research Innovation*, 8(1), 212-224.
- Kopeva, D., Shterev, N., Gjokaj, E., & Halimi, K. (2019). Women entrepreneurship—source for livelihood opportunities in rural areas of Kosovo and in Bulgaria. In *Book Women, Sustainable Entrepreneurship and the Economy A Global Perspective* (pp. 97-126). Routledge.
- Kotarba, M. (2018). Digital transformation of business models. *Foundations of Management*, 10(1), 123-142.
- Kovaleva, Y., Hyrynsalmi, S., Saltan, A., Happonen, A., & Kasurinen, J. (2023). Becoming an entrepreneur: A study of factors with women from the tech sector. *Information and Software Technology*, 155, 107110.
- Latifi, V., Ramadani, V., & Rexhepi, G. (2022). Women minority entrepreneurs: Motivational factors and challenges. *Strategic Change*, 31(2), 219-225.
- Okafor, C., & Amalu, R. (2010). Entrepreneurial Motivations as Determinants of Women Entrepreneurship Challenges. *Petroleum-Gas University of Ploiesti Bulletin*, 62(2), 67-77.
- Ramadani, N., & Ramadani, V. (2021). Rural entrepreneurship challenges and development: the case of Albanian women entrepreneurs in North Macedonia. *World Review of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 17(4), 531-557.
- Ramadani, V. (2015). The Woman Entrepreneur in Albania: An Exploratory Study on Motivation Problems and Success Factors. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(2), 204-221.
- Ramadani, V., Hisrich, R. D., & Gërguri-Rashiti, S. (2015). Female entrepreneurs in transition economies: insights from Albania, Macedonia and Kosovo. *Management and Sustainable Development*, 11(4), 391-413.
- Ramadani, V., Istrefi-Jahja, A., Zeqiri, J., & Ribeiro-Soriano, D. (2022). COVID-19 and SMEs Digital Transformation. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 70(8).
- Schwertner, K. (2017). Digital transformation of business. *Trakia Journal of Sciences*, 15(1), 388-393.
- Skeja, A., Sadiku-Dushi, N., & Keskin, G. (2021). Altruism and female entrepreneurship: evidence from the Turkish community in Kosovo. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 17(6), 1275-1292.
- Tang, D. (2021). What is digital transformation? EDPACS. *EDPACS*, 64(1), 9-13.
- Yadav, V., & Unni, J. (2016). Women entrepreneurship: research review and future directions. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 12, 1-8.

IMPACT OF MASS MEDIA IN THE DEMOCRACY AND POLITICAL PROCESS IN NIGERIA: A STUDY OF LIBERTY RADIO FM

Zainab Ahmad

Kaduna State University, Kaduna, Nigeria

Department Of Mass Communicatio

Auwal Ahmed Ibrahim

Kaduna Polytechnic, Kaduna, Nigeria

Department Of Mass Communication

Abstract

The aim of this study is to identify the impact of Mass Media in the Democracy and Political process in Nigeria: A study of Liberty Radio FM. The researcher was able to carry out the study through questionnaires to determine the level to which Mass Media help in developing Democracy and Political process. The population consists of politicians and voters who answered the simple designed questions for the purpose of the research. The sample size of 200 despondences was from Nigerian citizens. The researcher used frequency and percentage as a statistical tool of analysis to analyze all data collected. The study established that Mass Media promote democracy and good governance. It also revealed that freedom of the media is vital to the growth of Nigerian democracy. The research thus recommends that in order to ensure efficient and unbiased political mobilization by the mass media, there should be total autonomy which will in turn ensure a free process of political and democratic growth in Nigeria.

The paper highlights the importance of Masa Media as a tool of strengthening democracy and growth of leadership system. The research found out the impact of radio, television, newspapers, magazines and social media platforms as avenues of creating awareness for political participation. The media reduce political apathy for political growth.

This study found out how relevant, important and impacting the Nigerian mass media are in strengthening the country's democracy. The Invicta FM Radio which is the case study of the research is found out to be a tool of advocate for democratic development and growth with programs that include the masses and the leaders. The Radio has political programs that allowed voice making, masses participation and watch dogging for better leadership and campaigning. Hence, the research found out that Nigerian mass media are important tools that help and impact the society for political growth.

Keywords: *Impact, Mass Media, Political, Mobilization, Radio, Television*

Introduction

Nigeria is now enjoying the longest period of civilian rule since independence in 1960. The first civilian republic ended in a military coup in 1966, ushering in a devastating civil war and several more military governments. In fact, during the 33-year period from 1966 until the fourth republic came into being in 1999, civilians only governed for four short years. Historically, therefore, the dearth of democratic experience has created enormous challenges to institutionalizing democracy in the Nigerian fourth republic. Nonetheless, it is critical to recognize the fact that the trend over the past decade, and especially since 1999, is modestly positive.

Despite a legacy of the authoritarianism under General Abacha's military, the civilian government of President Olusegun Obasanjo has to its credit, made some significant improvements. Its economic reform program has won the qualified praise of the International Monetary Fund (IMF); civil liberties, freedom of the press, and an independent media are much improved. If the 2007 elections are held in April 2007, it will mark the first civilian-to-civilian handover of power in the nation's history. The forthcoming election season comes on the heels of a breathtaking victory for Nigerian democracy on 16 May 2006, when the National Assembly—prompted by a massive public outcry—rejected constitutional amendments that would have allowed the president (and perhaps the state governors) to run for a third term in office.

The durability of civilian rule since 1999 and the rejection of the third term constitute unprecedented achievements. To be sure, pessimism and cynicism are widespread in evaluating Nigerian democracy. The cynics from the late 1990s, however, would have never predicted that Nigeria would now be poised to hold its third civilian election cycle. Nor would they have predicted that the president would be blocked from assuming a third term by a national legislature bold enough to buck the Africa-wide trend of altering constitutions to allow extended executive terms. The rejection of the third term, moreover, was driven by an alliance of grassroots activists, civil society organizations (CSOs), and elected representatives. The democratic principles underlying electoral alternation appear to have gained widespread acceptance among the political elite, underpinned by an even deeper consensus on democracy as the only acceptable form of government in Nigeria. Civil society actors and the legislative and judicial branches of government are now asserting their constitutional powers more frequently in spite of having been silenced by decades of brutal military dictatorships. Again, all of these trends are very positive for the deepening of Nigerian democracy.

Although it is common to hear cultural explanations, oligarchic rule in Nigeria is founded on two reinforcing structural factors: total economic dependence on the redistribution of petroleum and gas revenues, and the centralization of financial and political power in the office of the presidency, which now controls the Ministry of Petroleum Resources. Formal political bargaining rests on negotiating the derivation and distribution formulae for petro-rents, but the more important informal political competition centers on accessing the distribution of patronage and largesse derived from the same revenue source. Yet the oligarchic system neither generates security nor stability even for its members. To some degree, the oligarchs are ensnared in a system from which they cannot escape. They have to accept the corruption in order to be players. The individual oligarch's accumulation of wealth cannot be justified by legal income sources, and because enforcement of corruption laws have tended to be arbitrary and subject to political loyalty, members must always be wary of indictment, public exposure, and/or marginalization by rising competitors.

Nigerian Politics and Governance

Nigeria is the most populous African state and one of the world's most ethnically diverse societies, being made up of over 250 ethno-linguistic groups. Formally, these groups were agglomerated into a single political unit in 1914, but integration among them was minimal because Britain's policy of "indirect rule" sustained and even magnified differences between them. By allying and strengthening the power of the northern Muslim aristocracy, colonial policy reduced traditional checks and balances, and severely limited access to Western education in northern Nigeria. Administrative policies and translation of the Christian Bible contributed to formation of new ethnic identities and new educated middle classes in the southern provinces of Nigeria where the modern nationalist movement was born. In 1939, the British carved out three regions, each with dominant (majority) and subordinate (minority) ethnic groups, and established commodity marketing boards which were later used to fund the political projects and parties from each region. Religion, too, is critical for grasping the difficulty of achieving consensus in a complex state like Nigeria. For example, from 40-50 percent of Yoruba are estimated to be Muslims, but this affiliation has not translated into political solidarity with the Muslim group of the far north.

Christianization, on the other hand, has integrated previously fragmented groups in the Southeast and in the Middle Belt or North Central zone of Nigeria. The politicization of religion is nothing new in Nigeria, but has become more pronounced since the introduction of the Islamic (Sharia) criminal code in the 12 northern states after the 1999 election. Thus, there is no shortage of potential cleavages or flashpoints in Nigeria. Its size, limited internal communications, ethnic diversity, cross-cutting alliances and cleavages render it a difficult country to govern under the best of circumstances. By the time of independence in 1960, Nigeria was divided into three semi-autonomous regions, each composed of many nationalities with few common cultural experiences and even fewer incentives to act collectively as a nation.

Nigeria was constructed by foreign conquest. Colonial forms of authoritarianism underlying "indirect rule" did not create a legitimate social contract among constituent groups. Much of Nigeria's independent political history has focused on the relationship between the federal center and the subordinate subnational units defined as regions or states. Political order, of course, was extremely difficult to institutionalize in the absence of truly national integrative institutions. Six years after independence (1966), a military coup stimulated by a disputed election and a breakdown of law and order in the

the resolution of the civil war strengthened nationalism among the victors, it was also followed by an era of military coups and countercoups that was only interrupted for reorientation occurred after the civil war when Nigeria joined OPEC, benefited by the increase in oil prices, and then became completely dependent on petro-revenues. Today there are 36 states carved from the original three regions and 774 local government areas, up from 171 in 1963. Ironically, the centralization of petro-revenues at the federal center and the creation of additional states have increased political centralization, largely because many states are not effective administrative or economic units and all are dependent on the central reallocation of petro-revenues. Nonetheless, multi-state federalism has given the smaller minorities, which constitute a third of the nation's population, a greater voice in the Nigerian nation which is less dominated by the potentially explosive competition among the Big Three groups—the Hausa-speakers, the Yoruba, and the Igbo—who count for the other two-thirds of all Nigerians. Region,

As the world's fifth largest federation, it is not surprising that Nigeria has struggled with refining federal powers and obtaining "buy in" from its constituent groups who demanded the creation of more states and more local government associations (LGAs). Catering to the demands of constituent groups

created incentives for ethnic mobilization around various new and imaged primordial identities. Indeed, some of the elder interlocutors interviewed by the Assessment Team noted that there was less inter-ethnic conflict under colonialism because the administrative units were more mixed. Critics say the 1999 constitution concentrates too much power in the central government, especially with regard to the control of police and the appointment of judges. The arrangement that each of the 36 states must have a minister in the Cabinet has further undermined appointments based on professional merit.

The perennial challenge for the Nigerian federation, known as the “National Question,” has been how to transform the array of competing ethnic and religious groups into stakeholders. This has been attempted primarily through the multiplication of administrative units. At the same time, however, the tendencies for centralization meant that power was not dispersed, but that smaller and smaller political units were linked to the federal power structure in a top-down distribution of resources and opportunity. This arrangement creates a balancing network of alliances and relationships that prevented any single faction or group from becoming dominant, but it aggravated conditions in the oil-producing states of the South-South zone, as discussed in the next subsection.

Nigerian Democracy and Assessment

Nigeria is in the early stages of democratic consolidation, the end goals of which remain at least a decade from fulfillment. The country has made some important strides, but a number of negative trends could reverse this progress. The problems and prospects of the widening circle of politics in Nigeria can be broken down along the dimensions of predatory military rule, utilizing cultural divisions to stay in power, wore away the fragile consensus rebuilt in Nigeria after the 1967-1970 civil war.

Consequently, pent-up ethnic- and religious based tensions have ignited communal in a number of states across the federation. In addition, ethnic and religious associations are playing an increasingly prominent political role. Nigeria’s great cultural diversity, however, is not in itself why consensus remains elusive. Class differences between the few rich (of all ethnicities) and the masses of poor create an environment in which culture-based competition flourishes. Grinding poverty amidst a centralized, oil dependent economy, combined with the centralization of political power in the hands of the executive, exacerbate cultural differences and promote intense political competition. This economic and political centralization promotes a zero-sum perspective on politics that deepens the divisions among Nigerians. This makes it harder to achieve consensus on issues of common good. The key issue of federalism has been at the heart of the struggle for consensus. Getting this right has historically been the most difficult stumbling block to national unity. Nigeria has had four constitutions since independence (1963, 1979, 1989, and 1999), reflecting an ongoing debate over the allocation of political power and government resources. The state and local governments are dependent on federal government transfers for 70-80 percent of their revenues, and resources are allocated according to federal criteria. As the number of claimants on the system has multiplied, so have the number of states and LGAs. Nigerian federalism thus has evolved in a manner which has less to do with ensuring the autonomy of its component states and localities, and more with the elaborate distribution of federal largesse downwards. Likewise, the current constitution also indicates that the public political positions be allocated according to the federal character principle, as enshrined by Article 14(3) and monitored by the Federal Character Commission (FCC).

Human rights and civil liberties have continued to show a marked improvement since the end of military rule in 1999. Political prisoners are rare. Civil society and the media operate in a largely free fashion. The primary problems continue to emanate from impunity among the security services, particularly, though not exclusively, in the Delta. This tends to be the case across the security services, which includes the army, the police, and the principal intelligence agencies, namely the State Security

Service (SSS), National Intelligence Agency, and Directorate of Military Intelligence (DMI). In general, there are no effective means of oversight, and as a consequence a Human Rights Watch investigation in March 2005 found the use of torture and other cruel, inhuman, and degrading treatment by the Nigerian Police Force to be widespread and routine. Extra-judicial executions still persist and there were even massacres by state security forces such as in Odi in 1999 and Zaki-Biam in 2002. In general, the vast majority of victims tend to be the poor and vulnerable of societies, who have little recourse to justice either through the formal legal system or through personal networks of influence.

The defeat of the third term reinforced another critical democratic trend in Nigeria: an increasingly assertive National Assembly. Although the informal patterns of power in Nigeria still leave the balance deeply skewed toward the presidency, the National Assembly has taken several important strides down the long road of asserting its formal institutional prerogatives as provided in the Constitution. In addition to an atmosphere of increasing public debate and opening of political space for civil society, the legislature has also worked to improve its oversight role. Efforts are also underway to create a Budget Office and independence policy analysis arm for the legislature, and Assembly leaders are also currently talking about taking control of the Auditor-General's office or creating a parallel one for the legislature.

The 2015 election is alleged to be the most credible and transparent election in which President Goodluck Jonathan conceded defeat. While, the 2023 election was also described as legitimate but there are many accusations of irregularities of the election processes from the side of Independent National Electoral Commission, INEC in which the elections were conducted. The case of Adamawa election is a good example of the INEC inconsistency in the 2023 election. Many INEC officials were accused of bribery and the elections were marred by vote buying and voters' bullying to vote against their choices.

The National Assembly, however, still does not have the "power of the purse," in that the presidency still collects all revenues and refuses to release the monies as prescribed by the annual budget passed by the Assembly. Nonetheless, legislators have challenged the president on several recent impoundments and plans are being discussed for exercising greater budgetary control by the National Assembly. The failed third term has also energized Nigeria's dormant political opposition. Most of the key opposition parties have allied with the new Action Congress (AC), which includes defectors from the ruling People's Democratic Party (PDP), and which may form a Kenya-style "Rainbow Coalition" with the potential to unseat the PDP in 2007 if credible elections are held. A growing feud between the president and vice president also appears to have broken the conspiracy of silence among the elite regarding their corrupt practices, providing extensive allegations and potential evidence to the National Assembly, the media, and to anti-corruption agencies for review. The feud also appears likely to force Vice President Atiku out of the PDP, which will further energize the opposition AC. Former head of state, General Ibrahim Babangida, is also exploring an opposition role after being prevented from running for president on the PDP ticket.

Unlike other developing democracies, the members of Nigeria's large professional associations—law, medicine, unions, accountants, academics, and women—have not provided leadership for opposition political parties. As a result, they have not yet been able to mount an effective oppositional movement. Civil society groups are numerous and active but they are fragmented, local, and not yet integrated into strong, cohesive national organizations. Hence, without effective political parties, their opposition and reform programs are often frustrated by the entrenched oligarchy. In short, there is a disconnect between an elite that struggles to maintain their relative hegemony and the bulk of the population who find themselves disenfranchised by the informal patterns of patrimonial power that characterize public decision making in Nigeria.

In the north, the introduction of the sharia has had the counterintuitive effect of enabling women to use the law to seek to better their lot. According to Western liberal democratic theory, sharia has reduced the formal rights of women. On the other hand, however, by referring to legal Islamic texts, women are beginning to challenge the discrimination against them that so strongly had prevailed under the informal socio-cultural regime. Women in the north have been able in fact to increase their participation by the reduction of their seclusion and greater awareness of their rights based on Islamic legal texts. Many of the ways that women were dominated and excluded from participation in the past were not sharia-based, and under Islamic law, women have many rights, depending on who is doing the interpretation of the law. Passing the sharia thus has helped to codify the discrimination that already existed. However, it also provided a textual and legalistic way for women to fight back and has provided opportunity for more engagement. The trade-off is that women have to wear the hijab, but some Muslim women argue that it actually has made them more mobile.

Although the third term effort clouded other aspects of his presidency during late 2005 2006, President Obasanjo must be credited for implementing a range of important reforms since 2003. His introduction of the EFCC in late 2003 breathed new life into the anti-corruption agenda, after the ICPC, created in 2000, fell into virtual disuse. The EFCC soon gained widespread public credibility for a host of arrests, culminating most spectacularly in the arrest of the Inspector General of police and the impeached governor of Bayelsa State in 2005. The head of the EFCC, Malam Nuhu Ribadu, claims that the EFCC has recovered \$5 billion and convicted 82 persons over the last two years. Although high-profile cases of the EFCC by 2006 tended to pursue presidential opponents far more than his supporters, the Commission's broader work investigating and prosecuting corruption at all levels won a level of public confidence far higher than any other executive agency. The president also appointed a team of reformers to his Cabinet who improved budgetary management practices, saved a measure of windfall oil revenues for when the price of oil declines, restructured the ailing banking sector, stabilized the naira, and achieved annual GDP growth rates from 2003 to 2006 averaging over 6 percent.

Corruption is still the stock-in-trade of Nigerian democracy, rooted in the centralized nature of politics described in Nigeria. Political elites misappropriate considerable public funds for their personal gain, while most of their constituents lack access to potable water. There is a big problem with the wage structure of the bloated civil service (not to mention not being paid on time), which is filled with patronage hires. Consequently, many Nigerians are forced to resort to petty corruption simply to survive. The key to cementing the country's patronage system through corrupt procurements is the handing out of government contracts to political favorites. This has been the case for contracts for building roads, schools, hospitals, and for the supply of electricity, water, and medicines, etc. Nigeria was ranked as the most corrupt place on earth in 2003, but its relative ranking has since been upgraded to 152nd out of 159 countries.

Assessment of Nigerian Governance

This assessment indicates that Nigeria's fundamental challenges stem from a fundamental gap between a ruling oligarchy and the ruled, whose interests are defended, to some degree, by civil society organizations (CSOs), community groups, and opposition politicians. Historical and structural factors together institutionalized authoritarianism and revenue dependence on the center, such that presidents distribute patronage in a patrimonial manner to loyal clients who claim to represent regional and ethnic interests. What activists call the "democratization of corruption" through patronage distributions to state and local governments, however, has failed to raise living standards or provide human security to the ruled—the 92.4% of the population whom the World Bank says is living on less than \$2 per day. The Nigerian public and middle classes in particular are demanding reform marked by accountability,

effectiveness, representation, and checks and balances so as to prevent the oligarchy from destroying Nigeria's democratic vision and the opportunities it could offer.

The pressure is mounting for visible progress in institutionalizing democratic reform and inculcating democratic behavior, because the profound insecurity inherent in the present system virtually guarantees declines in living standards, rising inequality, and increasing political violence and social disorder. To avoid these outcomes, it is essential that Nigerian reformers and international agencies collaborate effectively and realistically in order to contain these threats to Nigeria's stability.

A second key finding of the assessment is that the interests of competing oligarchs may at time overlap with the interests of democracy supporters, as is the case of opposition parties' shared interests in credible elections. The recommendations that follow in the next subsection thus seek to build on reform allies.

These include those who want reform for a variety of reasons, from those who seek to improve their own political prospects to those who seek improved service delivery. This analysis of Nigeria's political process is thorough and incisive. The assessment framework provides a filter that moves from general concepts and findings to more specific problems, issues, and programmatic recommendations. The program elements are well considered and innovative. Overall, the team members have done excellent work in the field, and the authors have effectively rendered this material in an analytically rigorous but accessible manner. Several elements of the report would benefit from elaboration or further reflection, which is the primary goal of this reviewer's note.

Nigeria's Condition

Although there has been much progress in the years since the 1999 political transition, there are also deep-seated problems of structure and performance that may jeopardize this fragile political experiment. There has been a general improvement of rights and liberties, increasing accountability, and some commendable initiatives toward better economic management and the control of rampant corruption. Yet Nigeria's political class is fragmented and contentious, its executive imperious and arbitrary, and its institutions largely feeble or dysfunctional. Basic public goods are lacking, the vast majority of the population is impoverished, and an epidemic of social violence has undermined security throughout the federation. Ethnic, religious, and regional polarization has arguably worsened in recent years, creating further uncertainties about a fragile national compact.

The 2007 elections are likely to be pivotal for Nigeria's future democratic development. In the wake of flawed and disorganized elections in 1999 and 2003, many Nigerians have lost confidence in the electoral process, and the public is anxious for credible and peaceful elections. If the 2007 elections play out in a reasonably orderly and transparent fashion, it could bolster confidence in the democratic system. Conversely, if the elections are marred by misconduct and violence, the episode will substantially undermine democratic legitimacy and stability.

Sources of Poor Governance

Accommodation and bargaining allow for the persistence of the system, but this also accounts for the dysfunctional nature of Nigerian governance. Governing elites are not accountable to the electorate, and the patronage-driven dominant party excludes most citizens from effective participation or voice. Further, the division and polarization of elites fosters a chronic lack of cohesion and direction. Rulers cannot address critical problems of economic development, institutional reform, or needed public goods. Public resources are dissipated in consumption rather than marshaled for investment. Public policies are

diverted by special interests or paralyzed altogether. Quite simply, a fragmented government in a renter state cannot govern.

The Under-appreciated Role of the Legislature

Among many crucial dimensions of politics, the assessment devotes some attention to the National Assembly as a counterweight to presidential power. However, this is not sufficiently carried through in the discussion of key institutions and arenas. The legislature is a crucial institution for asserting the separation of powers and exercising oversight of the executive. The National Assembly is also an arena of contention, bargaining, and the allocation of spoils among the political class. The assembly, though often paralyzed and self-interested, also contains elements of a genuine reform coalition. Further, many legislators have resisted efforts by the presidency to extend authority or escape accountability. Even if legislators are motivated by their own narrow self-interest, they are creating an institutional and political basis for reining in executive power, which can be an important component of a healthy democracy.

Summary of Findings

This study discussed the impact of mass media in the political mobilization process. Critically, from the enquiry results revealed that media has a great impact in the political mobilization process. This study also examined how government should depend on media for the peace building and national development in the country. From foregone analysis; the media is said to be of great help or impact to the course of political development in any society.

Conclusion

The research concludes that Liberty Radio FM and the media in Nigeria as a whole will not achieve its basic objective which is fundamental to the survival and growth of political being, if political mobilization is not carry out effectively.

Recommendations

From the findings of the research work the following recommendation are made:

To ensure effective, efficient and un-biased political mobilization by the mass media, there should be completely total autonomy, which will in turn ensure a free and independent press.

It is the researcher's opinion that the independence of the media can go a long way to make things right and purposeful in political mobilization by the media to the general public benefit.

However, appointment of general manager should be based on merit; duties and responsibilities should also be spelt out clearly and be adhered to strictly.

Media workers and journalist should be encouraged or motivated through giving adequate remuneration to boost their morals put in their best in their undertaking.

Journalist should be allowed to go for training to develop their skills and potentials, and sometimes send abroad to gain exposure. Furthermore, to meet up with the challenging world, the right modern equipment should be used and funds should be release to maintain this equipment.

Reference

- Akpor, E. (2013). Mass Media and Grass Roots Mobilization in Nigeria". *Journal of Communication and Culture*, Volume 4, Number 3, December 2013, pp. 22 – 32.\
- Becker, S. and Lower, E (2010) "Broadcasting in presidential campaigns 1960-1970" in S. Krens (ed). *The Great Debates, Carter Vs Ford*, Bloomington, Indiana University press.\
- Ciroma, A (2015) "The 2004 local government elections in Nigeria", Extract from point blank, NTA Interview Programme. June.
- Edegoh, L., Ezebuenyi, E. & Asemah, E. (2013). „Television as a Medium of the Political Advertising Elections in Anambia State, Nigeria". *Asian Journal of Social Sciences and Humanities*. Vol 2, No.3, August 2013. pp. 375 – 385.
- Edogbo, O (2016) "Agenda setting role of the mass media" in C. Okigbo (ed) *Reporting politics and public affairs*, Nairobi, English Press
- Jendele, H. (2011). *Talking to the polls: Power, Time and the Politics of the Representation in two South Africa"s Radio Talk Shows*. *African Studies*, Vol. 70, P.3.
- Kalu O.U (2017) *Religion and Political Values in Nigeria: A Pluralistic Perspective*. Nsukka, University Press.
- Katerina, V. (2010). *Contextual Determinants of Political Participation in Democratic Countries*. Paper presented at conference for Research on Nationalism, Ethnicity and Multiculturalism (CRONEM), University of Surrey, Guildford, UK, June 29th-30th Leadership newspaper.
- Marc, H. et al (2010). *The Potential of Internet Mobilization: An Experimental Study on the Effect of Internet and Face-to-Face Mobilization Efforts*. Philadelphia: Routledge Publishing.
- McChesney, R.W. (2015). „The Personal is Political: The Political Economy of the Non- Commercial Radio Broadcasting in the United States". *Monthly Review*.
- Mustapha, B. (2016). *Local government as an instrument of social mobilization and rural development for self-reliance: The Lagos State experience*. Paper presented at National Conference on Social Mobilization and Community Development.

IMPROVING READING SKILLS THROUGH NEWSPAPERS AT BS LEVEL: AN ANALYSIS

Dr. Muhammad Safdar Bhatti

Department of Translation Studies, The Islamia University of Bahawalpur-Pakistan

Abstract

Each language has its own structure, system and way of organizing its units. English has an international significance in every field of life. It has become part and parcel of socialization and career advancement. Reading is a skill which makes us possible to acknowledge the written symbols and understand the meanings with its peculiar pronunciation. It is a process of perceiving through recognition of words and a process of making sense of words and sentences in a text. Background knowledge, grammatical awareness, connection of vocabulary, textual experience and different strategies are necessary to understand written text. The current paper highlights the ways to improve reading skills through newspapers at BS level. It was an experimental study with Pretest and Posttest design. Two sections were selected randomly from the department of translation studies, the Islamia University of Bahawalpur-Pakistan. The control group was taught through traditional text book method. The experimental group was assigned the tasks of reading newspapers and they spent one hour daily during their class time. After six weeks, the reading test was conducted and the score was collected from both groups through, Reading Assessment Skills Checklist (RASC). The mean achievement score revealed a significant difference in the performance of experimental group. It is recommended that supplementary reading material should be used to improve the reading skills of students.

Keywords: Reading, newspapers, students' performance, reading proficiency, analysis.

Bio-note: Dr. Muhammad Safdar Bhatti is an ELT expert with 29 years IELTS & TEFL teaching and training experience. He is a Linguist by profession, Teacher Trainer, Researcher & International Keynote & Plenary Speaker by experience. He has published 80 Research Papers in numerous international peer reviewed research journals, authored four books & has supervised extensively. He has conducted and attended scores of ELT workshops and seminars within the country. He has been awarded Honorary Doctorate in ELT and Applied Linguistics by an American University due to his remarkable services in the field of ELT. He is a recipient of multiple national and international Awards & Gold Medals in recognition of his outstanding academic achievements. Currently he is teaching in The Islamia university of Bahawalpur-Pakistan.

INVESTIGATING TEACHERS' PERCEPTION AND PRACTICES OF WRITING STRATEGIES: THE CASE OF GRADE 11 AT GUTE AND BEKE SECONDARY SCHOOLS

Desalegn Wedajo Chemed

Habtamu Walga Adaba (PhD)

Ambo University, Department of English Language and Literature, 0920231513

Abstract

The main purpose of this study was to investigate teachers' perception and practice of writing strategies. The study was conducted at Bake and Gute Secondary School with reference to teachers teaching Grade11 students. Descriptive survey research design was employed to conduct the study. Ten English teachers were selected using comprehensive sampling technique. The students were selected through simple random sampling technique. Accordingly, among 92 students, 19(20%) students and among 251 students, 51(20%) were selected from Gute and Beke Secondary School respectively. Total of 70 students were selected, but during filling the questionnaire, 68 students were participated in answering questionnaires. The study employed three data gathering tools: questionnaire, classroom observation and semi-structured interview. Teachers' questionnaire was used to investigate teachers' perception about their perception of writing strategies, factors affecting them to use writing strategies and how frequently they use writing strategies. Students' questionnaire was used to investigate how frequently their teachers practice using writing strategies. Classroom observation was used to investigate whether English language teachers use writing strategies or not to teach writing skills. Interview was employed in order to investigate teachers' perception of using writing strategies in EFL classroom and factors that hinder them from using the writing strategies. Questionnaires were analyzed quantitatively and interview and classroom observation were analyzed qualitatively. The study revealed that teachers have good perception about using variety of writing strategies, but they have weakness in using writing strategies. The study also revealed that factors that hinder English teachers from using variety of writing strategies include lack of training and awareness about writing strategies, students' unwillingness of using different strategies to practice writing, large classrooms, National Examination system (national examination does not consider writing) and lack of time to use different types of writing strategies to use in classroom. The teachers are recommended to use variety of writing strategies in the classroom to teach writing skills.

THE VALUE-DRIVEN TEACHING OF PANDIT MADAN MOHAN MALVIYA

Prakash Chandra Kasera

Assistant Professor

Department of Education,

Bayalasi P.G. College,

Veer Bahadur Singh Purvanchal University, UP, India

Abstract

Everyone has an obligation to sustain a social conscience since humans are inherently communal beings. Banaras Hindu University was established by Mahamana Malaviyaji, an exceptional person who had a deep understanding of his societal obligations and a mission to break the cycle of darkness. He respects the founding writings of Indian customs and culture, such as the Bhagavad Gita and the Srimad Bhagavatam. He sincerely tried to instil ethical habits in the next population. His dedication produced an amazing University that is thought of as an educational utopia.

Keywords: Malaviyaji, Value-driven Teaching, BHU

An Overview of Banaras Hindu University

Located in Varanasi, Uttar Pradesh, Banaras Hindu institution, or BHU for short, is a public central institution. Pandit Madan Mohan Malviya founded it in 1916. BHU is the biggest residential institution in Asia, housing 18,000 of its 30,000+ students on campus. The 1,370-acre (5.5 km²) main campus of the university was constructed on land provided by Banaras' hereditary monarch, Kashi Naresh Prabhu Narayan Singh ("Kashi" being another term for Banaras or Varanasi). Covering 2,700 acres (11 km²), the south campus houses the Krishi Vigyan Kendra (Agriculture Science Centre) and is situated in Barkachha, Mirzapur district, approximately 60 km (37 mi) from Varanasi. The property was subsequently donated by Maharaj Kumar Aditya Narayan Singh in Sunderpur.

There are roughly 140 departments, 14 faculties (streams), and 6 institutions within BHU. 30,698 students from 48 countries are enrolled in total at the university as of 2020. More than 65 dorms are available for resident students. Arts, Social Sciences, Commerce, Management Studies, Science, Performing Arts, Law, Agricultural Science, Medical Science, Environment and Sustainable Development, and Departments of Linguistics, Journalism & Mass Communication are only a few of its faculties and institutes. June 2012 saw the designation of the university's engineering institute as an Indian Institute of Technology, which is now known as Indian Institute of Technology (BHU).

The Origins and Growth of BHU

The Pandit Madan Mohan Malviya founded the Banaras Hindu University. Malviya, a well-known attorney and supporter of Indian independence, believed that education was the key to a national awakening. In December 1905, during the 21st Conference of the Indian National Congress in Benares, Malviya said in the open that he intended to construct a university in Varanasi. With contributions from other Indian nationalists and educationists, Malviya carried on refining his idea for the university. 1911 saw the publication of his plan. His justifications centred on India's widespread impoverishment and Indians' declining income relative to Europeans. The strategy emphasised the importance of science and technology in addition to studying Indian religion and culture, saying that the millions of people living in poverty there could only escape it via the application of science for their benefit. Only until Indians have access to scientific information within their own nation would such optimum use of science be feasible. Malviya's proposal assessed whether to operate the institution under government authority or seek recognition from the government. For a number of reasons, he chose to side with the former. Malviya also thought about the issue of teaching medium and chose to begin with English because it was the most common language in the community, then progressively incorporate Hindi and other Indian languages. The choice for a residential university was one of Malviya's vision's defining features.

During that era, various Indian universities, including those in Bombay, Calcutta, Madras, and other cities, were affiliated universities that granted degrees and held exams exclusively for students from their affiliated institutions. Annie Besant was attempting to build a university and develop her Central Hindu School at the same period. The school was founded in the Kamachha neighbourhood of Varanasi in 1898 with the idea that educational establishments should be grounded in Hindu philosophy. Malviya had backed Besant's mission, and in 1903, he had collected donations totalling 250,000 Rupees to fund the building of the hostel for the school. Besant had submitted an application for a royal licence to create a university in 1907. Nevertheless, the British government did not respond. After Malviya's design was published, Besant contacted Malviya, and in April 1911 they decided to work together to construct the university in Varanasi. Malviya quickly gave up practicing law to devote all of his time to growing the institution and his independent endeavours. He established the Hindu University Society on November 22, 1911, with the goal of enlisting donations and raising money for the university's construction. He raised money for the university and gathered sponsorship throughout the course of the following four years. Malviya requested and obtained early assistance from Raj Darbhanga's Kashi Naresh Prabhu Narayan Singh and Maharaja Sir Rameshwar Singh Bahadur. The Banaras Hindu University Bill was approved by the Imperial Legislative Council in October 1915, thanks to backing from Malviya's colleagues in the Indian National Congress. Besant, Bhagwan Das, and other trustees of the Central Hindu School consented to the government's demand in November 1915 that the school merge with the new university. The first private institution in India, BHU was finally founded in 1916 as a consequence of individual efforts. The university's main campus was founded on February 4, 1916, Vasant Panchami, by Lord Hardinge, who was the Viceroy of India at the time. Malviya invited distinguished guests, including Dr. Prafulla Chandra Roy, Prof. C. V. Raman, Sir Jagadish Chandra Bose, Besant, Prof. Sam Higginbottom, Sir Patrick Geddes, and Mahatma Gandhi, to give a series of lectures that are now known as The University Extension Lectures from February 5–8, 1916, in order to further the institution's growth. Gandhi gave his first speech in public in India during that event. In addition to appointing Sir Sunder Lal as the first Vice Chancellor, the university started classes that same month at the Central Hindu School in the Kamachha neighbourhood. The campus was being constructed on more than 1,300 acres (5.3 km²) of land donated by the Kashi Naresh on the outskirts of the city. The Banaras Engineering College (BENCO) was one of the university's first newly established academic colleges, adhering to Malviya's goal as stated in his 1911 plan. On January 17, 1919, during his visit to preside over the inaugural university convocation, Krishna Raja Wadiyar IV of Mysore, the first Chancellor

of BHU, attended the opening ceremony of the BENCO workshop facilities. Composed by Dr. Shanti Swarup Bhatnagar, the Kulgeet is the university's anthem.

Learning and Living

Storytelling by Giridhar Malaviya (2007) and multiple other writers suggest that Madan Mohan Malaviya initially enrolled in Hardev Guru's Pathshala to master Sanskrit, and then subsequently joined Dharmagyanopadesh Pathshala. In the meantime, he experienced an intriguing incident. A priest used to often evangelise to individuals outside the Allahabad Chowk Church, encouraging them to become Christians. He once said that all human misery could be resolved by following Christianity. Being a fervent follower of his own religious customs, Madan Mohan found it intolerable. Holding a tin cane, he stepped next to the same Chowk and declared that the general public should not take the priest's advice and should stick to their own religion. Furthermore, he refuted the priest's narrative. In response, the priest urged the man to embrace Sanatana Dharma and advocate for its propagation for the benefit of humanity, despite the priest's attempts to seduce him as well. Both of them went on to become good friends, and the priest counselled his young buddy Madan Mohan to study languages other than Sanskrit in order to effectively spread his ideas throughout the world. He should enrol in an institution with cutting-edge learning resources for this. Thus, he acted upon the priest's insight and enrolled in a contemporary school where English was taught. On the suggestion of the priest, he enrolled in a modern school with English taught as a subject, demonstrating his appreciation for the wise counsel of his trusted companions and well-wishers. Additionally, he used it to reinforce himself and advance his Hindi, English, and Sanskrit communication skills. Additionally, he had the capacity to draw in even his opponents. Since his early years, he has loved and wished for the consolidation of the Sanatana Dharma.

At Allahabad's Government Sanskrit College, his uncle, Pandit Jay Govind Ji, taught Sanskrit. While managing Madan Mohan's classes in his institution, he turned down the offer, stating that he preferred to finish his M.A. His mother Mona Devi was notified by his uncle of this, to which she answered, "Let Madan Mohan do what he desires. Since she has been dining only once a day and saving chapattis from her meal for Madan Mohan's meal after returning from his school, the identical thing will keep going hereafter." In any case, Madan Mohan noticed all of this and was deeply troubled by his lack of knowledge of the circumstances. In order to begin serving as a teacher, he proceeded straight to the Government College. Never was able to finish his M.A. In order to provide for his family, Madan Mohan began his profession as a teacher amid difficult circumstances brought on by the family's low economic standing. In order to provide for his family, he gave up his desire to earn an MA. He was forever changed by this experience, and he now always assists kids from lower-income backgrounds in finishing their studies. Throughout his life, he politely declined to accept honorary degrees from numerous universities since he was not an M.A. His openness and feeling of selflessness are evident in it.

Community Life and Nationality

A highly skilled social service provider was Madan Mohan Malaviya. In Allahabad, he founded the Bharti-Bhavan Library in 1889. In 1887, Mayor Central College attained university status. Although the university offered dorms, Hindu vegan students were not accommodated. For this reason, in 1901, Malaviya Ji decided to start the process of building a "Hindu Boarding House." Currently, this is Allahabad University's largest dorm. In 1907, he also began publishing "Abhyuday," and in 1909, "Leader." "Hindi Sahitya Sammelan" was created by him in the exact same year. There are now centres all around the nation where people can take classes in Hindi. It developed into a potent tool for the spread of Hindi as a means of exchange throughout the nation. He founded "All India Seva Samiti" in 1914 to cater to visitors to Prayag on the occasion of Ardh Kumbha and Kumbha. Eventually in

1928, the Allahabad Improvement Trust gave Rs. 66 Lacs to construct the 3431 Square Gaj area in the immediate vicinity of Allahabad's small gauge railway station. The Mela volunteers were in charge of this section. On this day, scout members served the general public. Amid those who volunteered were many notables, including Pandit Jawahar Lal Nehru, Pandit Horidaya Nath Kunjaru, and Babu Purushottam Das Tandon. In order to prevent the mela guests from taking a holy plunge during Kumbha, the very same activists worked against orders from the British Government. For this reason, this Samiti continues to advocate for the well-being of Hindus.

His actions and emotions were open and honest, and he was a true devout man. According to Mahatma Gandhi, he is comparable to the pure water of the Ganga, and the more times you take a plunge, the more pleasant and fulfilling it becomes. Malaviya Ji was unmatched in his patriotism. It was the same way he felt and dressed. It's interesting to remember that Malaviya Ji used to dress in white, and Gandhi Ji first encountered him in a photo in an English newspaper that Mr. Digwi produced in 1890.

He possessed exceptional oratory skills. Sanskrit, Hindi, and English were his native tongues. The then-viceroy's wife, who was seated among those in attendance, began crying on the spot as he described the Jamianwala Bagh tragedy in the Central Assembly because it was so powerful and authentic. Hence, anytime Malaviya Ji talked, his speech was memorable and sincere. Few Indian public speakers have attained his level of proficiency.

Malaviya Ji was a conscientious practitioner of Sanatana Dharma, as evidenced by his personal life. He was adamant about adhering to the Hindu lifestyle and never wavered. However, that in no way implied that he was a mindless adherent to the customs and beliefs. Numerous customs and rites that were detrimental to humanity as a whole were things he condemned. Additionally, he eliminated them from the places he employed and resided and began to openly oppose them. The following are a few of them. For instance,

Self-Improvement and Spirit

- **Characteristics associated with childhood**

The personality of a typical Indian is embodied by Madan Mohan Malaviya. His upbringing was typical of that of an ordinary child. Still, he was profoundly impacted by the heritage of his staunchly Brahman family. From his mother and father, he picked up many traits. Solid perseverance, selflessness, innocence of mind and act, honesty, helping people, admiration of the classic Sanatana Literature (Shastra), along with other virtues are among the traits that these kids adopted from their parents. His development of a sense of nation, generosity, aversion to conversion to religion, reaffirmation of his own Dharma, and efforts to raise public consciousness were all made possible by these attributes. He was determined to reach the target, even in the face of urgent difficulties with academia. He put up endless effort in a variety of socially enhancing capacities on behalf of his colleagues and community. He had the ability to influence national politics due to his remarkable rhetoric skills.

- **Learning: Educating and Growth**

This marked the beginning of his career as a teacher. He started working at the Government College in Allahabad as a teacher. It was his initial job ever. Due to his familial situation, he accepted it since he had no other choice. Still, he quit this job in 1886 to become an editor at Kalakankar, which is now in Uttar Pradesh.

He believed that everyone should be able learn to read subsequently in life after returning to Allahabad from Kalakankar and working in the media field. He observed that individuals had relatively little experience studying newspapers and lack access to resources for reading in their native tongue.

Therefore, in Ahyapur, Allahabad, he founded the «Bharti-Bhawan» library with the assistance of Pandit Balkrishna Bhatt and a wealthy man by the name of Bhalla Ji. He also founded the «Hindi Uddharini Pratinidhi Sabha» in Prayag to fortify Hindi since he desired citizens to get through the complication caused by English and Pharsi too. Apparently drafting court petitions and other documents in Hindi was something he encouraged individuals to practise. His attempts in 1889 to revive the «Nagari Pracharini Sabha» at Kashi (Varanasi) further reinforced this. His main endeavour was directed on officially validating and recognising Hindi (Nagari). «Court Character and Primary Education» is another publication he authored. It was produced by him. The publication unequivocally demonstrated that, in comparison to other languages, Hindi (Nagari) script had the possibility to be robust and simple to use for writing. Consequently, in 1900, he succeeded in getting the Governor General and the Lieutenant Governor of the time to accept Hindi as an official dialect. Uttar Pradesh will recognise Hindi as an official script, according to a report published in the relevant Gazette on April 18, 1900. Consequently, it was mandated that government personnel study it within a year. He later founded the «Hindi Sahitya Sammelan» in Prayag on October 10, 1910. With such passion for Hindi, he frequently commented that in an area where people were capable of comprehending Hindi, speaking English was like betraying one's homeland. His concerns regarding Hindi's popularity among the general public were profound. The B.A. programme at Banaras Hindu University originally included Hindi as a subject thanks to his introduction. Furthermore, at Prayag University, he gave the first-ever convocation speech in Hindi. Back then, this wasn't customary. He thus contributed to the empowerment of Hindi as a language of the common by his works, poetry, Hindi journalism, founding of numerous organisations to further Hindi, and most importantly, his passion for the language. All of this was primarily done to assist the general public in efficiently communicating in everyday language and in understanding what was going on in social, personal, and national life. So, both formally and informally, he made every effort to raise the standard of education for the average Indian as well as the medium of learning, especially Hindi. He oversaw the founding of Banaras Hindu University as a focus of education in subsequent decades because of his affection for the country and Sanatana Dharma.

- **Life in Politics**

Malaviya Ji had a lasting influence on noted Mayor Central College instructor Pandit Aditya Ram Bhattacharya, even during his B.A. years. The young Madan Mohan was to attend the 1886 Congress Session in Calcutta, he determined. He further asked that Madan Mohan be permitted to make remarks to the attendees by the organisers. Despite getting permission somehow, his persuasive and fluid speech left an impression on everyone. This Congress session's procedures show that the crowd enjoyed Malaviya's presentation most of all, clapping twenty-two times during her speech. This youth's speech reflects the voice of Bharat Ma, according to the legendary Dadabhai Naoroji. And so, in his 25th year of life, he entered politics and stayed there for the rest of his life. Hopefully, this made him the only person in history to be elected President of Congress four times prior to independence.

The Congress Working Committee was so fond of Madan Mohan and his reasoned speeches that they took great care to avoid voting on specific topics immediately following his address. The term «Silver Tongued Orator» was used to describe him. Although he talked softly and was focused on the Naram Dal of Congress, the Garam Dal of Congress also held him in high regard. He served as a mediating factor between two extreme groups. Because of his immense popularity, he once ran for office in a new party due to disagreements with Congress, and his newly formed party prevailed.

- **Linguistic Proficiency and Advancement**

In English, Hindi, and Sanskrit, he was a master podium speaker. His speech in all of them was flawless, as was his articulation. His goal was constantly to support the advancement of the original

tongues, not to disparage any other language. He strove to advance the Hindi language and script in Uttar Pradesh and get it recognised officially.

A University's Dream Coming to Life

Writers on Malaviya Ji have shown that, even as a young man, he aspired to establish a university. It is also believed that in order to fulfil this determination, he repeated 1.25 crore Gayatri Mantras. He suggested an idea to establish a university in Varanasi afterward in 1904, with Prabhu Narayan Singh, the then-president, serving as its head coach. During the 1905 Banaras session of Congress, he received backing for his proposal to establish a university there. At the eve of Kumbha's birth in Prayag in 1906, he declared the opening of Bharatiya Vishwavidyalaya in Kashi. He also made a plea to the Indian populace on July 15, 1911, under a revised plan, asking them to contribute one crore rupees to the "Kashi Hindu Vishwavidyalaya." In support of B.H.U., he gathered together numerous Indian rulers, the ordinary man, the affluent and impoverished, the urban and the rural, Dr. Annie Besant, the great scholar of Indian nationalism and admirer of Sanatana Dharma, Raja Rameshwar Singh, the renowned scholar of Indian heritage, and many other Indians. Later, on October 1, 1915, the Central Assembly passed the "Banaras Hindu University Bill." At last, on February 4, 1916, the "Kashi Hindu Vishwavidyalaya" foundation-laying ceremony was finished. Banaras Hindu University (B.H.U.), also known as Kashi Hindu Vidyalaya, is a university that embodies the Indian way of life, much like a tiny town. It began operations in the Central Hindu College (CHC) building in the city centre of Kathachha Varanasi when it was founded in 1916. On August 15, 1918, a holy day that marked the recent centenary of BHU, the Teachers Training College (TTC) was the only institution founded on this site. Sir C.V. Raman claimed that this New University of India holds the distinction of being the best in all areas of Indian education. First and foremost, the Indian government initiated courses in engineering, mining and metallurgy, mechanical and electrical engineering, and numerous other technical fields. For this reason, the first engineering college in India to provide courses was Banaras Engineering College, or BENCO for short. All engineering colleges in India have their roots in it. The research and study of science, technology, medicine, law, religion, and agriculture is all offered at this new institution he founded, under one roof, from elementary education to the greatest level of learning inside a residential system.

He oversaw special donations made to the university for the construction of several buildings. There is an intriguing tale about the residential quarters developed under the name "Nizam Hyderabad Colony," which states that the Nizam was required to indicate the money even though he was unwilling to do so. That was made possible by Malaviya Ji's perseverance, focus, and mental health. The interests of the university came first, according to Malaviya Ji. He used to be the one to maintain the interest of learners in academically solid instruction. As if they were his personal words, he cherished them. He did not treat any of them differently. He expected all staff members—teaching and non-teaching—to act in this manner. There is a heavenly Ishwar all around, he used to say. Avoid lying and being envious. Keep your distance from wine and don't steal. Stay away from gambling and don't kill organisms. Avoid giving ladies the wrong look. Here it is—the austerity—your tap. All these attributes were what he wished for. Students everywhere have been urged by him to work with assurance, drink milk, physical activity, and participate in prayer every morning.

Malaviya Ji's greatest treasure was the Sanatana Dharma. Thus, he founded B.H.U., his vision and creation, to uphold the principles of Sanatana Dharma by fusing the old with the new. Mahatma Gandhi declared, "Malvi Ji is life (pran) of Kashi Vishwavidyalaya, Kashi Vishwavidyalaya is the life (pran) of Malvi Ji," on September 7, 1931, while travelling to London because he held it in such high regard. Malaviya Ji dedicated his life to advancing modern India's growth and B.H.U.'s supremacy. He wished for India to gain its independence and rise to prominence globally.

The demise of Madan Mohan Malaviya

On November 12, 1946, Mahamana Malaviya retired from this existence (Marsirsh Krishna Pathakshit, 2003). Individuals from to diverse religious backgrounds assembled fervently at his burial to express their gratitude for his numerous contributions to the country and society. Though he took a wholly secular perspective, his entire existence was yet highly spiritual. A remarkable fellow human being, he was also a national architect.

Inference

He truly was “Mahamana,” a wonderful man above all others. His devotion to and innovations for the betterment of the country are unparalleled. As a dreamer, he decided that learning and education would be the key to resolving all of humanity’s and the country’s issues. He was a master patriot. The teacher is the best servant of the community, he correctly stated in his convocation speech at B.H.U. in 1929. In fact, he was himself a teacher—a wonderful teacher who would serve as an inspiration to all future generations of Indians. A message from the life of Mahamana Bharat Ratna Pandit Madan Mohan Malviya can help anyone who is struggling with the relationship between patriotism and moral character.

Bibliography

- Madan Mohan Malaviya. Retrieved on Dec 24, 2023 from https://en.wikipedia.org/wiki/Madan_Mohan_Malaviya
- “Tradition meets modernity”. India Today. 30 June 2016. Archived from the original on 12 January 2022. Retrieved 24 December 2023 <https://www.indiatoday.in/education/story/20160711-banaras-hindu-university-best-college-in-varanasi-829188-2016-06-30>.
- “University at Buffalo, BHU sign exchange programme”. Rediff News. 4 October 2007. Archived from the original on 25 October 2012. Retrieved 24 December 2023 <https://www.rediff.com/news/2007/oct/04univ.htm>.

AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT QADIN SİYASƏTİ VƏ QADINLAR QURULTAYI

Nazile Abdullazade

Doç.dr, Azərbaycan Devlet Pedaqoji Üniversitesi, Filoloji Fakültesi,

Edebiyatın Eğitimi teknolojisi Anabilim Dalı

Assoc.prof., Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology,

Department of literature and teaching methods

ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-1829-7178>

ABSTRACT

Tarixin bütün mərhələlərində Azərbaycan qadını dəyanəti, mərdiyi, sədaqəti, müdrikliyi və zəhmətkeşliyi ilə adını uca tutub. Dünyaya hər sahədə dahilər, tanınmış şəxsiyyətlər bəxş etmiş Azərbaycan qadını milli-mənəvi, əxlaqi dəyərlərin qorunmasında da böyük rol oynamışdır. Çoxəsrlik tarixin səhifələrinə Azərbaycan qadını adını qızıl hərflərlə yazmış olsa da, XX əsrdə qadınların cəmiyyətdə rolu daha da artıb. 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında qadınların kişilərlə bərabərhüquqluluğunun təsdiq edilməsi onların demokratik dövlət quruculuğu prosesində fəal iştirakının hüquqi bazasını yaradıb. Ümummilli lider Heydər Əliyevin ikinci dəfə Azərbaycana hakimiyyəti dövründə Azərbaycan qadınının emansipasiyasını tarixi inqilab, çevriliş sayırdı. O deyirdi: “Azərbaycan qadınında, onun təfəkküründə, qeyrətində, cəsarətində milli mentalitetimizdəki keyfiyyətləri görür, bu keyfiyyətlərin xalqın Könül Həsənova, Nazilə Abdullazadə 134 mənəvi bütövlüyünü qoruduğunu bilirdi. “Qadına hörmət hər bir millətin başucalığıdır. Bizim millətimizin tarixi ənənələri həmişə qadınlara hörmət etməyi tövsiyə etmişdir. Biz bu gün də, gələcəkdə də ölkəmizdə, cəmiyyətdə qadını uca tutmalıyıq, qadına hörmət etməliyik. Qadın cəmiyyətin bərabərhüquqlu üzvüdür. Ancaq eyni zamanda, qadın anadır. Qadın bizim nəslimizi böyüdür. Qadın millətimizin sayını artırır. Qadın bizim uşaqlarımızı tərbiyə edir, böyüdür, onlara həyat yolu göstərir. Bunları edən qadındır, anadır. Ona görə də ana, qadın hər bir Azərbaycan oğlu üçün müqəddəs bir məfhum olmalıdır” (Əliyev, 1999:473).

Ulu Öndərin Sərəncamı ilə yaradılan “Qadın problemləri üzrə Dövlət Komitəsi”, 2000-ci il Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Qadın Problemləri üzrə Milli Fəaliyyət Planının (2000-2005-ci illər) təsdiq edilməsi gender bərabərliyi istiqamətində atılan addımlar idi. Bunlarla yanaşı, 1998-ci ildən keçirilməyə başlayan Qadınlar Qurultayları Dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsində yeni mərhələ sayılır.

İlk Qadın Qurultayı 1998-ci ildə – Ulu Öndər Heydər Əliyevin ikinci dəfə Azərbaycana hakimiyyəti dövründə keçirilmişdir. İki gün davam edən qurultayda qadınları respublikanın bütün şəhər və rayonlarından iki mindən çox nümayəndə təmsil edib. Qurultay Müstəqil Azərbaycan dövlətində qadınların ictimai-siyasi həyatında dönüş mərhələsinin başlanğıcı olub. Ulu Öndər qurultay iştirakçılarını

təbrik məktubunda deyib: “Hesab edirəm ki, bu qurultay XX əsrdə Azərbaycanın tarixində ən böyük tarixi hadisələrdən biridir. Azərbaycan qadınları bu qurultayla müstəqil Azərbaycanda gələcəyin qadın hərəkatının əsasını qoyublar, qadınların cəmiyyətdə fəallığının, onların cəmiyyət və dövlətin həyatında iştirakının əsasını qoyublar. Siz bunun əsasını qoymusunuz, böyük iş görmüsünüz. Bu münasibətlə mən sizi ürəkdən təbrik edirəm”.

Dövlət qadın siyasətinin əsasını qoyan Ulu Öndər artıq qadınların təmsilçiliyinə xüsusi yer ayırır, onların dövlət idarəçiliyində, həyatın bütün sahələrində iştirakını təmin edir, xüsusilə təhsil, mədəniyyət, səhiyyə sahələrində hərtərəfli fəaliyyətlərinə imkanlar yaradırdı. Təsədüfi deyil ki, Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra qadınların ictimai-siyasi həyata transformasiyası, onların dövlət idarəçiliyində təmsilçiliyi, bütün sahələrdə kişilərlə bərabər hüquqlara malik olması dövlət idarəçiliyi kursunun prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilib.

Heydər Əliyevə görə, qadınlarda vətən, vətənpərvərlik hissi, vətəndaşlıq duyğusu daha yüksəkdir. Qadınlar öz övladlarına bu hissləri ana südü ilə, analıq duyğusu ilə köçürürlər. Hər bir azərbaycanlının qanında olan vətənə sdaqət hissi qadıncdan – anadan keçən bir şərəf, bir məsuliyyət hissidir və Azərbaycan qadını öz müqəddəs vəzifəsini həmişə yerinə yetirməyə hazırdır (Əliyev, 2005:43).

Müstəqil Azərbaycanın ilk Qadınlar Qurultayı bir çox cəhətləri ilə həmişəlik yaddaşlara həkk olunub. Bu qurultayda qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə dövlət strategiyasının əsası qoyulur. Pekin konfransının müddəalarına əsaslanaraq qadınların sosial-iqtisadi həyatının yaxşılaşdırılması hədəflənir. Qurultaydan az sonra, 2000-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında dövlət qadın siyasətinin həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı imzalanır. Bu tarixi sənəddə qadınlarla kişilərin hüquq bərabərliyi, xüsusilə onların dövlət idarəçilik sistemində layiqli səviyyədə təmsil olunmaları, habelə qadınların vəziyyətinə dair beynəlxalq standartlara cavab verən statistik məlumatların hazırlanması, iqtisadi islahatlar çərçivəsində həyata keçirilən işlərdə gender siyasəti tələblərinin rəhbər tutulması, qadınlarla kişilər arasında bərabər imkanlar yaradılması, qaçqın və məcburi köçkün qadınların məşğulluğu problemlərinin həlli yolları və digər məsələlər mühüm yer tutur.

O vaxtdan – 1998-ci ildən başlayaraq hər beş ildən bir Azərbaycan Qadınlarının Qurultayı keçirilir. Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin, sonra da Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin təşkilatçılığı ilə keçirilən qurultaylar qadın siyasəti sahəsində ən əlamətdar və yaddaqalan hadisələrdən biri kimi qiymətləndirilir. Hər bir qurultayda qadınların həyatın müxtəlif sahələrini əhatə edən məsələləri önə çıxarılır, müzakirə edilir, həlli yolları müəyyənləşdirilir.

27 sentyabr 2003-cü il tarixdə II Qurultay işinə başlayır. Heydər Əliyevin təbrik məktubunun oxunması ilə başlayan qurultayda qadın hərəkatının fəallaşması dövlət qadın siyasətinin təntənəsi kimi qiymətləndirilir. Qurultay nümayəndələri tərəfindən gender bərabərliyi siyasətinin qanunverici bazasının formalaşmasının vacibliyi vurğulanır. Qurultaydan 3 il sonra 2006-cı ildə “Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı imzalanır. Həmin ildə də qurultayın dəstəklədiyi “Gender (kişi və qadın) bərabərliyinin təminatları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunur.

Artıq ənənə halını alaraq beş ildən bir keçirilən Azərbaycan qadınlarının növbəti – III Qurultayı 2008-ci ildə toplanır. Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva çıxış edərək bildirmişdir ki, biz bu gün həyatımızın bir çox sahələrində qadınların əldə etdiyi uğurlarla haqlı olaraq fəxr edirik. Tarix boyu Azərbaycanda mədəniyyətimizin, ana dilimizin, dinimizin, adət-ənənələrimizin, milli dəyərlərimizin qorunub saxlanması qadınların misilsiz xidməti olubdur. Azərbaycanda qadın, ana hər zaman uca, müqəddəs sayılıb. Azərbaycan qadınları övladlarını vətənpərvərlik, xeyirxahlıq, mərdlik,

qonaqpərvərlik, tolerantlıq ruhunda tərbiyə edərək, xalqımıza xas olan bu gözəl xüsusiyyətləri qoruyub saxlayıblar. Azərbaycan qadını çox mürəkkəb, eyni zamanda, şərəfli yol keçibdir (3).

Qurultayda BMT-nin Baş katibi və Avropa Şurası Baş katibinin müavinlərinin qurultay iştirakçılarına videomüraciətləri təqdim olunmuşdur. III qurultay qadın hüquqları sahəsində maarifləndirmənin, məişət zorakılığı və erkən nikaha qarşı mübarizənin əhəmiyyətini hədəfləyir. Qurultay nümayəndələri adından Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə, BMT-yə, Avropa Şurasına və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara müraciət ünvanlanır. Qurultayın qətnaməsindən irəli gələn vəzifələrin həlli istiqamətində 2010-cu ildə “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edilir.

2013-cü ildə “İnkişaf naminə birlik” şüarı ilə keçirilən IV qadın qurultayı 2000-ə yaxın nümayəndəni bir araya toplayır. Qurultayda UNESCO-nun Baş direktoru, BMT-nin Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üzrə Komitəsinin sədri, Türkiyənin ailə və sosial siyasət nazirinin təbrik məktubu videogörüntülərlə qurultay nümayəndələrinə təqdim olunur. Qadın ictimaiyyətinin ümumi rəyi nəzərə alınaraq Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevaya “Ülviyyət” ictimai mükafatı verilib. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Hicran Hüseynova bikişdirib ki, Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva ölkədə qadınlarla bağlı layihələrin həyata keçirilməsində fəal iştirak edir, qadın və uşaqların təhsil, səhiyyə problemlərinin həllində xüsusi fəaliyyət həyata keçirir, Azərbaycan qadınlarını beynəlxalq miqyasda layiqincə təmsil edir (4).

Qurultayda sahibkarlığın inkişafının vacibliyi hədəflənərək yoxsulluğun azaldılması, qadınların siyasi, iqtisadi və sosial iştirakçılığının artırılması və gender bərabərsizliyinin aradan qaldırılması istiqamətində işlərin gücləndirilməsinin əhəmiyyəti önə çəkilir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 200-ə yaxın qeyri-hökumət qadın təşkilatının fəaliyyəti qurultayda xüsusi qeyd edilir. Kənd və rayon yerlərində yaşayan qadınların iqtisadi və sosial həyatda iştirakı məqsədilə regionlarda Qadın Resurs Mərkəzlərinin yaradılmasına start verilir. Qurultayda müzakirə olunan məsələlərin nəticəsi olaraq nümayəndələr adından Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə, BMT-yə, Avropa Şurasına və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatçılara müraciət ünvanlanır. 2017-ci ildə Azərbaycanda Qadın Sahibkarlığının İnkişafı Assosiasiyası yaranır.

2018-ci ildə müasir tendensiyaları nəzərə alaraq, Azərbaycan Qadınlarının V Qurultayı V Forum adı ilə keçirilir. Forum Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasının və Azərbaycan qadınına seçki hüququnun verilməsinin 100 illiyinə həsr olunmuşdu. Forum çərçivəsində qadınlara dair ənənəvi sahələrlə yanaşı, ekologiya, qida təhlükəsizliyi, İKT və digər mövzular da panel müzakirələrdə Qadınların mədəniyyətlər və dinlərarası dialoqun inkişafında oynadığı rol, dünyada sülhün, əmin-amanlığın və əməkdaşlığın genişləndirilməsinə verdiyi əvəzsiz töhfəsi vurğulanır. Elə həmin ildə Forumun təkan verdiyi Azərbaycan Kənd Qadınları Assosiasiyası yaradılır.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinə, həmçinin ilk Qadın Qurultayının 25 illiyinə həsr olunmuş VI Qadınlar Qurultayı 2023-cü il 19 oktyabrda toplanır. “Heydər Əliyev və dövlət qadın siyasəti” haqqında filmin nümayişi ilə işə başlayan qurultayda Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyasının Humanitar siyasət, diaspora, multikulturalizm və dini məsələlər şöbəsinin müdiri Fərah Əliyeva Prezident cənab İlham Əliyevin qurultay iştirakçılarına təbrik məktubunu səsləndirmişdir. Qurultayda Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Bahar Muradova dövlət qadın siyasəti ilə bağlı məruzə edərək aparılacaq müzakirələrin, qəbul ediləcək qərarların əhəmiyyətini vurğulamış, erməni işğalından torpaqlarımızın azad edilməsində, müzəffər ordunun qələbəsində, tarixi torpaqlarımıza qayıdışda Azərbaycan qadınının əməyini yüksək qiymətləndirmişdir. İllər sonra da Ulu

Öndərin misilsiz xidmətlərindən bəhs edən Bahar Muradova onun hər bir sahədə qadınların hüquqlarının və xidmətlərinin artırılmasında rolunu, qadın hərəkətinin əsasını qoyduğunu minnətdarlıqla xatırlamışdır.

VI Qadınlar Qurultayında Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini Əli Əhmədov ilk dəfə olaraq Azərbaycan qadınlarının dövlət müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü bütünlüklə bərpa etmiş Azərbaycanda bir yerə toplaşdığını, onların cəmiyyətdə müstəsna rola malik olduğunu qeyd edir. O bu gün Azərbaycan qadınının müxtəlif sferalarda fəaliyyət göstərdiyini diqqətə çatdırmış, Azərbaycan hökumətinin bundan sonra da cəmiyyətdə qadınların imkanlarının genişləndirilməsi və onlara şərait yaradılması istiqamətində atılan addımları davam etdirəcəyinə əminliyi ifadə etmişdir.

VI Qurultayda dövlət siyasətinin bütün istiqamətlərində Azərbaycan qadınlarının önəmli mövqe tutduğu, siyasətdə, parlamentdə, təhsildə, səhiyyədə, elmdə, incəsənət və mədəniyyətdə, həyatın bütün sahələrində uğurlar qazandığı qeyd olunmuşdur.

Türkiyənin Ailə və sosial xidmətlər naziri Mahinur Özdemir Göktaş qardaş ölkədə olmaqdan məmnunluğunu ifadə etmiş, bu qardaşlığın sosial siyasət, xidmətlərin planlanması və inkişaf etdirilməsində birgə işləri daha da gücləndirəcəyini bildirmiş, Türkiyədə də qadın hüquqlarının müdafiəsi, onların hər bir sahədə iştirakçılığının artırılması məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyətlərdən danışmışdır. Mahinur Göktaş həmçinin qadınların ictimai həyatın bütün sahələrində daha fəal iştirakı, imkanlardan bərabər yararlanması istiqamətində iki ölkənin ortaq kökləri və güclü əlaqələrinin köməyi ilə Azərbaycanla bərabər işləməyə davam edəcəklərini bildirib.

Vətənimizin ərazi bütövlüyü uğrunda canlarından keçən şəhidlərimizi ehtiramla yad edən İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil Səbinə Əliyeva dünyaya belə igid övladlar gətirərək onları yüksək vətənpərvərlik ruhunda yetişdirmiş, Qarabağsız böyüsələr də hər zaman onu azad etmək arzusu ilə yaşayan və buna nail olan gəncliyin formalaşmasında anaların, fədakar qadınlarımızın rolunun əvəzedilməz olduğunu bildirib.

Səbinə Əliyeva Birinci Qarabağ müharibəsinin ağır nəticələrindən söz açaraq qeyd edib ki, müharibədən ən çox əziyyət çəkən və beynəlxalq hüquq normalarında təsbit olunan fundamental insan hüquqları kobud şəkildə pozulan həssas əhali qruplarından biri də qadınlardır. Ombudsman hazırda qadın hüquqlarının müdafiəsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malik bir sıra beynəlxalq müqavilələrin ölkəmiz tərəfindən ratifikasiya edildiyini, bu sahədə geniş qanunvericilik bazası formalaşdırıldığını, aidiyyəti beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq əlaqələri qurulduğunu qurultay iştirakçıların nəzərinə çatdırmışdır.

Bu gün Azərbaycan qadınının əldə etdiyi uğurların təməlinə Heydər Əliyevin qurduğu qadın siyasəti amili dayanır. Daha dəqiq desək, Heydər Əliyev Azərbaycan qadınına bəslədiyi böyük hörmətlə yanaşı, onun cəmiyyətdə layiqli yer tutması üçün əzmlə çalışıb, YAP-ın həyatında fəal iştirakını təmin edib. Qadınların hər zaman aparıcı qüvvə olduğunu bildirən Ümummilli lider onların milli xüsusiyyətlərini olduqca yüksək dəyərləndirib: “Azərbaycan qadını tarix boyu öz ağılı, zəkası, namusu, qeyrəti, isməti, fədakarlığı, çalışqanlığı, mərdliyi, vətənpərvərliyi ilə, millətinə, torpağına olan hədsiz məhəbbəti və gözəlliyi, Azərbaycan xalqının milli xüsusiyyətlərinə sadiqliyi ilə tanınmışdır. Qadın ailə saxlayan bir insandır. Ona görə də, bütün qadınlar bizim cəmiyyətdə çox əhəmiyyətli rol oynayırlar. Mən bunları deyərək qadınların bizim üçün nə qədər əziz olduğunu bir daha bəyan etmək istəyirəm”.

Ulu Öndərin bu siyasəti onun layiqli varisi İlham Əliyev tərəfindən də ardıcıl şəkildə davam etdirilir. Azərbaycan qadını daha səlahiyyətli vəzifələrdə çalışır, fərman və sərəncamlar imzalayır, dövlət proqramlarını reallaşdırır, qanunvericilik aktlarını qəbul edir.

Açar sözlər: qadın siyasəti, Ulu Öndər, qurultay, həmrəylik, qadın hüquqları.

ƏDƏBİYYAT

Əliyev, Heydər (2005). Müstəqilliyimiz əbədidir. Çıxışlar. Nitqlər. Bəyanatlar. Müsahibələr. Məruzələr. Məktublar. Müraciətlər. XIV kitab. Dekabr, 1997 – fevral, 1998. /Red. Ramiz Mehdiyev. – Bakı: Azər nəşr. – 520 s.

Əliyev, Heydər (1999). Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı. Tərtibçi: V.Quliyev. – Bakı: "Ozan". – 496 s.

<http://scfwca.gov.az/post/802/bakida-azerbaycan-qadinlarinin-iii-qurultayi-kecirilib>

<http://www.scfwca.gov.az/post/801/azerbaycan-qadinlarinin-iv-qurultayi-kecirilib>

<https://report.az/daxili-siyaset/azerbaycan-qadinlarinin-vi-qurultayi-baslayib/>

<https://lib.aliyev-heritage.org/az/3993488.html>

nl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/mart/110917.htm

XX ƏSRİN SONU-XXI ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ TÜRKİYƏ-ABŞ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİ

MİRZƏYEVA KƏMALƏ KAMAL

Azərbaycan-Sumqayıt Dövlət Universiteti

orcid: 0000-0001-7564-532X

TURKEY-US ECONOMIC RELATIONS AT THE END OF THE 20TH CENTURY AND THE EARLY OF THE 21ST CENTURY

Key words: Turkey, USA, strategic cooperation, economic relations, 1980-90 years

This article talks about Turkey-USA economic relations at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century. As we know, relations with the US are one of the priority areas of Turkey's foreign policy. During the Cold War, military cooperation dominated the relations between the two countries, but in the post-Cold War period, these relations gave way to the strengthening of economic relations. With a strategic geographic location connecting Asia and Europe and an ever-growing economic market, Turkey offered great potential for US trade and investment.

As is known, economic and trade relations between Turkey and the United States are less developed than military-political relations. Since the 1980s, the structural changes in the Turkish economy have further revived Turkey's desire to establish trade and investment relations with the United States, which is the world's largest market and source of investment. Since the early 1990s, an increase in the volume of trade relations was observed. Although the US viewed Turkey as a mere sales market, this approach was an indication of Turkey's significant economic power for the US. Since the end of 1997, one of the five most important landmarks in Turkey's relations with the United States was mutual economic and trade relations, and the other was energy and its safe transportation.

On the whole, Turkey's relations with the United States were traditionally dominated by the line of turning strategic positions into economic gains, but in the 90s of the 20th century, the United States' policy of turning close cooperation into direct economic advantage was a noteworthy factor as an element of change.

The legal basis of the economic and trade relations between the two countries is December 3, 1985 "Reciprocal Promotion and Protection of Aid", June 6, 1991 Basic Grant Agreement, March 26, 1996 "Avoidance of Double Taxation", January 18, 1995 "On cooperation in the field of agriculture", March 26, 1996 "Prevention of double taxation", March 28, 1996 "On customs cooperation", January 20, 1998 "On the establishment of a trade consultation mechanism between Turkey and the United States" "On September 29, 1999, the agreements signed on "Development of trade and investment relations" are organized.

Tam metn.

Məlum olduğu kimi, Türkiyə ilə ABŞ arasındakı iqtisadi və ticarət əlaqələri hərbi-siyasi əlaqələrdən daha az inkişaf etmişdir. 1980-ci illərdən etibarən Türkiyə iqtisadiyyatında başlanan struktur dəyişiklikləri dünyanın ən böyük bazar və investisiya mənbəyi olan Türkiyənin ABŞ-la ticarət və investisiya əlaqələri qurmaq arzusunu daha da canlandırmışdır. Türkiyə 1980-ci illərin sonlarına doğru ABŞ-la ticarət və iqtisadi əlaqələrini inkişaf etdirməyə çalışmış və «daha az yardım, daha çox ticarət» yanaşmasını həyata keçirmək istəmiş, amma istədiyi nəticəni ala bilməmişdi [4, s.44].

İqtisadi və ticarət sahəsində Türkiyə ilə ABŞ arasında 3 təməl müşavirə mexanizmi mövcuddur:

- İqtisadi Əməkdaşlıq Komissiyası Yığıncağı
- Ticarət və İnvestisiya Şurası
- ATC / AFOT-DEİK / TAIK İllik Konfranslar

İki ölkə arasındakı iqtisadi və ticarət əlaqələrinin hüquqi əsasını 3 dekabr 1985-ci il “Yardımların qarşılıqlı təşviqi və qorunması”, 6 iyun 1991-ci il Əsas Qrant müqaviləsi, 26 mart 1996-cı il “İki qat vergilərin qarşısının alınması”, 18 yanvar 1995-ci il “Kənd təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlıq haqqında”, 26 mart 1996-cı il “İki qat vergilərin qarşısının alınması”, 28 mart 1996 “Gömrük əməkdaşlığı haqqında”, 20 yanvar 1998-ci il “Türkiyə və ABŞ arasında ticarət Müşavirə mexanizmi yaradılması haqqında” 29 sentyabr 1999-cu il “Ticarət və İnvestisiya əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi” haqqında imzalanan müqavilələr təşkil edir [1].

1985-ci ildə Türkiyənin Baş naziri Turqut Özalın ABŞ-a səfəri əsnasında iki ölkə arasında investisiyalar haqqında razılıq əldə edilmiş və Türk-Amerikan İş Şurası yaradılmışdı.

SSRİ-nin ləğvindən sonra iki ölkə arasındakı əlaqələr «inkişaf etmiş tərəfdaşlıq» adı altında aparılmış, XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəllərində isə onun yerini “strateji tərəfdaşlıq” anlayışı almışdır. 1990-cı illərin əvvəllərindən etibarən ticarət əlaqələrinin həcmində artım müşahidə olunmuşdu.

1993-cü ildə Ortaq İqtisadi Komitənin və Biznesin İnkişafı Şurasının yaradılması iki ölkə arasında əlaqələrin inkişafında vacib təşəbbüs idi. 1994-ci ildə ABŞ Rəhbərliyinin Türkiyəni inkişaf etməkdə olan 10 böyük bazardan biri kimi xarakterizə etməsi Amerikan investisiyanın Türkiyəyə yönləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli bir addım olmuşdur [6, s.303].

ABŞ Ticarət Nazirliyinin 1995-ci ildə Türkiyəni dünyanın inkişaf edən 10 böyük bazarından biri elan etməsi bu baxımdan ən diqqət çəkici məqam idi. ABŞ Türkiyəyə sadəcə satış bazar olaraq baxsa da, bu yanaşma Türkiyənin ABŞ üçün əhəmiyyətli iqtisadi güc olmasının göstəricisi idi. 1997-ci ilin sonundan etibarən Türkiyənin ABŞ-la əlaqələrində beş ən mühüm oriyentirlərdən biri qarşılıqlı iqtisadi və ticarət əlaqələri, digəri isə enerji və onun təhlükəsiz daşınması məsələləri idi.

1998-ci ilin mayında İstanbulda keçirilən «Qitələrin keçid nöqtəsi Türkiyə» adlı konfransda ABŞ-dan olan 600 iş adamı və investorun iştirak etməsi, ABŞ səfirliyinin təşəbbüsü ilə türk iş adamlarının ikitərəfli əlaqələri genişləndirmək məqsədilə ABŞ-ı ziyarət etməsi bu baxımdan diqqət çəkən məqam idi [7, s.214].

1999-cu ilin sentyabrında Baş nazir Bülent Ecevitin ABŞ-a səfəri əsnasında sərmayə və ticarət əlaqələrini yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə müqavilə imzalanmışdı.

1999-cu ilin oktyabrında ABŞ inkişaf etmiş iqtisadiyyata malik ölkələrin iştirakı ilə qurulan G-20 ölkələri sırasına Türkiyənin də daxil olmasını dəstəklədiyini bildirdi [5, s.56].

XX əsrin 90-cı illərinin sonlarından etibarən iki ölkə arasında ticarətin həcmində artım müşahidə olunmağa başladı. 1992-ci ildə ümumi ticarət dövriyyəsi 3 milyard dollardan 1997-cu ildə 6 milyard dollara qədər yüksəldi. Türkiyənin ixracatında ABŞ 10-cu, idxalatında isə 9-cu yerə sahib idi. ABŞ-ın xarici ticarətində Türkiyənin payı isə yüzə 0,5 belə deyildi [6, s.305].

Cədvəl 1 [6, s.287]

1991-2000-ci illərdə Türkiyə ABŞ ticarət həcmi (milyon dollar göstərilməklə)										
İllər	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İxracat	2,225	2.600	3.300	2.400	2.700	3.500	4.300	4.050	3.800	3.887
İdxalat	913	865	986	1.520	1.513	1.600	2.027	2.233	2.437	3.074

Lakin göstərilən bütün səylərə baxmayaraq 90-cı illərdə iki ölkə arasındakı əlaqələrin inkişafı istənilən səviyyəyə çatdırılmamışdır.

İki ölkə arasında ticarətin inkişafında artım müşahidə olunsada bəzi çatışmazlıqlar qalmaqda idi. Birincisi, Türkiyənin ticarət saldosunun sürətli şəkildə artması idi. İki ölkə arasında mövcud olan 6 milyardlıq ticarət dövriyyəsinin 2 milyardı Türkiyənin ixracatına, yerdə qalan qismi isə ABŞ-dan idxal olunan məhsullara aid idi.

İkincisi, həm ABŞ-ın, həm də Türkiyənin ticarət əlaqələrində mövcud olan məhdudiyyətlərlə bağlı qarşılıqlı narazılıqları vardı. Türkiyə 1980-ci illərdə olduğu kimi bu dövrdə də ABŞ-a ixrac olunan toxuculuq və hazır paltar məmulatlarının ixracına qoyulmuş maneələrin aradan qaldırılmasını istəyirdi. Türkiyədən ABŞ-a ixrac olunan məhsulların yarısından çoxunu geyim məmulatları təşkil etdiyindən bu məsələ xüsusi önəm daşıyırdı. ABŞ bu məsələnin həll edilməsi və məhsulların ixracatına qoyulan məhdudiyyətlərin 2005-ci ilə qədər mərhələli şəkildə aradan qaldırılmasının tərəfdarı idi.

1999-cu ilin sentyabrında Vaşinqtona səfər edən B.Ecevit səfər əsnasında ABŞ-la ticarətə qoyulan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasını arzu etdiklərini bildirdi. 2005-ci ildə ABŞ təkcə Türkiyədən deyil, digər ölkələrdən də məhsul idxalına qoyulan maneələri aradan qaldırdı.

2001-ci il 11 sentyabr terror hadisəsindən sonra Türkiyənin ABŞ-ın yanında yer alması Amerikanın Türkiyəyə olan güvənini daha da artırmışdı. Təbii ki, hərbi-siyasi sahədə inkişaf edən əməkdaşlıq öz təsirini iqtisadi münasibətlərdə də göstərdi. 2-ci cədvəldə də görüldüyü kimi XX əsrin əvvəllərindən etibarən iki ölkə arasında ticarət əlaqələri artan tempə inkişaf etmişdir.

Cədvəl 2 [3]

2001-2017-ci illərdə Türkiyə-ABŞ ticarət həcmi (milyard dollar göstərilməklə)			
İllər	İxracat	İdxalat	Ümumi ticarət dövriyyəsi
2001	3.126	3.261	6.387
2002	3.356	3.099	6.455
2003	3.752	3.496	7.248
2004	4.860	4.745	9.605
2005	4.911	5.376	10.287
2006	5.061	6.261	11.322
2007	4.171	8.166	12.337
2008	4.300	11.976	16.276
2009	3.223	8.576	11.799
2010	3.763	12.319	16.082
2011	4.584	16.034	20.618
2012	5.604	14.131	19.735
2013	5.640	12.596	18.232
2014	6.341	12.727	19.068
2015	6.395	11.141	17.524
2016	6.623	10.867	17.490
2017	8.654	11.947	20.601
2018 (yanvar-aprel)	2.611	3.390	6.001

Cədvəldən də göründüyü kimi 2001-ci ildə Türkiyə-ABŞ arasında ümumi ticarət dövriyyəsi 6,3 milyard dollar olduğu halda 2017-ci ildən 20,6 milyard dollara çatmışdır.

2007-2008-ci illərdə ABŞ-dan Türkiyəyə idxal olunmuş 10 mühüm məhsulun cədvəli: (dollarla)

Cədvəl 3 [1]

	Məhsulun adı	2007	2008
1	Dəmir və polad	1.304.262.076	2.759.466.581
2	Təbii yanacaq və yağlar	338.488.544	1.432.045.140
3	Qazan, maşın avadanlıqları	915.621.861	1.045.811.356
4	Hava və kosmos vasitələri və hissələri	340.105.087	717.163.007
5	Optika, Kino, Nəzarət cihazları	547.694.586	619.989.589
6	Pambıq	819.418.991	619.550.544
7	Əczaçılıq məhsulları	363.491.255	516.121.352
8	Elektrik cihazları, hissə və aksesuarları	430.378.708	510.406.550
9	Üzvi kimyəvi preparatlar	432.491.079	402.258.095
10	Plastik və plastıkdən hazırlanan məhsullar Plastıkten Mamul Eşya	462.199.201	376.971.622

2014-2015-ci illər üzrə ABŞ-dan Türkiyəyə ixrac olunan 10 mühüm məhsulun siyahısını isə aşağıdakı cədvəl vasitəsilə izləmək olar.

Cədvəl 4 [3].

	Məhsulun adı	2014	2015
1	Dəmir və polad	1.524.700	1.014.045
2	Təbii yanacaq və yağlar	210.977	313.665
3	Qazan, maşın avadanlıqları	168.467	197.165
4	Hava və kosmos vasitələri və hissələri	1.280.573	1.581.687
5	Optika, Kino, Nəzarət cihazları, Tibbi alətlər tl	275.613	209.637
6	Pambıq	914.957	527.652
7	Əczaçılıq məhsulları	275.613	209.637
8	Yeyinti məhsulları	401.736	395.153
9	Qızıl məmulatları (xam və işlənmiş halda)	116.900	104.194
10	Plastik və plastıkdən hazırlanan məhsullar Plastıkten Mamul Eşya	56.033	71.068

Türkiyənin ABŞ-la ticarət əlaqələri gözlənilən səviyyədən aşağıda olsa da, ABŞ Türkiyəyə investisiya qoyuluşunda daha maraqlı idi. İnvestisiya qoyuluşunun hüquqi əsasını 1985-ci ildə imzalanan, ancaq 1990-cı ildə qüvvəyə minən “İkitərəfli investisiya qoyuluşu haqqında” müqavilə təşkil edirdi. Bu müqaviləyə görə, investorlar mənfəətlərinin köçürülməsi hüququnu alır, bu sahədə yaranmış anlaşılmazlıqların aradan qaldırılması üçün müəyyən prosedurlar müəyyənləşdirilirdi.

ABŞ-ın Türkiyəyə investisiya qoyuluşuna maraq göstərməsinin əsas səbəbi Türkiyənin həyata keçirdiyi enerji layihələri idi. Bu çərçivədə ABŞ GAP layihəsinə xüsusi önəm verirdi. 1999-cu ilin noyabrında General Electric və DuPont kimi nəhəng şirkətlərin nümayəndələrinin, ABŞ Xarici Əlaqələr Şurasının fəxri prezidenti David Rokfeller və ABŞ-ın Türkiyədəki səfiri Mark Parisin də tərkibində olduğu iş adamları regionda araşdırmalar apardılar.

ABŞ XX əsrin 90-cı illərinin sonunda 9 anbarın tikintisi və bəzilərinin texniki cəhətdən yenilənməsi çərçivəsində Türkiyədə enerji sahəsinə 2 milyard dollar, GAP-a isə 800 milyon dollar həcmində investisiya qoyuluşu üçün müəyyən cəhdlər göstərdi. Bu sahədə ilk addım 1999-cu ilin noyabrında Türkiyə ilə ABŞ arasında 675 milyon dollarlıq enerji müqaviləsinin imzalanması idi [4, s.47].

ABŞ-ın Türkiyəyə investisiya qoyuluşları ilə bağlı bəzi narazılıqları var idi. Birincisi, ABŞ investorlarından 15 faiz həcmində vergilərin alınması idi. Bu problem 1996-cı ildə imzalanan, 1998-ci ildə ratifikasiya edilən Vergilərin nizamlanması haqqında qanunla aradan qaldırıldı.

İkincisi, Türkiyədə müəllif hüquqlarının lazımı səviyyədə qorunmaması idi. ABŞ şirkət nümayəndələri Türkiyədə haqlarının qorunmadığını və bu səbəbdən milyonlarla dollar həcmində itkilərinin olduğunu iddia edirdilər.

Buna görə də ABŞ 1992-1993-cü illərdə Türkiyəni nəzarət altına alınan ölkələr sırasına qoymuşdu. Lakin 1995-ci ilin iyununda müəllif hüquqları və patent qanunları barədə qərar çıxarıldı.

Yenə də, ABŞ rəhbərliyi Türkiyənin sərmayə qoyuluşu ilə bağlı həyata keçirdiyi qanunlarda Türkiyənin amerikan sərmayədarları üçün cazibədar bir coğrafiya kimi nəzərdə tutulduğunu bildirirdi.

1990-cı illərdə ABŞ Türkiyəyə sərmayə qoyan 14 ölkə sırasında Fransa və Almaniyadan sonra üçüncü yerdə dururdu. XX əsrin 90-cı illərində Türkiyə ABŞ üçün sadəcə strateji orta q deyil, həmçinin satış bazarı və sərmayə imkanları baxımından xüsusi önəm daşımağa başlamışdı. Bu dövrdə ixracata üstünlük verən, daha çox satış bazarları qazanmağa və sahib olduğu bazarları genişləndirməyə çalışan Amerika Birləşmiş Ştatları bu siyasət çərçivəsində Türkiyədə enerji sahəsində yeni investisiyalar axtarmaqla məşğul idi. 1999-cu ildə Ticarət İnkişaf Agentliyi, Xüsusi İnvestisiya Quruluşu və Eksimbank nümayəndələri Xəzər Maliyyə Mərkəzi adı ilə birləşərək Ankarada bir yerə toplandılar. Bu qurumu yaratmaqda ABŞ-ın əsas məqsədi həm Türkiyədə, həm də Xəzər hövzəsindəki sərmayə və ticarət imkanlarını idarə etmək idi.

Bütövlükdə, Türkiyənin ABŞ-la əlaqələrində ənənəvi olaraq strateji mövqeləri iqtisadi qazanca çevirmə xətti hakim olduğu halda, XX əsrin 90-cı illərində ABŞ-ın yaxın əməkdaşlığı birbaşa iqtisadi üstünlüyə çevirmək siyasətinə yönəltməsi bir dəyişiklik elementi kimi diqqət çəkici faktor idi.

Hər iki ölkə müasir dövrümüzdə də öz aralardakı iqtisadi yönümlü əlaqələri mövcud problemlərin aradan qaldırılması yolu ilə inkişaf etdirməyə çalışır. Türkiyənin ABŞ bazarına girməkdə çətinlik çəkdiyi və özünü üçün son dərəcə əhəmiyyətli olan sektorlarda tətbiq olunan kvota, eyni zamanda ABŞ-ın Türkiyə bazarına girməkdə çətinlik çəkdiyi enerji, telekommunikasiya və digər yüksək texnologiya sektorlarında və kənd təsərrüfatı məhsullarında qarşılaşdığı maneələr müzakirə mövzusu olaraq qalmaqdadır. Ticarət və investisiya əlaqələrini təşviq etmək üçün yaradılan bütün komissiyalar və təşkilatlar bu problemləri həll etmək məqsədilə yaradılmışdır. Bu vəziyyətdə hər iki tərəf öz problemlərini həll etmək üçün digər tərəfə təzyiq etməyi üstün tutur və məsələlər ətrafında aparılan danışıqlar çox az səmərə ilə irəliləyir.

Ədəbiyyat siyahısı

ABD ölkə raporu <http://www.turkishdepot.com/resources/abd-ulke-raporu.pdf>

Alınan vergilərdə çifte vergiləndirməyi önleyen və vergi kaçaqçılığına engel olma Anlaşması http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/ABD.htm

Amerika Birləşik Devletləri ölkə raporu <http://www.kto.org.tr/d/file/a.b.d-ulke-raporu-2017.pdf>

Bal İ. ABD Politikaları və Türkiyə. Ankara: Lalezar Kitabevi, 2008, 244 s.

Büyüktepe U. Türk-Amerikan İlişkilerinin Müttefiklik və Stratejik Ortaklık Boyutlarının Karşılaştırmalı Analizi. K.T.Ü.Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006, 188 s.

Oran B. Türk dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar. 3 ciltte. Cilt 2: 1980-2001. İstanbul: İletişim yayınları, 2001, 637 s.

Uslu N. Türk Amerikan İlişkileri. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, 464 s.

MOUNTAIN TOURISM IN GABALA DISTRICT: OPPORTUNITIES AND PROSPECTS

Ismayilova Aygun Chingiz

PhD student Sheki Regional Scientific Centre of the Azerbaijan National Academy of Sciences

Azerbaijan, Sheki, AZ5500, L.Abdullayev str., 24

Abstract

The Gabala district, located in Azerbaijan, boasts a unique blend of natural beauty and cultural heritage, making it a promising destination for mountain tourism. The study explores the opportunities and prospects associated with developing mountain tourism in this region. With its diverse topography, including lush valleys and towering peaks, Gabala offers a range of activities such as hiking, skiing, and eco-tourism, appealing to both adventure seekers and nature enthusiasts. The district's rich history and cultural sites further enhance its attractiveness, providing visitors with a holistic experience. However, to fully capitalize on these opportunities, there is a need for sustainable development strategies, infrastructure improvement, and community involvement. This article underscores the potential benefits of investing in Gabala's mountain tourism sector while also emphasizing the importance of responsible tourism practices to ensure the long-term success and preservation of the region's natural and cultural assets. Also, this research aims to delve into Azerbaijan's mountain tourism potential, focusing on Gabala as a case study. The investigation encompasses five pivotal areas: tourism infrastructure and amenities; interlinkages with other industries; leveraging natural assets for tourism; management and growth impediments; and considerations around protected regions, land utilization, and nature conservation. Furthermore, the research methodology encompasses a thorough examination of existing literature and relevant studies to supplement primary data collection efforts.

Keywords: Gabala district, mountain tourism, natural beauty, cultural heritage, adventure opportunities, infrastructure development, environmental conservation.

1. Introduction

Tourism has emerged as a pivotal force in the global economy, becoming a forefront sector. As per the World Trade Organization, there is a consistent annual growth rate of 4.1 percent in the number of tourists, with an anticipated surge to 1.6 billion travelers by 2020. This underscores the escalating significance of tourism services worldwide, suggesting a continual and even heightened role in the foreseeable future. Consequently, prioritizing the organization of tourism within a country and amplifying its impact on the economy stands out as an imperative and pressing concern [7].

In Azerbaijan, the growth of the tourism sector gained momentum towards the conclusion of the 1990s. The visionary policies initiated by the esteemed leader Heydar Aliyev, and presently sustained by President Ilham Aliyev, have laid a conducive foundation for the advancement not only of the tourism industry but also for various sectors within the national economy. The issuance of the “State Program on the Development of Tourism in the Republic of Azerbaijan in 2010-2014” on April 6, 2010, by the President of the Republic of Azerbaijan further propelled the robust expansion of the tourism sector in the country [8].

The economic significance of tourism lies in its ability to stimulate various sectors within a region. By presenting its offerings to customers, tourism plays a pivotal role in reinvigorating local industries, agriculture, and other sectors, thereby influencing their growth trajectories. This, in turn, leads to heightened production of consumer goods and a surge in employment opportunities. Simultaneously, the influx of tourists contributes to the revenue of cultural, entertainment, and recreational establishments such as museums, art galleries, sports resorts, exhibitions, folk crafts, monuments, and shows, as well as benefiting hotels and transportation services. The positive impact extends further through tax contributions and the injection of foreign currency into the country’s economy.

Tourism holds significant importance in various countries globally, contributing to the well-being of individuals, effective utilization of free time, economic vitality, promotion of social development in different regions, and the facilitation of additional financial resources for government budgets. Presently, tourism constitutes 10% of the global national product, investments, employment opportunities, and overall consumer expenditure. In the contemporary era, achieving sustainable economic growth beyond oil-dependent sectors stands as a crucial objective for countries. Extensive research underscores the promising outlook of tourism, positioning it prominently among non-oil industries [9].

The State Program on the Development of Tourism in the Republic of Azerbaijan in 2010–2014, approved by the decree signed by the President of the Republic of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev, on April 6, 2010, states that tourism occupies one of the leading places among non-oil sectors due to its perspective. At present, tourism is one of the fastest-growing sectors on the planet. In the section of the program called “Directions of Activity,” it is especially emphasized that, in addition to the development of existing tourism facilities, the creation of new types of tourism should also be seriously considered. Mountain tourism, which has been formed in our country in the last 2–3 years, is one of those new types of tourism.

In general, there are many natural opportunities for the development of mountain tourism in Azerbaijan. Because mountains occupy 2/3 of the territory of the country, It was estimated that 31% of the territory of Azerbaijan is between 200 and 1000 meters, 19.5% between 1000 and 2000 meters, 6.5% between 2000 and 3000 meters, and it is located at an altitude of more than 3000 meters (magnificent and majestic Great Caucasus Range, Small Caucasus Mountains, Talysh Mountains, etc.) [13]

Among the notable mountain ranges, the Gabala region stands out with its picturesque landscapes and abundant tourism potential. Gabala, situated in the northwestern part of Azerbaijan, is a haven for mountain enthusiasts, offering a wide array of outdoor activities, cultural experiences, and natural wonders. The Gabala mountainous terrain, characterized by the impressive peaks of the Greater Caucasus range, provides an ideal setting for adventure seekers and nature lovers alike. With its rich biodiversity, pristine lakes, and lush forests, the region beckons travelers to explore its untamed beauty. This introduction aims to delve into the untapped tourism potential of Azerbaijan, specifically focusing on the captivating allure of Gabala and its mountains, as it emerges as a promising destination for those seeking an immersive mountain tourism experience.

Geographic Overview of Gabala's Mountainous Landscape

Nestled in the picturesque landscape of Azerbaijan, Gabala Mountain stands as a beacon of untapped tourism potential. This pristine natural environment offers a unique blend of ecological diversity and breathtaking vistas, making it an ideal destination for eco-tourism and adventure enthusiasts. With its rich biodiversity, including unique flora and fauna, Gabala Mountain provides an unparalleled opportunity for scientific exploration and conservation initiatives. The region's varied topography and climate create a haven for outdoor activities such as hiking, skiing, and bird watching.

Gabala district lies in the northwestern region of the Republic of Azerbaijan, situated within the Sheki-Zagatala economic district. It shares its borders with the Oguz region to the west, the Russian Federation and Gusar district to the north, Guba and Ismayilli to the east, and Agdash and Goychay districts to the south. (Fig. 01)

Fig. 01. Borders of Gabala administrative district by Openstreetmap

The terrain of the region is mountainous; in the northern part, the highlands of the southern slope of the Main Caucasus; in the central part, the Alazan-Haftaran valley; and in the southern part, the Gabala plateau of the Acinohur mountain range. The southern border of this plateau and the watershed of the Surkhaykhan (Akhar-Bakhar) ridge alternate with each other. Saral, Choban Baba, Muchug, Tufan, and Agbulag branches, which enter the main watershed, cover the territory of the region in a chain from west to east.

1. The Saral branch spans from Ragdan height to Filfilchay and Tikanlicha, with elevations ranging from 2000 meters above sea level to 1000 meters in the southern region.

2. The Rustambaz branch is formed as the Salavat river divides into two, giving rise to Safaryatag to the west and the Rustambaz Salavat mountains (branches) to the east.

3. Originating from the southwest of Salavat pass (2896 m), the Muchug branch is situated between Vandamchay and Demiraparanchay.

4. The Agbulag branch encompasses the Ismayilli district's territory, extending from the Karaburgu mountains to the eastern (left) banks of Vandamchay [13].

The Gabala district's landscape can be categorized into three geomorphic regions:

1. Mountainous Region: Encompassing the northern part, this denuded province spans elevations ranging from 1000 to 4466 meters.

2. Plain Region: Within this province lies the Alazan-Haftaran valley, shaped through accumulation processes.

3. Plateau Region: Constituting a desert province, this area includes the Hajalli and Malik plains of the Sheki-Gabala plateau.

In general, the territory of Gabala alternates with all mountainous landforms, from high mountain areas to wide valleys, from steep, deep valleys divided by river valleys to smooth surface plateaus. The highest peaks of the Greater Caucasus—Bazarduzu (4466 m), Tufandag, Bazaryurd, and Shahdag—in the Yan ranges—Tufangol, the highest mountain lake (4191 meters), and Mucukh waterfall, the highest waterfall (96 meters), are located in Gabala. Also, 6 km² of mountain glaciers in the territory of Azerbaijan exist only on these peaks.

The district's mountains are suitable for various outdoor activities, including mountain climbing, camping, and nature walks. Adventure enthusiasts can explore the diverse flora and fauna that thrive in this environment. Gabala experiences winter with snowfall, making it suitable for winter sports and activities. Ski resorts and facilities is available for skiing, snowboarding, and other winter sports.

The climate of the region is mildly hot, with dry winters in the lower parts and cold and humid in the highlands.(Fig. 02) Annual precipitation is 500–600 millimeters in the south and up to 1600 millimeters in the northern highlands. These factors open favorable opportunities for the development of summer and winter tourism in the region. The famous “chestnut forest” and the picturesque villages of Vandam, Gamarvan, Yengica, Nohurgishlaq, Bum, Hamzali, Durca, Bunut, and Nic are among the most visited places by tourists. Also, the noisy mountain rivers of the region Demiraparanchay, Turyanchay, Tikanlichay, Bum Chay, Vandam Chay, and other small rivers, Mucukh and Yeddi Gozal waterfalls, beech, oak, vales, juniper, chestnut forests covering an area of 60 thousand hectares, and mineral and other mineral springs are also places visited by foreign guests [13].

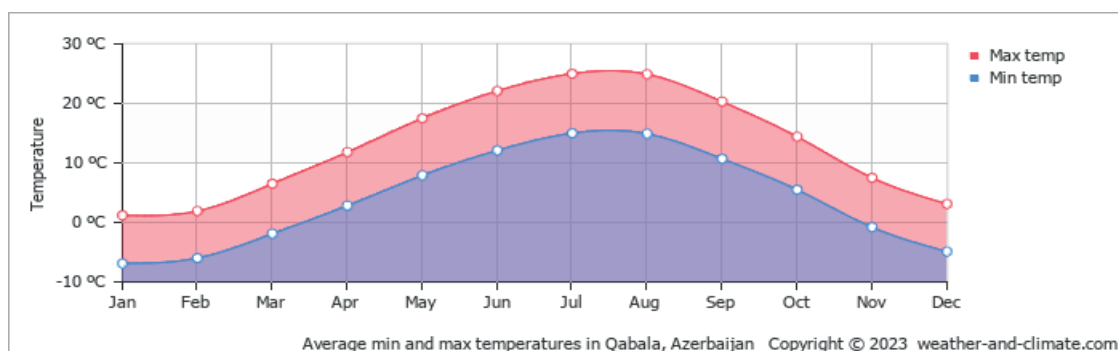

Fig. 02.The mean minimum and maximum temperatures over the year in Gabala (2023), Azerbaijan.

The months of June, July, August and September have nice average temperatures.

On average, the warmest month is July with 25°C.

On average, the coolest month is January with 1°C.

The average annual maximum temperature is 13°C.

The average annual minimum temperature is 4°C.

Lake Nohur, which is eye-catching with its majestic Caucasus Mountains, clean air, and clear water, is one of the most attractive places in Gabala. Lake Nohur is located 3 km east of Gabala city and 1 km north of Nohurgishlaq village, in a natural hollow between the Gulluburun, Goydag, and Yumuru mountains, at an altitude of 700 m above sea level. Impressing those who see it with its beauty, Nohur Lake, calm atmosphere, and the sound of birds create an ideal environment for relaxing from the city noise. (Fig. 03) Although people are not allowed to bathe in the lake (the lake also acts as a water reservoir and provides drinking water for Gabala and surrounding regions), it is an ideal place for fishing. Here, you can also enjoy the surrounding scenery by going on small boats and catamarans.

Fig. 03. Magnificent Nohur Lake

Fig. 04. Tufangol, Lake Gabala, Azerbaijan.

The left branch of the Tufangol iron-bearing river is located 4 km north of the source of the right branch of Tufanchay, at an altitude of 3,277 m above sea level. Located on the northern border of the region's mountain meadows, the surroundings of Tufan Lake are covered with clouds, snow, and blizzards for 10 months of the year. (Fig 04). Sometimes the snow cover does not melt all year. The names Tufan Dağ, "Tufan River," and "Tufan Lake" are probably related to the harsh, stormy-hurricane nature of the mentioned geographical area. Surrounded by mountains, this lake is fed by snow and glacier water, so its water is sweet.

One of the most famous tourist attractions in Gabala, Yeddi beautiful waterfall is located 6 kilometers from Vandam village and 3 kilometers from the main road over Puskan settlement. Here, the water pouring from different ravines forms a seven-tiered waterfall. Only two small waterfalls are visible from below. To see the remaining five waterfalls, one has to climb up steep steps, which requires some physical strength. However, a mysterious panorama awaits those who cross this difficult path. The waterfall is always dark and cool because it is located in a thick forest where the sun's rays do not penetrate.

“Tufandag” Winter-Summer Tourism Recreation Complex, which has all the favorable conditions for recreation in the mountainous area, is located approximately 4 km from Gabala city (Fig. 05). The purpose of this complex is to develop year-round mountain tourism in our country and provide high-level recreation for local and foreign tourists. The complex offers tourists year-round ropeway, winter skiing on trails of various levels of complexity, skiing training, skiing school, catering service (café, restaurant), children’s recreation center, hotel (inn), and other services.

Fig. 05 Gabala, Tufandag Winter-Summer Mountain Resort

Winter activities at Tufandag typically include skiing and snowboarding, with various slopes catering to different skill levels. The complex provides facilities such as ski equipment rental, ski schools, and comfortable accommodations for visitors. The winter season attracts both local and international tourists seeking a winter sports experience in the scenic surroundings of the Caucasus Mountains.

During the summer months, Tufandag transforms into a hub for outdoor activities. Visitors can enjoy hiking, mountain biking, and other adventure sports. The complex also offer amenities like zip-lining, paragliding, and other recreational options suitable for the warmer weather.

Today, the tourism sector, being a favorable part of the economy in the Gabala region, creates a solid base for small and medium enterprises, helps to open new jobs, and plays an important role in the formation of the region’s infrastructure. All this created a favorable basis for the successful implementation of the main provisions of the State Program for the socio-economic development of the regions covering the years 2008–2013, as well as the main provisions of the State Program on poverty reduction and economic development. As a result of the successful implementation of these state programs, the level of poverty in the region has decreased sharply, and the number of unemployed people has decreased to a minimum. Also, planned production in Gabala is related to the development of all areas of tourism.

2. MATERIALS AND METHODS

Study Area: Gabala District, located in the northern part of Azerbaijan, offers potential for mountain tourism due to its mountainous terrain, dense forests, and favorable climatic conditions.

2.1 Data Collection

Field Surveys: Field surveys to assess the existing infrastructure, facilities, and natural attractions suitable for mountain tourism were conducted.

Interviews: In-depth interviews were conducted with key informants, including local residents, tour operators, and government officials. These interviews aimed to gather qualitative insights into the challenges and opportunities associated with mountain tourism.

Literature Review: Existing studies, reports, and publications related to tourism, ecology, and socio-economic aspects of Gabala District were reviewed to understand the historical context and existing challenges.

Geospatial Analysis: Geographic Information System (GIS) tools were used to analyze the spatial data and identify potential sites for mountain tourism development, considering factors such as accessibility, natural beauty, and ecological sensitivity.

SWOT Analysis: A SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats) analysis was conducted to evaluate the internal and external factors affecting mountain tourism in the Gabala District.

By employing a multi-disciplinary approach that integrates scientific research, stakeholder engagement, and strategic planning, this study aims to provide valuable insights and recommendations for harnessing the opportunities and addressing the challenges of developing mountain tourism in the Gabala District.

2.2 Research Development

In the context of the case study, the decision was made to gather data on specific thematic topics for further analysis. These topics include tourism infrastructure and services, the interconnection of tourism with other sectors, natural resources for tourism development, challenges in management and development, protected areas and territories, nature utilization, and land use issues. A total of 50 local individuals participated in the study, comprising 40 residents and 10 representatives from the business sector. The study employed a quantitative methodology, with residents selected for surveying through random sampling.

Two distinct questionnaires were developed—one for business sector representatives and another for local residents. The former included both open and closed questions, covering aspects such as economic activities, plans for future business development, and other pertinent issues related to the research theme. The latter focused on residents' attitudes and activities regarding tourism, along with inquiries about Tufandag National Park.

To enrich the research process, targeted, in-depth interviews were conducted. The mayor of Gabala was interviewed to gather insights into management and development challenges, while separate interviews were carried out with the management representatives of Gabala Protected Areas. These interviews aimed to provide valuable information and perspectives related to the research topics.

3. Results and Discussion

In general, there are wide natural opportunities for the creation and development of mountain tourism complexes in the Gabala region. However, the presence of natural resources is not enough. If we want to develop a mountain tourism complexes, the services provided to tourists in these complexes must also meet international standards. That is, in mountain tourism complexes, there should be an accommodation

facility, a medical station, professional instructors, guides, a ski equipment rental station, etc. [11] The creation of these conditions in mountain tourism complexes requires the implementation of complex and large-scale construction works. These include:

- correct selection of areas suitable for mountain tourism;
- determination of mountain tourism types according to local conditions;
- studying and taking into account the ecological situation of the area when creating mountain tourism complexes;
- the ecosystem in mountainous areas while developing mountain tourism protection;
- training of personnel who can provide service in mountain tourism complexes;
- creation of infrastructure;-local businessmen in the creation of mountain tourism complexes along with attracting foreign investors, etc.

The Gabala District's natural and historical-cultural potential and relatively favorable infrastructure for the tourism sector have the ability to attract both domestic and foreign tourists. In order to assess the possibilities of mountain tourism in this region and determine the perspective of development, it is important to develop SWOT (Fig.06). SWOT means a similar scheme of factors that positively and negatively affect the development of mountain tourism.

Strengths: ▪ Advantageous geographical location with excellent accessibility. ▪ Well-established reputation as a high-quality resort destination. ▪ Rich environmental features, favorable climate, and access to mineral water. ▪ Abundance of cultural and historical landmarks.	Weaknesses: ▪ Underdeveloped infrastructure. ▪ Low service quality. ▪ Shortage of qualified local personnel. ▪ Informal business relations. ▪ Weak cooperation and trust issues among community members. ▪ Lack of a long-term vision. ▪ Limited involvement of the local population. ▪ Insufficient tourist information. ▪ Environmental pollution.
Opportunities: ▪ Maximize resource potential and diversify tourism products. ▪ Improve packaging and labeling of local products. ▪ Expand existing recreational zones. ▪ Foster collaboration among micro-farmers through the creation of associations. ▪ Implement an internal quality assurance system for tourist products and services. ▪ Support the establishment and promotion of small enterprises. ▪ Showcase and distribute local products, souvenirs, and printed items at guesthouses and hotels. ▪ Encourage the creation of local agri-products with provision in local guesthouses. ▪ Establish a training center for local entrepreneurs and farmers.	Threats: ▪ Deterioration of economic conditions. ▪ Ecological threats. ▪ Outmigration of the local population. ▪ Political instability.

Fig. 6. SWOT Analysis: Mountain tourism in Gabala district: opportunities and prospects.

In summary, leveraging the strengths and capitalizing on opportunities while addressing weaknesses and mitigating threats can contribute to the sustainable growth and success of mountain tourism in the Gabala district.

PROSPECTS

Diversified Tourism Offerings: By capitalizing on its natural and cultural assets, Gabala can develop a diverse range of tourism products and packages catering to various segments of travelers.

Sustainable Tourism: Emphasizing sustainable practices can help preserve the natural environment and cultural heritage while ensuring long-term benefits for the local community.

Collaboration and Partnerships: Collaborating with travel agencies, tour operators, and other stakeholders can help promote Gabala as a premier mountain tourism destination on both domestic and international platforms [5,9] .

Infrastructure Development: Continued investment in infrastructure, including transportation, accommodation, and recreational facilities, can enhance the overall tourist experience and attract more visitors.

Marketing and Promotion: Implementing effective marketing strategies and promotional campaigns can raise awareness about Gabala's unique offerings and attract a larger audience of potential tourists.

RECOMMENDATIONS

Develop a Comprehensive Tourism Strategy: Formulating a clear and actionable tourism strategy that aligns with Gabala's natural and cultural assets, ensuring sustainable growth and development.

Invest in Infrastructure: Prioritizing investments in infrastructure development, including transportation, accommodation, and recreational facilities, to enhance the overall tourist experience.

Promote Sustainable Practices: Implementing sustainable tourism practices, such as eco-friendly initiatives, waste management, and community engagement, to preserve the natural environment and cultural heritage.

Strengthen Marketing and Promotion: Launching targeted marketing campaigns, participate in travel fairs and exhibitions, and leverage digital platforms to promote Gabala as a top mountain tourism destination [10,12] .

Foster Collaboration and Partnerships: Establishing partnerships with travel agencies, tour operators, and other stakeholders to create attractive tourism packages and offerings tailored to the needs and preferences of different traveler segments.

In conclusion, the study highlighted the significant opportunities and prospects for developing mountain tourism in Gabala district, emphasizing the importance of sustainable practices, stakeholder collaboration, and targeted marketing efforts to unlock the region's tourism potential.

CONCLUSION

In conclusion, mountain tourism in the Gabala district presents a unique and promising opportunity for both economic development and the preservation of natural landscapes. However, as with any burgeoning industry, there are current challenges that need to be addressed to ensure sustainable growth and long-term success.

One of the primary issues facing Gabala's mountain tourism is the problem of seasonality. The region experiences fluctuations in tourist influx due to weather conditions, limiting the economic benefits for the local community. To overcome this challenge, a comprehensive strategy needs to be implemented, focusing on diversifying tourism offerings throughout the year.

Efforts should be directed towards the development of activities and attractions that can be enjoyed regardless of the season. This might include promoting winter sports during the colder months, organizing cultural events, and highlighting the natural beauty of the region in different seasons. By creating a year-round appeal, Gabala can attract visitors throughout the year, thereby mitigating the negative impact of seasonality on the local economy.

Furthermore, collaboration between the government, local communities, and private stakeholders is crucial for the sustainable development of mountain tourism in Gabala. This partnership can facilitate the creation of infrastructure, the implementation of eco-friendly practices, and the promotion of responsible tourism that respects and preserves the delicate mountain ecosystem.

Looking ahead, the opportunities and prospects for mountain tourism in Gabala are immense. The region boasts breathtaking landscapes, diverse flora and fauna, and a rich cultural heritage. By capitalizing on these strengths and addressing the current challenges, Gabala can position itself as a year-round destination, attracting a diverse range of tourists and ensuring the long-term prosperity of the local community.

In conclusion, with strategic planning, sustainable practices, and a commitment to community involvement, Gabala has the potential to become a model for successful mountain tourism, contributing to the economic growth of the region while preserving its natural beauty for generations to come.

REFERENCES

- Abadov M. Azərbaycan turizmi və onun inkişaf problemləri. Bakı 2014. "Şərq-Qərb". 248 s.
- Abbasov İ.M., Əliyev T.N. Qeyri-neft sənayesinin iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı: Bakı Biznes Universiteti, 2018, 267 s.
- Abbasova F.Q. Azərbaycanın rekreasiya potensialı və turizmin inkişafı // "Milli iqtisadiyyatın problemləri", AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, I buraxılış, 2008. s.265-271
- Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycanca Turizm, Statistik məcmuə 2022.
- Bilalov B. Ə., Məmmədov C.. Azərbaycanda gəlmə turizm və onun inkişaf yolları. Mütərcim, Bakı, 2004
- Bilalov B.Ə. Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi. Bakı, Mütərcim, 2006
- Cəfərova G.C., Abbasov C.R. Azərbaycanda dövlət proqramlarına əsasən turizmin ərazi təşkili və inkişafının potensial imkanları. Azərbaycanda turizmin inkişafı və regional problemlər. Bakı, 2011.
- Əlirzayev Ə.Q. İslahatlar və sürətlənmə strategiyası şəraitində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf problemləri: təcrübə, meyllər və perspektiv istiqamətlər. Bakı: "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2005, 538 s.
- Əlirzayev Ə.T., Aslanova. S.İ. Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi problemləri. Bakı, 2006
- George G. Fenich (2001a, 2001b), Convention Tourism: International Research and Industry Perspectives
- H.B.Soltanova. Azərbaycan Respublikasında Turizm və Onun İnkişafı. Bakı, 2015
- Məmmədov E.Q. Azərbaycanda turizm bazarının formalaşması və idarə olunmasının regional xüsusiyyətləri (Mənoqrafiya). Bakı, Gənclik Nəşriyyatı, 2013, 172 s.
- Müseyyibov M.A. Azərbaycanın fiziki coğrafiyası. Bakı, Maarif. 2000
- Nəbiyev N.Ə. İqtisadiyyat, cəmiyyət və ekoloji mühit. Bakı, 2000
- Zeynallı Y.Q. Azərbaycanda turizm sistemi fəaliyyətinin və idarə olunmasının iqtisadi-coğrafi problemləri. Bakı, Tuna, 1999

CONTRIBUTIONS OF SELECTED NIGERIAN ARTISTS IN UNIVERSITY ADMINISTRATION

Razaq Olatunde Rom Kalilu

Department of Fine and Applied Arts,
Ladoke Akintola University of Technology,
Ogbomoso, Oyo State, Nigeria

Akinkunmi Olatunbosun Odeniyi

Department of Fine and Applied Arts,
Ladoke Akintola University of Technology,
Ogbomoso, Oyo State, Nigeria

Abstract

Modern Nigerian Art emerged as a result of the efforts of artists. In the study of artists in Nigeria, early-generation artists were the focus. The studies were not particularly focused on artists cum academics in Nigerian universities where students are trained for degrees in visual arts. Whereas, after the initial studies, more artists have evolved and with enormous contributions pivotal to the existence of visual arts departments. The later generation artists, particularly those with significant contributions to visual arts departments in Nigerian universities deserve adequate scholastic attention. There is consequently a dearth of scholarship on later-generation artists in Nigerian universities. This study is a biographical examination of selected Nigerian artists who function in professional, academic, and administrative capacities in visual art departments in Nigerian universities. Eleven academics who are pioneers, administrators, and sustainers of visual arts departments in Nigerian universities were selected for biographical study based on set criteria. Findings revealed that these academics are material to the establishment, development, and sustenance of their visual art departments and Nigerian visual arts, as heads of department, deans of faculty, heads of University, visiting lecturers, lecturers on sabbatical leave, external examiners, academic assessors, resource persons in programme audit and accreditation exercise, and consultants on the establishment of visual art departments. Their activities include teaching, mentoring, lecturing, research, research supervision, and the design of programme curriculum. They piloted the affairs of their departments by providing leadership at various times.

Keywords: artists, academics, administrators, Nigerian universities

EXPLORING THE IMPACT OF EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS ON EXPORTS AND IMPORTS OF PAKISTAN: A COMPARATIVE STUDY OF SEVEN TRADING REGIONS

Uzma Begum

MPhil Scholar, Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

Prof. Dr. Dilawar Khan

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

Yasir Saeed

Lecturer, Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

Abstract:

This study investigates the effects of exchange rates on Pakistan's exports and imports with its trading partners. Pakistan is currently facing foreign exchange reserve crises and trade deficits, so this study seeks to address the issues based on findings of the study. The findings of this study provide meaningful policies for Pakistan in specific and the region in general. This study employed modern econometric techniques – the Johansen cointegration test and the vector error correction model – to explore the impact of exchange rate fluctuations on Pakistan's exports and imports using time series data. Furthermore, this study also employed the Marshall Lerner condition to identify trade regions for which the trade balance improves under devaluation conditions. The findings show a positive relationship between the real exchange rate and exports, except in South Asia. This study also shows a mixed relationship of exchange rate with imports of Pakistan. Furthermore, this study found that the Marshall-Lerner condition is not valid in most cases. The study also concluded that Pakistan's export industry is highly dependent on imported raw materials and machinery. Furthermore, currency depreciation does not improve Pakistan's trade balance.

KARABAĞ SAVAŞININ AZERBAIJAN TARİHİNİN EĞİTİMİNE VE TARİHYAZIMINA ETKİSİ

Doçent.Dr. Seide Guliyeva

Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Bakü, Azerbaycan.

ORCID Code: 0000-0003-4320-3425

ABSTRACT

XX. yüzyılın sonlarında Ermenilerin Azerbaycan'a tekrardan toprak iddiaları ve savaşa başlaması halkın hafızasında saklanmış tarihi yeniden gündeme getirmişti. Böyle ki 1905-1906, 1918-1920 yıllarında yaşanmış savaşlar sovyet yönetimi tarafından unutulmaya çalışılmış hatta bu konuların konuşulması yasaklanmıştır. Fakat halkın az kısmının hafızasında saklanmış tarih 1988. yılından başlayan olaylarla ortaya çıkmaya ve topluma duyurulmağa başlamıştı.

Aynı zamanda bağımsızlık savaşının başlanması da halkın devletçilik tarihinin bir sıra önemli konusunun yeniden araştırılmasına fırsat vermişti. Bu konular sırasında XIX. yüzyılda Ermenilerin Azerbaycan topraklarına göçü, türk-müslümanlara karşı yaptıkları katliamlar ve etnik temizlik, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikasında Ermeni-Daşnaklarla mücadelesi, Kafkas İslam Ordusunun kurtarma hareketi, Azerbaycan halkının asgeri tarihi, Karabağ sorununun tarihi ve diğer konular yer almaktadır. 2020. Yılında Azerbaycan'ın topraklarını Ermenistan'ın işgalinden kurtarması 100 yıllık savaşın hekayelerinin kaleme alınmasını zorunlu etmiştir.

Bu araştırmaların sonuçları tarih eğitime yansımıştır. Lisans ve yüksek lisan eğitiminde bu konular kendi yerini almıştır.

Çalışmanın amacı XX. yüzyılın sonlarında ve 2020. yılın Son baharında yaşanmış Karabağ savaşlarının Azerbaycan tarih yazımına ve tarih eğitime etkilerini ortaya çıkartmaktır. Konunun araştırılması zamanı bağımsızlık yıllarında yazılan tarih eserleri içeriğe göre gruplandırılmış, Bakü Devlet Üniversitesinin Tarih fakültesinin ders katalogları ve eğitim belgeleri karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan'da tarihyazımı, Bakü Devlet Üniversitesi'nin Tarih fakültesi, Tarih eğitimi, Tarih eğitim programları

IMPACT OF THE KARABAKH WAR ON EDUCATION OF THE HISTORY OF AZERBAIJAN AND HISTORIOGRAPHY

ABSTRACT

At the end of the 20th century, the Armenians' territorial claims to Azerbaijan and the start of the war brought the history that was hidden in the memory of the people back to the agenda. Thus, the wars, which took place in 1905-1906, 1918-1920 were tried to be forgotten by the Soviet administration, and talking about these issues was forbidden. However, the history, which was kept in the memory of a small part of the people, started to emerge and be announced to the society with the events that started in 1988.

Simultaneously, the beginning of the war of independence gave the opportunity to re-examine a number of important issues in the history of statehood of the people. During these issues, the migration of Armenians to Azerbaijan in the 19th century, massacres and ethnic cleansing against Turkish-Muslim population, the struggle of Armenian-Dashnaks in the domestic and foreign policy of the Azerbaijan Democratic Republic, the rescue movement of the Caucasian Islamic Army, the military history of the Azerbaijani people, the history of the Karabakh conflict and other issues. In 2020, Azerbaijan's liberation of its lands from the occupation of Armenia made it necessary to write the stories of the 100-year war.

The consequences of these studies were reflected in the education of history. These issues have taken their place in undergraduate and graduate education.

The aim of the study is to reveal the effects of the Karabakh wars, which took place in the late spring of the 20th century and in the late spring of 2020, on the history writing and history education of Azerbaijan. During the research of the subject, the historical works written during the years of independence were grouped according to the content, and the course catalogs and education documents of the History faculty of Baku State University were compared.

Keywords: Historiography in Azerbaijan, History faculty of Baku State University, History education, History education programs

ÇAĞDAŞ ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE GÜVENLİK

Dr.Eldar Jafarov

Bakü Devlet Universitesi, Uluslararası İlişkiler ve İktisad fakültesi

Yüksek lisans. Fidan Alili

Bakü Devlet Universitesi, Uluslararası ilişkiler ve İktisad fakültesi

orcid:0009-0008-1615-8343

Beynəlxalq münasibətlərdə təhlükəsizlik probleminə dair müasir elmi məktəblər hər zaman öz aktuallığını saxlamış problemləri araşdırır, lakin bu problemlər və onun həll üsulları demək olar ki, digər siyasi-iqtisadi təhlükəsizlik problemləri məsələlərinin kölgəsində qalır. Cəmiyyətimizdə baş verən bir çox mədəni, dini, irqi, şəxsiyyət və s. kimi təcavüzkar davranışlar və bu davranışların yol açdığı biləcəyi həm daxili həm də xarici təhlükə halları təəssüflər olsun ki, hərəkət tərəfindən bilinən və aktual olan mövzulardan olsa da, bəzən bunlar həll olunması asan və yaxud o qədər də böyük əhəmiyyət kəsb etməyən problemlər olaraq baxılır. Bunun nəticəsində təhlükəsizliyə problemləri özü-özlüyündə parçalara ayrılaraq xırda kimi görünən amma bütün dünyanı əhatə edən böyük tənqidi yanaşmalar və nəzəriyyələrin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur. Məsələn feministlər, kişilərin dominant təbiəti olduğu üçün baş verən hər hansı münaqişə, müharibə, çəkişmə kimi hallarda onların məhz özlərini göstərmək istəyi səbəbilə təhlükəsizliyin təmin olmasının çətinləşdiyini deyirlər. Təbii ki əks kontekstdə baxsaq, maskunilər də qadınların idarəetmə və liderlik bacarıqlarının olmamasını və bu situasiyaya daha realist yanaşaraq müasir arenada gücün əsas rol oynadığını zamanda qadınların yumşaq güc istifadə etməsini mənasız hesab edirlər. Bu kimi tənqidi yanaşmalardan əlavə təbii ki, din və zorakılıq, incəsənət, təhsil kimi önəmli təhlükəsizlik problemləri də özünü heç geridə qoymur. Bundan başqa Uels məktəbi, Kopenhagen məktəbi kimi bu problemləri araşdıran institutlar hər biri bu problemləri müəyyən çərçivə altında toplamış və məhz bu problemlərin həlli üçün irəli sürülən fikirlərin çoxalmasına və onların tətbiq edilməsinə yardım edir.

Açar sözlər: Müasir dövrdə təhlükəsizlik, beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi, tənqidi nəzəriyyə, cəmiyyət və əxlaq, xarici təhlükə, feminizm, Kopenhagen məktəbi.

Giriş

Təhlükəsizlik fərdi sahələrdən ictimai sahələrə qədər uzanan çox geniş bir çərçivəyə malikdir. Məhs bu səbəblə “təhdid” və “maraq” anlayışları bu sahədə önəmli mövqeyə malikdir. Bəs nəyin təhlükəsizliyi? və kimin təhlükəsizliyi? kimi suallar, təhlükəsizlik anlayışını nə qədər başa düşdüyümüzü anlamaya yardım edən suallardır. Təhlükəsizliyin necə təmin ediləcəyi probleminin araşdırılması təhlükəsizliyin siyasətini formalaşdırır.

Təbii ki müasir məktəblərin də dediyi hər şey doğru sayıla bilməz və yaxud tətbiq edilə bilməz. Hətta bu tənqidi nəzəriyyələrin kəsintisiz olaraq fikir ayrılıqlarının olması əsas məsələni unutmurmaq üçün kifayət edir. Məhz bu səbəbdən artıq təhlükəsizliyin təmin olunması deyil, təhlükəsizliyin təhlükəsizliyi təmin olunması mövzusu aktual hala gəlmişdir. Hansı ki, bu qarşıdurmaların önünə keçə bilməsək və daha da birgə fəaliyyət etməsək, nəyinki təhlükəsizliyin təmin olunması, hətta yeni təhlükələrin yaranmasına səbəb olmuş olarıq.

Təhlükə və Təhlükəsizlik

Təhlükə hər zaman bizimlədi və biz bunun fərqi deyilik, lakin bunun qarşısını almaq üçün sərf etdiyimiz vaxt fərqi deyilikdən çox aşağı qalır. Əvvəl fərd, sonra cəmiyyət, sonra dövlət, local, region, global olaraq boyuməyə hər zaman əlverişli olan bu problemlərin qarşısını almaq o qədər də çətin deyil halbuki. Müxtəlif nəzəriyyələrin ortaya çıxması bəzən həqiqətən də bir yönləndirmə nöqtəsi olaraq çıxış etsə də, bəzən bu fikirləri özəlləşdirib tamamilə səhv tətbiq etmə nəticəsində məqsəddən kənar vəziyyətlərin yaranması da nəzərə çarpır. Hansı ki tarixən də bu kimi şeylərin baş verdiyi göz önündədir. Bəzi dövlətlər təhlükəsizliyi təmin etmək üçün təhlükə yaratmaq riskini gözüne ala bilər, bəzi dövlətlər isə təhlükəsizliyi təmin etmək üçün bəzi problemləri göz ardı edə bilər və ya bəzi güclü mənbələrini fəda edə bilərlər. Necə ki bir insan təbiəti kimi. Həyatda qalmaq və yaşamaq üçün təhlükələrə qarşı əzimli olmaq biz istəsək də istəməsək də bizim şüuraltımızda öz yerini tapıb. Bəzən bir fərd özünün istədiyi məqsədlərə nail olub və artıq özünə qarşı heçbir təhlükənin qalmadığını düşünən zaman ətrafında hələ də bir yerlərdə eynilə məqsədinə çatmaq üçün əlindən gələni etməyə hazır olan digər insanların olduğunu unudur, necə ki, dövlətlər də belədir. Bəzən bir dövlət artıq öz qızıl çağlarını yaşayır amma hələ də ətrafında bir yerlərdə qacınılmaz təhlükənin olduğunu fərqi deyilikdə olmur. Nə qədər ki varıq, təhlükə olacaq, bizə qalan isə sadəcə bu təhlükəyə qarşı birgə və yüksək fərqi deyilik tələb edən baxış açımızın olması lazımdır.

Təhlükəsizlik, bəşər tarixinin ilk günlərindən etibarən fərdi və sosial baxımdan əsas yer almasına baxmayaraq, təhlükəsizliyin bir siyasət kimi görülməsi İkinci Dünya Müharibəsi illərinə təsadüf edir. İlk dəfə 1947-ci ildə ABŞ-da qəbul edilən Milli Təhlükəsizlik Aktı beynəlxalq arenada ABŞ-ın maraqlarını maraqlarını qorumaq məqsədilə qurumlar arasında koordinasiyanı təmin etmək məqsədini danışırırdı. Bu səbəbdən “təhdid” və “maraq” anlayışları bu qanunda yer almamışdır.

Əslində milli maraq anlayışı 1947-ci il Aktından daha öncə, 1930-cu illərdə, Böyük Depressiya dövründə Çarlz Beard tərəfindən yazılan “The Idea of National Interest” isimli məqalədə ilk dəfə işlədilmişdir. Lakin bu məqalədə yazar təhlükəsizlik mövzusunı araşdırmaqdan daha çox, iqtisadi krizlər ərzində müşahidə edilən böyük sərmayə baxımından ABŞ-da böyük şirkətlərin məqsədləri ilə dövlətin məqsədlərini müqayisə etmişdir.

Təhlükəsizliyin izahedici anlayışlarından olan “maraq” anlayışı isə konyuktur xarakter daşıyır, yəni, hər dövlət tərəfindən qəbul edilən təhlükə və hər təhlükənin risklilik səviyyəsi fərqli ola bilər.

Bu səbəblə lokal və beynəlxalq aləmdə təhdidlərin azaldılması üçün müxtəlif alternativ həll yollarına hər zaman ehtiyac duyulmuşdur. Getdikcə müasirləşən sahələrdə keçmişdən günümüzdə təhlükəsizliyə zidd olan hadisələr və yaxun şəxslər, dövlətlər, sərbəst təhlükə və s. aspektlər artıq asanlıqla həll yollarına müqavimət göstərə bilər. Bunun üçün hər bir dövlət ilk öncə öz təhlükəsizliyini daha sonra isə dövlətin mövqeyini beynəlxalq sferada təhlükəsizliyini təmin etməyi bacarmalıdır.

Frankfurt məktəbi və Tənqidi Təhlükəsizlik

Tənqidi tədqiqatlar 1923-cü ildə Almaniyada qurulan Sosial Tədqiqatlar İnstitutunda sosiologiya, politologiya, psixoanaliz, tarix, estetika, fəlsəfə və musiqişünaslıq kimi müxtəlif elm sahələrindən olan akademik maarifçilik, pozitivizm və müasir cəmiyyət haqqında tənqidləri dərc etdikləri bir düşüncə məktəbi-Frankfurt məktəbi ilə başladı.

Təhlükəsizlik mövzusunda tənqidi araşdırmaların əks olunması 1960-cı illərə təsadüf edir. ABŞ-ın Vyetnamda məğlubiyyəti və Kuba böhranı kimi beynəlxalq aləmdəki mühüm problemlər müharibələrin uyğun siyasət aləti olub-olmaması ilə bağlı ictimai şübhələrə səbəb oldu.

Təhlükəsizliyə tənqidi yanaşma təkcə təhlükəsizliyin necə təmin ediləcəyi ilə deyil, həm də təhlükəsizliyin mənbəyi ilə əlaqədar olduğundan, təhlükəsizliyi yalnız düşmənlər və düşmənçiliklər olmadan sülh vəziyyətində (mənfi sülh) kimi müəyyən etmək əvəzinə, o, təhlükənin qavranılması ilə bağlı problemləri sosial, iqtisadi və mədəni quruluşu əhatə edəcək integrativ tərzdə (pozitiv sülh) cəhətdən nəzərdən keçirib həll etmişdir. (Adorno, 1950)

Frankfurt məktəbinin intellektual dərinliyi və tənqidi metodu ilə təhlükəsizlik sahəsində çalışan bir çox mütəfəkkir və məktəb təsir etdi. Feminist Təhlükəsizlik Nəzəriyyəsi və Sturuktur Zorakılıq Nəzəriyyəsi bu kontekstdə aparıcı dialektik tədqiqatlardandır. Daha sonra güc və güc münasibətlərinin sorğulanması nəticəsində ortaya çıxan Uels və Paris məktəbi kimi araşdırma institutları diqqət çəkmişdir. Uels məktəbi Aberistuit Universiteti-də öz araşdırmaları ilə nəzərə çarpır. Nəticədə Frankfurt məktəbinin düşüncə tərzini bütün tənqidi tədqiqatlar üçün istinad olaraq qaldı. (Rush, 2004)

Tənqidi fəlsəfənin və alman idealizmin mühüm nümayəndəsi olan Frankfurt məktəbi, sol ziyalı filosofların, ədəbiyyatşünasların, sosioloqların, psixoloqların, iqtisadçıların və politoloqların daxil olduğu marksist ideologiyanın tənqidindən yaranan məktəbdir.

Feminizm və təhlükəsizlik

Feminist nəzəriyyə iki əsas inanca əsaslanır. Bunlar :

- Cəmiyyətdə qadınlar cinsiyyətlərinə görə dezavantaja malikdirlər.
- Bu dezavantaj düzəldilə bilər və düzəldilməlidir. (Alcoff, 1997)

Bu yolla cəmiyyətdə siyasətlə cinsiyyət arasında əlaqə quran feministlər cəmiyyətdə kişi hökmranlığının qadınlar ikinci plana ataraq onları əzdiyini fikrini irəli sürdülər.

Təhlükəsizlik nəzəriyyələri ilə feminizmin kəsişdiyi yer budur. Yəni feministlər cəmiyyətdə qadına edilən zülm və istismarın, təhlükəsizlik problemlərinə səbəb olan şiddət, rəqabət, irqçilik və qarşıdurma neqativlərin eyni mənbədən qidalandığını müdafiə edirlər. (Ataman, 2009)

Bu səbəbdən feministlər, müharibələr ilə kişilərin dominant təbitəti arasında bir əlaqə quraraq güvənsizlik və təhdidlərin mənbəyində bu bioloji və psixoloji reallığın dayandığını düşünürlər. Odur ki, feminizm baxımından dominant kişi xarakteri təkcə qadınlar üçün deyil, həm də cəmiyyət daxilində risk və təhlükə yaradır və bu səbəbdən təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün bərabərsizliyi, xüsusən də kişi üstünlüyünü yaradan sturukturlar cəmiyyətdən uzaqlaşdırılmalıdır. (Wiggershaus, 1995)

Feministlərə görə, təhlükəsizlik araşdırmalarında qadınların varlığını çox önəmlidir. Çünki, müharibə, münafişə və zorakılıq kimi təhlükəsizlik sindromlarının qurbanları arasında qadınlar birinci yerdədir. Bu gün ən mühüm global təhlükəsizlik problemlərindən biri olan insan qaçaqmalçılığının əhəmiyyətli bir

hissəsini fahişəlik sektorunda işləməyə alışıqş kadınlar təşkil edir. Müasir dövrün köləliyi kimi qəbul edilən bu vəziyyəti daha çox qadınların kişi valideynləri, dostları və ya ərləri qoruyur.

Radikal feministlər təkə qadınlara qarşı müsbət ayrı-seçkiliyi kişilərin üstünlük təşkil etdiyi cəmiyyətin yaratdığı təhlükəsizlik problemlərinin həlli kimi görmürlər. Patriarxal cəmiyyət əvəzinə matriarxal cəmiyyət qurmaq lazımdır. Bununla belə, qadınların dominantlıq etdiyi cəmiyyətlərin daha dinc olacağı fikri qadın idarəçilərlə yerli qruplar üzərində aparılan müşahidələrə əsaslanır, buna görə də qadınların dominantlıq etdiyi cəmiyyət haqqında düşüncələr hələ də fərziyyələrdir. (Aydın, 1996)

Qadınlar cəmiyyətdəki mövqeyini yalnız kişilərin zülm və zorakılığı ilə izah etmək olmaz. Çünki qadının cəmiyyətdəki mövqeyi həm də mədəni və iqtisadi strukturla sıx bağlıdır. Kişi və qadınların daha çox söz sahibi olduğu görüldüyü üçün feministlər qadınların ictimai həyatda iştirakını artıracaq araşdırmalara xüsusi əhəmiyyət verirlər.

Feminizm iyirminci əsrə aid bir məfhum olaraq görülsə də, antik sivilizasiyalarda feminizmdəki görüşlərə rast gəlmək mümkündür. Ancaq 14-cü əsrdə bu mövzuda yazılmış xüsusi bir araşdırmaya rast gəlirik. Venesiya əsilli şair Kristin de Pisan-nın “Xanımlar şəhəri” kitabında müasir feministləri ilhamlandıran bir çox ideyalar var.

Modern feminizm on doqquzuncu əsrdə qadın hüquqlarının müdafiəsi ilə başlamış və XX əsrin siyasi və idealist müxtəlifliyi altında inkişaf edərək, alternativ baxışları və tənqidi yanaşmaları özündə birləşdirən fərqli düşüncə cərəyanına çevrilmişdir. Bu kontekstdə 20-ci əsrin siyasi və idealist müxtəlifliyi feminist düşüncələrdə də öz əksini tapmış, liberal feminizm, sosialist feminizm, marksist feminizm, radikal feminizm, postmodern feminizm, psixanalitik feminizm, postkolonial feminizm kimi bir çox fraksiyaların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur.

1990-cı ildən sonra Soyuq müharibənin sona çatması ilə bu sahədə aşağı siyasət olaraq görülən təhlükəsizlik, ekoloji problemlər, insan haqları, sosial-iqtisadi və etnik problemlər, həmçinin gender ayrı-seçkiliyi problemlərinə münasibətdə bəzi dəyişikliklər baş vermişdir. Beynəlxalq münasibətlər, qlobal siyasətdə öz yerini tutmağa başlamışdır. Feministlərin fikrincə, gender problemləri təkə kişilər və qadınlar arasındakı bioloji fərqlərlə məhdudlaşmır, həm də mədəni və sosial-psixoloji fərqləri əhatə edir. Beləliklə, cəmiyyətin gender problemlərini millətçilik, təhlükəsizlik və müharibə məsələləri ilə necə əlaqələndirmək problemi analitik və empirik feminizm arasında fərq yaratdı.

Analitik feminizm isə əsasən realizmdən ilhamlanaraq feminist dünyanın necə görünəcəyi müzakirə edirdi. Bu səbəbdən “kişilik” anlayışı analitik feminizm tənqidinin ortasındadır. Bu kontekstdə Hans Morgenthau-nun qadın dəyərlərindən çox kişi dəyərlərini əks etdirən altı siyasi prinsipini tənqid edən feministlər maraq, güc və hökmranlıq kimi anlayışların beynəlxalq arenada kişi dominantlığını gücləndirdiyinə etiraz ediblər. (Kardam, 2003)

Kişilərin üstünlük təşkil etdiyi beynəlxalq siyasətə qarşı öz nəzəriyyə və konsepsiyalarını inkişaf etdirməyə çalışan feministlər, məsələn, 1985-ci ildə Kanada Halifax şəhərində Qadınların Beynəlxalq Sülh Konfransında “ Qadınların həyatda qalması ilə əlaqədar birbaşa təhlükənin olmaması” kimi müəyyən edir. (Blanchard, 2003)

Feminist təhlükəsizlik yanaşması yalnız klassik beynəlxalq siyasətə tənqidi yanaşır. O, həmçinin yerli, milli və qlobal arenada struktur zorakılığının təhlili kimi məsələlərlə bağlı mühüm məlumatlar təqdim edir. Qadınların üzləşdiyi təhdidlərə diqqət çəkən feministlər, insan yönümlü Tənqidi təhlükəsizlik araşdırmalarında təhlükənin tərifində çatışmayan hissəni tamamlayır və azaldıcı yanaşmaların qarşısını alır.

Erin Baines qeyd edir ki, üç mövzu feminist təhlükəsizliyində mərkəzi rol oynayır. (Donovan, 2007)

1. Hərbi münaqişələrin genderlə əlaqələri, onun qadınlara təsiri və hərbi münaqişələrdə cinsin rolu
2. Beynəlxalq humanitar müdaxilələrin və sülhməramlı əməliyyatların həcmi və formasının qeyri-bərabər gender münasibətlərdə müsbət və ya mənfi qatqısı.
3. Mərkəzi qərar qəbuledici orqanlarda və ya qərar proseslərində qadınların olmaması

Digər tərəfdən Betti Reardon diqqət çəkir ki, feminist təhlükəsizlik baxışı insan münasibətləri və insan ehtiyaclarının qarşılaşmasına diqqət yetirdiyi halda, əsas məsələ təhlükəsizliyi qurumlar və təşkilatlar üzərinə çalışılmalıdır. Reardona görə, feminist təhlükəsizliyin dünyagörüşü bütün insanları əhatə edir və bütün millətləri bir ailə kimi görür. Ona görə də heç bir xalq başqalarının təhlükəsizliyini olmadan özünü tam təhlükəsiz hesab edə bilməz. (Ingram, 1992)

Bu kontekstdə feminist təhlükəsizliyə görə, təhlükəsizlik sosial ədalət, iqtisadi bərabərlik və ekoloji tarazlıq kimi həyatı təsdiqləyən bir mövqeni əhatə edəcək şəkildə yenidən müəyyən edilməlidir. Sierra Leone, Bosniya-Hersoqovina və Əfqanıstan, İran kimi dünyanın bütün münaqişə bölgələrində qadınlar və uşaqlar gərginliyin ilk və ən böyük qurbanı olaraq ortaya çıxır, müharibələrdə isə qadınlar ən çox zorakılığa məruz qalır. Ona görə də qadınları nəzərə almadan təhlükəsizlik anlayışının müəyyənəşdirilməsi istisna və nəticəsiz yanaşmadır. Feminist təhlükəsizliyə bu yanaşma struktur zorakılıq nəzəriyyəsi ilə üst-üstə düşdüyündən, qadınlar təkcə münaqişələrin və müharibələrin deyil, həm də həyat botu yaranan daimi etibarsızlığın dəyişməz qurbanlarıdır.

Nəticə

Frankfurt Məktəbinin Tənqidi BM Nəzəriyyəsinin yavaş-yavaş tənəzzülünün arxasında duran inkişafa cavab verməkdə çətinlik çəkmək olar. Bu o demək deyil ki, Tənqidi BM Nəzəriyyəsində bütün həyat sönmüşdür və onu yeniləmək üçün heç bir cəhd yoxdur. Şübhəsiz ki, Tənqidi BM-də, eləcə də ondan kənarda, Teodor Adorno, Maks Horkheimer və Valter Benjamin kimi erkən Frankfurt Məktəbi mütəfəkkirlərində və onların gec kapitalizm dövründə həyatın sorğu-sualında yeni maraq var. Həmçinin, “Tənqidi Nəzəriyyəni müstəmləkəsizləşdirmək”, onun avrosentrizmini necə həll etmək və müstəmləkəçilik və irqə bağlı uzun müddət davam edən amneziyasını necə aradan qaldırmaq məsələsi ilə bağlı perspektivlər var.

Həmçinin, “Tənqidi Nəzəriyyəni müstəmləkəsizləşdirmək”, onun avrosentrizmini necə həll etmək və müstəmləkəçilik və irqə bağlı uzun müddət davam edən amneziyasını necə aradan qaldırmaq məsələsi ilə bağlı perspektivlər var. Bunlar ümidverici əlamətlərdir, lakin mənəcə, Frankfurt Məktəbinin Tənqidi BM Nəzəriyyəsini özünü digər sahələrdən ayıran müstəqil və məhdud intellektual layihə kimi canlandırmaq üçün hər hansı bir şirnikdirmənin qarşısı alınmalıdır. İnanıram ki, müxtəlif tənqidi nəzəri resurslardan istifadə edərək və onları birləşdirərək mövcud şəraitin tənqidi ilə məşğul olan əməkdaşlıq sahəsinin obrazı daha perspektivlidir.

Yekun olaraq, dünyanın müxtəlif yerlərində gender bərabərliyi ilə bağlı vəziyyətə nəzər saldıqda belə nəticəyə gəlmək olar ki, gender fərqi məsələsi, xüsusən də siyasət sahəsində dünyanın bir çox ölkəsi və regionları üçün aktualdır. Əvvəllər olduğu kimi, bir çox dövlətlərdə həm daxili siyasət strukturlarında (parlament, hökumət və s.), həm də xarici siyasət strukturlarında (Xarici İşlər Nazirliyi və s.) xeyli boşluq var.

Fərq yalnız problemin həll olunmama dərəcəsində və ciddiliyində, eləcə də müxtəlif ölkələrin hökumətləri tərəfindən görülən tədbirlərin sayında müşahidə olunur. Qadının cəmiyyətdəki rolu ilə bağlı müxtəlif stereotiplər, köklü ənənələr və adətlər, dinin təsiri, eləcə də açıq və ya gizli mövqelərin kişilər üçün “ehtiyatda saxlanması” praktikası bu vəziyyətin ən çox yayılmış səbəbləridir. Eyni zamanda,

dünyanın müxtəlif bölgələrindən olan bir çox qadın həyatın müxtəlif sahələrində, o cümlədən siyasi fəaliyyətdə gender bərabərliyini müdafiə etməkdə davam edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

- Adorno, Theodor W. et al. *The Authoritarian Personality*, New York: Harper and Brothers, 1950.
- Alcoff, Linda Martín, "The Politics of Postmodern Feminism", *Cultural Critique*, No 36, 1997, s. 5–27.
- Ataman, Muhittin, "Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti", *Alternatif Politika*, Cilt 1, Sayı 1, Nisan 2009, s. 1–41.
- Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 71–114.
- Blanchard, Eric M., "Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory", *Signs*, Cilt 28, No 4, 2003, s. 1289–1312.
- Donovan, Josephine, *Feminist Teori*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Ingram, David and Julia Simon-Ingram. *Critical Theory: The Essential Readings*, St. Paul: Paragon House, 1992.
- Kardam, Nüket, "Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Uluslararası İlişkiler", Ayhan Kaya, Günay Göksu Özdoğan (der.), *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar, Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003, s. 299–332.
- Rush, Fred. *Critical Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Wiggershaus, Rolf. *The Frankfurt School*, Cambridge: Polity Press, 1995.

SECURITY IN CONTEMPORARY THEORIES OF INTERNATIONAL RELATIONS

ABSTRACT

On the problem of security in international relations modern scientific schools always investigate problems that have kept their relevance, but these problems and their solutions are almost overshadowed by other political-economic security problems. Aggressive behaviors such as cultural, religious, racial, identity, etc. happening in our society and both internal and external threats to which these behaviors may lead, unfortunately, is one of the topics that is known and relevant to everyone, sometimes these are considered as problems that are easy to solve or not of great importance. As a result of this, the problems of security have been divided into parts and have led to the emergence of large critical approaches and theories that seem small but cover the whole world. For example, feminists say that due to the dominant nature of men, it becomes difficult to ensure security in any conflict, war, or conflict that occurs due to their desire to show themselves. Of course, if we look at it in the opposite context, Masculinians also consider women's lack of management and leadership skills and, taking a more realistic approach to this condition, women's use of soft power at a time when power plays the main role in the modern arena, is pointless. In addition to such critical approaches, of course, important security issues such as religion and violence, art, and education are not left behind. In addition, institutes that investigate these problems, such as the Wiesbaden school and the Copenhagen school. Each have assembled these problems under a certain framework and help to multiply and apply the ideas put forward to straighten out these problems.

Key words: Security in modern times, theory of international relations, critical theory, society and morality, external threat, feminism, Copenhagen school.

THE ISRAELI-IRANIAN RIVALRY AND THE QUEST FOR SUPREMACY IN THE MIDDLE EAST

Leila Bidi

Universite Djillali Liabes de Sidi Bel Abbes, Faculté des Lettres, Langue et Arts, (Algeria)

Abstract:

Iran and Israel had cultivated a strong alliance during the Cold War 1947-1991. Their economic and military cooperation was based on prevalent interests and threats. Nevertheless, the 1979 Islamic Revolution was a watershed event in the history of their relationship. The end of the Cold War and the Iraqi defeat in the first Persian Gulf War resulted in a shift in the balance of power. Thus, many states in the region had emerged as regional competitors. Iran and Israel became rivals for prominence in the region. Moreover, Iran nuclear controversy has further provoked hostilities between both states. Iran's quest for nuclear capabilities is intended to gain its regional ambitions. Therefore, Israel is concerned with preventing Iran's possession of nuclear weapon capabilities at any cost.

key words: Israel, Iran, Rivalry, Supremacy, Middle East

IMPACT OF INCOME INEQUALITY ON SUICIDE MORTALITY IN PAKISTAN

WAQAS ALI

MPhil Scholar, Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

PROF. DR. DILAWAR KHAN

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

DR. AZRA

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

Abstract

Suicide is a little understood and under-researched topic in Pakistan. It is not only a sociocultural event; it is also a serious health hazard. Suicide claims one life every forty seconds around the world and is one of the most common mental health crises. Economic issues can impact suicide behavior mentally through causes like despair carried on by family economic instability and a sense of hopelessness, continuous economic stress, and anxiety about not finding work. Therefore, the primary goal of this paper is to investigate the relationship between income inequality and suicide mortality in Pakistan to evaluate the hypothesis. The study spans the years 2000-2019 for time series data. The data was extracted from the World Bank and World Health Organization database. The data was checked for unit root using the Phillip Perron and Augmented-Dickey Fuller (ADF) tests. The findings demonstrate that suicide mortality and income inequality are both stationary at first difference that is $I(1)$. The co-integration relationship between the variables was examined using Johansen co-integration tests, which indicates the possibility of a long-term association. The results of state-of-the-art econometric model of ARDL conclude that there is positive long-run relationship between suicide mortality and income inequality of Pakistan. The study concludes that unequal distribution of wealth robust the suicidal behavior in Pakistan. Men are more prone to suicide with increasing income inequality. Socio-economic variables are risk factors for the suicide rate in addition to mental health issues at the individual level. This paper has important policy implications, suggesting that government policies should focus on those factors that target socioeconomic and other more distant risk factors, decreasing the inequality in distribution of income, which may also influence psychological and psychiatric factors. Also, an intend to lower the number of suicides among people by putting social measures into action that could lessen wealth inequality and enhance the socioeconomic circumstances of the population.

THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON ZERO HUNGER IN SOUTH ASIA

MUHAMMAD ISMAIL

MPhil Scholar, Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat, 26000, Pakistan

DR. AZRA

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat, 26000, Pakistan

PROF. DR. DILAWAR KHAN

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat, 26000, Pakistan

Abstract

The consequences of climate change are escalating day by day which raises ample concerns regarding the possible effects of climate change on aggravating food insecurity and making difficult the achievement of zero hunger. This article aims to investigate the complex link between eradicating hunger and addressing climate change in Asian nations from 2001 to 2020. The effect of climatic change on zero hunger was investigated by using the Pool Mean Grouped/Panel Autoregressive Distributed Lag Model. The results of this investigation show that climate change, both in the short run and long run, hinders progress toward achieving zero hunger. The findings further show that, in the long run, a rise in per capita income, globalization, and labor force participation boost the progress towards achieving zero hunger but, in the short run, per capita income has a significant effect, and globalization and labor force participation have an insignificant effect on zero hunger. The error correction term shows that the model is dynamically stable. Furthermore, this study offers some valuable recommendations for achieving zero hunger.

IMPACT OF NATURAL DISASTERS ON FOOD SECURITY IN PAKISTAN

MUHAMMAD FAROOQ

MPhil Scholar, Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat, 26000, Pakistan

DR. AZRA

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat, 26000, Pakistan

PROF. DR. DILAWAR KHAN

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat, 26000, Pakistan

Abstract

This study investigates the relationship between natural disasters and food security in Pakistan over the period 1990-2022. By focusing on Pakistan, a country vulnerable to the adverse effects of climate change and prone to natural disasters. This research aims to provide insights into the specific challenges faced by its agricultural sector. The climate change index is considered to capture the influence of long-term environmental changes, while variables such as irrigated land, water efficiency, HYV seeds, and pesticides are examined to understand their role in mediating the impact of natural disasters on food security. The cointegration method allows for the identification of cointegrated relationships among the variables, revealing sustained and long-term dynamics. Stationarity tests using DOLS are employed to ensure the reliability of the results by addressing potential non-stationarity issues in the data. The findings of this study contribute to the understanding of how natural disasters, compounded by climate change and agricultural practices, affect food security in Pakistan. The insights gained are essential for policymakers to formulate targeted strategies aimed at enhancing resilience and sustainability in the face of ongoing environmental challenges.

ENHANCING ORGANIZATIONS ENVIRONMENTAL PERFORMANCE THROUGH GREEN HRM PRACTICES: MEDIATING ROLE OF GREEN MOTIVATION AND PROACTIVE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

Adnan Sarwar¹ and Ayesha Sadiq¹

¹Department of Economics and Business Management, University of Veterinary and Animal Sciences, Lahore Pakistan.

Abstract

The significant effects on the environment have led to multiple inquiries concerning the environmental performance of a business. The activities of large businesses, such as the “Apparel industry,” have a detrimental impact on the environment. It is crucial to examine factors that affect employee environmental performance. This study analyze the impact of Green HRM practices on environmental performance incorporating the mediation role of green motivation and proactive environmental management. Cross-sectional data were collected through questionnaire from apparel industry’ employees. SPSS and AMOS was employed to analyze the data. The results revealed a positive relationship between GHRM practices and organizational environmental performance. However, a full mediation effect of green motivation and proactive environmental management was shown in the proposed research framework. Finally, the outcomes of this investigation make significant contributions to the depth of empirical evidence concerning Apparel Industry in Pakistan.

Keywords: green human resource management, green motivation and proactive environmental management, environmental performance

EXPLORING THE SYNERGY: APPLIED SCIENCE MEETS MEDIA

Prof. Manasa Gowda

School of Media Studies

Garden City University Bangalore, India

Abstract

This research paper explores the convergence of applied science and media, investigating the dynamic interplay between these two domains. As the boundaries between science and public communication blur, understanding the synergies becomes crucial. The study delves into real-world examples, assessing the impact, challenges, and opportunities arising from the integration of applied science and media. Through a comprehensive examination, this paper sheds light on how collaborative efforts in these fields can enhance public engagement, scientific communication, and innovation.

Keywords: Applied Science, Media, Interdisciplinary Collaboration, Public Engagement, Scientific Communication, Innovation, Convergence, Synergy, Challenges, Opportunities.

Introduction

Background:

In recent years, the realms of applied science and media have witnessed a profound intersection, creating a dynamic landscape where scientific advancements and media communication converge. Applied science involves the practical application of scientific principles to solve real-world problems, often leading to technological innovations and improvements in various industries. On the other hand, media, encompassing traditional outlets and the digital landscape, plays a pivotal role in disseminating information to a broad audience.

The increasing relevance of the intersection between applied science and media is evident in the growing need for effective communication of scientific discoveries, technological breakthroughs, and complex concepts to the general public. As scientific advancements accelerate, the role of media becomes pivotal in translating intricate scientific language into accessible and engaging narratives. This symbiotic relationship has far-reaching implications, influencing public understanding, shaping societal perspectives, and fostering collaboration between scientists, communicators, and the wider community.

This introduction sets the stage for exploring the synergy between applied science and media, emphasizing the significance of understanding and harnessing the collaborative potential of these two fields in our rapidly evolving knowledge-driven society.

Objective:

The primary goal of this research is to investigate and articulate how applied science and media can synergistically complement each other. By examining the intersection of these two fields, the research aims to uncover ways in which the effective collaboration between applied science and media can enhance public engagement, scientific communication, and the overall impact of scientific advancements on society. Through this exploration, the study seeks to identify opportunities for fostering a mutually beneficial relationship, where applied science benefits from media as a powerful communication tool, and media gains depth and credibility through its association with cutting-edge scientific developments. The objective is to contribute valuable insights into maximizing the potential of this interdisciplinary collaboration for the betterment of both fields and society at large.

2. Applied Science and Media: An Overview**Definition of Applied Science:**

Applied science refers to the practical application of scientific principles and theories to address real-world challenges. It involves the systematic use of scientific knowledge to develop technologies, solve problems, and improve processes across various industries. Applied scientists work to create tangible solutions that have direct applications, driving innovation and advancements in fields such as engineering, medicine, and technology.

Definition of Media:

Media encompasses a diverse range of communication channels, including traditional platforms like television, radio, and print, as well as digital platforms such as social media, websites, and streaming services. Media serves as a means of disseminating information, entertainment, and cultural content to a wide audience. It plays a crucial role in shaping public opinion, influencing societal norms, and providing a platform for the exchange of ideas.

Commonalities and Potential Collaborations:

The intersection of applied science and media is marked by several commonalities that pave the way for fruitful collaborations. Both fields share a fundamental commitment to effective communication. Applied science, with its complex concepts and technical language, benefits from the communicative power of media to translate intricate ideas into accessible narratives. Media, in turn, gains substance and credibility by conveying accurate and impactful scientific information.

Potential collaborations arise in the form of science communication, where media acts as a bridge between scientists and the public. Engaging storytelling, visualizations, and interactive content can convey the significance of applied scientific breakthroughs, making them more relatable and understandable to diverse audiences. Additionally, media platforms provide avenues for scientists to share their discoveries, insights, and passion, fostering a culture of scientific curiosity and public awareness.

This overview sets the stage for a deeper exploration of the synergies between applied science and media, emphasizing their shared objectives in effective communication and the potential for collaborative efforts to amplify their respective impacts.

3. Case Studies or Examples: Applied Science and Media Convergence

Case Study 1: NASA's Mars Rover Mission and Media Coverage

Overview: NASA's Mars Rover missions, such as Curiosity and Perseverance, represent a compelling convergence of applied science and media. These missions aim to explore the Martian surface, analyze soil and rock samples, and search for signs of past life.

Collaboration:

- **Media Documentation:** NASA collaborates with various media outlets to document and broadcast the rover's journey in real-time.
- **Social Media Engagement:** The space agency leverages platforms like Twitter, Instagram, and YouTube to share updates, images, and interactive content, fostering global engagement.

Impact and Outcomes:

- **Public Engagement:** The collaboration enhances public interest and engagement in space exploration, turning complex scientific endeavors into accessible and exciting narratives.
- **Educational Outreach:** Media coverage facilitates educational initiatives, allowing students and enthusiasts worldwide to follow the mission's progress, fostering interest in STEM fields.

Case Study 2: Popular Science Documentaries

Overview: Documentaries, such as those produced by National Geographic or BBC, often explore applied scientific breakthroughs in a visually compelling manner.

Collaboration:

- **Scientific Experts as Contributors:** Media outlets collaborate with scientists to present accurate information while ensuring accessibility to a broad audience.
- **Visual Storytelling:** Advanced graphics, animations, and on-location filming enhance the narrative and make scientific concepts more comprehensible.

Impact and Outcomes:

- **Public Awareness:** Documentaries contribute to public understanding of complex scientific subjects, from climate change to medical advancements.
- **Scientific Advocacy:** Media platforms become channels for scientists to advocate for policy changes, emphasizing the importance of their work and research.

Case Study 3: COVID-19 Pandemic Communication

Overview: The COVID-19 pandemic prompted widespread collaboration between health experts, researchers, and media to convey critical information.

Collaboration:

- **Daily Briefings:** Health organizations collaborated with media to conduct daily briefings, translating scientific updates into accessible language.
- **Infographics and Visual Aids:** Media platforms used infographics and visual aids to explain concepts like social distancing and vaccine mechanisms.

Impact and Outcomes:

- **Risk Mitigation:** Effective collaboration helped disseminate accurate information, contributing to public adherence to safety measures.
- **Vaccine Acceptance:** Media played a pivotal role in educating the public about COVID-19 vaccines, fostering trust and encouraging vaccination.

These case studies exemplify successful collaborations between applied science and media, demonstrating the potential for increased public understanding, engagement, and support for scientific advancements.

4. Challenges and Opportunities: Integrating Applied Science and Media**Challenges:****1. Communication Gap:**

- **Challenge:** Translating complex scientific language for broader audiences can be challenging, leading to a potential misrepresentation of scientific concepts.
- **Impact:** Misunderstandings may arise, leading to the dissemination of inaccurate information and eroding public trust in both applied science and media.

2. Ethical Concerns:

- **Challenge:** Balancing the need for captivating storytelling with ethical considerations in applied science can be intricate, particularly when addressing controversial or sensitive topics.
- **Impact:** Ethical lapses may lead to sensationalism or the oversimplification of scientific issues, compromising the integrity of both fields.

3. Speed vs. Accuracy:

- **Challenge:** Media often operates on tight deadlines, while scientific research demands thorough validation and peer review.
- **Impact:** Rushed reporting may lead to inaccuracies, creating a disconnect between initial media coverage and subsequent scientific findings.

Opportunities and Potential Benefits:

1. Enhanced Public Engagement:

- **Opportunity:** Collaborative efforts can create engaging narratives that enhance public interest in applied science.
- **Benefit:** Increased public engagement fosters a scientifically literate society, encouraging support for scientific initiatives and research funding.

2. Science Communication Specialists:

- **Opportunity:** The emergence of science communicators and journalists with expertise in both applied science and media.
- **Benefit:** These specialists can bridge the communication gap, ensuring accurate and compelling representation of scientific advancements.

3. Interactive Media Platforms:

- **Opportunity:** Leveraging interactive media formats, such as virtual reality, podcasts, and online forums.
- **Benefit:** These platforms provide immersive experiences, making applied science more accessible and facilitating direct engagement between scientists and the public.

4. Educational Outreach:

- **Opportunity:** Collaborating on educational programs and initiatives that promote STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) fields.
- **Benefit:** Increased understanding of applied science can inspire the next generation of scientists and innovators, contributing to societal progress.

5. Public Advocacy for Science:

- **Opportunity:** Using media platforms to advocate for the importance of applied science in addressing global challenges.
- **Benefit:** Public support can influence policy decisions, research funding, and societal priorities, bolstering the impact of applied science on a larger scale.

Balancing these challenges and seizing opportunities is essential for a successful integration of applied science and media, ensuring a mutually beneficial relationship that advances scientific understanding while maintaining the integrity of media communication.

5. Methodology: Exploring the Synergy Between Applied Science and Media

To comprehensively investigate the synergy between applied science and media, a multifaceted methodology combining literature review and case study analysis was employed. This approach aimed to provide a thorough understanding of the existing knowledge base while delving into real-world examples to illuminate practical applications and challenges.

Literature Review:

1. Scope Definition:

- The literature review began with a clear definition of the scope, focusing on scholarly articles, books, and reputable publications related to the intersection of applied science and media.

2. Identification of Key Concepts:

- Key concepts such as science communication, media representation of science, and the role of media in shaping public perception were identified to guide the literature search.

3. Thematic Analysis:

- Thematic analysis was conducted to categorize and synthesize relevant literature, identifying common themes, theoretical frameworks, and gaps in existing research.

4. Historical Perspective:

- An exploration of historical developments in science communication and media representation of scientific advancements provided context for understanding the evolution of this intersection.

Case Study Analysis:

1. Selection Criteria:

- Case studies were selected based on their relevance to the integration of applied science and media, considering factors such as global impact, diverse subject matter, and varying levels of collaboration.

2. In-Depth Examination:

- Each selected case study underwent a detailed analysis, exploring the nature of collaboration, communication strategies employed, and the impact on public perception.

3. Comparative Analysis:

- Comparative analysis between case studies facilitated the identification of patterns, challenges, and successful approaches in integrating applied science and media.

4. Interviews and Expert Insights:

- Interviews with key stakeholders, including scientists, science communicators, and media professionals, provided qualitative insights into the intricacies of collaborative efforts and potential improvements.

Integration of Findings:

1. Synthesis of Literature and Case Study Insights:

- The findings from the literature review and case study analysis were synthesized to develop a holistic understanding of the current state of collaboration between applied science and media.

2. Identification of Patterns and Trends:

- Patterns and trends emerging from the data were identified, allowing for a nuanced exploration of the challenges and opportunities in this interdisciplinary space.

3. Validation through Expert Review:

- The synthesized findings were validated through expert reviews, ensuring the credibility and reliability of the research outcomes.

This combined methodology allowed for a comprehensive exploration of the synergies between applied science and media, offering both theoretical insights from existing literature and practical examples from real-world cases. The triangulation of information sources strengthened the validity of the study's conclusions and contributed to a nuanced understanding of the collaboration between these two dynamic fields.

6. Findings: Synergy Between Applied Science and Media

1. Increasing Collaboration:

- **Key Finding:** There is a discernible trend of increasing collaboration between applied science and media, driven by a mutual recognition of the need for effective science communication.

2. Emergence of Science Communication Specialists:

- **Key Finding:** A notable finding is the emergence of science communication specialists who possess expertise in both applied science and media. These individuals play a crucial role in bridging the communication gap and ensuring accurate representation.

3. Diverse Communication Platforms:

- **Key Finding:** The exploration revealed a shift towards diverse communication platforms, including social media, virtual reality, and interactive online content. This diversity enhances accessibility and engagement among varied audiences.

4. Impact on Public Understanding:

- **Key Finding:** Collaborations between applied science and media have a positive impact on public understanding. Engaging storytelling and visual representations contribute to increased scientific literacy and interest.

5. Challenges in Ethical Representation:

- **Key Finding:** Ethical challenges persist in balancing captivating storytelling with the ethical representation of scientific information. Sensationalism and oversimplification pose risks to the integrity of both applied science and media.

6. Educational Outreach Success:

- **Key Finding:** Collaborative efforts in educational outreach, such as documentaries and online learning initiatives, have shown significant success in fostering interest in STEM fields and promoting scientific curiosity.

7. Public Advocacy for Scientific Issues:

- **Key Finding:** Media platforms have become effective tools for scientists to advocate for scientific issues, influencing public opinion and policy decisions.

8. Need for Rigorous Fact-Checking:

- **Key Finding:** The speed of media reporting poses a challenge to accuracy. A need for rigorous fact-checking processes is identified to maintain the credibility of information presented to the public.

9. Impact of COVID-19 Communication:

- **Key Finding:** The case study analysis of COVID-19 communication highlighted the critical role of media in disseminating accurate information during crises. The collaboration between health experts and media contributed to public adherence to safety measures and vaccine acceptance.

10. Opportunities for Interactive Experiences:

- **Key Finding:** The integration of interactive experiences, such as virtual reality and online forums, presents significant opportunities for enhancing applied science communication and engagement.

These key findings illuminate the complex dynamics between applied science and media, showcasing a landscape of evolving collaboration, challenges to be addressed, and opportunities to be harnessed for the benefit of public understanding and scientific advancement. The synthesis of these findings contributes valuable insights to the ongoing discourse on the integration of applied science and media.

7. Discussion: Implications of Integrating Applied Science and Media**1. Enhanced Public Understanding:**

- **Implication:** The integration of applied science and media holds the potential to significantly enhance public understanding of complex scientific concepts.
- **Discussion:** Accessible and engaging media representations translate intricate scientific language into narratives that resonate with diverse audiences, fostering a more informed and scientifically literate society.

2. Improved Scientific Communication:

- **Implication:** Collaborations facilitate improved scientific communication, making research findings more accessible to the general public.
- **Discussion:** Media platforms act as intermediaries, simplifying technical language and presenting information in ways that resonate with the public. This can lead to increased trust in scientific endeavors.

3. Fostering Innovation and Collaboration:

- **Implication:** The integration of applied science and media can foster innovation by promoting collaboration between scientists, communicators, and the public.
- **Discussion:** Media provides a platform for showcasing scientific advancements, attracting funding, and encouraging interdisciplinary collaboration. This dynamic environment can stimulate creative thinking and the development of novel solutions to pressing challenges.

4. Science Advocacy and Policy Influence:

- **Implication:** Effective integration empowers scientists to advocate for the importance of their work and influence policy decisions.

- **Discussion:** Media amplifies the voices of scientists, enabling them to communicate directly with the public and policymakers. This advocacy can shape public opinion, secure research funding, and influence policies that align with scientific advancements.

5. Educational Impact:

- **Implication:** Collaborative efforts in educational outreach contribute to inspiring the next generation of scientists.
- **Discussion:** Engaging media content, such as documentaries and online learning initiatives, creates opportunities for educational enrichment. This, in turn, can contribute to a pipeline of future scientists and innovators.

6. Ethical Considerations:

- **Implication:** Balancing captivating storytelling with ethical considerations is crucial to maintain the integrity of both applied science and media.
- **Discussion:** Ethical challenges, such as avoiding sensationalism or oversimplification, require ongoing attention. Establishing guidelines and standards for responsible science communication can ensure the ethical representation of scientific information.

7. Global Health and Crisis Communication:

- **Implication:** The integration proved crucial during health crises, such as the COVID-19 pandemic.
- **Discussion:** Rapid dissemination of accurate information through media platforms played a pivotal role in public adherence to safety measures and vaccine acceptance. This highlights the potential of such collaboration in addressing global challenges and crises.

8. Interactive Experiences and Future Possibilities:

- **Implication:** The incorporation of interactive media experiences presents exciting opportunities for future engagement.
- **Discussion:** Virtual reality, online forums, and other interactive formats offer avenues for immersive experiences, enabling the public to actively participate in and contribute to scientific discussions.

In conclusion, the integration of applied science and media has far-reaching implications for public understanding, scientific communication, and innovation. By navigating the challenges and leveraging the opportunities presented, this collaboration has the potential to shape a more informed, engaged, and scientifically literate society. The ongoing dialogue between these fields is crucial for optimizing the positive impact of their integration on both the scientific community and the general public.

8. Conclusion: Toward Continued Collaboration in Applied Science and Media

In conclusion, this exploration into the integration of applied science and media has illuminated the dynamic interplay between these two fields and highlighted the potential for significant synergies. Here, we summarize the main points and underscore the importance of sustained exploration and collaboration in this interdisciplinary domain.

Summarizing Key Points:

1. **Increasing Intersection:** Applied science and media are increasingly intersecting, driven by the mutual recognition of their roles in shaping public understanding and advancing societal progress.
2. **Collaborative Initiatives:** Real-world examples, as showcased through case studies, underscore the success of collaborative initiatives in effectively communicating scientific advancements to diverse audiences.
3. **Challenges and Opportunities:** The exploration has revealed both challenges, such as ethical considerations and the need for rigorous fact-checking, and opportunities, including the emergence of science communication specialists and the use of diverse communication platforms.
4. **Educational Impact:** Collaborative efforts have demonstrated success in educational outreach, inspiring interest in STEM fields and fostering the next generation of scientists.

Emphasizing Continued Exploration:

Despite the strides made, there remains much to explore in the integration of applied science and media. This calls for continued:

- **Research and Innovation:** Ongoing research is crucial for understanding evolving dynamics, emerging challenges, and novel opportunities at the intersection of applied science and media.
- **Skill Development:** The cultivation of science communication skills and interdisciplinary expertise will be pivotal for professionals seeking to navigate and contribute to this evolving landscape.
- **Ethical Guidelines:** As collaboration deepens, the establishment of robust ethical guidelines is imperative to ensure responsible and accurate representation of scientific information in media.

Importance of Collaboration:

The significance of continued collaboration between applied science and media cannot be overstated. Such collaboration:

- **Enhances Public Understanding:** By breaking down complex scientific concepts into accessible narratives, collaboration contributes to a more scientifically literate society.
- **Drives Innovation:** Collaborative efforts stimulate creativity and innovation, fostering advancements that address real-world challenges.
- **Shapes Public Opinion:** Media serves as a powerful tool for scientists to advocate for important issues, influencing public opinion and policy decisions.

In conclusion, the ongoing integration of applied science and media offers a promising avenue for advancing both fields and enriching the broader societal landscape. As we look ahead, the collaborative journey presents a realm of possibilities that can propel us toward a more informed, engaged, and innovative future. It is through continued exploration, shared insights, and collective efforts that the full potential of this interdisciplinary synergy can be realized.

9. References:

- https://www.academia.edu/49063814/COMMUNICATION_AND_MEDIA_TEACHING_AND_EDUCATION_EXPLORING_THE_SYNERGY
- https://www.researchgate.net/publication/229049483_Understanding_the_Impact_of_Synergy_in_Multimedia_Communications
- <https://link.springer.com/article/10.1057/dddmp.2009.13>

THE IMPACT OF THE CHANGES IN DEGREE DAYS ON ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY IN SOUTH ASIA

KASHIF GHAFOOR

MPhil Scholar, Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

HASSAN GHAFOOR

MPhil Scholar, Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

PROF. DR. DILAWAR KHAN

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

PROF. DR. ALAM KHAN

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

Abstract

A healthy environment is crucial for current and future generations. Environmental sustainability is needed to limitation of resource depletion and environmental harms that have severe effects on climate, natural resources, and living beings. Studies conducted previously have shown a significant role of degree days with respect to environmental sustainability. Correlative studies were conducted for the environmental sustainability of selected South Asian countries (Bangladesh, India, Pakistan, and Sri Lanka) to establish if any relation is present in Heating degree days, cooling degree days, Urbanization, Trade openness, and Gross domestic Product. SDI (2023), World Bank (2023), and World Average Degree Days database were used to retrieve data and the Modified Least Square model was used to establish a relationship between environmental sustainability and selected variables. Descriptive Test, Panel unit root, Levin, Lin, and Chu (2002) test, Im, Pesaran and Shin (2003) tests, and Augmented Dickey-Fuller Chi-Square, Pedroni Residual co integration, Fully Modified Ordinary Least Squares, Test were conducted in this study. Cooling Degree days, Heating degree days, and Urbanization demonstrated a significant negative correlation with environmental sustainability while a significantly positive correlation was observed for Gross domestic product and Trade openness. We concluded that to have a healthy and sustained environment for future generations in selected South Asian countries, environmental degradation can be limited by the implementation of policies directed to control Urbanization, Cooling degree days, and heating degree days. A sustainable environment has the utmost importance and need for future generations of south Asian countries.

TACKLING UNEMPLOYMENT IN NIGERIA THROUGH MEDIA ADVOCACY CAMPAIGN. AN APPROACH OF P MODEL THEORY

Auwal Ahmed Ibrahim

Kaduna Polytechnic, Kaduna, Nigeria,
Department of Mass Communication

Abdullahi Nafisa

Kaduna Polytechnic, Nigeria,
Department of Mass Communication

Aishatu Gambo Magaji

Kaduna Polytechnic, Nigeria,
Department of Mass Communication

Abstract

Unemployment is catastrophic to national growth. Unemployment is retrogressive to development, it causes setback for national growth and development. This study attempts to provide solution to unemployment dangers in Nigeria and find ways to reduce. It seeks to investigate the dangers of unemployment among both male and female. The study is Anchored on the Hypodermic Needle theory. 1000 people are used for data gathering for the research. The study concludes that for Nigeria to develop meaningfully it must have less unemployment rate. The paper therefore recommended that government should design communication programs on various media to sensitize and enlighten the citizens the importance of employment for self development and national growth.

The media has become the tool of messages sending to people for shaping ideas. With media, today's world has been converted into a "global village", the term means that everyone around the world can communicate with each other freely and with ease. Consumers and businesses both get a lot of benefits out of social media. Consumers generally rely on social media to accumulate all the related knowledge of products or services desired by them (Song and Yoo, 2016, p. 85–86). Government should adopt the media to promote their products as it is the most direct and easily accessible means of communication to influence public perception. It is widely seen as a tool to eloquently express opinions and beliefs. Government and the citizens also use media to resolve conflict or generate a course for the benefit of the social and political gains.

Radio is the best mechanism for jobs advocacy. It can be the best medium to reach the whole people of Nigeria. With the use of radio, government can reach all the people of the country to curtail

unemployment. Motivational and how to do it programs can be good tools to reduce high number of unemployment in the country. Through how to do it programs on skills many dependent citizens will become independent.

The concept of Professor Idris Muhammad Bugaje, the Executive Secretary of the National Board for Technical education, NBTE on skills will help curtail unemployment in Nigeria. The motto of NBTE “Skills not Degrees” triggers many out-of-school children in Nigeria get something doing for fee and if the campaign of NBTE will be broadcasted frequently, the situation of unemployment in Nigeria will be reduced.

KEYWORDS: Nigeria, Unemployment, Employment, Communication

Introduction

Unemployment is a created human syndrome because of job preferences. At any time, people are free to engage in some skills works like carpentry, welding, farming, hawking, trading, tailoring, farming and others because unemployed persons can start jobs as artisans. The new white collar job at this age is skill, and no one is restricted to engage in informal skill work that pays much than the white collar job because government cannot provide work for all graduates.

Unemployment according to the Organization for Economic Co-operation and Development, (2018), means people at the age of 15 that are not being in any work for payment or self employment but are ready for work. According to Damachi (2001), unemployment is one of the most persistent problems facing all industrial countries of the world. It is seen as a macroeconomic and social problem. In 13th October, 1982, the International Conference of Labour Statistic made a resolution concerning the statistics of the active employment and unemployment rate, the defined unemployment as persons including the unemployed graduates, school leavers, home makers and other persons mainly those engaged in non-economic activities who are at the same time seeking for work and are available for work.

The term unemployment can be used in relations to all the factors of production with references to labour. It produces economic and non-economic costs. The cost differs from individual and society. For individuals most economic cost of unemployment is loss of income that the person would have received if employed. While, non economic costs are found among unemployed persons who experience anxiety, depression and loss of self priority. A rise in unemployment rate is associated with is high incidences of alcoholism and drug abuse as well as crime, suicide rate, family divorce and child abuse. The fundamental economic cost of unemployment is when the economy fails to create enough jobs for all who are able to work.

Skills matters in employment and paper certificates should be less considered. The National Board for Technical Education, NBTE “Skills not degrees” and the book published by Professor Idris M. Bugaje skills not degrees: The Future of Works Globally aim to promote skills works participation among Nigerians.

Nigeria can reduce high percentage of unemployment if given much consideration to polytechnics. Polytechnics which are skills driven forces are not equal to universities in Nigeria.

Objectives of the Study

For the cause of investigating the effect and ways to reduce unemployment in Nigeria, the research is aimed to:

1. To find out how unemployment affects the development of Nigeria

2. Proffer better solution on how to reduce unemployment in Nigeria using P Communication Model

The Dangers of Unemployment

The problems of unemployment have occupied the minds of scholars, economists, policy makers and international organizations for many years with increased tension in two decades. Even though there are different perspectives to unemployment, a general consensus that reduction in unemployment will lead to good economic growth and development in the world that will lead to good change manifested in increased capacity of people to have control over material assets, and obtain physical necessities of life like food, clothing and shelter.

According to John (2018) the progressive adjustment of wage involves a negative relationship between nominal wage changes and unemployment rate. The simplest interpretation of this, is to consider that unemployment push downward pressure on nominal wage when there are few unemployed workers. Workers are in a position to obtain higher unemployment because competition among employers to attract workers is intensified by low unemployment gaps.

Unemployment is devastating to life. It has a devastating impact on people's lives. It affects not just the unemployed person but also family members and the community at large. The impact of unemployment can be long-lasting problem. As unemployment becomes more long-term, its impact becomes more far reaching, often affects living standards in retirement. The loss of income by the parents damages the prospects of the next generation. The personal and social costs of unemployment includes financial hardship and poverty, debt, homelessness, housing stress, family tensions, boredom, alienation, shame and stigma, social isolation, crime, erosion of confidence, self-esteem, the atrophying of work skills and ill-health. Most of these increase with the duration of unemployment (Dixon, 1991). Unemployed people report that being unemployed is one of the worst things that can happen to them (White, 1991). In addition, unemployment falls disproportionately on already disadvantaged groups in society. And White (1992) explained the dangers as detrimental to national growth.

One consequence of unemployment in Nigeria is commented upon a purported increase in crime. However, a large-scale study of the issue came to mixed conclusions about the connection. as cited by; Jackson, Dylan. "What Kind of Joblessness Affects Crime? A National Case-Control Study of Serious Property Crime," *Journal of Quantitative Criminology*, 2016. The study confirmed that persons who are unemployed for "socially unacceptable reasons" and who also seek employment are "significantly more likely" to commit robbery or burglary. The study also found that unemployed persons seeking for work are neither more nor less likely to rob or burgle than are the fully employed. Somewhat counter intuitively, however, the study also found that underemployed individuals are "significantly less" likely to be burglars but are about as likely to be robbers in the general population and the correlation between joblessness and property crime is more committed among young people.

Unemployment can have serious negative consequences for the individual, society and its economic system. People who are unemployed for a long-term period find it more difficult to be employed as time goes by. Unemployed persons often have limited employability, due to their low level of educational attainment, loss of skills and the substantial expenditures that are necessary to restore these skills. The unemployed person can also face significantly lower earnings and restricted career prospects. Over time as unemployment continues, unemployed persons probably leave the labour force and retire, enrol in disability programmes, or simply become discouraged workers. In general, unemployment is more or less a determinant of social exclusion. It is a multidimensional process that weakens the links between an individual and the society. The characteristics of exclusion are all related to access to the labour

market, basic social services and the social network. One of the most forms of unemployment is limited access to the labor market.

Literature Review

The unemployment rate in Croatia is significantly higher than the EU average. In 2012, the share of unemployment on total unemployment peak was at 63.7% and decreased to 50.7% in 2016. This was still above the EU average of 46.4%. In 2016, eight other member-states had a share of long-term unemployment higher than the EU average. Greece (72%), the Slovak Republic (60.3%), Bulgaria (59.1%), Italy (57.4), Portugal (55.4%), Slovenia (53.3%), Ireland (53.2%) and Belgium (51.6%). In 2016, the share of very long-term unemployment (those who were waiting for more than two years) in total unemployment in Croatia was 33.3%, which was higher than in other EU countries.

Employment has an essential role in all communities and societies. People often define themselves and frequently demarcated by others by what they do for a living. Economic and sociological research studies underline that employment is not only the most important determining factor of status and human well-being, but it is also vital for generating the feeling of one's meaning of life, social stability and securing participation in society (Jahoda, 1982). Employment is the bond that holds society together. If people are working, it is unlikely that they will be poor. Nonetheless, some of the employed people become poor due to their low educational attainment and low income. Consequently, efforts are made for people to work and earn salary, and thus be in better position than those who obtain benefits and assistance in the unemployment and social-welfare systems.

Unemployment is particularly dangerous if it lasts for long time. Long-term unemployment not only lowers employability and the likelihood of finding a job, but also causes people to become isolated and sick (Spermann, 2015). The loss of a social connection because of dismissal, the impossibility of finding an adequate job causes serious shock. It can even force otherwise self-assured persons to become unconfident when applying for jobs. Nichols et al. (2013) explained that unemployment decreases both the potential wages of the unemployed person and the chances of finding a new job. That leads to depreciation of human capital, while long-term unemployment probably reduces person's social capital -the network of acquaintance and business contacts that enable the easier finding of a good, new job. Social capital may decrease with longer duration of unemployment because the social connection established through work can decline when work stops, or because being out of work is increasingly stigmatising.

There are various theories connecting the duration of unemployment to adverse outcomes, depending on many characteristics of the labour market, government system, organizations and institutions, roles and power of social organizations. For example, many elements on the supply side on the market lower the probability of finding a job for recipients of social welfare, particularly those with low income. One of the possible explanations can be employers' behaviour because they act as others do. A simple explanation on unemployment is because of selected individuals to work because employers want candidates with higher education, more qualifications or experience for the jobs that are available. Another gloomy example is the possibility that long-term unemployment is at least partly self-reinforcing: employers are reluctant to hire others who have already passed over. Kroft et al. (2013) made an experiment in which people applied for 3000 various jobs, mostly administrative, clerical, sales and customer service, advertised online by submitting 12,000 invented CVs. Intended that applicants with similar education, backgrounds and experience went for the same job.

The difference was how long the applicant had been without a job, a period that ranged from no time at all to as much as three years. The researchers found that the chances of a candidate being called back

by an employer declined progressively but the unemployment rate grew longer, from 7.4% after one month of unemployment to 45% at the eighth month, where the rate for invitations for a job interview stabilised. The authors stated that employers couldn't find hidden qualitative flaw in the long-term unemployed persons, since the candidates were alike in other respects. Another explanation is that employers deem that people make less effort to find job as their time out of employment duration. The third reason explained that employers equate prolonged unemployment with obsolete and deteriorating skills, which causes a decline in productivity. While probably all the three factors contribute to the less likely employment opportunities. The impact of peer behaviour is another challenge to employment opportunities as employers are reluctant to hire someone other employers do not want.

According to (Holcomb and Martinson, (2002) Even, after participation in various employment programmes, the majority of long-term unemployed persons many of whom are recipients of social-welfare benefits have very limited possibilities of finding job. Such persons face multifaceted obstacles in their search for employment, mostly because of their low educational attainment, live in areas with inadequate traffic connections, are of poor health, and or have difficulties with socialisation. Very often, some suffer from physical incapacities and/or disability, have learning difficulties and psychological problems, have experienced domestic violence, can be addicted to alcohol or drugs and so on.

The anxiety of unemployment might influence a person's physical and mental health, family dynamics and the well-being of his or her children. Moreover, the negative effect of unemployment on health accumulate over time. Burgard et al. (2007) found a significant decline in self-reported health status following job loss, even after taking into account various traits of people without a job. Losses are more pronounced among those who don't have jobs for health reasons, but losses jobs for other reasons increase. Many applications without positive outcomes lead to feelings of discouragement, worthlessness and depression, loss of self-reliance, and disbelief in the future.

Knabe et al. (2010) compared employed and unemployed people regarding their subjective estimation of emotional feelings, as well as differences in their compositions and duration of daily activities. The results shown that employed persons are more content with their lives than the unemployed. Job loss is a stressful event, creating a variety of problems immediately, and long periods of unemployment can multiply those problems. While, it intensely affects various dimensions of jobless people's wellbeing, particularly among the younger population. It decreases overall life satisfaction and lowers optimism about the future.

While a person is jobless, his family income falls due to the shortage of regular earnings, and that loss of income can influence not only the unemployed, but also other members of the household. The lack of income probably endangers the quantity and quality of goods and services the family can purchase. Being unemployed is more likely to put stress on a relationship with a partner than to improve it.

More than 40% of the unemployed people in Nigeria, their joblessness has hurt their relationship with their spouse or partner, while less than 10% say the troubles have brought them closer (Bugaje, 2019).

Furthermore, dealing with the loss of income can exacerbate stress or motivate family members to participate in some informal or illegal activities. Unemployment includes lack of expectations for future income. Therefore, the impossibility of paying for necessary medical treatment such as drugs can easily endanger the health conditions of the unemployed and members of their families. Lindo (2011) showed an adverse impact of paternal unemployment on infant birth weight. Rege et al. (2011) determined that paternal job loss lowers children's school performance, and the harmful consequences of paternal unemployment have not diminished by income obtained by the spouse's employment, marital termination or residential relocation and happiness.

Stevens and Schaller (2011) studied the relationship between parental job loss and academic achievement by their children using data on job loss and grade retention from 1996, 2001 and 2004. The study found out that parental job loss increases the probability of children's grade retention by around 15%. Wightman (2012) estimated the effect of parental job loss on children's educational performance. The researchers focused on the role of parental cognitive and non-cognitive ability, and found out that parental job loss during childhood lowers the probability of an offspring obtaining post-secondary education by minimum of 10% and a maximum of 50%. The negative consequences of unemployment transfer to the next generation.

Unemployment is crucial in proposing and implementing effective employment policy measures to reduce the adverse consequences of job loss. Policy responses to the problems of long-term unemployment may have different outcomes depending on which the possible explanations dominate in accounting for any particular outcome. Such approach includes elements such as individualised counselling, mentoring and appointment to specialised support, suitable education, training and job placements, as well as flexible and sustained support through all stages of the programme. An efficient active employment policy may help in reducing the barriers between knowledge and skills, or long-term unemployed persons and employers' needs.

Economic theory postulate that an active labour-market policy has almost no immediate effect on overall employment (de Koning and Mosley, 2001) but the efficiency of labour supply increases if those unemployed or recipients of assistance in the social-welfare system could find a job. Consequently, the prevention of unemployment or the inclusion of long-term unemployed persons in the world of work is without doubt worth considering. Although the introduction of such measures may increase the likelihood of negative impacts but the risk is acceptable if the overall impact is reduced to the average duration of unemployment. Education, training and employment programmes have the important impact and the highest social return for those with the least previous experience in the labour market and for those that are the most vulnerable (Björklund et al., 1991; Spermann, 2015).

Unemployed persons often have limited employability due to their low level of education, lack of competent skills and the substantial expenditures that are necessary to be employed. The younger the unemployed and the shorter his or her unemployment period is more likely he or she will be included into an employment programme. The participation rate in employment programmes is usually very low (Quantos S.A, 2017). The reasons for the low participation of the group in various employment programmes are manifold and mostly caused by their lower motivation related to their narrow and/or obsolete knowledge and skills acquired in formal education or no formal education whatsoever.

Moreso, some of them are unwilling to disturb their present inactive lifestyle because they are scared that with participation in employment programmes and possible employment, they will end up in a worse unemployment position. Such passivity in their participation in training programmes, search for a job and reluctance to accept jobs is in some cases reasonable. In some instances, they are unwilling to accept available low-paid jobs that bring very limited or no financial benefits, but it is mostly incorrect because a person can soon be promoted to more interesting and better-paid jobs or position of work. For groups that are in an unfavourable position in the labour market, the government should provide interventions through various employment measures.

Measures are a temporary support with the goal of activating the unemployed, to help people move from involuntary inactivity into employment, or maintain the jobs of persons threatened by unemployment. Programmes oriented towards long-term unemployed persons consist of four groups of activities (Bonoli, 2010) The initial group is publicly financed training that is characterized by enhancing the job skills of jobless people to improve their employability and enhance their chances of

finding employment. The second is employment incentives that facilitate the recruitment of unemployed persons. The third is direct job-creation measures that create additional jobs of a community benefit or which are socially useful, in order to activate and employ the unemployed. The fourth group is start-up incentives that promote entrepreneurship by encouraging the unemployed to start their own businesses or to become self-employed.

Unemployment causes retrogressive effect to national development, it hampers development opportunities. It poses dangers to security and youths empowerment. Unemployment destabilizes the hope of the common citizens and breeds poverty among the people, its negative consequences reflects on education, health, environmental pollution and maternal mortality. For better, unemployment can be reduced and managed in Kaduna State through media campaign, programs and enlightenment.

Justification for choice of Theory

The hypodermic needle model also known as the hypodermic syringe mode transmission-belt model, or magic bullet theory is a model of communication suggesting that an intended message is directly received and wholly accepted by the receiver. The model was originally rooted in 1930s behaviourism. It addresses the issue of behavior among people whereby suggesting the media messages have the power to change people's behavior (Berger, 1995; Croteau & Hoynes, 1997).

Findings

According to National Board for Technical Education, NBTE in 2022 there are about 90 million unemployed graduates in Nigeria. While, there are almost 10 million out-of-school children on the streets of Nigeria.

Among the 1000 people interviewed, 600 employed and 400 unemployed male and female. Their demographic include youths, married and the old. The data collected suggested the following:

Investing in education and training is a key strategy for promoting decent work and economic growth. By investing in education and training, individuals can gain the skills and qualifications they need to find quality jobs. This can be particularly beneficial for unemployed people, who can use education and training to improve their employability and increase their chances of finding work.

The labour force is expected to increase by 8.9 million by 2030. To adapt to the needs of the growing labour force, investments in education and training will be critical to create employment opportunities. This is particularly important in less-developed countries, where there may be a large number of young people entering the workforce but a shortage of decent work opportunities. Educated and trained workers are often more productive and efficient than those who are not. By investing in education and training, businesses and organizations can improve their productivity and competitiveness.

Nigeria should sustain per capita economic growth in accordance with national circumstances and, in particular, at least 7 per cent gross domestic product growth per annum and achieve higher levels of economic productivity through diversification of technological upgrading and innovation, including a focus on high-value-added and labour-intensive sectors.

Promote and development-oriented policies that support productive activities like decent job creation, entrepreneurship, creativity and innovation, and encourage the formalization and growth of micro-, small- and medium-sized enterprises, including skills through access to financial services.

What is National Board for Technical Education, NBTE?

The National Board for Technical Education, NBTE is a government agency from the Federal Ministry of Education to regulate polytechnics, monotronics, colleges of sciences and technologies and skills centers in Nigeria. At the present, Professor Idris Muhammad Bugaje is the Executive Secretary of the Board. The motto of the NBTE is “Skills not Degress” to emphasize on the importance of skills acquisition in Nigeria for employment opportunities. The Board is creating and facilitating skills centers and opportunities in the country for self reliance and skills development. The NBTE Board is advocating for skills development and the increase of more polytechnics in the country for employment. The book published by Professor Idris Muhammad Bugaje “Skills not Degrees: The Future of Works Globally” is a good concept for skills promotion in Nigeria in all practical science and technological centers.

The P Communication Model

Unemployment is manmade syndrome and it can be tackled and reduced in Nigeria for national development following step by step process of P Communication model.

1. Inquire: To identity unemployment rate in any country, state or region the first step is to enquire about the number or percentage of people without jobs. Getting statistics from related agencies and organizations can help to know the rate of unemployment at ease. This is the stage to understand the problem, identify the target audiences, the medium or media to be used for the campaign, the type of messages and the mode of campaign. The channel can be from the conventional media or the social media. The program proposal is structured, research on demography and review of problems are all conducted in this first stage.

2. Design Strategy: This is the stage to harness all the key players of the program for discussion to design a better way to reach the audience. It is also the stage to make findings of related produced programs in the past, look at their short falls and progress. Measure the strength of the chosen media and its reliability.

Different methods can be used to design a good communication approach to reduce unemployment rate in Nigeria. The program can be drama, documentary, magazine program, discussion, analysis, interview or open campaign sensitization program.

The selected program should have the element to build confidence on the viewer/listener. The producer should create good format suitable for changing the mindset of the people. First, it is good to sensitize the target audience about the importance of employment and the dangers of unemployment because many studies have revealed that employment opportunities continue to decline because the people don't want to accept some specific jobs. Some scholars believed that unemployment exists because people don't want to accept the available jobs.

3. Create and Test: Step three means to create the message and test in the pre-stage. It means to develop the program with the team players. Prepare workshops and seminars with team members on the program's objectives. The stage involves training and coaching the team players best techniques for success. The stage is also for advocacy and enlightening the people for change of behavior, dig the ground for identification of the problem and testing the effect of the program. Measure the importance of the media program, check if something like that was ever produce and make an investigation of its impact for review.

4. Mobilize and Monitor: This is the stage to produce the program and broadcasting. While implementing the program, monitor its progress, successes and shortfalls. Understand the nature of the

target audience, get an avenue for their responses and determine your objectives. Everyone is carried alone and work together as a team. Identify mistakes, take corrections and adjust the program to suit the objectives and feedbacks.

While broadcasting the produced messages to the target audience monitors their effectiveness of the message. In this stage, the producers require feedback of the messages and evaluation.

6. Evaluate and Evolve: The last stage is to evaluate the message for strength. It requires the producers to measure the success and shortfalls of the messages sent. It evaluates the percentage of the action expected from the target people, this can be done with the team members to discuss findings and recommendations. Research is very critical at this stage to measure outcomes and impact. The producer should provide report of the program to all relevant stakeholders even if the result is not positive.

However, in designing P Process Model the researcher should not identify the vision until when goals are achieved. The objective of the program should specifically explain the target of the program. Don't assume you know your audience and their needs, let your findings reveal that. Focus should be on how to help in convincing one to adjust the program because the message is a process not the product.

For P Communication Model to Work in reducing Unemployment in Nigeria the government should employ the following measures

The world is short on jobs and social inequality is growing:

- Investing in education, investing in education is an important strategy for promoting decent work and economic growth, as it can help to
- Create more productive and efficient workers, increase employment opportunities, and improve living standards
- Provide security and tackle kidnapping
- Create small and medium skill centers
- Provide loans for business starters

All of the above are chains for eradicating unemployment improving standard living condition helps ensure that future generations have the skills and knowledge they need to access better employment opportunities.

Conclusion

Unemployment is a manmade disaster and it can be reduced and managed through the use of communication models and theories. Media can create behavioral change programs for desired target audience. For countries to achieve the 2030 development vision, governments and the people must harness to eradicate or reduce unemployment to a very minimal level. There are job opportunities in every place and it doesn't mean people must travel to other nations and regions for employment.

Recommendations

The fundamental ways to reduce and solve unemployment in Nigeria lies basically in tackling the causes of unemployment through policy initiatives. The initiatives are as follows:

Stable macroeconomics policy formulation, honest implementation by government is very essential for effective unemployment reduction.

Pursuance of rapid broad-based economic policy that involves the poor and graduates to employ tremendous effect on the reduction of both poverty and unemployment.

The agricultural sector should revitalize to provide employment opportunities.

Emphasis should be laid on skill acquisition in the educational system to produce graduates that are providers of employment than seekers of employment.

Enabling environment should be created and available for private sectors to increase to reduce unemployment instead of leaving the unemployed looking for public white collar jobs.

Fight against corruption should be intensified to reduce mismanagement of resources for effective unemployment reduction.

Standard of living should be improved upon by providing the basic infrastructures most especially in the rural areas. This will also reduce migration to urban centre that resulted to rapid in the urban unemployment.

Credit facilities should be made available for small and medium scale entrepreneurs to enable job seekers start off their own business after learning the skill.

Unemployment programmes should have lucrative budget to convince people to start work as artisan not to depend on government. More polytechnics and entrepreneur centres should be established to promote skills.

References

- Brown, Charles, Curtis Gilroy, and Andrew Kohnen. 1982. The Effect of the Minimum Wage on Employment and Unemployment. *Journal of Economic Literature* 20 (3);487-528,
- Burda and Wyplosz (1994): Studies and Surveys Carried out on labour Force
- Chrystal (1995): An Introduction to International economics.8thEdition.
- College graduates - 20 pagesCo-operation and Development.
- Englama. A. (2001); Unemployment: "Concept and Issues, in CBN Bullion;
- Eric C. N. Okam (2006); Solving Nigeria's Unemployment Problems, Snaap Press, 2006.ISBN, 9780496726, 9789780496722. Length, 72 pages
- Fisher (1995): An Introduction to Principles ofEconomics.2ndEdition. MC
- Graw Hill Book. Oxford London: OxfordUniversity Press.
- <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/goal-08/>
- <https://www.osundefender.com/nbte-speaks-on-90m-unemployed-youths/>
- <https://www.un.org/youthenvoy/2013/08/ilo-international-labour-organization/>
- Jimaza (2001): Simplified Principles of Economics. Enidium Virinda
- Linbeck (1999): Unemployment Structure, Institution of International Unemployment, in CBN Bulletin. University of Lagos Press Lagos. Keynesian; Neo. Classical Controversies. 2ndEdition; London
- Lipsey R.G. and Chrystal K.A. (1999): Principles of Economics, 9th Nickel

- M. I. Bugaje (2019); Skills Not Degrees: The Solutions to Nigeria's Unemployment Problem, NBTE Press
- Matthew O. Eshalom (1983); Graduate Unemployment in Nigeria, Eshalomi & Associates, October/ December
- Ojameruayee (2001): A First Course in Econometrics; Benin City: Evidence, Development Centre Studies, Paris
Organization of Economic Edition;OxfordLondon: OxfordUniversity Press, Oxford
- Olaloku (1979): The Structure of Nigerian Economy: MC Press Ltd
- Parker, Jeffrey. 1992. Structural Unemployment in the United States: The Effects of Interindustry and Interregional
Dispersion. Economic Inquiry 30 (1):101-116.
- Publication12th Edition, 2013
- Rebmann (1999): An Introduction to Positive Economics,8thEdition; Educational Limited.
- Shapiro, Carl, and Joseph E. Stiglitz.1984. Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device. American
Economic Review 74 (3):433-44
- Turnham D. (1993); Employment and Development: New Review of H.Hennas Universal Services.

PARENT-TEACHER PARTNERSHIP IN AN INCLUSIVE EDUCATION CONTEXT IN AZERBAIJAN

Ayshan Mustafazada, M.Ed.

*Azerbaijan University of Languages, Faculty of Education-1, Department of Foreign Language Teaching Methodology,
Baku, Azerbaijan.

ABSTRACT

Every child has the right to quality education and learning. But, all the children are not the same. They have different educational preferences and learning abilities. Worldwide the number of children with disabilities is estimated to be 240 million. Children with disabilities have hopes and plans for the future, just like any other child. They require an excellent education, just like any other kids to grow into capable people

Generally, one of the biggest obstacles to education in the world is disability. However, policymakers frequently ignore the needs of children with disabilities, which restricts their access to school and their capacity to engage in social, economic and political life. These kids are among the most prone to skip school globally. They suffer from ongoing obstacles to education as a result of judgement, stigma and decision-makers' consistent inability to include disability-related services in school operations.

Every government should consider their needs in the school education policy and have to keep equity and equality here. Educational equity means the learning standards adjust for individual students based on their unique situations. They also include the special needs of inclusive students in communities. Keeping equity and equality in the classrooms makes the lesson interactive and colourful, and children grow up with mutual understanding and respect for others.

The cooperation of parents and educators is essential to creating an inclusive education in Azerbaijan; the dynamics of parent-teacher partnerships are examined in this research. This study examines the current status of parent-children interactions. It highlights the opportunities and problems in increasing inclusivity by thoroughly examining the literature, qualitative interviews, and surveys given to educators, parents, and policymakers.

To establish an inclusive learning environment, the research emphasises how important it is for parents and teachers to have good communication, mutual understanding, and collaborative decision-making. There are suggestions made for improving parent-teacher collaboration in the area of inclusive education.

Keywords: collaboration; inclusive education; communication; parents

Education is the field that focuses on teaching and learning strategies in classrooms or settings similar to schools rather than the many unofficial and informal ways that people socialise. Getting qualitative education is the right of everyone. Because of this, every government have to keep equality and equity in their educational policies. Educational equity means each child receives what they need to develop to their full academic and social potential.

Generally speaking, disability is one of the major global barriers to education. But too often, legislators overlook the needs of kids with impairments, which limits their ability to participate in social, economic, and political life as well as their ability to attend school. These children are among the most likely in the world to skip school. They have persistent barriers to schooling.

In this case, the principles of inclusive education help educational managers a lot. All students, regardless of any disabilities, are placed in age-appropriate general education classrooms in their local schools to receive high-quality instruction, support, and interventions to help them succeed in the core curriculum through inclusive education.

Inclusive education is carried out in a common learning environment. That is, an inclusive learning environment where students with varying backgrounds and abilities collaborate. Most of the student's normal class hours are spent in common learning venues, which might include classrooms, libraries, gyms, performance spaces, music rooms, cafeterias, playgrounds, and local communities. Students with special needs, including those with intellectual impairments, should not learn apart from their peers in a common learning environment. A common learning environment is an inclusive setting where instruction is designed to be delivered to students of mixed ability and with their peer group in the community school while being responsive to their individual needs as learners. It is used for the majority of students' regular learning activities and fosters a positive climate, a sense of belonging, and student progress towards appropriate personal, social, emotional, and academic goals. Effective common learning environments also allow each student to fully participate in the learning environment that is created for all students and is shared with peers in the chosen educational setting.

The Soviet discipline of defectology serves as the foundation for the Republic of Azerbaijan's public special education system. Under this system, children with disabilities are kept apart from children without impairments and from the general public in special schools and home situations, receiving the majority of their educational services from the government. The nation's curriculum model also incorporates old Soviet-style teaching methods, such as large-group exercises and passive learning assignments, which prevent the adjustments and alterations needed to accommodate students with disabilities in the classroom.

The UN Conventions on the Rights of the Child and the Rights of People with Disabilities established inclusive education as a child's right, which is now incorporated into an Azerbaijani presidential decree. Inclusive education is not a choice.

Through inclusive education, the Azerbaijani government is dedicated to upholding the rights of children with disabilities. With the assistance of ICEF and the Ministry of Education, the project "Implementation of inclusive education at the primary education level" has been underway since the 2015–2016 school year. Currently, the project is being carried out in the city of Baku's secondary schools (138, 252, 202, and high schools 220). 66 people with impairments participated in inclusive education overall.

Another initiative by Heydar Aliyev, "Regional Development Public Union (RIIB)" with financial backing from the European Union, is "Ensuring teacher readiness for inclusive education" in our nation. The project includes the areas of Jalilabad, Guba, Shamakhi, Sheki, Agjabadi, and Baku.

The most recent research conducted by the Institute for Democratic Initiatives (IDI) in 2018 revealed that varying numbers of children under the age of 18 with impairments are getting allowances. This research was based on information from various governmental entities. In early 2017, the Statistics Committee reported that this number was 71934, although numbers from the Ministry of Education indicate that there were 65482 people. While 268 people participated in inclusive education between 2005 and 2009, just 40 students did so in experimental classes at pilot schools between 2015 and 2017.

Three pilot projects were implemented under the Republic of Azerbaijan's Development Programme on Organising of Education of Children Requiring Special Care (with Disabilities) (2005-2009) with the assistance of foreign and local non-governmental organisations. Accordingly, inclusive education was implemented in 14 schools and 13 preschools in 2004–2005.

According to the data, 77% of children with disabilities do not receive any education at all, much alone inclusive education. This is a clear infringement of the children's right to an education, and the relevant entities accountable for the situation must take responsibility for its causes and remedies. The number of preschools and schools that implement inclusive education is rather limited about the number of children who have impairments. In particular, parents of disabled children in the areas face major obstacles when trying to get their kids into institutions that can educate them. Homeschooling is preferred by parents due to these issues.

Full secondary schools No. 246 in Baku, No. 2 school-lyceum in Guba, No. 39 in Ganja, Nos. 4 and 21 in Sumgait City, Nos. 10 in Shirvan, and No. 12 in Sheki City have all been guaranteed inclusion. One of the eight inclusive schools created in seven regions this academic year under the auspices of the initiative "Expanding the Network of General Educational Institutions to Select an Inclusive Class" is Gazakh City Secondary School No. 2.

Children move back and forth between their home and school surroundings many times a year. Additionally, they switch between the roles of instructors and parents. Children's academic and behavioural demands run the danger of being misunderstood if there is no connection made between the two situations. Parent-teacher collaboration in an Inclusive education covers these directions:

- **Trust:** Families must actively participate in their child's learning and development and teachers must acquire the trust of their families for families to be actively involved in the decision-making process about education.
- **Two-way communication:** When two people communicate well, they can comprehend each other's wants and objectives. It helps instructors learn vital information about the family's history while also giving parents a better idea of what is expected of them.
- **Taking a new perspective:** Taking into account a child's education from many angles results in more knowledge being available, better decisions being made, and better outcomes.
- **Clearly defined roles:** Teachers are aware of expectations in the classroom, while parents are aware of household norms and regulations. Consultants and counsellors are examples of additional contributors who might offer their knowledge in evaluation, intervention, and issue solutions.
- **Cooperation and teamwork:** To decide on shared priorities and modify strategies for optimal performance, partners establish common ground.
- **Shared accountability:** Issues at home and school are jointly the responsibility of parents and teachers. They strive towards the same objectives and convey to pupils clear expectations, methods, and goals.

We can see that parent-teacher collaboration is developing all spheres of education in Azerbaijan. Family members show their participation in meetings and discussions with teachers. Their ideas, advice, and thoughts about education have an important role in its development. The Parent-Teacher Associations (PTA) in schools have a significant role in bridging these relationships. PTAs support the development of a feeling of community among teachers, parents, and children. They plan get-together social gatherings, family-friendly events, and cooperative initiatives. This feeling of belonging builds a network of support, encourages school spirit, and fortifies the school's culture as a whole.

Moreover, with the collaboration of UNICEF in Azerbaijan and the Ministry of Education the first National conference "On Parent-Teacher Collaboration and Policy for Development of Parent-teacher Associations" on 31st of January, 2004 is a great example of this. During the conference PTA representatives selected from 15 schools of Azerbaijan actively participated in discussions. This conference was the step in fostering collaborations with teacher-parents.

Parent-teacher collaboration is the main factor in creating a well-developed learning environment in inclusive classrooms. It helps children make consistency between home and school environment and a great role in improving their adaptive skills and benefits of teachers are improving classroom climate, enhanced management skills for students with behavioral issues and helping to make better relationships with parents. As a result, inclusive students grow up skilled, well-educated persons in the local communities.

REFERENCES

- Berhanu, G. (2011). Inclusive Education in Sweden: Responses, Challenges and Prospects. *International Journal of Special Education*, 26(2), 128–148.
- Chan, T., & Yuen, M. (2015). Inclusive Education in an International School: A Case Study from Hong Kong. *International Journal of Special Education*, 30(3), 86–97.
- Chen, Y.-L., Murthi, K., Martin, W., Vidiksis, R., Riccio, A., & Patten, K. (2022). Experiences of Students, Teachers, and Parents Participating in an Inclusive, School-Based Informal Engineering Education Program. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 52(8), 3574–3585. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-05230-2>
- Davis, J. M., Ravenscroft, J., & Bizas, N. (2015). Transition, Inclusion and Partnership: Child-, Parent- and Professional-Led Approaches in a European Research Project. *Child Care in Practice*, 21(1), 33–49. <https://doi.org/10.1080/13575279.2014.976543>
- Denman, S. J. (2015). Inclusive Education in Low-income Countries: A Resource for Teacher Educators, Parent Trainers and Community Development Workers. *International Journal of Disability, Development & Education*, 62(5), 547–548. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2015.1074391>
- İnklüziv təhsil. (n.d.). Azərbaycan Müəllimi. <https://www.muallim.edu.az/news.php?id=17781>
- Kavkler, M., Babuder, M. K., & Magajna, L. (2015). Inclusive Education for Children with Specific Learning Difficulties: Analysis of Opportunities and Barriers in Inclusive Education in Slovenia. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 5(1), 31–52.
- Lesko, J. J., Ziegler, D. A., Mikailova, U., & Roels, D. C. (2010). Inclusive Education in Azerbaijan. *Young Children*, 65(6), 56–61.
- Ní Bhroin, Ó., & King, F. (2020). Teacher education for inclusive education: a framework for developing collaboration to include students with support plans. *European Journal of Teacher Education*, 43(1), 38–63. <https://doi.org/10.1080/02619768.2019.1691993>
- Rudnitski, R. A. (1992). Through the Eyes of the Beholder: Breaking Economic, Ethnic, and Racial Barriers to Parent Involvement in a School-University Partnership.

Šukys, S., Dumčienė, A., & Lapėnienė, D. (2015). Parental Involvement in Inclusive Education of Children with Special Educational Needs. *Social Behavior & Personality: An International Journal*, 43(2), 327–338. <https://doi.org/10.2224/sbp.2015.43.2.327>

CONSIDERATION OF NATURAL-ECONOMIC AND ECOLOGICAL FEATURES IN THE DEVELOPMENT OF ANIMAL HUSBANDRY IN THE GREATER CAUCASUS REGION

Firuzə Mübariz JAFAROVA

Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Baku, Istiqlaliyyat str.6, AZ1001 Azerbaijan

Afag Zakir HAJIYEVA

Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Baku, Istiqlaliyyat str.6, AZ1001 Azerbaijan

Abstract

The article explores the landscapes of summer and winter pasture of high livestock importance, including the areas suitable for forage supply in the Greater Caucasus territory. Though among cultural landscapes, the pasture and hayfield complexes present in this territory have been formed much earlier compared to others, the natural structure of it has been retained well in contrast to other transformed landscapes.

Unfortunately, the pasture and hayfield landscapes that were subject to long-term agricultural use have been transformed due to related severe anthropogenic impacts. The essence of this study is the development of livestock areas in the Greater Caucasus not only based on seasonal grazing but also through creating loop livestock farms. Thus, the cultivation of forages in compliance with an effective agro technical approach may ensure the preservation of the landscapes' ecological properties in the study area.

The establishment of closed farms in the field of research is also economically efficient and promising. In addition to the ecological changes in the landscape in nomadic livestock, animals' productivity in the direction of meat and dairy products is also low. Thus, closed farming is a more efficient area for increasing the fodder base and generating more economic income.

Certainly, in the development of closed farms, our country can benefit from European countries' experience that has had their say in this area for many years. One of the most critical factors in establishing such farms is the training of qualified specialists, and our country has already taken significant steps in this direction.

The article also compares the work done to increase the fodder base over the years and shows agricultural crops' sown areas.

Keywords: Greater Caucasus, forage supply, natural forage base, mountain landscapes, livestock, pasture and hayfield complexes.

1.Introduction: To achieve a high level of development of livestock, first its forage base must be strengthened. The seasonal forage base of livestock is summer and winter pastures, while the forage crops are annual and perennial grasses, forage beet and corn. In the territory of the Republic of Azerbaijan, summer pastures include subalpine and alpine meadows of the Greater and Lesser Caucasus, the Zangazur Mountains, the winter pastures of the Kur-Aras lowland, the lowland Caspian coasts, Jeyranchol plateau and Ajinohur area.

Pasture livestock is a form of extensive land use, and is one of the most ancient areas of human activity. Pasture complexes are mainly seasonal and are divided into both summer and winter pastures. Both types are characteristics of this study area, and these complexes have been formed since ancient times.

Pasture and hayfield complexes are mainly seasonal, and include summer and winter pastures. Both types are peculiar for this study area. These complexes have been formed since ancient times.

Pasture complexes are older compared to others in the system of anthropogenic landscapes. Unlike other anthropogenic complexes, they have retained their natural structure since ancient times. Through long historical period the area under hayfields has been modified due to the impact of intensive land use which has added new traces to them.

1. The role of natural landscape types in livestock development

The subalpine and alpine meadows used as summer pastures and hayfields in the territory of the country are characterized by irregular economic effects. These landscape units are typically subjected to anthropogenic loading at highest degree during the summer months, and accordingly the most considerable modification is observed during this season [4]. During the winter months, due to extreme climatic conditions, anthropogenic impact on natural landscapes is mitigated. During the summer months, most subalpine meadows are used as both hayfields and pasture, while alpine meadows are used only as pasture.

Land privatization, emergence of new forms of ownership, as well as intensive land use intensified the human-related transformation of landscapes occupying mountain and foothill regions where river inflow cones, river valleys, shrubs, eroded slopes. Landscapes affected by irregular farming have been formed on mountain slopes, foothills, lower arid and denudation mountain areas and lowlands with complex structure. In the high mountain meadows, semi-deserts plains and dry steppes, anthropogenic impacts are seasonal, and therefore soil degradation occurs more intensively [11]. Arid pastures are one of those landscapes spread in the country's territory that have undergone a drastic change and desertification. Especially in recent years, as a result of unregulated and excessive character of land use, biological potential and ecological conditions of dry steppes and semi-deserts have deteriorate more [8]. The bigger impact on this process had the distribution of land in Azerbaijan during farm privatization without taking into account the areas of forage cultivation, pastures and hayfields, and the number of domestic animals.

The availability of natural pastures and hayfields as well as subalpine and alpine meadows in the Greater Caucasus part of Azerbaijan, and also historically formed habits among the local population

makes feasible the development of livestock in the area. This condition makes necessary the creation of up-to-date food and light industries with the complex processing output, since the production of agricultural products can allow meet the needs of the population for food products not only at regional but also country scale [7].

Since ancient times pastures in Azerbaijan have been suitable for manage cattle-breeding all year round, an evidence that that the country's population has a wide experience in the field of animal husbandry. Before the 20es of the twentieth century no sector of the economy in Azerbaijan has experienced such extensive development way as it was typical for livestock. Relatively large-scale measures on improving of the quality of livestock began during the early Soviet period. Thus, local cattle, sheep and pig species have been replaced by new, more productive and profitable species. In order to take highest advantage of fine-wool rams, selection and artificial insemination have been improved. In a short period of time, the creation of new breeds of sheep with longer wool and more efficient wool fiber has been conducted. Compared to native species, the new merino sheep with more profitable shearing opportunity were much more valuable also due to their durability toward migration in long distance, as well as in terms of efficient using opportunities in regard to both high-altitude summer pastures and semi-desert winter pastures [10].

2. Directions for expanding the food base in livestock development

Under natural and economic conditions, the development of agricultural production and the specialization in subfields of planting serve as the basis for the formation of certain sectoral components. In the former Soviet period, large and small cattle farming were developing mainly on natural pastures. This had not a significant impact on the economic development of livestock. Instead, ways to develop the forage base were considered the following:

- extending of the areas under forage crops;
- increasing of the productivity in the areas of natural forage;
- complementing to the content of mixed forage, etc.

Also, during the years of Soviet period, plantations of forage crops in Azerbaijan have expanded rapidly. Plantations of forage crops were the second largest behind grain fields in area. Thus, in 1962 alone, 175.7 thousand hectares of forage crops were planted. Nowadays, plantations of forage crops in the country tend to expand more, making up 396.4 thousand hectares, of which, only 8.9% falls to the share of Greater Caucasus part of Azerbaijan. However, the current output of forage production yet is not enough to meet the growing needs of livestock. Low productivity of forage crops leads to a significant increase in the production cost. Moreover, low productivity challenges using of arable lands, labor and financial resources efficiently. This in turn leads to a decrease in livestock productivity.

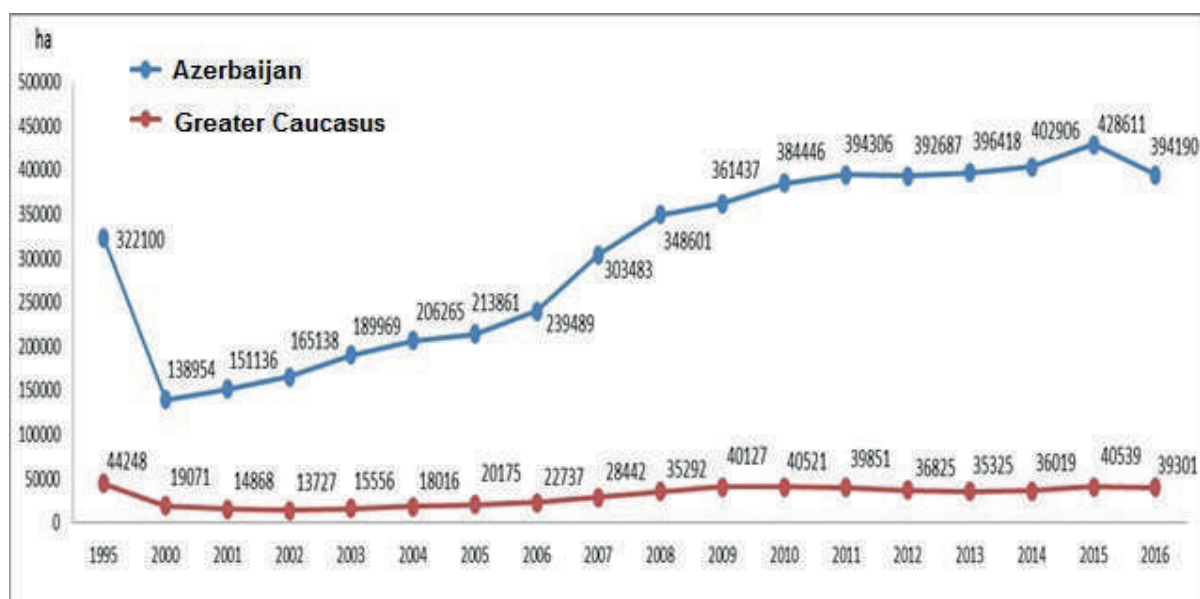
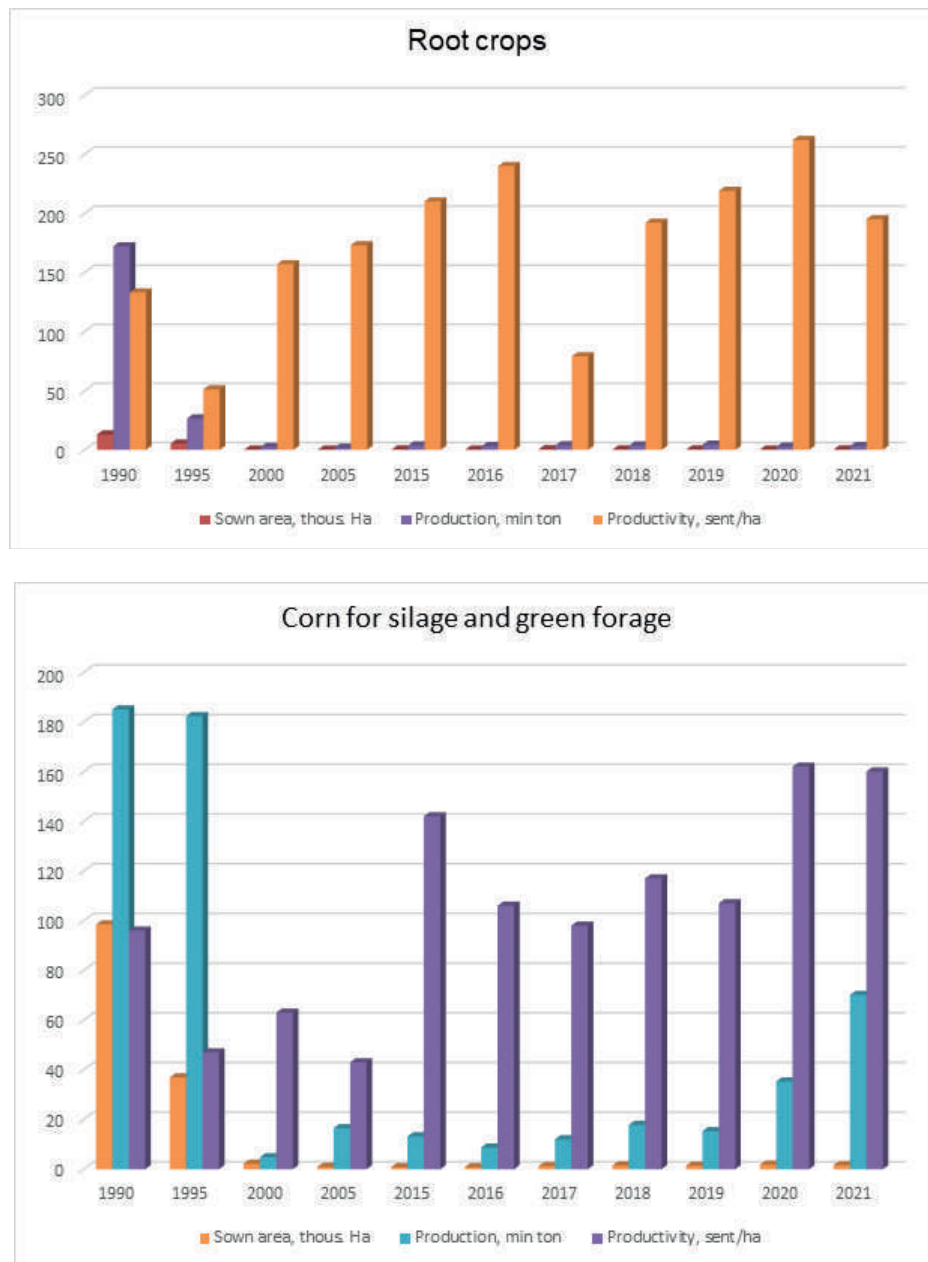

Figure 1. Area of forage crops in hectare

Source: Agriculture of Azerbaijan. 2016. State Statistical Committee [2].

In Azerbaijan, after 2000s, decrease in forage crops was recorded in 2012 and 2016 years only. In the Greater Caucasus region, decrease was recorded in 2001, 2002, 2011, 2012, 2013, 2016 and 2021. In 2011-2016, total area of forage plantations in the region was extended as much as 550 ha, including 25161 by Sheki-Zagatala economic region, and 144 hectares by Absheron economic region, whereas decrease at 1173 hectares and 447 hectares was observed in Guba-Khachmaz and Upland Shirvan regions respectively.

The development of livestock and the strengthening of the forage base depend not only on natural sources of forage, but also on succulent forage crops. Thus, the green mass of succulent forage plants, dry grass, straw and silage are of high quality and are highly valued as they contains albumen, protein, fat, various vitamins and minerals. Beside with this, not only root crops, but also surface masses of succulent forage plants, as well as dry grasses have a high nutritional value [7]. This factor is one of the main factors in the development of livestock farming, and plays an important role in forage supply. Expanding of the area succulent vegetation could contribute to the solution of existing problem considerably in the future.

Table 1 Sown area, production and productivity of forage crops in Azerbaijan

Source: Agriculture of Azerbaijan, 2021. State Statistical Committee [2].

In general, land used for cultivation of forage is considered beneficial in agronomic term as well as economically efficient. Areas under straw crop are used both to maintain the quality of forage and keep soil fertility.

Each geographical region is characterized by the presence of species of fauna and flora specific to that area only. Living of humans and economic activities is affected by an environment. Therefore introduction of new flora and fauna in the formed biogeocenosis may lead to violation of the existing ecological balance [10]. An analysis of the level of forage production and forage supply in the Greater Caucasus region shows that the degree of using of hayfields in livestock varies by regions. In most regions, the share of hayfield forage among total forage is high.

To develop livestock, first of all, it is important to create a high-quality forage base, protect natural forage plantations as well as maintain fertility of sown areas under forage plants. Natural forage areas consist of summer and winter pastures, hayfields and year-round grasslands used during the grazing season [1]. Natural pastures and pastures, which make up 20-25% of the forage base of livestock, are of great importance. The area of grasslands of grazing importance and pastures make 3,583,000 hectares in the country, of which 1,740,000 hectares falls to winter pastures and 597,000 hectares to summer pastures.

As studies show, pastures are not used efficiently at present. Excessive grazing degrades grassland and steppe vegetation, has a negative impact on soil cover, leads to reduction in fauna species, while the productivity of lands becomes affected over years as well. This happens because hydrological regime of lands is affected by overgrazing, the growth of grass on a hardened soil is considerably weakened, as a result of which the dried, trampled and highly degraded soil becomes deprived of vegetation [8].

Development of livestock typically is followed by transformation of natural landscapes of pastures and hayfields in mountain meadows and grasslands, but also with transformation of forest landscapes, or shrubbery and forest landscape complexes. The increase in number of domestic animals in the mentioned complexes of the study area has led to gradual large-scale and long-term transformations on the places of local transformations. This feature is primarily associated with changes that happen in natural upper and lower boundaries of forests due to grazing.

Summer and winter pastures of livestock importance, as well as forest lands, have an area 2 million 846 thousand ha hectares in total, or 75% of all state-owned lands available in the country. In the Greater Caucasus, our study area, is favorable region in terms of opportunities for the development of planting, vegetable growing and horticulture that have a special role in strengthening of the forage base. Agricultural crops in the region are grown in private backyards and farms. The land reforms implemented in the country have opened large opportunities for the involvement of more lands in plant growing and horticulture in compliancy with their natural and biological conditions, and for achieving abundant and high-quality crops. Fostering forage production allowed increase productivity in livestock and also the share of various grasses in plant growing, which led to a significant increase in the number of domestic animals and their species diversity.

Employment of the population living in the highlands of the Greater Caucasus is related mainly to animal husbandry. Grazing of domestic animals in the region is observed mainly on lands of state fund, rural pastures, as well as on uncontrolled parts of forest lands and pastures [6].

In Azerbaijan, lack of highly nutritious elements in the composition of soil of arable lands, including pastures and hayfields, as well as of forage used in livestock leads to overloading of natural areas of forage value and also to erosion and salinization of soils conditioned by weakly controlled land use [9]. Such impact leads to serious damage subjected to the forest fund, water resources and whole environment. To eliminate the problem, the State Program on Summer/Winter Pastures, Effective Use of Meadows and Desertification Prevention for the period 2004-2010, was adopted in 2004 [3]. The State Program was aimed at bringing the structure of forage crops in compliancy with the identified standards, as well as implementing of necessary measures on prevention of excessive grazing on pastures and hayfields in order ensure the development of livestock.

For a long time herds of domestic animals were kept on summer and winter pastures only, thus being apart from crop production. However, then, livestock began to develop based on the relation of vegetation farming and forage production to create a reserve forage base in addition to those pastures. Besides, today, domestic animals are fed in closed condition with using high technology [10].

To strengthen the forage base in the country, the government emphasizes expanding of areas under forage crops. As a result, the increase in productivity, as well as the increase in number of all domestic animals in livestock led to significant growth of livestock production.

Development of livestock is of great economic and social importance to meet daily needs of population. In the study area, like in other regions of the country, the forage base of livestock is not based only on natural hayfields and pastures but also on remnants of vegetables and horticulture crops.

3. The economic nature of the food prepared on the basis of new technology

In general, to ensure the efficient use of pastures and hayfields in the Greater Caucasus region, to prevent soil erosion on mountain slopes, salinization in foothills and plains, to develop the structure and storage conditions of livestock in accordance with modern requirements, as well as to ensure sustainable development in the region, the followings are necessary: protection of lands, owned by state and municipalities; prevention of overloading of pastures and hayfields; conservation of biological diversity against the background of development of livestock; breeding of high-productive species in livestock with considering of local natural conditions [8].

It is extremely important to implement agro-technical measures to improve the conditions of summer and winter pastures. For this purpose, implementation of such measures as removal of various poisonous weeds and harmful plants, clearing of lands from stones and bushes, destroying of sources of pests and diseases, and sowing of seeds of specific grasses to enrich the grasslands, etc. are very important. The mentioned measures of agro-technical allow significantly increase productivity of summer pastures [5].

One of the main factors responsible for the intensive erosion and degradation on summer pastures is the premature taking of herds to pastures and also arising of paths on mountain slopes as a result of movement of livestock. When domestic animals are taken out to much wet pastures prematurely, sheep's claws easily break the valuable soil layer easily. Eventually, during next rainfalls, furrows on the place of these soil layers appear, and this gradually weakens the formation of useful grass cover on slopes. Such erosion processes are evident on the paths formed on the mountain slopes. Moreover, when it rains heavily, the piles of water that fill those paths may combine and originate flood.

Another factor facilitating the processes of erosion and degradation on summer pastures is the improper creation of sheepfolds. Since ancient times it has been customary to build permanent sheepfolds to keep domestic animals in the natural condition. The sheepfolds often were made of stone structures. It was defined that a long-term trampling and movements around the sheepfolds destroys grass cover and leads to loss of vegetation of forage importance. On the contrary, the creation of sheepfolds may favor the growth of poisonous and harmful vegetation without forage importance, thus, may have a negative impact on the health of livestock and their productivity. Creation of temporary sheepfolds instead of permanent ones is very important in terms of solving this problem [9]. This way is of particular importance in both intermittent grazing and prevention of degradation. It was observed also that the restoration of pastures, heavily trampled by cattle, should be left for a while to allow soil cover be more fertile. In this case, productivity of grasslands rises as 20-25% as much in the first year, and 100% in subsequent years. It can be concluded that improper use of summer pastures lowers productivity on summer pastures, whereas intermittent and gradual grazing allows improve the quality of pastures and prevent erosion [8].

4. Conclusion

In view of the above, it is recommended to implement the following system of basic measures to increase the productivity of forage crops, hayfields and pastures, as well as to preserve the ecological characteristics of pasture and grassland landscapes:

- efficient use of natural areas of forage importance, additional sowing of grass seeds on pastures and hayfields, and creation of intensive forage areas on winter pastures should be conducted;
- effective crop rotation should be organized through proper land use;
- forage crops such as soybeans, sorghum, corn, sunflowers and beets playing an important role in the intensive growth of livestock production should be expanded;
- lands under sorts of secondary crop should be expanded in area, and the agro-climatic resources should be benefited more effectively.

There are sufficient land resources of livestock assignment in the Greater Caucasus region. It is feasible to increase the number of livestock in farms at the expense of strengthening of the forage base and expanding of pastures, and supply livestock farms with local natural resources. The transition to closed farming could improve the ecological condition of the pasture landscapes.

References

1. Abbasov I.M. Agriculture of Azerbaijan. Baku: Elm ve tehsil, 2010, 590 p.
2. Agriculture of Azerbaijan, 2016. State Statistical Committee. Baku: Small enterprise No. 9, 2021, 671 p.
3. State Program on Summer/Winter Pastures, Effective Use of Meadows and Desertification Prevention for the period 2004-2010. Baku: May 22, 2004.
4. Babayev M.P., Gurbanov E., Hasanov V. Degradation and protection of land in Azerbaijan. Baku: Elm, 2010, 215 p.
5. Behbudov H. Meadow and grassland farming of Azerbaijan. Baku, Azerneshr, 1986, 136 p.
6. Jafarova F.M. Strengthening of forage base of livestock and production of environmentally friendly livestock products in the Greater Caucasus // Conference on the protection of ecology and life activities dedicated to the "Year of Industry" Sumgait: 2014, p. 293-297.
7. Eminov Z.N. Changes in the structure of agriculture and land use in Azerbaijan / Proceedings of Azerbaijan National Academy of Sciences, Series of Earth sciences, No. 4. Baku: 2008, p. 70-75.
8. Hajiyeva A.Z. Pasture and hayfield transformations, risks and dangers posed by them on the natural landscapes of the south-eastern slope of the Greater Caucasus. Baku State University. Proceedings of Scientific-Practical Conference "Geographical problems of the regions of Azerbaijan". Baku. 2016, p. 60-65.
9. Hajiyeva, G.N., Hajiyeva, A.Z., Jafarova, F.M. (2023) Ecological problems associated with land cover in the great Caucasus and important aspects for efficient use. Revista Universidad y Sociedad| Have Scientific of the University of Cienfuegos | ISSN: 2218-3620 Volume 15 | Number 1 | January-February, p. 277-284.
10. Garibov Y.A., Rakcheyeva I.F., Mammadova A.A. Grouping of natural landscapes of the Republic of Azerbaijan for anthropogenic loading // Materials of the 7th Congress of the Azerbaijan Geographical Society. Baku: Ismayilli, 1998, 18-20 p.
11. Mehdiyeva V.Z., Khalilov I.B. Ekological and economic aspects of the use of natural resource potential in sustainable development of the Republic of Azerbaijan. 37th International Scientific Conference on Economic and Social Development – "Socio Economic Problems of Sustainable Development" - Baku, 14-15 February 2019 s.142-152.

“THE PERSPECTIVE ABOUT ETERNITY” (CASE STUDY – “GREAT IS THE HORROR OF SIN” AND “AUTUMN OF JELADIN BEU”)

Ornela SINAMETA

Bachelor Student

Faculty of Education

Aleksandër Moisiu University

Abstract

Dhimitër Pasko is known as one of the founders of modernism in Albanian literature. The boundless love for his homeland and the reliance on folklore, are the two most important aspects of his work. To maintain its level and to be worthy of his homeland, he uses the retelling of the stories as a literary technique with unmatched proficiency.

He accomplishes this by collecting the oldest Albanian legends and turning them into a beautiful literary work. He combines retelling stories and authorial elements of his talent, thus becoming the intermediate of an old story and its reader.

Completely of this character is “Great is the horror of sin” and partially, “Autumn of Jeladin Beu”. Using the comparing method and the close reading one, we will be trying to analyse the affinities and analogies of these two works, based on their allegory and eternity from their point of view.

Keywords: *modernism, Albanian folklore, retelling, allegory, eternity.*

SOLUTION METHODOLOGY OF MATHEMATICAL TEXT PROBLEMS

Assoc. Prof. Dr. Malahat ABDULLAYEVA

Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Mathematics

Department of Mathematics and its teaching technology Baku, Azerbaijan

ABSTRACT

The article talks about the methodology of textual problem-solving in mathematics classes.

Problems and their solution play an important role in teaching mathematics. In the process of teaching mathematics in secondary schools, “teaching problem” or “didactic problem” is used to develop students’ mathematical thinking.

The teaching of subjects in mathematics textbooks currently used in secondary schools is based on the “Learn” - “Consolidate” - “Apply” learning model. Problem-solving is a key component of mathematics learning. In mathematics textbooks, each topic begins with problem-solving and ends with problem-solving.

Problems are the most powerful material necessary for the development of the most important task of teaching mathematics - students’ thinking and creative activity. Especially textual problems are used in the implementation of standards related to each content line of mathematics, starting from the elementary education level. In elementary grades, arithmetic problems are taught, but also algebra, geometry, statistics, and probability. Algebra, geometry, mathematical analysis, statistics, and probability issues are solved in the implementation of standards at the general secondary education and full secondary education levels.

To solve problems consciously and purposefully, students are taught the methodology of solving problems, as well as solving methods and writing forms.

Currently, the solution to mathematics problems in secondary schools is based on the theory of J.Polyan. According to his theory, it is more appropriate to solve the problem in four stages:

1. Comprehension (understanding the issue)
2. Planning (choosing the right way to solve the problem)
3. To solve the problem
4. Check the answer

The main purpose of the research is to present how to solve the problem of solving textual problems or a real problem in mathematics classes.

The article was written to help solve the problems that arise during textual problem-solving in mathematics classes.

Keywords: *Math, math curriculum, word problem, problem solving*

MATEMATİKSEL METİN PROBLEMLERİNİN ÇÖZÜM METODOLOJİSİ

ÖZET

Makale matematik derslerinde metinsel problem çözme metodolojisinden bahsediyor.

Matematik öğretiminde problemler ve çözümleri önemli bir rol oynamaktadır. Ortaokullarda matematik öğretimi sürecinde öğrencilerin matematiksel düşüncelerini geliştirmek amacıyla “öğretme problemi” veya “didaktik problem” kullanılmaktadır.

Halen ortaöğretim kurumlarında matematik derslerinin öğretimi “Öğren” – “Pekiştir” – “Uygula” öğrenme modeline dayanmaktadır.

Problem çözme matematik öğreniminin önemli bir bileşenidir. Matematik ders kitaplarında her konu problem çözme ile başlar ve problem çözme ile biter. Problemler, matematik öğretiminin en önemli görevi olan öğrencilerin düşünme ve yaratıcı etkinliklerinin geliştirilmesi için gerekli olan en güçlü materyaldir. İlköğretim düzeyinden başlayarak matematiğin her içerik satırına ilişkin standartların uygulanmasında özellikle metinsel problemlerden yararlanılmaktadır. İlköğretim sınıflarında aritmetik problemlerin yanı sıra cebir, geometri, istatistik ve olasılık da öğretilir. Cebir, geometri, matematiksel analiz, istatistik ve olasılık konuları genel ortaöğretim ve tam ortaöğretim kademelerinde standartların uygulanmasında çözülmektedir.

Sorunları bilinçli ve amaçlı bir şekilde çözebilmek için öğrencilere problem çözme metodolojisinin yanı sıra çözüm yöntemleri ve yazma formları da öğretilir.

Günümüzde ortaöğretim matematik problemlerinin çözümü J.Polyan’ın teorisine dayanmaktadır. Onun teorisine göre problemi dört aşamada çözmek daha uygundur:

1. Anlama (konuyu anlama)
2. Planlama (sorunu çözmenin doğru yolunu seçmek)
3. Sorunu çözmek için
4. Cevabı kontrol edin

Araştırmanın temel amacı matematik derslerinde metinsel problemlerin veya gerçek bir problemin çözümünde problemin nasıl çözüleceğini ortaya koymaktır.

Makale matematik derslerinde metinsel problemlerin çözümü sırasında ortaya çıkan problemlerin çözümüne yardımcı olmak amacıyla yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Matematik, matematik müfredatı, metin meselesi, problem çözme*

GİRİŞ

Matematik öğretiminde problemler ve çözümleri önemli bir rol oynamaktadır. Problem kavramı matematiğin temel kavramı olduğundan tanımı yapılmamıştır. Geniş anlamda herhangi bir işi yapmak, çözmek anlamında kullanılır.

Ortaokullarda matematik öğretimi sürecinde öğrencilerin matematiksel düşüncelerini geliştirmek amacıyla “öğretme problemi” veya “didaktik problem” kullanılmaktadır. Problem, büyüklükler ile büyüklüklerin verilen değerleri arasındaki bağımlılıklara dayanarak bilinmeyen değerin bulunması gerekliliği anlamına gelir. Bu tür konular çoğunlukla cümlelerle ifade edilen metinler halindedir. Öğrenciler metinsel problemleri çözerek sadece teorik bilgi edinmekle kalmaz, aynı zamanda pratik ve eğitsel öneminden de yararlanırlar.

2006 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin genel eğitim kavramına (Milli Müfredat) dayalı olarak matematik ders müfredatını da içeren ders müfredatı geliştirildi ve onaylandı (Azerbaycan Milli Eğitim Bakanlığı, 2013). Yeni eğitim programı (müfredat), eğitimin her kademesinde matematik öğretimine yönelik yaklaşımı değiştirdi. Yeni programın gereksinimlerine göre matematik ders kitabı setleri hazırlanarak eğitim sürecinde kullanıma sunuldu.

Halen ortaöğretim kurumlarında matematik derslerinin öğretimi “Öğren” – “Pekiştir” – “Uygula” öğrenme modeline dayanmaktadır. Açıklayıcı materyallerle zenginleştirilmiş görsel araçlarla bilgi ve becerilerin kazanılması “Öğrenme” aşamasında gerçekleştirilir. Edinilen bilgi ve becerilerin çalışmalar, yazılı çalışmalar, pratik görevler ve diğer yöntemlerle geliştirilmesi “Pekiştir” aşamasını içerir. Öğrenciler “Uygula” aşamasında kazandıkları bilgi ve becerileri giderek daha karmaşık hale gelen problem çözme ve matematiksel modellemeye uygularlar (Isayev Z. ve diğerleri, 2023).

Problem çözme matematik öğreniminin önemli bir bileşenidir. Matematik ders kitaplarında her konu problem çözme ile başlar ve problem çözme ile biter. Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (National Consil of Teachers of Mathematics) tarafından hazırlanan standartların uygulanması problem çözmeye dayanmaktadır. “Problem çözmek sadece matematik eğitiminin temel amacı değil, aynı zamanda onun ana aracıdır. Öğrencilerin daha fazla problem yaratıp çözmeleri, daha fazla çaba gerektiren karmaşık problemleri çözebilmeleri için fırsatlar yaratmak gerekir” (<https://www.nctm.org/Standards-and-Positions/Principles-and-Standards/Principles,-Standards,-and-Expectations/>).

Metinsel problemler, matematik öğretiminin en önemli görevi olan öğrencilerin düşünme ve yaratıcı etkinliklerinin geliştirilmesi için gerekli olan en güçlü materyaldir. İlköğretim düzeyinden başlayarak matematikte her içerik satırına yönelik standartların uygulanmasında metinsel problemlerden yararlanılmaktadır. İlköğretim sınıflarında aritmetik problemlerin yanı sıra cebir, geometri, istatistik ve olasılık da öğretilir. Genel ortaöğretim ve tam ortaöğretim düzeylerinde standartların uygulanmasında cebir, geometri, matematiksel analiz, istatistik ve olasılık konuları ön plana çıkmaktadır.

İlköğretim sınıflarında öğrencilere ilk olarak metinsel problemlerin yapısı tanıtılır. Metin problemlerinin yapılarına göre veriler, problemin durumu ve problemin sorusu olmak üzere üç bölümden oluştuğu öğrencilerin dikkatine sunulmaktadır. Metinsel konularla ilgili çalışmalara eğitimin sonraki aşamalarında da devam edilir. Metinsel problemlerin bilinçli ve amaçlı olarak çözülmesi için öğrencilere teorik bilgi ve problem çözme yöntemlerinin öğretilmesi büyük önem taşımaktadır. Metin problemlerini çözmek iki aşamanın mükemmel organizasyonuna bağlıdır: problem çözmeye hazırlık ve problem çözme aşamaları.

ARAŞTIRMA

Problemin çözümüne yönelik hazırlık çalışması ilk aşamadır, öğrencilere veri ile aranan şey arasındaki ilişkinin öğretilmesinden oluşur. Bunun için görsel yardımcılardan ve didaktik materyallerden faydalanmak gerekir.

İkinci aşama problem çözme aşamasıdır. Geleneksel metodolojide problem çözme birbiriyle yakından ilişkili beş adımla gerçekleştirildi (Hamidov S.,2016):

- 1) Konunun içeriğiyle tanışma;
- 2) Soruna çözüm bulmak;
- 3) Konuyu analiz etmek;
- 4) Sorunu çözmek;
- 5) Sorun çözümünün doğrulanması.

Günümüzde ortaöğretim okullarındaki matematik problemlerinin çözümü, fen ve matematik eğitimi alanında araştırmacı ve ünlü bir matematikçi olan George Polyan'ın teorisine dayanmaktadır. Onun teorisine göre problem çözme dört aşamada gerçekleşir (George Pólya, 1957):

1. Anlama (konuyu anlama)
2. Planlama (sorunu çözmenin doğru yolunu seçmek)
3. Sorunu çözmek için
4. Cevabı kontrol edin

İlk aşamada konuyu tanımak ve anlamak gerekir ki bu da konuyu okumakla başlar. Problem öğretmen veya öğrenciler tarafından özel bir telaffuzla okunmalı, problemin verileri, durumu ve sorusu netleştirilmelidir. Öğrenciler problemde anlatılan yaşam olayını hayal edebilmelidir. Problemin içerdiği nicelikler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak ve durumu daha iyi anlamak için kısa bir yazı, tablo, nesne veya diyagram, illüstrasyon, resim ve diğer görsellerden yararlanmak gerekir.

Problem çözmenin planlama aşaması en karmaşık aşamadır. Bu aşama öğrencilerin daha ciddi düşüncelerini, problemi analiz etmelerini, yargıda bulunmalarını, tahminde bulunmalarını, gerekli eylemleri seçmelerini ve doğru çözümleri seçmelerini gerektirir. Geleneksel metodolojide kullandığımız eğitim yöntemlerine yenileri eklenerek zenginleştirildi.

Klasik yöntemde metinsel sorunların çözümünde aşağıdaki yazı biçimleri kullanılmıştır:

- 1) Problemin çözümünün bir planla yazılması (plan-soru cümleleri şeklinde verilir);
- 2) Konuyu ayrı ayrı çözerek bunlara açıklama getirmek;
- 3) Konuya ilişkin açıklamanın derlenmesi ve fiyatının bulunması;
- 4) Probleme göre denklem kurup çözmek (Hamidov S., 2016).

Yeni eğitim müfredatında matematik öğretimi bu yazma biçimlerine yenilerini ekledi: Mantıksal seçme, tablolama ve örüntü bulma, liste yapma, seçme ve kontrol etme, son bilgidan başlama, bütün-parça modeli.

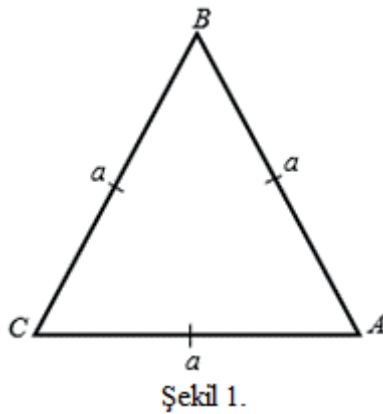
Problem çözme aşaması planlamaya göre daha basittir ve öğrencilerin en çok ilgi duyduğu aşamadır. Bu aşamada seçilen yöntemle problem çözülür ve cevap bulunur. Uygulanan yöntemle problemin çözümü elde edilemeyebilir. Bu durumda çözüm yönteminin değiştirilmesi gerektiği öğrencilere anlatılmalıdır.

Polya'nın teorisine göre dördüncü aşama cevabın doğrulanmasıdır. Metinsel problemlerin çözümünü kontrol etmek için dört yöntem kullanılır:

1. Verilen problemin ters problemini kurmak ve çözmek;
2. Çözüm sonucunda elde edilen sayılar ile problemde verilen sayılar arasındaki uyumluluğun belirlenmesi (elde edilen sonucun problemin koşulunu sağlayıp sağlamadığının kontrol edilmesi);
3. Sorunu farklı şekillerde çözmek;
4. Aranılan numaranın sınırlarının belirlenmesi (Hamidov S., 2016).

Yanıt kontrol aşaması, sorunun çözümünü farklı şekillerde tartışmanıza olanak tanır. Bu sırada seçilen yöntemin çözülen problem için etkili olup olmadığı belirlenir. Cevap kontrolü, belirli bir problem için değişken problemleri çözerken doğru yöntemleri seçme problemini basitleştirir.

Örnekler üzerinde metin problemlerini çözme yöntemini ele alalım.

Problem 1: Eşkenar üçgenin bir kenarı, çevresi 24 cm olan bir karenin bir kenarına eşittir. Bu üçgenin çevresi nedir? (İsayev Z. ve diğerleri, 2023).

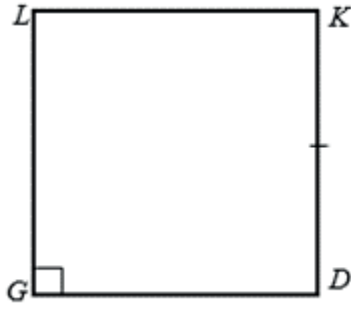
Anlama aşamasında konu tam olarak anlaşılır, resimler anlatılır (Şekil 1 ve 2). Problemin koşullu ve aranan verileri öğrencilerin yardımıyla belirlenir ve kısa yazılı olarak kaydedilir.

Verilen: ABC üçgeni ve $DKLG$ karesi

$$AB = BC = CA = a$$

$$P_{DKLG} = 24 \text{ cm}, AB = DK$$

Bulmalıyım: $P_{ABC} = ?$

Şekil 2.

Planlama aşamasında, a kenarlı karenin çevresinin $4a$ 'ya, b kenarlı eşkenar üçgenin çevresinin ise $3b$ 'ye eşit olduğu belirtilmektedir: Verilen problemde üçgenin kenarı karenin kenarına eşit

olduğundan $P_{ABC} = 3a$.

Çözüm aşamasında sorun çözüldü:

$$1) 4a = 24$$

$$a = 24 : 4$$

$$a = 6 \text{ cm (karenin kenar)}$$

$$2) P_{ABC} = 3a = 3 \cdot 6 = 18 \text{ cm (üçgenin çevresi)}$$

Doğrulama aşamasında alınan cevabın doğru olup-olmadığı kontrol edilir. Verilen problemin ters problemini çözerek aldığımız cevabın doğru olduğu sonucuna varıyoruz.

$$18 : 3 = 6 \text{ cm (karenin kenar)}$$

$$6 \cdot 4 = 24 \text{ cm (karenin çevresi)}$$

Cevap: Eşkenar üçgenin çevresi 18 cm 'dir.

Problem 2: Bir motorlu tekne akıntıya karşı 42 km , akıntıya karşı 20 km yol kat ederek 5 saat sürdü. Nehrin hızı her yerde 2 km/saat ise teknenin durgun sudaki hızını bulun (Matematik test seti, 2019).

Anlama: Bu aşamada problemin verilerini, durumunu, neyin arandığını belirliyoruz:

Teknenin nehir akışında kat ettiği mesafe – 42 km ,

Teknenin nehrin akışına karşı kat ettiği mesafe – 20 km ,

Yukarı ve aşağı yönde harcanan süre – 5 saat ,

Nehrin hızı – 2 km/saattir .

Durgun suda teknenin hızını bulmamız gerekiyor.

Planlama: Sorun bir denklem çizilerek grafiğe geçirilir: Bir motorlu teknenin durgun sudaki hızının saatte $x \text{ km}$ olduğunu varsayalım. Bu durumda teknenin akıntıyla hızı $(x + 2) \text{ km/saat}$, akıntıya karşı hızı ise $(x - 2) \text{ km/saattir}$. Bir motorlu teknenin nehrin aşağısındaki mesafeyi kat etmesi için geçen süre

$\frac{42}{x+2}$ saat, yukarı yönde harcanan zaman $\frac{20}{x-2}$ saat olacaktır. Nehrin akış yönünde ve akış yönüne

karşı harcanan sürenin 5 saat olduğunu dikkate alarak bir denklem kuracağız: $\frac{42}{x+2} + \frac{20}{x-2} = 5$.

Çözüm: Denklemini çözüyoruz ve köklerini buluyoruz:

$$\frac{42(x-2) + 20(x+2)}{(x+2)(x-2)} = 5$$

$$\frac{42x - 84 + 20x + 40}{x^2 - 4} = 5$$

$$5x^2 - 62x + 24 = 0$$

$$x_1 = \frac{2}{5} = 0,4; \quad x_2 = 12$$

Kontrol Etme: Sorunun durumunda köklerini kontrol ederiz. $(x - 2)$ cinsinden kökün yazılması negatif bir sayı verir: $x - 2 = 0,4 - 2 < 0$. Hız negatif bir sayı olmadığı için $x_1 = 0,4$ kökü bir dış köktür.

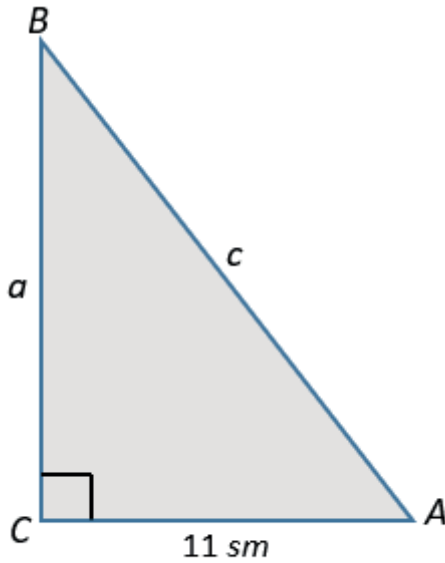
$x_2 = 12$ kök denklemin koşulunu karşılar: $x + 2 = 12 + 2 = 14 > 0$. Bu yüzden, $x = 12$ km/saat.

$$\frac{42}{x+2} + \frac{20}{x-2} = \frac{42}{12+2} + \frac{20}{12-2} = 3 + 2 = 5 \text{ (saat)}$$

Cevap: Motorlu bir teknenin durgun sudaki hızı 12 km/saattir.

Problem 3: Dik açılı bir üçgenin kenarları tam sayılarla ifade edilmektedir ve bir bacağı 11 santimetredir. Alanı bulun (Agayev B. ve diğerleri, 1967).

Anlama: Problemden bir bacağın 11 cm olduğu bilinmektedir. Diğer veriler açık olmadığından problemi mantıksal ve cebirsel yöntemler kullanarak çözelim (Şekil 3).

Şekil 3.

Planlama: Verilen : $\triangle ABC$, $\angle C = 90^\circ$
 $b = 11 \text{ sm}$

Bulmalıyım: $S_{\triangle ABC} = ?$ $S_{\triangle ABC} = \frac{1}{2} AC \cdot BC$

Çözüm: Pisagor teoremine göre

$$a^2 + b^2 = c^2$$

$$c^2 - a^2 = 11^2$$

$c^2 - a^2$ ifadeyi çarpanlara ayırarak a ve c 'yi buluruz:

$$(c - a)(c + a) = 121 \Rightarrow \begin{cases} c - a = 1 \\ c + a = 121 \end{cases} +$$

$$2c = 122$$

$$c = 61$$

$$a = 60$$

$$S_{\triangle ABC} = \frac{1}{2} AC \cdot BC = \frac{1}{2} ab = \frac{1}{2} \cdot 60 \cdot 11 = 330 \text{ sm}^2$$

Kontrol etme: $a = 60, b = 11, c = 61$
 $60^2 + 11^2 = 3600 + 121 = 3721 = 61^2$

Cevap: Dik üçgenin alanı 330 cm^2 'dir.

SONUÇ

Metinsel problem çözme becerileri ortaöğretim matematik müfredatının önemli becerilerinden biridir. Matematik müfredatındaki her içerik satırının temel amacı problem çözme becerilerini geliştirmektir (Azerbaycan Milli Eğitim Bakanlığı, 2013). Problem çözme öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirir, onları yaşam durumlarını anlamaya hazırlar.

Matematikte metin problemlerini çözmek mantıksal düşünmeyi geliştirmenin en iyi aracıdır. Matematik müfredatında standartları gerçekleştirmeye yönelik beş eylem hattından biri ve ilki “problem çözme”dir. Bir süreç olarak problem çözme, sözlü problemlerin çözümünü etkiler. Sözlü problemleri çözmek sadece problem çözmektir. Problem çözmek, matematiksel bilginin öğrenilmesini ve becerilerin her durumda uygulanmasını sağlar.

Matematiğin içerik satırlarına ilişkin standartların uygulanmasında metinsel problemler kullanıldığından bunların çözümüne yönelik özel bir yöntem bulunmamaktadır. Bu nedenle problem çözme dersleri matematiğin en zor kısmı olarak kabul edilir. Metinsel sorunların çözümü pratik çalışma sırasında pratikte öğrenilir ve güçlendirilir.

KAYNAKÇA

- Azerbaycan Milli Eğitim Bakanlığı (2013). Cumhuriyeti okulları için matematik dersinden eğitim programı (ders müfredatı) (I-XI. Sınıflar).
- Abdullayeva, M. (2020). Abdullayeva M. Matematik öğretim metodolojisi-I. Bakü, “Bilim ve Eğitim”.
- Agayev B., Kreymer A., Sadigov S. (1967). Matematik problemleri. Bölüm II. “Maarif yayınevi”.
- Hamidov S. (2016). Okulun ilköğretim sınıflarında matematik öğretme metodolojisi. Bakü, ADPU.
- Isayev Z. ve diğerleri (2023). Ortaokullar için matematik ders kitabı setleri. Bakü, “Radius”.
- Matematik test seti (2019). Devlet Sınav Merkezi- “Abituriyent “. Bakü.
- George Pólya (1957). «How to Solve It», 2nd ed., Princeton University Press. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://math.hawaii.edu/home/pdf/putnam/PolyaHowToSolveIt.pdf
- Mustafa Aydoğdu, Mehmet Fatih Ayaz (2008). e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 3, Number: 4. Article Number: A0095
- https://www.researchgate.net/publication/275959201_THE_IMPORTANCE_OF_PROBLEM_SOLVING_IN_MATHEMATICS_CURRICULUM
- <https://www.nctm.org/Standards-and-Positions/Principles-and-Standards/Principles,-Standards,-and-Expectations/>
- <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691164076/how-to-solve-it>
- [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkozje\)\)/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1964042](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkozje))/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1964042)
- <http://www.e-derslik.edu.az/site/index.php>
- <https://www.pdfdrive.com/how-to-solve-it-a-new-aspect-of-mathematical-method-d158542315.html>

COMPARATIVE ANALYSIS OF INFORMATION ABOUT AMIR TEMUR IN THE WORKS OF ARAB HISTORIANS OF THE 14TH-15TH CENTURIES

Imamov Khurshid

Researcher of the Timurid State Historical Museum of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Tashkent –
Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0003-3747-3509

Abstract

In the works of Arab historians who lived in the 14th-15th centuries, a lot of important information about Amir Temur, especially about his military campaigns in Iraq, Syria, and diplomatic relations was written down. At the same time, valuable information about the relations with Egypt and Turkey is provided, and it is of special importance because almost all of them were written by historians who lived in that period, and in most cases, witnesses of the events that happened. In this article, we have written an analysis of information from Arab sources about Amir Temur's genealogy, coming to power, spiritual leaders, military-political activity, diplomatic-embassy relations, and his conversations with scientists.

Keywords: Amir Temur, ibn Hajar al-Asqalani, al-Maqrizi, al-Qalqashandi, science, arabic manuscripts.

Full text

Shihab ad-Din Abu al-Fazl Ahmad ibn Ali ibn Hajar al-Asqalani (773-852/1371-1449). He was interested in the art of literature and poetry, later he studied the science of hadith and became famous by writing the commentary "Fath al-Bari" on Imam Bukhari's "Sahih". Among his works on various fields of science, there is also a work on history, called "Inba al-gumar bi abnai al-umar fi tariq"[1] ("Dive into the messages in the history of the sons of his time"). Al-Asqalani wrote this work as a continuation of the famous Syrian historian Ibn Kasir (1300-1372) called "Al-Bidaya wa-n-nihaya". In another work of the author called "Ad-Durar al-komina fi a'yon al-miat as-somina"[2] ("Hidden facts about the figures of the eight hundredth year"), it is about Amir Temur's teaching of historical and religious stories to his storytellers and his knowledge of these works by heart. The author included in his work events and incidents that happened every year from his birth date 773 (1370-1371) to 850 (1446-1447). Amir Temur's activities in Persia and Syria are widely covered in the work.

شهاب الدين أبي الفضل أحمد بن علي بن حجر العسقلاني، إنباء الغمر بأبناء العمر في التاريخ. محقق دكتور محمد عبد المعيد خان. ٥ مجلدات. – بيروت، دار الكتب العلمية.

Although Badriddin Mahmud al-Aini was born in 1360 in Aintab (Syria), his entire career was spent in Egypt and he worked for many years, lived in Cairo and died in 1451. His four-volume work entitled “Iqd al-juman fi tariq ahl az-zaman” [3] (Pearl necklaces in the history of the people of the time) contains valuable information about Amir Temur and the relations of the Egyptian sultans with the Turkish sultan Bayazid.

Taqi ad-Din Abu al-Abbas Ahmad ibn Ali al-Maqrizi (764-845/1364-1442). He is the author of six historical works. The following two of these works contain information related to Amir Temur:

1) «as-Suluk li marifat duwal al-muluk» («A mature guide to the knowledge of the states of kings»). In this work, a large work of four parts-twelve volumes, important for the history of the 15th century, covers the events in Egypt from the Ayyubid period (1169) to 1440. It contains specific information about the relationship between the Sultans of Egypt and Amir Temur, the visits of ambassadors between them, and the exchange of letters. The last - fourth part of this great work published in Cairo is especially important in studying the relations of the great state founded by Amir Temur with foreign countries.

2) «al-Mawa'iz wal-i'tibar bizikri al-khutut wal-asar» [5] (“Sermons and Attention in Knowing Tarkhs and Monuments”). This work is one of the important works dedicated to the history, geography, and topography of the capital of Egypt. The work contains information about Amir Temur's relationship with Egyptian Sultan Zahir Barquq.

تقى الدين ابو العباس احمد بن على المقریزی، كتاب المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والآثار، المشرف العام جمال الغيطاني. – القاهرة: الهيئة العامة لقصور الثقافة.

تقى الدين ابو العباس احمد بن على بن عبد القادر العبيدي المقریزی، السلوك لمعرفة دول الملوك. تحقيق محمد القادر عطا. 8 مجلدات. – بيروت: دار الكتب العلمية.

Shihobuddin Abul Abbas ibn Ali al-Qalqashandi (756-821/1355-1418). The author started his fourteen-volume work entitled “Kitab subh al-a'sha” [6] (“A support for the blind in the art of essay”), starting in 1389 and finishing it in 1412. He was well aware of the events that took place at the end of the 14th century and the beginning of the 15th century because he served as a clerk in the office of governors of Egypt. Therefore, the information in the work is distinguished by its accuracy. The work is an encyclopedia that includes all Shariah, literature, geography and history sciences. In it, the relationship between the Egyptian sultans, Sultan Barquq and al-Nasir Fraj, and Amir Temur is covered in great detail. The work consists of an introduction and 10 articles. The work was published in Cairo in 1913-1922 in 14 volumes. Information about the activities of Amir Temur is reflected in 7 volumes of the work.

الشيخ ابو العباس احمد القلقشندي، كتاب صبح الاعشى. – 14 مجلدات. – القاهرة: الاميرية. 1922 – 1913

The father of Jamaluddin Abu al-Mahasin Yusuf ibn Taghri Bardi al-Otabeki (813-874/1410-1470) was one of Sultan Barquq's viceroys in Damascus. Sultan Barquq married the aunt of Ibn Taghriberdi, who was the mother of the Egyptian Sultan al-Nasir Faraj. According to these circumstances, Ibn Taghriberdi, although he was not contemporary with the events, was able to use information that other historians did not have. He is the author of 12 historical works. His first work is “an-Nujum az-zahira fi muluk Misr wal-Qahira” [7] (“Bright Stars in the Rulers of Egypt and Cairo”). Published in Cairo in 1963, the events are presented year by year and in many cases are original in nature. For example, in 1394, the governor of Egypt, Sultan Barquq, visited Damascus, the center of Syria, held a meeting with Tokhtamish's ambassadors from Dashti Kipchak and the Turkish Sultan Bayazid's ambassadors, and stated that he formed an alliance to fight together against Amir Temur. Another message that Ibn Taghribardi gave in his work is also of special importance. According to him, in 1404 Amir Temur

decided to go to Makkah to perform Hajj prayer. But due to some reasons, this pilgrimage was not carried out.

جمال الدين ابو المحاسن يوسف بن تغرى بردى الاتابكي، النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة. 12 مجلدات. – القاهرة: دار الكتب المصرية. 1956-1929.

Muhibb ad-Din Muhammad ibn Mahmud Abul Walid ibn al-Shihna al-Halabi al-Hanafi (749-815/1348-1412). He served as the chief judge of the Hanafia sect in Aleppo. His historical work “Rawzat al-manazir fi ilm al-avail wal-awakhir” [8] (“Garden of debates in the science of the former and the latter”) was published in Cairo in 1885 in the framework of volumes XI-XII of the work of the historian Ibn al-Asir entitled “al-Kamil”. He met Amir Temur in Aleppo. In his work, the author tells a detailed story about the dialogue between the scholars of Aleppo and Amir Temur, as a witness of the scientific debates and discussions that took place between them.

لشيخ محب الدين ابو الوليد محمد بن محمد ابن الشحنة، روضة المناظر في علم الأوائل والأواخر. تحقيق سيد محمد مهني. – بيروت: دار الكتب العلمية، 7991.

Shams ad-Din Muhammad ibn Abd al-Rahman al-Sakhawi (831-932/1428). A scholar known as a scholar of literature, exegesis and hadith history. The work called “ad-Da’u al-lami’ li ahli qurni tasi” [9] (“Bright light for the ninth century”) is important in studying the history of Amir Timur. The work was published twice - in 1934 and 1936 in Cairo and in 1992 in Beirut in twelve volumes. This work contains valuable biographical information about Timur and the Timurids, many figures who worked during their time.

شمس الدين محمد بن عبد الرحمن السخاوي، الضوء اللامع لاهل القرن التاسع. 21 مجلدات. – بيروت، دار الجيل.

Abd al-Rahman ibn Abu Bakr al-Suyuti, known as Jalaluddin al-Suyuti (849-911/1445-1505). In his work entitled “Husn al-muhodara fi akhbori Misr wa-l-Qahira” (“A beautiful lecture about the news of Egypt and Cairo”) [10], he describes the history of Egypt in the late 14th and 15th centuries, including the events that took place between the Egyptian sultans and Amir Temur.

الامام الحافظ جلال الدين عبد الرحمن بن ابو بكر السيوطي، تاريخ خلفاء. باشراف محمد غسان نصوح غرقول الحسيني (قطر)، 2013.

Sarimuddin Ibrahim ibn Muhammad ibn Doqmaq (1349-1406) was one of the close ayans of Sultan Barquq, and according to his decree, he wrote a work dedicated to the history of Egyptian governors. This work “Al-Jawhar as-samiyn fi siyar al-muluk wa-s-salatiyn” (“Precious gem about the sayings of kings and sultans”) includes events up to 1402. It covers the events during the reign of the Egyptian Sultan Az-Zahir Barquq and his son An-Nasir Faraj and their relationship with Amir Temur.

Conclusion

In conclusion, this dissertation is the result of a fundamental research devoted to the analysis of information about Amir Temur in the Arabic language sources written in the XIV-XV centuries in the direction of historiography and historical source studies, and the following conclusions were reached:

1. In the XIV-XV centuries, written sources related to the history of Amir Temur were identified, the information recorded in Arabic sources was classified.
2. The attitude of Arab historians to the personality of Amir Temur, their reliance on existing historical documents, their approach and the similarities and contradictions in the information written by them were studied.

3. In addition, the level of influence of the information written about Amir Temur by Arab historians, especially Ibn Arabshah, Ibn Khaldun and Ibn Shihna, who met Amir Temur directly and had a scientific conversation with him, on the information of other Arab historians was studied.

4. In the XIV-XV centuries, the school of historiography developed in the Mamluk state of Egypt. Al-Maqrizi is recognized as a teacher of historians and the founder of a unique school of historiography. The information about the history of Amir Temur written by him was analyzed and the impact on the activities of other Arab historians in this direction.

References

- [1] Ibn Hajar al-Asqalani "Inba al-ghumr bi abno-il-umr". Cairo Volumes I-IV, Cairo, 1969-1998.
- [2] Амир Темур библиографияси. Биринчи китоб//Тузувчилар: Файзиев Х.Т., Бўриев О., Раҳматуллаева А.Р., Шарипов А.А., Бердиев З.Ш., Улжабаева С.Б., Авазов Ф.А. Масъул муҳаррирлар Х.Т.Файзиев, О. Бўриев.-Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси "Фан" нашриёти давлат корхонаси. 2020. 543-544 б.
- [3] Badriddin Muhmud al-Ayni "Iqd al-juman fi tarikh ahl az-zaman". Cairo. volumes I-V . 2010
- [4] Taqiuddin Ahmad ibn Ali al-Maqrizi "As-Suluk li-marifat duval al-muluk". Cairo. 1973
- [5] Амир Темур библиографияси. Биринчи китоб. 543 б.
- [6] Shahabuddin Abu-l-Abbam Ahmad ibn Ali al-Qalqashandi "Subh al-a'sha fi sinaat al-insha". Cairo. 1913-1922
- [7] Kh. Imamov "An-nujum az-zahira fi muluk Misr va-l-Qahira" as an Important Source in the history of Amir Temur. 5th International Congress on Empirical Social Sciences, Economy, Management and Education Researches - ICESSE (Rome, June 19, 2022). Congress Book // Edited By Dr. Gültekin Gürçay, Dr. Amana Manafidizaji. - Rome: Academic Sharing Platform, 2022. - P.156-159. - (ISBN: 978-605-73381-4-3)
- [8] Abu-l-Waliyd Muhammad ibn al-Shihna "Rawzat al-manozir fi ilm alawail wa-l-awakhir". Cairo. 1997
- [9] Shamsuddin Muhammad ibn Abdullah al-Sakhawi "Az-Zaw' al-lami' fi a'yan al-qarn at-tosi". Beirut. I-XII vol. 1992
- [10] У.Уватов "Соҳибқирон араб муаррихлари нигоҳида". Тошкент "шарқ", 1997. 8 б.
- [11] Sarimuddin Ibrahim ibn Muhammad ibn Doqmaq «Al-Jawhar as-samiyn fi siyar al-muluk wa-s-salatiyn». Mecca. 1982

SCIENTIFIC CLASSIFICATION AND ANALYSIS OF INFORMATION ABOUT AMIR TEMUR IN ARABIC SOURCES

Imamov Khurshid

Researcher of the Timurid State Historical Museum of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Tashkent –
Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0003-3747-3509

ABSTRACT

Studying socio-political changes and their historical significance in the process of globalization and human civilization with the help of generally recognized research methods is one of the urgent tasks facing historians. It is important to study the history of Amir Temur and the Timurids period, who united 27 countries of the world and created a common political, economic and cultural area, opened the way to the Renaissance in Europe and Asia, and established diplomatic relations with a number of countries.

Hundreds of works written in the West and the East testify to the strong interest in researching the history of Amir Temur, his activities, and the history of the Timurid period. Political processes, diplomatic relations, economic transformation processes, military art, development of religious relations, source studies and historiography are being studied in the framework of modern research conducted in several scientific centers of the world.

In recent years, many studies have been carried out on the history of Amir Temur and the Timurid period, which shed light on aspects of the problem that have not been paid attention to or studied in depth. At the same time, a new conceptual approach to the source analysis of the issue has begun. In the study of the history of Amir Temur and the period of the Timurids, it is one of the urgent issues of source studies to clarify the problems of this topic that have not been well studied until now, based on the deep comparative analysis of the works of contemporary Arab historians of Amir Temur and the identification of methodological features. On the basis of these works, showing historical knowledge in the context of the development dynamics is not only of scientific and practical importance.

Keywords: Amir Temur, Timurids, diplomatic relations, Arab historians, XIV-XV centuries.

Full text

Studying socio-political changes and their historical significance in the process of globalization and human civilization with the help of generally recognized research methods is one of the urgent tasks facing historians. It is important to study the history of Amir Temur and the Timurids period, who united

27 countries of the world and created a common political, economic and cultural area, opened the way to the Renaissance in Europe and Asia, and established diplomatic relations with a number of countries.

Hundreds of works written in the West and the East testify to the strong interest in researching the history of Amir Temur, his activities, and the history of the Timurid period. Political processes, diplomatic relations, economic transformation processes, military art, development of religious relations, source studies and historiography are being studied in the framework of modern research conducted in several scientific centers of the world.

In recent years, many studies have been carried out on the history of Amir Temur and the Timurid period, which shed light on aspects of the problem that have not been paid attention to or studied in depth. At the same time, a new conceptual approach to the source analysis of the issue has begun. In the study of the history of Amir Temur and the period of the Timurids, it is one of the urgent issues of source studies to clarify the problems of this topic that have not been well studied until now, based on the deep comparative analysis of the works of contemporary Arab historians of Amir Temur and the identification of methodological features. On the basis of these works, showing historical knowledge in the context of the development dynamics is not only of scientific and practical importance.

Researchers U. Uvatov [1] K. Junayid [2], T. Nagel [3], V. Fishel, A. Hatit, M. Shayhu, M. Although there are Ba'mar, T. Jabara and other studies, they require that the Arabic sources of this period be studied in a complex way, with the direct authors of the sources on which the information is based, along with the organic connection between them.

In the works of Arab historians who lived in the XIV th and XV th centuries, a lot of important information was written about Amir Temur, especially about his person, his military campaigns in Iraq and Syria, and diplomatic relations. At the same time, valuable information about the relations with Egypt and Turkey is given, and it is of particular importance because almost all of them were written by historians who lived in that period, and in most cases, witnesses of the events that happened. In this article, we have provided a list of Arabic sources with information about Amir Temur's lineage, coming to power, spiritual leaders, military-political activities, diplomatic-embassy relations, and his conversations with scholars:

Ibn Arabshah's "Ajaib al-maqdur fi tarikhi Taimur" ("Miracles of fate in the history of Timur") [4];

Ibn Hajar al-Asqalani's "Inba al-ghumr bi abno-il-umr" [5] (A support for conjecture about the events of the time), "Ad-Durar al-komina fi a'yani al-miat as-somina" [6] ("Hidden facts about people who lived in the eight hundredth (hijri) year");

Badriddin Muhmud al-Aini's "Iqd al-juman fi tarizh ahl az-zaman" [7] ("Pearl necklaces in the history of the people of the time");

Taqiuddin Ahmed ibn Ali al-Maqrizi's "As-Suluk li-marifat duval al-muluk" [8] ("The main guide to knowing the states of great kings");

Shahabuddin Abu-l-Abbam Ahmad ibn Ali al-Qalqashandi's "Subh al-a'sha fi sinaat al-insha" [9] ("A support for the blind in the art of essay");

Jamaluddin Abu-l-Mahosin Yusuf ibn Taghriberdi's "An-Nujum az-Zahira fi mulki Misr wa-l-Qahira" [10] ("Bright stars about the kingdom of Egypt and Cairo");

Abu-l-Waliyd Muhammad ibn al-Shihna's "Rawzat al-manozir fi akhbar alawail wa-l-awakhir" [11] ("The boston of beautiful scenes in the messages of the dead before and after");

“Az-Zaw’ al-lami’ fi a’yan al-qarn al-tosi” [12] by Shamsuddin Muhammad ibn Abdullah al-Sakhawi (“Bright light on the figures of the ninth (Hijri) century”);

“Husn al-muhadara fi akhbari Misr wa-l-Qahira” [13] (“A beautiful lecture about the news of Egypt and Cairo”) by Jamaluddin Abdurrahman ibn Abu Bakr al-Suyuti;

“Al-Jawhar as-samiyn fi siyar al-muluk wa-s-salatiyn” [14] by Sarimuddin Ibrahim ibn Muhammad ibn Doqmaq (“A precious jewel about the poems of kings and sultans”);

“Tarikh ad-duwal wa-l-muluk” [15] (“History of States and Kings”) by Nasiruddin Muhammad ibn Abdurrahim ibn al-Furat;

“Badoi’ az-zuhur fi waqai’ ad-duhur” [16] by Ibn Iyas (“Unique smallpox about the events of the ages”);

“At-Ta’riyf bi-ibn Khaldun wa rihlatuhu Gharban wa Sharqan” [17] by Abu Zayd Abdurrahman ibn Muhammad ibn Khaldun (“Getting to know Ibn Khaldun and his journey from the West to the East”);

“Tarikh ibn Qazi Shuhba” [18] (“History of Qazi Shuhba”) by Abu Bakr ibn Ahmad al-Asadi (known as ibn Qazi Shuhba);

Muhammad ibn Mahmud ibn Susari’s “Ad-Durra al-Muziyya fi-d-dawlat az-Zahiriyyah” [19] (“The glittering necklace about the state of Az-Zahir (Barquq)”);

“Nuzhat an-nufus wa-l-abdon fi tavarikh az-zaman” [20] by Nuriddin Ali ibn Dawud al-Sairafi (“Rejoicing of souls and bodies about the annals of time”);

Khalil ibn Shahiyn al-Zahiri “Zubdat kashf al-mamolik wa bayan at-turuq wa-l-masolik” [21] (“The cream of the record of regions through the description of roads and directions”);

In conclusion, this article is the result of a study dedicated to the analysis of information about Amir Temur in the Arabic language sources written in the XIV-XV centuries in the direction of historiography and historical source studies, and the following conclusions were reached:

1. In the XIV-XV centuries, written sources related to the history of Amir Temur were identified, the information recorded in Arabic sources was classified.
2. The attitude of Arab historians to the personality of Amir Temur, their reliance on existing historical documents, their approach and the similarities and contradictions in the information written by them were studied.
3. In addition, it was determined the need to study the influence of the information written about Amir Temur by the Arab historians, especially Ibn Arabshah, Ibn Khaldun and Ibn Shihna, who met Amir Temur directly and had a scientific conversation with him, on the information of other Arab historians.
4. In the XIV-XV centuries, a school of historiography developed in the Mamluk state of Egypt. Al-Maqrizi is recognized as a teacher of historians and is the founder of a unique school of historiography. The information about the history of Amir Temur written by him was requested to be studied as a separate topic in the future, analyzing the influence of other Arab historians in this direction.

References

- [1] У.Уватов. “Соҳибқирон араб муаррихлари нигоҳида”. Тошкент. 1997 й.
- [2] Cüneyt Kanat. Memlük - Timurlu münasebetleri: (1382 – 1447). Izmir. 1996. 261 s.

- [3] T. Nagel. Timur der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters. Munchen. J 1993.
- [4] Ибн Арабшох “Ажойб ал-мақдур фи тарихи Таймур” сўз боши, араб тилидан таржима ф.ф.д У.Уватов тайёрлаган. Тошкент, “меҳнат” 1992 й.
- [5] Ibn Hajar al-Asqalani «Inba al-ghumr bi abno-il-umr». Cairo Volumes I-IV, Cairo, 1969-1998.
- [6] Ibn Hajar al-Asqalani “Ad-Durar al-komina fi a’yani al-miat as-somina”. Beirut. Volumes I-IV. 1998.
- [7] Badriddin Muhmud al-Ayni “Iqd al-juman fi tarikh ahl az-zaman”. Cairo. Volumes I-V. 2010.
- [8] Taqiuddin Ahmad ibn Ali al-Maqrizi “As-Suluk li-marifat duwal al-muluk”. Cairo. 1973.
- [9] Shahabuddin Abu-l-Abbam Ahmad ibn Ali al-Qalqashandi “Subh al-a’sha fi sinaat al-insha”. Cairo. 1922.
- [10] Jamaluddin Abu-l-Mahosin Yusuf ibn Taghriberdi “An-Nujum az-Zahira fi mulki Misr va-l-Qahira”. Cairo, Volumes I-IV. 1972.
- [11] Abu-l-Waliyd Muhammad ibn al-Shihna “Rawzat al-manozir fi akhbar alawail wa-l-awakhir”. Cairo. 1997.
- [12] Shamsuddin Muhammad ibn Abdullah al-Sakhawi “Az-Zaw’ al-lami’ fi a’yan al-qarn at-tosi”. Beirut. Volumes I-XII. 1992.
- [13] Jamaluddin Abdurrahman ibn Abu Bakr al-Suyuti “Husn al-muhadara fi akhbari Misr wa-l-Qahira”. Alexandria. Volumes I-II. 1967.
- [14] Sarimuddin Ibrahim ibn Muhammad ibn Doqmaq “Al-Jawhar as-samiyn fi siyar al-muluk wa-s-salatiyn”. Mekkah. 1982.
- [15] Nasiruddin Muhammad ibn Abdurrahim ibn al-Furat “Tarikh ad-duwal wa-l-muluk”. Beirut. 1961.
- [16] Ibn Iyas “Badai’ az-zuhur fi waqai’ ad-duhur”. Cairo. 1984.
- [17] Ibn Khaldun “At-Ta’riif bi-ibn Khaldun wa rihlatuhu Gharban wa Sharqan”. Cairo. 1951.
- [18] Abu Bakr ibn Ahmad al-Asadi (known as ibn Qazi Shuhba) Tarikh ibn Qazi Shuhba. Damascus. 1994.
- [19] Ibn Susari “Ad-Durra al-Muziyya fi-d-Dawlat az-Zahiriyyah”. Damascus. 2014.
- [20] Ibn Dawud al-Sairafi “Nuzhat an-nufus wa-l-abdon fi tavarikh az-zaman”. Cairo. Volumes I-IV. 1970-2010.
- [21] Khalil ibn Shahin al-Zahiri “Zubdat kashf al-mamolik wa bayan at-turuq wa-l-masolik”. Paris. 1894.

INTERCULTURAL LESSONS: REALITY OR MYTH

Natka Jankova Alagjovska

Goce Delcev University, Republic of North Macedonia

Simona Serafimovska

Goce Delcev University, Republic of North Macedonia

Abstract

Culture is inevitably learned and discussed during the English language lessons and is the confluence of language, values, beliefs, and behaviors that pervade every aspect of a person's life which is continually undergoing changes. No matter which strategies the teachers are going to use, they are by no doubt mediated by different cultural influences. Every teacher has their own style of teaching, and all good teaching in the world consists of one important goal, making connections with the students. Very often English language teachers have students from a culture different than theirs. Some lesson observations will be presented in this short theoretical and empirical study. The aim of it will be to show that the communication with students from different ethnic backgrounds can be difficult because teachers sometimes are not interculturally trained and lack understanding of the student's culture and their lifestyles.

Key words: language, culture, teaching, lesson observations, reality, myth.

Introduction

There are different approaches to intercultural learning. In some, language is represented as an essential part which is the reality and in others it is not real and is a myth i.e. it is neglected. Linguistic and intercultural competences do not exist in parallel and are not interchangeable. In some cases, there is a high level of foreign language communicative competence, but not very well-developed intercultural competence. However, in order to achieve successful intercultural communication and to use intercultural competence, it is very important that linguistic competence exists. This is especially true when there are problematic situations in intercultural interaction. It is then when linguistic competence becomes essential. Knowledge in the foreign culture is not negligible, though it will hardly be enough without the necessary linguistic knowledge. Of course, it can be argued that the linguistic competence is good to overtake the intercultural competence in a way or acquire it in parallel with it.

In this short study, lesson observations will be discussed and commented in terms of intercultural communication. It is a way for teachers to discover what works best in their own classroom situation, occupying a midpoint on a continuum from teacher reflection on one end to traditional appraisal lesson observation on the other. Observations are chosen as a research instrument in this study in order to explain the cultural component of teaching English as a foreign language. These lessons lasted 45 minutes and

were observed in the state municipal schools in Strumica – the Republic of North Macedonia. The protocol can be found in the appendix No1 bellow and the following comments are based on the protocol itself.

Lesson observation 1(September 2022) - Lighting the spark of learning (Focus 4, student's book for IV year) p. 16

A very interesting lesson that caught my attention was the reading lesson which involved a text which was to be read by the students about an educational experiment in India and was the inspiration for the movie *Slumdog Millionaire*. The teacher gave some additional information about the experiment and mentioned the movie which was familiar to the students and this created a relaxed working atmosphere. The aims of the lesson were to read and understand the structure of the text through a gapped text activity. The pre-reading activity was a discussion of technology and how technology helps the students at school and out of school. Here the students discussed that they use computers mainly for entertainment and rarely for school. The while-reading activity was to find some basic information in the text in order to familiarize with the content of the text itself. What followed was a gap filling exercise with sentences in the text. This was a longer and a more difficult activity for the students and lasted 15 minutes.

What followed was a word formation exercise with sentences taken from the text. For homework, students had to do some research about the education in India with a purpose to compare it with the education of Macedonia. Most of the students were active and understood the tasks given by the teacher. For the gap filling exercise, the students used evidence from the text to support their answers. The materials used were the student's book and using some sources from the Internet. According to Gomez (2011), if real intercultural communicative competence is the main goal to be achieved in second language learning, it is essential to consider the inclusion of well-selected texts, if possible. Students at any age are exposed to read or listen to different literary pieces such as folk tales, fairy tales, legends, fables, and other selections from children's literature, reflecting the important heritage of every own culture. But it is very important to select appropriate texts that will be interesting for the students and will teach them how to become aware of diverse cultural expressions. This can be a good example of a real intercultural lesson with authentic materials and something that is close to the students as a topic to be discussed which is at the same time interesting to the students and covers the intercultural content through specifically chosen materials.

Lesson observation 2 (September, 2022) - One Woman's Choice (Close-up, student's book for I year) p.16

The aim of this lesson is to watch a video, learn a new vocabulary and use the vocabulary in context. The lesson was observed at the state municipal school "Jane Sandanski" at the beginning of the school year. Before the teacher played the video, the students discussed family ties. Here they answered the questions with their partners and the teacher monitored their work. The lesson was mainly a communicative one.

In the next phase the students watched the video with an aim to fill in a task with true or false after they have seen the video. When the video stopped the teacher asked some questions about their behavior and expressions while watching the video. Students could see some details of the life of Flora Salonik who studied to become a teacher but that did not happen because she got married to a person who lived in a faraway village with difficult life conditions. After checking the exercise students had to fill in gaps with words in a summary of the video. Here they could read and recall some information from the video and learn a new vocabulary. After they filled in the exercise, the teacher asked if someone wants to translate the text where the grammar-translation approach was used. The text contained phrases mainly in past tenses which was a good opportunity for revision of the rules.

The ending of the lesson consisted of a discussion about living in a village or a city. The teacher made a table on the board and students were writing their opinions in the table. Thus, stereotypes of village and city people came out with the second question about where it is better to live (the village or the city). Here the teacher had the chance to give them some definitions of stereotypes and explained the students that stereotypes should be avoided and every family has to make their own choice whether to live in the city or in the village because as written on the board there are advantages in living both in the city or in the village. But throughout this lesson, some negative comments could be heard, some students offended other students and the reason for that was the lack of knowledge in cultures and stereotypes. In a paper on the topic of stereotypes and prejudice (Nisa, Kholil, & Zulkarnain) state: "Differences in the values, norms and perceptions of each ethnicity in the form of stereotypes and prejudices often lead to misunderstandings in communicating. Factors associated with the emergence of prejudice are personality, the level of intelligence and environmental factors. The higher the level of one's intelligence, the more critical and therefore more difficult to prejudge. While the lower the level of one's intelligence, it has an easier tendency to prejudice. Environmental factors that are not well established are likely to prejudice" (2017).

Finally, it must be noted that knowledge in intercultural communication is essential if we want to achieve good communication and good relationship in the classroom. Without knowledge in intercultural communication and lack of intercultural competence is impossible to come up with a successful lesson and this is the example of the intercultural lesson as a myth. In order to achieve that students and teachers need more knowledge in these social issues in order to overcome the barriers of communication which are very often caused by stereotypes and prejudice.

Conclusion

Accomplishing multicultural understanding in the schools in Strumica is something which is achievable but still the systematic development of intercultural communicative competence teaching objectives, lesson plans, and assessment methods are limited to some extent or seen as a myth. Maybe, the needed lesson plans for fulfilling the intercultural communication goal is not being addressed in a profound way. What teachers need is more training and curricula in which inclusion of intercultural communication aims are found. However, if teachers want to be successful in fulfilling the intercultural aim, they should have developed their own cultural identity first before being able to facilitate the development of intercultural communicative competence in their learners (Bennett, 1998; Knutson, 2006) and intercultural lessons will become reality. Bennett's (1993) DMIS model is a useful way to make teachers become aware of their own culture recognition having in mind the stages that move from ethnocentrism to ethnorelativism. A very practical way to make students feel free to discuss cultural matters is to teach them how to avoid stereotypes, be sympathetic and be able to put themselves in the shoes of the other. Students' books are not well equipped with cultural topics, but the teachers can always develop the students' intercultural communication competence by making the students share their own knowledge, views, experiences, literature about their culture and find some interesting authentic materials for the lessons. Cultural differences should not be taken as an issue in the English language classroom but totally the opposite they should create a relaxing atmosphere by letting the students address different cultures as something normal i.e. something real. Finally, even though intercultural competence is something achievable, to some extent it is still a myth in the English language teaching methodology due to lack of intercultural training of the teachers.

References

- Bennet, M.J. (1993). *Towards Ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity*. In R.M. Paige (Ed.) *Education for the intercultural experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press.
- Bennett, M. J. (1998). *Intercultural communication: A current perspective*. In M. J. Bennett (Ed.), *Basic concepts of intercultural communication: Selected readings* (pp. 1-34). Yarmouth, ME: Intercultural Press.
- Gomez, J., Miranda, R., & Polanco, L. (2011). *Acculturative stress, perceived discrimination, and vulnerability to suicide attempts among emerging adults*. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(11), 1465–1476.
- Knutson, E. (2006). *Cross-cultural awareness for second/foreign language learners*. *La Revue Canadienne Des Langues Vivantes [The Canadian Modern Language Review]*, 62(4), 591–610. doi:10.3138/cmlr.62.4.591
- Knutson, E. (2006). *Cross-cultural awareness for second/foreign language learners*. *Canadian Modern Language Review*, 62(4), 591-610. doi:10.3138/cmlr.62.4.591
- Nisa, Jannatun and Kholil, Syukur and Zulkarnaen, Iskandar (2017). *Stereotypes and prejudices in intercultural communication the indigenous Moslem and ethnic Chinese in Medan*. [http://www.ijhssi.org/v6i6\(version%201\).html](http://www.ijhssi.org/v6i6(version%201).html), 6. pp. 34-41. ISSN 2319 – 7722

Appendix No 1. Classroom Observation Protocol

Faculty of Foreign Languages

The English Teaching Practicum and Practice

1. PRE OBSERVATION DATA

Teacher _____ Date _____

School _____ Grade/Level _____

Observer _____

Amount of Time Observed: _____

(Fill this out prior to observing classes.)

Class period or time of class: _____

Topic or topics: _____

Placement of class or lesson within the unit of study:

Purpose (objectives):

Intended outcomes:

Materials Used (teacher-made, manufactured, district or department-developed;
characterization of materials):

How students will be assessed (for this lesson):

2. CLASSROOM ACTIVITIES

(Fill this out as you are observing classes.)

Introduction to Lesson: provides introduction/motivation/"invitation"; explains activity and how it relates to previous lessons; assesses students' prior knowledge

Student Grouping _____ Duration _____

First Activity/Task: Content; nature of activity, what students doing, what teacher doing; interactions.

Student Grouping _____ Duration _____

Second Activity/Task: Content; nature of activity, what students doing, what teacher doing; interactions.

Student Grouping _____ Duration _____

Third Activity/Task: Content; nature of activity, what students doing, what teacher doing; interactions.

Student Grouping _____ Duration _____

State whether activities are sequential or are different activities/tasks done at the same time:

3. OTHER OBSERVATIONAL DATA

(Fill this out as you are observing classes.)

1 -Description of the classroom:

2 -Teaching aids/materials (per activity/task if appropriate):

3 -Assessment strategies used (per activity/task if appropriate):

4 - Time not devoted to teaching and nature of non-academic or procedural activity (e.g., management, announcements, discipline); description of non-instructional event :

4. REFLECTIONS AND INTERPRETATIONS

(Fill this out as soon as possible after the classroom visit and use more space/ pages for interpretation)

1 - Overall, what happened during the classroom observation (e.g., which method was the teacher using and how effective was its implementation)?

2 - What didn't happen (e.g., students didn't grasp the idea of the lesson)?

3 - Alternative ways instructor might have handled the lesson/question/ situation:

4 - Characterize students and their attitudes toward the subject matter and the teacher:

5 - Notable non-verbal behavior:

6 - Surprises/ concerns, especially related to the program goals (e.g., the teacher didn't appear to be using a particular method):

PALAY AT POLISIYA: THE COLLECTIVE ACTIONS OF SMALL-SCALE RICE FARMERS IN NUEVA ECIJA TOWARDS RICE TARIFFICATION LAW

Dennavi B. Lampasa

Political Science Student

Inst. John Michael E. Ramirez, MPA

Adviser

Colegio De San Juan De Letran Manila

ABSTRACT

The Rice Tariffication Law has led to hardships for many farmers due to declining rice prices, resulting in reduced income and a lower quality of life for small-scale rice farmers in Nueva Ecija. In line with that, findings have revealed the situation of Nueva Ecija small scale rice farmers better and amplify their voices. As this study reveals that existing Philippine agricultural laws and government assistance are inadequate to meet their needs. Consequently, they are urging reforms in current agricultural legislation, and hope for enhanced agricultural laws that can more effectively meet their needs. This study has utilized a case study framework with narrative analysis as the primary method. Thematic analysis was subsequently employed to thoroughly dissect the collected data. It enables an in-depth exploration of participants' experiences and the identification of recurring themes and patterns. These ultimately produce valuable insights with implications for further examination and policy considerations. Elinor Ostrom's theory of collective action proved to be instrumental in resolving issues resulting from the Rice Tariffication Law. The study highlights the cooperative endeavors of farmers in advocating for modifications in agricultural laws and emphasized the importance of collaboration between local and national authorities. The study demonstrates the practical application of Ostrom's ideas, highlighting essential elements of effective group action. These cover effective communication, the establishment of trust, and cooperation between farmers, local government units, and cooperatives. They tackled common issues and advanced sustainable farming methods in the area.

Keywords: Collective Action Theory, Competitive Rice Enhancement Funds, Farmers Cash Assistance, Nueva Ecija, Rice Tariffication law, Small-scale rice Farmers

FEATURES OF THE USE OF AI PROGRAMS IN LANGUAGE TEACHING

Aida MUKHAMETKALI

Turan University, Almaty, Kazakhstan

The article discusses the features of the use of artificial intelligence (AI) in the process of language acquisition in higher educational institutions. Discusses the prospects for improving the process of teaching languages through the use of AI, as well as analyzes the benefits and difficulties that AI brings to educational institutions when implementing these technologies.

The article also provides a definition of artificial intelligence as an educational technology, a study of this process is carried out in order to predict the future nature of teaching the state language in the system of higher education in Kazakhstan. Currently, specific areas of work with artificial intelligence programs that can improve the effectiveness of teaching the Kazakh language are indicated.

The following methods were used in the study: text analysis, ethnographic research, contextual analysis, semiotic analysis, comparative analysis, historical analysis, Comparative Literary analysis.

In the course of the study, we obtained the following results: artificial intelligence opens up many opportunities for an interesting and dynamically developing world that will become a reliable ally in language learning. Machine learning-based programs and algorithms offer unique opportunities to improve language education, making it more accessible, personalized, and effective.

Thanks to automated language analysis tools, learning becomes more adaptive, taking into account the needs of each student. Speech recognition and text creation technologies open up new horizons for the development of communication skills, making it more natural and understandable.

Keywords: artificial intelligence, language teaching, education system, artificial program, application

Artificial intelligence (AI), as a direction of modern science, enters everyday life and plays an important role in the rapid achievement of achievements in all areas of humanity, including marketing, production, medicine, automotive industries, as well as in the educational process, including the study of languages.

Artificial intelligence programs are computer programs that allow you to transform, supplement text, check spelling, and run search engines during the learning process. Currently, these technologies create conditions for the learning interaction of students around the world, expanding the possibilities that allow teaching and designing educational experiences. With the advent of artificial intelligence for educational institutions, it becomes increasingly important to maintain vigilance and then, through hidden algorithms in computer programs, monitor whether the authorities are monopolized by the technical structures that created them.

In general, education is the structural and semantic nature of the properties and interrelationships of objects, processes and phenomena in a particular subject area (for example, in the subjects of primary, secondary and higher education) or in any life of society or the environment. From a scientific point of view, “intelligence” refers to the ability of a subject to perceive, understand, process knowledge from the environment, self-learn, make rules and manage. If the subject is a person, then there is natural intelligence, and if it is a technical device, then artificial intelligence. For description, an artificial or natural (English, Kazakh and other) language is used, the syntactic and semantic (semantic) rules of which are defined. Now, for the training of artificial intelligence in a specific subject area (for example, education, health, tax, financial market, etc.), formal models and languages of knowledge representation are used and a knowledge base is created. To do this, a knowledge engineer who trains artificial intelligence from the knowledge of qualified specialists in the selected field will collect and, along with the knowledge base, create release rules.

The main part

As noted by the famous researcher in the field of pedagogy A. Schleicher, innovation in education is not just a matter of introducing new technologies into the learning process, it is about changing approaches to learning so that students acquire the competencies and skills they need to develop in a competitive global economy[1].

Since the state language is an important issue of the state, it is closely related to such concepts as citizenship, patriotism, cultural integrity. Knowledge of the language opens the way to a deep knowledge of the people, their history, life, Customs and traditions. Our citizens do not know the entire state language, and there is no mechanism to demand it. If we want to be recognized by others as a national state, we must first of all preserve our sacred native language.

The catalyst for improving the quality of human capital in the context of the implementation of the concept of continuing education is the creation of a unified system of teaching the state language in the education system. Everyone who serves in the system of Public Administration, as in all civilized countries in the world, is obliged to know this language. Without it, it is not considered the state language. This is the constitutional requirement. If you do not know the state language in other foreign countries, you will not even be able to see your day in society, let alone get an official position. Expanding the scope of the state language in the Republic is an urgent problem today. And the solution to this case

Let's take a look at how this technology reformats the methods and techniques for acquiring language skills:

1. *Independent approach*

One of the main advantages of using AI in teaching languages is the ability to provide special materials to each student. Machine learning algorithms adapt to the needs of a particular user, identify their weaknesses and offer personalized exercises to eliminate them. This approach contributes to more effective assimilation of the material and increases the motivation of students.

For example, the Institute of smart systems and artificial intelligence (ISSAI) at Nazarbayev University, the International Institute of Education (IIE), in order to stimulate research and develop digital technologies, in 2021, the Institute of smart systems and artificial intelligence developed a dataset called “KazakhTTS”.

KazakhTTS is a high-quality data set consisting of audio recordings in the Kazakh language with a total duration of more than ninety hours. This data set consists of male and female voices recorded using

Professional Speakers. The data set was downloaded more than 500 times in one year, creating a huge demand from representatives of Science and Industry[2].

A new dataset called KazakhTTS2 was proposed for the continuation of its work. The KazakhTTS2 collection includes several new topics, as well as more data and voices from Professional Speakers. In particular, in this set, we increased the amount of data to 271 hours. We added three new speakers – two women and one man. The share of data read by each speaker exceeds 25 hours. Diversified the scope of coverage of topics with book and Wikipedia articles.

To develop programs and applications based on Kazakh text to voice conversion technology, professionals can download KazakhTTS2 datasets. Datasets can be used to create a wide variety of software. For example: interactive smart assistants, navigation systems, warning systems and applications for people with special needs.

To demonstrate how to use the kazakhhttps2 dataset, the Institute has developed a demo program that can convert Kazakh text into five voices. The demo program is available on the Institute's website[3].

2. Interactive Applications and platforms

With the development of AI, innovative interactive applications and platforms aimed at the comprehensive development of language skills appear. The ability to interact with virtual interlocutors, conduct dialogue exercises and experiment in real scenarios will make learning more interesting and immersive.

For example, "Speech Lab" is a company that has been implementing major initiatives to adapt artificial intelligence to the country's audience. In cooperation with the National Scientific and practical Center "til-Kazyna" named after sh.Shayakhmetov and "Speech Lab" LLP, the development of artificial intelligence capable of recognizing the Kazakh language and speech synthesis is underway.

One of the biggest steps we are taking to turn the Kazakh language into a scientific language. Therefore, in the future, such sound assistants as "Siri" and "Alice" will be able to process and analyze all the information spoken in the Kazakh language. Once the initiative is implemented, it can also be widely used in the field of public institutions and business. This will optimize the service sector, expand the scope of the state language. For the successful implementation of such a large project, a huge amount of high-quality content is required. Accordingly, the task of providing such a large-scale content is carried out by the TIL-Kazyna Center[4].

Kazakh Named Entity Recognition

KazNERD is the largest publicly available data set for determining nominal values in the Kazakh language. This data set was developed due to the obvious need for publicly available annotated housings in the Kazakh language, as well as annotation manuals, which contain simple and understandable, but strict rules and examples. The annotation of the data set developed based on the iob2 scheme was carried out in the text of TV news with the help of two Kazakh-speaking specialists under the guidance of the first author. The data set consists of 112,702 sentences and 136,333 annotations for 25 nominal value groups. At the same time, the most effective of the four modern machine learning models developed in order to automate the process of determining nominal values in the Kazakh language achieved an accuracy of F1 equal to 97.22% in the test set[5].

3. *Automated evaluation and feedback*

Artificial intelligence allows you to automate the processes of evaluating language skills. Systems for automatically checking the grammar, pronunciation and understanding of the text can provide instant feedback, which contributes to the correction of errors and the faster development of skills.

Multilingual automatic recognition system in Kazakh, English and Russian

This is the first study of automatic multilingual word recognition for three languages used in Kazakhstan: Kazakh, Russian and English. Kazakhstan is a multinational country in which the Kazakh language is the official state language, as well as Russian and English are the languages of interethnic and international communication. In this regard, we are initiating the first study of a single joint model used for simultaneous recognition of Kazakh, Russian and English languages. We believe that this work will contribute to the further development of research in the field of word processing and the promotion of Word support technologies in Kazakhstan and neighboring countries.

In addition to conducting the first detailed study of the system of automatic recognition of a multilingual word for the Kazakh, Russian and English languages, other contributions to this work are:

- We offer 7 hours of transcribed audio recordings of English with a Kazakh accent (i.e., Kazakh speakers read English sentences from the SpeakingFaces dataset).
- We offer a 334-hour sub-set of openstt2 manually cleared data sets for the Russian language, which can also be used for training autonomous word recognition systems in Russian.

4. *Speech recognition technologies*

Speech recognition technologies included in the curriculum allow students to learn pronunciation and articulation skills. This is especially useful when learning languages in which correct pronunciation plays a crucial role.

Kazakh language Corps 2 (KSC2) is the first open source Kazakh language speech Corps on an industrial scale. The ksc2 corps includes two previously implemented Corps: the Kazakh language speaking Corps and the Kazakh text-to-speech conversion 2. it also includes additional data from other locations such as TV programs, radio, Senate and podcasts. In total, KSC2 consists of about 1.2 thousand hours of high-quality transcribed data, consisting of 600 thousand sentences[6].

5. *Challenges and prospects*

However, despite all the advantages, there are difficulties in using AI in teaching languages. To ensure quality learning, it is important to find a balance between technological capabilities and pedagogical methods. For example, let's take a look at the AI programs for Learning English, which are not yet available in the Kazakh language:

1. Duolingo and Babbel - interesting, convenient applications for learning the language.
3. Kuki and Replica-chatbots. Chatbots can offer English learners a chat experience.
4. Grammarly-writing skills. The application will help you improve your writing skills, as well as correct grammatical, spelling and punctuation errors when writing essays, emails or other types of written communication.
5. Quizlet-replenish vocabulary.

7. Tandem - this language exchange app will select an English speaker for you to have a speaking experience.

8. ELSA is an app that improves your pronunciation by providing information about the accent and intonation

9. ReadTheory is a great solution for developing your reading skills by offering special small texts and tests to test your understanding.

Since there are almost no Kazakh-language programs and applications that have the capabilities of the above-mentioned AI programs, it is important to prepare and put them into public use in the future. It requires both financial support from the state and the development of startup projects by IT specialists.

It is also in the hands of each of us to increase the Kazakh-language content. Among them, we need to introduce texts in the Kazakh language, professional texts, songs and videos into the internet space, develop electronic versions of books. Especially relevant is the digitalization of popular science literature.

Conclusion

It can be noted that the use of artificial intelligence in teaching the Kazakh language opens up new horizons for students and makes the educational process accessible, interesting and effective. With the development of technology, we are entering a new era of education, where it becomes an indispensable ally in the acquisition of language skills.

In conclusion, today's review opens up many opportunities for an interesting and rapidly developing world in which artificial intelligence becomes a reliable ally in language learning. Machine learning-based programs and algorithms offer unique opportunities to improve language education, making it more accessible, personalized, and effective.

Thanks to automated language analysis tools, learning becomes more adaptive, taking into account the needs of each student. Speech recognition and text creation technologies open up new horizons for the development of communication skills, making it more natural and understandable.

REFERENCES

1. Schleicher A. Schools for 21st-Century Learners: Strong Leaders, Confident Teachers, Innovative Approaches. OECD Publishing, 2015. 80 p. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264231191-en>.
2. Institute for smart systems and artificial intelligence (ISSAI) <https://issai.nu.edu.kz/kk/tts2-kaz/>
3. Institute for smart systems and artificial intelligence (ISSAI) <https://issai.nu.edu.kz/kk/tts2-kaz/>
4. Artificial intelligence begins to understand Kazakh <https://tilmedia.kz/kk/info/1189>
5. Institute for smart systems and artificial intelligence (ISSAI) <https://issai.nu.edu.kz/ru/kaznerd-rus/>
6. Institute for smart systems and artificial intelligence (ISSAI) <https://issai.nu.edu.kz/kk/қазақ-тілі-корпусы/>

KOLONİALİZM, POSTKOLONİALİZM, NEOKOLONİALİZM, DEKOLONİZASIYA

Nərgiz Nağıyeva

Bakı Dövlət Universiteti

Açar sözlər: postkolonializm, neokolonializm, dekolonizasiya.

Historically, the colonial policies of countries such as France, England, Portugal and Spain spread over a large part of the world. These empires not only captured the material wealth of the countries they colonized, but also tried to interfere in their culture and traditions. In different periods of time, the policy of colonialism changed its color and adapted to the environment in which it fell. Classical colonialism, which began to form in the 17th century, existed in different forms in different periods. Colonialism has always existed, regardless of its nature, form, or substance. Postcolonial politics has now replaced classical colonialism. Although postcolonial politics is outwardly a form of soft colonialism, it actually has deep colonial roots. Postcolonial politics is not inferior to classical colonialism, even in a certain sense it has a sharper character. Colonialism is visible and felt, the peoples of the colony have the opportunity to protest against the metropolis. Post-colonialism is invisible, but it exists and is more frightening. Because it is practically impossible to fight it. Neocolonialism is a harsher form of colonialism. So, at this time, the neocolonial country voluntarily accepts this policy and does not try to get rid of it. For example, the metropolis becomes the bearer of the country's language, religion, culture, and even traditions. Most postcolonial countries are also neocolonial.

Neocolonialism is a harsher form of colonialism. So, at this time, the neocolonial country voluntarily accepts this policy and does not try to get rid of it. For example, the metropolis becomes the bearer of the country's language, religion, culture, and even traditions. Most postcolonial countries are also neocolonial. Decolonization is a new socio-political phenomenon. Despite the fact that neo-colonialism and post-colonialism policies prevail in some countries of the world, unfortunately, examples of colonies remain even today. Although they are trying to get rid of classical colonialism, they still have a long way to go to become an independent state. At the conference on "Neocolonialism: Violation of Human Rights and Injustice" held in Baku on October 20, 2023, it was noted that France has been implementing colonial policy for many years in dozens of countries in Africa, Southeast Asia, and the Indian Ocean region. France has shown disrespect for the universal principles of international law, plundered the natural resources of these countries, and put serious pressure on their culture, education, and even their language (<http://president.az/az/articles/view/61823>).

Tarixən Fransa, İngiltərə, Portuqaliya və İspaniya kimi dövlətlərin müstəmləkəçilik siyasəti dünyanın böyük hissəsinə yayılmışdı. Bu imperiyalar müstəmləkəyə çevirdikləri ölkələrin maddi sərvətlərini ələ keçirməklə yanaşı, onların mədəniyyətlərinə və adət-ənənələrinə də müdaxilə etməyə çalışırdılar. Müxtəlif zaman kəsiklərində kolonializm siyasəti biqələmənin kimi rəngini dəyişmiş, düşdüyü mühitlə

uyğunlaşmışdır. XVII əsrdə formalaşmağa başlayan klassik kolonializm fərqli dövrlərdə fərqli formalarda mövcud olmuşdur. Xarakterindən, formasından, məğzindən asılı olmayaraq müstəmləkəçilik hər zaman mövcud olmuşdur. Postkolonializm siyasi hadisəsi dünya siyasəti tarixində son dövrlərdə meydana gəlib və bu gün də aktuallığını qorumaqdadır. Postkolonializm adından da görüldüyü kimi, dünya kolonializminin davamı, daha doğrusu yeni mərhələdə onun ifadə formalarından biridir. Məlum olduğu kimi, XIX əsrin sonları – XX əsrin əvvəllərində artıq dünyada mövcud olan klassik, kolonial sistem böhran yaşamağa başlamış, sürətlə süqut etmiş və onun ilkin şəklində olan mövcudluğuna son qoyulmuşdur. XV-XVI əsrlərdən etibarən həm Şərqdə, həm də Qərbdə kolonializm siyasəti öz klassik formasında yaranmağa başlamış və getdikcə genişlənərək böyük miqyasda inkişaf etmişdir. Əvvəlcə Osmanlı imperiyası Avropada və Yaxın Şərqdə (Balkan ölkələri, Misir və s.) sonra İngiltərə, daha sonra Fransa, nəhayət Avstriya. Macarıstan imperiyasının kolonialist siyasəti bu baxımdan daha səciyyəvidir. Rusiya imperiyasının da kolonial siyasətini xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Bu zaman kəsiyindən etibarən bir-birinin ardınca imperialist dövlətlər öz kolonialist siyasətinə son qoymağa başladılar.

XIX əsrin ortalarında artıq bir neçə koloniya ölkəsində milli – azadlıq hərəkatları, kolonistlərə qarşı etiraz aksiyaları başlandı və bu hərəkat sayəsində bəzi imperialist dövlətlər öz koloniyalarından əl çəkməli oldular. Milli azadlıq hərəkatı həmin dövrdən etibarən getdikcə genişləndi və son nəticədə XX əsrin ortalarında demək olar ki, klassik kolonializm tarixə qovuşdu. Amma sonrakı tarixi hadisələrin inkişafı göstərdi ki, əslində ənənəvi kolonializm sadəcə öz formasını dəyişdi və yeni formada meydana gələn burjuva-imperialist kolonializm postkolonial siyasət ilə əvəzləndi. Belə ki, defakto kolonializm sıradan çıxsa da, onun yerini həmin funksiyanı yeni şəkillərdə - de yuri- postkolonializm tutdu. Postkolonial siyasət hazırda klassik kolonializmi əvəz edib. Zahirən postkolonial siyasət yumşaq koloniya forması olsa da, əslində dərin kolonial köklərə malikdir. Postkolonial siyasət klassik kolonializmdən geri qalmır, hətta müəyyən mənada daha kəskin səciyyə daşıyır. Adi kolonializm gözlə görünür, hiss olunur, bu koloniya xalqları metropoliyaya qarşı etiraz etmək imkanına malikdir. Postkolonializm isə adi kolonializmdən fərqli olaraq gözlə görünmür, hiss olunmur, lakin mövcuddur və daha qorxuludur. Çünki, onunla mübarizə aparmaq faktiki olaraq qeyri-mümkündür.

Neokolonializm isə kolonializmin daha sərt formasıdır. Belə ki, faktiki olaraq neokolonial ölkə könüllü şəkildə bu siyasəti qəbul edir və ondan yaxa qurtarmağa çalışmır. Məsələn, metropol ölkənin dilinin, dininin, mədəniyyətinin, hətta adət-ənənəsinin belə daşıyıcısı olur. Postkolonial ölkələrin əksəriyyəti həm də neokolonial ölkələrdir.

Dekolonizasiya hadisəsi isə yeni ictimai-siyasi hadisədir. Hazırda dünyanın bəzi ölkələrində neokolonializm, postkolonializm siyasəti hökm sürməsinə baxmayaraq, təəssüf ki, dünyanın bəzi ərazilərində klassik (ənənəvi) koloniya nümunələri hətta bu gün də qalmaqdadır. Həmin ölkələr klassik kolonializmdən yaxa qurtarmağa çalışsa da hələ müstəqil dövlət olmaq üçün uzun yol qət etməlidirlər.

2023-cü il oktyabrın 20-də Bakıda keçirilən “Neokolonializm: İnsan hüquqlarının pozulması və Ədalətsizlik” mövzulu konfransda da qeyd olunmuşdur ki, Afrikada, Cənub-şərqi Asiyada, Hind okeanı regionunda onlarla ölkədə Fransa uzun illərdir ki, kolonial siyasəti həyata keçirtməkdədir. Fransa beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş ümumbəşəri prinsiplərinə hörmətsizlik nümayiş etdirərək bu dövlətlərin həm təbii sərvətlərini talan edir, həm də mədəniyyətinə, təhsilinə hətta dillərinə belə ciddi təzyiqlər göstərir (5). **Prezident İlham Əliyev bu Beynəlxalq konfransdakı müraciətində bildirmişdir ki, Azərbaycan XXI əsrdə kolonializmin davam etməsindən və kolonializmin yeni təzahürləri meyllərinin artmasından olduqca narahatdır. Bandunq Konfransından 70 ilə yaxın dövrün keçməsinə rəğmən kolonializmi hələ də davam etdirən ölkələr var.**

Əslində bəşəriyyətin müstəmləkəçilik tarixində qanlı cinayətlərin çoxunu məhz Fransa törədib. Afrika, Cənub-Şərqi Asiya, Sakit okean və Latın Amerikasında onlarla ölkəni işğal edərək, sərvətlərini

talamaqla, xalqlarını uzun illər əsarətdə saxlamaqla, bu ərazilərdə çoxsaylı hərbi cinayətlər və insanlığa qarşı cinayətlər törətməklə, yüzlərlə minlərlə mülki vətəndaş etnik və dini mənsubiyyətinə görə soyqırımına məruz qoyan Fransa silahlı qüvvələri yüz minlərlə dinc insanın soyqırımına görə məsuliyyət daşıyır.

XX əsrdə 30 il ərzində Fransa altı il ərzində Fransız Polineziyasında 200-ə yaxın, Əlcəzairdə isə 17 nüvə sınağı həyata keçirib. Fransız Polineziyası və Əlcəzair xalqı hələ də bu nüvə sınaqlarının ağır nəticələrini yaşayır. Nüvə sınaqlarının vurduğu zərər bir çox təşkilatların tələb etdiyi kimi qiymətləndirilməli və Fransa müvafiq təzminat ödəməlidir. Əlcəzairin 132 il davam edən işğalı dövründə 1,5 milyondan artıq insan Fransa dövləti tərəfindən qətlə yetirilmiş, bu səbəbdən ölkə “1,5 milyon şəhid ölkəsi” adlandırılır. Fransız ordusunun törətdiyi qətləmlərin miqyası və coğrafiyası o qədər genişdir ki, sadalamaqla bitirmək çətindir. Mərakeş, Tunis, Mali, Cibuti, Nigeriya, Çad, Seneqal, Vyetnam, Qəmər adaları, Haiti və digər ölkələr bu gün də bu işğalın ağır fəsadlarını hiss edir. Fransa həm də dünyada ən çox mina istifadə etmiş ölkələrdən biridir. Ancaq Əlcəzair ərazisində 5 milyondan artıq mina basdırılmışdır. Nəticədə Azərbaycan kimi Əlcəzair də dünyada mina partlayışından ən çox əziyyət çəkən ölkələr sırasında ön yerlərdən birini tutur. Bu siyahıda Fransadan sonra onun yaxın müttəfiqi Ermənistan gəlir. Ermənistan işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərində basdırdığı minalar nəticəsində təkcə son 3 ildə 340-a yaxın azərbaycanlı mina qurbanı olub. Onların arasında mülki şəxslər də var. Bu iki ölkəni bir-birinə belə sıx bağlayan səbəblərdən biri də hər ikisinin mina terroru ilə məşğul olmaq təcrübəsidir. Bugünkü konfrans kolonializm, onun fəsadları və neokolonializmlə mübarizə ilə bağlı global gündəlikdə dayanan çağırışlar və imkanların müzakirəsi üçün əlverişli fürsətdir. İnanıram ki, konfrans çərçivəsində aparılacaq müzakirələr kolonializmə qarşı mübarizə sahəsində birgə səylərin səfərbər olunmasına, bəşəriyyətin rifahı və gələcək nəsillərə “kolonializmdən azad dünya” miras qoymaq məqsədilə yeni ideya və təşəbbüslərin irəli sürülməsinə töhfə verəcəkdir.

21 noyabr 2023-də Bakıda keçirilən “Dekolonizasiya: Qadınların gücləndirilməsi və inkişaf” mövzusunda beynəlxalq konfransda prezident İlham Əliyev qeyd etmişdir ki, Azərbaycan kolonializmin hələ də davam etməsindən, xüsusilə koloniyalarda qadın və uşaqların hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasından olduqca narahatdır. Hazırda 13 dənizasıırı ərazini öz müstəmləkəsi kimi idarə edən, həmçinin dünyanın müxtəlif qitələrində yerləşən keçmiş müstəmləkələrinin daxili işlərinə qarışan Fransa beynəlxalq təşkilatların və müstəqillik uğrunda mübarizə aparan xalqların uzun illərdir tələblərinə baxmayaraq, neokolonializm siyasətini davam etdirir (5). Məlum olduğu kimi, BMT Baş Assambleyası 14 dekabr 1960-cı ildə 1514 (XV) sayılı qətnamə üzrə müstəmləkə ölkələrinə və xalqlarına müstəqilliyin verilməsi haqqında Bəyannamə qəbul edib. Həmin dövrdən 14 dekabr dünyada “dekolonizasiya günü” kimi qeyd olunur. Dekolonizasiya ilə bağlı ilk araşdırmalar 1960-1970-ci illərdə ortaya çıxdı. Bu dövrə aid mühüm kitab *klassik postkolonial tədqiqatçı, filosof, martinikalı* müəllif Frans Fanonun *1952-ci ildə çap etdiyi “Qara dəri və ağ maskalar”* (F.Fanon, 1967) əsəri idi ki, bu əsər dekolonizasiyanın bir çox aspektlərini ortaya qoydu. Dekolonizasiyanın sonrakı tədqiqatları iqtisadi bərabərsizlikləri müstəmləkəçiliyin mirası kimi, eləcə də insanların mədəniyyətlərinin məhvi kimi nəzərdən keçirdi.

Beynəlxalq hüququn fundamental prinsipləri çərçivəsində müstəqillik uğrunda mübarizə aparan xalqlara dəstək vermək BMT-dən sonra ikinci ən böyük beynəlxalq təşkilat olan Qoşulmama Hərəkatının əsas hədəflərindən birini təşkil edir. Bakı Təşəbbüs Qrupu (BTQ) Azərbaycanın sədrlik etdiyi Qoşulmama Hərəkatının Əlaqələndirmə Bürosunun nazirlər toplantısı çərçivəsində 2023-cü ilin iyulun 6-da Bakıda “Müstəmləkəçiliyin tamamilə aradan qaldırılmasına doğru” adlı konfransın iştirakçıları tərəfindən yaradılıb. BTQ XXI əsrdə hələ də müstəmləkəçilikdən əziyyət çəkən dünyanın müxtəlif bölgələrində yerləşən xalqların azadlıq uğrunda apardıqları mübarizəyə dəstək verir.

“Bakı Təşəbbüs Qrupu” tərəfindən 2023-cü il sentyabrın 22-də ABŞ-ın Nyu-York şəhərində yerləşən BMT-nin mənzil qərargahında “Dekolonizasiya: Sakit İnqilab” adlı konfrans keçirilib.

Tədbirin əsas məqsədi BMT Baş Assambleyası tərəfindən 75/123 nömrəli “Müstəmləkəçiliyin ləğvi üzrə beynəlxalq dördüncü onillik” adlı qətnamənin qəbulunun yaratdığı imkanlardan yararlanmaq üçün müzakirələrin aparılması və Fransa'nın müstəmləkə siyasətinin dünya birliyinə çatdırılması olub.

Kolonializm siyasi hadisəsi dünya tarixşünaslığında kifayət qədər əsaslı şəkildə araşdırılmış, bu sahədə xeyli sayda monumental, əsaslı nəzəri tədqiqat əsəri yazılmışdır. Bu əsərlərin hamısını sadalamağa ehtiyac olmasa da, Y.V.Tarlenin, Vijay Mişra və Bob Hodqenin koloniyalizmin tarixi və nəzəri əsərləri xüsusi olaraq qeyd edilməlidir.

XX əsrin ortalarında kolonializm böhrana məruz qalsa da, günbəgün süqut etməyə başlasa da Qərbi Avropanın, ABŞ və Rusiyanın imperialist iddiaları səngimək bilmirdi. Siyasi və ictimai reallıqları qəbul etməyə (xüsusilə də, BMT-də dekolonizasiyaya bağlı xüsusi komitənin yaranması) məcbur oldular. II Dünya müharibəsi nəticəsində alman və italyan faşizmi, militarist Yaponiya məhv edildi, bütün imperialist dövlətlər zəiflədi. Bir çox müstəmləkələrdə milli silahlı qüvvələr yarandı. Alman, fransız, amerikan, holland imperialistlər öz rəqibləri üzərində qələbə çaldıqdan sonra faşist blokunun müharibə illərində işğal etdiyi müstəmləkələrdə möhkəmlənməyə çalışsalar da xalqların güclü qarşিদurması ilə rastlaşdılar. Artıq vəziyyət o yerə gəldi ki, imperialist dövlətlər müstəmləkələrdəki milli-azadlıq hərəkatlarını yatırtmaq gücünü də itirdilər. Beləliklə də, belə bir şəraitdə yaranan milli-azadlıq inqilabları, nəhayət 1997-ci ildə Böyük Britaniyanın Honkonqu Çinə qaytarılması ilə imperialist müstəmləkə sistemə son qoyuldu. Azad olmuş bir çox dövlətlər kapitalizmin alternativini olan sosializm sistemə qədəm qoydular.

Amma bununla belə, dünyanın əsas imperialist-kolonialist ölkələri öz qənimətlərini əllərindən vermək istəmədi və yeni dövrün reallıqlarına uyğun olaraq bu sahədə özlərinin siyasətini, yanaşmasını korrektə etməli oldular. Nələri qurban versələr də, nələrdənsə imtina etməli olsalar da, yeni kolonial modellər üzərində işlər görüldü, yeni konsepsiyalar, siyasi məfhumlar, yeni nəzəri sistemlər yazılıb hazırlandı.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

Berk Özlem. Sömürgecilik, Dil ve Brian Friel'in Çevirileri, 14 Ağustos 2010, pdf.

Said Edward. W (1978), Orientalism.

Loomba Ania, (2000). Kolonializm/Postkolonyalizm, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı yayınları. İstanbul.

Frantz Fanon, Black skin White masks, 1967

<http://president.az/az/articles/view/61823>

AZERBAIJANLILARIN GELENEKSEL MANEVI DEĞERLER SISTEMİNDE KADIN/ANNE İMAJİ.

Shahla NURUZADE

ORCID ID: 0000-0002-3813-5619

**(The image of Woman/Mother in the traditional spiritual values
system of Azerbaijanis)**

ABSTRACT

Despite the influence of modern globalization processes, Azerbaijanis are loyal to traditions. In modern Azerbaijani society, the attitude towards women, the place and role of women in society and the family, and the attitude towards female children in the family remain a matter of discussion. However, the main problem facing the article is to consider the image of Woman/Mother in the traditional value system of Azerbaijanis from an ethnohistorical point of view. To study this problem, it is important to first of all turn to historical sources, sources that reflect the people's outlook - folklore, mythology. Investigating the place of women in the worldview of Azerbaijanis can create an idea about the traditional moral value system of Azerbaijanis. Mythological ideas are the first form of people's collective consciousness, ideas about the complete picture of the world. Folklore is the first collective artistic creation of the people. Considering that folklore developed out of mythology, it can be concluded that the image of Woman/Mother reflected in both is closely related to the worldview of the people. In mythological imaginations, women are considered to be creators and initiators. In Oghuz, mother's right is considered as god's right. In mythological images, woman is considered as the creator and the beginning of life. In Oghuz, mother's right is considered as "Tengri's right"/ "Allah's right" ("God's Right"- Sh.N.). This approach is also reflected in Azerbaijani proverbs. For example, "Heaven is under Mother's feet", "Mothers rights cannot be paid", "Mother sacrifices her life for her child". The image of Female Gods occupies a special place in the system of mythological thoughts of Azerbaijanis. Of these, Mother Uli, Mother Big, Mother Al or Mother Hal, Mother Unugay, Mother Alviz and Mother Mountain, Mother Umay or Mother Humay, Mother Earth, Fatma Gari (Old Lady), owner girl can be shown such images. Female figures discovered during archaeological excavations confirm the idea that the Mother is the beginning and cause of life. One of the widespread pirs in Azerbaijan is the Tree pirs, which are considered sacred. Women who did not have children visited these sacred places. According to legend, women who visited these sacred trees gave birth to children with God's permission. A spike-shaped drawing on the chest of a female figure of the Eneolithic period discovered during archaeological excavations in the ancient settlement of Gargalar Tepe in the Gazakh region of Azerbaijan shows that the ornament is a symbol of the tree of life and that the images of women and life are closely related according to the mythological imagination of the ancient Turks. In Oghuz and Kipchak Turks, stone statues (bolvan) were erected in

honor of female heroes and wrestlers. It would be advisable to turn to the epic of Kitabi-Dede Gorgud as a rich source for clarifying the place of Women/Mothers in the traditional system of moral values of the Oghuz peoples. For example, these epics provide information about the role of a woman as an adviser to her husband. In the traditional family of Azerbaijan, the institution of agbirchek (Grandma) still plays an important role. At the same time, the article examines the role of Azerbaijani women, for example, the first female diplomat Sara Khatun, the daughter of Khan Natevan and other prominent women in the history of the people, as well as the attitude of the people towards them.

Keywords: *Traditional Spiritual Values System, Mother, Woman, Mythology, Azerbaijan*

ÖZET.

Modern küreselleşme süreçlerinin etkisine rağmen Azerbaycanlılar geleneklere bağlıdır. Azerbaycan toplumunda kadınlara yönelik tutum, kadının toplum ve ailedeki yeri ve rolü, ailede kızlara yönelik tutum hala tartışma konusudur. Ancak makalenin karşılaştığı temel sorun, Azerbaycanlıların geleneksel değer sistemindeki Kadın/Anne imajının etno-tarihsel açıdan ele alınmasıdır. Bu sorunu incelemek için öncelikle tarihi kaynaklara, insanların görüşlerini yansıtan kaynaklara - folklor, mitoloji - yönelmek önemlidir. Azerbaycanlıların dünya görüşünde kadının yeri, Azerbaycanlıların geleneksel ahlaki değerler sistemi hakkında fikir verebilir. Mitolojik fikirler insanların kolektif bilincinin ilk biçimidir, dünyanın tam resmine ilişkin fikirlerdir. Folklor, halkın ilk kolektif sanatsal yaratımıdır. Folklorun mitolojiden geliştiği göz önüne alındığında, her ikisinde de yansıtılan Kadın/Anne imajının halkın dünya görüşüyle yakından ilişkili olduğu sonucuna varılabilir. Mitolojik imgelerde kadın, yaşamın yaratıcısı ve başlangıcı olarak kabul edilir. Oğuz halklarında anne hakkı tanrı hakkı olarak kabul edilir. Bu yaklaşım Azerbaycan atasözlerine de yansımaktadır. Örneğin, “Cennet annenin ayakları altındadır”, “Anne hakkı ödenmez”, “Anne evladı için canını feda eder”, “Anne gibi yar olmaz, vatan gibi devlet”. Azerbaycanlıların mitolojik düşünce sisteminde Dişi Tanrılar imgesi özel bir yere sahiptir. Bunlardan Uli Ana, Büyük Ana, Al Ana veya Hal Ana, Unugay Ana, Alviz Ana ve Dağ Ana, Umay Ana veya Humay Ana, Toprak Ana, Fatma Karı, Kız İyesi gibi görseller gösterilebilir. Arkeolojik kazılarda bulunan kadın figürleri Anne’nin yaşamın başlangıcı ve nedeni olduğu fikrini doğrulamaktadır. Azerbaycan’da yaygın olarak bulunan pirlerden (kutsal yerlerden) biri de Agac pirlere aittir. Çocuğu olmayan kadınlar bu kutsal Ağaç Pirleri’ni ziyaret ederler. İnaniş’e göre Ağaç pirleri’ni ziyaret eden kadınların Tanrı’nın izniyle çocukları olur. Bu inanış, kutsal ağaçların Dünya Ağacı’nın bir vasfı olmasının ve Ümeyye Ana ile mitolojik bağın bir tezahürüdür. Azerbaycan’ın Gazah bölgesindeki Gargalartepe antik yerleşiminde yapılan arkeolojik kazılarda bulunan Eneolitik döneme ait bir kadın figürünün göğsündeki başak şeklindeki çizim, süslemenin hayat ağacının simgesi olduğunu göstermektedir, ve eski Türklerin mitolojik tasavvuruna göre kadın ve hayat imgelerinin yakından bağlantılı olduğunu gösterir. Oğuz ve Kıpçak Türklerinde kadın kahramanlar ve pehlivanların onuruna taş heykeller (bolvan) dikilirdi. Oğuz halklarının geleneksel ahlak sistemi içerisinde Kadının/Annenin yerini açıklığa kavuşturmak için zengin bir kaynak olarak Kitabi-Dadada Korkut destanına başvurulması tavsiye edilir. Örneğin bu destanlarda kadının önemli konularda kocasına maslehetçi olduğu bilgisi verilmektedir. Geleneksel Azerbaycan ailesinde ağbirçek (büyükanne) kurumu hâlâ önemli bir rol oynamaktadır. Makale aynı zamanda Azerbaycanlı kadınların, örneğin ilk kadın diplomat Sara Hatun’un, Han kızı Natevan’ın ve diğer görkemli kadınların halkın tarihindeki rolünü ve halkın onlara karşı tutumunu inceliyor.

Anahtar kelime: *Geleneksel Manevi Değerler Sistemi, Ana, Kadın, Mitoloji, Azerbaycan*

Despite the influence of modern globalization processes, Azerbaijanis are loyal to traditions. In modern Azerbaijani society, the attitude towards women, the place and role of women in society and the family, and the attitude towards female children in the family remain a matter of discussion.

National moral values are the historically established preferences of a nation under the influence of various historical events, religions, political and economic processes, etc. Values are divided into basic, i.e., values accepted by the majority, and secondary values. In the national-spiritual value system of Azerbaijanis, the attitude towards Woman/Mother is identical to the concepts of family, honor and democracy, which constitute one of the basic values. In modern times, the national and moral values of the Azerbaijani people are preserved mainly in the family. The family is a social institution that produces values and preserves them at the family and household level, as well as in society.

At the same time, the formation of traditional values was significantly influenced by the way of life of the people, the geographical environment in which they lived, as well as wars. The presence of an ancient system of government among the Turkic peoples necessitated the establishment of a certain framework of relations between people, the definition of norms and rules, and the responsibilities of each member of society. The lifestyle of the Turkic peoples, migrations and the geographical environment in which they live also influenced the position of the woman/mother in the family and society and the attitude towards her. The need to work together with men in agricultural work, cattle breeding, nomadism and protection from the enemy was a natural condition for the development of Turkish women's skills in handling weapons, riding and fighting.

In order to explore the image of a Woman/Mother in the traditional value system of Azerbaijanis from an ethnohistorical point of view, one should first of all turn to sources that reflect the worldview of the people - folklore, mythology, ethnographic sources. The place of women in the worldview of Azerbaijanis can create an idea of their traditional system of moral values.

Mythology is the first form of collective consciousness of the people; it is an idea of a holistic picture of the world. Folklore is the first collective artistic creation of the people. Considering that folklore developed from mythology, we can conclude that the image of the Woman/Mother, reflected in both, is closely related to the worldview of the people.

In the mythological ideas of the Turkic peoples, a woman is considered the creator, the beginning. Among the Oguzes, "Mother's Right" ("Ana haqqı") was equated with "Tanrı's (Tengri) Right" ("Tanrı Haqqı"). The expression "Mother's right - God's right" [Kitabi-Dədə Qorqud, 1988: 36, 145] is also often found in the epics of Kitabi - Dede Gorgud. According to this concept, Mother – Tanrı (God) is an honorable being, the bearer of "Tanrı's right" and women are invulnerable. In the lines of the Kul Tigin monument of the 8th century it is written: "(25) God created my father-kagan and my woman-mother, so that the name and honor of the Turkish people would not disappear...!"; "(31) A woman-mother, like Umai...". Line 49 also uses the phrase "Woman Mother." [Əliyarlı, 1984: 185].

The phrase "Mother-Khatun" (Mother Lady)/ "Kadın Ana" (mother woman) is also found in other Turkic sources. For example, the expression "Mother Khatun" is found in the Uyghur inscription "Altun Yaruk", found by S.Y.Malov in northwestern China in 1910. Aliyarli writes that the phrase "Woman-Mother" (Ögam gatun) is a relic of matriarchy [Əliyarlı, 1984: 186]. Addressing a woman as "Mother Khatun" or "Qatun Ana" ("Woman-Mother") in ancient Turkish writings shows that in Turkish society, women are treated as a holy, great person who is respected and adored. In the Kul Tekin inscription, the sentence "Humai-like (or Humai-Tekin) woman-mother" shows that the woman/mother was placed next to the three deities (Tengri, Umai, Sub Yar (goddess of the Underground)) among the ancient Turks [Əliyarlı, 1984: 187].

According to the ideas of the Turkic peoples living in Siberia, Umai is simultaneously thought of as living both in the celestial spheres and near a child. Umai, in order to protect child is called with special prayers, both at his birth and when he is placed in the cradle. They especially turn to Umai during a child's illness. There is another idea that Umai does not leave the child after he grows up, but protects

the person throughout his life. Kyrgyz women, sending even adult children somewhere, say: “I entrust you to mother Umai.” As an example of elevating Umai to the level of God and addressing her as a Mother, it can be shown that a Mother in Azerbaijan takes care of her children almost until the end of her life. When the new moon rises, prayers are said mentioning the name of Umai for the blessing of the year. Umai has some connection with fertility too. For example, in a high-yield year, Kyrgyz people say: “Milk flows from the breast of mother”. Thus, according to ethnographic studies, Humay/Umay, the “kind-hearted female goddess,” was represented as a mother with long whitish-reddish hair. In the prayers of the Shors, Teleuts and Sagais of southwestern Khakassia, this goddess descends along the rainbow to protect babies. [Дыренкова, 1928: 137]. In Azerbaijani folklore, like Umai, the image of “Grandmother Fatma” descends from the sky along a rainbow. Thus, in the view of the ancient Turks, “Woman” is not only “mistress, noble woman”, “ruler’s wife”, “wife”, Woman/Mother Humay and Tengri is a dignified, deified figure.

According to the mythic imagination of the ancient Turks, the owner of the Earth was the Woman/Mother, that is, Mother Maygil, the guardian spirit of the “Holy Land” (the place where the Turks lived).

The expressions “Land is Mother” and “Mother Land” occupy an important place in the moral values of modern Azerbaijanis. [Nuruzadə, 2021: 315-317].

Therefore, fighting for the Motherland is equated with protecting Mother’s honor. “In epics, mothers and wives of heroes are sometimes depicted as beings of divine light. This heavenly symbol is perceived as a sign that a woman is a sacred being. For example, in the Saga of Oguz Kagan, the wife of Oguz Khan is depicted in a light brighter than the moon and sun, descending from the sky at nightfall.

Thus, in the worldview of Azerbaijanis, a woman is perceived as a creator, a protective force, and a mistress of the earth. Mother and female figures found during archaeological excavations in Azerbaijan can also be associated with these beliefs. In the worldview of Azerbaijanis, it is a man’s duty to protect the honor of the Mother/Woman and not allow her to be insulted. In Kitabi-Dede Gorgud sagas, a Mother/Woman is represented as a brave Mother/Daughter who protects the honor of her husband, children, family, as well as skilfully rides a horse and fights with men [Kitabi-Dədə Qorqud, 1988: 35]. In modern times, hundreds of examples of Azerbaijani women’s loyalty to their family and hard work can be shown.

As already mentioned, in the traditional system of moral values of Azerbaijanis, Woman/Mother is first identified with the concept of “Honor”. The names of a number of rocks, mountains, lakes and castles in Azerbaijan are associated with legends reflecting the heroism of women and the place of female honor in the traditional value system. I would like to highlight some of these legends.

Near the village of Okhud in Sheki (Sheki is located in the north-west of Azerbaijan), near the medieval Alagöyut settlement, there is a large piece of stone in the gorge called “Goshun yolu” () that reminds of a mother holding a cradle to her chest. People called that stone “Mother Stone”. According to legend, enemies attack the village and kill all the men. A young woman named Sanubar takes the child in her arms and runs towards the mountains to protect herself from the enemy. Horsemen surround Sanubar on all sides. To defend her honor, she turns her face to the sky and begs: “Great Sun, do not feed me to these dogs, turn me to stone!” . Heaven hears her plea and turns her to Stone. The enemy’s horses cannot stop, hitting this stone and falling into the valley. [Azərbaycan folkloru antologiyası, 2000: 108-109]. Another legend – the legend of the “Aghja Castle” – reflects the image of Azerbaijani women fighting injustice. “Aghja Castle” is located near the village of Aydinbulag, Sheki region. According to legend, this magnificent castle was built by an old khan for a beautiful girl named Aghja.

Together with 40 girls, Aghja rebels against the khan who oppresses the people. Khan attacks the fortress with his army and executes Aghja and 40 girls [Azərbaycan folkloru antologiyası, 2000: 124-125]. The legends about the rocks called “Galingaya” (“Bride’s Rock”) located in many places of Nakhchivan also show that the image of Woman/Mother occupies an important place in terms of honor and zeal in the system of national and moral values of Azerbaijanis. The plot of the “Galingaya” legend is almost the same as the above-mentioned “Motherstone” legend.

Capturing their daughters and women during wars is unacceptable and intolerable within the framework of the concept of “honor” of Azerbaijanis. In Kitabi-Dada Gorgud epics, the scene of the capture of the bride and groom is also considered a great tragedy. The sanctification of women is also found in other ancient nations. F. Engels wrote in his classic work “Origin of the Family, Private Property and the State”: “Respect for women among the Germans, which remained almost incomprehensible to the Romans, can be considered another remnant of the right of a dying mother” The idea that their (Germans - Sh.N.) wives and daughters could be captives or slaves terrifies them: they consider women sacred and divine. [Marks, Engels, 1953: 290]. This approach to mother/women is also reflected in Azerbaijani proverbs. For example, “Heaven is under Mother’s feet”, “Mothers rights cannot be paid”, “Mother sacrifices her life for her child” [Atalar sözü, 2004: 34]. The image of Female Gods occupies a special place in the system of mythological thoughts of Azerbaijanis. Of these, Mother Uli [Bəydili, 2007: 249], Mother Big, Mother Al or Mother Hal, Mother Unugay, Mother Alviz and Mother Mountain, Mother Umay or Mother Humay, Mother Earth, Fatma Gari (Old Lady), owner girl, woman in wolf costume [Qarabağ: Folklor da bi tarixdir, 2012: 13] can be shown such images.

One of the widespread pirs in Azerbaijan is the Tree pirs, which are considered sacred. Women who did not have children visited these sacred places. According to legend, women who visited these sacred trees gave birth to children with God’s permission [Seyidov, 1983: 37].

Female figures discovered during archaeological excavations [Baxşəliyev, 2007: 33, 35] confirm the idea that the Mother is the beginning and cause of life. A spike-shaped drawing on the chest of a female figure of the Eneolithic period discovered during archaeological excavations in the ancient settlement of Gargalar Tepe in the Gazakh region of Azerbaijan shows that the ornament is a symbol of the tree of life [Baxşəliyev, 2007: 61] and that the images of women and life are closely related according to the mythological imagination of the ancient Turks.

The people of Azerbaijan have historically been proud of women who showed their heroism in the fight against the enemy, and named their children after those heroic women. For example, Hajar, Nigar.

Azerbaijani people composed songs in honor of Hajar (1840-1914, Gubadli district, Ashaghi Mollu village), who fought against Tsarist Russia for more than 25 years. Nigar is the wife of Koroglu, the national hero of Azerbaijan (as well as all Oghuz Turks). According to the “Koroglu” epic, she is the character of a brave woman who was the daughter of a sultan, but who at the same time defended the people and fought against the sultan. In modern times, brave, brave and capable girls are called “Hajar gallant” and “Nigar gallant”.

Women and children also took part in the uprisings against the Soviet occupation in Azerbaijan in 1920-1922. For example, Shanliyeva Dilli from the village of Buyuk Marjanli, Jabrayil region, fights against the Soviet government with her group. In a battle with Russian troops, he was seriously wounded and taken prisoner

It should be noted that prominent women of Azerbaijan, for example, Sara Khatun, the first female diplomat, Natevan, the daughter of Karabakh Khan, and other prominent personalities played an important role in the history of the nation. It is necessary to approach the image of Woman/Mother in

the traditional values of Azerbaijanis from the perspective of the Islamic factor. There is a chapter in the Qur'an dedicated to women, "al-Nisa" ("Women"). According to the verses of this sura, women have the right to study and work in public affairs on an equal footing with men. With the spread of Islam, Islamic culture was formed, and Islamic values took an important place in the moral values of Azerbaijanis. In addition to names related to the roots of Azerbaijanis (for example, Humay, Fatma, etc.), religious names (Fatima, Khadija, Ayesha) began to spread widely.

Thus, in the traditional moral values system of Azerbaijanis, Woman/Mother is a holy, deified, brave, courageous, caring image. Nowadays, the Azerbaijani woman is the bearer of all these qualities. In the system of moral values of modern Azerbaijan, Woman/Mother is his honor, his irreplaceable mother.

References:

- Azərbaycan folkloru antologiyası, IV kitab (Şəki folkloru), I cild, Bakı, - Səda, - 2000.
- Marks, K., Engels, F. Seçilmiş əsərləri. Bakı, -1953, II c.
- Nuruzadə, Ş. Qarabağ müharibələrində Azərbaycan xalqının mənəvi dəyərlərinin təzahürü. // The Second Karabakh War As A New Generation Warfare The Proceedings Of The International Scientific-Practical Conference Dedicated To The Anniversary Of The Victory Achieved In The 44 Day Patriotic War. October 21–22, 2021. p. 315-317.
- Nuruzade, Ş. Azərbaycanlıların geleneksel aile degerleri ve çağdaş zorlukları.// II. Uluslararası insan hakları simpozyumu. Ailenin korunması hakkı. Bildiri kitabı. – Ankara: - 29-30 Nisan 2019, - s. 614-635.
- Atalar sözü. / toplayanı Ə. Hüseynzadə; tərt. ed. H.Qasımzadə; red. B.Tahirbəyov - Bakı: Yazıçı, - 1985.
- Baxşəliyev, V. Azərbaycan arxeologiyası. / V. Baxşəliyev - Bakı: Elm, - 2007.
- Bəydili (Məmmədov), C. Türk mifoloji obrazlar sistemi: struktur və funksiya. / C.Bəydilli - Bakı: Mütərcim, - 2007.
- Əliyarlı, S. "Dədəm Qorqud" kitabında Anaxaqanlıq tarixinin izləri. // Azərbaycan filologiyası məsələləri. Bakı, - Elm, -1984. p. 185-198.
- Qarabağ: Folklor da bir tarixdir. III kitab, (Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Laçın və Şuşa rayonlarından toplanmış folklor nümunələri). Bakı: "Elm və Təhsil", - 2012.
- Kalafat Y., Abdurrezzak Ali O. Totem / Y.kalafat, A.O.Abdurrezzak – Ankara: Berikan, - 2018
- Kitabi-Dədə Qorqud / Müqəddimə, tərtib və transkripsiya F.Zeynalov və S.Əlizadəninidir. Bakı, - Yazıçı, - 1988.
- Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopedil lüğət. Bakı, - 2004.
- Seyidov, M. Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları / M.Seyidov - Bakı: Yazıçı, - 1983.
- Дыренкова Н.П. Умай в культе турецких племен.. Культура и письменность востока. Книга 3-ая. Баку, - 1928.

NORTH MACEDONIA'S PATH TO THE EUROPEAN UNION: REVIEW OF THE EUROPEAN COMMISSION'S FIRST REPORT AFTER STARTING THE SCREENING PROCESS (WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE REGULATION OF ECONOMIC CRITERIA)

Faton Shabani

Associate Professor, Faculty of Law, University of Tetova, ORCID ID: 0000-0002-1246-3526

Abstract

North Macedonia has been waiting since 2005 for the start of EU membership negotiations, due to disputes with its neighbors over its history, identity, language and name. After almost three decades of resistance, Greece finally removed its veto in 2019, but Bulgaria appeared on the scene, which is also proving to be a serious obstacle in the country's integration into the European family. In order to open negotiations, the country must first change its constitution and include the Bulgarian minority as an integral part of it. In July 2022, the screening as the first step in the process of membership negotiations began for North Macedonia. The analysis of the European Commission Report for 2023 for North Macedonia gives different results depending on which cluster it is about. In terms of economic regulations, the country is moderately prepared, but also that there is still work to be done in the following period.

Keywords: *North Macedonia, EU membership, negotiations, integration, screening.*

1. Introduction

Historically, the European Union (EU) has been driven by enlargement. Through the processes of widening and deepening, the Union has become not only multi-speed, but also multi-membership. A plethora of members opting in or out, members on their way out, associates, candidates, possible future candidates, partners and neighbours make up the EU and its surroundings, and blurs the distinction between the two. Today, practitioners and academics debate whether this state of differentiated integration is only temporary as the Union grows 'ever closer', or if it is, in fact permanent (Ikonomou, Andry, Byberg, 2017).

The prospect of enlargement was initiated with the membership applications of Britain, Ireland, Denmark and Norway (1961-1962), just four years after the six founding Member States of the European Economic Community (EEC) signed the Treaty of Rome (Belgium, France, Germany, Italy, Luxembourg and the Netherlands). Since then, enlargement has been a constant part of the Community

and has developed into an entire toolbox for the EU to strategically 'Europeanise' its surroundings by turning outside to inside. In 2023, Croatia became the latest member after prolonged negotiations as part of the complex Balkan enlargement – taking the EU to 28 Member States (Ikonomidou, Andry, Byberg, 2017), before in 2020 Britain leaves the EU in what is commonly called 'Brexit'.

The single market has been completed, although free movement still works better for goods and capital than for services and people. At the same time, the four freedoms are protected by an imperative legal system. But the polity lags behind. Decisions bearing on the market are taken at Union level, whereas most decisions on fiscal policy – taxes and public expenditures – are taken at national level (Gustavsson, Oxelheim, Pehrson, 2009).

In the case of the countries of the Western Balkans, while the European Council has confirmed that the EU will keep its commitments regarding the ongoing negotiations, there is a doubt about enlargement to the states that have not yet started the negotiations. It was clearly indicated that enlargement does not depend on institutional reforms (Hill, Smith, 2011), as Preston has suggested, the Union seems always favored its internal agenda over external demands, but also, in this enlargement, this tendency has been exacerbated by the mistrust among the EU member states towards the twelve states knocking at its door, states with poorer populations and weaker economies and institutions (Dimitrova, 2004).

Analyzed from the economic point of view, the EU is North Macedonia's main trading partner, accounting for 77.5% of the country's exports and 51% of its imports. Germany is the biggest trading partner of the country, followed by Great Britain, Serbia, China and Greece. Also, exports from the country are centered around a few products, the most important being: ferronickel alloys, iron and steel, and textiles. The main imports are crude oil, electricity, flat-rolled iron and steel products, and vehicles.⁷

Moreover, some of the EU's key programs and initiatives to support the growth of businesses and the wider economy are open to companies based in the Republic of North Macedonia, including:⁸

- Horizon Europe 2021-2027 (the EU's key funding programme for research and innovation with a budget of €95.5 billion);
- *Access2Markets* (portal for EU export and import, providing all tariffs, customs procedures and formalities, product requirements for the EU market);
- *Grow your business* (subsidised advisory services to companies);
- *Enterprise Europe Network* (information and advice to companies on EU matters).

1. Steps taken by North Macedonia towards EU integration

Any country seeking membership of the European Union expresses its intention by submitting application for membership to the Council of the European Union. The Council asks the Commission to assess the applicant's ability to meet the conditions of membership. In order to get to the point of submitting the application for membership, the Republican Assembly has provided the flow of steps with the most important dates and actions that North Macedonia has taken over the years to achieve its objective.⁹

- *June 2003*: The EU-Western Balkans Thessaloniki Summit confirms the EU perspective for the Western Balkans.

7 https://www.eeas.europa.eu/north-macedonia/european-union-and-north-macedonia_en?s=229 [accessed: 02.12.2023].

8 https://www.eeas.europa.eu/north-macedonia/european-union-and-north-macedonia_en?s=229 [accessed: 02.12.2023].

9 <https://www.sobranie.mk/republic-of-macedonia-on-the-way-to-the-eu.nspx> [accessed: 02.12.2023].

- *March 2004*: North Macedonia submits its application for EU membership.
- *April 2004*: The EU-North Macedonia Stabilisation and Association Agreement enters into force.
- *December 2005*: The European Council grants North Macedonia candidate status for EU membership.¹⁰
- *October 2009*: The European Commission recommends for the first time the opening of accession negotiations.
- *December 2009*: Visa-free travel to the Schengen area for citizens of the country.
- *March 2012*: High Level Accession Dialogue with the Commission launched.
- *November 2015*: The European Commission makes its recommendation to open EU accession negotiation conditional on the continued implementation of the Pržino agreement and substantial progress in the implementation of the «Urgent Reform Priorities».
- *April 2018*: The European Commission recommends that the Council decides that accession negotiations be opened with the country in light of the progress achieved.
- *June 2018*: The Council sets out the path towards opening accession negotiations with the country in June 2019, depending on progress made.¹¹
- *February 2019*: The EU is notified officially about the entry into force of the Prespa agreement.
- *March 2020*: The European Council decides to open accession negotiations with North Macedonia.
- *October 2020*: The European Commission adopts an Economic & Investment Plan to support and bring the Western Balkans closer to the EU.
- *July 2022*: First Intergovernmental Conference on accession negotiations (IGC) - the analytical examination of the acquis ("screening") starts.
- *July 2023*: The European Commission submits to the Council the screening report on the Fundamentals cluster, including benchmarks for opening accession negotiations on this cluster.
- *November 2023*: The Commission adopts a new Growth Plan for the Western Balkans.

To help achieve the goal – integration of the North Macedonia to EU, the EU provides continuous support and financial assistance via projects so that the country can undertake any necessary reforms. The Instrument for Pre-accession (IPA) is the main EU financing instrument to support the structural reforms in North Macedonia and the country's accession path. Since 2007, the EU invested €1.3 billion, through the national IPA envelope, in five key areas:¹²

- Rule of law and fundamental right;
- Democracy and good governance;
- Protection of the environment and sustainable connectivity;
- Economic growth and human capital;

10 *Brussels European Council 15/16 December 2005 Presidency Conclusions*, 15914/1/05/Rev 1.

11 *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council Conclusions*, 10374/18.

12 https://www.eeas.europa.eu/north-macedonia/european-union-and-north-macedonia_en?s=229 [accessed: 05.12.2023].

- Agriculture and rural development.

2. Review of the European Commission's Report from the point of view of the fulfillment of economic regulations

The first phase of the accession process for all applicants was the analytical examination, or 'screening', of the thirty-five chapters of the *acquis communautaire*. This exercise is carry out by the Commission, together with the applicant countries (Baun, 2000,). The analytical examination of the body of EU laws (*acquis*), the so-called screening, enables candidate countries to familiarise themselves with the EU laws and standards and the obligations they entail. It also allows to examine the countries' levels of preparedness and plans to further alignment, and thus to obtain preliminary indications of the issues that will most likely come up in the negotiations. Screening is the first step in the accession negotiation process. For North Macedonia it started already on 19 July 2022, immediately after the Intergovernmental Conferences. The screening process is structured along six thematic clusters. These clusters encompass the relevant *acquis* chapters along broad themes related to good governance, internal market, economic competitiveness and connectivity.¹³ This process consists of two phases:¹⁴

- the explanatory session where the Commission departments explain chapter by chapter the EU *acquis*;
- the bilateral session where each candidate country is invited to present where it stands, by chapter, in its preparations to adopt and implement the *acquis*.

The screening of national law for its conformity with the EU *acquis*' requirements has been a great challenge to the Member States. Although there are huge differences in detail with regard to screening in the Member States, the process has been driven in a rather complex and challenging way. Basically, the screening took place in a sectorial approach, which means that every ministry and, particularly in federal system, every level of government had to screen its regulations as a matter of its own responsibility and competences. Most often the ministry competent in economics took over the leading and coordinative role in the screening process (except, e.g., in Hungary, Italy, Romania, and Sweden) (Stelkens, Weiß, Mirschberger, 2012).

The European Commission will evaluate and report to the Council on the degree of preparedness of a candidate country on a given cluster, on the candidate country's plans for future preparations and on preliminary indications of the issues that will most likely come up in the negotiations. After reviewing the report, the Council will decide, by unanimity, whether to define opening benchmarks on each negotiating cluster, on the basis of the proposal from the Commission in the screening report.

Some of the rapporteurs describe the individual steps of the screening process. The basic steps should be the same for every country (although, of course, there are always country-specific differences): first, identifying those areas affected because they fall under the scope of the EU law; second, identifying certain provisions in these areas needing amendments or alterations; and, finally, decision framing/drafting the necessary amendments or alterations of the single provisions (Stelkens, Weiß, Mirschberger, 2012).

13 https://www.eeas.europa.eu/delegations/north-macedonia/screening-fundamentals-cluster-part-negotiations-process-kicks-north-macedonia_en?s=229 [accessed: 05.12.2023].

14 https://www.eeas.europa.eu/delegations/north-macedonia/screening-fundamentals-cluster-part-negotiations-process-kicks-north-macedonia_en?s=229 [accessed: 05.12.2023].

Read in its entirety, the last Report of the European Commission on North Macedonia announced on November 8, 2023, turns out to be good, with positive marks and encouraging for further work in the areas where the positive assessment is lacking.

On the economic criteria, North Macedonia has made some progress and is at a good level of preparation in developing a functioning market economy. In 2022, the economy was badly hit by the fallout from Russia's war of aggression against Ukraine, which significantly slowed down its post-COVID-19 recovery. The government supported households and businesses through large-scale energy subsidies, tax reductions and targeted direct income support. Owing to an inflation-driven boost to tax income and under-execution of several expenditure categories, the general government deficit remained below the revised target. Capital expenditure was raised significantly, but still fell short of the revised plan. The public debt ratio dropped but remains significantly above pre-COVID-19 levels. The central bank tightened its policy stance further in view of still elevated inflationary pressures, which began to subside gradually towards the end of 2022 and beyond. The current account deficit rose substantially as energy import prices surged, but external financing needs were met with the help of market-based and IMF borrowing. The Organic Budget Law (OBL) adopted in September 2022 provides for the introduction of fiscal rules and a fiscal council, strengthening fiscal sustainability. However, progress has been slow in implementing wider-ranging measures to improve the management of public investment, vital for underpinning the government's plans for a sizeable increase in capital expenditure. The banking sector was resilient throughout the crises. The labour market showed some improvement, but structural problems persist, including high youth and long-term unemployment and a large gender gap. The business environment continued to be impeded by the large size of the informal economy, slow progress in streamlining parafiscal charges and an untransparent and inefficient State aid regime.¹⁵

North Macedonia has made some progress and is moderately prepared to cope with competitive pressure and market forces within the EU. Integration with the EU in trade and investment remained at a high level in 2022. The share of high-value products in exports increased further and trade openness surged to a record high. There was further progress in improving vocational educational training, but major skills shortages persist relative to labour market needs, entailing long school-to-work transitions. These, coupled with large gaps in transport and energy infrastructure, low investment, and low innovation funding, are restricting potential growth. Digitalisation of the economy is advancing, but the competitiveness of domestic businesses could be improved through a wider offering of public e-Services.¹⁶

As regards its ability to assume the obligations of membership, North Macedonia is moderately prepared in most of the areas covered by Cluster 2 on the internal market, namely the free movement of goods, services and capital, intellectual property, competition policy, financial services and consumer and health protection. The country has achieved a good level of preparation on company law, although it is still at an early stage on freedom of movement for workers. North Macedonia made good progress on free movement of capital and some progress on financial services and consumer and health protection. Limited progress was made on the free movement of goods, rights of establishment to provide services. No progress was made on company law, intellectual property law and competition policy and freedom of movement for workers. Overall, more progress is needed in the coming year in the areas covered by this cluster, to feed into North Macedonia's preparations to meet the requirements of the EU's internal market. Work on this cluster is highly relevant for the development of the Common Regional Market.¹⁷

15 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_23_5627 [accessed: 02.12.2023].

16 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_23_5627 [accessed: 02.12.2023].

17 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_23_5627 [accessed: 02.12.2023].

3. Conclusion

North Macedonia's road to EU membership has not been smooth or comfortable so far. As regards its ability to assume the obligations of membership, North Macedonia is moderately prepared in most of the areas covered by Cluster 2 on the internal market, namely the free movement of goods, services and capital, intellectual property, competition policy, financial services and consumer and health protection. The country has achieved a good level of preparation on company law, although it is still at an early stage on freedom of movement for workers. North Macedonia made good progress on free movement of capital and some progress on financial services and consumer and health protection. Limited progress was made on the free movement of goods, rights of establishment to provide services. No progress was made on company law, intellectual property law and competition policy and freedom of movement for workers. Overall, more progress is needed in the coming year in the areas covered by this cluster, to feed into North Macedonia's preparations to meet the requirements of the EU's internal market. Work on this cluster is highly relevant for the development of the Common Regional Market.

References

- Antoaneta L. Dimitrova (editor), *The European Union's Enlargement viewed from the East*, Manchester: Manchester University Press, 2004.
- Brussels European Council 15/16 December 2005 Presidency Conclusions*, 15914/1/05/Rev 1.
- Christopher Hill, Michael Smith, *International Relations and the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council Conclusions*, 10374/18.
- Haakon A. Ikononou, Aurélie Andry, Rebekka Beyberg (editors), *European Enlargement across Rounds and Beyond Borders*, Oxon: Routledge, 2017.
- Michael J. Baun, *A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2000.
- R. Daniel Kelemen, Anand Menon, Jonathan Slapin, *The European Union: Integration and Enlargement*, Oxon: Routledge, 2015.
- Sverker Gustavsson, Lars Oxelheim, Lars Pehrson (editors), *How Unified is the European Union? (European Integration between Visions and Popular Legitimacy)*, Berlin: Springer-Verlag, 2009.
- Ulrich Stelkens, Wolfgang Weiß, Michael Mirschberger (editors), *The Implementation of the EU Services Directive: Transposition, Problems and Strategies*, The Hague: Springer, 2012.

BREAKING INTERGENERATIONAL POVERTY CYCLE: POVERTY ALLEVIATION INITIATIVES IN THE BARANGAY-LEVEL IN DISTRICT II QUEZON CITY

¹Maranor N. Don

²Inst. John Michael E. Ramirez, MPA

¹Bachelor of Arts in Political Science

²Faculty, Political and Legal Studies Area

Colegio de San Juan de Letran – Manila

Abstract

The Philippines has long been dealing with intergenerational poverty, and this cycle has already caused several problems not only to many Filipinos but to the Philippine government in general. Living under the poverty line makes it difficult for Filipinos to have something to eat, a comfortable home to stay in, and afford medicine and doctor's check-up when sick. It is because of those reasons that poverty has become a call for action not only for the poor but for the rich people, too. The government and the private sectors have established several poverty alleviation programs that have the same goal: to alleviate and completely eradicate poverty in hopes to end the cycle of intergenerational poverty. Since the problem with poverty is getting out of hand, local government units have established their own poverty alleviation programs, aside from those that have already been established by the national government; and with that, local initiatives in the barangay level have also been started. This study looks into the local initiatives of the barangays in District II Quezon City and checks if the implementation of such local initiatives contributes to the national government's attempt of breaking intergenerational poverty in the country through little steps and small progress. This study provides a point of view of both the beneficiaries of the local initiatives and the officials implementing it to see if the idea of consequentialist theory is present in the barangays' effort to eradicate poverty and end the struggle brought about by intergenerational poverty cycle.

Keywords: Impoverishment, Intergenerational poverty, Local initiatives, Poverty alleviation

BİRİNCİ VE İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞLARI VE AZERBAIJAN'IN ERMENİ İŞGALCILERE KARŞI KAZANDIĞI ZAFER.

Nərgiz Məlik qızı QULİYEVA

Tarix Elmləri Doktoru, Prosessor, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Müasir etnoqrafiya şöbəsi

**(The First and Second Karabakh Wars and Azerbaijan's victory over
the Armenian invaders.)**

ABSTRACT

As a result of the large-scale ethnic cleansing carried out by Armenian separatists at the beginning of the 20th century, the local population - Azerbaijanis were expelled from Zangezur region, Goycha Lake area, and then from other Azerbaijani lands that were given to Soviet Armenia. [Nuruzadə, 2015: 103]. The first stage of the Karabakh wars lasted from the late 1980s to May 1994, and up to 20% of Azerbaijan's land was occupied by Armenia. On February 20, 1988, the parliament of the Nagorno-Karabakh Autonomous Province decided to unite with Armenia [Nuruzadə, 2015: 100]. The declaration of separation from Azerbaijan was the final result of this conflict. As a result, in the winter of 1992, large-scale hostilities began between the parties. In February 1992, Armenian separatists committed an act of genocide against the peaceful Azerbaijani population in Khojaly [Nuruzadə, 2015: 103]. In the spring of 1993, Armenian troops began to seize lands that did not belong to the mountainous regions of Karabakh. In 1994, until a ceasefire was reached with Russian support, part of Azerbaijani lands were occupied and 11,557 Azerbaijani soldiers were killed [Əmrahov, 2022: 86]. The state of Armenia, created on the historical lands of Azerbaijan, constantly presented territorial claims to Azerbaijan with the help of its patrons. During the 30-year occupation, Armenia, in addition to the mountainous territory of Karabakh, plundered 7 regions of Azerbaijan. During the 44-day war in 2020, Armenia fired an Iskander-M missile at Shusha, and the cities of Ganja, Barda and Terter were also subject to missile attacks. During the 44-day war in September-November 2020, the world community witnessed Armenia's use of prohibited weapons, its targeting of civilians, and gross violations of international law. As a result of the unity of the President of the Republic of Azerbaijan, the people of Azerbaijan, and the Azerbaijani army during the 44-day Patriotic War, the historical mission was honorably fulfilled. Restoration works are currently underway in the liberated territories of Azerbaijan. However, many Azerbaijani civilians and soldiers were killed and after the war because the liberated areas were mined. The state of Armenia does not officially provide the maps of mined areas to the state of Azerbaijan. This is war crime. The state and people of Azerbaijan are absolutely sure that Armenia will have to answer for all the war crimes it has committed. According to the act of surrender signed following the 2nd Karabakh War in

2020, illegal Armenian formations were to be withdrawn from Karabakh. By November 9, as a result of the successful counter-offensive operation of the Azerbaijani army in Karabakh on September 27, 5 cities, 4 towns and 286 villages were liberated from occupation. 3,000 Azerbaijani soldiers died for their homeland [Quliyeva, 2023: 280-283]. On November 10, the President of Azerbaijan, the Prime Minister of Armenia and the President of Russia signed a statement on a complete ceasefire and all military operations in the conflict zone. According to the statement, the Kelbajar, Agdam and Lachin regions were to be returned to Azerbaijan by December 1, 2020. According to the statement, on November 20, the Agdam region was transferred to Azerbaijan. At the same time, 73 percent of the occupied territory of the region, including the city of Agdam, was liberated. Kalbajar district was handed over to Azerbaijan on November 25. 147 settlements, including the city of Kalbajar, were freed from occupation [Əmrahov, 2022: 86]. The act of surrender signed following the Second Karabakh War in 2020 provided for the withdrawal of illegal Armenian units from Karabakh and surrounding regions. The Azerbaijani side has repeatedly stated that Armenia has not fulfilled the obligations assumed by the tripartite declaration of November 10, 2020, and that illegal Armenian armed groups have not yet been withdrawn from the territory of Azerbaijan. During the 44-day Patriotic War, Turkey's decisive political position thwarted attempts by many countries to intervene in the conflict. As a result of the joint efforts of Mr. İlham Aliyev and Mr. Recep Tayyip Erdoğan, cooperation in the field of army construction, defense and security has yielded positive results.

Keywords: *Azerbaijan, Karabakh, war, land, Armenia, defeat, victory.*

ÖZET.

20. yüzyılın başında Ermeni ayrılıkçıların gerçekleştirdiği geniş çaplı etnik temizlik sonucunda yerel halk - Azerbaycanlılar Zengezurdan, Göyçe Gölü bölgesinden ve ardından Sovyet Ermenistan'ına katılan diğer Azerbaycan topraklarından sürüldü. [Nuruzadə, 2015: 103]. Karabağ savaşlarının ilk aşaması 1980'lerin sonlarından Mayıs 1994'e kadar sürdü ve Azerbaycan topraklarının yüzde 20'ye yakını Ermenistan tarafından işgal edildi. 20 Şubat 1988'de DQMV parlamentosu Ermenistan ile birleşme kararı aldı. Azerbaycan'dan ayrılma ilanı bu toprak çatışmasının nihai sonucuydu [Nuruzadə, 2015: 100]. Bunun sonucunda taraflar arasında geniş çaplı çatışmalar 1992 kışında başladı. Şubat 1992'de Ermeni ayrılıkçılar Hocalı'da barış içinde yaşayan Azerbaycan halkına karşı soykırım eylemi gerçekleştirdiler [Nuruzadə, 2015: 103]. baharında Ermeni güçleri Karabağ'ın dağlık bölgelerine ait olmayan toprakları da ele geçirmeye başladı. 1994 yılında Rusya'nın desteğiyle ateşkes sağlanana kadar Azerbaycan topraklarının bir kısmı işgal edilmiş ve 11.557 Azerbaycan askeri öldürülmüştür [Əmrahov, 2022: 86]. Böylece Azerbaycan'ın tarihi topraklarında kurulan Ermeni devleti, öz havadarlarının yardımıyla sürekli olarak Azerbaycan'a toprak iddiasında bulundu. Ermenistan, 30 yıl süren işgali sırasında Karabağ'ın dağlık bölgesini ve çevredeki 7 bölgesini yerle bir etti. 2020 yılındaki 44 gün savaşı sırasında Ermenistan Şuşa'ya "İskender-M" raketi ateşlemiş, Gence, Berde ve Terter kentleri de raket saldırılarına maruz kalmıştı. Eylül-Kasım 2020'deki 44 günlük savaş sırasında dünya toplumu, Ermenistan'ın yasaklı silah kullanmasına, sivilleri hedef almasına ve uluslararası hukuku ağır ihlallerine tanık oldu. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının, Azerbaycan halkının ve Azerbaycan ordusunun 44 gün süren Vatan Savaşı sırasındaki birliği sonucunda tarihi görev onurlu bir şekilde yerine getirilmiştir. Şu anda Azerbaycan'ın kurtarılmış topraklarında restorasyon çalışmaları sürüyor. Ancak savaştan sonra kurtarılan bölgelere mayın döşenmesi nedeniyle çok sayıda Azerbaycanlı sivil ve asker öldürüldü ve yaralandı. Ermenistan devleti, mayınlı alanların haritalarını resmi olarak Azerbaycan devletine vermiyor. Bu da başka bir savaş suçudur. Azerbaycan devleti ve halkı, Ermenistan'ın işlediği tüm savaş suçlarının hesabını vermek zorunda kalacağından kesinlikle emindir. 2020 yılında 2. Karabağ Savaşı'nın ardından imzalanan teslimiyet kararına göre yasadışı Ermeni oluşumlarının Karabağ'dan çekilmesi öngörüliyordu. 9 Kasım'a kadar Azerbaycan ordusunun 27 Eylül'de Karabağ'da

gerçekleştirdiği başarılı karşı saldırı operasyonu sonucunda 5 şehir, 4 kasaba ve 286 köy işgalden kurtarıldı. 3.000 Azerbaycan askeri vatanı için can verdi [Quliyeva, 2023: 280-283]. 10 Kasım'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Ermenistan Başbakanı ve Rusya Devlet Başkanı, tam ateşkes ve çatışma bölgesinde tüm askeri operasyonlara ilişkin bir bildiri imzaladı. Açıklamaya göre Kelbecer, Ağdam ve Laçın bölgelerinin 1 Aralık 2020'ye kadar Azerbaycan'a iade edilmesi gerekiyordu. Açıklamaya göre 20 Kasım'da Ağdam bölgesi Azerbaycan'a devredildi. Aynı zamanda Ağdam kenti de dahil olmak üzere işgal altındaki bölgenin yüzde 73'ü kurtarıldı. Kelbecer ilçesi 25 Kasım'da Azerbaycan'a devredildi. Aralarında Kelbecer şehrinin de bulunduğu 147 yerleşim yeri işgalden kurtarıldı [Əmrahov, 2022: 86]. 2020 yılında İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından imzalanan teslim kararı ile Ermeni silahlı birlikleri Karabağ ve çevre bölgelerden çekilmeli idi. Azerbaycan tarafı, Ermenistan'ın 10 Kasım 2020 tarihli üçlü bildiriyle üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmediğini, yasa dışı Ermeni silahlı gruplarının henüz Azerbaycan topraklarından çekilmediğini defalarca beyanda bulunmuştur. 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı sırasında Türkiye'nin kararlı siyasi tutumu birçok ülkenin çatışmaya müdahale etme girişimlerini engelledi. Sayın İlham Aliyev ve Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın ortak çabaları sonucunda ordu inşası, savunma ve güvenlik alanındaki işbirliği olumlu sonuçlarını verdi.

Anahtar kelime: *Azerbaycan, Karabağ, savaş, toprak, Ermenistan, yenilgi, zafer*

Kaynakça.

- Əmrahov, M. Məğlubiyyətdən zəfərə: II Qarabağ-Vətən müharibəsinə aparan yol-hərbi, siyasi, diplomatik və iqtisadi münasibətlər (1988-2020). Bakı, - Birol Group, - 2022.
- Quliyeva, Qarabağda qazanılan qələbədə iqtidar xalq birliyi. S. 280-283 // Heydər Əliyev-100. Azərbaycanla arxeologiya, etnoqrafiya və antropologiya elmlərinin prioritet məsələləri mövzusunda Respublika elmi konfransının məqalələr toplusu. Bakı, 27 aprel, 2023
- Nuruzadə, Ş. Etnik münaqişələr. Bakı, - Mütərcim,-2015

BİRİNCİ VƏ İKİNCİ QARABAĞ MÜHARİBƏLƏRİ VƏ AZƏRBAYCANIN ERMƏNİ İŞĞALÇILARINA QARŞI QAZANDIĞI ZƏFƏR

Nərgiz Məlik qızı Quliyeva

AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun baş elmi işçisi, tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Qarabağ müharibələrinin birinci mərhələsi 1980-ci illərin sonlarından 1994-cü ilin mayına kimi cənub-qərbi Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində Ermənistan Respublikası ordusu və Dağlıq Qarabağın etnik ermənilərinin əksəriyyəti ilə Azərbaycan Respublikası arasında baş vermiş etnik və ərazi münaqişəsidir. 1988-ci il fevral ayının 20-də DQMV parlamenti Ermənistan ilə birləşmək qərarını verdi.

Rusiya tərəfindən yaradılması təşkil edilən DQMV-nin bu ərazidə separatçılıq meyllərinin əsası qoyulmuşdur. Əslində isə problemin kökündə Qarabağa XVIII əsrdən başlayaraq köçürülən ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına yiyələnmək iddiası dayanırdı.

SSRİ-nin dağılması ərəfəsində “Ocaq kitabının müəllifi (1981) Z.Balayan özünün Azərbaycan əleyhinə mövqeyi ilə fəallaşmışdı. 1988-ci ildə Moskvada çap olunan “Yol” kitabında diqqətini Azərbaycan əleyhinə süjetlərə cəlb etmişdi. Gec də olsa AMEA-nın akademiki Nailə Vəlixanlı Azərbaycan tarixinin xüsusi dövrünə aid arxiv mənbələrinə əsaslanan faktlarla müəllifin bu kitabına özünün tənqidi qeydlərini bildirmişdi”. (Şükürov, 2023; 136)

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi 1988-ci ildə ermənilərin Azərbaycanın tarixi torpaqlarına açıq formada ərazi iddiaları və etnik zəmində təxribatları ilə başlamışdır. Sovet İttifaqı rəhbərliyində təmsil olunan ermənilər, Ermənistan SSR-in rəhbərliyi və xaricdəki erməni diasporu 1980-ci illərin əvvəllərindən SSRİ-nin mərkəzi hakimiyyətinin zəifləməsindən istifadə edərək Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistana birləşdirilməsi üçün fəaliyyətə başladılar.

1987-89-cu illərdə Ermənistanda yaşayan 250 mindən çox azərbaycanlı öz tarixi torpaqlarından zorla qovulub, onlardan 216 nəfər vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, 1154 nəfər isə yaralanmışdı.

20 fevral 1988-ci ildə DQMV-nin Xalq Deputatları Sovetinin iclasında vilayətin erməni icmasının nümayəndələri DQMV-nin Azərbaycan SSR-dən Ermənistan SSR-ə keçirilməsi haqqında Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR Ali Sovetlərinə müraciət etmək haqqında qərar qəbul etdilər.

22 fevral 1988-ci ildə Əsgəran qəsəbəsi yaxınlığında ermənilər DQMV-nin Xalq Deputatları Sovetinin qərarına qarşı etiraz edən dinc azərbaycanlı nümayişçilərə atəş açdılar. Nəticədə həlak olan iki azərbaycanlı gənc münaqişənin ilk qurbanları oldular.

Bu dövrdə Ermənistandakı emissarların mənbərliyi ilə DQMV-də separatçı hərəkatın təşkilatı əsasları yaradıldı.

1988-ci ilin martında Xankəndində 1923-1991-ci illərdə Stepanakert, “Krunk”, Yerevanda “Qarabağ” təşkilatlarının fəaliyyəti qanuniləşdirildi. (Əmrahov, 2022; 21)

1988-ci ildən başlayaraq Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan 126 yaşayış məntəqəsindən onların zorla çıxarılması planı həyata keçirildi. Məhz bu dövrdə XX əsrin ən faciəli hadisələrindən biri törədildi - Dağlıq Qarabağda 6 min nəfər azərbaycanlının yaşadığı Xocalı şəhəri erməni sithalı qüvvələri tərəfindən Sovet qoşunlarının köməyi ilə bir gecədə darmadağın edildi. (Nuruzadə, 2015; 103)

Ermənistan silahlı qüvvələrinin 1988-ci ildən başlayaraq ölkəmizə hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20%-i Dağlıq Qarabağın, eləcə də ona bitişik olan 7 rayonun ərazisi işğal olunmuş, Dağlıq Qarabağın ətraf rayonlarından isə 600 min nəfərdən çox soydaşımız öz daimi yaşayış yertərindən məhrum olaraq məcburən köçkün düşmüş və respublikanın 62 şəhər və rayonunda, 1600-dən çox sıx məskunlaşma obyektində müvəqqəti məskunlaşmışdılar.

Bundan başqa respublikamızın Ermənistanla və ya Dağlıq Qarabağla həmsərhəd olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının, Ağcabədi, Ağdam, Ağstafa, Füzuli, Tərtər, Goranboy, Gədəbəy, Qazax və Tovuz rayonlarının sərhədyanı yaşayış məntəqələrindən 100 min nəfərdən çox soydaşımız təhlükəsizlik baxımından öz daimi yaşayış yerini tərk etmək məcburiyyətində qalmışdır.

Həmin dövrdə Azərbaycanda həmçinin 11 min nəfərədək “qaçqın” statusu almaq niyyətində olan (sığınacaq axtaran) şəxs mövcud idi. Onların böyük əksəriyyətini çeçen mənşəli Rusiya vətəndaşları, əfqanlar, İran, İraq, Fələstindən olan şəxslər təşkil edirdi.

Beləliklə, Azərbaycanda bir milyona yaxın qaçqın, məcburi köçkün şəxslər var idi. 1990-cı ildə Orta Asiyadan didərgin salınmış 50 min nəfərədək Məhsəti türkündə Azərbaycana pənah gətirdi.

1991-ci ildə Sovet İttifaqı dağıdıcı siyasi proseslər burulğanında parçalanıb bölündü. Bunun ən müxtəlif səviyyələrdə hələ də müzakirə və təhlil edilən bir çox səbəbləri var idi. O da məlumdur ki, SSRİ kimi nəhəng dövlətin dağılmasının katalizatorlarından biri Ermənistanın Azərbaycana tamamilə əsassız və qanunsuz ərazi iddiaları oldu. Bu aqressiv iddialar yaddaşlarda iki ölkə arasında otuzillik qanlı münaqişənin başlanğıcı kimi qalmaqdadır. (Vətən müharibəsi, 2021; 6)

30 avqust 1991-ci ildə Azərbaycanın Ali Soveti dövlət müstəqilliyinin bərpasını elan etdi. 18 oktyabr 1991-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında” Konstitusiyaya Aktı qəbul olundu.

26 noyabr 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti “Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin ləğv edilməsi haqqında” Qanun qəbul etdi.

1991-ci ilin sonu - 1992-ci ilin əvvəlində münaqişənin hərbi mərhələsi başlandı. Sovet İttifaqının parçalanması və Azərbaycanda daxili çəkişmələr nəticəsində yaranmış siyasi qeyri-sabitlikdən istifadə edərək, Ermənistan xarici hərbi yardımla Dağlıq Qarabağda hərbi əməliyyatlara başladı.

1988-1992-ci illər ərzində Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 20 min nəfər azərbaycanlı həlak olmuş, 100 min nəfər yaralanmış, 50 min nəfər müxtəlif dərəcəli xəsarət alaraq əlil olmuşdur.

Münaqişə dövründə 4852 nəfər (o cümlədən 54 uşaq, 323 qadın, 410 qoca) azərbaycanlı itkin düşmüş, onlardan 1368 nəfəri (o cümlədən 169 uşaq, 338 qadın, 286 qoca) əsirlikdən azad edilmiş, 783 nəfəri (o cümlədən 18 uşaq, 46 qadın, 69 qoca) isə bu günədək Ermənistanda əsirlikdədir. Beynəlxatq Qızıl Xaç Komitəsinin məlumatına görə 439 nəfər əsirlikdə ölmüşdür. (118)

8 may 1992-ci ilədək Şuşa şəhəri də daxil olmaqla “Dağlıq Qarabağ” ərazisi işğal olundu. (47)

Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının 20 faiz ərazisi - Dağlıq Qarabağ regionu və ona bitişik yeddi rayon - Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan rayonları, həmçinin Tərtər rayonunun 13, Qazax rayonunun 7, Naxçıvanın Sədərək rayonunun isə 1 kəndi Ermənistan ordusu tərəfindən işğal olunmuşdu.

1988-1993-cü illərdə Qarabağda, ümumilikdə, 900 yaşayış məntəqəsi, 150 min ev, 7 min ictimai bina, 693 məktəb, 855 uşaq bağçası, 695 tibb müəssisəsi, 927 kitabxana, 44 məbəd, 9 məscid, 473 tarixi abidə, saray və muzeylər, 40 min muzey eksponatı, 6 min sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 160 körpü və digər infrastruktur obyektləri dağıdılıb.

Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində dünya əhəmiyyətli abidələrə Cəbrayıl da orta əsrlərə aid 11 və 15 tağlı Xudafərin körpüləri və Tunc dövrünə aid Niftalı kurqanları, Kəlbəcərdə orta əsrlərə aid Gəncəsər və Xudavanq monastırları, Ağdamda XIV əsrə aid Qutlu Musa oğlu türbəsi və Tunc dövrünə aid Üzərliktəpə yaşayış massivi, Xocavənddə Paleolit dövrünə aid Azıx və Tağlar mağarası və Xocalıda Tunc və Dəmir dövrünə aid kurqanlar daxildir.

Azərbaycandan ayrılmaq haqqında bəyannamə bu torpaq münaqişəsinin son nəticəsi oldu. Nəticədə tərəflər arasında genişmiqyaslı döyüşlər 1992-ci ilin qışında başlamışdı. 1993-cü ilin yazında Ermənistan qüvvələri Dağlıq Qarabağa aid olmayan torpaqları da ələ keçirməyə başladılar. 1994-cü ildə Rusiyanın dəstəyi ilə atəşkəs əldə olunana qədər anklavın tərkibində olan Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsi işğal olundu, 11.557 nəfər Azərbaycan hərbiçisi həlak oldu. (Əmrəhov, 2022; 86)

Göründüyü kimi tarixi Azərbaycan torpaqlarında yaradılan Ermənistan dövləti havadarlarının köməyi ilə Azərbaycana qarşı daim ərazi iddiaları irəli sürmüşlər.

30 illik işğal dövründə və Ermənistan Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsindən əlavə, 7 rayonunu da viranə qoydu. 2020-ci il 44 günlük müharibə dövründə Ermənistan tərəfindən Şuşaya "İsgəndər-M" raketləri atılmış, Gəncə, Bərdə, Tərtər şəhərləri raketlərlə vurulmuşdu.

Dünya ictimaiyyəti 2020-ci ilin sentyabr-noyabr aylarında 44 günlük müharibədə də Ermənistanın qadağan olunmuş silahlardan istifadə etməsinə, mülki şəxsləri hədəfə almasına, beynəlxalq hüquq normalarını kobud surətdə pozmasına şahidlik etdi.

44 günlük Vətən müharibəsində Azərbaycan Respublikasında tarixi missiya şəərəflə yerinə yetirildi. Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində hazırda bərpa işləri aparılır. Lakin azad olunmuş ərazilər minalandığı üçün müharibədən sonra bir çox azərbaycanlı mülki şəxs və hərbi minaya düşərək həlak olub və yaralanıb. Ermənistan dövləti rəsmi qaydada minalanmış sahələrin xəritələrini tam olaraq Azərbaycan dövlətinə vermir. Bu, növbəti hərbi cinayətdir.

Azərbaycan dövləti, xalqı qəti əmindir ki, Ermənistan törətdiyi bütün hərbi cinayətlərə görə cavab verməli olacaq.

2020-ci il II Qarabağ müharibəsinin yekunu olaraq imzalanmış kapitulyasiya aktına əsasən qanunsuz erməni birləşmələrinin Qarabağdan çıxarılması nəzərdə tutulurdu.

Azərbaycan Ordusunun sentyabrın 27-də Qarabağda başladığı uğurlu əks-hücum əməliyyatı nəticəsində noyabrın 9-dək 5 şəhər, 4 qəsəbə və 286 kənd işğaldan azad edilmişdi. 3000 azərbaycanlı döyüşçü Vətən uğrunda canından keçdi. (Quliyeva, 2023; 280-283)

Noyabrın 10-da Azərbaycan Prezidenti, Ermənistanın Baş Naziri və Rusiya Prezidenti münaqişə zonasında atəşin və bütün hərbi əməliyyatların tam dayandırılması barədə bəyanat imzalayıblar. Bəyanata əsasən 2020-ci il dekabrın 1-dək Kəlbəcər, Ağdam və Laçın rayonlarının Azərbaycana qaytarılması nəzərdə tutulurdu.

Bəyanata uyğun olaraq, noyabrın 20-də Ağdam rayonu Azərbaycanca təhvil verilib. Bununla da rayonun işğal edilmiş 73 faiz ərazisi, o cümlədən Ağdam şəhəri azad olunub. Noyabrın 25-də Kəlbəcər rayonu Azərbaycanca təhvil verilib. Kəlbəcər şəhəri də daxil olmaqla, 147 yaşayış məntəqəsi işğaldan azad edilib. (Əmrahov, 2022; 86)

2020-ci il II Qarabağ müharibəsinin yekunu olaraq imzalanan kapitulyasiya aktı qanunsuz erməni birləşmələrinin Qarabağdan çıxarılmasını nəzərdə tuturdu. Azərbaycan tərəfi dəfələrlə, Ermənistanın 10 noyabr 2020-ci il tarixli üçtərəfli bəyanatla üzərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirmədiyini və qanunsuz erməni silahlı dəstələrinin hələ də Azərbaycan ərazisindən çıxarılmadığını bəyan etmişdi.

44 günlük Vətən müharibəsində Türkiyənin qəti mövqe nümayiş etdirməsi bir çox dövlətlərinin münaqişəyə müdaxilə cəhdlərini alt-üst etdi. Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin xüsusilə ordu quruculuğu, müdafiə və təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığı öz bəhrəsini verdi.

Açar sözlər: Azərbaycan, müharibə, torpaq, Ermənistan, məğlubiyyət, zəfər

ƏDƏBİYYAT:

1. Əmrahov, M. Məğlubiyyətdən zəfərə: II Qarabağ-Vətən müharibəsinə aparan yol-hərbi, siyasi, diplomatik və iqtisadi münasibətlər (1988-2020). Bakı, - Birol Group, - 2022.
2. Quliyeva, Qarabağda qazanılan qələbədə iqtidar xalq birliyi. s. 280-283 // Heydər Əliyev-100. Azərbaycanda arxeologiya, etnoqrafiya və antropologiya elmlərinin prioritet məsələləri mövzusunda Respublika elmi konfransının məqalələr toplusu. Bakı, 27 aprel, 2023.
3. Nuruzadə Ş. Etnik münaqişələr. Bakı – Mütərcim, - 2015.
4. История Азербайджана в армянской исторической публицистике и историографии; фальсификация и правда (по рецензиям азербайджанских историков) Удуу Тоодор, Бишкек – 2023. Автор предисловия и составитель; Керим Шукюров доктор исторических наук, профессор.
5. Vətən müharibəsi tarixi. Şəxsiyyət faktoru (27 sentyabr – 10 noyabr 2020-ci il, Bakı, Şərq-Qərb, 2021, s. 6.)
6. Azertac.az/xəbər. Bakı, 24 oktyabr, 2020.
7. <https://nk.gov.az/az/pace/69>

PHILOSOPHICAL EXAMINATION OF QUALITY BASIC EDUCATION IN NIGERIA

ABDULKADIR MUHAMMAD RUWAH

Department of Educational Management

Faculty of Education

Shehu Shagari University of Education, Sokoto

Sokoto State, Nigeria

Abstract

The growth and development of both individuals and society as a whole depend on access to quality basic education. Due to issues including poverty, inequality, inadequate finance, and inadequate teacher preparation, and inadequate curricula, basic education quality in Nigeria has been a major concern. These problems have made it difficult for Nigeria to provide quality basic education. Therefore, a philosophical analysis of these problems is required. This paper examines the philosophical underpinnings of quality basic education in Nigeria. It explores the different philosophical perspectives that inform what is considered “quality” education in Nigeria, and how these perspectives impact the design and implementation of educational policies and programs in the country. The paper argues that a holistic approach to education, which takes into account the social, economic, and cultural contexts in which education takes place, is necessary for achieving quality basic education in Nigeria. Additionally, the paper discusses the challenges facing basic education in Nigeria, including issues of funding, teacher training, and inequities in access to education, and proposes strategies for addressing these challenges. Overall, the paper argues that a commitment to philosophical inquiry and a willingness to engage in critical reflection are crucial for achieving quality basic education in Nigeria. Since the quality of any nation’s education is dependent on adequate funds allocated to the sector. Nigerian government should make a deliberate effort at proper funding of education by devoting 26% budgetary allocation to education. Nigeria should prioritize education funding to improve infrastructure, teacher salaries, and provide necessary materials and resources to schools.

Keywords: Quality, Basic Education, Quality Basic Education

Introduction

Nigeria’s main worry has been the lack of access to an excellent, comprehensive, basic education system and has made progress in improving access to a quality basic education system, but still facing challenges such as infrastructure, outdated supplies, unqualified teachers, and inadequate funding. Basic education is crucial for national growth and has been prioritized globally due to its socio-economic and

political importance. The Federal Republic of Nigeria¹⁸ confirms that no nation can rise above the quality of its education. What then is the level of the quality of Nigerian education? This question is germane given the status of Nigeria as a developing country. Poor infrastructure and examination malpractice in Nigerian education hinder progress towards societal goals. Addressing these challenges is crucial for addressing human components and material resources. Education is essential for human capital growth, and countries that prioritize growth prioritize creating a roadmap to achieve their objectives.

This policy encapsulates the principles, requirements, and goals of a community. In other words, the educational ideology of any country heavily influences its ability to grow. This entails creating an effective educational system that would almost perfectly incorporate all the necessary components. This might be feasible in some nations, such as Bolshevik's Russia, Fidel Castro's Cuba, and Mwalimu Julius Nyerere's Tanzania, which developed their philosophical systems as a result of an ideological change¹⁹. However, this is quite different in the case of Nigeria, which adopts the British method of gradual development and even borrows from the majority of western ideologies. Educational Philosophy in Nigeria plays a crucial role in fostering intellectual, moral, and professional competence. It requires adequate facilities, staff pay, and funding. Financial difficulties arise due to these factors. A philosophical perspective helps understand and address issues hindering quality basic education in Nigeria.

Statement of the Problem

Nigeria was a key player and signatory to the 1990 World conference on Education for All (EFA) convened at Jomtien, Thailand. In fact, Nigeria presented model of joint funding and management of Basic Education which the found very fascinating. It was based on the joint funding and management of basic education by the three-tier system of government, viz Federal, States and Local Government. In pursuance of the global agenda of EFA, the Federal Government launched Universal Basic Education, barely four months in office in the fourth Republic with a lot of fanfare on 30th September, 1999. UBE, ideally is an extension of the period of Universal, Free and compulsory education from six to nine years covering primary and junior secondary school education. It is now some twenty-four years since inception of the Basic Education programme. Notwithstanding, its over two decades of implementation, evidence abound that the nation is far away from achieving the objectives of the programme in terms of access, universality, affordability and smooth delivery among other factors bedeviling the programme. It is in the light of the seeming preponderances of out of school children, high dropout rate and level that the study set out to examine the Quality of Basic Education in Nigeria with a view to identifying challenges bedeviling it and proffering the way forward.

Research Questions

1. What are the current challenges facing the delivery of quality basic education in Nigeria from its inception in 1999 to date?
2. What are the philosophical foundations of quality basic education in Nigeria by examining the aims, objectives and values of the Basic Education in Nigeria?
3. How can philosophical inquiry contribute to the improvement of quality basic education in Nigeria?
4. What are the roles of stakeholders (government, parents, teachers, students) in the promotion of quality basic education in Nigeria?

18 Federal Republic of Nigeria: *National Policy on Education*. Lagos: NERDC 2009

19 Akinpelu, J. A. *Essays in Philosophy and Education*. Ibadan: Stirling-Horden Publishers (Nig.) Ltd. 2005

5. Examine the policies and situation analysis of the quality basic education in Nigeria?

Objectives of the study

1. To examine the current state of basic education in Nigeria and identify the challenges facing its delivery from its inception in 1999 to date
2. To identify the philosophical foundations of quality basic education in Nigeria by examining the aims, objectives, and values of the Basic Education in Nigeria.
3. To find out the significance of philosophical inquiry in addressing the challenges facing quality basic education in Nigeria.
4. To discuss the roles of various stakeholders in promoting quality basic education in Nigeria, and the responsibilities they bear.
5. To analysis the policy and situation analysis of the basic education delivery in Nigeria from 1999 to date.

Methodology

The Philosophical Research Methods in philosophy of education normally is carried out in three modes namely, Speculative, Analytic and Prescriptive. The study examined how each mode would be applied in this study. Philosophical examination or analysis was used to examining the meaning of words to have better understanding of what stands for, its nature and identify the strength and weaknesses of Quality Basic Education in Nigeria. It discusses problems and issues that are germane in Quality Education and bring them in clear perspective. Speculative mode was used to raise research questions as an intellectual commitment of man to search for answers to the questions that characterized human nature in the realm of total experience. It is tries to sketch a map of the universe and man's place in it. Hence, where experience fails to afford the necessary data about the ultimate nature of reality. The study employed speculation is the only solution to those with philosophical mind to intervene. The study utilized prescriptive mode to prescribe the course of action for the redirection of the Nigerian National policy on Education and Universal Basic Education Act on the shortcoming and limitation Quality basic Education in Nigeria from its inception 1999 to date and beyond and make recommendations for improvement. The adoption of this prescriptive method is further prompted the normative philosophy has to do with prescribing or formulating goals, norms or standard by which to conduct the educational process.

Nigerian Quality Basic Education

Quality Education means that quality and standard in education are synonyms and mostly defined in terms of each other. For instance, the Oxford Advance Learners Dictionary²⁰ defines quality as “the standard of something when it is compared with other things like it”. Standard according to the same source says that it is “a level of quality, especially one that people think is acceptable”. Dictionary definitions have earned the label of “circular” due to their occasionally ambiguous language. When examined critically, the aforementioned definitions, for instance, reveal specific shortcomings. Since people are not things, the phrase “the standard of something” implies that quality does not apply to them. Once more, asking “How many people or is it the entire people?” when defining standard in terms of quality that people consider acceptable. If everyone, then where is it? Is this in Nigeria, Africa,

20 Oxford Advanced Learners Dictionary. International Students Edition.

or the entire world? It is with this factor in mind that criteria for excellent education will eventually be developed.

In light of the aforementioned predicament, the global community is currently working towards achieving “Education for All” (EFA), with a focus on “expanding basic education” (or expanding access to basic education). The idea of fundamental education came into clarity in the years following the 1990 “World Conference on Education for All” (WCEFA). The term “basic education” was defined in the “World Declaration on Education for All” that was endorsed at the conference. Basic Education²¹ entail **“educational activities designed for people to acquire necessary knowledge and skills to survive, to develop their full capacities, to live and work in dignity, to participate fully in development, to improve the quality of their lives, to make informed decisions, and to continue learning.”** More specifically, **basic education was defined to cover early childhood education, primary education, lower secondary education and non-formal education (including religious education, community education, adult education, and literacy education).**

Combining the two definitions above will show that excellent education is an exceptional level of achievement in achieving a nation’s educational goals and objectives. The following factors are taken into account when assessing the level of quality education²².

- i. Functional literacy and numeracy
- ii. Creative and reflective thinking
- iii. Conducive learning environment
- iv. Adequate library facilities
- v. Adequate teachers in quality and quantity
- vi. Adequate funding
- vii. Effective preparation for world of works
- viii. Adequate infrastructure

Looking at the foregoing criteria of quality education, the question that readily comes to mind is, how has Nigerian education met the identified criteria?

In examined the quality of Nigerian basic education, it becomes necessary to carry out the exercise in relation to the already identified criteria of quality education namely: functional literacy and numeracy, creative and reflective thinking, conducive learning environment, adequate library facilities, adequate funding and adequate infrastructure. For want of time and space, the analyses centred on the following

- i. Adequate funding of education
- ii. Adequate teachers in quality and quantity
- iii. Functional literacy and numeracy
- iv. Adequate infrastructure

21 Malcolm Skilbeck (2000) Education for All – Global Synthesis. UNESCO

22 Tanko, I. Quality Education: Panacea for Examination Malpractice and Head Way for National Development. The full text of a Guest Speaker lecture organized by Kanam Students Association (KANSA), delivered at Multi-purpose hall, Dengi on May 3rd, 2022.

Adequate funding of Education

Education must be appropriately funded because it is a capital-intensive endeavour. The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO) have advised that at least 15-26% of the annual budget be allocated to education. It may be in response to this that budget projections by Nigerian authorities promise to allocate the lion's share of the budget to education. Is it true that Nigeria has succeeded in doing this? After looking at Nigeria's budgeting 2015- 2022, which is shown in Table 1, this question, will be addressed. The information presented in Table 1 demonstrates how poorly funded education is in Nigeria. Result shows how poorly funded Nigerian education is when compared to other nations around the world.

Table 1 Nigerian Education Budgetary Allocation from 2015–2022.

S/N	Year	Percentage
1.	2015	7.74
2.	2016	6.10
3.	2017	7.38
4.	2018	7.03
5.	2019	7.05
6.	2020	6.07
7.	2021	8.01
8.	2022	7.09

Source: Compilation, 2023

The information presented in Table 2 shows the annual budgetary allocation for some selected countries' education in Africa. The educational system in Nigeria is characterized by underfunding of education system when compared by other sister African countries. For instance, insufficient finance prevents the provision of necessary infrastructure to support the promotion of conducive teaching and learning environments. This has a bad effect on the quality education in Nigeria. Nigeria ranks 124th on the global ranking scale. When it comes to Africa, where Nigeria is reputed to be the giant, the top 10 countries for education funding in 2020 were as follows: Seychelles, South Africa, Mauritius, Tunisia, Namibia, Kenya, Algeria, Libya, Egypt, Cape Verde etc.

Table 2 Budgetary Allocation for some selected Countries' Education.

S/N	Country	Percentage Allocation To Education
1	Ghana	31.0
2	Cote d'ivore	30.0
3	Uganda	27.0
4	Morocco	26.4
5	South Africa	25.8
6	Swaziland	24.6
7	Mexico	24.3
8	Kenya	23.0
9	United Emirate	22.5
10	Botswana	19.0
11	Iran	17.0
12	Tunisia	17.0
13	Lesotho	17.0
14	Burkina Faso	16.8
15	Norway	16.2
16	Colombia	15.0
17	Nicaragua	15.0
18	India	12.7
19	Nigeria	8.4

Source: Survey, 2023

The information presented in Table 3 shows the funds released for Universal Basic Education Commission in Nigeria from 2017 -2019. Releases on matching Grant, special Education and Teacher professional development January 2019- January 2020. Matching Grants: N56, 235,710,917.90, Special Education: N1, 649,428,436.72 and Teacher Professional Development: N11, 247,142,183.60. The sum total: N69, 132,281,538.22.

Table 3 The Universal Basic Education Commission fund

Year	Matching Grants released 2017-2019	Total Matching Grants Disbursements to state 2017-2019	Total Un accessed matching grants
2017	N47,594,697,791.35	N44,819,063,374.78	N8,017,975,738.99
2018	N54,531,815,272.77	N46,513,839,533.78	N39,517,046,050.43
2019	N56,235,710,917.90	N16,718664,867.47	N53,183,764,312.35
Total	N158,362,223,982.02	N108,051,567,778.08	N100,718,786,101.78

Source: Universal Basic Education Commission, 2022

Adequate teachers in quality and quantity

In any educational process, teachers hold a key position. This is due to the fact that without qualified teachers who are well-versed in both content and pedagogy, no discussion about quality education can be complete. Ukeje²³ supports this position by stating that “the realization of potentialities of organized education as a veritable instrument for social change and national reconstruction depends largely on the teacher. Excellent educational policies are meaningless unless there are equally excellent teachers to see their realization.” The quality of Nigerian teachers is determined by the level of their academic training. In the past, a Grade II teacher’s certificate was required for a teacher to teach in the primary school. In 1998, it was upgraded to Nigeria Certificate in Education for primary and junior secondary school teachers. Regarding teacher ratios, one teacher for every learner is ideal, but most developing nations, including Nigeria, struggle to fulfill this standard. In this respect, the Federal Republic of Nigeria²⁴ stipulates a pupil-teacher ratio of 1:40 for the basic education level and 1:35 at the senior secondary level. For example, the teacher-to-student ratio in the basic education sector should be 1:40, but in practice, most schools in the federation have a ratio of at least 1:78²⁵.

Qualified teachers are teachers who possess the minimum teaching qualification of the National certificate in Education (NCE) or have postgraduate diploma or certificate in addition to their university degrees or equivalent qualifications. Table4 shows the National summary of basic level teachers and Qualified teachers by Gender from 2014/2015- 2018/2019

23 Ukeje, B.O. Teacher education in Nigeria: current status, 21st century challenges and strategies for improvement in Akinmade, C.T.O. Oyetunde, T.O. Ozoji, G.O.E.D (Eds) *improving teachers education in 21st century Nigeria: challenges and strategies*. Jos: department of Art and social science education, university of Jos. 2000

24 Federal Republic of Nigeria. National Development Plan (NDP) 2021-2025 Vol.1 Federal Ministry of Finance, Budget and National Planning. 2021

25 Chukwu L. C. Teacher/Pupils Ratio: An Indispensable Variable in a Successful Universal Basic Education (Ube) Scheme in the South East Zone of Nigeria. The Nigerian Journal of Research and Production Volume 19 No 1, November, 2017.

Table:4 National summary of basic level teachers and Qualified teachers by Gender from 2014/2015- 2018/2019

Year	Primary School				JSS				Total teacher Pri + JSS	Total Qualified Teachers Pri + JSS				
	All teachers		Qualified teachers		All teachers		Qualified Teachers							
	Male	Female Total	Male	Female Total	Male	Female Total	Male	Female Total						
2014/2015	270,882	252,547	523,429	187,124	223,107	410,231	71,519	73,889	145,408	54,906	59,515	114,421	668,837	524,652
2015/2016	238,431	214,817	453,248	165,093	189,163	354,256	83,442	66,197	149,639	71,628	58,092	129,720	602,887	483,976
2016/2017	241,472	232,640	472,380	162,380	183,421	345,801	201,727	173,945	375,672	99,888	85,585	185,473	847,867	531,274
2017/2018	422,223	491,356	913,479	269,151	298,882	568,033	123,882	104,655	228,487	100,065	91,141	191,206	1,141,966	759,239
2018/2019	474,425	526,911	1,001,336	361,076	444,958	806,034	195,647	194,647	390,294	104,474	106,954	211,428	1,391,630	1,017,462

Source: Compilation of UBEC, 2020

After examining the inadequate number of Nigerian teachers, let's focus on their quality. Even worse, Nigeria still has a significant proportion of unqualified teachers working in her schools. Of this number, the distribution shows that the north-western geopolitical zone accounts for 48.8%, while the north-east has 57.7%, north-central 38%, south-east 16.7%, south-south 19.2% and south-west 6.7%. According to Tanko²⁶, Teachers in Nigeria must continue their education in order to earn better degrees in order to maintain their excellent standards. Aside from this, they could also go to conferences, workshops, and seminars to keep up with pedagogical developments. Due to insufficient finance or corruption, this is hardly possible.

Table 5. Summary of Primary school Teachers' Registration Council of Nigeria (TRCN) registered member 2014/2015- 2018/2019

Year	Primary School TRCN registered teachers'			
	Male	Female	Total	%Female
2014/2015	386,896	508,574	895,470	56.8
2015/2016	464,275	610,289	1,074,564	56.8
2016/2017	557,133	732,347	1,289,480	56.8
2017/2018	569,626	741,362	1,310,988	56.5
2018/2017	605,625	778,347	1,383,972	56.2

Source: UBEC 2020

Permanent literacy and Numeracy

Nigeria's primary education aims to instill permanent literacy, numeracy, and effective communication skills, ensuring students can read, write, calculate, and discuss fluently in their mother tongue, environment, and English. This quality education lays the foundation for future segments. Nigeria struggles to achieve quality education, with some primary school leavers struggling with reading and writing. Government schools' primary education fails to equip children with literacy skills, with most graduating students not literate in English or Nigerian language. Urban children struggle to speak their mother tongue, and this trend is spreading to rural areas.

Adequate infrastructure

These are resources and offerings that support instruction and learning in educational institutions in Nigeria. They consist of working laboratories, stores, and libraries, as well as well-lit, ventilated classrooms, playgrounds, and farms. In view of the significance of infrastructures, the Federal Republic of Nigeria²⁷ has pledged that school libraries, school health services laboratories and workshops will be provided. All these, notwithstanding, realities on the ground show that school children can hardly access health service because there are no drugs and medical personnel to attend to them. The sights of dilapidated classrooms are common the insufficiency of the laboratories, workshops, libraries, and teaching resources in Nigerian schools. The pursuit of a high-quality education becomes a mirage due

26 Tanko, I. Quality Education: Panacea for Examination Malpractice and Head Way for National Development. The full text of a Guest Speaker lecture organized by Kanam Students Association (KANSA), delivered at Multi-purpose hall, Dengi on May 3rd, 2022.

27 Federal Republic of Nigeria: *National Policy on Education*. Lagos: NERDC 2009

to the inadequate infrastructure amenities in Nigeria's educational system. The reason for this is because the educational environment is challenging for both teachers and students.

Quality Basic Education and National Development

The national curriculum conference of 1969 was a watershed moment in Nigerian education history. The Nigerian Educational Research Council (NERC) organized the meeting, which not only focused on curriculum development and educational aims but also on the job of reviewing previous national goals and developing new ones. The role of education in training Nigeria's for life in the 20th century and beyond was acknowledged at the meeting. Nigerians' educational system plays a crucial role in training them for life in the twenty-first century and beyond. The development of human capital depends on access to quality basic education. The current state of basic education in Nigeria hinders the development of human capital, which is crucial for the country's growth. To ensure this, the government must prioritize quality education, which enhances economic growth, political stability, and social development, thus promoting national development.

Three statements portray about the role of education, as follows emerged²⁸.

- i. The belief in the value of individual child and in the development of all Nigerian children for the development of society.
- ii. The belief in giving every child equal educational opportunity so that he can develop according to his ability.
- iii. The belief in a functional education that can promote the development of an effective and informed Nigerians.

In fact, the conference continues to mark a turning point in Nigeria's educational history as a result of the suggestions it made as a whole. The later seminars and conferences led to the emergence of, among other things, a national philosophy of education. Many have questioned the suitability and sufficiency of what we refer to as "Nigeria's Philosophy of Education." They contend that participants of the different conventions imported foreign philosophical ideas "lock, stock, and barrel" into the Nigerian educational system. Others disputed that the National Policy on Education's elements (including its ideology) are at most systemic goals. Others argue that because Nigeria's educational philosophy is so eclectic, it makes it challenging and unrealistic to put into practice the educational policy that it is based on²⁹.

The National Policy on Education in Nigeria has undergone three revisions since 1981, 1998, 2004, 2007 and 2013 with some essential components lost or inconsistent. This lack of a national doctrine prevents Nigeria from having its own national philosophy of education. The educational landscape in Nigeria is marked by discontinuities and inconsistencies, referred to as "educational disjunctivitis." These are some of the traits of Nigeria's educational ideology, but it will be required to say it as stated in the National Policy on Education's 2004 edition³⁰, which outlines four statements of belief as follows: "In Nigeria's philosophy of education", the presenter takes a philosophical position that:

28 Nwafor, N. H. A. Philosophy of Education and National Development: A Philosophical Appraisal. Journal of Information and Knowledge Management www.iiste.org Vol.4, No.6, 2014

29 Daramola, C. O. & Jekayinfa, A.A. Essential Notes on the Philosophy of Education. Ibadan: Emolajay Communications Inc. 2007.

30 Federal Republic of Nigeria. National Policy on Education. Lagos: NERDC Press. 2004.

- i. Education is an instrument for national development; to this end, the formulation of ideas, their integration for national development, and the interaction of persons and ideas are all aspects of education;
- ii. Education fosters the worth and development of the individuals, for each individual's sake, and for the general development of the society;
- iii. Every Nigerian child shall have a right to equal educational opportunities irrespective of any real or imagined disabilities each according to his or her ability;
- iv. There is need for functional education for the promotion of a progressive, united Nigeria; to this

A careful analysis of the aforementioned raises doubts about some of the problems. One might first wonder which ideology the one that is native to the area or one that is foreign forms the foundation of the ideas to be developed and incorporated. Whoever, regardless of scholastic or professional experience, competence, or inclination, develops the ideas? Once more, how can a kid "have rights to equal educational opportunities" if their social class has refused them access to education? What serious efforts has the government taken to close the divide that isolates Nigerian children? How is the "need for a functional education for the promotion of a progressive, united Nigeria" been carried out? The questions that Nigeria's educational ideology raises are endless. Nigeria's national education policy guides the country's educational system and economic growth. Current, applicable programs are crucial for national progress. The government has focused on health, education, employment, and manpower through various plans since 1962. The current plan, covering 2021-2025, aims to establish a diversified economy, invest in infrastructure, and promote a vibrant, educated, and healthy populace³¹. The previously mentioned development indices, namely security, health, good governance, and the social wellbeing of the inhabitants through the eradication of poverty and unemployment, were accurately recorded in the aforementioned sampled national development plans. Some of these will be vividly examined.

Effective government in Nigeria is crucial for protecting citizens' lives and property. Despite efforts, insecurity persists due to factors like Boko Haram, Niger Delta Militants, and pro-Biafra organizations. Poor leadership and insecurities, often attributed to poor governance, continue to be the fundamental cause of insecurity in Nigeria.

Table 6: The National Summary of public and private basic school: 2014/2015 to 2018/2019

Year	PRIMARY SCHOOL			JSS			Total PRI + JSS
	Public	Private	Total	Public	Private	Total	
2014/2015	64,312	35,660	99,972	11,403	13,026	24,429	124,401
2015/2016	62,184	34,717	96,901	12,520	20,313	32,833	129,734
2016/2017	68,471	43,507	111,978	13,157	19,256	32,413	144,391
2017/2018	63,414	50,036	113,450	13,029	17,988	31,017	144,467
2018/2019	61,921	55,004	116,925	13,640	19,606	33,246	150,171
Total	320,302	218,924	539,226	63,749	89,829	153,578	693,164

Source: UBEC 2019

31 Federal Republic of Nigeria. National Development Plan (NDP) 2021-2025 Vol.1 Federal Ministry of Finance, Budget and National Planning. 2021

Table 7: National Summary of Basic Education school enrolments statistics for the five academic sessions from 2014/2015- 2018/2019.

Year	Public Primary			Private Primary			Public JSS			Private JSS			Total Basic
	Male	Female	Total	Male	Female	Total	Male	Female	Total	Male	Female	Total	
2014/2015	9,735,881	8,466,714	18,202,595	2,075,468	2,058,168	4,133,231	2,565,777	2,239,375	4,805,152	694,332	680,807	1,375,139	28,516,117
2015/2016	11,519,269	10,548,159	22,067,428	1,606,511	1,607,082	3,207,593	2,567,056	2,220,261	4,787,317	526,490	525,180	1,051,670	31,114,010
2016/2017	11,219,283	10,015,771	21,235,054	1,667,044	1,641,624	3,308,668	2,701,572	2,352,307	5,053,879	660,772	679,679	1,340,457	30,938,058
2017/2018	11,618,213	10,766,542	22,384,755	2,775,435	2,729,193	5,504,632	2,713,663	2,475,430	5,189,693	822,972	829,888	1,652,860	34,731,940
2018/2019	11,575,339	11,128,276	22,703,615	2,692,161	2,692,161	5,374,822	2,859,279	2,730,145	5,589,424	871,009	891,083	1,762,092	35,429,953
Total	55,667,985	50,925,462	106,593,447	10,816,619	10,728,228	21,528,946	13,407,347	12,017,518	25,425,465	3,575,575	3,606,637	7,182,218	160,730,076

Source:Compilation,2023

Reflections on the Philosophical base to the Basic Quality Education

The introduction of Universal Basic Education was another audacious move made by the Federal Government in her public educational strategy. (U.B.E.). Despite significant financial investment and active public awareness efforts, the U.B.E. appears to be a carbon copy of the U.P.E. due to overcrowding in schools from unexpected student enrollment. It was intended to be “free and compulsory,” but this is unrealistic because everything else, besides free education, has not yet been put in place. Some students recline on the ground while others attend classes under trees, and instructors lack offices and furnishings. The majority of schools glaringly lack labs, hands-on technology demonstration workshops, educational resources, and teaching tools.

Issues and Trends in Quality Basic Education

It is clear that no nation is able to play around with school in this scientific and technical age and still hope for fast socioeconomic and political development. However, if education is to serve as the cornerstone of a country’s progressive efforts, then there should be no space for flaws or gaps, as in the case of Nigeria’s National Policy on Education, which has a number of contradictory and contentious issues. Since education is considered to be “an instrument par excellence for affecting national development. In order to achieve equality of access to basic education in Nigeria, the UBE’s objectives must be explored and critically considered in this seminar. The seminar further asserts that educational development, improvement, and revision are imperative and should be treated as a matter of national emergency; it must move with a radical movement of revolution second only to war. This is because the Nigerian educational system is in dire need of improvement.

Development assistance aims to expand primary and secondary education in developing nations, addressing low enrollment, financial, and political constraints through comprehensive improvement in input, process, output, and outcome. Addressing these issues requires a comprehensive approach to the diverse needs of students.

i. **Educational Inputs:** Divergence from curriculum, textbook content, and children’s lives brought on by a failure to consider the learning requirements of the neighbourhood, a shortage of teachers with the necessary credentials, a lack of classrooms, or overcrowding in existing ones.

ii. **Educational Activities (Process):** Insufficient class time brought on by erratic class schedules, an imbalance in the number of hours spent on various subjects, lectures that are difficult to understand because of the use of different languages at home and school, and classes that discourage the growth of critical thinking skills.

iii. **Outputs:** Problems with outputs are connected to «inputs» and «quality of educational activities,» such as low test scores and their impact on a student’s attitude and belief in their worth.

iv. **Outcomes:** After completing a basic education, there will only be limited secondary effects on raising income and productivity, democratization, population management, the transition to a market economy, and living standards.

Neglects of Educational Sector as a byproduct of poor-Quality Basic Education

The philosophical examination of the quality of Nigerian basic education against the criteria of quality education revealed a handful of challenges among which are poor funding, poor teaching and learning environment, poor quality and quantity of teachers and a host of others. All these have

contributed in no small measure to affect how the learners learn. Where the learning environment is learner friendly, with high quality and quantity of teachers to match, the learners are comfortable and keep to the rules and regulations of the teaching/learning process. In Nigeria, inadequate funding, poor learning environments, and low teacher quality lead to indiscipline, resulting in behaviors like stealing, bullying, rape, absenteeism, vandalism, delinquency, truancy, drug addiction, lies, dishonesty, and examination malpractice.

Reducing the Number of Out-of-School Children in Nigeria

The primary reason for organizing various programs for out-of-school children in the country is to significantly decrease the dropout rate.

- i. The alarming illiteracy rate in society necessitates the introduction of out-of-school programs to raise awareness about the importance of education.
- ii. Western education, initially resented by parents due to potential alienation from belief, requires sensitization to encourage their children to access formal education, despite potential resentment.
- iii. The out of school children program aims to create a level playing field for children from poor homes, bridging the existing inequality gap.

Causes of the Out-of-School Children Issue in Nigeria

Nigeria's Boko Haram insurgency has led to an increase in out-of-school children, particularly in the North East. UNICEF reports that over one million children have been forced out of school, while teachers have been displaced. Schools have been shut down, and some have been converted into shelters for internally displaced persons. Over 1.4 million children have been internally displaced. Insurgents invaded schools, killing students and teachers. In 2013, a government-owned boarding school in Mamudo village, Yobe state, was invaded, followed by a federal government college in Buni Yadi, Yobe State, where 59 students were murdered and 47 were killed. In April 2014, 276 Chibok girls were abducted from their school dormitory by Boko Haram, marking the largest single incident attributable to the sect. The incident attracted international condemnation and led to the "#BringBackOurGirls" campaign, reaching the White House.

Nigeria's education system faces challenges due to poverty, illiteracy, and poor parenting, leading to increased out-of-school children. Despite the introduction of Universal Primary Education, many families struggle to afford basic school materials, exposing them to social vices. Nigeria's out-of-school children, particularly girls, face socio-economic barriers like early marriages and separation during puberty, leading to high dropout rates. Financial wealth is a major challenge, with low returns on education and changing societal values causing high dropout rates in states with low formal education value.

Policy makers and educationists face challenges in addressing the issue of out-of-school children.

- i. **Corruption:** Corruption in Nigeria is a significant issue, with the 'national cake' syndrome causing individuals to cut their share of government funds for selfish interests. Between 2015 and 2021, N3.3 billion was diverted from primary education development, with some states paying to fictitious contractors. This has led to concerns about the realization of education objectives like 'Education for All' and 'Sustainable Development Goals', as funds are often diverted for politicians, officials, and contractors.

ii. Policy makers in Nigeria face significant challenges in planning and implementation due to inappropriate approaches. The successful implementation of education policies in Nigeria has been hindered by poor planning and implementation, leading to underestimation of children and emergency teacher recruitment, overcrowded classrooms, and potential ineffectiveness in the long run.

iii. Education policies in Nigeria have been unstable due to changes in the academic calendar, a shift from a 6-5-3-3 system to a 6-3-3-4 system, and 9, 3, 4 system and cancellation of advanced level programs. This instability hinders the development of education and hinders the system's ability to effectively cater to the needs of the masses.

iv. Nigeria's population has experienced a significant increase, leading to a surge in school-going age children and a surge in demand for education at all levels. This has also posed a financial burden for the government.

v. Nigeria's population growth has heightened education demand, but actual enrollment is low. Expected 22 million enrollments in Early Childhood Care and Development Education, but only 2.02 million were actually received. This disparity is particularly severe in Northern Nigeria, where 'Almajiris' children are begging for necessities.

Summary of the Findings

1. The study found that out of school children in Nigeria appears to be the highest in the world. Nigeria's education system faces challenges like insufficient funding, poor infrastructure, low teacher quality, uneven access, outdated curriculum, security issues, and lack of monitoring, affecting learning environment and quality.

2. Nigeria's basic education aims to promote equal opportunities, literacy, numeracy, responsible citizenship, moral values, vocational skills, critical thinking, social justice, equity, inclusivity, patriotism, and human rights.

3. Philosophical inquiry is revolutionizing educational practices by establishing a foundation for curriculum development, transforming teaching methods, and fostering cultural sensitivity, ultimately enhancing the quality of education.

4. In Nigeria, inadequate funding for basic education has led to a lack of resources, inadequate infrastructure, and low teacher salaries, affecting the quality of education.

5. Quality teachers are essential for quality basic education, but there is a shortage in remote areas and urban areas, necessitating enhanced training and professional development opportunities.

Conclusion

The philosophical examination of quality basic education in Nigeria reveals that quality basic education is essential for social justice and equity, human capital development, and national development. The government must address the issues hindering quality basic education in Nigeria, such as poverty, inadequate infrastructure, and lack of funding. It requires collaboration between all stakeholders, including the government, private sector, civil society organizations, and individuals, to achieve quality basic education in Nigeria. The Nigerian government must prioritize quality basic education by providing funding, creating enabling environments, and developing policies. Nigeria's low-quality education is attributed to issues like teacher quality, infrastructure, and funding. To improve, Nigeria must provide quality infrastructure, adopt world-standard standards, and encourage parental involvement. Sustainable funding and security measures have reduced out-of-school children.

Recommendations

1. The Nigerian government should allocate 26% of its budget to education, prioritizing improvements in infrastructure, teacher salaries, and school resources to enhance the quality of education.
2. Nigeria's education system should ensure equal opportunities for all children, regardless of socio-economic background, through infrastructure investment, increased teacher recruitment, and targeted initiatives in marginalized areas.
3. Nigeria can enhance its education system by incorporating philosophical inquiry into teacher training, curriculum development, and policy formulation, fostering critical thinking, cultural inclusivity, and ethical awareness.
4. Implement comprehensive Federal teachers scheme policy to absorbed all Teachers in full pledge to service focusing on pedagogical skills, subject expertise, and professional development, and provide incentives to attract qualified teachers to remote areas.
5. The government should allocate more budget to basic education, implement comprehensive teacher training programs, reform the curriculum, address gender disparity, and foster public-private partnerships to improve the quality of education in Nigeria.

References

- Akinpelu, J. A. Essays in Philosophy and Education. Ibadan: Stirling-Horden Publishers (Nig.) Ltd. 2005.
- Chukwu L. C. Teacher/Pupils Ratio: An Indispensable Variable in a Successful Universal Basic Education (UBE) Scheme in the South East Zone of Nigeria. The Nigerian Journal of Research and Production Volume 19 No 1, November, 2017.
- Daramola, C. O. & Jekayinfa, A.A. Essential Notes on the Philosophy of Education. Ibadan: Emolajay Communications Inc. 2007.
- Federal Republic of Nigeria. National Development Plan (NDP) 2021-2025 Vol.1 Federal Ministry of Finance, Budget and National Planning. 2021
- Federal Republic of Nigeria. National Policy on Education. Lagos: NERDC Press. 2013.
- Malcolm Skilbeck (2000) Education for All – Global Synthesis. UNESCO
- Nwafor, N. H. A. Philosophy of Education and National Development: A Philosophical Appraisal. Journal of Information and Knowledge Management www.iiste.org Vol.4, No.6, 2014
- Oxford Advanced Learners Dictionary. International Students Edition.
- Tanko, I. Quality Education: Panacea for Examination Malpractice and Head Way for National Development. The full text of a Guest Speaker lecture organized by Kanam Students Association (KANSA), delivered at Multi-purpose hall, Dengi on May 3rd, 2022.
- Ukeje, B.O. Teacher education in Nigeria: current status, 21st century challenges and strategies for improvement in Akinmade, C.T.O. Oyetunde, T.O. Ozoji, G.O.E.D (Eds) *improving teachers education in 21st century Nigeria: challenges and strategies*. Jos: department of Art and social science education, university of Jos. 2000
- UNESCO web site (<http://www.unesco.org/education/efa/index.shtml>)

THE ROLE OF THE BARANGAY MICRO BUSINESS ENTERPRISES ON LOCAL EMPLOYMENT TOWARDS ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE OF TANAY, RIZAL

Estefanie R. Cortez, Ansherina F. Opeña, Mary Rose C. Salazar, & Danica Mari D. Taganas

Polytechnic University of the Philippines, College of Political Science and Public Administration

ABSTRACT

This study examines the role of Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) in Tanay, Rizal, focusing on their impact on local employment and economic development through the BMBE Act incentives. Despite their significant contribution to the Philippine economy by fostering entrepreneurial talent and offering ample employment opportunities, research on their specific role within the economic landscape remains limited. This research aims to assess how BMBEs influence employment generation and the effectiveness of incentives like technology transfer, marketing assistance, and production/management training in driving economic growth. Employing a mixed-methods approach involving surveys, semi-structured interviews, and thorough data analysis, the findings indicate a positive link between BMBE Act incentives and increased employment in these enterprises, albeit with varying impacts across employment categories. While technology transfer, marketing assistance, and production/management training showed moderate effectiveness, they offer potential areas for improvement. Furthermore, it emphasizes the significance of BMBEs in Tanay's economy, proposing specific strategies like enhanced operational support, innovative marketing, improved financial accessibility, collaborative networking, innovation encouragement, and balanced tax policies. These recommendations aim to amplify BMBEs' impact on local employment, aligning with SDGs 1 and 8, and promoting poverty reduction and economic prosperity within the community.

Keywords: *Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs), Tanay, Rizal, Employment, Economic Development, Incentive*

INTRODUCTION

A Barangay Micro Business Enterprise (BMBE) refers to any business enterprise with total assets of less than Php 3 million and is involved in the production, processing, or manufacture of products, including agro-processing, as well as trade and services (*Guide to R.A. 9178: Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) Act of 2002*, 2016). Such assets include those derived through loans but do not include the land on which the plant and equipment are located (Department of Trade and Industry, n.d).

Barangay Micro Business Enterprise (BMBE) contributes significantly to the country's economic growth by serving as incubators for entrepreneurial talent among the Filipino population. These enterprises are essential for the state as they can provide employment and create opportunities in generating income, particularly for low-income groups (Hassan & Ahmad, 2016).

One of the government's initiatives to assist micro enterprises in overcoming obstacles is the Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) Act of 2002 or the Republic Act No. 9178. The Act is one of the less well-known legislation passed to promote the establishment and expansion of barangay micro enterprises firms and therefore hasten the economic development of the nation (Joseph, 2022). Consolidation of Micro Enterprises will increase the number of available jobs, improve Filipinos' means of sustenance, and improve their overall quality of life (*Guide to R.A. 9178: Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) Act of 2002*, 2016).

Tanay, Rizal, according to the 2020 Census, has a population of 139,420 people, and it is estimated that over a thousand MSMEs operate within the municipality (Municipality of Tanay, Rizal, n.d.). The population growth rate in Tanay, Rizal is estimated to be around 1.87% per year, and the median age is 25 years old. The BMBEs Act of 2002 is relevant to the growth of Tanay municipality and the CALABARZON region, as it can support the formation and expansion of microenterprises in the area. As the region continues to expand, so does the demand for goods and services, creating chances for micro, small, and medium enterprises (MSMEs) to flourish. According to data gathered from the Department of Trade and Industry (DTI) Rizal, the number of BMBE-certified microenterprises in Tanay increased gradually from 2019 to 2021, compared to the increase from 2016 to 2018, and peaked in 2022. .

Tanay hosts several micro businesses that qualify for BMBE accreditation and has experienced impressive economic expansion. Despite the increasing number of Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) in Tanay, limited research has been conducted on the role of these enterprises in promoting economic growth. There is also a scarcity of studies on the role of the BMBEs towards economic development in Tanay, Rizal. Therefore, undertaking research in this area can add to the existing body of knowledge about the contribution of the Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) through job creation, which serves as one of the key indicators of economic development.

This research study aims to evaluate the impact of the Barangay Micro Business Enterprises on the local employment, particularly through its incentives of technology transfer, marketing assistance, and production and management training towards economic development in Tanay, Rizal. By understanding the specific contribution of BMBEs in employment generation, policymakers and stakeholders can develop strategies to support their growth and development, which will ultimately lead to sustainable economic development. In turn, this contributes to the achievement of Sustainable Development Goals (SDG) number 1, which advocates for ending poverty in all its forms everywhere—it pushes for social protection for the vulnerable and the poor and promotes increased access to essential services and assistance to those impacted by other economic shocks; and number 8, which emphasizes the importance of decent work for all, which includes promoting opportunities for entrepreneurship and self-employment. Through providing employment opportunities, barangay micro business enterprises can help not only in reducing poverty but also in stimulating the economic growth of the communities. The study on BMBEs in Tanay highlights the potential for small-scale businesses to contribute to economic development and create job opportunities, which aligns with the goals of Sustainable Development Goals (SDG) 1 and 8.

MATERIALS AND METHODS

This research study employed a mixed-methods research which combines both philosophical assumptions and inquiry methods, using both qualitative and quantitative approaches for data collection

and analysis (Creswell, 2013). This approach allowed the researchers to provide a deeper and more comprehensive understanding of the research gap. This study utilized a concurrent triangulation design to integrate both quantitative or qualitative data to gain a complete picture of the issue being explored and to validate one set of findings with the other (Dawadi et al., 2021). The research instruments included a survey questionnaire with four-point Likert-scale questions to evaluate respondents' agreement with various assertions. Additionally, the researchers also conducted semi-structured interviews with the Tanay Negosyo Center's Business Counselor together with the employees of Department of Trade and Industry Rizal as interviewees. The gathered data was then analyzed through narrative analysis which identified the commonalities and differences among key informants' narratives. Furthermore, the weighted mean was used to assess the extent of agreement of the respondents on the extent of effectiveness of the government support that they have acquired with regards to job creation of their business for their data analysis.

RESULTS AND DISCUSSION

Extent of contributions of BMBEs on local employment toward economic development in terms of:

A. Number of Employees

Table 1 Contributions of BMBEs on local employment toward economic development in terms of number of employees

	Mean	Std. Deviation	Verbal Interpretation
1. The business has seen an increase in the number of employees. (<i>Ang negosyo ay nakaranas ng pagtaas sa bilang ng mga empleyado.</i>)	2.74	.981	Effective
2. The BMBE Act's incentives influence the changes in the business' number of employees. (<i>Ang mga insentibo ng Batas ng BMBE ay nakakaapekto sa pagbabago sa bilang ng mga empleyado ng negosyo.</i>)	2.56	.976	Effective
3. The availability of BMBE incentives prompt an increase in the number of employees. (<i>Ang pagkakaroon ng mga insentibo ng BMBE ay nag-uudyok ng pagtaas sa bilang ng mga empleyado.</i>)	2.56	1.024	Effective
4. The utilization of BMBE incentives allows the business to accept more employees with ease. (<i>Ang paggamit ng mga insentibo ng BMBE ay nagpapadali sa negosyo na tumanggap ng mas maraming empleyado.</i>)	2.52	1.086	Effective

5. The utilization of BMBE incentives encourages the business to offer more job opportunities. (<i>Ang paggamit ng mga insentibo ng BMBE ay hinihikayat ang negosyo na mag-alok ng mas maraming oportunidad sa trabaho.</i>)	2.64	1.099	Effective
Overall Mean	2.60		Effective

The data analysis conducted on the impact of BMBE Act incentives on businesses' employment presents a consistent trend of positive influence. Across the surveyed statements, respondents showcased a shared belief in the efficacy of these incentives, with mean scores ranging from 2.52 to 2.74. The majority agreed that their businesses experienced a rise in the number of employees (2.74), attributing this growth directly to the incentives provided by the BMBE Act. This aligns with the broader sentiment that these incentives not only influence fluctuations in employee count (2.56) but also actively prompt businesses to expand their workforce (2.56). Moreover, the data suggests that these incentives play a pivotal role in streamlining hiring processes (2.52) and encouraging businesses to offer more job opportunities (2.64), further reinforcing their perceived positive impact on employment within these enterprises.

The standardized mean scores, despite some variance in responses as reflected by the standard deviations, consistently portray a narrative of the BMBE Act incentives being perceived as effective tools in enhancing employment prospects. Overall, the findings underscore a strong correlation between the utilization of BMBE Act incentives and the observed increases in employment levels within the surveyed businesses, highlighting the significance of these incentives in fostering job growth and facilitating smoother hiring practices.

B. Type of Employment

Table 2 Contributions of BMBEs on local employment toward economic development in terms of types of employment

	Mean	Std. Deviation	Verbal Interpretation
1. BMBE incentives influence the business to provide seasonal job opportunities. (<i>Ang mga insentibo ng BMBE ay nakakaapekto sa negosyo upang magbigay ng mga oportunidad na panandaliang trabaho.</i>)	2.31	1.113	Less Effective
2. BMBE incentives influence the business to offer part-time employment opportunities to individuals. (<i>Ang mga insentibo ng BMBE ay nakakaapekto sa negosyo upang mag-alok ng mga part-time na oportunidad ba trabaho sa mga indibidwal.</i>)	2.79	1.046	Effective

3. BMBE incentives influence the business to offer full-time employment opportunities to individuals. <i>(Ang mga insentibo ng BMBE ay nakakaapekto sa negosyo upang mag-alok ng mga full-time oportunidad na trabaho sa mga indibidwal.)</i>	2.16	1.120	Less Effective
4. BMBE incentives influence the business to offer contractual employment opportunities to individuals. <i>(Ang mga insentibo ng BMBE ay nakakaapekto sa negosyo upang mag-alok ng mga oportunidad na kontraktwal na trabaho sa mga indibidwal.)</i>	1.60	.869	Not Effective
5. BMBE incentives influence the business to transition from part-time to full-time employment opportunities. <i>(Ang mga insentibo ng BMBE ay nakakaapekto sa negosyo upang makapag-alok ng mga oportunidad na maging full-time mula sa part-time na trabaho sa mga indibidwal.)</i>	1.90	.893	Less Effective
Overall Mean	2.15		Less Effective

The data analysis reflects varying degrees of influence exerted by BMBE Act incentives on different types of employment opportunities within businesses. The mean scores, ranging from 1.60 to 2.79, suggest diverse perceptions among respondents regarding the effectiveness of these incentives. Interestingly, the incentives were considered most effective in influencing businesses to offer part-time employment opportunities (2.79), indicating a relatively stronger impact in this specific area. However, the influence on other types of employment, such as seasonal (2.31), full-time (2.16), and transitional opportunities (1.90), received lower mean scores, indicating a perceived lesser effectiveness. Notably, the lowest mean score was attributed to the influence on contractual employment opportunities (1.60), suggesting a consensus among respondents that BMBE Act incentives had minimal impact in this aspect.

The overall mean score of 2.15, categorized as “Less Effective,” underscores the general sentiment that while these incentives demonstrated some influence in certain areas, their overall impact on various types of employment opportunities within businesses appears limited according to the surveyed perceptions. This suggests a need for a deeper examination or potential adjustments in the implementation of these incentives to enhance their effectiveness across a broader spectrum of employment opportunities within the business landscape.

C. Technology Transfer**Table 3 Contributions of BMBEs on local employment toward economic development in terms of technology transfer**

	Mean	Std. Deviation	Verbal Interpretation
1. The business actively engages in technology transfer offered through the BMBE Act to improve the operations of my business. <i>(Ang negosyo ay aktibong nakikibahagi sa "technology transfer" na inaalok sa pamamagitan ng BMBE Act upang mapabuti ang operasyon ng aking negosyo.)</i>	2.26	.922	Less Effective
2. It helps increase the competitiveness of the business in the local market. <i>(Ito ay tumutulong sa pagtaas ng kakayahang makipagkumpetensya ng negosyo sa lokal na merkado.)</i>	2.38	1.042	Less Effective
3. It enhances the productivity of the business. <i>(Ito ay nagpapabuti sa produktibidad ng negosyo.)</i>	2.31	1.031	Less Effective
4. It enhances the quality of goods and services. <i>(Ito ay nagpapabuti sa kalidad ng mga produkto at serbisyo.)</i>	2.49	1.056	Less Effective
5. It has a favorable impact on the business' sales and overall growth. <i>(Ito ay may positibong epekto sa benta at kabuuang paglago ng negosyo.)</i>	2.31	1.016	Less Effective
Overall Mean	2.35		Less Effective

The analysis of the survey data pertaining to the impact of the BMBE Act's technology transfer on businesses reveals a consistent perception among respondents. The mean scores, ranging from 2.26 to 2.49, all fall within the "Less Effective" range, indicating a shared sentiment that the program has limitations in significantly impacting various aspects of business operations. Respondents indicated that while the engagement in technology transfer (2.26) and its influence on competitiveness in the local market (2.38) and productivity enhancement (2.31) exist, these effects are perceived to be relatively moderate. Similarly, the influence on improving goods and services' quality (2.49) and its impact on sales and overall business growth (2.31) were also perceived as less effective, albeit slightly higher in comparison to other aspects.

The overall mean score of 2.35 further reinforces the overarching perception that the BMBE Act's technology transfer program, while contributing to some degree in various facets of business operations, falls short of being highly impactful. This collective assessment highlights the need for potential enhancements or modifications in the technology transfer initiatives provided through the BMBE Act to better align with the needs and expectations of businesses, thereby fostering more substantial and perceivable improvements in competitiveness, productivity, quality, and overall business growth.

D. Marketing Assistance

Table 4 Contributions of BMBEs on local employment toward economic development in terms of marketing assistance

	Mean	Std. Deviation	Verbal Interpretation
1. The business receives marketing assistance, such as training programs and promotional campaigns, to help expand the customer base. (<i>Ang negosyo ay nakatatanggap ng tulong sa merkado, tulad ng mga programa sa pagsasanay at mga kampanya sa promosyon, upang makatulong sa pagpapalawak ng base ng mga kustomer.</i>)	2.18	.933	Less Effective
2. It improves customer satisfaction in creating the company's image. (<i>Napabubuti nito ang kasiyahan ng kustomer upang mas mapabuti ang paglikha ng imahe ng kumpanya.</i>)	2.04	.941	Less Effective
3. It increases consumer engagement. (<i>Nadadagdagan nito ang pagtangkilik ng mga konsumer.</i>)	2.26	.981	Less Effective
4. It increases the sales and overall growth of the business. (<i>Nadadagdagan nito ang benta at pangkalahatang paglago ng negosyo.</i>)	2.17	.961	Less Effective
5. It increases the competitiveness in the local market. (<i>Nadadagdagan nito ang kakayahang makipagkumpetensya sa lokal na merkado.</i>)	2.25	1.041	Less Effective
Overall Mean	2.18		Less Effective

The analysis of the data regarding the impact of marketing assistance provided through the BMBE Act portrays a consistent perception among respondents. Across all measured aspects, represented by mean scores ranging from 2.04 to 2.26, the responses collectively indicate that the assistance rendered is considered "Less Effective." Specifically, while the assistance includes elements such as training programs and promotional campaigns aimed at expanding the customer base (2.18), improving customer

satisfaction and company image (2.04), increasing consumer engagement (2.26), boosting sales and overall business growth (2.17), and enhancing competitiveness in the local market (2.25), respondents generally perceived these impacts to be moderately effective at best.

The overall mean score of 2.18 consolidates the perception that, while the marketing assistance initiatives provided through the BMBE Act offer certain benefits across these aspects, they are not deemed highly effective in significantly transforming or elevating these areas within the businesses. This collective assessment suggests a need for potential refinements or adjustments in the marketing assistance programs to better align with the goals of enhancing customer satisfaction, expanding consumer engagement, increasing sales, and ultimately improving the competitiveness and growth potential of businesses operating within the local market.

E. Production and Management

Table 5 Contributions of BMBEs on local employment toward economic development in terms of production and management

	Mean	Std. Deviation	Verbal Interpretation
1. The business undergoes training to enhance management efficiency, covering production processes. (<i>Ang negosyo ay sumasailalim sa pagsasanay upang mapabuti ang pamamahala, na sumasaklaw sa mga proseso ng produksyon.</i>)	2.12	.917	Less Effective
2. It implements effective strategies to optimize operations and boost productivity. (<i>Ipinapatupad nito ang mga epektibong estratehiya upang mas mapaunlad ang operasyon at mapataas ang produktibidad.</i>)	1.90	.937	Less Effective
3. It improves product quality which improves the brand image. (<i>Naitataas nito ang kalidad ng produkto na nagpapabuti sa imahe ng tatak.</i>)	2.18	1.031	Less Effective
4. It reduces manufacturing costs and resource optimization. (<i>Nababawasan nito ang mga gastos sa pagmamanupaktura at tamang paggamit sa mga pag-aaring yaman.</i>)	2.01	1.008	Less Effective
5. It improves the competitiveness of the business in the local market. (<i>Napapabuti nito ang kakayahang makipagkumpetensya ng negosyo sa lokal na merkado.</i>)	2.34	1.104	Less Effective
Overall Mean	2.11		Less Effective

The analysis of the data regarding the impact of training and operational optimization initiatives facilitated by the BMBE Act indicates a consistent perception among respondents. Across all measured

aspects, represented by mean scores ranging from 1.90 to 2.34, the responses collectively suggest that these initiatives are regarded as “Less Effective.” Specifically, while the training aims to enhance management efficiency and production processes (2.12), the implementation of effective strategies to optimize operations and productivity (1.90), improvements in product quality and brand image (2.18), reduction in manufacturing costs and resource optimization (2.01), and enhancements in competitiveness within the local market (2.34), respondents generally perceived these impacts to be moderately effective at best.

The overall mean score of 2.11 consolidates the perception that while these training and operational optimization initiatives offer certain benefits, they are not considered highly effective in significantly transforming or elevating these areas within the businesses. This collective assessment suggests a potential need for refinements or enhancements in these programs to better align with the goals of improving management efficiency, boosting productivity, enhancing product quality and brand image, reducing costs, and ultimately elevating the competitiveness of businesses within the local market. Further adjustments or targeted strategies may be necessary to achieve more impactful outcomes in these operational facets facilitated by the BMBE Act initiatives.

Income revenue of the BMBEs

Table 6 Income Revenue of the BMBEs of Tanay, Rizal from 2016 to 2021

Year	Total Local Sources
2016	177, 678, 742.83
2017	144, 976 ,620.42
2018	193, 254, 651.99
2019	166, 043 ,913.15
2020	154, 724, 853.53
2021	168, 070, 402.46

The financial data showcasing the income revenue of Tanay, Rizal from 2016 to 2021 depicts a fluctuating pattern. The figures indicate variations in revenue, with some years demonstrating higher earnings compared to others. Despite the tax incentives these enterprises receive, their contributions to the municipality’s revenue might appear relatively modest. However, their significance transcends direct financial contributions.

While BMBEs may not make substantial direct tax payments, they serve as crucial drivers of Tanay’s economy indirectly. Their presence and operations have a notable impact on the local community. These businesses are pivotal in generating employment opportunities and fostering income generation within Tanay. By providing jobs and supporting livelihoods, they positively influence households, contributing to an improved standard of living for residents.

Moreover, BMBEs contribute to the economic ecosystem of Tanay by engaging in transactions with other businesses. Their involvement in purchasing goods and services creates a network of economic activity that bolsters growth and stability within the local economy.

Although the direct impact on revenue might seem limited due to tax exemptions, the role of BMBEs in job creation and economic stimulation cannot be overlooked. Balancing the encouragement of BMBE growth with strategies to manage the potential impact of tax exemptions on local revenue becomes crucial for sustained development. Finding avenues to support the growth of BMBEs while mitigating

the effects of tax incentives on the municipality's revenue streams is vital for the long-term prosperity of both the small businesses and Tanay as a whole.

BMBEs' Impact on Tanay's Economic Development: Local Government Perspectives

The insights from various stakeholders in Tanay shed light on the comprehensive impact of Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) on the local economy. The Business Counselor at the Negosyo Center emphasized the intricate implications of BMBE registration, revealing how businesses, upon certification, tend to bypass the Negosyo Center and head directly to the Bureau of Internal Revenue (BIR). This trend underscores the significance of the Employer Advantage, allowing payment below the minimum wage with employee consent.

Conversely, the Admin Aide of the Municipal Planning and Development Office offered a broader perspective, highlighting BMBEs' substantial contributions to economic activity. Despite pandemic-related closures, the emergence of new BMBEs, particularly in home-based sectors like baking and gardening, has positively impacted employment opportunities. The local government's active support, through collaborative training programs and incentives, has significantly reduced unemployment levels within the municipality.

Additionally, insights from the Tanay Livelihood Development Center (TLDC) staff illustrated the positive impact of BMBEs on local livelihoods. Their partnership with the Department of Trade and Industry (DTI) showcased how these enterprises, often structured around family members, contribute to the community by offering local produce and goods. The swift BMBE application process, given compliance with requirements, was highlighted as well.

Collectively, these perspectives highlight the multifaceted role of BMBEs in steering Tanay's economic growth. The focus ranges from procedural aspects to broader economic implications and practical benefits for local livelihoods. This comprehensive understanding emphasizes the concerted efforts by the local government and associated agencies to support and champion these micro-businesses, thereby significantly contributing to Tanay's economic prosperity.

Maximizing BMBEs' Impact on Tanay's Local Employment

Enhancing the positive impact of Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) on local employment in Tanay involves several key recommendations drawn from research findings. A primary focus is on implementing capacity-building initiatives, which encompass targeted training programs aimed at improving the managerial and technical skills of BMBE owners and employees. These programs should cover areas such as marketing, financial management, and the integration of modern technologies, with the goal of enhancing business practices and increasing productivity, thereby creating additional employment opportunities.

Another critical proposal advocates for the promotion of collaborative networking among BMBEs. This entails encouraging partnerships and collaborations through the facilitation of platforms for enterprises to share resources. The joint adoption of marketing strategies, bulk purchasing, and shared services within a collaborative framework not only amplifies the impact on employment but also extends the market reach of these enterprises.

Recognizing access to finance as a pivotal factor, the recommendation involves creating avenues for simplified access to micro-financing or credit facilities specifically tailored to the needs of BMBEs. This

may include streamlining loan processes and establishing microfinance institutions, providing crucial support for these enterprises to scale up operations and potentially lead to increased job creation.

A strategic emphasis is placed on local supply chain integration, urging BMBEs to actively engage with and support local suppliers and producers. The establishment of linkages within the local supply chain is highlighted as a means to strengthen the local economy, generating additional employment opportunities in response to increased demand for local products and services.

Encouraging diversification and innovation is paramount, with advice for BMBEs to explore new products, services, or technologies aligned with market demands. Recognizing that innovation often drives business growth, this approach can necessitate additional manpower, contributing to increased employment levels.

The recommendation extends to balanced taxation policies, emphasizing the preservation of incentives for BMBEs while contemplating refinements to taxation policies. This might involve revisiting tax exemption thresholds or introducing graduated tax structures that progressively increase as businesses grow. Striking this balance is deemed crucial in fostering growth while ensuring sustainable revenue for Local Government Units (LGUs).

CONCLUSION

The analysis of data concerning the role of Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) in Tanay, Rizal, offers insightful conclusions. BMBE Act incentives emerged as effective drivers in augmenting employment within these enterprises, contributing to increased job opportunities and streamlined hiring processes. However, their impact varied across different types of employment, showing particular efficacy in promoting part-time roles but demonstrating limitations in influencing seasonal, full-time, or contractual positions. Initiatives such as technology transfer, marketing assistance, and production/management, although present, were perceived as moderately effective at best, indicating a need for enhancements to significantly impact business operations and growth. Additionally, the income revenue of BMBEs displayed fluctuations over the examined period, signaling the influence of market conditions or varying business strategies. While local officials acknowledge the pivotal role of BMBEs in addressing unemployment and fostering economic growth, the challenge persists in striking a balance between incentivizing these enterprises and ensuring sustainable revenue streams. The outlined recommendations aim to fortify the positive effects of BMBEs on local employment, advocating for skill development, collaboration, financial accessibility, innovation, and balanced tax policies. In sum, while BMBEs have notably contributed to employment and economic dynamics in Tanay, targeted improvements across diverse facets can amplify their impact and foster more sustained growth within the municipality.

RECOMMENDATION

The analysis brings forth recommendations aimed at bolstering the role of Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) in promoting local employment in Tanay, Rizal. A key focus lies in the implementation of employment strategies aligned with the incentives specified in the BMBE Act. This entails directing attention towards part-time job opportunities and exploring avenues to stimulate seasonal, full-time, and contractual positions. The overarching goal is to tailor incentives for these varied employment types, fostering diversity to effectively address the multifaceted employment needs within BMBEs.

One critical area for improvement is operational support. By optimizing technology transfer initiatives, there can be a substantial impact on business operations. The provision of training and resources geared

towards enhancing competitiveness, productivity, and the quality of goods and services becomes imperative. This alignment should closely follow the evolving needs and technological advancements relevant to BMBEs.

In order to amplify the influence of BMBEs on local employment, a pivotal step involves a comprehensive revision of marketing assistance programs. The emphasis should be on expanding customer bases, elevating satisfaction levels, and boosting sales. The imperative lies in tailoring training programs and campaigns to meet the distinctive needs of these businesses, with a keen focus on local market demands and consumer engagement strategies.

Identified as a critical step, addressing the challenge of access to micro-financing or credit facilities is paramount. Streamlining loan processes and establishing microfinance institutions can play a pivotal role in assisting BMBEs to scale up operations and generate more job opportunities.

Furthermore, fostering collaborative networks among BMBEs is indispensable. This involves pooling resources, collectively marketing products, and sharing services. Platforms designed to facilitate cooperation and joint ventures have the potential to significantly augment their impact on employment and broaden their market reach.

The promotion of innovation and diversification within BMBEs is a pivotal strategy. Encouraging the adoption of modern practices aligned with market demands holds promise for increasing manpower requirements and stimulating job creation.

In the pursuit of sustainable growth within Tanay, Rizal, maintaining a balance between fostering BMBE growth and ensuring sustainable revenue for the municipality requires careful consideration. This involves refining tax policies, potentially revisiting tax exemption thresholds, or introducing graduated tax structures to accommodate business growth. In summary, these recommendations collectively address specific areas identified in the analysis, aiming to empower BMBEs to further their positive impact on local employment and cultivate a resilient environment for sustained growth.

ACKNOWLEDGEMENTS

In acknowledgment of Jesus Christ, our Lord and Savior, profound gratitude is extended for bestowing wisdom, strength, support, and knowledge upon the researchers throughout this study. His guidance was the compass navigating them through challenges, providing the impetus to persist and conclude the study. Heartfelt appreciation is expressed to all contributors whose time, effort, and talent made this research possible—an endeavor inconceivable without a collective source of labor, effort, guidance, and invaluable benefits.

Grateful acknowledgement is extended to Professor Lorraine Faye Narvasa, whose steadfast support, patience, inspiration, and extensive knowledge significantly contributed to shaping the trajectory of this study. The researchers also express their deepest appreciation to Professor Ramces Dili, whose guidance provided the essential framework for the study's viability. Further recognition is accorded to their research adviser and co-author, Assistant Professor Estefanie Cortez, for her invaluable guidance, profound insights, and constructive feedback throughout the entirety of the research study.

In closing, sincere gratitude is extended to the researchers' families for their unwavering emotional and financial support, pivotal in enabling the efficient completion of this study.

REFERENCES

Articles

- Ahmad, B. & Hassan, T. (2016). The Role of Micro Enterprises in Employment and Income Generation: A Case Study of Timergara City Dir (L) Pakistan. *International Journal of Economics & Management Sciences*. *nl ISSN: 2162-6359*. <https://pdfs.semanticscholar.org/ae29/ab561acc4c8ba718bc8fe2c1eaf50806a01f.pdf>
- Dawadi, S., Giri, R. A., & Shrestha, S. (2021). Mixed-Methods Research: A Discussion on its Types, Challenges, and Criticisms. *Journal of practical studies in education*. 10.46809/jpse.v2i2.20
- Guide to Republic Act No. 9178: "Barangay Micro Business Enterprises (BMBEs) Act of 2002"*. (2016).
- Kidane, D., & Mengistie, D. (2016). Assessment of the impact of small-scale irrigation on household livelihood improvement at Gubalafto District, North Wollo, Ethiopia. *Agriculture*, 6(3), 27. <https://doi.org/10.3390/agriculture6030027>
- Rice, D., & Galbraith, M. (2008, November 16). *Job Creation and Local Economic Development*. OECD Library. Retrieved April 24, 2023, from <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/f3317d43-en/index.html?itemId=/content/component/f3317d43-en>

Books

- Tekola, H., & Gidey, Y. (2019). Contributions of micro, small and medium enterprises (MSMEs) to income generation, employment and GDP: Case study Ethiopia. *Journal of Sustainable Development*, 12(3), 46-81.
- The Selection of a Research Design. (2013). In *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (3rd ed., p. 35). SAGE Publications, Incorporated. https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_609332/objava_105202/fajlovi/Creswell.pdf

Online Sources

- Employment and Decent Work | Poverty Eradication*. (n.d.). <https://www.un.org/development/desa/socialperspectiveondevelopment/issues/employment-and-decent-work.html>
- Municipality of Tanay, Rizal*. (n.d.). <https://tanay.gov.ph/>
- National Small Industries Corporation*. (n.d.). *NSIC :: Marketing Assistance Scheme*. <https://nsic.co.in/Schemes/MarketingAssistance>
- Philippine Technology Transfer Act of 2009 (Republic No. 10055)*. | *FAOLEX*. (n.d.). <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC181205/>
- Pino, G. (2018, April 10). *DTI assures MSMEs of market assistance*. *Philippine News Agency*. <https://www.pna.gov.ph/articles/1031477>
- Poverty eradication*. (n.d.). <https://www.un.org/development/desa/socialperspectiveondevelopment/issues.html>

XIX YÜZYILIN AZERBAIJANI EĞİTİMCİLERİ

Zeynalova Zümrüt

Lenkeran Devlet Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi

ÖZET

19. yüzyılın Azerbaycan edebiyat, kültür ve sanat tarihinde özel bir yeri vardır. Böylece bu dönem eğitimin gelişmesine güçlü bir ivme kazandırmış, insanların cehalet uykusundan uyanmasına, bilime ve eğitime yönelmesine etki etmiştir. Aydınların sayısı artmış, yoksul sınıfların yaşamı sade bir dille edebiyata taşınmıştır. Zaten alt sınıftan sayılan köylülerin zorlu yaşamları ve zorlukları sınırlı çerçevede de olsa birçok sanat eserine konu olmuştur.

Bu dönemde Rus edebiyatı derin gerçekçiliğiyle öne çıktı. Bu da Azerbaycan edebiyatını etkiledi. Vatanseverlik ve hakikat yavaş yavaş Rus edebiyatından bizim edebiyatımıza geçmeye başladı. 19. yüzyıl Azerbaycan realistleri, Rus selefleri gibi, emekçi kitlelerin çıkarlarına hizmet etti ve egemen sınıfa karşı savaştı. Temelde Puşkin'in çalışmaları Azerbaycanlı şair ve yazarlar için doğru yöndü.

Bu dönemde şairlerin bireysel eserlerinde ortaya çıkan gerçekçilik hâlâ ilkel biçimini koruyordu. Yine de bu gerçekçilik halk kitlelerinin konumuna hizmet etme yeteneğine sahip değildi.

Bu dönemde aydınlar eski hayata, taassuba ve cehalete karşı mücadele vermiş, ileri ülkelerin fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. En önemli şey aydınlanmanın desteklenmesiydi. A.Bakıhanov, M.Ş.Vazeh bilimin bayrağını yüksekte tutarak gençleri aydınlanmaya çağırdı. İlk Azerbaycan aydınları bilimsel ve sanatsal yaratıcılıklarında her zaman vatanseverlik ve halk için çalışma gibi fikirleri temel almışlardır.

Tüm bu olumlu yönlerin yanı sıra, ilk aydınlatıcıların oldukça sınırlı ve çelişkili bir bakış açısına sahip olduklarını da vurgulamamız gerekir. Yani toplumsal kötülüklerin gerçek sebebini feodal sistemin kendisinde göremedikleri için, ona karşı oybirliğiyle mücadele edemediler. İlk eğitimciler bilimi, eğitimi, kültürü yaymaya çalıştılar ama en büyük engel olan dine karşı konuşamadılar. Buna rağmen M.F. Ahundov, H. Zardabi, S. A. Şirvani, N. Vazirov, ilk aydınların açtığı yolu, attıkları büyük ve cesur adımı devam ettirerek yüzyılın ikinci yarısında en yüksek aşamaya getirdiler.

19th century Azerbaijani intellectuals

SUMMARY

The 19th century has a special place in the history of Azerbaijani literature, culture and art. Thus, this period gave a strong impetus to the development of education, influencing people to wake up from the sleep of ignorance and turn towards science and education. The number of intellectuals increased, and the life of the poor classes was brought to literature in simple language. The difficult lives and difficulties

of the villagers, who were already considered to be from the lower class, have been the subject of many works of art, albeit in a limited context.

During this period, Russian literature stood out with its deep realism. This also affected Azerbaijani literature. Patriotism and truth gradually began to pass from Russian literature to ours. 19th century Azerbaijani realists, like their Russian predecessors, served the interests of the working masses and fought against the ruling class. Fundamentally, Pushkin's works were the right direction for Azerbaijani poets and writers.

Realism, which emerged in the individual works of poets during this period, still preserved its primitive form. However, this realism was not capable of serving the position of the popular masses.

During this period, intellectuals fought against the old life, bigotry and ignorance and tried to spread the ideas of advanced countries. The most important thing was the promotion of enlightenment. A.Bakıhanov and M.Ş.Vazeh held the flag of science high and called on young people to enlightenment. The first Azerbaijani intellectuals always based their scientific and artistic creativity on ideas such as patriotism and work for the people.

In addition to all these positive aspects, we must also emphasize that the early enlighteners had a rather limited and contradictory perspective. In other words, because they could not see the real cause of social evils in the feudal system itself, they could not fight against it unanimously. The first educators tried to spread science, education and culture, but they could not speak against religion, which was the biggest obstacle. Despite this, M.F. Akhundov, H. Zardabi, S. A. Shirvani, N. Vazirov continued the path opened by the first intellectuals, the great and courageous step they had taken, and brought it to the highest stage in the second half of the century.

Azerbaycan edebiyatının gelişiminin ikinci aşaması 19. yüzyılın 30'lu-40'lı yıllarıdır. Bu dönemde Azerbaycan'da çarlığın sömürge politikasına geçişi, feodal-serf baskılarının yoğunlaşması, toprak ağası-köylü ilişkilerinin keskinleşmesi vb. Bu gibi konular, sanat ve edebiyatta gerçekçiliğin embriyonik biçimde ortaya çıkmasının ve edebiyatta edebi üslupların hakimiyetinin koşullarını yarattı.

Nizami, Nesimi, Fuzuli gibi büyük sanatçıları dünya kültürüne kazandıran Azerbaycan halkı, 19. yüzyıla kadar uzun bir gelişme süreci geçirmiş, hümanizm ve estetik değerler açısından zengin bir kültür yaratmıştır. Bu nitelikler 19. yüzyılın başlarında Azerbaycan edebiyatının gelişmesine tarihi bir temel oluşturmuştur.

19. yüzyılda Rus edebiyatı, Rusya'nın tüm uzak halkları için olduğu gibi Azerbaycan halkının edebiyatı için de bir okul görevi görmüştür. Rus edebiyatı 19. yüzyılda Puşkin, Gogol ve Tolstoy gibi devlerin ortaya çıkmasıyla en yüksek seviyesine ulaştı. Bu dönemde Rus edebiyatı derin gerçekçiliğiyle öne çıktı. Rus edebiyatı insanların hayatıyla yakından bağlantılıydı. En uygun örnek olarak Puşkin'in şiirini gösterebiliriz. Tolstoy, kırsal Rusya'ya derinden aşina olan bir sanatçıydı.

Vatanseverlik ve milliyetçilik Rus edebiyatının temel özellikleriydi. Puşkin, Gogol, Tolstoy hayatı tüm dolgunluğu ve rengiyle resmeden sanatçılar arasında yer alıyor.

Rus gerçekçiliği teorisini yarattılar: Belinsky, Cherneshevsky, Dobrolyubov, edebiyatın değerini yaşamla bağlantısının derecesine göre ölçtüler. Onlara göre hayatın olmadığı yerde güzellik ve şiir de olamaz.

Rusya'daki aydınlanma, Batı Avrupa aydınlanmasından daha keskin, daha devrimci bir öze sahipti. Çünkü bu aydınlanma, milyonlarca öfkeli Rus köylüsünün serflik hakkına karşı nefretini ve öfkelerini ifade ediyordu.

Azerbaycan'ın Rusya'ya katılmasından sonra A. Bakıhanov, İ. Gutgashinli, M. Ş. Vazeh, G. Zakir, M. F. Ahudov ve diğer yazarlarımız böyle büyük Rus realistlerinin eserlerinden yararlanmaya başladılar. Bu Azerbaycan gerçekçiliğinin gelişmesine ivme kazandırdı.

19. yüzyıl Azerbaycan realistleri, Rus selefleri gibi, emekçi kitlelerin çıkarlarına hizmet etti ve egemen sınıfa karşı savaştı. Yeni bir kültürün yaratılmasında aktif olarak çalışan ileri aydınlar, Rus düşünürleri destekledi ve savaştı. Bunun sonucunda edebiyat yoksulluktan uzaklaşarak yeni bir gelişim aşamasına girdi.

Puşkin, tüm anlamlı yaratıcılığıyla Azerbaycan halkının derin sevgisini kazandı ve Azerbaycan şair ve yazarlarının doğru yolu oldu. İlk Azerbaycan aydınları: A. Bakıhanov, İ. Gutgashinli, M. Ş. Vazeh onun büyüleyici şiirinden ilham almış ve M.F. Akhundov ilk ve en iyi şiirini ("Yas Kasidesi") ölümüne adamıştır.

1930'lu yıllarda aydınlanmacı-gerçekçi edebiyatın ilk temelleri atıldı. A. Bakıhanov, İ. Gutgashinli, M. Ş. Vazeh'in Azerbaycan eğitiminin gelişmesinde çok değerli rolleri olmuştur.

Bu dönemde şairlerin bireysel eserlerinde ortaya çıkan gerçekçilik hâlâ ilkel biçimini koruyordu. Yine de bu gerçekçilik halk kitlelerinin konumuna hizmet etme yeteneğine sahip değildi.

Bu dönemde aydınlar eski hayata, taassuba ve cehalete karşı mücadele vermiş, ileri ülkelerin fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. En önemli şey aydınlanmanın desteklenmesiydi. A.Bakıhanov, M.Ş.Vazeh bilimin bayrağını yüksekte tutarak gençleri aydınlanmaya çağırdı. İlk Azerbaycan aydınları bilimsel ve sanatsal yaratıcılıklarında her zaman vatanseverlik ve halk için çalışma gibi fikirleri temel almışlardır.

A.Bakıhanov eserlerinde insanları cehalete sürükleyenleri eleştirmektedir. A.Bakıhanov daha sonra evrenin yapısı ve durumundan bahseden bilimlere ilgi duymaya başladı, Yunan ve Arap bilim adamlarının bu alandaki araştırmalarıyla ilgili eserlerini okudu. A. Bakıhanov bundan esinlenerek "Asrarul-melakut" adlı eserini yazar.

I. Gutgashinli sömürülen alt sınıfın yanında yer alıyor, vatansever fikirleri daha belirgin bir şekilde ifade ediyor, kadınların hak yoksunluğuna karşı protesto sesini yükseltiyor.

Böylece ilk Azerbaycan aydınları Çarlık mutlakiyetçiliğine karşı açıkça mücadele etmeseler de ileri fikirleri yaymaya ve onun temellerini yıkmaya çalıştılar.

Maarifçilərə görə ağıl cəmiyyətin əsasıdır. Cəhalətdən çıxmağın yeganə yolu ağıllı insanların fikirlərini dinləmək və əməl etmək, onların açdığı cığırla getməkdir. Onların bu fikrini A.Bakıxanov "Gülüstani-İrəm", "Kitabi-nəsihət", "Təhzibül-əxlaq" kimi əsərlərində aydın görə bilərik.

Yazar, "Gulustani-ram"da ülkeyi yönetemeyen cahil, aptal yöneticileri eleştiriyor, İskender ve Peter gibi bilge adamları övüyor. "Gulustani-İram" A. Bakıhanov'un en büyük bilimsel eseridir. Çalışma, yazarın bu alanda uzun yıllar süren araştırmaları sonucunda oluşturulmuştur. Yazar, mektuplarında "bu benim uzun yıllar süren yoğun çalışmamın ürünüdür" diyerek bunu vurgulamıştır. Hatta yazar sırf bu iş için araştırma bile yapmış.

Eserde dış politika konusu daha çok dikkat çekmektedir. Sınıf mücadelesinin tarihin gelişmesinde temel itici güç olduğunu ve insanın özünün önemli bir faktör olduğunu görememiştir. Bu kusurunun yanı sıra A. Bakıhanov, döneminin seçkin bir tarihçisidir. Onun "Gulustani-İram" adlı eseri Azerbaycan tarihinin değerli bir örneğidir.

"Tahzibul-Ahlak" aklı ideal olarak görür ve bence iyiyi kötünden, doğruyu eğriden, güzeli çirkinden ayırmanın en önemli aracıdır.

A. Bakıhanov aynı zamanda pedagojik konularla da ilgilendi ve çocuk ve gençlerin yetiştirilmesiyle ilgili iki eser yazdı: “Eğitim-ahlakı” ve “Kitap-öğütleri”.

A. Bakıhanov’un temel ahlaki-felsefi eseri olarak “Tahzibul-ahlak”ı değerlendirebiliriz. Farsça yazılmış olan eser, giriş, on iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Eserin ana fikri, gençleri kötü davranışlardan alıkoymak, onlara asil ve güzel ahlaki nitelikler kazandırmaktır. Vatana, millete sevgi ve saygı, çok çalışmaya yatkınlık işin ana fikridir.

Aydınlarla göre insan, akli ve bilinciyle tüm imkansızları gerçeğe dönüştürebilir.

Buradan anlaşılacağı üzere aydınlar, insan kişiliğinin rolünü ve değerini atalarının adıyla değil, onun kişisel zeka, bilgi ve becerileriyle ölçmüş ve değerlendirmişlerdir. Aydınlanma insanları, bir kişinin hangi sınıfa veya kasta ait olduğunun önemli olduğunu düşünmüyordu. Onlara göre kişi toplum içinde yaptığı iyiliklerle, iyiliklerle, bilgi ve becerisiyle değerlendirilmelidir.

A. Bakıhanov, “Kitabi-nasihat”ında şöyle yazıyor: “Kişinin onuru kusursuz ve hesaplıdır, nesebe bağlı değildir; Kurallara uymayan çocuk, çocuğu mahveden çocuktur.”

I. Gutgashinli, “Reşit Bey ve Saadat Hanım” adlı eserinde kahramanın asaleti, becerisi, yeteneği ve iyi karakteri bakımından babasından üstün olduğunu düşünmektedir.

İlk Azerbaycan aydınları Rus kültürünü tanımak ve ondan yararlanmak için Rus diline özel önem vermişler ve onu şevkle incelemişlerdir. A. Bakıhanov, I. Gutgashinli Rusçayı çok iyi biliyor, M. Ş. Vazeh özellikle Rus edebiyatıyla ilgileniyordu. İlk eğitimciler Azerbaycan’da Rus kültürünün ilk habercileriydi.

Böylece ilk Azerbaycan aydınları Rus kültürünü ve edebiyatını yaymaya, kitleleri eğitmeye, özgür aşkın büyük gücünü, eski gelenek ve göreneklerle mücadelenin önemini vurgulamaya çalıştılar. Tüm bu olumlu yönlerin yanı sıra, ilk aydınlatıcıların oldukça sınırlı ve çelişkili bir bakış açısına sahip olduklarını da vurgulamamız gerekir. Yani toplumsal kötülüklerin sebebini feodal sistemin kendisinde göremedikleri için, ona karşı oybirliğiyle mücadele edemediler. İlk eğitimciler bilimi, eğitimi, kültürü yaymaya çalıştılar ama en büyük engel olan dine karşı konuşamadılar. Devrimci-politik fikirlerden uzaktılar.

Aydınlatıcılar her ne kadar edebiyatımızda kesin bir değişiklik yapamasalar da gelecekte radikal değişimin en büyük itici gücü olmuşlar, önünü açmışlardır. A. Bakıhanov, I. Gutgashinli ve M. Ş. Vazeh şahsında ilk aydınlanma, ikincisinde M. F. Akhundov, H. Zardabi, S. A. Shirvani, N. Vazirov ve diğerlerinin şahsında gelişti ve yüksek bir gelişim düzeyine ulaştı. yüzyılın yarısı. İlk aydınlatıcıların edebiyat tarihindeki rolü ve ayak izleri yadsınamaz.

TARİXƏ NƏZƏR: XANKƏNDİ DİYARŞÜNASLIQ MUZEYİNƏ TƏHVİL VERİLƏN NUMİZMATİK TAPINTILAR

Məmmədova Aygün Musa qızı

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin

“Fondların uçotu və elmi təsnifatı” şöbəsinin

böyük elmi işçisi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Bakı, Azərbaycan

Xülasə

Məqalədə ilk dəfə olaraq ötən əsrdə Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilən yerli və xarici sikkələr haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Muzeyin sikkələri sırasında imperator Avqustun hakimiyyəti dövründə Romada zərb edilən gümüş sikkə - denari (Oktavian Avqust, e.ə. 63 – e. 14), VIII əsrdə Bərdədə canişin Yəzid Usəyd oğlunun adından zərb edilən mis sikkə - fəls Azərbaycanın antik və orta əsrlər dövründə yerli sikkə zərbi və ticarət əlaqələri barədə məlumat verən önəmli tapıntılardır.

Eləcə də məqalədə Azərbaycan atabəyi Eldənizin hakimiyyəti dövründə (1136 - 1175) zərb edilən mis sikkə, 684-cü hicri ilində (1285-1286) Elxani xanı Ərgün (Arqun; 1284 - 1291) dövrünün gümüş dirhəmi və Qacarlar hökmdarı Nəsrəddin (1846 - 1896) dövrünün gümüş sikkəsi (qıran) barədə bəhs edilib. Bu sikkələr barədə təsəvvür yaratmaq üçün tapıntıların fotoları təqdim edilmişdir.

Məqalədə bəhs edilən Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinin numizmatik materialları – gümüş və mis sikkələr Azərbaycanın sikkə zərbi və xarici ticarət əlaqələrini (antik dövrdən XIX əsrin sonunadək) açıqlayan vacib tapıntılardır.

Məqalə həm numizmatlar, kolleksiyaçıları, həm də tarixçilər, sənətşünaslar və digər şəxslər üçün maraq kəsb edir.

Pedaqoji baxımdan məqalənin əsas müddəaları məqalə müəllifi tərəfindən Qərbi Kaspi Universitetinin (Bakı, Azərbaycan) “Azərbaycan numizmatikası” və “Qafqaz numizmatikası” fənnlərinin tədrisində tətbiq edilməkdədir.

Açar sözlər: sikkə, Azərbaycan, muzey, Xankəndi, antik, orta əsrlər

Look into history: numismatic finds transferred to the Local History Museum of Khankendi

Summary

In article provided extensive numismatic information about local and foreign coins, which were transferred to the Local History Museum of Khankendi in the last century.

Silver coin – denarius of Rome, minted in the reign of Octavian Augustus (63 BC - 14 AD), copper coin – fells of the end of the 8th century, minted in Barda in the name of governor Yazid bin Useid not only about the local coinage, but also about the trade relations of Azerbaijan in the ancient period and the Middle Ages.

Also, the article tells about a copper coin of the 12th century, minted during og reign of Atabek of Azerbaijan – Ildeniz (1135 – 1175), a silver dirham with the name Ergun (Argun – 1284 - 1291) of 684 Hijri (1285 - 1286) and a silver coin (giran) of the ruler Qajar – Nasraddin (1846 - 1896). To create a presentation about such coins, a photo is provided.

The numismatic materials of the article – silver and copper coins of the Local History Museum of Khankendi, were important finds revealing the history of minting and foreign trade relations of Azerbaijan from the ancient period to the end of the 19th century.

The article is of interest both to numismatics, collectors and historians, art historians and other interested persons. From the pedagogical point of view, the main results of the article are implemented by the present author when teaching the subjects “Azerbaijan numismatic” and “Caucasus numismatic” at the Western Caspian University (Baku, Azerbaijan).

Keywords: coin, Azerbaijan, museum, Khankendi, antique, middle ages.

Giriş. 15 oktyabr 2023-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Ali Baş Komandanı, cənab İlham Əliyevin məqsədyönlü siyasəti və ordumuzun gücü sayəsində Xankəndi şəhəri işğaldan azad edildi. Məhz bu tarixdə Xankəndidə dövlət bayrağımız ucaldı və tarixi ərazi bütövlüyü bərpa edildi.

Bu səbəbdən də bu şəhərin tarixinə numizmatik materiallara əsasən nəzər salmaq müasir dövrümüzdə aktualıq kəsb edir.

Məqalədə əsas məqsəd ötən əsrə aid numizmatik qeydlərə əsasən, Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilən numizmatik faktlar – metal sikkələr haqqında məlumat verməkdir.

Antik Azərbaycanın İtaliya ilə ticarət əlaqələri (Roma gümüş denarisi). Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, professor Yevgeni Aleksandroviç Paxomovun (1880 - 1965) əsərlərində Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilən sikkələr haqqında məlumatlar vardır.

1935-ci ildə Şuşanın Suarası kəndində yaşayış evinin bünövrəsi qoyularkən dəlikli gümüş sikkə aşkarlanmışdır. Sikkənin numizmatik təyinatını 1938-ci ildə professor Yevgeni Paxomov vermiş və Roma imperatoru Oktavian Avqust (e.ə. 63 – e.14) dövründə zərb edilmiş gümüş sikkə - denari olduğu müəyyən edilmişdir. Sikkənin bir tərəfində imperatorun büstü, digər tərəfinə oğulluqları – Qay və Lusinın təsvirləri həkk edilmişdir. Sikkə Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilmişdir (Пaxомов Е.А. 1949, s. 16).

Belə tipli sikkə hazırda Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Numizmatika Fondunda da mövcuddur. Belə tapıntılar Beyləqan, Qəbələ, Mingəçevir, Naxçıvan, Qazax, Şəmkir, Gəncədə də aşkarlanıblar (şəkil 1, Раджабли А., Наджафова И., Мамедова А., 2020, s. 335).

Şəkil 1. NF 4489. Roma. Oktavian Avqust (e.ə. 63 – e. 14), gümüş denari, 3,4 q (Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Numizmatika Fondunda qorunur)

Numizmatik tədqiqatlara əsasən, Roma imperatoru Oktavian Avqustun hakimiyyəti dövründə müxtəlif tipli gümüş sikkələr - denarilər və kvinarilər zərb edilirdi. Belə sikkələrə dövrün inancı, memarlığı və əlamətdar hadisələrinə müvafiq olaraq müxtəlif antik ilahlar (Viktoriya, Neptun), məbəd, palıd çaləngi və d. təsvirlər, yunanca yazılar həkk edilmişdir. Əsasən dövrünün başlıca siyasi, iqtisadi və mədəniyyət mərkəzi olan Luqdunum (indiki Lion) zərbxanasında istehsal edilən belə sikkələr Şərqi (Hindistanadək olan ərazilərdə) pul dövriyyəsində iştirak edirdi (Раджабли А., Наджафова И., Мамедова А., 2020, s. 339).

Azərbaycanın müxtəlif ərazilərində aşkarlanan gümüş Roma denarisi üzərindəki imperatorun oğulluqları - Qay və Lusinun təsvirləri ilə əlaqədar tarixi məlumatlar maraqlıdır. Bu şəxslər siyasi varisi elan edilsələr də, cavan yaşda vəfat etdikləri üçün hakimiyyətə sahib ola bilməmişdilər (Раджабли А., Наджафова И., Мамедова А., 2020, s. 341).

Belə numizmatik faktları ümumiləşdirərək belə bir nəticə əldə edilmişdir. Eramızdan əvvəl I əsrdən başlayaraq eramızın I əsrinədək olan mərhələdə Albaniya və Atropatenanın pul dövriyyəsində digər sikkələrlə yanaşı Roma sikkələri də iştirak ediblər.

Azərbaycan ilə İtaliyanın antik dövrə dair ticarət və mədəni əlaqələrinin tədqiqində belə faktlar nəzərə alınmalıdır.

Orta əsrlərdə Azərbaycanda sikkə zərbi və ticarət əlaqələri. Abbasilər dövrünün mis fəls (VIII əsr). 1939-cu ildə Xankəndi şəhərində yerli sakinlər “Vrakn” (Vərar aknı – güclü su) adlanan qədim yaşayış yerində mis sikkə aşkar edilmişdir. Elə həmin il sikkə təyinat üçün professor Yevgeni Paxomova təqdim edilmişdir. Numizmatik təyinatə əsasən, sikkənin ərəb canişini Yəzid ibn Usəyd adından hicri 163-cü (779-780) ildə Bərdədə zərb edilmiş mis fəls olması müəyyən edilmiş və tapıntı Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilmişdir (Пaxомов E.A. 1949, s. 31).

Azərbaycanda aşkarlanan sikkələrə əsasən, Abbasilərin hakimiyyəti dövründə Bərdəyə canişin təyin edilən Yəzid ibn Usəydin adı daha öncə də Bərdə mis fəslərinə həkk edilib. Hicri 142 (759-760) və 159 (775-776) illərə aid belə fəslərə ərəb qrafikası ilə zərb ili (sözlərlə), zərb yeri, canişin və atasının adları, “Allahdan başqa ilah yoxdur, Muhəmməd Allahın elçisidir” sözləri həkk edilib.

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Numizmatika Fondunun kolleksiyasında da belə mis fəls vardır (NF 14297, çəkisi 3,92 q, şəkil 2).

Şəkil 2. NF 14297. Abbasilər. Yəzid ibn Usəyd, Bərdə, hicri 159 = miladi 775-776, mis fəls, 3,92 q

Numizmatik tədqiqatlara əsasən, Abbasilər dövründə Azərbaycanın pul təsərrüfatında istifadə edilən belə mis fəlsələr əsasən 1 - 3 q çəkili idi və daxili bazarda, xırda ticarətdə işlədilir. VIII əsrə aid mis fəlsələr həm də Qəbələ, Dəvəçi rayonlarında, Güllüstan qalası yaxınlığında da aşkar ediləblər.

Tədqiqatlara əsasən, Yəzid ibn Usəyd əs-Sulami ilk dəfə hicri 134 – 135-ci (751 – 753) illərdə Arrana canişini təyin edilsə də növbəti ildə bu vəzifə Həsən ibn Qahtəbəyə həvalə edilmişdir. Yazılı və numizmatik tədqiqatlara əsasən Yəzid ibn Usəyd əs-Sulami Azərbaycanda 30 ildən çox canişin olmuşdur. Onun adı Bərdə, əl-Yəzidiyyə, əl-Bab (Dərbənd), Dəbil fəlsələrində də nəzərə çarpır (Rəcəbli Ə., 2015, s. 11).

Abbasilər dövründə başlıca sikkə nominalı gümüş dirhəm olsa da, daxili ticarətdə istifadə edilən mis fəlsələr əl-Yəzidiyyə (Şamaxı), əl-Bab (Dərbənd), Bərdə, Dəbil, Ərdəbil şəhər-zərbxanalarında istehsal edilmişdir. Bundan əlavə VIII əsrdə həm də mis fəlsələr ərazi adları olan zərbxanalarda (Azərbaycan, Aran, Ərminiyyə, Ərminiyyə – əl-Bab və s.) da zərb edilirdi (Раджабли А. 1997, s. 48 - 49).

Azərbaycan atabəyləri dövrünün mis sikkəsi (XII əsr). 1930-cu ildə Xankəndi şəhərindən Hadrut (Xocavənd) şəhəri istiqamətinə gedən yol üzərində, zavod inşası zamanı mis sikkə tapılmışdır. 1938-ci ildə həmin sikkənin numizmatik təyinatını professor Yevgeni Paxomov etmişdir. Mis sikkənin (diametri – 26-29 mm, hündürlüyü 2 – 2,5 mm) tipinə əsasən Azərbaycan atabəyi Eldəniz dövründə zərb edildiyi müəyyən edilmişdir. Sikkə üzərinə ərəbcə: “əs sultan əl-əzəm, Səncər”, “əl-muəzzəm, Məsud” sözləri və xəncər təsviri həkk edilmişdir. Sikkə Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilmişdir (Пaxомов Е.А. 1949, s. 37-38).

Numizmatik tədqiqatlara əsasən, Eldənizlər (Azərbaycan atabəyləri - hicri 531 – 607 = miladi 1136 - 1225) dövlətinin banisi Eldəniz (hicri 531 - 571 = miladi 1136 - 1175) dövründə müxtəlif tipli bilon dirhəmlər və mis fəlsələr zərb edilmişdir. Qeyri-sabit çəkili belə sikkələrə Eldənizin adı və titulları (“əmirlərin mülki”, “əzəmətli sultan”, “əzəmətli atabəy”) ilə yanaşı həm də Səlcuqlu sultanları - Səncər (1084 - 1157), Məsud (1116 - 1156), II Muhəmməd (1153 - 1160), Arslan ibn II Toğrul (1161-1175) və Abbasi xəlifələri Mustəncid (1124 - 1170), Muqtəfi (1136 - 1160), Mustədinin (1170 - 1180) adları və titulları zərb edilmişdir. Belə sikkələrin bəzilərinə xəncər, üçdişli yaba, beşguşəli ulduz, digərlərinə isə Qurani-Kərimin 9-cu surəsinin (“Tövbə”) 33-cü ayəsi həkk edilib. Uyğun dövrün dirhəmləri aşağıdakı tiptədir:

1. 531 – 536 = 1136 – 1141- Eldəniz, Səncər və əl-Muqtəfi (Urmiya);
2. 531 - 547 = 1136 – 1152 - Eldəniz, Məsud, əl-Muqtəfi (Səlməs);

3. 531 - 547 = 1136 – 1152 - Eldəniz, Məsud, əl-Muqtəfi (Urmiya);
4. 530 – 540 = 1135 – 1145 - Eldəniz (Urmiya);
5. 548 – 555 = 1153-1160 - Eldəniz, II Muhəmməd, əl-Muqtəfi (“zəfər” sözü ilə; Səlmas);
6. 548 – 555 = 1153-1160 - Eldəniz, II Muhəmməd, əl-Muqtəfi (Səlmas);
7. 548 – 555 = 1153-1160 - Eldəniz, Arslan, əl-Müstəncid (“fəth” – bəzi oxunuşlara əsasən - “fərəc”; “fərəh”) və “zəfər” sözləri ilə;
8. 532 - 533 = 1137 – 1138 - Eldəniz, Məsud, əl-Muqtəfi (“əbul-Bərəkət” sözləri ilə, Urmiya);
9. 531 - 547 = 1136 – 1152 - Ayaz Toğrultəkin (?-?), Eldəniz, Məsud (Urmiya);
10. 531 - 571 = 1136 – 1176 - Ayaz Toğrultəkin (Urmiya);
11. 531 - 547 = 1136 – 1152 - Ayaz Fəxrəddin ibn Barin (?-?), Eldəniz, Məsud, əl-Muqtəfi (Səlmas; Məmmədova A.M., 2021, s.).

Eldənizin adı olan dövrün fəslərinə aşağıdakı hökmdarların adları həkk edilib:

1. 531-547 = 1136 – 1152 = Səncər və Məsud;
2. 531 -552= 1136 – 1157 = Səncər;
3. 531 -552= 1136 – 1157= Muqtəfi və Səncər;
4. 548 -554 = 1153- 1159 = Muqtəfi və Muhəmməd;
5. 555 -566 = 1160 – 1170 = Mustəncid;
6. 555 -566= 1160- 1170= Mustəncid və Arslan;
7. 566 -571 = 1170- 1175 = Mustədi;
8. 566 -571 = 1170- 1175 = Mustədi və Arslan;
9. 555 -571 = 1160-1175 =Arslan;
10. 531 -571 = 1136 – 1175 = “Şəms” (Günəş) sözü ilə;

Bu dövrün fəslərinin bəzilərinə “fəth” (bəzi numizmatlara əsasən “fərəc”) və “zəfər” sözləri, digərlərinə “sübhənAllah” sözləri zərb edilib (Məmmədova A.M., 2021, s.).

Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Numizmatika Fondunda da belə sikkə vardır (NF 32624; çəkisi - 12,27 q; Məmmədova A.M., 2021, s. 9).

Yazılı mənbələrə və numizmatik tədqiqatlara əsasən Azərbaycan atabəylərinin hakimiyyəti dövründə Beyləqan, Şəmkir, Gəncə, Bərdə, Ərdəbil, Urmiya, Təbriz, Urmiya, Marağa, Dəbil və d. şəhər-zərbxanalar fəaliyyət göstərmişdir. Öz adını ərəb xəlifəsi və türk sultanı ilə birləşən sikkələrə həkk etdirən Azərbaycan atabəylərinin bu cəhdi dövlətin müstəqilliyini müəyyən qədər qorumaq səyi ilə əlaqədar olmuşdur.

Elxanilər (Hülakülər) dövrünün gümüş dirhəmi (XIII əsr). 1939-cu ildə Xankəndi şəhərində kolxoz bazarı yaxınlığında gümüş sikkə aşkarlanmışdır. Elə həmin sikkəni təyin edən prof. Y.Paxomov bu gümüş dirhəmin hicri 684-cü (1285-1286) ildə, Elxani xanı Ərgün (Arqun) dövründə zərb edildiyini

(zərb yeri silinib) müəyyən etmişdir. Sikkə Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilmişdir (Пaxoмoв E.A. 1949, s. 48 - 49).

Elxanilərin (Hülakülər, hicri 654 – 758 = 1256 - 1358) dövrünün zəngin numizmatik tapıntıları sırasında 4-cü Elxani xanı Ərgünün (hicri 683 – 690 = 1284 - 1291) dövrünün sikkələri nadir tapıntılar hesab edilir. Dövrün pul təsərrüfatında 2 qramlıq dirhəmlərlə yanaşı 1/2, 1/4, 1/6 dirhəmlərdən, qızıl dinarlardan və mis fəslərdən istifadə edilmişdir. Əsasən yazılardan, bəzən isə heyvan təsvirlərindən (quş, şir, Günəş) ibarət belə sikkələrə istinadən hökmdar Ərgünün titullarından biri də “ədalətli padşah” idi.

Bu hökmdar dövründə fəaliyyət göstərən Əbu İshaq, Əlincə, Bağdad, Bazar, Bazari-Ləşkər, Firuzan, Qərni, Həmədan, İrbil, İsfəhan, Kaşan, Mardin, Mərv, Mosul, Şiraz, Tovuz, Tiflis, Turşiz, Təbriz, Həmədan, Astarabad, Damqan, Şəfurqan, Tus və d. zərboxanaların dirhəmləri müxtəlif tiplidir. Bunlardan bəzilərinə həm ərəb, həm uyğur, bəzilərinə isə yalnız ərəb yazıları həkk edilmişdir.

Hicri 684-cü (1285-1286) ildə Təbriz gümüş dirhəminə həm uyğur, həm də ərəb dilində yazılar həkk edilib (sözlərlə zərb ili, zərboxana, “Allahdan başqa ilah yoxdur, Muhəmməd Allahın elçisidir”; şəkil 3).

Şəkil 3. Elxanilər (Hülakülər). Ərgün (hicri 683 – 690 = miladi 1284 - 1291), Təbriz, hicri 684 = miladi 1285-1286, gümüş dirhəm, 2,39 q (<https://www.zeno.ru>)

XIII yüzüylün II yarısından başlayaraq bütünlüklə Elxanilərin hakimiyyəti altına düşən Azərbaycanın pul dövriyyəsinin tərkibində Elxanilərin gümüş sikkələri əsas dövriyyə vasitəsi idi.

Numizmatik faktlara əsasən, Azərbaycanda aşkarlanan dəfinələrdə mükəmməl texniki tərtibatı və yüksək əyari ilə fərqlənən Elxani gümüş dirhəmlərinin digər ölkələrin sikkələri ilə birgə aşkarlanması müvafiq dövrün xarici (İraq, Türkiyə, Gürcüstan, İran) ticarət əlaqələrini təsdiq edir.

Qacarlar dövrünün gümüş qıranı (XIX əsr). 1939-cu ildə Xankəndi şəhərində təsərrüfat işi zamanı gümüş sikkə tapılmışdır. Elə həmin il sikkənin numizmatik təyinatını edən professor Yevgeni Paxomov üzərində zərb ili və şəhərin olmadığı bu gümüş sikkənin – qıranın Qacar hökmdarı Nəsrəddinşah dövründə (1264 – 1313 = 1847 - 1895) zərb edildiyi müəyyən edilmişdir. Sikkə Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilmişdir (Пaxoмoв E.A. 1949, s. 80).

Qacarlar sülaləsinin 10-cu hökmdarı Nəsrəddinşah dövründə Tehran, Rəşt, Sistan, Məşhəd, Təbriz, Şiraz və d. zərboxanalarda 1, 2, 3, 1/2, 1/5 qızıl tümənlər, 1, 1/2, 1/4, 1/8, 2, 5 gümüş qıranlar və mis dinarlar zərb edilmişdir (şəkil 4). Dövrün sikkələrində zərboxanalar şərəfli epitetlərlə (dar əl-səltənə, dar əl-xilafə) ifadə edilirdi.

Şəkil 4. Qacarlar. Nəsrəddinşah (hicri 1264 – 1313 = miladi 1847 - 1895). Şiraz, gümüş qıran, 4,93 q (Qajar //https://www.zeno.ru).

Dövrün müxtəlif çəkili (0,6; 1; 2; 4; 10; 26,8) gümüş sikkələrinə – qıranlara ərəb qrafikalı yazılarla (“sultan oğlu sultan”, rəqəmlərlə zərb ili, zərxbana, hökmdar adı) yanaşı əsasən xırda nəbatı naxışlar, tuğra, bəzən isə hökmdar büstü, heyvan (şir və Günəş) təsvirləri həkk edilmişdir .

Nəticə. Beləliklə, ötən əsrdə Xankəndi Diyarşünaslıq Muzeyinə təhvil verilən numizmatik tapıntılara istinadən müxtəlif tarixi mərhələlərdə həm Azərbaycanda sikkə zərbi, həm də xarici ticarət əlaqələri barədə məlumatlar təqdim etdik.

Zəngin milli numizmatik irsimizi qorumaq, gələcək nəsillərə ötürmək və öyrətmək hər birimizin vətəndaşlıq vəzifəsidir.

Ümid edirik ki, işğaldan azad edilən digər rayonlarla birgə Xankəndidə yenidən muzey işi bərpa ediləcək və numizmatik tədqiqatlar yeni tapıntılarla zənginləşəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Məmmədova A.M. (2021). Azərbaycan atabəylərinin sikkələri. Kataloq. Bakı.
2. Rəcəbli Ə.M. (2015). Şirvanşahlar dövlətində sikkə zərbi (VIII – XVI yüzillər). Azərb, rus və ing.dil-də. Bakı: Elm və həyat.
3. Пахомов Е.А. (1949). Монетные клады Азербайджана и других республик, краев и областей Кавказа. Вып. IV, Баку.
4. Раджабли А., Наджафова И., Мамедова А. (2020). О коллекции монет Октавиана Августа в Национальном Музее Истории Азербайджана // Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi -2020. Bakı: Təhsil NPM, s. 335 - 343
5. Раджабли А.М. (1997). Нумизматика Азербайджана. Баку: Элм ва хаят.
6. Qajar //https://www.zeno.ru

QUM KƏNDİNİN ARXEOLoji İRSİ

Məmmədova Bədircahan Əmrullah qızı,

AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutunun “Dəmir dövrü arxeologiyası” şöbəsinin elmi işçisi

Giriş. Məqalədə ilk dəfə Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsində yerləşən Qax rayonunun tarix-diyarşünaslıq muzeyində qorunan Qum kəndində aşkarlanan XII – XIII əsrlərə aid arxeofaktlar (kuzə, piydan, küp), muzey materialları (əlyazmanın surəti) və tarixi məlumatlara əsasən Nizami Gəncəvinin (1141-1209) mənşəyi, dövrünün sənətkarlığı, məişət mədəniyyəti və tarixinə nəzər salınmışdır. Bununla yanaşı məqalə müəllifinin Qum kəndinə səfəri zamanı əldə etdiyi arxeoloji və etnoqrafik məlumatlar da nəzərə alınmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev Qax rayonuna verdiyi dəyəri belə ifadə etmişdir: “Hər dəfə Qaxda olanda, yenilikləri görəndə çox sevinirəm. Rayon inkişaf edir, gözəlləşir, belə gözəl memarlıq əsərləri yaradılır. Deyə bilərəm ki, müasir Azərbaycanda belə gözəl guşələrin yaradılması yəqin ki, Qaxdan başlayıb” (1, s. 2).

Qax şəhərindən 7 km şimalda, dəniz səviyyəsindən 700 m yüksəklikdə yerləşən Qum kəndi bir sıra tarixi-arxeoloji abidələri ilə tanınır. Böyük Qafqaz silsiləsinin ətəyindəki bu füsunkar kəndin ərazisindən Ərdəva çayı axır, dağ yamacları qalın meşəliklə örtülüdür.

Kəndin ərazisində və yaxınlığındakı Arpatala, Xıdır axurlar, Buduqoba, Güllütəpə, Doludöyən, Çınarlı, Sırt qala, Ballı qaya, Xəzinə qaya və digər yer adları və toponimlər Qum kəndinin tarixi, etnoarxeoloji zənginliyini sübut edir.

Qum kəndində aşkarlanan XII-XIII əsrlərə aid arxeofaktlar. Qax abidələrinin tədqiqi hələ keçən əsrdə xarici tədqiqatçıların (A.Fon Plotto, A.Xaxanov, A.Poserbski, P.Baranovski, N.Çubinaşvili, Y.Paxomov) və Azərbaycan alimləri (Davud Axundov, Məşədixanım Nemət, Məmmədli Hüseyinov, Şərqiyyə Sadıxzadə və Aliyə Qarəhmədovanın) əsərlərində əksini tapmışdır.

Tarix elmləri namizədi, arxeoloq Aliyə Qarəhmədovanın rəhbərliyi ilə Qum kəndində Arxeoloji baza yaradılmış, kənddə və ətraf ərazilərdə geniş arxeoloji tədqiqatlar aparılmışdır.

Son illərdə Nəsim Muxtarov, İntizar Bədəlova, Mənsur Mənsurov, Akif Məmmədli, Natiq Alışov, Elşən Abdurahmanov, Rahim Həsənov və məqalə müəllifinin bu ərazidəki arxeoloji tədqiqatları bir sıra yeni qənaətləri ərsəyə gətirmişdir.

Nizami əsrində Qax bölgəsində mövcud olan istehsalat peşələri (dulusçuluq, zərgərlik, misgərlik) və mətbəx mədəniyyətini (saxsı qablar) büruzə verən arxeoloji tapıntılar günümüzədək gəlib çatan faktiki materiallardır.

Azərbaycanın digər regionlarında (Bakı, Beyləqan, Naxçıvan, Gəncə və b.) olduğu kimi şimali-qərb bölgəsində də aşkarlanan maddi-mədəniyyət tapıntıları orta əsrlərin dulmuşluq sənətinin bariz

nümunələridir. Belə tapıntılar sırasında məişətdə işlənən su qabları (kuzə, piydan, bardaq və d.) və digər müxtəlif növlü əşyalar həm də Qax rayonundakı yerli emalatxanalarda istehsal edilirdi.

Belə saxsı qablar və dulus kürələri Qax rayonunun Qum kəndindən əlavə həm də Lələli, İlisu kəndlərində aşkarlanmışdır.

Qax rayonunun tarix-diyarşünaslıq muzeyində qorunan və arxeoloji təyinatı əsasən XIII əsrə aid aşağıdakı saxsı məmulatları tərəfimizdən qeydə alınmışdır (şəkil 4):

1. Saxsı kuzə (N 8990, hündürlüyü – 25 sm, diametri – 3 sm). Narıncı gildən hazırlanmışdır. Boğaz hissəsi uzunsov formada, alt hissəsi yumrudur, qulpunun bir hissəsi boğaz hissəsi, digər hissəsi isə orta hissəsinə birləşdirilib. Ağız hissəsi dairəvidir, ağız və orta hissəsində qopuq vardır. Üzərində uzunluğu boyunca cızıqlar vardır.

2. Saxsı piydan (xeyrə, N 8991, hündürlüyü – 10 sm, diametri – 26 sm). Narıncı gildən hazırlanmışdır. Kənarlarında zəncirvari naxışlar və düyməciklər vardır. Ağız hissəsi uzunvaridir, mərkəzi hissəsində dəlik vardır.

3. Saxsı küpə (N 8998, hündürlüyü – 19 sm, diametri – 16,5 sm) yumru formadadır və narıncı gildən hazırlanmışdır. Dulus çarxı vasitəsilə düzəldilərək külək tutmayan yerdə qurudulmuşdur.

Muzeydə qorunan gil və saxsı qablar bu ərazidə qədim peşələrdən olan dulusçuluğun ilkin mərkəzlərinin Qanix (Alazan) çay vadisi ərazisində yerləşdiyini deməyə əsas verir.

Bir sıra tarixi və mədəni dəyişikliklərlə əlamətdar olan XII – XIII əsrlərdə yerli ustaların xarici əməkdaşları ilə olan əməkdaşlığı sayəsində bu sənət sahələri kəmiyyət, keyfiyyət estetikası qazanmaqla yanaşı həm də məişətdə tətbiqini asanlaşdıran müxtəlif formalarla yadda qalmışdır.

Məlumdur ki, hər bir ilkin saxsı parçası unikal forma alanadək hətta 17 mərhələdən ibarət işlənməyə məruz qalır və yerli sənətkar ərsəyə gətirdiyi məmulata öz fantaziyası və qəlbini qoyur.

Qax rayonunun tarix-diyarşünaslıq muzeyində aşkarlanan kuzələr qalın qatlı olsa da, yüngül çəkildir. Rəngarəng keramikadan düzəldilən, əksər halda ağ naxışlarla bəzədilmiş belə kuzələrlə su daşınardı. Bu qabların naxışlanmasında istifadə edilən yaşıl gil həm də kosmetikada tətbiq edilmişdir.

Muzeydə nümayiş olunan orta əsr materialları - piydanlarından otaqların işıqlandırılması üçün, saxsı bardaqlardan isə müxtəlif mayelərin saxlanması üçün istifadə edilirdi.

Qum kəndinin tarixi abidələri. XX əsrin 40-cı illərində Qum məbədində bərpəçi-memar Pyotr Baranovskinin rəhbərliyi ilə bərpa işləri və tədqiqatlar aparılmışdır (4, s. 10; 9).

1958-ci ildə Azərbaycan Tarixi Muzeyinin əməkdaşı Şərqiyyə Sadıxzadə və Tarix İnstitutunun elmi işçisi Məmmədəli Hüseynov Qax rayonunda tədqiqatlar apararaq qədim, orta əsr və yeni dövr abidələrini öyrənmişlər.

Arxeoloq-alim Məmmədəli Hüseynovun hazırda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Arxivində qorunan 1958-ci ilə dair hesabatında Qum məbədinin çay daşından inşa edildiyi və hündürlüyünün 10 m olması qeyd edilmişdir.

Eni 19,3 m, uzunluğu isə 26,4 m olan Qum məbədinin (5; 6, s. 30) iki qapısı vardır. Bunlardan biri şimali-şərqə, digəri isə cənubi-qərbə doğrudur.

Milli memarlığımızın nadir incilərindən olan Qum məbədi aydın planlaşdırma və səliqəli konstruksiyası ilə diqqəti cəlb edir. Bu möhtəşəm abidədən dövrümüzdə qədər müəyyən qismi gəlib çatmışdır.

Qum məbədi Qax rayonunun Ləkit kəndindəki Yeddi Kilsə monastr kompleksi, Oğuz rayonundakı Calud məbədi, Oğuz məbədi, Zaqatala məbədi, Balakən rayonunun Talalar məbədi, Şəki rayonunun Bideyiz və Baş Küngüt məbədləri və Laçın rayonunun Ağoğlan çayı sahilindəki Laçın bazilikası ilə həmdövr abidələrdəndir.

Qum kəndində turistlərin ən çox ziyarət etdiyi abidələrdən biri də Kilsəhəd məbədidir. Qədim inanc və müdafiə əhəmiyyətli bu abidə VI – VII əsrlərə aid edilsə də, inşaat üslubu və arxeoloji müşahidələr onun daha erkən dövrə aid olduğunu deməyə əsas verir.

Qum kəndindəki digər orta əsr abidəsi Sırt qalasıdır. Qum kəndinin yuxarı hissəsində yerləşən bu istehkam tipli abidənin adı - türkcə “sırt” (kürək, dayaq) sözü ilə əlaqədardır.

Etnoqrafik tədqiqatlara əsasən bu abidə yerli sakinlərin qədim inanc yeri olmuş, orta əsrlər müdafiə tipli istehkam əhəmiyyətə malik olmuşdur. Yerli sakinlər bu qalaya “Sərt qalası”, bəzən isə “Nizami qalası” deyirlər.

Bişmiş kərpic, çay daşı və əhəng məhlulundan inşa edilən bu qala dağlarla əhatəli dörd bürcdən ibarət olsa da, dövrümüzədək bunlardan yalnız biri gəlib çatmışdır. Müdafiə və müşahidə məntəqəsi olan bu abidədən həm Qum, həm də Çinarlı kəndlərini aydın görmək mümkündür.

Yolu dar və yoxuş cığırlardan ibarət bu qaladan daha yüksəklikdə, qarşdakı dağın zirvəsində yerli sakinlərin Taxtaqala adlandırdığı daha bir abidənin olduğu söylənilir.

Qum kəndindəki zəngin İslam nümunələri - məscid və epiqrafik abidələr olsa da, zəif tədqiq edilmiş, onların bərpası və qorunması məsələləri hazırda da qalmaqdadır.

Araşdırmağa cəlb etdiyimiz dövrə aid Qax tarix-diyarşünaslıq muzeyində qorunan materialların (saxsı qablar, sikkələr, bəzək əşyaları və s.) tədqiqi nəticəsində Türkiyə, İran, Çin, Hindistan, Afrika, Rusiya və Şərq ölkələri ilə iqtisadi və mədəni əlaqələrin olduğu da müəyyənləşdirilmişdir (7, s. 127; 8, s. 141 - 151).

Nizami Gəncəvinin mənşəyi və Qum kəndi. Dahi şair və mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin 880 illiyi münasibətilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2021-ci il “Nizami Gəncəvi ili” elan etmişdi. Şairin yaşayıb yaratdığı dövr maraqlı ədəbi, tarixi abidələrlə tarixdə iz qoymuşdur.

Nizami Gəncəvinin Vətəni ilə əlaqədar mövcud məlumatlar sırasında maraq yaradan bir sıra faktlar mövcuddur. Belə faktlardan biri də hazırda Parisdə qorunan onun əlyazmasıdır. Həmin əlyazmasında o belə yazır: “Mən Qaxstanın Qum şəhərində dünyaya göz açdım. Altı yaşım olar olmaz o zaman yaşadığım evin önündəki dağ silsiləsindən aydın səmada böyük şəhərin işıqlı binalarını gördüm. Və mənim oranı görmək arzumu Gəncə xanının mirzəsi, dayım Ömər həyata keçirib məni özü ilə Gəncəyə apardı”.

Hazırda Qax rayonunun mərkəzində və rayonun Qum kəndində olan şairin abidəsi yerli sakinlərin və digər ziyarətçilərin diqqətini cəlb edir (şəkil 1 və 2).

Qax rayonunun tarix-diyarşünaslıq muzeyində Nizami Gəncəviyə həsr edilmiş guşədə (şəkil 3) 22 aprel 1983-cü ildə akademik Ziya Bünyadovun Qum kəndinin məktəblilərinə ünvanladığı əlyazmasının surəti nümayiş edilir (N 8079). Həmin əlyazmada bu sözlər yazılıb: “Əziz uşaqlar! Dahi Nizaminin doğma yurdu haqda söhbətlər çoxdan gedir. Şairin İranın Qum şəhərində anadan olması Nizaminin öz sözləri əsasında rədd olunur. İranın Qum şəhəri düzənlikdə yerləşir. Nizami isə “Mən dağlıq mahalı olan Qum şəhərindənəm” yazıb. Sizin Qum orta əsrlərdə şəhərcik olub və Qum dağ mahalındadır. Ona görə mən və məndən qabaq başqa alimlər təsdiq edirlər ki, Nizaminin Vətəni sizin Qumdur. Bu yaxınlarda

mən yaxınlarda çapdan çıxan “Azərbaycan atabəyləri dövləti” kitabında yazmışam (rusca kitab çıxıb). “Памятники эпохи Руставели” adlı (1938-ci ildə Leninqradda nəşr olunub) toplusunun 111-138-ci səhifələrində A.N.Boldirevin “Два ширванских поэта – Низами и Хагани” adlı məqaləsi var. Burada da sizin Qum haqda söhbət gedir. Bir də Paşayevin “Nizami və Azərbaycan xalq əfsanələri” kitabına baxın. Hörmətlə - Ziya Bünyadov”.

Firudin Köçərli, Mikayıl Rəfili, Qəzənfər Əliyev və d. alimlər Nizami yurduunun Qax rayonundakı Qum kəndi olduğunu vurğulamışlar (2).

Qum kəndindən Ağyazı və daha sonra Sarıçaya, oradan isə Mingəçevirə və nəhayət Gəncəyə aparan ticarət yolu orta əsrlərdə Azərbaycan şəhərləri arasındakı ticarət və mədəni əlaqələrin bariz nümunəsidir. Dövrün mənbəəşünaqlarının qeydlərində də bu barədə məlumatlar vardır.

Beləliklə, şairin öz qeydləri və akademik Ziya Bünyadovun tədqiqatlarına (3, s. 202) əsasən, şairin əslən Qax rayonunun Qum kəndindən olması, təhsil və iş həyatı ilə əlaqədar olaraq Gəncə şəhərinə getdiyi və həyatının sonunadək bu şəhərdə qalaraq dünyasını dəyişdiyi söylənilə bilər.

Qax rayonu həm də tarixi şəxsiyyətləri ilə tanınır. Orta əsrlər Şərfinin böyük şairi, Azərbaycan poeziyasının sənətkarı, “Xəmsə” müəllifi Nizami Gəncəvi yaradıcılığında həm İslamdan əvvəlki, həm də İslam dövrü ümumiləşdirilmişdir. Nizami Gəncəvinin müasirləri olan - Qum hakimi Sökmən ibn Qaymaz, Gəncədəki canişini, rəis Cəmaləddin əl-Qumi, atabəy Özbəyin hacibi Şəmsəddin əl-Qumi haqqında məlumatlar Azərbaycanın orta əsrlər tarixinə layiqli töhfəsini verən akademik Ziya Bünyadovun tədqiqatları sayəsində məlum olmuşdur (3, s. 111, 158, 203).

Qax

Nəticə. Qum kəndinin tədqiqi nəticəsində yerli məişətdə istifadə edilən qablar, dövrün sənətkarlığı, həmçinin Nizami Gəncəvinin mənşəyi barədə əldə etdiyimiz yeni məlumatlar orta əsr Azərbaycan arxeologiyası və etnoqrafiyası üçün töhfədir.

Tədqiqata cəlb etdiyimiz materiallar Qanıq (Alazan) arxeoloji irsini təmsil edən tarixi faktlardır. Bu faktların qorunması, dünya səviyyəsində tədqiqi önəmlidir. Belə faktlar elmi tədqiqatlar, təcrübi metodika ilə yanaşı həm də yerli və xarici turizm layihələri üçün maraq kəsb edir. Gənc nəslə bu materialları öyrətmək hər bir vətəndaşın borcudur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Yeni uğurların təməli qoyulmuşdur // “Şəlalə” qəzeti, 3 fevral 2012, s. 2.
2. Novruzova P. Nizami Gəncəvi və Qax bölgəsi // “Alternativ” qəzeti, 14-20 avqust 2002
3. Bünyadov Z. Azərbaycan Atabəyləri dövləti (1136-1225-ci illər). Bakı, Şərq-Qərb, 2007
4. Zərbəliyev C. Qaxın füsunkar Qumu // “Mədəniyyət” qəzeti, 2012.
5. Петр Барановский и реставрация памятников Кавказа // <http://www.kavkazoved.info>
6. Əzimov H., Əhmədov Ş. Qax abidələri. Bakı, 1998
7. Алиев Р.М. Низами. Краткий библиографический справочник. Баку: Язычы, 1983
8. Маммадова А.М. О нумизматических фактах периода Низами Гянджеви // “Metafizika” beynəlxalq fəlsəfi və fənlərarası araşdırmalar jurnalı. Bakı: 2021, s. 141-151

Qum kəndinin arxeoloji irsi

Xülasə

Məqalədə tarixi və arxeoloji tədqiqatlara, eləcə də digər materiallara istinadən Qax rayonunun tarix-diyarşünaslıq Muzeyində qorunan orta əsr tapıntıları, Qax rayonunun Qum kəndinin abidələri haqqında məlumat verilib.

Yazılı mənbələr, eləcə də Azərbaycan arxeoloqları - Məmmədali Hüseynov, Şərqiyyə Sadıqzadə, Aliyə Qarəhmədova, müəllifin şəxsi müşahidələri nəticəsində Qum kəndinin abidələri (V – VI əsrin Qum məbədi, XII əsrin Sirt qalası, Bəydərəsi məbədi, Taxtaqala və Kilsədağ abidələri) barədə nəticələr əldə edilmişdir.

Muzey materialları – Qum kəndində aşkarlanmış saxsı vaza, şamdan və kuzə, gündəlik məişət, adətlər, eləcə də yerli əhalinin təsərtüfatı və istehsal barədə aydın məlumat verir. Kəndin dini abidələri isə yerli əhalinin inancını açıqlayır.

Akademik Ziya Bünyadovun (1923 - 1997) tədqiqatlarına əsasən, dahi şair Nizami Gəncəvi (1141-1209) əslən Qum kəndindən idi, lakin fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq Gəncə şəhərinə köçmüşdür.

Yazılı məlumatlar, arxeoloji tapıntılar və tarixi abidələr Qum kəndinin mənşəyi və müxtəlif tarixi mərhələlərdə davamlı inkişafını təsdiq edir.

Açar sözlər: Qax, Qum, arxeologiya, qədim, orta əsrlər dövrü, abidə

Archaeological heritage of village Gum

Summary

The article, based on historical and archaeological research, as well as on actual finds stored in the local history museum of the Gakh region, provides information on the study of medieval findings and monuments in the village Gum in the Gakh region.

As a result of the study of written information, as well as research of the exploratory nature of Azerbaijani archaeologists - Mamedali Huseynov, Shargiya Sadikhzade, Aliya Garahmedova, as well as personal observations of the author, information about the monuments of this village (Gum temple - V-VI centuries, Sirt tower - XII century, "Beideresi" temple, monuments "Takhtagala" and "Kilsedag").

Museum materials - a clay vase, lamp and jug, found in the territory of the village of Gakh, clearly give information about the daily life, customs, and also the craft production of the local population.

The beliefs of local residents are evidenced by a religious monument of the village.

According to the researches of academician Ziya Bunyatov (1923 - 1997), the great poet Nizami Ganjavi (1141-1209) was from the village of Gum, but due to his activities he moved to the city of Ganja.

Written information, archaeological finds and historical monuments of the village of Gum confirm the existence and continuous development of this settlement at various stages of history.

Key words: Gakh, Gum, archaeology, ancient, medieval age, monument

Şəkil 1. Nizami Gəncəvinin Qax şəhərindəki abidəsi.

Şəkil 2. Nizami Gəncəvinin Qax şəhərinin Qum kəndindəki abidəsi.

Şəkil 3. Məqalə müəllifi Qax rayonunun tarix-diyarşünaslıq muzeyində. Muzeydə Nizami Gəncəviyə aid guşə.

1

2

3

Şəkil 4. XIII əsrə aid arxeoloji tapıntılar:

1. N 8990. Saxsı kuzə.

2. N 8991. Saxsı piydan (xeyrə).

3. N 8998. Saxsı küp.

Tapılma yeri: Qax rayonu, Qum kəndi.

Qorunma yeri: Qax rayonunun tarix-diyarşünaslıq muzeyi.

QƏRB FƏLSƏFƏSİNDƏ DIN VƏ ƏXLAQ MÜNASİBƏTLƏRİNDƏKİ NƏZƏRİYYƏLƏR

Ələddin Məlikov

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

<https://orcid.org/0000-0001-5830-6764>

Xülasə

Din və əxlaq tarix boyu yaxın münasibətdə olmuşdur. Din və əxlaq mövzusu günümüzdə daha çox aktualıq qazanmışdır. Xüsusən də Qərbdə geniş araşdırma mövzusu olmuşdur. Məqalədə Qərb fəlsəfəsində mövzuya dair görüşlər və nəzəriyyələr qeyd edilmişdir. Bəzilərinə görə, din və əxlaq bir birindən müstəqildir, bəziləri də əksini iddia edirlər. Digərləri isə ortaq bir yol seçməyə çalışırlar ki, nə ayrılır, nə də asılıdır və s. Din əxlaqı mərkəz alır və onsuz din düşünülə bilməz. Dinin özü Allahın rızasını göstərən əxlaqdır fikrində olsaq, yanılmarıq. Din daim əxlaqlı yaşayışı tövsiyə edir. Buna görə din insanları səadətə çatdırmaq üçün əxlaqdan istifadə edərək onların həyatlarını etik bir həyat olaraq dəyərləndirir. Bu fikrə istinad etsək, inanc yönündən ən ərdəmli, ən üstün olanın, əxlaqca ən üstün olanın olduğu nəticəsi ortaya çıxmaqla bilər. Din insanın Allaha iman bağlamında özünü başqalarına və hətta digər varlıqlara qarşı vəzifələrini bildirərək ona dəyər yükləyər. İnsanlara hansı ideallara yönəlmələri, necə davranmaları, necə bir xarakter yaratmaları gərəkdiyini bildirir. Dinin istədiyi yaşam tərzini əxlaqlı bir yaşam tərzidir. Bu mövzu din fəlsəfəsində əsas mövzularından biridir. Burada din və əxlaq münasibətlərini Qərb düşüncəsində ətraflı araşdırmışdır. Sokratın əxlaqın müstəqilliyi və dinin əxlaqdan asılılığı, İmmanuel Kantın əxlaq və din müstəqil həqiqətlər, Karl Marksın və Soren Kyerkeqorun əxlaq və dinin ziddiyyət, Robert Adamsın əxlaqın dindən asılılığı və əxlaq ilə dinin eyniliyi nəzəriyyələrini izah olunmuşdur. Burada əsas məqsəd təməl nəzəriyyələrini anlamaq üçün din və əxlaq münasibətlərini dərinlən ümumi şəkildə araşdırmaq və mövzuya digər aspektlərdən də baxmaqdır.

Açar sözlər: din, əxlaq, din və əxlaq münasibətləri, Sokrat, İmmanuel Kant, Soren Kyerkeqor, Karl Marks, Robert Adams

Theories in the relationship between religion and morality in Western philosophy

Summary

Religion and morality have been closely related throughout history. The topic of religion and morality has become more relevant today. It has been the subject of extensive research, especially in the West. Here, views and theories on the subject in Western philosophy are mentioned. According to

some, religion and morality are independent of each other, while others claim the opposite. Others try to choose a middle path that is neither separate nor dependent, etc. Religion is the center of morality and religion cannot be thought of without it. If we believe that religion itself is morality that shows God's approval, we will not be mistaken. Religion always recommends moral living. Therefore, religion uses morality to bring people to happiness and values their lives as an ethical life. If we proceed from here, the conclusion that the most virtuous, the most superior, and the most superior morally can emerge from the point of view of faith. Religion imposes value on a person by expressing his duties towards others and even other beings in the context of faith in God. It tells people what ideals they should aim for, how they should behave, what kind of character they should create. The way of life that religion wants is a moral way of life. This topic is one of the main topics in the philosophy of religion. Here he studied the relationship between religion and morality in Western thought in detail. The theories of Socrates' independence of morality and religion's dependence on morality, Immanuel Kant's morality and religion are independent truths, Karl Marx's and Soren Kierkegaard's conflict between morality and religion, Robert Adams's theories of morality's dependence on religion and the identity of morality and religion have been explained. The main goal here is to deeply explore the relationship between religion and morality in order to understand the basic theories and to look at the topic from other aspects.

Keywords: religion, ethics, religion and ethics relations, Socrates, Immanuel Kant, Soren Kierkegaard, Karl Marx, Robert Adams

QƏRB FƏLSƏFƏSİNDƏ DİN VƏ ƏXLAQ MÜNASİBƏTLƏRİNDƏKİ NƏZƏRİYYƏLƏR

Ələddin Məlikov

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

<https://orcid.org/0000-0001-5830-6764>

Xülasə

Din və əxlaq tarix boyu yaxın münasibətdə olmuşdur. Din və əxlaq mövzusu günümüzdə daha çox aktualıq qazanmışdır. Xüsusən də Qərbdə geniş araşdırma mövzusu olmuşdur. Məqalədə Qərb fəlsəfəsində mövzuya dair görüşlər və nəzəriyyələr qeyd edilmişdir. Bəzilərinə görə, din və əxlaq bir birindən müstəqildir, bəziləri də əksini iddia edirlər. Digərləri isə ortaq bir yol seçməyə çalışırlar ki, nə ayırıdır, nə də asılıdır və s. Din əxlaqı mərkəz alır və onsuz din düşünülə bilməz. Dinin özü Allahın rızasını göstərən əxlaqdır fikrində olsaq, yanılmarıq. Din daim əxlaqlı yaşayışı tövsiyə edir. Buna görə din insanları səadətə çatdırmaq üçün əxlaqdan istifadə edərək onların həyatlarını etik bir həyat olaraq dəyərləndirir. Bu fikrə istinad etsək, inanc yönündən ən ərdəmli, ən üstün olanın, əxlaqca ən üstün olanın olduğu nəticəsi ortaya çıxa bilər. Din insanın Allaha iman bağlamında özünü başqalarına və hətta digər varlıqlara qarşı vəzifələrini bildirərək ona dəyər yükləyər. İnsanlara hansı ideallara yönəlmələri, necə davranmaları, necə bir xarakter yaratmaları gərəkdiyini bildirir. Dinin istədiyi yaşam tərzı əxlaqlı bir yaşam tərzıdır. Bu mövzu din fəlsəfəsində əsas mövzularından biridir. Burada din və əxlaq münasibətlərini Qərb düşüncəsində ətraflı araşdırmışdır. Sokratın əxlaqın müstəqilliyi və dinin əxlaqdan asılılığı, İmmanuel Kantın əxlaq və din müstəqil həqiqətlər, Karl Marksın və Soren Kyerkeqorun əxlaq və dinin ziddiyyət, Robert Adamsın əxlaqın dindən asılılığı və əxlaq ilə dinin eyniliyi nəzəriyyələrini izah olunmuşdur. Burada əsas məqsəd təməl nəzəriyyələrini anlamaq üçün din və əxlaq münasibətlərini dərinlən ümumi şəkildə araşdırmaq və mövzuya digər aspektlərdən də baxmaqdır.

Açar sözlər: din, əxlaq, din və əxlaq münasibətləri, Sokrat, İmmanuel Kant, Soren Kyerkeqor, Karl Marks, Robert Adams

Theories in the relationship between religion and morality in Western philosophy

Summary

Religion and morality have been closely related throughout history. The topic of religion and morality has become more relevant today. It has been the subject of extensive research, especially in the West. Here, views and theories on the subject in Western philosophy are mentioned. According to

some, religion and morality are independent of each other, while others claim the opposite. Others try to choose a middle path that is neither separate nor dependent, etc. Religion is the center of morality and religion cannot be thought of without it. If we believe that religion itself is morality that shows God's approval, we will not be mistaken. Religion always recommends moral living. Therefore, religion uses morality to bring people to happiness and values their lives as an ethical life. If we proceed from here, the conclusion that the most virtuous, the most superior, and the most superior morally can emerge from the point of view of faith. Religion imposes value on a person by expressing his duties towards others and even other beings in the context of faith in God. It tells people what ideals they should aim for, how they should behave, what kind of character they should create. The way of life that religion wants is a moral way of life. This topic is one of the main topics in the philosophy of religion. Here he studied the relationship between religion and morality in Western thought in detail. The theories of Socrates' independence of morality and religion's dependence on morality, Immanuel Kant's morality and religion are independent truths, Karl Marx's and Soren Kierkegaard's conflict between morality and religion, Robert Adams's theories of morality's dependence on religion and the identity of morality and religion have been explained. The main goal here is to deeply explore the relationship between religion and morality in order to understand the basic theories and to look at the topic from other aspects.

Keywords: religion, ethics, religion and ethics relations, Socrates, Immanuel Kant, Soren Kierkegaard, Karl Marx, Robert Adams

Giriş. Dinin ortaya qoyduğu əxlaq insanın xoşbəxtliyini hədəf alır. Çünki İlahi çağırışın hədəfi gözəl əxlaqa sahib olan xoşbəxt insandır. İnsanların xoşbəxt olmaları bu çağırışa əməl etməklə mümkündür. Dində ən yüksək dəyər qaynağı Allahdır. Dolayısıyla dini baxımdan əxlaqlı ola bilmək ancaq dini hökmlərə əməl ilə mümkündür. Mövzunun daha dərinədən mənimsənilməsi və anlaşılan olması üçün müxtəlif aspektlərdən mövzuya baxanların fikirlərini araşdırılmaq məqsədə müvafiq olar.

İnsanların bir çoxu həyatımızın bütün sahələrini əhatə edən əxlaqi dəyərlərə inanırlar. Lakin sual olunur: həmin etik qaydaların mənsəyi nədir? Fəlsəfə fənninə ilk dəfə olaraq Aristotel "Etika" adı vermişdir. Bununla o adətlərin, ənənələrin elmi yaranmasını nəzərdə tuturdu. Ancaq ona qədər artıq etika fəlsəfi düşünmənin tərkib hissəsinə çevrilmişdi. Bunun arxasında Sofistlərin insan idrakının arxasında onların adət və ənənələri durması idi. Aristotel fikirləşirdi ki, insan praktikası əsaslı və nəzəri cəhətdən mövcud olan əksətdirməyə yol tapa bilər. (Aristoteles, 2015: s. 14) Bu baxımdan etika insanın materiya ilə davranışı, bu materiyanın fəlsəfi üsullarla işləyən normativlər əsasında qiymətləndirilməsi və bunun əsasında əldə edilən biliklər əsasında praktikada tətbiqini fəda edir. Məsələn, biz nə üçün müəllimə hörmətlə yanaşmağı zəruri hesab edirik? Bu və buna oxşar sualları ilk addımda belə cavablandıra bilərik: çünki valideynlərimiz, din xadimlərimiz və müəllimlərimiz bizə əxlaq çərçivəsində davranmağı tövsiyə ediblər. Bəs bizim doğru hesab etdiyimiz əxlaq qanunlarının son məqsədi nədir? Bizi düzgün davranışa dəvət edən valideynlər, müəllimlər və ya din xadimləri dəvətlərini necə əsaslandırırlar? Etikada təsbit olunan davranış qaydaları sırf əql qüvvəsinin məhsuludurmu? Yoxsa bu normaları Allah müəyyənləşdirib? Bəlkə onların başqa amilləri var? Bir sözlə, əxlaq dindən ayrırırmı? Qərb və Şərq fəlsəfəsində problemin həlli üçün müxtəlif yollar təklif olunur. Biz öncə Qərb təfəkkür tarixində məsələyə münasibəti araşdıracaq, sonra müsəlman Şərqində problemin həll yolunu nəzərdən keçirəcəyik.

Biz bu bölmədə Qərb dünyasında din və əxlaq mövzusu ilə bağlı təməl nəzəriyyələr ilə tanış olacağıq. Bu nəzəriyyələr aşağıdakılardır:

- 1) Əxlaqın müstəqilliyi və dinin əxlaqdan asılılığı nəzəriyyəsi;
- 2) Əxlaq və din müstəqil həqiqətlər nəzəriyyəsi kimi;
- 3) Əxlaq və dinin ziddiyyət nəzəriyyəsi;

- 4) Əxlaqın dindən asılılığı nəzəriyyəsi;
- 5) Əxlaq ilə dinin eyniliyi nəzəriyyəsi.

Əxlaqın müstəqilliyi və dinin əxlaqdan asılılığı nəzəriyyəsi. Antik fəlsəfənin görkəmli nümayəndələrindən olan Platon “Osiferon” əsərində Sokratın Osiferon adlı şəxslə dialoqunu şərh edir. Həmin dialoqda Osiferon deyir ki, “təkcə Allahın fərman verdiyi işlər yaxşı iş sayıla bilər”. Bu vaxt Sokrat ondan soruşur: “Həmin işin yaxşı olmasının səbəbi Allahın əmridir, yoxsa Allah həmin işin yaxşılığını nəzərə alıb onun həyata keçməsinə tələb edib?”. Osiferon cavab verir: “Həmin iş yaxşı olduğu üçün Allah onun yerinə yetirilməsi haqda fərman verib”. Sokrat bu cavabdan belə nəticə çıxarır: “Deməli, əxlaq ilahi fərmandan asılı deyil və Allah özü də əxlaq normalarına uyğun əməl edir”.

Qeyd etmək lazımdır ki, həmin risalədə din və ədalət mövzusu müzakirə olunur. Sokrat ədalətin daha geniş anlam olduğunu və dinin ədalətin bir hissəsi olduğunu vurğulayır. Beləliklə, uyğun sualın ilk cavabı antik fəlsəfədə verilmişdir. Bildirilir ki, əxlaq dindən ayrıdır, amma din əxlaqdan asılıdır. Çünki, Allahın özü də öz əmrini əxlaq qanunları ilə uzlaşdırır (Yaqubov, 2011; s. 83).

Əxlaq və din müstəqil həqiqətlər nəzəriyyəsi kimi. Kant din və əxlaqı bir-birindən asılı olmayan müstəqil həqiqətlər kimi təqdim edib. XVIII əsrdə yeni fəlsəfi sistemin banisi Kant belə hesab edirdi ki, nəzəri baxımdan əxlaq meyarlarının və qanunlarının müəyyənləşdirilməsində əql tam müstəqildir. Praktiki əql sahəsinə gəldikdə isə hətta əxlaq vasitəsilə Allahın varlığını sübut etmək olar. Daha dəqiq desək, Kant Allahın varlığının sübutunu sırf nəzəri üsullarla yox, praktiki əql, yəni əxlaq vasitəsilə mümkün sayır. Yəni insanlar əxlaq normalarına müvafiq yaşayırlarsa, bu vaxt onlar ilahi sevgi və məhəbbət duyğusunu hiss edəcəklər.

İmmanuel Kantın etikası, yaxud əqlin əməli tətbiqi təlimi “Prakti zəkanın tənqidi” və qısa şəkildə desək, “Prolegomenlər” əsərlərində nəzərdən keçirilmişdir. Kantın etikası tarixi-fəlsəfi əhəmiyyətə malikdir ki, burada da “qəti imperativ” mühüm yer tutur. Məsələn burasındadır ki, əxlaqa utilitar yanaşma İ. Kantı etmirdi. Çünki burada əxlaqın məqsədləri onun özündən kənarda hesab olunur. O, tam təcrid olunmuş əxlaq metafizikasını əldə etməyə çalışırdı. Özü də bu əxlaq nə teologiya, nə də başqa bir şeylə şərtlənmir. Kant hesab edirdi ki, bütün əxlaqi anlayışlar öz yeri və mənşəyinə görə əqlə tam aprioridir. Əxlaqi dəyərlər insanın borc hissindən çıxış edərək fəaliyyət göstərdiyi zaman mövcud olur. Həm də borcu tələb etdiyi səviyyədə olan fəaliyyət kifayət deyildir. Tacirin düzlüyü əgər onun marağı ilə şərtlənsə o, yaxşı hesab oluna bilməz. Əxlaqın mahiyyəti qanun anlayışından çıxarılmalıdır.

İmmanuel Kantın əxlaqı iki termin üzərində qurulub:

- 1) Hipotetik imperativ. Buna görə bir insan edəcəyi işin bir məqsəd üçün olması lazımdır.
- 2) Kateqorik imperativ. Buna görə isə etdiyimiz işlər üçün bir məqsəd və ya çıxar olmamalıdır. Çünki hərəkətlərimizin məqsəd və ya çıxara görə deyil, bütün insanlar üçün mütləq olan “vəzifəyə” görə olması lazımdır.

Kant “ Əxlaq metafizikasının təməlləndirilməsi” kitabında nəyin əxlaqi olub olmadığını ortaya qoyub.

Kant özünü dindar və xristian hesab edir. Alimin fikrincə, dinin əxlaqdan substansion fərqi yoxdur. Demək olar ki, din elə həmin əxlaqdır ki, xüsusi baxışla nəzərdə tutulmuşdur. Kant əxlaqın dinin özü olması fikrində ısrar edir. Dinlə fərqliliyi ilə müxaliflik edir. Əxlaqın dinin özü olmanın şərt və mənası ondan ibarətdir ki, fərd özündən başqa mənbə və müraciət edilən amili olmamalı, daxili ağıl iradəsinə əsasən əmr qəbul etməməlidir. Buna görə Kantın “Din yalnız ağılın çərçivəsində” adlı kitabında ilk sözü bundan ibarətdir: Əxlaq insandan qaynaqlanan təsəvvür olduğuna görə muxtardır. Muxtar olduğuna

görə, özünü mütləq qanunlarda aqlın hökmünə borclu edir. Öz vəzifəsi ilə tanış olmaq üçün özündən başqa kənarda olan varlığın təsəvvürünə ehtiyacı yoxdur. Həmçinin öz vəzifəsinə əməl etməkdən ötrü özündən başqa axlaqi qanunlarda məqsədə ehtiyacı yoxdur. Buna görə əxlaqın öz-özlüyündə heç zaman dinə ehtiyacı yoxdur və həmin xalis ağıl ona kifayət edir". Göründüyü kimi, Kant din və imanı əxlaqın əsası deyil, onun meyvəsi hesab edir. Dindarlığın gözəlliyini həmin əxlaqda görür. Alim əxlaqi Allahı xaricdən əmr vermir. Onun Allahdan təsəvvürü buna görə digər dinlərin Allahdan təsəvvürlərindən ümumi və əsaslı şəkildə fərqlənir.

Kanta görə, Allah barəsində xarici təsəvvür insan sifətlərinin və nəfsinin Allahla deduksiyası (müqayisəsi) deməkdir. Allahın qüdrətli, rəhbər, bağışlayan və d. olmasını düşünmək Kantın əxlaqi və dini ilə ziddiyyət təşkil edir. Buna görə də Kantın dindarlığında vəhyin, dinin müdaxiləsinin və mahiyyətinin elə də önəmi yoxdur. Kant təbii dinə, yəni insan ağılı ilə dərk olunan dinə vəhy və təbiətdən kənar qüvvələr tərəfindən nazil olan dindən daha çox əhəmiyyət verir.

Kant əbədi günah, Allahın İsada təcəssümü, İsanın fəda olmasını və digər anlayışları əxlaqi və insanın təbii idrakına uyğun təfsir edir. Kantın təsəvvüründə təbii ağıla uyğun gəlməyən möcüzəyə yer yoxdur. Onun inancına görə, ürəkdə əxlaqi qanunun varlığı ilə Allahın təsdiqi üçün möcüzəyə ehtiyac qalmır. Həmçinin onun nəzərində dini şüarların, ibadətlər və müxtəlif duaların əhəmiyyəti yoxdur. Buna görə onun həyatını qələmə alan dostu R. B. Yaxman barəsində belə yazır: "Ya dərinə mütədayyin idi ki, hər cür dini mərasim və zahiri adətlərdən kənar gəzirdi, ömrünün sonunda da heç vaxt kilsəyə ibadət üçün getmədi".

Kant müxtəlif sayılı dinlərə inanmır, dini zati cəhətdən bir hesab edir. Müxtəlif sayılı məzhəblərin müxtəlif adət və şüalarını qeyri-zati və qeyri-dini hesab edir. Bu, dinə zidd olmaq demək deyil.

Kant din və dindarlıq barəsində təsəvvürünü belə ifadə etmişdi: "Mən imana yol açmaq üçün bu mövzuda idrakı kənara qoymağı lazım bildim".

Bu ifadə ilə onun məqsədi bundan ibarətdir ki, şüuru fenomen aləmi ilə məhdudlaşdırmaq nəzəri ağılı yüksək dəyanət məqsədinə, yəni Allah, nəfs və ixtiyara çatmaqdan çəkəndirməklə bu həqiqətlərə iman yolunu praktik ağılı və əxlaqi vicdanın zəmanəti ilə çatmaq olar.

Digər mühüm mübahisəli məsələlərdən biri də Kantın nəzəri ağılı anlayışları ilə metafizikani isbat və ona daxil olmağın qeyri-mümkün olduğuna inanması ilə xüsusi mənada, ilahiyyətə və teologiya elminə xidmət etməsidir. Bəziləri bunu onun teologiya elminə xidməti, bəziləri isə teologiya elminə vurulan ən ağır zərbə hesab edir. Onun özü bu barədə belə yazır:

"Amma bu xidməti, yəni fəlsəfənin teologiyaya tutduğu iradları əhəmiyyətsiz hesab etmək olmaz. Çünki teologiyayı qəti qərar verənlərdən azad etmişəm (Məlikov Ə. 2019: İlahiyyət jurnalı, №1, s. 39 - 40).

Kant din və əxlaqi bir-birindən asılı olmayan müstəqil həqiqətlər kimi təqdim edib. XVIII əsrdə yeni fəlsəfi sistemin banisi Kant belə hesab edirdi ki, nəzəri baxımdan əxlaq meyarlarının və qanunlarının müəyyənləşdirilməsində əql tam müstəqildir. Praktik əql sahəsinə gəldikdə isə hətta əxlaq vasitəsilə Allahın varlığını sübut etmək olar. Daha dəqiq desək, Kant Allahın varlığının sübutunu

Əxlaq və dinin ziddiyyət nəzəriyyəsi. S.Kyerkeqorun fikrincə, varlığın mənəvi mərhələsində universalın hökmranlığı var. Lakin Kyerkeqor üçün universalın gücü hər şeyi izah etmək üçün kifayət deyil, həmişə və hər kəs üçündür. Etibarlı əxlaqi prinsiplər insan həyatının bütün sahələrinə hakim ola bilməz. Hər şey kimi, o da həddi aşıb keçə bilməyəcəyi həddə bağlıdır. Bu sərhədi keçəndə ümumbəşəriyə tabe olan fərd universaldan daha yüksək olur və bu, fərdin cəmiyyəti və onun varlığıdır. Onun maraqlarından daha dəyərli olduğu paradoksu yaradır. S.Kyerkeqor, dindar olaraq xarakterizə

etdiyi bu mərhələnin ən böyük nümayəndəsi olaraq gördüyü İbrahim oğlu İshaqın qurban vermə hekayəsi, onun qəbul etdiyi kimi, iman və ağıl arasındakı əlaqə haqqında düşüncələrini ortaya qoyur. Din anlayışının Hegelin rəşional və vahid sisteminə sığmadığını göstərməkdir.

S.Kyerkeqor üçün İbrahim gücü və zəifliyi, axmaqlığı və müdrikliyi, risk ilə bir insandır. Ümid, nifrət və məhəbbəti özündə cəmləşdirərək vəsf edilən paradoksu ifadə edir (Kierkegaard, 2019: s. 58 - 59). O, ucadır, çünki Allahı sevən və Allah üçün səy göstərən hər kəsdən üstün olar. Allaha iman edən İbrahimə yer üzünün bütün xalqlarının onun nəslilə təqdis ediləcəyi vədi verilir. Baxmayaraq ki, o, uzun illər uşaq sahibi ola bilmir. Amma o, yenə də həm Saranın, həm də özününkü idi. Yaşının çox olmasına baxmayaraq, o, Allahın vədini yerinə yetirəcəyinə inanmağa davam edir. Allah ona o, İshaqı bağışladıqdan sonra ömrü boyu doğulmasını gözlədiyi yeganə oğlunu İbrahimə verdi. Onun üçün qurban verməsini xahiş edir. İbrahim oğlunu götürüb Moriya dağına yola düşür və üç günlük məzuniyyətə çıxır. O, səfərdən sonra oraya çatanda, oğlunu qurban kəsmək üçün bıçağı çəkdiyi kimi, Allah bir keçiyi göndərir və oğlunun yerinə keçini qurban kəsməsini xahiş edir. Beləliklə, İbrahim tam sədaqətli idi. Təslim olmaq məcburiyyətində olduğu Allahın sözünə əməl etməklə Ona olan sevgisini və imanını sübut edir.

S.Kyerkeqor İbrahim hekayəsini müzakirə edərkən, İbrahimin İshaqı qurban vermək cəhdi uğurlu olur. O, Moriah dağına üç günlük səyahətinin necə keçdiyini düşünür. Çünki dindarın konformizminə qarşı olan Kierkegaardın fikrincə, bu hekayənin yekun hissəsinə diqqət yetirir. İmanı isbat etmək üçün həyata keçiriləcək əmələ hazırlıq prosesi o əməldən daha vacibdir.

S.Kyerkeqor İbrahimin hekayəsi ilə bir neçə çərçivəsində məşğul olur. Bunlardan biri, kiroblem, əxlaqın daha yüksək telos üçün dayandırılmalı biləcəyidir. Digəri, İbrahim qarşısında mütləq bir vəzifənin olub-olmamasıdır. Söhbət ondan gedir ki, onun üzərinə düşən vəzifəni hamıdan gizlətməsi mənəvi cəhətdən əsaslandırılıbmı? bu problemlərin həlli yolları ayrı başlıqlar altında müzakirə olunacaq (Baktemur, Acar, Din felsefə araşdırmaları)

Qərb fəlsəfə tarixində sekulyar əxlaqın digər nümayəndəsi ictimai tənqidçi, sosialist filosof Karl Maksdır. O dini cəmiyyətin hakim dairələrinin müdafiəçisi kimi təqdim edir. Bu səbəbdən də din yalnız varlı təbəqəni himayə etdiyi üçün əxlaqa zidd sayılır.

1. Karl Marks, əsasən dinlə bağlı tənqidi fikirləri bunu ilk dəfə 1843-cü ildə cəmi 25 yaşında yazdığı "Hegelin hüquq fəlsəfəsinin tənqidi" adlı əsərinin ön sözündə izah etmişdir. Dinin marksist tənqidində insan şüurlu və müstəqil düşünən fərddən daha çox sosial kontekstdəki varlıqdır. Lüdviq Andreas von Feyerbax (1804-1872) kimi Marks da Tanrının insanların xəyali əksi olduğunu düşünürdü. Marks; O, "Din insanın yaratdığı xəyali gerçəklikdir" deyərək belə müdafiə edirdi: "Çünki insan varlığının real gerçəkliyi yoxdur. Bu mənada dinə qarşı müharibə mənəvi ləzzəti din olan dünyaya qarşı müharibədir" (İbrahim Hakkı Aydın, 2011: s. 20 - 22). Marks dinin tənqidinin əsasını aşağıdakı cümlələrlə ifadə etmişdir:

Marks dinin "qeyri-dini tənqidi"ni etdiyi halda, dinsiz bir insanın tənqidi deyil, ondan asılı olmayaraq, dinin ümumi tənqidi kimi qiymətləndirilməlidir. Bu din insan əli ilə formalaşdığından, o zaman insan əli ilə dəyişdirilə bilməlidir. Lakin Marksın dünyagörüşündə dəyişiklik dini ortadan qaldıracaq bir mühit yaratmaq üçün istifadə edilmişdir. Ona görə də onun ilahi gücünə də əhəmiyyət verilməməlidir.

Başqa sözlə, insanın yaratdığı Allahın hökmləri və buna uyğun olaraq bütün dini hökmlər dünyadan ləğv edilməlidir. Onlar tövhid əqidəsinə qarşı olsalar da, xristianlıqda olduğu kimi tövhid dinlərində də bu və ya digər şəkildə Allah inancı həmişə mövcud olmuşdur. Allahın varlığının inkarı ilə onun dünyəvi və axirət mükafatları və səlahiyyətləri əlindən alınır. Beləliklə, insan müstəqil olur, dindən

və Allahdan azad olur. İlahi hökmlərdən azad olmaq həm də ənənəvi dini anlayışdan, inancdan, adət və mərasimlərdən qurtulmaq deməkdir.

Şübhəsiz, Kyrkeqor və Marksın yeni dövr fəlsəfi fikrinin nümayəndələri olaraq, din haqqında düşüncələri orta əsrlər boyu Avropada təbliğ və tətbiq edilmiş, xristianlıqdan qaynaqlanmışdır. Biz isə İslam prinsiplərini əsas götürərək bu dində əxlaq verilən yüksək dəyəri nəzərə alır və dinin əxlaq zidd olması qənaətini qətiyyətlə rədd edirik.

Əxlaqın dindən asılılığı nəzəriyyəsi. XX əsrin müasir fəlsəfi tədqiqatları din və əxlaq münasibətləri ilə bağlı maraqlı məqamlara toxunub, problemin fəlsəfə müstəvisində həllinə cəhd göstərib. Həmin tədqiqatçılardan olan Robert Adams (1937) “normativ əxlaqda insanlara tövsiyə edilən normaların mənşəyi nədir” sualına belə cavab verir: “Etik həqiqətlərin mənşəyi ilahi iradədir. Məsələn, biz nə üçün başqaları ilə mehriban davranmalıyıq? Çünki Allah bizə belə əmr edib. Nə üçün oğurluq etməməliyik? Ona görə ki, Allah bu işi qadağan edib. Kimsəsizlərə əl tutmağın zərurəti nə ilə bağlıdır? Çünki Allah bizə zəiflərə kömək göstərməyi tövsiyə edib.

Lakin Adams burada belə bir məqamı da qeyd edir. Onun fikrincə, biz Allahın bütün əmrlərinə tabe olmaq məcburiyyətində deyilik. Başqa sözlə, nəzəri cəhətdən Allah bizə başqasını haqsız qətlə yetirmək əmri verərsə, bu, əxlaqi dəyər sayılmaz. Deməli, Adams ilahi iradə və fərmanın əxlaqın mənşəyi hesab olunmasını mütləq yox, şərtlə qəbul edir. Biz yalnız elə bir şəraitdə Allahın əmrinə tabe olmalıyıq ki, Allahın bizə məhəbbət hissi ilə yanaşmasını öncədən bilək. Lakin bu müddəə təcrübədə təsdiqlənmir. Yəni Adamsın qənaətinə, bizim sitayiş etdiyimiz Allah daimi olaraq insanlara yüksək məhəbbət və mehribanlıq duyğusu ilə yanaşır. Deməli, biz Allah tərəfindən olan bütün əmrləri əxlaq norması kimi qəbul edə bilərik.

Robert Adamsın problemin həllindəki təklifi müasir din filosofları tərəfindən qənaətbəxş hesab edilmir. Çünki yeni bir sual yaranır: nə üçün ilahi fərmandan qaynaqlanan əxlaq qanunları mötəbər və məqbul sayılır? Nəyə görə insanlar Allahın əmrinə tabe olmalıdırlar və buna əsas nədir?

Çağdaş din filosoflarından olan Mek İntayer (1929) problemi bu formada təqdim edir: “Rasional düşüncə hansı şəraitdə Allahın əxlaq haqda əmrlərini mötəbər hesab etməlidir? İnsanlar Allaha mütləq xeyirli varlıq kimi etiqad etdiklərindən Onun tövsiyələrini məqbul sayırlar. Yəni insan zəkası bununla razılaşır ki, Allah mütləq xeyirli və xeyirxah bir varlıqdır. Deməli, Onun insanlara verdiyi öyüd-nəsihətlər, bu əsasla insanlara müəyyən işlərə əmr etməsi və onları bəzi işlərdən çəkindirməsi tam qəbul ediləsidir”.

Lakin yenə sual olunur: dindarlar hansı əsasla Allahı mütləq xeyirli varlıq hesab edirlər? Diqqət edin, bu sual sözügedən problemin üçüncü mərhələsidir. Bu isə müasir din fəlsəfəsinin din və əxlaq mövzusunda geniş araşdırmalarının göstəricisidir. Kay Nielsen (1925) növbəti suala cavab verməyə çalışır: “Dindarlar deyə bilirlər: Allahı ona görə mütləq xeyirxah həqiqət kimi qəbul edirik ki, bu, müəyyən dəlillərlə sübuta yetib. Məsələn, Allah ona görə xeyirlidir ki, onların sevdiyi bir insana şəfa verib və ya çətin məqamlarda onlara kömək edib”. Nielsen bu cavabı rədd edir. Çünki biz bir şəxsin müəyyən xüsusiyyətə malik olmasını o zaman təsdiq edə bilərik ki, öncədən həmin xüsusiyyətin mahiyyətini dərk etmiş olaq. Misal üçün, yeni tanış olduğumuz insanın dostluğunu yalnız dostluğun öncədən nə olduğunu bildiyimiz halda vurğulaya bilərik. Deməli, biz öncədən xeyirli və yaxşı işləri müəyyən meyarla tanıdıqdan sonra Allahı xeyirli varlıq adlandıra bilərik. Nəticədə ilahi iradə əxlaq meyar sayılır.

Nielsen burada digər bir yol təklif edir. O deyir: “Dindarlar iddia edə bilirlər ki, “xeyirxahlıq” Allahın zəruri və ayrılmaz xüsusiyyətlərindəndir. Yəni dindarların sitayiş etdiyi Allah mütləq şəkildə həmin xüsusiyyətə malikdir”. Lakin Nielsen bu cavabı da qəbul etmir. O belə hesab edir ki, bizim

belə bir varlığın tövsiyələrini tam məqbul saymağa hec bir əsasımız yoxdur. Nəticədə dindarlar qəbul etməlidirlər ki, xeyir işlərin mənsəyi Allah yox, digər etik meyarlardır və onların sitayiş etdiyi Allahın işlərinin düzgünlüyü onların həmin əxlaq meyarları ilə uzlaşmasından asılıdır. Beləliklə, Nielsen də sekulyar əxlaqa inananların sırasına qoşulur (Məlikov Ə. 2023: № 28, s. 99 - 100).

İlahi əmr etikası, Sokratın fəlsəfi müzakirə kimi irəli sürdüyü din və əxlaq arasındakı əlaqənin yaratdığı dilemma ilə məşğul olmalıdır. Bu dilemma ondan ibarətdir ki, nəyin yaxşı və ya əxlaqi olması Allahın əmrləri ilə, yoxsa insan şüuruna xas olan əxlaqın dəyərli mühakimələri ilə müəyyən edilir. Dini rəvayətlərdəki bu cür dilemmaların ən parlaq nümunəsi Hz. İbrahimə oğlunu qurban kəsməyi əmr edən ilahi əmrdir. Buna görə də Hz. İbrahim oğlunu qətlə yetirməklə əxlaqi cəhətdən yanlış bir hərəkət edəcək, ya da Allahın əmrinə qarşı çıxmaqla dini günahkar olacaq. Bu nümunə rəşadət əxlaqi teologiyasının fəlsəfi mümkünlüyünə inanan teist əxlaq filosofları üçün olduqca cəlbədidir. Burada müasir əxlaq filosofu Robert M. Adamsın “düzəldilmiş ilahi əmr nəzəriyyəsi” insanın və Tanrının əxlaqi rəşadətə istinad və düzəlişləri ilə bu dilemmaya çıxış yolu təklif etməyə çalışır. Bu iş Adamsın həllinin təhlili, uğuru və nəticələri ilə məşğul olur (Elif Nur Erkan Balci, 2022: s. 1 - 39).

Əxlaq ilə dinin eyniliyi nəzəriyyəsi. XX əsrdə din fəlsəfəsində geniş yer almış bəhslərdən biri dinin funksional təhlili məsələsidir. Onlar Vitgenşteynin (1889-1951) “dilin müxtəlif aspektlərdən dərk üçün onun funksiyalarını təhlil et” tövsiyəsi əsasında dinin dilini təhlil edərək onun müxtəlif funksiyalarını aşkar edirlər. Həmin filosoflardan olan müasir ingilis filosofu Brait Vaite (1900) belə hesab edirdi ki, dini müddəaların funksiyası əxlaq qanunları ilə eynidir. Onun fikrincə, dində tətbiq olunan dilin xüsusiyyətlərindən biri əxlaq normaları ilə bəzənmiş həyat bərədə müxtəlif hekayələri şərh etməsidir. Din insanları həmin hekayələrdə göstərilən insanlar tək əxlaqlı olmağa dəvət edir. Deməli, Vaitenin qənaətinə görə, dinin dili əxlaq və etika dilidir. Nəticə etibarilə dinin mahiyyəti əxlaqla eyniləşir.

Qeyd etmək lazımdır ki, həmin filosofların səhvini pozitivistlərin din haqqındakı yanlış düşüncələri ilə müqayisə etmək olar. Çünki müasir fəlsəfi cərəyanlardan biri olan pozitivizmdə konkret və təcrübi elmləri həqiqi biliyin yeganə mənbəyi hesab edildiyi üçün dinə də təcrübi və konkret reallıq kimi baxılır. Nəticədə din inkar edilir. Müasir din filosofu Donald Hudson həm analitik fəlsəfə nümayəndələrinin dinlə əxlaqı eyniləşdirməsi barədə görüşlərini, həm də pozitivistlərin dini təcrübi bilik sahəsi kimi araşdırmalarını rədd edir və deyir:

“Dinin özünəməxsus xüsusiyyəti və funksiyası var. Filosofun vəzifəsi isə dinin cəmiyyətdəki rolunu müəyyən etməkdir”.

Din və əxlaqı eyniləşdirməyə çalışan digər bir şəxs alman materialist filosofu Lüdvik Feyerbaxdır. XIX əsrdə materialist görüşləri ilə tanınan Feyerbax dini və əxlaqı insanların emosiyalarına əsaslanan məfhum kimi qiymətləndirməyə cəhd edir.

Din haqqında məlumatlı insanlara aydındır ki, din əxlaqdan fərqli olaraq insanın ilahi varlıq və digər fəvqəltəbii həqiqətlərlə bağlılıq hisslərinə cavab verir. Əxlaq isə yalnız insanların bir-biri ilə davranış qaydalarına aiddir.

Nəticə. Məqalənin nəticəsində aydın oldu ki, din və əxlaqın tarixən də bir-biri ilə yaxın əlaqədə olmuşdur. Dinin müsbət əxlaqi dəyərləri qoruyan, əxlaqın isə insan davranışlarını yönləndirən funksiyalara malik olduqlarını görmüş olduq. Həmçinin mövzu ilə bağlı müxtəlif növ suallara cavab taparaq bilikləri daha da genişləndirmiş olduq. Epikür, Hume, Mill, B. Russell və A. J. Ayer kimi filosoflar dini müxtəlif aspektlərdən əxlaq mənbəyi kimi tənqid etmişlər və bu neqativ yanaşmaların qiymətləndirilməsi də verilmişdi. Daha sonra Qərb fəlsəfəsinə üz tutulmuşdur. Onların din və əxlaq mövzusunda təməl nəzəriyyələri gözdən keçirilmiş və məlumat verilmişdi. Sokratın fikrincə, əxlaq ilahi fərmandan asılı deyil, Allah özü də əxlaq normalarına uyğun əməl edir. İmmanuel Kant din və

əxlaq bir birindən asılı olmayan müstəqil həqiqətlər kimi təqdim edib. Soren Kyerkeqor etibarlı əxlaqi prinsiplərin insan həyatının bütün sahələrinə hakim ola bilmədiyini deyir. İbrahimin oğlu İshaqın qurban vermə hekayəsi onun qəbul etdiyi kimi iman və ağıl arasındakı əlaqə haqqında düşüncələrini ortaya qoyur. Robert Adams etik həqiqətlərin mənşəyini ilahi ilahi iradədə görmüşdü. Sonda isə əxlaq ilə dinin eyniliyini müdafiə edənlərin nəzəriyyəsi izah edilmişdir. Daha sonra isə müsəlman mütəfəkkirlərinin din və əxlaq mövzusu ilə bağlı fikirlərinə nəzər salınmış, ontoloji və epistemoloji cəhətdən izahlar verilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Aristoteles (2015). Nikhomakhos'a Etik, Tərc. Saffet Babur, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 240 s.
2. Elif Nur Erkan Balcı (2022). Robert Adams'ın İlahi Emir Teorisinin Hz. İbrahim'in Hikayesi Üzerinden Analizi. Araştırma Makalesi, cild: 9, №1, s. 39-52.
3. İbrahim Hakkı Aydın (2011). Seküler Ahlak Bağlamında Din- Ahlak İlişkisi. Atatürk Üniversitesi İlahiyyat Fakültesi Dergisi, № 35, s. 1 - 23.
4. Mail Yaqub (2011). Din fəlsəfəsi. Bakı: Loqos, 239 s.
5. Mehmet Aydın (2021). Din felsefesi. İzmir: İzmir İlahiyyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 364 s.
6. Məlikov Ələddin (2019). İmmanuel Kantın fəlsəfəsində dinə baxış. Bakı: İlahiyyat jurnalı, №1, s. 37-41 // [http://dx. doi. org/10. 13140/RG. 2. 2. 30263. 06565](http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.30263.06565).
7. Məlikov Ələddin. (2023). Din və Əxlaq münasibətlərindəki nəzəriyyələr // “Şərq fəlsəfəsi problemləri” jurnalı. Bakı: № 28, s. 100 – 111 // <http://dx. doi. org/10. 13140/RG. 2. 2. 21618. 07362>.
8. Soren Kierkegaard (2019). Korku ve Titreme. Terc. Nur Beier, Pinhan Yayıncılık, 160 s.
9. Zeynep Baktemur, Rahim Acar (2019). Kierkegaard' da Ahlakın Özünelliği problemi. //Din felsefe araştırmaları. Cild: II, №3, s. 1 - 18.

GÜNEY KAFKAZYANIN KÜRESEL ALANDA ÖNEMİ

Dr.Eldar Jafarov

Bakü Devlet Universitesi, Uluslararası İlişkiler və İktisad fakültesi

orcid:0000-0001-8563-697X

İlkin Mammadov

Bakü Devlet Universitesi, Uluslararası ilişkiler ve İktisad fakültesi

orcid:0009-0008-4588-4256

Güney Kafkazy geleneksel ve uzun süreli yakın ilişkiler içinde olduğu bölgelerden biridir ve hayatı üne sahip bir bölge olarak değerlendirilmektedir.

Bu makale Güney Kafkazyanın uluslararası arenada önemi ve diğer sorulara cevap aramaktadır. Güç merkezlerinin kafkazyadaki, çıkarları alındığında, Kafkazyanın güvenliği artışı bölgesel bir sorun olmaktan çıkmış ve uluslararası bir boyut kazanmıştır. ABD, Hazar enerji kaynaklarının kontrolünü sağladıktan sonra askeri ve siyasi olarak bölgeye yerleşmek istemekte. İran ve ABD ülkeleri ise bu pastadan kendilerine düşen payları kapmaya çalışmaktadırlar. Diğer yandan politik sahada Sovyetler birliğinin çöküşünden sonra Kafkazyada bir güçlüğü oluşmuştur. Sovyetler birliğinin dağılması sonucu olarak bağımsızlığını ilan eden 3 devlete (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) ilişkileri ve Kuzey Kafkazyaya yönelik iç politikası kast edilmektedir. Güney Kafkazyanın Parlayan Yıldızı olan Azerbaycanın Dünyamızın Güç Merkezleri sayılan devletlere dış politikası ön plana çekilmiştir. Bir kelimeye bu çalışma ABD, Rusya ve Çin'in Kafkazy politikasını, özellikle Azerbaycanla ilişkilerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: ABD ve Rusyanın Kafkazy siyaseti, Çin, Güç merkezleri, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, Yumşak güç yaklaşımları ve araçlar, Hazar enerji kaynakları

Giriş

Kafkasya (Transkafkasya), Karadeniz ve Hazar Denizi arasında yer alan, Avrupa ve Asya'nın sınırında bulunan bölgenin ismidir. Kafkasya'nın nüfusu etnik bakımdan büyük bir çeşitlilik gösterir. Bölgede yaklaşık elli kadar halk yaşar. Kuzey ve güney diye ikiye ayrılır. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan cumhuriyetleri Güney Kafkasya'da, Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan, Kalmuk, Karaçay, Çerkez, Kabarday-Balkar, İnguş, Osetya, Çeçenistan cumhuriyetleri Kuzey Kafkasya'da bulunmaktadır.

Kafkasya bölgesi, kuzey-güney aksında Rusya ile Anadolu arasında, doğu-batı aksında da Orta Asya'nın denizlerle bağlantısını oluşturan en kısa yolu sağlar. Buna ilaveten Uzak Doğu ve Orta Asya'yı Avrupa ile birleştirecek İpek Yolu'nun merkezindedir. Güney Kafkasya tarih boyunca ticaret ve göç yollarının kesiştiği önemli bir ticaret merkeziydi. Bu nedenle de, büyük yayılcı devletlerin hakimiyet kurmak için çatıştığı bir bölge oldu. Günümüzde de bölge, Rusya, ABD, AB, Çin, Hindistan, İran ve

Türkiye gibi devletlerin ilgi odağındadır. ABD; bölgeyi Büyük Ortadoğu Projesi; Rusya, Yakın Çevre Doktrini; İran, Arka Bahçe Politikası; Hindistan ise Asya Enerji Birliği çerçevesinde değerlendirir.

Günümüzde de koridor olarak önemi devam eden Kafkasya, üç büyük imparatorluğun devamı olan Türkiye, İran ve Rusya arasında tampon bir bölgedir. Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi, Boğazlar, Karadeniz, Azak Denizi sayesinde Doğu ve Batı arasında tüm bağlantıları sağlamaktadır. Kafkasya, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbiri ile buluşturan önemli bir geçiş noktasıdır.

Güney Kafkasya'da bulunan devletlerden Azerbaycan ekonomik potansiyeli, doğal zenginlikleri ve nüfusunun yoğunluğu, Gürcistan coğrafi konumu, Ermenistan ise Rusya ile kurduğu askeri işbirliği sebebi ile Kafkasya denklemine stratejik önem arz etmektedir. Gürcistan sadece Kafkas devleti değil aynı zamanda Karadeniz devletidir de. Karadeniz'e sınırı olan Gürcistan, Orta Asya devletlerini Batı'ya bağlayan en kısa güzergahı oluşturması açısından da önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Keza Anadolu'nun da Asya'ya geçiş kapısıdır. Basra Körfezi'ni kontrol eden stratejik bir konuma da sahiptir. Tarihi İpek Yolu'nun geçtiği bölgedir.

Güney Kafkasya oldukça önemli bir jeopolitik öneme sahiptir. Bölgede zengin petrol ve doğal gaz, yanı sıra altın rezervleri de vardır. Kafkasya bölgesinin bir başka önemli jeopolitik özelliği de, Orta Asya, Hazar petrol ve doğal gaz yataklarının batıya gidiş yolu üzerinde olmasıdır. Ayrıca Türkistan'ın büyük ihtiyacı olan denizlere açılma zorunluluğunu da karşılayabilecek konumdadır.

Güney Kafkasya oldukça önemli bir jeopolitik öneme sahiptir. Bölgede zengin petrol ve doğal gaz, yanı sıra altın rezervleri de vardır. Kafkasya bölgesinin bir başka önemli jeopolitik özelliği de, Orta Asya, Hazar petrol ve doğal gaz yataklarının batıya gidiş yolu üzerinde olmasıdır. Ayrıca karşılayabilecek konumdadır.

ABD-nin Kafkasya Jeostratejisi neden ibaretdir.

Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen en büyük değişim, ABD'nin gerçek global güce sahip tek ülke olarak ortaya çıkmasıdır. SSCB'nin çöküşünün ardından Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu bağımsız devletlerin varlığı bu bölge ile tarihsel bağları olmayan ABD'nin dış politikasında yeni bir dönemin oluşmasına sebep oldu. Kafkasya'yı 1991 yılına kadar kendisi için bir tehdit unsuru olarak algılayan ABD, artık bölgeyi nüfus alanının içine almak için gerekli planları hazırlamaya başladı. Bu bağlamda, ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya politikaları temelde iki unsur üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; ABD'nin uluslararası ekonomik, politik ve jeostratejik çıkarlarının maksimize edilmesi ve oluşan stratejik boşluğun uluslararası sistemin istikrarı açısından yol açabileceği risklerin giderilmesidir. (Cory ve Andrew, 2021)

ABD'nin stratejik değerlendirme raporlarında, ulusal çıkarları açısından Körfez ve Hazar Bölgesine önem verdiği, ABD dışında bir devletin bölgesel güç olmasının kendi çıkarlarına darbe vuracağı ve bu bölgelerde çıkarlarına darbe vuracak gelişmelere karşı müdahaleye başvuracağı belirtilmektedir. Artık ABD, Kafkasya'yı Orta Asya ile beraber düşünmekte ve her aşamada bölge üzerinde kontrolünü egemen kılmaya çalışmakta, böylece diğer batılı ülkelerin, özellikle AB'nin çıkarlarını da koruduğunu değerlendirmektedir. Kafkasya Bölgesi'nin, uzun yıllar boyunca ABD dış politikasının yakın ilgi alanı içerisinde kalacağı değerlendirilmektedir.

ABD, Radikal İslam'ın yayılmasını önlemek, İran'ı kontrol altında tutmak, bölgenin tabii kaynaklarının işletilmesinde önemli bir rol almak, bölgedeki cumhuriyetlerde Batı güvenlik ve ekonomik sistemini kurmakla, demokrasi ve insan haklarının gelişimini sağlamak amaçlarını güdülmektedir. (Ergan, 2021)

ABD, bölgeye yönelik amaçlarını gerçekleştirirken Rusya ile ilişkileri bozmamaya özen göstermekte ve politikasının eksenine Rus faktörünü yerleştirmektedir. Yeni pazar ve hammadde arayışı içerisinde giren kapitalist sistem, Güney Kafkasya'daki uyuşmazlıklarda esnek bir tutum sergilerken, Kuzey Kafkasya'daki çatışmaları da Rusya Federasyonu'nun bir iç sorunu olarak değerlendirmektedir.

ABD'nin Güney Kafkasya politikasında 1994 yılında petrol anlaşmalarının imzalanması ile yeni bir canlanma yaşanmıştır. ABD bölgede işletilmesi öngörülen tüm enerji kaynaklarının öncülüğünü oluşturmak ve onu korumak için girişimlerini hızlandırarak, AB, Rusya ve Çin'in bölge içerisindeki etki alanlarını daraltmaya çalışmıştır. ABD'nin bir Süper Güç olarak kalabilmesi için Güney Kafkasya'da gerçekleşen olayları da denetleyebilmesi gerekmektedir. ABD, bu sebepten ötürü bölge içerisindeki siyasi ve ekonomik ilişkilerini önemli ölçüde geliştirmiştir. ABD, Kafkasya'da siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayarak bölgede yatırım yapan ABD şirketlerini desteklemek ve böylece onları garantiye almak, Rusya ve İran'ın Kafkasya dışında tutulması ve etkisizleştirilmeleri için Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile ortak hareket etmek ve bu ülkelerin Rusya'ya olan bağımlılıklarından kurtulabilmeleri için karşılıksız mali yardımlarda bulunmak suretiyle Ortadoğu'dan sonra stratejik enerji kaynaklarına sahip Kafkasya'da tek başına güçlü olmak istemektedir. (İşyar, 2020)

Ayrıca ABD, Hazar Havzası'ndaki devletlerin bağımsızlıklarını destekleyerek, politik ve ekonomik reformlar yapmaları yolunda onları cesaretlendirmek, bu devletlerin aralarında ekonomik bağlar kurması sureti ile bölgedeki çatışmaları ortadan kaldırmak, Rusya Federasyonu'nun petrol ve doğal gaz kaynakları ile bunların ulaşım yollarına sahip olarak tekrar güçlenmesine ve böylece bölge ülkelerini tekrar kontrol altına almasına engel olmak, petrolün dünya pazarlarına serbest bir şekilde akışını sağlayarak ABD ve müttefiklerine güvenli bir şekilde ulaşmasını temin etmek amaçlarını hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda ABD, bu bölgedeki Hazar Havzası petrol boru hattı projesini, Novorossisk'e ulaşması halinde Rusya'nın tekeline gireceğinden dolayı istememiş ve hattın Azerbaycan-Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını istemiştir.

Rusyanın Güney Kafkasya politikası neden ibaretdir.

Tarih boyunca Kafkasya Bölgesi ile ilgilenen pekçok güç olmuştur. Bizanslar, Persler ve Ruslar, Kafkasya ile ilgilenen önemli birer aktördürler. Özellikle 16. yüzyılda Hazar Denizine ulaşmış olan Rusya, bölge ile ilgilenen en önemli güçlerden birisidir. Astrahan ve Kazan Hanlıklarını fetheden Rusya, artık İran ve Osmanlı Devletleri ile sınır komşusu olmuştur. Bu tarihten günümüze kadar geçen süre içerisinde Rusya, Kafkasya Bölgesi'ndeki en önemli ve güçlü aktörlerden birisi olarak varlığını Kafkasya'da devam ettirmiştir. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'ya önem vermesinin çeşitli sebepleri olmasına rağmen belki de en önemli sebep Kafkasya'nın jeostratejik önemidir.

Rusya'nın "yakın çevre" anlayışı çerçevesinde Güney Kafkasya'ya yönelik dış politikası; 1. Bölgede etkin güç olmak ve çatışmaların çözümünde ağırlıklı rol almak, 2. Yakın çevresi ile ekonomik, politik ve askeri olarak bir entegrasyon gerçekleştirmek ve bölgesel bir "birlik" oluşturmak amaçlarını kapsamaktadır. (Kurban ve Çimen, 2020) Bundan dolayı 1996'da Yevgeni Primakov, dış politikada önceliğin yakın çevrede olduğunu söyleyerek Rusya'nın beklentilerini dile getirmiştir. (Özdaşlı, 2021) Rus dış politikasında Orta Asya ve Kafkasya'ya verilen önem, Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte daha da artmıştır. Vladimir Putin'in Devlet Başkanlığı'na seçilmesinden sonra, Rusya dış politikada Kafkas ülkelerinin Rusya'ya bağımlılığını ve işbirliğini artırmayı hedefleyen "diplomasi-güvenlik-ekonomi (enerji)" dengeli pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır. Bölgede büyüyen terörizm ve aşırı dinci akımları tehdit göstererek bölge ülkeleri üzerinde etkisini artırma ve yeniden bölgeye hakim olma gayretlerine girmiştir. Rusya'nın gayretleri ile terörizme karşı müşterek mücadele teması, BDT'nin ana hedefi haline gelmiştir. (Özsoy ve Aydemir, 2022)

Bilindiği gibi Kafkasya'daki istikrar sorununun en önemli boyutunu enerji politikaları oluşturmaktadır. RF'nin Batı ile bu yöndeki ilişkilerinin seyri Ermenistan ile ittifakının temel dayanak noktalarından birini oluşturmuştur. (Özyılmaz, 2013) Azerbaycan'da var olan enerji kaynakları ve bu kaynakların dünya pazarına ulaştırılmasında Kafkasya'nın boru hatlarının geçiş güzergâhı üzerinde bulunması, Batı'nın ve özellikle ABD'nin ilgisini Azerbaycan'ın ve diğer bölge ülkelerinin RF nüfuz alanına girmesini engellemeye çekmiştir. Buna karşılık RF, bütün yabancı nüfusu bölge dışında tutmak için bölgedeki 84 petrol ve doğal gaz üzerinde bir monopol oluşturmaya, Azerbaycan ve Gürcistan'ı abluka altında tutmaya çalışmıştır. (Poyraz, 2020) Rusya, Gürcistan'ın Kafkasya'daki önemini azaltma politikaları yürütmüş bunun için Güney Osetya ayrılıkçılarını desteklemiş ve BTC'nin öneminin sabote edilmesini sağlamaya çalışmıştır. Bunu yaparken ekonomik baskı unsurlarından yoksun olması, onu bölgede var olan askeri üslerini yenilemeye ve güçlendirmeye sevk etmiş ve bunlar aracılığıyla etkili olmak istemiştir. Putin'le birlikte ivme kazanan RF'nin bölgede hegemonyasını yeniden kurmasına yönelik bu politikalar, Ermenistan gibi bir destek noktasına her zaman ihtiyaç duymaktadır. Batılı devletlerin Rusya'yı durdurma politikası, Rusya açısından Ermenistan'ın jeopolitik önemini artırmıştır.

Azerbaycan II. Karabağ Savaşında Ermenistan karşısında zafer kazanmıştır. RF'nin arabuluculuğu ile 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan üçlü deklarasyon ile savaş sona ermiştir. (Sadıgov, 2021a) Üçlü deklarasyonun RF'yi içeren önemli maddeleri bulunmaktadır. Bu kapsamda RF, Dağlık Karabağ cephe hattı ve Laçın Koridoru boyunca barış gücü konuşlandırmıştır. (Sadıgov, 2021b) Üçlü deklarasyon çerçevesinde ateşkesin gözlemlenmesi maksadıyla Türkiye ve RF arasında 11 Kasım 2020 tarihinde imzalanan mutabakat kapsamında Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi kurulmuştur. Ayrıca Ermenistan üzerinden sağlanacak Azerbaycan ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşımın kontrolü FSB sınır birim organları tarafından sağlanacaktır. Görüldüğü üzere RF II. Karabağ Savaşı sonucunda büyük kazanım elde etmiştir. Öncelikle RF askeri açıdan barış gücü birlikleri ile yeniden Azerbaycan topraklarına konuşlanmıştır. (Sadık, R 2022) İkinci olarak Moskova daha önce meydana gelen çatışma ve krizlerde olduğu gibi siyasi ve askeri ağırlığıyla diğer küresel ve bölgesel güçleri dahil etmeden arabuluculuk girişiminde bulunmuş, tarafları müzakereye ve sonuçta uzlaşmaya yönlendirebilmiştir. (Yorul, 2022) Üçüncü olarak RF, savaş sonrası döneme yönelik Azerbaycan ve Ermenistan arasında denge kurmaya çalışmıştır. RF, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ etrafında Ermeni işgali altındaki topraklarını kurtarmasına siyasi ve askeri olarak karşı çıkmamış, ancak bunun karşılığında Dağlık Karabağ ateşkes hattı ve Laçın Koridorunda barış gücü ile yer almıştır. Bu durum Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki varlığına imkân tanımıştır. Bakü, Moskova ile Batı arasında göttüğü denge politikasına devam edeceğini RF ile 22 Şubat 2022 tarihinde Moskova'da imzalanan "Müttefiklik Faaliyetleri Hakkında Beyanname" adlı belge ile ortaya koymuştur. (Sarıkaya ve Aslanlı, 2021)

Çinin Güney Kafkasya Politikası neden ibaretdir.

Tarihsel olarak Çin, ticari, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunan Büyük İpek Yolu vasıtasıyla Güney Kafkasya ile iletişim içerisinde olmuştur. Bununla birlikte, Çin'in yüzyıllar boyunca bölgede neredeyse bir varlık gösterememiştir. Çin siyasi seçkinleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının hemen ardından, öncelikle enerji kaynaklarına erişim sağlamak için Orta Asya'nın yeni bağımsız cumhuriyetleriyle siyasi, ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Buna karşılık, Çin Güney Kafkasya bölgesine çok daha az ilgi duymuştur. (Waal, 2014) Güney Kafkasya bölgesinin Çin mallarının ihracatı açısından küçük bir pazardı. Aynı zamanda bölge, gelişen Çin ekonomisinin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin çok azını üretmekteydi. Hammadde açısından zengin olan Azerbaycan'da ulaşım altyapısının eksikliği, bu ülkenin Çin pazarına erişimini ciddi bir şekilde sınırlamaktaydı. Çin, ilk aşamada Güney Kafkasya ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır. Öncelikli olarak 2 Nisan 1992'de Azerbaycan ile diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. (Sarıkaya, 2021) 6 Nisan 1992'de Ermenistan'la, 9 Haziran 1992'da

ise Gürcistan’la diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Temmuz 1992’de Ermenistan’da, aynı yılın Ağustos ayında ise Azerbaycan’da Çin Büyükelçiliği açılmış ve faaliyete başlamıştır. Gürcistan’daki Çin Büyükelçiliği, bu ülkedeki çetrefilli iç siyasi durum nedeniyle 1997’de açılmıştır. Bu dönemde Çin, bölge ülkeleriyle ilişkilerinin altyapısını hazırlamayı öncelikli politikası olarak belirlemiştir. Bu bağlamda 1992’de Ermenistan’la, 1993’te ise Azerbaycan ve Gürcistan’la ikili ticari ve ekonomik anlaşmalar imzalamıştır. Yine bu kapsamda 1992-1994 döneminde, yatırım ve ekonomik iş birliğinin desteklenmesi ve korunması konularında ikili anlaşmalar gerçekleştirilmiştir.

Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Güney Kafkasya

Çin’in Güney Kafkasya’ya yönelik politikasında ulaşım projeleri oldukça önemli bir yere sahiptir. 2013’te Çin lideri Xi Jinping tarafından Kazakistan’ın başkenti Astana’da ilan edilen Tek Kuşak Tek Yol projesi, Güney Kafkasya’yı da içine almaktadır. Bu girişim bölgesel ortaklık mekanizmaları geliştirmek için yeni ekonomik koridorların oluşturulmasını sağlayan “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” ve “XXI. Yüzyılın Deniz İpek Yolu” projelerini bir araya getirmektedir. Bu devasa proje kapsamında özellikle üç Avrasya transit koridorunun inşası öngörülmekteydi. Merkezi transit koridoru (Çin - Merkezi ve Batı Asya - Basra Körfezi-Akdeniz yolu) Güney Kafkasya topraklarını da kapsamaktadır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, Çin’in Tek Kuşak Tek Yol girişimine aktif olarak destek vermektedir. (Yüksel ve Yüce 2022) Çünkü bu girişim Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan bir koridor olarak bölgenin dış politika vizyonunu karşılamaktadır.

Çok kutupluluğun getirdiği değişimler büyük güçlerin dış politika stratejilerinin içeriğini ve önceliğini doğrudan etkilemektedir. Büyük güç statüsünü elde etmiş bir ülke olan Çin, çok kutupluluğun sunduğu fırsatları ekonomik potansiyeli ile bir araya getirmektedir. Çin’in gelişmekte olan ülkelerle oluşturmaya çalıştığı yeni mekanizmalar, ekonomik güç unsurlarıyla desteklenmektedir. Çin’in Güney Kafkasya politikasını bu çerçevede ele almakta fayda vardır. Güney Kafkasya ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler, Çin’in büyük stratejisinin bir parçasıdır.

Çin’in Güney Kafkasya bölgesine duyduğu ilgi sadece ikili ilişkiler çerçevesinde oluşturduğu ticari ve ekonomik faaliyetlerle sınırlı değildir. Bölge, Tek Kuşak Tek Yol girişimi bağlamında önemli bir stratejik ve jeopolitik kapasiteye sahiptir. Çin’in büyük stratejisinin temellerinden birini oluşturan ulaşım ağları bu bölgeye yönelik uygulanan politikaların belirleyici etkenlerindendir.

Sonuç olarak, Çin özellikle 2010’lardan başlayarak Güney Kafkasya’da etkin bir uluslararası aktör haline gelmiştir. Diğer uluslararası aktörlerden (Rusya ve ABD) farklı olarak Çin, bölgeye yönelik politikalarında siyasi çerçeveyi ön plana çıkarmamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik varsayımlardan hareket ederek kendine alan açmaktadır.

Sonuç

Dünyanın güç merkezleri sayılan ABD Rusya ve Çin arasında giden güç mücadelesi ve sonuç olarak küresel liderliği elinde tutan ABD giden politik savaşta ön safda durmaktadır. Diğer yandan küresel liderliği ele geçirmek uğrunda Çinin makalede geçen Kafkasya cephesi ile bağlı yaklaşımları onun küresel liderliği ele geçirmesi stratejisinin önemli alanını kapsamaktadır. Bir kelimeyle ifade etmek Güney Kafkazyanın parlayan yıldızı olan Azerbaycanın bu alanda bulunması ve bölgesel devletlerle iyi inisatifde yaklaşımları ve süper güç devletlerin büyük projelerine destek olması Azerbaycanı önemli devlet yapmaktadır. Tarihsel bakımdan anladığım gibi Kafkazyanın jeostratejisi yerleşimini özet bulundursak iyi olurdu. Sonuç olarak Güney Kafkasya’da üç bölgesel çatışma hâlâ çözülmemiş durumdadır ve yeniden çatışmaların başlama riski vardır. Kafkasya’daki çözümlerin temelinde Rus işgalinin önlenmesi veya son verilmesi var. Üç ülke içinde sadece Azerbaycan ekonomisi bağımsızlık

öncesi seviyeye gelmiş, Gürcistan ve Ermenistan bu seviyeye ulaşmamıştır. Gürcistan ve Azerbaycan, sınırdaş oldukları Rusya'daki Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinden gelebilecek tehditlere açıktır. Güney Kafkasya bölgesi son yıllardaki gelişmelerle gittikçe daha karmaşık hâle gelmektedir. Soğuk Savaş sonrası yeniden şekillenen bölgedeki siyasi düzen; Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, değişen enerji pazarları, Orta Doğu çatışmalarının bölgeye yansımaları, ABD'deki yeni yönetim ve AB'nin iç zorluklarının etkileri ile yeni bir evreye gelmektedir. Ulaşan ve yasal olmayan trafik ile mücadele edilmelidir. Bölge ile ilgili pasiflik, Türkiye'nin çıkarlarına daha çok hizmet edecek uzun vadeli bir strateji ile yer değiştirmelidir. Bununla birlikte bu strateji devrimsel değil evrimsel bir çizgi izlemelidir. Enerji alanında da yeni bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Ülkelerle ilişkiler güvenlik odaklı olmaktan kurtarılmalıdır. Güney Kafkasya'nın enerji koridoru rolünün, Karadeniz, Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'daki gelişmelere etkisi kadar Türkistan'a projeksiyonu da dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Cory, W. ve Andrew, S. B. (2021). Azerbaijan and Armenia: The NagornoKarabakh Conflict, CRS Report, Congressional Research Service.
- Ergan, U. (2021). "Güney Kafkasya'da "3 artı 3" Formülü", Hürriyet, 30 Ocak 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/guney-kafkasyada-3-arti3-formulu-41728245> (Erişim: 10. 01. 2024)
- İşyar, Ö. G. (2020). Dağlık Karabağ Sorunu: Birinci ve İkinci Savaşın Dinamikleri, Bursa: Dora Yayınevi.
- Kurban, V. ve Çimen, N. (2020). "Tarihi ve Güncel Boyutlarıyla Karabağ", ULİSA 12, Sayı 8, s. 20-33.
- Özdaşlı, E. (2021). "İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı 7, Giresun, s. 51-83.
- Özsoy, B. ve Aydemir Baş, F. B. (2022). "Küresel Çözüm­süz­lük­ten Vatan Muharebesine: Dağlık Karabağ'da Minsk Grubu'nun Rolü Üzerine Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 13 (33), s. 143-160.
- Özyılmaz, E. V. (2013). "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (2), s. 191- 208.
- Poyraz, M. (2020). Kafkasya'nın Kudüs'ü Karabağ, Ankara: SR Yayınevi.
- Sadıgov, R. (2021a). "İkinci Karabağ Savaşı ve Bölgesel Güçlerin Tutumu", Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya, Editör: Vefa Kurban, Seçil Öraz Beşikçi, Recep Efe Çoban, İzmir: İksad Yayınları, s. 423-480.
- Sadıgov, R. (2021b). "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ABD ve AB ile İlişkileri (1991-2021)", Türkiye Günlüğü, Sayı 146, Ankara, s. 132-143.
- Sadık, R. (2022). "Azerbaycan-Ermenistan Çatışması: Kafkasya'da Kalemle Atılan İmza Tetikle Bozulur mu?", Fikirturu, 14 Eylül 2022, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/azerbaycan-ermenistan-catismasikafkasyada-kalemle-atilan-imza-tetikle-bozulur-mu/> (Erişim: 10. 01. 2024)
- Sarıkaya Y. ve Aslanlı A. (2021). Karabakh: From Conflict To Resolution, (Ed: M. Ataman, F. Pirinççi), Ankara: Seta Publications
- Sarıkaya, Y. (2020). "Azerbaycan Ermenistan Çatışmasında Son Cephe: Tovuz", TASAV: Dış Politika Ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi, s. 1-10.
- Sarıkaya, Y. (2021). "İran'ın İkinci Karabağ Savaşı Tutumu: Takke Düştü Kel Göründü", Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7 (1), s. 84-103.
- Waal de, Th. (2014). Karabağ: Barış ve Savaş Süreçlerinde Ermenistan ve Azerbaycan, İstanbul: Hrant Dink Yayınları.

Yorul, Ö. (2022). “ABD Dışışleri Bakanlığı: ‘(Azerbaycan-Ermenistan) Dışışleri bakanları müzakereleri hızlandırma konusunda anlaştılar”, İHA, 11 Kasım 2022, <https://www.ih.com.tr/haber-abd-disisleri-bakanligi-azerbaycan-ermenistan-disisleri-bakanlari-muzakereleri-hizlandirmakonusunda-anlastilar-1118686/> (Erişim: 10. 01. 2024)

Yüksel, C. ve Yüce H. (2022). “Uluslararası Hukuk Açısından Dağlık Karabağ Sorunu ve İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’nı Sona Erdiren Ateşkes Anlaşması”, İstanbul Hukuk Mecmuası, 80 (3), s. 1021-1065

THE IMPORTANCE OF SOUTH CAUCASIA IN THE GLOBAL AREA

ABSTRACT

The South Caucasus is one of the regions with which it has traditional and long-term close relations and is considered a region with a famous life.

This article seems answers to the importance of the South Caucasus in the international arena and other questions. There was no problem in the security increase region of the Caucasus, which provides the interests of the power centers in the Caucasus, and it has gained an international dimension. The USA wants to settle in the region military and politically after gaining control of the Caspian energy resources. Iran and the USA are trying to get their share of this cake. On the other hand, after the collapse of the Soviet Union in the political field, a power emerged in the Caucasus. It refers to the relations between the three states that declared their independence as a result of the collapse of the Soviet Union (Azerbaijan, Georgia and Armenia) and its domestic policy towards the North Caucasus. The foreign policy of Azerbaijan, the Shining Star of the South Caucasus, towards the states that are considered the power centers of our world has been brought to the fore. In short, this study is important in understanding the Caucasus policy of the USA, Russia and China especially their relations with Azerbaijan.

Key Words: USA and Russia’s Caucasus policy, China, Power centers, Turkey-Azerbaijan relations, Soft power approaches and tools, Caspian energy resources

XVI ƏSRDƏ SƏFƏVİ-OSMANLI MÜNASİBƏTLƏRİ

Piriyeva Afaq Yusif qızı

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Dosent. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Tarix və coğrafiya fakültəsi

Ümumi tarix və tarixin tədrisi texnologiyası kafedrası

Xülasə

Məqalədə XVI əsrin ortalarında Səfəvi-Osmanlı münasibətləri, I Süleyman Qanuninin Azərbaycana yürüşləri, sultanın yeritdiyi fəal işğalçılıq siyasəti nəticəsində imperiyanın ərazisinin xeyli genişlənməsi və dövrünün ən qüdrətli dövlətlərindən birinə çevrilməsindən bəhs olunur.

I Şah İsmayıl Çaldıran döyüşündəki məğlubiyyətdən sonra başlıca diqqətini Səfəvilər dövlətinin daxili problemlərinin həllinə yönəltmişdi. O, Avropa dövlətləri ilə fəal diplomatik münasibətlər qurmağa, həmin münasibətləri yaratdığı dövlətin mənafeləri naminə inkişaf etdirməyə çalışırdı.

I Şah İsmayılın vəfatından sonra hakimiyyətə onun azyaşlı oğlu I Təhmasib (1524-76) gəldi. Qızılbaş əmirləri (rumlu, təkəli, şamlı) arasında yüksək vəzifə və iqtidar uğrunda on il davam edən çəkişmələr dövlətin zəifləməsinə səbəb oldu. Bundan faydalanan Osmanlı Sultanı I Süleyman Qanuni (1520-66) Azərbaycana bir neçə dəfə (1534, 1535, 1548, 1554) hərbi yürüş etdi. Lakin Səfəvi ordusunun inadlı müqaviməti I Süleymanı Səfəvi şahı ilə 1555-ci ildə Amasiya sülh müqaviləsini imzalamağa məcbur etdi.

Bu dövrdə Azərbaycan Səfəvilər dövləti ilə Avropa ölkələri arasında siyasi və diplomatik əlaqələr genişləndi. Avropa hökmdarları Səfəvi dövləti ilə Osmanlı imperiyası arasındakı ziddiyyətləri hər vasitə ilə kəskinləşdirməyə, bu iki türk dövlətini fasiləsiz qarşıdurma şəraitində saxlamağa, bu yolla onları zəiflətməyə can atırdılar.

Açar sözlər: Azərbaycan, Səfəvilər, Osmanlı imperiyası, Sultan Süleyman Qanuni, yürüşlər.

Safavid-Ottoman relations in the 16th century

Abstract

The article talks about the Safavid-Ottoman relations in the middle of the 16th century, the marches of Suleiman the Magnificent I to Azerbaijan, the expansion of the territory of the empire and its transformation into one of the most powerful states of its time as a result of the sultan's active aggressive policy.

After the defeat in the Battle of Chaldiran, Shah Ismail I focused his attention on solving the internal problems of the Safavid state. He tried to establish active diplomatic relations with European states and to develop those relations for the sake of the interests of the state he created.

After the death of Shah Ismail I, his young son Tahmasib I (1524-76) came to power. Ten years of strife for high positions and power among the Qizilbash emirs (Rumlu, Tekali, Shamli) led to the weakening of the state. Benefiting from this, the Ottoman Sultan Suleiman the Magnificent (1520-66) made a military campaign to Azerbaijan several times (1534, 1535, 1548, 1554). However, the stubborn resistance of the Safavid army forced Suleiman I to sign the peace treaty of Amasia with the Safavid king in 1555.

During this period, political and diplomatic relations between the Safavid state of Azerbaijan and European countries expanded. The European rulers tried to sharpen the contradictions between the Safavid state and the Ottoman Empire by any means, to keep these two Turkic states in a constant state of conflict, and in this way to weaken them.

Key words: Azerbaijan, Safavi, Ottoman Empire, Sultan Suleyman Ganuni, Marches.

Сефевидо-Османские отношения в XVI веке

Резюме

В статье говорится о сефевидско-османских отношениях в середине XVI века, походах Сулеймана I на Азербайджан, расширении территории империи и превращении ее в одно из самых могущественных государств своего времени как результат активной завоевательной политики султана.

После поражения в Чалдыранской битве шах Исмаил I сосредоточил свое внимание на решении внутренних проблем государства Сефевидов. Он старался установить активные дипломатические отношения с европейскими государствами и развивать эти отношения во имя интересов созданного им государства.

После смерти шаха Исмаила I к власти пришел его малолетний сын Тахмасиб I (1524-76). Десять лет борьбы за высокие посты и власть среди эмиров Кызылбашей (Румлу, Текали, Шамли) привели к ослаблению государства. Пользуясь этим, османский султан Сулейман I (1520-66) несколько раз совершал военный поход в Азербайджан (1534, 1535, 1548, 1554 гг.). Однако упорное сопротивление армии Сефевидов вынудило Сулеймана I подписать Амассийский мирный договор с царем Сефевидов в 1555 году.

В этот период расширились политические и дипломатические отношения между Сефевидским государством Азербайджана и европейскими странами. Европейские правители стремились любыми способами обострить противоречия между государством Сефевидов и Османской империей, держать эти два тюркских государства в состоянии постоянного конфликта и таким образом ослабить их.

Ключевые слова: Азербайджан, Сефевиды, Османская Империя, Султан Сулейман Кануни, Походы.

Sultan I Səlim dövründə Osmanlı Türkiyəsinin Azərbaycan torpaqlarını ələ keçirmək cəhdləri müvəffəqiyyətli olmadı. Osmanlılar Şəfəvilər dövlətinin içərilərinə doğru irəliləyərək onun paytaxtı Təbrizi tuta bilsələr də, burada möhkəmlənə bilmədilər. Sultan I Süleyman Qanuni zamanında da Osmanlı hakim dairələri şərq istiqamətində ərazilərini genişləndirmək niyyətindən əl çəkmədilər.

XVI əsrin 30-cu illərində Sultan Türkiyəsi Cənubi Qafqazı işğal etmək üçün mübarizəni qüvvətləndirdi. I Sultan Süleyman dövründə Osmanlı imperiyası yenidən Azərbaycanı işğal etmək cəhdlərinə başladı.

İstila edilmiş Avropa ərazilərində müqavimətin artması sultanın Şərqi doğru ekspansiyasını gücləndirdi (1, s. 201).

Qızılbaşların Übeydulla xana qarşı Xorasana yürüşündən istifadə edən Üləmə bəy 1533-cü ildə təkrarən Bidlisə hücum etdi. Şərəf xan öldürüldü, şəhər Üləmə bəyin əlinə keçdi (8, s.419).

Bidlisi ələ keçirdikdən sonra Üləmə bəy Sultan Süleymanı Azərbaycana və İraqa yürüş etməyə təhrik etdi. 1534-1535-ci illərdə I Süleyman iki dəfə Azərbaycana basqın etdi. Osmanlı qoşunu Azərbaycanın bir sıra şəhərlərini tutdu. 1534-cü ilin yayında Sultan Süleyman 100 minlik qoşunla Azərbaycan sərhədini keçdi (3, s.403). Bu yürüşdə baş vəzir İbrahim paşa və Üləmə bəy fəal iştirak etdilər. Türk ordusu qısa vaxt ərzində Cənubi Azərbaycanın xeyli hissəsini ələ keçirdi. Təbriz sentyabrın 27-də tutuldu. Bu vaxt qızılbaş əmirləri arasında ziddiyyət baş verdi və onların bəziləri türklərin tərəfinə keçdilər.

1534-1535-ci ilin qışını Bağdadda keçirən Sultan Süleyman 1535-ci ilin yazında ikinci dəfə Təbrizə yürüş etdi. Bundan bir az əvvəl isə şah I Təhmasib Sultaniyyəyə çəkilməmişdi. Sultan Süleymanın ordusu isə Təbrizə daxil oldu. Şah Təhmasib iki dəfə sultanın yanına sülh danışıqları üçün öz nümayəndələrini göndərdi, lakin sultan Süleyman qəbul etmədi. Şah geri çəkilməyə kənd təsərrüfatı məhsullarını yandırır, yolları dağıdırdı. Türk ordusu Sultaniyyə ərazisinə çatanda aclıq baş verdi və taun xəstəliyi sultanın ordusunu bürüdü.

Osmanlılar qızılbaşlara hücum etmələrinə baxmayaraq məğlub oldular. Ağır vəziyyətə düşən türk orduları geri çəkilməyə başladılar. Ərciş qalasının müdafiəsində Sinan Paşa və xeyli türk öldürüldü. Bunu eşidən sultan I Süleyman İbrahim paşanın kofnandanlığı altında Ərcişdə müdafiə olunanların köməyinə böyük dəstə göndərdi. Lakin bu dəstə də qızılbaşlar tərəfindən darmadağın edildi. Nəticədə İbrahim paşa buranı tərk etdi. Van və Ərciş şah tərəfindən tutuldu.

Osmanlı Türkiyəsi ilə müharibədə yaranmış fasilədən istifadə edən I Şah Təhmasib Şirvanı öz dövlətinə birləşdirdi. Şirvanşah II İbrahim Şeyxşahın üç oğlu qalmışdı: Sultan Xəlil, Məhəmməd Mirzə və Müzəffər Mirzə (7, s.303). Şirvan taxtı I Şah İsmayılın qızı Pərixan xanım ilə evlənmiş Şeyxşahın böyük oğlu Soltan Xəlilə, yaxud onun rəsmi adı ilə deyilsə, II Xəlilullahə keçdi.

Osmanlı dövlətinin qərb cəbhəsindəki müharibələr ilə məşğul olduğunu fürsət bilən, İraqəyn səfərində Sultan Süleyman xandan davamlı qaçan Şah Təhmasib və səfəvi ordusu Şərqi Anadoluda şübhəli təbliğatı edirdilər. Şah Təhmasibin o bölgədəki bəzi Osmanlı qala və mövqelərini ələ keçirməsi, səfəvilərə qarşı üsyan edən Şah İsmayılın oğlu Şirvan valisi Əlqas Mirzənin Süleyman xandan yardım istəmək qayəsində İstanbulla gəlməsi və təbliğatına qarşı alimlər ilə Osmanlı xalqının etiraz etməsinə görə səfərə çıxıldı.

1546-cı ilin yazında I Şah Təhmasib qoşunla Təbrizə hərəkət etdi və Əlqas Mirzə ilə danışıqlar aparmaq üçün Ürgənc oğlunu Şirvana göndərdi. Əlqas Mirzə əvvəlcə itaət göstərməkdən imtina etdi. Lakin şahın öz qoşunları ilə yaxınlaşdığını biləndə anası Xanbəyi xanımı və böyük oğlu Soltan Əhməd şah sarayının yerləşdiyi Çərəndaba göndərdi. Ona Əlqas Mirzənin peşman olduğu və onun bağışlanmasını xahiş etdi. Şahın adamları ilə Əlqas Mirzə arasında görüş Cavadda oldu. I Şah Təhmasibin elçiləri Əlqas Mirzəyə hər il xəzinəyə 1000 Təbriz tüməni məbləğində pul verməsi və hərbi xidmət müqabilində min atlı göndərməsi barədə öhdəlik götürməsi haqqında and içdirdilər. Qarşıdan gələn qışda, yəni 1547-ci ilin əvvəlində Gürcüstana yürüşlər keçirmək barədə razılıq əldə etdilər. Şah I Təhmasib həmin ilin qışında böyük qoşunla Gürcüstana hücum etdi. Bu vaxt Əlqas Mirzə yenə də özünü müstəqil elan etdi və öz adından məscidlərdə xütbə oxutdurdu, pul zərb etdirdi. Buna görə də Şah Təhmasib Gürcüstandan qayıdarkən özünün qiyamçı qardaşı ilə hesablaşmaq qərarına gəldi.

Şah Gürcüstan yürüşündən qayıdarkən Gəncədən keçdi və Yevlaxda dayandı. O, buradan 5 minlik atlı ilə bir neçə sərkərdəsini Şamaxıya göndərdi. Əlqasın əmiri Mehtər Dövlətyar bundan xəbər tutaraq

Əlqasın ailəsini də özü ilə götürdü və Gülüstana qalasında gizləndi. Şahın əmirləri qalanı mühasirəyə aldılar. Bu vaxt Əlqas Mirzənin qoşunları Dağıstana / Diyarı Çərkəzə/ hərəkət etdilər. Burada soyuqlar düşdüyündən Əlqas Mirzənin qoşunları müvəffəqiyyət qazanmadı və çərkəzlərə məğlub oldu. Əlqas Mirzə Dərbəndə qaçdı.

1548-1549-cu illərdə sultan qoşunları yenə də Azərbaycan basqını etdilər. Həsən bəy Rumulun verdiyi məlumata görə, 1548-ci ildə Sultan Süleyman Qanuni Osmanlı imperiyasının tabeliyində olan bütün ölkələrdən ordu toplayaraq Azərbaycana soxuldu (5, s.198).

Sultan Süleymanı Səfəvilər üzərinə yürüş etmək üçün Əlqas Mirzə dilə tutmuşdur. Guya sultan İraqa daxil olan kimi qızılbaşlar şahdan üz döndərəcəklər. Lakin qızılbaşlardan heç biri Sultanın ən yaxın silahdaşlarını qarşılamadı. Böyük Türk ordusuna qarşı vuruşmaq üçün kifayət qədər gücü olmayan I Şah Təhmasib Təbrizi tərk etdi və üç ay müddətində qoşun topladı. Burada Şirvan bəylərbəyi İsmayıl Mirzə və digər hakimlər öz qoşunları ilə onunla birləşdilər.

Qızılbaşlar türk ordusunun hərəkətini çətinləşdirmək üçün Osmanlı sərhədindən Təbrizin özünə qədər olan ərazini xüsusi olaraq viran qoydular. Burada düşməyə « bir toxumcuq, ot saplağı» belə saxlanılmadı, daşınmaz əmlaka isə od vuruldu. Özlərinin fədakarlığı ilə tanınan Təbriz sakinləri su mənbələrini, suvarma kanallarını elə bağladılar ki, hətta «özlərinin içməsi üçün belə lazım olan qədər su qalmasın».

Xainlər - Üləmə bəy və Əlqas Mirzə Sultan ordusunu müşayət edirdilər. Həsən bəy Rumulun yazdığına görə, Sultan Süleyman Azərbaycana Ərzurum- Xoy- Təbriz yolu ilə gəlmişdi. Üləmə türklərin dəstəsilə Van qalasını tutmaq üçün göndərildi. Sultan Mərənddə qızılbaşlara hücum etmək üçün 40 minlik qoşunla Xoydan hərəkət edəcək bir sıra paşaları, o cümlədən Əlqas Mirzəni ayırdı.

I Süleyman 1548-ci ildə Təbrizi tutdu. Bu zaman Sultan əsas qüvvələri ilə Təbrizə daxil olaraq, orada cəmi 4 gün qala bildi. Həmin günlər Osmanlı ordusu üçün çox ağır keçdi. Həsən bəy Rumlu məlumat verir ki, yem olmadığına görə türklərin 5 min atı, dəvəsi və qatırı tələf oldu. Şəhərdə ərzaq olmadığına görə türk döyüşçüləri şəhərlilərin şəxsi əmlakını qarət etməyə başladılar. 1548-ci il iyunun 2-də Sultan Süleyman Təbrizi tərk etməyə məcbur oldu (6, s.263).

Azərbaycan əhalisinin getdikcə artan müqaviməti, ərzaq çatışmazlığından yaranan ağır vəziyyət və şah qoşunlarının hücumları Sultanı Kürdüstandan keçərək Vana çəkilməyə məcbur etdi. Van qalasını ələ keçirdi və onu İskəndər paşaya verdi. Özü isə Diyarbəkərə döndü.

Şah Təhmasib Osmanlı ordusu geri çəkildikdən sonra Xoya daxil oldu. Çaldıranda Girman hakimi Şahqulu Soltan və Mahmud xan Əfşar da şahın qoşunları ilə birləşdilər. Bu zaman I Şah Təhmasib məlumat aldı ki, Sultan Süleyman qullarağası Osman Çələbini dörd minlik qoşunla Qars qalasını bərpa etmək üçün göndərmişdir. Təhmasibin böyük oğlu İsmayıl Mirzə Göycə Soltan Qacarla birlikdə ona qarşı göndərildi. Şahzadə İsmayıl qəfil hücumla 2 min nəfərədək döyüşçünü, həmçinin bərpa işləri aparmaq üçün buraya gətirilmiş 5 min sənətkar və kəndlini məhv etdi. Qars qalası qızılbaşlar tərəfindən dağıdıldı.

İskəndər bəy Münşi göstərir ki, qızılbaşların əsas qüvvələrini məqsəddən yayındırmaq və özlərinin başlıca qüvvələrini itkisiz aparmaq üçün Sultan Süleyman Əlqası və Üləmanı öz qoşunları ilə müxtəlif istiqamətlərə yolladı. Əlqas Mirzə 5 min nəfərlik qoşunla Şəhrizurdan İraq tərəfə, Üləmə isə Ərzurum və Sivas paşaları ilə 30 minlik qoşunla, Sultanın əmrinə əsasən Ərzurumu müdafiə etmək üçün göndərildi, Süleyman Bidlisi sürətlə keçərək Diyarbəkərə çatdı (2, s.264).

Üləmanın Tərcanda olmasına xəbərini alan Şah Təhmasib Sufiyandan keçib onun arxasınca hərəkət etdi. Lakin Üləma tələsik qaçdı. Onda Şah Tərcandan Ərzincan istiqamətinə irəlilədi Ərzincan tutuldu və talan edildi. Şah Təhmasib noyabrın əvvəllərində İrəvanda və Üçkilsədə düşərgə saldı.

29 mart 1548-ci ildə İstanbuldan hərəkət edən Sultan Süleyman, Konya-Kayseri-Sivas yolu ilə 28 iyul tarixində Təbrizə gəlincəyə qədər Şərqi Anadoluda fəthlərə davam edildi. Osmanlı ordusundan davamlı qaçan səfəvilərdən 25 avqust da təslim alındı. Van və Diyarbəkirdən Hələbə gələn padşah qışı burada keçirdi. Hələbdə ikən Osmanlı fəthi davam edib Şərqi Anadoluda səfəvi təbliğatına aldanaraq qarşı çıxanlar yola gətirildilər. 6 iyun 1549-cu ildə Hələbdən hərəkət edən Sultan Süleyman 21 dekabrda İstanbula qayıtdı.

Osmanlı ordusunun Macarıstanda, Sultan Süleyman xanın Ədirnədə olmasından istifadə edən səfəvilər və Şah Təhmasib Şərqi Anadoluya hücum etdilər. Van bölgəsində Osmanlı əhalisinə qarşı düşmənçə davranıb zülm etdirən Şah Təhmasib Ərciş qalasını mühasirə altına almışdı. Osmanlıların daxili işlərinə qarışaraq dövlət adamlarına qarşı hər cür iftira təbliğatına başladılınca Sultan Süleyman xan İran səfərinə qərar verdi.

28 avqust 1553-cü ildə İstanbuldan hərəkət edən padşah Konya yoluyla Hələbə getdi. 8 noyabrda Hələbə gələn sultan qışı orada keçirdi. 15 may 1554-cü ildə Diyarbəkirdə toplanan hərbi divanında Osmanlı dövlət adamları və komandanları Sultan Süleyman xandan islama xidmət gözlədiklərini ifadə etdilər.

1554-cü ilin yazında I Süleyman dördüncü dəfə Azərbaycana basqın etdi. 1554-cü ildə Sinan paşanın komandanlıq etdiyi osmanlı qoşunları yenidən Azərbaycana soxuldular. Onlar Qarabağı, Naxçıvanı, Şirvanı talan etdilər. 20 mayda Naxçıvan və İrəvan üzərinə səfər niyyətilə hərəkət edildi. 5 iyul Şah Təhmasibə Qars yaxınlığında döyüş dəvəti çıxarıldı. 18 iyulda İrəvana yürüş etdi, 30 iyul 1554-cü ildə padşah Naxçıvana gəldi. Osmanlı ordusuna böyük qənimətlər düşən bu səfərdə Kərkük də fəth edildi. Şərqdə Osmanlı hakimiyyəti qətiləşdikdən sonra 28 sentyabr 1554-cü ildə Ərzurumdan hərəkət edən Sultan Süleyman 1554-cü ilin qışını keçirmək üçün 30 oktyabrda Amasiyaya gəldi. Şah Təhmasibin sülh istəyilə 29 may 1555-ci ildə "Osmanlı-Səfəvi müqaviləsi" imzalandı.

1555-ci il mayın 29-da Amasiyada Səfəvi şahı ilə Osmanlı sultanı arasında Səfəvi-Osmanlı müharibələrinin birinci mərhələsini başa çatdıran sülh imzalandı. Lakin bu sülh uzun sürmədi. XVI əsrin 70-ci illərindən etibarən Osmanlı işğalının yeni dövrü başlandı (4, s.46). 1555-ci il sülhünə görə, Səfəvilər bütün Azərbaycanı, habelə Şərqi Gürcüstanı və Ermənistanı əllərində saxladılar, Qərbi Gürcüstan isə Osmanlı hakimiyyəti altına keçdi. Qars vilayəti boşaldılmış ərazi kimi tanındı və qərara alındı ki, onun əhalisi köçürülsün. Bağdadla birlikdə İraq-i Ərəb sultanın əlində qaldı.

1555-ci ildə bağlanan müqaviləyə görə, torpaq baxımından Ərdahan, Gölə, Arpaçay və ətrafı osmanlılara verildi, inam baxımından isə imamlardan Hz.Əbu Bəkr, Hz.Ömər, Hz.Osman və Hz.Aişə daxil olmaqla səhabələrə, müqəddəs yerlərə hörmət göstərmələri xüsusunda əhd alındı.

Qanuni Sultan Süleyman xanın şərq səfərləri nəticəsində səfəvilərin almış olduqları Şərqi Anadolu torpaqları bugünkü şəkli ilə Türkiyəyə daxil edildi.

XVI əsrdə işğal etdiyi ölkələrin maddi ehtiyatları və çoxsaylı canlı qüvvələrini öz əlində cəmləşdirmiş Osmanlı imperiyası inkişafının zirvəsində idi.

Ədəbiyyat

Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. III cild. (XIII-XVIII əsrlər). Bakı. Elm, 1999

Fərzəliyev Ş.F. Azərbaycan XV-XVII əsrlərdə. Bakı, 1983

Гордлевский В.А. Изб. Соч. Т.3. М., 1962

Məmmədov S. Azərbaycan XV-XVIII əsrin birinci yarısında. Bakı, 1981

Onullahi S.M. XIII-XVII əsrlərdə Təbriz şəhərinin tarixi. Bakı, 1983

6. Петрушевский И.П. Азербайджан в XVI-XVIII вв. Б., 1949

7. Петрушевский И.П. Иранские источники по истории Азербайджана XVI-XVII вв. Б., 1949

8. Шараф-хан ибн Шамсаддин. Шараф-наме / Пер.Е.И.Васильеввой. Т.1. М., 1967

INDIVIDUALIZED LEARNING

Valdeta Zenuni-Idrizi, PhD¹

¹ University in Tetovo-Tetovo, Republic of North Macedonia

ID: <https://orcid.org/0000-0003-3523-1565>

Abstrakt

During his work in the teaching process, the teacher is faced with many problems of an educational nature. One of those problems is the *individualization of learning*. The possibilities for the individualization of learning in the educational process as a teaching principle are real and very possible, with a greater commitment on the part of teachers and the will to realize it. With a richer educational program where individualized learning will be given greater importance and attention, surely there will be a movement in a positive direction, and thus things will take the right direction. The purpose of this paper is to clarify and provide necessary information for the individualization of learning, which should be applied in every type of lesson, at every level and cycle of education, because it is of great importance because the student is respected, no differences are made, or subjective evaluations, prejudices, but directly we get to know the student more closely, we get to know his intellectual capacity, and in this case, the mistakes during the evaluation process would be much smaller. Based on the stated goal and the complexity of the problem, we decided to use the following methods: the analysis of different texts where the importance of individualized learning is examined, the descriptive method, and the inductive and deductive methods. From what we discussed in the paper, we found that the individualization of learning in the learning process is of great importance, because we all know that students are not the same, they differ because of their thoughts, their abilities, their capacities to learn, and they also differ from their physical, emotional, psychological and many other abilities. That's why we found it important to research this area.

Keywords: individualized learning, school, student, teacher, assessment, progress.

Introduction

Among the many weaknesses of teachers, which are expressed during the realization of the teaching process, there is no doubt the uniform treatment of students based a priori on the fact that all students have the same abilities and that everyone should engage in the same way and achieve the same results. Although the students are the same in terms of age, they are also similar in terms of psychomotor skills, we must not forget that there are significant differences between them both in the intellectual and emotional-volitional spheres.

It has been established that all students are not equally capable and all cannot progress equally, and everyone has their own pace of progress and acquisition of knowledge. Each student is a world in itself

and each of them differs from the other with special characteristics. The teacher must consider the child in front of him as he is, not the child in general.

Students in the (parallel) class are different from each other not only apparently according to height and weight, but also according to abilities, worldviews, thinking, memory, interest, and pace of work and learning. All these differences must be taken into account by the teacher in his educational work, just like a tailor or shoemaker who works according to man. (Bekteshi, B., 2009, 37) Thus, individualized learning presents important requirements not only in the way of organizing the lesson but also in the assessment of students' knowledge, in the way of their progress, and in the way of stimulation and motivation for further work. (Berisha, B., 1995, 37)

Individualization, as an important factor in the learning process, is distinguished in the development of the individual potentials of each student in learning, depending on prior knowledge, intellectual and physical skills, as well as professional commitment in the acquisition of educational and educational content in learning. Therefore, the teacher must get to know each student and enable them to respond in the way they know and can. (Osmani, F. 2023, 79)

From this, we conclude that, even during swimming, each student must have special treatment, all individual properties, and the whole person of the student must be respected.

1. Individualized learning

Education is a pedagogical process that consists of the acquisition of scientific knowledge, the cultivation of the intellect, and the development of cognitive and scientific evaluation skills, skills, habits, the ability of the individual for life and independent action, and their ability for profession and self-education. (Murati, Xh., 2002, 41) When we talk about individualized learning, it should be emphasized that *individualized learning* is an organization of educational work in which teaching requirements are harmonized with the individual skills and characteristics of students in the development of teaching work. This type of teaching is based on the independent work and learning of students and the monitoring and continuous evaluation of their work. Such a teaching model allows for a greater degree of differentiation among students in what they learn, how they learn, and what material they use according to their abilities, opportunities, and interests. Because of this greater degree of differentiation, more priority is given to individualized learning.³²

The understanding of the individual form of teaching work as a requirement and the contemporary didactic concept as a learning methodology makes it possible to achieve the closest connection of teaching with the abilities and interests of students. The implementation of this form of teaching work represents a higher level of organization in the teaching process.³³ In this way of organizing the lesson, the weight falls on the teacher who must lead with the students, where he must take into account their differences in abilities such as mental and physical ones, and distinguish between them on the needs and requirements they should have students and that not all conditions can be fulfilled and all students have. The teacher must organize and plan the lesson to work with all the students, not neglecting anyone, the goal of the educational system is that all students are equal in terms of democratic rights, and the rights they have, which is provided by law, and except from the aspect of knowledge, obviously they are not equal, but the teacher must respect that difference, where the students are not to blame for that condition, and distinction.

32 https://sq.wikipedia.org/wiki/M%C3%ABsimi_i_individualizuar

33 <https://mesojme.blogspot.com/2015/07/forma-individuale-e-punes-mesimore.html>

The individuality of the student, as well as the requirement to adapt to these individual needs, remain the main issues of analysis for measurement problems. It is important to allow all the different students in the class to demonstrate the knowledge they have. (Musai, 1999, 323)

When we are talking about individualization and work in learning with students, the teacher should also develop additional, complementary, optional learning, to respect the distinction in the classroom. The teacher achieved this by implementing an adequate work style and method, optimal work dynamics, engagement of students with tasks, acceleration of their development according to skills, etc.

The teacher as an organizer of the learning process, and as an observer of the process, must get to know the students well, know their personalities, and their requirements, so each student has his requirements, where deficiencies can also be discovered. theirs, where the teacher with the closeness that he creates with the students, knows them, in a way he associates with them, creates a good working situation and climate, the students will feel more comfortable, at ease in the lesson and also safer. Therefore, the teacher must know each student well (get to know their prior knowledge, individual goals, abilities, motivation, interests, learning style, and the conditions in which the student lives and works) and enable him to show what and how much he knows, also in the way that suits the students. (Osmani, F., 2007, 65)

This situation would help the students to ask questions, and be more communicative with the teacher, to feel the cooperation between the students, the teacher with the students, and vice versa. To achieve this, the teacher must also use different teaching methods and techniques depending on the need and the situation, he must be in different situations, in situations where he will have to be very careful, so as not to affect the feelings of the students, don't distinguish them, or embarrass them in front of other students, offending them. And from this, we conclude that the responsibility of the teacher is always great, and every mistake falls on him. Therefore, he must be careful how he acts with the students, because the students trust the teacher, the teacher for them is a person who does not lie, a person who knows everything, they see the teacher as a person who does not make mistakes, and therefore he must be very serious, what it offers them, and does it do the job properly.

CONCLUSION

The need for individualized learning, manifested as a request for the recognition of individual skills in the development of each individual/student, and for their training in educational work, is realized in different historical periods and different social and economic conditions, such as and in different scientific and pedagogical conditions.

The individualization of learning, as a very important principle of learning, must be applied in our schools, teachers must have a serious commitment, work to improve the situation, and be close to the students, not distinguish between students, to achieve the required standards.

By following the development of the idea of individualization of learning, it is very easy to notice how quickly they change as a result of the dynamics of social changes, and with this every day we have new needs and demands.

Referenced literature:

- Adamçevska, S. (1996). *Активна настава*. Shkup: Legis
- Bekteshi, B. (2009). *Mbingarkimi inxënësve me mësim në shkollë*, Prishtinë
- Berisha, B. (1995). *Artikuj pedagogjikë*, Tetovë: Bashkësia Kulturore Shqiptare, Tetovë

- Dibra, G.; Dizdari, I. (2004). *Metodologjia e mësimdhënies*, Shkodër
- Kraja, M. (2002). *Pedagogjia*, Tiranë
- Murati, XH. (2002). *Didaktika - Metodologjia e mësimdhënies*, Tetovë
- Musai, B. (1999). *Psikologji edukimi*, Tiranë: Pegi
- Musai, B. (1996). *Mjeshtëritë themelore të mësimdhënies*, Tiranë: Eurorilindja
- Osmani, F. (2007). *Dokimologjia* (Doracak për përdorim intern), Tetovë
- Osmani, F. (2023). *Dokimologjia – Vlerësimi i të arriturave në procesin edukativo-arsimor Tetovë: Arbëria Design*
- Zylfiu, N. (1997). *Didaktika*, Prishtinë
- . Zylfiu, N. (2001). *Didaktika*, Prishtinë
- https://sq.wikipedia.org/wiki/M%C3%ABsimi_i_individualizuar
- <https://mesojme.blogspot.com/2015/07/forma-individuale-e-punes-mesimore.html>
- <https://ahaslides.com/sq/blog/individualised-learning/>

AHMET CEVAD'IN YARATICILIĞININ ERKEN VE SAVAŞ ZAMANI ŞARKI SÖZLERİNİ ÖĞRETME METODOLOJİSİ

Fatullazade Yağmur

Lenkeran Devlet Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi

Özet

Sadece 45 yıl yaşayan Ahmet Cevad'ın ömrünün 25 yılı, şair, kişilik, sosyal ve politik figür olarak Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ve eşitlik ideolojisiyle ilgiliydi.

Şairin bağımsız Azerbaycan'ın niteliklerini anlatan şiirleri, marş tarzında yazdığı eserleri özellikle değerlidir. Cumhuriyet döneminin, özgürlük mücadelesinin, toplumsal ve siyasal süreçlerin en net, en eksiksiz ve en doğru izlerini Ahmet Cevad'ın eserlerinde görmek mümkündür. Onun şiirlerinde özgürlük ateşi, bağımsızlık arzusu, Türk birliği düşüncesi ve “Türk'ün Türk'ten başka dostu ve desteği yoktur” düşüncesi de vardır.

Methodology for teaching early and wartime lyrics of Ahmet Cevad's creativity

Summary

25 years of Ahmet Javad's life, who lived only 45 years, were related to the Azerbaijan Democratic Republic and the ideology of equality as a poet, personality and social and political figure.

The poet's poems dedicated to the attributes of independent Azerbaijan, works written in the march genre are especially valuable. It is possible to see the clearest, most complete and most accurate traces of the republican period, the struggle for freedom, social and political processes in the work of Ahmet Javad. In his poems, there is also the fire of freedom, the desire for independence, the idea of Turkish unity, and the thought that “the Turk has no friend or support except the Turk”.

Azerbaycan'ın önde gelen şairi ve halk adamı, İstiklal Marşı metninin yazarı Ahmet Cevad, bağımsızlık şairlerimizden biri olarak Azerbaycan'ın devlet ve edebiyat tarihinde onurlu bir yere sahiptir.

A. Javad'ın tutuklanmasının bağımsız devlet, özgürlük, milli kalkınma ve Türkçülük idealleriyle bağlantılı olduğu kaydedildi. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması için aktif olarak mücadele etti. Şairin “Türk bayrağına yol verin”, “Dan yıldızı”, “Azerbaycan! “Azerbaycan!”, “Dağlar”, “Ganjam, hey” gibi ünlü şiirler bu dönemin ürünleriydi. Adib'in o dönemdeki yaratıcılığının zirvesi, dahi bestecimiz Üzeyir Hacıbeyov ile birlikte yarattığı “Ulusal Azerbaycan Marşı” (Azerbaycan Devlet Marşı) oldu.

Cumhuriyet döneminde şiir, olaylara cevap veren en esnek ve yeterli sanat biçimlerinden biri haline gelir. A. Shaik, A. Javad, J. Jabbarli, A. Muznib, Umgulsum, Davud, Aliyusif, Zülfügar Bey, S. Mümtaz ve onlarca şair yeni dönemi, halkın kazandığı bağımsızlığı, bayrağını, ordusunu, Türklüğü yüceltti. . Turancılık şiirin en çok vurguladığı övgü nesnelerinden biriydi. Bu dönemde yazılan şiirlerde vatan, millet, Türklük, Türklük, Turancılık, bayrak, ordu, Türk askeri vb. konular kırmızı çizgiyle çizilmiştir. Bu anlamda A. Javad'ın yaratıcılığı çok önemlidir. Cumhuriyet ve onun nitelikleri en iyi eserlerine yansır. Tanınmış bilim adamı Yashar Garayev, "Cumhuriyet dönemi ve şiirdeki hafızası: Ahmed Cevad" başlıklı makalesinde, Cumhuriyetin en iyi şekilde A. Cevad'ın şiirinde yansıtıldığını mecazi olarak ifade etmiştir: "Rönesans" denince ilk akla gelen Nizami'dir. Aşk denince ilk Fuzûlî'nin adı anılır. "Cumhuriyet" denilince akla ilk olarak Ahmet Cevad gelir. Tarihimizde üç renkli bayrak amblemi vardır. Üç renkli şiir, sanat hafızasına ilk olarak Ahmed Cevad'ın kalemıyla kazanmıştır"[7, s. 4].

A. Cevad, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de yaşanan süreçlerle yakından ilgilenmiş, Türklerin Balkanlara sığınmalarına üzölmüş, daha sonra Ermeni-Rus işgali nedeniyle yerinden edilen Türklere yardım elini uzatmıştır. Kars'ta birlikler. Dernek aracılığıyla sık sık Türkiye'ye giderek mülteci çocukların Azerbaycan'a götürölmesinde yardımcı oldu. O sırada burada gördükleri karşısında dehşete düşen şair, birçok şiirinde Türklüğü ve Türk bayrağını yüceltmıştır. Türk bayrağını en yükseklerde gören şair, "Parıldayan Karadeniz" şiirinde Türk bayrağına olan sonsuz sevgisini dile getirmiştir. Şair, "dostun elinden ayrılan" Türk bayrağını şöyle selamladı:

Bir dostun elinden esen rüzgarlar,

Şiir bana, merhaba de!

Hepimizin elleri açık olsun

Türk bayrağına kurban!

Türk bayrağına yol verin! [4, s.140]

Şiirlerinde daima vatan, Cumhuriyet sevgisini ve sembollerini yücelten A. Cevad, Sovyet döneminde yoğun eleştirilere maruz kalmış, Cumhuriyet şairi olduğu ve onu yücelttiği gerekçesiyle tutuklanmış ve sonunda baskı altına alınmıştır. A. Cevad'ın bu yıllarda yazdığı şiirlerde vatan, bayrak, ordu ile ilgili şiirlerin yanı sıra Türklük, Türklük ve Turancılık da ön plandadır. Bu yıllarda "Azerbaycan bayrağına", "Bismillah", "Bir rüya gördüm", "Milli bayrağımız", "Ey asker", "İstanbul", "Kalk", "Gel", "Ya" yazdı. askere", "Türk ordusuna", "Şehitlere" vb. Şiirlerinde üç renkli bayrak, Türklük ve Turancılık motifleri övölmekte ve anlatılmaktadır. "Azerbaycan bayrağı" şiirinde yazarın bir notu var: "İngilizlerin gelişinden sonra ilk kez Bakü'ye gittiğimde - 10 Nisan 1919'da parlamento binasının üzerinde dalgalanan ulusal bayrağı söyleyemişti" [4, s.127].

Şair burada Azerbaycan bayrağını, Cumhuriyet ideallerini ve Turan fikrini övmekte ve bu bayrağın şanlı tarihiyle övünmektedir. Şair tarihe yöneldi, Guzugun Deniz, eski Elhan, Elhan'ın oğlu Gayi Han vb. görüntülerin ilgi görmesi, bağımsızlığını yeni kazanan milletin büyük bir tarihi geçmişe sahip olduğunu gösteriyor. Azerbaycan bayrağının dalgalanmasından memnuniyet duyan şair, bu bayrağın dalgalanmasını büyük bir ödöl olarak değerlendiriyor:

Türkistan rüzgarları alnını öper,

Acısını anlatır sana bayrağım!

Üç rengin yansıması Kuzgun Denizi'nden

Yaran mübarek olsun bayrağım!

Turan’a giderken karşıma çıktın,
Gölge devlet kuşu kafamın üstüne kondu!
Gözyaşlarımın gözlerimde parlamasına izin ver
Acımı, bayrağımı dinle! [4, s.127]

A. Javad, “İstanbul” adlı şiirinde İstanbul’u “solgun yüzlü”, “mavi gözlü”, “uykulu”, “ipeksi baykuş” olarak övmekte ve içinde bulunduğu zor durumu anlatmaktadır. Şair, bu güzel şehir Turan’ın durumundan duyduğu hayal kırıklığını şöyle dile getirir:

Kardeşim, kalbimi bilmiyor muydun?
Enstrümanımın canlı kablosunu mu kırdın?
Doğduğumda içimde yeni bir umut,
Turan’ı neden hayal kırıklığına uğrattın?
Ah solgun yüzlü, dalgın İstanbul!
Mavi gözlü ve ipekli İstanbul mu? [4, s.134]

Edebiyata romantik bir şair olarak gelen Ahmed Cevad, Birinci Dünya Savaşı’na katılmasıyla bağlantılı olarak gerçekçiliğe ve gerçekçi tasvirlerle daha fazla yöneldi. Sonunda yaratıcılığında gerçekçilik ön plana çıktı ve sonraki yıllarda eserlerini ağırlıklı olarak gerçekçi bir üslupla yazdı.

Azerbaycan’ı bağımsız ve yerli halkını mutlu görmek isteyen Ahmed Cevad, hayatı boyunca vatanının ve milletin ilerlemesi için çalışmış ve bu başarı için siperlerde açıkça savaşmış ve edebiyatta askerlere ilham veren büyük eserler yazmıştır. Üstelik sevdiği kadınla.

“Teşekkürler İçin” şiiri sadece şiir olarak değil müzik olarak da modern zamanların en ilginç örneklerinden biri haline geldi. Bütün bunlar, Azerbaycan şiirinin en güzel aşk şiirleri gibi, uzun yıllar hatırlanacak, aşka tanıklık edecek, seven yüreklere teselli verecektir:

Gülersen gençlik bahçesinden hüzünlenirim
Sen olmadan tek bir çiçek bile koparamam.
Kam’ı hayatımın çocukluğundan satın aldım.
Sensiz bir bahçeye girmeyeceğim. (yıl 1915)

Ahmad Javad’ın yaratıcılığı sembolik, romantik, karamsar, iyimser, bireysel ve toplumsal duyguların ifadesi açısından sanatsal bir mozaği andırıyor. Bu mozaikte hem klasik örnekler hem de modern şiirin anlamı arasında garip bir birlik var.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin en ünlü şairi A. Javad’ın kişisel hayatı, kamusal faaliyetleri ve yaratıcılığı uzun süre halktan gizlendi. Ancak Azerbaycan tarihi bağımsızlığına kavuştuktan sonra büyük şahsiyetin zengin yaratıcılığı ve sosyo-politik faaliyeti araştırmacıların ve araştırmacıların uğrak adresi haline geldi. Eserleri toplanıp yayımlandı, hakkında bilimsel makaleler ve monografiler yazıldı, hayatı ve yaratıcılığı ortaokul ve lise ders kitaplarında incelenmeye başlandı. Ahmet Cevad’ın unutulmaz eserlerinden biri de 105 yıl önce 1 Mayıs 1918’de Gence’de yazdığı “Karadeniz” şiiridir. Bugün bile Türkiye’de çok sevilen ve İstiklal Marşı gibi her yerde seslendirilen “Çırpınırdı Kara Diniz”

şiiirinde, gayretli kardeşlerimizin halkımızı yarı yolda bırakmamasının verdiği sevinç ve iyimserlik anlatılmaktadır. kurtuluşa giden yol açıkça görülmektedir:

Karadeniz coştı,

Türk bayrağına bakın!

“Ah!...” derdim, asla ölmezdim,

Ayağınıza düşebilsem! [2, s.140]

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Ahmed Cevad’ın eserlerinde özgürlük ve bağımsızlık fikirlerinin yüceltilmesinin yanı sıra, Anavatan ve onun gizemli doğası da büyük bir sevgiyle övülmektedir. Bu bakımdan şairin güftelerinin güzel örneklerinden biri olan “Goygol” şiiri daha karakteristiktir.

Şöhreti doğuya, kuzeye yayıldı.

Şairler tarzınıza hayran kalıyor.

Puslu dağlara gelen soruya

Cevap alamadan Goygol’e sorun!

Belki görünmez bir dünyada benzersiniz,

Bu büyük ülke bir hac yolculuğu olmuştur.

Yüreğimde yeşil bir gölge vardı

Goygöl düşse göğsünden yaralandı! (3, 229)

Şair burada Goygöl’ü kendine karşı koyar ve gönlünde uyanan protesto saiklerini açığa çıkarır. Şöhreti dünyayı saran ve dünyanın dekorasyonu haline gelen Goygöl’ün ne suçu var ki artık unutuluyor diyor. Bakın bu durum şairin gönlünü çok üzdü, Goygol yalnız kaldığı için onu endişelendirdi. “Gökyüzü Gölü”nü doğaya dair bir şiir olarak tanımlayanlar yanılıyorlar. Bu halkımızın, topraklarımızın simgesidir. Burada yalnız kaldık. A. Cevad bunu herkesten daha erken ve daha hassas bir şekilde duymuş ve bunu klasik, ölümsüz bir şiirle anlatmıştır. [6, s. 177-178]

1924 yılında yazılan Güzel Kadın şiirinde de aynı ruh hissedilmektedir. Şair, bu tür şiirlerinde “öldüğünde adı dilinden düşmeyen” “soluk gözlü” Pariza’yı defalarca anar ve onunla geçirdiği güzel ve tatlı günlerden bahseder. Ulusal bağımsızlık halk için çok değerli bir nimettir.

Küçükler için yazdığı eserlerinde çocuk psikolojisini esas alarak, onun inceliklerinden yararlanarak okuyucuyu sevindiren ve sevindiren niteliktedir:

Ben Tuka’yım, bir kuş,

oynamaktan yoruldum

Battaniye istemiyorum

Annemin göğsü mavidir.

Şairin ikinci çocuğu Tukai’dan söz edildiğinden bu mısraların şairin evinde gözlemlediği sıradan durumlardan birine dayanarak yazıldığı düşünülebilir. Ama aslında bu dört mısralık parça mükemmel bir çocuk şiiridir. Bir çocuk için dünyanın en rahat yaylı yatağından daha yumuşak olan yerli anne kucağı,

sıcak, cömert ilahisini burada buldu. Burada anlatılan yaşta Tukai'nin üç ya da dört yaşında olduğu hissedilebilir; İşte bu yaşlarda çocuklar masallara doyamazlar, isterlerse isterlerse kirpikleri buluşana kadar masalları tekrar tekrar dinlemek isterler. Anne sütü çocuğun bedensel gelişimini sağladığı gibi, ana dilinden duyduğu ninniler, şarkılar, eski sözler, özellikle masallar onun ruhsal oluşumunda vazgeçilmez rol oynayarak, ana dilinin büyüğü dünyasına girmektedir. ve konuşmanın inceliklerinde ustalaşmak.

Milli mücadeleye ve bağımsızlığa hizmet, tarihin ve modernliğin onurlu anısına dönüşüyor. A. Cevad'ın hayatı milli devletimizin ve edebiyatımızın tarihi hafızasında devam ediyor... Şairin yarattığı edebi, sosyal ve estetik gelenekler günümüzün hafızasına, gençliğin bilinç ve ideolojisine aktarılıyor... A. Cevad'ın hayatı Anılarda, milletimizin şanlı tarihinde yaşıyor...

Referans listesi:

1. Bayramoğlu A. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Edebiyatı. Bakü: Karaağaç, 2004.
2. Bayramoğlu A. Umgülsüm Sadıǧzade//Umgülsüm. İşler. Bakü: Literpress, 2010.
3. Ahmed C. Seçilmiş eserler. Bakü: Doğu-Batı, 2005.
4. Aliyusif, Bir Türk yolcusu şöyle diyor... İstiklal, 1918, 28 Mayıs.
5. Hüseyinzade A. İstiklal şairi Umgülsüm. Bakü: Çayioğlu, 2005.
6. Garayev Y. Cumhuriyet dönemi ve şiirdeki hafızası: Ahmet Javad // Ahmet C. Seçme eserler. Bakü: Doğu-Batı, 2004.
7. Gasimov C. Bir mahkumun biyografisi. Bakü: Sada, 2003
8. Ahmed Cevad. Seçilmiş işler. Bakü: Doğu-Batı, 2005, 296 s.
9. Nabi Asgarov. Azerbaycan hidronimleri. Bakü: ADPU, 2002, 146 s.

EXPLORING THE NEXUS: IMPACT OF TERRORISM ON ENVIRONMENTAL DEGRADATION IN SOUTH ASIA

Khyzran

MPhil Scholar, Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

DR.ALAAM KHAN

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

PROF. DR. DILAWAR KHAN

Department of Economics, Kohat University of Science & Technology, Kohat 26000, Pakistan

Abstract:

This research investigates the intricate relationship between terrorism and environmental degradation in South Asia. Terrorism, often associated with non-state actors, poses a unique challenge, and its consequences extend beyond immediate security concerns to environmental ramifications. The study delves into the environmental Kuznets curve theory, exploring the hypothesis that initial economic growth associated with terrorism may contribute to environmental degradation, followed by a potential decline as wealth and technology progress. A critical examination of existing literature reveals the positive link between terrorism and environmental degradation in various countries, including South Asian nations. The study utilizes a robust methodology, employing a balanced panel data approach covering the period from 2003-2021 for Bangladesh, India, Nepal, Pakistan, and Sri Lanka. Variables such as CO2 emissions, terrorism index, GDP per capita, urban population, foreign direct investment, and climate change index are meticulously analyzed. By applying econometric tools like Fully Modified Least Squares (FMOLS) or panel data techniques, the study aims to estimate the model parameters and unveil the nuanced relationship between terrorism and environmental degradation in South Asia. Ultimately, this research seeks to offer valuable insights for policymakers, humanitarian organizations, and environmental security measures. By understanding the intricate dynamics between terrorism and environmental degradation, the study aims to facilitate proactive planning, restoration efforts, and sustainable development strategies in the context of South Asia.

GLOBAL COLLABORATION IN COMBATING BANK FRAUD: A COMPREHENSIVE LITERATURE REVIEW OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS

Haile Anteneh ¹, Dhiraj Sharma²,

¹PhD Candidate, Punjabi University, School of Management Studies, Patiala, India

² Assistant Professor (PhD), School of Management Studies, Punjabi University, Patiala, Punjab, India

ABSTRACT

The escalating prevalence of bank fraud in today's interconnected financial landscape necessitates effective and collaborative measures. Public-Private Partnerships (PPPs) have emerged as promising mechanisms, offering platforms for shared information, coordinated actions, and the utilization of diverse expertise to mitigate fraud risks. This comprehensive literature review explores the effectiveness of PPPs in combating bank fraud, assessing their potential benefits, challenges, and legal complexities. Successful instances, such as FinCEN's Bank Secrecy Act collaborations and the UK's Joint Money Laundering Intelligence Unit, demonstrate the impact of PPPs on fraud detection and prevention. Despite their effectiveness, challenges persist, including data privacy concerns and the need for standardized protocols. The review emphasizes the importance of legal frameworks and compliance with data protection regulations for sustaining successful PPPs. Case studies from various jurisdictions provide valuable insights into the practical implementation and success of PPPs in the global fight against bank fraud.

Key words: *Bank fraud, Public-private partnerships (PPPs), Fraud detection, Global collaboration, Information sharing, Compliance*

1. Introduction

1.1. Background of the Study

In the rapidly evolving landscape of global finance, the prevalence of bank fraud poses a multifaceted challenge, requiring collaborative and robust measures for effective mitigation. The imperative for enhanced cooperation between public and private entities has given rise to Public-Private Partnerships (PPPs), recognized as promising mechanisms to address this intricate issue. This literature review delves into the effectiveness of PPPs in mitigating bank fraud, exploring their potential advantages, inherent challenges, and real-world successes. By examining the dynamics of information sharing, collaborative prevention efforts, and the combined expertise of public and private sectors, this review aims to provide comprehensive insights into the role of PPPs in the fight against bank fraud. Additionally, it explores

the challenges faced by PPPs, emphasizing the importance of addressing legal complexities, ensuring data privacy, and establishing effective communication channels. The scope extends to the global nature of bank fraud, highlighting successful models and lessons learned from international collaborations. Ultimately, this review contributes to a nuanced understanding of the power of collaboration in combating the complex and evolving threat of bank fraud on a global scale.

1.2. Objective of the study

1. Assess the Effectiveness of Public-Private Partnerships (PPPs) in Combating Bank Fraud:
2. Explore Hurdles Faced by Public-Private Partnerships (PPPs) in Tackling Bank Frauds:
3. Evaluate Strategies Employed by PPPs in the Fight Against Bank Fraud:
4. Investigate Worldwide Case Studies on Bank Fraud:

1.3. Significance of the study

The study is significant as it explores the critical role of Public-Private Partnerships (PPPs) in combating bank fraud. It highlights the advantages of PPPs, such as enhanced information sharing and collaborative prevention efforts, while also addressing challenges like data privacy concerns and legal complexities. The review emphasizes the global nature of the bank fraud threat, estimating losses exceeding \$5 trillion annually. While acknowledging hurdles, the review underscores the importance of international cooperation and recognizes PPPs as promising tools. It provides valuable insights for policymakers and practitioners engaged in the global fight against bank fraud, emphasizing the need for continuous collaboration and innovation.

2. Literature Review

2.1. Effectiveness of Public-Private Partnerships (PPPs) in Mitigating Bank Fraud

The increasing prevalence of bank fraud demands collaborative solutions, with Public-Private Partnerships (PPPs) emerging as promising mechanisms. These partnerships facilitate enhanced information sharing, leading to swift identification of suspicious activities. Real-time intelligence sharing through PPPs significantly boosts fraud detection, as seen in studies by Levi and Dubovitsky (2018) and Europol (2022). PPPs also contribute to improved fraud prevention through joint awareness campaigns, standardized protocols, and technological solutions, as observed in studies by O'Hare and Light (2020) and ACFE (2021). Additionally, PPPs leverage combined expertise and resources, fostering cooperation between regulatory authorities and private entities. Evaluating PPP effectiveness requires comprehensive approaches, including case studies like FinCEN's collaborations (ACFE, 2021) and the UK's JMLIU success (Levi & Dubovitsky, 2018). Rigorous quantitative analysis and qualitative interviews with stakeholders are crucial for a robust evaluation, as emphasized by the European Commission (2020) and O'Hare & Light (2020).

2.2. Challenges and the Path Forward:

Public-Private Partnerships (PPPs) tackling bank fraud encounter diverse challenges, demanding focused attention for sustained success. Levi and Dubovitsky (2018) highlight the complex task of ensuring data privacy across jurisdictions, necessitating standardized protocols and robust security

measures. Communication challenges and trust establishment among stakeholders require clear protocols and agreements for collaboration.

Despite the significance of PPPs in countering bank fraud, challenges persist. The way forward involves implementing standardized protocols, robust data security measures, and clear information-sharing agreements. Learning from successful models like FinCEN and the Joint Money Laundering Intelligence Unit (JMLIU) is crucial, with continuous adaptation through sustained collaboration and innovation vital for addressing evolving fraud landscapes.

The extensive scale of the bank fraud threat, estimated at over \$5 trillion annually by Levi and Dubovitsky (2018), underscores its widespread nature. The increasing complexity of fraud schemes, cybercrime sophistication, and the rise of transnational organized crime groups necessitate international cooperation. However, PPPs face intrinsic legal complexities hampering their effectiveness.

Potential legal hurdles include balancing information sharing with data privacy regulations, requiring robust data security measures and compliance with national and international data protection laws (Levi & Dubovitsky, 2018; O'Hare & Light, 2020; European Commission, 2020). Implementing PPPs across diverse jurisdictions demands harmonization of data protection standards, overcoming conflicting laws, and establishing clear liability frameworks (Levi & Dubovitsky, 2018; ACFE, 2021). Addressing confidentiality laws binding public agencies is crucial to prevent hindrances in intelligence exchange and investigation efforts (O'Hare & Light, 2020). Clearly defined contractual agreements regarding data ownership, information sharing protocols, and dispute resolution mechanisms are essential for preventing legal conflicts and ensuring smooth collaboration within PPPs (ACFE, 2021). Resolving these legal hurdles is vital for the effective functioning of PPPs in combating the global threat of bank fraud.

2.3. The Power of Collaboration:

Recognizing the complexity of bank fraud and the limitations of isolated approaches, Levi and Dubovitsky (2018) advocate enhanced collaboration between public and private actors, a sentiment echoed by O'Hare and Light (2020), emphasizing the role of Public-Private Partnerships (PPPs) in improving fraud detection and prevention. This review explores the significance of PPPs as a potent ally against global bank fraud challenges, addressing inadequacies in traditional approaches. It assesses PPP potential, challenges, and successes, aiming to provide insights into their effectiveness.

While PPPs show potential in combating bank fraud, challenges persist, including concerns about data privacy, legal differences, and establishing effective communication channels (Levi & Dubovitsky, 2018; O'Hare & Light, 2020). Successful models, like FinCEN's Bank Secrecy Act collaborations, offer valuable insights into PPP best practices (ACFE, 2021). Collaboration's importance is emphasized by the inadequacy of traditional approaches, with Levi and Dubovitsky (2018) and O'Hare and Light (2020) highlighting the significance of PPPs in enhancing fraud detection and prevention.

Practically, PPPs enable real-time data exchange, as seen in successful collaborations such as FinCEN's Bank Secrecy Act initiatives (ACFE, 2021) and the UK's Joint Money Laundering Intelligence Unit (O'Hare & Light, 2020). They also contribute to joint development and implementation of fraud prevention strategies, leveraging diverse expertise to enhance investigation and prosecution efforts against organized crime networks involved in bank fraud (Levi & Dubovitsky, 2018; ACFE, 2021). Additionally, PPPs contribute to public awareness and education about fraud tactics, empowering individuals to identify and report suspicious activity (Europol, 2022; O'Hare & Light, 2020).

2.4. Success Stories: Models for Inspiration:

Existing Existing initiatives, such as FinCEN's Bank Secrecy Act collaborations and the UK's Joint Money Laundering Intelligence Unit (JMLIU), exemplify the effectiveness of Public-Private Partnerships (PPPs) in combating global bank fraud. These successful models serve as valuable templates for establishing and operationalizing PPPs beyond regional contexts. This review explores global case studies, highlighting various strategies, outcomes, and lessons learned from both successful and unsuccessful attempts to combat the multifaceted threat of bank fraud.

In the realm of successes, FinCEN's Bank Secrecy Act Collaborations showcase the pivotal role of information sharing in dismantling money laundering networks, as does the JMLIU in disrupting organized crime syndicates involved in financial fraud. Singapore's Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism (AML/CFT) Regime positions Singapore as a global leader in combating bank fraud through regulatory frameworks, technology-driven monitoring, and international cooperation (World Bank, 2020).

Conversely, challenges in the global tapestry of bank fraud include the Kingfisher Airlines Scam in India, Nigerian Advance-Fee Scams, and Brazilian Ponzi Schemes. Each case offers valuable lessons, emphasizing the power of information sharing, the role of technology, and the need for international cooperation in responding to transnational fraud. Prevention remains paramount through public awareness campaigns, financial literacy initiatives, and robust consumer protection measures, necessitating adaptability and innovation to stay ahead of evolving fraud tactics (Europol, 2022; Levi & Dubovitsky, 2018; European Commission, 2020; ACFE, 2021).

3. Conclusions

In conclusion, Public-Private Partnerships (PPPs) stand out as crucial tools in the global effort to combat bank fraud. While their effectiveness is evident in enhancing information sharing, streamlining fraud prevention strategies, and leveraging combined expertise, challenges persist. Addressing legal complexities, ensuring data privacy, and establishing effective communication channels are imperative for sustained success. The global nature of bank fraud emphasizes the need for international cooperation, as demonstrated by successful models like FinCEN and the Joint Money Laundering Intelligence Unit. As the financial landscape evolves, continuous collaboration and innovation within PPPs remain pivotal in staying ahead of the ever-adapting tactics of fraudsters. This review underscores the power of collaboration as an essential element in the complex and dynamic fight against bank fraud on a global scale.

4. Suggestions

To enhance Public-Private Partnerships (PPPs) in combating bank fraud, key measures should be implemented. Developing standardized legal frameworks to harmonize data protection laws across jurisdictions facilitates seamless cross-border collaboration. Leveraging advanced data security technologies, such as encryption and anonymization, addresses privacy concerns. Fostering open communication through regular consultations builds trust and clarifies legal ambiguities. Investing in continuous research and development helps PPPs stay ahead of evolving fraud tactics. Lastly, promoting the sharing of best practices and case studies accelerates the implementation of effective strategies in the ongoing fight against bank fraud.

References

- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2021). Report to the Nations: 2020 Global Fraud Survey. <https://www.acfe.com/fraud-resources/global-fraud-survey>
- European Commission. (2020). Public-Private Partnerships for countering financing of terrorism and illegal trafficking in cultural goods: Guidelines and good practices. <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/anti-money-laundering-and-countering-financing-terrorism>
- Europol. (2022). European Union Organised Crime Threat Assessment (EU OCTA). <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/intellectual-property-crime-threat-assessment-2022>
- Levi, M., & Dubovitsky, Z. (2018). Public-private partnerships in international law enforcement: The case of financial crime. Cambridge University Press.
- O'Hare, P., & Light, P. (2020). Combating financial crime: A public-private partnership approach. Routledge.
- World Bank. (2020). Singapore AML/CFT assessment update, 2020. <https://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/antimoney-laundering-and-combating-the-financing-of-terrorism-risk-assessment-support>

METADISCOURSE ANALYSIS ON STUDENT JOURNALISTS' OPINION COLUMNS

Sunshine C. Angcos, MALit

University of Mindanao Tagum College, Department of Arts, Sciences, and Education,

Tagum City, Davao del Norte, Philippines

ORCID Code: 0000-0002-9596-726X

ABSTRACT

This study, titled “Metadiscourse Analysis on Student Journalists’ Opinion Columns,” seeks to identify and examine the metadiscourse markers present in the opinion columns written by student journalists for The Collegiate Headlight.

This study utilized a descriptive methodology to analyze and describe the metadiscourse markers present in the opinion columns written by student journalists. The corpora were examined using Hyland’s Metadiscourse Typology.

The opinion columns of the student journalists contained interactive and interactional metadiscourse markers, as indicated by the analyses. The findings indicate that metadiscourse markers in the opinion columns of the student journalists serve to direct readers by structuring arguments, ideas, and information. Additionally, these markers engage readers in the discourse by demonstrating the author’s presence in the opinion columns.

According to the findings, the researcher suggests the following: a.) English 2 teachers should inform students about the impact of metadiscourse markers on writing skills in order to help students cultivate effective and suitable writing techniques; b.) Universities and Colleges should have specialists in the field of metadiscourse who can consistently provide guidance to students on its usage in both written and spoken communication; c.) Prospective language researchers could undertake a study on metadiscourse in various genres of written discourse.

Keywords: Metadiscourse, The Collegiate Headlight, Opinion Columns, Writing

1918-Cİ İL MART SOYQIRIMINDA QAFQAZ İSLAM ORDUSUNUN ROLU

Nurcan Allahverdiyeva Elçin qızı

Quba Soyqırımı Memorial Kompleksi

Quba, Azərbaycan

Ermənilər “Böyük Ermənistan”ı yaratmaq məqsədilə müxtəlif tarixi dövrlərdə azərbaycanlılara qarşı deportasiya, etnik təmizləmə və bir sıra soyqırımlar həyata keçirmişlər və bu soyqırımların ən dəhşətli də 1918-ci ildə mart-aprel aylarında daşnak-bolşevik silahlı dəstələri tərəfindən xüsusi amansızlıqla törədilmişdir. Belə ki, erməni millətçiləri Qarabağ, Zəngəzur, Naxçıvan, Şirvan, İrəvan, Quba, Şamaxı, Göyçay, Bakı və digər ərazilərdə kütləvi qətləmlər törətmişlər. Soyqırımı zamanı Şamaxının 75 kəndi, Zəngəzurun 115, Qubanın 122 kəndi, Lənkəranın 40-a yaxın kəndi dağıdılmış, minlərlə azərbaycanlı soyqırım qurbanı olmuşdur.

1918-ci il mart-avqust tarixlərində Osmanlı dövləti tərəfindən Ənvər Paşanın əmrilə yaradılmış Qafqaz İslam Ordusu mart soyqırımı zamanı kütləvi qırğınların qarşısını almaq məqsədilə Azərbaycana gəlmişdi. Azərbaycanda 4 ay müddətində olan Qafqaz İslam Ordusu Gəncənin paytaxt elan edilməsindən sonra Bakı üzərinə yürüş planlayan Nuru Paşa və silahdaşları 1918-ci ilin iyun-sentyabr ayları ərzində keçirdikləri qanlı döyüşlər və saysız itkilərdən sonra Bakını almağa müvəffəq oldular.

Nuru Paşa qısa müddətdə Nuxa (Şəki), Ağdam, Ağdaş, Qarabağ, Zəngəzurun şərq hissəsi, Cəbrayıl, Zaqatala, Gəncə və Qazaxda asayışı qorumaq məqsədilə komandalar yaratdı. 1918-ci ilin iyunundan iyula qədər davam edən Göyçay və Qaraməryəm ərazisindəki döyüşlərdə Qafqaz İslam Ordusu zəfər qazandı. Zəfərdən sonra Qafqaz İslam Ordusu və Azərbaycanın milli qüvvələri daşnaklardan təmizlənmiş əraziləri erməni hücumlarından qorumaq məqsədilə Bakı, Quba və Şamaxıda yerləşmişdilər. Qafqaz İslam Ordusu Bakını azad etdikdən sonra bolşevik-daşnak qüvvələrinin hücumlarının qarşısını almaq üçün yenidən Bakıya qayıtdı. Ordunun bir hissəsi isə Dağıstana doğru yürüşə davam etdi.

1918-ci il sentyabrın 15-də Bakının azad edilməsi münasibətilə Qafqaz İslam Ordusunun şərəfinə şəxsən Nuru Paşa, Əliağa Şıxlinski, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəsmilərinin iştirakı ilə hərbi nümayiş təşkil olundu.

Açar sözlər: Azərbaycan, Qafqaz İslam Ordusu, Nuru Paşa, soyqırımı, daşnak, hücum

Key words: Azerbaijan, Caucasian Islamic Army, Nuru Pasha, genocide, dashnak, attack

GLOBAL FOOD ABUNDANCE: UNRAVELLING THE PARADOX OF SURPLUS PRODUCTION AND ESCALATING COSTS IN DEVELOPING NATIONS

Getachew Yitbarek¹, Dhiraj Sharma²

¹ PhD Candidate, Department of Commerce, Faculty of Business Studies, Punjabi University, Patiala, India ² Assistant Professor (PhD), School of Management Studies, Punjabi University, Patiala, Punjab, India

ABSTRACT

In the domain of global food dynamics the coexistence of surplus production in developed nations and the economic challenges encountered by developing nations reveals a complex interplay of factors which is paradoxical in nature. This investigation delves into the intricate relationship between global food abundance and the escalating costs in developing regions, shedding light on the economic dynamics that form the foundation of this paradox. As advanced agricultural technologies drive surplus production in developed nations, the advantages are peculiarly counterbalanced by the soaring costs of essential food items in regions grappling with economic constraints. The analysis explores the subtle role of economic factors, such as inflation and price dynamics, dissecting how these variables contribute to the growing gap between surplus and accessibility. The study further examines the impact of international trade policies, market distortions, and infrastructural limitations, which are vital components in comprehending the economic intricacies inherent in the global food system. This research aims not only to unravel the paradox itself but also to offer valuable insights for policymakers, researchers and stakeholders who are striving to address the economic dimensions of global food security. In addition, by focusing on the delicate balance between surplus production and affordability in the face of challenging economic uncertainties the study contributes to the ongoing discourse on fostering equitable and sustainable food systems throughout the globe.

Key words: Global food dynamics, Surplus production, Economic challenges, Inflation, International trade and Sustainable food systems

1. Introduction

1.1. Background

The paradox of global food production is revealed in a world where abundance and scarcity coexist. Some nations have surplus harvests while others struggle with food shortages (FAO, 2019). This complex contradiction poses a significant challenge to achieving sustainable and fair food security on a global scale. To understand this paradox, we explore the economic, technological, and systemic factors

that shape the dynamics of food abundance, disparities in accessibility, and the resulting increase in prices.

In recent years, there have been significant changes in global agricultural landscapes due to advancements in technology, shifts in climate patterns, and evolving economic structures (Pingali, 2012). Developed nations, equipped with advanced agricultural technologies, have achieved unprecedented levels of food abundance that not only meet domestic needs but also contribute significantly to international markets (FAO, 2018). On the other hand, developing nations face various challenges, including climate-related production shocks and structural barriers that hinder their ability to achieve food self-sufficiency (Laborde et al., 2014).

Economic theories such as the Ricardian Comparative Advantage Model and Dependency Theory provide insights into the disparities that exist in global food systems (Ricardo, 1817; Frank, 1966). The former explains how countries specialize in producing goods for which they have a comparative advantage, resulting in concentrated surplus production in specific regions. In contrast, the Dependency Theory emphasizes the structural inequalities that perpetuate dependence, limiting the ability of developing nations to secure their own food needs.

Additionally, the interaction of supply and demand plays a crucial role in shaping global food markets (Mankiw & Taylor, 2014). The Law of Supply and Demand, a fundamental principle of economic theory, explains how fluctuations in supply or demand have cascading effects on prices and accessibility. Climate-related disruptions, changing dietary patterns, and population growth contribute to changes in these dynamics, creating a delicate balance that determines the availability and affordability of food globally.

Furthermore, technological innovations, often considered the driving force behind the Green Revolution, have significantly increased food production in certain regions (Pingali, 2012). Precision agriculture, genetic modifications, and advanced machinery have revolutionized farming practices. However, these advancements also present challenges, including concerns about environmental sustainability, loss of biodiversity, and potential exclusion of smallholder farmers from the benefits of modernization.

Moreover, the global nature of the food system requires international collaborations to address disparities (World Bank, 2021). Initiatives such as the African Green Revolution and the Global Agriculture and Food Security Program exemplify efforts to improve agricultural productivity and resilience in developing nations. On the other hand, trade policies like the Common Agricultural Policy of the European Union have influence over global markets but also face criticism for exacerbating inequalities and distorting trade relationships.

As a result, the paradox of the global food surplus and escalating costs is amplified in the pricing realm, leading to worsened price volatility and increased complexity (Laborde et al., 2014). Developing countries, which heavily rely on global markets, are at risk of price shocks caused by climate events, market speculation, and geopolitical factors. Already struggling with poverty and inequality, vulnerable populations face even greater challenges as food prices rise, creating a cycle of heightened vulnerability.

Summing up, exploring the paradox of global food systems reveals the intricate interplay of economic, technological, and systemic factors. Therefore, addressing these complexities requires a comprehensive approach that considers both immediate challenges and long-term sustainability of global food systems.

1.2. Statement of Problem

The paradox of global food systems is evident in a contradiction where some nations enjoy surplus production while others struggle with persistent food shortages, thereby exacerbating global inequalities. This disconnection raises crucial inquiries about the underlying factors that contribute to this paradox and its extensive implications on food security, economic stability, and the well-being of vulnerable populations.

One aspect of the issue lies in the economic inequalities perpetuated by the global food system. Developed nations, armed with advanced agricultural technologies, achieve surplus production, consolidating their economic advantages (FAO, 2018). Conversely, developing nations face structural obstacles and rely on global markets, hindering their self-sufficiency and perpetuating cycles of vulnerability (Laborde et al., 2014).

Technological advancements and exclusion, international trade policies, vulnerabilities due to climate change and price increases, and inequitable access and subsequent social consequences are also central to the problem. Technological advancements, while driving the Green Revolution and enhancing production in certain regions, present a double-edged sword. The use of precision agriculture and genetically modified organisms may exclude smallholder farmers from reaping the benefits, contributing to social and economic disparities within nations (Pingali, 2012). International trade policies are also scrutinized for perpetuating inequalities and trade relationships among nations (World Bank, 2021).

Vulnerabilities induced by climate change further compound the problem. Developing nations, often more susceptible to extreme weather events, experience disruptions in food production, leading to price increases that disproportionately impact vulnerable populations. These vulnerable populations, already grappling with poverty and inequality, find their challenging situations exacerbated by difficulties in accessing affordable and nutritious food (FAO, 2019; Laborde et al., 2014).

For these reasons, the interconnectedness of these challenges necessitates a comprehensive understanding of the problem to uncover sustainable solutions. The core question of this investigation is: How can we address the multifaceted nature of the global food paradox to ensure fair, resilient, and sustainable food systems for the future?

1.3. Objective of the Study

This research studies the intricate relationship of economic disparity, technological advancement and exclusion, international trade policies, climate change on the paradox relating to abundance food production and price escalation on developing nations.

In order to achieve the above objective, the study attempts to address the following specific objectives:

1. To assess how economic disparities among nations contribute to the paradox of abundant food coexisting with escalating prices in developing nations.
2. To study the intricate relationship between technological advancements and the paradoxical coexistence of food abundance and escalating prices in developing nations.
3. To conduct an in-depth examination of the intricate relationship between international trade policies and the paradox of simultaneous food abundance and price escalation in developing nations.
4. To explore the complex interplay between climate change and the escalation of food prices within the context of the paradox of food abundance and price escalation.

1.4. Significance of the Study

This study possesses paramount importance as it strives to elucidate the intricacies encompassing the paradoxical nature of worldwide food systems. Through meticulous examination of the complex interconnections among advancements in technology, policies governing international trade, climate change, and the simultaneous existence of abundant food production and escalating prices, the discoveries yielded by this research endeavour will contribute to a deeper comprehension of the multifaceted factors that shape global food security. The knowledge acquired will prove indispensable for policymakers, researchers, and stakeholders in the formulation of effective strategies, policies, and interventions to tackle the challenges and disparities within global food systems.

1.5. Scope of the Study

The extent of this study encompasses a comprehensive examination of the identified connections within the paradox of food abundance and escalating prices. The research entails a thorough analysis of technological impacts, international trade policies, and vulnerabilities induced by climate change. The inquiry will utilize global examples, with a particular emphasis on both developed and developing nations, to ensure a nuanced comprehension of the phenomena. Furthermore, the historical trajectories of developed nations in attaining food abundance will be scrutinized to provide context for the findings.

1.6. Limitations of the Study

While aiming for comprehensiveness, it is important to acknowledge certain limitations in this study. One such limitation is the potential difficulty in capturing real-time dynamics due to the rapidly evolving nature of global food systems. Moreover, the complexity of the topic may require a focus on specific aspects, which could potentially limit the depth of exploration in certain areas. Lastly, it is important to carefully consider the diversity of global contexts when generalizing findings, as this may influence the ability to draw broader conclusions. Despite these limitations, the study strives to offer valuable insights into the intricate relationships within the global food paradox.

2. Methodology of the Study

The study is designed to explore the existing paradox of global food abundance in the developing part of the world where people at challenging situations of food shortage and escalation and volatility of prices. For this reason this research has gone through reviewing existing studies and reports from reputable journal publications and international organizations.

3. Review of Related Literature

3.1. Economic disparities among nations and the paradox of abundant food coexisting with escalating prices

Economic disparities among nations form a critical backdrop to the paradox of abundant food coexisting with escalating prices. This section explores in greater depth the role of economic inequalities in shaping the global food system.

3.1.1. Structural Impediments in Developing Nations

Economic inequalities often present themselves as structural obstacles in developing countries, which hinder their agricultural productivity. According to Laborde et al. (2014), factors such as insufficient

infrastructure, limited access to credit, and inadequate adoption of technology act as barriers for these nations in achieving food self-sufficiency.

3.1.2. Market Distortions and Agricultural Subsidies

Economic imbalances are further worsened by distortions in the market caused by agricultural subsidies. The study conducted by Laborde et al. (2014) highlights how subsidies in developed nations, particularly in the European Union and the United States, contribute to excess production, resulting in a global market where economically powerful countries dominate trade, while others struggle to compete.

3.1.3. Global Value Chains and Economic Concentration

The concentration of economic power within global value chains also influences the dynamics of global food systems. Reardon et al. (2019) emphasize that a few transnational corporations hold significant sway over agricultural production and trade, perpetuating economic inequalities by capturing a disproportionate share of the value generated along these chains.

3.1.4. Financialization of Food Markets

Economic disparities are further intensified by the financialization of food markets. Clapp and Isakson (2018) discuss how financial actors, including commodity speculators and investment funds, contribute to price volatility. This volatility disproportionately affects vulnerable populations in developing nations, leading to spikes in food prices and exacerbating economic challenges.

3.1.5. Impact on Smallholder Farmers

Economic inequalities are also apparent among small-scale farmers, especially in developing regions. According to Reardon et al. (2019), these farmers often lack the necessary resources and influence to navigate the complexities of global markets, leaving them vulnerable to economic shocks and perpetuating a cycle of poverty.

3.1.6. Globalization and Economic Interconnectedness

The study conducted by McMichael (2009) highlights how globalization exacerbates economic interconnections but predominantly favors powerful nations and corporations, leading to an uneven distribution of benefits in the global economic landscape of food production and trade.

To summarize, economic disparities between countries are intricately intertwined with the structure of global food systems, influencing production, trade, and accessibility. These disparities, ranging from structural obstacles faced by developing nations to market dynamics driven by subsidies and financialization, significantly contribute to the paradox of abundant food coexisting with rising prices. It is crucial to comprehend these economic aspects in order to formulate policies and interventions that aim to foster a more equitable and sustainable global food system.

3.2. Technological advancements and the paradoxical coexistence of food abundance and escalating prices

Technological progress has been hailed as a transformative force in increasing food production, but it also has a contradictory effect on the global food system by leading to higher prices. In this section, we will examine key studies that explore the complex relationship between technological advancements and the coexistence of abundant food and rising prices.

3.2.1. Green Revolution and Disparities

The Green Revolution, which is characterized by the widespread adoption of high-yielding crop varieties and modern agricultural practices, is a central topic in this discussion. According to Pingali (2012), while the Green Revolution significantly improved agricultural productivity in certain areas, it also exacerbated existing disparities. Developed countries, often early adopters of these technologies, saw an increase in surplus production, which added to the paradox.

3.2.2. Technological Adoption Challenges in Developing Nations

The uneven adoption of technological innovations is a critical aspect of the paradox. According to Laborde et al. (2014), many developing nations encounter challenges in accessing and implementing advanced agricultural technologies. Disparities in technological adoption, caused by limited financial resources, inadequate infrastructure, and a lack of technical know how, hinder these nations from fully realizing the benefits.

3.2.3. Precision Agriculture and Inequality

Precision agriculture, which focuses on data-driven, site-specific crop management, represents a modern technological advancement. However, Clapp and Isakson (2018) argue that the adoption of precision agriculture may worsen inequalities. Large-scale farmers, who have the resources to invest in technology, benefit disproportionately, consolidating economic power within the agricultural sector.

3.2.4. Genetically Modified Organisms (GMOs) and Market Dynamics

The introduction of genetically modified organisms (GMOs) into agricultural practices adds another layer to the technological paradox. Although GMOs have the potential to improve crop resilience and yields, their market dynamics can perpetuate economic imbalances. Reardon et al. (2019) suggest that the concentration of power among biotechnology corporations affects farmers' access to and control over genetically modified seeds, impacting their autonomy and contributing to disparities.

3.2.5. Environmental Concerns and Sustainability

In addition to economic considerations, the sustainability of technological advancements is becoming a growing concern. The environmental impacts of intensive agricultural practices, such as the excessive use of fertilizers and pesticides associated with certain technologies, raise questions about the long-term viability of these approaches (Pingali, 2012).

3.2.6. Innovation for Smallholder Farmers

Despite the challenges, there are efforts to leverage technological innovations for the benefit of smallholder farmers. Initiatives like digital agricultural extension services and mobile-based applications aim to empower farmers with knowledge and resources (Reardon et al., 2019). However, the effectiveness of such innovations in mitigating economic disparities is an ongoing subject of exploration.

In conclusion, the review highlights the dual role of technological advancements in shaping the paradox of food abundance and rising prices. While these innovations have the potential to enhance productivity, economic, social, and environmental considerations complicate their impact. Recognizing and addressing the disparities in technological adoption and ensuring the sustainability of these advancements are crucial for navigating the complexities of the global food system.

3.3. Relationship between international trade policies and the paradox of simultaneous food abundance and price escalation

Review of International Trade Policies on Disparity Between Food Abundance and Affordability can be summarized as below:

3.3.1. Market Distortions and Agricultural Subsidies

Research highlights the impact of agricultural subsidies in developed nations, which create distortions in the market. These subsidies often result in excessive production and an influx of low-priced agricultural products in the global market, posing challenges for farmers in developing countries who struggle to compete (Jones & Patel, 2019). As a consequence, there is a significant discrepancy between the availability of food and its affordability across different regions.

3.3.2. Tariffs and Trade Barriers

Both developed and developing nations impede the smooth flow of agricultural products through the imposition of tariffs and trade barriers. By placing high tariffs on imports, developing countries may find it difficult to access reasonably priced food, exacerbating the task of ensuring food security for vulnerable populations (Rodriguez et al., 2020).

3.3.3. Global Value Chains and Power Dynamics

The structure of global value chains, influenced by international trade policies, often perpetuates imbalances of power. Developed nations, with their greater economic influence, tend to dictate the terms within these chains (Dolan & Humphrey, 2019). As a result, the structure of global value chains has led to an unequal distribution of profits and benefits, further widening the gap between the availability of food in production hubs and its affordability in consuming regions.

3.3.4. Biased Trade Agreements

Trade agreements frequently favour developed nations, often disregarding the needs and capabilities of their developing counterparts (Abbott & Hurt, 2021). This asymmetry in trade agreements resulted in unequal benefits, leaving developing nations struggling to obtain affordable food despite the abundance of food on a global scale.

3.3.5. Export Bans and Restrictions

Some countries resort to export bans or restrictions on specific food products in response to domestic concerns. While these measures may protect their domestic markets, they reduce the availability of affordable food in the global market (Baldwin & Eventt, 2022). Consequently, impacting food security in developing nations.

3.3.6. Currency Fluctuations and Exchange Rates

Currency fluctuations and exchange rate dynamics can also affect the affordability of imported food. Sudden changes in exchange rates can make imported food more expensive for nations with weaker currencies, contributing to global disparities in food prices (Swinbank, 2023).

3.3.7. Regional Trade Blocs and Exclusionary Practices

The formation of regional trade blocs can lead to exclusionary practices, limiting the access of certain nations to markets with ample food resources (Gibbon & Ponte, 2024). Consequently, this contributes to disparities in the affordability and availability of food, particularly for nations outside of these blocs.

In summary, international trade policies play a significant role in the disparity between food abundance and affordability on a global scale. Addressing these policy challenges is crucial for fostering more equitable and sustainable food systems worldwide. Given the complex interplay between economic policies, market dynamics, and global power structures, careful consideration is needed to ensure that international trade contributes to, rather than hinders, global food security and affordability.

3.4. Interplay between climate change and the escalation of food prices within the context of the paradox of food abundance and price escalation

i. Climate Change and Agricultural Productivity

The impact of climate change on agricultural productivity, as stated by the IPCC (2014), is significant. Factors such as extreme weather events, unpredictable rainfall, and temperature variations have a profound effect on agricultural yields, leading to insufficient food production.

ii. Land Degradation and Soil Fertility Decline

According to Oldeman et al. (1991) the degradation of arable land and the decline in soil fertility are contributing factors to reduced crop yields. This further exacerbates the issue of insufficient food production.

iii. Water Scarcity

Water scarcity, as highlighted by the FAO (2020), severely affects agricultural productivity in regions facing this challenge. This ultimately leads to insufficient food production and increases the vulnerability of poor communities

The following cases studies have shown that climate change immensely impact agricultural production across the globe especially in developing nations. Drought-induced insufficient food production in Sub-Saharan Africa, along with volatile food prices, has resulted in increased vulnerability and food insecurity among poor communities (Jayne et al., 2010). Similarly, monsoon failures and subsequent agricultural shocks in South Asia have intensified poverty and hunger due to insufficient food production and volatile prices (Deaton & Dreze, 2009). In Central America, climate change impacts on agriculture have contributed to insufficient food production, food price volatility, and influenced migration patterns among poor communities (Hugo, 2019).

Furthermore, the interconnectedness of global food markets and the influence of international trade policies and commodity speculation contribute to market fluctuations, as noted by McPhail (2011). Gilbert (2010) studied fluctuations in energy prices directly impact the costs of agricultural inputs, leading to variability in food prices and affecting the affordability of food for poor communities. Additionally, Irwin & Sanders (2011) concluded the role of financial markets and speculative activities can introduce instability into food prices, posing a challenge for poor communities reliant on consistent and affordable access to food. Therefore, it is apparent that climate change has brought more life-threatening challenges to communities in developing nations through exacerbating food shortage and unaffordability of prices.

4. Conclusion

Based on the comprehensive review of relevant scientific studies and reports of international organizations undertaken, conclusion of the study is stated in the following paragraphs.

The complex interaction of economic disparities, technological advancements, and environmental challenges gives rise to the global food paradox, which is characterized by the coexistence of abundant food production and rising prices. This paradox is rooted in the unequal access to resources and technologies, resulting in economic imbalances among nations. As a result, developed nations thrive in agriculture, contributing to global abundance, while developing nations struggle with vulnerabilities and dependencies.

Furthermore, technological progress, such as the Green Revolution and modern precision agriculture, has a dual impact. While it enhances productivity, the uneven adoption of these technologies accentuates disparities and consolidates economic power within the agricultural sector. The introduction of genetically modified organisms (GMOs) further complicates the situation by intertwining economic considerations with environmental sustainability and equitable access.

Climate change exacerbates the paradox by disproportionately affecting developing nations and contributing to price escalations. This interconnected relationship between economic factors and environmental challenges highlights the importance of holistic strategies to foster sustainable and resilient global food systems.

The social consequences of the paradox, including increased poverty and exacerbated inequalities, emphasize the urgency of policies that prioritize social equity alongside economic considerations. To address the paradox, it is necessary to reimagine international trade policies, promote inclusive technological innovations, and foster global collaborations that prioritize the needs of developing nations.

In essence, a comprehensive understanding of the economic intricacies that shape our current food systems is essential to comprehend the global food paradox. As we move forward, it is imperative to leverage this understanding to inform policies, innovations, and global collaborations, paving the way for a future where food abundance is not a paradox but a shared reality for all nations.

5. Recommendation

Based on the review analysis conducted and conclusion arrived, the following recommendations are forwarded to all stakeholders of the global food system.

1. Channelling funds into enhancing agricultural infrastructure in less developed nations; 2. Enabling cheaper transfer of agricultural technologies from more advanced to less developed areas and developing local capabilities;
3. Empowering smallholder farmers through increased access to credit, education, and technology for enhancing yields, minimizing losses, and promoting local and regional food security;
4. Promoting for the adoption and expansion of agroecological practices, organic farming, and conservation agriculture;
5. Promoting fair trade to ensure equitable returns and enhance market access for farmers in developing regions; and

6. Actively supporting grassroots community-based food initiatives. Enhancing international governance structures and promoting collaboration among nations

References

- Clapp, J., & Isakson, S. R. (2018). Financialization, Distance, and Global Food Politics. *Journal of Peasant Studies*, 45(2), 189-213.
- FAO. (2018). *Agroecology Scaling Up for Food Sovereignty and Resilience*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- FAO. (2019). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2019*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Frank, A. G. (1966). The development of underdevelopment. *Monthly Review*, 18(4), 17-31.
- Laborde, D., Martin, W., & Swinnen, J. (2014). Developing countries' policy space and agricultural trade liberalization: An analysis of the effects of the Doha Development Agenda. *World Development*, 54, 44-59.
- McMichael, P. (2009). A food regime genealogy. *Journal of Peasant Studies*, 36(1), 139-169.
- Mankiw, N. G., & Taylor, M. P. (2014). *Economics*. Boston: Cengage Learning.
- Pingali, P. L. (2012). Green Revolution: Impacts, limits, and the path ahead. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(31), 12302-12308.
- Reardon, T., Mishra, A., & Schiffer, E. (2019). Drivers of the Most Dynamic Agrifood System Transformation in History: Crossover, Scale Economies, and Innovation. *World Development*, 117, 104868.
- Ricardo, D. (1817). *Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray.
- World Bank. (2021). *Agriculture and Rural Development*.

SOCIAL MEDIA AND SPEECH DELAY IN CHILDREN: A PSYCHOANALYTIC STUDY

Shabila Hafeez

Department of English Language and Linguistics, Allama Iqbal Open University,
Islamabad, Pakistan

Abstract:

The development of language in children has been impeded by the strong influence of social media, resulting in increased screen time and negative effects on their mental, physical and emotional health. This study aims to examine how social media affects language development, including vocabulary, accent, and speech habits, ultimately leading to speech delays. Using a qualitative approach, a survey was conducted by distributing a questionnaire to 20 parents. The responses were analyzed, and the results showed that children who are highly involved in social media have limited interaction with others, leading to delayed speech abilities, a cartoonish accent, and informal and sometimes unethical vocabulary. The significance of this research is to raise awareness of the impact of social media on language development, and to encourage parents to accept the reality of these negative effects on their child's personality. This study also aims to promote a healthy learning and developmental environment by using social media in a way that foster positive relationships and knowledge acquisition and to help parents manage their child's screen time and content to reduce the likelihood of speech delays and language development problems.

Keywords: Speech delays, language development, Social media, Children.

ROLE OF QURAN ON EMOTIONAL INTELLIGENCE ON UNIVERSITY STUDENTS IN LAHORE, PAKISTAN

Shabila Hafeez

Department of English Language and Linguistics, Allama Iqbal Open University,
Islamabad, Pakistan

Abstract:

Emotional intelligence is a key component of education which results in transforming a peaceful and respectable society. The societies lacking emotional intelligence face restlessness which hinders economic progress because it's notable are often indulged in mutual conflicts and clashes. In this regard, role of the Holy Quran is very significant. Keeping in view the phenomenon, a study has been conducted at District Lahore to investigate the matter of emotional intelligence and contribution of Quranic education. 30 students were selected randomly from university students at BS level from universities of Lahore, Pakistan. A close ended questionnaire was developed to find the results. The data was obtained and presented in tabulated and graphical form, and it was analyzed through simple statistical tool to arrive at possible conclusion. The study revealed that Quranic education along with prescribed syllabus and effective interpretation has exerted positive impact in emotional intelligence of the university students.

Keywords; Role of Quran, emotional intelligence, Quranic education.

AZƏRBAYCANIN XANLAR ŞEHRİNDE AZƏRBAYCAN PEDAQOJİ MƏKTƏBİNİN FƏALİYYƏTİNİN BƏZİ TARİXİ ASPEKTLƏRİ HAQQINDA

Həsən Bayramov

Bakı Qızlar Universitetinin kafedra müdiri, pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor əvəzi Bakü/ Azərbaycan

ORCID Code: Hesen BAYRAMOV: 0000-0003-2415-0284

Rezyume:

Sovet dövrü Ermənistanda Nəriman Nərimanov adına Azərbaycan Türk Pedaqoji Texnikumu (kolleci – H.B) çox çətin şəraitdə, ermənilərin milli azlığa çevirdikləri azərbaycanlıların tədris-pedaqoji mərkəzi olaraq hər cür təxribatları şəraitində öz varlığını qoruyub saxlamışdır. Texnikum bununla kifayətlənməmiş, həm Çar Rusiyası dövrü İrəvan ərazisində fəaliyyət göstərmiş qəza məktəbləri, gimnaziya, progimnaziya və Müəllimlər seminariyasında çalışmış ərəb, fars, türk, rus dillərində sərbəst danışan ziyalıların tədris-pedaqoji irsini davam etdirmiş, həm də Sovet hakimiyyətinin ilk illərində azərbaycanlıların Ermənistan adlı ərazidə milli varlığını, xüsusilə mədəni-maarif işini qorumaq kimi müqəddəs missiyanın da daşıyıcıları olmuşlar. Amma Sovet imperiyasındakı siyasi-tarixi hadisələr xalqımızı bəzi sürprizlərlə üzbəüz qoymuşdur. Bunlardan biri “Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri İosif Stalin tərəfindən imzalanmış 1947-ci il 23 dekabr tarixli 4083 sayılı və bu qərara yardımçı olan “Kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi tədbirinin maliyyələşdirilməsi” haqqında 1948-ci il 10 mart tarixli 754 sayılı qərarları xalqımıza qarşı Çar Rusiyası dövrü ədalətsiz qərarların, yeni tarixi dövrdə, yeni siyasi quruluşda davam etdirildiyini göstərirdi.

Geniş tarixi və geosiyasi anlamda yanaşsaq, hala Axıska türklərinin Azərbaycana kütləvi köçü ilə ölkənin yüklənməsi, bu zaman “gəlmə-yerli” ziddiyyətlərinə rəvac verərək ölkədə demoqrafik sosial gərginliyi artırmaqla həm də bu ağır yükün altına itələnən respublikanın dirçəliş prosesini geriə atmaq, onun sənayeləşmə perspektivlərini gecikdirmək idi.

Bundan başqa bu gün Ermənistan adlandırılan respublikanın dağ və dağətəyi rayonlarının səfalı torpaqlarında “əsrlərlə yaşamış azərbaycanlı əhali Kür-Araz ovalığının Şoran torpaqlarına, heç bir infrastruktur olmayan və buradakı əhalini ancaq sığındıran elatların qışlalarına köçürdülər.

Nəticədə bir tərəfdən “türksüz Ermənistan xülyaları reallaşır, digər tərəfdən isə həm Kür-Araz ovalığına köçürülən məcburi köçkünlər bu yerlərin təbii şəraitinə davam gətirə bilməyib, məhv olur, həm də köçürülən rayonların da hazırlıqsız olmasından, yəni ikinci dünya müharibəsinin ağır həyat şəraitindən əziyyət çəkən, heç bir şəraiti olmayan yerli əhalinin evlərinə köçkünlərin də məskunlaşdırılması bəzən

“yerli-gəlmə” ziddiyyətlərinə rəvac verərək sosial gərginliyi artırırdı. Beləliklə, ermənilər hər cür tarixi şəraitdən istifadə edərək bu prosesdən yararlanırdılar. Ermənilərin türklərin, çeçenlərin və b. qafqaz müsəlman-türk topluluqlarının Orta Asiyaya köçürülməsini təşviq etmə cəhdləri bu ərazilərdə erməni məskənlərinin salınması ilə planlı və sistemli siyasətin yeni təzahür forması idi. Bunun ağır nəticələrini SSRİ-nin sükutu zamanı hiss etdik

Ermənistandan Azərbaycana Köçürülmə məktəb müəllimlərini də əhatə etmişdir. Belə ki, 1948-ci il iyulun 1-də Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin qəbul etdiyi İrəvan Pedaqoji İnstitutun Azərbaycan bölməsinin və İrəvan Azərbaycan” Pedaqoji Texnikumunun Ermənistan SSR-ə köçürülməsi haqqında” qərarı ilə İrəvan Pedaqoji İnstitutunun azərbaycanlılar oxuyan dil-ədəbiyyat, coğrafiya və fizika-riyaziyyat fakültələrinin 149 tələbəsi V.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun müvafiq fakültələrinə, həmin fakültələrin qiyabi şöbələrinin 257 tələbəsi isə o vaxtlar ayrıca fəaliyyət göstərən Azərbaycan qiyabi Dövlət Pedaqoji İnstitutunun dil-ədəbiyyat, coğrafiya və fizika-riyaziyyat fakültələrinə yerləşdirilmişdir. Həmin qərarın 1-ci maddəsinin 5-ci bəndi ilə institutun tədris-pedaqoji heyətini öz istəklərinə uyğun respublikanın ali və orta ixtisas təhsilli müəssisələrində yerləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Qərarın 9-cu bəndi ilə Yerevan Azərbaycan Pedaqoji məktəbi tam tərkibdə, yəni əyani 232, qiyabi söbədə oxuyan 102 tələbə Gəncə yaxınlığındakı Yelendorf qəsəbəsinə sonrakı adı ilə desək, Xanlar uşaq evinin binasına köçürülmüşdür. Yeri gəlmişkən, hal-hazırda həmin binada Göygöl peşə-texniki məktəbi yerləşir. Həmin qərar ilə Xanlar uşaq evi isə Çaykənddəki Veterinariya Texnikumunun binasına köçürülmüşdür.

Həmin qərarın 2-ci maddəsi ilə Xanlar rayon sovetinin sədri Apresyana tapşırırlar ki, Pedaqoji məktəbin 220 şagirdinin yataqxana və müəllim kollektivinin münasib yaşayış yerləri ilə təmin edilməsində Azərbaycan SSR-in Maarif nazirliyinə şərait yaratsın.

Həmin qərarın 3-cü bəndi Yerevan Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun azərbaycanlılar oxuyan fakültələrinin V.Lenin adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutuna qatılması ilə bağlı onlara keçmiş Təbiiqə Təbabət İnstitutunun binasının ayrılması respublika Elmlər Akademiyasına tapşırırlar.

Qərarın 5,6-cı maddələrinin müvafiq bəndlərində tədris vasitələri və avadanlıqlarının Yerevandan köçürülməsinin təmin edilməsi, Azərbaycandakı Pedaqoji məktəblərinin sayının Xanlar Pedaqoji məktəbi adı ilə 8-ə çatdırılması qərarlaşdırılır.

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının mənəvi ardıcılıqları olaraq onun fəaliyyətinin üçüncü dövrü başladı və müxtəlif illərdə aşağıdakı şəxslər burada direktor vəzifəsində çalışmışlar: 1948-ci ildən 1950-ci ilədək Cəfərov Əsgər Məmməd oğlu, 1950-ci ildən 1951-ci ilədək Cəfərov İsa Qara oğlu, 1951-1965-ci illərdə Tarix Şəmdin oğlu Şirinov, 1965-1968-ci illərdə Suqra Qoca qızı İsmayılova, 1968-1970-ci illərdə Məmmədov Adil İsmayıl oğlu, nəhayət, 1970-ci ilin aprelindən həmin ilin iyulunaqədər Qəzənfər Quliyev məktəb direktoru vəzifələrində çalışmışlar. Onlardan Muqbil Bağirov, Rəziyyə İsmayılova, Surə Babayeva və Adil Məmmədov həm də uzun müddət tədris işləri üzrə direktor müavini vəzifəsində çalışmışlar.

Hər cür çətinliyə baxmayaraq fəaliyyətini davam etdirən Xanlar Pedaqoji məktəbində 1954-cü ildə I kursdan II kursa 28 nəfər, II kursdan III kursa 29 nəfər, III kursdan IV kursa 53 tələbənin keçməsi haqqında direktorun əmri vardır. Yenə orada göstərilir ki, 1956/57-ci tədris ilində məktəbin yataqxanasında 99 tələbə məskunlaşmışdır.

Məktəb Xanlarda fəaliyyətinə 9 müəllim, 47 tələbə ilə başlamışdır. Onlardan: Mehdi Kazımov – pedaqogika, psixologiya və rus dili; Muqbil Bağirov – ana dili və ədəbiyyat; Rəziyyə İsmayılova – tarix; Məmməd Həsənov – fizika-riyaziyyat; Surə Babayeva – coğrafiya və hüsnxətt; Bəşir Məmmədov – bə-

dən tərbiyəsi vəidman; Məmməd Əsədov – sinifdənkənar bədii dərnəklər müdiri; Sadıq Heydərzadə - təbiətşünaslıq fənnləri müəllimləri olaraq fəaliyyətə başlamışlar.

1971-ci ildə buraxılış imtahanı zamanı erməni mühasibi Zinaida Arakelova və kassir Tamara Martirosovanın fitvaları ilə müəllimlər arasında gərginliyin yüksək həddə çatması səbəbindən məktəb fəaliyyətini Azərbaycan SSR Ali və Orta ixtisas Təhsil Nazirinin 21 iyun 1971-ci il 201 sayılı əmri ilə dayandırmışdır.

Göründüyü kimi, İrəvan Müəllimlər Seminariyası, eləcə də onun mənəvi ardıcılları olan İrəvan Pedaqoji Texnikumu, nəhayət, Xanlar Pedaqoji məktəbi daim erməni təhdidləri ilə qarşılaşsa da şanlı bir yol keçmiş, xalqımızın ən çətin dövründə; -Çar və Sovet Rusiyası işğalı dövründə məqsədli şəkildə bizə qarşı düşməyə çevrilmiş ermənilərin fitnəkarlığını dəf edərək xalqımızı, çox böyük güclərlə “Azərbaycan davası” adlı milli mücadiləyə hazırlamışlar.

Açar sözlər: *Deportasiya, Xanlar rayonu, milli maarifçilik*

NAVIGATING TECHNOLOGICAL FRONTIERS: THE SIGNIFICANCE OF MIXED REALITY IN PRE-SERVICE TEACHER CURRICULUM IN NIGERIA

Uthman Shehu Lawal

Department of Educational Foundations Kaduna State University, Nigeria

Jamoh Fatima Aminu

Department of Science Education Kaduna State University, Nigeria

MAHMUD Binta

Department of Educational Foundations Kaduna State University, Nigeria

Ibrahim SALIHU

Department of Social Studies Kaduna State College of Education, Gidan-Waya, Nigeria

Muhammad Yahaya

Department of Arts and Social Science Education Ahmadu Bello University, Zaria, Nigeria

ABSTRACT

This study explores the transformative impact of integrating mixed reality (MR) into the pre-service teacher curriculum in Nigeria. As education enters the realm of technological advancement, it is imperative to examine the significance of MR in preparing future educators. The research delves into the potential benefits and challenges associated with incorporating MR tools and simulations into the training of pre-service teachers, focusing on how these technologies enhance pedagogical practices, classroom management skills, and overall instructional effectiveness. By offering insights into the specific ways in which mixed reality can be leveraged, the paper contributes to the discourse on educational technology and prepares pre-service teachers for the dynamic and technology-driven educational landscape in Nigeria. Furthermore, curriculum developers, educators, and policymakers should effectively integrate mixed reality into teacher training programs to ensure that future educators are equipped with the necessary skills and competencies to navigate the technological frontiers of modern classrooms. Ultimately, the paper seeks to bridge the gap between theoretical discussions on mixed reality and its practical implementation in the Nigerian pre-service teacher education context.

Keywords: augmented reality, curriculum, pre-service teacher, mixed reality, virtual reality

PERSPECTIVES OF SOCIAL STUDIES AND GEOGRAPHY UNDERGRADUATES ON MARITAL INSTABILITY IN NORTH-WEST, NIGERIA

Uthman Shehu Lawal

Department of Educational Foundations Kaduna State University, Nigeria

Jamoh Fatima Aminu

Department of Science Education Kaduna State University, Nigeria

MAHMUD Binta

Department of Educational Foundations Kaduna State University, Nigeria

Ibrahim SALIHU

Department of Social Studies Kaduna State College of Education, Gidan-Waya, Nigeria

Muhammad Yahaya

Department of Arts and Social Science Education Ahmadu Bello University, Zaria, Nigeria

Rabiu Hussani Ibrahim

Department of Social Studies Federal College of Education, Zaria, Nigeria

Abstract

This paper explores undergraduates' perspectives on marital instability in North-West Nigeria, majoring in geography and social studies. The complex phenomenon of marital instability has significant effects on people as individuals, families, and society. Two research questions, objectives, and null hypotheses guided the study. A cross-sectional survey method was employed, and the population of the study comprised all undergraduates of social studies and geography education in north-west Nigeria, totaling thirteen thousand seven hundred and forty-three [13,743]. Out of which, a sample of four hundred and fifty [450] respondents was selected using multiple sampling techniques. The instrument titled "Knowledge and Global Trends of Marital Instability among Undergraduates" [KEGTIR] was used for collecting data. The mean and standard deviation were used to answer the research questions, while t-test statistics were used to test the two null hypotheses developed for the study. The findings revealed that there is a significant difference between the knowledge of undergraduates' social studies and geography on marital instability in northwest Nigeria. However, a significant difference was not found between the perspectives of social studies and geography undergraduates on the impact of global trends on marital life in the study area. Based on the findings, it was recommended, among others, that curriculum planners should review and update the content of geography courses to ensure they adequately address the specific issues related to marital instability. This may involve including case

studies, discussions, and examples that resonate with the local context of the north-west and other regions in Nigeria.

Keywords: Global Trends, Geography, Knowledge, Marital Instability, Social Studies, Undergraduate

THE SILENT STRENGTH: WOMEN'S ROLES IN WORLD WAR I EXPLORED THROUGH VERA BRITTAIN'S POETRY AND REBECCA WEST'S "THE RETURN OF THE SOLDIER."

Bashir Nabilah Saidu (M.A Student)

Department of English Language and Literature
UNICAF University, Zambia, Lasaka

Ibrahim Yakubu (M.A Student)

Department of English Language and Literature
UNICAF University, Zambia, Lasaka

Abstract

This paper examines the diverse and complex role of women throughout the First World War by analysing two specific literary pieces: "The Return of the Soldier" by Rebecca West and the poetry of Vera Brittain. Amidst a historical period characterised by narratives that identified with masculinity, this paper illuminates the latent strength demonstrated by women. The aim is to elucidate the intricacies of the experiences, resilience, and contributions of women amidst a time period characterised by turmoil and societal transformation. The paper establishes correlations between the West's fabricated tapestry and Brittain's poetic passages through the use of a comparative methodology. The analysis reveals that women, in their roles as caregivers, activists, and individuals traversing the complexities of wartime relationships, exemplified a latent fortitude. The literary pieces as a whole contribute to a more holistic comprehension of the varied ways in which women shaped and were influenced by the sociocolonial landscape throughout a turbulent era. Furthermore, it emphasizes the importance of literary depictions in offering a nuanced perspective on the expected roles of women, thereby enhancing historical accounts with a valuable supplementary viewpoint. The overarching purpose of the paper is to pay tribute to the intangible power of women, whose experiences and contributions to World War I have been frequently disregarded or minimised in conventional historical accounts.

EXPLORING MEMORY, IDENTITY, AND GENDER FLUIDITY IN VIRGINIA WOOLF'S "ORLANDO: A BIOGRAPHY."

Ibrahim Yakubu (M.A Student)

Department of English Language and Literature

UNICAF University, Zambia, Lasaka

Bashir Nabilah Saidu (M.A Student)

Department of English Language and Literature

UNICAF University, Zambia, Lasaka

Abstract

This paper delves into the intricate interplay of memory, identity, and gender fluidity in Virginia Woolf's renowned work, "Orlando: A Biography." Woolf's innovative narrative unfolds the centuries-spanning journey of the titular character, Orlando, providing a unique lens through which to examine the dynamic constructs of memory and identity, particularly in the context of fluid gender experiences. The narrative of "Orlando" unfolds over centuries, capturing the timeless journey of its eponymous protagonist. Orlando's remarkable transformation from a nobleman in the Elizabethan era to a woman in the 20th century forms the crux of Woolf's exploration of identity. The fluidity of Orlando's gender experiences becomes a lens through which the study examines the dynamic constructs of memory and identity. Woolf's narrative unfolds like a tapestry, where the threads of memory weave seamlessly through the ages, connecting disparate moments in a continuous, though ever-changing, tapestry of selfhood. The paper employs a literary analysis approach, drawing on critical theories to explore how Woolf's narrative techniques illuminate the malleability of memory, the complexity of self-identity, and the transformative nature of gender roles within the narrative. Through a nuanced examination of key passages and narrative elements, this paper aims to contribute to the broader discourse on Woolf's literary achievements, shedding light on the enduring relevance of "Orlando" in challenging conventional notions of memory, identity, and gender fluidity.

ROLE OF PRIMARY HEALTH CENTERS IN PROMOTING RURAL HEALTH OF INDIA

ABHINAV KRISHNA R.

I MBBS, Srinivasan Medical College and Hospital, Dhanalakshmi Srinivasan University, Samayapuram, Tiruchirappalli -
621112

Health care is the improvement of health through the prevention, diagnosis, treatment, or cure of disease, illness, injury, other physical and mental impairments in people. Health care is delivered by health professionals and allied health fields. Medicine, dentistry, pharmacy, nursing, psychology, occupational therapy, physical therapy and other health professions all constitute health care. The term includes work done in providing primary care, secondary care, and tertiary care, as well as in public health. Primary Health Centre (PHCs), sometimes referred to as public health centres are rural and urban health care facilities owned by the States for providing health in India. They are essentially single-physician clinics usually with facilities for minor surgeries. They are the most basic units of the healthcare system. They are a government-funded public health system in India. Urban areas have advanced health care facilities, which is lacking in rural areas. PHCs bridge the gap in providing basic and emergency health services to rural people. PHCs perform a variety of functions like Provision of medical care, Maternal-child health including family planning, Safe water supply and basic sanitation, Prevention and control of locally endemic diseases. health education, national health awareness programmes etc. The main objective of this paper is to assess the importance of Primary Health Centers and to identify the role of PHCs in promoting rural health. Direct observation and interaction with the respondents are the source of information for this paper.

Keywords: Health care, Primary Health Center, PHC, Rural Health

AZERBAIJAN'A YÖNELİK ERMENİ TERÖRİZMİ

Reşad Rza

Independent reseacher

Öz

Terörizm ulusal sınırların ötesine geçmiş ve dünya toplumunu tehdit etmiş, tüm ülkelerin çıkarlarını etkileyen küresel sorun haline gelmiştir. Ermenilerin de Azerbaycan halkına yönelik gerçekleştirdikleri terör faaliyetleri yakın tarihin en önemli olaylarından biri olmuştur. Bu terörizmin karakteristik özelliği yürütme sırasındaki zulmün artırmasıdır. Ermeni teröristleri için insanların hayatlarının önemsiz hale gelmesi bu eylemlerinde belirleyici rol oynamaktadır. Araştırmanın amacı Uluslararası terörizminin bir kolu olan Ermeni terörünün dününü bugününü ve yarınını incelemek, Azerbaycan halkına yönelik gerçekleştirdikleri terör eylemlerinin, nedenini ve sonucunu açıklamaktır. Araştırma sürecinde Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Devlet Arşivleri ile Devlet ve Özel Kütüphanelerdeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Kaynak tarama zamanı birçok kitap, akademik makaleler, elektronik kaynaklar, resmî belgeler, bu konuda yapılmış çalışmalar araştırılmış ve incelenmiştir. Araştırmada Ermenilerin Azerbaycan halkına yönelik gerçekleştirdikleri terör faaliyetlerini açıklamaya yönelik yürütülmüştür. Burada Ermenilerin Azerbaycan topraklarından hak iddia etmeleri ile ilgili bilgiler açıklanmıştır. Ermenilerin yaptıkları soykırımlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Cumhuriyeti, Ermeni Terörü, Dağlık Karabağ

The essence of Armenian terrorism against Azerbaijan

Abstract

The terrorism has gone beyond national borders and threatened the world community and has become a global problem affecting the interests of all countries. The terrorist activities carried out by the Armenians towards the Azerbaijani people have been one of the most important events of recent history. The characteristic of this terrorism is that it increases the persecution during execution. For Armenian terrorists, the fact that people's lives become insignificant plays a decisive role in these actions. Purpose of the research: The aim of this study is to examine the past, present and future of Armenian terrorism, which is a branch of international terrorism. Another aim of the study is to explain the nature, reason and result of the terrorist acts carried out by the Armenians towards the Azerbaijani people. Inside the boundaries of the State Archives of the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey in the process of research Libraries used by Public and Private sources. Many academic articles, books, electronic resources, considered and analyzed the work done in this field work conducted in the style of official documents, the sources. This research was conducted to explain the terrorist activities of the Armenians

towards the Azerbaijani people. Here, information about the claims of Armenians from the territory of Azerbaijan is explained. The reasons and results of these actions are explained.

Keywords: Azerbaijan Republic, Armenian Terror, Nagorno-Karabakh

Giriş

Tarihen olduğu gibi günümüzde de savaş olayları, organize suç ve terör faaliyetleri tüm insanlık alemi için en büyük sıkıntı ve sorunlardan biri olarak kalmaktadır. Özellikle, uluslararası hukuk açısından “Haklı Savaş” dışında kalan ve “İnsanlık Suçu”nu oluşturan savaşlar ve terör faaliyetleri gün geçtikçe insanlık için büyük tehlike arz etmekte ve sürekli şiddetlenerek zarar vermektedir.

Bilindiği gibi, 1987 yılının sonlarından itibaren Ermenistan açıkça Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ bölgesi topraklarına hak iddia etmiştir. Hem tarihi Batı Azerbaycan (sonradan Ermenistan Cumhuriyeti arazisi) hem de Dağlık Karabağ bölgesinin Ermeni topluluğu tarafından bölgenin Azerbaycan Cumhuriyeti’nden tek taraflı biçimde ayrılmasının sağlanması amacıyla birkaç yasadışı kararlar kabul edilmiştir. Ermenistan makamlarının talimatı ve “kutsamaları” ile yaklaşık 250.000 Azerbaycanlı, Ermenistan’daki evlerinden zorla çıkarılmıştır. Azerbaycanlıların kendi topraklarından zorla göç ettirilmesi süreci ölüm, yağmalanma, ateşe verilme gibi olaylarla karakterizedir. Bu faaliyetler sistematik ve geniş bir şekilde gerçekleştirilmiştir. 1991’in sonunda Sovyetler Birliği’nin çöküşünden ve Ermenistan ile Azerbaycan’ın uluslararası arenada bağımsızlığının tanınmasından sonra Ermenistan’ın Azerbaycan’a yönelik saldırı ve askeri operasyonları daha da yoğunlaşmıştır.

Araştırmanın önemi şu ki, Ermenilerin Azerbaycan halkına yönelik gerçekleştirdikleri terör faaliyetleri yakın tarihin en önemli olaylarından biri olmuştur. Bu terörizmin karakteristik özelliği yürütme sırasındaki zulmün ve şiddetin giderek daha da artırılmasıdır. Terör kurbanları genellikle belirli bir siyasi olayla veya faaliyetlerle ilgisi olmayan sıradan insanlardır. Ermeni teröristleri için insan hayatının önemsiz hale gelmesi bu eylemlerinde belirleyici rol oynamaktadır. Onlar kendi terör eylemlerinde sıradışı şiddete başvuruyordu. Aynı zamanda, Ermeni teröristlerinin amaçları için yeni bir eğilim de oluşmaktadır; teröristler eylemleri zamanı herhangi bir teşkilata karşı sorumlu olmadan, hiçbir siyasi bağlılık olmadan her bir Ermeni’nin uyması gereken doğal “vatanseverlik borcu” veya “vicdani görev” olarak yerine getirilmektedir. Bu “kutsal görev”in ilk ve en önemli kısmı kendini “Türk’e karşı sonsuz nefret düşüncesi ve duygusu” olarak göstermektedir. Ermeni teröristlerinin asıl amacı insanların hayatlarını düşünmeden daha fazla zarar verebilmektir. Yani toplum içinde endişe uyandırarak, vatandaşların barışçıl ve güvenli şekilde yaşamasını tehdit ederek, hükümetin bölgedeki durumu kontrol edemediği bir kaos ve belirsizlik ortamı yaratmaya çalışmaktadırlar. Çalışmamızda, Ermeni teröristlerinin düşünce ve eylemleri zamanı bu taktik ve stratejilerin ne olduğu, hangi yöntemlerin kullanıldığı, hangi plan ve programların benimsendiği ve bunlar doğrultusunda hangi faaliyetlerin yapıldığına veya girişimlerde bulunulduğuna değinilmiştir, araştırılmış ve incelenmiştir.

Araştırmanın amacı: Uluslararası terörizminin bir kolu olan Ermeni terörünün Azerbaycan halkına yönelik gerçekleştirdikleri terör eylemlerinin mahiyetini, nedenini ve sonucunu açıklamaktır. Bu konunun çok araştırılmasına rağmen uluslararası alanda Ermenistan Cumhuriyeti hala terör devleti olarak kabul edilmemektedir. Bunun için de Ermeni teröristlerinin tarih boyunca yaptıkları terör eylemlerini arşiv belgeleri temelinde ortaya çıkarıp, analizini yaparak onların bugün ve yarın yapmak istedikleri terör politikasını deşifre edilmesi de araştırmanın diğer amaçlarından biridir. Belirtilen amaçlar doğrultusunda araştırma yönünde birtakım hedefler belirlenmiştir:

- Ermenilerin terör eylemlerini gerçekleştirme nedenlerinin belirlenmesi;
- Azerbaycan halkına yönelik terör eylemlerinin nedenlerinin açıklanması;

- Uluslararası alanda Ermeni terör eylemlerine yönelik gerçekleştirilen yaptırımların nelerden ibaret olduğuna değinmek.

Alan ve Kaynaklar: Çalışma; Tarih, Politika, Uluslararası İlişkiler, Terörizm, gibi akademik alanları kapsamakta olup, disiplinlerarası bir yöntemle araştırma yapılmıştır. Bu alanlarla ilgili araştırma-inceleme çerçevesinde Ermeni Terör Örgütleri ve yaptıkları eylemler ile ilgili literatür incelenmiştir. Araştırma sürecinde Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Devlet Arşivleri ile Devlet ve Özel Kütüphanelerdeki kaynaklardan yararlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi: Araştırma nitel bir araştırma olup, bu araştırmada kaynak taraması, stratejik analiz, içerik analizi gibi yöntemler kullanılmıştır. İlgili tüm kitapların, gazete ve dergilerin, araştırma kuruluşlarının raporları, arşiv belgeleri ve her türlü bilimsel açık kaynaklar taranmış ve gerekli görüldüğünde kullanımı gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın kapsamı: Ermenilerin Azerbaycan halkına yönelik gerçekleştirdikleri terör faaliyetlerini açıklamaya yönelik araştırmalar yürütülmüştür. Burada Ermenilerin Azerbaycan topraklarından hak iddia etmeleri ile ilgili bilgiler açıklanmış, bu eylemlerin sebepleri ile sonuçları araştırılmış ve Ermenilerin yaptıkları soykırımlar incelenmiştir. Bu kapsamda, 1903-1905 ve 1917-1920 soykırımları, 1992 Hocalı soykırımı gibi en önemli terör eylemleri ile ilgili bilgi ve belgeler sunulmuştur.

Bu çalışmada elde edilen belge ve bilgiler ile Ermeni Terörizmi alanındaki akademik literatüre katkı sağlaması için çaba gösterilmiştir.

Ermeni Terörizminin Azerbaycan 'a Yönelik Faaliyetleri

Türk Müslüman devleti olan Osmanlı ve Safevi'nin 200 yıl boyunca (1514-1736) birbiri ile yaptığı savaş sonucunda her iki devlet zayıf düştü. Bunu fırsat bilen Türk Müslüman düşmanları birleşerek bu devletlere karşı faaliyete başladılar. İlk önce maşa olarak devletleri olmayan halklar kullanıldı. Bunların en başta gelenleri Ermeniler idi. Çünkü ermeniler hem kendileri ile aynı dine mensub idiler hemde hiyleger ve hain oldukları için bu planın gerçekleşmesine en müsait halk idiler.

Ermenilerin, Türkiye'de planladıkları Ermeni devletini kuramadıklarını anladıktan sonra, yirminci yüzyılın başlarında yönelimlerini Azerbaycan'a yönlendirdiler. Mazeretleri de Rusya'da 1903 yılı 12 Haziran tarihinde Ermeni kilisesinin ürünlerine el konulması hakkında kanunun kabulü oldu. Söz konusu kanun Ermeni terör güçlerinin ekonomik tabanına darbe idi. Bu nedenle, "Hınçak" ve "Taşnaktsutyun" yönetimi Rusya'ya karşı konuma geçti. Ermeni teröristleri 1904 Ekim 13'den başlayarak bu yasanın kabul edilmesine kimin eli varsa hepsini terör yoluyla katlettiler. 1905'te Dashnaktsi'nin liderliği Azerbaycan'daki faaliyetlerini güçlendirmeye karar verdi ve "Kafkas Projesi"ni kabul etti. Ermeniler bir an petrol endüstrisi, ticaret ve bankacılık alanlarında üstünlüğü ele geçirdiler. Kısa sürede büyük kapitalistlere dönüştüler hatta petrol işi alanında egemen oldular. Bakü'de petrol endüstrisinin o yıllarda hızlı gelişimi proleter sınıfında bir artışa yol açtı. Ermeniler bu durumdan da yararlandılar. Daşnaktsutyun'un organizasyonu Bakü'de "Voskanapat" kurulunu oluşturuyor. Bu komitenin sosyal devrimci işçi partisi olduğunu ve işçilerin haklarını savunduğunu söyleyerek Bakü çalışanlarını buraya çekmeye başladılar. Fakat, bu komitenin amacı oldukça farklıydı. Yerel yönetimi terörle yıkmak ve yerinde Ermeni Demokratik Cumhuriyeti'ni oluşturmak istediler. Taşnakların ilk çalışmaları da Ermeni milliyetçi fikirleri yaymak için bilgilendirici örgütler kurarak ve gazeteler yayınlayarak Ermeniler arasında güçlü propaganda oluşturmak idi.

1905-1906 Yıl Soykırımı: Terörist Taşnaklar sivil Türk -Müslüman halka karşı toplu katliamlar için fırsat bekliyorlardı. Birinci Rus Devrimi sırasında meydana gelen karışıklık, Ermeniler için koşullar yarattı. Ermeniler Azerbaycan'da ilk katliamlarını 1905 yılının başlarında Bakü'de gerçekleştirdiler.

Ermeniler tarafından öldürülmesi ve ceset üzerindeki insan dışı eylemler kısa sürede sadece Bakü’de değil aynı zamanda bütün Güney Kafkasya’da da yayıldı. Bununla da Bakü’de Ermeni-Azerbaycan katliamlarının başlaması için bir bahane oldu.

Bakü sakinleri bu tür bir eylemi Ermenilerden beklemiyorlardı. Çünkü sinsi Ermeniler o olaya gibi kendilerini iyi ve sevecen tanıtmışlardı. Ancak bu olay her şeyi değiştirdi. Bakü’ye gelip yerleşen, Azerbaycanlıların hesabına zengin olan Ermenilerin böyle yapmaları Azerbaycanlı halkı sinirlendirdi. Onlar bu ölüm olayına hassasiyet duyuyorlardı. Zaten Ermenilerin isteği buydu yani, katliam gerçekleştirmek istedikleri şehirlerde her zaman bu tür eylemler gerçekleştirir, daha sonra terör faaliyetlerine başlıyorlardı. Artık bu alanda yeterince tecrübeleri vardı. Anadolu’da yaptıkları toplu katliamlar ve terör faaliyetleri sonucunda bu tür konularda uzman olmuşlardı. Ona görədə Bakü’de çok kolaylıkla masum insanları katledebildiler. O günlerde Ermeniler Bakü’de yüzlerce masum sivil öldürdü. 6-10 Şubat 1905’teki olaylar tarihe “Bakü’deki kanlı katliam” olarak dahil edildi.

Ermeni haydutları Bakü’den sonra Azerbaycanın başka şehir ve köylerinde katliamlar yapmaya devam etdiler. Düzinelerce insan öldürüldü. Görgü tanıklarının ifadesine göre, Ermeni terörist grupları büyük kanlı eylemler gerçekleştirdiler. Örneğin, insanları büyük ağaçların bükülmüş dallarına bağlayırdılar ve daha sonra dalları keserek insanları parçalamaktaydılar. Ermeni teröristleri insanları sadece Müslüman ve Türk oldukları için öldürmekteydiler.

Genellikle 1905-1906’da Ermeniler, Güney Kafkasya’nın 14 kazasında (İrevan, Nahcivan, Şerur-Dereleyez, Eçmiyazin, Aleksandropol, Surmeli, Şuşa, Cavanşir, Cebrayıl, Zangezur, Gence, Kazah, Araş, Borçalı) 8 şehrinde (Bakü, İrevan, Nahcivan, Gümrü, Şuşa, Gence, Kazah, Tiflis) ve 286 köyde katliam gerçekleştirdiler. Katliamlar sırasında evler yakıldı ve soyuldu. Bu durumlarda evlerinden 15.000’den fazla aile (yaklaşık 100.000) tahliye edildi. İnsan kaybı, 10.000’den fazla kaydedilmiştir.

Çarlık Rusya’sının Ermeni yanlısı konumunu kullanan Ermeniler, Güney Kafkasya’da Ermeni devletinin temellerini atmak için 1905-1906’da Azerbaycan topraklarında etnik temizlik politikası izlemiştir. O yıllarda, İrevan Valiliği’nde Ermeni silahlı kuvvetlerinin yaptığı katliamlardan sonra, bazı köyler boşaltıldı ve Ermeni mülteciler buraya yerleştirildi. 1905-1906 katliamlarının öncesinde planlandığı ve Rus çarlığı ile kabul edildiği açıktır. Bu nedenle, Ermenilerin asıl amacı demografik durumu kendi çıkarlarına göre değiştirmek ve “Kafkas Ermenistan’ı” devletini dahil etmek ve gelecekte kurmak istedikleri “Türkiye Ermenistan’ı” ile “Büyük Ermenistan” rüyasını gerçekleştirmektir. Bu arada, 1905-1906’da Azerbaycan’da gerçekleştirdikleri katliamlar, gelecekte kurmak istedikleri bir devlete hazırlık sürecinin ilk aşamasıydı.

1917-1920 Yıl Soykırımı: Rusya’da 300 yıldan fazla hüküm süren Romanov hanedanı, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Şubat devrimi sonucunda devrildi. Büyük Rus burjuvazisi geçici bir hükümet kurmayı başardı. Hükümet, halkların kendi kaderini tayin etme konusunun ele alınacağını belirtti. Bolşeviklerin Ekim 1917’deki devrimi halkın bağımsızlık umutlarını daha da artırdı. Çünkü Bolşeviklerin meşruiyeti, eski İmparatorluk halkına kendi bağımsız devletlerini kurmaları için yasal güvenceler sağladı. Ancak bir süre sonra bu belgelerin gerçeklikten uzak olduğu anlaşıldı. Bolşeviklerin Güney Kafkasya halklarına bağımsızlık vermek istemedikleri, ancak çarlığın geçmiş sınırlarını yeniden kurmak istedikleri görülmekteydi.

11 Kasım 1917’de Tiflis’teki Güney Kafkasya’nın temel siyasi güçlerini temsil eden Gürcü Menşevikler, Ermeni Taşnakları ve Müslüman Müsavatlar, Rusya’daki Bolşevik hükümetini tanımayı reddetti. Toplantıda Transkafkasya Komiserliğinin ve 15 Kasım’da yeni bir hükümet kurulmasına karar verildi. Özel Geçiş Komitesi ile karşılaştırıldığında, Transkafkasya hükümeti bağımsızlığa doğru bir adımdı. Ancak örgüt Güney Kafkasya’daki durumla başa çıkamadığı için, üç ulus da kendi ulusal

fraksiyonlarını yarattı. Kasım ayının sonunda, Azerbaycan Ulusal Grubu, Memmed Emin Resulzade liderliğinde kuruldu.

Güney Kafkasya hükümetini ilan eden Transkafkasya komisyonu iç politikayla dış politikaya önem verdi. Ancak, ulusal politikalar arasında dış politika ile ilgili bir anlaşmazlık vardı. Osmanlılara karşı tutum açıkça belli değildi. Müslüman fraksiyonu Osmanlı savaşına karşı çıktı, Gürcüler kararsızdı, Ermeniler ise bu konuda istekli idiler. 5 Aralık 1917’de, Osmanlı Devleti ile Erzincan’daki Transkafkasya Komiserliği arasında bir barış anlaşması imzalandı. Erzincan uzlaşmasının ardından, Rusya’nın Kafkas Cephesi çöktü ve Rus Ermeni ordusunun işgal ettiği Doğu Anadolu topraklarını terk etmeye başladı. Geri dönen Güney Kafkasya’da eğitilen 150 bin Ermeni askeri, 10.000 Ermeni-Taşnak ile birleşmiştir. Çok sayıda silah ve mühimmatın varlığı Ermenileri bu fırsatı değerlendirmeye itti. Anadolu’da yaptıkları katliamlardan memnun olmayan Ermeniler, Azerbaycanda da Türk-Müslüman ahalie soykırım yapmak ve topraklarını ele geçirmek istemekteydiler.

Ermeniler, Doğu Anadolu’da “Batı Ermenistan” adında bir devlet kuramadıklarından, hedef değiştirilmiş ve planın Azerbaycan topraklarında uygulanması için Rusya ile kararlaştırılmıştı. Doğu Anadolu’dan döndüğünde, Güney Kafkasya’ya 260.000 Ermeni mülteci getirildi. Onları İrevan Guberniyasında yerleştirmek istediler. Bu sebeple Ermeniler, İrevanlı Azerbaycanlılara karşı etnik temizlik planını uygulamaya başladı. Köylerde olaylar esasen böyle başlıyordu. Ermeni askeri oturma geçirmek adıyla halkı bir eve topluyor sonrada orayı yakar sağ kalanları ise silahla vurmaktaydılar. 1918 yılının mart ayına kadar, İrevan şehrinde 199 Azerbaycan köyü ve Eylül 1919’a kadar Eçmiyazin Kazası’nda 62 Azerbaycan köyü mahv edildi ve orada yaşayan 135.000 Azerbaycanlı ‘ya acımasızca işkence yaptılar.

1918’de Arsen Amiryan “Bakinski Rabochiy” gazetesinde yazdı: “Taşnaklar, İrevan eyaletinde 200 Müslüman köyünü tahrip etti. İnsanlar evsiz ve ekmeksiz kaldı. Taşnaklar Müslüman köylüleri bu şekilde katliama uğrattılar. Ermeniler İrevan’dan sonra Azerbaycan’ın tüm şehir ve köylerinde soykırım planını uygulamaya başladılar. Tezlikle Ermeni vahşetleri tüm Azerbaycanı bürüdü. 31 Mart’da Bakı ve diğer bölgeler kan gölüne çevrildi.

Almanya’da Resulzade tarafından yayınlanan 1 Nisan 1933 tarihli “İstiklal” gazetesi, neredeyse tamamen Bakü’deki 1918 Mart olaylarının 15. yıldönümüne adanmıştır. Bu sayıda, Mart olayları sırasında Ermenilerin işlediği vahşilikler hakkında geniş bilgi sunulmaktadır. Gazetede bir hafta içinde Bakü’nün şeklinin tamamen değiştiği belirtilmiştir; “31 Mart’ta 15 bin masum Türk kesildi. Günün kahramanları: Şaumyan, Avakyan, , Ter-Mikaelyan, Saakyan, Lalayan, ve diğerleri idi. Elinde Lenin’le Stalin’in 13 numaralı kararı olan Stepan Şaumyan mezkûr karara göre Büyük Hayıstan’a mukabil Azerbaycan’ı Sovyetleştirerek burada Moskova hakimiyetini kuracaktır. Bunun için Ermeni kuvvetlerine dayanarak Türkleri kesiyordu. Trajik Mart günlerinde Ermeniler Bakü’de Azerbaycan halkına ait tüm kültür ocaklarını - “İsmailiye” ni, okulları, camileri, tiyatroları, hastaneleri dağıtıp yakıyor, mağazaları yağmalayıp harap ediyorlardı. Azerbaycanlılar yaşayan mahalleleri topa tutuyor, yakıyor, çocuktan tutmuş ihtiyara kadar herkesi ateşe verir, kılıçtan geçirir, süngülerle delik deşik ediyorlardı. Öldürmedikleri kadınları çıplak soyundurur, saçlarını birbirine bağlayarak sokaklarda kaçmaya mecbur ediyorlardı”. Ermeniler bu üç gün boyunca Bakü’de dayanılmaz vahşet gerçekleştirdiler. Mart katliamında özel olarak eğitilmiş Ermeni teröristlerin yanı sıra, Ermeni aydınları ve Ermeni gençleri de yer aldı. Ermeni nüfusunun tüm tabakaları Azerbaycanlılara karşı uygulanan soykırımda yer almayı kendilerine “vatan borcu” olarak biliyordu.

Mart olaylarında, özel zulümle 50.000 Azerbaycanlı öldürüldü ve topraklarından 10.000 kişi sınır dışı edildi. Sadece Bakü’de Ermeni teröristler tarafından öldürülen insan sayısı 30.000’e ulaştı. Şamahı’da 58, Guba’da 122, Dağlık Karabağ’da 150, Zengezur’da 115, İrevan’da 211 ve Kars’ta 92. Köy yerle

yeksan edildi. Şamahı'da yedi bin kişi öldü, 1653'ü kadın, 965'i çocuktı. İrevan eyaletinde 1920 ev yakıldı ve 132.000 kişi öldü.

Bu felakete kayıtsız kalamayacak Milli güçler bir Azerbaycan ordusu kurmaya karar verdiler. Fakat bu çok zor bir mesele idi çünkü artık 100 ile yakındı Azerbaycan Türkleri askeri hazırlıktan uzak kalmıştı. Rus Çarizm'i Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra Müslüman ve Türk oldukları için onlara itibar etmemişti ve Azerbaycan Türklerini ordudan tahliye etmişti. Bununla da Azerbaycan ahalisi askeri eylemlerden uzak kalmıştı. Fakat ne pahasına olursa olsun bu orduyu oluşturmak gerekiyordu. Ulusal kuvvetler durumdan çıkış yolunu kardeş Türk devletinden yardım istemekte görürler. Müsavat Partisi lideri Resulzade, Osmanlı devletiyle görüşmeye başladı. 1918 yılının Nisan ayında, Osmanlı İmparatorluğu Savaş Bakanı Enver Paşa, Azerbaycan'ın heyeti ile Batum'da bir araya geldi. Azərbaycanlıların Osmanlı devletinden yardım istemesi ile Enver Paşa'nın Kafkasya politikası çakışıyordu. Enver Paşa, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında, Kafkasya'da bir İslam devleti kurulmasını isteyirdi. Hem de Anadolu'da 100 binlerce türk'ün hayatına son vererek "Büyük Ermenistan" planını hayata geçirmek için soykırım eden ermenilerin sonrada Azerbaycan topraklarında yaptıkları soykırımların önlemek için Osmanlı devleti din, dil, ve kan kardeşleri olan Azerbaycan türklerine yardım etmeyi kendilerine görev bilerek yardıma onay veriyor.

5 Nisan 1918'de, Enver Paşa, Kafkas İslam Ordusu'nun örgütlenmesi ve görevleri hakkındaki talimatı onayladı. Talimatlara göre: "Kafkas ordusunun teşkilinde amaç kaskasyalıların teşkil edeceği ordunun temelini vücuda getirmek, kaskasyalı askerlere eğitim vermek, Kafkasya'da yüksek islam menfaatlerini ve hukuki mukaddesi-hilafeti ve dövleti-osmaniye ile revabiti-siyasiye ve askeriye'ni tesis etmek idi". Ordunun örgütlenmesi için 149 subay ve 488 astsubay seçilir, Teğmen Albay Nuri Bey onursal Paşa rütbesiyle onurlandırılır ve Azerbaycan'a gönderilir. Sonuçta, 1918 yılının 15 Eylül günü saat 4'de bolşevik ve ermeni-taşnaklarla uzun süren savaştan sonra Bakü Kafkas İslam Ordusu'nun kontrolü altına giriyor. Nuri Paşa, Enver Paşa ve Resulzade'ye tebrik telgrafı gönderdi. Bu tarihi günü Resulzade şöyle değerlendirir: "15 Eylül Azerbaycan halkının tarihinde 28 mayıs kadar büyük değere sahiptir. 28 Mayıs'ta Cumhuriyetin bağımsızlığı tüm dünyaya duyurulmuşsa da, 15 Eylül'de bu bağımsızlık gerçek bir temel üzerine kurulmuştu. Bakü'nün özgür olması ile başla vücut birleşmiş oldu. Bakü baş, vücut Azerbaycan'dır".

Genellikle 1917- 1920'de Azerbaycan'daki soykırım organizatörü Bakü Sovyet'i ve başı Şaumyan'dı. Önceden hazırlanmış bu planın amacı Azerbaycan topraklarında etnik temizlik yaparak Türklerin sayın azaltmak idi. Türksüz Ermenistan kurmak için hazırlık yapılmaktaydılar yani öldürebildiklerini öldürür sağ kalanları ise İran'a Türkiye'ye kaçmalarını istiyorlardı. Azerbaycan topraklarında kendi devletlerini kurmak istedikleri için ülke genelinde etnik temizlik politikaları uyguluyorlardı. Maalesef sovyet hakimiyeti yıllarında Bakıda ve Azerbaycan'ın diğer şehir ve kazalarında ermeni teröristlerin halkımıza karşı işlediği soykırım unutulmuş hatta Stepan Lalayev ve diğer suçlular beraat almış, bu soykırımın esas organizatörü Stepan Şaumyan ise Azerbaycan halkına kahraman gibi tebliğ edilmiştir.

Sonuç

Birincil kaynakların ve literatürün analizi, toprak iddialarının ve Ermenilerin Azerbaycan'a karşı en baştan saldırgan olmalarının asıl amacının, Azerbaycan toprakları pahasına Ermenistan devletinin temellerini koymak ve daha sonra "Büyük Ermenistan" oluşturmak için çeşitli şekillerde genişletme arzusu olduğunu göstermektedir.

1890'da Taşnaksutyun Partisi'nin kurulmasıyla kötü niyetlerine başlayan Ermeniler, Kafkasya, Türkiye ve dünyanın diğer bölgelerinde kanlı olaylara, katliamlara ve terör faaliyetlerine başladılar. Bu kapsamda, Azerbaycan halkına karşı sistematik soykırım ve sürgün politikaları da planlanmış senaryo

üzere tarih boyunca farklı aşamalardan geçilerek devam ettirilmiştir. XIX yüzyılın sonlarında, yirminci yüzyılın başlarında, özellikle 1905-1907 yıllarında Bakü’de ve diğer bölgelerde sivil Azerbaycanlılara karşı gerçekleştirilen soykırımlar, Ermenilerin çirkin ve sinsi niyetlerini gerçekleştirmek için başladıkları genel soykırım politikasının ilk aşamasıydı.

1915 yılından 1920 yılına kadar olan döneme tesadüf eden ikinci aşamada Ermenilerin silahlı Taşnak ve Bolşevik birlikleri Bakü’de ve Azerbaycan’ın birçok bölgelerinde benzeri görülmemiş soykırım suçları gerçekleştirdiler. 1918 yılı Mart-Nisan aylarında Ermeniler Bakü’de, Şamahı’da, Quba’da, Muğan’da, Lenkeran’da 50 binden fazla Azerbaycanlı katledilmiş, evlerini talan etmiş, on binlerce insanı yurt yuvasından göç ettirmişlerdir. Yalnız Bakü’de 30 binden fazla Azerbaycanlı vahşice öldürülmüş, Şamahı kazasının 58 köyü yakılmış, 1653 kadın ve 965 çocuk olmak üzere 8 binden fazla kişi öldürülmüş, Guba kazasının 122 köyü de yerle bir edilmiştir. Guba kazasında Azerbaycan Türkleri ile birlikte, etnik azınlık olan Dağ Yahudileri de soykırıma maruz kalmıştır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra Mart 1918 olayları özel dikkat altına alınmıştı. Bu nedenle, 31 Mart günü, 1919 ve 1920 yıllarında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tarafından ulusal yas günü olarak ilan edilmiştir. Bununla birlikte, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Ermenilerin Azerbaycanlılara karşı soykırımını incelemek üzere kurulan Olağanüstü Tahkikat Komisyonu, Sovyet Rusya’sının Azerbaycan’ı işgal etmesi nedeniyle çalışmalarını bitiremedi.

Azerbaycan halkı Sovyet imparatorluğu içinde terörizm, katliam ve sürgünlere maruz kaldı. Sadece 1937-1938 yıllarında Stalin’in kurduğu ölüm tezgâhı çoğunluğu aydınlardan oluşan 70 bin Azerbaycanlıyı ezmiş, işkencelere maruz bırakmış, yok etmiştir. Sovyet İmparatorluğu dağılmıştır, ama onun yaptığı kanlı felaketlerin izi tarihte kalmıştır.

Etnik temizlik politikasını tamamlayan Ermeniler, 1990’lerden bu yana Azerbaycan’da terör dalgasını genişlettiler ve soykırım politikasının bir sonraki aşamasına geçtiler. Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ bölgesinde göz diken Ermeniler artık Sovyet’lerden bağımsız şekilde ancak yine Ruslar’ın yardımı ile Azerbaycan topraklarına saldırmaya başladılar. Bu dönemde Azerbaycan’ın yeni bağımsızlık kazanması ve tam anlamıyla istikrarlı hükümetin kurulamaması Ermeniler için bir avantaj sağlamaktaydı. Bu nedenle Ermeniler Dağlık Karabağ’ın yerli halkına yönelik soykırım operasyonları gerçekleştirdiler ve onları hem topraklarından hem canlarından ettiler.

Ermeniler XIX yüzyılın sonlarından itibaren Azerbaycan toprakları hesabına devlet kurmak için gerçekleştirdikleri faaliyetlerini bugün de sürdürülmektedir. Uzun yıllar boyunca yapılan bu sinsi ve riyakâr siyasetin neticesidir ki, bazı ülkelerin parlamentoları Ermeniler’in sözde soykırım iddialarına uyarak, Ermeniler’in lehine kararlar kabul etmişlerdir. Azerbaycan’ın, Türkiye’nin, Gürcistan’ın tarihi topraklarında Andronik, Nazarbayov, Hamazasp ve isimleri tarihten iyi bilinen diğer gaddar kişilerin yönetimindeki haydut grupları tarafından yapılan toplu katliamları, insanların görülmemiş korkunç araçlarla öldürülmesini, köy ve şehirlerin harabeye dönüşmesini kapatmayı başaran Ermeni riyakarlığı uzun süredir dünya kamuoyunu aldatmaktadır.

Tarihi koşullar nedeniyle, geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca yaşanan trajedik olaylar objektif şekilde değerlendirilememiştir. Yalnızca, Azerbaycan’ın Bağımsızlık Döneminde Ermeniler’in Azerbaycan halkına karşı işlediği soykırım suçlarının objektif yasal ve siyasi değerlendirmesi yapılabilmektedir. 26 Mart 1998 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından imzalanan “Azerbaycanlılar’ın soykırımı hakkında” karnamesi, soykırım suçunu işlemiş Ermeni milliyetçileri hakkında hukuki değerlendirmesiydi. Artık günümüzde Ermenilerin gerçekleştirdikleri soykırımlar ve insanlık suçları tüm dünyaya anlatılmaya başlanmıştır.

Artık 20 yıldan fazla bir zamandır ki, Azerbaycan-Ermenistan sorununun barışçıl çözümü ile AGİT Minsk Grubu ilgileniyor. Aralık 1996'da yapılan Lizbon Zirvesi'ne katılan 54 devletten 53'ünün Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklemesiyle birlikte Minsk Grubu'nun faaliyetlerinde bir canlanma yaşandı, ancak herhangi bir pratik sonuç çıkmadı. 1999 yılının Nisan ayından Azerbaycan ve Ermenistan Cumhurbaşkanları'nın görüşleri geçirilmeye başlandı. Bu süreç günümüze kadar halen devam etmektedir. Ama şimdiye kadar hiçbir olumlu sonuç elde edilmemiştir.

2005 yılında Avrupa Konseyi, Ermenistan Cumhuriyeti'ni işgalci bir devlet ve sözde "Dağlık Karabağ cumhuriyeti"ni ise ayrılıkçı bir rejim olarak kabul etti. Bunun da gerçek yaşamda bir sonucu olmadı.

Tüm bunlarla beraber Birleşmiş Milletler Teşkilatı Güvenlik Konseyi'nin Dağlık Karabağ sorunu hakkında 4 kararı; 822 sayılı 30 Nisan 1993, 853 sayılı 29 Temmuz 1993, 874 sayılı 14 Ekim 1993, 884 sayılı 11 Kasım 1993 tarihli kararı olmasına rağmen halen sorun diplomatik olarak çözümüne kavuşturulmamış. Bu nedenle Ermenistan tarafına halen hiç bir şekilde uluslararası yaptırım uygulanmamıştır. Bu da dünya güçlerinin sorunun çözümünde ikili standartlar uyguladığına ve statükonun devam etmesinin kendi çıkarları için yarar sağladığına delalet etmektedir.

Artık 25 yılı aşkın bir süredir, Azerbaycan'ın topraklarının %20'si işgal altındadır. Bu süre içinde Azerbaycan ekonomik, askeri ve diğer alanlardaki potansiyeline göre Ermenistan'ı çok çok geride bırakmıştır. 25 yılı aşkın bir süredir ki, yapılan diplomatik görüşmelerin hiçbir sonucu olmamıştır. Bu görüşmeler Ermenistan için zaman kazanmaktan başka bir şey değildir. Sorunun çözülmesi sürecinde Azerbaycan tarafı öncelikle, barış seçeneğine tercih ediyor. Ancak Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev defalarca bildirmiştir ki, Azerbaycan halkı kendi topraklarının Ermeniler tarafından işgal edilmesine, soykırım ve etnik temizlik faaliyetlerine hiçbir zaman hoş bakmayacak ve eğer diplomatik görüşmeler bir sonuç vermezse, savaşarak topraklar geri alınacaktır.

Kaynaklar

- GASIMLI, M., "Ermeni meselesi"nden "ermeniler soykırımı"na, Bakı: Mütercim
- MANSUROV, A., Belie pyatna istorii i perestroyka, Baku: yazıçı metbesi, 1990.
- BUDAKOV, B., Tarixi heqiqetin soyqırımı, Bakı: Azerbaycan neşriyatı, 2003.
- SELİMBEYLİ, Ş., Ermeni Terroru, Bakı: Avrupa neşriyatı, 2008.
- MUSTAFA, N., İrevan Guberniyasında Azerbaycanlıların Soykırımı, Bakı: Elm neşriyatı, 2017.
- MEMMEDOVA, H., Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dövründe yuxarı qarabağda siyasi vəziyyət: Ermeni terrorizminin güclenməsi, Bakı: Nağıl evi neşriyatı, 2006
- YAKUPLU, N., Bakının Kurtuluşu, Bakı: Adiloğlu neşriyatı, 2008.
- MUSTAFAİYEV, R., Prestupleniya armyanskikh terroristicheskikh i banditskikh formirovaniy protiv chelovechestva (XIX-XXI vv.), Baku: Elm Neşriyatı, 2002.
- NECEFOV, B., Düşmenin iç üzü, Bakı: Çarşıoğlu neşriyatı, 2006
- YUCCER, N., Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Ankara: Genelkurmay basın evi, 1996
- RESULZADE, M.E., Bakı ve Azerbaycan tarixine dair eserler, Bakı: Qanun neşriyatı, 2013
- ALİYEV, H., Azerbaycan qezeti, 28 may, (1997): 3
- PAŞAYEV, A., Ermenilerin Azerbaycan Halkına karşı erazi iddiaları,soyqırımları ve deportasiyalar, Bakı: Çarşıoğlu yayın evi, 2011
- BAYRAMOV, A., Tarixi facielerimiz: Deportasiya-Represya Ve Soyqırım, Sumqayıt Devlet Universiteti neşriyatı, 2015

MEMMEDOV, N., Azərbaycan SSR Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayeti iyun 1941- dekabr 1950-ci illerde, Bakı: Elm nəşriyatı, 2006

ALEKBERLİ, E., Ermenistan azərbaycanlılarının tarixi-coğrafiyası, Bakı: Gənclik nəşriyatı, 1995.

CHALIAND, G. ve BLIN, A., The history of terrorism: from antiquity to al Qaeda, California: University of California Press, 2007.

ARZUMANLI, V., Tarixin qara sehifeleri. Deportasiya. Soyqırım. Qaçqınlıq, Bakı: Azərbaycan Elmlər Akademiyası metbesi, 1998.

NAĞI, A., Qarabağ müharibəsi, Bakı: Elm nəşriyatı, 2009.

İnternet Kaynakları

Soyqırım:<<http://milliarxiv.gov.az/az/mart-hadiseyi-elimesi> >, Erişim Tarihi: 23.06.2019

Vardanyan:<<http://karabakh.org/ethnic-cleansing-1987-94/the-horros-of-last-invansion/>>, Erişim Tarihi: 08.07.2019

Elçibey:<http://republic.preslib.az/az_a3.html >, Erişim Tarihi: 10.07.2019

Cavadov:<http://polemik.az/oxu/124518/1995_ilin_bu_gunu_polkovnik_omon_komandiri_rovsen_cavadov_vefat_edib_ >, Erişim Tarihi: 09.07.2019

Hocalı:<<http://anl.az/xocali/soyqirim.htm> >, Erişim Tarihi: 14.07.2019

Zengilan:<<http://www.azerbaijan-news.az/view-140756/Az%C9%99rbaycan%C4%B1n-%C9%99razi-b%C3%BCt%C3%B6vl%C3%BCy%C3%BCt%C9%99min-edil%C9%99c%C9%99k> >, Erişim Tarihi: 12:02 24.02.2018 - 10.07.2019

Laçın:<<http://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/28/48/ermenistan-azerbaycan-daglik-qarabag-munaqisesi.html> >, Erişim Tarihi: 15.07.2019

Süret:<<https://www.azadliq.org/a/450613.html> İyun 04, 2019 >, Erişim Tarihi: 15.07.2019

Milliordu:<<https://mod.gov.az/az/news/azerbaycan-prezidentinin-yeni-yaradilmis-xususi-saytindaki-bolumdeordumuzun-gucu-11714.html> 22 AVQUST 2013 09:00 >, Erişim Tarihi: 15.07.2019

STRESS RELATED SYNDROMES AFFECTING SOFTWARE PROFESSIONALS

Dr. G.LATHA

Associate Professor, Department of Business Administration, Annamalai University

ABSTRACT

Stress is a universal human experience. In the organizations, employee stress is an increasing problem. Work related stress has gained importance because of its implication on employee dissatisfaction, lowered productivity, lowered physical and mental health of employees. A medical expert opines that stress in software industry is very high because the software professionals think that the target given by the company as important and work during nights also. Also, the family life of IT employees is affected due to stress. Burn Out Stress Syndrome (BOSS) affects young people in the computer field. It occurs due to increased depression which affects the well being of the individual. Professionals in IT industry have less than 10 percent physical activity and more than 90 percent mental activity with equivalent workload on the eyes, which results in eye problem called Computer Vision Syndrome. Also, they are sitting glued to their chair which results in a problem called Pulmonary Embolism which can prove to be fatal. As the computer related employees look at the monitor continuously, it affects the spinal cord, which is known as Straight Spine Syndrome. All these problems affect the software professionals and the IT industry as a whole. So, individual and organizations should take care to overcome all these problems. In this paper, an attempt is made to identify the syndromes which affect the software professionals, the symptoms of such syndromes and the strategies to be adapted to avoid or overcome such syndromes. Interview with a medical expert, review of literature and primary data collected from software professionals are the sources of information for this paper.

Keywords: Stress, Software Professionals, Stress related Syndromes, Symptoms of syndromes, Coping Strategies

EXPLORING CHALLENGES FACED BY STUDENTS IN THE RESEARCH PHASE: A QUANTITATIVE INVESTIGATION INTO DEADLINE PRESSURE

MS. Bushra Khalid

M.Phil. Scholar

Department of Education

National University of Modern Languages

Islamabad Pakistan

ABSTRACT

The quantitative research investigates the challenges faced by students during the research phase, emphasizing the impact of deadline pressure on academic outcomes. The study aims to identify common difficulties, assess the extent of deadline pressure, and explore the relationship between challenges and research quality. The theoretical framework draws from the Transactional Model of Stress and Coping, examining the dynamic interaction between challenges during the research phase and students' coping mechanisms under deadline pressure. The sample includes 120 students, selected through stratified random sampling across various academic disciplines in Pakistan. The population comprises students from diverse universities in Pakistan, ensuring representation of academic environments. The study's results reveal a statistically significant correlation between challenges encountered during the research phase and heightened deadline pressure, demonstrating a tangible impact on the overall quality of research outcomes. This finding underscores the interconnectedness of challenges and deadline-related stressors in influencing the effectiveness of students' research endeavors. Additionally, the nuanced understanding provided by the findings emphasizes the need for targeted interventions to alleviate these challenges and improve the overall research experience for students. In conclusion, the study contributes valuable insights into the complex dynamics of challenges and deadline pressures faced by students during the research phase. These findings have implications for both educators and policymakers in crafting interventions that address specific stressors faced by students. The identified correlation underscores the importance of fostering an environment that supports students in managing their time effectively and navigating research challenges more efficiently. Furthermore, based on the research outcomes, practical recommendations are offered for educational institutions and policymakers. These recommendations include implementing support programs for time management skills, enhancing mentorship initiatives, and refining curricula to better equip students for the demands of the research process. By integrating these suggestions, institutions can create a more conducive and supportive environment for students undertaking research, ultimately enhancing the overall quality of their academic experiences.

Keywords: Transactional Model, Academic outcomes, Research Challenges, Deadline Pressure, Intervention Strategies, Educational Environment.

ANALYZING THE LINK BETWEEN PERCEIVED RISKS OF TOURISM AND EMPLOYMENT STATUS IN ALGERIA

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI

University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Marketing Management. Algeria

Ph.D. degree 0000-0003-1728-1809

Abstract

The present study aims to examine the effect of perceived risks on the employment status of Algerian tourists. The research is based on an online survey that was done between June 24 and October 23, 2023, among 51 participants. All the participants were from Algeria. Moreover, the study was based on the t-test of two independent samples using SPSS version 26.

It has been demonstrated that the LEVENE's test is superior to the significant level ($p\text{-value: } 0.162 > 0.05$), which means that the variances are homogeneous. The results obtained show that there are no significant differences between employed and unemployed in terms of perceived risks in tourism ($p\text{-value: } 0.172 > 0.05$), and the $t\text{-value}$ is 1.385.

Keywords: Tourism; Tourists; Employment status; Algeria; perceived risks; two independent samples' t-test; SPSS.

BLACK HEN, WHITE CHICKEN IN ASARE KONADU'S "A WOMAN IN HER PRIME"

Joy Ifeanyi Joseph

Centre for the Study of the Afterlife of Violence and The Reparative Quest (Avreq)

Stellenbosch University

ABSTRACT

Sterility in the African woman remains a subject of debate amongst African authors as the woman is considered a necessary evil, inferior to the man and a second- class citizen.

The paper examines the plight of childless women in Ghana, the West African Society as motherhood defines a woman. Asare Konadu contextualizes the tragedies of a sterile woman as she is oppressed, marginalized, subjugated and considered as a "Black Hen".

The paper uses Chikwenye Okonjo Ogunyemi's theory of Black Womanism which emphasizes on political matters being incorporated in feminine discussion with respect to the four C's: Conciliation, Consensus, Collaboration and Collaboration. The paper emphasizes on collaborative efforts amongst men and women in enhancing social justice, co-existence and peace in the society.

Keywords: Black Hen, White Chicken, Motherhood, Black Womanism.

Introduction

Literature mirrors the society. African male and female scholars have decided to use their pen in writing against several injustices perpetrated against humans especially women. Asare Konadu a Ghanaian male scholar, chose to write about the injustice perpetrated "barren" women as sterility remains a major subject of debate in the West African societies. This is because motherhood defines a woman in these societies. In the traditional African society, a woman is considered a witch as seen in the proverb "kaka ko san lara aje, ofi gbogbo omo bi obinrin, eye wa nsubu lu eye" (Joseph, 2022). (Instead of being less wicked, the witch gives birth to female children). Childlessness connotes evil which implies that the childless woman has double witchcraft: first witchcraft as a woman and second witchcraft as a "childless" woman. Apart from being considered a witch, she is expected to be seen and not heard as seen in the proverb: *Ile ti'òbìnrin ti nṣe atótó arere, igi arèrè hu níí nìbè* (Kolawole, 2004) (*Arere tree grows anywhere a woman is speaks, My Translation*), therefore a childless woman is considered as a "smoke", someone who chokes the atmosphere of proper existence. The accusation of witchcraft is to demote the woman socially, often levelled against women who are old and beyond child bearing age as seen in the case of Pokuwaa in the novel "A woman in her prime", who have outlived their usefulness in marriage (Ngcobo, 200: 537).

In Yoruba culture in the West African society, the woman is considered an object as seen in the proverb “*owan eniyan, ni m’obinrin je baale*” (Joseph, 20 22), (the absence of a human being made the woman to become the head of the family). A childless woman in this society is not even considered an “object” but a woman who is not existing.

According to Obiechina (2007), the writings of African authors are influenced by the particularities of a given society. Asare Konadu’s writing is influenced by a major theme of Sterility.

Chinyere Grace Okafor (1999) in her article “Modern African Literature and Beauvoirism” explains the Igbo concept of the African woman as “*Uwa Umwanyị*” (women’s world) and that of the man as : “*Uwa Aja*” (A life of sand, everyone will die and go back to the earth). This implies that the man and the woman do not belong to the same world. In most parts of Africa and in these traditional societies, feminine accomplishment in a patriarchal society begins and ends with motherhood. Therefore, every childless woman goes any length to get a child because motherhood is beautiful and joyous (Ngcobo, 2007).

In marital relationships, African marriage is for procreation: As elsewhere, marriage amongst Africans is mainly an institution for the control of procreation. Every woman is encouraged to marry and give birth to children in order to express her womanhood to the full. The basis of marriage among Africans implies the transfer of a woman’s fertility to the husband’s group. There is a high premium placed on children and the continuity of each lineage. To facilitate the transfer of fertility, a dowry must be paid (Ngcobo, 2007: 533).

A woman who has no child in marital union is debased in a typical traditional African society as her womanhood is not fully expressed; there is no transfer of fertility to the husband’s family. African motherhood in this context is about children, else, there will be no need for the marriage to be contracted as marriage in the west African context especially in Ghana is about two groups not just about two-people. This expresses the principal reason for marriage in the west African context: It is not marriage; it is the children of the marriage; it is not the companionship nor the love or friendship, nor the mutual emotional satisfaction of the couple (Ngcobo, 2007:534).

The presence of a child is an important factor in any marital relationship for a woman to be socially and emotionally secured. The quest for children takes a woman through fertility rites, taboos and beliefs. Some women in order to uproot shame go out of their religious beliefs and norms into fetiches “travels” in order to give birth. The hunger and thirst of being called a “Mother” outlives the wealth of childless women who are ready to give up their wealth in exchange for a child. They are also ready to give their best to any man who can help them go through the “dark moment” of being considered a ‘Black Hen’ and denounce or divorce relationship ties with any man who cannot help them procreate. The successful woman who finally gives birth to is given a ‘White Chicken’ which symbolizes purity and love.

Summary of the book

Pokuwaa, a beautiful, dark-skinned woman was childless. Having married two husbands who she had divorced as a result of her childlessness, is encouraged to sacrifice a black hen, bought for two hundred cowries, to the god of Tano who is supposedly capable of blessing her with children. She was married to her third husband who had another wife but was ready to stick with her through thick and thin regardless of the mockeries and shame he was encountering with his second wife who was unprepared to lose her rights to a “barren woman”. Pokuwaa was a wealthy farmer who kept sacrificing to several gods until all sacrifices failed. Her mother made things more ‘interesting’ for her as she was bent on carrying out more sacrifices for her daughter with or without her consent. Pokuwaa got exhausted with the ritual and fetiches activities involved in her quest for children. She gave up the idea of having children regardless

of the stigma she was encountering and decided to move on with life. Kwadwo on the other was scared that Pokuwaa was going to divorce him since all attempts of procreation proved abortive. Contrary to his expectations, Pokuwaa continued with the relationship despite all odds. Kodwa hoped and prayed that he could prove his virility as a man by making Pokuwaa fall pregnant. Their love blossomed despite the impending predicament. Living happily in a state of despair but having internal hope, Pokuwa's dream was fulfilled.

Theoretical Frame work

The theoretical Frame work is based on Chikwenye Okonjo Ogunyemi's theory on Black Womanism. Ogunyemi defines womanism as:

Black Womanism is a philosophy that celebrates black roots, the ideals of black life, while giving a balanced representation of black womanhood. It concerns itself as much with the black sexual power tussle as with the world power structure that subjugates Blacks. Ogunyemi elaborates the principal ideals of black womanism on four C's: Conciliation, Collaboration, Consensus et Complementarity amongst black men and women. Ogunyemi believes in the representation of womanhood which negates mistreatment given to black sisters (1996:126)

Ogunyemi (1996) believes in the liberty and independence of women. She also believes that a womanist will recognize that along with her consciousness of sexual issues, she must incorporate racial, cultural, national, economic and political considerations into her philosophy (Ogunyemi: 1996, p. 64). Sterility is a cultural, economic, national and political issues: Sterile women are disregarded, oppressed, marginalized, treated with contempt at cultural spaces which goes on to national spaces. Economically, sterile women are exploited by charlatans who seem to have the right solution. Politically, sterile women cannot occupy certain spaces because it is assumed that her inability to procreate will affect the productivity of any organization. At this point, the womanist scholar have to be careful not to destroy herself with patriarchal issues while raising some of these sensitive issues in her writings or carrier because black women are disadvantaged by blacks. Ogundipe explains that the womanist does not deal alone with issues on their femaleness but attempt to address issues based on their humanity such as sterility.

Black womanism is ideal for black roots where every black person has a modicum of power and so can be a brother, sister or father to another person. This is related to the Ubuntu philosophy of the South African which says "I am because, You are! Most womanist novels end up in hope.

The womanist ideology is chosen because as seen in the novel, Akan matrilineal culture embraces independence, encouraging black solidarity. Matrilineal and polygynous societies are dynamic sources of the womanist novel. Womanism in its religious foregrounding of black togetherness, is the gospel of hope in a living world rather than a surviving world.

"Black Hen" "White Chicken".

Pokuwaa's childless state caused her to offer a lot of sacrifices and consultations to several gods so that she can be called a Mother. She was asked to sacrifice a black hen and eggs. Getting back into her room, she sprayed herself with smooth white clay which was symbolic for purification after which she hurried back into her room to get her eggs and hen ready. In the process, tragedy broke out:

Where was the black hen? ... She began to tremble... "What evil spirit wants to spoil the day for me? She moaned. 'Help me, O Almighty, Help me.' She ran into her room to get some grain... For three days, she had kept watch over the black hen and today, the day of the sacrifice, the hen was missing. It

had been difficult to obtain such a hen in the vicinity of her own village, Brenhoma, and she had had to travel over six miles to buy one from the next village. (*A woman in her prime*, 1969: p. 20).

A Black Hen was important for this sacrifice because a Hen lays an egg and hatches the chick. The Hen is symbolic representing the “sterile” woman’s state of being “dark” as sterility is equated to darkness. The Hen needs to be sacrificed so that the woman can be cleansed from “Darkness” her sterile state, into a state of “Whiteness” which symbolizes purity, wholeness, wellness, etc.

As a result of her quest for children, Pokuwaa had bought the hen for two hundred cowries. if she did not pay for it, another person was willing to pay. The sacrifice was particularly important for her to have a child. She had prayed to God:

You are not an unforgiving God,

God of our fore fathers.

Your assistance is not temporary

You are almighty

Let all evil men bow before you (*WHP*, p. 3)

In the traditional African society, it is assumed that one of the reasons why a woman cannot get pregnant is that she may have offended someone or even a god. If she has not offended anyone, it may that someone in her lineage may have offended the gods or that the gods were angry with the sterile woman reasons for the sacrifices, to appease the gods to forgive and bless her.

African are not easily divorced from their ancestors or ancestral worship even with the coming of Christianity.

“You are almighty” as indicated in her prayers implies that that there are existing powers working against her fruitfulness but there is one power that is greater that all powers which is the power of the “almighty”. “Almighty” implies that God has a mighty power over other powers as indicated in the text, there are powers but powers are subjected to one another. “Let evil men fall” before you implies that sterility in Pokuwa’s case was implored by a man not a fellow woman as one way to punish an existing woman is to make her incapable of having children.

Friday was the day for the Fofie sacrifice because once every six weeks, gods and goddesses move all over town to bless and grant the heart desires of inhabitants.

Ironically, just as Pokuwaa was searching for freedom from sterility, the hen after being chased by a cock despite being pinned down with a string, was loosened and strayed away with the cock. Man as well as animals are in search of freedom. In line with the womanist theory, one man has to help and deliver the other man. She had sacrificed four times to the great god of Tano to no avail but she wanted to undertake the sacrifice to prove herself as a woman. Pokuwaa was weeping because if she does not find the black hen, her fate as a barren woman will be certain (p. 7). With the help of a fetish child, Pokuwaa succeeded in finding the black hen which had been attacked by a black snake.

During the week of her sacrifice, Kwadwo, the third husband decided to spend the week with her so that she can be successful in her search for a child. Man is the solution to man’s problem. Kwadwo’s wife was unhappy about her husband’s decision for fear of losing her rights to the barren woman but Kwadwo was bent on having Pokuwaa scale through the challenging phase of sterility. In line with the black womanist ideology, Kwadwo prayed for her victory:

Let's hope that a child will come this time (p. 11). Kwadwo had to pray earnestly because Pokuwaa had divorced two men in her lives as they could not help her fall pregnant.

Pokuwaa was able to withstand her traumatic experiences because she was rich and independent. One way a sterile woman can manage herself is for her to be financially dependent. Nevertheless, no matter the wealth of a woman, a child from her loins supersedes the wealth:

Kwadwo said, 'Is that to show me how rich you are?' ... 'Well,' Kwadwo ridiculed, 'why didn't you buy yourself a slave or two? A hundred cowries were enough to buy one, weren't they?'

'And what will I do with a slave? Those who have them are constantly having to deal with stubbornness and rebellion, are they not? All I want is a child of my own blood' ... 'And I really ought to be getting on with it. They say it is always best to get what you have to do done in time' (p.40)

Kwadwo was not jealous of Pokuwaa's wealth even if it appeared that she was richer than him. His attitude goes in line with the womanist theory of complementarity; Pokuwaa's wealth was an asset to Kwadwo as they both complemented each other. He was sure and confident of his "divine mandate" which was to ensure that Pokuwaa falls pregnant. Even when Pokuwaa had enough money to buy herself a slave, portraying her wealth which she started acquiring at age ten, it was not as important as having a child from her loins, portraying the traditional African culture, norms and values placed on children regardless of the sex in certain cultural spaces.

In Edo State, Nigeria, Bini clan, the quest for a child above wealth reflects in names such as "Omosigho", a child is greater than wealth. "Omosigho" is often given to female children as a response to patriarchy, names callings and resentment for sterile woman. "Osarhiemwen"; gift from God, is also given to female children as a response to sterility because depending on the cultural context, some women with female children are also considered sterile, the heir being absent. A child whether male or female is a gift. Mothers give these names as way of appreciating God for the ability to be procreative.

Pokuwaa in her 'Black Hen' state that is her sterile state did not make herself a miserable woman:

The old man helped to make me a good dancer by those praises he showered on me at festivals. I used to practice hard learning our best skills. I always went to festival with a new step or a new turn...And didn't the drummers know how to play special rhythms for the dark girl with the fine eyebrows whom the chief admired so much (p. 51)

She capitalised on her strengths more than her gynaecological condition. A sterile woman who desires to live long must make herself happy as the saying goes, a merry heart does good like medicine. Pokuwaa was admired by a chief who gave her a lot of gifts. The chief saw beyond the sterility in her, complementing her gifts and talents. The drummers during festive seasons also played good tunes to please their master while Pokuwaa worked on herself to produce the needed result.

In sterility, women must cut off and avoid bad energies around her in order to win the battle. Pokuwaa had Karamoa, her childhood friend who stood by her in line the womanist theory of collaboration. They both worked hand in hand.

Pokuwaa's mother under the truth of "there is always a hook in the mind of an elder", (p.52) worked on her daughter to get her needs from the chief; Whatever you ask of him, he will do it, "she said. (p. 51). In African culture, elderly women continue to play alternative roles in leadership and governance, (Dipio, 2014: 166). Since Pokuwaa's father was late, the mother took it upon herself that the stigma of sterility must be banished away from the daughter's life while teaching her the method of using what

she had in acquiring what she wanted from the King. Pokuwaa being a good daughter had to obey the mother:

... a good, or moral daughter was one who sought out advice or permission from her mother and who was obedient. This obedience was read both as a show of respect and as evidence of care and consideration, not listening to or consulting with your mother was not only disrespectful, but could be harmful to both the daughter (who might engage in dangerous behaviour) and the mother (who could be left to 'pick up the pieces and have her reputation as a good mother tarnished). (Blake, 2017, p. 186).

Rosemary Blake explained the process of how to secure one's destiny in life, one needed to obey one's mother to avoid any kind of harm like sterility as seen in the case of Pokuwaa. She also avoided tarnishing the reputation of her mother. Pokuwaa in her beauty, still obeyed her mother.

Regardless of her challenges, Pokuwaa in her womanist character was taking care of Kodwa;

Kwadwo's fondness for Pokuwaa was growing deeper. Her charm and the warm sympathy which her heart was capable of expressing in so many ways for him, drew him closer. She took special care about feeding him, and even at times when he was sleeping out with his other wife, she was not unwilling to cook him nice things, (p. 77).

Pokuwaa large heart expressed her womanist attitude. Regardless of the fact that Kwadwo was a polygamist, it did not stop her from being the good woman she was trained to be. Her inability to bear children didn't change her good behaviour. As seen in Pokuwaa's attitude, a womanist must be true to herself and remain strong in the face of adversity.

Polygamy is considered a given norm in the society, (Dipio, 2014.) Therefore, a true womanist as seen in the Pokuwaa must find a way of negotiating her way through circumstances and challenges. Even when Kwadwo was with the second wife, she continued to express her good nature by cooking not just for cooking sake but cooking special meals which kept her union. Pokuwaa demonstrated her womanist tendencies of conciliation, consensus, collaboration and complementarity by tolerating Kwadwo and his wife. She did not despise or kick him out of her life since she knew that they both complemented each other. Pokuwaa is incapable of falling pregnant all by herself. She needs the assistance of Kwadwo for her dreams of becoming a mother to be fulfilled regardless of his polygamous nature because motherhood is an important aspect of a womanist: The most important factor with regards to the woman in the traditional society is her role as mother and the centrality of this role as a whole (Steady, 1981). In traditional African settings, any woman who does not have a child is totally despised in her society. Hence, Pokuwaa had to do everything in her capacity to be sure Kwadwo is properly taken care of in order to enhance her chances of becoming a mother because sterility is considered a curse in Africa (Bestman, 2007: 55).

In response to Pokuwaa's generous heart, Kwadwo took a special initiative: When the dry winds from the north came to warn of the arrival of Opebere, Kwadwo made a special effort to please Pokuwaa by cutting and preparing a new ground for a new farm for her. (p.78)

Kwadwo was not jealous of Pokuwaa's wealth, he ensured that she kept thriving in the face of the impending challenge by helping her out with a new farm land. He was not just happy that she thrived economically, he ensured her emotional stability: Once she asked him why he didn't use some of the perfumed shea butter himself if he liked it so much. 'What a suggestion' he retorted. "Do you want your neighbours to call me a womanist?". It is sufficient for me that one of us should smell nice and that it should be you (p. 78). Love is about the other and not necessarily about oneself. Kwadwo was contented to see Pokuwaa's happiness and ensured that everything was working for her.

Motherhood is so important that a woman will tolerate the death of child than not having any child: Is it any advantage to bear a child only to see it die? But perhaps the fact of being able to say that you gave birth to a child was the important thing (p.80). No child, no motherhood! Losses are acceptable so that a woman can be called a mother. Pokuwaa had to sometimes carry a yam tuber like a child on her neck pushing it up properly and tightening up the child with a twist of the ends of her wrapper. Objects are figuratively humanised to become children.

Mothers having a sterile woman as a child continually joins in the battle to safeguard their names by sacrificing to gods:

‘Look Mother,’ she said, ‘I came upon an eagle killing a hornbill, and I have brought the hornbill.’

She was not expected to go to the stream on Akwasidae, she broke the rule unconsciously and took a hornbill which is supposedly expected to be the food (p.82) of the gods. The mother felt that she did the wrong thing and called for a quick purification. because being sterile is already a big issue. Pokuwaa had to go through some rituals in order to avoid any wrath from the gods

Looking at all her traumatic experiences as she continued to search for a child, being human she decided to move on: “I will no longer go with sacrifices, I have given them up.’....I am a woman, ‘ said Pokuwaa. “ And a woman does want a child; that is her nature. But if a child will not come, what can I do? I can’t spend my whole life bathing in herb.’... In Kwadwo’s mind a fear raged that what this further meant was the end of their marriage (p, 87).

Pokuwaa gave up the quest for children as a way of accepting some ideas of life, what can not be changed needs to be endured. She moved on courageously by taking away the talisman she had been wearing round her waist. She opened her brass bowl and took out another talisman, threw them into the fire and watched them been burnt up (p.88) it was an act of bravery not to be involved in fetish activities to have children because they are a gift from God.

She told her mother about her decision of her unwillingness to carry out sacrifices. Another mood started for the mother who had to see the head of Asona clan to report the daughter (p.89)

If she is not going to do what is necessary, then I must take it out of my mind that I have a daughter. She is like any boy in Brenhoma, for there is no difference between a barren woman and a man.” (p, 89)

In the traditional African setting, a barren woman is considered a man. Barrenness/Sterility as seen in the above phrase leads to name callings especially in communities, it is also assumed that a woman who gives up the struggle to have children is probably seen as insane. The path that Pokuwaa was threading as a woman with no child is considered a dangerous path: A woman who says, “I will not give birth, is useless. Useless!” (p, 89)

The idea of a childless woman being called useless is one of the strategies deployed to eradicate childless women from the society, stopping them from fulfilling their destinies (p. 89).

It is not only the old woman that considers a childless woman to be useless, it is a societal issue. Except for humans having different notions and ideas, most barren/ sterile women are actually treated as useless women.

Kwadwo did not give up on Pokuwaa as he was seen as a man capable of giving life to his wife (p. 90). Regardless of her childless state, Kwadwo did not mistreat Pokuwaa, rather he showered her with love: Hei, hei, Kawdwo Fordwuo, today you’ve brought me a whole antelope? Hei, I have a husband who has treated me like a new bride today. What spirit entered you to make you do it?

Kwadwo got her an antelope to make her happy and to help her spirit stay alive because the subject matter of childlessness caused depression in their union. (p. 89)

They continued in the atmosphere of love and for three months, the flow of her blood ceased. The first month sounded like a joke but in the second month, she noticed her breast were heavier. In the third month, she noticed the darkening of her navel along side the heavy breast but kept quiet to avoid the eyes of the evil ones. On one occasion, a bird came to drink from Pokuwaa's pot: As her arm shot up, she heard a whirr of wings above her head. She and Koramo both turned to watch the bird flying towards the forest... The old lady had just been dozing in the sun. She rubbed her face and said, 'I don't know, but it ought to be a good sign. We have a song about it.' (p. 98)

From indication, it was obvious that something good had happened in Pokuwaa's life with the birds drinking from her water pot. Although Pokuwaa sensed that it was about her pregnancy, she was still mute about it. The event became a moment of joy for Pokuwaa and her friend Karamoa. Upon her arrival at home, Pokuwaa's closed slipped off her body, some sensitive part of her body caught the mother's attention: Is this the situation? Have you become a woman? (p. 99).

The question of becoming a woman has lingered on for years. Before now, Pokuwaa was a man, getting pregnant had changed her status from a "man" to a woman. Pokuwaa's situation clarifies the misconceptions of the traditional African society of a sterile woman. Motherhood changes the status of a sterile woman to a real woman. Pokuwa's new status is not just a joy to her mother and her friends but to those who had prayed earnestly for her to fall pregnant, especially her mother who thanked severally deities. The deities and gods were so much that they could not tell which of the sacrifices were accepted. In all, both Mother and child thanked all the gods who made the dream of being called a mother come true in Pokuwaa's life.

Pokuwaa became an "egg" as she is advised not to carry heavy objects or do strenuous activities so that the baby can stay alive.

Looking at the current situation, it was important to inform Kwadwo:

When Kwadwo was given the news, he couldn't speak. He gazed at Pokuwaa, and at the old lady, as if he suspected some kind of connivance between them. "Your wife Pokuwaa is pregnant, 'repeated the old lady.' "Can't you hear?"

He still didn't respond. 'I am going to find a WHITE CHICKEN to sacrifice for her on Friday,' said the old lady. "Pokuwaa, are we in for trouble again?"

Pokuwaa smiled and said, 'look for yourself.' ..While Pokuwaa was doing so, she heard him sobbing. She had never seen Kwadwo's tears. She rushed to sit beside him on the bed where he was crying like a little boy. (p.102).

It was total victory that Pokuwaa fell pregnant with the assistance of Kwadwo who was full of joy, his virility as a man has been proven. His status as a 'Real Man' is high lighted in the society as he will no longer be mocked.

Pokuwaa's status had changed. "Black Hen" will no longer be sacrificed. "A white chicken" which connotes purity for she has been cleaned from curses; peace, the search of a child had been taken away, fruitfulness; a chicken hatches the eggs, she will bring forth, serenity; the noise around her has been reduced, innocence; she has proven not to have incurred the wrath of the gods by her ability to fall pregnant.

Pokuwaa's pregnancy became a news at every household: Pokuwaa's first appearance in Brenhoma, after the news had passed by way of the house of the Asona Clan to break and scatter into every household, proved to be quite an event. (p103).

People greeted her from every angle. At first, Pokuwaa was not existing as she was a man but falling pregnant proved her Motherhood qualities. Red earth needed to be fetched for a change of room, Kwadwo had brought clothes to make new ones in expectation of the baby.

A woman is considered a woman in the traditional African society where she has the ability to procreate.

Conclusion

In most West African societies, motherhood defines womanhood (Davies& Adams 1986) as seen in the case of Pokuwaa which entitles her to earn respect from her husband kinsmen. However, women who are sterile should not be considered evil as some challenges such health factors, blocked tubes, ovarian cyst, cancer, perforated uterus, etc, can prevent a woman from falling pregnant. The sterile woman is not a "black hen" as life is both positive and negative, humans are faced with different dark phases such as sterility. The stigma given to childless women in the society can only cause more harm than good, which may make the woman depressed, not useful to herself nor the society if she is not strong enough to face adversities.

Stigmatization should be avoided as some women who are not capable handling the quest for children die prematurely. A sterile woman as seen in the case of Pokuwaa need a lot of attention and love so that she can overcome the 'dark phase.' Close relatives, family friends and colleagues must work hand in hand to help the woman survive the impending challenge. Regardless of societal norms, values and judgments, spouses who are not cooperative should not be part of a sterile woman's life as this may lead to more damages.

Biological motherhood should not define woman because Social motherhood is an alternative choice. A woman is a woman, she is not a man. Women who are sterile should look for alternative measures of making themselves happy and find joy in whatever gives them fulfilment as seen in the case of Pokuwaa who was a good dancer, learning new skills to develop herself for new festivals.

Self-empowerment, economic stability are needed for a sterile woman to reduce the tension induced by the traditional African society. As explained by Ogunyemi, conciliation, consensus, collaboration and co-operation are basic factors for co-existence amongst male and female faced with the condition of sterility in order to enhance peace and harmony.

Bibliography

Beauvoir, de Simone. 1976. *The Second Sex*. Translated and Edited by Parshley. Harmonds : Penguin.

Bestman, Rukayat Folajoke. 2007. *Les tendances womanistes dans les œuvres des Romancières de l'Afrique Francophone*. Thèse de doctorat non-publiée. L'Université Obafemi Awolowo. Ile-Ife.

Blake, Rosemary. 2017. Moral Mothers and disobedient daughters; A politics of care and

Moral personhood across generations. In *Young Families; Gender, Sexuality and Care*.

(Eds.) Mkhwanazi, N., & Bhana, D. HSRC Press.

Davies, Carole& Graves, Adams Anne. 1986. *NGAMBIKA: Studies of Women in African Literature*. Trenton, New Jersey. Africa World Press.

- Dipio, Dominica. 2014. *Gender Terrains in African Cinema*. Grahamstown: NISC (Pty) Ltd.
- Joseph, Joy. 2022. A Proverbial Perception of the African Woman In Yoruba Culture: A Stiwanist Perspective. In 8th Istanbul Scientific Research Congress, Full Text Book, BZT Academy Publishing House: Turkey, Germany. pp 32-40.
- Kolawole, Mary Modupe. 1997. *Womanism and African Consciousness*. Trenton, N.J: Africa World Press.
- _____. 2004. « Reconceptualizing African Gender Theory: Rethinking Sexualities In Africa ». In Signe Arnfred (ed.). 2004. *Feminist Thought*. Uppsala: Nordic African Institute: 251-265.
- Ngcobo, Lauretta. 2007. “African Motherhood-Myth and Reality” In *African Literature: An Anthology of Criticism and Theory*. USA: Blackwell Publishing Ltd
- Obiechina, N. Emmanuel. 2007. “Background to the West African Novel” In *African Literature: An Anthology of Criticism and Theory*. USA: Blackwell Publishing Ltd.
- Ogunyemi, Chikwenye Okonjo. 1985. « Womanism: The Dynamics of the Contemporary Black Female Novel in English » In *Signs. Journal of Women in Culture and Society*, Vol.11. No. 1, Autumn: 63-80.
- _____.1996. *African Wo/man Palava*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Okafor, Chinyere, Grace. 1999. “Modern African Literature and Beauvoirism” in *Beyond the Marginal Land: Gender Perspective in African Writing*. Port Harcourt: Bepot Co.
- Opara, Carol Chioma. (ed). 1999. *Beyond the Marginal Land: Gender Perspective in African Writing*. Port Harcourt: Bepot Co.
- Olaniyan, Tejumola & Quayson, Ato. 2007. *African Literature: An Anthology of Criticism and Theory*. USA : Blackwell Publishing Ltd.
- Steady, Fiona. 1981. *The Black Woman Cross-Culturally*. Cambridge, Mass; Schenkman.
- Olaniyan, Tejumola & Quayson, Ato. 2007. *African Literature : An Anthology of Criticism and Theory*. USA : Blackwell Publishing Ltd.
- _____. 2015. « Le défi de la stérilité à travers *Comme le bon pain* de Mariama Ndoeye ». In *Geste et Voix*. No 21: 147-158

ACKNOWLEDGMENT

I hereby acknowledge the financial support and the sponsorship of the National Institute for the Humanities and Social Sciences, South Africa Humanities Deans Association; NIHSS-SAHUDA, South Africa.

Joy Ifeanyichukwu Osarumwense Joseph

NIHSS/SU Post Doctoral Fellow

ЭНЕРГИЯ.ЭНЕРГИЯНЫН ТҮРЛӨРҮ

К.Ш.Токтомаматов атындагы

Эл аралык университет

Окутуучу Тиллебаева Тамара Кудайбердиевна

<https://orcid.org/0000-0003-0757-5280>

Аннотация

Биз ар дайым сөз кыла турган нерсе - бул энергия. Энергиянын адам денесинде иштөөсү, жылуулук энергиясы, электр энергиясы, жарык энергиясы, химиялык энергия, атомдук энергия демек, айлана чөйрөдө баардык жерде энергия болот. Энергия бул-кыймыл аракет, ишмердүүлүк. Биз, адатта, айлана-чөйрөбүздү анализдеп, өсүмдүктөр кандайча өсөөрүн, жаныбарлар кандайча кыймылдап, көбөйөөрүн, машиналарды жасап, технологияны өнүктүрөбүз. Мунун бардыгы жалпы кыймылдаткычка ээ жана ал энергия. Энергия болгондугу учун жер шаарында жашоо тиричилик уланууда жана көтөгөн чоң- чоң деген жетишкендиктерге адам затынын таасири менен жетишип жатабыз. Көз жообузду алган кооз шаарлардагы бийик бийик имараттардын курулушу, шаарлардын өнүгүшү, акыркы үлгүдөгү автоунаа же транспорттордун (суу, аба, электр троллейбустар) жаралышы, техниканын жетишкендиктери, бул нерселердин баарына демек, энергия иштегени үчүн жетишип олтурабыз. Адамзаттын жашоосунда энергия бар учун ийгиликтер жаралып жаткан турбайбы...

Ачкыч сөздөр: энергия, кубат, куч, форма, жумуш, кыймыл, иш-аракет, механикалык энергия, жылуулук энергиясы.

Energy. Types of energy

Annotation

What we always talk about is energy. The work of energy in the human body, thermal energy, electrical energy, light energy, chemical energy, atomic energy therefore, energy is present everywhere in the environment. Energy is movement, action, activity. We usually analyze our environment to see how plants grow, how animals move and reproduce, how we make machines and develop technologies. All of this has a common engine, and that's energy. Because of the presence of energy, life on Earth continues, and many great achievements are achieved under the influence of human matter. The construction of tall high-rise buildings in beautiful cities, the development of cities, the appearance of cars or last-generation transport (water, air, electric trolleybuses), advances in technology-all this we achieve due to the fact that energy works. There is energy in the life of mankind to achieve success....

Keywords: energy, power, force, form, work, movement, action, mechanical energy, thermal energy.

Энергия жашоо образы. Өсүмдүктөрдүн өсүшү, жаныбарлардын көбөйүшү, алардын кыймылы, дем алгандыгыбыз сыяктуу процесстердин баардыгы энергияга муктаж. Energy заттар жана заттар менен байланышкан касиет табиятта болуп жаткан өзгөрүүлөрдө көрүнөт. Башкача айтканда, бул дененин кандайдыр бир иш- аракетти же ишти аткарып, өзгөрүшү же өзгөрүүнү жаратышы. Энергия көрүнүшү үчүн ал бир денеден экинчи денеге өтүүсү керек. Демек, бир дене жасаган кыймылынын же ага каршы турган бардык күчтөрдүн каршылыгынын аркасында бир энергияга ээ. Энергия жоголбойт, жоктон пайда болбойт, ал бир түрдөн экинчи түргө, бир формадан экинчи формага гана отот. Биз физикалык модификация жана химиялык өзгөрүүлөр аркылуу ар кандай энергия өзгөрүүлөрүн байкай алабыз. Мисалы, бир стакан суу ичкенде физикалык энергияны колдонуубуз. Биз объектини деформациялоо же башка нерсеге айландыруу үчүн энергияны иштеп чыгып, колдоно алабыз. Байкалган бул көрүнүштөр физикалык энергия. Бул нерсени курамын өзгөртпөстөн, аны физикалык түрдө жылдырып же өзгөртүп, формага келтире турган энергия. Энергиянын тарыхы жана денеде иштөөсү. Энергия деген тушунук эң алгач Аристотельдин эмгектеринде кезигет жана ал “аракет” деген тушунук менен колдонулган. Лейбниц 1686-1695-жылдары өзүнүн тракталарында “тирүү күч” (vis viva) түшүнүгүн киргизген, бул азыркы кинетикалык энергия жөнүндө. 1807-жылы Томас Юнг эң биринчилерден болуп “энергия” терминин “тирүү күч” термини менен алмаштырган. Сади Карно, Джеймс Джоуль, Эмиль Клапейрон, Герман Гельмгольц сыяктуу улуу окумуштуулардын ойлору боюнча жасаган иш- аракеттер энергиядан көз каранды болоорлугу жөнүндөгү ойдо болушкан. Энергия- грек сөзү « energeia »–кыймыл аракет, ишмердүүлүк деген маанилерди билдирет. Энергия жумушту аткарууга жөндөмдүү деп айтканыбызда, биз ал жумушту энергия өткөргүчтөрүнүн бири деп атайбыз. Жумуш денеге кыймылдай турган күч катары каралат. Дененин ордунан жылышын кааласак, ага күч берүү менен иш- аракет кылышыбыз айдан ачык. Күч энергиядан келип чыгат. Мисалы, мен бир кутучаны жылдыргым келсе, анда менин ички энергиям метаболизмден жана АТФты колдонуудан (организмдин универсалдуу энергия алмашуу молекуласы) келип чыгат жана денеге күч берет. Денеде жүргүзүлгөн ишти текшерүү үчүн кыймылды багыттоочу күчтөр жана ошол эле нерсеге таасир этүүчү күчтөр дагы эске алынышы керек. Башкача айтканда, эгерде нерсе бийиктикте болсо, анда биз потенциалдуу энергияны эске алабыз жана объект кыймылдай баштаганда, бетке таасир этүүчү жана каршылык көрсөткөн сүрүлүү күчүн айтып кетишибиз керек, антпесе алар эч кандай күч-аракет жумшабай кыймылдатуу болуп эсептелинет. Бир жумушту аткаруу үчүн сөзсүз энергия, күч аракет талап кылынат, биз ошол нерсеге тийип кыймылдатып ордунан жылдыруубуз Исаак Ньютондун инерция законун далилдеп турат. Энергия ар бирибизде кандай иштеп жатат? Энергияны эмнелер жейт? Эч нерсеге жетишпей жаткандайсыз, көп чарчайсыз, эч нерсеге көңүл келбейт, демек, сиз энергиялык балансты жоготуп жибердиниз. Кантип энергияны тен салмакта кармоо керектигине жооп издеп көрөлү. Энергияны тен салмакта кармабаса эмне болот? Бул көп ооруга, көбүнчө жан дүйнөнүн оорусуна алып келет. Адам депрессияга кабылат. Ички органдар өз функциясын жакшы жүргүзө албай калат.

Өзүңүз кандай болсоңуз ошол бойдон кабыл алыңыз. Ийгиликтуу бирөөгө көз артып, ага жеткенге аракет кылбаңыз. Бул нерсеге канча энергия кетирип жатканыңызды билсеңиз кана. Өзүңүздү түшүнүү, кабыл алуу менен энергияны калыбына келтире аласыз. 100 % пайыз өз жашоосуна жоопкерчилик алган адам энергиясын максатсыз коротпойт.

Жашаган үйүңүз, олтурган иш бөлмөңүз кен жана жарык болгону оң. Тар бөлмө бир канча адамдын энергиясы менен толгондуктан чарчоого алып келет. Толугу менен беш маал аз болсо да, тамактанганды адат кылыңыз, өзгөчө эртең мененки тамак күнү боюу энергия берет. Керексиз баарлашууларды азайтыңыз. Өзүңүздүн ички маанайыңызга сереп салганга көңүлүз. Тынч жерге, табият койнуна чыгып эс алыңыз. Өзүңүзгө болгон ишенимиңизди күчөтүңүз бул өтө күчтүү энергия берет. Эң негизги нерселердин кыймыл аракеттердин бири бул-спорт. Канчалык көп

кыймылдасаңыз сизден терс энергия кетип жаңы энергияны кабыл аласыз. Сиздин энергияңызды эмнелер жеп жатат? Техниканын өнүгүшү менен учурда жашообузда телефон, телевизор, социалдык тармак ээлеп алды. Жаш балдардан тартып чоң адамдарга чейин карап көрсөк көнүмүш нерсе, аларсыз жашоо мумкун эместей байланып калдык. Окумуштуулар “энергиясын максатсыз жеген керексиз маалыматтардын айынан адамдар өзүнүн түпкү максатын андабай калуусу мумкун” деп, коңгуроо кагышууда. Адамдын түпкү максаты- энергияны пайдалуу коротуу, өзүн-өзү өстүрүү, денсоолукка кам көрүп, чыйрак жашоо образы. Андыктан жогорудагы саналгандардын убактысын ченөө зарыл. Жумушта, үйдө, мээде, иштеген столдо баш аламандык болуусу энергияны коротот. Баардык керексиз нерселерден арылыңыз, эски, сынган буюмдарды ыргытып, жаңысына алмаштырып турсаңыз энергияңыз тазаланып турат. Сарамжалдуу болсоңуз жашооңузда иреттуу болот. Бийик имараттар, унаалардын үндөрү, ичимдик, жакшы тамактанбоо, ар дайым шашкалактап максатсыз чуркоо адамдын энергиясын жейт. Демек, дайым сизде энергия болушу үчүн берилген кеңештерди пайдаланып көрүңүз. Өзүңүз суйгон нерсе менен алектениңиз. Жашоодогу эң чоң ресурс бул- энергия. Канчалык энергияңыз жогору болсо, ошончолук сиздин жашоо маңыздуу жана тушумдуу, ийгиликтүү болот бул нерсеге ишениңиз... Энергиянын түрлөрү. Энергия деген эмне экендигин жана ага кийлигише турган бардык факторлорду түшүндүрүп бергенден кийин, биз энергиянын түрлөрүн өнүктүрөбүз. Кунумдук турмушта биз механикалык энергияны көбүрөөк кездештиребиз. Ал ийкемдүүлүк жана тартылуу күчү сыяктуу механикалык мүнөздөгү күчтөргө негизделгенденелер. Бул тең салмактуулук абалынан жылып жана жылышып, механикалык энергияны алышат. Нерсенин, же нерселер системасынын жумуш аткаруу жөндөмдүүлүгү механикалык энергия деп аталат. Механикалык энергия эки түрдүү болот кинетикалык(кыймылдап жаткан нерсе, тело) энергия жана потенциалдык(кыймылсыз телолор) энергия. Нерсенин системаларынын потенциалдык жана кинетикалык энергиясынын суммасы нерсенин системалары учун толук механикалык энергиясын тузот. Механикалык энергия адамга байыркы убактардан бери эле кеңири белгилуу, ал жаанын жебеси, найза, бычак, балта, араба, маятник, тегирмен, суу дөңгөлөгү, парус, сааттар жана башка механизмдер сыяктуу колдонулат. Механикалык энергиянын эң кеңири таралган жана пайдаланылган булактарына мисал келтирсек: шамал, өзөндөрдүн агымы, деңиз жана океандардын сууларынын көтөрүлүшү жана тартылуусу, адамдын өзү. Көпчүлүк учурда механикалык энергия электр станциясын иштеп чыгууда орто-аралык баскыч катары колдонулат. Механикалык энергияны электр энергиясына айлантуу токту генераторлору аркылуу жүргүзүлөт жана механикалык энергиянын төмөнкү булактары пайдаланылат: өзөндөрдүн агымы, океан жана деңиз сууларынын көтөрүлүүсү, тартылуусу, шамал. Ички энергия — термодинамикалык тутумдун абалдык функциясы. Анын бар экендиги термодинамиканын биринчи башталышы менен аныкталган. Ал энергиянын бардык түрүн (молекулалар кыймылынын кинетикалык энергиясы, ички энергиясы, тутумдагы электролиттик нурлануу энергиясы жана башка) камтыйт. Энтропия, көлөм жана компоненттер молдук саны менен көрсөтүлгөн ички энергия — мүнөздүү функция болуп саналат. Термодинамикалык теңдештик шартында энтропия, көлөм жана компоненттер молдук саны туруктуу болгон тутумдун ички энергиясы минималдуу. Ички энергиянын бирдиги Дж же Дж/моль менен эсептелет (молдук ички энергия). Потенциалдык энергия нерселердин, же нерсенин бөлүкчөлөрүнүн абалдарына жана өз ара аракеттешүүсүнө байланышкан энергия. Латын сөзү «potensia» «күч, мүмкүнчүлүк» деген маанилерди билдирет. Формуласы $E_n = m \cdot g \cdot h$, Дж

h-нерсенин бийиктиги, m – нерсенин массасы, кг; g – эркин түшүүнүн ылдамдануусу. $g = 9,81 \text{ м/с}^2$ Мисалы бийиктикте жайгашкан нерсе, кысылган пружина, жаанын керилиши, кысылган суюктук, кысылган газ, эшик ачылып жабылгандагы пружинанын кысылуусу, топту бийиктиктен ыргытуу сыяктуу.

Кинетикалык энергия бул нерсенин же нерселер системасынын кыймылдап бара жатып жумуш аткаруу жөндөмдүүлүгү. Грек сөзү: «kinetikos» « кыймылга келтируу» деген маанини билдирет. Формуласы

$$E_k = \frac{mv^2}{2}, \text{ Дж,}$$

Куштун учуп бара жатып канаттарын кагуусу, адамдын жаанда кол чатыр кармап басуусу, футболчулардын чуркап бара жатып топту тебүүсү кинетикалык энергияга мисал боло алат. Скутердеги адам бийиктикте жүргөндө потенциалдык энергиянын жана ылдамдыктын өсүшү менен кинетикалык энергиянын көбөйүшү менен журот. Дене салмагы чоңураак адам скутер тезирээк барууга мүмкүнчүлүк берсе, көбүрөөк кинетикалык энергияга ээ болот. Тоонун үстүнө велосипед тепкен адам чыгып бара жатат дейли... Чыгып бара жатып кинетикалык энергия жасайт, белгилуу бийиктикке жетип потенциалдык энергия жасаса тушуп келе жатып кинетикалык энергия жасайт.

Жылуулук энергия. Бул денелердин ички энергиясы жөнүндө. Ал затты түзгөн бөлүкчөлөрдүн кыймылына байланыштуу. Дене төмөнкү температурада болгондо, анын ичиндеги бөлүкчөлөр жайыраак ылдамдыкта кыймылдашат. Бул жетиштүү себеп, муздак дененин жылуулук энергиясы төмөн болот. Жылуулук энергиясы атомдун, молекулалардын жана телону түзгөн башка бөлүкчөлөрдүн кыймылына байланыштуу. Жумуш сыяктуу эле жылуулук энергиянын түрү эмес, аны берүүнүн жолу болот. Негизинен жылуулук энергиясы –бул заттын (атом, молекула, заряддалган бөлүкчөлөр) структуралык элементтеринин жалпы кинетикалык энергиясы, жылуулук энергиясы химиялык реакцияларга(куйуу), ядерлик реакцияларга(ядронун болунушу, ядерлик синтез) механикалык(сүрүлүү) өз ара аракеттешүүгө жараша бөлүнүп чыгат. Жылуулук телолор арасында жылуулукту өткөрүү, конвекция же жарыктын тарашы аркылуу берилет. Электр кубаты. Энергиянын бул түрү өткөргүч материалдардын ичинде электр заряддарынын кыймылы пайда болгондо пайда болот. Электр энергиясы үч түрдөгү эффекттерди түзөт: жарык, магниттик жана жылуулук. Мисал катары электр лампасын колдонуу менен көрүнүп турган электр энергиясын мисал келтирсек болот. Электр энергиясы бул адамга кунумдук турмуштан кенири белгилуу. Бул-электр магниттик талаада болгон энергия. Бул негизинен заттын оң жана терс электр заряддары бар экендигине негизделген энергия түрү. Телефон, компьютер, светофор, интернет, муздаткыч, медициналык шаймандар, ичүүчү суу насостору, газ казандары электр энергиясы жок болсо иштебей калат. Кыскача сөз менен айтканда, бүгүнкү күндө коомдогу адамдын жашоосу электр энергиясыз ишке ашпайт. Жарык. Нурлуу энергия. Ал электромагниттик нурлануу деп да аталат. Бул электромагниттик толкундардын спектрдин ичиндеги энергиясы. Мисалы, бизде көзгө көрүнгөн жарык, радио толкундары, ультрафиолет нурлары же микротолкундар бар. Бул энергиянын негизги мүнөздөмөлөрү - аны эч бир дененин колдобой туруп, боштук аркылуу жайылуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Күн Жердеги энергиянын негизги булагы. Жердеги жашоо Күндүн ичинде жүрүп жаткан термоядердик реакциялардын натыйжасында пайда болгон энергиянын агымына байланыштуу. Күндүн шооласы жер бетине

8 минута 20 секундада жетип келет. Күн жиберген көп сандагы энергиянын бир аз бөлүгү гана Жерге жетет. Күн энергиясынын $\frac{1}{3}$ бөлүгүнө жакыны жарык түрүндө (ай нурлары сыяктуу) космикалык мейкиндикке кайрадан чагылышат. Учурдагы технологиялардын жардамы менен күндүн жарыгы топтолуп жана өзгөртүлүп жылуулукка же электр энергиясына айландырылууда. Химиялык энергия. Биз мисалы, жыгач күйгөндө химиялык энергияны байкаса болот. Бул жыгачтын химиялык курамында өзгөрүү пайда кылат жана биз күйүү процессин толук көрө алабыз. Бул процессте чоң көлөмдөгү энергия бөлүнүп чыгат. Күйүү көп нерселер үчүн негизги энергия булагы катары колдонулат. Ал химиялык реакцияларда жүрөт. Мисалы, батареяда электр энергиясынан тышкары химиялык энергия бар. Атомдук энергия. Бул атомдордун ядросунун ичинде жайгашкан жана реакцияларда бөлүнүп чыккан энергия бөлүнүү биригүү сыяктуу. АЭС(Атомдук электр станция)да ядролук реактордун кээ бир оор элементтердин, негизинен Уран, Плутоний ядролорунун бөлүнүшүнөн уланма реакциянын натыйжасында пайда болгон жылуулук кадимки эле жылуулук электр станцияларындай электр энергиясына айландырылат. Урандын же Плутонийдин 1 г изотобу бөлүнгөндө 22.5 МВтНка жакын энергия бөлүнүп чыгат. Бул 2.8 т шарттуу отунду жакканда алынуучу энергияга барабар. Дүйнөдөгү эң биринчи кубаттуулугу 5МВт (МегаВатт) болгон АЭС Орусиянын Обнинск шаарында ишке киргизилген. Азыркы учурда иштеп жаткан АЭСтердин жалпы кубаттуулугу 6 ГВттан (ГигаВатт) ашык.

Демек, энергия бул дүйнөдөгү баардык нерсени башкарып турат. Бактылуу жашоо-турмуш, денесак жашоо, дайыма ачык маанайда жүрүү, башкалар менен жакшы мамиледе болуу, өзүн сүйүү, өзүнө иненүү, өзүнө ыңгайлуу шартты түзүү саналгандардын баары биздеги энергиянын дагы да жогору болуусуна алып келүүчү иш- аракеттер. Булар адамдын энергиясынын күчүн жогорулатуучулар болуп саналат. Курчап турган дүйнөбүз энергия бар болгондугунан улам жашылданып, жер шаарында өсүп-өнүгүү, жашоо-тиричилик жүрүп жатат. Башкача айтканда биздин жашоонун негизги кыймылдаткыч күчү бул-энергия. Күн (асман телосу) бар болгондугунан улам жер шаарында түгөнгүс, кайталангыс энергия берилип жатат. Ошол энергияларды пайдаланып адам заты эбегейсиз зор жетишкендиктерге жетип олтурат. Энергия бул- жашоо булагы. Энергиясыз биз эч ким эмеспиз....

Колдонулган адабияттар:

- 1.Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору.Саясат таануу (энциклопедиялык окуу куралы).-Б.: 2004,ISBN 9967-14-11-9
2. Химия: Энциклопедиялык окуу куралы/Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2004. - 422 б. ISBN 9967-14-021-6
- 3.“Кыргызстан”. Улуттук энциклопедия: 1-том. Башкы ред. Асанов Ү. А., Б.: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2006. ISBN 9967—14— 046—1
- 4.Широков Ю. М., Юдин Н. П. Ядерная физика. — М.: Наука, 1972. — 670 с.

Шилтемелер:

- 1.<https://solarpower.vn/>
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

PEDAGOGIK MAHORAT KOMPONENTLARINING TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

Nabiyev Elyor Baxtiyorovich

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti dekani (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'limdagi pedagogik mahorat va uning xususiyatlari batafsil yoritib berilgan. Shuningdek, ta'lim sifatini oshirishda o'qituvchi mahorat usullari va komponentlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ta'lim sifatini oshirishda pedagogik komponentlar va vositalarning ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: komponent, metod, didaktik, individual, motiv, o'quv reja, o'quv dasturi, interfaol dars, pedagogik mahorat

Annotation: This article details pedagogical skills in education and its features. Information is also provided about the methods and components of the teacher's skill in improving the quality of Education. Information is presented about the importance of pedagogical components and tools in improving the quality of Education.

Keywords: component, method, didactic, individual, motive, training plan, curriculum, interactive lesson, pedagogical skill

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается педагогическое мастерство в образовании и его особенности. Также представлена информация о методах и компонентах навыков учителя в повышении качества образования. Представлена информация о значении педагогических компонентов и инструментов в повышении качества образования.

Ключевые слова: компонент, метод, дидактический, индивидуальный, мотив, учебный план, учебная программа, интерактивный урок, педагогическое мастерство

KIRISH

Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarning kattagina qismi aynan ta'lim va tarbiyaga qaratilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Ta'lim - rivojlangan, qudratli va buyuk davlat qurishning asosini tashkil etadi. Bu haqida muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham 2022-yil 20 – dekabr kuni Oliy majlisga qilgan murojaatnomasida ham quyidagilarni ta'kidlaganlari o'rinlidir. "Ta'lim sifatini oshirish – Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'lidir".

Ta'lim-ta'lim oluvchiga maxsus tayyorlangan mutaxassislar yordamida bilim berish hamda ulardagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayoni bo'lib, kishining shaxs sifatida hayotga va

mehnatga ongli ravishda tayyorlash vositasi hisoblanadi. Shuningdek, ta'lim inson bilish faoliyatining eng murakkab turlaridan biridir. Ta'lim individual psixik rivojlanishni va bilimlarni o'zlashtirishni tezlashtiradi. Ta'lim jarayonida yosh avlodga insoniyat tajribasi orqali to'plangan bilimlar beriladi.

Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanish nafaqat ta'lim oluvchida balki ta'lim beruvchida ham katta imkoniyat hamda qulaylik olib keladi. Ta'limni axborotlashtirish – bugungi kundagi eng muhim tarmoqlardan biridir.

ASOSIY QISM

Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida o'qitishning usul va metodlari muhim o'rin egallaydi. Usul va metod tushunchalari o'zaro yaqin tushunchalardir, chunki ularning har biri usul sifatida ham, metod sifatida ham namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonining sifati va muvaffaqiyati qo'llanilayotgan metodlar samaradorligi bilan uzviy bog'liq. Ta'lim metodi ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning aniq maqsadga erishishiga qaratilgan birgalikdagi faoliyatidir.

Ta'lim metodlari-o'qitishning o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish usullarini hamda o'quv materialini nazariy va amaliy yo'naltirish yo'llarini anglatadi. Ta'lim metodi ta'limning maqsadi va vazifalari bilan bog'liqlikda amalga oshadi. Ta'limning vazifasi yosh avlodni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimi bilan qurollantirishdan iborat. Ta'limning maqsadi esa mustaqil jamiyatimizning ravnaqiga nazariy va amaliy jihatdan hissa qo'sha oladigan barkamol avlodni tarbiyalashda namoyon bo'ladi. Pedagogika amaliyotida o'qitish usullari va metodlarining katta boyligi to'plangan. Ularni tanlashda turli sharoitlar, o'qitilayotgan fanning xarakteri, bolalarning yosh xususiyatlari, oldingi tayyorgarlik darajasi kabi ko'plab xususiyatlar hisobga olinadi. Metodlar va usullarni tanlash o'qituvchi darsda hal qilishi kerak bo'lgan masalaga bog'liq bo'ladi. Darsning turli bosqichlarida puxta o'ylash hamda samarali usullar va metodlarni tanlab olish ta'lim sifati uchun muhim ahamiyatga ega. O'qituvchining vazifasi samarali usul va metodlardan foydalanib, o'quvchilarda ijobiy sifatlarni tarkib topdirish hamda ularga qiyinchiliklar kelganda yengishni o'rgatishdan iborat. Metodlar o'qitishning mantiqiy tomonlariga va vazifalariga asoslanib tasniflanadi. Shuningdek, metodlar pedagogik komponentlarga, ya'ni omillarga ham asoslanib tasnif etiladi. Pedagogikada o'qitish metodlarini tasniflashda yagona yondashuv mavjud emas. Hozirgi vaqtda didaktikada o'qitish metodlarini bilim manbayi bo'yicha (S.O.Lordkipanidze, Y.Y.Golant), bilish faoliyatining saviyasi bo'yicha (I.Y.Lerner, M.N.Skatkin, I.M.Maxmudov) va didaktik maqsadlar (B.P.Yesip) bo'yicha farqlash keng tarqalgan.

Buyuk nemis pedagogi Adolf Disterverg o'qituvchining doimiy ravishda fanlarni mutolaa qilish bilan shug'ullanishi haqida gapirib, shunday degan edi: "O'qituvchi muntazam ravishda fan bilan shug'ullanmogi lozim. Aks holda u qurigan daraxt va toshga o'xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bera olmaganidek, kelajakda bunday o'qituvchidan hech qanday natija kutib bo'lmaydi". Agar, ilgari fanning biror sohasida ro'y berayotgan yirik kashfiyot qariyb o'n besh yillik samarali va kishi zo'rg'a ishonadigan voqea hisoblangan bo'lsa, hozir har yili, hatto har oyda fan, texnika sohasida yangi kashfiyotlar yaratilmoqda, bilimlarning ilgari noma'lum bo'lgan yangi yo'nalishlari maydonga kelmoqda. Kishilarda bilimga bo'lgan intilish beqiyos darajada o'sib borayotir. Shuning uchun hozirgi kunda o'qituvchi faqat o'z fani bo'yicha emas, balki o'z faniga yaqin bo'lgan sohalaridagi yangiliklarni bilishi talab etiladi.

L.P. Rachenko pedagogik mahoratni pedagogik san'atning bir qismi sifatida

ta'riflab, shunday yozadi: "pedagogik mahorat deganda o'qituvchining pedagogik-psixologik bilimlarni, kasbiy malaka va ko'nikmalarni mukammal egallashi, o'z kasbiga qiziqishi, rivojlangan pedagogik fikrlashi va intuitsiyasi, hayotga axloqiy-estetik munosabatda bo'lishi, o'z fikr-mulohazasiga

ishonchi va qat'iy irodasi tushuniladi". Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, quyidagi to'rtta komponent pedagogik mahoratning asosini tashkil etuvchilari hisoblanadi:

Pedagogik mahoratni tashkil etuvchi komponentlari:

- O'qituvchilik kasbiga sadoqat;
- o'z fanining o'qitish metodikasini mukammal bilishi;
- pedagogik qobiliyatlarini namoyish eta olishi;
- pedagogik texnikani o'z o'rnida qo'llay bilishi.

Hozirgi zamon o'qituvchisi qanday ijobiy sifatlarga ega bo'lishi lozim. Avvalo, zamonaviy bilimlar, ilg'or tajribalar hamda pedagogik mahoratni yuqori darajada egallaganligi, pedagogik izlanish vazifasiga mos tadqiqotlar metodlari majmuasini shakllantira olishi, nazariy tadqiqot va amaliy tajriba-sinov ishlarini o'tkazish malakasiga ega bo'lishi, o'qitadigan o'quv fanidan o'quv dasturi, DTS, darsliklar va o'quv-metodik qo'llanmalar, elektron darsliklarni yarata olishi va amalda qo'llay olishi lozim. O'qituvchi — odobli, adolatli hamda "bola qalbining injeneri"dir.

Bolaning ijobiy va salbiy xususiyatlari ba'zan murabbiydan o'tishini psixolog olimlar ta'kidlab o'tishgan. Chunki o'quvchi o'qituvchining yurish-turishi, kiyinishiga, gapirishiga taqlid qiladilar. Bola garchi yosh bo'lsa-da, uning inson ekanligini yoddan chiqarmaslik kerak, uni ko'pchilik oldida obro'sizlantirmaslik, g'ururini toptamaslik kerak.

O'quv jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash ta'lim metodlarining samaradorligini oshirishga, o'qituvchilar mehnat faoliyatining o'zgartirishiga, ularning pedagogik mahoratlarini takomillashtirishga, pedagogik tizimlarning tarkibiy o'zgarishiga samarali ta'sir etadi. Bu esa pedagogik jarayonni, uni axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarishda o'ziga xos vazifalarni qo'yadi.

Interfaol usullardagi darslarda o'quvchini ijodiy fikrlashga, olingan axborotlarni o'zaro faollikda hal etishga, o'z fikrini erkin bayon etishga, tashabbuskorlikka, guruhlarda masalalar yechimini topishga, hamkorlik, hamjihatlikda ish yuritishga, fikrni mantiqan yozma ravishda bayon etishga chorlaydi. Interfaol metodlarda ish yuritish, an'anaviy usullardan voz kechish degani emas. Balki ta'lim mazmunini o'zaro faollikda hal eta olish demakdir. Interfaol usulning bosh maqsadi o'quv jarayoni uchun eng qulay vaziyat yaratish orqali o'quvchining faol, erkin fikr yuritishiga muhit yaratishdir. U o'zining intellektual salohiyatini, imkoniyatlarini namoyon etadi va o'quv sifati va samaradorligini oshiradi.

Interfaollik asosida o'tgan darsni tashkil etish shunday kechadiki, bu jarayonda birorta ham o'quvchi chetda qolmaydi, ya'ni ular ko'rgan, bilgan, o'ylagan fikrlarini ochiq-oydin bildirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quvchilarning har bir bildirgan fikrlari, u to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lishidan qat'iy nazar, tanqid qilinmaydi. O'quvchilar hamkorlik, ham ijodkorlikda ishlashda mavzu mazmunini bilish va o'zlashtirishda o'zlarining shaxsiy xislarini qo'shish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'zaro bilimlar, g'oyalar, fikrlarni almashish jarayoni sodir bo'ladi. Bunday holatlar o'zaro samimiyligni ta'minlaydi, yangi bilimlarni olish, o'zlashtirishga havas ortadi.

Pedagogika fanida necha ming yillar davomida foydalanib, tarix sinoqlaridan o'tib, shu kunga qadar saqlanib kelgan darsni tashkil etish shakl va metodlari mavjudki, ular shu bugungi kunga qadar o'z qiymatini yo'qotgani yo'q va bundan keyin ham umumpedagogika fani tan olgan aksioma sifatida foydalaniladi. Ta'lim-tarbiya sohasiga olib kirilayotgan innovatsion yangiliklar, axborot va pedagogik texnologiyalar an'anaviy dars metodlari atrofida rivojlanib, ularni to'liqtirib, sayqal toptirib boradi. Shunday ekan, darsning noan'anaviy shakllaridan dars samaradorligini oshirishda foydalanar ekanmiz, albatta, an'anaviy dars metodlaridan to'laligicha voz kechish mumkin emas. Darsning an'anaviy va

noan'anaviy metodlaridan foydalanishning pirovard natijasi - bilimdon, tarbiyali, har tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni shakllantirishdan iboratdir.

Darsning an'anaviy metodlariga quyidagilar kiradi:

- ta'limning og'zaki metodlari,
- ta'limning ko'rgazmali metodlari,
- ta'limning ommaviy metodlari,
- ta'limning mantiqiy metodlari,
- ta'limning mustaqil ishlash metodlari,
- ta'limning nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish turlari.

Kreativ qobiliyatlarni faqat yangi g'oyalarni yaratishgina uchun emas, balki hayot tarzining, yoki alohida olingan speklarni yaxshilash uchun qo'llash, va shaxsning ichki dunyosi rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

XULOSA

Kasbiy mahorat har bir davr uchun ham muhim pedagogik hodisa bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Pedagogik mahoratni takomillashtirishning istiqboli, avvalo, falsafiy, pedagogik, psixologik, fiziologik bilimlarni egallashi, o'quv predmeti bo'yicha keng, chuqur va mukammal ma'lumotlarga ega bo'lish, ularni ijodiy o'rganib o'z faoliyatiga muntazam tadbiriq etish hamda nazariya bilan amaliyotning uzviy bog'liqligida olib borish orqali hal etiladi. Chunonchi, pedagogik mahorat ma'lum zaruriy ma'lumotlarni egallash orqali takomillashadi. Darhaqiqat, pedagogik mahoratni takomillashtirish uchun, avvalo o'quv predmetining ilmiy – nazariy asoslari bilan qurollanish, uning metodologiyasini egallashni, ta'lim tarbiyaning davr talabidagi maqsad va vazifalarini tushunish va anglash, kompyuter savodxonligiga ega bo'lish, mustaqil bilim olish faoliyatini aniq rejalashtira olish, pedagogik taffakur egasi bo'lib, pedagogik texnikani egallash, ijtimoiy faollik va metodik madaniyatga ega bo'lish hamda boshqa ma'lumotlar kerak bo'ladi. Pedagogik faoliyatini boshlayotgan har bir yosh o'qituvchi, dastavval, o'z kasbiy mahoratini shakllantirish va takomillashtirish ustida g'amxo'rlik qilishi, bu yo'lda uchraydigan qiyinchiliklardan qo'rqmasligi, sarosimaga tushmasligi kerak bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. –T.: 2016. 44-b.
2. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar / Ma'ruzalar matni. Tuzuvchilar: A.X.Qosimov, F.A.Holikova. – Toshkent: TATU, 2014.
3. Rahimov S. Abu Ali ibn Sino ta'lim va tarbiya haqida. Toshkent: O'qituvchi, 2011.
4. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: Oliy pedagogika instituti, 2013.
5. Suvonov O., Nurumbekova Ya. O'qituvchi nutq madaniyati / O'quv-uslubiy qo'llanma. – Guliston: GulDU, 2010. – 102-bet.
6. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2015.
7. Рашидов, Д. (2023). Давлат-хусусий шерикликда таваккалчилик турлари. *Scienceweb academic papers collection*.
8. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Hamidov J.A. Kasb ta'limi metodikasi. Darslik. Toshkent —Innovatsion rivojlanish nashriyot- matbaa uyil, 2020. 282 b.

ƏBU FİRAS ƏL-HƏMDANİ LİRİKASINDA “RUMİYYAT” ŞEİRLƏRİNİN ÖZƏLLİKLƏRİ

Natəvan Bağirova

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi

Bakı, Azərbaycan

ORCID ID: 0000-0002-2822-938X

Ərəb ədəbiyyatı söz sənətinin korifeyləri ilə dünyada tanınır və şərqşünaslar, ədəbiyyatşünaslar tərəfindən ardıcıl tədqiq olunur. Şərq və Qərb şərqşünaslarının yaradıcılığını cəlb etdiyi məşhur ərəb şairlərindən biri də Əbu Firas əl-Həmdanidir (932-968). X əsr Abbasilər dövrü ədəbiyyatında xüsusi yer tutan söz sənətkarı Həmdanilər sarayında əmisi oğlu Seyfəddövlə Əli ibn Abdullahın saray şairi kimi tanınır. Hökmdar tərəfindən Mənbic valisi təyin olunan şairin poeziyasında qəsidə və qitələr məzmun və bədii dolğunluğu ilə fərqlənir. Həmdani dövlətinin sərhədindəki Bizans imperiyası ilə ardıcıl müharibələr apardığı müddətdə Əbu Firas əl-Həmdani iki dəfə düşməne əsir düşür.

Ərəblər Bizansı Rum adlandırdığına görə Bizans imperatorunun əsiri olan şair Əbu Firasın bu dövərdə yazdığı şeirlər “Rumiyyat” adlanır.

“Rumiyyat” şeirlər silsiləsində şair öz emosiyalarını, hisslərini, tələb və xahişlərini poetik tərzdə ifadə edir, bədii xitablar, ritorik suallar, kinayə, istiarə ilə şeirin emosional təsir gücünü artırır.

“Rumiyyat” şeirlərində şairin zindan əhvali-ruhiyyəsinin, əsirlərin geyim tərz, yaxınlarından uzaq düşməsi, ona qarşı doğmalarının biganəliyi, Seyfəddövlədən, dostlardan, öz qulamlarından belə giley-güzar etməsi, Bizans imperatorunun onunla ləyaqətli və ehtiramla davranışı, digər əsirlərdən fərqli qarşılama, gecəyə, göyərçinə xitab, anasının vəfatı kimi mövzuları əks etdirən Əbu Firasın həbsiyyə şeirlərində həm də bir məğrurluq, əyilməzlik və üsyankarlıq dayanır. Şair Bizans ordusunun sərkərdəsi Dimestoka müraciətlə Həmdanilərin onlara qarşı sarsılmaz döyüşlərindən bəhs edir.

Şairi incidən budur ki, əmisi oğlu Seyfəddövlə təmtəraqlı həyat içində öz doğmasının əsirlikdə halını unudur, onu azad etməyi gecikdirir. Bununla yanaşı o, Seyfəddövləni mədh də edir.

“Rumiyyat” şeirində şairin əsirlik müddətinin axıcı tərzdə, məcaz və bədii ifadə vasitələri ilə təqdim etməsi yüksək sənətkarlıq istedadının göstəricisidir. Klassik Şərq ədəbiyyatında həbsiyyə şeirləri sırasında “Rumiyyat” şeirlərinin bədii əhəmiyyəti danılmazdır.

Açar sözlər: Əbu Firas əl-Həmdani, Seyfəddövlə, “Rumiyyat”, həbsiyyə, Bizans, zindan

KUZHEY KAFKASYANIN TÜRK DİŞ POLİTİKASINDA ÖNCƏLİYİ

Babayeva-Şükürova Fərahilə

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Qafqazşünaslıq İnstitutu Şimali Qafqaz

ORCID: 0000-0002-4900-5166

Coğrafiyanın türk kültür ve tarihinin önemli bir parçası olduğunu belirten Kuzey Kafkasya ve Dağıstanın araştırılması gereken önemli bir konudur. Dünya coğrafyasındaki yeri bakımından Kafkasya her zaman jeopolitik öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla, tarih boyunca birçok toplumun ve siyasi kuvvetlerin uğrak yeri haline gelmiştir. Kafkas dağlarının kuzeyindeki kısma Şimali Kuzey Kafkasya güneyindeki kısma da Cenubi veya Maverayı Kafkas adı verilir. Jeopolitik açıdan Kafkasya, Avrupa ile Orta Asya arasında geçiş köprüsü niteliğindedir. Bölgenin stratejik önemi tarihi yönlendirecek çok sayıda gelişmelere tanık olmuştur. Özellikle Rusya açısından Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyısı olması sebebiyle stratejik açıdan oldukça önemlidir. Bu coğrafya Rusya'nın Karadeniz, Boğazlar ve Akdeniz yoluyla sıcak denizlere inmesinin ön koşuludur Türk toplumu Kafkaslarla birleşmiş, bütünleşmiştir. Coğrafya türk kültürünün ve tarihinin önemli bir parçasıdır. Eski mitolojilerde 'Kafkaslar dünyanın beli sayılır. Eğer Kafkasya dağılırsa dünya yıkılır diye bir söz vardır. Bu söz Kafkasya özelinde Dağıstan'ın insanlık tarihi için ne kadar değerli ve önemli olduğunu bize göstermektedir. Erel ve Z.Buniyatova göre Kafkasya ve bilhassa Dağıstan'ın göç yolları üzerinde bulunması, Kafkaslardan geçen bazı toplulukların burada yerleşmesine yol açmıştır. Ayrıca uzun yıllar boyunca devam eden ve hala da devam etmekte olan Rus, İran ve Arap devletlerinin bölge üzerindeki hakimiyet mücadelesi de bu yerleşimlerde etken bir rol oynamıştır. Türkiye'nin Kafkasya ile tarihi birçok ilişkisi vardır. Kuzey Kafkasya'nın batı bölgesinde yaşayan halkların (Yakın Doğu ülkelerinde genel olarak "Çerkes" adıyla anılan Şapsuğlar, Adigeler, Abhazlar, Ubıhlar ve diğerleri), büyük bir kesiminin, anavatan sınırları dışında yaşadıklarından dolayı Ermeniler, Yahudiler veya İrlandalılar gibi diaspora oluşturmuş halklardandır. Çerkesler, günümüzde yaklaşık 40 ülkeye dağılmış olmakla birlikte, en büyük grup Türkiye'de yaşamaktadır. Çerkes azınlığının Ortadoğu bölgesinde ilk ortaya çıkışı, esir ticaretiyle ilgilidir. Çerkes yöneticilerden meydana gelen "Burci" hanedanlığı tarafından oluşturulan Mısır Memlûk devleti, Kuzey Kafkasya sınırları dışında bulunan özgün bir "Çerkes" devletine dönüşmüştü. Lakin Kuzey Kafkasya'dan kitlesel zorunlu göç, 60 yıldan uzun bir süre devam eden Kafkasya savaşından dağılımların yenik çıkmasından sonra, XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir.

ŞİMALİ QAFQAZIN TÜRKDILLİ XALQARI

Vahid Ömərov

AMEA Qafqazşünaslıq İnstitutu Şimali Qafqaz şöbəsinin müdiri, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Şimali Qafqazın türkdilli xalqları ailəsinə azərbaycanlılar, balkarlar, qaraçaylar, kumıklar, noqaylar, türkmənlər və ahıska türkləri daxildir. Filosof Emil Mişel Cioran yazırdı: “İnsan ölkədə yaşamır, dilin içində yaşayır. Vətən dildir və başqa heç nə yoxdur”. Dillər etnonimiyada böyük rol oynayır - sosiolingvistik yaxınlıq müəyyən xalqların etnik qohumluğu haqqında danışmağa imkan verir.

Şimali Qafqaz burada yaşayan xalqların müxtəlifliyi ilə tanınır. Burada da bir sıra dil ailələri fərqlənir. Şimali Qafqazın türkdilli xalqları xüsusilə maraqlıdır. Bunlara azərbaycanlılar, balkarlar, qaraçaylar, kumıklar, noqaylar, türkmənlər və Ahıska türkləri daxildir. Bu etnik qrupların mənşəyi çox fərqlidir. Onların hamısı türklərin Qafqazdan keçərək kütləvi yürüşünün təsiri altında meydana çıxmışdır. Mütəxəssislərin versiyaları da fərqlidir - bəziləri onların türklərin bilavasitə törəmələri olduğunu, digərləri isə bir çoxlarının sadəcə olaraq bu dili mənimsədiyini iddia edir.

Bu dil qrupunun ən böyük etnik qrupu azərbaycanlılardır. Şimali Qafqazda yaşayan türk xalqlarından Dağıstanın şimalında yaşayan kumıklar kəmiyyətcə seçilir. Onlar həm də qonşu rayonlarda kompakt yaşayırlar. Maraqlıdır ki, keçmişdə Qumık dilindən Şimal-Şərqi Qafqazda millətlərarası ünsiyyət üçün geniş istifadə olunurdu. Qumık dili türk dillərinin qıpçaq alt qrupuna daxildir. Onun yazı sı yalnız 1917-ci ildən sonra ortaya çıxdı. Sonra ərəb qrafikasını əsas götürdülər, lakin sonradan onu latın və kiril əlifbasına çevirdilər.

Qaraçaylar və balkarlar Elbrus bölgəsində və ona yaxın ərazilərdə, Kubanın yuxarı axarlarında və Terekin qolları boyunca yaşayırlar. Xalqların mənşəyi dəqiq məlum deyil. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, onlar Alanlardan, Qıpçaqlardan (Kumanlar), eləcə də qədim türkdilli Bulqarlardan formalaşıblar.

Bu xalqlar Altay ailəsinin türk qrupuna aid olan qaraçay-balkar dilində danışırırlar və onların da kiril əlifbasına əsaslanan yazı sistemi var.

Kumıklar kimi qaraçaylar və balkarlar da əsasən sünni İslamı qəbul edirlər. Eyni zamanda, İslam qaraçaylar və balkarlar üçün əsas din kimi yalnız 19-cu əsrin əvvəllərində möhkəmlənsə də, ondan sonra da xalq arasında müsəlmana qədərki inanclar yaşamağa davam etdi.

Digər etnik qrup noqaylardır. Bu, Aşağı Volqa bölgəsində və Xəzər dənizinə bitişik ərazidə kütləvi şəkildə yaşamış çöl köçəri xalqdır. Eyni zamanda, Noqay ulusları hətta Cənubi Ural və Sibirdə də var.

Kiçik Orda - Kiçik Noqay adlanan ayrıca bir qrup da var idi. Onlar Kuban yaxınlığındakı Kiskafqızı gəzərək Terekə çatdılar.

Noqaylar da İslamı qəbul edirlər. Bu etnik qrupun bəzi nümayəndələri Qızıl Ordanın tərkibində olub islam dinini qəbul etmiş tayfalar arasında idilər.

Bu gün noqaylar Dağıstanın Noqay, Tarumov və Kizlyar bölgələrində, həmçinin Çeçenistanda, Qaraçay-Çərkəz Respublikasında və Stavropol vilayətində yaşayırlar.